

951386

T 7395 ~~6/2~~
BT

HET ONDERWIJS IN NEDERLAND

VERSLAG OVER HET JAAR

1948

UITGAVE VAN HET
MINISTERIE VAN ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN
'S-GRAVENHAGE 1951

WOORD VOORAF

Mocht in December 1949 een gecombineerd Onderwijsverslag over de veelbewogen jaren 1944, 1945 en 1946 het licht zien, thans, ruim een jaar later, verschijnen de verslagen over de jaren 1947 en 1948, jaren die in het teken stonden van herstel en vernieuwing allerwegen. Dat daarbij aan het onderwijs alle aandacht is geschonken behoeft nauwelijks gezegd, omdat het onderwijs een grondslag is van alle werken en streven van een volk dat aan zijn toekomst bouwt. Jaren van harde arbeid en noeste vlijt, ten dele nog van versobering en tegenslag, maar niettemin van vreugde over de herwonnen vrijheid. De moeilijkheden waren nog vele; het gebrek aan grondstoffen en materialen was een remmende factor voor het herstel van het onderwijs, maar ook de vele beperkende bepalingen van Overheidswege, waaraan, in groter verband gezien, niet te ontkomen was, deden haar invloed gelden.

Niettemin zijn in de jaren 1947 en 1948, ook op onderwijsgebied, resultaten bereikt welke getuigenis afleggen van de vaste wil en het doorzettingsvermogen van ons volk. Zij droegen het kenmerk van de opgang, waarbij de wetenschap dat weer voor eigen land en volk gewerkt kon worden, een grote stimulans vormde voor de wil tot aanpakken en tot het overwinnen van de vele moeilijkheden. Die moeilijkheden waren niet alleen van materiële aard; men heeft daarbij maar te bedenken, dat de min of meer ontredde Nederlandse schooljeugd weer in het gaar moest worden gebracht.

De thans verschijnende Onderwijsverslagen geven een beeld van die moeilijkheden, doch ook van een langzaam maar zeker voortschrijdend herstel, van oplossing der door de bezetting ontstane problemen, van groei in opgaande richting, die tot dankbaarheid stemt.

Met een variant op het bekende gezegde: stilstand is achteruitgang — wij hebben dit in de bezettingstijd maar al te bitter ervaren — zou hier gezegd kunnen worden: arbeid is vooruitgang. Die vooruitgang openbaart zich ook in het inhalen van de achterstand die in de samenstelling van het Onderwijsverslag, dat volgens de Grondwet jaarlijks moet verschijnen, is ontstaan. Het ligt in het voornemen nog éénmaal twee Onderwijsverslagen gelijktijdig te publiceren en wel die over de jaren 1949 en 1950; daarna zal weer een normale jaarlijkse verschijning van het verslag plaatsvinden.

De Minister van Onderwijs,
Kunsten en Wetenschappen,
TH. RUTTEN

INHOUDSOPGAVE

DEEL I — ALGEMEEN GEDEELTE

VERSLAG VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1948

	Bladz.
A. Algemeen	9
B. Hoger onderwijs	19
I. Universiteiten en hogescholen	19
II. Instellingen tot opleiding voor predikant, priester, rabbijn, kerkelijk leraar, zendeling of missionaris	50
C. Voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	53
D. Land- en tuinbouwonderwijs	79
E. Nijverheidsonderwijs	82
F. Lager onderwijs	121
I. De uitvoering der Lager-onderwijswet 1920, enz.	121
II. De uitvoering der Leerplichtwet	137
III. Leerplicht	139
IV. Gewoon, voortgezet gewoon en uitgebreid lager onderwijs.	139
V. Vervolgonderwijs.	177
VI. Buitengewoon lager onderwijs	181
VII. Onderwijzersopleiding.	183
G. Kleuteronderwijs	196

DEEL II — BIJZONDER GEDEELTE

BIJLAGEN BIJ HET VERSLAG VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS IN NEDERLAND
OVER HET JAAR 1948

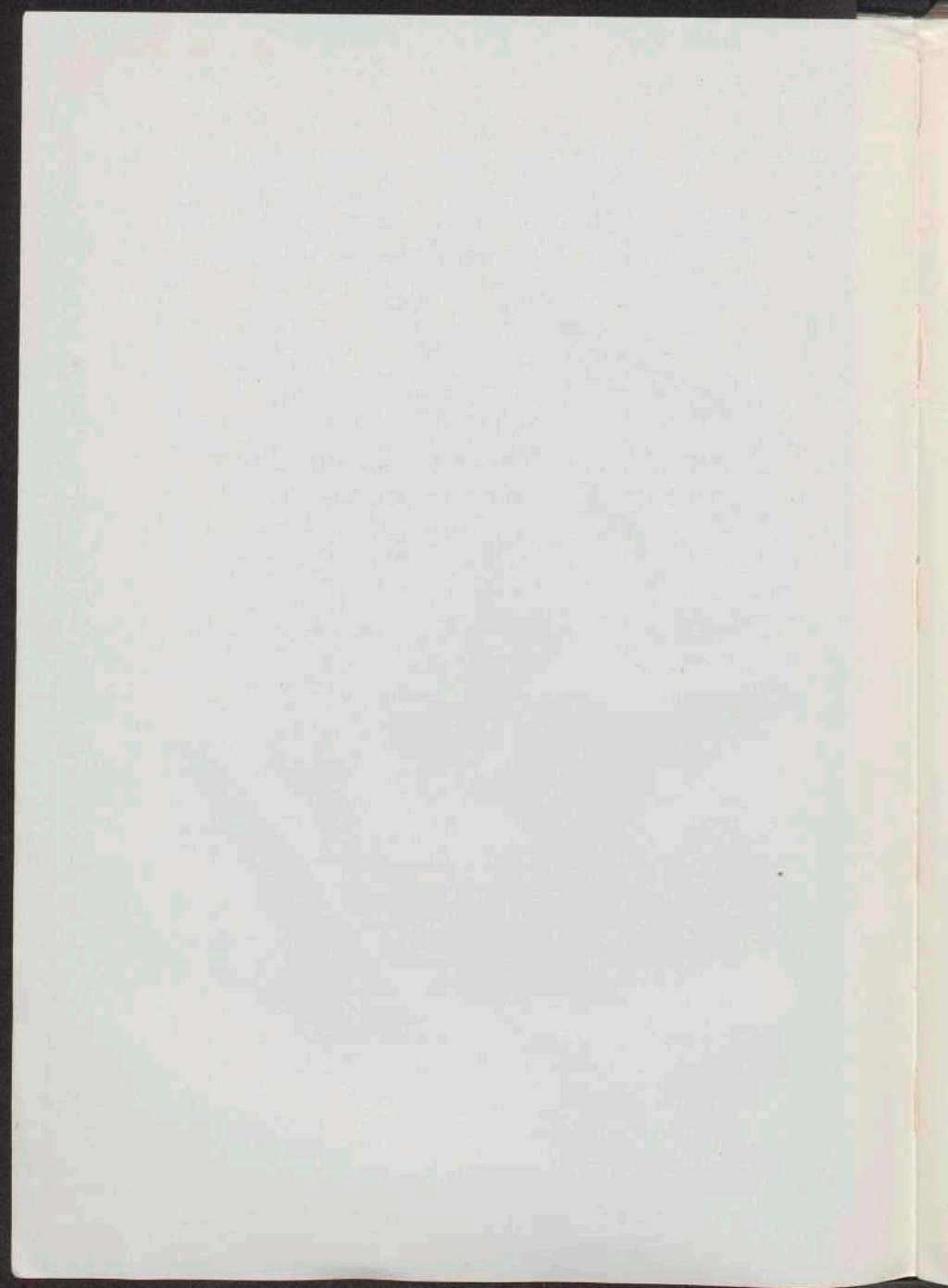
A. Algemeen	201
Verslag van de inspectie, toegevoegd aan het Bureau voor de lichame- lijke opvoeding en de sport	201
B. Hoger onderwijs	204
I. De universiteiten en hogescholen in het studiejaar 1947/'48	204
II. De Rijksakademie van beeldende kunsten te Amsterdam	291

C.	Voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	295
D.	Land- en tuinbouwonderwijs	303
E.	Nijverheidsonderwijs	321
	I. Lager nijverheidsonderwijs voor jongens	321
	II. Scholen voor kunstnijverheidsonderwijs	322
	III. Scheepvaart- en luchtvaartonderwijs	326
	IV. Visserijscholen, scholen voor de binnenvaart en opleidings- schepen voor matroos	328
	V. Middelbaar technisch onderwijs	330
	VI. Nijverheidsonderwijs voor meisjes	333
	VII. Landbouwhuishoudonderwijs	337
F.	Lager onderwijs	341
	Ia. Verslag van de hoofdinspecteur in de eerste hoofdinspectie .	341
	Ib. Verslag van de hoofdinspecteur in de tweede hoofdinspectie .	395
	Ic. Verslag van de hoofdinspecteur in de derde hoofdinspectie .	476
	II. Verslag van de inspecteur van het onderwijs in algemene dienst betreffende het onderwijs aan schipperskinderen . . .	502
	IIIa. Verslag van de hoofdinspecteur van het buitengewoon lager onderwijs.	506
	IIIb. Verslag van de consulent voor de lichamelijke opvoeding bij het buitengewoon lager onderwijs.	522
	IV. Verslag van de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding	528
	V. Verslag van de bouwkundig hoofdinspecteur van het lager onderwijs	548
	VI. Verslag van de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding in algemene dienst.	562
G.	Verslagen der hoofdinspecteurs van het lager onderwijs be- treffende het kleuteronderwijs	579
Register		I

VERSLAG
VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS
IN NEDERLAND
DEEL I
ALGEMEEN GEDEELTE

VERSLAG
VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS
IN NEDERLAND OVER HET JAAR
1948

A. ALGEMEEN

VERSLAG VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1948

TER INLEIDING

Ter oriëntering van de lezer moge aan de beschrijving van de staat van het onderwijs in het jaar 1948 een korte verklaring van de daarbij gevolgde *indeling* voorafgaan.

Deel I, „Algemeen Gedeelte”, geeft een overzicht van de overheidsmaatregelen en gebeurtenissen in 1948 voorzover deze voor bespreking in aanmerking komen. De onderwerpen zijn daarbij onderscheiden naar de takken van onderwijs waarop zij betrekking hebben. In een afzonderlijk hoofdstuk „Algemeen” zijn tevens behandeld de onderwerpen welke betrekking hebben op meer dan één tak van onderwijs. Voorts zijn daarin opgenomen onderwerpen van algemeenonderwijskundige aard, alsmede enige onderwerpen welke naar hun aard niet in de hoofdstukken over de afzonderlijke takken van onderwijs konden worden ondergebracht. Verder hebben de overzichten betreffende de uitvoering van de Lager-onderwijs-wet 1920 c.a. en van de Leerplichtwet in Deel I een plaats gevonden.

In Deel II, „Bijzonder Gedeelte”, zijn de verslagen vervat welke door de inspecties der onderscheidene takken van onderwijs, alsmede door de inspectie, toegevoegd aan het Bureau voor de lichamelijke opvoeding en de sport, zijn uitgebracht. De lezer treft daarin verder aan de verslagen van de instellingen voor hoger onderwijs.

A. ALGEMEEN

NATIONALE GEDENKDAGEN

Het jaar 1948 was wel in zeer bijzondere zin een *gedenkjaar*. In dit jaar zouden namelijk talrijke nationale gedenkdagen aan de orde komen, o.m. de herdenking van de in 1648 gesloten Vrede van Munster, het 50-jarig regeringsjubileum van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina en de herdenking van de plechtige afkondiging van de herziene Grondwet 1848. De Minister¹⁾ achtte het uit didactische en paedagogische overwegingen van groot belang dat bij deze nationale feestvieringen de scholen zoveel mogelijk zouden worden betrokken. Daartoe richtte hij onder dagtekening van 3 Januari 1948, no 3741, Kabinet, aan de hierna vermelde instanties een uitvoerige circulaire, waarin hij hun verzocht de jeugd intensief te doen deelnemen aan de herdenking van bovengenoemde historische gebeurtenissen. De circulaire luidde als volgt:

Het jaar 1948 zal ongetwijfeld talrijke en sterke historische herinneringen wekken en aanleiding geven tot vele feestelijke herdenkingen.

Onze gedachten gaan hier in de eerste plaats uit naar het gouden regeringsjubileum van Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin. Door de ervaring geleerd, weten wij dat ons gehele volk van jong

¹⁾ Indien niet anders vermeld, wordt in dit verslag onder „Minister” verstaan: de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

tot oud in al zijn geledingen en schakeringen dit jubileum spontaan zal vieren; ook met vele andere gedenkdagen zal dit ongetwijfeld het geval zijn. Dat is ons volk wel toevertrouwd.

Dat ik aanleiding gevonden heb mij met betrekking tot deze aangelegenheid tot U te richten, komt voort uit mijn overtuiging dat de school in dezen een eigen en zeer belangrijke taak kan vervullen. De schoolgemeenschap immers wordt door deze feestelijke gebeurtenissen niet onberoerd gelaten, tenzij zij van het leven en de werkelijkheid om haar heen vervreemd zou zijn.

Het zou onnatuurlijk zijn, indien de sterke binding die de school tussen haar leerlingen en docenten teweegbrengt, zich niet zou doen gelden in een op eigen wijze deelnemen aan de zaken die het gehele volk raken.

Ik zal het dan ook van harte roejuichen als alle scholen als zodanig een werkzaam aandeel zullen nemen in de organisatie en de uiting van het feestbetoon. Deze deelneming en de organische inschakeling van hen aan wie het onderwijs, de vorming en de opvoeding van onze jeugd zijn toevertrouwd, kan bovendien een zeer gewenste invloed hebben tot verhoging van de stijl van het Nederlandse feestbetoon. Dit is echter niet het enige en zeker niet het belangrijkste aspect van dit onderwerp.

Algemeen, en niet in de laatste plaats in de kringen van de leerkrachten zelf, hoort men bezwaren tegen het intellectueel karakter van het onderwijs en zijn levensvreemdheid.

Van de talrijke nationale gedenkdagen die in 1948 aan de orde komen, vermeld ik alleen de herdenking van de in 1648 gesloten Vrede van Munster, te vieren op 5 Juni 1948, vervolgens de herdenking van het feit dat H.M. Koningin Wilhelmina de regering aanvaardde op 31 Augustus 1898, welke gebeurtenis wij vieren op 31 Augustus van dit jaar en ten slotte de herdenking van de plechtige afkondiging van de herziene Grondwet 1848, te vieren op 3 November 1948.

Deze gedenkdagen kunnen niet alleen een uitstekende gelegenheid bieden om een band te leggen tussen school en leven, maar kunnen bovendien en juist daardoor tegemoetkomen aan de wens van vele opvoedkundigen de school niet slechts te zien als een instituut waar kennis en inzicht wordt verworven, maar waar ook het hart en het gemoed van de leerlingen het voedsel ontvangen dat zij niet kunnen ontberen.

Er is nog een derde reden waarom het betrekken van de school in de nationale feestvieringen zo belangrijk is.

In de dagen van onze diepste nationale vernedering die achter ons liggen, hebben wij eerst recht gevoeld, wat de overveldigheid ons ontnomen had. De pogingen tot uitroeiing van ons nationaal gevoel zijn echter niet geslaagd. Het nationale besef, dat zich moest kristalliseren in de schuilhoeken van het hart, heeft zich georganiseerd in de kringen van het verzet. Het verzet heeft, geplaatst voor een onvoorzien, althans voor een onvoorbereide taak, moeten teren op de geestelijke reserves van ons volk. Het heeft bewezen dat die reserves aanwezig waren.

Aan het onderwijs de taak om de jeugd te doordringen van het ideaal: ons volk, dat, vernederd en geslagen, zich moeizaam opricht, weer te maken tot een groot volk.

De jeugd is blootgesteld aan allerlei invloeden die de volkskracht en de volkszeden ondermijnen. De school zal ongetwijfeld middelen vinden om mede te werken tot het aankweken van die oudvaderlandse deugden die ons volk in het verleden groot gemaakt hebben en die het in staat gesteld hebben vijf jaren van druk te weerstaan.

De komende gedenkdagen zullen voorbeelden te over geven van de manifestatie van het grote en goede Nederlanderschap.

De gedenkdagen zullen ook een ongezochte en bij uitstek geschikte gelegenheid bieden om bij het opgroeiend geslacht een diepe eerbied te wekken voor onze nationale monumenten en onze nationale symbolen, zoals de vaderlandse driekleur en ons volkslied. Die eerbied is allereerst maar niet uitsluitend individueel en innerlijk: de gezamenlijke beleving van deze gevoelens dient zich te uiten in het aannemen van een gepaste houding door het publiek bij het spelen van het volkslied, bij het hissen van een vlag, bij het onthullen van een monument. Het jeugdig gedeelte van het publiek kan vanuit de school een heilzame beïnvloeding in de gewenste richting ondergaan.

De gedenkdagen zullen nog op andere wijze ten nutte gemaakt kunnen worden. De school zal de gelegenheid om waardeerend te wekken voor onze democratische vrijheden en rechten, niet ongebruikt voorbij laten gaan en medewerken tot versterking van het plichtsgevoel in nationaal opzicht, zonder hetwelk de democratie steeds aan gevaaren blootstaat.

Ik vertrouw dat de opvoeders der jeugd de gelegenheden zullen aangrijpen en dat iedere school op haar eigen wijze en aangepast aan plaats en tijd, de middelen zal vinden om de gedenkdagen in de bovenaangeduide zin te benutten.

Door inschakeling van de zelfwerkzaamheid der leerlingen bij het onderwijs, door het aanmoedigen van eigen initiatief bij het verzamelen van gegevens en documentatie, door het aanleggen van actuali-

teiten-borden en verzamelaars, door het organiseren van goed geleide excursies kan de school deze gedenkdagen maken tot werkelijke belangstellingscentra, waardoor niet alleen, zoals de ervaring leert, de onderwijsresultaten gunstig beïnvloed worden, maar waardoor ook een gewenste band gelegd wordt tussen het leven in de school en het leven van ons volk.

De circulaire was gericht aan: de directeurs (directrices) der Rijks hogere burgerscholen, Rijkskweekscholen en Rijksnijverheidsscholen; de besturen der gemeentelijke en bijzondere gymnasia, lycea, hogere burgerscholen, middelbare meisjesscholen, handelsdag- en -avondscholen, nijverheidsscholen en kweekscholen; de besturen der gemeentelijke en bijzondere scholen voor gewoon, voortgezet gewoon, uitgebreid en buitengewoon lager onderwijs.

EERBETOON AAN VLAG EN VOLKSLIED

Inzake bovenstaand onderwerp deed Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Bernhard der Nederlanden in het verslagjaar aan de Minister een schrijven toekomen van de volgende inhoud:

„Het is mij, vooral ook in deze dagen, weer opgevallen hoe weinig ons volk afweet van hoe het zich dient te gedragen ten opzichte van de Nederlandse vlag en ook ten opzichte van vandel van regimenten etc. Haast niemand weet, dat een vlag 's nachts niet buiten behoort te hangen en dat een vaandel gegroet moet worden. In Amerika, dit oer-democratische land, wordt de kinderen de eerbied voor de vlag, alsmede het groeten hiervan en het afnemen van het hoofddeksel tijdens het spelen van het volkslied, van de eerste klas af onderwezen en het resultaat is, dat in Amerika iedereen zich tenminste in dit opzicht correct gedraagt. Wat daar kan, kan m.i. toch ook hier bereikt worden, maar dan moet het de mensen ook van jongs af aan bijgebracht worden. Ik moge dit idee derhalve in Uw belangstelling aanbevelen”.

Dit schrijven bracht de Minister onder dagtekening van 9 October 1948, no 46356, afd. L. O., ter kennis van de hoofdinspecteurs en inspecteurs van het lager onderwijs, de inspecteurs en inspectrices van het nijverheidsonderwijs en de inspecteurs van het gymnasium en het middelbaar onderwijs.

BESTRIJDING VAN HET LEZEN VAN BEELDROMANS

Ter bestrijding van het euvel van het veelvuldig lezen van zgn. *beeldromans* door de schooljeugd richtte de Minister aan de directeurs der Rijkscholen, de gemeentebesturen, de besturen der van Rijkswege gesubsidieerde nijverheidsscholen en de besturen der bijzondere scholen voor uitgebreid lager onderwijs de volgende circulaire van 19 October 1948, no 45336, afd. L. O.:

Het is mij bekend dat een deel van de Nederlandse schooljeugd veelvuldig zgn. *beeldromans* leest. Deze boekjes, die een samenhangende reeks tekeningen met een begeleidende tekst bevatten, zijn over het algemeen van een sensationeel gehalte zonder enige andere waarde.

Het is niet mogelijk tegen de drukkers, uitgevers of verspreiders van deze „romans” strafrechtelijk op te treden, terwijl evenmin iets kan worden bereikt door geen papier beschikbaar te stellen, aangezien het voor deze uitgaven benodigde papier op de vrije markt verkrijgbaar is. Hoewel ik ervan overtuigd ben dat op de meeste scholen het lezen van deze boekjes zoveel mogelijk wordt tegengegaan, zal ik het toch op prijs stellen, indien gij het personeel Uwer scholen er, wellicht ten overvloede, op wilt wijzen dat het gewenst is toe te zien, dat de leerlingen de *beeldromans* niet in de school brengen of onder hun makers verspreiden. Waar de omstandigheden dit wenselijk maken, ware de leerlingen te wijzen op het zeer oppervlakkige karakter van deze lectuur en op de talrijke boeken die hun belangstelling meer waard zijn.

INSTELLING COMMISSIE VOOR HET ONDERZOEK NAAR DE ONTWIKKELINGS-
MOGELIJKHEDEN VAN DE NEDERLANDSE JEUGD

Bij beschikking van de Minister d.d. 8 Juni 1948, no 1385/I, afd. Kabinet, werd een commissie ingesteld met de opdracht hem van advies te dienen over de navolgende vragen:

a. aan welke eisen een onderzoek zal moeten voldoen dat ten doel heeft een oordeel te vormen over de ontwikkelingsmogelijkheden van jeugdige personen op grond van de structuur van hun persoonlijkheid in verband met de daaraan te stellen eisen voor het volgen van onderwijs aan de verschillende typen van onderwijsinstellingen in Nederland;

b. welke maatregelen ertoe zouden kunnen bijdragen, opdat — rekening houdend met ieders persoonlijke vrijheid in dezen — de toelating tot en het volgen van onderwijs aan de verschillende typen van instellingen voor niet verplicht voortgezet onderwijs enerzijds slechts mogelijk zullen zijn en anderzijds zoveel mogelijk bevorderd worden voor diegenen die op grond van het eventuele onderzoek onder a daartoe in staat moeten worden geacht.

In deze commissie werden benoemd:

tot *voorzitter*: Mr. J. Cramer;

tot *vice-voorzitter*: Prof. Dr. J. E. de Quay;

tot *leden*: H. Algra, Prof. Dr. W. Banning, mej. M. J. A. G. Berden, Dr. H. M. M. Fortmann, Prof. Dr. W. F. de Gaay Fortman, W. van Halm, C. Harkema, Ir. F. Q. den Hollander, Prof. Dr. G. Holst, Dr. Ph. J. Idenburg, Dr. G. Kalsbeek, Prof. Dr. Ph. Kohnstamm, A. N. van Mill, mej. J. P. Schieven, Dr. J. A. Vor der Hake en Dr. J. H. Wesselings;

tot *secretaris*: Mr. J. de Bruyn.

Oorspronkelijk werden ook mej. M. W. Barger en Prof. Dr. F. J. Th. Rutten tot lid der commissie benoemd; zij werden echter nadien op hun verzoek van deze functie ontheven.

Bij bovengenoemde beschikking werd voorts bepaald dat de voorzitter der commissie bevoegd zou zijn ter zake van de werkzaamheden der commissie:

a. haar in subcommissies onder te verdelen;

b. andere personen dan hen die tot de commissie behoorden, aan deze subcommissies toe te voegen;

c. aan deze subcommissies een of meer adjunct-secretarissen toe te voegen voorzover de werkzaamheden, aan het secretariaat der subcommissies verbonden, niet of slechts ten dele door de secretaris der commissie konden worden waargenomen.

Er werden drie subcommissies ingesteld, nl.:

1. een subcommissie voor algemeen-maatschappelijke vraagstukken;
2. een subcommissie voor psychotechnische vraagstukken;
3. een subcommissie voor paedagogische vraagstukken.

Deze subcommissies waren als volgt samengesteld:

Subcommissie voor algemeen-maatschappelijke vraagstukken

voorzitter: Mr. J. Cramer;

secretaris: F. Th. van der Maden;

leden: Prof. Dr. W. Banning, mej. M. J. A. G. Berden, Dr. H. M. M. Fortmann, W. van Halm, Ir. F. Q. den Hollander, Prof. Dr. G. Holst, Dr. Ph. J. Idenburg, mej. M. Kamphuis, A. N. van Mill, Dr. F. L. Polak en Dr. P. Schoenmaker.

Subcommissie voor psychotechnische vraagstukken

voorzitter: Prof. Dr. J. E. de Quay;

secretaris: Drs. W. Vijftigschild;

leden: Prof. Dr. H. J. F. W. Brugmans, Ir. Z. Th. Fetter, Prof. Dr. M. J. Langeveld, Jhr. Dr. D. J. van Lennep, Dr. J. Th. Sniijders, Prof. Dr. J. Waterink, Dr. J. H. Wesseling en Dr. W. J. P. Willems.

Subcommissie voor paedagogische vraagstukken

voorzitter: Prof. Dr. Ph. Kohnstamm;

secretaris: Mr. J. de Bruyn;

leden: H. Algra, Mr. Ir. M. Goote, Dr. G. Kalsbeek, Prof. Dr. M. J. Langeveld, Zuster Margarethe (mej. F. E. Alkemade), mej. J. P. Schieven, P. J. Rippe, Dr. J. A. Vor der Hake en Dr. J. H. Wesseling.

SCHRIJFWIJZE VAN DE NEDERLANDSE TAAL

Bij Ministeriële beschikking van 13 Februari 1948, no 252 I, Kabinet, werd de Nederlandse delegatie van de Nederlands-Belgische commissie, welke de respectieve Regeringen van advies dient o.a. over de schrijfwijze van de Nederlandse taal, versterkt met een subcommissie van advies inzake de schrijfwijze van de *historische* namen. In deze subcommissie werden benoemd: Prof. Dr. C. D. J. Brandt te Utrecht, Prof. Dr. Th. J. G. Locher te Leiden, en Prof. Dr. J. P. M. Mensing te Oegstgeest.

UITKERING 2 ½ % VAN DE PENSIOENSGRONDSLAG (UITKERINGSBESLUIT 1947)

Bij Koninklijk besluit van 11 Mei 1948 (*Staatsblad* no I 183) werd bepaald dat aan het Rijkspersoneel over het jaar 1947 een uitkering zou worden gedaan, overeenkomende met het bedrag dat het over dat jaar toegepaste verhaal voor eigen pensioen méér had bedragen dan 2% van de pensioensgrondslag, zijnde 2 ½ % van de pensioensgrondslag. Het besluit, hetwelk kon worden aangehaald als „Uitkeringsbesluit 1947”, trad in werking op 20 Mei 1948 en zou vervallen met ingang van 1 Januari 1949.

WET TOT BESCHERMING VAN LEERLINGEN TEGEN BESMETTELIJKE ZIEKTEN („T.B.C.-WETJE”)

Aan een overzicht van de geneeskundig hoofdinspecteur van de volksgezondheid zijn de volgende gegevens ontleend betreffende de aantallen *medische keuringen* ten behoeve van het onderwijs welke in het jaar 1948 op de districts-consultatiebureaux voor tuberculosebestrijding zijn verricht op grond van de Wet van 7 December 1934 (*Staatsblad* no 642).

ALGEMEEN

Consultatie- bureaux	A			B	a	b	c	a	b	c	Door- lichtingen	Röntgen- foto's			
	Aantal onder- zochte personen	Gewone verklar- ing uitgereikt	Voorw. verklar- ing uitgereikt	Verklaring <i>mit</i> uitgereikt	Aantal onder- zochte personen	Vervangen door een gewone verklaring	Ingetrokken	Opnieuw afgegeven	Gewone verklar- ing uitgereikt	Voorw. verklar- ing uitgereikt	Wederom <i>gmn</i> verklaring uitgereikt	Eerste onderzoek	Heronderzoek	Eerste onderzoek	Heronderzoek
Groningen . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Friesland . . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Drenthe . . .	462	458	3	1	4	—	—	3	—	1	—	462	4	1	1
Overijssel . . .	367	346	16	5	47	5	3	37	—	—	2	354	39	15	8
Gelderland . . .	1410	1374	28	7	39	6	—	25	3	4	1	1411	39	16	8
Utrecht . . .	258	244	14	—	29	4	—	25	—	9	—	258	29	14	9
Noordholland . .	22	5	12	5	166	5	8	68	—	4	—	22	163	11	33
Zuidholland . .	1110	1087	21	2	139	7	2	121	—	9	—	1002	126	7	5
Zeeland . . .	289	285	4	—	23	—	—	6	—	—	—	289	24	1	—
Noordbrabant . .	1755	1673	72	10	354	8	14	334	1	16	6	1984	354	32	36
Limburg . . .	175	171	3	1	18	—	1	18	—	1	2	175	22	1	2
Totaal . . .	5848	5643	173	31	819	35	28	837	4	44	11	5957	800	98	102

WIJZIGING PENSOENWET 1922

Bij de Wet van 15 Juli 1948 (*Staatsblad* no I 302) zijn in de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* no 240) enige wijzigingen aangebracht, waarbij o.a. de jaarlijkse bijdrage voor weduwen- en wezenpensioen, bedoeld in artikel 36, 1e lid, van de Pensioenwet 1922, met ingang van 1 Januari 1947 van 5 ½ % op 6,1 % van de gezamenlijke pensioensgrondslagen op 1 Januari van elk jaar is gebracht. Een tweede wijziging betreft de verlaging van het verhaal voor eigen pensioen van 4 ½ % tot 2 % met ingang van 1 Januari 1948.

BUITENLANDSE HULP

In het verslagjaar zond de „Canadese raad voor reconstructie” door middel van de Unesco 1500 dozen met schoolbehoeften aan Nederlandse scholen.

CULTURELE EN INTELLECTUELE BETREKKINGEN TUSSEN NEDERLAND
EN BELGIË

Bij Koninklijk besluit van 9 Januari 1948 (*Staatsblad* no I 9) is door plaatsing in het *Staatsblad* bekendgemaakt de tekst van het te 's-Gravenhage op 16 Mei 1946 ondertekende Verdrag betreffende de culturele en intellectuele betrekkingen tussen Nederland en België.

CULTURELE EN INTELLECTUELE BETREKKINGEN TUSSEN NEDERLAND
EN FRANKRIJK

Bij de Wet van 2 April 1948 (*Staatsblad* no I 129) is goedgekeurd het te Parijs op 19 November 1946 ondertekende Verdrag betreffende de culturele en in-

tellectuele betrekkingen tussen Nederland en Frankrijk¹⁾. Een afdruk van het verdrag is bij deze wet gevoegd.

De wet is in werking getreden op 16 Mei 1948.

De tekst van bovengenoemd verdrag werd door plaatsing in het *Staatsblad* bekendgemaakt bij Koninklijk besluit van 11 Augustus 1948 (*Staatsblad* no 1367).

NEDERLANDS-ENGELS CULTUREEL ACCOORD

Op 7 Juli 1948 vond op het Ministerie van Buitenlandse Zaken te 's-Gravenhage de ondertekening plaats van het cultureel accoord tussen het Koninkrijk der Nederlanden en het Verenigd Koninkrijk van Groot-Brittannië en Noord-Ierland.

Tot leden van de *Nederlandse afdeling van de permanente gemengde commissie ter uitvoering van het Nederlands-Engels cultureel accoord* werden benoemd: tot voorzitter Prof. Dr. P. N. U. Harting, tot leden: Prof. Dr. Ir. C. B. Biezeno en Mr. A. Staring, terwijl als secretaris aan deze afdeling werd toegevoegd Dr. Mr. C. A. van Peursen.

De eerste vergadering van bedoelde commissie vond plaats te Londen op 16 en 17 November 1948. Op deze vergadering werden voor het komende seizoen de plannen vastgesteld betreffende het verlenen van studiebeurzen, uitwisseling van hoogleraren, het zenden van tentoonstellingen e.d.

INSTELLING COMMISSIE VAN ADVIES EN COÖRDINATIE TEN DIENSTE VAN DE CULTURELE BETREKKINGEN TUSSEN NEDERLAND EN ZUID-AFRIKA

Bij Ministeriële beschikking van 21 Januari 1948, no 5596¹⁾, afd. B.B., werd ingesteld een Commissie van advies en coördinatie ten dienste van de culturele betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika. In deze commissie werden benoemd:

tot *voorzitter*: Prof. Dr. G. van der Leeuw;

tot *leden*: Prof. Dr. N. A. Donkersloot, Mr. J. Donner, J. W. B. Everts, Dr. K. H. E. Gravemeyer, J. A. A. Hartland, Mr. K. P. van der Mandele, L. R. Middelberg, J. D. D. Pruissen, Jhr. Mr. C. J. A. de Ranitz, G. J. Reijers, Mr. W. F. Baron Roëll, Prof. Jhr. Dr. P. J. van Winter;

tot *secretaris*: Mr. J. M. Bierens de Haan.

STICHTING VOOR NEDERLANDS-FRANSE CULTURELE SAMENWERKING

Bij Ministeriële beschikking van 29 Januari 1948, no 5704, afd. B.B., werden tot leden van het bestuur van bovenvermelde stichting benoemd:

Mr. A. C. van Bruggen, tevens voorzitter, te 's-Gravenhage;

Mr. J. K. van der Haagen te 's-Gravenhage;

Prof. E. Guilhou te Amsterdam; en

Dr. F. Bender, tevens secretaris-penningmeester, te 's-Gravenhage.

¹⁾ Zie voor de behandeling in de Staten-Generaal: Bijl. Hand. II 47/48, 676; Hand. II 47/48, blz. 1492-1493; Bijl. Hand. I 47/48, 676; Hand. I 47/48, blz. 325.

ATTACHÉ'S VOOR ONDERWIJS, KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN

Op 21 en 22 December 1948 vonden op het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen besprekingen plaats met de *culturele attaché's* te Londen en Parijs, welke besprekingen deels ook werden bijgewoond door de *persattaché* aan H.M.'s ambassade te Brussel. Omtrent deze besprekingen werd aan de Nederlandse dagbladers een interview toegestaan.

NATIONALE UNESCO-COMMISSIE

Bij Koninklijk besluit van 15 October 1948, no 22, werd aan Prof. Dr. F. J. Th. Rutten op zijn verzoek eervol ontslag verleend als lid van bovenvermelde commissie.

Bij hetzelfde Koninklijk besluit werden als nieuwe leden van deze commissie benoemd de heren R. W. P. Peereboom als vertegenwoordiger van de Nederlandse dagbladers 1945 en van de Federatie van Nederlandse Journalisten, en Jhr. M. L. de Brauw als vertegenwoordiger van het Nederlands Comité van International Student Service.

Als secretaris dezer commissie werd aangewezen Dr. Mr. C. A. van Peursen.

RIJKSBEURZEN

Betreffende eventuele toekenning van Rijksbeurzen (renteloze voorschotten) voor de cursus 1948/49 deed de Minister onder dagtekening van 4 Februari 1948 de volgende bekendmaking voor de eerste maal opnemen in de *Nederlandse Staatscourant* van 6 Februari 1948, no 26:

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen

brengt ter kennis van belanghebbenden, dat personen met een buitengewone aanleg voor de studie, die niet in staat kunnen worden geacht hun studiekosten te betalen en die gedurende de cursus 1948/49 voor een Rijksstudietoelage (renteloos voorschot) ter tegemoetkoming in die kosten in aanmerking wenssen te komen,

met uitzondering van:

- a. hen die aan een inrichting van kunst studeren;
- b. hen die aan een inrichting tot opleiding voor onderwijzer(es) studeren;
- c. hen die studeren aan de Landbouwhogeschool te Wageningen;

zich vóór 1 Maart 1948 per gezegeld adres tot zijn Ministerie (Bureau voor Rijksstudietoelagen) moeten wenden.

Belanghebbenden dienen in hun verzoekschrift te vermelden naam en voornamen, woonplaats en adres, de inrichting van onderwijs thans of laatstelijk voor de aanvraag bezocht, en de inrichting van onderwijs waarvoor de toelage gevraagd wordt.

Studenten welke reeds vóór 1 Mei 1948 een of meer academische examens hebben afgelegd of zullen afleggen, dienen in hun verzoekschrift te vermelden:

- 1°. welke hun studierichting is;
- 2°. tot welk studiejaar zij behoren;
- 3°. welk het laatst door hen afgelegd examen is;
- 4°. wanneer dit examen werd afgelegd (jaar en datum);

5°. voor welk examen zij zich voorbereiden (bij candidaatsexamen letter opgeven; bij doctoraalexamen hoofd- en bijvakken);

6°. of zij in het lopende academiejahr als student zijn ingeschreven en zo ja, waar;

7°. of zij reeds in het genot van een studiebeurs zijn en zo ja, wie hun mentor is.

De aandacht wordt er op gevestigd, dat ook zij die thans nog geen eindexamen bbs of gymnasium hebben afgelegd, doch met 1 September 1948 een beurs wensen voor de studie aan een universiteit of hogeschool, hun request eveneens vóór 1 Maart 1948 moeten indienen.

De adressen welke na genoemde datum bij het Ministerie inkomen, kunnen niet meer in behandeling worden genomen.

BEURZEN VOOR MUZIEKSTUDIE

Evenals vorige jaren werden ook in 1948 Rijksbeurzen voor muziekstudie beschikbaar gesteld. Een desbetreffende bekendmaking deed de Minister voor de eerste maal opnemen in de *Nederlandse Staatscourant* van 6 Februari 1948, no 26. Blijkens deze bekendmaking zouden in 1948 wederom van Rijkswege beurzen voor muziekstudie hier te lande beschikbaar worden gesteld ten behoeve van on- of minvermogende jongelieden van Nederlandse nationaliteit met bijzondere muzikale aanleg, die zich aan de muziek als vakbeoefening wilden wijden. Aan leerplichtigen zou geen beurs worden verleend; evenmin aan personen van zodanig gevorderde leeftijd dat het verwerven van een volledige vakbekwaamheid niet meer kon worden verwacht, bv. in verband met de vereiste vaardigheid voor het gekozen instrument.

De sollicitanten naar een zodanige beurs dienden zich aan een vergelijkend examen te onderwerpen. Zij zouden voor dit examen alleen worden opgeroepen, indien zij bewijzen konden overleggen dat zij hadden gestudeerd onder bekwame leiding en reeds een zekere hoogte in de techniek hadden bereikt. Betreffende de eisen werd vooral de nadruk gelegd op een bijzondere muzikale aanleg en een goed muzikaal gehoor.

Aan het verlenen van een beurs zou in de regel de voorwaarde worden verbonden van studie aan een conservatorium of andere muziekinstelling, ter goedkeuring van de Minister.

Voorts werd nog medegedeeld dat één of meer beurzen zouden worden beschikbaar gesteld teneinde belanghebbenden in de gelegenheid te stellen een hier te lande met succes volbrachte vakstudie in de muziek in het buitenland onder leiding van een kunstenaar van internationale betekenis af te sluiten.

Zij die voor een der beurzen in aanmerking wensten te komen, dienden hun gezegelde verzoekschriften daartoe vóór 22 Februari 1948 bij het Departement in te zenden.

Opgemerkt zij dat de beurzen voor muziekstudie zgn. „vrije” beurzen waren, d.w.z. dat de verstrekte gelden niet behoefden te worden terugbetaald.

BUITENLANDSE STUDIEBEURZEN

In het verslagjaar bracht vanwege de Unesco Mr. W. D. Carter een bezoek aan Nederland in verband met de beschikbaarstelling van Unesco-beurzen voor Nederlandse studerende.

Door bemiddeling van de Unesco werden vier Canadese studiebeurzen voor Nederland beschikbaar gesteld.

Binnen het kader van het Nederlands-Belgisch en het Nederlands-Frans cultureel accordo werd in de pers en bij alle instellingen van hoger onderwijs wederom de mogelijkheid bekendgemaakt tot het aanvragen van beurzen voor studie in België of Frankrijk. Tijdens het afgelopen cursusjaar werd van Nederlandse zowel als van Belgische zijde een totaal van 90 maanden aan studiebeurzen beschikbaar gesteld en van Nederlandse en van Franse zijde resp. een totaal van 80 en 100 maanden.

B. HOGER ONDERWIJS

I. UNIVERSITEITEN EN HOGESCHOLEN

AANTALLEN STUDENTEN

De volgende tabel ¹⁾ geeft een overzicht van de aantallen volledig ingeschreven studenten der universiteiten en hogescholen in het studiejaar 1947/'48, ingedeeld naar de faculteiten en onderscheiden naar het geslacht. Ter vergelijking zijn mede de aantallen studenten vermeld in het studiejaar 1946/'47.

Aantallen volledig ingeschreven studenten der universiteiten en hogescholen ²⁾

Faculteiten, verenigde faculteiten en wetenschappen	1946/'47			1947/'48		
	M.	V.	Totaal	M.	V.	Totaal
<i>Rijksuniversiteit te Leiden</i>						
Godgeleerdheid	158	39	197	164	41	205
Rechtsgeleerdheid	393	198	591	415	210	625
Rechten en letteren	302	33	335	295	49	344
Geneeskunde	1 083	340	1 423	1 191	363	1 554
Wis- en natuurkunde	375	109	484	407	124	531
Letteren en wijsbegeerte	144	121	265	160	134	294
Totaal	2 455	840	3 295	2 632	921	3 553
<i>Rijksuniversiteit te Utrecht</i>						
Godgeleerdheid	273	23	296	252	20	272
Rechtsgeleerdheid	257	131	388	273	124	397
Rechten en letteren	191	25	216	183	28	211
Geneeskunde	1 921	422	2 343	1 979	426	2 405
Wis- en natuurkunde	556	98	654	572	103	675
Wiskunde en letteren	128	62	190	153	69	222
Letteren en wijsbegeerte	115	65	180	136	71	207
Veearstenskunde	374	18	392	411	19	430
Totaal	3 815	844	4 659	3 959	860	4 819
<i>Rijksuniversiteit te Groningen</i>						
Godgeleerdheid	92	11	103	87	7	94
Rechtsgeleerdheid	165	66	231	159	59	218
Geneeskunde	618	140	798	763	163	926
Wis- en natuurkunde	226	51	277	245	53	298
Wiskunde en letteren				13	4	17
Letteren en wijsbegeerte	76	43	119	73	48	121
Totaal	1 217	311	1 528	1 340	334	1 674

¹⁾ Samengesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

²⁾ Waar de verticale opstelling niet overeenstemt met de getallen op de totaalregel, is dit toe te schrijven aan het feit dat enkele studenten voor meer dan één faculteit waren ingeschreven, doch in het totaal slechts éénmaal zijn geteld.

H O G E R O N D E R W I J S

Faculteiten, verenigde faculteiten en wetenschappen	1946/'47			1947/'48		
	M.	V.	Totaal	M.	V.	Totaal
<i>Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam</i>						
Godgeleerdheid	88	13	101	111	21	132
Rechtsgeleerdheid	383	194	577	406	198	604
Rechten en letteren	10	1	11	15	6	21
Geneeskunde	1 549	437	1 986	1 676	462	2 138
Wis- en natuurkunde	646	151	797	683	164	847
Wiskunde en letteren	256	207	463	216	193	409
Letteren en wijsbegeerte	256	310	566	230	270	500
Economische wetenschappen	668	29	697	637	26	663
Rechten en economie	1	1	2	—	—	—
Politieke en sociale wetenschappen	—	—	—	201	83	284
Totaal	3 857	1 343	5 200	4 175	1 423	5 598
<i>Vrije Universiteit te Amsterdam</i>						
Godgeleerdheid	246	11	257	288	10	298
Rechtsgeleerdheid	305	66	371	258	51	309
Geneeskunde	11	4	15	12	5	17
Wis- en natuurkunde	248	11	259	239	12	251
Wiskunde en letteren	39	25	64	58	31	89
Letteren en wijsbegeerte	52	11	63	47	7	54
Totaal	887	128	1 015	902	116	1 018
<i>R.-Kath. Universiteit te Nijmegen</i>						
Godgeleerdheid	49	—	49	51	—	51
Rechtsgeleerdheid	318	31	349	321	42	363
Letteren en wijsbegeerte	239	57	296	282	64	346
Totaal	606	88	694	654	106	760
<i>Technische Hogeschool te Delft</i>						
Technische wetenschappen	4 984	81	5 065	5 405	81	5 486
<i>Landbouwhogeschool te Wageningen</i>						
Landbouwkunde	1 119	52	1 171	1 065	56	1 121
<i>Ned. Econ. Hogeschool te Rotterdam</i>						
Economische wetenschappen	1 344	52	1 396	1 185	40	1 225
<i>Kath. Econ. Hogeschool te Tilburg</i>						
Economische wetenschappen	653	18	671	704	17	721
<i>Alle (6) universiteiten tezamen</i>						
Godgeleerdheid	906	97	1 003	933	99	1 032
Rechtsgeleerdheid	1 821	686	2 507	1 852	684	2 536
Rechten en letteren	503	59	562	493	83	576
Geneeskunde	5 222	1 343	6 565	5 621	1 419	7 040
Wis- en natuurkunde	2 051	420	2 471	2 146	456	2 602

H O G E R O N D E R W I J S

Faculteiten, verenigde faculteiten en wetenschappen	1946/'47			1947/'48		
	M.	V.	Totaal	M.	V.	Totaal
Wiskunde en letteren	423	294	717	440	297	737
Letteren en wijsbegeerte	882	607	1 489	928	594	1 522
Economische wetenschappen	668	29	697	637	26	663
Rechten en economie	1	1	2	—	—	—
Voortarijkunde	374	18	392	411	19	430
Politieke en sociale wetenschappen	—	—	—	201	83	284
Totaal	12 837	3 554	16 391	13 642	3 760	17 402
Alle (4) hogescholen tezamen						
Technische wetenschappen	4 984	81	5 065	5 405	81	5 486
Landbouwkunde	1 119	52	1 171	1 065	56	1 121
Economische wetenschappen	1 997	70	2 067	1 889	57	1 946
Totaal	8 100	203	8 303	8 359	194	8 553
Alle universiteiten en hogescholen tezamen						
Totaal	20 937	3 757	24 694	22 001	3 954	25 955

Uit de tabel blijkt dat het totaal aantal studenten der gezamenlijke universiteiten en hogescholen in het studiejaar 1947/'48 vermeerderde met 1261 of 5,1% (v. j. met 2903 of 13,3%).

W I Z I G I N G E N A A N V U L L I N G V A N D E H O G E R - O N D E R W I J S W E T

Bij de Wet van 3 Juni 1948 (*Staatsblad* no I 231) is een nadere regeling getroffen omtrent de wijze waarop een tegemoetkoming uit 's Rijks kas in de kosten van de bijzondere universiteiten en hogescholen dient te worden verleend¹⁾. De tekst van de wet vindt men hieronder afgedrukt.

Artikel I

De Hoger-onderwijswet wordt als volgt gewijzigd en aangevuld:

I. Artikel 197 wordt gelezen als volgt:

Art. 197. Uit 's Rijks kas wordt aan aangewezen instellingen, stichtingen of verenigingen, die als zodanig ten minste gedurende een termijn van tien jaren een bijzondere universiteit hebben gehad, een tegemoetkoming verleend in de kosten van die universiteit volgens het bepaalde in de artikelen 197bis tot en met 197octies. De kosten worden onderscheiden in kosten van huisvesting en kosten van exploitatie.

II. Na artikel 197 worden de volgende artikelen ingevoegd:

Art. 197bis. 1. Onder kosten van huisvesting worden verstaan de kosten voor gebouwen en terreinen bestemd voor universitaire doeleinden, zoals deze kosten in het volgende lid worden onderscheiden.
2. De tegemoetkoming bedraagt hiervoor een percentage als aangegeven in het eerste lid van artikel 197septies van:

- de kosten van het aankopen, oprichten, uitbreiden, inrichten en het veranderen van de inrichting;
- de kosten van de wettelijke lasten;

¹⁾ Zie voor de behandeling in de Staten-Generaal:

Bijl. Hand. II 46/47, 545;

Bijl. Hand. II 47/48, 545; Hand. II 47/48, blz. 1434—1467, 1486—1487;

Bijl. Hand. I 47/48, 545; Hand. I 47/48, blz. 622—632.

c. de kosten van huren, erfpachten en verzekeringen, voorzover tegen het bedrag daarvan bij de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen geen bezwaar bestaat.

3. Onder de in het eerste en tweede lid bedoelde kosten is begrepen de waarde van terreinen en gebouwen welke reeds eigendom van de instelling, stichting of vereniging waren, vóórdat zij voor universitaire doeleinden in gebruik worden genomen. De tegemoetkoming hiervoor bedraagt een percentage als aangegeven in het eerste lid van artikel 197septies van de waarde welke de terreinen en gebouwen op de dag der ingebruikneming naar schatting hebben. De schatting geschiedt overeenkomstig het in artikel 197novies bepaalde.

Art. 197ter. 1. Onder kosten van exploitatie worden verstaan de andere dan in artikel 197bis bedoelde kosten voor de algemene dienst, het onderwijs en het ziekenhuis, zoals deze kosten in de volgende leden worden onderscheiden. Bij dit onderscheid worden in het derde tot en met het zevende lid met kosten van de faculteiten uitsluitend de uitgaven voor het personeel, de hulpmiddelen voor het onderwijs en de boeken en tijdschriften bedoeld.

2. Voor de algemene dienst en voor het onderwijs met uitzondering van het personeel, de hulpmiddelen voor het onderwijs en de boeken en tijdschriften van de faculteiten, bedraagt de tegemoetkoming in de uitgaven telkens voor een tijdvak van vijf jaren een percentage als aangegeven in het tweede lid van artikel 197septies van de gemiddelde uitgaven voor de overeenkomstige onderdelen van de Rijks-universiteiten, welke over het voorafgaande tijdvak van vijf jaren in de hoofdstukken der Rijksbegroting betreffende het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zijn toegestaan. Een deel van deze uitgaven moet geacht worden tot een percentage van twintig, acht of vier procent overeenkomstig de onderscheiding in het eerste lid van artikel 197septies voor de faculteit der godgeleerdheid te zijn gedaan en blijft hierbij ook voor de Rijksuniversiteiten buiten beschouwing.

3. Voor de faculteiten, voorzover deze met betrekking tot doctorale graden en getuigschriften in de aanwijzing zijn genoemd en waarvan aan een Rijksuniversiteit ten minste gedurende een termijn van vijf jaren een zusterfaculteit bestaat, bedraagt de tegemoetkoming in de uitgaven telkens voor een tijdvak van vijf jaren een percentage als aangegeven in het tweede lid van artikel 197septies van de gemiddelde uitgaven voor de zusterfaculteiten van de Rijksuniversiteiten welke over het voorafgaande tijdvak van vijf jaren in de hoofdstukken der Rijksbegroting betreffende het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zijn toegestaan.

4. De tegemoetkoming, als bedoeld in het tweede en het derde lid, zal echter in totaal niet meer mogen bedragen dan een percentage als aangegeven in het derde lid van artikel 197septies van de uitgaven, verminderd met de inkomsten der universiteit uit inschrijf-, college-, examen- en promotiegelden, de vergoedingen voor diensten aan derden en de opbrengst uit verhuur, verkoop of het op andere wijze in gebruik of eigendom afstaan van roerende goederen voorzover voor de aankoop daarvan uit 's Rijks kas een tegemoetkoming is verleend.

5. Zolang een faculteit der geneeskunde of een faculteit der wis- en natuurkunde niet met betrekking tot doctorale graden en getuigschriften in de aanwijzing is genoemd, wordt de tegemoetkoming in de uitgaven daarvoor gedurende een termijn van ten hoogste tien jaren verleend op de voet van het derde en het vierde lid, met ingang van het academisch jaar waarin het volledig onderwijs voor een candidaatsexamen, als vastgesteld in de in artikel 131 bedoelde algemene maatregel van bestuur, in de geneeskunde onderscheidenlijk de wis- en natuurkunde aanvangt.

6. Voor faculteiten welke wel met betrekking tot doctorale graden en getuigschriften in de aanwijzing zijn genoemd, doch waarvan aan een Rijksuniversiteit niet of nog niet gedurende een termijn van vijf jaren een zusterfaculteit bestaat, bedraagt de tegemoetkoming in de uitgaven een percentage als aangegeven in het derde lid van artikel 197septies, voorzover de uitgaven naar het oordeel van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, gehoord de afdeling voor het hoger onderwijs van de Onderwijsraad, niet in strijd met het karakter der desbetreffende faculteiten zijn gedaan.

7. Onverminderd het bepaalde in het vijfde lid is de voornoemde Minister bevoegd om gedurende een termijn van ten hoogste tien jaren voor faculteiten welke met betrekking tot doctorale graden en getuigschriften niet in de aanwijzing zijn genoemd, de tegemoetkoming in de uitgaven te verlenen op de voet van het zesde lid.

8. Voor het ziekenhuis, voorzover betreft de verpleging van patiënten ten behoeve van onderwijs en wetenschappelijk onderzoek, bedraagt de tegemoetkoming die wordt verleend indien voor een faculteit

der geneeskunde ingevolge het derde of het vijfde lid een tegemoetkoming wordt verleend, telkens voor een tijdvak van vijf jaren per verpleegdag een percentage als aangegeven in het vierde lid van artikel 197septies van de in het tijdvak van vijf jaren, dat een jaar eerder aanvangt dan het eerstgenoemde tijdvak, gemiddeld per verpleegdag gedane uitgaven voor de verpleging van patiënten in het Academisch ziekenhuis te Leiden, het Stads- en academisch ziekenhuis te Utrecht en het Algemeen provinciaal-, stads- en academisch ziekenhuis te Groningen. Deze tegemoetkoming zal echter per verpleegdag niet meer mogen bedragen dan een percentage als aangegeven in het vierde lid van artikel 197septies van de uitgaven verminderd met de verpleeggelden.

9. Indien de uitgaven als bedoeld in het zesde en het zevende lid, gedaan zijn in strijd met het karakter der desbetreffende faculteiten of indien het onderwijs als bedoeld in het vijfde lid, niet volledig is, wordt dat door de voornoemde Minister aan de betrokken instelling, stichting of vereniging medegedeeld. Indien deze binnen een maand na verzending der mededeling schriftelijk te kennen geeft daartegen bezwaren te hebben, beslist de Minister binnen twee maanden na ontvangst der kennisgeving, gehoord de afdeling voor het hoger onderwijs van de Onderwijsraad.

Art. 197quater. 1. De uitgaven als bedoeld in het tweede lid, onder a, van artikel 197bis, kunnen slechts in zoverre voor de tegemoetkoming in rekening worden gebracht als de desbetreffende begrotingen en plannen door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zijn goedgekeurd. Het hier bepaalde vindt overeenkomstige toepassing ten aanzien van terreinen en gebouwen, bedoeld in artikel 197bis, derde lid.

2. Leningen ten behoeve van de huisvesting van de universiteit behoeven de goedkeuring van de voornoemde Minister, indien en voorzover de daaruit voortvloeiende kosten voor de tegemoetkoming in rekening worden gebracht.

3. Bij het verlenen van de goedkeuring als bedoeld in de voorgaande leden, kan de voornoemde Minister aanvullingen geven nopens de wijze waarop de kosten ten laste van één of meer dienstjaren moeten worden gebracht.

4. Verkoop of het op andere wijze in eigendom afstaan van terreinen en gebouwen voor de aankoop, oprichting of ingebruikneming waarvan ingevolge het bepaalde in artikel 197bis een tegemoetkoming is verleend, behoeven, evenals verhuur of het op andere wijze in gebruik afstaan daarvan voor langer dan zeven dagen, de goedkeuring van de voornoemde Minister. De daaruit voortvloeiende baten worden evenals de baten voortvloeiende uit verzekering, in mindering gebracht op de kosten bedoeld in artikel 197bis, voorzover de terreinen en gebouwen met een tegemoetkoming uit 's Rijks kas als bedoeld in artikel 197bis, zijn aangekocht, opgericht, in gebruik genomen of verzekerd.

Art. 197quingies. 1. Bij de bijzondere universiteiten ten behoeve van welke ingevolge artikel 197 een tegemoetkoming wordt verleend, mogen de jaarwedden, wedden, beloningen en toelagen van de docenten en beampten niet hoger zijn dan de jaarwedden, wedden, beloningen en toelagen der overeenkomstige docenten en beampten aan de Rijksuniversiteiten, met dien verstande dat, indien de universiteit te Amsterdam gevestigd is, de genoemde jaarwedden, wedden, beloningen en toelagen niet lager behoeven te zijn dan die bij de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.

2. De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen kan in bijzondere gevallen afwijkingen toestaan.

Art. 197sexies. 1. Onmiddellijke of middellijke subsidies uit andere overheidskassen komen in mindering op de tegemoetkoming uit 's Rijks kas.

2. Overheidsbijdragen, andere dan financiële, mogen slechts worden aanvaard met Onze goedkeuring en onder daarbij zo nodig te stellen voorwaarden.

Art. 197septies. 1. Het percentage bedoeld in het tweede en het derde lid van artikel 197bis, bedraagt vijf en zestig zolang niet voor een faculteit der geneeskunde of der wis- en natuurkunde een tegemoetkoming wordt verleend ingevolge het bepaalde bij artikel 197ter; tachtig indien dit met een dezer faculteiten, en vijf en tachtig indien dit met beide wel het geval is. Ten aanzien van de kosten van terreinen en gebouwen voor een faculteit der geneeskunde of der wis- en natuurkunde wordt de tegemoetkoming naar de percentages van tachtig en vijftachtig verleend, óók indien voor die faculteiten niet een tegemoetkoming wordt verleend ingevolge het bepaalde in artikel 197ter.

2. Het percentage bedoeld in het tweede en het derde lid van artikel 197ter, bedraagt dertig, vijftig of zestig overeenkomstig de onderscheiding in de eerste zin van het eerste lid.
3. Het percentage bedoeld in het vierde en het zesde lid van artikel 197ter, bedraagt vijf en zestig, tachtig of vijf en tachtig overeenkomstig de onderscheiding in de eerste zin van het eerste lid.
4. Het percentage bedoeld in de eerste zin van het achtste lid van artikel 197ter, bedraagt vijftig of zestig en dat in de tweede zin tachtig of vijf en tachtig al naar gelang niet of wel voor een faculteit der wis- en natuurkunde een tegemoetkoming wordt verleend ingevolge het bepaalde in artikel 197ter.

Art. 197octies. 1. Jaarlijks vóór 1 April zendt de instelling, stichting of vereniging aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het volgende kalenderjaar een begroting van inkomsten uit de universiteit en uitgaven voor de universiteit, voorzover deze uitgaven voor de tegemoetkoming in aanmerking worden gebracht. Deze begroting moet zijn ingedeeld overeenkomstig de onderscheidingen in de artikelen 197bis en 197ter.

2. Het voorschot op de tegemoetkoming, dat gedurende het kalenderjaar telkens voor een twaalfde gedeelte voor het einde van elke maand zal worden uitgekeerd, wordt door de voornoemde Minister binnen een maand nadat het hoofdstuk der Rijksbegroting betreffende het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het lopende kalenderjaar kracht van wet heeft gekregen, vastgesteld. Zolang dit voorschot nog niet is vastgesteld, kunnen één of meer maandelijks termijnen van het laatstelijk toegekende voorschot worden betaalbaar gesteld. Na de vaststelling vindt zo nodig verrekening plaats bij de eerstvolgende uitbetalingen van het voorschot. Het voorschot wordt onderscheiden in een voorschot op de tegemoetkoming in de uitgaven als bedoeld in artikel 197bis en in het zesde en het zevende lid van artikel 197ter, en een voorschot op de tegemoetkoming in de uitgaven als bedoeld in het tweede, derde, vijfde en achtste lid van artikel 197ter.

3. Jaarlijks vóór 1 Juli zendt de instelling, stichting of vereniging aan de voornoemde Minister een staat van inkomsten en uitgaven als bedoeld in het eerste lid, over het afgelopen kalenderjaar onder overlegging van alle daarop betrekking hebbende bescheiden. De Minister stelt het bedrag der tegemoetkoming, als bedoeld in artikel 197bis en in het zesde en het zevende lid van artikel 197ter, aan de hand dezer gegevens vast vóór 1 Januari van het volgende kalenderjaar, waarna verrekening met het hiervoor verstrekte voorschot onverwijld plaats vindt. Tevens wordt het bedrag van de uitgaven, als bedoeld in het tweede, derde, vijfde en achtste lid van artikel 197ter, vastgesteld.

4. Telkens na vijf jaren stelt de voornoemde Minister vóór 1 Januari van het volgende kalenderjaar het bedrag der tegemoetkoming in de uitgaven als bedoeld in het tweede, derde, vijfde en achtste lid van artikel 197ter, vast, waarna verrekening met de hiervoor verstrekte voorschotten onverwijld plaats vindt.

5. Indien een tijdvak van vijf jaren als bedoeld in het tweede, derde, vijfde of achtste lid van artikel 197ter, is aangevangen, vallen tijdens dat tijdvak aanvangende onderdelen der tegemoetkoming daarin. Het reeds verstreken gedeelte van het lopende tijdvak wordt dan op het tijdvak van vijf jaren voor deze onderdelen zowel voor de bijzondere universiteit als voor de Rijksuniversiteiten in mindering gebracht.

6. Bij de berekening van de tegemoetkoming als bedoeld in artikel 197ter, blijven zowel voor de bijzondere universiteit als voor de Rijksuniversiteiten de kosten als bedoeld in artikel 197bis, en de baten als bedoeld in het vierde lid van artikel 197quater, buiten beschouwing.

7. Indien de inkomsten bedoeld in het vierde lid en in het achtste lid van artikel 197ter, de exploitatie-uitgaven bedoeld in dezelfde leden, overtreffen, wordt het verschil tussen deze inkomsten en uitgaven in mindering gebracht op de kosten bedoeld in artikel 197bis.

Art. 197novies. 1. Bij sluiting der universiteit is de instelling, stichting of vereniging een bedrag van vijf en zestig, tachtig dan wel vijf en tachtig ten honderd van de op dat ogenblik geschatte waarde der terreinen en gebouwen schuldig aan het Rijk, indien, voorzover en al naar gelang deze terreinen en gebouwen met een tegemoetkoming uit 's Rijks kas als bedoeld in artikel 197bis, zijn aangekocht, opgericht of in gebruik genomen.

2. Deze schatting heeft plaats door drie deskundigen, van wie één wordt benoemd door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, de tweede door de instelling, stichting of vereniging en de derde door de twee benoemde deskundigen.

3. Indien de twee deskundigen omtrent het benoemen van een derde niet tot overeenstemming kunnen geraken, doen zij daarvan mededeling aan de voornoemde Minister. Deze verzoekt alsdan de Commissaris in de provincie, binnen welke de universiteit is gevestigd, de derde deskundige te benoemen.
4. De drie deskundigen bepalen bij meerderheid van stemmen het bedrag der waarde van elk gebouw en elk terrein en zenden de acte van taxatie zo spoedig mogelijk aan de voornoemde Minister.
5. Indien ieder der drie deskundigen een verschillend cijfer aangeeft, wordt de waarde bepaald op het bedrag dat noch het hoogste noch het laagste is.

III. Artikel 199 wordt gelezen als volgt:

Art. 199. De in artikel 184 bedoelde aanwijzing kan door Ons bij besluit, de Raad van State gehoord, worden ingetrokken, indien de instelling, stichting of vereniging niet of niet langer voldoet aan één of meer van de eisen, bij of krachtens de wet gesteld.

IV. Artikel 200quinquies wordt gelezen als volgt:

Art. 200quinquies. Om onderwijs aan een bijzondere economische hogeschool, vermeld in een aanwijzing als bedoeld in artikel 200bis, te kunnen geven, wordt vereist het bezit van een doctorale graad, verkregen aan een Rijksuniversiteit of aan een universiteit of economische hogeschool die ten aanzien van die doctorale graad, toen hij verleend werd, bij of krachtens de wet verleende rechten had, of van een bewijs dat de aanstelling door Ons is bekrachtigd. Op deze bekrachtiging is het bepaalde in artikel 189 ten aanzien van de bekrachtiging van de aanstelling aan een bijzondere universiteit van toepassing.

V. In artikel 200sexies wordt na „196” ingevoegd „, 197” en „198”. Achter „199” vervalt: „, eerste lid,”;

VI. Na artikel 200octies worden de volgende artikelen ingevoegd:

Art. 200novies. Uit 's Rijks kas wordt jaarlijks aan aangewezen instellingen, stichtingen of verenigingen die als zodanig ten minste gedurende een termijn van tien jaren een bijzondere economische hogeschool hebben gehad, een tegemoetkoming verleend in de kosten van die hogeschool volgens het bepaalde in de artikelen 200decies tot en met 200quatuordecies. De kosten worden onderscheiden in kosten van huisvesting en kosten van exploitatie.

Art. 200decies. 1. Onder kosten van huisvesting worden verstaan de kosten voor gebouwen en terreinen, bestemd voor hogeschooldoeleinden.

2. De tegemoetkoming bedraagt hiervoor vijf en zestig ten honderd van:

- a. de kosten van het aankopen, oprichten, uitbreiden, inrichten en het veranderen van de inrichting;
- b. de kosten van de wettelijke lasten;
- c. de kosten van huren, erfpachten en verzekeringen, voorzover tegen het bedrag daarvan bij de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen geen bezwaar bestaat.

3. Onder de in het eerste en tweede lid bedoelde kosten is begrepen de waarde van terreinen en gebouwen welke reeds eigendom van de instelling, stichting of vereniging waren, vóórdat zij voor hogeschooldoeleinden in gebruik worden genomen. De tegemoetkoming hiervoor bedraagt vijf en zestig ten honderd van de waarde welke de terreinen en gebouwen op de dag der ingebruikneming naar schatting hebben. De schatting geschiedt overeenkomstig het in artikel 197novies bepaalde.

Art. 200duodécies. 1. Onder kosten van exploitatie worden verstaan de andere dan in artikel 200decies bedoelde kosten.

2. De tegemoetkoming bedraagt hiervoor vijftenzestig ten honderd van de uitgaven, verminderd met de inkomsten uit de inschrijf-, college-, examen- en promotiegelden, de vergoedingen voor diensten aan derden en de opbrengst uit verhuur, verkoop of het op andere wijze in gebruik of eigendom afstaan van roerende goederen, voorzover voor de aankoop daarvan uit 's Rijks kas een tegemoetkoming is verleend.

3. Indien de inkomsten bedoeld in het tweede lid, de uitgaven in dat lid bedoeld overtreffen, wordt het verschil tussen deze inkomsten en uitgaven in mindering gebracht op de kosten bedoeld in artikel 200decies.

4. Acht de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen de kosten als bedoeld in het eerste lid, niet overeenkomstig het karakter van een economische hogeschool gemaakt, dan deelt hij dat aan de betrokken instelling, stichting of vereniging mede. Indien deze binnen een maand na verzending der mededeling ter kennis van de Minister brengt zijn mening hieromtrent niet te kunnen delen, beslist de Minister, gehoord de afdeling voor het hoger onderwijs van de Onderwijsraad.

Art. 200duodecies. 1. De uitgaven als bedoeld in het tweede lid, onder *a*, van artikel 200decies, kunnen slechts in zoverre voor de tegemoetkoming in rekening worden gebracht als de desbetreffende begrotingen en plannen door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen zijn goedgekeurd. Het hier bepaalde vindt overeenkomstige toepassing ten aanzien van terreinen en gebouwen bedoeld in artikel 200decies, derde lid.

2. Leningen ten behoeve van de huisvesting van de hogeschool behoeven de goedkeuring van de voornoemde Minister, indien en voorzover de daaruit voortvloeiende kosten voor de tegemoetkoming in rekening worden gebracht.

3. Bij het verlenen van de goedkeuring als bedoeld in de voorgaande leden, kan de voornoemde Minister aanwijzingen geven nopens de wijze waarop de kosten ten laste van één of meer dienstjaren moeten worden gebracht.

4. Verkoop of het op andere wijze in eigendom afstaan van terreinen en gebouwen voor de aankoop, oprichting of ingebruikneming waarvan ingevolge het bepaalde in artikel 200decies een tegemoetkoming is verleend, behoeven, evenals verhuur of het op andere wijze in gebruik afstaan voor langer dan zeven dagen, de goedkeuring van de voornoemde Minister. De daaruit voortvloeiende baten worden evenals de baten voortvloeiende uit verzekering, in mindering gebracht op de kosten bedoeld in artikel 200decies, voorzover de terreinen en gebouwen met een tegemoetkoming uit 's Rijks kas als bedoeld in artikel 200decies, zijn aangekocht, opgericht, in gebruik genomen of verzekerd.

Art. 200tredecies. 1. Jaarlijks vóór 1 April zendt de instelling, stichting of vereniging aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het volgende kalenderjaar een begroting van inkomsten uit de hogeschool en uitgaven voor de hogeschool, voorzover deze uitgaven voor de tegemoetkoming in aanmerking worden gebracht.

2. Het voorschot op de tegemoetkoming, dat gedurende het kalenderjaar telkens voor een twaalfde gedeelte voor het eind van elke maand zal worden uitgekeerd, wordt door de voornoemde Minister binnen een maand nadat het hoofdstuk der Rijksbegroting betreffende het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen voor het lopende kalenderjaar kracht van wet heeft gekregen, vastgesteld. Zolang dit voorschot nog niet is vastgesteld, kunnen één of meer maandelijks termijnen van het laatstelijk toegekende voorschot worden betaalbaargesteld. Na de vaststelling vindt zo nodig verrekening plaats bij de eerstvolgende uitbetalingen van het voorschot.

3. Jaarlijks vóór 1 Mei zendt de instelling, stichting of vereniging aan de voornoemde Minister een staat van inkomsten en uitgaven als bedoeld in het eerste lid, over het afgelopen kalenderjaar onder overlegging van alle daarop betrekking hebbende bescheiden. De Minister stelt het bedrag der tegemoetkoming aan de hand dezer gegevens vast vóór 1 Januari van het volgende kalenderjaar, waarna verrekening met het voorschot onverwijld plaats vindt.

Art. 200quattordecies. 1. Bij de bijzondere economische hogescholen ten behoeve van welke ingevolge artikel 200novies een tegemoetkoming wordt verleend, mogen de jaarwedden, wedden, beloningen en toelagen van de docenten en beambten niet hoger zijn dan de jaarwedden, wedden, beloningen en toelagen der overeenkomstige docenten en beambten aan de Rijksuniversiteiten.

2. De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen kan in bijzondere gevallen afwijkingen toestaan.

Art. 200quindicies. 1. Bij sluiting der hogeschool is de instelling, stichting of vereniging een bedrag van vijftienzig ten honderd van de op dat ogenblik geschatte waarde der terreinen en gebouwen aan het Rijk schuldig, indien en voorzover deze terreinen en gebouwen met de tegemoetkoming uit 's Rijks kas als bedoeld in artikel 200decies, zijn aangekocht, opgericht of in gebruik genomen.

2. Voor de schatting der waarde is het bepaalde in het tweede, derde, vierde en vijfde lid van artikel 197novies van toepassing.

VII. Na artikel 206 wordt het volgende artikel ingevoegd:

Art. 206bis. Instellingen, stichtingen of verenigingen als bedoeld in artikel 184 en artikel 200bis, kunnen tegen een beslissing van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen terzake van de tegemoetkoming als bedoeld in de artikelen 197 en 200novies, binnen een termijn van twee maanden, nadat de beslissing schriftelijk is medegedeeld, bij Ons in beroep komen. Wij beslissen op dat beroep, de Raad van State gehoord.

Overgangsbepalingen

Artikel II

I. Een tegemoetkoming als bedoeld in de artikelen 197 (nieuw) en 200novies van de Hoger-onderwijswet, kan ten bedrage van vijftienzeventig ten honderd worden verleend met betrekking tot de jaarlijkse lasten voor rente en aflossing, welke op 1 Januari 1947 drukken op terreinen en gebouwen als bedoeld in de artikelen 197bis en 200dies der evengenoemde wet, welke eigendom zijn van een op die datum reeds aangewezen instelling, stichting of vereniging.

II. Het derde lid van artikel 197bis en het derde lid van artikel 200dies van de Hoger-onderwijswet vinden geen toepassing met betrekking tot terreinen en gebouwen die vóór de inwerkingtreding van deze wet reeds eigendom waren van de instelling, stichting of vereniging en daarna voor universitaire doeleinden of hogeschool-doeleinden werden bestemd, behalve voor wat betreft de kosten van het uitbreiden, inrichten of het veranderen van de inrichting.

III. Voor het in het tweede en in het derde lid van artikel 197ter van de Hoger-onderwijswet bedoelde voorafgaande tijdvak van vijf jaren wordt als eerste tijdvak vijfmaal het jaar 1947 aangewezen.

IV. Voor het kalenderjaar 1947 wordt het voorschot als bedoeld in het tweede lid van artikel 197octies en van artikel 200tredecies van de Hoger-onderwijswet, zo nodig vastgesteld door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.

V. *a.* Indien een subsidie uit een andere overheidskas ook reeds vóór 1 Januari 1947 werd verleend en zij niet hoger is dan de hoogste in enig jaar vóór die datum, komt deze subsidie, in afwijking van het bepaalde in artikel 197sexies van de Hoger-onderwijswet, voor vijftig ten honderd in mindering op de tegemoetkoming uit 's Rijks kas.

b. Het bedrag waarmee de tegemoetkoming uit 's Rijks kas, vermeerderd met de onder *a* bedoelde subsidies, het nadelig saldo overtreft, dat zou bestaan indien de tegemoetkoming en de subsidies niet zouden worden verleend, wordt in mindering gebracht op de tegemoetkoming uit 's Rijks kas.

VI. Indien wettelijke bepalingen ten aanzien van prijsvaststelling inzake gebouwen en terreinen van kracht zijn, dienen deze bij de waardeschatting als bedoeld in artikel 197novies en artikel 200quintecies van de Hoger-onderwijswet, in acht te worden genomen.

VII. Docenten en beambten aan de bijzondere universiteiten en economische hogescholen die op het tijdstip van het in werking treden van deze wet in het genot zijn van jaarwedden, wedden, beloningen of toelagen welke hoger zijn dan die der overeenkomstige docenten en beambten aan de Rijks-universiteiten, kunnen in het genot daarvan blijven.

Artikel III

De tegemoetkoming als bedoeld in de artikelen 197 (nieuw) en 200novies van de Hoger-onderwijswet, kan worden verleend met ingang van 1 Januari 1947.

Artikel IV

De termijn van 10 jaren als bedoeld in artikel 200novies van de Hoger-onderwijswet, geldt niet voor de Nederlandse vereniging voor hoger onderwijs in de economische wetenschappen en voor de Stichting „Katholieke Economische Hogeschool”, voorzover betreft de hogescholen die zij bij de inwerking-treding dezer wet in stand houden.

Bij de Wet van 5 November 1948 (*Staatsblad* no I 489) werd aan de *Technische Hogeschool te Delft* een *nieuwe afdeling* toegevoegd om aldaar de opleiding voor *vliegtuigbouwkundig ingenieur* en voor *geodetisch ingenieur* mogelijk te maken en werd tevens toegang verleend tot de examens in de faculteit der *veeartsenijkskunde* op grond van het getuigschrift van de middelbare landbouwscholen te Dordrecht en te Roermond en onder zekere voorwaarden van de Middelbare school voor tropische landbouw te Deventer. Daartoe werd de Hoger-onderwijswet als volgt gewijzigd en aangevuld:¹⁾

In artikel 32, betreffende de afdelingen welke de Technische Hogeschool bevat, wordt in plaats van het bepaalde sub *d* en *e* gelezen:

- d.* de afdeling der werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en vliegtuigbouwkunde;
- e.* de afdeling der electrotechniek;
- f.* de afdeling der technische natuurkunde;
- g.* de afdeling der scheikundige technologie;
- h.* de afdeling der mijnbouwkunde.

In artikel 34 betreffende de vakken waarin aan de Technische Hogeschool onderwijs wordt gegeven, is na het bepaalde onder *k* ingevoegd:

- k. a.* de vliegtuigbouwkunde;

In artikel 118 betreffende de diploma's welke aan de Technische Hogeschool verkrijgbaar zijn, is na het bepaalde onder 4° ingevoegd.

„5°. van vliegtuigbouwkundig ingenieur;”, in verband waarmee de aanduidingen 5°. tot en met 8°. zijn gewijzigd in 6°. tot en met 9°. Na het bepaalde onder 9°. is ingevoegd; „10°. van geodetisch ingenieur.”, in verband waarmee de punt achter „natuurkundig ingenieur” is gewijzigd in een punt-komma.

In artikel 129 is na „scheepsbouwkundig ingenieur,” ingevoegd: „vliegtuigbouwkundig ingenieur, geodetisch ingenieur.”.

Het eerste lid van artikel 133 wordt gelezen als volgt:

Tot het afleggen der examens wordt ieder, onverschillig waar hij de daarvoor vereiste kundigheden heeft opgedaan, toegelaten, mits hij in het bezit is van het daartoe leidende in het tweede lid onder *a* tot en met *f* aangegeven getuigschrift wegens met goed gevolg afgelegd eindexamen van een aldaar genoemde school of van een hiertoe wettelijk gelijkgesteld getuigschrift.

In het tweede lid van artikel 133 is onder *f* na „middelbare landbouwschool te Groningen” ingevoegd:

„te Dordrecht of te Roermond. Eveneens geeft toegang het volledig afgelegd eindexamen van de Middelbare school voor tropische landbouw te Deventer, indien voldaan is aan de eisen van een door Onze Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in te stellen aanvullend examen.

Voorts werden de volgende bepalingen opgenomen:

Art. 2. Het diploma van vliegtuigbouwkundig ingenieur, verkregen aan de Technische Hogeschool in het tijdvak van 5 Mei 1945 tot de dag van in werking treden van deze wet op de voet van het bereids

¹⁾ Zie voor de behandeling in de Staten-Generaal:
 Bijl. Hand. II 1948, 940;
 Bijl. Hand. II 48/49, 940; Hand. II 48/49, blz. 106;
 Bijl. Hand. I 48/49, 940; Hand. I 48/49, blz. 46—47.

vervallen besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming van 13 April 1943 (*Nederlandse Staatscourant* no 152) wordt geacht rechtsgeldig te zijn verkregen.

Art. 3. Zij die vóór 1 Januari 1949 waren ingeschreven aan de Technische Hogeschool voor de studie voor civiel-landmeter, hebben tot 1 Augustus 1953 gelegenheid deze studie te voltooien.

Art. 4. Examens welke in het tijdvak van 5 Mei 1945 tot de dag van in werking treden van deze wet op de voet van het reeds vervallen besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming van 15 Juli 1942 (*Nederlandse Staatscourant* no 178) zijn afgelegd voor de faculteit der vercatenijkunde met het getuigschrift, verkregen na het met gunstig gevolg afleggen van het volledig eindexamen aan de middelbare landbouwschool te Dordrecht, worden geacht rechtsgeldig te zijn afgelegd.

WIJZIGING EN AANVULLING ACADEMISCH STATUUT

Bij Koninklijk besluit van 6 Augustus 1948 (*Staatsblad* no I 357) werd het Academisch statuut gewijzigd met betrekking tot de studie in de *muziekwetenschap*. Bij dit besluit werd het volgende bepaald:

Het Academisch statuut wordt gewijzigd als volgt:

I. Artikel 4, § 44, onder *a* wordt gelezen: *Muziekwetenschap*.

1. algemene kennis van de geschiedenis der muziek;
2. een overzicht van de cultuurgeschiedenis van enig land of tijdperk dat voor de muziek van bijzonder belang is geweest;
3. een overzicht van de geschiedenis ener letterkunde of van de kunstgeschiedenis.

Om tot het candidaatsexamen te worden toegelaten, dient het bewijs te worden overgelegd, waaruit ten genoegen van de faculteit blijkt, dat de candidaat zich zoveel kennis van de physiologische acoustiek heeft eigen gemaakt als voor de studie der muziekwetenschap onontbeerlijk is. De candidaat die dit bewijs niet kan overleggen, is nochtans bevoegd zich te onderwerpen aan het examen, dat dan mede loopt over het genoemde vak.

II. Artikel 4, § 47, onder I wordt gelezen: *Muziekwetenschap*.

Hoofdvak is de muziekwetenschap. De faculteit is bevoegd rekening te houden met de voorkeur van de candidaat voor één of meer bepaalde onderdelen. Als verplicht bijvak wordt geëist: de beginselen van de psychologie der muziek.

Het besluit is in werking getreden op 29 Augustus 1948.

Bij Koninklijk besluit van 8 December 1948 (*Staatsblad* no I 537) werd voor hen die het doctoraalexamen in het Nederlands-Indisch recht hebben afgelegd en die door de oorlog hun loopbaan in Indonesië niet hebben kunnen voortzetten, de mogelijkheid geopend om zonder aflegging van het candidaatsexamen een doctoraalexamen in het Nederlandse recht af te leggen (verlicht doctoraalexamen Nederlands recht voor bepaalde groepen Indische juristen). Daartoe werd bij genoemd besluit in artikel 4 van het Academisch statuut na § 5 een nieuwe paragraaf ingevoegd, luidende:

§ 5a. Hij die een verklaring van Onze Minister van Overzeese Gebiedsdelen kan overleggen dat hij vóór 1 Januari 1946 in Indonesië is werkzaam geweest en die:

- a. het doctoraalexamen, genoemd in § 58, voor die werkzaamheid met goed gevolg heeft afgelegd, of
- b. het doctoraalexamen, genoemd in § 58, met goed gevolg heeft afgelegd tussen 1 Januari 1939 en 1 Januari 1946 met de bedoeling om zijn werkzaamheid in Indonesië voort te zetten,

is vrijgesteld van het candidaatsexamen, genoemd in § 4.

Voor hem omvat het doctoralexamen hetzij het Nederlands burgerlijk recht en handelsrecht met de hoofdzaken van het Nederlands staatsrecht en strafrecht; hetzij het Nederlands staatsrecht en strafrecht met de hoofdzaken van het Nederlands burgerlijk recht en handelsrecht.

Het besluit is in werking getreden op 1 Januari 1949.

BIJZONDERE LEERSTOLEN

Bij Koninklijk besluit van 23 Juni 1948 (*Staatsblad* no I 248) is de stichting „Leidsch Universiteitsfonds”, gevestigd te Leiden, aangewezen als bevoegd om bij de faculteit der wis- en natuurkunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden een bijzondere leerstoel te vestigen in de *palaeophytologie van het kainozoicum en de palynologie*.

Bij Koninklijk besluit van 23 Juni 1948 (*Staatsblad* no. I 250) is de stichting „Leidsch Universiteitsfonds”, gevestigd te Leiden, aangewezen als bevoegd om bij de faculteit der rechtsgeleerdheid aan de Rijksuniversiteit te Leiden een bijzondere leerstoel te vestigen in de *parlementaire geschiedenis*.

Bij Koninklijk besluit van 1 Juli 1948 (*Staatsblad* no I 278) is de Stichting tot oprichting en instandhouding van bijzondere leerstoelen voor Calvinistische wijsbegeerte, gevestigd te Amsterdam, aangewezen als bevoegd om bij de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Groningen een bijzondere leerstoel te vestigen in de *Calvinistische wijsbegeerte*.

Bij Koninklijk besluit van 17 Juli 1948 (*Staatsblad* no I 317) is de stichting „Leidsch Universiteitsfonds”, gevestigd te Leiden, aangewezen als bevoegd om bij de faculteit der wis- en natuurkunde aan de Rijksuniversiteit te Leiden een bijzondere leerstoel te vestigen in de *geophysische en geologische karteringsmethoden*.

Bij Koninklijk besluit van 17 Juli 1948 (*Staatsblad* no I 318) is het bestuur der Sint-Radboudstichting, gevestigd te Utrecht, aangewezen als bevoegd om bij de faculteit der godgeleerdheid aan de Rijksuniversiteit te Utrecht een bijzondere leerstoel te vestigen in de *Rooms-Katolieke dogmatische theologie*.

Bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1948 (*Staatsblad* no I 355) is de Bollandstichting, gevestigd te Amsterdam, aangewezen als bevoegd om bij de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden een bijzondere leerstoel te vestigen in de *wijsbegeerte in de geest van Hegel*.

Bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1948 (*Staatsblad* no I 356) is ingetrokken het Koninklijk besluit van 5 October 1932 (*Staatsblad* no 484), houdende aanwijzing van het Bolland-genootschap voor zuivere rede, gevestigd te Amsterdam, als bevoegd om bij de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Leiden een bijzondere leerstoel te vestigen in de *Hegelse filosofie*.

De intrekking geschiedde op grond van de houding welke voornoemd genootschap na de bevrijding van ons land tegenover de zuivering had aangenomen.

Bij Koninklijk besluit van 26 Augustus 1948 (*Staatsblad* no I 394) is het Fonds ten behoeve van Indologische studiën aan de Rijksuniversiteit te Utrecht aangewezen als bevoegd om bij de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Utrecht een bijzondere leerstoel te vestigen in de *Perzische taal- en letterkunde*.

GELIJKSTELLING BUITENLANDSE GETUIGSCHRIFTEN

Artikel 125 der Hoger-onderwijswet

Bij Koninklijk besluit van 10 Februari 1948 (*Staatsblad* no I 50) is in het Koninklijk besluit van 13 Juni 1931 (*Staatsblad* no 249), houdende uitvoering van artikel 125 der Hoger-onderwijswet, een aantal buitenlandse getuigschriften opgenomen, welke met het getuigschrift, vermeld in artikel 122 der Hoger-onderwijswet, worden gelijkgesteld. Daartoe is in artikel 2 van laatstgenoemd besluit na het bepaalde achter ten 7°. de punt vervangen door een punt-komma en ingevoegd:

8°. de getuigschriften, uitgegeven in Noorwegen, Denemarken, Zweden en Finland, die krachtens de regelingen welke bestonden ten tijde van hun verkrijging, toegang gaven tot de inrichtingen van technisch hoger onderwijs in het land van uitgifte;

9°. het eindexamen van het Herzlia College (richting Science) te Tel-Aviv (Palestina).

De bezitters van bovengenoemde getuigschriften worden dus toegelaten tot het afleggen van de examens aan de Technische Hogeschool te Delft.

Het besluit is in werking getreden op 29 Februari 1948.

Artikel 134 der Hoger-onderwijswet

Aangezien het in verband met het Nederlands-Belgisch cultureel accoord wenselijk was de Belgische getuigschriften als bedoeld in artikel 134 der Hoger-onderwijswet, nader aan te wijzen, werd bij Koninklijk besluit van 20 November 1948 (*Staatsblad* no 1506) het Koninklijk besluit van 22 Augustus 1906 (*Staatsblad* no 229) gewijzigd en aangevuld als volgt:

Het bepaalde in artikel 1, onder B, 1°. en onder C, 1°. is vervallen.

Ter oriëntering van de lezer moge hier volgen wat in artikel 1, resp. onder B, 1°. en C, 1°. was bepaald:

B. 1°. het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd „examen de candidat en philosophie et lettres” in België, mits bekrachtigd door de „Commission spéciale d'entérinement, instituée en vertu de la loi du 10 avril 1890”;

Met dit getuigschrift wordt voor het jaar 1915, en, zoo daartoe naar het oordeel van Onze Minister van Binnenlandse Zaken termen zijn, ook voor de jaren 1916 en 1917, gelijkgesteld het getuigschrift van het met goed gevolg afgelegd eerste gedeelte van genoemd examen, mits daarbij wordt overgelegd een verklaring van de betrokken faculteit dat de kennis en de ontwikkeling van den bezitter van het getuigschrift voldoende waarborgen voor de studie aan een Nederlandsche Universiteit opleveren;

C. 1°. a. het getuigschrift van met goed gevolg afgelegd „examen de sortie de la rhétorique latine” of van met goed gevolg afgelegd „examen de sortie de la rhétorique grecque-latine” aan een „athénée royal” in België of van een met deze getuigschriften overeenkomstig certificaat, afgegeven door een bijzondere inrichting van voorbereidend hooger of van middelbaar onderwijs daar te lande, mits bekrachtigd door een „jury institué par arrêté royal” krachtens artikel 7 der Belgische wet van 10 April 1890;

b. het getuigschrift van een met goed gevolg afgelegde „épreuve préparatoire pour les étudiants qui aspirent au grade de candidat en sciences naturelles”, genoemd in artikel 10 van de Belgische wet van 10 April 1890;

c. het getuigschrift van een met goed gevolg afgelegd „examen de candidat en sciences naturelles” in België, mits bekrachtigd door de „Commission spéciale d'entérinement, instituée en vertu de la loi du 10 avril 1890”;

Aan artikel 1 is na het bepaalde onder D ingevoegd:

E. De volgende Belgische getuigschriften, en wel:

I. In de faculteiten der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte:

- a) het gehomologeerd getuigschrift van Grieks-Latijnse humaniora, of het getuigschrift van voorbereidende proef, dat toelating geeft tot het examen van candidaat in de wijsbegeerte en letteren (le certificat homologué d'humanités gréco-latines, ou le certificat d'épreuve préparatoire, rendant admissible à l'examen de candidat en philosophie et lettres);
- b) het gehomologeerd getuigschrift van Grieks-Latijnse humaniora, of het getuigschrift van voorbereidende proef, dat toelating geeft tot de examens van candidaat in de wijsbegeerte en letteren, van candidaat in de wetenschappen voor de groepen der scheikundige wetenschappen, der aardkundige en delfstofkundige wetenschappen, der biologische wetenschappen, der aardrijkskundige wetenschappen, der veertsenijkunde en der artsensijkunde, of van candidaat in de natuur- en geneeskundige wetenschappen (le certificat homologué d'humanités gréco-latines, ou le certificat d'épreuve préparatoire, rendant admissible aux examens de candidat en philosophie et lettres, de candidat en sciences pour les groupes des sciences chimiques, des sciences géologiques et minéralogiques, des sciences biologiques, des sciences géographiques, de la médecine vétérinaire et de la pharmacie, ou de candidat en sciences naturelles et médicales).

II. In de faculteiten der geneeskunde en der veertsenijkunde:

- a) het getuigschrift, bedoeld onder I, sub b);
- b) het gehomologeerd getuigschrift van Latijns-wetenschappelijke humaniora of het daarmede overeenkomend getuigschrift van voorbereidende proef (le certificat homologué d'humanités latines-mathématiques, ou le certificat d'épreuve préparatoire correspondante).

III. In de faculteit der wis- en natuurkunde alsmede in de verenigde faculteiten der wis- en natuurkunde en der letteren en wijsbegeerte, voorzover betreft de studie voor de examens in de natuurkundige aardrijkskunde:

- a) het getuigschrift, bedoeld onder II, sub b);
- b) het gehomologeerd getuigschrift van moderne humaniora (wetenschappelijke afdeling), of het daarmede overeenkomend getuigschrift van voorbereidende proef (le certificat homologué d'humanités modernes (section scientifique), ou le certificat d'épreuve préparatoire rendant admissible aux examens de candidat en sciences physiques ou mathématiques et de candidat ingénieur).

IV. In de faculteit der wis- en natuurkunde, met uitzondering van de studie voor de kandidaatsexamens, welke toegang geven tot het doctoraalexamen met hoofdvak wiskunde, sterrenkunde of natuurkunde:
het getuigschrift, bedoeld onder I, sub b).

V. In de faculteit der economische wetenschappen alsmede in de verenigde faculteiten der wis- en natuurkunde en der letteren en wijsbegeerte, voorzover betreft de studie voor de examens in de psychologie:
de getuigschriften, bedoeld onder I, sub a) en b), onder II, sub b) en onder III, sub b).

VI. In de verenigde faculteiten der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte alsmede in de verenigde faculteiten der wis- en natuurkunde en der letteren en wijsbegeerte, voorzover betreft de studie voor de examens in de sociale aardrijkskunde en in de vrije studierichting in de aardrijkskunde:
de getuigschriften, bedoeld onder I, sub a) en b), en onder II, sub b).

Het besluit is in werking getreden op 19 December 1948.

UITWISSELING VAN HOOGLERAREN

Binnen het kader van het Nederlands-Belgisch en het Nederlands-Frans cultureel accoord werd in het verslagjaar een aantal hoogleraren uitgewisseld voor het houden van lezingen.

RAPPORT DER COMMISSIE TOT HERZIENING VAN HET TECHNISCH HOGER ONDERWIJS

Op 3 April 1947 werd een commissie geïnstalleerd met de opdracht raad te verschaffen inzake de vraag hoe moet worden voorzien in de behoefte aan goed onderlegde *ingenieurs* in verband met de intensieve *industrialisatie* van ons land¹⁾. Deze commissie heeft een aantal keren vergaderd en is daarbij vrijwel eenstemmig tot de volgende beschouwingen en conclusies gekomen.

1. *Behoefte aan ingenieurs*

Op het ogenblik bestaat er in Nederland een belangrijk tekort aan ingenieurs. Dit is gedeeltelijk een gevolg van de sluiting van de Technische Hogeschool gedurende de oorlog, maar daarnaast ook van het feit dat men over de gehele wereld technische problemen veel grondiger is gaan bekijken dan vroeger het geval was, waardoor het aantal ingenieurs per arbeider belangrijk is toegenomen. In de Verenigde Staten van Amerika telde men b.v. op elke miljoen inwoners in 1890: 713 ingenieurs, in 1900: 789, in 1910: 960, in 1920: 1047, in 1930: 1496, in 1940: 1981 en in 1945: 2289 ingenieurs, welk aantal gedurende de komende jaren nog belangrijk zal stijgen, gezien het grote aantal studenten. Delftse ingenieurs waren er per miljoen Nederlanders in 1890: 165, in 1900: 207, in 1910: 344, in 1920: 462, in 1930: 700, in 1940: 775 en in 1945: 760, waarvan ongeveer 12 % in het buitenland werkzaam was. Wanneer men van Nederland, met zijn sterk toenemende bevolking, een industrieland wil maken, zal men op grote schaal kwaliteitsproducten voor binnen- en buitenland moeten vervaardigen en daarvoor is een groot aantal goede ingenieurs nodig.

Het spreekt vanzelf dat de behoefte aan ingenieurs veel groter zal zijn in het geval dat deze industrialisatie tot stand komt, dan wanneer deze achterwege blijft.

Schattingen van verschillende zijden wijzen er op dat er in het eerste geval ongeveer 1000 ingenieurs per jaar nodig zullen zijn, terwijl in het tweede 500 ingenieurs wellicht voldoende zullen zijn. Daar aan de commissie geen gegevens ter beschikking konden worden gesteld omtrent de omvang en het tempo van de door de Regering aangekondigde industrialisatie, kan zij geen mening uitspreken over de omvang en het tempo waarin de ingenieursopleiding moet worden uitgebreid. Wel kan men zeggen, dat er reeds nu ongeveer 500 ingenieurs per jaar nodig zijn en dat er voor gezorgd moet worden, dat dezen een goede opleiding krijgen. Om dit te bereiken zal men onmiddellijk een aantal maatregelen moeten nemen, die in de volgende paragraaf worden besproken.

2. *Eerste te treffen maatregelen*

Wordt door doeltreffende maatregelen het *rendement van de studie belangrijk verhoogd* en wordt door uitbreiding van het docentencorps, het nieuw installeren van enkele afdelingen en het moderniseren en verbeteren van andere, de *Technische Hogeschool op het peil van de beste buitenlandse instituten gebracht*, dan zal Delft deze 500 ingenieurs per jaar wel kunnen leveren. De daarvoor te nemen maatregelen moeten onder alle omstandigheden genomen worden, wil men van een werkelijk goede ingenieursopleiding kunnen spreken.

De toestand waarin de Technische Hogeschool zich thans bevindt, is zeer onbevredigend. Door overbelasting van de hoogleraren en de leden van de wetenschappelijke staf aan de ene kant en het ontbreken van ruimte en hulpmiddelen voor onderwijs en onderzoek aan de andere kant is het in vele afdelingen niet mogelijk de studenten die hulp te geven waarop zij recht hebben en die noodzakelijk is om in normale tijd af te studeren. Het gevolg hiervan is een bedenkelijk laag rendement van de studie.

Op dit ogenblik worden deze moeilijkheden nog vergroot door het feit dat bijna driekwart van alle studenten in het eerste jaar zit. Vele van dezen hebben hun eindexamen van de middelbare school vrijwel cadeau gekregen met het gevolg dat zij niet over de kennis beschikken die nodig is om het onderwijs aan de Technische Hogeschool met vrucht te kunnen volgen.

Dat alles maakt het haast onmogelijk voorlopig een behoorlijk aantal goed onderlegde ingenieurs af te leveren.

¹⁾ Zie voor de samenstelling van deze commissie Onderwijsverslag 1947, blz. 34.

Reeds onmiddellijk na de installatie werd een vergadering gehouden, waarin een subcommissie werd benoemd om die maatregelen te bespreken welke onmiddellijk dienen genomen te worden om de moeilijkheden, voortvloeiende uit de huidige toestand, het hoofd te bieden.

Deze subcommissie heeft bij schrijven van 30 April 1947 aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen eenstemmig de volgende aanbevelingen gedaan:

1. a. Het maken van een overzicht van de aantallen studenten die in de verschillende studievakken der afdelingen van de Technische Hogeschool maximaal kunnen worden toegelaten, alsmede van de aantallen studenten die zich aanmelden.
- b. Het zoeken van contact met industriële bedrijven, overheidsdiensten en instellingen ten behoeve van het tijdelijk in dienst nemen van het surplus der studenten, totdat plaatsing aan de hogeschool weer mogelijk is.
2. Het handhaven van hoge exameneisen bij het middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs door het afschaffen van de na de oorlog ingevoerde faciliteiten.
3. Het benoemen van instructeurs, zoals door curatoren aan de Minister is voorgesteld een dertigtal van deze functionarissen te benoemen.
4. Het instellen van een adviserend bureau voor het geven van voorlichting aan ouders en aan studenten met betrekking tot het kiezen van de juiste studierichting, zoals door curatoren aan de Minister is voorgesteld.
5. Het geven van voorlichting aan de studenten door het bij de inschrijving gratis uitreiken van een doelmatic samengesteld programmaboekje en een rooster der lessen.
6. Het verwezenlijken der urgente voorzieningen met betrekking tot het uitbreiden en verbeteren van lokaliteiten, zoals door curatoren aan de Minister en aan de Rijksgebouwendienst is voorgesteld.
7. Het voorlopig voor het wiskunde-onderwijs inrichten van de laboratoria voor semi-techniek, welke de N.V. Bataafsche Petroleum Maatschappij als ledige gebouwen in 1947 wellicht zal kunnen plaatsen. (Dit kan niet vóór de nieuwe cursus gereed zijn).

Deze maatregelen zijn niet voldoende, doch noodzakelijk om grote moeilijkheden in het komende studiejaar te voorkomen.

Voor het opleiden van werkelijk goede ingenieurs is echter heel wat meer nodig. *De commissie is van mening dat het geen zin heeft welke maatregel dan ook te treffen, zolang Delft niet volledig en goed is uitgerust.* Dit moet in elk geval eerst gebeuren.

Een definitief plan voor het inrichten van Delft voor het opleiden van 500 ingenieurs per jaar moet zo snel mogelijk worden uitgewerkt.

De studie moet zo worden ingericht dat een groot aantal studenten in de normale tijd afstudeert. Dan behoeft de bezetting niet hoger dan 3000—3500 studenten te worden. Dit mag natuurlijk niet gaan ten koste van de grondigheid van de opleiding. Integendeel. De studenten moeten in de latere jaren gelegenheid krijgen deel te nemen aan het wetenschappelijk onderzoek dat aan de Technische Hogeschool verricht moet worden om de techniek vooruit te brengen. Alleen wanneer op ruime schaal gelegenheid wordt gegeven tot het verrichten van zuiver en toegepast wetenschappelijk onderzoek, zal de Technische Hogeschool aan haar roeping van technisch wetenschappelijk centrum kunnen voldoen. Slechts dan zullen de aanstaande ingenieurs ervaren langs welke wegen de techniek zich in de laatste decennia ontwikkeld heeft. Deze ervaring is nodig om van hen ingenieurs te maken die in staat zullen zijn in de komende tien of vijftien jaren onze industrie op het peil te brengen dat gewenst is voor de welvaart van ons vaderland.

Komt een industrialisatie op grote schaal tot stand, dan zullen 500 ingenieurs per jaar zeker niet voldoende zijn. Zoals reeds gezegd, zal men dan eerder aan ongeveer 1000 moeten denken. Wilde men deze in Delft opleiden, dan zouden daar zeer ingrijpende veranderingen moeten geschieden. Deze zouden een zodanige omvang aannemen dat het de moeite waard is naar andere oplossingen uit te zien.

3. Centralisatie of decentralisatie van het onderwijs?

Zoals reeds gezegd, kon de commissie geen juiste gegevens krijgen over de omvang en het tempo waarin ingenieurs in verband met de industrialisatie van het land gevraagd zullen worden. Zij is er

daarom bij de volgende beschouwingen eenvoudig van uitgegaan dat dit aantal 1000 per jaar zal bedragen.

Om 1000 ingenieurs per jaar te kunnen leveren zal men *zelfs bij een zeer efficiënte opleiding* het technisch hoger onderwijs moeten inrichten voor 6000—7000 studenten. Men kan zich afvragen of het dan nog gewenst is, het onderwijs *centraal* te blijven geven of dat een *decentralisatie* de voorkeur verdient.

Om zich hierover een idee te kunnen vormen, heeft men inlichtingen ingewonnen bij een aantal grote technische hogescholen in de Verenigde Staten. Er waren in 1946 maar twee technische hogescholen in Amerika die meer dan 6000 studenten hadden. Deze hoge bezetting bleek een gevolg van de momentele congestie te zijn. Inderdaad zijn er slechts enkele scholen die in normale tijd meer dan 3000—4000 leerlingen telden. Het is tevens gebleken dat men ook in Zürich aan een uitbreiding tot ongeveer 3500 studenten denkt. Dit zijn vingerwijzingen die tegen een te ver doorgevoerde centralisatie pleiten. Er komt bij dat, wanneer men *nu* zou besluiten tot centralisatie, het bij een verdere toename van het aantal studenten moeilijk zal worden om naast de dan bestaande kolossale Technische Hogeschool nog een nieuwe, veel kleinere, in te richten. Men zal dan op de ingeslagen weg doorgaan en dit lijkt toch niet gewenst. De commissie beschouwt dit als een zeer gewichtige reden om decentralisatie te overwegen. Reeds nu zal het enige moeite kosten bij Delft terreinen te vinden voor het inrichten der Technische Hogeschool tot een eersterangs-instituut met 3000—3500 studenten, niet alleen voor de hogeschoolgebouwen, doch ook voor de huisvesting van hoogleraren, hogeschool-personeel en studenten; bij een verdere toename van het aantal studenten wordt dit steeds moeilijker.

Het maken van een plan voor een technische hogeschool, waarvan men niet weet welke afmetingen deze uiteindelijk zal gaan aannemen, is in een dichtbevolkte, in cultuur gebrachte streek als de onmiddellijke omgeving van Delft haast onmogelijk.

Er zijn echter ook andere zeer gewichtige redenen die pleiten voor decentralisatie. Zo leeft bij de bevolking in bepaalde gedeelten van ons land de gedachte dat de vestiging van een technisch wetenschappelijk centrum in de omgeving gewenst is, omdat:

A. door het in de buurt hebben van een technische hogeschool een groot aantal jongelui dat nu niet gaat studeren, zich als student zal laten inschrijven. En men wijst daarbij op het feit dat meer dan 40 % van de Delftse studenten uit Zuidholland afkomstig is. Er studeren b.v. 208 jongelui uit Delft tegen 21 uit Tilburg en 47 uit Eindhoven. Dit wijst op een sterk regionaal effect.

B. door het stichten van een technische hogeschool in een industriestreek men de industrieën daar op hoger peil zal brengen. Dit geldt natuurlijk eerst recht, wanneer de technische hogeschool tevens een centrum van technisch wetenschappelijk onderzoek is, zoals dat het geval behoort te zijn. Zulk een centrum kan inderdaad in belangrijke mate bijdragen om de industrie vooruit te helpen.

Men moet in deze maatregel een nationaal belang zien en niet een zuiver streekbelang. De commissie is het hiermede eens.

Wat het grote aantal studenten uit Zuidholland betreft, werd er op gewezen, dat dit gedeeltelijk moet worden toegeschreven aan het feit dat ouders die hun zoon willen laten studeren, zich met het oog daarop vaak in de nabijheid van Delft vestigen. Hetzelfde geldt voor jongelui uit Indië en het buitenland, maar het lijkt toch wel waarschijnlijk dat de nabijheid van een technische hogeschool veelal de doorslag geeft bij het kiezen van de ingenieursstudie.

4. Decentralisatie van het onderwijs

Wanneer men aan decentralisatie van het onderwijs denkt, geldt dit natuurlijk niet voor alle afdelingen. Het zou b.v. geen zin hebben scheepsbouw of vliegtuigbouw op meer dan één plaats te geven. Voor decentraliseren komen hoofdzakelijk die studierichtingen in aanmerking die in verband met de intensieve industrialisatie een grote uitbreiding zullen moeten ondergaan, dus in de eerste plaats werktuigbouw, electrotechniek, scheikunde en misschien natuurkunde. Bij hetgeen volgt is op dit ogenblik dus in hoofdzaak aan deze afdelingen gedacht.

De commissie heeft nu verschillende mogelijkheden besproken:

- Het oprichten van een tweede technische hogeschool, die alleen enkele studierichtingen omvat, in een andere streek van het land.
- De oprichting van twee zulke technische hogescholen, b.v. één in het zuiden en één in het oosten van het land.
- Het inrichten van een technische faculteit aan een der universiteiten.

d. De propaedeuse wordt behalve in Delft ook nog in één of twee andere plaatsen gegeven. Daarna kan men in Delft afstuderen.

e. De propaedeuse wordt behalve in Delft ook in één of twee andere plaatsen gegeven, waar tevens gelegenheid bestaat om af te studeren en onderzoekingswerk te verrichten. De middenmoot van de studie geschiedt in Delft. Daarbij bestaat dus de mogelijkheid deze scholen later tot complete hogescholen uit te breiden.

Er werd nog voorgesteld één enkele studierichting in zijn geheel uit Delft uit te lichten en in een andere plaats te vestigen. Dit heeft echter het grote bezwaar dat de samenwerking met andere afdelingen verloren gaat, die voor de toekomstige ontwikkeling van een bepaald vak van het grootste belang kan zijn. Het is bv. zeer wel mogelijk dat zowel voor de vooruitgang van de werktuigbouw als van de electrotechniek de ontwikkeling van nieuwe materialen een hoofdzaak wordt. Dan kan men echter een nauw contact met de scheikundige en de metallurgische afdeling niet missen.

Ook werd voorgesteld om aan de tijdelijke overbelasting het hoofd te bieden door het uitzenden van studenten naar een buitenlandse technische hogeschool. Gent en Leuven zouden een aantal studenten kunnen opnemen. Voor een meer definitieve oplossing kan dit plan echter niet in aanmerking komen. Ook zou het slechts een zeer geringe verlichting geven. Er blijft dus een keuze te treffen tussen de vijf zoëven genoemde voorstellen.

5. *Contact met andere belanghebbenden*

a. Daar deze beslissing zeer diep ingrijpt in de toekomstige ontwikkeling van de Delftse Technische Hogeschool, werden deze verschillende mogelijkheden met de rector-magnificus en de senaat van deze hogeschool besproken. Bij deze bespreking werden tal van nuttige suggesties gegeven. Deze zijn mede in dit rapport verwerkt. Men was over het algemeen niet enthousiast, doch stond ook niet bepaald afwijzend tegenover voorstel e.

b. Het is de commissie bekend dat men in verschillende streken van het land in het probleem van een tweede technische hogeschool groot belang stelt.

De Commissarissen der Koningin in de provincies Noordbrabant en Limburg hebben een kleine commissie in het leven geroepen, die zal nagaan welke stad in deze provincies in de eerste plaats in aanmerking komt voor een eventuele vestiging.

Ook in de noordoostelijke provincies en in Gelderland bestudeert men dit probleem. Bij een uiteindelijke beslissing over de plaats of de plaatsen waar een nieuw centrum van hoger technisch onderwijs zal worden gevestigd, zullen de gegevens van deze comité's van groot nut kunnen zijn.

6. *Tegen elkaar afwegen van de verschillende mogelijkheden*

De eerste drie voorstellen (a, b en c), dus een tweede technische hogeschool, drie technische hogescholen en een technische faculteit aan een universiteit, hebben dit gemeen dat in ieder van deze gevallen de student zijn gehele studie aan één inrichting van onderwijs verbonden blijft. Dit wordt door velen, waaronder ook een aantal hoogleraren, als een zeer groot voordeel beschouwd. Het studentenleven kan zich normaal ontwikkelen. De band met de „Alma Mater” zal hechter zijn dan in het geval dat men gedurende de studie van hogeschool wisselt. Anderen beschouwen het juist als een voordeel dat de studenten een tijdlang in een andere omgeving komen.

Het aansluiten aan een universiteit heeft het voordeel dat daar reeds een deel van de inrichtingen aanwezig is die voor de propaedeuse nodig zijn. Wel zouden deze zeer sterk uitgebreid moeten worden. Voor de studenten moet het als een voordeel beschouwd worden dat zij met studiegenoten van totaal andere studierichtingen in aanraking komen, hetgeen ongetwijfeld tot hun algemene opvoeding zal bijdragen. Het grootste bezwaar is dat in de randgebieden van ons land maar twee universiteiten zijn: Groningen en Nijmegen, welke laatste op een confessionele grondslag is opgebouwd en daardoor in hoofdzaak slechts studenten van een bepaalde godsdienstige richting tot zich zal trekken. Groningen aan de andere kant ligt zo excentrisch dat het als tweede centrum nauwelijks in aanmerking komt. Bij deze keuze zou ook maar in zeer geringe mate rekening zijn gehouden met de beide reeds in § 5, sub A en B, genoemde redenen, waarom men een centrum voor de technische wetenschap naast Delft gewenst acht ¹⁾.

¹⁾ Over het vraagstuk „onderbrengen van een technische afdeling in een universitair milieu” heeft ook sectie T van de Commissie voor de reorganisatie van het hoger onderwijs een rapport uitgebracht, waarin zij deze oplossing warm aanbeveelt. Dit rapport is als bijlage aan ons rapport toegevoegd, evenals een beschouwing van Prof. Dr H. R. Kruyt over dezelfde kwestie (zie blz. 39/40).

De bouw en inrichting van een tweede resp. derde technische hogeschool is in dat opzicht dan ook aantrekkelijker, wanneer daarvoor de juiste plaats wordt uitgekozen. Een eerste bezwaar vormen echter de hoge kosten. Deze overweging leidde dan ook tot het beschouwen van de laatste twee voorstellen *d* en *e*, waarbij althans voorlopig alleen de propaedeuse resp. de propaedeuse plus de gelegenheid tot het verrichten van technisch wetenschappelijk onderzoek in een nieuw centrum wordt gegeven.

In het geval dat alleen propaedeutisch onderwijs in de nieuwe vestigingsplaats gegeven wordt, ontstaat hierdoor geen nieuw centrum voor technisch wetenschappelijk onderzoek. Het grote belang van een dergelijk centrum voor de industrie komt daardoor voor een deel te vervallen. Ook zal een dergelijke propaedeutische hogeschool voor de daar aan te stellen hoogleraren een belangrijk geringere aantrekkelijkheid hebben dan in het geval dat er tevens een onderzoekingscentrum gevormd wordt. Dit zal aan het onderwijs niet ten goede komen.

De oplossing *e* lijkt dan ook belangrijker aantrekkelijker dan *d* en vooral ook veel nuttiger voor het milieu waarin een dergelijk instituut zou komen.

Het grote bezwaar is het breken van het studentenleven. Hierop werd reeds gewezen.

Over blijft dus een keuze tussen twee technische hogescholen, drie technische hogescholen en de oplossing *e*.

Bij de bespreking in de commissie werd erop gewezen dat bij de bouw en inrichting van één of twee nieuwe hogescholen een aantal zeer dure installaties, dubbel resp. in drievoud zouden moeten worden aangeschaft, hetgeen tot verspilling van geld leidt. Ook werd betwijfeld of men over een voldoende aantal goede docenten en hulpkrachten zou kunnen beschikken, terwijl men van mening was dat het uitvoeren van deze plannen veel tijd zou vergen. Het gevaar is niet denkbeeldig dat geen van deze scholen zich behoorlijk zal kunnen uitrusten.

Het voorbeeld van België, waar een groot aantal inrichtingen voor technisch hoger onderwijs bestaat, elk met een zeer matige uitrusting, moeten wij niet volgen.

Een goed machine-laboratorium inrichten aan twee en drie scholen lijkt bv. uitgesloten, althans bij de huidige stand van onze financiën. En toch is het in hoge mate gewenst dat zulk een laboratorium aanwezig is en dat de studenten daar kunnen werken.

Dit werken geschiedt meest in het 3e en 4e jaar, vaak ook nog tot aan het ingenieursexamen.

7. Het voorstel *e*

Met deze overwegingen is bij het formuleren van het voorstel *e* rekening gehouden.

Hieraan lag dus de gedachte ten grondslag: Eén of twee volledig uitgeruste nieuwe technische hogescholen nu bouwen, wordt te duur. Laat men de middenmoot, die, wat installaties betreft, verreweg het kostbaarste is, weg, dan bestaat de mogelijkheid op één of twee plaatsen in den lande een nieuwe school in te richten, die in belangrijke mate tegemoet komt aan de geuite wensen.

Keert zich onze financiële toestand ten goede, dan kan zo een middenmoot ingevoegd worden, zodat er een hogeschool volgens *a* of *b* ontstaat. Dan verdwijnt natuurlijk ook het bezwaar dat voor de studenten uit het veranderen van hogeschoolstad voortvloeit.

Het technisch hoger onderwijs zou dan voorlopig het volgende beeld vertonen:

1e en 2e jaar tot propaedeutisch examen	in Delft	in A	in B
3e en 4e jaar tot candidaalexamen	in Delft		
5e jaar tot ingenieursexamen	in Delft	in A?	in B?
5e en 6e jaar wetenschappelijk onderzoek	in Delft	in A	in B

Sommige hoogleraren waren van mening, dat men eerst na het ingenieursexamen en niet na het candidaalexamen Delft weer zou moeten verlaten.

Dit kan voor de verschillende afdelingen en zelfs voor de verschillende afstudeer-onderwerpen verschillend geregeld worden.

Mocht de door de Commissie voor de reorganisatie van het hoger onderwijs voorgestelde maatregel om voor een deel der studenten de opleiding te verkorten tot bv. $4\frac{1}{2}$ jaar en voor een ander deel te verlengen tot 6 jaar, worden ingevoerd, dan past deze voortreffelijk in het bovenstaande schema.

Bij deze opzet wordt dus het aantal studenten te Delft in het 3e en 4e jaar naar behoefte vergroot tot het dubbele aantal bereikt is.

Met deze geleidelijke verduubeling moet op den duur een dubbele personeelsbezetting gepaard gaan. De grote en dure inrichtingen kunnen dan 's morgens en 's middags gebruikt worden, terwijl zij nu de halve tijd ongebruikt staan. Men zal ze slechts in enkelvoud behoeven aan te schaffen en daardoor het

technisch wetenschappelijk onderwijs op peil kunnen houden, wat zeker niet mogelijk zal zijn wanneer men begint met een aantal parallel-inrichtingen voor technisch hoger onderwijs, elk met een matige uitrusting.

Het voorstel *e* heeft het voordeel een grote aanpassingsmogelijkheid te bezitten en de noodzakelijke installaties zo nuttig mogelijk te gebruiken. Het snijdt de weg naar een werkelijke goede uiteindelijke oplossing niet af en kan reeds dadelijk, al is het dan niet voor 100 %, leiden tot de vorming van nieuwe technisch-wetenschappelijke centra in andere gedeelten van ons land.

Wordt voor de plaats van vestiging van een nieuw centrum een industrieel district gekozen, waarin reeds een aantal deskundigen werkzaam is, dan zouden deze als buitengewoon hoogleraar aan de nieuwe school verbonden kunnen worden, waardoor de voorziening van leerkrachten gemakkelijker wordt. Het contact met de plaatselijke industrieën kan tevens bepalend zijn voor de richting van het technisch-wetenschappelijk onderzoek aan de nieuwe school.

8. Contact van nieuw centrum met Delft

Waar het onderwijs aan de nieuwe te stichten instituten en in Delft zo nauw in elkaar grijpt, moet een goed georganiseerd contact tussen deze inrichtingen bestaan.

Mocht Delft tot een zelfstandige hogeschool worden verklaard, zoals deze in de Commissie voor de reorganisatie van het hoger onderwijs, sectie A, besproken is, dan zou het voor de hand liggen dat alle inrichtingen voor technisch hoger onderwijs één bestuur krijgen. Voorlopig zou één curatorium gewenst zijn. Enkele leden zouden in het bestuur het regionale element ruim vertegenwoordigd willen zien.

De examens van alle scholen moeten gelijkwaardig zijn. Men kan deze bv. door een gemengde commissie van hoogleraren aan de verschillende scholen laten afnemen. Er mag geen aanleiding bestaan om aan leerlingen van de ene of de andere school de voorkeur te geven. Dit alles moet op de juiste wijze geregeld worden.

9. De nieuw in te richten centra

Het lijkt de commissie van groot belang dat voor een nieuwe hogeschool een groot terrein gereserveerd wordt, waarop, behalve de hogeschoolgebouwen, woningen voor de hoogleraren en employe's der hogeschool, studentenhuizen, clubgebouwen enz. kunnen worden gebouwd. Daarnaast zal men er sportvelden, een zwembad en andere recreatiemiddelen op moeten kunnen onderbrengen, zo mogelijk een roeivereniging. Men zoek naar wegen om zoveel mogelijk studenten in het hogeschoolcomplex onder te brengen, zodat er een ware hogeschool-gemeenschap wordt gevormd en het „sporen" tot een minimum wordt teruggebracht. Men denke hierbij aan de uiteindelijke school, zoals deze zal worden wanneer ook de middenmoot eens kan worden ingericht, dus aan een school voor 3000—3500 studenten en late zich niet verleiden tot halve maatregelen, die ten slotte altijd duur en toch niet geschikt worden.

10. Conclusies

De commissie is van mening dat men tegemoet kan komen aan de vraag naar goed onderlegde ingenieurs in verband met de intensieve industrialisatie, wanneer men de volgende maatregelen neemt:

- I. Delft moet door uitbreiding en vernieuwing met bekwaame spoed tot een centrum van technisch hoger onderwijs en technisch-wetenschappelijk onderzoek worden gemaakt, dat in staat is jaarlijks ongeveer 500 goed onderlegde ingenieurs op te leiden. Dit moet onder alle omstandigheden de eerste stap zijn. Zolang deze niet volledig is uitgevoerd, komen andere maatregelen niet in aanmerking.
- II. Wordt het duidelijk dat Nederland in verband met de industrialisatie aanzienlijk meer dan 500 ingenieurs per jaar nodig zal hebben, dan richt men tijdig in één of meer plaatsen een nieuw centrum voor technisch hoger onderwijs en technisch-wetenschappelijk onderzoek in. Men kieze hiervoor bij voorkeur de boven omschreven oplossing *e*.
- III. Een commissie, bestaande uit leden van de senaat der Technische Hogeschool te Delft en andere geïnteresseerden, krijg opdracht gezamenlijk een plan voor de gecombineerde hogere technische opleiding uit te werken.
- IV. Een tweede commissie, bestaande uit industriëlen, planologen en andere deskundigen, krijg opdracht advies uit te brengen over de plaats of de plaatsen die voor de vestiging van een nieuw technisch-wetenschappelijk centrum in de zin van conclusie II in de eerste plaats in aanmerking komen.

BIJLAGE I

Beschouwing van Prof. Dr. H. R. Krugt

De oplossing om een technische faculteit aan een onzer universiteiten te vestigen wordt in dit rapport weliswaar genoemd en met waardering besproken, maar nochtans verworpen, omdat zij de gewenste geografische verspreiding der technische opleiding onvoldoende bewerken zou. Ik erken dit bezwaar, maar betwijfel toch of deze overweging de doorslag moet geven.

De opleiding van technische ingenieurs aan een universiteit heeft een enorm voordeel voor deze ingenieurs en voor alle anderen die aan de universiteit studeren of doceren. Door voort te gaan op de weg onze ingenieurs het contact met studenten van andere studierichting te onthouden en de universiteit te beroven van de invloed der technische wetenschappen, gaan wij door op een verkeerde weg, juist nu ons de gelegenheid gegeven wordt een gemaakte fout enigermate te herstellen. Het is waarlijk geen toeval dat de ingenieursopleiding in België, Frankrijk, Engeland en de Verenigde Staten van Amerika in het algemeen aan de universiteiten is ondergebracht.

Ik betwijfel ten eerste of het studium generale aan een technische hogeschool ooit dat zal geven wat de universitaire samenleving automatisch geeft en in nog hogere mate of het studium generale aan een universiteit het ontbreken van de invloed der techniek daar zal kunnen compenseren.

De voordelen van een ruimere opleiding voor ingenieurs en de verwijding van de universitaire horizon zijn voor mij zó zwaarwegende argumenten, dat ik ze hoger stel dan het overigens belangrijke geografische argument. Onderbrenging aan een bestaande universiteit zal bovendien minder kostbaar zijn dan de inrichting van een tweede technische hogeschool.

Ik heb dus een preferentie voor 4, sub c, maar ook als men de weg van e wil inslaan, zou ik de daarin bedoelde voorlopige regeling aan een universiteit willen invoeren.

BIJLAGE II

Staatscommissie voor de reorganisatie van het hoger onderwijs

Aanwulling op het rapport sectie T

Nu de Minister een commissie heeft ingesteld, welke tot taak heeft advies uit te brengen over de wijze waarop en de mate waarin tegemoet moet worden gekomen aan de vraag naar goed onderlegde ingenieurs in verband met de intensieve industrialisatie van Nederland, zal ongetwijfeld ook de vraag aan de orde komen of hiertoe voorzieningen op het gebied van het technisch hoger onderwijs buiten het verband der bestaande Technische Hogeschool noodzakelijk zullen zijn. Voor het geval de commissie in kwestie deze vraag bevestigend zou beantwoorden, vindt sectie T het wenselijk aan haar rapport de hieronder volgende opmerkingen toe te voegen.

Sectie T meent dat in dit geval drie oplossingen te overwegen zijn:

1. het stichten van een tweede technische hogeschool annex aan een der bestaande universiteiten;
2. de uitbreiding van één of meer der bestaande universiteiten met een aantal technische faculteiten;
3. het stichten van een tweede technische hogeschool in een plaats waar geen universiteit is gevestigd.

ad 1. De sectie meent dat deze mogelijkheid nauwelijks in aanmerking komt, omdat zij het onwaarschijnlijk acht dat de behoefte aan verdere voorzieningen zich tot alle richtingen van ingenieursstudie zal uitstrekken. Voor sommige afdelingen, zoals die der weg- en waterbouwkunde, die der bouwkunde en die der mijnbouwkunde, lijkt het aannemelijk dat zij zich voorlopig nog in het Delftse verband zullen kunnen ontplooiën. Het is echter denkbaar dat de afdelingen der werktuigbouwkunde, der electrotechniek, der scheikundige technologie en der technische natuurkunde dermate belangrijke uitbreidingen zullen moeten ondergaan, dat hiervoor naar een oplossing buiten Delft zal moeten worden gezocht. Deze zou in de richting van de ze oplossing kunnen worden gevonden.

ad 2. De voordelen welke voor de technische afdelingen verbonden zijn aan onderbrenging in het universitaire milieu, zijn reeds in het eigenlijke rapport in het licht gesteld. Hier worden nog slechts enkele punten aangestipt. In de eerste plaats zullen dientengevolge bij een doelmatige indeling van het studieprogramma a.s. studenten hun keuze tussen een universitaire en een hogere technische opleiding tot later kunnen uitstellen, terwijl ook eventuele overgang van de ene opleiding naar de andere veel wordt

vergemakkelijkt. Voorts wordt de mogelijkheid verkregen om bv. op fysisch en op chemisch gebied russenvormen in de opleiding te scheppen, waarmede het bedrijfsleven zal zijn gebaat.

Uitdrukkelijk wenst sectie T uit te spreken dat in de beschouwde oplossing eveneens een verrijking van het wetenschappelijk leven der universiteiten moet worden gezien.

Het is nu de vraag in hoeverre de onder *ad 1* genoemde, in het bijzonder voor uitbreiding in aanmerking komende, afdelingen der Technische Hogeschool alle aan één universiteit, dan wel over meerdere universiteiten verdeeld, zouden dienen te worden ondergebracht. Sectie T acht grote voordelen verbonden aan een regeling waarbij aan één universiteit het onderwijs in de technische natuurkunde en de scheikundige technologie wordt toegevoegd en aan een andere universiteit afdelingen voor technische natuurkunde, werktuigbouwkunde en electrotechniek zouden worden ingesteld. Zij acht het gewenst dat natuurkunde en scheikunde enerzijds en natuurkunde, werktuigbouwkunde en electrotechniek anderzijds bij elkaar blijven. De hieruit voortvloeiende oplossing om aan twee universiteiten gelegenheid te geven tot studie voor natuurkundig ingenieur acht zij aannemelijk, omdat enerzijds de voor deze studie benodigde uitrusting voor een belangrijk deel reeds in de fysische instituten der universiteiten aanwezig is en de sectie anderzijds verwacht dat in de toekomst in het bijzonder grote behoefte zal bestaan aan natuurkundige ingenieurs. De sectie acht het overigens niet ondenkbaar dat op den duur nog aan meer dan twee universiteiten technische studierichtingen worden toegevoegd, hetzij volgens een der twee hiergenoemde schema's, hetzij nog op andere wijze. Zij wil deze laatste mogelijkheid hier niet nader uitwerken.

ad 3. Een oplossing in de derde richting acht sectie T om de in haar rapport reeds uiteengezette redenen ten eenenmale verwerpelijk en zij wil er dus met nadruk tegen waarschuwen. De oplossing wordt echter wel verdedigbaar als naast die technische hogeschool een voldoende aantal universitaire faculteiten zou worden gesticht om het gewenste ruimere culturele milieu te waarborgen.

Uit het bovenstaande zal duidelijk zijn dat sectie T, voor het geval tot uitbreiding van het technisch hoger onderwijs buiten het verband der Technische Hogeschool zou worden overgegaan, het toevoegen van kleine groepen van technische afdelingen (faculteiten) aan minstens twee universiteiten wenst aan te bevelen. Het wetenschappelijk en cultureel peil der Technische Hogeschool te Delft zal hieronder echter niet mogen lijden.

ZOMERCURSUS VOOR BUITENLANDSE STUDENTEN

Na de geslaagde proefneming in het vorige jaar¹⁾ werd in 1948 wederom een *zomercursus voor buitenlandse studenten* gehouden, ook ditmaal te Leiden, en wel van 21 Juli tot en met 6 Augustus. Het door de Ministers van Buitenlandse Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen alsmede door de rectores-magnifici der universiteiten en hogescholen gevormde ere-comité stond ditmaal onder voorzitterschap van de ambassadeur van België.

Het uitvoerend comité was samengesteld uit de heren Prof. Dr. A. W. Byvanck, voorzitter, J. H. Bannier, Prof. Dr. I. J. Brugmans, Ir. S. J. v. Embden, Prof. Dr. J. P. Kruyt, Prof. Dr. A. J. C. Rueter, Prof. Dr. H. v. d. Waal en Mr. K. Wiersma. De heer F. W. Hondius belastte zich met het secretariaat.

De cursus was gewijd aan het onderwerp „*Civilization and modern society*” en was gesplitst in drie delen:

1. Sociological introduction.
2. Habitation.
3. Education and recreation.

In de in het Engels gehouden voordrachten werden op deze wijze o.a. behandeld: de sociale geografie, de economische, sociale en politieke geschiedenis

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1947, blz. 40.

van Nederland; de verhouding tussen stad en platteland, stedenbouwkundige problemen en de inpoldering der Zuiderzee; grondtrekken van het Nederlandse onderwijsstelsel, het sociale en artistieke aspect van het Nederlandse museumwezen, toneel, film en maatschappij, de popularisatie van de sport en de democratisering van de goede smaak.

Evenals tijdens de vorige cursus werd het in de voordrachten behandelde aanschouwelijk gemaakt door een aantal excursies. Na afloop werd aan de deelnemers een certificaat uitgereikt.

Het aantal buitenlandse bezoekers bedroeg: Groot-Brittannië 30, Verenigde Staten 28, Italië 6, Hongarije 6, Duitsland 6, Baltische landen 4, Frankrijk 3, India 3, België 2, Denemarken 2, Argentinië 1, Canada 1, Hyderabad 1, Noorwegen 1, Oostenrijk 1, Pakistan 1, Turkije 1. De Duitse deelnemers waren bij wijze van voorzichtig experiment om Duitse studenten weer in het internationale leven te betrekken, de gast van de Nederlandse Regering, terwijl de bezoekers uit de Baltische landen, émigré's, de gast waren van de International Student Service.

Ook deze tweede zomercursus kon als zeer geslaagd worden beschouwd.

COLLEGE GELDEN

Collegegeld gerepatrieerde studenten

Inzake de betaling van het collegegeld door uit Indonesië gerepatrieerde studenten deed de Minister onder dagtekening van 30 September 1948 de volgende bekendmaking opnemen in de *Nederlandse Staatscourant* van 5 October 1948, no 192:

Uit Indonesië gerepatrieerde studenten, aan wie door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen een renteloos voorschot ten behoeve van hun studien is toegekend en die voornemens zijn in het studiejaar 1948/49 het volledig onderwijs van de hoogleraren en andere docenten aan een der Rijksuniversiteiten of de Technische Hogeschool bij te wonen, kunnen voor de betaling van het collegegeld volstaan met de afgifte van een schuldbekentenis ter grootte van het verschuldigde bedrag.

De vorm van de hierbedoelde akte van schuldbekentenis werd vastgesteld bij Ministeriële beschikking van 30 September 1948, no 82588 II, afd. H.O.W., opgenomen in het bovenvermelde nummer van de *Nederlandse Staatscourant*.

Gedeeltelijke vrijstelling van de betaling van collegegeld wegens het verrichten van militaire dienst

Bij Ministeriële beschikking van 18 December 1948, no 89954 I, afd. H.O.W., werd bepaald dat het collegegeld voor het studiejaar 1948/49, verschuldigd door de studenten die ten genoegen van de Minister konden aantonen dat zij gedurende deze cursus door het verrichten van militaire dienst slechts een gedeelte der lessen hadden kunnen of konden bijwonen, nader werd vastgesteld op een bedrag van f 32,50 per maand of gedeelte van een maand, gedurende welke zij het onderwijs aan de Rijksuniversiteiten of de Technische Hogeschool te Delft hadden kunnen of konden bijwonen, met dien verstande dat na 31 Maart 1949 steeds f 97,50 verschuldigd zou zijn.

De terugbetaling van eventueel onverschuldigd gestorte bedragen zou op verzoek plaatsvinden aan het einde van het studiejaar. Opgemerkt zij dat gelijke faciliteiten werden verleend voor de drie voorafgaande studiejaar.

RAPPORT DER COMMISSIE INZAKE HERZIENING VAN DE EXAMEN- EN COLLEGE-
GELDEN

Bij Ministeriële beschikking van 19 December 1947, no 51731 I, afd. H.O.W., werd ingesteld een commissie met de opdracht om, in het kader van het onderzoek naar de mogelijkheden van verhoging van de Rijksinkomsten, van advies te dienen inzake de vraag of en in hoeverre het mogelijk en wenselijk zou zijn de gelden, verschuldigd voor het bijwonen van het onderwijs en het afleggen van examens aan Rijksinstellingen voor hoger onderwijs en daarmede gelijk te stellen Rijksonderwijsinrichtingen, aan een herziening te onderwerpen¹⁾.

De installatie der commissie vond plaats op 13 Januari 1948. Bij deze gelegenheid sprak de waarnemend Secretaris-Generaal, de heer G. Pippel, namens de Minister een rede uit, die door de voorzitter der commissie werd beantwoord.

De eerste vergadering der commissie sloot aan bij de installatie. De volgende vergaderingen werden gehouden op 3 Februari, 16 Maart, 12 April en 25 Mei 1948. Op 30 Juni 1948 heeft de commissie aan de Minister rapport uitgebracht. Dit rapport vindt men hieronder in extenso afgedrukt.

Samenstelling van een overzicht der instellingen

De commissie heeft gemeend dat uit de aan haar verstrekte opdracht volgt, dat bij het onderzoek dienden te worden betrokken alle Rijksonderwijsinstellingen welke aansluiten op het v.h.o., en heeft op grond daarvan haar werkzaamheden aangevangen met de samenstelling van een overzicht van deze instellingen, waaraan nog zijn toegevoegd enkele particuliere scholen welke met overheidssubsidie werken. De Hogere Krijgsschool en enkele andere zgn. „stafscholen” zijn niet in bedoeld overzicht opgenomen, aangezien naar de mening van de commissie het onderzoek beperkt diende te blijven tot de opleidingsinstituten van jonge mensen, direct na het verlaten van het v.h.o.

In bijlage III²⁾ is het hierboven bedoelde overzicht neergelegd en tevens aan de hand van de ten dienste staande gegevens een opgave verstrekt van de vigerende college- en cursusgelden aan de genoemde instellingen.

Onderzoek naar de vooroorlogse verhoudingen tussen uitgaven en inkomsten der onderwijsinstellingen

Teneinde enigszins een inzicht te verkrijgen in de stijging van de kostprijs per student aan de betreffende onderwijsinstellingen heeft de commissie een onderzoek ingesteld naar de gemiddelde kosten per student in de cursussen 1938/39 en 1946/47. Het resultaat van dit onderzoek is verwerkt in een overzicht, dat eveneens als bijlage³⁾ bij dit rapport is gevoegd (bijlage IV). Ten aanzien van de universiteiten en hogescholen is daarbij onderscheid gemaakt tussen de A- en B-studierichtingen.

Algemene beschouwingen over de mogelijkheid tot verhoging der collegegelden

Alvorens een aanvang te maken met de bespreking van de mogelijkheid tot verhoging van het collegegeld heeft de commissie nagegaan in hoeverre te dien aanzien reeds eerder is geoordeeld. Haar is daarbij gebleken, dat de bezuinigingscommissie-Welter in haar rapport (1932) hieraan geen aandacht heeft

¹⁾ Voor de samenstelling der commissie moge worden verwezen naar het Onderwijsverslag 1947, blz. 38.

²⁾ De bijlagen zijn niet in dit verslag opgenomen.

geschenken, aangezien zij alleen tot taak had de mogelijkheid tot vermindering van de Rijksuitgaven te onderzoeken. De sectie F van de Staatscommissie voor reorganisatie van het hoger onderwijs geeft echter in haar rapport, waarvan de commissie vertrouwelijk kennis heeft mogen nemen, geconcludeerd dat de tegenwoordige collegegeldregeling, hoewel niet ideaal, in hoofdzaak toch dient te worden gehandhaafd.

Bij haar algemene beschouwingen is de commissie vervolgens uitgegaan van de navolgende vragen: 1°. Kan het collegegeld in het algemeen worden verhoogd, en moet in gevallen waarin nog geen collegegeld wordt gevraagd, alsnog daartoe worden overgegaan?

2°. Moet het stelsel der collegegeldheffing progressief worden gemaakt?

Algemene verhoging van het collegegeld

Ten aanzien van de eerste vraag is de commissie van oordeel dat de belangrijke stijging van de kosten van het levensonderhoud na de oorlog, welke speciaal voor de middenklassen, waaruit het grootste deel van de academische jeugd voortkomt, niet gepaard is gegaan met een overeenkomstige stijging van het inkomen, de invoering van een algemene verhoging van het collegegeld voorhands ongewenst maakt. Een dergelijke maatregel zou bovendien onder de huidige omstandigheden een belangrijke toename van het aantal aanvragen voor studiebeurzen ten gevolge hebben. Aangezien in de brief van de Minister van Financiën van 21 Augustus 1947 is vooropgesteld dat een eventuele herziening der collegegelden niet ten gevolge mag hebben dat het hoger onderwijs een voorrecht wordt voor meer welgestelden, zou een hoger bedrag voor studiebeurzen beschikbaar moeten worden gesteld, zodat een gunstige invloed op het Rijksbudget slechts gering zou zijn. Voorts meent de commissie dat ook op grond van psychologische overwegingen een dergelijke verhoging moet worden ontraden.

De Hogere Postschool, welke de enige der bij het onderzoek betrokken instelling is die geen collegegeld vraagt, recruteert haar leerlingen voornamelijk uit het P.T.T.-personeel.

Aangezien de dienst veel belang blijkt te hebben bij deze opleiding, waardoor op korte termijn meer personeel beschikbaar komt voor de hogere rangen, meent de commissie dat de invoering van een collegegeldregeling voor deze instelling, voor het ogenblik althans, eveneens valt te ontraden.

Invoering van een progressief stelsel

De nadruk welke Uwer Excellentie's ambtgenoot van Financiën in zijn voornoemde brief aan de Raad van Ministers heeft gelegd op de wenselijkheid om te komen tot een progressieve collegegeldregeling voor de verschillende instellingen van hoger onderwijs, heeft de commissie aanleiding gegeven tot een diepgaand onderzoek naar de mogelijkheid tot invoering daarvan en naar de vraag in hoeverre daarmede dan tevens de gewenste verhoging der Rijksinkomsten zou kunnen worden verkregen.

Reeds bij de algemene beschouwingen over dit punt bleek dat de meeste leden der commissie van de invoering van deze vorm van collegegeldheffing geen grote verwachtingen koesteren. Eensdeels omdat naar hun mening vermeerdering van de Rijksinkomsten niet verkregen zal kunnen worden zonder verhoging van het collegegeld voor de grote middengroep der inkomens, waarvoor dit, zoals eerder werd uitgesproken, niet verantwoord wordt geacht, terwijl anderdeels de minder gesitueerden door een progressieve collegegeldregeling niet voldoende geholpen zouden kunnen worden.

De commissie heeft niettemin veel aandacht geschonken aan deze vorm van collegegeldheffing, mede in verband met hetgeen aangaande deze materie van verschillende zijden in de laatste tijd naar voren is gebracht, o.a. in de pers, zodat het haar gewenst voorkomt dat thans ten aanzien daarvan door de Regering een positieve uitspraak wordt gedaan.

Onderzoek naar de mogelijkheid tot invoering van een progressief stelsel

Uitgaande van het principe dat het collegegeld in geen geval mag stijgen boven de werkelijke kosten per student, zou bij de vaststelling van een progressieve regeling de maximum-schaalgrens derhalve aan een bepaalde limiet gebonden zijn. Indien de totale opbrengst vervolgens op een hoger bedrag moet worden gebracht, brengt zulks mede dat het collegegeld voor de grote middengroep verhoogd dient te worden. Voor deze categorie, waarvan de inkomens geacht kunnen worden te liggen tussen f 5000,— en f 9000,—, kan, gezien de krapheid van haar budget na aftrek der belastingen, naar de mening van de commissie het collegegeld zeker niet verhoogd worden. Hierbij dient eveneens in het oog te worden gehouden dat juist uit deze kringen, krachtens het intellectuele milieu, veelal de beste studenten komen.

Ten aanzien van het collegegeld, verschuldigd aan de universiteiten en hogescholen, heeft de commissie nog de mogelijkheid overwogen om te komen tot een gedifferentieerd tarief voor de A- en B-faculteiten. Zij is echter tot de overtuiging gekomen dat dit evenzeer ongewenst moet worden geacht, aangezien daardoor een verschuiving zou plaatsvinden in de keuze der studierichting en een dergelijke differentiatie dus later ook maatschappelijke verschuivingen ten gevolge zou hebben, welke niet gewenst worden. Mogen de bezwaren zoals deze hierboven zijn uiteengezet, een belemmering vormen om tot de invoering van een progressief stelsel te komen, theoretisch zou het bij sommige instellingen waarover het onderzoek zich uitstrekt, wel mogelijk zijn. Het Koninklijk Instituut voor de Marine en de Koninklijke Militaire Akademie dienen hiervan echter naar het oordeel van de Ministers van Marine a.i. en van Oorlog te worden uitgezonderd, omdat zij menen dat een stelsel van progressiviteit volkomen in strijd is met het principe waarvan bij deze instellingen wordt uitgegaan. Uit de aard van de opleiding aan deze instituten volgt immers dat allen gedurende de opleidingstijd in ieder opzicht gelijk zijn. Volgens dit beginsel moeten allen ook dezelfde opleidingskosten betalen. Afwijking van dit beginsel kan het besef van saamhorigheid, een der grondslagen van deze opleiding, nadelig beïnvloeden. De Minister van Marine heeft dan ook reeds eerder besloten, dat tot progressiviteit niet zal worden overgegaan. Verder is de meerderheid van de commissie van oordeel dat tegen de invoering van een progressief stelsel ook principiële bezwaren bestaan. Te dien aanzien merkt zij op dat de Overheid een aantal diensten verleent waarvoor progressieve belastingen worden geheven.

Indien de speciale vergoedingen, welke de Overheid hierna voor sommige harer diensten afzonderlijk eist, ook nog weer volgens een progressief stelsel worden berekend, kan dit tot een te grote nivellering der inkomens leiden, waardoor de prikkel tot extra inspanning verdwijnt. De progressieve belastingen, welke ook de ouders der studenten betalen, dienen om het tekort aan te vullen dat ontstaat doordat voor het onderwijs door ieder een gelijk bedrag wordt betaald. Een ander deel der leden kan deze principiële bezwaren tegen invoering van een progressief stelsel niet delen. Voor hen was evenwel doorslaggevend het door de gehele commissie erkende praktische bezwaar dat een progressieve heffing van collegegeld, berekend naar het inkomen van de ouders der studenten, bij meerderjarigheid van de studenten onduidelijk op grote schaal ten gevolge zou hebben en derhalve om technische redenen niet wel mogelijk is. Zij hebben nog de mogelijkheid onder ogen gezien van een progressieve heffing van collegegeld uitsluitend gedurende de minderjarigheid der studenten, doch gezien de omstandigheid dat in het bijzonder bij de universiteiten en hogescholen ook onder normale verhoudingen het overgrote deel der studenten 21 jaar of ouder is, menen zij tenslotte dat ook verwezenlijking van dit denkbeeld geen aanbeveling verdient.

Conclusie 1. a. v. een progressieve collegegeldregeling

In verband met de gegeven opdracht is de commissie tot de overtuiging gekomen dat een progressieve collegegeldregeling in het algemeen geen noemenswaardige verhoging van de Rijksinkomsten zou opleveren. Zij acht het, indien althans het minimum-schaalbedrag lager gesteld zou worden dan het uniforme bedrag, zelfs niet denkbeeldig dat de opbrengst eerder zou verminderen. Voorts is zij van oordeel dat deze wijze van heffing, ook met het oog op de consequenties en de praktische onuitvoerbaarheid, niet dient te worden ingevoerd.

Andere mogelijkheden

De commissie heeft vervolgens een onderzoek ingesteld naar de mogelijkheid om andere middelen aan te wenden tot vermeerdering van de Rijksinkomsten uit de examen- en collegegelden.

Inschrijving gedurende enkele jaren voor een examen

In dit verband is bv. overwogen om in navolging van de bij de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam geldende regeling ook voor de overige hogescholen en de universiteiten aan de toelating tot het candidaalexamen zowel als tot het doctoraalexamen de verplichting te verbinden dat men twee jaar resp. vier jaar ingeschreven moet zijn geweest. De commissie is echter van mening dat een dergelijke regeling in strijd is met het beginsel van de vrije studie, zoals dit in het eerste lid van artikel 133 der Hoger-onderwijswet is vastgelegd. Weliswaar bestaan in universiteitskringen ernstige bezwaren tegen de zgn. extraneï, doch de commissie is van oordeel dat evengenoemd beginsel, hetwelk als een der pijlers van het hoger onderwijs in Nederland kan worden beschouwd, niet kan worden aangetast.

Gereduceerd tarief bij voortzetting der inschrijving na maximum aantal jaren

Ook van de gedachte om voor de universiteiten en hogescholen een regeling te ontwerpen waarbij een gereduceerd collegegeld van bv. f 100,— wordt verlangd na het aantal jaren waarover verplicht collegegeld moet worden betaald, is de commissie moeten terugkomen, daar dit voor de studenten een reden zal worden het collegegelden tot het uiterste te beperken. Hierdoor zullen tevens de besten onder de studenten, wier studie voor de wetenschap van groot belang is, worden geweerd. Op dezelfde gronden verdient een progressieve heffing bij lang voortgezette inschrijving evenmin aanbeveling.

Verhoogd examengeld na tweemaal zakken

Aangezien kan worden aangenomen dat de meeste studenten na tweemaal zakken voor een examen de studie zullen staken, verwacht de commissie van het invoeren van een verhoogd examengeld in dat geval evenmin enig financieel voordeel.

Betaling van een bepaalde som bij ongemotiveerde beëindiging der studie

Van het invoeren van de verplichting tot betaling van een bepaalde som bij ongemotiveerde beëindiging der studie kunnen geen grote inkomsten voor 's Rijks schatkist verwacht worden. Weliswaar zou hierin door de preventieve werking een rem kunnen liggen voor het ongemotiveerd beginnen van een universitaire studie, waarmee tevens de overbevolking der universiteiten enigszins bestreden zou kunnen worden, doch de commissie is niettemin van mening dat een dergelijke maatregel ontraden moet worden, aangezien in de meeste gevallen niet zal kunnen worden vastgesteld dat de studie werkelijk ongemotiveerd werd afgebroken.

Algemene verhoging van het examengeld

Een algemene verhoging van het examengeld kan uiteraard slechts aanmerkelijk financieel voordeel opleveren wanneer dit met een aanzienlijk percentage geschiedt. De commissie is van oordeel dat de psychologische reactie welke op deze maatregel zal volgen, niet onderschat mag worden en zeker zwaarwegend dan het te verwachten voordeel. Zij meent derhalve dat hiertoe niet dient te worden overgegaan.

Voorstel

De enige maatregel waartoe de commissie in het kader van de haar verstrekte opdracht meent te moeten adviseren, houdt een wijziging in van de beschikking van de Secretaris-Generaal van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van 30 Augustus 1940 (*Nederlandse Staatscourant* 1940, no 169) waarbij voor de verschillende faculteiten een aantal jaren is vastgesteld gedurende welke achtereenvolgens collegegeld moet worden betaald. De commissie is van oordeel dat ook de studenten in de faculteit der rechtsgeleerdheid een jaar langer collegegeld moeten betalen, temeer daar waarschijnlijk de reorganisatie der juridische studie tot een verlenging hiervan zal leiden. De commissie geeft Uwe Excellentie derhalve in overweging om het bij genoemde beschikking voor deze faculteit en voor de studie in het Nederlands-Indisch recht vastgestelde aantal van 3 jaren te verhogen tot 4, waartoe voldoende aanleiding bestaat.

Besluit

De commissie is zich bewust dat de resultaten van haar onderzoek niet beantwoorden aan de verwachtingen welke daaraan, blijkens de brief van de Minister van Financiën aan de Raad van Ministers, gesteld werden. Zij heeft getracht wegen te zoeken welke binnen de grenzen van de haar verstrekte opdracht zouden kunnen leiden tot verhoging van de Rijksinkomsten, zonder daarbij het algemeen belang ernstig te schaden. De commissie is hierin niet geslaagd, doch is door de gevoerde besprekingen gesterkt in haar overtuiging dat het grote nationale belang dat gediend wordt met de opleidingen aan alle bij het onderzoek betrokken instellingen, een offer rechtvaardigt van de gemeenschap in haar geheel. Niet alleen op grond van sociale rechtvaardigheid, maar ook uit een oogpunt van nuttig effect, wordt daarmede tevens de verplichting opgelegd om de meest geschikten, ongeacht hun financiële omstandigheden, in de gelegenheid te stellen de begeerde doeleinden te bereiken. Deze gedachte was niet uitdrukkelijk aan de commissie ter beoordeling voorgelegd, doch haar beraadslagingen hebben ertoe geleid, aangezien zij meent dat hiermede op de lange duur ook het belang van de Rijksfinanciën zal zijn gediend.

GELDELIJKE STEUN VAN RIJKSWEGE AAN MEDISCHE STUDENTEN DIE ZICH
HEBBEN VERBONDEN OM ALS OFFICIER-ARTS BIJ DE ZEEMACHT TE DIENEN

Bij Koninklijk besluit van 11 November 1948 (*Staatsblad* no I 501) is ingetrokken het „Reglement betreffende het verlenen van geldelijke steun van Rijkswegen aan studenten in de geneeskunde die zich hebben verbonden om als officier van gezondheid bij de zeemacht te dienen”, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 4 November 1933, no 18, en zijn opnieuw vastgesteld „Voorschriften betreffende het verlenen van geldelijke steun van Rijkswegen aan studenten in de geneeskunde die zich hebben verbonden om als officier-arts bij de zeemacht te dienen”. Voor nadere bijzonderheden moge worden verwezen naar het desbetreffende nummer van het *Staatsblad*.

WERELDCONFERENTIE BETREFFENDE HET UNIVERSITEITSWEZEN TE UTRECHT

De Unesco organiseerde van 2 tot 13 Augustus 1948 een *wereldconferentie betreffende het universiteitswezen*, welke gehouden werd te Utrecht. Prof. Lauwerys en Prof. Brown hadden van tevoren een bezoek aan Nederland gebracht tot het voeren van voorbereidende besprekingen, o.a. met de chefs van de afdelingen Buitenlandse Betrekkingen en Hoger Onderwijs en Wetenschappen van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Ons land was op deze conferentie vertegenwoordigd door Prof. Dr. H. R. Kruij, Mr. H. J. Reinink, Jhr. Mr. C. J. A. de Ranitz, Dr. F. Bender, Prof. Dr. G. van der Leeuw, Mr. K. Wiersma, Prof. Dr. F. L. R. Sassen, Prof. Dr. L. J. Hijmans van den Bergh, Prof. Dr. A. G. M. van Melsen, mev. Mr. M. J. Koch-Kijlstra en H. J. Bannier (plaatsvervanger van Jhr. de Ranitz).

Betreffende deze belangrijke conferentie — „a meeting of 118 world leaders in higher education” — is een uitvoerig in het Engels gesteld rapport¹⁾ verschenen. Aan de inleiding moge het volgende worden ontleend:

The meetings at Utrecht were organized to provide as much opportunity as possible for discussion, and it was, in a very real sense, a working conference. Five General Sessions were held in the evening, with addresses by eminent university authorities. Twelve regular or plenary sessions were devoted largely to reports on significant developments and current problems in higher education in the countries represented at the Conference, and to action on the documents drafted by each of the five Sections into which the Conference divided. The Sections met for a total of three days. For each a working paper had been previously prepared, consisting primarily of a series of questions. The topics of the Sections were:

The Changing Role of the University (Section I);
Academic Standards (Section II);
Financing and providing basic services for Higher Education (Section III);
University Education and International Understanding (Section IV);
Means of continuing International Co-operation among Universities (Section V). —

— The programme of action recommended by the Conference was broad, yet specific. The following partial list of activities indicates the nature of the programme to be developed: 1. the establishment of a general clearing-house on university problems and developments; 2. the publication of a university directory at regular intervals; 3. the development of means of procuring uniform statistics on higher

¹⁾ *Report of Preparatory Conference of Representatives of Universities*, convened at Utrecht, 2—13 August, by Unesco in collaboration with the Netherlands Government. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Paris 1948.

education; 4. the making of surveys, on a world-wide basis, of enrolments, teacher qualifications, finance and curriculum revision; 5. the stimulating and facilitating of the practice of loan or exchange of teaching and research staff among the universities of the world, and the exchange of students; 6. the assembly and evaluation of information on teaching materials; 7. the facilitation of better distribution of laboratory and instructional materials, including films, through procuring necessary modifications of customs regulations and currency restrictions on such materials; 8. the gathering and dissemination of information on summer courses and student tours, and assistance in making them more effective in developing an understanding of other peoples and countries.

The Conference did not content itself with recommendations for action. It created the means to put the programme into operation. It appointed an Interim Committee to establish and administer an International Universities Bureau; to draw up a proposed constitution for an international organization of higher education; and to plan and call a conference in 1950 to establish the organization on a permanent basis. —

— The Preparatory Conference of Representatives of Universities was a demonstration in international co-operation. Problems were faced realistically, discussed frankly, and definite conclusions were reached. But the work of the Conference will be of little significance unless it influences the policies and practices of institutions of higher education, of governmental agencies and of international organizations. Only in this way will the real value of the Conference be felt in furthering the development of international understanding and world peace.” —

In dit rapport, dat ruim 200 blz. telt, vindt de lezer o.m. een uitvoerige weergave van de gehouden redevoeringen en de verslagen welke door de vertegenwoordigers der deelnemende landen over de toestand van het hoger onderwijs in hun eigen land zijn uitgebracht. Het rapport betreffende het Nederlandse hoger onderwijs werd uitgebracht door Jhr. Mr. C. J. A. de Ranitz.

RIJSKBEURZEN EN RENTELOZE VOORSCHOTTEN TEN BEHOEVE VAN STUDERENDEN AAN DE LANDBOUWHOGESCHOOL

In de *Nederlandse Staatscourant* van 9 April 1948, no 69, deed de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening inzake bovenstaand onderwerp de volgende bekendmaking opnemen:

De Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening brengt het volgende ter kennis van belanghebbenden.

Zij die in het cursusjaar 1948/49 hun studie aan de Landbouwhogeschool te Wageningen wensen aan te vangen dan wel voort te zetten, kunnen — indien zij of hun ouders niet of slechts gedeeltelijk bij machte zijn deze studie te bekostigen — voor financiële steun in aanmerking komen, hetzij in de vorm van een Rijksbeurs, hetzij in de vorm van een renteloos studievoorschot.

Rijksbeurzen

Deze worden slechts verleend wanneer de betrokkene blijk heeft gegeven van een buitengewone aanleg voor het volgen van hoger onderwijs. Het aantal beschikbare Rijksbeurzen is zeer beperkt. Daarom wordt aan hen die een Rijksbeurs aanvragen, aangeraden tevens een aanvraag om een renteloos studievoorschot in te dienen bij een der studiefondsen.

Wie voor een Rijksbeurs in aanmerking wenst te komen, moet een daartoe strekkend verzoek, gesteld op gezegeld papier van 30 cent en gericht tot de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening, inzenden aan het adres van het college van curatoren der Landbouwhogeschool, Rijksstraatweg 14, te Wageningen.

Dit verzoekschrift moet genoemd college op 15 Mei 1948 hebben bereikt. Na die datum ontvangen verzoekschriften worden niet meer in behandeling genomen. Het verzoekschrift dient vergezeld te zijn van een verklaring van de inspecteur der directe belastingen waaruit blijkt, naar welk belastbaar inkomen de ouders of verzorgers van de aanvrager volgens de meest recente, bij die inspecteur berustende gegevens in de inkomstenbelasting en/of loonbelasting en/of vermogensbelasting zijn of zullen worden aangeslagen.

Zij die in 1948 eindexamen zullen doen aan een inrichting voor middelbaar of voorbereidend hoger onderwijs, moeten bovendien binnen 5 dagen na de uitslag van het eindexamen een gewaarmerkt afschrift van de behaalde cijfers aan bovengenoemd college van curatoren inzenden. Bij niet nakomen dezer verplichting wordt de aanvraag voor een Rijksbeurs onbehandeld ter zijde gelegd.

Voor studenten aan de Landbouwhogeschool die reeds eerder in het genot van een Rijksbeurs zijn gesteld en deze voor het studiejaar 1948/49 opnieuw zouden willen aanvragen, geldt eveneens, dat een op gezegd papier van 30 cent gestelde aanvraag op 15 Mei 1948 het college van curatoren moet hebben bereikt. Zij dienen eveneens de vorenbedoelde verklaring van de inspecteur der directe belastingen over te leggen, doch zijn vrijgesteld van het inzenden van de cijferlijst van het eindexamen aan de door hen gevolgde inrichting voor middelbaar of voorbereidend hoger onderwijs.

Renteleze studievoorschotten

In tegenstelling tot de Rijksbeursen moeten verstrekte renteleze studievoorschotten na het beëindigen der studie geleidelijk worden terugbetaald en is aan de toekenning dezer voorschotten geen vrijstelling

No	Aantal instellingen		Richting	Naam van de instelling
	1948/49	1939/40		
1	2	3	4	5
1	5	8	Rooms-Katholiek	Klein-Seminaria: bisschoppelijk
	46	45		niet-bisschoppelijk
2	6	7	Rooms-Katholiek	Groot-Seminaria: bisschoppelijk
	68	59		niet-bisschoppelijk
	125	117	Totaal Rooms-Katholiek	
3	1	1	Oud-Katholiek	Seminarie
4	1	1	Christ.-Gereformeerd	Theologische School
5	1	1	Gereformeerd	Theologische Hogeschool
6	1	1	Gereformeerd (onderh. art. 31 K.O.)	Theologische Hogeschool
7	1	1	Gereformeerde Gemeenten	Theologische School
8	1	1	Evangelisch Luthers	Seminarie
9	1	1	Hersteld Evangelisch Luthers	Kweekschool
10	1	—	Vrije Evangelische Gemeenten	Theologische School
11	1	1	Remonstrants	Seminarie
12	1	1	Doopsgezind	Seminarie
13	1	1	Prot.-Christelijk	Zendingshogeschool
	10	8	Totaal Prot.-Christelijk	
14	1	1	Nederlands-Israëlitisch	Seminarie
15	1	1	Portugees-Israëlitisch	Seminarie
	2	2	Totaal Israëlitisch	
	138	128	Algemeen totaal	

¹⁾ Tevens ingeschreven als student aan één van de universiteiten.

²⁾ Bovendien waren er in 1948/49 resp. ongeveer 925 en 650 studenten in de godgeleerdheid, die uitsluitend aan één van de universiteiten studeerden; voor 1939/40 excl. de aantallen van het Remonstrants Seminarie.

H O G E R O N D E R W I J S

van betaling van collegegeld verbonden. Renteloze studievoorschotten worden niet rechtstreeks door het Rijk verstrekt, doch door studiefondsen.

Wie voor toekenning van een renteloos studievoorschot in aanmerking wenst te komen, dient zich vóór 15 Mei 1948 met een schriftelijke aanvraag (niet op zegel) tot een der studiefondsen te wenden. Dit geldt uiteraard ook voor studenten aan de Landbouwhogeschool die reeds eerder een renteloos studievoorschot ontvingen en dit voor het studiejaar 1948/49 opnieuw zouden willen aanvragen. De adressen van de bovenbedoelde studiefondsen worden op schriftelijke aanvraag kosteloos verstrekt door de directeur van het landbouwonderwijs, Bezuidenhoutseweg 30, te 's-Gravenhage. Bovenstaande regeling inzake renteloze studievoorschotten geldt niet voor gedemobiliseerden en gerepatrieerden. Gedemobiliseerden van de landmacht dienen zich voor het verkrijgen van een renteloos studievoorschot te wenden tot de Sociale Dienst van het Ministerie van Oorlog te 's-Gravenhage. Gerepatrieerden van de zeemacht tot de Sociale Dienst van het Ministerie van Marine te 's-Gravenhage. Gerepatrieerden, waaronder worden verstaan zij die door de Indische omstandigheden in financiële moeilijkheden verkeren, dienen zich voor het verkrijgen van een renteloos studievoorschot rechtstreeks in verbinding te stellen met de rector-magnificus van de Landbouwhogeschool te Wageningen.

Aantal leerlingen				Aantal docenten			Toelatingsexamen
1948/49				1939/40	1948/49	1939/40	
ho	vho	ho + vho	totaal				
6	7	8	9	10	11	12	13
—	1 636	—	1 636	1 352	121	116	Voldoend lager onderwijs
—	4 851	—	4 851	4 865	618	591	
553	—	—	553	666	42	51	Kl. seminarium of gym.
2 311	—	—	2 311	2 375	441	367	
2 864	6 487	—	9 351	9 258	1 222	1 125	
7	—	—	7	3	5	4	Gymnasium
—	—	32	32	16	7	3	Voldoend lager onderwijs
81	—	—	81	110	6	6	Gymnasium of hbs
136	—	—	136	—	7	—	Gymnasium
—	—	7	7	3	2	2	Voldoend lager onderwijs
10 ²⁾	—	—	10 ¹⁾	18 ¹⁾	2	2	Gymnasium
—	—	—	—	4 ¹⁾	1	1	Gymnasium
—	—	8	8	—	7	—	Mulo B
30 ¹⁾	—	—	30 ¹⁾	—	1	—	Gymnasium
35 ¹⁾	—	—	35 ¹⁾	32 ¹⁾	3	3	Gymnasium
—	—	32	32	15	11	19	Uitcenlopend
292	—	79	371 ²⁾	198 ²⁾	47	36 ¹⁾	
—	—	6	6	62 ²⁾	4	14	Gymn., hbs, handelsschool
—	—	—	—	8	—	5	Voldoend lager onderwijs
—	—	6	6	70	4	19	
3 163	6 487	85	9 735 ²⁾	9 529 ²⁾	1 278	1 184 ¹⁾	

²⁾ Van wie 6 tevens ingeschreven als student aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.

¹⁾ Excl. de aantallen van het Remonstrants Seminarie.

II. INSTELLINGEN TOT OPLEIDING VOOR PRIESTER, PREDIKANT, RABBIJN, KERKELIJK LERAAR, MISSIONARIS OF ZENDELING ¹⁾

STATISTISCH OVERZICHT

Op blz. 48/49 vindt men een statistisch overzicht ²⁾ van de opleiding tot priester, predikant, rabbijn, kerkelijk leraar, missionaris of zendeling naar de toestand bij het begin van de cursus 1948/'49. De in dit overzicht vermelde cijfers geven aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Naar de aard van het gegeven onderwijs kunnen de instellingen in 3 groepen worden onderscheiden: *a.* instellingen welke uitsluitend hoger onderwijs, *b.* instellingen welke uitsluitend voorbereidend hoger onderwijs, en *c.* instellingen welke zowel hoger als voorbereidend hoger onderwijs geven.

a. Instellingen welke uitsluitend hoger onderwijs geven

Hiertoe kunnen de instellingen worden gerekend welke in de tabel zijn vermeld onder de nos 2, 3, 5, 6, 8, 9, 11 en 12.

Voor toelating wordt, indien men de godsdienstige vereisten buiten beschouwing laat, in het algemeen de gymnasiale of een daarmee gelijkstaande opleiding verlangd (zie kolom 13). De R.-K. groot-seminaria bouwen veelal voort op de klein-seminaria. De studieduur loopt voor de verschillende instellingen uiteen en bedraagt 5—7 jaar. De leeftijd van de leerlingen varieert in de meeste gevallen tussen 19 en 27 jaar.

Zowel bij de R.-K. groot-seminaria als bij de klein-seminaria is onderscheid gemaakt tussen bisschoppelijke en niet-bisschoppelijke instellingen. Tot de eerste categorie behoren de instellingen welke in stand worden gehouden door de kerkelijke overheid van een bisdom. In elk bisdom treft men één bisschoppelijk groot-seminarium en één bisschoppelijk klein-seminarium aan. Van één bisschoppelijk groot-seminarium zijn de beide afdelingen „philosophie” en „theologie”, welke afzonderlijk worden beheerd, in deze publicatie als twee instellingen opgenomen. Hetzelfde geldt voor enige niet-bisschoppelijke instellingen; elk der genoemde afdelingen is als groot-seminarium geteld.

De bisschoppelijke instellingen leiden op voor wereldlijk geestelijke en de afgestudeerden zijn over het algemeen als parochie-geestelijke werkzaam.

Onder niet-bisschoppelijke instellingen worden de opleidingsinstituten van de congregaties en orden verstaan. Enkele van deze instellingen leiden uit-

¹⁾ Als gevolg van de tijdsomstandigheden zijn over dit onderwerp geen publicaties verschenen sinds 1942, toen in het Onderwijsverslag over dat jaar (blz. 58) een statistisch overzicht betreffende de toestand bij het begin van de cursussen 1940/'41 en 1941/'42 werd opgenomen.

²⁾ Ontleend aan Mededeling no 7317 van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

sluitend op voor de missie, van andere zijn de leden alleen in Europa werkzaam, hetzij bij het onderwijs, hetzij bij de zielszorg, ofwel leiden een beschouwend leven. Tenslotte treft men nog congregaties en orden aan waarvan de leden én in de missie én in Europa werkzaam zijn.

Evenals in voorgaande publicaties zijn de gegevens van de noviciaten in die van de groot-seminaria begrepen. Noviciaten zijn instellingen waar leerlingen die een gymnasiale of een daarmee gelijkgestelde opleiding hebben genoten, een proeftijd doormaken alvorens tot de eigenlijke studie van het groot-seminarium te worden toegelaten. Deze proeftijd duurt gewoonlijk één jaar, soms ook langer, in welke tijd de leerlingen, zgn. novicen, beoordeeld worden. De candidaten worden in deze periode zowel geestelijk als lichamelijk op de proef gesteld teneinde hun geschiktheid voor de verdere studie en het priesterschap te toetsen.

b. Instellingen welke uitsluitend voorbereidend hoger onderwijs geven

Tot deze categorie behoren alleen de R.-K. klein-seminaria (no 1). De eis voor toelating is in het algemeen dat men de lagere school met goed gevolg heeft doorlopen. Voor sommige instellingen is tevens enige kennis van de Franse taal vereist.

Aan enige klein-seminaria is een voorbereidende klas verbonden, waarin de leerlingen die nog niet tot de eerste klas kunnen worden toegelaten, aanvullend onderwijs ontvangen.

In afwijking van vorige publicaties zijn de leerlingen die opgeleid worden voor priester en de lessen van een „aangewezen” gymnasium¹⁾ volgen, wel opgenomen. Hetzelfde geldt ook voor de docenten die aan deze leerlingen op de „aangewezen” gymnasia lesgeven.

De cursusduur van de klein-seminaria bedraagt meestal 6 jaar, terwijl het leerplan veelal parallel loopt met dat van een gymnasium en in sommige gevallen daaraan gelijk is. De leeftijd der leerlingen varieert gewoonlijk tussen 12 en 19 jaar.

c. Instellingen welke zowel hoger als voorbereidend hoger onderwijs geven

Tot deze laatste groep behoren de instellingen welke vermeld zijn onder de nos 4, 7, 10, 13, 14 en 15.

De toelatingseisen voor de genoemde instellingen lopen nogal uiteen. In verband hiermede is de leeftijd van de leerlingen zeer verschillend. De studieduur varieert van 4 tot 8 jaar.

De opleiding voor *priester*, *rabbijn*, *missionaris* en *zendeling* vindt vrijwel uitsluitend plaats aan de hierboven besproken instellingen. Voor verschillende andere kerkgenootschappen worden ook predikanten gevormd aan de universiteiten.

¹⁾ Onder een „aangewezen” gymnasium dient te worden verstaan een gymnasium waaraan — met inachtname van de desbetreffende wettelijke voorschriften — de bevoegdheid werd verleend tot het afnemen van het indexamen, waarbij een getuigschrift van bekwaamheid tot universitaire studie kan worden afgegeven.

Om een zo volledig mogelijk beeld te geven van het aantal personen dat voor predikant wordt opgeleid, is in noot 2 van de tabel het aantal studenten vermeld dat uitsluitend aan één van de universiteiten voor predikant studeert. Van 3 Prot.-Christelijke instellingen waren de leerlingen tevens als student aan één van de universiteiten ingeschreven (zie noot 1 van de tabel). Hierbij wordt opgemerkt, dat de studenten die aan een universiteit in de godgeleerdheid studeren, tevens opgenomen zijn in de Statistiek van het hoger onderwijs. De leerlingen van de klein-seminaria die de lessen van een „aangewezen” gymnasium volgen, zijn tevens in de Statistiek van het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs vermeld. Hun aantal bedroeg bij het begin van de cursus 1948/'49 700.

Het aantal Prot.-Christelijke instellingen is in vergelijking met 1939/'40 met 2 vermeerderd. De opleiding voor predikant aan de Theologische Hogeschool van de Gereformeerde Kerken in Nederland te Kampen werd — in verband met de afscheiding in 1945 van de Gereformeerde Kerken, onderhoudende art. 31 K.O. — gesplitst, zodat nu twee theologische hogescholen in Kampen zijn gevestigd.

De Theologische School van de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten in Nederland, welke school in 1937 werd gesloten, werd in 1945 heropend. Voorts werd de naam van de Nederlandse Zendingsschool in 1946 gewijzigd in: Nederlandse Zendingshogeschool. Deze hogeschool stelt zich ten doel academisch gevormde theologen een aanvullende opleiding voor de zendingsdienst te geven en bovendien aanstaande zendingsartsen, -verpleegsters, -onderwijzers en eventuele andere categorieën zendingsarbeiders een missionaire voorbereiding op hun taak te geven. Door deze ruime doelstelling zijn de toelatingseisen zeer uiteenlopend.

Zowel de Kweekschool van het Hersteld Evangelisch Luthers Kerkgenootschap als het Portugees-Israëlietisch Seminarium telden bij het begin van de cursus 1948/'49 geen leerlingen.

Bij beschouwing van de aantallen in de kolommen 9 en 10 van de tabel wordt — rekening houdende met noot 2 — voor 1948/'49 een totaal aantal leerlingen verkregen van 10 660; voor 1939/'40 was dit aantal 10 179, een stijging derhalve van bijna 5 %. In deze periode nam de Nederlandse bevolking met bijna 12 % toe.

C. VOORBEREIDEND HOGER EN MIDDELBAAR ONDERWIJS

AANTALLEN SCHOLEN EN LEERLINGEN

Het navolgende staatje geeft een overzicht¹⁾ van de aantallen scholen en leerlingen in het cursusjaar 1948/49. Ter vergelijking zijn mede de gegevens betreffende het cursusjaar 1947/48 opgenomen.

Schoolsoorten	Cursus 1947/48		Cursus 1948/49	
	Aantal scholen	Aantal leerlingen	Aantal scholen	Aantal leerlingen
Gymnasia	57	11 471	57	11 231
Hbs-en met 3-j. c.	4	734	4	756
Hbs-en met 5-j. c. A	12	3 235	12	3 032
Hbs-en met 5-j. c. B	42	11 155	40	9 968
afd. midd. meisjesschool		978		988
Hbs-en met 5-j. c. AB	70	23 576	73	21 885
afd. handelsschool		35		38
Lycea	92		101	
afd. onderbouw		12 340		12 562
afd. gymnasium		5 550		5 809
afd. hbs		11 932		12 474
afd. handelsschool		45		60
afd. midd. meisjesschool		1 222		1 508
Handelsscholen met 3-j. c.	5	341	5	328
Handelsscholen met 4-j. c. 2)	9	1 215	10	1 265
afd. hbs		43		
Middelbare meisjesscholen 3)	27	2 451	30	3 013
afd. hbs		30		58
Handelsavondscholen	128	14 468	128	15 536
Totaal	446	100 819	460	100 498

De veranderingen welke zich bij de verschillende schoolsoorten sedert het cursusjaar 1947/48 hebben voorgedaan, zijn in tabelvorm opgenomen in het overzicht op blz. 54.

WIJZIGING EN AANVULLING MIDDELBAAR-ONDERWIJSWET

Bij Koninklijk besluit van 2 April 1948 (*Staatsblad* no I 127) is de Middelbaar-onderwijswet gewijzigd en aangevuld⁴⁾. De tekst van deze wet vindt men afgedrukt op blz. 55/59.

¹⁾ De cijfers zijn in hoofdzaak ontleend aan de Mededelingen nos 7287 en 7302 van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek. Ze geven de toestand weer op 15 September (voor het handelsavondonderwijs op 31 December).

²⁾ W.o. 1 school waaraan 1 vervolgcursus is verbonden.

³⁾ Waarin begrepen de onderbouwklassen der scholen waaraan een afdeling hbs is verbonden.

⁴⁾ Zie voor de behandeling in de Staten-Generaal:

Bijl. Hand. II 47/48, 510; Hand. II 47/48, blz. 318—332, 378—381;

Bijl. Hand. I 47/48, 510; Hand. I 47/48, blz. 317—325.

VOORBEREIDEND HOGER EN MIDDELBAAR ONDERWIJS

Mutaties der scholen sedert het cursusjaar 1947/48 (+ = bijgekomen, — = opgegeven)

	Hogere burgerscholen				Lycea		Handels- scholen 4-j. c.		Middel- bare meisjes- scholen		Totaal	
	5- of 6-j. c. B		5-j. c. AB									
	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—	+	—
<i>Opening</i>												
Prot.-Christelijk			1		1						2	
Rooms-Katholiek			5		2		1		2		8	
<i>Omzetting ¹⁾</i>												
Rijks		1	1	2	2						5	5
Gemeentelijk		1		1	2						2	2
Prot.-Christelijk		1			1						1	1
Totaal		3	5	3	8		1		2		16	6

Hieronder vindt men een nominatieve opgave van de mutaties ²⁾.

Geopend	
Scholen	Afdelingen
2e R.-K. hbs B te 's-Gravenhage	R.-K. lyceum te Maastricht, afd. mms
R.-K. lyceum te Delft	Gem. hbs 5-j. c. te Amsterdam, afd. hds
Prot.-Christ. lyceum te Delft	Prot.-Christ. lyceum te Zutphen, afd. mms
R.-K. lyceum te Amsterdam	Prot.-Christ. lyceum te Haarlem, afd. mms
R.-K. hbs AB te Veghel	R.-K. lyceum te Amsterdam, afd. mms
R.-K. mms te Dongen	R.-K. lyceum te Arnhem, afd. mms
R.-K. hds te Maastricht	Prot.-Christ. lyceum te Hilversum, afd. mms
R.-K. hbs AB te Groenlo	
R.-K. mms te Etten en Leur	
Prot.-Christ. hbs B te Groningen	
R.-K. lyceum te Hoorn	
R.-K. hbs AB te Rotterdam	
Gem. lyceum te Amsterdam	
Prot.-Christ. mms te Arnhem	
Prot.-Christ. has te Sneek	

Opgegeven

afd. hbs 5-j. c. van gem. handelsdagschool 4- en 5-j. c. te Amsterdam
 afd. hds 5-j. c. van gem. handelsdagschool 4- en 5-j. c. te Amsterdam
 Neutr.-bijz. has te Wormerveer

Omgezet	
van:	in:
Prot.-Christ. hbs te Vlaardingen	Prot.-Christ. lyceum
Rijks hbs AB te Hoorn	Rijks lyceum
Rijks hbs AB te Almelo	Rijks lyceum
Gem. hbs AB te Dordrecht	Gem. lyceum
Rijks hbs B te Roermond	Rijks hbs AB
Rijks hbs B te Warfum	Rijks hbs AB
Rijks hbs B te Utrecht	Rijks hbs AB
Neutr.-bijz. has te Emmen	Prot.-Christ. has
Neutr.-bijz. has te Veendam	Gem. has

¹⁾ O.m. door opening van één of meer afdelingen.

²⁾ hbs = hogere burgerschool; mms = middelbare meisjesschool; has = handelsavondschool; hds = handelsdagschool.

Artikel I

In de Middelbaar-onderwijswet worden de wijzigingen en aanvullingen aangebracht, vermeld in de volgende artikelen.

Artikel II

Art. 12 wordt gelezen als volgt:

Openbaar middelbaar onderwijs wordt gegeven in:

- a. hogere burgerscholen;
- b. middelbare scholen voor meisjes;
- c. handelsdagscholen;
- d. handelsavondscholen;
- e. landbouwscholen.

Artikel III

In het tweede lid en in het derde lid van *artikel 16* wordt de punt achter „de lichamelijke oefening” telkens vervangen door een kommapunt.

Aan dit tweede lid wordt toegevoegd:

r. de muziek.

Aan dit derde lid wordt toegevoegd:

u. de muziek.

Aan *artikel 16* wordt toegevoegd een achtste lid, luidende als volgt:

8. Onze met de uitvoering dezer wet belaste Minister kan ontheffing verlenen van het geven van het onderwijs in het vak, genoemd in het tweede lid, onder r, en in het derde lid, onder u.

Artikel IV

Na *artikel 18* en vóór *artikel 18bis* worden de navolgende artikelen ingevoegd:

Art. 18a. De middelbare school voor meisjes heeft een cursus van vijf jaren.

Art. 18b. 1. Aan de middelbare school voor meisjes wordt onderwijs gegeven in:

- a. de Nederlandse taal en letterkunde;
- b. de Franse taal en letterkunde;
- c. de Engelse taal en letterkunde;
- d. de Hoogduitse taal en letterkunde;
- e. de aardrijkskunde;
- f. de geschiedenis;
- g. de wiskunde;
- h. de natuur-, schei-, plant- en dierkunde;
- i. het handtekenen;
- j. het handwerken;
- k. de muziek;
- l. de lichamelijke oefening.

2. Met machtiging van Onze met de uitvoering dezer wet belaste Minister kan ook in andere vakken dan die, in dit artikel genoemd, onderwijs worden gegeven.

3. Deze machtiging wordt niet vereist voor middelbare scholen voor meisjes welke geen bijdrage uit 's Rijks kas ontvangen.

4. Onder de geschiedenis wordt mede begrepen enige kennis van staatsinrichting. Onder het handtekenen of onder de geschiedenis wordt mede begrepen enige kennis van de kunstgeschiedenis.

Art. 18c. Aan de middelbare scholen voor meisjes wordt in ieder der verplichte vakken afzonderlijk en in de onverplichte vakken in alle leerjaren tezamen een bij algemene maatregel van bestuur vast te stellen getal lessen gegeven.

Artikel V

In *artikel 18ter* wordt in het eerste lid de punt achter „de lichamelijke oefening” vervangen door een kommapunt.

Aan dit lid wordt toegevoegd:

p. de muziek.

In *artikel 18ter* wordt achter het vierde lid ingevoegd:

5. Onze met de uitvoering dezer wet belaste Minister kan ontheffing verlenen van het geven van onderwijs in het vak, genoemd in het eerste lid, onder *p.*
Het vijfde lid van *artikel 18ter* wordt zesde lid.

Aan dat lid wordt de volgende zin toegevoegd: Het bepaalde in het vijfde lid vindt mede toepassing.

Artikel VI

Ingevoegd wordt een *artikel 20bis*, luidende als volgt:

Door Ons kan ten behoeve van de bijzondere inrichting van het onderwijs aan een openbare hogere burgerschool met vijfjarige cursus vergunning worden verleend om telkens voor ten hoogste een tijdvak, overeenkomende met het getal leerjaren, af te wijken van het algemeen leerplan, bedoeld in *artikel 20*.

Artikel VII

Het tweede lid van *artikel 21* vervalt.

Artikel VIII

In *artikel 21bis* wordt achter „cursus” ingevoegd: en tot de middelbare scholen voor meisjes.

Artikel IX

In het eerste lid van *artikel 22bis* wordt achter „burgerscholen” ingevoegd: , middelbare scholen voor meisjes.

Artikel X

1. In het eerste lid van *artikel 23* wordt achter „burgerscholen” ingevoegd: , middelbare scholen voor meisjes.

2. Aan *artikel 23* wordt het volgende lid toegevoegd:

Een der leraren wordt aangewezen om de directeur bij verhindering te vervangen; hij draagt de titel van onderdirecteur.

Artikel XI

Na *artikel 27* en vóór *artikel 27bis* wordt ingevoegd een *artikel 27a*, luidende als volgt:

Om tot leraar aan een middelbare school voor meisjes te kunnen worden benoemd worden gevorderd het in *artikel 27* vermelde getuigschrift, benevens de akte van bekwaamheid, zoals deze voor het te onderwijzen vak is aangegeven onder *a* tot en met *b* van dat artikel, met dien verstande dat voor het rekenen en de stekunde en voor de natuur- en scheikunde met de akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs onderscheidenlijk in de wiskunde en in de beginselen der natuurkunde, der scheikunde en der cosmographie kan worden volstaan.

De lerares voor handwerken moet in het bezit zijn van een der volgende akten:

- a.* de akte van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs in de fraaie handwerken;
- b.* de akte van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs in de vrouwelijke handwerken;
- c.* de akte van bekwaamheid tot het geven van onderwijs in het vervaardigen van eenvoudige kleding en van huishoudgoed aan meisjesscholen, bedoeld in *artikel 11*, eerste lid, van de Nijverheidsonderwijs-wet (akte Na);
- d.* de akte van bekwaamheid tot het geven van onderwijs in de fraaie handwerken en kunstnaaldwerk aan meisjesscholen, bedoeld in *artikel 11* der Nijverheidsonderwijswet (kunstnaaldwerk).

Artikel XII

In *artikel 27bis* wordt achter „16” ingevoegd: 18*b*; achter „lichamelijke oefening”; het handwerken. De woorden „de handelswetenschappen” vervallen.

Artikel XIII

In *artikel 36* wordt achter „burgerscholen” ingevoegd: „middelbare scholen voor meisjes.

Artikel XIV

In het eerste lid van *artikel 36bis* wordt achter „burgerscholen,” ingevoegd: middelbare scholen voor meisjes.

Artikel XV

Het tweede lid van *artikel 36bis* wordt gelezen als volgt:

2. Het subsidie wordt vastgesteld op de wijze, bij algemene maatregel van bestuur te regelen.

Artikel XVI

In *artikel 36ter* wordt achter „burgerschool,” ingevoegd: middelbare school voor meisjes.

Artikel XVII

In het eerste lid van *artikel 36quater* wordt achter „burgerschool,” ingevoegd: middelbare school voor meisjes.

In het derde lid van *artikel 36quater* wordt achter „burgerscholen” ingevoegd: „middelbare scholen voor meisjes.

In het vierde lid van *artikel 36quater* wordt achter „burgerschool” ingevoegd: of van een middelbare school voor meisjes.

Artikel XVIII

In *artikel 37bis* wordt achter „burgerscholen,” ingevoegd: middelbare scholen voor meisjes.

Artikel XIX

Artikel 41bis wordt gelezen als volgt:

Aan de besturen van bijzondere hogere burgerscholen met vier- en vijfjarige cursus, middelbare scholen voor meisjes, handelsdagscholen en handelsavondscholen kan door Ons, telkens voor een tijdvak, overeenkomende met het getal leerjaren, subsidie uit 's Rijks kas worden toegekend, mits voldaan wordt aan de voorwaarden, gesteld in *artikel 45ter*, met dien verstande dat, voorzover de middelbare scholen voor meisjes betreft, tevens wordt voldaan aan de voorwaarden, gesteld in de algemene maatregel van bestuur, bedoeld in de artikelen 18*c*, 21*bis* en 57, onder *e*.

Artikel XX

Het vierde lid, onder *a*, van *artikel 45ter* wordt gelezen als volgt:

Het onderwijs aan een hogere burgerschool met vierjarige cursus, aan een hogere burgerschool met vijfjarige cursus en aan een middelbare school voor meisjes omvat de vakken, vermeld in *artikel 16*, tweede lid, wanneer het een hogere burgerschool *A*, in *artikel 16*, derde lid, wanneer het een hogere burgerschool *B* en in *artikel 18*b**, eerste lid, wanneer het een middelbare school voor meisjes betreft, zomede aan elk dezer scholen, eventueel, godsdienstonderwijs en die extra-vakken, waarvan Onze met de uitvoering dezer wet belaste Minister aan het bestuur op daartoe gedaan verzoek heeft medegedeeld dat tegen het verlenen van subsidie daarvoor geen bezwaar bestaat.

Het achtste lid van *artikel 45ter* wordt gelezen als volgt:

Het onderwijs in de vakken, waarin krachtens deze wet onderwijs moet worden gegeven, wordt gegeven door leraren in het bezit van de akten van bekwaamheid voor benoembaarheid tot leraar in die vakken aan de overeenkomstige openbare scholen vereist, tenzij door Onze met de uitvoering dezer wet belaste Minister vergunning is verleend, dat het onderwijs in enig vak tijdelijk wordt of zal worden gegeven door een niet-volledig bevoegde leraar.

Deze vergunning kan alleen om bijzondere redenen en telkens voor niet langer dan één schooljaar worden verleend.

Het negende lid van *artikel 45ter* wordt gelezen als volgt:

De directeur bezit, waar het geldt een hogere burgerschool, een krachtens *artikel 27* dan wel *27bis*, waar het geldt een middelbare school voor meisjes, een krachtens *artikel 27*a** dan wel *27bis*, en waar het geldt een handelsdag- of handelsavondschool, een krachtens de artikelen *27bis*, *27ter* of *27quater* geëiste bevoegdheid tot het geven van onderwijs.

Artikel XXI

Het derde lid van *artikel 45quinquies* wordt gelezen als volgt:

3. Indien de laagste twee klassen van een hogere burgerschool of van een middelbare school voor meisjes tevens vormen de laagste twee klassen van een gymnasium, worden deze klassen voor de berekening van het subsidie uitsluitend als klassen van de hogere burgerschool dan wel van de middelbare school voor meisjes aangemerkt.

Het bepaalde in de vorige zin geldt tevens, indien de laagste klasse van een hogere burgerschool of van een middelbare school voor meisjes tevens vormt de laagste klasse van een gymnasium.

Indien een gymnasium en een hogere burgerschool dan wel een gymnasium en een middelbare school voor meisjes in hetzelfde gebouw zijn gevestigd, wordt voor dit gebouw uitsluitend subsidie overeenkomstig deze wet toegekend.

Het vijfde lid van *artikel 45quinquies* wordt gelezen als volgt:

5. Voor de toepassing van de in het vierde lid bedoelde bepaling wordt ten aanzien van de hogere burgerscholen als schoolgeld aangemerkt het bedrag hetwelk voor de leerlingen zou moeten zijn betaald, indien zij een ter plaatse aanwezige openbare hogere burgerschool bezochten, en, voor het geval ter plaatse geen openbare hogere burgerschool is gevestigd, het bedrag hetwelk voor de leerlingen zou moeten zijn betaald, indien zij een Rijks hogere burgerschool bezochten. Is ter plaatse zowel een Rijks- als een gemeentelijke hogere burgerschool gevestigd, dan geldt te dezen de schoolgeldregeling voor de Rijks hogere burgerscholen.

Ten aanzien van de middelbare scholen voor meisjes wordt als schoolgeld aangemerkt het bedrag hetwelk voor de leerlingen zou moeten zijn betaald, indien zij een ter plaatse aanwezige overeenkomstige openbare school bezochten, en, voor het geval ter plaatse geen openbare middelbare school voor meisjes is gevestigd, het bedrag hetwelk voor de leerlingen zou moeten zijn betaald, indien zij een Rijks hogere burgerschool bezochten.

Artikel XXII

Artikel 45sexies wordt gelezen als volgt:

Behoudens het bepaalde in *artikel 45quaterdecies* heeft uitkering van het subsidie niet plaats ten opzichte van scholen waarvan is gebleken, dat gedurende het afgelopen jaar de in *artikel 45ter* gestelde voorwaarden niet zijn nageleefd.

Artikel XXIII

In *artikel 45undecies* wordt achter „burgerschool” ingevoegd: „middelbare school voor meisjes.

Artikel XXIV

Ingevoegd wordt een *artikel 45quaterdecies*, luidende als volgt:

Door Ons kan ten behoeve van de bijzondere inrichting van het onderwijs aan een gesubsidieerde bijzondere hogere burgerschool met vijfjarige cursus vergunning worden verleend om telkens voor ten hoogste het tijdvak, overeenkomende met het getal leerjaren, af te wijken van het bepaalde in *artikel 45ter*, onder 4b, 5 en 6.

Artikel XXV

Het tweede lid van *artikel 55* wordt gelezen als volgt:

Aan degenen die niet aan een openbare hogere burgerschool met vijfjarige cursus of een ingevolge *artikel 45tridecies* aangewezen bijzondere hogere burgerschool met vijfjarige of vierjarige cursus het onderwijs tot het einde hebben bijgewoond, wordt éénmaal 's jaars gelegenheid gegeven om door het met gunstig gevolg afleggen van een examen, overeenkomend met een der in *artikel 57*, onder b, bedoelde eindexamens, hetwelk wordt afgenomen door een door Ons benoemde commissie, gelijk getuigschrift te verkrijgen.

De regeling van dit examen wordt vastgesteld bij algemene maatregel van bestuur.

Door Onze Minister, met de uitvoering dezer wet belast, wordt bepaald, voor welke vakken of delen van vakken zij, die andere examens met goed gevolg hebben afgelegd, bij het examen kunnen worden vrijgesteld.

Artikel XXVI

Artikel 17, onder c, wordt gelezen als volgt:

c. De eindexamens der middelbare scholen voor meisjes en die der handelsdag- en handelsavondscholen worden geregeld bij algemene maatregel van bestuur.

Artikel XXVII

1. In artikel 4, eerste lid, onder a, van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* no 240) wordt de zinsnede: „die voldoet aan de eischen, gesteld bij artikel 45ter, 2 tot en met 9, der Wet tot regeling van het middelbaar onderwijs,” gelezen als volgt: die voldoet aan de eischen, gesteld bij artikel 45ter, 2 tot en met 9, van de Middelbaar-onderwijswet, of aan welke de vergunning is verleend, bedoeld in artikel 45quaterdecies van die wet.

2. Artikel 88, onder b, van de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* no 240) wordt gelezen als volgt:
b. de bijzondere hogere burgerschool, waaraan zij zijn verbonden, ophoudt te voldoen aan de eischen gesteld bij artikel 45ter, 2 tot en met 9, van de Middelbaar-onderwijswet, of de vergunning, bedoeld in artikel 45quaterdecies, wordt ingetrokken.

Artikel XXVIII

1. In de considerans van de Wet van 28 Juli 1924 (*Staatsblad* no 376) wordt de kommapunt achter „gymnasia” vervangen door een komma en wordt aan deze considerans toegevoegd: en tevens te bepalen dat ten behoeve van middelbare scholen voor meisjes en handelsdag- en -avondscholen, na 15 September 1947 geopend, geen subsidie uit 's Rijks kas wordt verleend;

2. In het enig artikel van de Wet van 28 Juli 1924 (*Staatsblad* no 376) wordt het woord „zoomede” vervangen door „en” en wordt na „gymnasia” en vóór „geen subsidie” ingevoegd: zoomede ten behoeve van middelbare scholen voor meisjes en handelsdag- en -avondscholen, na 15 September 1947 geopend.

Slot- en overgangsbepalingen

Artikel XXIX

Ieder, die op het tijdstip van het in werking treden dezer wet aan een openbare of bijzondere middelbare school voor meisjes, zonder in strijd met de bestaande voorschriften te zijn, onderwijs geeft, heeft de bevoegdheid met zijn onderwijs aan die inrichting voort te gaan. Hij kan ook in gelijke betrekking bij een overeenkomstige school worden aangesteld.

Artikel XXX

Deze wet treedt in werking op een nader door Ons te bepalen datum, welke datum verschillend kan zijn voor elk der onderdelen van de wet, met dien verstande, dat aan de middelbare scholen voor meisjes welke voldoen aan de voorwaarden, te haren aanzien in deze wet gesteld, gerekend van 1 October 1946 op de voet van de bepalingen van deze wet subsidie uit 's Rijks kas kan worden toegekend.

Bij Koninklijk besluit van 23 Juni 1948 (*Staatsblad* no I 249) werd bepaald dat bovengenoemde wet, met uitzondering van de artikelen III, V en XXV en het bepaalde in het 2e lid van artikel X, in werking was getreden op 1 Juni 1948. Artikel XXV en het bepaalde in het 2e lid van artikel X zijn krachtens dit besluit in werking getreden op 1 September 1948.

WIJZIGING EN AANVULLING HOGER-ONDERWIJSWET

Bij de Wet van 2 April 1948 (*Staatsblad* no I 128) zijn in de Hoger-onderwijswet de hierna volgende wijzigingen en aanvullingen aangebracht¹⁾.

¹⁾ Zie voor de behandeling in de Staten-Generaal:

Bijl. Hand. II 47/48, 510; Hand. II 47/48, blz. 318—332, 378—381;

Bijl. Hand. I 47/48, 510; Hand. I 47/48, blz. 317—325.

a. In het 2e lid van artikel 5, waarin de leervakken zijn vermeld die aan de openbare gymnasia moeten worden onderwezen, is de punt achter „p. het teekenen” vervangen door een puntkomma, terwijl aan dit lid is toegevoegd „q. de muziek”.

b. Aan artikel 5 is toegevoegd een 4e lid, luidende als volgt:

Onze Minister, met de uitvoering van deze wet belast, kan ontheffing verlenen van het geven van onderwijs in het vak, onder q in het tweede lid genoemd.

c. Ingevoegd is een artikel 7bis, luidende als volgt:

Door Ons kan ten behoeve van de bijzondere inrichting van het onderwijs aan een openbaar gymnasium vergunning worden verleend om telkens voor ten hoogste een tijdvak, overeenkomende met het getal leerjaren, af te wijken van het algemeen leerplan, bedoeld in artikel 7.

d. Het 2e lid van artikel 8bis wordt gelezen als volgt:

2. Het subsidie wordt vastgesteld op de wijze, bij algemene maatregel van bestuur te regelen.

e. In artikel 158 wordt in het derde lid, onder 2°, de zinsnede „dat in alle vakken, vermeld in artikel 5, onder a-p”, gelezen als volgt: dat, behoudens het bepaalde in het derde en vierde lid van artikel 5, in alle vakken, vermeld in dat artikel onder a-q.

In artikel 158 wordt in het derde lid, onder 3° en 4°, telkens in plaats van „a-p” gelezen: a-q.

f. Voorts is ingevoegd een artikel 158bis, luidende als volgt:

Door Ons kan ten behoeve van de bijzondere inrichting van het onderwijs aan een aangewezen bijzonder gymnasium vergunning worden verleend om telkens voor ten hoogste een tijdvak, overeenkomende met het getal leerjaren, af te wijken van het bepaalde in artikel 158, derde lid, onder 1°, 2°, 3° en 4°, met dien verstande dat het onderwijs wel omvat de vakken, bedoeld in dat lid, onder 3°.

Bij Koninklijk besluit van 19 Juni 1948 (*Staatsblad* no I 244) werd bepaald dat bovengenoemde wet in werking was getreden op 1 Juni 1948, met uitzondering van het bepaalde onder a en e.

AANWIJZINGEN OVEREENKOMSTIG ARTIKEL 157 DER HOGER-ONDERWIJSWET

De hierna genoemde onderwijsinstellingen werden in het verslagjaar voor het eerst voor een tijdvak van zes jaren aangewezen als bevoegd om, met inachtneming van de desbetreffende wettelijke voorschriften, aan haar leerlingen die het onderwijs tot het einde hebben bijgewoond, een getuigenschrift van bekwaamheid tot universitaire studien af te geven, dat met het getuigenschrift, vermeld in artikel 11 der Hoger-onderwijswet, wordt gelijkgesteld:

bij Koninklijk besluit van 5 Mei 1948 (*Staatsblad* no I 174) te rekenen van 1 September 1948 de afdeling gymnasium van het Rooms-Katholiek lyceum te Helmond van de vereniging „Ons Middelbaar Onderwijs in Noordbrabant”, gevestigd te Tilburg;

bij Koninklijk besluit van 16 September 1948 (*Staatsblad* no I 419) te rekenen van 1 September 1947 de afdeling gymnasium van het St.-Maartenscollege te Groningen;

bij Koninklijk besluit van 18 September 1948 (*Staatsblad* no I 423) te rekenen van 1 September 1947 de afdeling gymnasium van het Christelijk lyceum te Dokkum;

bij Koninklijk besluit van 22 September 1948 (*Staatsblad* no I 427) te rekenen van 1 September 1948 de afdeling gymnasium van het Titus Brandsma-lyceum te Oss.

GELIJKSTELLING BUITENLANDSE GETUIGSCHRIFTEN

Artikel 133, 5e lid, der Hoger-onderwijswet

Bij Koninklijk besluit van 24 Mei 1948 (*Staatsblad* no I 202) tot uitvoering van artikel 133, 5e lid, der Hoger-onderwijswet is het eindgetuigscrift van de afdeling A (literair-economische afdeling) der *algemene middelbare school op Curaçao*, afgegeven in 1944 en later, gelijkgesteld met het getuigscrift, bedoeld in artikel 11 der Hoger-onderwijswet, met dien verstande dat het toegang geeft tot de examens, tot welke ingevolge artikel 133 der Hoger-onderwijswet het eindgetuigscrift van de hogere burgerschool A hier te lande toegang geeft.

Bij Koninklijk besluit van 13 October 1948 (*Staatsblad* no I 448) werden:

1°. de in 1948 afgegeven getuigschriften van de afdeling hogere burgerschool met vijfjarige cursus B van het Christelijk lyceum te Bandoeng, uitgaande van de vereniging „Het Christelijk Lyceum” te Bandoeng, van de afdeling hogere burgerschool met vijfjarige cursus B van het Bataviaas lyceum te Batavia, uitgaande van de Carpentier Alting-stichting te Batavia, van de Rooms-Katholieke hogere burgerschool met vijfjarige cursus B te Batavia, uitgaande van de Bellarminus-stichting te Batavia, van de hogere burgerschool met vijfjarige cursus B voor meisjes „St. Ursula” te Batavia, uitgaande van de vereniging „Het gesticht der Zusters Ursulinen” te Batavia, en de hogere burgerschool met vijfjarige cursus B te Batavia, uitgaande van de Vereniging voor Christelijke scholen te Batavia, gelijkgesteld met het getuigscrift, bedoeld in artikel 11 der Hoger-onderwijswet, met dien verstande dat de bezitters van die getuigschriften worden toegelaten tot de examens, tot welke ingevolge artikel 133 der Hoger-onderwijswet het getuigscrift van de hogere burgerschool B hier te lande toegang geeft;

2°. de in 1948 afgegeven getuigschriften van de afdeling hogere burgerschool met vijfjarige cursus A van het Christelijk lyceum te Bandoeng, uitgaande van de vereniging „Het Christelijk Lyceum” te Bandoeng, van de afdeling hogere burgerschool met vijfjarige cursus A van het Bataviaas lyceum te Batavia, uitgaande van de Carpentier Alting-stichting te Batavia, en van de hogere burgerschool met vijfjarige cursus A te Batavia, uitgaande van de Vereniging voor Christelijke scholen te Batavia, gelijkgesteld met het getuigscrift, bedoeld in artikel 11 der Hoger-onderwijswet, met dien verstande dat de bezitters van die getuigschriften worden toegelaten tot de examens, tot welke ingevolge artikel 133 der Hoger-onderwijswet het getuigscrift van de hogere burgerschool A hier te lande toegang geeft.

Artikel 134 der Hoger-onderwijswet

Bij Koninklijk besluit van 3 Maart 1948 (*Staatsblad* no I 86) is het Koninklijk besluit van 22 Augustus 1906 (*Staatsblad* no 229), houdende aanwijzing van buitenlandse instellingen en getuigschriften, bedoeld in artikel 134 der Hoger-onderwijswet, nader aangevuld in dier voege dat in artikel 1 na het bepaalde onder C is ingevoegd:

D. In de faculteit der economische wetenschappen:

1°. het Maturitätszeugnis, verkregen na met goed gevolg afgelegde Maturitätsprüfung aan de afdeling Realgymnasium (Typus B) van het Lyceum Alpinum te Zuoz, kanton Graubünden (Zwitserland);

2°. het getuigschrift van het met goed gevolg afgelegde indexamen aan het Tadeusz Reytan Lyceum (humanistische richting) te Warschau.

Deze getuigschriften zijn derhalve gelijkgesteld met het getuigschrift, vermeld in artikel 11 der Hoger-onderwijswet.

Het besluit is in werking getreden op 4 April 1948.

VOORWAARDEN WAARONDER AAN MIDDELBAAR SCHOLEN VOOR MEISJES RECHTEN KUNNEN WORDEN TOEGEKEND

Zoals op blz. 47 van het Onderwijsverslag 1947 werd vermeld, werden bij Ministeriële beschikking van 15 Januari 1947 de voorwaarden waaronder aan middelbare scholen voor meisjes rechten kunnen worden toegekend, nader vastgesteld. Bij Ministeriële beschikking van 27 Februari 1948, no 16784, afd. V.H.M.O., werden in eerstgenoemde beschikking de volgende wijzigingen aangebracht:

1°. Onder E (Einddiploma) wordt de negende alinea van no 3 gelezen:

De uitkomsten van het onderzoek voor de verschillende vakken worden uitgedrukt door een der volgende aanduidingen: uitmuntend, goed, voldoende, onvoldoende en slecht.

2°. Onder E wordt de eerste zin van de veertiende alinea van no 3 gelezen:

De candidate die voor elk der examenvakken de aanduiding uitmuntend, goed of voldoende heeft ontvangen, is geslaagd.

VEREENVOUDIGING PROGRAMMA'S STAATSEXAMENS HOGERE BURGERSCHOLEN A EN B

In de *Nederlandse Staatscourant* van 11 Februari 1948, no 29, bracht de Minister onder dagtekening van 3 Februari 1948 ter kennis van belanghebbenden dat het *schriftelijk* gedeelte van het staatsexamen hogere burgerschool B in 1948 *niet* zou omvatten de volgende onderwerpen¹⁾:

a. *stelkunde*: samengestelde-interestberekening; eenvoudige beginselen der differentiaal- en integraalrekening; de functie $y = \frac{ax^2 + bx + c}{px^2 + qx + r}$ (ook als

¹⁾ Deze bekendmaking was toegevoegd aan de oproep voor de staatsexamens hbs A en B d.d. 3 Februari 1948, afd. V.H.M.O., no 1731¹.

$a \neq 0, p = 0$); herhaling en uitbreiding van het getalbegrip;

b. meetkunde: de meetkundige behandeling van de eenvoudigste eigenschappen van de ellips, de parabool en de hyperbool;

c. stereometrie: constructies van onbekende elementen uit drie gegevens van een drievlakshoek; afleiding van formules voor de inhoud van boldelen;

d. beschrijvende meetkunde: vraagstukken, die betrekking hebben op kegels en cilindrs waarvan de assen niet loodrecht staan op de projectievlakken;

e. mechanica: plaats en plaatsbepaling van het zwaartepunt, met dien verstande dat het begrip bekend moet zijn; samenstelling van krachten in de ruimte;

f. natuurkunde: geluid en licht, met uitzondering van de trillingsleer en de geometrische optica;

g. scheikunde: de metalen, voorzover deze niet bij andere hoofdstukken der scheikunde ter sprake komen, met uitzondering van het ijzer en zijn verbindingen; de technische bereidingswijze van lichte metalen, soda, lichtgas en suiker; van de organische scheikunde de aromatische verbindingen.

Het *mondeling* gedeelte van het staatsexamen hogere burgerschool B zou *niet* omvatten het onderdeel plantenfamilies van het vak plant- en dierkunde.

Gerepatrieerden die het staatsexamen hogere burgerschool A of het staatsexamen hogere burgerschool B wensten af te leggen, konden desgewenst in de gelegenheid worden gesteld een *verlicht* examen in het vak *Hoogduitse taal en letterkunde* af te leggen. Het verzoek daartoe moest tegelijk met de aanmelding worden ingediend.

EINDEXAMENS 1948 HOGERE BURGERSCHOLEN EN AFDELINGEN HOGERE BURGERSCHOOL VAN LYCEA

Door enkele directeuren van hogere burgerscholen was de vraag gesteld op welke wijze bij de in het jaar 1948 te houden eindexamens van hun scholen kon worden tegemoet gekomen aan de moeilijkheden, welke waren ontstaan doordat bij gebrek aan leerkrachten gedurende de lopende cursus in één of meer vakken geen onderwijs was gegeven aan de leerlingen der hoogste klas van hun school. In verband hiermede deed de Minister aan de hierna vermelde instanties onder dagtekening van 14 Februari 1948, no 1592 I, afd. V.H.M.O., een circulaire toekomen waarin hun ter zake het volgende werd medegedeeld:

Betreffende de in dit jaar te houden eindexamens der *hogere burgerscholen* en *afdelingen hogere burgerschool van lycea* bepaal ik:

a. dat ten aanzien van de vakken waarvoor op de aan de kandidaten uit te reiken lijsten van cijfers het gemiddelde der rapportcijfers over het laatste leerjaar moet worden vermeld, voorzover betreft de vakken waarin ook in de vierde klasse onderwijs wordt gegeven, het gemiddelde der rapportcijfers over het voorlaatste leerjaar op de lijsten van cijfers moet worden vermeld, terwijl, voorzover betreft de vakken waarin uitsluitend in de hoogste klasse onderwijs wordt gegeven, geen cijfers op de lijsten van cijfers worden vermeld;

b. dat ten aanzien van de vakken waarvoor vrijstelling kan worden verleend op grond van de rapportcijfers over het laatste leerjaar, deze vrijstelling kan worden verleend op grond van de rapportcijfers, in het voorlaatste leerjaar toegekend, terwijl in het vak staathuishoudkunde geen examen behoeft te worden afgelegd.

Ik keur goed dat U gedurende de lopende cursus zo nodig voor bedoelde vakken door de leerlingen der hoogste klasse proefwerken over een beperkte leerstof laat vervaardigen en de daarbij behaalde cijfers voor de vaststelling van het gemiddelde rapportcijfer over het laatste leerjaar doet medetellen;

c. dat ten aanzien van de vakken waarin eindexamen moet worden afgenomen, U, onder goedkeuring van de inspecteur, met het toezicht op Uw school belast, zo nodig als examinator kunt aanwijzen leraren, verbonden aan andere, zoveel mogelijk in de nabijheid gelegen scholen, die voor de vergoeding van de door hen gemaakte reis- en verblijfskosten en de beloning voor de als examinator verrichte werkzaamheden als deskundigen bij de eindexamens der hogere burgerscholen zullen worden beschouwd.

Ik keur goed dat U, onder goedkeuring van de inspecteur, met het toezicht op Uw school belast, zo U dit nodig oordeelt, voor één of meer vakken opgaven voor het schriftelijk gedeelte der eindexamens vaststelt;

d. dat ten aanzien van de vakken waarin ten tijde van de eindexamens door aan de school verbonden leerkrachten onderwijs wordt gegeven, maar waarin de achterstand in kennis der kandidaten tengevolge van langdurige onkosten van leerkrachten gedurende het laatste en voorlaatste schooljaar te groot moet worden geacht om het centraal schriftelijk werk met kans op behoorlijk resultaat te vervaardigen, U, onder goedkeuring van de inspecteur, met het toezicht op de school belast, opgaven voor het schriftelijk gedeelte kunt vaststellen.

Voor een door U met inachtneming van het vorenstaande ten behoeve van de leerlingen Uwer school te treffen regeling moet U vóór 1 Maart 1948 mijn goedkeuring vragen.

U gelieve mij daarbij in te lichten omtrent de moeilijkheden welke naar Uw mening de te treffen regeling wettigen.

De circulaire was gericht aan de directeuren der Rijks hogere burgerscholen, de directeuren (directrices) der gemeentelijke en bijzondere hogere burgerscholen en de rectoren (rectrices) der openbare en bijzondere lycea.

EINDEXAMENS MIDDELBAAR SCHOLEN VOOR MEISJES

In de Ministeriële beschikking van 15 Januari 1947, betreffende de voorwaarden waaronder aan middelbare scholen voor meisjes rechten kunnen worden toegekend, is o.m. bepaald dat de candidate die bij het eindexamen ener middelbare school voor meisjes waarop die beschikking van toepassing is, voor drie of meer examenvakken de aanduiding „onvoldoende” of „slecht” heeft ontvangen, is afgewezen.

Bij schrijven van 17 Februari 1948, no 1891, afd. V.H.M.O., bracht de Minister onder de aandacht van de directeuren (directrices) van bedoelde scholen, dat in casu onder *examenvakken* niet alleen moeten worden verstaan de vakken vermeld onder E, Einddiploma, 3, van genoemde beschikking, maar ook de vakken, met zijn goedkeuring aan het examen toegevoegd.

Hun werd voorts nog het volgende medegedeeld:

Indien U in verband met het voorgaande in een of meer vakken waarvoor U bereids de goedkeuring voor toevoeging aan de dit jaar aan Uw school te houden eindexamens hebt ontvangen, geen eindexamens wenst te houden, heb ik er geen bezwaar tegen dat U van de verleende goedkeuring dit jaar geen gebruik maakt, mits U mij hiervan vóór 1 Maart 1948 kennis geeft, met opgave van het vak of de vakken waarin niet zal worden geëxamineerd.

Het behoeft geen betoog dat voor de bepaling van de aanduiding voor de vakken, met mijn goedkeuring aan het eindexamen toegevoegd, dezelfde maatstaf moet gelden als voor de vakken, vermeld onder E, Einddiploma, 3, van genoemde beschikking.

WIJZIGING LESSENTABELLEN

Gymnasia

Bij Koninklijk besluit van 31 Maart 1948 (*Staatsblad* no I 120) is met ingang van 1 September 1948 ingetrokken de lessentabel voor de openbare gymnasia, zoals deze was vastgesteld bij Koninklijk besluit van 2 April 1946 (*Staatsblad* no G 79), en vervangen door een nieuwe tabel.

Hogere burgerscholen

Bij Koninklijk besluit van 31 Maart 1948 (*Staatsblad* no I 121) is met ingang van 1 September 1948 ingetrokken de lessentabel voor de openbare hogere burgerscholen A en B, zoals deze was vastgesteld bij Koninklijk besluit van 2 April 1946 (*Staatsblad* no G 76), en vervangen door een nieuwe tabel.

WIJZIGING PROGRAMMA EXAMEN TER VERKRIJGING VAN DE AKTE VAN BEKWAAMHEID TOT HET GEVEN VAN MIDDELBAAR ONDERWIJS IN DE LICHAAMELIJKE OEFENING

Bij Koninklijk besluit van 17 Juni 1948 (*Staatsblad* no I 242) is ingetrokken het programma voor het examen ter verkrijging van een akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de lichamelijke oefening, vermeld in artikel 77 der Middelbaar-onderwijswet, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 29 Juni 1917 (*Staatsblad* no 481), en vervangen door het navolgende programma

Programma voor het examen ter verkrijging van een akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de lichamelijke oefening, vermeld in artikel 77 der Middelbaar-onderwijswet

De vereisten zijn:

A. *Theoretisch deel*

- I. Kennis van en inzicht in doel en middelen van de opvoeding en van de lichamelijke opvoeding in het bijzonder.
- II. Kennis van en inzicht in de geschiedenis van opvoeding en onderwijs, meer in het bijzonder van de lichamelijke opvoeding en van de plaats die deze in school en maatschappij heeft ingenomen.
- III. Kennis van en inzicht in de belangrijke systemen en methoden van lichamelijke opvoeding en lichamelijke oefening.
- IV. Kennis van en inzicht in de didactiek en de methodiek van de lichaamsopvoedingen, speciaal in verband met leeftijd en sexe van de leerlingen, in het bijzonder kennis van en inzicht in de methodiek van de houdings- en bewegingsvorming, alsmede van de voorbereiding en de toepassing dier vorming en van de spelen.
- V. Kennis van de veiligheidsmaatregelen die nodig zijn bij het onderwijs in lichaamsopvoedingen.
- VI. Kennis van het menselijk lichaam.

B. *Practisch deel*

1. Goede beheersing van houding en beweging in het algemeen, in het bijzonder bij de uitvoering van de verschillende bewegingsvormen die speciaal in de school toepassing vinden, en bedoeld zijn onder A IV.
2. Inzicht bij het geven van onderwijs aan schoolklassen in het doel der onder B 1 aangegeven vormen en beschikking in voldoende mate over eigenschappen die voor het geven van onderwijs in de lichamelijke oefening noodzakelijk moeten worden geacht.
3. Voldoende bedrevenheid in het verlenen van eerste hulp bij ongevallen.

Dit programma zou voor het eerst gelden voor de in het jaar 1949 te houden examens. Voorts werd bepaald dat bij het afnemen van de examens de volgende *toelichting* als leidraad zal gelden.

Toelichting op het examen akte m.o. lichamelijke oefening

A. Theoretisch deel

Het theoretisch deel van het examen zal zowel schriftelijk als mondeling worden afgenomen. Voor wat het schriftelijk deel betreft zal aan de onderdelen I, II en III de stof voor een opstel worden ontleend en aan de onderdelen IV, V en VI de stof voor een aantal vragen.

Voor het mondeling theoretisch gedeelte zal de kandidaat een lijst moeten overleggen van door hem bestudeerde werken op het gebied der onderdelen I t/m IV.

I. Ten aanzien van dit onderdeel zullen de kandidaten moeten blijk geven, dat zij kennis bezitten van de factoren die doel en middelen der opvoeding en in het bijzonder der lichamelijke opvoeding bepalen, alsmede van de belangrijkste onderzoekingen welke deze factoren hebben doen kennen.

In het bijzonder zal inzicht worden verlangd in de psychologie van het kind en van de rijpere jeugd, IV. Bij dit onderdeel kan van de kandidaten worden geëist, dat zij blijk geven een leerplan voor de lichamelijke oefening voor verschillende schooltypen te kunnen ontwikkelen en begrip te hebben van het verband dat er tussen de leerplannen der verschillende schooltypen behoort te bestaan.

Het onderzoek naar de kennis van de methodiek strekt zich o.a. uit tot de algemene methodiek, het samenstellen en indelen van lessen in lichamelijke oefening en de speciale methodiek der oefengebieden die men in het algemeen aanduidt met de termen gymnastiek, athletiek, zwemmen en de spelen, en wel voorzover de stof, ontleend aan die oefengebieden, voor schoolgebruik geschikt kan worden geacht. De mannelijke kandidaten zullen worden geëxamineerd in de theorie van het boksen en (naar keuze van de kandidaat) het worstelen of het schermspel op één wapen (sabel, floret of degen), met dien verstande dat dit theoretisch examen hetzelfde keuze-onderdeel betreft als het examen in eigen bedrevenheid. Vrouwelijke kandidaten zijn vrijgesteld van de speciale methodiek van de oefenstof die uitsluitend voor mannelijke leerlingen ouder dan 12 jaar geschikt is.

VI. Waar in dit programma wordt gesproken van het menselijk lichaam, wordt daarmee bedoeld het gezonde, normaal ontwikkelde menselijk lichaam. Het onderzoek naar de kennis van het menselijk lichaam strekt zich uit over:

- a. 1. Hoofddlijnen van de anatomie van de mens, in het bijzonder van het bewegingsapparaat.
2. Hoofdzaken van de plastische anatomie ook in verband met sexe, leeftijd en bouwtypen.
3. Beginselen van de bewegingsleer.
- b. 1. Hoofddlijnen van de physiologie van de mens en van de invloed der verschillende soorten van lichaams-oefeningen op de verschillende organen en functies.
2. Enige kennis van de groeifasen en groeiprocessen ook in verband met de erfelijkheid en levensomstandigheden.
- c. Hoofdzaken van de hygiëne, speciaal in verband met de school, het schoolleven en de lichamelijke opvoeding.
- d. Inzicht in het verlenen van eerste hulp bij ongevallen.

B. Practisch deel

1. De mannelijke kandidaten zullen o.m. worden geëxamineerd in eigen bedrevenheid in het boksen en (naar keuze van de kandidaat) het worstelen of schermspel op één wapen (sabel, floret of degen).
 2. Van de kandidaten zal ten aanzien van het onderdeel zwemmen kunnen worden gevraagd de schoolslag, de borstcrawl en de enkelvoudige rugslag klassikaal en hoofdelijk te onderwijzen.
- De vrouwelijke kandidaten zullen bij het examen uitsluitend lessen hebben te geven aan vrouwelijke leerlingen en/of mannelijke leerlingen beneden 15 jaar.

Organisatie van het examen

Het examen wordt afgenomen in twee gedeelten.

Het eerste gedeelte omvat de stof, genoemd onder A I, II, III en VI en het schriftelijk gedeelte; het tweede gedeelte de overige onderdelen van het programma.

Candidaten worden slechts tot het tweede gedeelte toegelaten, indien zij aan de bij het eerste gedeelte gestelde eisen hebben voldaan.

Dit tweede gedeelte moet binnen drie maanden na het eerste gedeelte worden afgelegd. De kandidaten die worden afgewezen na het afleggen van dit tweede gedeelte, zullen bij de in het eerstvolgend jaar te

houden examens op hun verzoek op grond van het reeds afgelegde eerste gedeelte direct worden toegelaten tot het tweede gedeelte.

De kandidaten zullen hierbij wederom een lijst van de door hen bestudeerde werken op het gebied der onderdelen A 1 t/m IV moeten overleggen. Indien zij weder worden afgewezen, moet bij een volgende deelname het volledig examen opnieuw worden afgelegd. In zeer bijzondere gevallen kan de voorzitter van de examencommissie, gehoord de commissie, de in deze alinea bedoelde kandidaten in plaats van bij de in het eerstvolgend jaar te houden examens bij de in een later jaar te houden examens direct tot het tweede gedeelte toelaten.

ZOMERCURSUS VOOR ENGELS STUDERENDEN

Het succes van de in 1947 georganiseerde cursus voor Engels studerenden¹⁾ was voor het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen aanleiding om, wederom in samenwerking met de British Council, een tweede zomercursus te doen houden, waartoe ook ditmaal het kasteel *Nijenrode* te Breukelen door het bestuur van het Nederlands opleidingsinstituut voor het buitenland (N.O.I.B.) beschikbaar werd gesteld. Aanleiding hiertoe was bovendien de nog steeds precare deviezenpositie van Nederland, die het ook in dit verslagjaar onmogelijk maakte aan alle aanvragen voor een buitenlandse studiereis te voldoen, zij het, dat na de voorbereidende werkzaamheden de deviezenpositie t.a.v. Engeland belangrijk verbeterde. Dit was dan ook de voornaamste oorzaak dat het aantal deelnemers van 40 in 1947 tot 26 (17 dames en 9 heren) in 1948 terugliep.

De cursus werd gehouden van 17 tot en met 31 Juli.

De lerarenstaf was als volgt samengesteld:

Mr. D. Hewitt: *The Englishman's Leisure*;

Mr. C. Hentschel: *Colloquial versus Literary Style*;

Col. R. A. G. Bingley: *British Agriculture*;

Prof. E. G. T. Mayfield: *The modern English school*;

Mr. W. F. Mainland: *English Universities*;

Dr. C. Jackson: *English Lyrics in Verse and Song*.

Ook nu werd voor deelneming aan de cursus in het algemeen als voorwaarde gesteld het bezit der akte van bekwaamheid Engels m.o. A ofwel het met goed gevolg afgelegd hebben van het candidaatsexamen aan een der universiteiten. In enkele gevallen werd van deze regel afgeweken. De deelnemers(sters) bestonden overwegend uit leraren(essen) aan middelbare scholen.

De dagindeling was als volgt:

9.00—9.50 Spoken English and conversation practice;

10.00—10.50 Lectures on modern English literature;

11.00—11.50 Study of set texts, prose and verse;

5.45—6.30 Talks and lectures on subjects of general interest.

De toewijding waarmee de Engelse docenten zich van hun taak kweten, het feit dat door de deelnemers aan de cursus uitsluitend Engels werd gesproken en het voordeel dat ter zake kundige leerkrachten steeds bij de hand waren om geschil- en vraagpunten t.a.v. taalkundige problemen op te lossen en te bespreken,

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1947. blz. 55.

bleken van zó grote waarde voor de studie te zijn dat de cursisten na afloop van de cursus unaniem hun grote waardering uitspraken voor deze methode om hun kennis van de Engelse taal en letterkunde in het eigen land te verrijken.

Wat de lessen betreft, volgt hieronder een gedeelte van een verslag, dat een van de cursisten samenstelde en dat het beste demonstreert hoe de algemene indruk was.

„The remark that part of the subjects was too difficult for the less advanced students, whereas other things were too elementary for those who have finished their studies may be justifiable in some cases. However, the tutors have given themselves a considerable amount of trouble to compromise between the two extremes and were always willing to answer personal questions and to deal with any individual difficulties of the students”. —

— „The subjects treated may be subdivided into three parts:

1. The purely literary subjects, dealing with recent and older English literature;
2. Lectures on English institutions, agriculture, politics, etc.;
3. Lectures on every-day English life.

All these lectures were characterised by the learning and wit of the lectures.

The audience was very impressed by the splendid and sometimes moving lectures of Mr. Mainland on Scottish poetry. Prof. Mayfield's lectures were remarkable for their spirit, thanks to the lively versatility of the speaker. Mrs. Mayfield discussed prose and poetry during the tutorial classes, in a most attractive style.

It seems questionable if next year another summer course will be organised. Yet it might be very useful for teachers and students, because going abroad is always more expensive, and it looks as if monetary affairs will not be normal during the first few years to come. Moreover, the organisation of lectures by first-rate tutors is a great advantage of the British summer courses” —.

Evenals in 1947 werden de avonden veelal besteed aan ontspanning, echter ook nu weer in die zin dat deze een dankbaar studie-object vormde. Films, grammofoonplaten, concerten, hersengymnastiek waren uitsluitend gericht op de studie in de Engelse taal en letterkunde. In de concerten vulden Engelse componisten een belangrijk deel der programma's. Bijzonder geslaagd was ook ditmaal weer het optreden van de groep Amsterdamse volksdansen, in het Engels toegelicht en verklaard.

De docenten toonden zich enthousiast over een door het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen aangeboden trip door Nederland, waarbij o.m. het vermaarde Kröller-Müller Museum in het Nationale Park „De Hoge Veluwe” werd bezocht.

Als geheel kan deze zomercursus dan ook nu weer zeer geslaagd genoemd worden, hetgeen door docenten en cursisten ter kennis van de Minister werd gebracht.

ZOMERCURSUS VOOR FRANS STUDERENDEN

Het succes dat de zomercursus voor Engels studerenden in 1947 mocht oogsten ¹⁾, alsmede de precaire deviezenpositie van Nederland t.a.v. de Franse franc deed de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen het initiatief nemen tot het doen organiseren van een cursus voor hen die in het bezit waren van de akte Frans m.o. A of die met goed gevolg het candidaatsexamen aan een der universiteiten hadden afgelegd.

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1947, blz. 55.

In eerste instantie werd daartoe contact opgenomen met de culturele attaché bij het Nederlandse gezantschap te Parijs, die berichtte dat de Franse Regering sympathiek tegenover het plan stond en haar volle medewerking toezegde. Later wendde het Departement zich tot Prof. E. Guilhou, directeur van het Institut Français te Amsterdam, die eveneens zijn medewerking toezegde, indien een enquête zou uitwijzen dat voldoende belangstelling voor het plan bestond. Toen bleek dat deze belangstelling inderdaad aanwezig was en toen de directie van het internaat „Aerdenhout” te Aerdenhout haar gebouw ter beschikking stelde, werd de organisatie van de cursus ter hand genomen. Deze vond plaats van 2 tot en met 13 Augustus 1948. Aanvankelijk bedroeg het aantal ingeschrevenen 25; een aantal van hen trok zich echter terug, zodat uiteindelijk 16 gegadigden, t.w. 12 dames en 4 heren, daadwerkelijk aan de cursus deelnamen.

De docentenstaf was als volgt samengesteld:

Prof. E. Guilhou, directeur van het Institut Français te Amsterdam, en zijn echtgenote;

P. Charlot, maître de conférences aan de Rijksuniversiteit te Groningen;

P. Bellaunay, chargé de cours aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam;

M. F. Guyard, chargé de cours aan de Universiteit van Edinburg.

De dagindeling was als volgt:

9.30—12.00 Cours de langue, littérature et civilisation françaises;

17.00—18.15 Discussion libre.

Voor de lessen waren de deelnemers in twee groepen verdeeld. Groep 1 bestond uit cursisten die óf reeds waren afgestudeerd óf reeds ver gevorderd waren met hun studie; groep 2 omvatte de minder ver gevorderden, t.w. zij die zich nog voor een middelbare akte bekwaamden. De ochtendlessen werden door 4 docenten gegeven, die elkaar afwisselden, zodat in 2 dagen iedere groep een uur onder-richt kreeg van ieder der verschillende leerkrachten. Gedurende het eerste uur werden in beide groepen gedichten behandeld van dichters uit verschillende tijdperken; hiertoe ontving iedere cursist een syllabus met de te bespreken gedichten. Bij het begin van de cursus werd medegedeeld welke gedichten behandeld zouden worden en de dagen waarop dit zou geschieden, zodat een ieder de gelegenheid had zich hierop tijdig voor te bereiden.

Gedurende het tweede uur behandelde de eerste groep de verschillende gees-terlijke stromingen in de literatuurgeschiedenis van de Middeleeuwen af tot op heden (b.v. het existentialisme). De tweede groep besprak iedere dag een bekende literaire figuur uit elke eeuw, te beginnen met de Middeleeuwen. Daarna werd uit het werk van de betreffende literator voorgelezen. Behandeld werden: Victor Hugo, Rabelais, Lamartine, Corneille, de Vigny, Beaumarchais, André Gide, de Musset en André Malraux.

Des middags van 17.00—18.15 werd voor alle deelnemers een causerie gehouden over door hen zelf gekozen onderwerpen, zoals de huidige Franse regerings-vorm, de politieke partijen, het gezinsleven, de organisatie van het onderwijs in Frankrijk, moderne dichters als P. J. Jouve, P. Reverdie en J. Prévert en moderne toneelschrijvers als J. Anouilh en J. Cocteau. Daarna volgde dan de discussie.

Er werd een tweetal filmavonden georganiseerd, waarop een aantal wetenschappelijke films werd vertoond.

Deze uitstekende geluidsfilms, die een prachtig beeld van Frankrijk en zijn industrie gaven, waren bijzonder leerrijk en vonden algemene bijval.

Op enkele avonden hield Prof. Guilhou, aan de hand van lichtbeelden, een wel zeer bijzondere causerie over zoals hij het noemde „Un voyage littéraire à travers la France”. Daartoe nodigde hij de cursisten uit tot een denkbeeldige reis door bepaalde delen van Frankrijk, waarbij hij de verschillende plaatsen waar grote Fransen als Victor Hugo hadden geleefd en gewerkt, toelichtte.

Er werd een tweetal excursies georganiseerd; een naar de plaatsen in Nederland waar Descartes heeft gewoond, en een naar de tentoonstelling Jongkind in het Gemeentemuseum te 's-Gravenhage en de tentoonstelling „Le Jardin Français” in het Museum Boymans te Rotterdam.

Op een der avonden trad de bekende Franse zangeres Noémie Perugia op, waarbij zij op muziek gezette gedichten voordroeg van de grote Franse dichter Verlaine ter illustratie van een interessante lezing over Franse componisten.

Deze bijzonder geslaagde cursus voor Frans studerenden werd door alle deelnemers ten zeerste gewaardeerd; unaniem spraken zij de wens uit dat op de ingeslagen weg zou worden voortgegaan.

WIJZIGING SALARISREGELING

Bij Koninklijk besluit van 9 Juli 1948 (*Staatsblad* no I 286) zijn de salarissen van de directeuren van en de leraren aan de Rijks hogere burgerscholen, zoals deze waren geregeld in bijlage C, hoofdstukken I en II, van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1934, herzien en nader vastgesteld. Voor nadere bijzonderheden moge worden verwezen naar het desbetreffende nummer van het *Staatsblad*.

BUITENGEWOON VERLOF TEN BEHOEVE VAN PERSONEN, BEHOORENDE TOT DE NATIONALE RESERVE E.A.

In verband met de oprichting van een Nationale Reserve, een reserve-grensbewaking en een reserve Rijks- en gemeentepolitie kon worden verwacht, dat voor deze reserves ook personen, behorende tot het personeel van scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs, zich zouden aanmelden. Deze vrijwilligers zouden uiteraard bij tijd en wijle ter oefening of tot werkelijke dienstverrichting worden opgeroepen, vermoedelijk steeds voor betrekkelijk korte tijd. Ten aanzien van de *bezoldiging* van de hierbedoelde personen in hun burgerlijke betrekking deelde de Minister bij schrijven van 21 Juli 1948, no 10034, afd. V.H.M.O., het volgende mede aan de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde dagscholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs en de besturen der gemeenten welke van Rijkswegen gesubsidieerde dagscholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs in stand houden:

Ten aanzien van de bezoldiging in hun burgerlijke betrekking is voor de personen in overheidsdienst die zich als vrijwilligers melden, de volgende regeling getroffen.

Aan allen, tot welke reserve zij ook behoren, wordt buitengewoon verlof met behoud van loon of bezoldiging verleend op grond van artikel 31, lid 2, van het Algemeen Rijksambtenarenreglement of artikel 14, lid 2, van het Ambtenarenreglement Rijks hogere burgerscholen.

Indien evenwel de personen- in -overheidsdienst-vrijwilligers in verband met oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden gedurende langere tijd afwezig zijn, dient:

1°. ten aanzien van hen die behoren tot de Nationale Reserve of de reserve-grensbewaking, het buitengewoon verlof met behoud van loon- of bezoldiging niet te worden verleend, c.q. niet te worden verlengd, maar de toekenning van het verlof en de betaling van het loon of de bezoldiging te doen plaatsvinden op de voet van artikel 19 van het Algemeen Rijksambtenarenreglement;

2°. ten aanzien van hen die behoren tot de reserve Rijks- of gemeentepolitie, het buitengewoon verlof te worden verleend, c.q. te worden voortgezet met gedeeltelijk behoud van loon of bezoldiging in dier voege dat zij aan loon of bezoldiging hetzelfde genieten als wanneer het bepaalde onder 1° op hen van toepassing zou zijn, met andere woorden dat, zoals artikel 19 van het Algemeen Rijksambtenarenreglement thans luidt, de gehuwden en ongehuwden - enige kostwinners gedurende 30 dagen het volle loon of de volle bezoldiging genieten en daarna hetgeen dat loon of de bezoldiging meer bedraagt dan de beloning als vrijwilliger, terwijl ongehuwden - niet enige kostwinners eveneens gedurende 30 dagen het volle loon of de volle bezoldiging genieten, doch daarna slechts hetgeen 70 % van dat loon of de bezoldiging meer bedraagt dan het bedrag der beloning als vrijwilliger.

In verband met de voorwaarden waaronder ten behoeve van Uw school subsidie wordt verleend, dient deze regeling in voorkomende gevallen ook op het personeel van Uw school dat zich als vrijwilliger heeft gemeld, overeenkomstig te worden toegepast.

GELIJKTIJDIG GENOT VAN BURGERLIJKE EN MILITAIRE BELONING

Op bovenstaand onderwerp had betrekking de Ministeriële circulaire van 19 April 1948, no 6589, afd. V.H.M.O., gericht aan burgemeester en wethouders van gemeenten welke van Rijkswege gesubsidieerde scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs in stand houden, en de besturen der door het Rijk gesubsidieerde scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs. Deze circulaire luidde als volgt:

Ingevolge het bepaalde in artikel 19 van het Algemeen Rijksambtenarenreglement en in artikel 17 van het Arbeidsovereenkomstenbesluit wordt aan de ambtenaar (c.q. arbeidscontractant) die in verband met oorlog, oorlogsgevaar of andere buitengewone omstandigheden verplichte werkelijke dienst verricht, zo hij gehuwd is, gedurende 30 dagen de volle aan zijn ambt verbonden bezoldiging en daarna hetgeen deze meer bedraagt dan zijn militaire bezoldiging en, zo hij ongehuwd is, gedurende 30 dagen de volle aan zijn ambt verbonden bezoldiging en daarna hetgeen zeventig ten honderd van die bezoldiging meer bedraagt dan zijn militaire bezoldiging uitgekeerd, evenwel eerst dan, nadat hij, hetzij vóór, hetzij gedurende de buitengewone omstandigheden, een werkelijke dienst van 10 maanden of, indien hij een eerste oefening van kortere duur te vervullen had, deze oefening heeft volbracht.

In verband met de huidige gewijzigde omstandigheden leidt deze regeling tengevolge van die beperking tot hen die de eerste oefening hebben volbracht, niet altijd tot een bevredigend resultaat.

Ik heb gemeend de mogelijkheden van een gelijktijdig genot van burgerlijke en militaire beloning te moeten uitbreiden.

Met name komt het mij redelijk voor ten aanzien van hen die vóór de capitulatie van 14 Mei 1940 de eerste oefening hebben aangevangen, als gevolg van de capitulatie deze oefening hebben moeten afbreken en na de bevrijding weder in werkelijke dienst zijn gekomen (hetzij verplicht, hetzij vrijwillig) voor de toepassing van bovengenoemd reglement en besluit te presumeren, dat zij bij deze wederopkomst de eerste oefening hebben volbracht. Aan deze categorie van belanghebbenden ware derhalve reeds van de datum van deze opkomst af een suppletie te verlenen, overeenkomstig het eerste en tweede lid van evengenoemde artikelen.

Eenzelfde gedragslijn ware te volgen met betrekking tot hen die behoren tot de lichteningen 1944, 1943, 1942 en 1941 (derhalve de geboren in 1924, 1923, 1922 en 1921) en die eerst na de bevrijding in werkelijke dienst zijn gekomen of zullen komen, alsmede ten aanzien van de personen die behoren tot de lichting 1940 of een vroeger jaar en die als gevolg van de capitulatie van 14 Mei 1940 en de Duitse bezetting de eerste oefening niet op de voor hen bestemde tijd hebben kunnen aanvangen.

Ten slotte wordt de aandacht gevestigd op hen die worden aangewezen om een gedeelte van hun militaire dienst te volbrengen in de overzeese gewesten. Het is een veel voorkomende omstandigheid dat op de datum van inschepping nog niet ten volle is voldaan aan de voorwaarde, gesteld in het derde lid van de in de aanhef dezes genoemde bepalingen, n.l. dat de eerste oefening is volbracht. Het komt mij wenselijk voor het bepaalde in het derde lid voornoemd eveneens buiten toepassing te laten, indien en zolang de militaire dienst buiten het Rijk in Europa wordt vervuld. Het verdient aanbeveling te dezen als beslissende tijdstippen aan te houden de data van inschepping en debarkering in de desbetreffende Nederlandse haven. In afwachting van een definitieve regeling terzake acht ik het wenselijk dat vorenstaande gedragslijn te rekenen van 1 Januari 1948 eveneens voor het daarvoor in aanmerking komend personeel Uwer scholen wordt gevolgd.

UITKERING OVER 1947

Bij Koninklijk besluit van 11 Mei 1948 (*Staatsblad* no I 183) werd bepaald, dat aan hen die op 31 December 1947 de hoedanigheid hadden van ambtenaar in de zin van de Pensioenwet 1922, en aan hen wier dienstverhouding als ambtenaar in de zin van de Pensioenwet 1922 vóór 1 Januari 1948 was beëindigd met toekenning van onmiddellijk ingaand genot van pensioen, wachtgeld of een daarmede gelijk te stellen uitkering, voor elke *volle maand* van 1947 waarover door het Rijk een bijdrage voor eigen pensioen is verhaald, een bedrag zou worden uitgekeerd van $1/12$ van $2\frac{1}{2}\%$ van hun pensioensgrondslag op de laatste dag van hun dienstverhouding met het Rijk in 1947.

Het bovenstaande bracht de Minister bij circulaire van 1 Juli 1948, no 9261, afd. V.H.M.O., onder de aandacht van burgemeester en wethouders van gemeenten welke van Rijkswegen gesubsidieerde gymnasia, lycea, hogere burgerscholen, handelsdag- en -avondscholen in stand houden, en de besturen der door het Rijk gesubsidieerde gymnasia, lycea, hogere burgerscholen, handelsdag- en -avondscholen. In verband met de voorwaarden waaronder ten behoeve van de gemeentelijke en bijzondere scholen voor v.h.m.o. subsidie uit 's Rijks kas wordt verleend, zou door genoemde besturen aan het daarvoor in aanmerking komende personeel van hun school(scholen) een uitkering op de voet van het bepaalde in bovenvermeld Koninklijk besluit dienen te geschieden. Voor de uitvoering van deze bepaling werden enkele richtlijnen gegeven.

SALARISREGELING PERSONEEL HANDELSAVONDSCHOLEN

In verband met de vaststelling van een nieuwe salarisregeling voor het onderwijzend en bedienend personeel, verbonden aan *handelsavondscholen*, berichtte de Minister bij circulaire van 19 November 1948, no 21453, afd. V.H.M.O., aan burgemeester en wethouders der gemeenten welke gesubsidieerde handelsavondscholen in stand houden, en aan de besturen der gesubsidieerde bijzondere handelsavondscholen, dat de bestaande voorschriften betreffende bezoldiging en subsidiëring zo spoedig mogelijk zouden worden herzien. Voorts werd de aandacht van genoemde instanties er op gevestigd dat, te rekenen van 1 September 1947, de in de circulaire nader aangegeven normen en voorschriften zouden gelden¹⁾.

¹⁾ Zie *Mededelingen* 1948, no 6, blz. 163/164.

TIJDELIJKE BIJSLAG

In verband met de verhoging van de kosten van levensonderhoud, voortvloeiende uit de vermindering van de subsidies op levensmiddelen en brandstoffen, was een Koninklijk besluit in voorbereiding waarbij voor het Rijkspersoneel een overeenkomstige regeling zou worden getroffen als door het College van Rijksbemiddelaars te rekenen van 1 November 1948 voor het particuliere bedrijf was vastgesteld. In verband met de voorwaarden waaronder ten behoeve van de gemeentelijke en bijzondere scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs subsidie uit 's Rijks kas wordt verleend, zouden de te dezen gegeven voorschriften voor het personeel van de Rijks hogere burgerscholen ook voor het personeel der eerderbedoelde scholen moeten worden toegepast. De hierbij in acht te nemen richtlijnen werden bij circulaire van 17 December 1948, no 22194, afd. V.H.M.O., toegezonden aan burgemeester en wethouders der gemeenten welke van Rijkswege gesubsidieerde dagscholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs in stand houden, en de besturen der van Rijkswege gesubsidieerde bijzondere dagscholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs.

WIJZIGING AMBTENARENREGLEMENT RIJKS HOGERE BURGERSCHOLEN

Bij Koninklijk besluit van 22 April 1948 (*Staatsblad* no I 163) zijn in het Ambtenarenreglement Rijks hogere burgerscholen o.m. de volgende wijzigingen en aanvullingen aangebracht:

Aan het derde lid van artikel 18 is een nieuwe volzin toegevoegd, luidende:

Indien de ziekte of het ongeval, bedoeld in de vorige volzin, ook na het ontslag van de ambtenaar nog gedeeltelijke of gehele ongeschiktheid tot werken ten gevolge heeft, ontvangt hij, wanneer hij te dier zake geen aanspraak heeft op een uitkering krachtens een wettelijke ziekte- of ongevallenverzekering of op een pensioen krachtens de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* no 240), gedurende de tijd van zijn gedeeltelijke of gehele ongeschiktheid tot werken een uitkering tot zodanig bedrag als hem krachtens de Ongevallenwet 1921 zou toekomen, indien hij daaraan recht op uitkering kon ontleen.

Aan artikel 18 is een nieuw lid toegevoegd, luidende:

5. Indien de ambtenaar tengevolge van de ziekte of het ongeval, bedoeld in het derde lid, overlijdt, ontvangen zijn nagelaten betrekkingen, wanneer zij te dier zake geen aanspraak op een uitkering krachtens een der Ongevallenwetten of op een pensioen krachtens de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* no 240) kunnen doen gelden, een uitkering tot zodanig bedrag en tot zodanig tijdstip als hun krachtens de Ongevallenwet 1921 zou toekomen, indien zij daaraan recht op uitkering konden ontleen.

In artikel 22 is na het 2e lid een nieuw lid ingevoegd, luidende:

3. De ambtenaar, aan wie een uitkering, als in het eerste lid bedoeld, toegekend is, is verplicht de reserve welke hij bij zijn pensionnering overeenkomstig artikel 12 van Ons besluit van 22 December 1922 (*Staatsblad* no 684), laatstelijk gewijzigd bij Ons besluit van 8 December 1938 (*Staatsblad* no 357), ontvangt, terug te betalen aan het lichaam dat in de bijdragen van het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds, bedoeld in het eerste lid, voorzien heeft.

Na artikel 66 is ingevoegd een nieuw artikel 66a, luidende:

Art. 66a 1. Op de tijdstippen, genoemd in artikel 15a van het Algemeen Rijksambtenarenreglement, wordt het krachtens dat artikel ingehoudene aan de ambtenaar in tijdelijke dienst of diens rechtverkrigenden uitgekeerd, vermeerderd met rente, overeenkomstig het bepaalde in de volgende leden, met dien verstande dat, indien tot inkoop van diensttijd wordt overgegaan, dit bedrag,

alsmede het bedrag, bedoeld in artikel 63, zevende lid, van het Arbeidsovereenkomstenbesluit, zoveel nodig, wordt aangewend voor de betaling van de door de ambtenaar verschuldigde inkoopssom.

2. Aan het van de ambtenaar in tijdelijke dienst in de loop van het kalenderjaar ingehouden bedrag wordt op 31 December van dat jaar of op de tijdstippen, in het eerste lid bedoeld, 2 procent toegevoegd als rentevergoeding.

3. Het totaalbedrag dat op 31 December van enig jaar ingevolge artikel 15^a van het Algemeen Rijksambtenarenreglement op de bezoldiging van de ambtenaar in tijdelijke dienst ingehouden is, vermeerderd met het bedrag, bedoeld in artikel 63, zevende lid, van het Arbeidsovereenkomstenbesluit, en met de daaraan toegevoegde rente, draagt over het volgende kalenderjaar een rente van 4 procent. In geval van uitkering in de loop van dat kalenderjaar wordt deze rente berekend tot en met de maand waarin een der tijdstippen, genoemd in artikel 15^a van het Algemeen Rijksambtenarenreglement, valt.

Voorts werd bepaald dat uitkeringen, inhoudingen en terugbetalingen welke zijn geschied overeenkomstig de krachtens de Wet Bezettingsmaatregelen I vervallen besluiten van de Secretaris-Generaal van het voormalige Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming van 15 Januari 1944, no 6, O.W.K. (*Nederlandse Staatscourant* 1944, no 12) en 15 Januari 1945, no 10539, afd. V.H.M.O. (*Nederlandse Staatscourant* 1945, no 19), worden geacht te zijn gedaan op grond van de bepalingen van dit besluit.

WIJZIGING PENSIOENWET 1922

Zoals op blz. 14 van dit verslag is vermeld, werden bij de Wet van 15 Juli 1948 (*Staatsblad* no I 302) in de Pensioenwet 1922 enige wijzigingen aangebracht, waarbij o.a. met ingang van 1 Januari 1947 de jaarlijkse bijdrage voor weduwen en wezenpensioen werd verhoogd van 5 ½ % tot 6,1 %, terwijl het verhaal voor eigen pensioen met ingang van 1 Januari 1948 werd verlaagd van 4 ½ % tot 2 %. Deze wijzigingen werden bij Ministeriële circulaire van 17 December 1948, no 23467, afd. V.H.M.O., ter kennis gebracht van burgemeester en wethouders der gemeenten welke van Rijkswegen gesubsidieerde gymnasia, lycea, hogere burgerscholen, middelbare meisjesscholen, handelsdag- en -avondscholen in stand houden, alsmede van de besturen der door het Rijk gesubsidieerde gymnasia, lycea, hogere burgerscholen, middelbare meisjesscholen, handelsdag- en -avondscholen. Voorts werden hun betreffende de toepassing van de nieuwe wetsbepalingen enkele mededelingen gedaan¹⁾.

MEDETELLEN DIENSTTIJD ONDERWIJZEND PERSONEEL V.H.M.O.

In het verslagjaar werd bij Ministeriële circulaire, no 6391, afd. V.H.M.O., aan de betrokken instanties medegedeeld dat te rekenen van 1 Januari 1947 af de tijd, doorgebracht aan de hogere burgerscholen, uitgaande van de Stichting Onderwijs Gerepatrieerden²⁾, voor de berekening van de voor periodieke verhogingen in aanmerking komende diensttijd van het onderwijzend personeel van hun school(scholen) kon medetellen.

De circulaire was gericht aan de besturen der gemeenten welke door het Rijk gesubsidieerde gymnasia, lycea, hogere burgerscholen en handelsdagscholen in

¹⁾ Zie *Mededelingen* 1948, no 6, blz. 166/167.

²⁾ Zie *Onderwijsverslag* 1944—1946, blz. 65/67.

stand houden, en de besturen der door het Rijk gesubsidieerde bijzondere gymnasia, lycea, hogere burgerscholen en handelsdagscholen.

VERGOEDING REISKOSTEN LERAREN V.H.M.O.

In verband met daaromtrent gestelde vragen en ontvangen brieven werd bij circulaire van 19 Augustus 1948, no 11147 I, afd. V.H.M.O., aan de daarvoor in aanmerking komende instanties een aantal richtlijnen toegezonden betreffende de toekenning van *vergoeding van reiskosten* aan leraren, werkzaam bij het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs.

VERGOEDING REIS- EN VERBLIJFKOSTEN PERSONEEL RIJKS HOGERE BURGERSCHOLEN

Bij schrijven van 22 November 1948, no 20895, afd. V.H.M.O., werd aan de directieuren der Rijks hogere burgerscholen en de rectoren der openbare lycea met betrekking tot bovenstaand onderwerp het volgende bericht:

Ik vestig er voorzoveel nodig Uw aandacht op, dat ook onder de werking van de nieuwe regeling betreffende de vergoeding van reis- en verblijfkosten iedere leraar(es) die hiervoor in aanmerking wenst te komen, een daartoe strekkend verzoekschrift bij mijn Ministerie behoort in te dienen. Een zodanig verzoek kan slechts betrekking hebben op een cursusjaar. Zodra de belanghebbende op zijn verzoek een gunstige beschikking heeft ontvangen, kan hij tot inzendend van tweemaandelijksche declaraties overgaan. Het verdient aanbeveling dat de verzoekschriften en de declaraties door Uw tussenkomst, voorzien van Uw advies, bij mijn Ministerie worden ingediend.

AMERIKAANSE „SCHOLARSHIPS“

Bij circulaire van 27 April 1948, no 7251, afd. V.H.M.O., bracht de Minister ter kennis van de hierna vermelde instanties, dat de American Field Service te New York, in samenwerking met het National Preparatory School Committee en het Institute of International Education te New York een aantal jongens en meisjes, leerlingen van scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs in de leeftijd van 15 tot en met 18 jaar uit andere landen door middel van een „*scholarship*“ in de gelegenheid wilde stellen gedurende het cursusjaar 1948/49 het onderwijs te volgen aan Amerikaanse scholen voor middelbaar onderwijs. Dit aanbod betrof zowel openbare als bijzondere scholen. De circulaire bevatte voorts nog de volgende mededelingen:

Het „*scholarship*“ omvat onderwijs, verblijf en ziekteverzekering. De reiskosten komen voor rekening van de belanghebbende.

Om voor een dergelijk „*scholarship*“ in aanmerking te komen wordt verlangd een goede algemene aanleg, een goed aanpassingsvermogen en een behoorlijke kennis van de Engelse taal.

Zij die voor een van deze „*scholarships*“ in aanmerking wensen te komen, dienen zich schriftelijk vóór Dinsdag 11 Mei 1948 op te geven bij het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, afdeling V.H.M.O., Prinsessegracht 15, 's-Gravenhage, onder vermelding van naam, voornamen, geboortedatum, geslacht, adres, school en klasse en overlegging van de rapportcijfers van de laatste twee schooljaren, gewaarmerkt door de rector of directeur der school, een verklaring in gesloten enveloppe van de rector of directeur omtrent karakter, aanleg en vorderingen, en een verklaring, eveneens in gesloten enveloppe, van de leraar Engels omtrent de kennis van de Engelse taal, benevens drie pasfoto's alsmede een korte, eigenhandig geschreven levensbeschrijving.

Bedoelde instanties werd verzocht het bovenstaande ter kennis te brengen van de leerlingen van hun school, indien daartoe naar hun mening aanleiding bestond.

De circulaire was gericht aan de rectoren der openbare en bijzondere gymnasia en lycea, de directeuren der Rijks hogere burgerscholen, openbare en bijzondere hogere burgerscholen en middelbare scholen voor meisjes, alsmede aan de directeuren der openbare en bijzondere handelsdagscholen.

BRUIKLEEN VAN BOEKEN EN LEERMIDDELEN

Ten vervolge op zijn omzendbrief van 18 November 1947, no 17968 I, afd. V.H.M.O., deelde de Minister aan de directeuren der Rijks hogere burgerscholen mede dat de daarin vervatte regeling voor de cursus 1948/49 werd gewijzigd als volgt:

Het cijfer 6½ wordt voor de klassen 1, 2 en 3 weder teruggebracht op het oorspronkelijke getal, nl. 7. Voor de overige klassen blijft de eis 6½; de schoolgeldgrens blijft f 42.—.

SCHOOLGELDREGELING HANDELSAVONDSCHOLEN

Met betrekking tot bovenstaand onderwerp deelde de Minister bij circulaire van 24 November 1948, no 8618 I, afd. V.H.M.O., aan burgemeesters en wethouders der gemeenten welke gesubsidieerde handelsavondscholen in stand houden, het volgende mede:

Tot dusver gold als eis dat de opbrengst van de schoolgelden voor de handelsavondscholen plm. 20 % der salariskosten moest bedragen. In verband met de omstandigheid dat deze regeling, zoals is gebleken, tot onbillijkheden leidt, komt het mij juist voor bovengenoemde eis te laten vervallen en te vervangen door de voorwaarden, waaraan een schoolgeldregeling in ieder geval moet voldoen, dat de opbrengst per leerling gemiddeld f 25.— moet zijn.

Hun werd verzocht bij de samenstelling van de schoolgeldregeling voor hun handelsavondscholen met het bovenstaande rekening te houden.

BOUWPLAN 1949

Inzake bovenstaand onderwerp richtte de Minister onder dagtekening van 23 September 1948, no 10707, afd. V.H.M.O., aan de besturen der gemeenten die van Rijkswege gesubsidieerde dagscholen voor vhmō in stand houden, en de besturen der van Rijkswege gesubsidieerde bijzondere dagscholen voor vhmō de volgende circulaire:

In verband met het samenstellen van een urgentielijst voor de in 1949 noodzakelijk uit te voeren bouwwerken verzoek ik U, mij een opgave te verstrekken van de uitbreiding, verbouwing of nieuwbouw van schoolgebouwen welke door Uw bestuur nodig wordt geacht en welke reeds in 1949 naar Uw mening dient te geschieden of waarmede in 1949 naar Uw mening een begin moet worden gemaakt.

U gelieve hierbij tevens te vermelden of de betreffende werkzaamheden nog in 1949 kunnen worden beëindigd of dat deze meer tijd zullen vergen en, zo ja, hoe lang deze zullen duren.

Verbouwingen waarvan de kosten een bedrag van f 5000.— niet te boven gaan, behoeven hierbij niet te worden opgegeven.

Ik stel het op prijs Uw antwoord vóór 15 October a.s. te mogen ontvangen.

RIJKSSCHOOLTOEZICHT V.H.M.O.

Bij Ministeriële beschikking van 13 Juli 1948, no 11342, afd. V.H.M.O., werd met ingang van 1 September 1948:

I. ingetrokken de Ministeriële beschikking van 18 Juni 1947, no 10037, afd. V.H.M.O.;

II. belast met het toezicht op de gymnasia in Nederland Dr. J. M. van Buijtenen;

III. bepaald, dat voor het toezicht op de lycea (afdelingen hbs, gymnasium en middelbare school voor meisjes der lycea), de hogere burgerscholen, de middelbare scholen voor meisjes, de handelsscholen (dag- en avondscholen) en de cursussen ter opleiding voor akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs het Rijk wordt verdeeld in zeven inspecties;

IV. bepaald, dat:

de eerste inspectie zal omvatten de onder III bedoelde onderwijsinrichtingen in de provincie Limburg en de provincie Noordbrabant beoosten de lijn Breda-Oosterhout-Geertruidenberg-Gorinchem;

de tweede inspectie die in de provincie Zuidholland bezuiden Maas en Lek (Rotterdam inbegrepen), in de provincie Noordbrabant ten westen van de lijn Breda-Oosterhout-Geertruidenberg-Gorinchem (deze plaatsen inbegrepen) en in de provincie Zeeland;

de derde inspectie die in de provincie Zuidholland benoorden Maas en Lek (uitgezonderd Rotterdam);

de vierde inspectie die in de provinciën Noordholland en Utrecht, met uitzondering van Amsterdam en het Gooi;

de vijfde inspectie die in Amsterdam en het Gooi;

de zesde inspectie die in de provinciën Gelderland en Overijssel;

de zevende inspectie die in de provinciën Groningen, Friesland en Drenthe;

V. belast met het toezicht in:

a. de eerste inspectie de inspecteur M. van der Weyst;

b. de tweede inspectie de inspecteur Dr. J. P. Chr. de Boer;

c. de derde inspectie de inspecteur Dr. W. van den Ent;

d. de vierde inspectie de inspecteur A. J. S. van Dam;

e. de vijfde inspectie de inspecteur C. de Bruyn;

f. de zesde inspectie de inspecteur J. van Andel;

g. de zevende inspectie de inspecteur Dr. H. F. J. Westerveld;

VI. als standplaats aangewezen:

a. aan de inspecteur Dr. J. M. van Buijtenen de gemeente 's-Gravenhage, met bepaling dat hij voorlopig te Leidschendam woonachtig kan blijven;

- b. aan de inspecteur M. van der Weyst de gemeente 's-Hertogenbosch;
- c. aan de inspecteur Dr. J. P. Chr. de Boer de gemeente Breda, met bepaling dat hij voorlopig te 's-Gravenhage woonachtig kan blijven;
- d. aan de inspecteur Dr. W. van den Ent de gemeente 's-Gravenhage;
- e. aan de inspecteur A. J. S. van Dam de gemeente Haarlem, met bepaling dat hij voorlopig te 's-Gravenhage woonachtig kan blijven;
- f. aan de inspecteur C. de Bruyn de gemeente Hilversum;
- g. aan de inspecteur J. van Andel de gemeente Zwolle, met bepaling dat hij voorlopig te 's-Gravenhage woonachtig kan blijven;
- b. aan de inspecteur Dr. H. F. J. Westerveld de gemeente Groningen.

D. LAND- EN TUINBOUWONDERWIJS

WIJZIGING EN AANVULLING REGLEMENT MIDDELBARE KOLONIALE LANDBOUWSCHOOL TE DEVENTER

Bij Koninklijk besluit van 12 Maart 1948 (*Staatsblad* no I 98) zijn in het Reglement voor de Middelbare Koloniale Landbouwschool te Deventer o.m. de navolgende wijzigingen en aanvullingen aangebracht:

Artikel I

Voor „Reglement voor de Middelbare Koloniale Landbouwschool te Deventer” wordt gelezen: „Reglement voor de Middelbare School voor Tropische Landbouw te Deventer”.

Artikel II

Artikel 1 wordt gelezen als volgt:

Dit reglement verstaat onder:

- a. Minister: de met de zaken van de landbouw belaste Minister;
- b. Directeur-Generaal: Directeur-Generaal van de Landbouw.

Artikel III

In artikel 2 wordt voor „Middelbare Koloniale Landbouwschool” en „koloniën en bezittingen van het Rijk” gelezen respectievelijk: „Middelbare School voor Tropische Landbouw” en „overzeese delen van het Rijk”.

Artikel IV

In artikel 3:

wordt voor „Middelbare Koloniale Landbouwschool” gelezen: „Middelbare School voor Tropische Landbouw”;

worden de vakken, vermeld onder *j* tot en met *x*, vervangen door:

- j*. aardkunde;
 - k*. technisch tekenen;
 - l*. bouwkunde en irrigatie;
 - m*. kennis van werktuigen;
 - n*. hout- en metaalbewerking;
 - o*. tuinbewerking;
 - p*. algemene landbouwkunde;
 - q*. tropische cultures;
 - r*. veeveelt;
 - s*. landmeten en waterpassen;
 - t*. Maleis;
 - u*. Javaans;
 - v*. Soendanees;
 - w*. Madoerces;
 - x*. volkenkunde van Nederlands-Indië;
 - y*. Nederlands-Indisch staatsrecht en economie van de overzeese delen van het Rijk;
 - z*. administratie op cultuurondernemingen;
 - aa*. gezondheids- en verbandleer;
 - bb*. lichaams oefeningen;
- wordt in alinea 3 voor „onder *t* en *t* genoemde vakken” gelezen: „onder *r* en *w* genoemde vakken”.

Artikel XIII

In artikel 53 wordt tussen de eerste en tweede alinea een nieuwe alinea gevoegd, luidende:

„Zij leggen tevens over de cijfers, bij een door hen afgelegd examen, als bedoeld in artikel 54, eerste alinea, behaald en de rapporten over hun laatste schooljaar”.

Artikel XV

In de eerste alinea van artikel 55 wordt voor „Kolonien en bezittingen van het Rijk” gelezen: „overzeese delen van het Rijk”.

Artikel XVIII

Artikel 61 wordt gelezen als volgt:

„Het schoolgeld moet in zijn geheel vóór de aanvang van de cursus worden voldaan op de door de Minister aan te geven wijze.

Niemand wordt tot de lessen toegelaten, vóórdat het verschuldigde schoolgeld is voldaan”.

In artikel XX werd het volgende bepaald:

De tekst van het Reglement, zoals dit na de inwerkingtreding van de artikelen I tot en met XIX van dit besluit zal luiden, zal in zijn geheel opnieuw worden afgekondigd, met inachtneming van de bepalingen van de Wet van 14 Februari 1947 (*Staatsblad* no H 52).

De artikelen I tot en met XIX van dit besluit treden in werking op het tijdstip van de in het eerste lid bedoelde afkondiging.

Het besluit is in werking getreden op 2 Mei 1948.

HERZIENING SALARISSEN PERSONEEL RIJKSINRICHTINGEN VOOR LAND- EN TUINBOUWONDERWIJS

Bij Koninklijk besluit van 9 Juli 1948 (*Staatsblad* no I 285) zijn de salarissen van het personeel der Rijksinrichtingen voor land- en tuinbouwonderwijs, zoals geregeld in bijlage C, hoofdstuk VI, van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1934, herzien en nader vastgesteld. Het besluit is in werking getreden op 15 Augustus 1948.

Centraal foto-archief van de Regeringsvoorlichtingsdienst

Middelbare school voor tropische landbouw te Deventer.

Les in algemene plantkunde

E. NIJVERHEIDSONDERWIJS

AANTALLEN SCHOLEN EN LEERLINGEN

Bij het begin van dit gedeelte worden vooreerst enkele statistische gegevens¹⁾ vermeld welke een indruk geven van de omvang van dit onderwijs in het cursusjaar 1948/'49. De gegevens betreffen de *scholen* en *cursussen* welke krachtens de Nijverheidsonderwijswet worden gesubsidieerd. In een afzonderlijke tabel zijn de gegevens van de krachtens genoemde wet gesubsidieerde *leerlingsstelsels* opgenomen.

Ter vergelijking zijn tevens de gegevens opgenomen over het cursusjaar 1947/'48.

Soorten van onderwijs	Aantal scholen		Aantal leerlingen	
	1947/'48	1948/'49	1947/'48	1948/'49
1. Dagambachtsscholen	126	135	41 221	43 824
2. Dagvakscholen voor jongens	15	13	1 211	1 106
3. Dagscholen voor de nijverheid	3	6	1 572	1 845
4. Speciale cursussen aan dagambachts- en -vakscholen			614	385
5. Avondnijverheidsscholen voor jongens	268	272	41 106	49 221
6. Scholen en cursussen voor uitgebreid lager nijverheidsonderwijs	6	8	2 153	2 671
7. Cursussen voor voorbereidend middelbaar technisch onderwijs			1 227	1 413
8. Middelbare technische dagscholen			5 115	5 575
9. Overig middelbaar technisch onderwijs			1 151	1 262
10. Opleidingen voor leerkrachten n.o.	23	26	598	712
11. Kunstnijverheidsscholen			2 324	2 565
12. Opleidingen voor de zeevaart			1 338	1 670
13. Opleidingen voor scheeps- en vliegtuigwerktuigkundige	33	33	2 262	2 533
14. Opleidingen voor de zeevisserij	8	7	345	392
15. Opleidingen voor de binnenvaart	18	18	626	677
16. Nijverheidsscholen voor meisjes ²⁾ a. opleidingen b. cursussen	279	302	54 605	52 902
17. Ambulant landbouwhuishoudonderwijs			33 479	42 545
18. Scholen voor maatschappelijk werk	9	9	4 803	4 997
19. Scholen voor winkelpersoneel	2	2	1 072	1 083
Totaal	792	831	197 242	217 832

Het aantal scholen vermeerderde met 39 en het aantal leerlingen met 20 590. In de aantallen leerlingen zijn niet begrepen de leerlingen in het praktische leerjaar van de dag-m.t.s.-en (1947: 1 293, 1948: 1 341).

¹⁾ Ontleend aan de Statistiek van het Nijverheidsonderwijs 1946/'47—1948/'49 van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

²⁾ W.o. de inrichtingen voor landbouwhuishoudonderwijs en nijverheidsonderwijs voor meisjes ten plattelande.

Hieronder volgt een opgave van de mutaties bij de scholen en cursussen in 1948.

Dagambachtsscholen voor jongens: geopend werden scholen te Ooststellingwerf, Oldenzaal, Gendringen, Haarlemmermeer, Rotterdam (2e Chr.), Oudenbosch, Valkenswaard, Brunssum en te Venray.

Dagvak-scholen voor jongens: de Instrumentmakersschool te Leiden en de Rijksvak- en kunstnijverheidsschool voor goud- en zilversmeden en horlogemakers te Schoonhoven werden in 1948 in scholen voor uitgebreid lager nijverheids- onderwijs omgezet.

Dagscholen voor de nijverheid: geopend werd 1 school te Best (Bat'a-dagnijverheids- school).

Avondnijverheidsscholen voor jongens: geopend of heropend werden scholen te Beilen, Diever, Hellendoorn, Wijhe, Geldermalsen, Scherpenzeel, Amsterdam (kleermakers), Valkenswaard en te Mill en St. Hubert; gesloten werden scholen te Hasselt, Oud- en Nieuw-Gastel en te Brunssum; de school te Schoonhoven wordt sinds 1948 tot een cursus voor ulno en die te Best tot een afdeling van de Bat'a-dagschool voor de nijverheid gerekend.

Dagscholen voor uitgebreid lager nijverheids- onderwijs: zie het vermelde onder dagvak- scholen voor jongens.

Middelbare technische dagscholen (m.t.s.-en): geopend werden scholen te Vlissingen en te Breda.

Kunst- en kunstnijverheidsscholen: geopend werd 1 school te Maastricht (Limburgse academie voor bouwkunst).

Scholen voor scheepswerktuigkundigen: geopend werd 1 dagschool voor motor- drijvers te Groningen, welke echter niet als zelfstandige school, doch als afdeling van de reeds bestaande zeevaart- en machinistenschool wordt gerekend.

Zeevisserijscholen: geschorst werd de dagschool te Vlaardingen.

Binnemaartsscholen: geopend werd 1 school te Maastricht en gesloten 1 school te Zwolle.

Nijverheidsscholen voor meisjes: geopend of heropend werden scholen te Harlingen (R.-K.), Anlo, Smilde, Westerbork, Elst, Wisch (Varseveld), Rhenen, Wieringermeer, 's-Gravenhage (2e Chr.), 's-Gravenhage (3e R.-K.), Schiedam (R.-K.), Alphen a/d Rijn, Ridderkerk, Woerden, Oud-Beijerland, Aardenburg, Sprang- Capelle, Uden, Maastricht, Bergen (L.), Beesel, Gennep en te Gulpen.

In 1947 werden nog geopend 1 R.-K. school voor maatschappelijk werk voor meisjes te Eindhoven, 1 vakschool voor meisjes te Velsen en 1 avondnijverheids- school voor jongens te Gemert, welke in het verslag over 1947 niet konden worden opgenomen, wegens het ontbreken van de gegevens.

De veelal aan scholen verbonden cursussen, waarvan de leerlingen in vorenstaand overzicht zijn opgenomen, zijn daarin niet afzonderlijk vermeld. Bij deze cur- sussen hadden in 1948 de volgende mutaties plaats.

Speciale cursussen: geopend werd 1 cursus te 's-Hertogenbosch (Horeca); de cursus van de Amsterdamse grafische school werd in het leerplan van de avondnijverheidsschool opgenomen.

Cursussen voor voorbereidend middelbaar technisch onderwijs: geopend werd 1 cursus te Hooogeveen; de cursus voor ulno te Zwolle werd omgezet in een cursus voor vmto.

Cursussen voor uitgebreid lager nijverheidsonderwijs: geopend werden cursussen te Enschede en te Haarlem; de avondnijverheidsschool te Schoonhoven werd in een cursus voor ulno en de cursus te Zwolle in een voor vmto omgezet.

Opleiding van leerkrachten bij het lager n.o. voor jongens: geopend werden cursussen te Groningen en te Leeuwarden.

NALEVING VAN DE LEERPLICHTWET

Op blz. 97 van dit verslag zijn afgedrukt de gewijzigde eisen van toelating tot de lagere *dagnijverheidsscholen* voor jongens, waarvan aan de schoolbesturen mededeling werd gedaan bij brief van 18 Juni 1948, no 21684, afd. N.O. Het was te verwachten dat tengevolge van deze eisen het aantal leerplichtige leerlingen op de genoemde scholen zou *toenemen*, en dat derhalve de Leerplichtwet ten aanzien van ongeoorloofd schoolverzuim meer dan voordien toepassing zou moeten vinden. In verband daarmee deed de Minister onder dagtekening van 26 Juli 1948, no 23277, afd. N.O., aan de besturen der gemeenten waar lagere *dagnijverheidsscholen* voor jongens zijn gevestigd, en aan de Commissarissen der Koningin een circulaire toekomen, waarin het bovenstaande onder hun aandacht werd gebracht. Wat de bestrijding van het ongeoorloofd schoolverzuim betreft was hieraan nog het volgende toegevoegd:

Ik moge U met het oog hierop er aan herinneren dat ingevolge de laatste herziening van bovengenoemde wet de inspecteurs en inspectrices van het nijverheidsonderwijs sedert 1 September 1947 zijn belast met het toezicht op de naleving van de voorschriften van die wet. Ik zal het op prijs stellen indien U een en ander onder de aandacht van de commissies tot wering van schoolverzuim wilt brengen en haar medewerking wilt inroepen voor het stipt nakomen van bovenbedoelde voorschriften. In het bijzonder is het van belang dat de uitslag van het onderzoek naar de redenen en omstandigheden van het schoolverzuim, bedoeld in artikel 19, § 1, lid 2, van meergenoemde wet, zo spoedig mogelijk ter kennis wordt gebracht van de betrokken inspecteur of inspectrice.

Aan de circulaire was voorts nog een overzicht van de indeling der ambtsgebieden toegevoegd alsmede een exemplaar van de in de aanhef vermelde brief aan de schoolbesturen.

In verband met het bepaalde in bovenstaande circulaire en de daardoor verwachte ruimere aanmelding van leerplichtige leerlingen vestigde de Minister bij schrijven van 16 Juli 1948, no 23274, afd. N.O., nogmaals de aandacht van de besturen der lagere *dagnijverheidsscholen* voor jongens en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, op zijn circulaire betreffende de Leerplichtwet van 27 October 1947, no 20293, afd. N.O., en in het bijzonder op zijn aansporing om artikel 19 van deze wet, dat aangeeft hoe gehandeld moet worden in geval van *ongeoorloofd schoolverzuim*, strikt na te leven.

ERKENDE NIJVERHEIDSSCHOLEN

De Minister heeft bij zijn beschikking van 30 Januari 1948, no 10100, afd. N.O., bepaald, dat als *erkende nijverheidsscholen* in de zin van artikel 2 der Leerplichtwet worden aangemerkt:

a. de ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde lagere dagnijverheidsscholen voor jongens en voor meisjes, waarvan het leerplan zodanig is ingericht dat het voldoet aan de voor het geven van nijverheidsonderwijs aan leerplichtige leerlingen door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen gegeven richtlijnen;

b. de niet-ingevoelde de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde lagere dagnijverheidsscholen voor jongens en meisjes die aan de onder *a* gestelde voorwaarde voldoen en ten aanzien waarvan gunstig is beschikt op een tot erkenning strekkend verzoekschrift van het bevoegd gezag.

Voorts werd te dien aanzien nog het volgende bepaald:

I. Het verzoek om een school als erkende nijverheidsschool, als bedoeld onder *b*, aan te merken dient het bevoegd gezag op gezegd papier in bij de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen onder overlegging van het leerplan, de lesrooster en de boekenlijst van de betreffende school, alsmede van een opgave van de namen en voornamen, de geboortedata en de bevoegdheden van de leerkrachten met vermelding van de door ieder van hen te onderwijzen leervakken.

II. Zodra een school niet meer voldoet aan de onder *a* en *b* gestelde voorwaarde, wordt deze niet meer als een erkende nijverheidsschool in de zin van de Leerplichtwet aangemerkt.

III. De inspecteurs en inspectrices van het nijverheidsonderwijs zijn belast met het toezicht op de naleving van de voor de erkenning van nijverheidsscholen geldende voorschriften.

De beschikking is opgenomen in de *Nederlandse Staatscourant* van 9 Februari 1948, no 27.

PROGRAMMA'S VOOR DE PRAKTIISCHE OPLEIDING IN BEDRIJFSWERKPLAATSEN
VOLGENS HET LEERLINGSTELSEL

In het verslagjaar zijn ingevolge artikel 47 der Nijverheidsonderwijswet de hierna genoemde programma's vastgesteld voor de praktische opleiding in bedrijfs-werkplaatsen volgens het wettelijk gesubsidieerde leerlingstelsel.

No	Beschikking van:	Programma's voor de opleiding in de praktijk van de vakken:	<i>Nederlandse Staatscourant</i> van:
1	31 Maart 1948, afd. N.O., Bureau III, no 1061 I	<i>a.</i> Locomotief-bankwerken <i>b.</i> Gereedschapmaken en machinebankwerken <i>c.</i> Metaal draaien <i>d.</i> Vuurwerken <i>e.</i> Ketelmaken	5 April 1948, no 65
2	8 Mei 1948, afd. N.O., no 1530 I	Autogeen en electrisch lassen	21 Mei 1948, no 97
3	31 Mei 1948, afd. N.O., Bureau III, no 1988 I	Slagersvak in het grootbedrijf	7 Juni 1948, no 108
4	1. Juni 1948, afd. N.O., no 1620 I	Vliegtuig-houtbewerken	18 Juni 1948, no 117

NIJVERHEIDSONDERWIJS

HET LEERLINGSTELSEL VOLGENS TITEL II DER NIJVERHEIDSONDERWIJSWET

Het volgende staatje bevat de statistische gegevens betreffende de vakopleiding van jongelieden in de bedrijven gedurende de jaren 1946, 1947 en 1948. Zoals uit de cijfers blijkt, viel er in het verslagjaar wederom een aanmerkelijke vooruitgang te constateren.

Toestand op 31 December van het jaar:	Aantal leerbedrijven	Aantal leerlingen
1946	2 574	8 386
1947	3 470	11 671
1948	5 229	15 697

Voor meer gedetailleerde gegevens aangaande de krachtens de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde leerlingstelsels raadplege de lezer de volgende tabel ¹⁾.

Opleidingen volgens het leerlingstelsel 1948

Naam van het organiserend lichaam	Zetel	Arbeidssterrein	Aantal werkgevers	Aantal leerlingen	
				zonder eindgetuigschrift	met dagambachts-school e. d.
Vereniging ter bevordering van het ambachtsonderwijs in Drenthe	Assen	Drenthe	200	164	89
Vereniging „De practische ambachtsschool”	Zwolle	Overijssel	77	1	129
Vereniging voor n.o. in de gemeente Epe	Epe	Epe e. o.	13	25	29
Vereniging voor n.o.	Utrecht	Utrecht e. o.	6	25	61
Vereniging tot bevordering van de vakopleiding in het typografisch bedrijf	Amsterdam	Nederland	1 171	3 025	—
Stichting tot bevordering van de vakopleiding in het lithografisch bedrijf	Amsterdam	Nederland	91	170	—
Vereniging tot bevordering van de vakopleiding in het boekbinders-, papierwaren- en enveloppenbedrijf	Amsterdam	Nederland	245	502	—
Vereniging tot bevordering van electrotechnisch vakonderwijs in Nederland	Amsterdam	Nederland	94	90	304
Hesseveldstichting	Amsterdam	Voorhout	1	10	57
Stichting ter bevordering van het n.o. en de vakopleiding in het houtbedrijf	Amsterdam	Nederland	138	456	74
Vereniging „Maatschappij voor de werkende stand”	Amsterdam	Amsterdam	172	67	389
Stichting Nederlandse vakopleiding voor opticiens	Amsterdam	Nederland	17	14	6
Vakgroep „Automobil- en motortrijwielbedrijf”	Amsterdam	Nederland	299	629	123
Stichting vakopleiding stucadoorsbedrijf	Amsterdam	Nederland	87	112	—

¹⁾ Samengesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Naam van het organiserend lichaam	Zetel	Arbeidsterrein	Aantal werk- gevers	Aantal leerlingen	
				zonder eindgetuigschrift	met dagambachts- school e. d.
Rijwiel- en motorrijwielherstellers exa- men corporatie R.E.M.E.C.	Amsterdam	Nederland	12	37	1
Vereniging voor n.o.	Haarlem	Haarlem e. o.	4	65	18
De ambachtsschool voor Hilversum e.o.	Hilversum	Hilversum	1	25	70
Vereniging ter bevordering van het vak- onderwijs in Westfriesland	Wognum	Westfriesland	146	137	46
Ondervakgroep „Klinkerwegen, kei- wegen en tegelpaden”	's-Gravenhage	Nederland	19	77	—
Stichting bedrijfsopleiding metaal- en electrotechnische industrie „Bemetel” .	's-Gravenhage	Nederland	423	2 711	2 164
Nederlandse vereniging tot opleiding van gezinshulpen	's-Gravenhage	Nederland	84	1) 87	—
Vakgroep „Kleermakerij”	's-Gravenhage	Nederland	132	160	43
Vakgroep „Schildersbedrijf”	's-Gravenhage	Nederland	396	304	158
Commissie „Vakopleiding Gawalo” . .	's-Gravenhage	Nederland	117	83	67
Stichting tot bevordering van de vak- opleiding in de schoenmakerij en de schoenhandel	's-Gravenhage	Nederland	24	52	—
Vereniging tot bevordering van de vak- opleiding in het banketbakkersbedrijf .	's-Gravenhage	Nederland	105	136	—
Stichting leerlingwezen Horecabedrijven	's-Gravenhage	Nederland	64	94	—
Stichting vakopleiding bouwbedrijf . .	's-Gravenhage	Nederland	573	180	565
De ambachtsschool voor Delft e. o. .	Delft	Delft e. o.	67	4	136
Vereniging „De ambachtsschool” . . .	Leiden	Leiden e. o.	66	—	123
Vereniging „Ambachtsonderwijs” . . .	Gorinchem	Leerdam	1	34	23
Vereniging „De vakschool voor Brielle e.o.”	Brielle	Brielle e. o.	24	11	19
Vereniging „Ambachtsschool voor Over- flakkee en Goedereede”	Middelharnis	Middelharnis e. o.	25	—	34
Vereniging „Ambachtsschool voor de Hoekschewaard”	Oud Beijerland	Hoeksche- waard	19	—	27
Leerlingstelsel „Terneuzen—Oostburg”	Terneuzen	Z.-Vlaanderen	58	15	61
Philips' vereniging voor onderwijs en volksontwikkeling	Eindhoven	Eindhoven	1	723	—
Stichting „Vakopleiding in het bisdom 's-Hertogenbosch”	Tilburg	Bisd. 's-Bosch	94	189	191
Stichting „Vakopleiding in het bisdom Breda”	Breda	Bisdom Breda	94	67	123
Stichting „Vakopleiding in Limburg” .	Heerlen	Limburg	55	134	34
			Aantal opleidingen volgens het leerlingstelsel		
Totaal 1948.	39	5 215	10 615	5 164	
1947 2).	37	5 607	7 842	3 829	
1946 2).	36	2 574	5 951	2 435	

1) Meisjes.

2) Verbeterde cijfers.

SCHEMA OPLEIDINGEN AAN VAN RIJKSWEGE GESUBSIDIEERDE NIJVERHEIDSSCHOLEN VOOR MEISJES

Bij Ministeriële beschikking van 27 October 1948, no 20044, afd. N.O., is een schema van de opleidingen aan de van Rijkswwege gesubsidieerde nijverheidsscholen voor meisjes vastgesteld. Dit schema vindt men hieronder afgedrukt.

Schema van de opleidingen aan de van Rijkswwege gesubsidieerde nijverheidsscholen voor meisjes

Opleiding	Voorwaarden van toelating	Duur van de opleiding	Nadere bijzonderheden
1. <i>Lager nijverheidsonderwijs voor meisjes</i>			
a. dagschool voor:			
1. huishoudonderwijs	6 leerjaren lagere school	2 jaar, 24 tot 28 uur per week, max. 6 uur per dag	indien de leerstof van het tweede leerjaar over twee jaar wordt verdeeld, gemiddeld 12 uur per week, waarvan 2 uur algemeen vormend onderwijs
2. landbouwhuishoudonderwijs	idem	idem	idem
b. cursus voor landbouwhuishoudonderwijs	—	1 of 2 jaar	niet meer leerplichtige leerlingen
c. cursus voor bijzondere doeleinden	—	6 maanden of korter	idem
d. dag- of avondcursus	—	jaarcursus, gedurende ten hoogste 5 jaren (max. 6 uur per week)	idem; de leerlingen van avondcursussen mogen niet tevens een dagschool bezoeken
e. hulp in de huishouding	1. getuigschrift dagschool (1a) 2. ten minste 2 klassen uto	1 jaar, 25 uur per week of 2 jaar 12 uur per week 2 jaar, 25 uur per week	
f. kindertuffrouw	getuigschrift dagschool (1a)	1 jaar 25 uur per week of 2 jaar 13 uur per week 3 jaar, 8 à 10 uur per week	dag- en/of avondonderwijs
g. opleiding leerlingstelsel als aanvullend onderwijs voor leerlingen, die volgens bevoegdverklaring in opleiding zijn voor gezinshulp of ander beroep	1. twee jaar voortgezet gewoon lager onderwijs 2. getuigschrift dagschool (1a)		
h. <i>maatsier</i>	getuigschrift dagschool (1a)	2 jaar, gemiddeld 27 uur per week	eerste jaar 25 uur per week

<i>b.</i> <i>maister</i>	getuigschrift-dagsechool (Ia)	2 jaar, gemiddeld 27 uur per week	eerste jaar 25 uur per week tweede jaar 20 uur per week of gemiddeld 27 uur per week
<i>i.</i> opleiding voor de akte <i>k</i> (nuttige handwerken I.o.)	—	1 jaar, 6 uur per week	
II. <i>Uitgebreid lager nijverheidsonderwijs voor meisjes (almo)</i>			
<i>a.</i> vormingsklasse	mulo-diploma A	1 jaar, 30 uur per week	
<i>b.</i> huishoudkundige voor inrichtingen	vormingsklasse (IIa)	idem + 150 dagen praktijk en 20 dagen in vormingscentrum	indien de praktijk niet of zonder succes wordt volbracht, wordt een getuigschrift als huishoudkundige uitgereikt
<i>c.</i> huishoudkundige	eindgetuigschrift hbs met 5-j. cursus of gymnasium, of hoofdakte	1 jaar + 150 dagen praktijk	
<i>d.</i> huishoudkundige ten platte lande	vormingsklasse (IIa)	1 jaar, 30 uur per week	
<i>e.</i> huishoudkundige ten platte lande	als IIc	idem	
<i>f.</i> kinderverzorgster	vormingsklasse (IIa) of getuigschrift hulp in de huishouding (Ic) 1 en 2	1 jaar, 25 uur per week + 240 dagen praktijk	
<i>g.</i> cursus voor bijzondere doeleinden	mulo-diploma A of B	6 maanden of korter	
<i>h.</i> voorbereiding voor de opleiding voor de akte <i>N₂</i>	mulo-diploma, mits o.m. is geëxamineerd in de vakken algebra en meetkunde	1 jaar, 30 uur per week	
<i>i.</i> opleiding voor de akte <i>a</i> (vrouwelijke handwerken I.o.)	akte <i>k</i> (nuttige handwerken I.o.)	1 jaar 16 uur per week, of 2 jaar 8 uur per week	
<i>j.</i> opleiding voor de akte <i>p</i> (eenvoudige huishoudkunde I.o.)	lagere akte I.o. art. 77a L.O.-wet	2 jaar, ten minste 4 uur per week	

(1910 verslag blz. 90/91)

Opleiding	Voorwaarden van toelating	Duur van de opleiding	Nadere bijzonderheden
k. kostuumnaaister	getuigschrift naaister (Ib)	1 jaar, 30 uur per week	idem
l. coupeuse	getuigschrift naaister (Ib) + getuigschrift kostuumnaaister (IIk)	idem	idem
III. <i>Middelbaar nijverheidsonderwijs voor meisjes</i>			
a. akte Na (vervaardigen eenvoudige boven- en onderkleding en huishoudgoed)	vormingsklasse (IIa) of getuigschrift huishoudkundige (ten platelande)	3 jaar, max. 32 uur per week	met ingang van nader te bepalen datum is praktijktijd van 60 dagen in bedrijfsatelier vereist
b. aantekening op de akte Na voor het damesskeermaken	als voor akte Na + akte Na	—	voorgeschreven: praktijktijd ten minste 450 ¹⁾ werkdagen als damesskeermakster, waarvan ten minste 150 werkdagen op bedrijfsatelier en 400 lesuren met akte Na aan gesubsidieerde of erkende nijverheidsscholen
c. aantekening op de akte Na voor het vervaardigen van fijn huishoud- en lijfgood	idem	—	voorgeschreven: praktijktijd ten minste 260 werkdagen als linnen-naaister op atelier, waarvan ten minste 150 ²⁾ werkdagen op bedrijfsatelier + 400 lesuren met akte Na aan gesubsidieerde of erkende nijverheidsscholen
d. akte N ₁ (finaal handwerken en kunstmaaldwerk)	IIb	3 jaar, max. 32 uur per week	voorgeschreven: praktijktijd ten minste 150 werkdagen
e. akte N VII (huishoudelijk werk en wasbehandeling)	mulo-diploma B of daarmede ten minste overeenkomende algemene ontwikkeling + vormingsklasse (IIa) of getuigschrift huishoudkundige	idem	voorgeschreven: praktijktijd ten minste 150 werkdagen
f. akte N VIII (töken)	idem	idem	idem

g. akte N' XIX (handbouwhuis- houden)	mulo-diploma B of daarmee ten minste overeenkomende alge- mene ontwikkeling + getuig- schrift huishoudkundige ten plat- telande (III ^d of ^e)	2 jaar, max. 32 uur per week	idem
h. akte N XX (kinderverzorging)	als III ^e	idem	praktijktijd ten minste 240 werk- dagen
i. akte N XXI (beginselen land- en ruimbouwkunde)	als III ^g	1 jaar, max. 32 uur per week	praktijktijd ten minste 240 werk- dagen; bezitters van de akte N XIX: 150 werkdagen
j. aantekening op de akten N VII en N XIX voor de theorie van huishoudelijk werk en wasbehan- deling	akte N VII of N XIX	—	voorgeschreven: 400 uren als lerares met de akte N VII of N XIX aan gesubsidieerde of erkende nijverheidsscholen
k. aantekening op de akte N VIII en N XIX voor de theorie van het koken	akte N VIII of N XIX	—	voorgeschreven: 400 uren als lerares met de akte N VIII of N XIX
l. diëtiste	akte N VIII of N XIX + 3 maan- den praktijk in ziekenhuis	1 jaar, waarvan 4 maanden halve en 2 maanden hele dagen praktijk	
m. cursus voor bijzondere doel- einden (voortzetting opleiding lerares)	lerares aan gesubsidieerde nijver- heidsschool voor meisjes	6 maanden of korter	

1) Met ingang van nader te bepalen datum: 400 werkdagen.

2) Met ingang van nader te bepalen datum: 120 werkdagen.

NIJVERHEIDSONDERWIJS

UITBREIDING VAN LEERPLANNEN

In het volgende tabellarisch overzicht is een beeld gegeven van de *uitbreiding van leerplannen* van nijverheidsscholen in het jaar 1948.

Uitbreiding van leerplannen

Plaats van vestiging	Naam van de school	Uitbreiding van het leerplan met:
<i>A. Jongensscholen</i>		
Amsterdam	avondcursus voor uitgebreid lager nijverheidsonderwijs	cursus voor vliegtuiginstrumentmakers, vliegtuigmonteurs, vliegtuigmotormon- teurs
Arnhem	ambachtsschool	vaktekenen en vaktheorie voor leerling- straatmakers
	ambachtsschool	alg. vormend onderwijs aan toekomstig personeel in het hotel-, restaurant-, café- en aanverwant bedrijf
Boxtel	ambachtsschool	afd. klompenmakers
Breda	ambachtsschool	menselen en landbouwmachine-bankwer- ken
Delft	ambachtsschool	glasblazen, 3e leerjaar instrumentmaken
	gem. nijverheidssavondschoon	glasblazen
Deventer	ambachtsschool	afd. brood- en banketbakken
Doetinchem	ambachtsschool	afd. meubelmakers
Drachten	ambachtsschool	opleiding voor metselaar, fijnbankwer- ker, brood- en banketbakker
Eibergen	ambachtsschool	afd. timmeren
Enschede	ambachtsschool	afd. gieterijtechniek
	ambachtsschool	afd. koper-, lood- en zinkbewerken en fitten
Gorinchem	avondnijverheidsschool	motorrijtuig- en rijwielherstellen
's-Gravenhage	Chr. ambachtsschool	aanv. opleiding voor hulpmonteur
	ambachtsschool (Nieuwe Haven)	cursus theoretisch onderwijs voor leer- lingen in het hotel-, restaurant- en café- bedrijf; cursus boekbinden
Heerenveen	avondnijverheidsschool	cursus bakkersvakonderwijs
's-Hertogenbosch	ambachtsschool	alg. vormend onderwijs aan toekomstig personeel in het hotel-, restaurant-, café- en aanverwante bedrijven
Hoensbroek	ambachtsschool	opleiding voor electricien
Hoogezaand	avondnijverheidsschool	cursus motordrijver
	ambachtsschool	opleiding tot vormer
St. Michielsgestel	ambachtsschool voor doofstommen	afd. letterzetten; afd. brood-banket- bakken
Middelburg	ambachtsschool	afd. motorrijtuig- en rijwielherstellen
Nijkerk	avondnijverheidsschool	werkplaatspraktijk voor de vakken metaalbewerken, houtbewerken en schil- deren
Oosterhout	ambachtsschool	afd. electrotechniek
	avondvaktekenschool	werkplaatspraktijk voor metaalbewer- kers, timmerlieden, schilders en electri- ciens

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Plaats van vestiging	Naam van de school	Uitbreiding van het leerplan met:
Roosendaal	ambachtsschool	afd. schilders
Rotterdam	ambachtsschool (Tamboerstraat)	vaktheorie en vaktekenen voor gieters en vormers
	ambachtsschool (Hillevliet)	afd. meubelmaken
	ambachtsschool (Beukelsdijk)	vaktheorie aan straatmakers
	gem. avondvaktenschool	onderwijs in scheikunde
	(Van Lennepstraat)	
	te R.-K. avondnijverheidsschool	opleiding voor meubelmaker, brood-banketbakker, kellner en kok
Tilburg	avondnijverheidsschool	motorrijtuig- en rijwielherstellen
Utrecht	ambachtsschool	opleiding brood- en bakkerbakker
	ambachtsschool	afd. goud- en zilversmeden
	ambachtsschool	afd. stucadoors
	nijverheidsavondschool	opleiding brood-banketbakker
	nijverheidsavondschool	afd. stucadoors
Veghel	ambachtsschool	afd. metselen
Wageningen	ambachtsschool	afd. brood-banketbakken
Weert	avondnijverheidsschool	praktijk vaktekenen, vaktheorie aan meubelmakers, electriciens en instrumentmakers
Winschoten	ambachtsschool	afd. schoenherstellers
Winterswijk	ambachtsschool	afd. brood-banketbakkers
Zeist	nijverheidsavondschool	werkplaatspraktijk voor timmerlieden en smeden-bankwerkers
	ambachtsschool	afd. fijnbankwerken
	ambachtsschool	cursus in aanvullend theoretisch onderwijs voor metaalbewerkers („Bemetel“-leerlingen)
Zierikzee	ambachtsschool	afd. electrotechniek
Zutphen	ambachtsschool	boekbinderscursus
Zwolle	ambachtsschool	2-jarige dagcursus ulno voor bouwkunde

B. Meisjesschoolen

Aalsmeer	nijverheidsschool voor meisjes	huishoudkunde, wasbehandeling, koken
Delft	R.-K. industrie- en huishoudschool „St. Agnes“	vormingsklasse
Ede	Christ. landbouwhuishoudschool	vormingsklasse, opleiding tot huishoudkundige ten plattelande
Eersel	R.-K. landbouwhuishoudschool	Nederlandse taal, lezen, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, plant- en dierkunde, godsdienstonderwijs, zingen, lichamelijke oefening
's-Gravenhage	R.-K. huishoudschool	opleiding voor de akte N XX
Groningen	Christ. industrie- en huishoudschool	opleiding voor de akten N VII en N VIII
	industrieschool voor meisjes	kunstgeschiedenis
	industrieschool voor meisjes	modelrekenen
	kook- en huishoudschool	opleiding voor de akte N VII
Helden-Panningen	R.-K. landbouwhuishoudschool	primaire onderwijs
Heythuysen	R.-K. landbouwhuishoudschool	primaire onderwijs
Hilversum	R.-K. vak- en huishoudschool	opleiding tot huishoudkundige

NIJVERHEIDSONDERWIJS

Plaats van vestiging	Naam van de school	Uitbreiding van het leerplan met:
Hoensbroek	R.-K. volkshuishoudschool	Mater Amabilisschool
Horst	R.-K. landbouwhuishoudschool	primaire onderwijs
Leiden	R.-K. vakschool voor meisjes	Mater Amabilisschool
Roosendaal	R.-K. huishoud- en industrijschool	Mater Amabilisschool
Treebeek	R.-K. volkshuishoudschool	Mater Amabilisschool
Tubbergen	landbouwhuishoudschool	primaire opleiding
Valkenswaard	R.-K. landbouwhuishoudschool	Nederlandse taal, lezen, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, plant- en dierkunde, godsdienstonderwijs, zingen, lichamelijke oefening
Venray	R.-K. landbouwhuishoudschool	primaire onderwijs
Weerselo	R.-K. landbouwhuishoudschool	primaire onderwijs
Wychen	R.-K. landbouwhuishoudschool	Nederlandse taal, lezen, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, plant- en dierkunde, godsdienstonderwijs, zingen, lichamelijke oefening
Zaandam	vakschool voor meisjes	vormingsklasse

WIJZIGING REGLEMENT EN PROGRAMMA'S EINDEXAMENS OPLEIDINGEN STUURMANSLEERLING EN LEERLING-SCHEEPSWERKTUIGKUNDIGE

Bij Ministeriële beschikking van 31 Maart 1948, no 749 I, afd. N.O., Bureau III, zijn met ingang van 1 September 1948 gewijzigd het reglement en de programma's voor de eindexamens van de opleidingen voor stuurmansleerling en leerling-scheepswerktuigkundige aan de ingevolge de Nijverheidsonderwetswet gesubsidieerde zeevaartscholen en scholen voor scheepswerktuigkundigen. Het gewijzigde reglement en de programma's zijn als afzonderlijk bijvoegsel opgenomen bij de *Nederlandse Staatscourant* van 14 Juni 1948, no 113.

WIJZIGING REGLEMENT STUURLIEDENEXAMENS

Bij Koninklijk besluit van 8 Mei 1948 (*Staatsblad* no I 177) is artikel 5 van bijlage I van het Reglement voor de stuurliedenexamens als volgt gewijzigd:

Als dekdienst aan boord van zeeschepen in de grote handelsvaart zal ook gelden dekdienst, buitengaats verricht op varende schepen als matroos of in hogere rang bij de Koninklijke Marine en bij de Koninklijke Marine Reserve, zomede als milicien bij de Koninklijke Marine of als matroos op loodvaartuigen.

WIJZIGING RUIL- EN DIENSTDIPLOMA-REGLEMENT ZEEVISVAART

Bij Koninklijk besluit van 8 Mei 1948 (*Staatsblad* no I 178) zijn de in de artikelen 4, 5 en 6 van het Ruil- en dienstdiploma-reglement zeevisvaart genoemde data, resp. 1 Januari 1939, 1 Mei 1939 en 1 Januari 1938, gewijzigd in 1 October 1947.

HERNIEUWDE BEKENDMAKING REGLEMENTEN STUURLIEDENEXAMENS EN MACHINISTENEXAMENS

Bij Koninklijk besluit van 16 Augustus 1948 (*Staatsblad* no I 370) is opnieuw bekendgemaakt de tekst van het Reglement voor de stuurliedenexamens en bij Koninklijk besluit van dezelfde datum (*Staatsblad* no I 371) de tekst van het Reglement voor de machinistenexamens.

VERHOOGING EXAMENGELDEN VOOR MACHINISTEN EN STUURLIEDEN

Bij Koninklijk besluit van 5 Januari 1948 (*Staatsblad* no I 3) zijn de tarieven der examengelden voor machinisten *verhoogd* en bij Koninklijk besluit van dezelfde datum (*Staatsblad* no I 4) de tarieven der examengelden voor stuurlieden.

INZENDING BEGROTING 1949 NIJVERHEIDSSCHOLEN

Met betrekking tot bovenstaand onderwerp werd onder dagtekening van 16 Februari 1948, no 12422, afd. N.O., het volgende medegedeeld aan de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde nijverheidsscholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden:

Ter voorkoming van misverstand vestig ik er Uw aandacht op dat het U verleende uitsel van de inzending van de rekening en verantwoording over 1947 van Uw scho(o)l(en) of cursus(sen) voor nijverheidsonderwijs niet inhoudt, dat ook met de inzending van de begroting voor 1949 kan worden gewacht tot de cijfers over 1947 volledig bekend zijn.

In verband met het tijdstip waarop met de samenstelling van de Rijksbegroting voor 1949 moet worden aangevangen, is het noodzakelijk dat de begrotingen van de nijverheidsscholen voor 1949 vóór 1 Maart 1948 worden ingezonden.

De op deze begroting te vermelden cijfers, die betrekking hebben op het boekjaar 1947, zullen voor het grootste deel reeds bekend zijn en op deze begroting kunnen worden ingevuld.

Voorzover het definitieve bedrag nog niet geheel vaststaat, kan worden volstaan met een zo nauwkeurig mogelijke benadering ervan.

De inzending van de begroting kan echter niet worden uitgesteld met een beroep op de omstandigheid dat de gegevens over 1947 niet of onvoldoende bekend zijn.

De bedragen voor salarissen kunnen worden geraamd naar de thans bekend zijnde gegevens betreffende de nieuwe salarisregeling.

Het heeft geen zin de salarissen reeds definitief vast te stellen, omdat bij het te verwachten nieuwe salarisbesluit tabellen zullen worden gevoegd die door verschillende kleine afrondingen andere uitkomsten zullen geven dan de becijferingen volgens de bekendgemaakte globale richtsnoeren.

AANKOOP INVENTARIS-ONDERDELEN EN RAMING BEGROTINGSPOSTEN

Met betrekking tot de aankoop van *inventaris-onderdelen* en de raming van *begrotingsposten* bracht de Minister bij omzendbrief van 31 Januari 1948, no 11400, afd. N.O., het volgende onder de aandacht van de besturen der ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde nijverheidsdagscholen:

I. Aanschaffing van machines en kostbare delen van de schoolinventaris kan geschieden:

1°. Uit de gelden die voor dit doel op de goedgekeurde lopende schoolbegroting zijn toegestaan. Daartoe is niet alleen nodig dat de ingezonden begroting een nauwkeurige specificatie bevat van de aan te schaffen outillage, doch voorts dat niet tot het aanschaffen van belangrijke inventarisonderdelen (draaibanken, werktuigmachines, naaimachines, koelkasten e. d.) mag worden overgegaan voordat daarvoor mijn speciale toestemming is gevraagd en verkregen. Ik acht dit nodig om te voorkomen dat te dure of te grote machines of andere inventarisartikelen worden gekocht en bovendien om rekening

te kunnen houden met de verdeling van beschikbaar komende machines e. d. over de verschillende scholen, van welke vele nog zeer slecht zijn geoutilleerd.

2°. Uit voorschotten van het Bureau financiering wederopbouw publiekrechtelijke lichamen te 's-Gravenhage, Alexanderstraat 15. Vele schoolbesturen verkeren in de mening dat men vrij over deze gelden kan beschikken. Ten onrechte. Ook over deze bedragen moet rekening en verantwoording worden afgelegd. De aanschaffing van outillage die uit deze voorschotten wordt bestreden, behoort dus ook van tevoren aan mijn goedkeuring te worden onderworpen.

3°. Uit geldlening.

In dit geval zal uiteraard de toestemming voor deze lening eerst worden gegeven, indien de gespecificeerde uitgaven, ter dekking waarvan zij wordt aangegaan, mijn goedkeuring hebben.

II. Indien voor een spoedige aanschaffing van machines en andere belangrijke inventarisgoederen, in afwachting van de onder 2° bedoelde voorschotten van het Bureau financiering voornoemd, met mijn voorafgaande schriftelijke toestemming, een geldlening op korte termijn is gesloten of gelden in rekening-courant bij de Bank voor Nederlandsche Gemeenten zijn opgenomen, behoort de lening, na ontvangst van die voorschotten, terstond bij de betreffende instelling te worden afgelost.

III. Ten aanzien van de raming van de uitgaafposten voor materialen, gereedschappen en leermiddelen (nieuw begrotingsformulier: U III C; oud begrotingsformulier: U III C, D en K) merk ik nog op, dat, zodra blijkt dat het aantal leerlingen waarop de raming van de begrotingsposten is gebaseerd, niet overeenstemt met het werkelijke aantal, het voor deze posten toegestane gezamenlijke bedrag evenredig lager moet worden gesteld. Hiervan behoort mij in dat geval ten spoedigste mededeling te worden gedaan, zo nodig met overlegging van een gewijzigde schoolbegroting.

Ik verzoek U, aan het vorstaande nauwkeurig de hand te houden. Uitgaven van welke achteraf mocht blijken, dat zij zonder mijn goedkeuring zijn gedaan en waarvan niet vaststaat dat zij nodig of wenselijk waren, zullen niet voor subsidiering in aanmerking kunnen komen en zullen derhalve door het lichaam dat de school in stand houdt, moeten worden gedragen.

REKENING EN VERANTWOORDING 1947 AANGESCHAFTE MACHINES

Inzake bovenstaand onderwerp deed de Minister onder dagtekening van 10 Februari 1948, no 13097, afd. N.O., aan de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde dagelijkse scholen voor jongens en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, de volgende circulaire toekomen:

Teneinde een volledig overzicht te verkrijgen van de machines welke in 1947 ten behoeve van Uw school zijn aangeschaft, verzoek ik U mij vóór 1 Maart a.s. een opgave te verstrekken van:

A. de aangeschafte machines die dienen ter vervanging van door de oorlog of bezetting verloren gegane machines en welke derhalve gefinancierd moeten worden uit de daarvoor bestemde schadevergoeding;

B. de aangeschafte machines, bestemd voor vernieuwing of uitbreiding, welke ten laste komen van post U IIe (en/of U II f) van de schoolbegroting voor 1947;

C. de aangeschafte machines, bestemd voor vernieuwing of uitbreiding die uit een geldlening of rekening-courant worden gefinancierd.

Voorz. behoort voor iedere van deze machines of soort van machines te worden vermeld: de soort van de aangeschafte machine, het aantal, het fabrikaat of merk, de hoofdafmetingen of het type, de kostprijs, en de maand waarin de machine aan de school is afgeleverd.

Voor deze opgave kon gebruik gemaakt worden van een bijgevoegd formulier¹⁾.

¹⁾ Niet in dit verslag opgenomen.

TOELATING VAN LEERLINGEN TOT LAGERE DAGNIJVERHEIDSSCHOLEN VOOR JONGENS

Bij circulaire van 29 April 1948, no 19300, afd. N.O., deelde de Minister aan de besturen der lagere dagnijverheidsscholen voor jongens en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, mede dat voor het cursusjaar 1948/'49 ten aanzien van de *toelating* van leerlingen tot de lagere dagnijverheidsscholen voor jongens dezelfde gedragslijn diende te worden gevolgd als was aangegeven in zijn algemene brief van 5 Maart 1947, no 1741, afd. N.O. Laatstgenoemde brief bevatte ter zake de volgende regeling:

Tot de eerste klassen van de scholen, bedoeld in artikel 11, eerste lid, onder *a* en *b* (dagambachtsscholen, dagscholen voor bepaalde vakken, lagere dagscholen voor kunstnijverheidsonderwijs enz.), en onder *c*, voorzover betreft de visserijsscholen, van de Nijverheidsonderwijswet, worden alleen toegelaten zij die bij de aanvang van de cursus die zij wenschen te gaan volgen, gedurende zeven jaren lager onderwijs hebben genoten en ten minste zes klassen van een lagere school hebben doorlopen, ongeacht de leeftijd.

Tot de eerste klassen van de scholen als bedoeld in artikel 11, eerste lid, onder *c*, voorzover betreft de dagnijverheidsscholen voor schippers, en onder *e* (gestichtsscholen e. d.), van de Nijverheidsonderwijswet, kunnen worden toegelaten zij die bij de aanvang van de cursus die zij zullen gaan volgen, naar het oordeel van de directeur van de nijverheidsschool voldoende lager onderwijs hebben genoten.

Indien tengevolge van plaatselijke of regionale omstandigheden te verwachten is dat zich voor Uw school leerlingen zullen aanmelden van lagere scholen waarvan de datum van beëindiging van de cursus ten hoogste één maand later valt dan de datum van aanvang van de cursus aan Uw school, zal Uw bestuur een met redenen omkleed verzoek bij mij kunnen indienen tot goedkeuring van de toelating van leerlingen van deze scholen.

In verband met de sterke *achteruitgang* van het aantal leerlingen dat zich in vele delen des lands voor de ambachtsscholen aanmeldde, en, als gevolg daarvan, een dreigend tekort aan bekwaame vaklieden, besloot de Minister enkele voorlopige maatregelen te treffen teneinde de toelating van leerlingen tot de lagere dagnijverheidsscholen voor jongens te vergemakkelijken. Aan de besturen van deze scholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, deed hij hiervan mededeling bij omzendbrief van 18 Juni 1948, no 21684, afd. N.O., luidende als volgt:

Het is mij gebleken dat de aanmelding van leerlingen voor de ambachtsscholen in vele delen des lands een sterke achteruitgang vertoont. Ik wil niet ingaan op de oorzaken die hiertoe medewerken. Het is echter naar mijn mening niet alleen voor de toekomst van ons land, maar ook voor die van tal van jongelieden van belang dat bij de grote behoefte aan bekwaame vaklieden enerzijds en een dreigend overschot aan administratieve krachten anderzijds deze gang van zaken zo spoedig mogelijk een einde neemt.

Ik doe daarom een krachtig beroep op U om te dezen de uiterste diligentie te betrachten en op ieders medewerking om de jeugd en de ouders op de juiste wijze voor te lichten. Ik zeg U daarbij gaarne mijn steun toe.

Ik heb mij ernstig bezonnen op middelen die er toe zouden kunnen leiden om zowel de kwaliteit als de kwantiteit van degenen die zich in de richting van ambacht en industrie willen ontwikkelen, te verhogen. Ik meen onder de gegeven omstandigheden daartoe de volgende maatregelen te moeten treffen:

1. In afwijking van het gestelde in mijn circulaire van 5 Maart 1947, no 1741, afd. N.O., sta ik toe dat tot de eerste klassen van de scholen, bedoeld in artikel 11, eerste lid, onder *a* en *b* (dagambachtsscholen, dagscholen voor bepaalde vakken enz.) van de Nijverheidsonderwijswet, toegelaten worden zij die bij de aanvang van de cursus *zes klassen* van de lagere school doorlopen hebben.

2. Vangt het schooljaar op de ambachtsschool in het najaar aan en betreft de school haar leerlingen van lagere scholen die in het voorjaar aflopen, dan zullen de leerlingen bij het glo of bij het vglg deze periode moeten overbruggen. Evenzo zal dit het geval zijn, indien de ambachtsschool een voorjaars-school is, ten aanzien van de leerlingen van lagere scholen welke in het najaar beginnen.

3. In bijzondere gevallen zal ik er echter geen bezwaar tegen maken dat voor die periode aan de ambachtsschool een voorbereidende klasse wordt gevormd. Voor het leerplan van deze klasse zal ik U nog richtlijnen doen toekomen.

Ik verheer mij echter niet dat de vorming van een zodanige klasse op velerlei moeilijkheden zal stuiten. Voornamelijk zal het gebrek aan bevoegde leerkrachten dit beletten, zo de ruimte al aanwezig zou zijn. In ieder geval dient daarom de vorming van die klasse slechts dan te geschieden, indien ook naar de mening van de inspectie van het lager onderwijs deze oplossing in verband met de plaatselijke omstandigheden de voorkeur verdient en de mogelijkheid daartoe bij het nijverheidsonderwijs aanwezig is. Een nauwe samenwerking tussen de inspectie van het lager onderwijs enerzijds en de inspectie van het nijverheidsonderwijs en het schoolbestuur anderzijds is in deze gevallen dan ook een noodzakelijke voorwaarde.

Uiteraard is deze beslissing een voorlopige en geldt zij slechts tot September 1949.

Ik stel mij voor, nadat de door mij ingestelde Commissie van onderzoek voor het lager nijverheidsonderwijs voor jongens haar rapport zal hebben uitgebracht, deze materie definitief te regelen. Bij het nemen van de maatregelen die nodig zijn voor de uitvoering, ware Uwerzijds met dit voorlopig karakter rekening te houden.

CURSUSSEN AAN NIJVERHEIDSSCHOLEN VOOR MEISJES

Met betrekking tot de organisatie van speciale cursussen aan nijverheidsscholen voor meisjes door een *andere* vereniging dan die de school in stand houdt, deed de Minister onder dagtekening van 9 November 1948, no A 32936, afd. N.O., aan de besturen der genoemde scholen de volgende circulaire toekomen:

Het komt voor, dat in de plaats waar een huishoud- of landbouwhuishoudschool is gevestigd, een andere vereniging dan die de school in stand houdt, een cursus voor koken, naaien of bijzondere doeleinden wil organiseren. Het ligt dan voor de hand van de outillage van de school gebruik te maken. Ten ene is het in die gevallen gewenst dat de *uitvoering* van een dergelijke cursus in handen komt van schoolbestuur en directrice, die voor de goede gang van zaken in die school de verantwoording dragen. Ten andere zal de organiserende vereniging waarborgen willen hebben dat het onderwijs ook wordt gegeven volgens de richtlijnen die zij zich had voorgesteld.

Aan deze beide wenselijkheden kan naar mijn mening worden tegemoet gekomen, indien de vereniging die de cursus wil organiseren, zich daartoe in verbinding stelt met het betrokken schoolbestuur. Die vereniging stelt een leerplan samen en pleegt daaromtrent en ten aanzien van de nodige leerkrachten die aan de cursus zullen moeten lesgeven, overleg met het bestuur van de school. Indien daartoe leerkrachten nodig zijn die nog niet aan de school verbonden zijn, kunnen deze voor de duur van de cursus aan de school worden aangesteld.

Indien het overleg tot de gewenste resultaten voert, dient het schoolbestuur dan het verzoek in tot subsidiering, daar dit om formele redenen niet kan geschieden door de organiserende vereniging. Dit verzoek dient vergezeld te gaan van een bevestiging van de laatstgenoemde, waaruit het overleg blijkt. Tevens wordt hiernede verkregen dat ook de inspectie van de school aan één inspectrice blijft toevertrouwd.

Ik zal het op prijs stellen, indien U met de hierboven aangegeven richtlijnen in voorkomende gevallen rekening zult houden.

HERFSTVACANTIE 1948 NIJVERHEIDSSCHOLEN

Evenals in het schooljaar 1947/'48 het geval was geweest, kon ook in het schooljaar 1948/'49 van nijverheidsscholen rekening worden gehouden met een herfstvacantie van 3 dagen, n.l. op 1, 2, en 3 November. Het totaal aantal vacantedagen, genoemd in bijlage B van het Rechtspositiebesluit N.O. 1935, werd hierdoor met 3 verhoogd.

Dit bracht de Minister bij schrijven van 8 April 1948, no 17448, afd. N.O., ter kennis van de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde nijverheidsscholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, alsmede aan de directeuren(directrices) der Rijksnijverheidsscholen.

Bovenstaande brief was abusievelijk ook verzonden aan de besturen der *middelbare* nijverheidsscholen. In verband daarmee richtte de Minister onder dagtekening van 22 April 1948, no 1654, afd. N.O., aan de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde middelbare nijverheidsscholen en aan de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, de volgende circulaire:

Het is mij gebleken dat de algemene brief van 8 April 1948, no 17448, afd. N.O., betreffende herfstvacantie abusievelijk ook is verzonden aan de besturen van de *middelbare* nijverheidsscholen. Deze brief heeft echter alleen betrekking op het *lager* nijverheidsonderwijs, zoals reeds uit de aanhef is op te maken. Indien aan Uw school niettemin herfstvacantie zou worden gegeven, zal verhoging van het totale aantal vacantedagen, genoemd in de bijlage B van het Rechtspositiebesluit N.O. 1935, tengevolge hiervan niet mogen plaatsvinden.

TEWERKSTELLING ONBEVOEGDE LERARESSEN BIJ HET NIJVERHEIDSONDERWIJS VOOR MEISJES

Het was de Minister gebleken dat in het bijzonder bij het nijverheidsonderwijs voor meisjes, en wel voornamelijk voor het onderwijs in de naaldvakken, verschillende schoolbesturen zich als gevolg van het ernstige tekort aan wettelijk bevoegde leraressen genoodzaakt hadden gezien lesuren op te dragen aan personen *zonder enige controleerbare bevoegdheid* voor het geven van onderwijs. De Minister vond in deze ongewenste toestand aanleiding zich met een circulaire te wenden tot de besturen der door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen voor meisjes en inrichtingen voor landbouwhuishoudonderwijs alsmede tot de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden. In deze circulaire, gedateerd 17 Februari 1948, no 12079, afd. N.O., werd hun ter zake het volgende medegedeeld:

Het zal geen nadere uiteenzetting behoeven, dat, zo deze tewerkstelling van volstrekt onbevoegden voortduurt en mogelijk zelfs omvangrijker vormen gaat aannemen, daarvan een nadelige invloed zal uitgaan op de resultaten en de goede naam van dit onderwijs. Hoewel ik ervan overtuigd ben, dat in het algemeen slechts noodgedwongen tot het tewerkstellen van geheel onbevoegden wordt overgegaan, acht ik het in het belang van het nijverheidsonderwijs voor meisjes niettemin noodzakelijk erop te wijzen, dat tot deze maatregel slechts in zeer bijzondere gevallen mag worden besloten. Is in een bepaald geval aan het in dienst nemen van een volstrekt onbevoegde niet te ontkomen, dan zal, indien enigszins mogelijk, een bevoegde leerkracht moeten worden aangewezen voor het houden

van toezicht op de lessen welke tijdelijk aan een onbevoegde zijn opgedragen. Dit geldt in het bijzonder voor het onderwijs in de naaldvakken, waarbij een verkeerde werkmethode van de leerlingen, het verknippen van stof, enz. zoveel mogelijk moet worden voorkomen. Daar deze tijdelijke hulpkrachten, omdat zij niet voldoen aan de wettelijke eisen van bekwaamheid voor het beroep van lerares bij het nijverheidsonderwijs, in het algemeen dus niet zelfstandig dienst mogen doen, kunnen zij geen aanspraak maken op een aanstelling tot lerares, doch mogen zij voortaan uitsluitend als assistente tewerk worden gesteld. Voor de aanstelling als lerares in de naaldvakken (onbevoegd) acht ik ten minste de akte *n*, vrouwelijke handwerken i.o. nodig. Zodra de assistenten dit bewijs hebben behaald, kunnen zij voor een tijdelijke aanstelling tot (onbevoegd) lerares in aanmerking komen met de daaraan verbonden bezoldiging. De bezoldiging van de assistenten is voor 21- t/m 26-jarigen te stellen op een vast bedrag van f 6,—, voor 27- t/m 35-jarigen op f 7,— en voor 35-jarigen en ouder op f 8,— per wekelijks lesuur per maand (voor gehuwden en enige kostwinners en te klasse standplaats). Op deze bezoldiging behoeft uiteraard geen korting wegens onbevoegdheid te worden toegepast, wel eventueel de standplaatsafrek.

Voor ongehuwde en niet-enige kostwinners zijn bovengenoemde bedragen met 5 % te verminderen.

VERPLICHT AANTAL LESSEN VOOR DIRECTEUREN VAN LAGERE NIJVERHEIDSDAGSCHOLEN

Bij circulaire van 21 Juli 1948, no 23678, afd. N.O., werden nieuwe voorschriften vastgesteld betreffende het aantal lessen per week dat de directeur van een van Rijkswegen gesubsidieerde lagere nijverheidsdagschool voor jongens verplicht is te geven. De circulaire, welke gericht was aan de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde lagere nijverheidsdagscholen voor jongens en de besturen der gemeenten welke dergelijke scholen in stand houden, luidde als volgt:

Met het oog op het samenstellen van de lesroosters van de lagere nijverheidsdagscholen voor jongens waarvan de nieuwe cursus in het najaar 1948 aanvangt, deel ik U mede, dat, in afwijking van de tot dusver geldende voorschriften, het aantal lessen per week, dat de directeur verplicht is aan de *dagschool* te geven, kan worden bepaald op ten minste

$20 \frac{g}{1000}$, indien g kleiner dan 16 000 is;

4, indien g 16 000 of groter is.

g = het gemiddeld aantal leerlinglessen van 60 minuten per week over het kalenderjaar 1947, naar boven afgerond tot een 1000-voud, en betreft leerlingen die *dag*onderwijs volgen.

Directeuren van scholen met 20 000 of meer leerlinglessen kunnen door U van het geven van lessen worden vrijgesteld.

Voor de overige scholen kan een voorstel worden gedaan tot wijziging van de lopende rooster, waarbij met ingang van 1 September 1948 het aantal lessen van de directeur op overeenkomstige wijze is geregeld.

VERPLICHT AANTAL LESSEN VOOR DIRECTRICES VAN NIJVERHEIDSSCHOLEN VOOR MEISJES

Bij circulaire van 21 Juli 1948, no 24053, afd. N.O., Bur. II, werden nieuwe voorschriften vastgesteld betreffende het aantal lessen per week dat de directrice van een van Rijkswegen gesubsidieerde nijverheidsschool voor *meisjes* verplicht is te geven. De circulaire, welke gericht was aan de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde meisjesnijverheidsscholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, luidde als volgt:

Met het oog op het samenstellen van de lesroosters van de nijverheidsscholen voor meisjes waarvan de nieuwe cursus in het najaar 1948 aanvangt, deel ik U mede, dat, in afwijking van de tot dusver geldende voorschriften, het aantal lessen per week, dat de directrice verplicht is te geven, kan worden bepaald op ten minste

$20 - \frac{g}{300}$, indien g kleiner dan 4800 is;

4, indien g 4800 of groter is.

g = het gemiddeld aantal leerlinglessen van 60 minuten per week over het kalenderjaar 1947, naar boven afgerond tot een 300-voud.

Directrices van scholen met 6500 of meer leerlinglessen kunnen door U van het geven van lessen worden vrijgesteld.

Voor de overige scholen kan een voorstel worden gedaan tot wijziging van de lopende rooster, waarbij met ingang van 1 September 1948 het aantal lessen van de directrice op overeenkomstige wijze is geregeld.

AANTAL DIENSTUREN DIRECTEUREN LAGERE NIJVERHEIDSAVONDSCHOLEN

Bij onderstaande circulaire van 25 September 1948, no 27642, afd. N.O., werden aan de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde *lagere* nijverheidsavondscholen voor jongens en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, enkele aanwijzingen gegeven met betrekking tot het aantal *diensturen* van de directeuren der genoemde scholen.

Bij het samenstellen van de lesrooster voor het cursusjaar 1948/'49 van de onder Uw beheer staande avondschool kan, in afwijking van de tot dusver geldende voorschriften, rekening worden gehouden met een aantal diensturen voor de directeur dat is te bepalen met inachtneming van het volgende:

Het aantal diensturen per week bedraagt:

a. voor directeuren van avondscholen voor lager nijverheidsonderwijs voor jongens met uitzondering van de directeuren van avondscholen voor visserij- en binnenvaart en de directeur van de avond-nijverheidsschool, voorbereidend tot de visserijschool te Scheveningen:

4, indien g 1200 of minder is;

$\frac{g}{300}$, indien g meer dan 1200, doch minder dan 3000 is;

11, indien g 3000 of meer, doch minder dan 3600 is;

12, indien g 3600 of meer is;

b. voor directeuren van avondscholen voor uitgebreid lager nijverheidsonderwijs voor jongens, zomede voor directeuren van avondscholen voor visserij- en binnenvaart en voor de directeur van de avond-nijverheidsschool, voorbereidend tot de visserijschool te Scheveningen:

4, indien g 600 of minder is;

$\frac{g}{150}$, indien g meer dan 600 is.

Hierin is g het gemiddeld aantal leerlinglessen van 60 minuten per week over het kalenderjaar 1947, naar boven afgerond onderscheidenlijk tot een 300-voud en 150-voud.

AANSTELLING ADJUNCT-DIRECTEUREN (TRICES) AAN LAGERE NIJVERHEIDSSCHOLEN

Bij circulaire van 8 November 1948, no 32771, afd. N.O., deed de Minister aan de betrokken instanties de volgende voorschriften toekomen betreffende het aanstellen van een *adjunct-directeur (trice)* aan *lagere* nijverheidsscholen:

Dagischolen voor lager nijverheidsonderwijs voor jongens

Indien het aantal leerlinglessen per week over het afgelopen kalenderjaar gemiddeld ten minste 16 000 heeft bedragen, kan het bevoegd gezag een adjunct-directeur aanwijzen. Het bevoegd gezag bepaalt het aantal diensturen per week voor de adjunct-directeur, dat ten hoogste mag bedragen:

$\frac{g}{1000}$ — 10 tot een maximum van 20, waarin g = het gemiddeld aantal leerlinglessen van 60 minuten per week, naar boven afgerond tot een 1000-voud.

Avondscholen voor lager en uitgebreid lager nijverheidsonderwijs voor jongens

Indien het aantal leerlinglessen per week over het afgelopen kalenderjaar gemiddeld ten minste 1000 heeft bedragen, kan het bevoegd gezag een adjunct-directeur aanwijzen.

Het maximum aantal diensturen per week van de directeur en de adjunct-directeur tezamen wordt als volgt bepaald:

Bij een gemiddeld aantal leerlinglessen van 60 minuten per week over het afgelopen kalenderjaar van 1000—4000 is het maximum gelijk aan het aantal diensturen dat voor de directeur is vastgesteld volgens de U in de brief van 25 September 1948, no 27642, afd. N.O., verstrekte gegevens; voor de groep van 4000—4500 is het aantal 13; voor de groep van 4500—5000: 14; voor de groep van 5000—6000: 15; voor de scholen met meer dan 6000 leerlinglessen: 16. Van dit aantal kan een deel worden toegewezen aan de adjunct-directeur. De directeur zal echter ten minste de helft van het voor hem vastgestelde aantal diensturen moeten behouden.

Is het aantal diensturen vastgesteld volgens voorschriften, in bovenaangehaalde brief vervat, groter dan 10, dan behoudt de directeur er ten minste 5.

Op de lesrooster dient te worden aangegeven hoeveel diensturen aan de directeur en hoeveel aan de adjunct-directeur zijn toegewezen, terwijl tevens moet worden vermeld op welke avonden zij aanwezig zijn.

Nijverheidsscholen voor meisjes (dag- en avondonderwijs) en vakscholen voor winkelpersoneel

Indien het aantal leerlinglessen per week over het afgelopen kalenderjaar gemiddeld ten minste 6000 heeft bedragen, kan het bevoegd gezag een adjunct-directeur aanwijzen.

Het bevoegd gezag bepaalt het aantal diensturen per week voor de adjunct-directeur. Dit mag ten hoogste bedragen:

$\frac{g}{500}$ — 10 tot een maximum van 20, waarin g = het gemiddeld aantal leerlinglessen van 60 minuten per week, naar boven afgerond tot een 500-voud.

Voor scholen waaraan een opleiding voor leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs voor meisjes is verbonden, worden de leerlingen van die opleiding voor het bepalen van het gemiddeld aantal leerlinglessen dubbel geteld.

De circulaire was gericht aan de besturen der ingevolge de Nijverheidsonderwijs-wet gesubsidieerde *lagere* scholen voor nijverheidsonderwijs en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden. Bij de verdeling van de lessen kon met bovenstaande voorwaarden rekening worden gehouden.

Aan de circulaire was nog het volgende toegevoegd:

Indien U in verband met het bovenstaande tot aanwijzing van een adjunct-directeur(trice) wenst over te gaan en/of wijzigingen in de lesrooster moeten worden aangebracht, zie ik daaromtrent voorstellen ter goedkeuring tegemoet.

AANSTELLING ADJUNCT-DIRECTEUREN AAN MIDDELBARE NIJVERHEIDSSCHOLEN

Bij omzendbrief van 5 November 1948, no A 4987, afd. N.O. III, deed de Minister aan de betrokken instanties enige voorschriften toekomen betreffende het aanstellen van een *adjunct-directeur* aan *middelbare* nijverheidsscholen, zoals deze

voorkwamen in het ontwerp Salarisbesluit M.N.O. Deze voorschriften vindt men hieronder afgedrukt:

Dagscholen voor middelbaar nijverheidsonderwijs

Indien het aantal leerlinglessen per week over het afgelopen kalenderjaar gemiddeld ten minste 6000 heeft bedragen, kan het bevoegd gezag een leraar als adjunct-directeur aanwijzen.

Het bevoegd gezag bepaalt het aantal diensturen per week, dat ten hoogste mag bedragen:

$\frac{g}{1000} - 4$, met een maximum van 12, waarin g = het gemiddeld aantal leerlinglessen van 50 minuten per week over het afgelopen kalenderjaar, naar boven afgerond tot een 1000-voud.

Avondscholen voor middelbaar nijverheidsonderwijs met inbegrip van de avondopleidingen, behorende tot het lager nijverheidsonderwijs

Indien het aantal leerlinglessen per week over het afgelopen kalenderjaar gemiddeld ten minste 900 heeft bedragen, kan het bevoegd gezag een leraar als adjunct-directeur aanwijzen. Het bevoegd gezag bepaalt het aantal diensturen van de adjunct-directeur. Hierbij dient in aanmerking te worden genomen, dat het aantal diensturen van de directeur en de adjunct-directeur tezamen niet hoger mag zijn dan het aantal diensturen dat voor de directeur wordt vastgesteld volgens de formule:

$\frac{g}{150} + 2$, tot een maximum van 10, waarin g = het gemiddeld aantal leerlinglessen van 50 minuten per week over het afgelopen kalenderjaar, naar boven afgerond tot een 150-voud.

Aan de directeur moet ten minste de helft van bovenbedoeld aantal diensturen worden toegewezen. Op de lesrooster behoort te worden aangegeven hoeveel diensturen aan de directeur en hoeveel aan de adjunct-directeur zijn toegewezen, terwijl tevens moet worden vermeld op welke avonden zij aanwezig zijn.

Bedoelde omzendbrief was gericht aan de besturen der ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde scholen voor *middelbaar* nijverheidsonderwijs en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden. Hun werd voorts medegedeeld, dat reeds voor de cursus 1948/49 met bovenstaande voorwaarden rekening kon worden gehouden.

Hieraan was nog het volgende toegevoegd:

Indien U in verband met het bovenstaande tot aanwijzing van een adjunct-directeur wenst over te gaan en/of wijzigingen in de lesrooster nodig zijn, zie ik Uw voorstellen daartoe ter goedkeuring tegemoet.

EXAMEN ARTIKEL 38 DER NIJVERHEIDSONDERWIJSWET

Om tegemoet te komen aan van verschillende zijden geuite wensen besloot de Minister in het verslagjaar degenen die lesgeven in vakken waarvoor geen wettelijke bevoegdheid bestaat, en op wier wedde uit dien hoofde een korting wordt toegepast, in de gelegenheid te stellen deel te nemen aan het examen ter verkrijging van het getuigschrift, bedoeld in artikel 38, 1e lid, der Nijverheidsonderwijswet.

Voor toelating tot dit examen werden de volgende *voorwaarden* gesteld:

1. De candidaat moet een bewijs overleggen waaruit blijkt, dat hij voldoet aan de eisen van voorontwikkeling die gesteld worden om te kunnen worden toegelaten tot het examen voor een N-akte. Hiervoor komen in aanmerking het toelatingsexamen voor de mts, het examen afgenomen door de

Centrale commissie voor examens algemene ontwikkeling n.o., uitgaande van het Nederlands instituut voor opleiding van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs en het Rotterdams genootschap tot opleiding van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs, of daarmee overeenkomende bewijzen.

2. De candidaat moet in het bezit zijn van een diploma of getuigschrift waaruit blijkt, dat de bezitter over voldoende vakbekwaamheid beschikt. Ik denk hier bv. aan het diploma van de Stichting vak-opleiding en examens in het bakkersbedrijf e. d.

Mocht ook een dergelijk diploma of getuigschrift voor zijn vakrichting niet bestaan, dan kan volstaan worden met een verklaring van het bestuur van de school waaraan hij is verbonden.

3. De candidaat moet ten minste 400 uren aan een nijverheidsschool hebben lesgegeven in zijn vak.

4. Voor het vak waarin wordt lesgegeven, mag geen wettelijke bevoegdheid bestaan.

Indien bij het afleggen van het examen is gebleken dat de candidaat uit een paedagogisch oogpunt theoretisch en praktisch voldoende is voorbereid voor het geven van onderwijs in zijn vak, wordt hij in het bezit gesteld van een door de voorzitter van de examencommissie gewaarmerkt bewijs dat hij met gunstige uitslag aan het examen heeft deelgenomen.

Uiteraard is het niet mogelijk aan hem een getuigschrift als bedoeld in artikel 38 der Nijverheids-onderwijswet uit te reiken, omdat hij niet in het bezit is van de daarin voorgeschreven akte.

Op grond van het bezit van bovengenoemd bewijs behoeft de korting op zijn wedde niet langer te worden toegepast.

Het bovenstaande deelde de Minister onder dagtekening van 4 November 1948, no A 31546 I, afd. N.O., mede aan de besturen der ingevolge de Nijverheids-onderwijswet gesubsidieerde scholen voor jongens en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden. Hun werd verzocht, indien zich onder de leerkrachten van hun school personen bevonden die hiervoor in aanmerking kwamen, deze in kennis te stellen met de inhoud van genoemde circulaire. Zij konden zich dan voor verdere inlichtingen in verbinding stellen met de voorzitters der examencommissies voor de verschillende N-akten.

TOELATINGSLEEFTIJD EXAMEN AKTE Na

Het was de Minister gebleken dat in enkele gevallen de opleiding voor de akte Na voltooid was vóórdat de voor het examen gestelde leeftijd was bereikt. In verband hiermede richtte hij aan de besturen der nijverheidsscholen voor meisjes waaraan een opleiding voor de akte Na is verbonden, onder dagtekening van 9 Maart 1948, no 14276, afd. N.O., een circulaire waarin hun ter zake het volgende werd medegedeeld:

Mede met het oog op het tekort aan bevoegde leraressen in de naaldvakken zal ik er in deze gevallen geen bezwaar tegen maken, indien de kandidaten voor deze akte in de gelegenheid worden gesteld aan het examen deel te nemen, ook al voldoen zij niet aan de leeftijdseis die het Bevoegdheidsbesluit stelt. Ik verzoek U degenen die daarvoor in aanmerking komen, hiermede in kennis te stellen.

Ik vestig er echter Uw aandacht op dat, zolang zij nog geen 21 jaar oud zijn, zij niet voor aanstelling als volwaardige lerares in aanmerking kunnen komen, ook al zijn zij in het bezit van de akte Na. Zij zouden eventueel tot haar 21ste jaar als hulpkrachten ter assistentie van de lerares tewerk gesteld kunnen worden.

SCHOOLGELD OPLEIDING AKTE EENVOUDIGE HUISHOUDKUNDE

Met betrekking tot bovenstaand onderwerp deelde de Minister ten vervolge op zijn brief van 24 Maart 1947, no 6669, afd. N.O., aan de besturen der door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen voor meisjes en de besturen der

gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, bij omzendbrief van 28 Januari 1948, no 26394, afd. N.O., het volgende mede:

Naar mij is gebleken lopen de schoolgelden voor de opleiding voor de akte F (eenvoudige huishoudkunde) in verband met de in nevenvermelde brief gestelde voorwaarde dat de uitgaven o.a. door de ontvangsten aan schoolgelden moeten worden gedekt, nogal uiteen tengevolge van de ongelijke bezetting van deze cursussen.

Ik acht het bij nadere overweging niet juist, dat het bedrag van het schoolgeld afhankelijk wordt gesteld van het aantal leerlingen dat aan een cursus deelneemt.

Het komt mij billijk voor, het schoolgeld te bepalen op een vast bedrag, nl. f 50,— per leerling per jaar. Ik verzoek U bij het organiseren van bedoelde cursussen hiermede rekening te houden.

BEZOEK ONTWIKKELINGSDAGEN „DRAKENBURGH” HILVERSUM

Van het hoofdbestuur van de Nederlandse bond van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs had de Minister de mededeling ontvangen dat het bestuur van de Vakgroep naaldevakken, tekenen en stofversieren van die bond het voornemen had om van 5 tot en met 8 Mei 1948 op „Drakenburgh” te Hilversum een bijeenkomst te beleggen voor leden van die vakgroep en van gelijksoortige vakgroepen van de zusterorganisaties. In deze bijeenkomst zouden voor de deelnemers lezingen en voordrachten worden gehouden op het terrein van de mode, vak-kennis, tekenen en stofversieren.

Teneinde de leraressen bij het nijverheidsonderwijs voor meisjes in de gelegenheid te stellen deze belangrijke bijeenkomst bij te wonen, deelde de Minister onder dagtekening van 25 Maart 1948, no 14169 I, afd. N.O., aan de besturen der door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen voor meisjes en landbouwhuishoudscholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, het volgende mede:

Daar de op deze ontwikkelingsdagen te behandelen onderwerpen van belang zijn voor het nijverheidsonderwijs voor meisjes, zal er mijnerzijds geen bezwaar tegen worden gemaakt, dat aan de deelnemende leraressen gedurende de buiten de vrije dagen (5 en 6 Mei) vallende ontwikkelingsdagen, dus op 7 en 8 Mei 1948, voor dit doel buitengewoon verlof met behoud van bezoldiging wordt verleend.

Ik vertrouw dat aan de scholen waarvan één of meer leraressen deze bijeenkomsten zullen bezoeken, de lessen op 7 en 8 Mei 1948 tijdig zodanig zullen worden geregeld dat het onderwijs van de afwezigheid van die leerkrachten op genoemde data zo weinig mogelijk nadeel ondervindt.

VERGOEDING REISKOSTEN DEELNEMING VERNIEUWINGSCURSUSSEN

Door de Vereniging tot voortzetting van de opleiding van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs voor meisjes zouden, te beginnen met September 1948, in verschillende plaatsen van ons land *paedagogische en didactische cursussen* worden georganiseerd voor alle leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs voor meisjes. Met het doel van deze cursussen: tot vernieuwing en verdieping van het onderwijs, met name aan de leerlingen van de primaire opleidingen te geraken, stemde de Minister uiteraard volkomen in. Teneinde de kosten van de deelneming te beperken tot het cursusgeld, stond hij dan ook toe dat voor het bijwonen van de maandelijkse besprekingen de eventuele reiskosten 3e klasse, c.q. de buskosten, voorzover die besprekingen buiten de standplaats werden gehouden, ten laste van de schoolbegrotingen zouden worden gebracht.

Het bovenstaande deelde de Minister bij schrijven van 24 Juli 1948, no 20224, afd. N.O. mede aan de besturen der door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen voor meisjes en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden.

VERMIJDING OVERBODIGE REISKOSTEN ONDERWIJZEND PERSONEEL

Inzake bovenstaand onderwerp richtte de Minister onder dagtekening van 4 November 1948, no 32936, afd. N.O., aan de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde nijverheidsscholen voor meisjes en de gemeentebesturen die zodanige scholen beheren, de volgende circulaire:

Nu door het in werking treden van het Voorlopig Salarisbesluit L.N.O. 1947 aan de leerkrachten van de nijverheidsscholen de voor het vervullen van betrekkingen buiten hun standplaats gemaakte reiskosten worden vergoed, is gebleken dat het van belang is, ter vermindering van overbodige uitgaven voor Rijk en gemeenten, bij het opstellen van de lesroosters van de nijverheidsscholen voor meisjes zorgvuldig na te gaan of de verdeling van de lesuren over de leerkrachten zo economisch mogelijk heeft plaatsgevonden. Het is noodzakelijk dat leerkrachten voor wie een volledige werkkring aan een bepaalde school kan worden gevonden, daarmee ook worden belast. Het kan niet worden toegestaan dat aan dergelijke leerkrachten slechts een gedeeltelijke taak wordt opgedragen en, om buiten het onderwijsbelang gelegen redenen, aanvulling van deze taak aan een andere school plaatsvindt, waardoor tot vergoeding van reiskosten moet worden overgegaan.

Ik doe een beroep op Uw medewerking om ook in dezen, behalve op de belangen van de eigen school, ook het oog gericht te houden op het algemene belang van een beperking van de overheidsuitgaven tot de voor de goede ontplooiing van het onderwijs strikt onvermijdelijke kosten.

SCHOOLGELD VORMINGSKLASSE

Het kwam de Minister wenselijk voor in de schoolgelden voor de vormingsklasse en de daarop aansluitende opleidingen enige eenheid te brengen. In verband daarmee deelde hij onder dagtekening van 10 April 1948, no 16361, afd. N.O., aan de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde dagnijverheidsscholen voor meisjes en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, alsmede aan de directrice van de Rijkslandbouwhuishoudschool ter zake het volgende mede:

Het schoolgeld zou m. i. voor de leerlingen van de vormingsklasse kunnen worden bepaald op f 100,— tot f 150,— per leerling per jaar, naargelang van het inkomen van de ouders.

Deze regeling zou eveneens kunnen gelden voor de opleiding tot huishoudkundige. Een voorstel voor een dergelijke regeling zie ik ter goedkeuring tegemoet.

Voor de opleidingen voor de N-akten ware het schoolgeld te stellen op f 150,—, per leerling per jaar. In bijzondere gevallen kan van bovengenoemde bedragen door het bevoegd gezag vermindering worden toegestaan.

Het is de bedoeling dat deze regelingen bij de aanvang van de nieuwe cursus in werking treden.

SALARISBESLUITEN

In afwachting van een algehele wijziging van het Salarisbesluit N.O. 1935 werden bij Koninklijk besluit van 16 Maart 1948 (*Staatsblad* no I 105), houdende gedeeltelijke wijziging van het Koninklijk besluit van 28 Augustus 1935 (*Staatsblad* no 518) de bepalingen betreffende de bezoldiging van leraren en beambten van de Rijks- en van Rijkswegen gesubsidieerde scholen voor lager nijverheidsonderwijs, herzien en nader vastgesteld. Eerstgenoemd besluit kan worden aangehaald als „Voorlopig Salarisbesluit L.N.O. 1947”.

Een toelichting op het Voorlopig Salarisbesluit L.N.O. 1947 werd, bij circulaire van 23 April 1948, no 1000, afd. N.O., toegezonden aan de besturen der ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde lagere dag- en avondnijverheidsscholen voor jongens en meisjes en aan de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden.

Bij Koninklijk besluit van 30 November 1948 (*Staatsblad* no I 318) werden de bovengenoemde bepalingen opnieuw herzien en nader vastgesteld. Dit besluit kan worden aangehaald als „Salarisbesluit L.N.O.”.

Bij Koninklijk besluit van 30 November 1948 (*Staatsblad* no I 317) werden de bepalingen betreffende de bezoldiging van het personeel aan de Rijks- en van Rijkswege gesubsidieerde scholen voor middelbaar nijverheidsonderwijs herzien en nader vastgesteld. Dit besluit kan worden aangehaald als „Salarisbesluit M.N.O.”.

Voor nadere bijzonderheden omtrent de bovenvermelde salarisbesluiten möge worden verwezen naar de desbetreffende nummers van het *Staatsblad*.

Bij circulaire van 7 December 1948, no A 5652, afd. N.O., vestigde de Minister de aandacht van de besturen der ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde scholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, op de beide laatstgenoemde salarisbesluiten. Hun werd ter zake voorts nog het volgende medegedeeld:

De salarissen dienen dus, voorzover deze niet reeds met toepassing van het Voorlopig Salarisbesluit L.N.O. 1947 juist waren berekend, over de jaren 1947 en 1948 opnieuw te worden vastgesteld met inachtneming van de in het betreffende besluit gegeven voorschriften.

Het Salarisbesluit N.O. 1935 en de besluiten „G 15” en „G 362” benevens het Voorlopig Salarisbesluit L.N.O. 1947 zijn door het inwerkingtreden van de eerstgenoemde besluiten vervallen.

Het verdient aanbeveling reeds nu met de herberekening van de salarissen een aanvang te maken, opdat zo spoedig mogelijk tot uitbetaling kan worden overgegaan. De daarvoor benodigde gelden zullen U spoedig ter beschikking worden gesteld. Binnenkort zal U nog een toelichting worden toegezonden, waarin U wellicht het antwoord zult vinden op vragen die zich, naar te verwachten is, bij de toepassing van de verschillende bepalingen zullen voordoen.

De uitbetaling dient nog in de maand December te geschieden, aangezien dit met het oog op de loonbelasting voor de betrokkene van veel belang is.

Voorzover nodig merk ik op, dat het Salarisbesluit M.N.O. behalve de salarisregeling voor de middelbare nijverheidsscholen, w.o. de scholen voor maatschappelijk werk, ook de salarisregeling bevat voor de leerkrachten verbonden aan de opleidingen voor leraren bij het nijverheidsonderwijs voor meisjes. Indien bij U in bepaalde gevallen geen zekerheid bestaat omtrent het al of niet van toepassing zijn van sommige voorschriften, komt het mij juist voor om de nadere toelichting af te wachten, alvorens tot bijbetaling over te gaan, tenzij U het voorbehoud maakt dat de mogelijkheid niet is uitgesloten dat later een gedeelte moet worden terugbetaald.

Ik maak er U opmerkzaam op, dat in de laatste kolom van schaal 1 van de bijlage van het Salarisbesluit L.N.O. (blz. 26) in plaats van „6080” moet worden gelezen: 7080.

2 % GRATIFICATIE PERSONEEL NIJVERHEIDSSCHOLEN

Bij gemeenschappelijke beschikking van de Ministers van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van Binnenlandse Zaken van 23 Augustus 1948, no 26073, afd. N.O., en van 7 September 1948, no 1197 RRP, afd. A.Z. Bureau II, werd het Koninklijk besluit van 3 Augustus 1948 (*Staatsblad* no I 352), betreffende de toekenning van 2 % gratificatie aan burgerlijke Rijksambtenaren, van over-

cenkomstige toepassing verklaard op het personeel waarvan de bezoldiging is geregeld in het Salarisbesluit N.O. 1935 en het Voorlopig Salarisbesluit L.N.O. 1947. Bij circulaire van 24 September 1948, no 26838, afd. N.O., werd hiervan mededeling gedaan aan de besturen der van Rijksweg gesubsidieerde nijverheidsscholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, alsmede aan de directeuren (directrices) der Rijksnijverheidsscholen en de besturen der leerlingstelsels. Voor de toepassing van laatstgenoemd besluit werden hun tevens enkele richtlijnen gegeven.

TIJDELIJKE BIJSLAG

Bij omzendbrief van 20 November 1948, no A 34389 I, afd. N.O., werd aan de besturen der krachtens de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde nijverheidsscholen en de besturen der leerlingstelsels medegedeeld, dat ingevolge beslissing van de Ministerraad aan een deel van het Rijkspersoneel een tijdelijke bijslag op het salaris of loon zou worden uitgekeerd in verband met de stijging van de kosten van het levensonderhoud. In afwachting van het Koninklijk besluit waarbij deze bijslag te rekenen van 1 November 1948 ook aan het personeel van genoemde scholen zou worden toegekend, konden voormelde besturen reeds bij de eerstvolgende betaling van het salaris of loon met deze bijslag rekening houden. Richtlijnen voor de toekenning daarvan waren bij de circulaire gevoegd¹⁾.

KORTING SALARIS LERAREN ZONDER WETTELIJKE BEVOEGDHEID

Inzake bovenstaand onderwerp werd bij omzendbrief van 13 November 1948, no A 33200, afd. N.O. I, aan de besturen der van Rijksweg gesubsidieerde *dagscholen* voor lager nijverheidsonderwijs voor jongens en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, het volgende medegedeeld:

Ingeval aan Uw school een leraar is verbonden die niet in het bezit is van de vereiste wettelijke bevoegdheid voor het door hem te geven onderwijs, die evenwel

1. bij het lager dagnijverheidsonderwijs is aangesteld na 31 December 1920, doch vóór de datum waarop volgens het Bevoegdheidsbesluit N.O. 1935 een wettelijke bevoegdheid voor het door hem gegeven onderwijs kon worden behaald;
2. sindsdien onafgebroken bij het lager dagnijverheidsonderwijs is werkzaam gebleven;
3. op 1 Januari 1949 de maximum diensttijd kon doen gelden voor de berekening van zijn bezoldiging, keur ik goed, dat, te rekenen van 1 Januari 1949, inplaats van de voorgeschreven korting van 15 % wegens het gemis van de wettelijke bevoegdheid, een korting van 10 % wordt toegepast op zijn bezoldiging.

Voor de leraar wiens bezoldiging op 1 Januari 1949 nog niet wordt berekend naar de maximum diensttijd, doch die overigens aan het vorenstaande voldoet, wordt de korting van 10 % toegepast met ingang van de datum waarop de vaststelling van de bezoldiging geschiedt naar de maximum diensttijd.

GELIJKTIJDIG GENOT VAN BURGERLIJKE EN MILITAIRE BELONING

In aansluiting op zijn brief van 1 December 1947, no 23390, afd. N.O., deed de Minister bij circulaire van 11 Mei 1948, no 19443, afd. N.O., aan de hierna genoemde instanties een afschrift toekomen van de algemene brief van zijn ambt-

¹⁾ Zie *Mededelingen* 1948, no 6, blz. 137/138.

genoot van Binnenlandse Zaken van 3 Maart 1948, no 14057/R, afd. A.Z., Bureau 1, betreffende gelijktijdig genot van burgerlijke en militaire beloning. Deze brief luidde als volgt:

Het is mij gebleken, dat de toepassing van het derde lid van onderscheidenlijk artikel 19 van het Algemeen Rijksambtenarenreglement en van artikel 17 van het Arbeidsovereenkomstenbesluit onder de huidige gewijzigde omstandigheden niet altijd tot een bevredigend resultaat leidt. In verband hiermede heb ik gemeend de mogelijkheden van een gelijktijdig genot van burgerlijke en militaire beloning te moeten uitbreiden.

Met name komt het mij redelijk voor ten aanzien van hen die vóór de capitulatie van 14 Mei 1940 de eerste oefening hebben aangevangen, als gevolg van de capitulatie deze oefening hebben moeten afbreken en na de bevrijding weder in werkelijke dienst zijn gekomen (hetzij verplicht, hetzij vrijwillig) voor de toepassing van bovengenoemd reglement en besluit te presumeren, dat zij bij deze wederopkomst de eerste oefening hebben volbracht. Aan deze categorie van belanghebbenden ware derhalve reeds van de datum van deze opkomst af een suppletie te verlenen, overeenkomstig het eerste en tweede lid van evengenoemde artikelen.

Eenzelfde gedragslijn ware te volgen met betrekking tot hen die behoren tot de lichteningen 1944, 1945, 1942 en 1941 (derhalve de geboren in 1924, 1923, 1922 en 1921) en die eerst na de bevrijding in werkelijke dienst zijn gekomen of zullen komen, alsmede ten aanzien van de personen die behoren tot de lichting 1940 of een vroeger jaar, en die als gevolg van de capitulatie van 14 Mei 1940 en de Duitse bezetting de eerste oefening niet op de voor hen bestemde tijd hebben kunnen aanvangen. Ten slotte zij hier de aandacht gevestigd op hen die worden aangewezen om een gedeelte van hun militaire dienst te volbrengen in de overzeese gewesten. Het is een veel voorkomende omstandigheid dat op de datum van inschepping nog niet ten volle is voldaan aan de voorwaarde, gesteld in het derde lid van de in de aanhef dezes genoemde bepalingen.

Het komt mij wenselijk voor het bepaalde in het derde lid voornoemd eveneens buiten toepassing te laten, indien en zolang de militaire dienst buiten het Rijk in Europa wordt vervuld.

Het verdient aanbeveling te dezen als beslissende tijdstippen aan te houden de data van inschepping en debarkering in de desbetreffende Nederlandse haven.

In afwachting van een definitieve regeling ter zake acht ik het gewenst het vorenstaande met ingang van 1 Januari 1948 algemeen toepassing te doen vinden.

Niettemin wil ik daarmede niet persé de mogelijkheid uitsluiten ook over perioden, liggende vóór evengenoemde datum, alsnog een zodanige gedragslijn te volgen. Dit laatste meen ik echter in verband met de daaraan verbonden verrekeringen, o.m. ingeval betrokkenen over hetzelfde tijdperk reeds een kostwinnersvergoeding genoten, slechts te kunnen aanbevelen voorzoveel daartoe omstandigheden van bijzondere aard aanleiding geven.

Ik moge U verzoeken in voorkomende gevallen overeenkomstig het vorenstaande te handelen en te doen handelen.

De circulaire was gericht aan de besturen der van Rijksweg gesubsidieerde nijverheidsscholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, de directeuren(directrices) der Rijksnijverheidsscholen en de besturen van leerlingstelsels. Hun werd verzocht bij de toepassing van artikel 15 van het Rechtspositiebesluit N.O. 1935 met de inhoud van bovenstaande brief rekening te houden.

UITKERINGSBESLUIT 1947 (2 ½ % VAN DE PENSIOENSGRONDSLAG)

Zoals op blz. 13 van dit verslag is medegedeeld, kon ingevolge het Koninklijk besluit van 11 Mei 1948 (*Staatsblad* no 183), het zgn. Uitkeringsbesluit 1947, aan het Rijkspersoneel over het jaar 1947 een uitkering worden gedaan van 2 ½ % van de pensioensgrondslag. Ter uitvoering van dit besluit werden bij circulaire van 23 Juni 1948, no 20653 I, afd. N.O., aan de besturen der in-

gevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde scholen¹⁾ enkele aanwijzingen gegeven.

WIJZIGING PENSIOENWET 1922

Bij circulaire van 15 November 1948, no A 34330 I, afd. N.O., werd de aandacht van de besturen der ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde nijverheidsscholen gevestigd op de wijzigingen welke bij de Wet van 15 Juli 1948 (*Staatsblad* no I 302)²⁾ zijn aangebracht in de Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* no 240). Hun werden tevens enkele richtlijnen gegeven met betrekking tot *a.* het bepalen van de door hen aan het Rijk uit te betalen pensioenkosten, *b.* de berekening van het in verband met de verlaging van het verhaal voor eigen pensioen over 1948 aan het personeel van hun school uit te keren bedrag. Deze richtlijnen zijn opgenomen in de *Mededelingen* 1948, no 6, blz. 138/139.

PENSIOENWET EN SOCIALE WETTEN

Met betrekking tot de toepassing van bovengenoemde wetten werden bij circulaire van 13 December 1948, no. A 5700, afd. N.O. III, aan de besturen der ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde leerlingstelsels enkele aanwijzingen gegeven³⁾.

VERSTREKKING GEGEVENS AAN GEWESTELIJKE ARBEIDSBUREAUX

Op bovenstaand onderwerp had betrekking de volgende Ministeriële circulaire, gedateerd 12 Februari 1948, no 13096 I, afd. N.O., en gericht aan de besturen der ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde dagnijverheidsscholen voor jongens en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden.

In verband met een daaromtrent vanwege de Directeur-Generaal van het Rijksarbidsbureau gedaan verzoek zal ik het op prijs stellen, indien U de directeur van de onder Uw beheer staande school voor lager dagnijverheidsonderwijs voor jongens wilt opdragen, zijn medewerking te verlenen bij het verstrekken van door de leiders van de gewestelijke arbeidsbureaux en de bijkantoren gevraagde gegevens omtrent de leerlingen die de school na afloop van de cursus zullen verlaten c.q. hebben verlaten.

TOELAGE LEERLINGEN GESUBSIDIEERDE DAGSCHOLEN VOOR LAGER NIJVERHEIDSONDERWIJS

Inzake bovenstaand onderwerp deed de Minister onder dagtekening van 23 Maart 1948 de volgende bekendmaking voor de eerste maal opnemen in de *Nederlandse Staatscourant* van 1 April 1948, no 63:

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen maakt aan belanghebbenden bekend, dat ouders of verzorgers van leerlingen of a.s. leerlingen met behoorlijke aanleg, die een opleiding aan een van Rijkswege gesubsidieerde dagschool voor lager nijverheidsonderwijs (ambachtsschool, industriële huishoudschool, vakschool) niet kunnen bekostigen, voor het schooljaar 1948/49 in aanmerking kunnen komen voor een toelage ter tegemoetkoming in de reiskosten, de kosten van leermiddelen en (in bijzondere gevallen) van onderhoud. Deze bekendmaking heeft uitsluitend betrekking op de scholen waarvan het schooljaar in het voorjaar aanvangt.

¹⁾ Zie *Mededelingen* 1948, nos 4 en 5, blz. 65/68.

²⁾ Zie blz. 14.

³⁾ Zie *Mededelingen* 1948, no 6, blz. 140.

De gegadigden moeten zich met hun verzoek vóór 1 Mei a.s. wenden tot de directeur (directrice) van de te bezoeken school.
Aanvragen die op een andere wijze of na die datum binnenkomen, worden niet in behandeling genomen.

In aansluiting hierop deed de Minister onder gelijke dagtekening, no 15487 II V, afd. N.O., onderstaande circulaire toekomen aan de besturen der ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde dagscholen voor *lager* nijverheidsonderwijs en aan de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden.

Dezer dagen heb ik in de *Nederlandse Staatscourant* bekendgemaakt, dat voor dagscholen voor lager nijverheidsonderwijs waarvan het schooljaar in het voorjaar aanvangt, ouders of verzorgers van leerlingen of a.s. leerlingen, die een opleiding aan deze scholen niet kunnen bekostigen, voor het schooljaar 1948/49 in aanmerking kunnen komen voor een toelage ter tegemoetkoming in de reiskosten, de kosten van leermiddelen en (in bijzondere gevallen) van onderhoud.

De gegadigden moeten zich vóór 1 Mei a.s. wenden tot de directeur(trice) van de te bezoeken school. Deze bekendmaking is gebaseerd op de binnenkort te verwachten nieuwe „Regelen inzake toelagen ter tegemoetkoming in de kosten, verbonden aan de opleiding aan dagscholen voor lager nijverheidsonderwijs“.

Volgens deze regelen moeten de aanvragen gesteld zijn op een door mij vast te stellen formulier. Daar dit thans nog niet voorhanden is, verzoek ik U, de bij U inkomende aanvragen te verzamelen en mij vóór 8 Mei a.s. mede te delen hoeveel staten van inlichtingen U nodig heeft. Alleen de strikt nodige aantallen dient U op te geven. Deze zullen U dan vanwege mijn Ministerie worden toegezonden. De ingevulde en door de ouders ondertekende staten, elk voorzien van Uw advies en van de nodige bewijsstukken, dient U dan vóór 1 Juni a.s. gezamenlijk aan mijn Ministerie terug te zenden. Te zijner tijd zal ik U dan berichten, op welke aanvragen gunstig is beschikt en tot welke bedragen. De voor de uitbetaling benodigde gelden zullen afzonderlijk ter beschikking worden gesteld.

De aanvragen die nog op de oude wijze bij mijn Ministerie zijn ingekomen, zal ik U met een formulier terugzenden.

De aanvragen voor het schooljaar dat in September begint, behoeven eerst in de loop van Augustus te worden ingediend. Te zijner tijd zal daarover echter nog een bekendmaking volgen.

Tenslotte deel ik U mede, dat de totalen van de aan leerlingen van Uw school uitgekeerde toelagen, te beginnen met het kalenderjaar 1948, zullen worden opgenomen onder de uitgaven van Uw school (U V c). Zij worden dan verrekend op overeenkomstige wijze als de pensioenstortingen (U V a 1). Een afschrift van deze brief, bestemd voor de directeur(en)/directrice(s) van Uw school (scholen), heb ik bijgevoegd.

REGELEN BETREFFENDE TOELAGEN AAN LEERLINGEN VAN LAGER EN UITGEBREID LAGER DAGNIJVERHEIDSONDERWIJS

Bij Ministeriële beschikking van 9 October 1948, no 29230 V, afd. N.O., is ingetrokken de Ministeriële beschikking van 12 November 1937, no 15602, afd. N.O., en zijn nieuwe regelen vastgesteld betreffende de toelagen welke kunnen worden verleend aan leerlingen die lager of uitgebreid lager dagnijverheidsonderwijs volgen. De beschikking is opgenomen in de *Nederlandse Staatscourant* van 22 October 1948, no 205.

SCHOOLGELDREGELING LAGERE NIJVERHEIDSDAGSCHOLEN

Bij schrijven van 26 Augustus 1948, no 24110 I, afd. N.O., deelde de Minister aan de besturen der ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde lagere nijverheidsdagscholen mede, dat hij het noodzakelijk achtte de schoolgeldregelingen voor genoemde scholen te herzien, voorzover deze de opleidingen betrof met ten minste 20 lessen per week.

Om te voorkomen dat de regelingen voor de verschillende scholen te zeer zouden uiteenlopen, had de Minister een schema doen samenstellen dat bij het ontwerpen van een regeling voor de betrokken school als leidraad zou kunnen dienen. In dit schema, dat bij de circulaire was gevoegd¹⁾, werd rekening gehouden met het inkomen van de schoolgeldplichtige (ouders, voogden, verzorgers), dus *niet* meer met het gezinsinkomen. Als maximum schoolgeld werd voorgesteld een bedrag van f 150,— per jaar.

Het schema was bedoeld voor de eerste twee klassen der lagere dagscholen zowel voor jongens als voor meisjes, benevens voor de voortgezette opleidingen zoals de topklasse aan jongensscholen en de opleidingen tot hulp in de huishouding, kinderjuffrouw, naaister aan meisjesscholen.

Voor de vervolgoopleidingen aan de scholen, zoals het ulno aan jongensscholen en de opleidingen tot costuumnaaister, coupeuse, kinderverzorgster, zouden de bedragen met 50 % kunnen worden verhoogd (dus gesteld op maximaal f 225,— per jaar).

De Minister verzocht genoemde besturen hem een voorstel voor een schoolgeldregeling waarbij de hierboven gegeven aanwijzingen in acht waren genomen, ter goedkeuring toe te zenden. Hun werd tevens verzocht zo mogelijk reeds bij de aanvang van de nieuwe cursus met de nieuwe schoolgeldbedragen rekening te houden.

Een afschrift van bovenbedoelde brief werd onder gelijke dagtekening, no 24110 II, afd. N.O., toegezonden aan de besturen der gemeenten welke ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde lagere nijverheidsdagscholen in stand houden. Hun werd verzocht bij het vaststellen van een verordening voor de schoolgelden van de gemeentelijke nijverheidsdagscholen zo mogelijk met de inhoud van deze brief rekening te houden.

VERHOOGING SCHOOLGELDEN AVONDNIJVERHEIDSSCHOLEN

De opbrengst van de schoolgelden voor de avondnijverheidsscholen kon naar het oordeel van de Minister worden *opgevoerd*. In verband daarmee richtte hij onder dagtekening van 13 Februari 1948, no 11300, afd. N.O., een circulaire aan de besturen der van Rijkswege gesubsidieerde avondnijverheidsscholen voor lager nijverheidsonderwijs, uitgebreid lager nijverheidsonderwijs en voorbereidend middelbaar technisch onderwijs en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden. In deze circulaire werd hun ter zake het volgende medegedeeld:

M. i. ware het gemiddelde bedrag van het schoolgeld voor het lager nijverheidsonderwijs te stellen op f 20,— per leerling per cursus en voor het avond-uitgebreid lager nijverheidsonderwijs en het voorbereidend middelbaar technisch onderwijs op f 30,— per leerling per cursus.

Naar mijn mening behoeft hiertegen geen overwegend bezwaar te bestaan, aangezien het merendeel van de leerlingen van de avondscholen in loondienst is. Nu de lonen voor deze groep belangrijk zijn gestegen en in het algemeen ook de inkomens van ouders of verzorgers, mag een hogere opbrengst aan schoolgeld verlangd worden.

De schoolgeldregelingen zullen overeenkomstig het bovenstaande dienen te worden herzien.

¹⁾ Niet in dit verslag opgenomen. Het schema is afgedrukt in de *Mededelingen* 1948, nos 4 en 5, blz. 74.

Het verdient de voorkeur het schoolgeld op een vast bedrag te stellen en slechts in zeer bijzondere gevallen daarvan vermindering toe te staan.

Indien echter door U toch een progressieve regeling naar het inkomen zou worden ontworpen, zal m. i. met het inkomen van de ouders of verzorgers en met het loon van de leerling rekening moeten worden gehouden voor het bepalen van het schoolgeldbedrag.

Een voorstel voor een nieuwe schoolgeldregeling zie ik spoedig ter goedkeuring tegemoet, zodat deze bij het begin van de nieuwe cursus kan worden toegepast.

SCHOOLGELD LEERLINGEN LEERLINGSTELSEL

Krachtens het bepaalde in artikel 47, 2e lid, der Nijverheidsonderwijswet behoeven leerlingen voor wie een leerovereenkomst volgens Titel II van genoemde wet is aangegaan, voor het volgen van aanvullend theoretisch onderwijs *geen* schoolgeld te betalen. Het was de Minister echter gebleken dat door de betrokken schoolbesturen voor deze leerlingen *wel* schoolgeld werd geheven. In verband hiermede richtte hij onder dagtekening van 8 April 1948, no 17444, afd. N.O., aan de directeuren en de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde avondnijverheidsscholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, een omzendbrief waarin hun ter zake het volgende werd bericht:

In het vervolg, te beginnen met de cursus 1948/49, zullen de bedoelde leerlingen op vertoon van hun leerovereenkomst vrijstelling ontvangen van het betalen van schoolgeld. U dient U te overtuigen dat de leerovereenkomst nog geldig is.

Bij het bepalen van het gemiddelde schoolgeldbedrag, als bedoeld in de algemene brief van 15 Februari 1948, no 11300, afd. N.O., kunnen deze leerlingen buiten beschouwing blijven.

In aansluiting hierop werd onder dagtekening van 10 April 1948, no 1398, afd. N.O., aan de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde leerlingstelsels de volgende circulaire toegezonden:

Ingevolge artikel 47, 2e lid, der Nijverheidsonderwijswet behoeft de leerling voor wie een leerovereenkomst volgens Titel II van genoemde wet is aangegaan, voor het volgen van het aanvullend theoretisch onderwijs geen schoolgeld te betalen.

Voorzover ik kan nagaan is tot nu toe door de schoolbesturen met dit voorschrift geen rekening gehouden en is wel schoolgeld geheven.

Ik heb de besturen en de directeuren van de avondnijverheidsscholen thans medegedeeld, dat de leerlingen in opleiding volgens het leerlingstelsel op vertoon van hun leerovereenkomst vrijgesteld zijn van schoolgeld.

Deze regeling kan met ingang van de cursus 1948/49 worden gevolgd.

BIJZONDERE MAATREGELEN SCHOLENBOUW

In de *Mededelingen* 1948, no 1, blz. 66/67, is afgedrukt de circulaire van 30 December 1947, no 1004276, afd. Bijzondere Gebouwen, betreffende de vaststelling van een nieuwe urgentielijst van scholen voor het jaar 1948, welke door de Minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting aan de betrokken instanties was toegezonden. In deze circulaire was het gemeenschappelijk standpunt vervat van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en zijn ambtgenoot voornoemd, ook ten aanzien van de verbetering van gebouwen voor gesubsidieerde nijverheidsscholen in de komende jaren, althans tot en met 1952, in verband met het geringe bouwvolume dat onder de toenmalige omstandigheden kon worden beschikbaar gesteld. Een afschrift van bedoelde circulaire deed de Minister onder dagtekening van 23 Januari 1948, no 11300, afd. N.O.,

toekomen aan de besturen der door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden. Hieraan was nog het volgende toegevoegd:

Voorzover U voorgenomen nieuwbouw, uitbreiding e. d. meent niet te kunnen uitstellen, zal ik trachten een semi-permanente bouwwijze te bevorderen. Het ligt in mijn bedoeling U hieromtrent binnenkort nader te berichten.

Het verdient aanbeveling reeds in staat van voorbereiding verkerende plannen op bovengenoemd gebied, in afwachting van de bedoelde nadere berichten, niet verder te doen uitwerken.

Nadere mededelingen betreffende een *semi-permanente* bouwwijze werden verstrekt bij circulaire van 1 Maart 1948, no 13900, afd. N.O., gericht aan de besturen der door het Rijk gesubsidieerde lagere nijverheidsscholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden. Deze circulaire luidde als volgt:

Ten gevolge op mijn circulaire van 23 Januari 1948, no 11500, afd. N.O., bericht ik U, dat ik, teneinde een zo groot mogelijk bouwvolume in 1948 te kunnen doen uitvoeren, een beroep doe op alle ambachtsscholen om hun medewerking te verlenen bij de bouw van *semi-permanente* nijverheidsscholen door het vervaardigen van spanten, deuren, kozijnen enz.

Het ligt in mijn bedoeling de scholen inspectiegewijze (naar de inspecties van de nijverheidsscholen voor jongens) daarbij in te schakelen.

De scholen die voorlopig op het *urgentieprogramma semi-permanente bouw voor 1948* zijn gebracht, zijn (behoudens aanvulling en wijziging): de ambachtsscholen te Den Helder, Almelo, Eibergen, Musselkanaal, Ridderkerk, Tiel, Hoogezand, Boxmeer, Dedemsvaart, Weert en eventueel Oostburg en de nijverheidsscholen voor meisjes te Bergen, Oss, Venray, Zevenbergen, Brielle en Zetten.

De besturen van deze scholen verzoek ik, voorzover nog geen zekerheid over de grond is verkregen, deze alsnog haar beslag te doen krijgen (uiteraard niet zonder mijn voorafgaande goedkeuring). Mocht reeds goedkeuring voor de benoeming van een architect zijn verkregen, dan kan een plan ontworpen worden voor de bouw van een semi-permanent gebouw, waarbij rekening moet worden gehouden met de principiële tekening voor de bouw van de scholen, die hierbij als bijlage¹⁾ gevoegd is. Het spreekt vanzelf dat de architect daarbij rekening kan houden met de omstandigheden (terrein, ligging, omvang en bijzondere eisen van de school e. d.), doch niet zal mogen afwijken van de genormaliseerde afmetingen. Zodra het schetsplan gereed is en door mij is goedgekeurd, kan voorlopige Rijksgoedkeuring voor de bouw worden aangevraagd langs de gebruikelijke weg. Na verstrekking van deze voorlopige goedkeuring worden door het Ministerie van Wederopbouw de materialen toegewezen aan de ambachtsscholen die voor de verwerking in aanmerking komen.

Deze scholen kopen het materiaal op de toewijzing en leveren de onderdelen aan het *bestuur* van de betrokken nijverheidsschool tegen betaling (in beginsel werkelijke kosten + transportkosten + 10 %). Deze onderdelen moeten natuurlijk zo tijdig klaar zijn dat de aannemer geen vertraging bij de bouw kan ondervinden en dus uiterlijk vóór de gunning.

Het schoolbestuur dat voor de bouw van de school moet zorgen, verleent inmiddels aan de architect opdracht tot het uitwerken van het definitieve plan, waarbij in de aanbestedingsstukken rekening wordt gehouden met de onderdelen die door de ambachtsscholen worden vervaardigd. Nadat de Rijksgoedkeuring op dat definitieve plan en de begroting is verkregen, kan worden aanbesteed.

In verband met het aflopen van het schooljaar en met de noodzakelijkheid de bouw zo spoedig mogelijk aan te vangen, verzoek ik de scholen die hierboven genoemd zijn, al het hare te doen om tot de aanvang van de bouw te geraken.

Inmiddels verdient het *ook* aanbeveling, dat ook die scholen die dringend behoefte hebben aan een semi-permanent gebouw, de voorbereidingen treffen die nodig zijn om, indien ook voor haar de mogelijkheid tot bouwen ontstaat, daarmee zo spoedig mogelijk te kunnen beginnen.

In verband met het bovenstaande zal ik het op prijs stellen van de daarvoor in aanmerking komende schoolbesturen bericht te ontvangen of zij *in beginsel* bereid zijn hun medewerking te verlenen en, zo ja, welke levertijd zij na het ontvangen van de toewijzing nodig achten bij de aantallen onderdelen

¹⁾ Niet in dit verslag opgenomen.

die zij denken te kunnen vervaardigen. Daarbij kan gerekend worden dat tussen de voorlopige goedkeuring en de gunning naar raming een periode van 3 maanden zal liggen.

Werktekeningen voor kozijnen, kapsantten, enz. (bladen nos 243, 244 en 245) zend ik hierbij¹⁾. Uw bericht over deze aangelegenheid zal ik gaarne spoedig ontvangen.

Naderhand kon het bouwvolume worden *uitgebreid*. In verband daarmee en in aansluiting op bovenstaande omzendbrief werd onder dattekening van 10 Mei 1948, no 19442, afd. N.O., aan de besturen der door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsdagscholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, nog het volgende medegedeeld:

Het is mogelijk gebleken het bouwvolume dat voor 1948 voor scholen verwerkt mag worden, belangrijk te *verhogen*.

Tengevolge daarvan zijn de scholen die in 1948 voor bouw, verbouwing of uitbreiding in aanmerking kunnen komen, boven en behalve de in mijn circulaire van 1 Maart 1948, no 13900, afd. N.O., genoemde, uitgebreid met:

A. Nijverheidsscholen voor jongens te Amstelveen, Amsterdam (Hendrick de Keyerschool), Bladel, Coevorden, Delfzijl (dagnijverheidsschool voor schippers), Doetinchem, Dokkum, Druten, Emmen, Enschede (ambachtsschool), Groningen (ambachtsschool), Harderwijk, Hoensbroek, Hoofddorp, Jubbega, Krimpen a/d IJssel, Oostburg, Oss, Schagen, Sneek, Tilburg (ambachtsschool), Valkenswaard, Veghel, Waalwijk (ambachtsschool), Winschoten en Woerden.

B. Nijverheidsscholen voor meisjes te Aalsmeer, Almkerk, Amstelveen, Amsterdam (vrouwelijke jeugd), Andel, Appingedam, Bakkeveen, Bodegraven, Borger, Coevorden, Dordrecht (neutrale school), Eindhoven (school voor maatschappelijk werk), Eindhoven (Prot-Christ. huishoudschool), Geldermalsen, Gorkum, Hoogkarspel, Maastricht, Nijmegen (neutrale huishoudschool), Oenkerk, Oosterhout, Reuver, Rotterdam (huishoudschool, Graaf Florisstraat), Schoondijke, Sprang-Capelle, Stadskanaal, Twello, Waalwijk, Wassenaar (huishoudschool), Winschoten, Woerden, Woudenberg, Zelhem en Weert.

Ik vestig er nogmaals Uw aandacht op dat een uitbreiding van deze omvang bij het beschikbare bouwvolume slechts mogelijk is, indien alle nieuwbouw en ook uitbreidingen van bestaande gebouwen worden uitgevoerd in *semi-permanente* bouw. De beginselen die hiervoor gelden, zijn neergelegd in de reeds bij mijn bovengenoemde circulaire van 1 Maart toegezonden schetstekening.

Ten andere dient het in 1948 beschikbare bouwvolume ook verwezenlijkt te worden. Teneinde dit te bevorderen, zijn er meer scholen op het urgentieplan aangewezen dan het bouwvolume toelaat, uitgaande van de onderstelling dat de bouw van alle genoemde scholen dit jaar niet beëindigd zal worden. Tevens kan dit in de hand werken dat de gunningen enigszins gelijkmatig over het jaar verdeeld worden.

Het vorenstaande impliceert dat de scholen die het eerst kunnen aanbesteden, in ieder geval de vereiste toestemming zullen ontvangen, doch de scholen die tot de laatste behoren, de kans lopen dat het beschikbare bouwvolume is bereikt en van het urgentieplan moeten worden afgevoerd. Het is niet zeker dat deze scholen in 1949 weer in aanmerking zullen komen.

In de eerste plaats is dus nodig om, indien nog geen zekerheid over de grond is verkregen, de beslissing daarover zoveel mogelijk te bespoedigen. Mocht omtrent het aantal lokalen en de indeling nog geen overleg met mij gepleegd zijn, dan dient U zo spoedig mogelijk een onderhoud aan te vragen.

Eerst wanneer U mijn goedkeuring hieromtrent hebt verkregen, kan een architect worden aangewezen voor het maken van een schetsplan. Hierbij kan rechtstreeks overleg gepleegd worden met de inspecteur of inspectrice van het nijverheidsonderwijs en het hoofd van het adviesbureau van de Rijksgebouwendienst, Oranjestraat 24, te 's-Gravenhage.

Bij mijn goedkeuring op het schetsplan krijgt U toestemming tot het maken van de bestektekeningen en een uitgewerkte begroting. Ook hierbij is rechtstreeks overleg met de bovengenoemde instanties wenselijk.

Zijn bestek en begroting door mij goedgekeurd, dan ontvangt U machtiging tot aanbesteding onder voorwaarde dat U eveneens de goedkeuring voor de bouw hebt ontvangen van het Ministerie van

¹⁾ Niet in dit verslag opgenomen.

Wederopbouw en Volkshuysvesting, welke goedkeuring U dus tijdig langs de gebruikelijke weg moet aanvragen.

Heeft de aanbesteding plaatsgehad, dan zendt U mij onmiddellijk de inschrijvingen met Uw voorstel tot gunning.

Het komt mij voor, dat, indien U zich aan de hiervoor geschetste gang van zaken houdt, het tijdverlies zo gering mogelijk is, waarbij ik U toezeg, dat ik U na ontvangst van de voorgeschreven adviezen onverwijld zal antwoorden.

Zowel de korte tijd die nog vóór de schoolvacantie beschikbaar is, als de vrij aanzienlijke uitbreiding van het bouwvolume, hebben mij doen besluiten de medewerking van de ambachtsscholen voor de vervaardiging van kozijnen, kapsanten, enz. voor dit jaar niet meer als *conditio sine qua non* voor de toestemming te stellen. Hetgeen daaromtrent in mijn circulaire van 1 Maart jl., no 13900, afd. N.O., is medegedeeld, kan als vervallen worden beschouwd. Voorzoveel door de scholen reeds uitvoering aan een en ander was gegeven, moet daarmee uiteraard rekening worden gehouden.

Ten slotte blijft onverminderd van kracht dat die scholen die dringend behoefte hebben aan uitbreiding of aan een nieuw gebouw en niet voorkomen op het urgentieplan van dit jaar, toch alle voorbereidingen treffen in de volgorde als hiervoren is geschetst, opdat, indien ook voor haar de mogelijkheid tot bouwen komt, zij na korte tijd met de bouw kunnen beginnen.

Het ligt in mijn bedoeling om reeds in de loop van dit jaar een urgentieplan voor 1949 samen te stellen, zodat de scholen die daarop voorkomen, reeds in de aanvang van dat jaar met de bouw zullen kunnen beginnen.

OORLOGS- OF BEZETTINGSSCHADE NIJVERHEIDSSCHOLEN

Op bovenstaand onderwerp had betrekking de volgende omzendbrief, gedateerd 18 Mei 1948, no S 49, afd. N.O., en gericht aan de besturen van nijverheidsscholen:

Zoals ik U in mijn algemene brief van 31 Januari 1948, no 11400, afd. N.O., reeds mededeelde, mogen de besturen van nijverheidsscholen, aan wie het Bureau financiering wederopbouw publiekrechtelijke lichamen een voorschot op de bijdrage in de oorlogs- of bezettingsschade heeft verleend, over deze gelden niet vrij beschikken, doch zal daarover rekening en verantwoording moeten worden afgelegd. Dit houdt in, dat de uitgaven welke uit deze bijdragen of voorschotten worden bestreden, van te voren aan mijn goedkeuring moeten worden onderworpen.

Indien in afwachting van deze voorschotten met mijn voorafgaande schriftelijke toestemming geldleningen op korte termijn zijn gesloten of gelden in rekening-courant bij de Bank voor Nederlandsche Gemeenten zijn opgenomen, behoren deze leningen of kredieten na ontvangst van die voorschotten terstond te worden afgelost.

Nu blijkens het bij mijn Ministerie ingekomen afschrift van de desbetreffende beschikking U als bijdrage/voorschot in de aan Uw school toegebrachte oorlogs- of bezettingsschade is toegekend, verzoek ik U, mij spoedig mede te delen welke bestemming U hieraan heeft gegeven of voornemens is te geven.

VERGOEDINGEN MEDEGEBRUIK VAN LOKALEN

Teneinde meer eenheid te brengen in de vergoedingen die voor het gebruik van de lokalen en de inventarissen der van Rijkswegen gesubsidieerde nijverheidsscholen aan derden in rekening worden gebracht, achtte de Minister het noodzakelijk de tarieven waarnaar deze vergoedingen worden berekend, nader te regelen. Daartoe deed hij bij circulaire van 21 Juli 1948, no 22777, afd. N.O., aan de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde nijverheidsscholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen beheren, een overzicht¹⁾ toekomen van de vergoedingen welke voor de verschillende lokalen bij incidenteel gebruik of bij gebruik gedurende weinig uren per week dienden te worden berekend. De circulaire bevatte voorts nog de volgende aanwijzingen:

¹⁾ Het overzicht is opgenomen in de *Mededelingen* 1948, nos 4 en 5, blz. 72.

Bij meer doorlopend gebruik kan, voorzover de huur c.a. betreft, met de helft van de aangegeven bedragen worden volstaan.

Bij het vaststellen van de bedragen in dit overzicht is uitgegaan van de goed uitgeruste lokaliteiten van de nijverheidsscholen. In het algemeen kunnen deze bedragen dus niet als richtlijn dienen voor het bepalen van vergoedingen voor buiten de eigen scholen gehuurde lokalen, die in het algemeen slechts als noodlokalen kunnen worden aangemerkt.

Voor elk geval van huur of verhuur is, overeenkomstig de wettelijke voorschriften, mijn voorafgaande goedkeuring vereist.

Ik verzoek de besturen van ambachtsscholen e. d., waaraan afdelingen en avondscholen zijn verbonden waarvoor afzonderlijke begrotingen en rekeningen en verantwoordingen worden ingezonden, de gemeenschappelijke kosten van huisvesting (huur, rente en aflossing, onderhoud, verzekering, schoonhouden, verlichting, verwarming) en die van aanschaffing van gemeenschappelijke inventaris ter vereenvoudiging geheel ten laste van de hoofdschool te brengen. De verdeling van deze kosten over de verschillende begrotingen en rekeningen en verantwoordingen kan dan plaatsvinden in de vorm van vaste vergoedingen, ongeveer overeenkomende met elk aandeel in de gezamenlijke kosten. Deze vergoedingen dienen op de begroting en de rekening en verantwoording van de hoofdschool als ontvangstopposten voor te komen.

BRANDVERZEKERING NIJVERHEIDSSCHOLEN

Op blz. 104 e.v. van het Onderwijsverslag 1947 zijn afgedrukt de Ministeriële circulaire van 19 November 1947, nos 26081 I, afd. N.O., en 26081 II, afd. N.O., betreffende het beëindigen van de subsidiëring door het Rijk van de kosten wegens verzekering van de gebouwen en inventarissen van nijverheidsscholen tegen *brandschade*. Het was de Minister gebleken, dat de in deze circulaire vervatte mededelingen enige nadere toelichting behoeften ten aanzien van de daaruit voor de school- en gemeentebesturen voortvloeiende consequenties. In verband daarmee richtte hij onder dagtekening van 28 Januari 1948, no 10451, afd. N.O., aan de besturen der door het Rijk gesubsidieerde nijverheidsscholen en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, een circulaire, waarin ter zake het volgende onder hun aandacht werd gebracht:

In de eerste plaats vestig ik er voorzoveel nodig de aandacht op, dat het Rijk het risico van brandschade aan nijverheidsscholen voortaan voor zijn rekening neemt, uiteraard echter alleen tot het percentage (70 of 75 %) van het Rijkssubsidie. Het overblijvende gedeelte (30 of 25 %) van het risico komt ten laste van de gemeenten van vestiging, die voor dit aandeel desgewenst zelf een verzekering kunnen aangaan. Doen zij dit niet, dan komt een eventuele schade door brand geheel voor rekening van het Rijk en de gemeente. Is de schade van betekenis, dan kan voor het herstellen van de schade een garantieneming worden gesloten, waarvan de rente en aflossing op de rekening en verantwoording van de getroffen school kunnen worden gebracht. In dit geval dragen het Rijk en de gemeente hun wettelijk aandeel in deze lasten bij. Deze rente en aflossing vormen een onderdeel van de nettokosten van de school, zodat in dit geval verhaal op de buitengemeenten mogelijk is.

Van de zijde van enkele gemeentebesturen is er de aandacht op gevestigd, dat in de gevallen waarin de gemeenten haar aandeel in het risico wensen te blijven verzekeren, dit leidt tot de administratieve moeilijkheid dat, indien de kosten van deze gemeentelijke verzekering buiten de rekening en verantwoording van de school worden gelaten, de buitengemeenten in deze kosten niet bijdragen en de premie dus ten volle op het budget van de gemeente van vestiging zou drukken. Teneinde deze moeilijkheid te vermijden, komt het mij billijk voor, dat in deze gevallen de gemeenten van vestiging voor de verrekening met de buitengemeenten haar aandeel in de nettokosten van de school verhogen met de jaarpremie van de gesloten risicoverzekering.

In de tweede plaats wijs ik erop, dat het Rijk zijn aandeel in het brandrisico, wat de inventarissen van de nijverheidsscholen betreft, alleen draagt voor de goederen welke uit de overheidssubsidien zijn aangeschaft. In de scholen aanwezige particuliere eigendommen vallen hier dus buiten, omdat de eigenaren daarvoor het risico van brandschade zelf dragen. Voor geleende inventaris (bijv. motoren

of ter bewerking in de school aanwezige goederen, zoals stoffen, meubelen, enz., welke tevens als leermiddelen dienst doen en waarvoor de school tijdelijk de verantwoordelijkheid draagt, kan, zo nodig, een afzonderlijke verzekering worden gesloten. Er bestaat geen bezwaar tegen dat de geringe kosten van zulk een verzekering op de exploitatierekening van de school worden gebracht. Het risico van brandschade voor gehuurde gebouwen blijft uiteraard voor rekening van de eigenaren. Ten overvloede merk ik ten slotte nog op, dat het vorenstaande uitsluitend geldt voor de verzekeringen van nijverheidsscholen tegen brandschade. De eventuele subsidiëring door het Rijk van de kosten van verzekering van deze scholen tegen inbraak, diefstal, water- of glasschade ondergaat dus geen verandering.

NAAMSAANDUIDING LAGERE NIJVERHEIDSSCHOLEN VOOR JONGENS

Op een desbetreffende vraag heeft de Minister bij schrijven van 28 October 1948, no 31177, afd. N.O., aan het bestuur van de Bond van verenigingen tot het geven van nijverheidsonderwijs te Zeist medegedeeld, dat er in het algemeen geen bezwaar tegen bestaat indien een bestuur van een lagere nijverheidsschool voor jongens in de plaats van „ambachtsschool” de naam „technische school” of een overeenkomstige naam gebruikt, mits deze duidelijk het onderwijs dat gegeven wordt, typeert en niet tot verwarring aanleiding kan geven.

Aan dit schrijven was de mededeling toegevoegd dat voorschrijven omtrent de naamsaanduiding in de Nijverheidsonderwijswet niet voorkomen en naar de mening van de Minister ook niet nodig zijn. Wel is het wenselijk dat de naam van de school overeenkomt met die welke eventueel genoemd wordt in de statuten der vereniging of stichting die de school beheert.

RENTANTEN HOUT RIJKSWATERSTAAT

Inzake bovenstaand onderwerp deed de Minister onder dagtekening van 10 Juli 1948, no 21391 IV, afd. N.O., de volgende circulaire toekomen aan de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde dagambachtsscholen, speciale vakscholen, middelbare technische scholen en kunstnijverheidsscholen (met afdeling voor houtbewerking) en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden:

Mijn ambtgenoot van Verkeer en Waterstaat deelt mij mede, dat de Rijkswaterstaat regelmatig over verschillende restanten hout beschikt die bij de uitvoering van Rijkswerken niet meer bruikbaar zijn. Volgens nader verkregen inlichtingen betreft dit hout restanten plankhout in verschillende zwaarten en soorten en voorts enig kort batting-, rib- en plathout in diverse lengten en afmetingen. De restanten bestaan uit zachthoutsoorten, o.m. vuren- en dennenhout, alsmede de Surinaamse soorten batoen, possentrie en merantie, en hardhoutsoorten (tropisch hout), o.m. Amerikaans eikenhout en de daarmede overeenkomende buitenlandse hardhoutsoorten.

Dit hout zou naar mijn mening zeer goed gebruikt kunnen worden op de nijverheidsscholen voor het maken van kleine oefenwerkstukken in het begin van de opleiding.

De Rijkswaterstaat is bereid de restanten, die beheerd worden door de hoofdingenieur-directeur van de Rijkswaterstaat in de Directie Bruggen, voor het nijverheidsonderwijs beschikbaar te stellen, en wel per school maximaal 10 m³. De volgende prijzen zullen daarvoor in rekening worden gebracht:

a. voor zaagvallend zachthout f 165,— per m³;

b. voor zaagvallend hardhout (tropisch hout) f 325,— per ton, beide af de zagerij (te Jutfaas). Het vervoer geschiedt via de Rijkswaterstaat naar de school. De kosten daarvan zijn in de bovengenoemde prijzen niet begrepen. De betaling moet geschieden door overschrijving van het verschuldigde bedrag op de postrekening no 1 ten name van 's Rijks schatkist.

Indien U op deze aanbieding wenst in te gaan, dient U zich schriftelijk te wenden tot de hoofdingenieur-directeur van de Rijkswaterstaat, Directie Bruggen, t.a.v. Ir. H. J. Romeijn, Korte Lombardstraat 40, 's-Gravenhage, met vermelding van:

- a. de gewenste hoeveelheden;
- b. de naam en het adres van de directeur of de leraar, die, indien nodig, omtrent de aanvraag nadere inlichtingen kan verstrekken.

GELDENINGEN

Aan de besturen der door het Rijk gesubsidieerde *dagnijverheidsscholen* en de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden, werden bij circulaire van 22 November 1948, no 33421, afd. N.O., uitvoerige mededelingen gedaan inzake het aangaan van *geldleningen*. Voor nadere bijzonderheden moge worden verwezen naar de *Mededelingen* 1948, no 6, blz. 143/146.

GEBRUIK VAN DE NEDERLANDSE VLAG

Teneinde een juist gebruik van de *Nederlandse vlag* te bevorderen heeft de Raad van Ministers in het verslagjaar nopens dat gebruik de volgende richtlijnen vastgesteld:

1. Op de verjaardagen van alle leden van het Koninklijk Huis en bij feestelijke gelegenheden waarbij de twee-eenheid Nederland-Oranje tot uitdrukking wordt gebracht, wordt gevlagd *met oranje wimpel*.
2. In alle andere gevallen (dus bv. op de nationale herdenking van 5 Mei) wordt gevlagd *zonder oranje wimpel*.
3. Het bovenstaande geldt voor alle gebouwen en terreinen, onafhankelijk van de wijze waarop voor het gebouw of op het gebouw zelve wordt gevlagd.
4. Indien ten teken van rouw halfstok wordt gevlagd, moet de vlag eerst vol gehesen worden alvorens de vlag halfstok te doen waaien. Bij het binnenhalen van de vlag moet de vlag van halfstok eerst vol gehesen worden alvorens de vlag in te halen. Bij halfstok vlaggen wordt nimmer gebruik gemaakt van de wimpel.

Deze richtlijnen werden bij circulaire van 2 September 1948, no 3560, afd. N.O., ter kennis gebracht van de besturen der van Rijkswegen gesubsidieerde nijverheidsdagscholen en van de besturen der gemeenten welke zodanige scholen in stand houden.

RIJKSSCHOOLTOEZICHT NIJVERHEIDSONDERWIJS

Bij Koninklijk besluit van 31 Maart 1948, no 24, werden met ingang van 1 April 1948 de ambtsgebieden der inspectrices van het nijverheidsonderwijs als volgt vastgesteld:

1. de inspectrice mej. M. M. A. Michels werd belast met het toezicht op de scholen voor huishouden en vrouwelijke handwerken en de cursussen op dit gebied, al of niet aan deze scholen verbonden, zomede het leerlingwezen op het gebied van huishouden en vrouwelijke handwerken in de provinciën Zeeland, Noordbrabant en Limburg en het ten noorden van de Lek en de Nieuwe Maas liggende gedeelte van de provincie Zuidholland, met uitzondering van Rotterdam;
2. de inspectrice mej. J. F. Beumer werd belast met het toezicht op de scholen voor huishouden en vrouwelijke handwerken en de cursussen op dit gebied, al of

niet aan deze scholen verbonden, zomede het leerlingwezen op het gebied van huishouden en vrouwelijke handwerken in de provinciën Utrecht en Noordholland, het ten zuiden van de Rijn en de Lek liggende gedeelte van de provincie Gelderland en het ten oosten van de Noord liggende gedeelte van de provincie Zuidholland;

3. de inspectrice mej. O. A. van Loghem werd belast met het toezicht op de scholen voor huishouden en vrouwelijke handwerken en de cursussen op dit gebied, al of niet aan deze scholen verbonden, zomede het leerlingwezen op het gebied van huishouden en vrouwelijke handwerken in de provinciën Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel, het ten oosten van de Rijn en de IJssel liggende gedeelte van de provincie Gelderland, de Zuidhollandse eilanden en Rotterdam, alsmede met het toezicht op alle scholen voor maatschappelijk werk;

4. de inspectrice mej. G. G. Smit werd belast met het toezicht op de scholen en de cursussen voor landbouwhuishoudonderwijs in de provinciën Groningen, Friesland, Drenthe, Utrecht, Noordholland en Zuidholland en op alle scholen en cursussen ter opleiding voor de akten N XIX en N XXI;

5. de inspectrice mej. E. E. M. Bergervoet werd belast met het toezicht op de scholen en de cursussen voor landbouwhuishoudonderwijs in de provinciën Overijssel, Gelderland, Zeeland, Noordbrabant en Limburg, met uitzondering van de scholen en de cursussen ter opleiding voor de akten N XIX en N XXI.

Bij Koninklijk besluit van 5 Mei 1948, no 20, werd bepaald, dat het ambtsgebied van mej. Beumer met ingang van 1 April 1948 zou omvatten de provinciën Utrecht en Noordholland, het ten zuiden van de Rijn en de Lek en ten westen van de IJssel liggende gedeelte van de provincie Gelderland en het ten oosten van de Noord liggende gedeelte van de provincie Zuidholland.

Het besluit is opgenomen in de *Nederlandse Staatscourant* van 14 April 1948, no 72.

F. LAGER ONDERWIJS

I. DE UITVOERING DER LAGER-ONDERWIJSWET 1920 C.A., BIJZONDERE VOORZIENINGEN (GENEESKUNDIG SCHOOLTOEZICHT, SCHOOLBIOSCOOP, SCHOOL- EN WERKTUINEN, CURSUSSEN VOOR SPRAAKGEBREKKIGEN)

Hieronder volgen enkele gegevens omtrent de toepassing der Lager-onderwijs-wet 1920 c.a.

OPENBARE SCHOLEN UITSLUITEND VOOR VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS (ART. 3, LID 2bis)

Het volgende staatje geeft een overzicht van de aantallen openbare scholen *uitsluitend* voor voortgezet gewoon lager onderwijs in de onderscheidene provinciën.

Provinciën	Aantal scholen voor vglø	Provinciën	Aantal scholen voor vglø
Groningen	10	Zuidholland	21
Friesland	6	Zeeland	2
Drenthe	3	Noordbrabant	—
Overijssel	9	Limburg	—
Gelderland	10		
Utrecht	4	Totaal 1948 . . .	82
Noordholland	17	Totaal 1947 . . .	86

ONTHEFFING VERPLICHTING TOT HET GEVEN VAN ONDERWIJS IN HANDEN-ARBEID EN EENVOUDIGE HUISHOUDKUNDE BIJ HET VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS (ART. 3, LID 2bis)

Ten aanzien van 48 scholen is overeenkomstig de aangehaalde wetsbepaling ontheffing verleend van de verplichting tot het geven van onderwijs in *handenarbeid*. Ten aanzien van 30 scholen is vrijstelling verleend voor *eenvoudige huishoudkunde*.

VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS IN ZEVENDE EN ACHTSTE LEERJAREN (ART. 3, LID 2ter)

Ten aanzien van 9 scholen heeft de Minister overeenkomstig art. 3, lid 2ter, der wet toestemming verleend tot het geven van voortgezet gewoon lager onderwijs in zevende en achtste leerjaren.

ONTNEMING BEVOEGDHEID TOT HET GEVEN VAN ONDERWIJS (ART. 10)

Ten aanzien van 2 onderwijzers hebben Gedeputeerde Staten met toepassing van art. 10, 1e en 2e lid, der wet verklaard dat zij hun bevoegdheid tot het geven van onderwijs hebben verloren.

TEGEMOETKOMING IN DE KOSTEN VAN VERVOER (ART. 13, 1E LID)

Het aantal gemeenten waar krachtens art. 13, 1e lid, der Lager-onderwijswet 1920 steun werd verleend ter tegemoetkoming in de kosten, verbonden aan het bezoeken ener lagere school, is sedert 1947 met 86 of 21 % toegenomen. Het aantal leerlingen aan wie deze steun werd verleend, vermeerderde met 873 of 22,1 %. Een en ander moge blijken uit het volgende staatje.

Provinciën	Aantal gemeenten waar krachtens art. 13, 1e lid, steun werd verleend ter tegemoetkoming in de kosten, verbonden aan het bezoeken ener lagere school							Aantal leerlingen aan wie steun werd verleend						
	Gemeenten met:							Gemeenten met:						
	100 000 en meer inw.	50 000—< 100 000 inw.	20 000—< 50 000 inw.	5 000—< 20 000 inw.	minder dan 5 000 inw.	Totaal		100 000 en meer inw.	50 000—< 100 000 inw.	20 000—< 50 000 inw.	5 000—< 20 000 inw.	minder dan 5 000 inw.	Totaal	
Groningen	1	—	—	10	18	29	1	—	—	82	70	153		
Friesland	—	1	3	21	6	31	—	6	38	374	32	410		
Drenthe	—	—	2	13	12	27	—	—	50	147	88	285		
Overijssel	—	1	—	21	6	28	—	16	—	498	25	523		
Gelderland	—	2	3	28	24	57	—	81	32	420	142	675		
Utrecht	—	—	2	7	19	28	—	—	4	64	127	195		
Noordholland	1	—	5	19	42	67	1	127	288	331	747			
Zuidholland	2	2	2	30	52	88	100	4	18	302	248	672		
Zeeland	—	—	—	5	38	43	—	—	—	75	186	261		
Noordbrabant	—	2	1	23	43	69	—	38	21	222	294	575		
Limburg	—	—	1	13	15	29	—	—	3	166	104	273		
Totaal 1948	4	8	19	190	275	496	102	145	293	2638	1647	4825 ¹⁾		
Totaal 1947	2	6	18	160	224	410	6	144	271	2085	1446	3912		

VERVOER VAN LEERLINGEN (ART. 13, 2E LID, ONDER f)

Regelingen tot vervoer van leerlingen overeenkomstig de aangehaalde wetsbepaling waren in 5 gemeenten getroffen. In 4 gemeenten werd in zodanige regeling van gemeentewege een financiële bijdrage verleend.

TEGEMOETKOMING IN DE KOSTEN VAN HUISONDERWIJS (ART. 13, 5E LID)

In 2 gemeenten ten aanzien van 8 leerlingen werd overeenkomstig de aangehaalde wetsbepaling steun verleend ter tegemoetkoming in de kosten, verbonden aan het geven van huisonderwijs.

¹⁾ Bovendien 5 leerlingen in de Noordoostelijke Polder.

GEMEENTEN ZONDER OPENBARE SCHOOL (ART. 19)

Het volgende staatje geeft een overzicht van de aantallen gemeenten in de onderscheidene provinciën waar in het verslagjaar geen openbare school was gevestigd. Tevens is vermeld het aantal gemeenten dat een gemeenschappelijke school onderhield tezamen met één of meer andere gemeenten.

Provinciën	Aantal gemeenten waar geen openbare school gevestigd was ¹⁾	Aantal gemeenten dat een gemeen- schappelijke school onderhield					Totaal
		tezamen met :					
		1	2	3	4	5	
		gemeente(n)					
Groningen	—	2	—	—	—	—	2
Friesland	—	—	1	—	—	—	1
Drenthe	—	—	—	—	—	—	—
Overijssel	3 (3)	2	—	—	—	—	2
Gelderland	31 (9)	1	—	—	—	—	1
Utrecht	31 (25)	—	—	—	—	—	—
Noordholland	6 (4)	5	1	—	—	—	6
Zuidholland	50 (26)	4	—	—	—	—	4
Zeeland	21 (12)	—	—	—	—	—	—
Noordbrabant	104 (20)	2	—	—	—	—	2
Limburg	91 (31)	—	—	—	—	—	—
Totaal 1948	317 (130)	16	2	—	—	—	18
Totaal 1947	314 (130)	18	5	1	—	—	24

Een nominatieve opgave der gemeenten zonder openbare school vindt men op blz. 124/126.

GEMEENTEN WAAR GEEN OPENBAAR VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS WERD GEGEVEN

Het volgende staatje geeft een overzicht van de aantallen gemeenten in de onderscheidene provinciën waar op 31 December 1948 geen openbaar voortgezet gewoon lager onderwijs werd gegeven.

Provinciën	Aantal gemeenten waar geen openbaar vglg werd gegeven	Provinciën	Aantal gemeenten waar geen openbaar vglg werd gegeven
Groningen	26	Zuidholland	110
Friesland	15	Zeeland	31
Drenthe	11	Noordbrabant	133
Overijssel	10	Limburg	107
Gelderland	54		
Utrecht	50	Totaal 1948	612
Noordholland	65	Totaal 1947	564

¹⁾ De tussen () geplaatste getallen betreffen de gemeenten die met naburige gemeenten een regeling hadden getroffen voor toelating van leerlingen; deze zijn in de voorafgaande getallen begrepen.

GEMEENTEN ZONDER OPENBARE SCHOOL (ART. 19)

Provincien	Geen openbare school in de gemeenten:				Gemeenschappelijke school	
					In de gemeente(n):	Gemeenschap- pelijk niet:
Groningen	—	—	—	—	Midwolda Nieuweschans	Nieuwolda Beerta
Friesland	—	—	—	—	—	—
Drenthe	—	—	—	—	Dalen (Dalerend)	Coevorden en Hoogeveen
Overijssel	Borne * ¹⁾	Oldenzaal *	Oormarsum *	—	Dispenheim (Markvelde) Vriezenveen	Nede (Gld.) Tubbergen
Gelderland	Ammerzoden Batenburg Bemmel Bergharen Beuningen Dreumel Druin Duijn	Elburg * Ewijk * Gendt * Groenlo Groosbeek * Hedel Hennin Heteren	Heumen * Horssen Huissen Kerkwijk Lichtenvoorde Maasdriel Millingen Nederhemert *	Pannerden Ubbergen * Wamel Wahl Westervoort Wijchen Zevenaar	Apeldoorn (Hoenderloo)	Ede
Utrecht	Abcoude * Achterhoven * Breukelen St. Pieters Burnik * Bunschoten Eemnes * Haarzuilens Hoeftloop *	Hoogland * Kamerik * Kockengen * Linschoten Loenersloot * Montfoort * Mildrecht * Odijk * Oudekint *	Polsbroek * Renswoude * Ruwid * Schalkwijk * Snedrewaard * Stoutenburg * Tienhoven * Tull en 't Waal Vleuten *	Werkhoven Westbroek * Willskop * Willnis Zegveld	—	—

Noordholland	Heemskerk *	Marken	Obdam * Opmeer *	Urk Wieringermeer *	Beverwijk s-Graveland Hensbroek Obdam Opmeer St. Pancras	Heemskerk en Velsen Ankeveen Obdam Hensbroek Spanbroek Koedijk
Zuidholland	Alblas (Oud) * Alkemade * Baronswaarder * Bergschenhoek * Bertel en Roden- rij * Herkingen * Lange-Ruige- Weide *	Leerbroek * Leimuider * Lier (de) * Maasland Molenaarsgraaf * Noordorp * Ottoland * Papkop * Peursum *	Rierveld * Rozenburg * Sassenheim * Schipluiden * Schoonewoerd * Tienhoven * Vlist * Voorhout	Waarder * Warmond * Wieringen * Wijngaarden * Zevenhoven *	Anetide Ooltgensplaat Oostvoorne Zuid-Beijerland	Tienhoven den Bommel Rocanje Goudswaard
Zeeland	Agderkerke * Biggkerke Clinge * Duivendijk * Elkerzee * Grauw en Langendam *	Grijskerke s-Heereboek * Hooftplaat Jaastren (St.) Koewacht * Laurens (St.) *	Meliskerke Ovezande * Philippine * Ritthen Serooskerke (W.) Vrouwepolder *	Westdorpe * Zouclande Zuiddorpe	—	—
Noordbrabant	Aarle-Rixtel Alm * Almkerk * Apten Andel * Asten Bakel Beek * Beek en Donk Bergijk Bergen op Zoom * Berghum Berlicum Berlicum Best Bladel Boekel Boxmeer	Budel * Charm Cuyk Diesten Dinther Dongen * Drunen Dungen (den) Eersel Empel Erp Eich Geffen Geldrop Giemert Gilze Goirle * Lieshout Grave	Haaren Halsteren Haps Heesch Heeswijk Helvoirt Hoeven Hooge en Lage Mierde Hooge en Lage Zwaluwe * Hoogeloorn Huilbergen Klundert * Leende * Liempe Lieshout Lith *	Luijkgestel Maarheze * Megen Michielsgestel (St.) Mierlo Mill Moergestel Nieuw Ginneken Nieuw Vosmeer Nistelrode Nuland Oeffelt Oirschot Oisterwijk Osselbeers Optoo Oss Ossendrecht	Empel Klundert	Alm Hooge en Lage Zwaluwe

1) De met een * gemerkte gemeenten hadden met naburige gemeenten een regeling getroffen voor toelating van leerlingen.

Provincien	Geen openbare school in de gemeenten:				Gemeenschappelijke school	
					In de gemeente(n):	Gemeenschap- pelijk met:
Noordbrabant (vervolg)	Oudenbosch Oud- en Nieuw- Gastel Putte Raamsdonk Ravenstein Reusel Rierhoven Rosmalen	Rucphen Rijsbergen Reijswijk Schijf Schijndel Someren Son Standaardbuiten Steenbergen *	Stiphout Teteringen * 1) Uden Udenhoort Veghel Vessem Vierlingsbeek Waalre	Wanroij Waspel * Werkendam Westerhoven Woensdrecht Wouw Zeeland Zevenbergen *		
Limburg	Ambij * Anstenrade Arcen en Velden * Baexen Beegden Beek * Beesel * Beiseld Bingelrade Borgharen Born Broekhuizen Brussum Bunde Cadier en Keer * Echt * Engelsloven * Elsloo Geertveld (St.) Gelen Gulle Grensbicht Gronsveld *	Grubbevorst * Gulpen * Heer en Puthoel Heijthuisen Helden * Herten Hoensbroek * Horn Hulsberg * Ieren * Jabeek Kessel * Klimmen Limbricht Linne Maasbracht Maasniel Margraten * Meerlo * Meerssen * Meijel Merckelbeek	Montfort Munstergeleen Neer Nieuwenhagen * Nieuwstadt Noorbeek Nuth * Obbicht en Papenhoven Oedilsherg (St.) Oirsbeek Otersum Posterholt Roggel Roosteren Schaesberg Schimmert Schinnen Schinveld * Sevenum Simpelveld Slenaken Spraubeek	Stein * Stevensweert Strunproy Susteren * Swalmen Tegelen * Thorn Ubach over Worms Ulestraten Urmond Valkenburg- Houthem * Venray * Vlodrop Wanssum Weert Wessem Witten * Wijle * Wijnandsrade		

1) De met een * gemerkte gemeenten hadden met naburige gemeenten een regeling getroffen voor toelating van leerlingen.

GEMEENSCHAPPELIJKE OPENBARE SCHOLEN UITSLUITEND VOOR VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS

Het volgende staatje geeft een overzicht van het aantal gemeenten in de onderscheidene provinciën dat een gemeenschappelijke school *uitsluitend* voor voortgezet gewoon lager onderwijs onderhield tezamen met één of meer andere gemeenten.

Provinciën	Aantal gemeenten dat een gemeenschappelijke school uitsluitend voor vglo onderhield				Totaal
	tezamen met :				
	1	2	3	4	
	gemeente(n)				
Groningen	—	—	—	—	—
Friesland	—	—	—	—	—
Drenthe	—	—	—	—	—
Overijssel	—	—	—	—	—
Gelderland	—	—	—	—	—
Utrecht	—	—	—	—	—
Noordholland	1	—	—	—	1
Zuidholland	2	—	—	—	2
Zeeland	—	—	—	—	—
Noordbrabant	—	—	—	—	—
Limburg	—	—	—	—	—
Totaal 1948	3	—	—	—	3
Totaal 1947	2	—	—	—	2

 GEMEENSCHAPPELIJKE OPENBARE SCHOLEN VOOR UITGEBREID LAGER ONDERWIJS (ART. 19, 4^E LID)

Het staatje op blz. 128 geeft een overzicht van het aantal gemeenten in de onderscheidene provinciën dat tezamen met één of meer andere gemeenten een gemeenschappelijke school onderhield voor *uitgebreid lager* onderwijs.

 VERMEERDERING VAN HET AANTAL SCHOLEN OF VAN DE OMVANG VAN HET ONDERWIJS (ART. 22, 2^E EN 3^E LID)

Het 2e lid van art. 22 der wet, krachtens hetwelk door Gedeputeerde Staten, en het 3e lid van genoemd artikel, krachtens hetwelk door de Kroon vermeerdering van het aantal openbare scholen of van de omvang van het onderwijs kan worden bevolen, vonden in het verslagjaar geen toepassing.

 INSTANDHOUDING VAN OPENBARE SCHOLEN MET MINDER DAN HET VOORGESCHREVEN AANTAL LEERLINGEN (ART. 22*bis*)

Het 2e lid van art. 22*bis* der wet, krachtens hetwelk door de Kroon ten aanzien van een openbare school kan worden verklaard dat haar instandhouding inge-

UITVOERING LAGER-ONDERWIJSWET 1920, ENZ.

UITVOERING LAGER-ONDERWIJS IN 1925 EN 1947						
Provinciën	Aantal gemeenten dat een gemeenschappelijke school voor ulo onderhield					Totaal
	tezamen met:					
	1	2	3	4	5	
	gemeente(n)					
Groningen	—	—	—	—	—	—
Friesland	—	—	—	—	—	—
Drenthe	—	—	—	—	—	—
Overijssel	—	—	—	—	—	—
Gelderland	—	—	—	—	—	—
Utrecht	—	—	—	—	—	—
Noordholland	—	1	—	—	—	1
Zuidholland	—	—	—	—	—	—
Zeeland	—	—	—	—	—	—
Noordbrabant	—	—	—	—	—	—
Limburg	—	—	—	—	—	—
Totaal 1948	—	1	—	—	—	1
Totaal 1947	2	1	—	—	—	3

volge art. 19 der wet wordt gevorderd, vond in het verslagjaar geen toepassing. Het 3e lid van art. 22bis der wet, krachtens hetwelk de Minister ontheffing kan verlenen van de bepaling, bedoeld in het 1e lid van dit artikel, vond in het verslagjaar geen toepassing.

Ten aanzien van 5 gemeenten en 5 openbare lagere scholen heeft de Minister de vergunning verleend, bedoeld in art. 22bis, 6e lid, der wet.

Het 7e lid van art. 22bis der wet, krachtens hetwelk de Kroon ontheffing kan verlenen van de bepaling van het 1e lid van dit artikel, vond in het verslagjaar geen toepassing.

VERLAGING VAN HET VEREISTE AANTAL LEERLINGEN (ART. 23bis, 2E LID)

Het 2e lid van art. 23bis der wet, krachtens hetwelk door de Kroon het aantal leerlingen, vereist voor de stichting van een openbare school, lager kan worden gesteld, vond in het verslagjaar geen toepassing.

TIJDELIJKE SLUITING ENER OPENBARE SCHOOL (ART. 24)

Art. 24 der wet, hetwelk bepaalt dat door Gedeputeerde Staten of de Kroon tijdelijke sluiting ener openbare school kan worden bevolen, vond in het verslagjaar geen toepassing.

AFWIJKING VAN DE EISEN WAARAAN HET LEERPLAN MOET VOLDOEN, TEN BEHOEVE VAN DE BIJZONDERE INRICHTING VAN HET ONDERWIJS (ART. 25, 5E LID)

Ten aanzien van 1 gemeente en 11 scholen voor gewoon lager onderwijs heeft de Minister de vergunning verleend, bedoeld in het 5e lid van art. 25 der wet.

ONTHEFFING VAN DE VERPLICHTING DAT AAN HET HOOFD VAN EEN OPENBARE SCHOOL TEvens HET ONDERWIJS ENER KLAS MOET ZIJN OPGEDRAGEN (ART. 27, 4^E LID)

Ten aanzien van 1 hoofd ener openbare school heeft de Minister de vrijstelling verleend, bedoeld in art. 27, 4^e lid, der wet.

DISCIPLINAIRE STRAFFEN (ART. 37, 1^E LID)

In 1 gemeente hebben burgemeester en wethouders met toepassing van art. 37, 1^e lid, onder *a*, der wet aan 1 onderwijzer de straf van schriftelijke berisping opgelegd.

In 1 gemeente hebben burgemeester en wethouders met toepassing van art. 37, eerste lid, onder *b*, der wet aan 1 onderwijzer de straf van inhouding van gehele of gedeeltelijke bezoldiging tot een bedrag van ten hoogste een maand bezoldiging opgelegd¹⁾.

Het 1^e lid, onder *c*, van art. 37 der wet, krachtens hetwelk door burgemeester en wethouders aan een onderwijzer de straf van terugzetting in bezoldiging voor ten hoogste het bedrag van de laatste twee periodieke verhogingen kan worden opgelegd, werd in het verslagjaar niet toegepast.

Het 1^e lid, onder *d*, van art. 37 der wet, krachtens hetwelk door burgemeester en wethouders aan een onderwijzer de straf van niet-toekenning van periodieke verhoging van bezoldiging voor ten hoogste de duur van vier jaren kan worden opgelegd, vond in het verslagjaar geen toepassing.

Het 1^e lid, onder *e*, van art. 37 der wet, krachtens hetwelk door burgemeester en wethouders aan een onderwijzer de straf van schorsing voor een bepaalde tijd met of zonder inhouding van gehele of gedeeltelijke bezoldiging kan worden opgelegd, werd in het verslagjaar niet toegepast.

ONGEVRAAGD ONTSLAG (ART. 38, 1^E LID, ONDER *b*)

Aan 2 onderwijzers heeft de gemeenteraad, anders dan op eigen verzoek of anders dan wegens opheffing van hun betrekking, huwelijk dan wel (voorlopige) pensionering, krachtens art. 38, 1^e lid, onder *b*, der wet ontslag verleend. In beide gevallen geschiedde het ontslag niet-eervol.

ONTNEMEN BEVOEGDHEID TOT HET GEVEN VAN ONDERWIJS (ART. 38, 3^E LID)

Ten aanzien van 2 niet-eervol ontslagen onderwijzers hebben Gedeputeerde Staten verklaard dat zij hun bevoegdheid tot het geven van onderwijs hebben verloren.

ONTZEGGING TOEGANG TOT DE SCHOOL (ART. 39, 1^E LID)

In 1 gemeente hebben burgemeester en wethouders met toepassing van art. 39, 1^e lid, der wet aan in totaal 1 onderwijzer de toegang tot de school ontzegd.

SCHORSING IN DE BEVOEGDHEID (ART. 42, 3^E LID)

Het 3^e lid van art. 42 der wet, krachtens hetwelk een onderwijzer aan een openbare school door de Kroon voor ten hoogste een jaar of voor onbepaalde tijd in zijn bevoegdheid kan worden geschorst, vond in het verslagjaar geen toepassing.

¹⁾ In het onderhavige geval 1 week bezoldiging.

AMBTEN EN BEDIENINGEN DER ONDERWIJZERS (ARTT. 45, 2E LID, EN 97, 2E LID, ONDER b)				
Provinciën	Openbare onderwijzers (krachtens art. 45, 2e lid)	Bijzondere onderwijzers (krachtens art. 97, 2e lid, onder b)	Openbare onderwijzers (krachtens art. 45, 2e lid)	Bijzondere onderwijzers (krachtens art. 97, 2e lid, onder b)
Groningen	1 : secretaris-boekhouder van een waterschap 1 : administrateur spaarbank 1 : secretaris waterschappen 1 : administrateur-secretaris land- bouwvereniging 1 : secr. landbouwvereniging 1 : penningmeester spaarbank 1 : correspondent dagblad	4 : schooladministrateur 7 : kassier 1 : agent verzekeringsmij. 1 : verslaggever dagblad 1 : secr.-boekhouder waterschap	—	—
Friesland	1 : vertegenwoordiger verzeke- ringsmaatschappij 1 : ambtenaar burgerlijke stand 1 : secretaris-penningmeester van een waterschap 1 : directeur-correspondent hulp- bank van de onderwijzers- spaarbank 1 : administrateur-kerkvoogd 1 : medewerker maandblad Friese Zuivelvereniging	17 : schooladministrateur 1 : plv. lid pachtkamer	1 : administrateur en agent verzekeringsmij. 1 : uitoefening boeren- bedrijf	1 : handel in textiel en galantereën
Drenthe	2 : secr.-penningm. waterschap	5 : schooladministrateur 1 : kassier 1 : secr.-boekhouder veenmarke 1 : secr.-penningm. waterschap	—	—
Overijssel	2 : ambtenaar nazorg blo 1 : kassier boerenbank 3 : directeur zandvereniging 1 : agent verzekeringsmij.	17 : schooladministrateur 6 : kassier boerenbank 1 : gymnasticleeraar 1 : secr.-penningmeester bouw- vereniging 1 : secr.-penningm. waterschap	1 : echigenote kapiteel 1 : nering drijven	—

Overijssel (vervolg)	1 : secr.-penningm. landar- beidersvereniging 1 : gemachtigde inrichting stud- beestellingen 1 : koster en ontvanger Ned. Herv. Gemeente	1 : assistent verzekeringsh. 2 : lid Provinciale Staten 1 : voorzitter van het A.Z.A.	1 : secr.-penningm. waterschap	1 : handel in kuikens en broedieren 1 : echgenote houthier van P.T.T.-kantoor	2 : drijven van handel 1 : detailhandel in parfuu- merieën 1 : lantoor reclamebureau door zoom
Gelderland	6 : secretaris polder 1 : secr.-penning. ziekenfonds 2 : administrateur bouwveren- iging 1 : gemachtigde voor het houden van toezicht op gemeente- patienten 1 : wnd.ambtenaar waarnemings- station Kon. Ned. Meteorolo- gisch Instituut te De Bilt 1 : vader jeugherberg 2 : correspondent nieuwblad 1 : controleur berekeningen overlijdensfonds	84 : schooladministrateur 3 : verzekeringsagent 1 : kassier boerenleenbank 1 : hulpkassier boerenleenbank 2 : functie lich. verzorging van kinderen buiten de school- uren 1 : secr.-penning. ziekenfonds 1 : secr.-penning. boerenbond 2 : administrateur woningbouw- stichting 1 : curator „Kinderzorg” 1 : commissaris N.V. 1 : kassier boerenleenbank en secr.-ontvanger polder 1 : lid Provinciale Staten 1 : inventarisator dorpspolder- archieven 6 : secr.-ontvanger polder 12 : secr. polder 1 : enquêteur S.E.C. 1 : administrateur betonfabriek 1 : wnd.ambtenaar postkantoor 1 : zaakwaarnemer boerenbond 2 : directeur zangvereniging 1 : correspondent nieuwblad 1 : directeur muziekvereniging 1 : administrateur reclamebureau 1 : bijwerken boeken particulier 1 : hulp-administrateur 1 : agent spaarbank	1 : schooladministrateur 3 : verzekeringsagent 1 : kassier boerenleenbank 1 : hulpkassier boerenleenbank 2 : functie lich. verzorging van kinderen buiten de school- uren 1 : secr.-penning. ziekenfonds 1 : secr.-penning. boerenbond 2 : administrateur woningbouw- stichting 1 : curator „Kinderzorg” 1 : commissaris N.V. 1 : kassier boerenleenbank en secr.-ontvanger polder 1 : lid Provinciale Staten 1 : inventarisator dorpspolder- archieven 6 : secr.-ontvanger polder 12 : secr. polder 1 : enquêteur S.E.C. 1 : administrateur betonfabriek 1 : wnd.ambtenaar postkantoor 1 : zaakwaarnemer boerenbond 2 : directeur zangvereniging 1 : correspondent nieuwblad 1 : directeur muziekvereniging 1 : administrateur reclamebureau 1 : bijwerken boeken particulier 1 : hulp-administrateur 1 : agent spaarbank	1 : handel in kuikens en broedieren 1 : echgenote houthier van P.T.T.-kantoor	2 : drijven van handel 1 : detailhandel in parfuu- merieën 1 : lantoor reclamebureau door zoom

Provincien	Opgave van ambten en bedieningen, waarvoor vrijstelling werd verleend (voorzover niet van kerkelijke of daarmee gelijk te stellen aard)	Aantal onderwijzers, waaraan was toegestaan dat te hunnen huize handel of nating werd gedreven of enig beroep werd uitgeoefend (behalve het geven van onderwijs)		
		Openbare onderwijzers (krachtens art. 45, 2e lid)	Bijzondere onderwijzers (krachtens art. 97, 2e lid, onder b)	Bijzondere onderwijzers (krachtens art. 97, 2e lid, onder b)
Utrecht	1 : kassier boerenleenbank 1 : opzichter begraafplaats		35 : schooladministrateur 2 : kassier boerenleenbank 1 : leider zangkoren 3 : verzekeringsagent 1 : agent van een bank 1 : boekhouder 1 : secr.-penningm. woningbouwvereniging 1 : administrateur Nutspaarb. 1 : secr.-penningm. van 2 waterschapen	1 : sigarenhandel door echgenoot 1 : electrotechnisch bureau 1 : hoedenzaak door echgenote
Noordholland	7 : toezichthouder(st) bij rust- en maaltijden van leerlingen en opvoedingsschool 2 : kassier boerenleenbank 1 : administrateur burg. ambtstuur 1 : administrateur woningbouwvereniging 1 : secr.-penningm. polder 1 : sportredacteur 1 : dagbladcorrespondent 1 : sinnensteller notulen raadsvergaderingen	48 : schooladministrateur 9 : kassier boerenleenbank 1 : bedieners van centrale verwarming 2 : secr.-penningm. polder of waterschap 1 : agent spaarkas 1 : administrateur vakonderwijs		1 : schoonzuster naalster en patronenmaakster
Zuidholland	1 : muzikerevizeur nieuwblad 1 : leider schoolhuin 1 : assistent-leider schoolhuin 2 : secr. commissie tot wering van schoolverzuim 1 : secr.-penningm. waterschap 3 : secr.-penningm. polder 1 : boekhouder spaarbank 1 : penningm. spaarbank 1 : administrateur bouwvereniging 1 : administrateur ziekenhuisverpleging 1 : tusschenpersoon Raad v. Arbeid 1 : verpleegster in ziekenhuis	17 : schooladministrateur 1 : secr.-penningm. waterschap 1 : kassier boerenleenbank 1 : kassier boerenleenbank en secr. polder 1 : vertaler 1 : klerk boerenleenbank 1 : vaklerares kweekschool 1 : leraar gem. vaktekenschool 1 : docent land- en tuinbouwonderwijs		1 : kassierschap boerenleenbank

UITVOERING LAGER-ONDERWIJSWET 1920, ENZ.

Zeehnd	1 : schriftlver ambachtschool 1 : secr.-ontv. burg. armbestuur 1 : hulpkassier Nutsspaarbank	4 : kassier boerenleenbank 8 : schooladministrateur 1 : secr. boerenbond 1 : controleur coöper. winkels 1 : tijd. leraar Frans Rijks hbs 1 : dagbladcorrespondent			
Noordbrabant		54 : schooladministrateur 10 : kassier boerenleenbank 1 : correspondent boerenleenb. 1 : secr. boerenbond 1 : redacteur 1 : lid Provinciale Staten 1 : secr. afd. coöper. etcrnijn 1 : secr.-penningm. burg. arm- bestuur 1 : administrateur burg. arm- bestuur 4 : verzekeringsagent 2 : secr.-penningm. waterschap 1 : secr.-penn. woningbouwver. 1 : secr. woningbouwvereniging 1 : secr. folk- en controlever. 1 : secr. plaatselijke afd. N.O.B. 1 : boekhouder 1 : accountant			1 : echigenote verlos- kundige 1 : bijkantoor spaarbank
Limburg	1 : kassier boerenleenbank	8 : schooladministrateur 5 : kassier boerenleenbank 1 : correspondent dagbladen 1 : secr.-penningm. land- en tuinbouwbond 1 : secr. zuivelabriek 1 : directeur zangvereniging			

VERLAGING VAN HET VEREISTE AANTAL LEERLINGEN (ART. 73, 2E LID)

Voor 6 gemeenten ten aanzien van in totaal 6 bijzondere scholen voor gewoon lager onderwijs heeft de Kroon de beschikking genomen, bedoeld in art. 73, 2e lid, der wet.

BUITENGEBRUIKSTELLING VAN SCHOOLGEBOUWEN C.Q. GEDEELTEN VAN SCHOOLGEBOUWEN (ART. 83, 6E LID)

Ten aanzien van 5 schoolgebouwen, c.q. gedeelten van schoolgebouwen voor op zichzelf staande scholen, heeft de Kroon c.q. de Minister in verband met de wetwijziging van 25 Juni 1948 (*Staatsblad* no 1254), met toepassing van artikel 83, 6e lid, der wet verklaard, dat het buiten gebruik stellen van een schoolgebouw het gevolg was van de opheffing der school in verband met de samenvoeging met één of meer andere scholen, en ten aanzien van 2 schoolgebouwen dat zulks het gevolg was van de invloed van de sinds 1939 ingetreden buitengewone omstandigheden of andere bijzondere omstandigheden²⁾.

SUBSIDIE AAN BIJZONDERE SCHOLEN WELKE ZIJN GESTICHT ZONDER TOEPASSING VAN ART. 72 DER WET (ART. 88bis, 1E EN 2E LID)

Ten aanzien van 7 gemeenten en van 5 scholen voor gewoon lager onderwijs, 3 scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs en 1 school voor uitgebreid lager onderwijs heeft de Minister de machtiging verleend, bedoeld in art. 88bis, 1e lid, der wet.

Het 2e lid van art. 88bis der wet, krachtens hetwelk door de Kroon in hoger beroep bovenbedoelde machtiging kan worden verleend, vond in het verslagjaar geen toepassing.

AFWIJKING VAN DE EISEN WAARAAN HET LEERPLAN MOET VOLDOEN, TEN BEHOEVE VAN DE BIJZONDERE INRICHTING VAN HET ONDERWIJS (ART. 90, 6E LID)

Ten aanzien van 3 bijzondere scholen voor gewoon lager onderwijs heeft de Kroon de vergunning verleend, bedoeld in art. 90, 6e lid, der wet.

BEHOUD VAN VERGOEDING VOOR BIJZONDERE LAGERE SCHOLEN MET MINDER DAN HET VOORGESCHREVEN AANTAL LEERLINGEN

Voor 42 gemeenten ten aanzien van in totaal 35 bijzondere scholen voor gewoon lager onderwijs en 12 scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs heeft de Minister de beschikking genomen, bedoeld in art. 96, 3e lid, eerste alinea, der wet.

Het 3e lid, tweede alinea, van art. 96 der wet vond in het verslagjaar geen toepassing.

Ten aanzien van 2 scholen heeft de Kroon verklaard dat de toepassing van de aan lid 3bis van art. 96 voorafgaande leden heeft geleid tot opheffing (toepassing van art. 96, lid 3bis, der wet). Voor 3 gemeenten ten aanzien van 3 scholen voor

¹⁾ Zie voor deze wet blz. 144/147.

²⁾ De laatste bepaling is aan genoemd artikel toegevoegd bij de op blz. 144 vermelde Wet van 25 Juni 1948 (*Staatsblad* no 1254).

gewoon lager onderwijs heeft de Minister de ontheffing verleend, bedoeld in art. 96bis, 1e lid, der wet.

Het 4e lid van art. 96bis der wet, krachtens hetwelk de Kroon in hoger beroep bovenbedoelde ontheffing kan verlenen, vond in het verslagjaar geen toepassing.

BEREKENING VERGOEDING EXPLOITATIEKOSTEN VAN BIJZONDERE SCHOLEN

Voor 35 gemeenten heeft de Minister met toepassing van art. 55quater, 1e lid, der wet ten aanzien van in totaal 47 openbare scholen voor gewoon lager onderwijs, 1 school voor voortgezet gewoon lager onderwijs en 1 school voor uitgebreid lager onderwijs bepaald, dat deze bij de vaststelling van het bedrag, bedoeld in art. 55ter, onder a, buiten beschouwing gelaten zullen worden en dat de aantallen leerlingen dezer scholen niet zullen meetellen voor het aantal leerlingen, bedoeld in art. 55ter, onder b.

Ten aanzien van 4 gemeenten en 4 openbare scholen voor gewoon lager onderwijs heeft de Kroon met toepassing van het 3e lid van art. 55quater der wet de beslissing genomen, bedoeld in het 1e lid van dit artikel.

Met toepassing van art. 101ter, 1e lid, der wet is in 99 gemeenten voor in totaal 123 bijzondere scholen voor gewoon lager onderwijs, 6 bijzondere scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs en 9 bijzondere scholen voor uitgebreid lager onderwijs het bedrag per leerling, bedoeld in het 2e lid van art. 101, verhoogd. In 4 gemeenten ten aanzien van 4 scholen voor gewoon lager onderwijs is overeenkomstig het 3e lid van art. 101ter der wet door de Kroon in hoger beroep de beschikking genomen, bedoeld in het 1e lid van dit artikel.

VERGUNNING AAN VREEMDELINGEN TOT HET GEVEN VAN LAGER ONDERWIJS (ART. 129, 2E LID)

Aan 19 vreemdelingen heeft de Kroon overeenkomstig art. 129, 2e lid, der wet de vergunning tot het geven van lager onderwijs verleend.

COMMISSIE VAN TOEZICHT (ART. 176, 2E LID); AMBTENAREN TER VERZEKERING VAN HET PLAATSELIJK SCHOOLTOEZICHT (ART. 176, 3E LID)

Provinciën	Aantal gemeenten met commissie van toezicht (krachtens art. 176, 2e lid)	Ambtenaren ter verzekering van het plaatselijk schooltoezicht (krachtens art. 176, 3e lid)
Groningen	9	—
Friesland	12	—
Drenthe	6	—
Overijssel	8	1) Enschede (1)
Gelderland	18	—
Utrecht	7	Utrecht (1)
Noordholland	27	Amsterdam (6), Zaandam (1)
Zuidholland	16	Delft (1), 's-Gravenhage (4), Leiden (1), Rotterdam (5), Schiedam (1)
Zeeland	10	—
Noordbrabant	26	—
Limburg	25	—

1) De tussen () geplaatste getallen betreffen de aantallen ambtenaren.

GENEESKUNDIG TOEZICHT OP LAGERE SCHOLEN ¹⁾

Provinciën	Aantal gemeenten waar medisch school- toezicht was	Aantal gemeente-schoolartsen		
		Hoofd- functie	Neven- functie	Totaal
Groningen	57	9	1	10
Friesland	44	10	3	13
Drenthe	34	6	—	6
Overijssel	52	15	7	22
Gelderland	108	22	5	25
Utrecht	64	5	7	12
Noordholland	113	36	11	47
Zuidholland	147	39	20	59
Zeeland	101	6	—	6
Noordbrabant	103	21	6	27
Limburg	21	1	24	25
Totaal 1948	844	170	82 ²⁾	252
Totaal 1947	812	154	112	266

BIJZONDERE VOORZIENINGEN (SCHOOLBIOSCOOP, SCHOOLMUSEUM, GENEESKUNDIG SCHOOLTOEZICHT, SCHOOL- EN WERKTUINEN, CURSUSSEN VOOR SPRAAKGEBREKKIGEN)

Op 31 December 1948 werd in 4 gemeenten een gemeentelijke *schoolbioscoop* aange troffen en wel te 's-Gravenhage, Hengelo (O.), Purmerend en Zandvoort; in 2 gemeenten, nl. 's-Gravenhage en Leiden, bestond een gemeentelijk *schoolmuseum*. In 30 gemeenten werden op die datum gemeentelijke *school- en werktuinen* aange troffen, nl. te Apeldoorn, Assen, Assendelft, Barsingerhorn, Coevorden, Dalen, Delft, Dordrecht, Giessendam, 's-Gravenhage, Havelte, Den Helder, Koog a.d. Zaan, Leeuwarden, Markelo, Nieuwleusen, Oude Niedorp, de Rijp, Rijswijk, Schagen, Schiedam, Stavoren, Vlaardingen, Wageningen, Wedde, Wierden, Wieringen, Winschoten, Winterswijk en Zijpe. In 18 gemeenten kwamen gemeentelijke *cursussen voor spraakgebrekkigen* voor en wel te Amsterdam, Apeldoorn, Assen, Dordrecht, Enschede, Geldrop, Goor, 's-Gravenhage, Groningen, Haarlem, Hengelo (O.), Leeuwarden, Leiden, Maastricht, Rotterdam, Rijswijk, Schiedam en Wassenaar.

¹⁾ Voor nadere bijzonderheden betreffende het geneeskundig schooltoezicht raadplege men de jaarverslagen van de Geneeskundig hoofdinspecteur van de volksgezondheid.

²⁾ Bovendien 1 schoolarts in de Noordoostelijke Polder.

II. DE UITVOERING DER LEERPlichtWET

AANTAL GEMEENTEN WAAR EEN VERORDENING KRACHTENS ART. 15 DER WET BESTOND, REGELENDE DE TIJD OF DE TIJDEN WAARBINNEN DE VERLOVEN VOOR VELDARBEID MOETEN VALLEN ¹⁾

Provinciën	Aantal gemeenten op 31 December 1948	
	Totaal	Waar de regeling, bedoeld in art. 15 der Leerplichtwet, bestond
Groningen	57	49 (—)
Friesland	44	37 (2)
Drenthe	34	33 (—)
Overijssel	52	33 (2)
Gelderland	112	88 (1)
Utrecht	67	56 (—)
Noordholland	121	90 (1)
Zuidholland	173	145 (1)
Zeeland	101	93 (1)
Noordbrabant	143	93 (1)
Limburg	111	9 (—)
Totaal 1948	1 016 ²⁾	726 (9)
Totaal 1947	1 016 ²⁾	769 (7)

COMMISSIËN TOT WERING VAN SCHOOLVERZUIM (ART. 21)

In 1002 gemeenten bestonden krachtens art. 21, 1e en 2e lid, der wet 1361 commissiën tot wering van schoolverzuim ³⁾.

In 3 gemeenten hebben burgemeester en wethouders met toepassing van art. 21, 6e lid, der wet de taak der commissie tot wering van schoolverzuim overgenomen.

Het 7e lid van art. 21 der wet, krachtens hetwelk door de Commissaris der Koningin een commissie tot wering van schoolverzuim kan worden ingesteld of aangevuld, vond in het jaar 1948 geen toepassing.

VERORDENINGEN BETREFFENDE HET BRENGEN VAN KINDEREN NAAR SCHOOL DOOR DE POLITIE (ART. 30)

Hieronder volgt een opgave van de gemeenten welke een verordening hadden als bedoeld in art. 30 der wet, en het aantal malen dat deze verordening werd toegepast.

¹⁾ De getallen tussen () betreffen de gemeenten waar deze regeling slechts op een gedeelte van de gemeente betrekking had; deze zijn in de voorafgaande getallen begrepen.

²⁾ Inclusief de Noordoostelijke Polder.

³⁾ Bovendien 1 commissie in de Noordoostelijke Polder.

UITVOERING LEERPLICHTWET

Provinciën	Aantal gemeenten met een verordening	Aantal gemeenten waarin de verordening						Totaal
		1—5 maal	6—10 maal	11—20 maal	21—50 maal	51—100 maal	meer dan 100 maal	
		werd toegepast						
Groningen . . .	25	2	—	—	—	—	1 ⁴⁾	3
Friesland . . .	10	4	—	—	—	—	—	4
Drenthe . . .	19	—	1	—	—	—	—	2 ¹⁾
Overijssel . . .	21	1	4	—	—	—	—	5
Gelderland . . .	51	3	2	4	1	—	—	10
Utrecht . . .	25	1	1	2	—	—	—	6 ²⁾
Noordholland . .	41	3	2	1	1	1	—	8
Zuidholland . .	93	11	1	4	1	2	1 ⁵⁾	20
Zeeland . . .	29	1	1	—	—	—	—	2
Noordbrabant . .	67	6	2	2	1	—	1	12
Limburg . . .	39	—	1	1	1	—	1	4
Totaal 1948 . .	420	32	15	14	5	3	4	76 ³⁾
Totaal 1947 . .	372	26	16	9	6	3	3 ⁶⁾	67 ²⁾

AANTAL GEMEENTEN WAAR OVEREENKOMSTIG ART. 35, 2E EN 3E LID, DER WET
HET GETROUWE SCHOOLBEZOEK VAN GEMEENTEWEGE WERD AANGEMOEDIGD

Provinciën	Aantal gemeenten
Groningen	—
Friesland	2
Drenthe	—
Overijssel	—
Gelderland	4
Utrecht	—
Noordholland	4
Zuidholland	6
Zeeland	1
Noordbrabant	—
Limburg	1
Totaal 1948	18
Totaal 1947	25

¹⁾ In 1 gemeente is het aantal malen dat de verordening toegepast werd, onbekend.

²⁾ Idem in 2 gemeenten.

³⁾ Idem in 3 gemeenten.

⁴⁾ Groningen 469 maal.

⁵⁾ 's-Gravenhage 866 maal.

⁶⁾ 's-Gravenhage ± 900 maal.

III. LEERPlicht

STATISTISCHE GEGEVENS

De navolgende cijfers ¹⁾ betreffen de naleving van de Leerplichtwet in het jaar 1948. Ter vergelijking zijn mede de cijfers over 1947 opgenomen.

	1947	1948
<i>Aantal verzuimde schooltijden</i>		
a. geoorloofd	26 500 763	22 804 480
b. ongeoorloofd	1 439 610	396 337
Totaal	27 940 373	23 200 817
<i>Absoluut schoolverzuim</i>		
Aantal kinderen	*)	301
<i>Relatief schoolverzuim</i>		
Verzuimde schooltijden per 10 000 schooltijden:		
a. geoorloofd	548	429
b. ongeoorloofd	30	8
Totaal	578	437
<i>Alzonderrwijs</i>		
Aantal kinderen	81	70
<i>Landbouwverloven</i>		
Totaal aantal	14 930	13 078
Per 10 000 leerlingen:		
a. 1—10 schooltijden	7,0	7,6
b. 11—20 schooltijden	121,0	104,6

*) Onbekend (in 1946: 1789).

IV. GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID LAGER ONDERWIJS

AANTALLEN SCHOLEN, LEERLINGEN EN LEERKRACHTEN

Gewoon en voortgezet gewoon lager onderwijs

De volgende cijfers ²⁾ geven een indruk van de ontwikkeling van het lager onderwijs in het jaar 1948. Ter vergelijking zijn de overeenkomstige cijfers over 1947 opgenomen.

¹⁾ Ontleend aan de „Statistiek van het gewoon, voortgezet gewoon en uitgebreid lager onderwijs 1939—1948”, samengesteld door het Centraal Bureau voor de Statistiek.

²⁾ Ontleend aan Mededeling no 7323 van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

Tabel 1. Aantal scholen voor glo, vglo en glo + vglo op 31 December 1948

	Uitsluitend voor glo					Uitsluitend voor vglo				
	Open- baar	Bijzonder			Alge- meen totaal	Open- baar	Bijzonder			Alge- meen totaal
		Prot.- Chr.	R.- Kath.	Ove- rige			Prot.- Chr.	R.- Kath.	Ove- rige	
1948	1 097	546	1 351	104	2 001	79	12	131	2	145
1947	968	339	872	86	1 297	83	13	144	—	157
					3 098					224
					2 265					240

Tabel 2. Aantal leerlingen op scholen van glo, vglo en glo + vglo op 31 December 1948

	Openbaar		Prot.-Christf.	
	Totaal	waarvan meisjes	Totaal	waarvan meisjes
Totaal aantal leerlingen glo	303 792	145 351	305 515	147 981
waarvan op scholen voor glo.	190 740	91 146	106 294	51 453
waarvan op scholen voor glo + vglo	113 052	54 205	199 221	96 447
Totaal aantal leerlingen vglo	10 968	4 601	11 925	5 580
waarvan op scholen voor vglo	4 386	1 558	518	208
waarvan op scholen voor glo + vglo	6 582	3 043	11 407	5 372
Algemeen totaal 1948	314 760	149 952	317 440	153 561
1947	318 769	151 126	317 439	153 353

Tabel 3. Aantal hoofden en onderwijzers op scholen voor glo en vglo op 31 December 1948

	Op scholen voor glo											Algemeen totaal
	Openbaar		Bijzonder									
			Prot.-Chr.		R.-Kath.		Overige		Totaal			
	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	
1948	5 465	2 538	3 079	1 276	7 876	4 190	603	325	11 558	5 791	17 023	8 349
1947	5 085	2 408	2 083	895	5 459	3 245	533	295	8 075	4 435	13 160	6 843

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

Voor glo + vglo						Algemeen totaal					
Open- baar	Bijzonder				Alge- meen totaal	Open- baar	Bijzonder				Alge- meen totaal
	Prot.- Chr.	R.- Kath.	Ove- rige	Totaal			Prot.- Chr.	R.- Kath.	Overige	Totaal	
1 208	1 384	1 086	44	2 514	3 722	2 384	1 942	2 568	150	4 660	7 044
1 355	1 577	1 554	56	3 187	4 542	2 406	1 929	2 570	142	4 641	7 047

Bijzonder						Algemeen totaal	
R.-Kath.		Overige		Totaal		Totaal	waarvan meisjes
Totaal	waarvan meisjes	Totaal	waarvan meisjes	Totaal	waarvan meisjes		
489 369	258 023	21 946	10 532	816 830	396 536	1 120 622	541 887
282 334	136 033	16 094	7 716	404 722	195 283	595 462	286 429
207 035	101 990	5 852	2 816	412 108	201 253	525 160	255 458
20 584	12 274	663	250	33 172	18 104	44 140	22 705
5 480	3 478	165	—	6 163	3 686	10 549	5 244
15 104	8 796	498	250	27 009	14 418	33 591	17 461
509 953	250 297	22 609	10 782	850 002	414 640	1 164 762	564 592
508 113	249 175	22 039	10 455	847 591	412 983	1 166 360	564 109

Op scholen voor vglo

Op scholen voor vglō											
Openbaar		Bijzonder								Algemeen totaal	
		Prot.-Chr.		R.-Kath.		Overige		Totaal			
Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.
234	54	33	8	294	156	7	—	334	164	568	218
274	70	40	9	345	174	—	—	385	183	659	253

Tabel 3a. Aantal hoofden en onderwijzers op scholen voor glo + vglo, algemeen totaal, op 31 December 1948

	Op scholen voor glo + vglo												Algemeen totaal
	Openbaar		Bijzonder										
			Prot.-Chr.		R.-Kath.		Overige		Totaal				
	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	
1948	3 956	1 526	6 323	2 213	6 247	3 323	236	117	12 806	5 653	16 762	7 179	
1947	4 327	1 632	7 283	2 544	8 470	4 206	292	143	16 045	6 893	20 372	8 525	

Ter toelichting op bovenstaande cijfers diene het volgende.

Uit bovenstaande cijfers blijkt dat het totaal aantal leerlingen in 1948 vergeleken met 1947 slechts weinig veranderde. Wel nam het aantal vglo-leerlingen wederom — zij het in mindere mate dan in 1947 — belangrijk af, doch deze achteruitgang werd goeddeels gecompenseerd door een stijging van het aantal glo-leerlingen. T.a.v. de aantallen scholen en leerkrachten valt hetzelfde op te merken, waarbij waarschijnlijk zijn oorzaak in de omstandigheid dat na het niet meer verplicht stellen van het 8e leerjaar in 1947 nog niet alle leerlingen die door deze maatregel niet meer leerplichtig waren, in 1947 vertrokken, doch eerst in de loop van 1948 de school verlieten.

Vergelijkt men de cijfers voor het openbaar en het bijzonder onderwijs met elkaar, dan blijkt dat die voor het bijzonder onderwijs wederom zijn gestegen en die voor het openbaar onderwijs in sterkere mate zijn gedaald. Het percentage openbare scholen daalde van 34,1 % tot 33,8%, dat der leerlingen op deze scholen van 27,3 % tot 27,0%.

De omstandigheid, dat de vele scholen die in 1947 nog tot de scholen voor glo en vglo gerekend konden worden, in 1948 door het ontbreken van leerlingen in het 7e en/of 8e leerjaar bij de categorie der scholen uitsluitend voor glo zijn ondergebracht, gemiddeld slechts ca. 150 leerlingen telden, veroorzaakte een daling van de gemiddelde schoolgrootte bij de scholen uitsluitend voor glo. De geringe toename van het totaal aantal leerkrachten, gesteld tegenover het iets kleinere totaal aantal leerlingen, had tot gevolg dat het gemiddeld aantal leerlingen per leerkracht daalde van 34 in 1947 op 33 in 1948.

Tabel 1 geeft een gedetailleerd overzicht van de aantallen scholen, onderscheiden naar richting en soort. Gegevens aangaande de aantallen leerlingen vindt men in tabel 2. Zoals uit de totaalcijfers van deze tabel blijkt, daalde het totaal aantal leerlingen bij het openbaar onderwijs, terwijl het totaal aantal leerlingen bij het bijzonder onderwijs toenam. Stelt men het totaal aantal leerlingen bij het openbaar onderwijs voor 1938 op 100, dan verkrijgt men voor de jaren 1938—1943 en 1945—1948 resp. de volgende indexcijfers: 100, 99, 97, 93, 91, 92, 92, 92, 89 en 88. Voor het bijzonder onderwijs zijn deze cijfers resp. 100,

Algemeen totaal											
Openbaar		Bijzonder								Algemeen totaal	
		Prot.-Chr.		R.-Kath.		Overige		Totaal			
Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.	Totaal	waarv. vrl.
9 655	4 138	9 435	3 497	14 417	7 669	846	442	24 698	11 608	34 353	15 746
9 686	4 110	9 406	3 448	14 274	7 625	825	438	24 505	11 511	34 191	15 621

101, 101, 103, 102, 107, 110, 111, 108 en 108. Voor het openbaar en bijzonder onderwijs tezamen zijn de indexcijfers: 100, 100, 100, 100, 99, 103, 105, 105, 102 en 102.

De tabellen 3 en 3a bevatten ten slotte uitvoerige gegevens betreffende de aantallen leerkrachten, onderscheiden naar richting en soort der school waaraan zij zijn verbonden.

Uitgebreid lager onderwijs

Tabel 4 op blz. 144/145 geeft een overzicht van de aantallen scholen, leerlingen en leerkrachten bij het uitgebreid lager onderwijs naar de toestand op 31 December 1948, onderscheiden naar de richting der scholen, terwijl uit de totaalcijfers het aandeel der 3- en 4-jarige scholen is af te leiden¹⁾. Ook hier zijn ter vergelijking de overeenkomstige cijfers over 1947 vermeld.

Ter toelichting op deze tabel diene het volgende:

Mede als gevolg van de oprichting van een aantal nieuwe scholen nam het uitgebreid lager onderwijs in het verslagjaar — zij het in mindere mate dan in 1947 — in betekenis toe. Stelt men het totaal aantal leerlingen bij het ulo in 1938 op 100, dan verkrijgt men voor de jaren 1938—1943 en 1945—1948 resp. de volgende indexcijfers: 100, 100, 101, 102, 106, 115, 117, 125, 127 en 128.

Van de diverse richtingen kan men voor 1948 zeggen, dat de toeneming bij het Prot.-Christelijk onderwijs het sterkst was, terwijl bij het Rooms-Katholiek onderwijs het aantal leerlingen iets afnam en de aantallen scholen en leerkrachten daar sedert 1947 niet veranderden.

De omzetting van enige 3-jarige scholen in 4-jarige veroorzaakte een daling van het aantal scholen, leerlingen en leerkrachten bij eerstgenoemde categorie ten gunste van laatstgenoemde.

Deze daling bedroeg voor de scholen, leerlingen en leerkrachten resp. 3 (0,8%), 389 (1%) en 16 (1%). De toeneming van de overeenkomstige aantallen bij de 4-jarige scholen was resp. 18 (3,4%), 1 552 (1,8%) en 74 (2,3%).

¹⁾ Ontleend aan Mededeling no 7324 van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

Tabel 4. Aantal scholen, leerlingen en leerkrachten bij het uio op 31 December 1948

	Openbaar		Prot.-Christ.	
	Totaal	waarvan vrouwelijk	Totaal	waarvan vrouwelijk
<i>Scholen</i>				
1948 totaal	258		271	
w.o. 4-jarige scholen	214		179	
1947 totaal	253		260	
w.o. 4-jarige scholen	213		165	
<i>Leerlingen</i>				
1948 totaal	42 917	19 876	37 094	17 363
w.o. 4-jarige scholen	37 687	17 486	26 196	12 552
1947 totaal	42 563	19 299	36 076	16 829
w.o. 4-jarige scholen	38 170	17 382	24 453	11 742
<i>Leerkrachten</i>				
1948 totaal	1 603	178	1 414	83
w.o. 4-jarige scholen	1 394	150	985	64
1947 totaal	1 582	167	1 371	84
w.o. 4-jarige scholen	1 406	145	916	69

VERLENGING WERKINGSDUUR VAN DE WET VAN 27 JUNI 1947 (*Staatsblad* no H 207) BETREFFENDE VASTSTELLING VAN NADERE REGELEN OMTRENT DE VERBINDENDE KRACHT VAN GEDURENDE DE BEZETTINGSTIJD GENOMEN MAATREGELEN OP HET GEBIED VAN HET LAGER ONDERWIJS EN VAN ENIGE ANDERE MAATREGELEN OP DAT GEBIED

Bij de Wet van 13 Februari 1948 (*Staatsblad* no I 58) is de werkingsduur van bovengenoemde wet verlengd van 1 Februari 1948 tot 1 Juli 1948¹⁾. De wet is in werking getreden op 15 Februari 1948, met terugwerkende kracht tot de dag waarop de Wet van 27 Juni 1947 (*Staatsblad* no H 207) in werking is getreden.

WIJZIGING VAN DE LAGER-ONDERWIJSWET 1920

Bij de Wet van 25 Juni 1948 (*Staatsblad* no I 254) zijn de bezettingsmaatregelen op het gebied van het lager onderwijs, voorzover deze bij de Wet van 27 Juni 1947 (*Staatsblad* no H. 207) waren gehandhaafd, in de Lager-onderwijswet 1920 *geïncorporeerd*. Voorts zijn bij deze wet verschillende wijzigingen en aanvullingen van technische aard tot stand gekomen. In verband hiermede wordt de Wet van 25 Juni 1948 wel als „*technische herziening*” van de Lager-onderwijswet 1920 aangeduid.

¹⁾ Zie voor de behandeling in de Staten-Generaal:
Bijl. Hand. II 47/48, 711; Hand. II 47/48, blz. 1332—1333;
Bijl. Hand. I 47/48, 711; Hand. I 47/48, blz. 109.

Bijzonder						Algemeen totaal	
R.-Kath.		Overige		Totaal		Totaal	waarvan vrouwelijk
Totaal	waarvan vrouwelijk	Totaal	waarvan vrouwelijk	Totaal	waarvan vrouwelijk		
344		33		648		906	
132		24		335		549	
344		34		638		891	
130		23		318		531	
44 604	21 238	2 920	1 574	84 618	40 175	127 535	60 071
20 918	9 414	2 320	1 288	49 434	23 254	87 121	40 740
44 858	21 901	2 905	1 530	83 839	40 260	126 402	59 559
20 909	9 775	2 067	1 166	47 429	22 683	85 599	40 065
1 768	759	130	35	3 312	877	4 915	1 055
809	335	106	33	1 900	432	3 294	582
1 768	785	136	38	3 275	907	4 857	1 074
800	338	98	35	1 814	442	3 220	587

De voornaamste voorzieningen welke — buiten de incorporatie van de bezettingsmaatregelen — bij deze wet zijn getroffen, zijn de volgende.

De regeling van artikel 13 der Lager-onderwijswet 1920 omtrent de tegemoetkoming welke aan leerlingen van lagere scholen in de aan het schoolbezoek verbonden vervoerkosten kan worden verleend, werd uitgebreid tot *alle* leerlingen van lagere scholen; voordien gold zij alleen voor leerplichtige leerlingen.

De *leerlingenschaal* onderging een verbetering (artikel 28).

Aan de hoofden der lagere scholen werd de verplichting opgelegd een *administratie* te voeren omtrent het *schoolbezoek* (artikel 28, 10e lid, en artikel 89, 4e lid).

De *rechtspositie* van de *vakleerkrachten* werd verbeterd. Een minimum bezoldiging werd voorgeschreven (artikel 31 en 89, 5e lid), terwijl ook de wachtgeldregeling werd uitgebreid (artikel 53).

De mogelijkheid werd geschapen tot het verlenen van een tegemoetkoming aan de leerkrachten bij het openbaar en bijzonder onderwijs in de noodzakelijke kosten, voortvloeiende uit een *verandering van standplaats* (artikelen 33 en 89, 5e lid).

De regeling omtrent de *straffen* welke aan de leerkrachten kunnen worden opgelegd, werd aangepast aan het Rijksambtenarenreglement, terwijl de beroeps-procedure ingeval van overplaatsing, schorsing en ontslag gewijzigd werd. Kon tot dusver beroep worden ingesteld bij Gedeputeerde Staten, de Kroon en in hoogste instantie bij de Centrale Raad van Beroep, bij de onderhavige wetswijziging werden de *ambtenarengerechten* en de *Centrale Raad van Beroep* als beroepsinstanties aangewezen (artikel 36, 11e lid, 37, 38, 2e lid, en 94).

De *verzekeringsplicht* voor de besturen der bijzondere lagere scholen werd geschrapt (artikel 83, 1e lid).

Een afzonderlijke regeling werd in de wet opgenomen omtrent de herbouw en het herstel van door *oorlogsschade* getroffen schoolgebouwen (§ 1bis, artikelen 87—87octies).

De regeling van de *vergoeding voor vakonderwijzers* werd gewijzigd (artikel 101bis). Een nieuwe regeling werd opgenomen omtrent de verrekening der *kosten* van het onderwijs welke voor rekening der gemeente komen (Titel Va, artikel 128bis—128decies). In verband hiermede vervielen de bestaande regelingen van de artikelen 86, 104, 205, 6e lid, en 205ter, 4e lid.

De Minister verkreeg de bevoegdheid om aan hen die uitsluitend belast zijn met het onderwijs in nuttige handwerken en/of huishoudkunde, vergunning te verlenen zodanig onderwijs te geven, ook zonder de daartoe wettelijk vereiste akte van bekwaamheid (artikel 130, onder b).

De bezitters van de nijverheids-akten Na, Ns, N VII, N VIII en N XIX werden bevoegd verklaard voor het geven van onderwijs in de vakken nuttige handwerken en/of huishoudkunde aan scholen voor lager onderwijs (artikel 133, 5e lid t/m 8e lid).

Bepaald werd dat — behalve bij het buitengewoon lager onderwijs — geen kwekelingen ouder dan 22 jaar tot de school mogen worden toegelaten.

De wet is in werking getreden op 1 Juli 1948, voorzover niet anders was bepaald. Op die datum zijn de volgende besluiten *vervallen*:

1. Besluit van de waarnemend Secretaris-Generaal van het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen van 19 November 1940 (*Nederlandse Staatscourant* 1940, no 227), betreffende het stopzetten van scholenbouw, alsmede de invoering van het onderwijs in lichamelijke oefening aan lagere scholen.
2. Besluit van de Secretarissen-Generaal van de Departementen van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming en van Binnenlandse Zaken van 25 Maart 1941 (*Nederlandse Staatscourant* 1941, no 62), betreffende het treffen van enige maatregelen op het gebied van het lager onderwijs (no I).
3. Besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming van 24 November 1941 (*Nederlandse Staatscourant* 1941, no 229), tot verlenging van de werksduur van enige maatregelen en bepalingen op het gebied van het lager onderwijs.
4. Besluit van de Secretarissen-Generaal van de Departementen van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming en van Binnenlandse Zaken, van 18 Februari 1942 (*Nederlandse Staatscourant* 1942, no 110), tot wijziging van hun besluit van 25 Maart 1941 (no I), betreffende het treffen van enige maatregelen op het gebied van het lager onderwijs.
5. Besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming van 31 Maart 1942 (*Nederlandse Staatscourant* 1942, no 63), betreffende het geven van onderwijs in de lichamelijke oefening aan scholen voor uitgebreid lager onderwijs.
6. Besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming van 26 Augustus 1942 (*Verordeningblad* 96/1942), houdende wijziging van de Lager-onderwijswet 1920, van de Wet van 29 December 1933 (*Staatsblad* no 779), en van enige besluiten in verband met de invoering van het achtste leerjaar aan de scholen voor gewoon lager onderwijs.
7. Besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming van 31 October 1942, no 310 O.W.K. (*Nederlandse Staatscourant* 1942, no 213), voorzover betreft het bepaalde onder II en III.
8. Besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Cultuurbescherming van 24 November 1942 (*Nederlandse Staatscourant* 1942, no 235), betreffende het vak-onderwijs in de lichamelijke oefening aan lagere scholen.

9. Besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming van 21 December 1942 (*Nederlandse Staatscourant* 1942, no 248), betreffende de financiering van de exploitatiekosten van het voortgezet gewoon lager onderwijs.
10. Besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming van 21 Januari 1943 (*Nederlandse Staatscourant* 1943, no 14), betreffende tewerkstelling van vrijwillers aan lagere scholen.
11. Besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming van 22 Januari 1943 (*Nederlandse Staatscourant* 1943, no 15), houdende wijziging van de Lager-onderwijswet 1920.
12. Besluit van de Secretarissen-Generaal van de Departementen van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming en van Binnenlandse Zaken van 22 November/7 December 1943 (*Nederlandse Staatscourant* 1944, no 5), tot wijziging en aanvulling van hun besluit van 25 Maart 1941 (no 1).
13. Besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming van 23 December 1943 (*Nederlandse Staatscourant* 1944, no 22), voorzover betreft het bepaalde onder I.
14. Besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming van 29 Maart 1944 (*Nederlandse Staatscourant* 1944, no 64), houdende maatregelen ter uitbreiding van het aantal benoembare leerkrachten bij het lager onderwijs, voor zover betreft het onder artikel 4 en 5 bepaalde.
15. Besluit van de Secretaris-Generaal van het Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming van 5 Mei 1944 (*Nederlandse Staatscourant* 1944, no 93) tot wijziging en aanvulling van enige bepalingen der Lager-onderwijswet 1920.

Titel Va der wet is in werking getreden op 1 Januari 1949. Voor nadere bijzonderheden aangaande bovengenoemde wet moge worden verwezen naar het betreffende nummer van het *Staatsblad*.

RIJKSVERGOEDING 1948

Met betrekking tot de Rijksvergoeding over het jaar 1948 deelde de Minister bij schrijven van 23 December 1948, no 17631, afd. L.O., aan de besturen der gesubsidieerde bijzondere scholen voor gewoon, voortgezet gewoon en uitgebreid lager onderwijs het volgende mede:

Binnenkort zal een nieuw Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren verschijnen, waarbij o.a. ook de salarissen van een deel der onderwijzers van 1 Januari 1948 af wijziging zullen ondergaan. In verband hiernede verzoek ik U met de inzending van de aanvraag om Rijksvergoeding over 1948 (model B I en II), alsmede van de staat betreffende verhaal van pensioensbijdragen over dat jaar, te wachten totdat de invulling dier stukken in overeenstemming met de nieuwe bepalingen kan geschieden. Voorzoveel nodig verleen ik hierbij ontheffing van de bij de wet gestelde termijn van inzending. Zolang het definitieve voorschot voor 1949 niet is vastgesteld, zal een voorlopig voorschot worden uitbetaald, waarbij rekening zal worden gehouden met de omstandigheid dat over 1948 op het voorschot geen inhouding heeft plaats gehad wegens vermoedelijk verschuldigde pensioensbijdragen.

Verder is in bewerking een Koninklijk besluit, waarbij o.a. voor de mannelijke en vrouwelijke onderwijzers van 23 jaar en ouder, ingaande 1 November 1948, een tijdelijke bijslag van f 4,50 per maand wordt toegekend aan hen wier bruto-maandsalaris (zonder de kindertoelage) f 308,— of minder bedraagt. Tevens zal bij dat besluit, eveneens ingaande 1 November 1948, worden geregeld een tijdelijke loontoelage ad f 1,10 per maand, te beginnen met het tweede kind, voor elk kind waarvoor kindertoelage wordt genoten ingevolge de artikelen 21 en 28 van het Bezoldigingsbesluit B.R.A. 1934. De aanspraak op deze loontoelage wordt niet door een loongrens beperkt.

Hoewel op deze toelagen thans nog geen wettelijk recht bestaat, heb ik er geen bezwaar tegen, dat deze toelagen in de vorm van een voorschot worden uitbetaald. Het is echter raadzaam hierbij rekening te houden met het feit dat door de komende salarisherziening het salaris boven de loongrens van f 308,— per maand kan komen, waardoor aanspraak op de maandelijkse bijslag van f 4,50 zou komen te vervallen.

Van deze gelegenheid maakte de Minister gebruik de bijzondere aandacht der genoemde instanties nogmaals te vestigen op de Wet van 7 December 1934 (*Staatsblad* no 642) tot bescherming van leerlingen tegen de gevolgen van besmettelijke ziekten (tuberculose) van het personeel van onderwijsinrichtingen. Hetgeen hun daaromtrent werd medegedeeld is op deze bladzijde vermeld onder: „Bescherming van leerlingen tegen besmettelijke ziekten”.

Onder dezelfde dagtekening, resp. no 17633, afd. L.O., en no 17635, afd. L.O., deed de Minister een circulaire van gelijke strekking toekomen resp. aan de besturen der gemeenten welke openbare scholen voor lager onderwijs in stand houden, alsmede aan de besturen der gemeenten welke openbare scholen voor buitengewoon lager onderwijs in stand houden, en aan de besturen der gesubsidieerde bijzondere scholen voor buitengewoon lager onderwijs.

WIJZIGING MODELLEN H EN J (VERZOEK OM VOORSCHOT GEMEENTELIJKE VERGOEDING)

Zoals op blz. 146 van dit verslag is vermeld, werden bij artikel 56 van de Wet van 25 Juni 1948 (*Staatsblad* no 254) enkele wijzigingen aangebracht in artikel 101bis der Lager-onderwijswet 1920. In verband hiermede werden de modellen H en J (verzoek om voorschot gemeentelijke vergoeding) herzien en nader vastgesteld bij Ministeriële beschikking van 29 October 1948, no 48668, afd. L.O. De beschikking met de gewijzigde modellen is opgenomen in de *Nederlandse Staatscourant* van 4 November 1948, no 214¹⁾.

BESCHERMING VAN LEERLINGEN TEGEN BESMETTELIJKE ZIEKTEN

Bij schrijven van 23 December 1948, no 17631, afd. L.O.²⁾, vestigde de Minister o.m. de bijzondere aandacht van de besturen der gesubsidieerde bijzondere scholen voor gewoon, voortgezet gewoon en uitgebreid lager onderwijs op de Wet van 7 December 1934 (*Staatsblad* no 642) tot bescherming van leerlingen tegen de gevolgen van besmettelijke ziekten (tuberculose) van personeel van onderwijsinrichtingen. Hun werd dienaangaande het volgende bericht:

Het is mij gebleken, dat zich een belangrijk aantal personen in de school bevindt hetwelk niet in het bezit is van de door die wet geëiste verklaringen. Dit heeft in enkele gevallen reeds tot ernstige gevolgen voor de leerlingen geleid. Aan dit kwaad dient op korte termijn een einde te komen. Ik vestig daarom zeer in het bijzonder Uw aandacht op artikel 11 van bovengenoemde wet, krachtens welk artikel het hoofd of plaatsvervangend hoofd van de school o.m. strafbaar is, wanneer het iemand tot de school toelata die niet in het bezit is van een geldige verklaring. In het vervolg zal in gevallen waarin in strijd met de bepalingen der wet wordt gehandeld, met de grootste gestrengheid tegen het hoofd of het plaatsvervangend hoofd worden opgetreden. De bescherming van de leerlingen maakt dit noodzakelijk.

Een schrijven van gelijke strekking werd onder dezelfde datum, resp. no 17633, afd. L.O., en 17635, afd. L.O., toegezonden resp. aan de besturen der gemeenten welke openbare scholen voor lager onderwijs in stand houden, alsmede aan de besturen der gemeenten welke openbare scholen voor buitengewoon lager

¹⁾ De gewijzigde modellen zijn eveneens opgenomen in de *Mededelingen* 1948, no 6, blz. 8/10.

²⁾ Zie voor het eerste gedeelte van deze circulaire blz. 147.

onderwijs in stand houden, en aan de besturen der gesubsidieerde bijzondere scholen voor buitengewoon lager onderwijs.

BESTRIJDING VAN BRANDSTICHTING DOOR KINDEREN

Ter gelegenheid van de *Nationale Brandweertentoonstelling*, welke onder de auspiciën van de Nederlandse vereniging van brandweercommandanten van 14 tot en met 31 Mei 1948 in de Houtrusthallen te 's-Gravenhage werd gehouden, vestigde het Bureau Brandweer van het Ministerie van Binnenlandse Zaken er de aandacht op, dat hier te lande in de jaren 1946 en 1947 ongeveer 15 % van het totaal aantal branden was toe te schrijven aan het *spelen met vuur en lucifers door kinderen*. De Minister vond hierin aanleiding alle gemeentebesturen en besturen van bijzondere scholen voor gewoon lager onderwijs, voortgezet gewoon lager onderwijs en uitgebreid lager onderwijs te wijzen op het grote belang van de bestrijding van *brandstichting door kinderen*. Dit geschiedde bij schrijven van 23 April 1948, no 36732, afd. L.O., waaraan het volgende wordt ontleend:

Bij een jaarlijks totaal van $\pm$ 9000 branden betekent dit, dat ongeveer 1350 branden per jaar zijn te wijten aan het roekeloos en ondoordacht spel van kinderen. Teneinde aan dit kwaad paal en perk te stellen ligt het in het voornemen van het bestuur van bovengenoemde vereniging deze tentoonstelling te doen gepaard gaan met een voorlichtingscampagne. In het kader dezer actie zou het sterk aanbeveling verdienen, indien de kinderen op school ernstig werden gewezen op de gevaren welke voortspruiten uit het onachtzaam spelen met vuur. Bovendien is het plan gerijpt om de leerlingen van de hoogste twee klassen der scholen voor gewoon lager onderwijs en alle leerlingen van de scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs en uitgebreid lager onderwijs tijdens de lesuren een opstel te doen maken over één van de navolgende onderwerpen:

- Spelen met vuur;
- Onze brandweer rukt uit;
- Een brand in mijn woonplaats.

Het door de onderwijzer aan te wijzen beste opstel van elke klasse behoort, in de linkerbovenhoek van de eerste bladzijde voorzien van de naam en het adres van de leerling — beide duidelijk in blokschrift geschreven, — door het hoofd der school vóór 20 Mei a.s. te worden toegezonden aan de inspecteur van het lager onderwijs onder wie zijn school ressorteert. De ingezonden opstellen, welke mogen zijn voorzien van tekeningen en — deze niet inbegrepen — drie bladzijden cahier-formaat niet mogen te boven gaan, worden door de Nederlandse vereniging van brandweercommandanten bekroond met een boek, hetwelk de winnaar of winnares zal worden toegezonden.

Op grond van het belang hetwelk is gelegen in een aanzienlijke beperking van het brandgevaar, verzoek ik U te bevorderen dat door het onderwijzend personeel Uwer school aan het bovenstaande volle medewerking wordt verleend.

DERDE SCHOOLTijd BIJ ONDERWIJS AAN SCHIPPERSKINDEREN

Op blz. 148 van het Onderwijsverslag 1947 is afgedrukt de Ministeriële beschikking van 24 Mei 1947, no 5541, afd. L.O., waarbij regelen zijn vastgesteld betreffende de *derde schooltijd* bij onderwijs aan schipperskinderen. In het re lid van artikel 2 van deze beschikking, houdende Algemene bepalingen voor scholen en klassen voor schipperskinderen, is bepaald dat het onderwijs moet worden gegeven gedurende niet minder dan 42 normale schoolweken per jaar en in de dagschool per week gedurende ten minste 26 uren. Bij Ministeriële beschikking van 30 Juni 1948, no 8001, afd. L.O., is bepaald dat in dit aantal uren maximaal 2 voor *godsdienstonderwijs* kunnen worden begrepen.

STEUN IN DE HUISVESTINGSKOSTEN VAN SCHIPPERSKINDEREN

Inzake bovenstaand onderwerp bracht de Minister bij schrijven van 19 Januari 1948, no 1501/Sch, afd. L.O., het volgende ter kennis van de Schoolfondsen voor schipperskinderen:

In verband met de wijziging van de lonen voor de binnenscheepvaart ben ik bereid bij de vaststelling van de Rijksbijdrage in de kosten voor huisvesting ten behoeve van de schoolgaande en daarvoor aan de wal geplaatste schipperskinderen, met handhaving van de daarvoor bestaande normen, op het weekloon van de vader een bedrag ad f 5,— in mindering te brengen.

Deze regeling treedt heden met terugwerkende kracht, gerekend van 1 Augustus 1947, in werking, en kan toepassing vinden tot aan de datum waarop de loonregeling voor de binnenscheepvaart opnieuw wordt gewijzigd.

Door schippers wier aanvraag om een bijdrage in de huisvestingskosten voor hun kind(eren) na deze datum, op grond van het daarvoor te hoog inkomen, is afgewezen, doch die met toepassing van het bovenstaande hiervoor wel in aanmerking zouden zijn gekomen, kan wederom een aanvraagformulier worden ingediend.

COMMISSIE FILMKEURING VOOR SCHOOLVERTONINGEN

Aangezien gebleken was dat bij het lager onderwijs de behoefte bestond aan een *keuring* van films bestemd voor schoolvertoning, werd bij Ministeriële beschikking van 12 October 1948, no 44754, afd. L.O., een commissie ingesteld, belast met het keuren van films voor vertoning aan leerlingen van lagere scholen. In deze commissie werden benoemd:

a. tot lid en voorzitter:

Mr. A. J. Fock, inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie Utrecht;

b. tot leden:

Prof. Dr. Ph. Kohnstamm, directeur van de stichting Nederlandse Onderwijs Film;

P. A. Eggermont, inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie Roosendaal;

J. Machielsen, inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie Assen;

J. C. Schuller, hoofdcommissies aan het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen;

c. tot plaatsvervangende leden:

C. Schreuder, adjunct-directeur van de stichting Nederlandse Onderwijs Film;

A. W. Takx, inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie 's-Hertogenbosch;

M. Bijpost, inspecteur van het lager onderwijs in ressort C der inspectie Rotterdam;

L. Schipper, inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie Leeuwarden.

RAPPORT COMMISSIE MUZIEKONDERWIJS OP DE SCHOLEN

Bij Koninklijk besluit van 4 Februari 1946, no 11, werd ingesteld een *Rijkscommissie van advies inzake het muziekonderwijs*. Bij dit besluit werden tevens twee subcommissies ingesteld, w.o. een *subcommissie voor het muziekonderwijs op de*

*scholen*¹⁾. Deze commissie (subcommissie B) heeft de resultaten van haar arbeid neergelegd in een uitvoerig rapport. In dit rapport is aangegeven hoe naar de mening der commissie het muziekonderwijs op de kleuterscholen, de lagere scholen, de scholen voor uitgebreid lager onderwijs, de kweekscholen, de scholen voor nijverheidsonderwijs en de scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs dient te worden geregeld. Naast een samenvattend overzicht bevat het rapport een plan voor elk schooltype afzonderlijk. Mede is opgenomen een leerplan voor het muziekonderwijs op de scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs. Het rapport vindt men hieronder in extenso afgedrukt.

HET MUZIEKONDERWIJS OP DE SCHOLEN

I. Inleiding

A. Omvang

Het schoolmuziekonderwijs strekt zich uit over de kleuterscholen, de gewone lagere scholen, de uloscholen, de nijverheidsdagscholen, de kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen en de scholen voor middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs.

Elk dezer schooltypen stelt zijn eigen eisen in verband met de leeftijd der leerlingen. De verschillende stadia van het schoolmuziekonderwijs vormen echter met elkaar een samenhangend geheel en worden daarom alle beheerst door dezelfde grondbeginselen.

B. Grondbeginselen

De grondbeginselen van het schoolmuziekonderwijs zijn:

- a. Het moet uitgaan van de muzikale aanleg en van de behoeften der leerlingen en rekening houden met de resultaten der muziek- en kinderpsychologie.
- b. Het moet in dienst staan van de culturele belangen der samenleving.
- c. Het is een onderdeel van de algemene vorming der leerlingen en moet dus enerzijds zoveel mogelijk verband houden met het onderwijs in de vakken die op de een of andere wijze met de muziek samenhangen, anderzijds door verbinding met spel, volksdans en rhythmic in wisselwerking treden met de lichamelijke vorming.

C. Doel

Het doel van het schoolmuziekonderwijs is vooral, de liefde der leerlingen te wekken voor de muziek door hen in het bezit te stellen van muzikaal-aesthetische ervaring en begrip.

Tussen muzikale ervaring en begrip moet zoveel mogelijk samenhang en wisselwerking bestaan.

D. Leerstof

De leerstof omvat:

1. Repertoire

- a. muziek om te zingen (liederen en zangen, één- en meerstemmig, o.a. canons, volksdansmelodieën, volksliederen, volks-kinderliederen, eventueel het Gregoriaans resp. het Protestants koraal);
- b. muziek om te spelen (één- en meerstemmig o.a. volksdansmelodieën);
- c. muziek om te beluisteren.

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1944—1946, blz. 34/36, waar ook de samenstelling der bedoelde commissies is vermeld.

II. Kennis

- a. toonstelsel en notenschrift;
- b. elementaire melodie- en vormleer;
- c. stijlen en technieken;
- d. muziekgeschiedenis.

E. Leerplan

Het leerplan vermeldt de leerstof en geeft aan op welke wijze deze over de verschillende leerjaren wordt verdeeld; het geeft bovendien een overzicht van de oefeningen die dienen ter verkrijging van bedrevenheid in het reproduceren, produceren en beluisteren van muziek en van de didactische leer- en hulpmiddelen o.a. handtekens, solmisatie, hulplotenschrift (cijfers of syllabenschrift), rhythmennamen e.d. Deze bedrevenheidsoefeningen kunnen worden onderscheiden in:

- a. oefeningen in stemvorming, articulatie, spreken en declameren;
- b. lees- en schrijf oefeningen;
- c. rhythmische en melodische oefeningen;
- d. improvisatie-oefeningen;
- e. luisteroefeningen.

II. Algemene richtlijnen

A. Omvang

Het muziekonderwijs wordt gegeven op de:

1. *Kleuterschool* aan leerlingen van 4—6 jaar.
2. *Gewone lagere school* aan leerlingen van 6—12 jaar.

Aangezien de leerlingen van de 1e klasse nog in de kleuterperiode verkeren, dient in deze klasse hiermede rekening te worden gehouden.

Er dient onderscheid te worden gemaakt in de behandeling van de 2e en 3e klasse (onderbouw) en van de hogere klassen (bovenbouw). De grens moet niet te scherp worden getrokken.

3. *Ulo-school* aan leerlingen van 13—17 jaar. Bij de bepaling van leerstof en methode dient rekening te worden gehouden met de habitus van de puber, met het milieu en met de intellectuele vorming die de ulo-school geeft.

4. *Nijverheidsdagschool* aan leerlingen van ongeveer 12—25 jaar. Evenals voor de ulo-school dient bij de bepaling van leerstof en methode rekening te worden gehouden met leeftijd, ontwikkelingspeil der leerlingen en met de plaats die zij later in de maatschappij zullen innemen.

5. *Kweekscholen*

Hiervoor zij verwezen naar het in 1943 uitgebrachte rapport van de Commissie-Van Nes, speciaal voor de resultaten der door deze commissie gehouden enquête¹⁾.

6. *Scholen voor middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs* aan leerlingen van ca. 12—ca. 18 jaar.

B. Doel

Op de *kleuter- en gewone lagere school*, de *ulo-* en de *nijverheidsdagschool* is het doel van het muziekonderwijs het wekken en ontwikkelen van de muzikale vermogens der kinderen, vooral door hen te laten zingen en op andere wijze muziek te laten maken en hun de invloed van goede muziek te laten ondergaan. Immers voor de *kleuters* is muziek een natuurlijke levensuiting. Zij reageren spontaan op muzikale indrukken en zetten deze om in lichamelijke beweging. Deze actieve drang komt vooral tot uiting in het spel. Ze nemen globaal op en zijn aanvankelijk vooral gevoelig voor rhythmische indrukken.

Op de *lagere school* dient men uit te gaan van hergeen de belangstelling heeft van het kind. Activiteit dient in de eerste plaats te worden aangekweekt.

¹⁾ Zie *Mededelingen* 1948, nos 4 en 5, blz. 168/179, „Resultaten van het onderzoek betreffende het zangonderwijs op de kweekscholen”.

Op de *kweekschool* is het muziekonderwijs eveneens in de eerste plaats zangonderwijs. Het moet zodanig zijn, dat de leerlingen die aan het eind van hun opleiding bevoegd worden verklaard op de lagere school muziekonderwijs te geven, inderdaad ten volle in staat zijn hun taak in de lagere school, ook wat de muzikale opvoeding betreft, te vervullen.

Een grondige, praktisch-muzikale scholing dient op de voorgrond te staan. Het is bij de toelating nodig rekening te houden met de muzikale aanleg van de candidaat. Naast zangonderwijs dienen de leerlingen in de gelegenheid gesteld te worden vanaf het ze studiejaar instrumentaal muziekonderwijs te ontvangen. Dit zal bestaan in het leren bespelen van instrumenten als piano, viool of ook gitaar en blokfluit, al naar de in het te studiejaar gebleken muzikale aanleg.

Op de scholen voor *middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs* is het hoofddoel de ontwikkeling van het vermogen muziek als zodanig te beleven door het bewust onderkennen van al haar elementen in hun onderlinge samenhang.

III. Richtlijnen voor de verschillende schooltypen

1. *Kleuterschool*

Iedere les draagt het karakter van een spel. Op allerlei manieren worden de kinderen *actief* bij het onderwijs betrokken. Ze luisteren naar de stem van de onderwijzers en naar elkaars stemmen, naar geluiden en tonen. Ze zien de mondstanden bij het zingen en spreken, de gebaren, de ligging van de tonen in aanschouwelijke voorstelling en bewegingen. Ze gebruiken hun stemorgaan, hun lichaam en hanteren het materiaal.

Het *kinderlied* — d. i. allereerst het lied dat thans nog in de mond van de kinderen voortleeft en bij hun spel gebruikt wordt — is het uitgangs- en middelpunt van het onderwijs.

De keuze van deze liederen houdt rekening met de beperkte omvang en capaciteit van de kinderstem. Zij bewegen zich over twee tot zes tonen, maximum een octaaf. Meestal zijn ze gebouwd op bekende melodie-typen. De tekst biedt een grote afwisseling van klinkers en medeklinkers en is vaak van ongedachte rhythmische rijkdom. Zij geven een prachtige gelegenheid om het onderwijs te laten aansluiten aan de wereld van het kind.

Het is daarom de taak van de kleuterschool dit waardevol materiaal te benutten en deze cultuurschat te bewaren.

Dit lied is de kern, waaruit de verschillende elementen ongezoekt worden afgeleid.

2. *Gewone lagere school*

Uitgangspunt is wederom het *zingen*. Het beoogt naast algemene muzikale ontwikkeling in het bijzonder de beoefening van het Nederlandse lied. Bij de keuze van de liederen dient men rekening te houden met hun muzikale en dichterlijke waarde en voldoende aandacht te besteden aan het Nederlandse volkslied.

Uit de liederen kunnen elementen als melodie, rythme, opbouw enz. worden afgeleid, evenals dit voor de kleuterschool werd gezegd.

3. *Ulo-school*

Evenals op de gewone lagere school moet het zingen hoofdzakelijk zijn. Daaromheen groepeerst zich de verdere leerstof, nodig voor de ontwikkeling van het muzikaal gehoor, de rhythmische en melodische aanleg, het vormbesef, het geheugen en het voorstellingsvermogen. Voorts de leerstof, nodig voor het maken van muziekdictées, het spontaan vinden van rythme en melodie en het opschrijven van rhythmische en melodische werkstukjes („improvisatie”).

Bij het liederenmateriaal neemt het Nederlandse volkslied, waaronder ook het geestelijk lied, de belangrijkste plaats in.

Verder: volksliederen uit andere landen, eenvoudige koorliederen, canons en enkele nationale en gelegenheidsliederen.

4. *Nijverheidsdagschool*

Het zingen moet ook hier hoofdzakelijk zijn. Zo mogelijk kan zich daaromheen groeperen de leerstof, nodig voor de ontwikkeling van het muzikaal gehoor, de rhythmische en melodische aanleg, het vormbesef, het muzikaal geheugen en het vermogen om motieven en melodieën en combinaties hiervan te onderscheiden, te vergelijken, zich voor te stellen en te herkennen. Bij het liederenmateriaal neemt

het Nederlandse volkslied, waaronder het geestelijke lied, de voornaamste plaats in. Daarnaast: canons, enkele nationale en gelegenheidsliederen.

De keuze der liederen zal mede van de ontwikkeling der leerlingen en hun latere bestemming afhangen. Op een ambachtsschool voor jongens bv. zal naast volksliederen, nationale liederen en canons aandacht besteed moeten worden aan zgn. ambachtsliederen. Op een huishoudschool voor meisjes worden ook kinderliedjes, speelliedjes, wiegeliedjes e. d. geleerd, terwijl op deze en op de landbouwhuishoudscholen het streeklied en het dialectische lied niet vergeten mogen worden. Het muziekonderwijs op middelbare technische scholen, kunstnijverheidsscholen, in het algemeen op scholen waar het ontwikkelingspeil der leerlingen gelijk staat met dat der middelbare scholen, komt de leerstof overeen met het muziekonderwijs op de scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs.

Op de zeevaartscholen zullen volksliederen en zeemansliederen met Nederlandse woorden en met teksten in vreemde talen de aandacht vragen.

5. Kweekschool

Beoefend dient te worden het zingen van eenvoudige liederen, ook van vreemde bodem en van canons met goede ademhaling, phonatie en articulatie. Enige kennis van het oude Nederlandse volkslied en kinderlied, eventueel van het Gregoriaanse en het Protestantse koraal, dient te worden bijgebracht. Verder het van blad zingen naar notenschrift — op relatieve of absolute toonnamen — van eenvoudige melodieën.

Er dient gelegenheid te zijn voor de leerlingen om zich te oefenen in het leiden van een zangklasse. In de hoogste 3 leerjaren worden de samenhang en het samenspel beoefend. Eveneens het leren bespelen van een instrument, waarbij verwezen moge worden naar hetgeen onder „Doel” hieromtrent werd opgemerkt.

Het is mogelijk bij het piano-onderwijs twee leerlingen in één uur les te geven, bij het onderwijs op een melodie-instrument, benevens op de gitaar, drie leerlingen per uur.

De instrumentale lessen worden gegeven buiten het gewone lesrooster en zo mogelijk aan een muziekschool waar het onderwijs op moderne leest geschiedt is.

De leerlingen dienen zelf voor de aanschaffing van een instrument te zorgen.

Het is wenselijk dat aan de leerschool(scholen) waar de kwekelingen hun praktische opleiding genieten, dezelfde methode voor het zangonderwijs wordt gebruikt als op de betreffende kweekschool.

Het spreekonderwijs op de kweekscholen dient bij voorkeur gegeven te worden door de muziek-(zang)-leraar, mits hij althans hiertoe bevoegd is.

6. Scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs

Aan het onderwijs moet in principe door alle leerlingen worden deelgenomen.

Zowel voor het zelf muziek maken (zingen, spelen, improvisatie, eigen werkstukjes) als voor het luisteren zijn analytische besprekingen en bewustmaking der elementen (rhythme, melodie, harmonische structuur) onmisbaar, zodat ook bij het beluisteren activiteit bestaat. Bij dit alles moet de leraar zoveel mogelijk heuristisch te werk gaan en van de leerlingen zelfwerkzaamheid verlangen.

Wat het zingen betreft wordt verwezen naar dit onderdeel voor de lagere school. Jongens kunnen gedurende de stemwisseling slechts in zeer beperkte mate aan het zingen deelnemen. Hiermede dient rekening te worden gehouden bij het vormen van een schoolkoor. De bezitters van onbruikbare stemmen zullen kunnen medewerken aan een groep die geheel of gedeeltelijk bestaat uit bespelers van slaginstrumenten. Naast liederen en andere vocale muziek kunnen ook eenvoudige vocalises worden gezongen en kan meer aandacht worden besteed aan de toonvorming dan op de lagere school.

IV. Didactische opmerkingen

A. Stemvorming

1. Kleuterschool

Het goede voorbeeld van de onderwijzeres is onmisbaar, want de kinderen leren, vooral op deze leeftijd, alles door nabootsing. De onderwijzeres moet daarom, zowel bij het spreken als het zingen, haar stem hygiënisch gebruiken; bij het vaststellen van de begintoon van de liederen moet zij rekening houden met de beperkte omvang van de kinderstem.

De toonvorming kan gunstig beïnvloed worden door gebaren, suggestieve tekeningen en inwerking op de fantasie van het kind. Van groot nut zijn de afelrijmpjes, die rijk zijn aan klank en stafrijm en een overbloed van stof geven voor articulatie, klinkervorming en resonans. Bekende diereengeluiden

(kukeleku, tierelier, koekoek), klanknabootsingen (bim-bam, tik-tak, rom-bom) leveren ook uitstekende oefenstof.

2. Gewone lagere school en ulo-school

Aandacht moet worden besteed aan de stemvorming, met name aan de ademhaling, de lichaamshouding, de phonatie en articulatie. Het goede voorbeeld van de onderwijzer is ook onontbeerlijk. Een foutief gevormde toon of uitgesproken klank leidt ook bij het kind, dat immers geneigd is tot nabootsing, tot onjuiste toonproductie, die in het verdere leven schadelijk kan blijken. Er dient op te worden gelet dat de kinderen niet worden afgericht, maar op natuurlijke wijze de spraak- en zangklanken vormen. Ook kan het zingen gedeeltelijk worden losgemaakt van het lied en bv. speciale aandacht worden gegeven aan toonvorming en nuancering.

Voor de *ulo-school* geldt in het bijzonder de opmerking dat leerlingen die door mutatie niet kunnen zingen, bij alle andere onderdelen van het muziekonderwijs extra geactiveerd worden.

3. Op de *kweekschool* moet zeer speciaal werk worden gemaakt van de stemvorming, ook theoretisch. Immers dient door de candidaat bij het eindexamen een zangles te worden gegeven. Indien deze onvoldoende is, worde dit door een aantekening op de akte vermeld, waardoor de candidaat geen bevoegdheid zal hebben voor het geven van zangonderwijs op de lagere school.

4. Scholen voor middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs

De opmerkingen welke voor de andere scholen werden gemaakt, gelden zeer zeker ook voor de scholen voor middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs. Verder wordt verwezen naar hetgeen bij de algemene richtlijnen voor deze scholen werd gezegd.

B. Rhythmische vorming

1. Kleuterschool

Getracht moet worden de zin voor maat en ritme te ontwikkelen:

- door eenvoudige, natuurlijke bewegingen, die bij het kinderspel voorkomen (lopen, huppelen, hinken, springen, draaien enz.);
- door het zelf vinden van bewegingen bij een melodie;
- door het ritmisch uitspreken, tikken, lopen van namen, onomatopoeën en versregels.

Zelfs is het mogelijk ritmische dictées te geven, in zeer eenvoudige vorm.

Al deze oefeningen bevorderen allereerst de metrische nauwkeurigheid. Van groot belang is bovendien dat de kinderen ook de ritmische spanningen en ontspanningen van een muzikale zin weergeven. Dit kan spelenderwijs worden voorbereid door allerlei vrije bewegingen (schommelen, roeien, klokken-luiden enz.).

2. Lagere school

In de lagere klassen kan door het speellied, in de hogere door de reidans de ritmische vorming van de kleuterschool worden voortgezet. Samenwerking met lichamelijke oefening is gewenst.

Verdere oefeningen zijn o.a.:

- ritmisch uitspreken van namen, woorden, zinnen, versregels; in de „bovenbouw“ (zie „I. Algemene richtlijnen“ onder „2. gewone lagere school“) van volledige gedichtjes;
- het tikken, kloppen en lopen van rhythmten, eventueel met gebruikmaking van slaginstrumenten;
- het waarnemen en uitbeelden van grotere ritmische spanningen en ontspanningen;
- eenvoudige ritmische dictées.

3. Ulo- en nijverheidsdagsschool

Ook hier dient aan de ritmische vorming de nodige aandacht te worden besteed en samenwerking te worden gezocht met de lichamelijke oefening.

Het verdient aanbeveling hierna oefeningen in ritmische gymnastiek te koppelen en de volksdans te beoefenen.

4. *Kweekschool*

Het spreekt vanzelf dat dit onderdeel der muzikale vorming bij het muziekonderwijs aan de kweekscholen niet veronachtzaamd mag worden.

Hierbij kan gebruik worden gemaakt van de manier waarop de rhythmische vorming in de scholen voor middelbaar en voorbereidend onderwijs wordt ontwikkeld (zie hieronder).

De beoefening van de volksdans dient te worden aanbevolen.

5. *Scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs*

Ter voortzetting van hetgeen aan de rhythmische vorming in de lagere school werd gedaan zal op de scholen voor middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs het rhythmisch spreken beoefend dienen te worden, evenals het tikken, kloppen en lopen van rhythmische figuren. Er zal worden overgegaan tot het uitvoeren van meer gecompliceerde rhythmten. De klasse zal verdeeld worden in groepen die tegelijkertijd verschillende rhythmten uitvoeren. Verder zullen rhythmten van uiteenlopende aard onderscheiden en genoteerd dienen te worden. Dansrhythmten dienen hierbij een belangrijke plaats in te nemen. Ook rhythmische dictées worden in het leerplan opgenomen.

Aanbeveling verdient de koppeling van rhythmische gymnastiek en de beoefening van de volksdans; voor de jongens in het bijzonder van de mannendans.

C. Melodische vorming

1. *Kleuterschool*

Om het gehoor te scherpen kan men de kinderen een geluidsbron laten localiseren, het geluid laten volgen en de duur ervan bepalen. Door middel van lichaamsbewegingen kunnen de kinderen de hoogte en sterkte van de toon aangeven. Er worden geen opzettelijke trefoefeningen gegeven, doch de melodische curve kan worden uitgebeeld door tekeningen, hand- en vinger-standen.

2. *Lagere school*

Op de lagere school is niet alleen het bepalen van de toonafstanden, maar ook het muzikaal geheugen een belangrijke factor.

Uit de telkens tot eigendom geworden toonvoorraad, mede verkregen door zelf maken en improviseren van melodiën, kunnen voorbeelden voor bepaalde intervallen worden gededuceerd. Hierbij is niet alleen te denken aan grote en kleine tertstonsaarden, doch ook aan kerktoonaarden en pentatoniek. Ook hierbij is de beoefening van het dicté aan te bevelen.

3. *Kweekschool en scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs*

Belangrijke onderdelen van de muzikale vorming zijn de ontwikkeling van het gehoor en van de rhythmische en melodische aanleg, van het vormbesef, het muzikaal geheugen en van het vermogen om motieven en melodiën en combinaties hiervan te onderscheiden, te vergelijken, zich voor te stellen en te herkennen. Het maken van dictées dient te worden aangemoedigd.

D. Improvisatie

1. *Kleuterschool*

De meest eenvoudige vorm van improvisatie is de rhythmische. De melodische bestaat in het laten voeren van korte gezongen dialogen, waarbij het ene kind vraagt en de onderwijzers of een ander kind antwoordt. Ook kunnen de kinderen hun naam zingen (muzikale visitekaartjes), instrumenten en dieregeluiden nabootsen.

Later kunnen zij een melodie zoeken bij een rijmpje, versje of spreekwoord, bij een rhythmisch gebaar, of op een rhythmische figuur.

Ook kunnen zij geleidelijk komen tot het vinden van een nieuwe melodie bij een bekend lied.

2. *Lagere school*

Op hetgeen in de kleuterschool werd bereikt kan worden aangesloten door bij een opgegeven versje een melodie te laten improviseren. Ook een rythme kan dienen als gegeven door een te vinden melodie. Verdere ontwikkeling kan worden verkregen door het maken van een vervolg bij een opgegeven melodisch fragment. Bij de melodische improvisatie worden telkens de tot eigen bezit geworden rhythmische figuren te pas gebracht.

3. *Kweekschool en scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs*

Het zelf vinden van melodieën ook op gegeven teksten en aan de hand van een gegeven rythme en het opschrijven van rhythmische en melodische werksrukjes („improvisatie“) behoren in het leerplan te worden opgenomen.

E. Theoretische vorming

1. *Kweekschool*

De leerlingen dienen zich de hoofdzaken uit de algemene muziekleer eigen te maken. Zij moeten enige bekendheid hebben met het hedendaagse muziekleven en met de ontwikkelingsgang der muziek. Zij moeten de grote figuren uit de muziekgeschiedenis kennen.

Verwezen moge worden naar hetgeen hieromtrent wordt gezegd voor de scholen voor middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs.

Zij dienen grondige kennis te krijgen van een methode op het gebied van het zangonderwijs op de lagere school.

2. *Scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs*

Het muziekonderwijs beperkt zich hier niet tot de elementen der muziek, maar houdt zich ook bezig met haar historische ontwikkeling en haar aesthetiek. Hierbij zal uitgegaan moeten worden van de muziek zelf. De muziekgeschiedenis moet zich beperken tot capita selecta, bv. bepaalde stijlperiodes, enkele grote meesters, muziek in verband met drama, koraal. Ook kunnen enkele acoustische onderwerpen worden besproken. Voor de behandeling komen verder in aanmerking aesthetische onderwerpen als de verhouding woord-toon, programmamuziek, vorm en inhoud, verwantschap met andere kunsten, mogelijkheden van uitdrukking.

F. Muziekschrift

1. *Lagere school*

De leerlingen dienen reeds vroeg te beginnen met het leren lezen en schrijven van muziek in het gebruikelijke notenschrift. Er wordt niet overgegaan tot lezen en schrijven vóór het kind zich met bepaalde tonen en toongrepen zowel melodisch als rhythmisch volkomen vertrouwd heeft gemaakt.

2. *Scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs*

Zolang de onderbouw van de lagere school nog niet goed is, worde verwezen naar dit onderdeel voor de lagere school. Op de middelbare school zal de notatie verder verklaard moeten worden. (Verschillende sleutels, hun toepassing, notering van meerstemmige muziek enz.)

G. Luisteren naar muziek

1. *Kleuterschool*

Het luisteren naar goede voor de kleuters geschikte muziek mag hun niet worden onthouden.

2. *Lagere school*

Het luisteren naar afzonderlijke tonen moet worden uitgebreid tot het beluisteren van een correct en goed gezongen lied. Ook van ten gehore gebrachte muziek uit vroeger en later tijd en van verhaaltjes en sprookjes met muziek.

3. *Andere scholen*

Bij het wekken van muzikale belangstelling is de opvoeding tot luisteren een belangrijk middel. Behalve de vormleer komen hierbij de ontwikkelingsgang der muziek en de ontwikkeling van het stijlbegrip aan de orde. Deze leerstof kan zich om enkele grote figuren groeieren en aldus verband houden met de theoretische vorming.

Het zal van de aard van het onderwijs, de leeftijd en de bestemming der leerlingen afhangen welke muziek wordt aangeboden en welke leerstof aan de orde wordt gesteld.

H. Contact met andere vakken

1. *Uit- en nijverheidsschool*

Zoveel mogelijk dient verband te worden gelegd met de andere vakken. Alles blijve emotioneel gekleurd. Zo ergens, dan is hier alle verbalisme uit den boze.

2. *Kweekschool, scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs*

In het leerplan dient het verband met andere vakken te worden opgenomen.

In aanmerking komen natuurkunde (voor de ontwikkeling van het toonsysteem), letterkunde (voor de teksten der liederen), politieke en cultuurgeschiedenis (voor de perioden en grote figuren uit de geschiedenis der muziek), aardrijkskunde, tekenen, vreemde talen. Genoemde vakken profiteren op hun beurt van een goed gegeven muziekonderwijs.

I. Leermiddelen

1. *Kleuterschool*

Nodig zijn slaginstrumenten als bellen, tamboerijnen, trommels (ook zelfgemaakte kunnen dienen). Als spel materiaal: cartonnen diagrammen, wandplaten. Hierbij wordt veel overgelaten aan de vindingsrijke van de onderwijzers.

2. *Lagere school*

Nodig zijn piano, gramfoon, slaginstrumenten (als voor de kleuterschool) en zo mogelijk ook andere instrumenten.

3. *Ulo-school*

Als leermiddelen dienen piano, gramfoon, radio.

4. *Kweekschool*

Elke school dient te kunnen beschikken over een piano, een gramfoon met discotheek en een radio-toestel.

5. *Scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs*

Ter beschikking dienen te staan piano, gramfoon met discotheek, slaginstrumenten en eventueel ook andere instrumenten en radio.

K. Slotopmerkingen

1. *Kleuterschool*

Het onderwijs moet vooral klassikaal worden gegeven. Een lokaal zonder vaststaande banken, dat voldoende ruimte biedt voor spel en lichaamsbeweging, is het meest geschikt. Omdat het stemorgaan van de kinderen nog erg teer is en hun concentratievermogen beperkt, moet de zangles kort van duur zijn. Een half uur is voldoende. In de opvolging der verschillende onderdelen moet voldoende afwisseling worden gebracht (luisteren en zingen, bewegen en zitten, concentratie en ontspanning, alleen zingen en samenzingen).

Ook buiten de zangles moeten de kinderen gelegenheid krijgen zich door middel van een lied te uiten. Om de gemeenschappelijke zang zoveel mogelijk te bevorderen, is voor de lagere school de samenstelling van een kleine kern van Nederlandse liederen, die op alle scholen gezongen kunnen worden, zeer gewenst.

2. *Lagere school*

Ook hier moet in de opvolging der verschillende onderdelen genoeg afwisseling worden gebracht. In de 1e en 2e klasse zal per week in totaal 5 uur, in de overige klassen gemiddeld in totaal 2 uur, muziekles gegeven dienen te worden.

Wat betreft het zingen buiten de eigenlijke zangles en het gemeenschappelijk zingen wordt verwezen naar hetgeen hieromtrent over de kleuterschool werd gezegd.

Aangezien de klasse-onderwijzer wordt geacht de kinderen in zijn klasse goed te kennen, dient aan hem het muziekonderwijs te worden opgedragen.

3. *Ulo-school*

Per week wordt in alle leerjaren ten minste één uur aan het muziekonderwijs besteed. In gunstige omstandigheden is de vorming van een koor, een blokfluitenclub of een schoolorkestje gewenst. Het muziekonderwijs moet als regel worden opgedragen aan één der leerkrachten met bijzondere muzikale belangstelling, bij voorkeur in het bezit van een in te stellen bevoegdheid. Het bijwonen van jeugdcconcerten moet worden aangemoedigd.

4. *Nijverheidsschool*

Per week dient ten minste één lesuur aan het muziekonderwijs te worden besteed. Waar dat in werkplaats of atelier mogelijk is, wordt het gezamenlijk zingen tijdens de handenarbeid zoveel mogelijk bevorderd. In gunstige omstandigheden is de vorming van een koor, een blokkfluitenclub of een schoolorkestje gewenst. Aan de middelbare nijverheidsscholen zal het muziekonderwijs als regel gegeven moeten worden door een vakleraar, die aan dezelfde eisen moet voldoen als aan de muziekleraar op de scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs gesteld worden. Aan sommige scholen, b.v. de lagere ambachts- en huishoudscholen, zou dit gegeven kunnen worden door de leraar aan wie het algemeen vormend onderwijs is opgedragen.

5. *Kweekschool*

Het aantal lessen dient te bedragen voor alle studie jaren 2 uren per week. Bij grote gemengde klassen verdient het aanbeveling te splitsen in een jongens- en een meisjes helft. Voor de hoogste 3 leerjaren is één uur samenhang nodig. Voor de daarvoor geschikte leerlingen bovendien één uur samenspel en één uur instrumentaal muziekonderwijs. De leerlingen dienen in de gelegenheid te worden gesteld jeugd- en schoolconcerten bij te worden. De eisen van vakbekwaamheid, te stellen aan de kweekschool-muziekleraar, zijn gelijk aan die voor de schoolmuziekleraar bij het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs. Bovendien moet hij kennis hebben van didactiek en methodiek van het zangonderwijs op de lagere school.

De volgende eisen dienen bij het eindexamen te worden gesteld:

1. Van het blad zingen van een eenvoudige melodie.
2. Het overleggen van een lieder-repertoire van ten minste 50 Nederlandse liederen, waaronder ten minste 30 oude Nederlandse volksliederen.
3. Het zingen van ongeleide liederen uit het overgelegde repertoire, waarvan één ter keuze van de kandidaat.
4. Kennis van het notenschrift en van de hoofdzaken uit de algemene muziektheorie, voorzover die nodig zijn voor het zangonderwijs op de lagere school.
5. Enige bekendheid met de stemvorming en de kindersang.
6. Enige bekendheid met de nieuwe denkbeelden op het gebied der muzikale opvoeding.
7. Het geven van een zangles.

6. *Scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs*

Het is nodig voor elke klasse ten minste één wekelijks lesuur in muziek te geven. Behalve in dit uur zal het gewenst zijn de leerlingen, voorzover zij hiervoor geschikt blijken, bijeen te brengen in schoolkoor en schoolorkestje, waarvan de bezetting afhankelijk moet zijn van de beschikbare krachten. Hiervoor zullen speciaal gecomponeerde of bewerkte stukken nodig zijn. Het bijwonen van jeugd- en schoolconcerten dient te worden aangemoedigd.

Toelichting

Ter toelichting van hetgeen op blz. 151 omtrent de wisselwerking tussen muzikale ervaring en muzikaal begrip werd opgemerkt, moge het volgende dienen.

Muzikale ervaring is van praktische aard. Zij is tweeledig en omvat:

- a. een zekere bedrevenheid in het produceren, reproduceren en beluisteren van muziek;
- b. praktische vertrouwdheid met een aan deze bedrevenheid beantwoordend muziekrepertoire.

Muzikale ervaring is het resultaat van een geestelijk proces, vooral bestaande in de ontwikkeling van de muzikale fantasie, het muzikaal waarnemings- en voorstellingsvermogen en de muzikale smaak. Dit proces voltrekt zich door oefening, d. i. zelfwerkzaamheid der leerlingen. Bij deze zelfwerkzaamheid dient het zingen, zowel afzonderlijk als gemeenschappelijk, op de voorgrond te staan. Toch is ook het laten bespelen van melodie-instrumenten gewenst, terwijl zo vroeg mogelijk dient begonnen te worden met het laten beluisteren van muziek.

Muzikaal begrip, inzicht in de muzikale verschijnselen, is van theoretische aard. Het berust op kennis van de muzikale elementen en hun verbanden en wordt verkregen door de muzikale verschijnselen te ontleden en deze vervolgens samenvattend te beschouwen en te beoordelen.

Hoewel muzikale ervaring en begrip ten nauwste met elkaar zijn verbonden, is hun onderlinge verhouding niet in alle stadia van het schoolmuziekonderwijs dezelfde.

Bij het muziekonderwijs aan de jongere leerlingen is het begrip dienstbaar en ondergeschikt aan de muzikale ervaring en volgt het deze op de voet. In latere stadia zal het echter ook een andere functie hebben te vervullen en zich — met name bij het voortgezet onderwijs — geleidelijk verdiepen en verbreden tot een meer algemeen aesthetisch begrip van de muziek temidden der andere cultuurverschijnselen.

Ulo-scholen

Omdat het muziekonderwijs op de ulo-scholen moet voortbouwen op dat van de gewone lagere school en dit laatste zich nog in een overgangsstadium bevindt, is het niet wel mogelijk definitieve richtlijnen hiervoor te geven. Hetgeen hieromtrent wordt gezegd heeft dus iets voorlopigs en is aangepast aan de bestaande toestand.

Nijverheidsdagscholen

Bij geen enkele tak van onderwijs lopen de aard, de leerstof en de inrichting der scholen zo sterk uiteen als bij het nijverheidsdagonderwijs. Artikel 1 der Nijverheidsonderwijswet verdeelt dit onderwijs in lager en middelbaar nijverheidsonderwijs en uit artikel 2 blijkt, dat er toe behoren: ambachtsscholen, scholen voor nijverheids- en kunstambacht, scholen voor visserij en binnenscheepvaart, huishoudscholen, landbouwhuishoudscholen, middelbare technische scholen, mijnbouw- en zeevaartscholen en scholen voor maatschappelijk werk.

Het zou ondoenlijk maar ook volkomen onjuist zijn, een uniform leerplan voor het muziekonderwijs op al deze onderwijsinrichtingen vast te stellen. Daartoe lopen de leeftijd en het algemene ontwikkelingspeil der leerlingen alsmede het doel van het onderwijs aan deze verschillende schooltypen te sterk uiteen. Bovendien werd tot nu toe op een groot aantal van deze scholen totaal geen muziekonderwijs gegeven en zal in de praktijk nog moeten blijken wat op dit gebied mogelijk en wenselijk is. Vooropgesteld dient evenwel te worden, dat ook voor alle scholen, vallende onder de Nijverheidsonderwijswet, het invoeren van algemeen vormend muziekonderwijs even noodzakelijk is als voor alle andere vormen van voortgezet onderwijs.

Dit is volkomen in overeenstemming met de doelomschrijving van artikel 1 der Nijverheidsonderwijswet: „Het nijverheidsonderwijs heeft ten doel op de grondslag en met voortzetting van het algemeen vormend onderwijs op te leiden voor ambacht, enz.”.

Gezien de zeer uiteenlopende aard der scholen draagt hetgeen omtrent de richtlijnen voor de nijverheidsdagscholen wordt gezegd, een algemeen richtinggevend karakter.

Scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs

De richtlijnen en de beschouwingen omtrent het muziekonderwijs op de scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs zijn op te vatten als voorlopige, omdat de weg waarlangs dit onderwijs zich zal moeten bewegen, ten dele nog niet geheel duidelijk is en omdat de onderbouw van goed muziekonderwijs op de lagere school nog ontbreekt.

Het schoolmuziekonderwijs

A. Omvang

1. Het schoolmuziekonderwijs strekt zich uit over de kleuterscholen, de gewone lagere scholen, de ulo-scholen, de nijverheidsdagscholen, de kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen en de scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs.
2. Elk dezer schooltypen stelt zijn eigen eisen in verband met de leeftijd der leerlingen.
3. De verschillende stadia van het schoolmuziekonderwijs vormen echter met elkaar een samenhangend geheel en worden daarom alle beheerst door dezelfde grondbeginselen.

B. Grondbeginselen

4. De grondbeginselen van het schoolmuziekonderwijs zijn:
 - a. Het moet uitgaan van de muzikale aanleg en van de behoeften der leerlingen.
 - b. Het moet in dienst staan van de culturele belangen der samenleving.
 - c. Het is een onderdeel van de algemene vorming der leerlingen.

C. Doel

5. Het schoolmuziekonderwijs heeft vooral ten doel de liefde der leerlingen te wekken voor de muziek door hen in het bezit te stellen van muzikaal-aesthetische ervaring en begrip.
6. Tussen muzikale ervaring en begrip moet zoveel mogelijk samenhang en wisselwerking bestaan.

D. Leerstof

7. De leerstof voor het schoolmuziekonderwijs bestaat uit:
 - a. het voor de school bestemde muziekrepertoire;
 - b. De uit deze muziek afgeleide of daarmee samenhangende muzikale kennis, die voor het muzikale begrip vereist wordt.
8. I. Het muziekrepertoire voor de school omvat:
 - a. muziek om te zingen (liederen en zangen, één- en meerstemmig, o.a. canons en volksdansmelodieën);
 - b. muziek om te spelen (één- en meerstemmig, o.a. volksdansmelodieën);
 - c. muziek om te beluisteren.
8. II. Het repertoire kan ook omvatten het Gregoriaans resp. het Protestantse koraal.
9. De muzikale kennis voor de school omvat:
 - a. kennis van het toonstelsel en het notenschrift;
 - b. elementaire melodie- en vormleer;
 - c. elementaire kennis van enkele stijlen en technieken;
 - d. enige kennis der muziekgeschiedenis.

E. Leerplan

10. Het leerplan vermeldt de leerstof en geeft aan op welke wijze deze over de verschillende leerplannen wordt verdeeld; het geeft bovendien een overzicht van de oefeningen die dienen ter verkrijging van bedrevenheid in het reproducere, produceren en beluisteren van muziek alsmede van de didactische leer- en hulpmiddelen welke hierbij gebruikt kunnen worden.
11. De sub 10 bedoelde bedrevenheidsoefeningen kunnen worden onderscheiden in:
 - a. oefeningen in stemvorming, articulatie, spreken en declameren;
 - b. lees- en schrijfoefeningen;
 - c. rhythmische en melodische oefeningen;
 - d. improvisatie-oefeningen;
 - e. luisteroefeningen.

Toelichting

A. Omvang

3. De samenhang tussen de verschillende stadia van het schoolmuziekonderwijs wordt bepaald door hun gemeenschappelijk doel (zie D 5). Dit vooronderstelt een leergang waarbij elk volgend stadium zoveel mogelijk voorbereid is in het vorige.

B. Grandbeginnelsen

4. a. Hieruit volgt dat het schoolmuziekonderwijs ten aanzien van de leerstof, het leerplan, de methodiek en de didactiek rekening moet houden met de resultaten der muziek- en der kinderpsychologie.
- b. Hieruit volgt dat het de leerlingen vertrouwd moet maken met het meest waardevolle uit de overgeleverde en levende muziek.
- c. De algemene vorming der leerlingen omvat enerzijds hun algemene intellectuele, ethische en aesthetische vorming, anderzijds hun lichamelijke vorming. Het schoolmuziekonderwijs moet dus enerzijds zoveel mogelijk verband houden met het onderwijs in de vakken die op de een of andere wijze met de muziek samenhangen, anderzijds door verbinding met spel, volksdans en rhythme in wisselwerking treden met de lichamelijke vorming.

C. Doel

5. Muzikale ervaring is van praktische aard. Zij is tweeledig en omvat:
 - a. een zekere bedrevenheid in het produceren, reproduceren en beluisteren van muziek;
 - b. praktische vertrouwdheid met een aan deze bedrevenheid beantwoordend muziek-repertoire.

Muzikale ervaring is het resultaat van een geestelijk proces, vooral bestaande in de ontwikkeling van de muzikale fantasie, het muzikaal waarnemings- en voorstellingsvermogen en de muzikale smaak. Dit proces voltrekt zich door oefening, d. i. zelfwerkzaamheid der leerlingen. Bij deze zelfwerkzaamheid dient het zingen, zowel afzonderlijk als gemeenschappelijk, op de voorgrond te staan. Toch is ook het laten bespelen van melodie-instrumenten gewenst, terwijl zo vroeg mogelijk dient begonnen te worden met het laten besluisteren van muziek.

Muzikaal begrip, inzicht in de muzikale verschijnselen, is van theoretische aard. Het berust op kennis van de muzikale elementen en hun verbanden en wordt verkregen door de muzikale verschijnselen te ontleden en deze vervolgens samenvattend te beschouwen en te beoordelen.

6. Hoewel muzikale ervaring en begrip ten nauwste met elkaar zijn verbonden, is hun onderlinge verhouding niet in alle stadia van het schoolmuziekonderwijs dezelfde. Bij het muziekonderwijs aan de jongere leerlingen is het begrip dienstbaar en ondergeschikt aan de muzikale ervaring, en volgt het deze op de voet. In latere stadia zal het echter ook een andere functie hebben te vervullen en zich — met name bij het voortgezet onderwijs — geleidelijk verdiepen en verbreden tot een meer algemeen aesthetisch begrip van de muziek temidden der andere cultuurverschijnselen.

D. Leerstof

8. a. Bij de keus der liederen zal een belangrijke plaats moeten worden ingeruimd aan de volksliederen en de volkskinderliederen.

E. Leerplan

10. De wijze van uitvoering van het leerplan wordt aangegeven door de methode. Er is verscheidenheid van methode mogelijk. Tot de didactische leer- en hulpmiddelen behoren o.a. handtekens, solmisaties, hulpnotenschriften (cijfers of syllabenschriften), rhythmnamen e. d.

*Het muziekonderwijs op de kleuterschool**Omvang*

Het muziekonderwijs op de kleuterschool wordt gegeven aan leerlingen van 4—6 jaar. Naar de mening der commissie zijn ook de leerlingen van de eerste klasse der lagere school nog in de kleuterperiode. Daarom dient het muziekonderwijs in deze klasse ook in de kleutersfeer gehouden te worden.

Doel

Het doel van dit onderwijs is het wekken en ontwikkelen van de muzikale vermogens der kinderen. Hier wordt dus een begin gemaakt met hun muzikale vorming en een grondslag gelegd voor hun verdere ontwikkeling.

De muziek is immers voor de kleuters een natuurlijke levensuiting. Zij reageren spontaan op muzikale indrukken en zetten deze om in lichamelijke beweging. Deze actieve drang komt vooral tot uiting in het spel. Ze nemen globaal op en zijn aanvankelijk vooral gevoelig voor rhythmische indrukken.

Richtlijnen

Iedere les draagt het karakter van een spel. Op allerlei manieren worden de kinderen actief bij het onderwijs betrokken.

Ze luisteren naar de stem van de onderwijzeres en naar elkaars stemmen, naar geluiden en tonen in aanschouwelijke voorstellingen en bewegingen. Ze gebruiken hun stemorgaan, hun lichaam en hanteren het materiaal.

Het *kinderlied* — d. i. allereerst het lied dat thans nog in de mond van de kinderen voortleeft en bij hun spel gebruikt wordt — is het uitgangspunt en middelpunt van het onderwijs.

De keuze van deze liederen houdt rekening met de beperkte omvang en capaciteit van de kinderstem. Zij bewegen zich over twee tot zes tonen, maximum een octaaf. Meestal zijn zij gebouwd op bekende melodie-typen. De tekst biedt een grote afwisseling van klanken en medeklinkers en is vaak van on-

gedachte rhythmische schoonheid. Zij geven een prachtige gelegenheid om het onderwijs te laten aansluiten aan de wereld van het kind.
Het is daarom de taak van de kleuterschool, dit waardevol materiaal te benutten en deze cultuurschat te bewaren. Dit lied is de kern waaruit de verschillende elementen ongezocht worden afgeleid.

Didactische opmerkingen

Stemvorming. Het goede voorbeeld van de onderwijzeres is onmisbaar, want de kinderen leren, vooral op deze leeftijd, alles door nabootsing.

De onderwijzeres moet daarom, zowel bij het spreken als bij het zingen, haar stem hygiënisch gebruiken; bij het vaststellen van de begintoon van de liederen moet zij rekening houden met de beperkte omvang van de kinderstem.

De toonvorming kan gunstig beïnvloed worden door gebaren, suggestieve tekeningen en inwerkingen op de fantasie van het kind. Van groot nut zijn de aftelrijmpjes, die rijk zijn aan klank en stafrijm en een overvloed van stof geven voor articulatie, klankvorming en resonans.

Bekende dierengeluiden (kukeleku, rietelief, koekoek), klanknabootsingen (bim-bam, tik-tak, rom-bom) leveren ook uitstekende oefenstof.

Rhythmische vorming. Getracht moet worden de zin voor maat en rythme te ontwikkelen:

1. door eenvoudige, natuurlijke bewegingen die bij het kinderspel voorkomen (lopen, huppelen, hinken, springen, draaien enz.);
2. door het zelf vinden van bewegingen bij een melodie;
3. door het rhythmisch uitspreken, tikken, lopen van namen, onomatopoeën en versregels.

Zelfs is het mogelijk rhythmische dictées te geven in een zeer eenvoudige vorm.

Al deze oefeningen bevorderen allereerst de metrische nauwkeurigheid. Van groot belang is bovendien dat de kinderen ook de rhythmische spanningen en ontspanningen van een muzikale zin weergeven. Dit kan spelenderwijs worden voorbereid door allerlei vrije bewegingen (schommelen, roeien, klokkenluiden, enz.).

Melodische vorming. Om het gehoor te scherpen kan men de kinderen een geluidsbron laten localiseren, het geluid laten volgen en de duur van het geluid laten bepalen.

Door middel van lichaamsbewegingen geven de kinderen de hoogte en sterkte aan.

Ook het vormgevoel kan door middel van beweging ontwikkeld worden.

Er worden geen opzettelijke trefoefeningen gegeven, doch de melodische curve kan worden uitgebeeld door tekeningen, hand- en vingerstanden.

Improvisatie. De meest eenvoudige vorm van improvisatie is de rhythmische. De melodische improvisatie bestaat in het laten voeren van korte gezongen dialogen, waarbij het ene kind vraagt en een ander kind of de onderwijzeres antwoordt. Ook kunnen de kinderen hun naam zingen (muzikale visitekaartjes), instrumenten en dierengeluiden nabootsen.

Later kunnen zij een melodie zoeken bij een rijmpje, versje of spreekwoord, bij een rhythmisch gebaar, of op een rhythmische figuur. Ook kunnen zij geleidelijk komen tot het vinden van een nieuwe melodie bij een bekend lied.

Leermiddelen

Slaginstrumenten als: bellen, tamboerijen, trommels (ook zelfgemaakte).

Spelmateriaal: kartonnen diagrammen, wandplaten. Hierbij wordt veel overgelaten aan de vindrijkheid van de onderwijzeres.

Slotopmerkingen

1. Het onderwijs moet vooral klassikaal gegeven worden.

2. Een lokaal zonder vaststaande banken, dat voldoende ruimte biedt voor spel en lichaamsbeweging, is het meest geschikt.

3. Het stemorgaan van de kinderen is nog erg teer en hun concentratievermogen beperkt.

Daarom moet de zangles kort van duur zijn. Voor deze kleuters is een half uur voldoende. Ook in de opeenvolging der verschillende onderdelen moet voldoende afwisseling worden gebracht (luisteren en zingen, bewegen en zitten, concentratie en ontspanning, alléén zingen en samenzingen).

4. Ook buiten de zangles moeten de kleuters gelegenheid krijgen zich door middel van een lied te uiten.
5. Het luisteren naar goede voor de kleuters geschikte muziek mag hun niet worden onthouden.
6. Bovenstaande richtlijnen dienen nader tot een leerplan te worden uitgewerkt.

Het muziekonderwijs op de lagere school

Omvang

Het muziekonderwijs op de lagere school wordt gegeven aan kinderen van 6—c.a. 12 jaar. Aangezien de leerlingen van de 1e klasse nog in de kleuterperiode verkeren, dient in deze klasse hiermede rekening te worden gehouden. Er dient onderscheid te worden gemaakt in de behandeling van de 2e en 3e klasse (onderbouw) en van de hogere (bovenbouw). De grens moet niet te scherp worden getrokken.

Doel

Het doel is vooral belangstelling en liefde te kweken voor de muziek door de leerlingen te laten zingen en op andere wijze muziek te laten maken en hen de invloed van goede muziek te laten ondergaan.

Richtlijnen

Het zingen is het uitgangspunt. Het beoogt, naast algemene muzikale ontwikkeling, in het bijzonder de beoefening van het Nederlandse lied. Bij de keuze van de liederen dient rekening te worden gehouden met hun muzikale en dichterlijke waarde.

Uit de liederen kunnen elementen als melodie, rythme-opbouw enz. worden afgeleid, evenals dit voor de kleuterschool werd gezegd.

Didactische opmerkingen

Stemvorming. Aandacht moet worden besteed aan de stemvorming (ademhaling, lichaamshouding, fonatie, articulatie). Het goede voorbeeld van de onderwijzer is hier onontbeerlijk. Een foutief gevormde toon of uitgesproken klank leidt ook bij het kind, dat immers geneigd is tot nabootsen, tot onjuiste toonproductie, die in het verdere leven schadelijk kan blijken. Er dient op te worden gelet dat de kinderen niet worden afgericht, maar op natuurlijke wijze de spraak- en zangklanken vormen. Ook kan het zingen gedeeltelijk worden losgemaakt van het lied en bv. speciale aandacht worden besteed aan toonvorming en nuancering.

Rhythmische vorming. In de lagere klassen kan door het speellied, in de hogere door de reidans de rhythmische vorming op de kleuterschool worden voortgezet. Samenwerking met lichamelijke oefening is gewenst.

Verdere oefeningen zijn:

1. Rhythmisch uitspreken van namen, woorden, zinnen, versregels; in de „bovenbouw“ van volledige gedichtjes.
2. Het tikken, kloppen en lopen van rhythmten, eventueel met gebruikmaking van slaginstrumenten.
3. Het waarnemen en uitbeelden van grotere rhythmische spanningen en ontspanningen.
4. Eenvoudige rhythmische dictées.

Melodische vorming. Hierbij is niet alleen het bepalen van de toonaasten, maar ook het muzikaal geheugen een belangrijke factor. Uit de telkens tot eigendom geworden toonvoorraad, mede verkregen door zelf maken en improviseren van melodieën, kunnen voorbeelden voor bepaalde intervallen worden gededuceerd. Hierbij is niet alleen te denken aan grote en kleine terts-toonaarden, doch ook aan kerk-toonaarden en pentatoniek. Ook hierbij is de beoefening van het dictée aan te bevelen.

Improvisatie. Op hetgeen in de kleuterschool werd bereikt kan worden aangesloten door bij een opgegeven versje een melodie te laten improviseren. Ook een rythme kan dienen als gegeven voor een te vinden melodie.

Verdere ontwikkeling kan worden verkregen door het maken van een vervolg bij een opgegeven melodisch fragment.

Bij de melodische improvisatie worden telkens de tot eigen bezit geworden rhythmische figuren te pas gebracht.

Musiekschrift. De leerlingen dienen reeds vroeg te beginnen met het leren lezen en schrijven van muziek in het gebruikelijke notenschrift.

Er wordt niet overgegaan tot lezen en schrijven vóór het kind zich met bepaalde tonen en toongroepen, zowel melodisch als rhythmisch, volkomen vertrouwd heeft gemaakt.

Luisteren. Het luisteren naar afzonderlijke tonen moet worden uitgebreid tot het beluisteren van een correct en goed gezongen lied. Ook van ten gehore gebrachte muziek uit vroeger en later tijd en van verhaaltjes en sprookjes met muziek.

Leermiddelen. Piano, grammofoon, slaginstrumenten (als bij de kleuterschool) en zo mogelijk andere instrumenten.

Slotopmerkingen

1. In de openvolgving der verschillende onderdelen moet genoeg afwisseling worden gebracht.
2. Men dient uit te gaan van hetgeen de belangstelling heeft van het kind. Activiteit dient in de eerste plaats te worden aangekweekt.
3. Het muziekonderwijs moet als regel door de klasse-onderwijzer worden gegeven.
4. Het muziekonderwijs dient verband te houden met de andere vakken.
5. Er moet mogelijkheid worden gegeven om, waar er aanleiding toe bestaat — dus ook buiten de eigenlijke „zangles” — te zingen.
6. In de 1e en 2e klasse zal per week in totaal 3 uur, in de overige klassen gemiddeld 2 uur muziekles gegeven dienen te worden.

Het muziekonderwijs op de ulo-school

Omdat het muziekonderwijs op de ulo-school voort moet bouwen op dat van de lagere school en dit laatste zich in een overgangsstadium bevindt, is het niet wel mogelijk een definitief plan samen te stellen. Hetgeen hierop volgt heeft dus iets voorlopigs en is aangepast aan de bestaande toestand.

Omvang

Het muziekonderwijs op de ulo-scholen wordt gegeven aan kinderen van ongeveer 13—17 jaar. Bij de bepaling van leerstof en methode dient rekening te worden gehouden met de habitus van de puber, met het milieu en met de intellectuele vorming die de ulo-school geeft.

Doel

Het doel is ook hier: ontwikkeling van de muzikale vermogens en het wekken van muzikale belangstelling.

Didactische opmerkingen

Zingen. Evenals op de gewone lagere school moet het zingen hoofdzaak zijn. Daaromheen groepeerd zich de verdere leerstof, nodig voor de ontwikkeling van het muzikaal gehoor, de rhythmische en melodische aanleg, het vormbesef, het muzikaal geheugen en het vermogen om motieven en melodieën en combinaties hiervan te onderscheiden, te vergelijken, zich voor te stellen en te herkennen. Voorts de leerstof, nodig voor het maken van muziekdictées, het zelf vinden van melodieën, ook op gegeven teksten en aan de hand van een gegeven rythme, en het opschrijven van rhythmische en melodische werkstukjes („improvisatie”).

Bij het liederenmateriaal neemt het Nederlandse volkslied, waaronder het geestelijke lied, de belangrijkste plaats in. Verder: volksliederen uit andere landen, eenvoudige koorliederen, canons en enkele nationale en gelegenheidsliederen.

Stemvorming. Doorlopend wordt de aandacht besteed aan de stemvorming. De leerlingen, die door mutatie enige tijd niet mee kunnen zingen, worden bij alle andere onderdelen extra geactiveerd.

Luisteren. Bij het „wekken van muzikale belangstelling” is de opvoeding tot luisteren een belangrijk middel: piano, grammofoon, radio zijn de leermiddelen.

Behalve de vormleer komen hierbij de ontwikkelingsgang der muziek en de ontwikkeling van het stijlbegrip aan de orde.

Deze leerstof kan zich om enkele grote figuren groeperen. Zoveel mogelijk dient verband gelegd te worden met de andere vakken. Alles blijve emotioneel gekleurd; zo ergens, dan is hier alle verbalisme uit den boze.

Samenwerking met de lichamelijke oefening: rhythmische gymnastiek, volksdansen. In gunstige omstandigheden is de vorming van een koor, een blokfluitclub of een schoolorkest gewenst. Het bijwonen van jeugdcconcerten moet worden aangemoedigd.

Slotopmerkingen

1. Het muziekonderwijs moet als regel opgedragen worden aan een der leerkrachten met bijzondere muzikale belangstelling, bij voorkeur in het bezit van een in te stellen bevoegdheid.
2. Per week wordt in alle leerjaren ten minste één uur aan het muziekonderwijs besteed.

Het muziekonderwijs op de kweekschool

Algemeen

1. In de eerste plaats moge verwezen worden naar het in 1943 uitgebrachte rapport van de Commissie-Van Nes, meer speciaal naar de resultaten van de door deze commissie gehouden enquête over het zangonderwijs op de kweekscholen¹⁾.
2. Het muziekonderwijs op de kweekscholen, dat in de eerste plaats zangonderwijs is, moet zodanig zijn dat de leerlingen die aan het eind van hun opleiding bevoegd worden verklaard op de lagere school muziekonderwijs te geven, inderdaad ten volle in staat zijn hun taak in de lagere school, ook wat de muzikale opvoeding betreft, te vervullen.
3. Een grondige praktisch-muzikale scholing dient op de voorgrond te staan. Hierbij aansluitend is een zekere hoeveelheid theoretische kennis nodig.
4. Naast het zangonderwijs dienen de leerlingen in de gelegenheid gesteld te worden van het tweede studiejaar af instrumentaal muziekonderwijs te ontvangen. Dit zal bestaan in het leren bespelen van instrumenten als piano, viool of ook gitaar en blokfluit, alnaar de in het eerste studiejaar gebleken muzikale aanleg. Het is mogelijk bij het piano-onderwijs twee leerlingen in één uur les te geven, bij het onderwijs op een melodie-instrument, benevens op de gitaar, drie leerlingen per uur. De instrumentale lessen worden gegeven buiten de gewone lesrooster en zo mogelijk aan een muziek-school waar het onderwijs op moderne leest geschoeid is. De leerlingen dienen zelf voor de aanschaffing van een instrument te zorgen.
5. Voor de algemeen-muzikale vorming van de a.s. onderwijzer is het verder noodzakelijk dat elke kweekschool beschikt over een piano, een gramfoon met discotheek en een radiotoestel; dat de leerlingen in de gelegenheid gesteld worden jeugd- en schoolconcerten bij te wonen; dat een schoolkoor en een schoolorkest gevormd worden.
6. Het is noodzakelijk bij de toelating tot de kweekschool rekening te houden met de muzikale aanleg van de kandidaat.
7. Zeer speciaal moet werk worden gemaakt van de stemvorming. Door de kandidaat wordt bij het cindexamen een zangles gegeven. Indien deze onvoldoende is, worde dit door een aantekening op de akte vermeld, waardoor de kandidaat geen bevoegdheid heeft voor het geven van zangonderwijs op de lagere school.
8. Het is wenselijk, dat aan de leerschool (-scholen) waar de kwekelingen hun praktische opleiding genieten, dezelfde methode voor het zangonderwijs wordt gebruikt als op de betreffende kweekschool.
9. Het spreekonderwijs op de kweekscholen dient bij voorkeur gegeven te worden door de muziek-(zang)leraar, mits hij althans hiertoe bevoegd is.

Leerplan

1. Het zingen van eenvoudige liederen, ook van vreemde bodem, en van canons, met goede ademhaling, phonatie en articulatie. Enige kennis van het oude Nederlandse volkslied en kinderlied, eventueel van het Gregoriaans en het Protestants koraal.
2. Ontwikkeling van het muzikaal gehoor, de rhythmische en melodische aanleg, het vormbesef, het muzikaal geheugen en het vermogen om motieven, melodieën en combinaties hiervan te onderscheiden, te vergelijken, zich voor te stellen en te herkennen. Voor de rhythmische vorming kan gebruik worden gemaakt van de manier waarop deze in de scholen voor vhmó wordt ontwikkeld (zie aldaar). De beoefening van de volksdansen dient te worden aanbevolen (n.b. ook mannendans). Het maken van

¹⁾ Zie voor de resultaten van dit onderzoek *Mededelingen* 1948, no. 4, blz. 168/179.

muziekdictées, het zelf vinden van melodieën, ook op gegeven teksten en aan de hand van een gegeven rythme, en het opschrijven van rhythmische en melodische werkstukjes („improvisatie”).

3. Het van het blad zingen naar notenschrift — op relatieve of absolute toonnamen — van eenvoudige melodieën.
4. Oefening in het leiden van een zangklas; maatslaan.
5. De hoofdzaken uit de algemene muziektheorie en de theorie der stemvorming.
6. Enige bekendheid met het hedendaagse muziekleven en de ontwikkelingsgang der muziek; grote figuren uit de muziekgeschiedenis.
7. Grondige kennis van een methode voor het zangonderwijs op de lagere school.
8. Het verband van de muziek met andere vakken (letterkunde, aardrijkskunde, geschiedenis, natuurkunde, tekenen, vreemde talen, enz.).
9. In de hoogste drie leerjaren beoefening van de samenzang en het samenspel.
10. In de hoogste drie leerjaren het leren bespelen van een instrument in overeenstemming met de in het eerste leerjaar gebleken muzikale aanleg.

Aantal lessen

1. Voor alle studie jaren 2 uren per week. Bij grote gemengde klassen verdient splitsing in een jongens- en een meisjesheft aanbeveling.
2. Voor de hoogste drie leerjaren één uur samenzang.
3. Voor de daarvoor geschikte leerlingen één uur samenspel.
4. Eén uur instrumentaal muziekonderwijs (zie: Algemeen, no 5).

De muziekleraar

1. De eisen van vakbekwaamheid, te stellen aan de kweekschool-muziekleraar, zijn gelijk aan die voor de schoolmuziekleraar bij het vmo. Bovendien moet hij kennis hebben van de didactiek en methodiek van het zangonderwijs op de lagere school.

Examenprogramma voor het eindexamen

1. Van het blad zingen van een eenvoudige melodie.
2. Het overleggen van een lied-repertoire van ten minste 50 Nederlandse liederen, waaronder ten minste 30 oude Nederlandse volksliederen.
3. Het zingen van onbegleide liederen uit het overgelegde repertoire, waarvan één ter keuze van de candidaat.
4. Kennis van het notenschrift en van de hoofdzaken uit de algemene muziektheorie, voorzover die nodig zijn voor het zangonderwijs op de lagere school.
5. Enige bekendheid met de stemvorming en de kinderzang.
6. Enige bekendheid met de nieuwe denkbeelden op het gebied der muzikale opvoeding.
7. Het geven van een zangles.

Het muziekonderwijs op de nijverheidsdagschool

Bij geen enkele tak van onderwijs lopen de aard, de leerstof en de inrichting der scholen zó sterk uiteen als bij het nijverheidsonderwijs. Artikel 1 der Nijverheidsonderwijswet verdeelt dit onderwijs in lager en middelbaar nijverheidsonderwijs, en uit artikel 11 blijkt dat er toe behoren: ambachtsscholen, scholen voor nijverheid en kunstambacht, scholen voor visserij en binnenscheepvaart, huishoudscholen, landbouwhuishoudscholen, middelbare technische scholen, mijnbouw- en zeevaartscholen en scholen voor maatschappelijk werk. Het zou ondoenlijk maar ook volkomen onjuist zijn, een uniform leerplan voor het muziekonderwijs op al deze onderwijsinrichtingen vast te stellen. Daartoe lopen de leeftijden het algemene ontwikkelingspeil der leerlingen alsmede het doel van het onderwijs aan deze verschillende schooltypen te sterk uiteen. Bovendien werd tot nu toe op een groot aantal van deze scholen totaal geen muziekonderwijs gegeven en zal in de praktijk nog moeten blijken wat op dit gebied mogelijk en wenselijk is. Vooropgesteld dient evenwel te worden dat ook voor alle scholen, vallende onder de Nijverheidsonderwijswet, het invoeren van algemeen vormend muziekonderwijs even noodzakelijk is

als voor alle andere vormen van voortgezet onderwijs. Dit is ook volkomen in overeenstemming met de doelomschrijving van artikel 1 der Nijverheidsonderwijswet: „Het nijverheidsonderwijs heeft ten doel, op de grondslag en met voortzetting van het algemeen vormend onderwijs op te leiden voor ambacht, enz.”.

Gezien de zeer uiteenlopende aard der scholen draagt hetgeen hier volgt een algemeen richtinggevend karakter.

Omvang

Het muziekonderwijs op de nijverheidsscholen wordt gegeven aan leerlingen van ongeveer 12—25 jaar. Bij de bepaling van leerstof en methode dient rekening gehouden te worden met de leeftijd der leerlingen, hun ontwikkelingspeil en de plaats die zij later in de maatschappij zullen innemen.

Doel

Het doel van het muziekonderwijs is: ontwikkeling van de muzikale vermogens en het wekken van muzikale belangstelling.

Didactische opmerkingen

Zingen. Het zingen moet ook hier hoofdzaak zijn. Zo mogelijk kan men daaromheen groeperen de leerstof nodig voor de ontwikkeling van het muzikaal gehoor, de rhythmische en melodische aanleg, het vormbesef, het muzikale geheugen en het vermogen om motieven, melodieën en combinaties hiervan te onderscheiden, te vergelijken, zich voor te stellen en te herkennen.

Bij het liederenmateriaal neemt het Nederlandse volkslied, waaronder het geestelijk lied, de voornaamste plaats in. Daarnaast: canons, enkele nationale en gelegenheidsliederen. De keuze der liederen zal mede van de ontwikkeling der leerlingen en hun latere bestemming afhangen.

Op een ambachtsschool voor jongens bv. zal naast volksliederen, nationale liederen en canons aandacht besteed moeten worden aan zgn. ambachtsliederen.

Op een huishoudschool voor meisjes worden ook kinderliedjes, speelliedjes e. d. geleerd, terwijl op deze en op de landbouwhuishoudscholen het streeklied en het dialectische lied niet vergeten mogen worden. Het muziekonderwijs op middelbare technische scholen, kunstnijverheidsscholen, in het algemeen op scholen waar het ontwikkelingspeil der leerlingen gelijk staat met dat der middelbare scholen, komt de leerstof overeen met het muziekonderwijs op de scholen voor middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs.

Op zeevaartscholen zullen volksliederen en zeemannsliederen met Nederlandse woorden en met teksten in vreemde talen de aandacht vragen.

Luisteren. De opvoeding tot luisteren is een belangrijk middel tot het wekken van muzikale belangstelling. Het zal alweer van de aard van het onderwijs, de leeftijd, de bestemming der leerlingen afhangen welke muziek wordt aangeboden en welke leerstof aan de orde wordt gesteld. Ten aanzien van deze zaken moge verwezen worden naar de voorstellen voor ulo- en middelbare scholen.

Op sommige nijverheidsscholen zal het vormen van een koor, een blokfluitclub of een schoolorkest mogelijk zijn. Bovendien kunnen volksdansen worden beoefend.

Slotopmerkingen

1. Per week dient ten minste één lesuur aan het muziekonderwijs te worden besteed. Waar dat in werkplaats of atelier mogelijk is, wordt het gezamenlijk zingen tijdens de handenarbeid zoveel mogelijk bevorderd.

2. Aan de middelbare nijverheidsscholen zal het muziekonderwijs als regel gegeven moeten worden door een vakleraar, die aan dezelfde eisen moet voldoen als aan de muziekleraar op de scholen voor vmo gesteld worden. Aan sommige scholen, bv. de lagere ambachts- en huishoudscholen, zou dit gegeven kunnen worden door de leraar aan wie het algemeen vormend onderwijs is opgedragen.

3. Bovenstaande richtlijnen zouden tevens kunnen gelden voor scholen die onder het Departement van Landbouw ressorteren, bv. de lagere en middelbare land- en tuinbouwscholen.

Het muziekonderwijs op de scholen voor vmo

Het volgende is op te vatten als een voorlopig plan, omdat de weg waarlangs het muziekonderwijs op de middelbare school zich zal moeten bewegen, ten dele nog niet geheel duidelijk is, ook omdat de onderbouw van goed muziekonderwijs op de lagere school nog ontbreekt.

Richtlijnen

Omvang

Het muziekonderwijs op de scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs wordt gegeven aan kinderen en jongelieden van ca. 12—ca. 18 jaar.

Doel

Het hoofddoel van dit muziekonderwijs is de ontwikkeling van het vermogen muziek als zodanig te beleven door het bewust onderkennen van al hare elementen in hun onderlinge samenhang.

Middelen

1. Productief: zelf muziek maken (zingen, spelen, improvisatie, eigen werkstukjes).
2. Receptief: luisteren.

Bij beide zijn analytische besprekingen en bewustmaking der elementen (rhythme, melodie, harmonische structuur, klankkleur) onmisbaar, zodat ook bij het beluisteren activiteit bestaat.

Bij dit alles moet de leraar zoveel mogelijk heuristisch te werk gaan en van de leerlingen zelfwerkzaamheid verlangen.

Opmerking: Aan het onderwijs moet in principe door alle leerlingen worden deelgenomen.

Zingen

Allereerst worde verwezen naar dit onderdeel in het plan voor de lagere school.

Jongens kunnen gedurende de stemwisseling slechts in zeer beperkte mate deelnemen.

Hiermede dient rekening te worden gehouden bij het vormen van een schoolkoor. De bezitters van onbruikbare stemmen zullen kunnen medewerken aan een groep die geheel of gedeeltelijk bestaat uit bespelers van slaginstrumenten.

Naast liederen en andere vocale muziek kunnen ook eenvoudige vocalises worden gezongen en kan meer aandacht worden besteed aan de toonvorming dan op de lagere school.

Rhythmische vorming

Rhythmisch spreken. Tikken, kloppen, lopen van rhythmische figuren. Ook van meer gecompliceerde rhythmten. Verdeling der klasse in groepen, die tegelijkertijd verschillende rhythmten uitvoeren. Onderscheiden en noteren van rhythmten van uiteenlopende aard, waarbij dansrhythmten een belangrijke plaats dienen in te nemen. Aanbeveling verdient de koppeling aan rhythmische gymnastiek en de beoefening van de volksdans; voor de jongens in het bijzonder van de mannendans.

Melodische vorming

Ontwikkeling van het melodisch gehoor, het muzikaal geheugen en van het vermogen om motieven en melodieën en combinaties hiervan te onderscheiden, te vergelijken, zich voor te stellen en te herkennen (vormbesef). Het maken van dictées dient te worden aangemoedigd.

Improvisatie

Het zelf vinden van melodieën, ook op gegeven teksten en aan de hand van een gegeven rhythm, en het opschrijven van rhythmische en melodische werkstukjes („improvisatie”) behoren in het leerplan te worden opgenomen.

Theoretische vorming

Het muziekonderwijs beperkt zich niet tot de elementen der muziek, maar houdt zich ook bezig met haar historische ontwikkeling en haar aesthetiek. Hierbij zal uitgegaan moeten worden van de muziek zelf. De muziekgeschiedenis moet zich beperken tot capita selecta (bv. bepaalde stijlperiodes, enkele grote meesters, muziek in verband met drama, koraal). Ook kunnen enkele acoustische onderwerpen worden besproken. Voor behandeling komen verder in aanmerking aesthetische onderwerpen als de verhouding woord-toon, programmamuziek, vorm en inhoud, verwantschap met andere kunsten, mogelijkheden van uitdrukking.

Muziekschrift

Zolang de onderbouw van de lagere school nog niet goed is, worde verwezen naar dit onderdeel in het plan voor de lagere school. Op de scholen voor vmo zal de notatie verder verklaard moeten worden (verschillende sleutels, hun toepassing, notering van meerstemmige muziek, enz. enz.).

Contact met andere vakken

In aanmerking komen natuurkunde (voor de ontwikkeling van het toonsysteem), letterkunde (voor de teksten der liederen), politieke en cultuurgeschiedenis (voor de perioden en grote figuren uit de geschiedenis der muziek), aardrijkskunde, tekenen, vreemde talen.

Genoemde vakken profiteren op hun beurt van een goed gegeven muziekonderwijs.

Leermiddelen

Piano, grammofoon met discotheek, slaginstrumenten, eventueel ook andere instrumenten en radio.

Slotopmerking

Het is nodig voor elke klasse één wekelijks lesuur in muziek te geven.

Behalve in dit uur zal het gewenst zijn de scholieren, voorzover zij hiervoor geschikt blijken, bijeen te brengen in een schoolkoor en een schoolorkestje, waarvan de bezetting afhankelijk moet zijn van de beschikbare krachten. Hiervoor zullen speciaal gecomponeerde of bewerkte stukken nodig zijn. Het bijwonen van jeugd- en schoolconcerten dient te worden aangemoedigd.

Leerplan voor het muziekonderwijs voor het vmo

1e leerjaar. Het zingen van eenvoudige liederen (c.q. kerklied en Gregoriaans) en canons met goede declamatie, uitspraak en toonvorming, steunend op het begrip van daarin aanwezige rhythmische, melodische en tonale vormelementen. Dit begrip wordt verkregen door theoretisch-praktische oefeningen als: muzikale notatie (noten, rusten, maatindelingen); rhythmische en melodische oefeningen (naar noten, dictaat en eigen vinding); solmiseren van toonreeksen en van de daarin voorkomende intervallen en samenklanken, die bovendien worden benoemd en geclassificeerd. Aansluitend bij het zingen oefeningen in het beluisteren van eenvoudige muziek.

2e leerjaar. Homophone en polyphone zang, zo mogelijk ook met zelfstandige instrumentale partijen. Uitbreiding van de theoretisch-praktische oefeningen (sleutels, voordrachtstekens, tempo-aanduidingen, kunsttermen, toonladders met voortekens en hun verwantschap). Begrippen als: tonica, dominant, subdominant, parallel; consonant en dissonant; cadens, modulatie; transpositie; homophonie, polyphonie; maat en rythme, worden zoveel mogelijk uit het gezongene afgeleid. Uitbreiding der luisteroefeningen.

3e leerjaar. Kunstlied en volkslied in verband met de letterkunde. Tonaliteiten, verwantschappen der toonaarden, chromatiek. Uitbreiding der luisteroefeningen met grotere vormen. Suite, polyphone vormen, hoofdvorm. Inleiding tot de symphonische en de kamermuziek (klassiek, romantisch) met historische en biographische toelichtingen en behandeling van de klank der gebruikte instrumenten.

4e leerjaar. Herhaling. Een keuze uit cantates, oratoria, opera's. Enkele instrumentale werken der barokke, klassieke en romantische periode. Absolute en programmamuziek. Inleiding tot de moderne muziek. De muziek in verband met samenleving en andere cultuuruitingen.

5e (en 6e) leerjaar. Capita selecta, als: Griekse muziek; Gregoriaans en vroege meerstemmigheid; vocale polyphonie der oude Nederlanders en verwante scholen (mis, moret, madrigaal, chanson); psalter en evangelisch koraal (invloed van Calvijn en Luther op de muziek); lied (coupletlied en doorgecomponeerd lied), kamermuziek (sonates, trio's, kwartetten); dans en ballet; ontwikkeling van het notenschrift en het toonsysteem (het laatste ook in verband met exotische muziek); romantiek en impressionisme in verband met de andere kunsten; opera en muziekdrama; muzikaesthetische ideeën van componisten (Berlioz, Schumann, Liszt, Wagner, Debussy, Diepenbrock, Pijper).

Toelichting

Bij de samenstelling van dit leerplan is uitgegaan van de veronderstelling dat het muziekonderwijs op de lagere scholen goed is. Aangezien dit in de meeste gevallen nog lang niet een feit is, zal het leerplan veelal niet onmiddellijk verwezenlijkt kunnen worden. Er is vooral naar gestreefd, te laten uitkomen dat het aesthetisch karakter van het onderwijs op de voorgrond moet staan. In deze geest dient de

leraar zijn onderwijs ook op te vatten. Het leerplan biedt de leraar overigens voldoende ruimte zijn persoonlijke inzichten tot hun recht te laten komen.

Het vormen van een schoolkoor van goed stemmateriaal en van een schoolorkestje is als aanvulling van het eigenlijke muziekonderwijs gewenst.

MULO-EXAMENS

In het jaar 1948 werden de mulo-examens, uitgaande van de verenigingen voor mulo en voor Christelijk mulo en van de stichting „Het Rooms-Katholiek mulo-examen”, wederom onder toezicht van de Rijksgecommitteerden afgenomen. Blijkens het door de voorzitter dezer Rijksgecommitteerden uitgebrachte verslag waren de resultaten als vermeld in de volgende tabellen. Tabel 1 geeft een overzicht van de aantallen geëxamineerden, geslaagden en afgewezenen, tabel 2 van de percentages geslaagden. Hierbij zij opgemerkt dat in deze opgaven mede begrepen zijn de kandidaten en geslaagden die niet aan officiële ulo-scholen werden opgeleid. Ter vergelijking zijn tevens de cijfers over 1947 opgenomen (in tabel 1 gecombineerd voor jongens en meisjes).

Tabel 1. Resultaten der mulo-examens

Richting der school	Diploma A			Diploma B			Aanvullingsdiploma		
	Geëxamineerd	Afgewezen	Geslaagd	Geëxamineerd	Afgewezen	Geslaagd	Geëxamineerd	Afgewezen	Geslaagd
1947. Jongens en meisjes									
Neutraal . .	5 818	1 221	4 533	1 145	269	868	409	66	334
Prot.-Christ..	4 832	866	3 926	731	174	533	346	63	274
R.-Kath. . .	7 791	797	6 968	27	3	24	1 072	186	876
Totaal . .	18 441	2 884	15 427	1 903	446	1 445	1 827	315	1 484
1948. Jongens									
Neutraal . .	2 657	710	1 947	811	225	586	244	50	194
Prot.-Christ..	2 338	567	1 771	583	137	446	169	29	140
R.-Kath. . .	3 974	632	3 342	35	4	31	918	260	658
Totaal . .	8 969	1 909	7 060	1 429	366	1 063	1 331	339	992
1948. Meisjes									
Neutraal . .	2 683	742	1 941	182	37	145	16	4	12
Prot.-Christ..	2 559	594	1 965	154	34	120	23	4	19
R.-Kath. . .	4 192	591	3 601	4	1	3	172	62	110
Totaal . .	9 434	1 927	7 507	340	72	268	211	70	141
1948. Jongens en meisjes tezamen									
Neutraal . .	5 340	1 452	3 888	993	262	731	260	54	206
Prot.-Christ..	4 897	1 161	3 736	737	171	566	192	33	159
R.-Kath. . .	8 166	1 223	6 943	39	5	34	1 090	322	768
Totaal . .	18 403	3 836	14 567	1 769	438	1 331	1 542	409	1 133

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

Tabel 2. Percentages geslaagden voor de mulo-examens

Richting	Diploma A			Diploma B			Aanvullingsdiploma		
	J.	M.	Totaal	J.	M.	Totaal	J.	M.	Totaal
1947 Neutraal	77	79	78	75	81	76	81	87	82
Prot.-Christ.	82	80	81	79	76	76	80	76	79
R.-Kath.	87	92	89	89	—	89	82	82	82
Totaal.	83	85	84	75	80	76	81	81	81
1948 Neutraal	73	72	73	72	80	74	80	75	79
Prot.-Christ.	76	77	76	77	78	77	83	83	83
R.-Kath.	84	86	85	89	75	87	72	64	70
Totaal.	79	80	79	74	79	79	75	67	73

LANGDURIGE VACATURES VERPLICHT PERSONEEL BIJZONDERE LAGERE SCHOLEN

Een der voorwaarden tot het verkrijgen van de ontheffing, bedoeld in het 4e lid van artikel 96 der Lager-onderwijswet 1920, is dat het schoolbestuur ten tijde dat een vacature in het verplicht personeel behoorde te zijn vervuld, daarvan kennis heeft gegeven aan de inspecteur. Teneinde dit te kunnen constateren, schrijft het 2e lid van artikel 12 van het Koninklijk besluit van 26 November 1937 (*Staatsblad* no 375) voor, dat de inspecteur binnen tien dagen na ontvangst van vorenbedoelde kennisgeving daarvan aan de Minister mededeling doet door inzending van het bij de beschikking van 4 December 1937, no 12388, afd. L.O., vastgestelde model G. Aan deze voorschriften werd echter de laatste tijd niet voldoende de hand gehouden. Hierop vestigde de Minister de aandacht van de inspecteurs van het lager onderwijs bij schrijven van 22 Maart 1948, no 3963, afd. L.O., waarin ter zake voorts nog het volgende werd opgemerkt:

Het komt mij, met het oog op het toezicht op het onderwijs gedurende het tijdvak ener vacature die niet binnen de in de wet gestelde termijn is vervuld, noodzakelijk voor dat in het vervolg aan bedoelde voorschriften de nodige aandacht wordt geschonken. Bovendien zal, teneinde het onderwijs voortgang te doen vinden, meermalen in dergelijke gevallen tijdelijke afwijking van de rooster van lesuren nodig zijn, voor welke afwijking Gij, ingevolge het 4e lid van artikel 90 der wet, toestemming moet verlenen. Voorzover nodig vestig ik er Uw aandacht op, dat — zulk in afwijking van het openbaar onderwijs — bij het bijzonder lager onderwijs een vacature ook vervuld kan worden door het aanstellen van een tijdelijke leerkracht.

Vorenbedoeld model G¹⁾ wordt niet vanwege mijn Ministerie verstrekt, doch kan, indien het zelf vervaardigen bezwaarlijk wordt geacht, uit de handel betrokken worden.

AANTAL VACATURES BIJ HET LAGER ONDERWIJS

De staat op blz. 174 geeft een overzicht van het aantal vacatures op 16 September 1948 in het wettelijk verplicht personeel bij het openbaar en bijzonder lager onderwijs, voortgezet gewoon lager onderwijs en uitgebreid lager onderwijs, en

¹⁾ Een voorbeeld van dit model was bij de circulaire gevoegd.

van het aantal vacatures in het boventallig personeel bij dat onderwijs. Tevens is vermeld het aantal leerkrachten dat op genoemde datum afwezig was wegens ziekte, militaire dienst, zuivering enz. en hoeveel van deze leerkrachten door tijdelijke leerkrachten werden vervangen, alsmede het aantal vacatures dat op 16 September 1948 niet was vervuld¹⁾.

GELIJKTIJDIG GENOT VAN BURGERLIJKE EN MILITAIRE BELONING

Met betrekking tot bovengenoemd onderwerp deed de Minister onder dagtekening van 7 Juni 1948, no 5499, afd. L.O., de volgende circulaire toekomen aan de gemeentebesturen die openbare scholen voor lager onderwijs in stand houden, en aan de besturen der gesubsidieerde bijzondere scholen voor gewoon, voortgezet gewoon, uitgebreid en buitengewoon lager onderwijs:

De vraag hoe ten aanzien van de zich reeds geruime tijd in militaire dienst bevindende onderwijzers de uitbetaling van hun salaris moet worden geregeld, vindt beantwoording in artikel 4 van het Koninklijk besluit van 29 Januari 1924 (*Staatsblad* no 23), zoals dat thans luidt. Het 2e lid, onder 3^e, van dit artikel regelt voor hen die wegens buitengewone omstandigheden in werkelijke dienst zijn, het gelijktijdig genot van militaire inkomsten en gehele of gedeeltelijke jaarwedde als onderwijzer, terwijl onder a. van dit 3e lid is bepaald dat deze regeling eerst van toepassing is, nadat de militair, hetzij vóór, hetzij gedurende de buitengewone omstandigheden een werkelijke dienst van 11 maanden of, indien hij een eerste oefening van kortere duur te vervullen had, deze oefening heeft volbracht. Het koninklijk besluit van 30 December 1947 (*Staatsblad* H 466), waarbij de duur van de eerste oefening ingaande 1 Februari 1947 is gesteld op 2 jaar, brengt geen verandering in deze bepaling.

Het is echter gebleken dat de toepassing dezer bepalingen onder de huidige omstandigheden niet altijd tot een bevredigend resultaat leidt. Mijn ambtgenoot van Binnenlandse Zaken heeft voor de burgerlijke Rijksambtenaren de mogelijkheden van een gelijktijdig genot van burgerlijke en militaire beloning uitgebreid. Ik acht het billijk dat deze uitbreiding ook van toepassing zal zijn op de onderwijzers. Met name komt het mij redelijk voor dat ten aanzien van hen die vóór de capitulatie van 14 Mei 1940 de eerste oefening hebben aangevangen, als gevolg van de capitulatie deze oefening hebben moeten afbreken en na de bevrijding weder in werkelijke dienst zijn gekomen (hetzij verplicht, hetzij vrijwillig), voor de toepassing van voornoemde regelen kan worden aangenomen dat zij bij deze wederopkomst de eerste oefening hebben volbracht. Aan deze categorie van belanghebbenden ware derhalve reeds van de datum van deze opkomst af eerst een maand onverkort salaris en daarna een aanvulling te verlenen. Eenzelfde gedragslijn ware te volgen met betrekking tot hen die behoren tot de lichtingen 1944, 1943, 1942 en 1941 (derhalve de geboren in 1924, 1923, 1922 en 1921) en die eerst na de bevrijding in werkelijke dienst zijn gekomen, of zullen komen, alsmede ten aanzien van de personen die behoren tot de lichting 1940 of een vroeger jaar, en die als gevolg van de capitulatie van 14 Mei 1940 en de Duitse bezetting de eerste oefening niet op de voor hen bestemde tijd hebben kunnen aanvangen. Ten slotte zij hier de aandacht gevestigd op hen die worden aangewezen om een gedeelte van hun militaire dienst te volbrengen in de overzeese gewesten. Het is een veel voorkomende omstandigheid dat op de datum van inscheping nog niet ten volle is voldaan aan de voorwaarde, gesteld in het onder a van de in de aanhef genoemde bepaling. Het komt mij wenselijk voor het daar bepaalde eveneens buiten toepassing te laten, indien en zolang de militaire dienst buiten het Rijk in Europa wordt vervuld. Het verdient aanbeveling te dezen als beslissende tijdstippen aan te houden de data van inscheping en debarkering in de desbetreffende Nederlandse haven.

In afwachting van een definitieve regeling ter zake acht ik het gewenst het vorenstaande met ingang van 1 Januari 1948 algemeen toepassing te doen vinden. Niettemin wil ik daarmede niet persé de mogelijkheid uitsluiten ook over perioden, liggende vóór evengenoemde datum, alsnog zodanig een gedragslijn te volgen. Dit laatste kan echter alleen plaatsvinden in die gevallen waarin vóór 1 Januari 1948 geen kostwinnersvergoeding is genoten, aangezien de daaraan verbonden verrekeningen dienen te worden voorkomen.

¹⁾ Voor de hierbedoelde gegevens naar de toestand op 16 September 1947 moge worden verwezen naar het Onderwijsverslag 1947, blz. 152/153.

GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID L.O.

	Richting	Scholen voor:				Totaal-generaal
		glo	vglo	ulo	Totaal	
I. Aantal vacatures in het verplicht personeel	Openbaar	478	7	44	529	996 (1005) ¹⁾
	Rooms-Kath.	175	30	12	217	
	Prot.-Christ.	213	3	19	235	
	Andere bijz. scholen .	12	1	2	15	
II. Aantal vacatures in het boventallig personeel	Openbaar	137	1	16	154	225 (208)
	Rooms-Kath.	17	1	4	22	
	Prot.-Christ.	31	—	2	33	
	Andere bijz. scholen .	16	—	—	16	
III. Afwezig wegens ziekte, zuivering, mil. dienst, enz.	Openbaar	358	11	44	413	1234 (1305)
	Rooms-Kath.	462	11	40	513	
	Prot.-Christ.	257	2	24	283	
	Andere bijz. scholen .	23	—	2	25	
Deze vacatures werden tijdelijk vervuld door:						
a. Gehuwde vrouwen	Openbaar	302	1	10	313	564 (711)
	Rooms-Kath.	107	2	9	118	
	Prot.-Christ.	112	—	3	115	
	Andere bijz. scholen .	18	—	—	18	
b. Voorlopig gepensionneerden	Openbaar	22	—	3	25	49 (112)
	Rooms-Kath.	6	—	1	7	
	Prot.-Christ.	15	—	2	17	
	Andere bijz. scholen .	—	—	—	—	
c. Definitief gepensionneerden	Openbaar	39	—	12	51	102 (114)
	Rooms-Kath.	10	1	1	12	
	Prot.-Christ.	28	1	6	35	
	Andere bijz. scholen .	1	—	3	4	
d. Andere tijdelijk aangestelde leerkrachten	Openbaar	533	10	56	599	1327 (1059)
	Rooms-Kath.	397	4	32	433	
	Prot.-Christ.	251	1	15	267	
	Andere bijz. scholen .	27	—	1	28	
Op 16 September 1948 waren niet vervuld:						
Van de onder I bedoelde vacatures	Openbaar	43	5	13	61	248 (253)
	Rooms-Kath.	36	27	4	117	
	Prot.-Christ.	55	2	12	69	
	Andere bijz. scholen .	—	1	—	1	
Van de onder II bedoelde vacatures	Openbaar	7	1	—	8	34 (38)
	Rooms-Kath.	8	1	4	13	
	Prot.-Christ.	10	—	1	11	
	Andere bijz. scholen .	2	—	—	2	
Voor de onder III bedoelde leerkrachten waren geen plaatsvervangers aanwezig	Openbaar	20	2	9	31	131 (231)
	Rooms-Kath.	50	7	5	62	
	Prot.-Christ.	28	1	6	35	
	Andere bijz. scholen .	3	—	—	3	

¹⁾ De tussen haakjes geplaatste getallen betreffen de toestand op 16 Januari 1948.

UITBREIDING KINDERTOELAGE

In verband met een te verwachten Koninklijk besluit, waarin o.m. enige bepalingen zouden worden opgenomen betreffende een wijziging van de aanspraak op de *kindertoelage*, bedoeld in artikel 21 van het Bezoldigingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1934, deed de Minister onder dagtekening van 4 Maart 1948, no 1098, afd. L.O., aan de besturen der gesubsidieerde bijzondere kweekscholen een circulaire toekomen van de volgende inhoud:

Tot dusverre kon een ambtenaar (leraar) aanspraak maken op kindertoelage voor de kinderen beneden 18 jaar, die hij op 1 Januari van het betrokken jaar te zijnen laste had.

Te rekenen van 1 Januari 1947 af wordt die aanspraak uitgebreid tot een toelage:

1°. voor de kinderen van 18, 19 en 20 jaar die het dagonderwijs volgen aan een inrichting voor algemeen vormend of vakonderwijs, met dien verstande dat die aanspraak eindigt op de laatste dag van de maand waarin het dagonderwijs niet meer wordt genoten, of op de laatste dag van de maand waarin het kind de leeftijd van 21 jaren heeft bereikt;

2°. voor de kinderen die na 1 Januari zijn geboren.

Voor deze laatste groep gaat de kindertoelage in op de eerste dag van de maand, volgende op die waarin het kind is geboren.

In verband met het vorenstaande zal ik gaarne zo spoedig mogelijk vernemen welke leerkrachten Uwer school aan vorenbedoelde bepalingen rechten zullen kunnen ontleen. Deze mededeling moet vergezeld gaan van een opgave van de namen en de geboortedata van de betrokken kinderen en voorzover de onder 1°. genoemde categorie betreft van een door het hoofd der betrokken onderwijsinrichting ondertekende verklaring dat het kind inderdaad het onderwijs aan die school heeft gevolgd of nog volgt. Indien dat onderwijs in de loop van het jaar 1947 is geëindigd, behoort daarvan eveneens mededeling te worden gedaan, met opgave van de datum van die beëindiging.

TOEPASSING UITKERINGSBESLUIT 1947

In verband met de verschijning van het op blz. 13 vermelde Koninklijk besluit van 11 Mei 1948 (*Staatsblad* no I 183), tot uitkering van een bedrag van 2 ½ % van de pensioensgrondslag over 1947 (Uitkeringsbesluit 1947) deed de Minister onder dagtekening van 9 Juni 1948, no 39782, afd. L.O., aan de besturen der gemeenten die openbare lagere scholen in stand houden, een circulaire toekomen waarin het volgende onder hun aandacht werd gebracht:

Verschenen is het Koninklijk besluit van 11 Mei 1948, no I 183, tot uitkering van een bedrag van 2 ½ % van de pensioensgrondslag over 1947. Krachtens dit besluit, dat kan worden aangehaald als „Uitkeringsbesluit 1947”, behoort aan het verplicht onderwijzend personeel dat op 31 December 1947 aan een openbare school in Uw gemeente was verbonden en op die datum de hoedanigheid bezat van ambtenaar in de zin der Pensioenwet 1922 (*Staatsblad* no 240), voor elke volle maand van 1947 waarover Uw College een bijdrage voor eigen pensioen heeft verhaald, een bedrag te worden uitbetaald, gelijk aan één twaalfde van 2 ½ % van de pensioensgrondslag op 31 December 1947.

Voor de toepassing van bedoeld besluit werden voorts enkele *richtlijnen* gegeven.

UITVOERING PENSIOENWET 1922

Zoals op blz. 14 van dit verslag is vermeld, werd de Pensioenwet 1922 bij de Wet van 15 Juli 1948 (*Staatsblad* no I 302) gewijzigd en aangevuld. In verband hiernede richtte de Minister onder dagtekening van 3 December 1948, no 50176, afd. L.O., aan de besturen der bijzondere scholen voor gewoon,

voortgezet gewoon, uitgebreid en buitengewoon lager onderwijs een circulaire, waarin met betrekking tot de pensioenaanspraken van het aan hun school verbonden onderwijzend personeel die bepalingen onder hun aandacht werden gebracht welke voor hen zelf en voor de leerkrachten van rechtstreeks belang waren. Deze bepalingen zijn met een desbetreffende toelichting opgenomen in de *Mededelingen* 1948, no 6, blz. 13/17.

RIJKSSCHOOLTOEZICHT LAGER ONDERWIJS

Bij Ministeriële beschikking van 5 Februari 1948, no 372, afd. L.O., is met ingang van 1 Februari 1948 op zijn verzoek eervol ontslag verleend aan de consulente voor de lichamelijke opvoeding M. van Arkel te 's-Gravenhage.

Bij Koninklijk besluit van 10 Januari 1948, no 4, is met ingang van 1 Maart 1948 op zijn verzoek eervol ontslag verleend aan G. Chr. Dun, inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie *Alkmaar*.

Bij Koninklijk besluit van 10 Mei 1948, no 10, is benoemd tot inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie *Deventer*, met ingang van de datum waarop hij zijn functie zou aanvaarden, A. L. Dubel, met verlening van gelijktijdig ontslag uit zijn betrekking van inspecteur van het lager onderwijs in een ressort van de inspectie *'s-Gravenhage*.

Bij Koninklijk besluit van 18 Augustus 1948, no 3, is met ingang van 1 September 1948 benoemd tot inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie *Dordrecht* A. C. Verschoor en met ingang van 16 September 1948 tot inspecteur van het lager onderwijs in een ressort van de inspectie *'s-Gravenhage* F. C. de Joode.

Bij Koninklijk besluit van 21 Augustus 1948, no 10, zijn met ingang van de datum waarop zij haar functie zouden aanvaarden, de volgende dames benoemd tot schoolopziener van het *kleuteronderwijs*:

in district 1: Mr. E. M. F. Spits; in district 2: H. M. R. Voss; in district 3: G. Grolle; in district 4: H. J. Glasz; in district 5: A. M. G. H. Clemens; in district 6: A. Stoll; in district 7: T. Wartena.

De benoemden hebben op 1 September 1948 haar functie aanvaard, behalve de dames H. J. Glasz en T. Wartena, die op 1 October 1948 in dienst zijn getreden.

Bij beschikking van 20 Augustus 1948, no 5320, afd. L.O., heeft de Minister met intrekking van vorige aanwijzingen de na te noemen consulente voor de lichamelijke opvoeding met ingang van 1 September 1948 als ambtsgebied aangewezen de achter ieders naam genoemde inspecties:

H. H. F. Vroemen, inspecties *Maastricht* en *Heerlen*, met standplaats Maastricht; J. W. A. Courtens, inspecties *Venlo* en *Helmond*, met standplaats Helmond; J. J. K. du Pont, inspecties *Eindhoven* en *Tilburg*, met standplaats Eindhoven; F. J. A. Timmers, inspecties *'s-Hertogenbosch* en *Bosmeer*, met standplaats 's-Hertogenbosch; M. Michelsen, inspecties *Tiel* en *Waalwijk*, met standplaats Gorinchem;

VERVOLGONDERWIJS

P. J. Slothouwer, inspecties *Amsterdam* en *Amstelveen*, met standplaats Amsterdam;

S. J. Klompe, inspectie *Goes*, met standplaats Goes;

G. J. Bongers, inspectie *Middelburg*, met standplaats Middelburg;

H. J. Lemmers, inspecties *Dokkum* en *Heerenveen*, met standplaats Leeuwarden;

J. Pet, inspecties *Ommen* en *Hengelo*, met standplaats Almelo;

E. J. v. Koningsveld, inspecties *Zwolle* en *Deventer*, met standplaats Deventer.

Bij Koninklijk besluit van 8 October 1948, no 9, is benoemd tot schoolopziener van het kleuteronderwijs in district 8 mej. P. H. Woerlee te Emmen. Mej. Woerlee is in functie getreden op 1 November 1948.

V. VERVOLGONDERWIJS

AANTALLEN CURSUSSEN, LEERLINGEN EN LEERKRACHTEN

Het vervolgonderwijs waarop onderstaande cijfers ¹⁾ betrekking hebben, is het onderwijs dat, zonder volledig dagonderwijs te zijn, naar de aard overeenstemt met het algemeen vormend lager onderwijs en gegeven wordt aan hen die gewoon, voortgezet gewoon of buitengewoon lager onderwijs hebben genoten en die als regel niet meer onder de wettelijke leerverplichting vallen.

Staat 1 op blz. 178/179 geeft een overzicht van de cursussen voor vervolgonderwijs, het aantal leerlingen dat deze cursussen volgde, en het aantal daaraan verbonden leerkrachten naar de toestand op 31 December 1948, onderscheiden naar de richting der scholen. Ter vergelijking zijn mede de overeenkomstige cijfers van het vorige jaar opgenomen.

De in deze staat opgenomen cijfers geven aanleiding tot de volgende opmerkingen:

In het cursusjaar 1948/'49 bleef het aantal cursussen vrijwel gelijk aan dat in 1947/'48, doch het aantal leerlingen steeg belangrijk, nl. met 1359 (d.i. 50,9%). Ook het aantal leerkrachten nam toe en wel met 45 (d.i. 18,8%).

Staat 2 biedt een overzicht van dit onderwijs over een reeks van jaren.

Staat 2. Ontwikkeling van het vervolgonderwijs in het tijdvak 1930/'31 t/m 1948/'49

	1930/'31	1935/'36	1940/'41	1945/'46	1947/'48	1948/'49
Cursussen	1 112	359	123	65	94	93
Leerlingen	25 188	9 312	3 849	2 341	2 672	4 031
Leerkrachten	2 895	844	299	175	240	285

¹⁾ Ontleend aan Mededeling no 7318 van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

VERVOLGONDERWIJS

Staat 1. Aantallen cursussen, leerlingen en leerkrachten bij het vervolgonderwijs op 31 December 1948

		Openbaar		Prot.-Christelijk			
				Gesubsidieerd		Ongesubsidieerd	
		Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.
Cursussen	1948	22		5		17	
	1947	20		4		14	
Leerlingen	1948	704	179	113	18	412	133
	1947	538	148	104	32	421	104
Leerkrachten	1948	62	10	11	1	51	2
	1947	54	9	10	2	44	—

Staat 3 geeft een overzicht van de cursusduur in maanden per jaar, terwijl daarin tevens cijfers zijn opgenomen welke een beeld geven van het aantal uren dat per cursusjaar onderwijs wordt gegeven.

Staat 3. Duur en omvang der cursussen voor vervolgonderwijs (31 December 1948)

Richting	Totaal aantal cursussen	met maanden onderwijs per cursusjaar										met uren onderwijs per cursusjaar							
		3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	60- V	60-99	100-139	140-179	180-219	220 en V	onbekend aantal	
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
Openbaar . . .	22	4	4	3	9	—	—	—	—	—	2	3	5	6	3	3	2	—	—
Bijzonder . . .	71	—	12	8	20	10	2	2	3	4	10	12	30	12	6	3	8	—	—
Totaal 1948 . .	93	4	16	11	29	10	2	2	3	4	12	15	35	18	9	6	10	—	—
1947	94	4	12	17	37	10	3	1	3	2	5	12	37	20	11	5	8	1	—

Tabel I. De leerlingen der cursussen voor vervolgonderwijs, onderscheiden naar de leeftijd (31 December 1948)

	13 jaar		14 jaar		15 jaar		16 jaar	
	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.
I	2	3	4	5	6	7	8	9
1948	60	17	627	215	765	226	749	297
1947	58	12	315	64	482	103	371	81

VERVOLGONDERWIJS

Bijzonder								Totaal-generaal	
Rooms-Katholiek				Overig bijzonder					
Gesubsidieerd		Onge­subsidieerd		Gesubsidieerd		Onge­subsidieerd			
Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.
11		9		15		14		93	
10		15		13		18		94	
271	—	145	27	1 063	651	1 323	534	4 031	1 542
260	—	449	132	365	163	535	95	2 672	674
23	—	19	2	55	17	64	12	285	44
21	—	45	7	30	3	36	—	240	21

In tabel I op blz. 178/179 is de leeftijd der leerlingen tot uitdrukking gebracht. Ten aanzien van de indeling der gemeenten in gemeentegroepen wordt opgemerkt, dat voor de grootte-groep 100 000 en meer inwoners is uitgegaan van het aantal inwoners naar de toestand op 1 Januari 1948. Voor de andere grootte-groepen werd uitgegaan van het inwonertal op 1 Januari 1941.

Een overzicht van de op de vervolgcursussen gegeven vakken is opgenomen als tabel II (blz. 180). Deze tabel vermeldt daarbij zowel de aantallen cursussen waar men de onderscheidene vakken behandelt als het aantal leerlingen dat het onderwijs daarin volgt. Onder A vindt men een opgave van de zgn. lagere-schoolvakken, terwijl onder B en C vakken worden opgesomd die in het algemeen een uitbreiding van de kennis der lagere school inhouden. Uit D valt het karakter der cursussen af te leiden (34 cursussen met 718 leerlingen kunnen als herhalings-cursussen beschouwd worden).

17 jaar		18 jaar		19 jaar		20 jaar en ouder		Totaal	
Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	Totaal	waarvan vrouwel.	waarvan	Totaal vrouwel.
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
401	153	275	111	165	82	989	441	4031	1542
314	82	207	47	146	42	779	243	2672	674

VERVOLGONDERWIJS

Tabel II. Vakken van onderwijs

	Aantal			
	cursussen		leerlingen	
	1947	1948	1947	1948
A. Vakken, genoemd in art. 2, 1e lid, der L.O.-wet 1920				
a. lezen	62	59	1 661	3 953
b. schrijven	26	26	692	1 285
c. rekenen	87	81	2 204	3 411
d. Nederlandse taal en letterkunde	93	91	2 655	4 000
e. vaderlandse geschiedenis	38	33	1 059	970
f. aardrijkskunde	63	59	1 471	2 307
g. natuur- en scheikunde	35	37	916	1 116
h. zingen	1	3	147	183
i. tekenen	5	10	331	1 152
j. lichamelijke oefening	5	6	337	857
k. nuttige handwerken voor meisjes	7	7	139	544
B. Vakken, genoemd in art. 2, 2e lid, der L.O.-wet 1920				
l. Franse taal	7	10	567	749
m. Duitse taal	8	10	545	518
n. Engelse taal	11	14	752	833
o. wiskunde	5	11	353	1 049
p. handelskennis	21	30	832	1 413
q. algemene geschiedenis	13	16	505	1 077
r. handenarbeid	1	3	71	213
s. landbouwkunde	2	—	28	—
t. tuinbouwkunde	—	—	—	—
u. vrouwelijke handwerken	3	3	208	681
v. eenvoudige huishoudkunde	3	4	70	514
C. „Bijzondere” vakken				
algemene ontwikkeling	4	4	115	917
sociologie	7	8	210	153
economie	1	2	28	89
psychologie	3	4	32	29
bijbel en kerkgeschiedenis	10	10	311	168
heemkunde	1	1	11	14
staatsinrichting	2	4	49	127
boekhouden	12	8	462	753
handelsrekenen	4	2	256	70
vaktheorie	2	1	125	54
verkeersonderwijs	2	1	19	14
zwemonderwijs	1	1	126	161
declamatie	—	1	—	24
Fröbelleer	—	2	—	22
D. Samenvatting				
Eén of meer der onder A vermelde vakken	38	34	711	718
Eén of meer der onder A en B vermelde vakken	19	25	573	1 501
Eén of meer der onder A, B en C vermelde vakken	15	19	826	1 483
Eén of meer der onder A en C vermelde vakken	22	15	562	329

VI. BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

AANTALLEN SCHOLEN, LEERLINGEN EN LEERKRACHTEN

De navolgende cijfers¹⁾ geven een indruk van de ontwikkeling van het buitengewoon lager onderwijs in het jaar 1948. Ter vergelijking zijn mede de cijfers over het jaar 1947 opgenomen.

Aantallen scholen, leerlingen en leerkrachten bij het blo op 31 December 1948

Scholen voor:	Aantal scholen	Leerlingen			Leerkrachten		
		Jongens	Meisjes	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
<i>a. Zwakzinnigen</i>							
Openbaar	69	5 500	2 802	8 302	220	258	478
Prot.-Christelijk	28	2 200	1 201	3 401	94	104	198
Rooms-Katholiek	65	5 290	4 220	9 510	248	301	549
Overig bijzonder	4	153	68	221	9	8	17
Totaal 1948	166	13 143	8 291	21 434	571	671	1 242
1947	156	12 334	7 762	20 096	526	620	1 146
<i>b. Imbecillen²⁾ (begrepen in a)</i>							
Openbaar	41	857	591	1 448	16	80	96
Prot.-Christelijk	20	457	339	796	18	32	50
Rooms-Katholiek	46	662	730	1 392	17	82	99
Overig bijzonder	2	14	10	24	—	2	2
Totaal 1948	109	1 990	1 670	3 660	51	196	247
1947	105	1 888	1 557	3 445	50	186	236
<i>c. Doofstommen</i>							
Prot.-Christelijk	1	110	82	192	12	9	21
Rooms-Katholiek	2	187	146	333	19	20	39
Overig bijzonder	3	291	210	501	39	16	55
Totaal 1948	6	588	438	1 026	70	45	115
1947	6	582	423	1 005	69	41	110
<i>d. Blinden</i>							
Prot.-Christelijk	1	34	39	73	4	3	7
Rooms-Katholiek	2	73	39	112	6	4	10
Overig bijzonder	2	115	69	184	10	6	16
Totaal 1948	5	222	147	369	20	13	33
1947	5	209	130	339	19	10	29

¹⁾ Ontleend aan Mededeling no 7309 van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

²⁾ Voorzover geplaast op scholen of in klassen voor imbecillen.

BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

Scholen voor:	Aantal scholen	Leerlingen			Leerkrachten		
		Jongens	Meisjes	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal
<i>e. Slechtborenden</i>							
Openbaar	2	142	98	240	7	10	17
Overig bijzonder	1	68	52	120	4	3	7
Totaal 1948	3	210	150	360	11	13	24
1947	3	181	116	297	11	11	22
<i>f. Psychopathen</i>							
Openbaar	2	215	—	215	9	5	14
Prot.-Christelijk	1	151	34	185	7	4	11
Rooms-Katholiek	1	—	38	38	—	6	6
Totaal 1948	4	366	72	438	16	15	31
1947	3	337	31	368	16	7	23
<i>g. Lichamelijk gebrekkigen</i>							
Openbaar	1	8	5	13	—	1	1
Prot.-Christelijk	1	22	15	37	3	1	4
Rooms-Katholiek	1	55	42	97	—	6	6
Overig bijzonder	1	17	10	27	1	1	2
Totaal 1948	4	102	72	174	4	9	13
1947	3	98	67	165	4	9	13
<i>Het blo in zijn geheel¹⁾</i>							
Openbaar	75	5 955	2 941	8 896	240	278	518
Prot.-Christelijk	32	2 517	1 371	3 888	120	121	241
Rooms-Katholiek	72	5 657	4 512	10 169	273	347	620
Overig bijzonder	11	644	409	1 053	63	34	97
Totaal 1948	190	14 773	9 233	24 006	696	780	1 476
1947	177	13 797	8 587	22 384	645	713	1 358

Uit de tabel blijkt, dat het aantal scholen voor *zwakzinnigen* in 1948 met 10 is toegenomen. Deze toeneming is een gevolg van de opening van 11 nieuwe scholen en de opheffing van één school (openbare school te Edam). Onder deze nieuwe scholen zijn 4 openbare nl. die te Enschede, Utrecht, Heerenveen en Ooststellingwerf, 1 Prot.-Christ. te Rotterdam en 6 Rooms-Katholieke, nl. te Leiden, Roermond, Amersfoort, Kerkrade, Schijndel en Tilburg. De openbare scholen te Enschede en Utrecht en de Rooms-Katholieke scholen te Leiden en Roermond ontstonden door splitsing van reeds bestaande scholen; de eerstgenoemde scholen door de oprichting van afzonderlijke scholen voor *imbe-*

¹⁾ Incl. een openbare en een R.-Kath. school met niet-zwakzinnige leerlingen met opvoedings- en leermoeilijkheden.

cillen, de laatstgenoemde door oprichting van resp. een jongens- en een meisjesschool. Tot de scholen voor *zwakzinnigen* werden mede gerekend de Prot.-Christelijke school voor *epileptici* te Heemstede en een soortgelijke R.-K. school te Sterksel (gem. Maarheeze), alsmede een Prot.-Christ. school te Amsterdam, verbonden aan een paedologisch instituut aldaar, welke school ook plaats biedt aan een aantal niet-zwakzinnige leerlingen met opvoedingsmoeilijkheden.

De tot dusverre onder de scholen voor zwakzinnigen gerekende R.-K. school voor niet-zwakzinnige leerlingen met opvoedings- en leermoeilijkheden verbonden aan het paedologisch instituut te Nijmegen, is niet meer onder deze groep van scholen opgenomen, doch uitsluitend bij het buitengewoon lager onderwijs in zijn geheel geteld (zie noot bij de tabel).

Ook de cijfers betreffende de nieuw-opgerichte school voor partiel gestoorden te Amsterdam zijn slechts in de totaalcijfers verwerkt.

Afzonderlijke scholen voor jongens en meisjes treft men uitsluitend aan bij de R.-K. scholen. Van de 63 R.-K. scholen werden 23 uitsluitend door jongens, 15 uitsluitend en 2 scholen hoofdzakelijk door meisjes bezocht.

Onder de scholen voor zwakzinnigen waren op de teldatum 146 zelfstandige dagscholen, 14 scholen met een internaat en 6 scholen verbonden aan een gesticht. Afzonderlijke gegevens betreffende de speciale scholen en klassen voor *imbecillen* zijn mede in de tabel opgenomen. 16 scholen werden uitsluitend door imbecillen bezocht; aan 93 scholen zijn naast de klassen voor debielen één of meer klassen voor imbecillen verbonden.

De neutraal-bijzondere school voor *slechtborenden* te Amsterdam werd omgezet in een openbare, zodat er thans 2 openbare en 1 bijzondere school voor slechtborenden bestaan.

Als gevolg van de omstandigheid dat de vrouwelijke *psychopathen* van de meer genoemde R.-K. school, verbonden aan het paedologisch instituut te Nijmegen, in een afzonderlijke school werden ondergebracht, steeg het aantal scholen voor psychopathen met 1; dit bedraagt thans 4.

Ook het aantal scholen voor *lichamelijke gebrekeigen* steeg met 1 als gevolg van de opening ener openbare school te Amsterdam.

Tenslotte zij opgemerkt dat een klas voor leerlingen met partiële defecten, leeren gedragsstoornissen, verbonden aan een gemeentelijke Montessorischool te Haarlem, en een klas waarin o.m. psychopathen zijn geplaatst en welke verbonden is aan een Prot.-Christ. school voor glo te Zetten (gem. Valburg), in deze statistiek buiten beschouwing zijn gelaten. De klas te Haarlem telde 17 jongens en die te Zetten 2 jongens en 5 meisjes.

VII. OPLEIDING EN EXAMENS VOOR ONDERWIJZER

AANTALLEN SCHOLEN, LEERLINGEN EN LEERKRACHTEN

De volgende staten¹⁾ geven een overzicht van de aantallen kweekscholen en cursussen ter opleiding van onderwijzers en ter opleiding voor de hoofdakte

¹⁾ Ontleend aan de „Statistiek van de onderwijzersopleiding”, uitgave van het Centraal Bureau voor de Statistiek, Mei 1949.

ONDERWIJZERSOPLEIDING

Aantallen kweekscholen en

	Rijks- en gemeentelijke scholen			Prot.-Christ. scholen			R.-Kath. scholen		
	Scholen	Leerlingen		Scholen	Leerlingen		Scholen	Leerlingen	
		Totaal	waarvan vrouwel.		Totaal	waarvan vrouwel.		Totaal	waarvan vrouwel.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

a. Onderwijzersopleiding

1948 . . .	25	1794	941	22	1987	1106	40	3361	2039
1947 . . .	25	2259	1192	21	2165	1244	40	3495	2087

b. Hoofdscholen

1948 . . .	23	591	161	17	437	158	32	698	295
1947 . . .	23	458	114	17	411	157	29	554	266

Aantallen docenten der kweekscholen op 16 September 1948

	Rijks- en gem. scholen		Prot.-Christ. scholen		Rooms-Kath. scholen		Overige bijz. scholen		Totaal docenten *)	
	Totaal	waarvan vrouwen	Totaal	waarvan vrouwen	Totaal	waarvan vrouwen	Totaal	waarvan vrouwen	Totaal	waarvan vrouwen
1948	305	56	215	30	472	212	25	9	1 006	302
1947	317	55	217	31	503	193	28	10	1 006	276

alsmede van de leerlingen, resp. van de aantallen docenten, onderscheiden naar de richting der scholen, naar de toestand op 16 September 1948 (aanvang van het schooljaar 1948/49). Ter vergelijking zijn mede de cijfers van het voorgaande jaar opgenomen.

De in bovenstaande staten vermelde cijfers geven aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Scholen

Het aantal kweekscholen bedroeg op 16 September 1947: 89; het steeg dus met 1, t.w. de Prot.-Chr. kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Drachten (gem. Smallingerland).

*) W.o. 1-jarige opleiding als bedoeld in het Koninklijk besluit van 16 Juli 1947 (Staatsblad no H 244). Totaal aantal leerlingen 1487, w.o. 798 vrouwelijke.

*) Zonder dubbelstellingen.

ONDERWIJZERSOPLEIDING

leerlingen op 16 September 1948

Overige bijzondere scholen			Totaal					
Scholen	Leerlingen		Scholen	1948		Scholen	1947	
	Totaal	waarvan vrouwel.		Leerlingen			Leerlingen ¹⁾	
				Totaal	waarvan vrouwel.		Totaal	waarvan vrouwel.
11	12	13	14	15	16	17	18	19
2	104	80	89	7246	4166	88	8039	4625
2	120	102						
—	—	—	72	1726	614	69	1423	537
—	—	—						

Van de 89 op 16 September 1948 bestaande scholen waren er 14 uitsluitend voor jongens en 27 uitsluitend voor meisjes. Er was slechts één R.-K. kweekschool welke zowel door jongens als door meisjes werd bezocht.

Op 5 uitzonderingen na ontvingen alle scholen subsidie van het Rijk.

Aan 8 scholen (alle R.-K.) waren op 16 September 1948 voorbereidende klassen verbonden. Deze klassen telden op genoemde datum 244 leerlingen.

Het aantal kweekscholen met een eigen leerschool bedroeg in de cursus 1948/'49: 39. De overige scholen maakten voor de praktische oefeningen der kwekelingen gebruik van één of meer oefenscholen.

Behoudens een tweetal nieuw opgerichte scholen (Drachten en Neerbosch), welke nog geen 4e leerjaar bezaten, waren alle kweekscholen bevoegd om aan haar leerlingen die het onderwijs tot het einde hadden gevolgd, op grond van het met gunstig gevolg afgelegde schoolexamen de onderwijzersakte uit te reiken.

Leerlingen

De achteruitgang van het aantal leerlingen in leerjaar 1 in 1948 hangt samen met het geringe aantal leerlingen dat zich in dat jaar voor de opleiding meldde.

RIJKSBIJDRAGE VOOR LEERKRACHTEN EENJARIGE CURSUSSEN

Bij schrijven van 7 Januari 1948, no 48978, afd. L.O., deelde de Minister aan de besturen der bijzondere kweekscholen waaraan een éénjarige cursus ter opleiding van onderwijzers was verbonden, mede dat de Rijksbijdrage voor de leerkrachten, die belast waren met het geven van de lessen in *godsdiensonderwijs* aan deze cursussen, zou worden vastgesteld op het in artikel 2 van de beschikkingen van 18 September 1947, no 38210 II, O.K.W./6 October 1947, no 269, Financiën, vastgestelde bedrag.

VORMING VAN PARALLELKLASSEN AAN KWEESCHOLEN

In verband met een te verwachten grote toeloop van leerlingen naar de eerste drie leerjaren der kweescholen voor de cursus 1948/'49 was het vraagstuk van de instelling en de subsidiëring van *parallelklassen* weder urgent geworden. Teneinde de vorming van dergelijke klassen voor de afdelingen A der kweescholen wederom mogelijk te maken richtte de Minister onder dagtekening van 10 Mei 1948, no 3192, afd. L.O., het volgende schrijven aan de besturen der gesubsidieerde kweescholen:

Zoals U o.a. uit een aanschrijving van de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding zal zijn gebleken, worden aan de kweescholen niet andermaal éénjarige cursussen ter opleiding van onderwijzers(essen) ingesteld (gesubsidieerd).

Het blijkt mij evenwel, dat bij vele jongelieden die thans hun eindexamen aan een hogere burgerschool, een gymnasium, enz. moeten afleggen, de wens bestaat zo spoedig mogelijk tot onderwijzer(es) te worden opgeleid. Een stijging van het aantal inschrijvingen voor het derde leerjaar is dus te verwachten. Eveneens verwacht ik een groot aantal gegadigden voor de lagere leerjaren. Hiermede wordt het vraagstuk van de instelling en de subsidiëring van *parallelklassen* weder urgent. In verband hiermede deel ik U mede, dat ik verzoeken om de vorming van parallelklassen voor de eerste en tweede klasse goed te keuren, alleen dan in overweging kan nemen, indien deze klassen ten minste 33 leerlingen tellen. Voor de hogere leerjaren bedraagt het overeenkomstige grensgetal 31. Bij uitzondering (ik denk hierbij aan de mogelijkheid dat het aangewezen klasselokaal te klein is om het vereiste aantal leerlingen te bevatten) ben ik bereid ook de gehele of gedeeltelijke splitsing van klassen welke minder leerlingen tellen, te bevorderen.

De goedkeuring van de oprichting van parallelklassen behoort vóór het begin van het nieuwe schooljaar aan mij te worden gevraagd.

INDEXAMENS EENJARIGE CURSUSSEN AAN KWEESCHOLEN

In afwachting van de totstandkoming van een Koninklijk besluit tot regeling van de eindexamens van de aan de kweescholen met ingang van 1 September 1947 ingestelde *éénjarige cursussen* ter opleiding van onderwijzers(essen) deelde de Minister bij circulaire van 19 April 1948, no 2950, afd. L.O., aan de directeuren (directrice) der Rijkskweescholen, de besturen der bijzondere kweescholen en de gemeentebesturen van Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht met betrekking tot bedoelde eindexamens het volgende mede:

1. Evenals de kweeschooleindexamens zullen die voor de éénjarige cursussen worden afgenomen door de directeur en leraren van de cursus, onder toezicht van door mij aan te wijzen gecommitteerden. De algemene leiding van de examens heb ik in handen van de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding gelegd.

2. De omvang der kennis of bedrevenheid welke in elk vak van de aspiranten zal worden gevorderd, zal ook voor de cursisten die zijn, welke is aangewezen in het programma A, gehecht aan het Koninklijk besluit van 10 September 1923 (*Staatsblad* no 433).

Het examen zal uit een schriftelijk en een mondeling gedeelte bestaan. Het schriftelijk gedeelte omvat de vakken Nederlandse taal, opvoedkunde en schrijven, het mondeling gedeelte de vakken Nederlandse taal, opvoedkunde, lezen, zingen, tekenen en lichamelijke oefening. Het examenwerk voor het vak opvoedkunde kan desgewenst door directeur en leraren van elke school onder toezicht van de gecommitteerden worden opgemaakt. De besturen van de bijzondere kweescholen en, waar het de Rijkskweescholen betreft de directeuren (zodanig in overleg met de aan hun school verbonden leraar in de opvoedkunde), dienen vóór 1 Juni aan de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding mede te delen of zij voor de leerlingen hunner school het centrale schriftelijk of het eigen werk wensen.

3. Aangezien het lezen niet als een afzonderlijk vak aan de cursus wordt onderwezen, zal het ook niet als afzonderlijk examenvak gelden. Dit neemt niet weg dat de kandidaten een proeve van bekwaamheid in dat vak zullen moeten afleggen. Dit zal kunnen plaatshebben bij het mondeling gedeelte van het examen voor het vak Nederlandse taal.
Het deswege toe te kennen cijfer zal in dat voor laatstgenoemd vak worden verwerkt. Hieromtrent zullen U nog nadere mededelingen worden gedaan.
4. Aan het examen kunnen alleen zij deelnemen die de cursus volledig hebben gevolgd. Deze eis geldt niet voor hen die met mijn toestemming na 15 September 1947 op de cursus hebben plaatsgenomen.
5. Het examengeld bedraagt twintig gulden.
6. Het schriftelijk gedeelte zal in de laatste dagen van de maand Augustus worden gehouden, het mondeling gedeelte omstreeks 15 September.
7. Zij die bij het examen worden afgewezen, zullen binnen een half jaar nogmaals de gelegenheid krijgen het examen af te leggen.

REGELING VAN HET EINDEXAMEN DER KWEESCHOLEN

Bij Koninklijk besluit van 11 Augustus 1948 (*Staatsblad* no I 364) is gewijzigd en aangevuld het Koninklijk besluit van 10 September 1923 (*Staatsblad* no 434) tot regeling van het eindexamen der kweescholen. Dit besluit strekte tot vaststelling van een regeling voor het van de leerlingen der aan de kweescholen verbonden éénjarige cursussen af te nemen examen, bedoeld in artikel 319 van het Koninklijk besluit van 23 Augustus 1933 (*Staatsblad* no 455), zoals dit laatstelijk is gewijzigd bij het Koninklijk besluit van 16 Juli 1947 (*Staatsblad* no H 244) en in artikel 45 van het Koninklijk besluit van 23 Augustus 1933 (*Staatsblad* no 456), zoals dit laatstelijk is gewijzigd bij het Koninklijk besluit van 16 Juli 1947 (*Staatsblad* no H 245); voorts om de bepalingen omtrent de toelating van leerlingen tot de eindexamens der kweescholen in overeenstemming te brengen met de bij de Koninklijke besluiten van 16 Juli 1947 (*Staatsblad* no H 244) en 16 Juli 1947 (*Staatsblad* no H 245) gewijzigde regelen inzake de toelating van leerlingen tot die scholen.

Bij eerstgenoemd besluit werd het Koninklijk besluit van 10 September 1923 (*Staatsblad* no 434), zoals dit laatstelijk is gewijzigd bij het Koninklijk besluit van 3 Juni 1946 (*Staatsblad* no G 138), als volgt aangevuld en gewijzigd:

Artikel I

De artikelen 2 tot en met 25 worden gebracht onder een paragraaf, welke luidt: § 1. Van het eindexamen der kweescholen.

Artikel II

In artikel 23 wordt in plaats van „1 September” gelezen: 30 September.

Artikel III

Na paragraaf 1 wordt een nieuwe paragraaf ingevoegd, welke de titel draagt: § 2. Van het eindexamen der eenjarige cursussen.

Deze paragraaf luidt als volgt:

§ 2. Van het eindexamen der eenjarige cursussen

Art. 25bis. 1. Het examen wordt tussen 15 Augustus en 15 September daaraanvolgende afgenomen. In het geval, bedoeld in artikel 12, kan het examen na laatstgenoemde datum plaatshebben.

2. Zij die zijn afgewezen, alsmede zij die tengevolge van bijzondere omstandigheden, ter beoordeling van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, niet aan het examen hebben kunnen deelnemen, worden vóór 1 Maart daaraanvolgende nogmaals in de gelegenheid gesteld zich daaraan te onderwerpen. Dit examen kan voor de leerlingen van twee of meer cursussen gezamenlijk worden gehouden. Al hetgeen verder betrekking heeft op dit examen wordt door die Minister geregeld.

Art. 25ter. 1. Onder toezicht van door de voornoemde Minister aan te wijzen gecommiteerden nemen de directeur en de leraren van de cursus het examen af. Voor het vak lichamelijke oefening wijst de voornoemde Minister één gecommiteerde aan. Hij kan ieder der overige gecommiteerden voor bepaalde vakken aanwijzen. Geschiedt dit niet, dan verdelen de gecommiteerden de vakken onderling. De voornoemde Minister wijst een der gecommiteerden als voorzitter aan, die namens hen de nodige briefwisseling voert.

2. De directeur regelt het examen met inachtneming van het bepaalde in de volgende artikelen en van de door de voornoemde Minister te geven aanwijzingen.

3. De gecommiteerden zien toe, dat het examen naar behoren wordt afgenomen.

Art. 25quater. 1. De beraadslaging over de uitslag van het examen heeft plaats in een vergadering van directeur en leraren, welke wordt bijgewoond door de gecommiteerden.

2. Daarbij wordt een afschrift overgelegd van de cijfers welke in de loop van het cursusjaar aan de leerlingen voor vorderingen en ijver zijn toegekend.

3. Zonder stemming worden afgewezen zij die bij het examen in de vakken Nederlandse taal of opvoedkunde een 4 of een lager cijfer hebben behaald. De gecommiteerden zijn bevoegd de aspirant het examen in een dezer vakken geheel of gedeeltelijk opnieuw te doen afleggen.

4. In alle andere gevallen maken directeur en leraren door stemming hun gevoelen kenbaar. Daarna plegen de gecommiteerden onderling overleg en delen vervolgens hun gevoelen mede.

5. Aan de beraadslaging over de uitslag van het examen in lichamelijke oefening neemt met de directeur slechts deel de leraar die met het examineren van dit vak was belast.

Bij die beraadslaging is alleen de gecommiteerde voor dat vak aanwezig. Bij deze beraadslaging wordt overgelegd een afschrift als in het tweede lid bedoeld.

Art. 25quinquies. De omvang der kennis of bedrevenheid welke in elk vak, waarin volgens artikel 25sexies examen moet worden afgelegd, van de aspiranten wordt gevorderd, is aangewezen in het programma A, gehecht aan het Koninklijk besluit van 10 September 1923 (*Staatsblad* no 433), zoals dit thans luidt.

Art. 25sexies. 1. Het schriftelijk gedeelte van het examen omvat de vakken:

- a. Nederlandse taal;
- b. opvoedkunde;
- c. schrijven.

2. Het mondeling gedeelte van het examen omvat, behalve zingen, tekenen en lichamelijke oefening, de vakken:

- a. Nederlandse taal (lezen daaronder begrepen);
- b. opvoedkunde.

3. Bij het schriftelijk examen in de Nederlandse taal wordt een afzonderlijk onderzoek ingesteld naar het zuiver schrijven.

4. Bij zingen, tekenen en lichamelijke oefening wordt een onderzoek naar de bedrevenheid in die vakken ingesteld.

5. De in het tweede en vierde lid gestelde eis geldt, voorzover het vak lichamelijke oefening betreft, niet voor de aspiranten die aan de cursus het onderwijs in dit vak niet hebben genoten krachtens de vrijstelling volgens artikel 7, vierde lid, van het Koninklijk besluit van 23 Augustus 1933 (*Staatsblad* no 455), of artikel 21, tweede lid, van het Koninklijk besluit van 23 Augustus 1933 (*Staatsblad* no 456), zoals die besluiten thans luiden.

Art. 25septies. Het schriftelijk gedeelte van het examen wordt niet in het openbaar gehouden. De voornoemde Minister kan ten aanzien van de openbaarheid van het mondeling gedeelte en van het afleggen van bewijzen van bedrevenheid beperkende regelen stellen.

Art. 25octies. Het examen duurt voor iedere aspirant niet langer dan twee dagen en op één dag niet langer dan zes uren.

Art. 25novies. 1. Tot het afleggen van het examen worden alleen toegelaten de leerlingen die de cursus volledig en tot het einde hebben gevolgd.

2. De voornoemde Minister kan van de in het eerste lid gestelde eis ontheffing verlenen.

Art. 25decies. Op het in deze paragraaf bedoelde eindexamen zijn van overeenkomstige toepassing de artikelen: 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 18, 19, derde lid, 20, 21, eerste, tweede, vierde en vijfde lid, 22, 24 en 25.

GEGEVENS BETREFFENDE GESLAAGDEN EENJARIGE CURSUSSEN

Inzake bovenstaand onderwerp heeft de Minister onder dagtekening van 9 October 1948, no 5662, afd. L.O., aan de directeuren der bijzondere, gemeentelijke en Rijksscholen, aan wier scholen een éénjarige cursus ter opleiding van onderwijzers(essen) was verbonden, het volgende schrijven doen toekomen:

Teneinde te kunnen vaststellen in hoeverre de éénjarige cursussen aan hun doel hebben beantwoord, is het wenselijk na te gaan wie van de geslaagden als onderwijzer(es) is benoemd of binnenkort zal worden benoemd. Tevens dient te worden vastgesteld wie der mannelijke geslaagden door de vervulling van hun militaire plichten, het beroep, waarvoor zij thans zijn opgeleid, voorlopig niet zullen kunnen uitoefenen.

Ik verzoek U mij vóór 5 November a.s. de daarvoor benodigde gegevens te verstrekken. Dit kan geschieden door de naam, de voorletters en de geboortedatum van ieder der geslaagden in een der volgende (onder elkaar te plaatsen) rubrieken onder te brengen:

A. Reeds werkzaam (althans benoemd) bij het lager onderwijs.

B. In een andere werkkring geplaatst.

C. In militaire dienst gegaan.

D. Onbekend.

Bij de leerlingen van groep A moet, indien enigszins mogelijk, worden vermeld aan welke school (deze uitsluitend met het adres, dus niet met een naam te omschrijven) de betrokkene is benoemd, terwijl bij de leerlingen van groep B zo mogelijk de buiten het onderwijs aanvaarde betrekking is te vermelden.

EXAMENS

Het navolgende staatje geeft een overzicht van de in 1948 gehouden *kweekschool-eindexamens*, onderscheiden naar de richting der scholen.

ONDERWIJZERSOPLEIDING

Richting	Aantal kandidaten							
	Op-gekomen		Terug-getrokken		Af-gewezen		Geslaagd	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Rijkskweekscholen	152	164	—	—	9	12	143	152
Gemeentelijke kweekscholen	20	44	—	—	1	2	19	42
Bijz.-neutrale kweekscholen	—	15	—	—	—	4	—	11
Prot.-Christelijke kweekscholen	164	212	—	2	14	8	150	202
Rooms-Katholieke kweekscholen	249	396	—	1	10	11	239	384
Totaal	585	831	—	3	34	37	551	791

Van de 1416 kandidaten die in 1948 het kweekschoolindexamen aflegden, slaagden er dus 1342. In 1947 bedroegen deze aantallen resp. 1316 en 1263. De beide volgende staatjes geven een overzicht van de uitslag der in 1948 gehouden eindexamens van de *éénjarige cursussen* ter opleiding van onderwijzers.

Uitslag 1e eindexamen éénjarige cursussen 1948

Richting	Aantal kandidaten							
	Op-gekomen		Terug-getrokken		Af-gewezen		Geslaagd	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Rijkskweekscholen	221	256	2	—	19	11	200	245
Gemeentelijke kweekscholen	71	89	—	—	8	9	63	80
Bijzonder-neutrale kweekscholen	7	25	—	—	—	1	7	24
Prot.-Chr. kweekscholen	153	223	—	—	12	8	141	215
Rooms-Katholieke kweekscholen	223	182	—	—	11	27	212	155
Totaal	675	775	2	—	30	36	623	719

Uitslag 2e eindexamen éénjarige cursussen 1948

Plaats waar het examen afgenomen werd	Aantal kandidaten							
	Op-gekomen		Terug-getrokken		Af-gewezen		Geslaagd	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Eindhoven	8	14	—	—	1	—	7	14
Haarlem	16	23	1	—	4	4	11	19
Zwolle	17	5	—	—	11	1	6	4
Totaal	41	42	1	—	16	5	24	37

Contraal foto-archief van de Regeringsinrichtingsdienst

Les in handenarbeid op een Nutsschool

ONDERWIJZERSOPLEIDING

Het totaal aantal geslaagden voor het indexamen van de éénjarige cursussen bedroeg in 1948 dus $719 + 37 = 756$.

De uitslag der in 1948 gehouden *staatsexamens* voor de onderwijzersakte is vervat in het volgende staatje. Ter vergelijking zijn mede de cijfers over 1946 en 1947 opgenomen.

	Candidaten			Geslaagd		
	M.	V.	Tot.	M.	V.	Tot.
1946 . .	43	40	83	27	28	55
1947 . .	73	63	136	41	33	74
1948 . .	71	55	126	41	27	68

De uitslag van de in 1948 gehouden *hoofdkate-examens* vindt men hieronder vermeld. Ter vergelijking zijn mede de cijfers over 1947 opgenomen.

	Opgekomen			Teruggetrokken			Afgewezen			De		
										A + B		
	M.	V.	Tot.	M.	V.	Tot.	M.	V.	Tot.	M.	V.	Tot.
1948	1656	513	2169	75	7	82	625	136	761	33	23	56
1947	1540	490	2030	82	9	91	598	144	742	42	25	67

Hierbij zij opgemerkt dat het examen voor de hoofdkate thans in twee gedeelten, A en B, kan worden afgelegd. Het gedeelte A (letterkundig gedeelte) omvat de vakken opvoedkunde, Nederlandse taal en letterkunde en geschiedenis; het gedeelte B (natuur-wiskundig gedeelte) de vakken aardrijkskunde, kennis der natuur en wiskunde.

WIJZIGING PROGRAMMA EXAMEN HANDELSKENNIS

Bij Koninklijk besluit van 17 Januari 1948 (*Staatsblad* no I 25) is met ingang van 1 September 1947 het programma voor het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid tot het geven van huis- en schoolonderwijs in de beginselen der *handelskennis*, zoals dit gehecht is aan het Koninklijk besluit van 28 April 1924 (*Staatsblad* no 212), als volgt gewijzigd:

De vereisten zijn:

- kennis van het enkel boekhouden en van het dubbel boekhouden, zowel naar de dagelijkse als naar de maandelijksche methode; vaardigheid in het maken van eenvoudige toepassingen bij ondernemingen;
- bekendheid met de kameralistische methode van boekhouding;

ONDERWIJZERSOPLEIDING

c. bekendheid met die onderwerpen uit de bedrijfshuishoudkunde waarvan de kennis voor het begripen der boekhoudkundige problemen, welke samenhangen met de in de punten a en b van dit examenprogramma genoemde methoden van boekhouding, noodzakelijk is;

d. kennis van eenvoudige berekeningen in de goederenhandel en in verband daarmee in het assurantie-
wezen, de fondsenhandel, voorzover betreft de Amsterdamse beurs, en de wisselhandel;
kennis van de berekeningen bij kredietverlening op korte termijn;
vaardigheid in het uitwerken van eenvoudige daarop betrekking hebbende vraagstukken;

e. enige kennis van de algemene organisatie van de handel, van de betaalmiddelen en betalingsmethoden,
van het transport- en assurantiewezen, van de organisatie en de techniek der kredietverlening en van
het bankwezen hier te lande;

enige kennis van de belangrijkste gedeelten uit het Eerste Boek van het Wetboek van Koophandel en
van daarmee samenhangende bepalingen uit het Burgerlijk Wetboek en andere wetten.

Voorts werd bepaald dat examens, vóór het in werking treden van dit besluit
afgelegd volgens het programma, vastgesteld bij het krachtens de Wet Bezettings-
maatregelen I vervallen besluit van de Secretaris-Generaal van het voormalige
Departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming van 21
Februari 1945, no 7 O.W.K. (*Nederlandse Staatscourant* 1945, no 27), worden be-
schouwd als te zijn afgelegd op de voet van dit besluit.

hoofddake verkregen door het slagen voor:									Een verklaring verkregen door het slagen voor:								
A			B						A			B					
M.	V.	Tot.	M.	V.	Tot.	M.	V.	Tot.	M.	V.	Tot.	M.	V.	Tot.	M.	V.	Tot.
102	111	415	107	59	146	442	175	615	118	44	162	396	153	549			
289	95	384	112	45	157	443	165	608	103	37	140	314	135	449			

WIJZIGING SALARISREGELING DIRECTEUREN EN LERAREN KWEESCHOLEN

Bij Koninklijk besluit van 9 October 1948 (*Staatsblad* no I 446) is de salaris-
regeling van de directeuren van en de leraren aan de Rijkskweekscholen, zoals
deze was vastgesteld in de hoofdstukken I en III van bijlage C van het Bezol-
digingsbesluit Burgerlijke Rijksambtenaren 1934, herzien. Voor nadere bijzon-
derheden wordt verwezen naar het desbetreffende nummer van het *Staatsblad*.
Bij circulaire van 28 October 1948, no 5670, afd. L.O., deed de Minister aan de
besturen der gemeentelijke en bijzondere kweekscholen een exemplaar toeko-
men van voormeld Koninklijk besluit van 9 October 1948 (*Staatsblad* no I
446) met bijbehorende salaristabellen, benevens enige voorbeelden betreffende
de nieuwe salariskalkulatie. Laatstgenoemd besluit sluit aan bij het Koninklijk
besluit van 9 Juli 1948 (*Staatsblad* no I 286) tot herziening van de salarissen der
directeuren van en leraren aan de Rijks hogere burgerscholen.

PENSIOENVERHAAL VERGOEDE EN NIET-VERGOEDE KWEESCHOOLLERAREN

Bij schrijven van 4 Maart 1948, no 1100, afd. L.O., gericht aan de besturen der
gesubsidieerde bijzondere kweekscholen, gaf de Minister nogmaals een samen-

vatting van de regelen welke gelden met betrekking tot de betaling van de pensioenbijdragen door en voor het personeel der kweekscholen, zulks in verband met een op dit gebied heersend misverstand. In dit schrijven werden de verplichtingen van het personeel en die van de schoolbesturen afzonderlijk omschreven, zowel ten aanzien van de vergoede als van de niet-vergoede leerkrachten¹⁾.

TOEPASSING „UITKERINGSBESLUIT 1947” OP KWEESCHOOLPERSONEEL

Bij schrijven van 4 Augustus 1948, no 5128, afd. L.O., vestigde de Minister de aandacht van de besturen der gesubsidieerde kweekscholen op het op blz. 13 vermelde Koninklijk besluit van 11 Mei 1948 (*Staatsblad* no I 183), het zgn. „Uitkeringsbesluit 1947”, betreffende de uitkering van 2 1/2 % van de pensioensgrondslag aan ambtenaren enz. Voor de toepassing van dit besluit werden hun tevens enkele richtlijnen gegeven²⁾.

UITBREIDING VAN DE KINDERTOELAGE

Voor dit onderwerp moge worden verwezen naar de desbetreffende circulaire op blz. 175.

RIJKSSTUDIETOELAGEN VOOR DE OPLEIDING TOT ONDERWIJZER

Evenals het vorige jaar werden ook in 1948 Rijksstudietoelagen verleend voor de opleiding tot onderwijzer. Een desbetreffende bekendmaking deed de Minister opnemen in de *Nederlandse Staatscourant* van 20 Februari 1948, no 36. Deze luidde als volgt:

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen brengt ter kennis van belanghebbenden, dat personen met een goede aanleg voor de studie, die niet in staat kunnen worden geacht hun studiekosten aan een inrichting tot opleiding van onderwijzers(essen) te betalen en die gedurende de cursus 1948/49 voor een Rijksstudietoelage tot een maximum van f 300,— in die kosten in aanmerking wensen te komen, zich zo spoedig mogelijk, doch in elk geval vóór 1 April 1948 per gezegeld verzoekschrift tot het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen (Bureau voor Rijksstudietoelagen) moeten wenden.

Belanghebbenden dienen in hun verzoekschrift te vermelden naam en voornamen, woonplaats en adres, de inrichting van onderwijs, thans of laatstelijk vóór de aanvraag bezocht, en de inrichting van onderwijs aan welke de belanghebbende zijn (haar) opleiding tot onderwijzer(es) wenst te ontvangen.

De adressen welke na bovengenoemde datum bij genoemd Ministerie inkomem, kunnen niet meer in behandeling worden genomen.

¹⁾ Zie *Mededelingen* 1948, nos 2 en 3, blz. 11/12.

²⁾ Zie *Mededelingen* 1948, nos 4 en 5, blz. 16/19.

Centraal foto-archief van de Regeringsvoorlichtingsdienst.

Montessori-onderwijs voor kleuters

G. KLEUTERONDERWIJS

De numerieke ontwikkeling van het kleuteronderwijs in het verslagjaar moge blijken uit de navolgende cijfers¹⁾. Ter vergelijking zijn mede de cijfers over 1947 opgenomen. Tevens zijn enkele gegevens vermeld betreffende de opleiding van onderwijzeressen bij deze tak van onderwijs.

Tabel 1. Aantallen scholen, leerlingen en leerkrachten

	Scholen					Leerlingen					waarvan meisjes
	Openbaar	Prot.-Christ.	R.-Kath.	Overig bijz.	Totaal	Openbaar	Prot.-Christ.	R.-Kath.	Overig bijz.	Totaal	
1948 . . .	237	691	1 146	589	2 663	41 549	67 187	145 045	37 974	289 555	141 555
1947 . . .	216	595	1 101	464	2 376	36 464	60 135	134 679	30 289	261 567	127 692

Het Rijkstoezicht op het kleuteronderwijs, dat tot 1 September 1948 door de inspecteurs van het lager onderwijs werd uitgeoefend, werd met ingang van genoemde datum opgedragen aan een 8-tal schoolopzieners van het kleuteronderwijs.

Dank zij de medewerking van genoemde schoolopzieners kon dit jaar een aantal kleine scholen in het onderzoek worden opgenomen.

Scholen. Zoals uit tabel 1 blijkt, nam het aantal scholen waarvan gegevens werden ontvangen, in 1948 met 287 toe. De grootste stijging gaf het overig bijzonder en het Prot.-Christelijk onderwijs te zien, nl. met resp. 125 en 96 scholen.

Leerlingen. Het aantal geregistreerde leerlingen steeg in 1948 van 261 567 tot 289 555, d.i. met ruim 10 %. Verhoudingsgewijs nam vooral het aantal leerlingen op de overig bijzondere scholen toe, nl. met meer dan 25 %. Het gemiddeld aantal leerlingen per school onderging weinig verandering. Het hoogste gemiddelde vertoont het openbaar onderwijs, hetwelk men vooral in de steden met 100 000 en meer inwoners aantreft.

Leerkrachten. Het aantal leerkrachten steeg met 795 hoofden en onderwijzeressen en 442 helpsters en kwekelingen.

In tabel 2 zijn verhoudingscijfers opgenomen betreffende de relatieve sterkte der richtingen naar de aantallen scholen, leerlingen, en hoofden en onderwijzeressen. Uit deze cijfers blijkt o.m., dat bijna de helft van het aantal leerlingen Rooms-Katholieke scholen bezoekt. Opvallend is voorts dat, terwijl het aantal overig bijzondere scholen meer dan het dubbele bedraagt van het aantal openbare scholen, de aantallen leerlingen en leerkrachten bij deze richtingen vrijwel gelijk zijn. Dit hangt samen met het hoge gemiddeld aantal leerlingen per school bij het openbaar onderwijs, welk gemiddelde bijna het drievoudige bedraagt van dat bij het overig bijzonder onderwijs.

¹⁾ Ontleend aan Mededeling no 7312 van het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele Statistiek.

KLEUTERONDERWIJS

Opleiding voor onderwijzers bij het kleuteronderwijs. Tabel 3 geeft een overzicht van de scholen en cursussen welke opleiden voor een acte voor het kleuteronderwijs.

Het aantal instellingen nam in 1948 met 17 toe en het aantal leerlingen met ruim 700. Bijna 2/3 van het aantal cursisten was reeds practisch bij het kleuteronderwijs werkzaam.

bij het kleuteronderwijs op 31 December 1948

Hoofden en onderwijzeressen					Helpsters en kwekelingen				
Openbaar	Prot.-Christ.	R.-Kath.	Overig bijz.	Totaal	Openbaar	Prot.-Christ.	R.-Kath.	Overig bijz.	Totaal
1059.	1644	2922	1068	6693	273	780	748	273	2074
953	1453	2701	811	5898	206	630	595	201	1632

Het aantal candidaten voor het A-, B- en Montessoridiploma bedroeg in 1948 resp. 426, 165 en 42. Hiervan slaagden voor het A-diploma 348, voor het B-diploma 144 en voor het Montessoridiploma 40. In totaal slaagden er dus 532 van de 633 candidaten, d.i. 84%.

Tabel 2

	Openbaar	Bijzonder				Algemeen totaal
		Prot.-Christ.	Rooms-Kath.	Overige	Totaal	
<i>a. Scholen</i>						
31 December 1947.	9,1	25,0	46,4	19,5	90,9	100
31 December 1948.	8,9	26,0	43,0	22,1	91,1	100
<i>b. Leerlingen</i>						
31 December 1947.	13,9	23,0	51,5	11,6	86,1	100
31 December 1948.	14,3	23,2	49,4	13,1	85,7	100
<i>c. Hoofden en onderwijzeressen</i>						
31 December 1947.	16,2	24,3	45,8	13,7	83,8	100
31 December 1948.	15,7	24,6	43,7	16,0	84,3	100

Tabel 3

Richting	Aantal scholen en cursussen	Aantal leerlingen				Aantal leerkrachten			
		voor het A-diploma	voor het B-diploma	voor het Montessoridiploma	Totaal	M.	V.	Totaal	
Openbaar	4	208	86	—	294	28	26	54	
Prot.-Christ	19	803	120	—	923	94	44	138	
R.-Kath.	31	644	137	81	862	31	198	229	
Overig bijzonder.	21	483	132	77	692	83	80	163	
Totaal 1948	75	2138	475	158	2771	236	348	584	
1947	58	1567	336	132	2035	164	273	437	

The following table shows the results of the standardization of the various types of glassware used in the laboratory. The results are given in terms of the volume of liquid contained in the glassware at different temperatures. The results are given in terms of the volume of liquid contained in the glassware at different temperatures. The results are given in terms of the volume of liquid contained in the glassware at different temperatures.

Temperature (°C)	Volume of liquid (ml)				Volume of liquid (ml)			
	100 ml	200 ml	500 ml	1000 ml	100 ml	200 ml	500 ml	1000 ml
15	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
20	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
25	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
30	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
35	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
40	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
45	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
50	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
55	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
60	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
65	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
70	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
75	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
80	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
85	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
90	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
95	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
100	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00

The following table shows the results of the standardization of the various types of glassware used in the laboratory. The results are given in terms of the volume of liquid contained in the glassware at different temperatures. The results are given in terms of the volume of liquid contained in the glassware at different temperatures. The results are given in terms of the volume of liquid contained in the glassware at different temperatures.

Temperature (°C)	Volume of liquid (ml)				Volume of liquid (ml)			
	100 ml	200 ml	500 ml	1000 ml	100 ml	200 ml	500 ml	1000 ml
15	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
20	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
25	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
30	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
35	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
40	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
45	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
50	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
55	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
60	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
65	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
70	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
75	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
80	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
85	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
90	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
95	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00
100	100.00	200.00	500.00	1000.00	100.00	200.00	500.00	1000.00

BIJLAGEN BIJ HET VERSLAG VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1948

DEEL II

BIJZONDER GEDEELTE

VERSLAG VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS IN NEDERLAND
OVER HET JAAR 1948

— 1948 —

Handelt in de verslagen van de Staat van het Onderwijs in Nederland over het jaar 1948.

BIJLAGEN BIJ HET VERSLAG VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS IN NEDERLAND OVER HET JAAR

1948

De verslagen van de Staat van het Onderwijs in Nederland over het jaar 1948.

— 1948 —

De verslagen van de Staat van het Onderwijs in Nederland over het jaar 1948.

De verslagen van de Staat van het Onderwijs in Nederland over het jaar 1948.

De verslagen van de Staat van het Onderwijs in Nederland over het jaar 1948.

De verslagen van de Staat van het Onderwijs in Nederland over het jaar 1948.

DEEL II.
BIJZONDER GEDEELTE

VERHAAL VAN HET VERSLAG
VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIS
IN NEDERLAND OVER HET JAAR

1893

BIJLAGEN BIJ HET VERSLAG VAN DE STAAT VAN HET ONDERWIJS IN NEDERLAND OVER HET JAAR 1948

A. ALGEMEEN

VERSLAG VAN DE INSPECTIE, TOEGEVOEGD AAN HET BUREAU LICHAMELIJKE OPVOEDING EN SPORT

ALGEMEEN

Evenals in 1947 telde de inspectie in 1948 een drietal functionarissen, aangezien één der inspecteurs zich in Indonesië bevond.

In dit verslagjaar bleek het tekort aan oefengelegenheden nog steeds een sterk remmende invloed uit te oefenen op de ontwikkeling van de lichamelijke oefening en de sportbeoefening. Slechts bij hoge uitzondering werd toestemming verleend voor nieuwbouw van gymnastieklokalen. Voorts werden bestaande plannen voor aanleg van sport- en speelterreinen slechts voor een deel uitgevoerd. De distributieregeling voor sport- en spelmateriaal nam dit jaar een einde. Fabricatie en invoer van noodzakelijk materiaal bewogen zich in stijgende lijn. Alleen t.a.v. sportkleding bleven de moeilijkheden voortduren.

Pogingen om belangstelling te wekken voor de toepassing van lichamelijke oefening in bedrijfsverband hadden weinig resultaat. Het blijkt nog steeds moeilijk bij het bedrijfsleven belangstelling voor de lichamelijke oefening te kweken.

OPLEIDING VAN LEERKRACHTEN OP HET GEBIED VAN DE LICHAMELIJKE OEFENING EN DE SPORT

Ook in het verslagjaar was er een sterke vraag naar goede leerkrachten op het gebied van de lichamelijke oefening en de sport. De met het leidersvraagstuk samenhangende problemen hadden dan ook de voortdurende aandacht van de inspectie.

De zorg voor de bevordering van de lichamelijke oefening bij de onderwijzersopleiding werd overgedragen aan enkele onder de afdeling Lager Onderwijs ressorterende functionarissen.

De speciale opleiding op het gebied van de lichamelijke oefening voor leraressen, werkzaam bij het landbouwhuishoudonderwijs, werd tijdens het verslagjaar voortgezet en uitgebouwd. Aan de Rijkslandbouwhuishoudschool „Nieuw Rollecate” te Deventer werden twee cursussen georganiseerd, die bevredigende resultaten hebben opgeleverd.

In verband met de invoering van een nieuw examenprogramma voor de akte lichamelijke oefening m.o. werden met de leerkrachten der opleidingsinstituten besprekingen gehouden om de opleiding tijdig aan de nieuwe eisen te doen aanpassen. Overigens is de nieuwe redactie van het examenprogramma in menig opzicht in overeenstemming met wat zich bij de opleiding en de examens bereids heeft ontwikkeld. Een der opleidingsinstituten zag, in verband met huisvestings-

moeilijkheden, nog steeds geen kans de elders gebruikelijke en zeer zeker gewenste volledige weekrooster in te voeren.

Het cursuswerk der landelijke sportorganisaties werd ook dit jaar sterk bevorderd. Ook nu weer werd door middel van bescheiden subsidiebedragen een aantal regionale cursussen mogelijk gemaakt. Door ruim tien organisaties werden meer dan 70 cursussen in het leven geroepen, waarvan de duur varieerde van een half jaar tot anderhalf jaar. In totaal ontvingen meer dan 1000 personen door middel van deze cursussen een scholing die hen geschikt heeft gemaakt om met de leiding bij sportbeoefening te worden belast. Door de meeste bonden werd een leiders- of instructeursdiploma ingesteld dat, na met succes afgelegd examen, aan het einde der cursussen aan belanghebbenden kon worden uitgereikt. Het blijkt dat in het algemeen op deze cursussen, zowel door de leerkrachten als door de leerlingen, met ernst en ijver wordt gewerkt. Er mag dan ook worden verwacht dat dit cursuswerk op de sportbeoefening een gunstige invloed zal hebben.

CENTRAAL INSTITUUT VOOR DE OPLEIDING VAN SPORTLEIDERS

Aan breder gevormde sportleiders dan waarvoor langs de weg der bonds-cursussen kan worden zorggedragen, bleek ook in dit verslagjaar een toenemende behoefte te bestaan. Het is dan ook verheugend dat in September van dit jaar, na langdurige voorbereidingen, waarin ook de inspectie een aandeel had, het *Centraal instituut voor de opleiding van sportleiders* kon worden gevestigd op het landgoed „Duinlust” te Overveen. Met een eerste groep van ongeveer 50 leerlingen, die in het bij het instituut behorende internaat gehuisvest zijn, werd een aanvang gemaakt met een tweejarige opleiding. Uit de in sportkringen voor dit instituut bestaande belangstelling blijkt, dat vrijwel algemeen wordt ingezien dat van deze voor ons land nieuwe opleiding een gunstige invloed zal kunnen uitgaan, waarvan vooral de sportbeweging zal kunnen profiteren. Een gunstige factor is ongetwijfeld ook dat in de vacantiemaanden de accommodatie van het instituut ter beschikking zal kunnen worden gesteld van de sportorganisaties voor het doen houden van scholings- of herscholingscursussen.

ADVISERENDE WERKZAAMHEID

Aan tal van instanties, diensten, instellingen en onderwijsinspecties werden ook dit jaar adviezen verstrekt.

In toenemende mate werd advies gegeven en medewerking verleend aan de inspecteurs van het gymasiaal en het middelbaar onderwijs.

De adviezen, verstrekt aan Gedeputeerde Staten van Noordholland, kregen een meer technisch karakter, aangezien de gemeenten inmiddels haar financiële zelfstandigheid hebben herkregen. Van belang is te vermelden dat over een tijdsverloop van twee jaren alleen in de provincie Noordholland een bedrag van circa f 3 500 000,— aan de aanleg van gemeentelijke sportvelden werd besteed, terwijl, dank zij de uitgebrachte adviezen, een bedrag van ongeveer f 500 000,— kon worden bespaard. Adviezen worden thans in toenemende mate door gemeentebesturen ingewonnen voordat de plannen ter goedkeuring bij Gedeputeerde Staten worden ingezonden.

LICHAMELIJKE OPVOEDING IN JEUGDVERENIGINGSVERBAND

Op basis van de reeds in het vorige jaar getroffen voorbereidingen kwam in dit jaar de *Stichting spel en sport in het jeugdwerk* tot stand. Door de aan deze stichting verbonden hoofdconsulent en een tweetal medewerkers wordt, door de organisatie van cursussen en het verstrekken van adviezen aan de bij de stichting aangesloten jeugdorganisaties, thans een belangrijke bijdrage geleverd tot de totstandkoming van een gepaste lichamelijke oefening bij de jeugdverenigingen. De gezamenlijke Rooms-Katholieke jeugdorganisaties zijn dit jaar nog niet tot de vorming van een dergelijke stichting overgegaan.

CONTACT MET GEMEENTELIJKE FUNCTIONARISSEN OP HET GEBIED VAN DE LICHAMELIJKE OPVOEDING EN DE SPORT

De contacten met gemeentelijke functionarissen en diensten werden zoveel mogelijk onderhouden. In Februari van het verslagjaar werd in de gemeente Hilversum een tweedaagse bijeenkomst van gemeentelijke inspecteurs en ambtenaren georganiseerd, waaraan door vertegenwoordigers van 18 gemeenten werd deelgenomen. Er werden verschillende inleidingen gehouden en tal van vraagstukken van gemeenschappelijk belang besproken. Op een later in het jaar gehouden tweede bijeenkomst, waaraan door een groter aantal vertegenwoordigers van gemeentebesturen werd deelgenomen, werden voornamelijk vraagstukken, verband houdende met de aanleg en het onderhoud van sportterreinen, aan de orde gesteld.

Het blijkt dat de gemeentelijke functionarissen, werkzaam op het gebied van de lichamelijke opvoeding en de sport, bijeenkomsten van deze aard bijzonder op prijs stellen, zodat met de organisatie daarvan in een bestaande behoefte wordt voorzien.

LICHAMELIJKE OEFENING BIJ DE POLITIE EN DE BRANDWEER

De voortgezette samenwerking met het Ministerie van Justitie en de daarvoor in aanmerking komende gemeentelijke autoriteiten had tot resultaat dat in September van het verslagjaar door het Centraal instituut voor de opleiding van sportleiders een aanvang kon worden gemaakt met de opleiding tot „instructeur lichamelijke oefening bij politie en brandweer” van 23 Rijks- en gemeente-politie-ambtenaren. De opleiding, waarvoor een speciaal leerplan werd ontworpen, zal een half jaar duren. Voorts werden de voorbereidingen, verband houdende met de organisatie van de lichamelijke oefening bij de Rijkspolitie en de instelling van bijzondere vaardigheidsdiploma's voor politie- en brandweerpersoneel, beëindigd.

B. HOGER ONDERWIJS

I. DE UNIVERSITEITEN EN HOGESCHOLEN IN HET STUDIEJAAR 1947/'48

RIJSUNIVERSITEIT TE LEIDEN

ALGEMEEN

De Leidse Universiteit verkeerde in het verslagjaar weer in volle bloei. Na haar verzet tegen de onderdrukker in de eerste oorlogsjaren, haar winterslaap in het laatste, haar herrijzenis op die glorieuze 17e September 1945 heeft zij een tijdperk van herstel doorgemaakt, en thans vervult zij weer in volle levenskracht haar functie in dienst van wetenschap en onderwijs.

Door de instelling van *nieuwe leerstoelen* werd het docentencorps uitgebreid. Moge dit als een gelukkig verschijnsel gezien worden, het is bovendien een dringende noodzakelijkheid, omdat bij de grote vlucht der wetenschap allerwegen de beheersing der stof door één hoogleraar in talloze gevallen niet meer mogelijk is. Als gasthoogleraar in de wijsbegeerte werd William Ernest Hocking aan de Leidse Universiteit verbonden. Een nieuwe figuur, onbekend in wet en gebruik, deed hiermede haar intrede in het academische leven. Zij was te danken aan het gelukkig initiatief van de Harvard Leyden Foundation. Als gasthoogleraar nam Prof. Hocking plaats in de senaat en de faculteit der letteren en wijsbegeerte. Hij doceerde in het studium generale voor alle studenten en in de wijsbegeerte van het recht voor de juristen. Hij deed dit in het Engels en was zeer voldaan over de bekwaamheid van zijn toehoorders om colleges in een voor hen vreemde taal over moeilijke onderwerpen te volgen.

In het verslagjaar constitueerde zich de afdeling Leiden der Nederlandse vereniging van hoogleraren en lectoren, op haar beurt weer deel uitmakende van de reeds vóór de oorlog in Engeland opgerichte International Association of University Professors and Lecturers. Zij is een culturele organisatie, maar ook de materiële belangen der leden kunnen door de afdelingen worden behartigd. Naast de groei in het docentencorps viel er een groei in het *studentenaantal* te constateren. Is deze groei enerzijds verheugend, anderzijds werpt hij problemen op, in het bijzonder voor de medische faculteit, daar de universiteit op zulk een toeneming niet berekend is en in haar outillage tekort schiet. Wat de juristen aangaat, het feit dat vele studenten zich na het candidaatsexamen slechts één jaar of in het geheel niet meer laten inschrijven maar, in plaats van zich door colleges en eigen studie te bekwamen, de gemakkelijke weg van africhting door een repetitor volgen terwijl het getal der zg. extranei (zij die in het geheel niet aan de universiteit studeren) nog groter is, moet als een hoogst bedenkelijk verschijnsel worden aangemerkt.

Hierin schuilt een ernstig gevaar voor de beoefening der wetenschap en de opleiding van juristen op wetenschappelijke basis.

Werd in het vorige verslagjaar melding gemaakt van een bedenkelijke teruggang van het aantal promoties, tegenover de 33 in de cursus 1946/'47 staan er thans 58,

w.o. 2 honoris causa. Aangenomen mag dus worden dat de ongunstige uitslag van het voorafgaande jaar als een na-oorlogs verschijnsel kan worden beschouwd. Het *international* con act tussen de universiteiten is na de bevrijding belangrijk geworden. Ook in het verslagjaar werkten vele leden van senaat en wetenschappelijke staf buiten onze grenzen, terwijl anderzijds menig buitenlander hier zijn licht deed schijnen of althans de universiteit bezocht en contact had met hoogleraren, wetenschappelijke medewerkers en studenten. Ook in de ontvangst van vreemde studenten uitte zich het internationaal verkeer.

In verband met de politieke gebeurtenissen in andere landen waardoor de vrijheid van wetenschappelijk onderzoek en het hoger onderwijs opnieuw werd aangetast, werd, in overleg met de Regering, met de zuster-universiteiten en -hogescholen en in overleg met het consilium der Civitas een hulporganisatie in het leven geroepen en werd een *universitair asylofonds* gevormd, bestemd voor hulp bij het vinden van levensonderhoud en bij voortzetting van de studie aan een Nederlandse universiteit of hogeschool voor alle studenten die in ons land een toevlucht zoeken na uit hun vaderland uitgeweken te zijn als gevolg van een gewelddadige aantasting der universitaire vrijheid. Daarnaast werd, op instigatie van overheidsinstanties, door een aantal studenten deelgenomen aan de vorming van militaire studentenafdelingen, zich voorbereidend op verweer tegen eventuele gewelddadige aantasting der universitaire vrijheid hier te lande. Ook in het verslagjaar werd een aantal vrijgekomen politieke delinquenten, onder patronaat, tot de universiteit toegelaten.

De Civitas, onmisbare schakel in het universiteitsleven, vervulde haar taak onvermoeid en vormde in het Prytaneum het trefpunt voor de dispuuten der studentencorporaties, repetities voor muziek- en toneeluitvoeringen en vergaderingen van het consilium, haar „parlement”, enz. Tevens bracht zij een reeks van toneelvoorstellingen, voordrachten, concerten en zelfs een opera-uitvoering in Amsterdam.

In de universiteitsbibliotheek werden, in overleg met afgevaardigden der faculteiten, nieuwe studiezalen ingericht voor geschiedenis (algemene-, vaderlandse- en rechtsgeschiedenis), voor klassieke letteren en Slavistiek, terwijl de theologische studiezaal en de kaartenzaal werden verplaatst en verruimd.

Met medewerking van het Sinologisch instituut, het Instituut-Kern en het Prins Bernhard-Fonds werd voor de bibliotheek en het Sinologisch instituut een zeer belangrijke collectie Tibetaanse handschriften en boeken verkregen.

Ter gelegenheid van het Nederlandse Philologencongres werd in de bibliotheek een tentoonstelling gehouden van Middeleeuwse handschriften en van boeken en pamfletten betreffende de Vrede van Munster, terwijl er, met medewerking van de British Council, een tentoonstelling van Engelse leerboeken werd georganiseerd. De verhouding van de senaat tot L.S.C. en V.V.S.L. was in het verslagjaar even gunstig als in voorafgaande jaren.

De *studentenhuisvesting* bleef gebrekkig; de in het leven geroepen stichting „Studentenhuisvesting” nam twee huizen voor vrouwelijke studenten in exploitatie. Thans ressorteren onder haar beheer drie huizen voor mannelijke en twee voor vrouwelijke studenten, terwijl zij toezicht houdt op twee door particulieren geëxploiteerde huizen.

COLLEGE VAN CURATOREN

In de samenstelling van het college van curatoren kwam geen verandering.

HOOGLERAREN, LECTOREN, PRIVAATDOCENTEN EN ANDERE DOCENTEN

Als rector-magnificus trad in het studiejaar 1947/48 op de hoogleraar Mr. J. C. van Oven, terwijl als secretaris van de senaat wederom werd aangewezen de hoogleraar Dr. C. C. Berg. Assessoren waren de hoogleraren Dr. J. van der Hoeve, Dr. L. J. van Holk, Dr. B. G. Escher en Dr. A. W. Byvanck.

Aan de hoogleraren Dr. W. J. de Haas en Dr. J. van der Hoeve, resp. gewoon hoogleraar in de faculteit der wis- en natuurkunde en hoogleraar in de faculteit der geneeskunde, werd op hun verzoek met ingang van 20 September 1948 wegens het bereiken van de zeventigjarige leeftijd eervol ontslag verleend. Tot het tijdstip waarop de nieuw te benoemen hoogleraar in de oogheelkunde zijn ambt zou hebben aanvaard, werd aan Dr. J. van der Hoeve met ingang van bovengenoemde datum een onderwijsopdracht verleend. Voor Dr. W. J. de Haas was nog geen opvolger aangewezen.

Eveneens werd op zijn verzoek, in verband met het waarnemen van het voorzitterschap der Eerste Kamer der Staten-Generaal, met ingang van 12 April 1948 eervol ontslag verleend aan de hoogleraar Mr. R. Kranenburg als gewoon hoogleraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid. Tot zijn opvolger werd benoemd de hoogleraar Mr. J. V. Rypperda Wierdsma.

Ten slotte werd eervol ontslag verleend aan de hoogleraar Dr. W. van der Woude als gewoon hoogleraar in de faculteit der wis- en natuurkunde. Hij werd opgevolgd door Dr. J. Haantjes.

Inaugurele oraties werden uitgesproken door de volgende nieuwbenoemde hoogleraren:

Dr. J. D. Verlinde, gewoon hoogleraar in de microbiologie, op 17 October 1947 over: „De specifieke preventie van virusziekten van de mens”;

Dr. W. E. Hocking, gedurende de cursus 1947/48 Leidens gasthoogleraar van de Harvard University, op 24 October 1947 over: „Freedom of the press”;

Dr. J. H. A. Logemann, gewoon hoogleraar in het staats- en administratief recht van Nederlands-Indië, Suriname en Curaçao, op 31 October 1947 over: „Wegen der rechtswetenschap”;

Dr. P. J. Gaillard, gewoon hoogleraar in de experimentele histologie, op 14 November 1947 over: „Het experiment in de weefselleer”;

Mr. G. de Grooth, gewoon hoogleraar in het burgerlijk recht, op 21 November 1947 over: „Enige beschouwingen over de conflicten tussen rechtszekerheid en levend recht”;

Dr. S. Hofstra, bijzonder hoogleraar in de Afrikaanse volkenkunde vanwege het Leidsch Universiteitsfonds, op 28 November 1947 over: „Afrikaanse volkenkunde. Problemen, plaats en betekenis”;

Dr. E. Niggli, gewoon hoogleraar in de petrologie, op 12 December 1947 over: „Petrogenetische problemen”;

Dr. J. Dankmeyer, buitengewoon hoogleraar in de anatomie en embryologie, op 19 December 1947 over: „Problemen in de moderne ontleedkunde”;

Dr. A. M. J. Chorus, gewoon hoogleraar in de psychologie, op 16 Januari 1948 over: „Kwalitatief intelligentie-onderzoek”;

Dr. G. W. J. Drewes, gewoon hoogleraar in de Maleise taal- en letterkunde en de algemene taalkunde van de Indische Archipel, op 16 April 1948 over: „Van Maleis naar Basa Indonesia”;

Dr. J. Haantjes, gewoon hoogleraar in de meetkunde, op 28 Mei 1948, wiens rede was getiteld: „Over enige grondbegrippen in de meetkunde”.

De volgende nieuwbenoemde hoogleraren moesten hun oratie uitstellen tot de aanvang van het cursusjaar 1948/49:

Dr. F. van Heek, gewoon hoogleraar in de sociologie;

Mr. J. V. Rypperda Wierdsma, gewoon hoogleraar in het staats- en administratief recht;

Dr. A. Querido, gewoon hoogleraar in de inwendige geneeskunde;

Dr. P. Th. Oosterhoff, buitengewoon hoogleraar in de sterrenkunde;

Mr. Dr. J. H. W. Verzijl, bijzonder hoogleraar vanwege het Leidsch Universiteitsfonds in de historische ontwikkeling van het volkenrecht en de diplomatieke geschiedenis;

Dr. L. W. G. Scholten, bijzonder hoogleraar in de parlementaire geschiedenis vanwege het Leidsch Universiteitsfonds;

Mr. Dr. F. Florschütz, bijzonder hoogleraar in de palaeophytologie van het kainozoïcum en de palynologie, vanwege het Leidsch Universiteitsfonds;
Dr. L. U. de Sitter, bijzonder hoogleraar in de geophysische en geologische kartieringsmethoden, vanwege het Leidsch Universiteitsfonds;
Dr. T. P. v. d. Kooy, bijzonder hoogleraar in de economische geschiedenis, vanwege het Leidsch Universiteitsfonds.

Onderstaande hoogleraren vertoefden om de achter hun namen vermelde reden enige tijd in het buitenland:

Mr. F. M. Baron van Asbeck hield voordrachten in Keulen en Aken en presideerde tevens een Frans-Zwitserse verzoeningscommissie;
Dr. J. H. Logemann hield lezingen in Antwerpen, Cambridge en Oxford;
Dr. J. W. Duyff bracht een bezoek aan verschillende laboratoria voor physiologie in Amerika;
Dr. S. E. de Jongh doceerde in het kader der uitwisseling van hoogleraren gedurende enige tijd aan de Gentse Universiteit;
Dr. J. E. Dinger en Dr. P. H. van Thiel vertegenwoordigden ons land op het Internationale congres voor tropische geneeskunde en malaria te Washington;
Dr. J. D. Verlinde hield voordrachten te Kopenhagen en studeerde in Amerika;
Dr. T. H. van den Honert bezocht op uitnodiging het Congres der Faraday Society te Southampton;
Dr. I. M. v. d. Vlerk was als vertegenwoordiger der Leidse Universiteit aanwezig op de 18e zitting van het International Geological Congress te Londen;
Dr. C. J. Gorter hield voordrachten te Grenoble;
Dr. J. H. Oort bracht een bezoek aan de Yerkes-sterrenwacht te Chicago;
Dr. B. G. Escher presideerde het eerste congres der Association Vulcanologique de l'Union Géodésique et Géographique te Oslo;
Dr. Th. J. G. Locher hield voordrachten in Aken, Keulen en Munster;
Dr. A. W. Byvanck en Dr. H. van de Waal maakten beiden in het kader van de Nederlands-Belgische culturele uitwisseling een studiereis naar België, terwijl eerstgenoemde tevens aan de Universiteit van Brussel voordrachten hield;
Dr. F. M. Th. Böhl hield voordrachten aan de Vlaamse Akademie van letteren en schone kunsten te Brussel;
De hoogleraar Duyvendak gaf college te Zürich en Bern en presideerde het 21e Orientalistencongres in Parijs;
Dr. F. L. R. Sassen vertegenwoordigde ons land bij de tweede algemene conferentie der Unesco in Mexico;
Dr. B. A. van Groningen werkte in Londen, Cambridge en Oxford.

Lectoren

De volgende personen aanvaardden tijdens het studiejaar 1947/48 hun benoeming tot *lector* om onderwijs te geven in het achter hun naam vermelde leervak:

Dr. W. K. H. Karstens, plantkunde; J. C. H. Melis, notarieel recht; Mr. K. V. Antal, belastingrecht;
Dr. G. I. Liefstink, Middelleeuwse handschrieffkunde; A. F. P. Hulsewé, Chinees; Dr. H. C. van der Hulst, sterrenkunde; Dr. A. Blaauw, sterrenkunde.

Onderwijsopdrachten

Krachten *onderwijsopdracht* werden door de volgende personen gedurende het gehele studiejaar of een gedeelte daarvan lessen gegeven in het achter hun naam vermelde leervak:

Dr. J. Dankmeyer, anatomie; Dr. J. H. Gaarenstroom, pharmacologie; Dr. W. Storm v. Leeuwen, physiologie; G. J. Verdonk, pathologische anatomie; J. M. F. Landsmeer, anatomie; H. J. Lammers, anatomie; mej. C. Ch. van Beck, pathologische anatomie; Dr. W. C. Walther, physiologie; Dr. G. W. H. M. van Alphen, histologie en microscopische anatomie; Dr. H. L. Booy, medische chemie; Dr. A. Querido, inwendige geneeskunde; Dr. B. B. Stokvis, psychiatrie; G. G. Jagtman, dermatologie; Dr. A. J. C. Haex, inwendige geneeskunde; Dr. J. Kweekel, heelkunde; J. H. Bolhuis, kindergeneeskunde; L. A. Joosse, verloskunde; W. Luyendijk, neurologie; Dr. A. H. Fortanier, psychiatrie; mej. A. C. Nieuwenhuys, keel-, neus- en oorheelkunde; Dr. R. D. G. Ph. Simons, dermatologie; J. A. Cohen, pharmacologie; Dr. R. R. Rochat, pathologie; H. A. M. van Steenberg, receptuur; Dr. F. J. A. Paesi, pharmacologie; Dr. J. H. de Haas, kindergeneeskunde; Dr. M. G. J. Minnaert, astronomische spectroscopie; Dr. A. Schierbeek, didactiek der biologie; Dr. D. N. van der Neut, didactiek der wiskunde; Dr. K. W. Taconis, natuurkunde; Dr. J. van den Handel, natuurkunde; Dr. J. de Boer, theoretische natuurkunde en mechanica; Dr. J. Korringa, theoretische natuurkunde

en mechanica; Dr. B. J. van Eyck, anorganische scheikunde; mej. J. J. P. Zaaier, algemene zoölogie; Dr. H. P. Woldekamp, experimentele zoölogie; Dr. J. Rekveld, didactiek van de natuurkunde; Ir. J. B. Westerdijk, natuurkunde; R. J. F. Nivard, organische scheikunde; Dr. J. P. Mensing, elementair Arabisch; F. Vos, Japans; Dr. J. G. M. Moormann, didactiek van de Nederlandse taal- en letterkunde; Dr. A. J. Koster, didactiek van de klassieke talen; Dr. W. A. P. Smir, Nederlandse taal- en letterkunde; mej. Dr. A. M. M. Smir, didactiek van de Franse taal- en letterkunde; Dr. J. A. J. Jousma, didactiek der geschiedenis.

Privatdocenten

Ingetrokken werd de toelating als privatdocent van:

Dr. J. P. Kruyt, sociologie; Dr. A. H. Fortanier, psychotherapie en de preventieve psychiatrie; Dr. Ir. A. Korevaar, chemische technologie; Dr. B. B. Stokvis, experimentele psychologie; Dr. A. C. Zaanen, wiskunde; Dr. J. D. Jansen, levensmiddelenchemie; mej. Dr. L. E. van Wijk, Zweeds en Deens. Toegelaten werden als privatdocent:

mej. Dr. E. P. Wegener, Griekse papyrologie; Dr. J. P. W. A. van Braam Houckgeest, chemie der aardolie; Dr. K. de Vreese, Bali en zijn letterkunde; Dr. K. Fokkema, Fries; Dr. B. Faddegon, geschiedenis der Indische wijsbegeerte; Dr. P. Westra, geschiedenis der Duitse letterkunde.

Door de hierna genoemde personen werden krachtens artikel 183 der Hoger-onderwijswet *voorzittingen* gehouden over het achter hun naam vermelde onderwerp:

Dr. H. L. M. van Rooyen O.S.C., Katholieke theologie; Dr. M. Schneider, dagbladwezen; Dr. H. M. R. Leopold, Italische archaeologie; Dr. H. P. Blok, Afrikaanse taalkunde; Mr. P. J. Idenburg, staatkundige geschiedenis van Afrika.

Van 21 Juli tot 16 Augustus werd in samenwerking met de verschillende universiteiten en hogescholen aan de Leidse Universiteit wederom een *congres* in de *Engelse taal* gehouden over „Civilization and Modern Society”, welke een groot succes oogstte. Op grond van opgedane ervaring werden de voordrachten en excursies minder omvangrijk gemaakt. Er waren 99 deelnemers, behorende tot 19 verschillende naties.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor de aantallen studenten in de verschillende faculteiten moge worden verwezen naar het tabellarisch overzicht op blz. 19.

Het aantal academische examens bedroeg 1559, waarvan 1089 of 69,8 % met gunstige uitslag. Voor de mannelijke studenten bedroegen deze aantallen resp. 1260 en 868 (68,9 %), voor de vrouwelijke 299 en 221 (73,9 %).

Het aantal promoties bedroeg 56¹⁾, als volgt over de faculteiten verdeeld:

godgeleerdheid	4	wis- en natuurkunde	20
rechtsgeschiedenis	10	letteren en wijsbegeerte	10
geneeskunde	12		

UNIVERSITAIRE INSTELLINGEN

Bibliotheek

In de samenstelling van het personeel der bibliotheek kwamen in het verslagjaar verschillende wijzigingen. Met ingang van 1 December 1947 werd als wetenschappelijke hulpkracht aangesteld mej. A. J. H. Baud. Met ingang van 1 November 1947 werd voor de tijd van 2 maanden voor werkzaamheden bij de statistiek tewerkgesteld mej. W. Huisman.

Tot assistent bij de Bibliotheca Neerlandica Manuscripta werd benoemd de heer R. Lievens voor het tijdvak van 15 October 1947 t/m 15 April 1948.

Met ingang van 1 September 1948 werd op zijn verzoek eervol ontslag verleend aan Dr. G. de Jong wegens zijn benoeming tot lector aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

Op de Oosterse afdeling werd met ingang van 1 Januari 1948 de heer J. C. Anceaux benoemd tot wetenschappelijk assistent, terwijl met ingang van 1 October 1947 de conservator Dr. P. Voorhoeve, werkzaam bij dezelfde afdeling, naar Indonesië vertrok. Het laat zich aanzien, dat in de ontstane vacature spoedig weer zal kunnen worden voorzien, daar de heer Voorhoeve zeer waarschijnlijk binnen korte tijd zal terugkeren.

¹⁾ Bovendien 2 promoties honoris causa.

Dr. L. I. Graf, die met ingang van 1 October 1947 benoemd werd tot wetenschappelijk assistent bij genoemde afdeling, vertrok eveneens met ingang van 1 Januari 1948 naar Indonesië. In zijn plaats werd benoemd de heer J. Keunig, die in verband met werkzaamheden elders slechts gedurende de maand Januari werkzaam bleef.

Met ingang van 1 Januari 1948 werd de wetenschappelijk assistent, de heer E. van Gulik, benoemd tot conservator (der drukwerken). Mej. W. A. Flinterman werd met ingang van 1 Februari 1948 als wetenschappelijk assistente in vaste dienst aangesteld.

In de loop van het verslagjaar hadden verschillende besprekingen plaats betreffende de voorgenomen nieuwbouw in verband met het ruimtegebrek in de boekendepôts; hiervoor werden bij de begroting van 1948 gelden ter beschikking gesteld. Met deze nieuwbouw zal thans zeer spoedig een begin worden gemaakt.

Het gebruik der bibliotheek is de laatste jaren stijgende. Het aantal uitgeleende boeken en tijdschriften bedroeg in het verslagjaar 31 607 tegen 26 118 in het vorige jaar. Hiervan waren 4785 boeken afkomstig van de Maatschappij van Nederlandse Letterkunde (vorig jaar 2724). Van deze boeken en tijdschriften werd een gedeelte buiten Leiden uitgeleend, waarvan 271 pakketten naar het buitenland. Aan buitenlandse (universiteits)bibliotheken werden voorstellen gedaan om op de voet van wederkerigheid de toezending van uit te lenen boeken gratis te doen geschieden, waartoe besloten werd.

Ten behoeve van hoogerleren en de te Leiden studerende werden uit andere bibliotheken alhier 1065 boeken en tijdschriften gedeponeerd (vorig jaar 1783). Doordat de aanschaffing van boeken veel groter was dan de vorige jaren, behoeften er minder boeken elders te worden aangevraagd, zulks ondanks de sterk gestegen uitleening.

Het aantal personen dat voor het eerst in de gelegenheid werd gesteld boeken te lenen, bedroeg 1358 (vorig jaar 1257).

Uit de handschriftenverzameling der bibliotheek werden 40 handschriften uitgeleend, waarvan 6 naar het buitenland; uit het bezit van de Maatschappij van Nederlandse Letterkunde 17. Door andere bibliotheken werden hier ten gebuik 50 handschriften gedeponeerd, waarvan 5 uit het buitenland. Er werden in het verslagjaar 2890 fotocopieën afgeleverd (vorig jaar 1573) en 2606 microfilms. De achterstand in het fotografisch atelier kon bijna geheel worden ingehaald. Van het leesapparaat werd een intens en bijna dagelijks gebruik gemaakt.

Teneinde te voorzien in de behoefte aan meer ruimte voor het plaatsen van boeken en voor het geven van werkcolleges werden 3 nieuwe studiezalen ingericht, t. w.: een voor klassieke letteren, een voor geschiedenis, een voor Slavistiek.

In Augustus 1948 werd een begin gemaakt met het overbrengen van de *theologische studiezaal* naar de voormalige kaartenzaal. Bij de aanvang van het nieuwe cursusjaar was deze verhuizing nagenoeg geheel tot stand gekomen.

Met het vernieuwen van de alphabetische catalogus werd een aanvang gemaakt evenals met de inrichting van een systematische catalogus. Een volledige losbladige standcatalogus werd intussen voor het gebruik gereedgemaakt.

Het aantal bezoekers van de *studiezaal voor de rechtgeleerdheid* nam ook in het verslagjaar toe. Het gemiddelde aantal bedroeg 35 per dag. Het meeste bezoek had plaats in de periode van half October tot half December enerzijds en van half Januari tot half April anderzijds. In de tijd van de academische vacantes, d.w.z. van medio Juni tot medio September, was het bezoek uitermate gering, zodat het weinig bezwaten opleverde deze zaal in Augustus en in de eerste helft van September te sluiten; dit geschiedde mutatis mutandis ook met de andere studiezalen, met uitzondering van de algemene en de tijdschriftenzaal.

Overeenkomstig het aantal bezoekers steeg het aantal inlichtingen dat gevraagd en verstrekt werd. Steeds blijkt het streven te bestaan om de collectie van de studiezaal zoveel mogelijk op de hoogte van haar tijd te houden. Dit betekent in de praktijk stelselmatige vervanging van oudere literatuur door nieuwe na-oorlogse boeken en wetsuitgaven of eventueel nieuwe na-oorlogse drukken van reeds bestaande werken.

Voor het eerst na de bevrijding werden weer enkele nieuwe Duitse en Oostenrijkse handboeken en tijdschriften opgenomen. In totaal bedroeg het aantal op de studiezaal aanwezige periodieken ongeveer 140, waarbij onder de buitenlandse de Angelsaksische nog steeds sterk in de meerderheid zijn.

In overleg met Prof. Fischer werd de afdeling rechtsgeschiedenis medio October 1948 grotendeels overgebracht naar de nieuw in te richten historische studiezaal.

Op verzoek van Prof. W. A. Hocking, gasthoogleraar namens de Harvard Leyden Foundation gedurende de cursus 1947/48, werd in het verslagjaar ten behoeve van zijn colleges tijdelijk een afzonderlijke

collectie boeken opgesteld. Deze boeken, gedeeltelijk afkomstig uit de bibliotheek en gedeeltelijk uit genoemde Foundation, werden betrekkelijk veel gernaadpleegd. Bovendien gaf Prof. Hocking een aantal boeken ten geschenke.

Begin September 1948 werd, dank zij de bemiddeling van Prof. Molenaar, een belangrijke collectie boeken verworven, afkomstig uit de nalatenschap van wijlen Mr. S. Mok, in leven directeur van de raad van arbeid te Utrecht. Zij omvatte bijna 700 boeken, brochures, rapporten en verslagen, hoofdzakelijk op het gebied van het arbeidsrecht, het vakverenigingswezen en de sociale verhoudingen. In het kader van de bijeenkomst voor Leidse oud-alumni sprak als lid van de wetenschappelijke staf op 26 November 1947 te Utrecht Dr. F. Gosses over „Het bedrijf der bibliotheek”. Bovendien nam Dr. Gosses zitting in de, door de Nederlandse vereniging van bibliothecarissen ingestelde, studiecommissie voor de systematiek van het recht.

Tot 1 September 1948 waren in de *studiezaal voor de letteren*, behalve de boeken op het gebied van de moderne letteren, ook de boeken voor klassieke letteren en geschiedenis ondergebracht.

Het gemiddelde aantal per dag aanwezige bezoekers bedroeg 35. De catalogus van boeken in de studiezaal letteren werd bijgehouden evenals die op de trefwoorden van tijdschriftartikelen.

Zoals reeds vermeld, werd op het eind van het cursusjaar met de inrichting van een *studiezaal voor de klassieke letteren* begonnen; daarin zijn ondergebracht de boeken voor Grieks, Latijn, papyrologie, oude geschiedenis en klassieke wijsbegeerte.

Eveneens werd op het eind van het cursusjaar begonnen met de inrichting van een *studiezaal voor geschiedenis*, die ondergebracht werd in de tentoonstellingszaal. Deze omvat vaderlandse en algemene geschiedenis, alsmede rechts-, zee- en economische geschiedenis.

Ook werd een begin gemaakt met de inrichting van een *studiezaal voor de Slavistiek* waartoe de kamer, waarin grotendeels het legaat van wijlen Prof. N. van Wijk geplaatst was, werd gebezigd. Er werd een systematische catalogus samengesteld van de boeken van het legaat van wijlen Prof. N. van Wijk. De aanwezige overdrukken van artikelen (ongeveer 300 à 600 stuks) werden op onderwerp gerangschikt, terwijl bovendien het legaat Van Son, dat ongeveer 300 werken omvat, gecatalogiseerd werd.

Het bezoek aan de *hoortenzaal* was tijdens de cursus 1947/48 minder dan in het afgelopen studiejaar. Het aantal bedroeg ongeveer 175.

Het is ondoenlijk van de vele belangrijke werken die de afdeling ter catalogisering en classificatie ontving, een overzicht te geven.

Van de verworven collecties worden vermeld:

1°. het reeds vroeger aanvaarde, door tijdsgebrek eerst thans beschreven legaat Van Son, omvattende voornamelijk Poolse literaire werken;

2°. de belangrijke (bruikleen)collectie van de Harvard Leyden Foundation, die de lacunes der bibliotheek op het gebied van Amerikaanse geschiedenis en cultuur enigermate aanvult; zij bestaat o.a. uit:

Dictionary of American biography, ed. A. Johnson, 1946, 20 vols.;

Dictionary of American history, ed. J. T. Adams, 1947, 6 vols.;

A history of American life, ed. A. M. Schlesinger and D. R. Fox, 12 vols.;

en een representatieve collectie werken van Amerikaanse filosofen (W. James, Ch. S. Peirce, J. Dewey and W. Hocking).

Vermeldenswaard zijn voorts de volgende aanwinsten:

J. Scaliger, *De emendatione temporum*, 1583; D. C. Le Couteux, *Annales ordinis cartusiensis*, 1888—'91, 8 vols.; René von Anjou, *Livre du Cœur d'amours espris*, 1926; *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, vol. I vlg. 1926 vlg.; *Dictionnaire de théologie catholique*, t. I vlg. 1926 vlg.; Ozar Yisrael, *An encyclopaedia of all matters concerning Jews and Judaism*, in Hebrew, 1935.

De *titelbeschrijving* van de in het afgelopen jaar binnengekomen werken vond geregeld voortgang, zodat er thans geen achterstand meer is. Hervat werd de catalogisering van de aanwinsten der niet onder de Rijksuniversiteit ressorterende Rijksmusea, die enige jaren gestagneerd werd. Reeds voltooid kon worden de beschrijving van de aanwinsten sinds 1940 van het Rijksmuseum van oudheden. Grotendeels voltooid werd die van de aanwinsten van het Rijksmuseum voor volkenkunde. T. a. v. het Rijksmuseum voor natuurlijke historie werden voorbereidingen getroffen, terwijl overleg werd gepleegd met het Voorzatisch-Egyptisch genootschap „Ex Oriente Lux” om ook de bibliotheek van dit genootschap in de catalogus op te nemen.

Door gebrek aan tijd konden slechts enige rubrieken aan een summier herziening worden onderworpen. De sedert de oorlog ontstane achterstand t. a. v. het invoegen van titels kon voor een belangrijk gedeelte worden ingehaald.

Door de *inlichtingendienst* werden ook dit jaar weer vele schriftelijke vragen van bibliografische aard beantwoord. De conservator E. van Gulik nam resp. als voorzitter en als lid zitting in de door de Nederlandse vereniging van bibliothecarissen ingestelde Commissie voor de titelbeschrijving en de Studiecommissie voor de systematiek der geschiedenis.

De *handschriftenafdeling* mocht zich in het verslagjaar weer in een grote belangstelling verheugen; er kwamen niet minder dan 129 bezoekers (vorig jaar 124), waarvan 9 meer dan eens terugkwamen; hieronder waren 33 buitenlanders. Onder hen bevond zich de heer A. Cordoliani, verbonden aan de Bibliothèque Nationale te Parijs, die hier gedurende een maand materiaal verzameld heeft en die een groot aantal foto's liet vervaardigen van handschriften welke betrekking hebben op St. Bernard van Clairvaux, alsmede van tijdrekkenkundige handschriften.

Zo werden ook veel fotocopies gemaakt door een vertegenwoordigend lid van het Institut français de recherche et de l'histoire des textes te Parijs.

Voor demonstratie-doelinden werd een vitrine ingericht, waarin iedere week handschriften werden tentoongesteld ten behoeve van het onderwijs.

Prof. Waszink gaf voor classici en Dr. G. I. Liefstink voor historici en neerlandici colleges palaeographie in de handschriftenkamer.

Een groep Amerikaanse en Deense studenten bezichtigde de afdeling. Met 24 personen, waarvan 18 buitenlanders, werd correspondentie over handschriften gevoerd.

Geregeld worden belangrijke facsimile-uitgaven van handschriften en palaeographische standaardwerken aangekocht. Tevens werd aandacht besteed aan het completeren der collectie, aangezien er belangrijke lacunes in de verzameling zijn aangetroffen. Door een gelukkige ruilovereenkomst met de Nationale Bibliotheek in Wenen kon de kostbare facsimile-uitgave van het „*Livre du coeur d'amours esprits*” worden verworven, terwijl de bibliotheek door aankoop e.a. in het bezit kwam van die van het „*Schwarzes Gebetbuch*”.

Prof. Hellings uit Amsterdam bezocht met 20 studenten de *Bibliotheca Neerlandica Manuscripta*. Het aantal bezoekers bedroeg 42, waarvan 10 buitenlanders; het aantal brieven 98, waarvan 52 naar het buitenland. De toename van bezoekers en correspondentie bewijst de belangstelling voor deze bibliotheek.

Dit jaar werden geen belangrijke aanwinsten verkregen. Van de firma Brill werd een nieuw handschrift gekocht over het leven van D. R. Camphuysen met een tekst, die dichter staat bij het origineel dan het exemplaar dat in de Provinciale Bibliotheek te Leeuwarden aanwezig is. Voorts werd een gedicht op het Rapenburg te Leiden, uit het eind der 17e eeuw, aangekocht.

Onder de schenkingen zijn enige stukken te noemen, belangrijk voor de kennis van het studentenleven in de 17e en 18e eeuw, t. w. een wapenboek van Gelderse en Overijsselse studenten te Leiden in de jaren 1617—1619 (2 delen f. in lederen stempelbanden).

Op zeer voordelige voorwaarden kon van de familie van Maanen het Album Amicorum van C. F. van Maanen (1789—1802) met interessante gegevens over het studentenleven te Leiden in de patriottentijd worden overgenomen.

Prof. H. J. Scheltema te Groningen schonk een „Ontwerp van burgerlijk regt voor de Vereenigde Nederlanden, opgesteld door A. W. Philipse” in 1814.

Een bijzondere vermelding verdient het verschijnen van het nieuwe deel van de catalogus bevattende een gedeelte der Nederlandse handschriften die in de bibliotheek berusten van de Maatschappij van Nederlandse letterkunde te Leiden. De heer Liefstink hield op de universiteitsdag te Breda een voordracht over „Leidse universiteitsbibliotheek als centrum voor de bronnenstudie van Middelnederlandse literaire handschriften”.

Voorts nam hij zitting als deskundige voor de Middelnederlandse handschriften in het Belgisch-Nederlands Universitair Centrum voor Neerlandistiek. Hij werd tot lector benoemd in de Middelnederlandse handschriftenkunde aan de Leidse universiteit en opende zijn colleges met een openbare les: „Bisschop Bernold (1027—1054) en zijn geschenken aan de Utrechtse kerken” op 19 Maart 1948. Voor de Commissie van taal- en letterkunde hield hij een voordracht over „Een nieuw handschrift van het leven van Dr. D. R. Camphuysen”.

Van 18 Juni tot 17 Juli 1948 maakte Dr. Liefstink een studiereis naar België en Frankrijk ten behoeve van de studie van in de Nederlanden geschreven handschriften; hij bezocht daarbij bibliotheken te Parijs, Brussel, Gent, Luik en Brugge. Naar aanleiding van deze reis werd een groot aantal foto's van in de Nederlanden geschreven handschriften voor de verzamelingen van de bibliotheek aangeschaft. De heer K. A. de Meyier promoveerde op 10 December 1947 in de klassieke letteren aan de Rijks-

universiteit te Leiden op het proefschrift over „Paul en Alexander Petau en de geschiedenis hunner handschriften”, thans voor een groot deel eigendom van de bibliotheek.

Verschenen zijn de volgende uitgaven:

G. I. Liefstinck, *Codices Manuscriptae Bibliothecae Universitatis Leidensis V. Codicum in finibus Belgarum ante annum 1550 conscriptorum qui in Bibliotheca Universitatis asservantur*, part I. *Codices 168—360 Societatis cui nomen Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*. Lugd. Bat. E. J. Brill, 1948 (XXII, 236 blz.).

G. I. Liefstinck, Bisschop Bernold en zijn geschenken aan Utrechtse kerken. Groningen, Wolters. 1948.
G. I. Liefstinck, Une allusion au nom de Raymond de Penafort dans une initiale enluminée? *Scriptorium* I (1947), p. 314.

K. A. de Meyier, Un Valère Maxime de la Sorbonne à Leyde. *Scriptorium* I (1947), p. 315.

K. A. de Meyier, Paul en Alexandre Petau en de geschiedenis van hun handschriften (voornamelijk op grond van de Petau-hss. in de Universiteitsbibliotheek te Leiden). Proefschrift Leiden 1947 (XIII, 238 blz.).

Het bezoek aan de afdeling Oosterse handschriften is langzaam stijgende. Gedurende het afgelopen jaar werd het boekenbezit regelmatig uitgebreid. Ook werd een aantal nieuwe uitgaven uit Egypte verkregen.

Door bemiddeling van Dr. C. A. O. van Nieuwenhuijze werd een groot aantal nummers verkregen van ongeveer 75 verschillende Indonesische kranten en tijdschriften die tijdens de Japanse bezetting en in de eerste jaren van de Republiek verschenen zijn.

In samenwerking met het Prins-Bernard-Fonds, het Sinologisch Instituut en het Instituut-Kern kon mede door een extra subsidie van de bibliotheek de aankoop mogelijk worden gemaakt van de belangrijke collectie boeken en handschriften van wijlen de heer Van Maanen, in leven general secretary of the Asiatic Society of Bengal. Deze collectie omvat een groot aantal Tibetaanse handschriften alsmede bijna 3000 boeken, die voornamelijk betrekking hebben op het Boeddhisme en Centraal Azië. In onderling overleg werden de handschriften in het Sinologisch Instituut geplaatst, terwijl een belangrijke boekencollectie, omvattende ongeveer 600 à 700 boeken, voor de universiteitsbibliotheek werd verkregen. Het is van buitengewoon belang, dat door bovengenoemde samenwerking het bezit van deze unieke verzameling voor Leiden is gewaarborgd.

De handschriften konden zich ook dit jaar wederom in een grote belangstelling verheugen. Regelmatig werden deze geraadpleegd door bezoekers, onder wie een aantal buitenlanders, waaronder tal van vertegenwoordigers van vrijwel alle landen van het Nabije en Verre Oosten.

Een groot aantal fotocopies en microfilms werd vervaardigd voor binnen- en buitenland. Een 8-tal handschriften werd aan de verzameling toegevoegd, waaronder één, geschenken door het Bataviaas genootschap van kunsten en wetenschappen te Batavia, en één door de Universiteit van Indonesië. Het ligt in de bedoeling om aan deze universiteit enkele dubletten van Arabische gedrukte werken af te staan.

De werkzaamheden, voortvloeiende uit de verhouding van de instituutsbibliotheken tot de universiteitsbibliotheek, zoals vastgesteld bij Koninklijk besluit van 13 November 1935, omvatten het catalogiseren en administreren van de binnenkomende boeken en tijdschriften. Teneinde te komen tot een meer efficiënte besteding der fondsen die aan de instituutsbibliotheken worden toegekend, werd dezerzijds getracht om te komen tot een begin van centralisatie bij de verschillende instituutsbibliotheken in het Boerhaave-kwartier. Ingevolge de gevoerde besprekingen en de daarbij ondervonden medewerking zullen in een afzonderlijke lokaliteit de tijdschriften der verschillende instituutsbibliotheken worden geconcentreerd, zodat ook een centraal beheer en uitleening mogelijk zullen zijn.

Bij gelegenheid van het te Leiden gehouden Nederlandse Philologencongres werden in de tentoonstellingszaal twee tentoonstellingen gehouden en wel één van in Nederland geschreven handschriften en één van pamfletten, boeken en prenten die betrekking hebben op de Vrede van Munster. Voor deze laatste werd medewerking verleend door de Bibliotheca Thysiana, het prentenkabinet en het munt- en penningkabinet van de Leidse universiteit. Deze tentoonstelling werd door meer dan 275 personen bezocht.

Kort daarop werd vanwege de British Council een tentoonstelling gehouden van studieboeken die in gebruik zijn bij Engelse universiteiten. Deze tentoonstelling werd door een vertegenwoordiger van de Britse ambassade officieel geopend.

Door een intense acquisitie werd in het lopende verslagjaar een groot aantal *aanwinsten* geboekt, vooral door aankoop. Ook het ruilverkeer nam zeer toe. Zoals vermeld, werden ongeveer 8000 titels van

nieuwe werken en tijdschriften gedrukt, omvattende minstens ongeveer 10 000 delen, waarbij niet inbegrepen zijn de bijna 4000 buitenlandse proefschriften en academische geschriften, zodat het totaal aantal nieuwe delen voor dit jaar minstens op 15 000 te schatten is.

Academisch ziekenhuis

Op 1 October 1948 verliet de adjunct-directrice, mej. M. J. H. Roldanus, de dienst met vervroegd ouderdomspensioen.

In de loop van het verslagjaar hebben de plannen tot ingebruikneming van het leegstaand paviljoen „gebouw X” een definitieve vorm gekregen; op 22 December 1948 werden de plannen tot verbouwing en inrichting getekend. Hiermede heeft dit gebouw, dat jarenlang onafgebouwd is gebleven, eindelijk zijn bestemming gekregen; het zal plaats bieden aan 140 patiënten en daarmee voorzien in de lang gevoelde behoefte aan vergroting van het aantal bedden.

Naast de uitbreiding van de verplegingsmogelijkheid vraagt ook de huisvesting van het verplegend personeel meer en meer de aandacht. De volledige invoering van de achturige werkdag heeft een uitbreiding van dit personeel met zich gebracht, waarin de bestaande accommodatie niet meer kon voorzien. Daardoor moest verplegend personeel worden ondergebracht in ruimten welke daarvoor oorspronkelijk niet waren bestemd. Voor deze moeilijkheid zal een oplossing moeten worden gezocht.

Door de indienstneming van meer administratieve hulpkrachten werd in de administratie betreffende de klinieken en poliklinieken verbetering gebracht. Van hoeveel belang de inschakeling van deze krachten ook moge zijn, toch kan het zijn nut hebben de aandacht gericht te houden op deze nog nieuwe organisatievorm, welke inzonderheid op de kliniek min of meer beïnvloed wordt door het tekort aan gediplomeerde verpleegsters. In dit verband wordt opgemerkt dat de verpleging van klassepatiënten eveneens aan het verplegend personeel hogere eisen stelt, waaraan bij een juist verhouding in de personeelsbezetting beter zou kunnen worden voldaan dan thans het geval is.

Op 9 Februari 1948 werd de personeelsvereniging A.Z.L. opgericht; bijna alle leden van het personeel traden als lid toe.

Het examen ter verkrijging van de aantekening voor kraamverpleging werd in het verslagjaar 4 maal afgenomen; van de 27 kandidaten slaagden er 26. Het diploma ziekenverpleging A werd na met gunstig gevolg afgelegd examen uitgereikt aan 79 kandidaten; 4 kandidaten moesten voor een half jaar en 1 candidaat voor een jaar worden afgewezen.

Het betrekken van vele chemicaliën werd in de tweede helft van dit jaar iets minder moeilijk. Doordat een strenge controle op de kwaliteit noodzakelijk bleek, moesten de werkzaamheden in het laboratorium van de apotheek sterk worden uitgebreid. De bereiding en aflevering van reagentia ten behoeve van de klinische laboratoria werd opgedragen aan een chemisch geschoolde kracht. De toediening van penicilline door middel van inhalatie vereiste grote hoeveelheden zuurstof, zodat slechts met moeite aan de aanvragen kon worden voldaan. De installatie van een luchtcompressor in de betreffende kliniek bracht voor deze moeilijkheid een oplossing. De vraag naar steriele, in de apotheek bereide oplossingen steeg voortdurend. Uit economische overwegingen werden in grotere mate dan het voorgaande jaar ampullen vervangen door flesjes met een rubberkapje, met als gevolg een schijnbare afname van het aantal gereedgemaakte steriele oplossingen.

Een aantal beperkende bepalingen op de aflevering van penicilline kwam te vervallen; een enorme stijging van het gebruik was daarvan het gevolg. Werden in Januari 1948 350 miljoen eenheden afgeleverd, in December van dat jaar was het gebruik reeds gestegen tot 2032 miljoen eenheden per maand. Een der belangrijkste nieuwe geneesmiddelen welke in het verslagjaar voor het eerst werden toegepast, was het para-aminosalicylzuur, waarvan 11,5 kg werd gebruikt.

De moeilijkheden bij het verkrijgen van het benodigde materiaal en van de onderdelen voor de noodzakelijke reparaties bleven ook dit jaar, zij het in mindere mate dan voorgaande jaren, nog voortduren. Ook de rantsoenering van het gas- en elektriciteitsverbruik bleef nog gehandhaafd. In de polikliniek van de afdeling interne geneeskunde werd in eigen beheer voor de patiënten een omroepinstallatie met luidsprekers aangebracht. In deze afdeling werd, eveneens in eigen beheer, een automatisch werkende luchtcompressor geplaatst met luchtleidingen naar twee ziekenzalen voor penicilline-verstuiving.

De onderhoudswerken moesten ook dit jaar wegens gebrek aan materialen tot de meest noodzakelijke worden beperkt. Door de Rijksgebouwendienst werd in de afdeling kindergeneeskunde een dierenstal omgebouwd tot diepvriescel.

Het onderhoud van tuinen en terreinen kon dit jaar weer regelmatig plaatsvinden.

Rijksherbarium

Op grond van hun uitstekende verdiensten voor het instituut werden Dr. P. Jansen te Amsterdam, Dr. Ir. A. W. Kloos Jr. te Dordrecht en Ir. J. L. van Soest te 's-Gravenhage tot honoraire medewerkers benoemd.

Waar de publicaties de voornaamste band vormen met de buitenwereld — een band die een levenskwes-
te is voor het werk van het Rijksherbarium — en een onmisbare bron zijn voor zijn rijke en in sommige opzichten unieke bibliotheek, zal al het mogelijke worden gedaan om ze in stand te houden.

Het Rijksherbarium werd gedurende het verslagjaar door 224 personen bezocht; het voorafgaande jaar door 270.

De directeur, Dr. H. J. Lam, voltooide zijn bijdragen voor de delen V en VI van E.N.S.I.-encyclopaedie. Hij werd benoemd tot voorman voor de plantkunde van de Internationale circumpacifische onderzoek-commissie van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Verder nam hij als vertegenwoordiger van Nederland deel aan het door Dr. J. Lanjouw te Utrecht belegde symposium over botanische nomenclatuur onder auspiciën van de International union of biological sciences, van 13 tot 19 Juni 1948. Enkele door hem en enige andere stafleden voorbereide voorstellen werden op deze conferentie besproken.

Ter voltooiing van zijn monografie der Indische convolvulaceae werd door de conservator Dr. S. J. van Oostroom een begin gemaakt met de bewerking van het genus *Argyreia* voor het Maleise schiereiland en de Philippijnen. Aan het einde van het verslagjaar was deze bewerking nagenoeg voltooid. Tegelijkertijd werden de voorbereidende werkzaamheden aan de Indische leguminosae voortgezet. Van de geïllustreerde Schooflora voor Nederland werd de 13e druk persklaar gemaakt.

Voor Dr. S. F. Blake te Beltsville U.S.A. werd een overzicht van Nederlandse flora's en floralijsten opgesteld ten behoeve van de „Geographical Guide to the Floras of the World”.

Door de conservatrice mej. Dr. J. Th. Koster werd van 5—10 April deelgenomen aan een hydrobiologische week te Gent, waar een voordracht werd gehouden over „De studie van de wieren aan het Rijksherbarium te Leiden en de stand van werkende in Nederland”. Over de nomenclatuur van cyanophyceae-groepen boven de orde werd op verzoek van de directeur een voorlopig onderzoek verricht.

De conservator Dr. R. A. Maas Geesteranus verbleef van 17—23 December in Engeland om inlichtingen in te winnen voor de aanstaande Kenya-expeditie, waarvoor waardevolle inlichtingen werden ontvangen van Dr. G. Taylor (British Museum) en Mr. E. Milne Redhe'd (Kew); de voorbereiding van deze expeditie werd voortgezet.

Aan het verzamelen voor en het gereedmaken van series dubletten Nederlandse phanerogramen werd gewerkt. Hiervoor bestaat in het buitenland, vooral na de oorlog, grote belangstelling.

Behoudens de hiervoor genoemde wetenschappelijke arbeid werden een aantal determinaties verricht, ook door de assistent Dr. R. C. Bakhuizen van den Brink, die o.a. een verspreidingskaart van de melastomataceae in het Pacifisch gebied vervaardigde, terwijl hij voortging met de bewerking der urticaceae voor de Flora Neerlandica.

Van de Flora van Java verscheen aflevering VI in het verslagjaar, terwijl aflevering VII spoedig gereed zal zijn. Het ligt in de bedoeling in aflevering VIII alle resterende en reeds bewerkte families bijeen te brengen. Hierdoor zullen in de tot nu toe in acht genomen systematische volgorde enige hiaten ontstaan door het weglaten van families die of zeer bewerkelijk zijn of waarvan de bewerking moet wachten op de medewerking van het Buitenzorgse herbarium.

Uit de handboekerij werden 3094 delen geleend tegen 4076 in het voorafgaande jaar.

De bibliotheek werd uitgebreid met 81 delen.

De tijdschriftenseries werden door schenking of ruil uitgebreid met 18 series.

In het verslagjaar werden verscheidene oude leencollecties aan de eigenaars teruggezonden. Van het in Duitsland zoekgeraakte materiaal werd, behalve een kleine collectie amaranthaceae uit München, nog niets terugontvangen, ook niet de door de Nederlandse autoriteiten opgespoorde begoniaceae, die ondanks verscheidene aanmaningen, nog niet door Prof. Irmscher werden teruggezonden.

De colleges ondergingen in het verslagjaar geen wijzigingen. Ook in de practica, onder leiding van J. J. Barkman, kwam geen verandering.

Botanisch laboratorium

Bij Koninklijk besluit van 29 October 1947 werd, te rekenen van 16 September 1947, de conservator Dr. W. K. H. Karstens benoemd tot lector in de plantkunde.

De plantkunde-colleges voor de medici, die evenals in de vorige cursus in verband met het grote aantal

studenten, tweemaal gegeven moesten worden, werden voor één groep dezer studenten gegeven door Dr. Karstens, voor de andere groep door de hoogleraar-directeur.

De aanstelling van de hoofdassistenten mej. Dr. M. A. de Vries en van de assistenten G. A. Kamerbeek, biol. drs. en mej. J. F. G. M. Walenkamp, biol. dra., werden wederom voor een jaar verlengd. Hetzelfde geschiedde met de aanstellingen van de assistenten H. Veldkamp en A. F. G. Slootweg, beiden candidaat in de biologie, die op 1 October 1947 als zodanig waren benoemd.

Met ingang van 1 September 1948 werd de heer G. D. M. Schwencke tot student-assistent benoemd. Tot assistenten buiten bezwaar van 's Rijks schatkist werden opnieuw benoemd A. L. Koster en W. S. Volkers, terwijl op 1 October 1948 J. H. Becking en A. Récourt als zodanig werden aangesteld. De aanstelling van mej. A. S. C. Schijfsma werd op haar verzoek op 1 October 1948 niet gecontinueerd. Gedurende het verslagjaar werden door het „Ingenhousfonds" te 's-Gravenhage enkele hulpmiddelen, w.o. een compressor-installatie voor het verkrijgen van luchtdruk, aangeschaft en in bruikleen aan het laboratorium afgestaan.

In de bibliotheek werden de lacunes in de tijdschriftenseries grotendeels aangevuld.

In de instrumentmakerij en timmermanswerkplaats werd een aantal toestellen en andere hulpmiddelen vervaardigd ten gebruik bij onderzoekingen voor dissertaties, werkzaamheden voor doctoralexamen en voor praktische derdejaars-cursussen.

Het verschaffen van microscopen aan practicanten die zelf geen microscop bezitten en deze van anderen moeten lenen, baart ieder jaar groter zorgen.

Wat het *wetenschappelijk onderzoek* betreft zij vermeld, dat op 3 Maart 1948 de hoofdassistent, mej. M. A. de Vries, promoveerde op een proefschrift, getiteld: „Over de vorming van phytomelaan bij *Tagetes patula* L. en enige andere composieten". In dit proefschrift werden de resultaten van haar onderzoekingen omtrent de vorming van merkwaardige zwarte kleurstoffen in de vruchten van sommige composieten vastgelegd. Tijdens een congres van de Faraday Society, gehouden te Southampton van 30 Maart tot 1 April 1948 en gewijd aan het algemene onderwerp: „Water in porous materials", hield de hoogleraar-directeur, daartoe uitgenodigd, een voordracht getiteld: „Water-transport in plants as a catenary process", waarin een minder gebruikelijke zienswijze omtrent de waterhuishouding der planten behandeld werd.

De conservator Dr. W. K. H. Karstens zette zijn bewerking der Nederlandse myxomyceten voort.

Hortus botanicus

De zaadlijst van de hortus botanicus bestond uit 3473 nummers en werd op 7 Februari 1948 verzonden aan 366 adressen, waarvan 60 in Nederland.

Het aangevraagde aantal pakjes zaad- of plantmateriaal bedroeg 7071; hiervan werden er 5140 ontvangen. Het bij de hortus botanicus aangevraagde aantal bedroeg 18 455; hiervan werden 14 085 verzonden. Het aantal bezoekers bedroeg in het verslagjaar 7495. Het openstellen van de tuin des avonds ter gelegenheid van het bloeien van de *Victoria Regia* was ook ditmaal een groot succes; het aantal bezoekers bedroeg 3400.

Prentenkabinet

De werkzaamheden in het verslagjaar bestonden, behalve in de normale, grotendeels in de voorbereidingen der poging om de zich in de prentverzameling bevindende dubletten dienstbaar te maken aan de uitbreiding der collecties. Verder vond de in een vorig jaarverslag genoemde bewerking van de systematische catalogus der boekrij goede voortgang, terwijl de reproductie-collectie door schenking een zeer aanzienlijke uitbreiding onderging.

Het was mogelijk in het verslagjaar drie tentoonstellingen te houden en wel:

van 11 October t/m 20 December: Ornamentprenten;
van 19 Januari t/m 1 Maart: Drie moderne Franse grafici (M. Ciry, J. Houplain en R. Viellard);
van 8 Mei t/m 1 Augustus: Oranjevorsten, getekend en in prent gebracht door Nederlandse kunstenaars. Daartoe aangezocht door het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, maakte de hoogleraar-directeur deel uit van de groep discussie-leiders, welke 1500 Amerikaanse studenten naar huis begeleidden na hun verblijf in Europa gedurende deze zomer. Daarna bezocht hij gedurende 14 gedurende de voornaamste kunstverzamelingen in New York, Washington en Philadelphia en het kunsthistorisch instituut van Princeton University.

De catalogisering der portrettencollectie werd voortgezet. Vrijwel dagelijks bewijst de Leidse portret-catalogus, welke in deze vorm enig is in den lande, zijn nut.

De toestand der prenten en tekeningen was bevredigend. Voor het eerst sedert de oorlog kon een partij opzetkarton worden aangekocht, zodat ook het te lang onderbroken opzetwerk wederom enige voortgang kon vinden.

Ten geschenke werden ontvangen twee tekeningen door Aertgen van Leyden, voorstellende: De val van Jericho en Het zwaard van Gideon, welke door de Fa. N. Katz te Bazel op een veiling in Zwitserland werden aangekocht. Hiermede is de afdeling 16e-eeuwse tekeningen op zeer welkome wijze uitgebreid, waardoor twee der thans zeldzaam geworden werken van deze meester naar Leiden zijn teruggekeerd. De collectie moderne prenten werd uitgebreid door een zeer gewaardeerde schenking van Dr. A. Welcker te Amsterdam, omvattende: werken van L. O. Wenckebach (59 stuks, w.o. exemplaren van zeer interessante staten) en verder van Th. van Hoytema, J. F. E. ten Klooster, Lodewijk Schelfhout en B. W. Wierink. Bovendien werden van de heer E. J. Kulker te Amsterdam ten geschenke ontvangen een ets door B. Jenichen, van de heer D. Harting te Heemstede 11 afdrucken van de in het Stedelijk museum „De Lakenhal” berustende platen van Floris Verster, van het Rijksbureau van Kunsthistorische documentatie een grote verzameling prenten, hoofdzakelijk portretten.

Na verkregen toestemming van de Minister werd op 11, 12 en 13 Mei door de makelaar P. Brandt te Amsterdam een veiling gehouden van een aantal dubbelten uit de prentverzameling, welke grotendeels oorspronkelijk afkomstig waren uit het Rijksprentenkabinet te Amsterdam en in 1901 aan het Leidse prentenkabinet waren afgestaan ter compensatie van voordien uit Leiden naar Amsterdam overgebrachte belangrijker exemplaren.

Op dezelfde veiling werden door aankoop een tekening en een aantal prenten verworven.

De *reproductieverzameling* werd uitgebreid met enige duizenden foto's en reproducties.

De verzameling diapositieven werd uitgebreid met twee schenkingen (resp. van 178 en 96 stuks) door de desbetreffende afdelingen van het Metropolitan Museum of Arts te New York en het Museum of Fine Arts te Boston.

Door aankoop werd de boekeryj vermeerderd met 147 exemplaren (vorig jaar 285).

De bewerking der catalogi werd onafgebroken voortgezet.

Penningkabinet

Het penningkabinet bevond zich in goede staat. Uitgeleend werden vier historie-penningen aan de universiteitsbibliotheek te Leiden ten behoeve van de van 5 Maart—16 April gehouden tentoonstelling „De Vrede van Munster”.

Het aantal bezoekers der leeszaal bedroeg 1118 (vorig jaar 1049); het aantal uitgeleende boeken 469 (vorig jaar 471).

Zoölogisch laboratorium

In het verslagjaar kon het onderwijs op redelijke wijze voortgang vinden. In verband met het grote aantal studenten was er nijpend ruimtegebrek. Het verbruik van glaswerk en practicum-materiaal, vooral van chemicaliën, steeg dusdanig dat het niet meer mogelijk bleek de slinkende voorraden naar behoren aan te vullen; het is te verwachten dat hierdoor in de komende jaren ernstige moeilijkheden zullen ontstaan. Nog steeds was er gebrek aan voldoende geschoolde assistenten, hetgeen aan het gehalte der practica niet ten goede kwam. De scholing van studenten en assistenten leed helaas onder de eisen welke de militaire dienst stelde.

De leider van het vogelrekstation Texel genoot ook in dit jaar gastvrijheid op het zoölogisch laboratorium.

De hoogleraar-directeur moest te veel tijd besteden aan werkzaamheden, meest van administratieve aard, die hem beletten zich voldoende aan zijn onderwijsstaak te wijden. Van eigen onderzoek van de hoogleraar-directeur is in het geheel geen sprake meer, een toestand die op den duur niet anders dan nadelig kan werken op het gehalte van zijn onderwijs.

Mej. J. J. P. Zaayer, voormalig assistente, ontving in de afgelopen cursus een onderwijsopdracht in de algemene dierkunde in verband met het grote aantal medische studenten. Om dezelfde reden kreeg Dr. H. P. Wolvekamp een opdracht voor het geven van onderwijs in de experimentele dierkunde.

Het gebouw voldoet in steeds mindere mate aan de eisen van ruimte welke voor een goed functioneren van het laboratorium gesteld moeten worden.

Door het zeer intensieve gebruik van practicum-materiaal en door de grote aantallen studenten hebben tal van demonstratie-objekten in ernstiger mate geleden dan gewoonlijk. De verzameling werd uitgebreid met een grote collectie schedels ten behoeve van het onderzoek dat door candidaten verricht wordt onder leiding van Prof. van der Klaauw.

Dr. Wolvekamp had op zijn practicum te kampen met een dreigend tekort aan chemicaliën en een actueel tekort aan glaswerk. Verder is de gasanalyse-apparaat dusdanig versleten dat zij niet meer

voldoende geacht moet worden. De afdeling van Dr. Wolvekamp had bovendien te lijden onder de omstandigheid dat glasblaaswerk dat niet in de eigen werkplaatsen uitgevoerd kan worden, duur is en gewoonlijk slecht uitgevoerd werd.

De ethologische afdeling kon het aantal aquaria aanzienlijk uitbreiden.

Door de toegewezen zorgen van de assistent Creutzberg en de bediende Delfos kon de levende have, vooral de vissen van de tropische familie der Cichliden, weer geheel op peil gebracht worden.

De uitrusting voor het veldwerk in Hulshorst kon aanzienlijk verbeterd en uitgebreid worden; zij was echter nog niet op peil, zodat het laboratorium nog steeds gebruik moest maken van een aantal persoonlijke eigendommen van Prof. Tinbergen.

Het vervaardigen van 16-mm-onderwijsfilms, waarmee in 1939 een aanvang was gemaakt, maar dat gedurende de oorlog noodgedwongen stopgezet moest worden, werd weer met kracht ter hand genomen. Van de vervaardigde films werd reeds vele malen bij het onderwijs gebruik gemaakt.

De aanschaffing van nieuwe boeken vond als gevolg van de dikwijls lange levertijden nog maar langzaam voortgang.

In het kader der opleiding van ouderejaars-studenten werd door een aantal kandidaten onderzoek onder leiding verricht op het gebied van de schedel-architectuur, van de functionele anatomie van de schedel en van de pootbouw van vogels.

Dr. Wolvekamp gaf aan de pharmacie-studenten een vooropleiding voor de colleges in de pharmacologie op het gebied van de anatomie en de physiologie van de mens. Verder gaf Dr. Wolvekamp onderwijs in de physiologie aan chemische studenten die biochemie als bijvak voor het doctoraalexamen gekozen hebben.

Prof. Tinbergen gaf een college in de ethologie aan studenten in de psychologie.

In het kader van het onderwijs aan ouderejaars-studenten werd onder leiding van Dr. Wolvekamp door kandidaten onderzoek verricht naar amylases in het kropsap van decapoden en naar de ademhaling van waterinsecten.

Onder leiding van Prof. Tinbergen werd door kandidaten onderzoek verricht naar het gedrag van insecten, vogels en vissen.

De derdejaars-cursus in de ethologie werd ten dele in het vrije veld gegeven. De separaten-collectie van Prof. Tinbergen werd volledig gecatalogiseerd en voor uitleening aan studenten beschikbaar gesteld. Onder leiding van Prof. van der Klaauw werd de verwerking van bibliografische gegevens over de oorlogsperiode en de na-oorlogse periode voortgezet en klaargemaakt voor publicatie. Daarnaast eisten de internationale tijdschriften van de Jan van der Hoeven-stichting tijd en zorg. Voorbereidingen werden getroffen voor de organisatie van het 4e symposium, dat in de herfst van 1948 gehouden werd en dat handelde over problemen der populatie-oekologie.

Prof. van der Klaauw hield op 7 April 1948 een lezing voor het Institut des hautes études de Belgique te Brussel over „Qu'est-ce que l'écologie?“. Op 9 April hield hij terzelfder plaatse een lezing over „Les bases d'une morphologie écologique“. Hij bezocht vervolgens het Internationaal Zoologisch Congres te Parijs van 21—27 Juli; van 7 September—2 October 1948 maakte hij met de steun van de Help Holland Council een reis naar Engeland, waar hij verschillende musea en laboratoria te Londen, Cambridge, Oxford en Leeds bezocht en tevens de vergadering van de Society for Experimental Biology te Leeds bijwoonde.

Prof. van der Klaauw legde de laatste hand aan een boek over „Ecological Morphology“. Verder werkte hij aan een groot werk over de architectuur van de schedel.

Prof. Tinbergen maakte in Januari 1948 een reis naar Zwitserland, waar hij instituten te Bazel, Bern en Zürich bezocht en de volgende voordrachten hield: In Bern over „Das Heimkehrvermögen der Tiere“; in Zürich over „Experimentelle Untersuchungen über Schutzfärbung“; hij gaf een serie van vier gastcolleges te Zürich over „Physiologische Instinktforschung“. Veel tijd besteedde Prof. Tinbergen aan het redigeren van het internationale tijdschrift over dierethologie (Behaviour). In Januari 1948 werd hij benoemd tot foreign member van de British Ornithologists' Union en tot corresponding member van het American Museum of Natural History te New York. Het wetenschappelijk werk van Prof. Tinbergen bepaalde zich voornamelijk tot het schrijven van een boek over „The study of instinct“, dat in het najaar van 1948 in manuscript gereed kwam.

De volgende publicaties kwamen uit de ethologische afdeling voort:

G. van Beusekom: Some experiments on the optical orientation in *Philanthus triangulum* Fabr. (Behaviour 1, 195—225);

N. Tinbergen: Social releasers and the experimental method required for their study (Wilson Bull 60, 6—51);

N. Tinbergen: Physiologische Instinktforschung (Experientia 4, 121—133), en

N. Tinbergen en J. J. A. van Iersel: Displacement reactions in the three-spined stickleback (Behaviour 1, 56—63).

Dr. H. P. Wolvekamp nam in Juni 1948 deel aan het Barcroft Memorial Symposium on Haemoglobin te Cambridge (Eng.). Hij hield hier een voordracht over „Oxygen and carbon dioxide transport by blood containing haemocyanine”. De volgende publicaties verschenen uit de physiologische afdeling: H. P. Wolvekamp en W. Kruyt: Experiments on the carbon dioxide transport by the blood of the edible snail (*Helix pomatia* L.), the common crab (*Cancer pagurus* L.) and the common lobster (*Homarus vulgaris* M.G.) (Arch. Néerl. Physiol. 28, 620 (1947));

H. P. Wolvekamp: Sur la présence de deux amylases dans le suc gastrique des décapodes (Actualités biochimiques 10, 19 (1947)).

Het laboratorium ontving in de afgelopen cursus bezoek van een aantal buitenlandse zoölogen, t.w. van de Brits-Indische bioloog Dr. Singh, de Deense marine zoöloog Dr. G. Thorson, een gezelschap van circa 40 Deense zoölogen, de Engelse physioloog Dr. W. H. Thorpe, de Engelse oekoloog Dr. D. Lack, de Zwitserse ontwikkelingsphysioloog Prof. F. Lehmann en de Zwitserse etholoog H. Räber.

Organisch-chemisch laboratorium

Bij het begin van het cursusjaar was de staf samengesteld uit de hoogleraar-directeur, één conservator-lector, één hoofdassistent, twee vrouwelijke en twee mannelijke assistenten.

Een der vrouwelijke assistenten, mej. Dr. E. M. Petri, nam per 1 Januari 1948 ontslag; aanvulling van het assistentencorps kwam tot stand door de benoeming op dezelfde datum van Drs. J. Links. Bovendien werd een voorziening getroffen voor het onderwijs aan de eerstejaars-medici, waarvan het aantal een verduubeling van colleges en practica in de organische chemie noodzakelijk maakte. Drs. R. J. F. Nivard werd per 1 Januari 1948 tot hoofdassistent met leeropdracht benoemd. Het technisch personeel onderging geen verandering.

Het aantal studenten dat praktische oefeningen in de organische chemie moet verrichten, was zeer groot (het aantal jaarlijks aankomende studenten bedraagt meer dan 50 alleen al voor chemie, waarbij nog komen pharmaceuten, biologen en sommige physici en geologen en natuurlijk de eerstejaars-medici). In het verslagjaar werden twee dépendances (pharmaceutisch laboratorium en laboratorium voor medische chemie) — dank zij de vriendelijke medewerking van andere hoogleraren — ingericht om deze stroom op te vangen.

Met deze onvoldoende staf kon de hoogleraar-directeur bij deze aantallen zijn taak niet meer op redelijke wijze vervullen. De organisatie van het bedrijf kostte te veel van zijn tijd, de rest moest besteed worden aan het geven van colleges.

Het gebouw beantwoordde ook in het verslagjaar niet aan de daartoe te stellen eisen betreffende ruimte en inrichting, hetgeen nadeel heeft opgeleverd voor de studie van de studenten en voor de mogelijkheid om te trachten onderwijs en onderzoek in de organische chemie op peil te brengen. Aangenomen mag worden dat binnen zeer korte tijd aan verbetering en herstel begonnen kan worden.

In het verslagjaar werd een aanvang gemaakt met het weer op orde brengen en aanvullen van de kostbare verzameling van preparaten. Het zal enige jaren duren alvorens de bestaande achterstand ingehaald zal zijn en het gevaar van algehele verwaarlozing zal zijn overwonnen.

Instrumenten werden in eigen beheer gemaakt en ook enige toestellen konden uit het crediet aangeschaft worden. Helaas is het tempo van aanmaak door het te geringe aantal technici te langzaam, terwijl voor aanschaffing uit binnen- en buitenland te weinig middelen aanwezig zijn. Veel zou kunnen gewonnen worden indien de werkplaats een grotere capaciteit zou verkrijgen.

Wat de wijziging in de inventarisatie betreft mag nog vermeld worden dat de verouderde machine voor het maken van vloeibare lucht voor f 1000,— kon verkocht worden, waardoor werkruimte vrij kwam. Van de aangeschafte hulpmiddelen valt vooral een nieuwe draaibank te vermelden, welke reeds zeer veel nut heeft afgeworpen en waarschijnlijk binnen één of twee jaar haar geld zal hebben opgebracht. Verder werd getracht om de grote hiaten in de inventaris wat betreft de gewone laboratoriumhulpmiddelen enigermate op te vullen.

Anorganisch-chemisch laboratorium

De personeelsbezetting over het afgelopen jaar was gunstiger dan in de voorafgaande jaren. Er waren in totaal 1 conservatrice, 2 hoofdassistenten, 9 assistenten, waarvan 3 gerekend kunnen worden tot de fysisch-chemische afdeling, en één student-assistent.

De lectorsplaats was nog steeds onvulld; ook was voor het onderwijs voor de eerstejaars-medici dit jaar geen docent aangesteld.

Door verschillende aankopen is een aanzienlijke verbetering te constateren t.a.v. de *hulpmiddelen* bij het onderwijs. In het bijzonder moet vermeld worden de aankoop van twee draaibanken, een freesbank, een boormachine en enige kleinere apparaten, waardoor de werkplaats nu aan alle eisen voldoet. De nieuwe inrichting zal tot een aanzienlijke besparing leiden, daar verschillende instrumenten nu in eigen beheer gemaakt of hersteld kunnen worden.

De hulpmiddelen voor het onderwijs werden verrijkt met een voortreffelijke moderne infraroodspectrophotometer, een kwartspectrophotometer, enige colorimeters en enige elektrische meetinstrumenten. Minder gunstig was de toestand t.a.v. de kleinere instrumenten die voor het dagelijks onderwijs noodzakelijk zijn. Wel konden hier enige nieuwe toestellen worden aangeschaft maar de toename houdt nauwelijks gelijke tred met de toename van het aantal studenten. Bovendien is een deel der toestellen reeds zeer oud, zodat o.a. sterke slijtage ten gevolge heeft dat een aantal aanwezige instrumenten vervangen moet worden. Verder is er een aanzienlijk tekort aan platina-apparaten ten gebuik bij de normale analyse. Er zal noodzakelijk moeten worden overgegaan tot aankoop van aanzienlijke hoeveelheden platina in plaat- en draadvorm. Zeer onaangenaam is het laboratorium getroffen doordat de instrumenten die tot nu toe in bruikleen waren afgeestaan door het Centraal laboratorium van de Rijksverdedigingsorganisatie, moesten worden teruggegeven.

De inventaris onderging door de reeds vermelde aankopen een zeer aanzienlijke uitbreiding. De voorraad chemicaliën verminderde aanmerkelijk, terwijl de glasvoorraad enigszins werd uitgebreid.

Resumerend moet de toestand op het anorganisch-chemisch laboratorium in zijn geheel nog steeds ontoereikend worden geacht en dit wel voornamelijk door een tekort aan plaatsruimte en een tekort aan instrumenten en hulpmiddelen bij het onderwijs.

Anorganisch-chemisch laboratorium (afdeling fysieke scheikunde)

Op het gebied van de *fysieke scheikunde* heeft de Leidse Universiteit een zeer grote achterstand in te halen. Tijdens de laatste jaren vóór de oorlog werden enige fysisch-chemische methodes geïntroduceerd als hulpmiddel bij de anorganische scheikunde, terwijl op het gebied van de kolloïdchemie in Leiden belangrijke onderzoeken werden gedaan. Overigens ging de enorme ontwikkeling die de fysieke scheikunde in de laatste twintig jaren doormaakte, aan de Leidse Universiteit voorbij.

Ten opzichte van het buitenland is de achterstand nog groter.

Het is noodzakelijk deze achterstand in te halen. De fysieke scheikunde heeft ook een belangrijke dienende functie, bijv. t.o.v. de medische wetenschap, biologie, biochemie en andere takken van chemie; zij kan dan ook als zodanig in het universitaire spectrum niet gemist worden.

Bij de aanvang van het studiejaar 1947/48 was één assistent beschikbaar, doch met ingang van 1 Januari 1948 bedroeg het aantal assistenten drie. Het gemis aan een hoofdassistent werd echter in sterke mate gevoeld.

Ook wat de beschikbare ruimte betreft kon van een bescheiden begin gesproken worden in vergelijking met andere universiteiten.

De drie werkvertrekken waren bij het begin van het studiejaar 1947/48 nog vrijwel niet ingericht, terwijl zich daarin ook geen apparatuur bevond. In de vertrekken bestemd voor het elementaire fysisch-chemische practicum, waren daarentegen een aantal eenvoudige apparaten aanwezig die voor dit practicum geschikt waren. Er was echter geen enkel apparaat aanwezig dat ook maar enigermate voor wetenschappelijke onderzoeken geschikt was.

Het behoeft wel geen betoog dat het onder de gegeven omstandigheden onmogelijk was en is om in korte tijd in te halen wat aan andere universiteiten door hoogleraren met een uitgebreide staf van medewerkers in enige tientallen jaren werd en wordt opgebouwd.

In verband hiermede moest dan ook met een bescheiden programma worden begonnen en dus was voor het praktische werk van de meer gevorderde studenten en voor het wetenschappelijk onderzoek een beperkt aantal onderwerpen gekozen uit het zo uitgebreide gebied van de fysieke scheikunde. Al te beperkt kon deze keuze echter niet zijn, daar de onderwerpen vaak ten nauwste met elkaar samenhangen en bovendien de studenten enigszins een overzicht van de fysieke scheikunde moeten krijgen. Ook het grote aantal studenten maakte het noodzakelijk om het terrein van onderzoek niet al te beperkt te kiezen, waarbij nog moge worden opgemerkt dat practicum en wetenschappelijk onderzoek ook bij de fysieke scheikunde nauwelijks gescheiden zijn, mede daar het practicum pas na het kandidaats-examen wordt gevolgd.

Na zorgvuldig overleg werden in verband met bovengenoemde overwegingen de volgende onderwerpen gekozen: electrochemie, dielectrica, refractometrie, andere optische methodes, calorimetrie, kolloïdchemie, adsorptie en chromatografie en fysisch-chemische methodes in de biochemie.

Voorlopig kon in verband met de beschikbare ruimte, geldmiddelen en medewerkers slechts aan een gedeelte van dit programma gewerkt worden.

De inrichting van de drie werkvertrekken kwam in dit studiejaar vrijwel geheel gereed. Voorlopig werd één van deze vertrekken bestemd voor het onderzoek op het gebied van de dielectrica en voor refractometrie, het tweede voor optische onderzoeksmethodes (behalve refractometrie), het derde voor calorimetrie, kolloïdchemie, adsorptie en chromatografie. Gezien de geringe afmetingen van de vertrekken en de samenvoeging van onderwerpen die daartoe feitelijk niet geschikt zijn, moet dit een noodoplossing genoemd worden die reeds gedurende het eerste jaar tot grote moeilijkheden aanleiding gaf.

Dielectrica en refractometrie. De bouw van een apparaat bestemd voor het met grote nauwkeurigheid meten van dielectrische constanten bij lage frequenties, kwam in December 1947 tot een voorlopige afsluiting. Bij het doormeten van het apparaat bleek dat nog enige wijzigingen noodzakelijk waren om de frequentiestabiliteit op te voeren. Deze wijzigingen werden aangebracht in de maanden Januari tot Mei 1948, waarna de ijking en enige voorlopige metingen uitgevoerd werden.

Intussen werd de algemene meetapparatuur, nodig bij het ontwerpen en testen van apparaten op het gebied van de dielectrica, aanzienlijk uitgebreid en werden in experimentele opstelling enige delen ontworpen voor een nog te bouwen apparaat voor het meten van verlieshoeken en dielectrische constanten bij hogere frequenties.

De plannen op het gebied van de refractometrie moesten wegens gebrek aan middelen voorlopig grotendeels blijven rusten.

Optische onderzoeksmethodes (behalve refractometrie). Het toegestane inrichtingscrediet werd grotendeels besteed aan aanschaffing van apparaten voor dit gebied van onderzoek. Deze apparaten werden in de zomer van 1948 ontvangen en direct in gebruik genomen.

Calorimetrie, kolloïdchemie, adsorptie en chromatografie. Gedurende het studiejaar 1947/'48 werd gewerkt aan de bouw van een speciale calorimeter, geschikt voor het meten van uiterst geringe warmte-effecten. Deze calorimeter kwam vrijwel gereed. Verder werden kleinere apparaten ontworpen en vervaardigd voor het onderzoek op het gebied van adsorptie en chromatografie.

De apparatuur voor het meer elementaire fysisch-chemische practicum werd aanzienlijk verbeterd, doch aan het einde van het studiejaar 1947/'48 was deze nog in vele opzichten ontoereikend voor de in het studiejaar 1948/'49 te verwachten toeneming van het aantal practicanen.

Samenvattend kan gezegd worden dat het studiejaar 1947/'48 vrijwel geheel was gewijd aan voorbereidende werkzaamheden, doch dat aan het eind van dit studiejaar de inrichting in alle opzichten zo ver gevorderd was dat in 1949 het wetenschappelijk onderzoek een aanvang zal kunnen nemen. Ook overigens waren de vooruitzichten aan het einde van het studiejaar 1947/'48 van dien aard dat er ondanks de vele moeilijkheden reden was voor een gematigd optimisme.

Anatomisch laboratorium

Een ingrijpende verandering vond plaats doordat in het gebouw een nieuw instituut, het *laboratorium voor experimentele histologie*, werd gevestigd. De gehele souterrainruimte van het histologisch laboratorium werd hiervoor aangewezen.

Het instrumentarium van het anatomisch laboratorium werd verrijkt met een drietal microscopen, een Leica-foto-apparaat voor microfotografie en een paraffine-microtom.

Juist voor de grote vakantie diende Prof. Dr. J. A. J. Barge zijn verzoek in om eervol ontslag als hoogleraar, met ingang van 27 Januari 1949.

De op 27 Maart 1947 tot buitengewoon hoogleraar in de anatomie benoemde Dr. J. Dankmeyer keerde op 7 October 1947 van zijn éénjarig verblijf aan de Universiteit van Zürich naar Leiden terug. Na op 23 October beëdigd te zijn, hield hij op 19 December 1947 zijn inaugurele oratie over: „Problemen in de moderne ontleedkunde“. Zijn plaats als prosector en docent te Zürich werd ingenomen door Dr. W. J. H. Nauta, die gedurende het studiejaar 1946/'47 Prof. Dankmeyer te Leiden had vervangen. Van de drie prosector-plaatsen werden twee wederom bekleed door Dr. J. M. F. Landsmeer en H. J.

Lammers, arts, terwijl als derde prosector werd aangesteld mej. A. M. Kerkhof, arts, het vorige jaar reeds als assistente werkzaam. Als assistenten waren aan het laboratorium verbonden mej. E. Odé, med. dra., mej. A. M. Elshout, med. dra., en de heren Ds. C. B. Heyn en A. A. van Soestbergen, beiden med. cand. Een 12-tal student-assistenten werd aangesteld.

De laborante mej. M. E. C. de Groot verliet het laboratorium op 1 Januari 1948; in haar plaats werd op 1 Maart 1948 aangesteld mej. C. W. Pitlo.

Van half Juli tot einde September 1948 werkte de heer H. R. Bosch, med. cand. uit Zürich, in het laboratorium.

Het onderwijs in de anatomie en embryologie had in het verslagjaar een enorme omvang.

Wederom werden aan de prosectoren Landsmeer en Lammers leeropdrachten verstrekt, aan de eerste tevens een examenopdracht. Het aantal studenten dat het onderwijs volgde, kan op ongeveer 1250 worden geschat, nl. ca. 300 van het eerste, ca. 300 van het tweede studiejaar en ca. 400 van het derde studiejaar benevens ca. 250 die reeds de cursussen hadden gevolgd, doch die het candidaatsexamen nog niet met succes hadden afgelegd. Teneinde het onderwijs, ondanks deze record-aantallen studenten, zo effectief mogelijk te maken, werden verschillende nieuwe maatregelen genomen.

In totaal werden gegeven: 67 practica voor de tweedejaars-studenten, 103 practica voor de derdejaars-studenten, 24 uren demonstratie, 28 colloquia voor tweedejaars-studenten en 41 colloquia voor derdejaars-studenten.

Het aantal afgenomen candidaatsexamens bedroeg 439.

Ondanks de geweldige uitbreiding van het onderwijs werd het *wetenschappelijk werk* zo intensief mogelijk ter hand genomen. Zonder in bijzonderheden te treden, volgt hieronder een overzicht van de onderzoeken die werden verricht, aangevangen of afgesloten.

Prof. Dr. J. A. J. Barge zette zijn bewerking van het anthropologische materiaal van Prof. Dr. B. A. G. Vroklage over de bevolking van Beloe (Timor) voort. Tevens verrichtte hij een historische studie over de verhouding tussen R. de Graaf en Jan Swammerdam. Onder zijn leiding voltooide de heer C. J. Doets zijn dissertatie over „De heekunde van Petrus Camper”.

Prof. Dr. J. Dankmeyer zette zijn bewerking van het materiaal van Prof. Vroklage over de bevolking van Flores voort. Tezamen met de vroegere assistent W. Luyendijk, thans conservator bij de neurologie, werd het onderzoek over het hypothalamische gebied der tussenhersenen weer opgevat. In druk verscheen de mededeling, in April 1947 te Parijs gedaan op het congres der „Association des anatomistes”, onder de titel „Les noyaux hypothalamiques magnocellulaires chez le cochon”. Prof. Dankmeyer zette zijn te Zürich begonnen onderzoek over ontwikkeling en structuur van de hypophysesteel voort. Bovendien trad hij voor het onderzoek der misvormingen toe tot de Leidse werkgroep over het rubeola-vraagstuk. Tezamen met de cardioloog Dr. H. A. Snellen werden hartafwijkingen bestudeerd en werd een onderzoek begonnen naar de nauwkeurige projectie der hart-gedeelten bij het cadaver in het röntgenbeeld. Een in Zürich begonnen onderzoek naar de structuur van de baarmoederwand werd voortgezet; daarvoor werd zeer waardevol materiaal verkregen van de vrouwenarts Dr. J. C. Verhage te Zutphen. Dit onderzoek werd verricht tezamen met laatstgenoemde, alsmede met Prof. Dr. G. Töndury te Zürich.

Tezamen met de assistent Ds. C. B. Heyn werden onderzoeken aangevangen en gedeeltelijk reeds afgesloten over de doorgankelijkheid van de placenta voor verschillende stoffen, waarbij gebruik werd gemaakt van uit Amerika verkregen kunstmatig radio-actieve stoffen (z.g. isotopen). Met grote erkenning moet gewag worden gemaakt van de medewerking der directie van het nog in aanbouw zijnde Instituut voor kern-fysisch onderzoek der Amsterdamse Universiteit en der Philips-fabrieken, de heren Prof. Dr. C. J. Bakker en Prof. Dr. Ir. F. A. Heyn, die een kostbaar instrumentarium ter beschikking stelden. Een deel der proeven kon in het instituut te Amsterdam, met medewerking van Dr. A. H. W. Aten Jr., worden uitgevoerd. Deze moderne onderzoeksmethode belooft van zeer groot belang voor de embryologische wetenschap te worden. Eveneens tezamen met de heer Heyn werden voorbereidende proeven gedaan t. a. v. het kweken van ascaris-eieren, welke eieren voor verdere proefnemingen zullen worden gebruikt. Tezamen met de hoofdspecteur van politie, de heer J. M. Walman, werd het onderzoek voortgezet naar de fijnere eigenschappen (z.g. minutiae) van vingerafdrukken, eveneens dat naar de vingerafdrukken van tweelingen. Van de hand dezer beide onderzoekers verscheen een publicatie: „Lignes papillaires en cas de syndactylie” in het tijdschrift „Acta Anatomica”. Een tweede artikel over de innervatie der menselijke vingers was voor hetzelfde tijdschrift in druk. Met de Zwitser H. R. Bosch werd een onderzoek gedaan naar de anatomische verhoudingen bij een geval van een zeldzame misvorming, aangetroffen bij een in de kinderkliniek overleden zuigeling.

Onder leiding van Prof. Dankmeyer werd door de gouvernementsarts A. A. J. Nieuwenhuis een dissertatie voltooid, getiteld „Een anthropologische studie van Tenggeren en Slamatan-Javanen”. Regelmatig werden van ieder binnengekomen cadaver de lichamelijke eigenschappen gemeten en vastgelegd teneinde deze later met het skeletmateriaal, dat zorgvuldig bewaard en bewerkt wordt, te kunnen vergelijken.

Behalve de bovengenoemde artikelen verschenen nog van de hand van Prof. Dankmeyer: zijn introductie (19 December 1947), een artikel in het Prof. de Snoo-nummer (13 December 1947) van het Nederlands tijdschrift voor geneeskunde, getiteld „Veranderingen in de embryonale bloedsomloop door de geboorte” alsmede een studie „Finger prints of African pygmies and negroes” in „The American journal of physical anthropology” van December 1947, naar materiaal, verzameld door Dr. P. F. J. A. Julien op zijn Afrika-reizen. Bij deze laatste publicatie moet melding worden gemaakt van een zeer te waarderen medewerking van Amerikaanse zijde. Na de inzending van het manuscript, dat door illustratie en tabellen grote extra drukkosten zou meebrengen, kreeg de auteur bericht, dat geheel spontaan de „American association of physical anthropologists” alle kosten voor haar rekening zou nemen, terwijl de correctie der drukproeven in Amerika zou geschieden door Prof. Harold Cummins te New-Orleans. Door deze belangrijke hulp is de publicatie zeer vlot geschied, terwijl de redactie van het tijdschrift tenslotte besloot voor dit artikel voor het eerst een kleurendruk te gebruiken. Prof. Dankmeyer hield op 22 Mei 1948 een voordracht over dit onderzoek voor het Nederlands nationaal bureau voor anthropologie in het Indisch instituut in Amsterdam. Deze voordracht zou in druk verschijnen in het tijdschrift „Mens en maatschappij”.

De laatste hand werd gelegd aan een boekje „Anatomic”, dat zeer binnenkort zou verschijnen in de serie „Encyclopaedie in Monographieën”, uitgave Servire te 's-Gravenhage. Voortgezet werd het werk voor een leerboek over het vegetatieve zenuwstelsel, terwijl tezamen met Dr. A. de Froe te Amsterdam en Dr. H. J. Lammers de opzet werd gemaakt van een Nederlands leerboek der anthropologie. Op 5 April 1948 hield Prof. Dankmeyer een voordracht voor de afdeling Zutphen en omstreken der Nederlandse maatschappij tot bevordering der geneeskunst over: „Nieuwe opvattingen over de bouw van het vaatstelsel”.

Dr. J. M. F. Landsmeer voltooide een publicatie over het vaatstelsel der hypophyse, die in de „Acta Anatomica” te Basel zal verschijnen. Van zijn hand verscheen verder de voordracht, op 2 April 1947 te Parijs gehouden over: „La vascularisation de la glande pituitaire du rat blanc”. Hij zette zijn onderzoekingen over de bindweefselverhoudingen der grote gewrichten voort en maakte een studie van de vingergewrichten en spierverhoudingen in dit gebied. Hierbij werden van röntgenopnamen met de eigen apparatuur gebruik gemaakt. Een publicatie, getiteld: „The peri articular tissues of the shoulder joint”, van de hand van Dr. W. J. H. Nauta en Dr. J. M. F. Landsmeer, werd ter publicatie aangenomen door het tijdschrift „The annals of rheumatic diseases” (Engeland).

Dr. H. J. Lammers voltooide zijn dissertatie over „De physische anthropologie der bevolking van Oost-Dawan (N. M. Timor)”, waaraan hij jaren heeft gewerkt en waartoe hij eveneens van de gegevens van Prof. Vroklage gebruik maakte. Op 22 Mei 1948 hield hij een voordracht voor het Nederlands nationaal bureau voor anthropologie in het Indisch instituut te Amsterdam, getiteld „Bloedgroepverhoudingen in het oostelijk deel van de Indische Archipel”. Deze voordracht zou in druk verschijnen in het tijdschrift „Mens en maatschappij”. Hij zette bovendien het onderzoek van de schoolkinderen op de middelbare scholen te Leiden voort.

Mej. A. M. Kerkhof sloot een grote serie proefnemingen over de beïnvloeding van de embryonale ontwikkeling der vrouwelijke geslachtsorganen door geslachtshormonen bij de muis af. Hierbij werden zeer interessante resultaten verkregen; de bestudering der microscopische preparaten zal nog enige tijd vergen.

Mej. E. Odé legde de laatste hand aan haar onderzoek over de ontwikkeling van de ductus arteriosus Botalli bij mens en rat. Het manuscript van haar dissertatie is vrijwel gereed.

Mej. A. M. Elshout voltooide de catalogisering van de gehele collectie historische in vloeistof bewaarde preparaten. Hiermee is een zeer belangrijk werk verricht. In de loop der tijden is deze verzameling preparaten van Rau, Albinus, Andreas Bonn, Brugmans, van Doeveren e.a. in belangrijke mate verwaarloosd. Hoewel nog in 1791 en 1821 door de beide Sandiforts een uitvoerige beschrijving van de gehele collectie was gegeven, zijn in latere jaren vele preparaten verloren gegaan terwijl van vele der overgebleven preparaten de etiketten onleesbaar waren geworden. Ten dele met behulp van ultraviolet licht, voor het grootste deel door nauwkeurige bronnenstudie, konden talrijke preparaten opnieuw worden geïdentificeerd met de oude beschrijvingen. Hierdoor is de waardevolle collectie

weer zo goed mogelijk voor het nageslacht vastgelegd. Mej. Elshout heeft echter tegelijkertijd een studie van de collectie en van de betekenis der totstandkoming gemaakt, welke studie later als dissertatie zal verschijnen.

Omtrent het werk van de heer C. B. Heyn werden boven reeds mededelingen gedaan. Door hem werden bovendien stammen van proefdieren aangelegd, waarbij verschillende kwaadaardige gezwellen regelmatig worden overgeënt. De bedoeling is te trachten door middel van kunstmatige radioactiviteit een nauwkeurige gezwel-localisatie mogelijk te maken. In verband met al deze proefnemingen moet met grote erkentelijkheid vermeld worden de geheel belangeloze medewerking van het Antonie van Leeuwenboekhuis te Amsterdam, dat de overerfelijke tumoren en de daarvoor gevoelige muizenstammen verschaft, alsmede van de firma Philips-Van Houten, wier wetenschappelijke medewerker, Dr. J. van Niekerk, enige malen proefdieren voor de isotoop-proeven ter beschikking stelde. Voor het Instituut voor veredeling van landbouwgewassen van de Landbouwhogeschool te Wageningen werden series röntgenbestralingen van lupinezaden verricht, waartoe de in het laboratorium aanwezige röntgen-apparatuur in staat stelde.

De heer A. A. van Soestbergen bericde zijn proeven over de chemische beïnvloeding der ei-ontwikkeling voor.

Mej. H. M. Cool maakte een aanvang met een onderzoek naar de ontwikkeling van het buikvlies in het bekkengebied.

De heer W. Luyendijk werkte wederom regelmatig in het laboratorium. Hij maakte een publicatie over de grenzen van de tussenhersenen persklaar en vorderde aanzienlijk met de vervaardiging van zijn dissertatie over de ontwikkeling van de hypothalamus. Een artikel over de hypothalamische kernen van het varken van de hand van Prof. Dankmeyer, Dr. Nauta en de heer Luyendijk was persklaar. Begin September keerde de vroegere assistent W. A. Bax, arts, van zijn militaire dienst gedurende 2½ jaar in Indonesië naar Nederland terug. Hij zou zijn dissertatie over de bindweefselverhoudingen in de thorax, die reeds voor zijn vertrek in manuscript gereed was, voltooiën.

Laboratorium voor tropische hygiëne

Dr. Lie Kian Joe werd per 1 Januari 1948 benoemd tot hoofdassistent en Dr. A. G. Audier per 1 Februari 1948 tot assistent.

De hoogleraar-directeur werd benoemd tot corresponderend lid der Vereniging tot bevordering der geneeskundige wetenschappen in Nederlands-Indië en tot corresponderend lid der Belgische vereniging voor tropische geneeskunde. Verder werd hij bestuurslid van de stichting „Centrale organisatie ter bestrijding van huid- en geslachtsziekten te Rotterdam”.

Het gebouw onderging geen veranderingen. Voorgesteld werd voor het jaar 1949 de inrichting van een tropische kamer en verbetering der dierenverblijven.

De verzamelingen en hulpmiddelen werden aangevuld met lantaarnplaatjes, tabellen en grafieken.

De inventarisstaat werd uitgebreid met twee centrifuges, een pyrometer, een stel apochromaten, een draaibank, een cieren-broedstof en een epidioscoop en glaswerk.

De hoogleraar-directeur vertoefde van 8 Mei tot 13 Juni in Amerika, waar hij het Congres voor tropische geneeskunde en malaria te Washington bijwoonde en de verschillende instituten bezocht. Op het congres hield hij een voordracht getiteld: „Studies in dengue” en sprak hij over de resultaten van het epidemiologisch onderzoek der diphtherie in de studiewijk voor hygiëne te Batavia.

Ter gelegenheid van de dies der universiteit hield hij een voordracht voor oud-alumni en studenten over „Azië en de gele koorts”.

Er werden 4 tropencursussen gegeven waaraan in totaal door 94 artsen (meest officieren van gezondheid) werd deelgenomen. In September en October 1948 werd wederom een cursus gegeven voor in Rotterdam in opleiding zijnde missionarissen, aan welke cursus ook werd deelgenomen door zending-arbeiders (85 deelnemers).

Wat het wetenschappelijk werk betreft: een onderzoek werd ingesteld naar haemagglutinatie door bacteriën, naar symbiose tussen bacteriën en virus en naar bloedgroepen en in samenwerking met Prof. Wolff met influenza virus onderzoek, in het bijzonder de standaardisering der Hirstechniek. Hierbij werd contact met Indonesië gezocht voor het onderzoek van sera ter vaststelling van de in de tropen voorkomende vormen van influenza.

Prof. Wolff werkte verder aan de Gärtner infecties bij muizen en deed een onderzoek naar het aantonen van tuberculine in de urine van patiënten met nier-tuberculose.

Dr. Lie Kian Joe werkte aan de typering van de in Indonesië geïsoleerde typhusstemmen met de bacteriophag-methode van Graigie en het het isoleren van dysenterie-bacillen en *Salmonella*'s (typhus en paratyphus) uit op filterpapier gedroogde faeces die uit Indonesië van allerlei plaatsen per luchtpost toegezonden werden.

Dr. Audier deed een onderzoek naar de bactericide werking van condensatie-producten uit tabakrook. Als gast werkten in het laboratorium Dr. M. Erber voor het bereiden van diagnostische sera en Dr. Horst voor tuberculose.

De navolgende publicaties verschenen:

Prof. Dr. J. E. Dinger: Azië en de gele koorts. Indonesië, 10 jrg. no 5, 1948, blz. 419;

Prof. Dr. J. E. Dinger: In memoriam Professor Cornelis Bonne. Ned. Tijdschrift voor Geneeskunde 92, 1948, blz. 1290;

Prof. Dr. J. E. Dinger: Studies in Dengue Fever. Verslagen van het 4e Internationale Congres voor Tropische Geneeskunde en Malaria te Washington. Mei 1948;

Prof. Dr. J. E. Dinger en H. L. Wolff: Avidity, Anthonie van Leeuwenhoek;

Prof. Dr. J. E. Dinger, J. W. Tesch en R. Soekonto: Investigations on the epidemiology of diphtheria

in the Hygiene Studyward at Batavia. Documenta Nederlandica et Indonesica de morbis tropicis;

J. W. Tesch: The Hygiene Study Ward at Batavia. Academisch Proefschrift. Leiden 1948;

H. L. Wolff: Een influenza B-infectie met meningismus. Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde 92, 1948, blz. 1678.

Laboratorium voor medische chemie

Op 1 October 1948 bestond het wetenschappelijk personeel uit een conservator en drie kandidaten in de geneeskunde.

Het gebouw bevond zich in goede toestand.

De hulpmiddelen werden door tijdige reparatie op peil gehouden.

Verscheidene onderzoeken die reeds in het vorige jaarverslag werden vermeld, werden voortgezet.

Getracht werd de algemene wetten te vinden die aan de elastische trilling van oleaatssystemen ten grondslag liggen. Over de tot nu toe gevonden resultaten hield de hoogleraar een lezing voor de Koninklijke Nederlandsche Academie van Wetenschappen; de daarop betrekking hebbende publicaties zouden spoedig verschijnen. In verband met dit probleem werden door de assistent H. J. v. d. Berg onderzoeken verricht aan het Instituut Pasteur te Parijs over de stromings dubbele breking van zeep-systemen. De onderzoeken werden voortgezet met de hulp van twee studenten, die daarvoor een toelage ontvingen van het Instituut voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek.

Ook de onderzoeken over het verband tussen chemische structuur en fysiologische werking (speciaal de invloed van organische verbindingen op het volume van oleaat-coacervaten) werd met steun van voormeld instituut voortgezet. Getracht wordt een systematisch onderzoek over de werking van zeer vele organische stoffen te verrichten.

Het onderzoek over de vorming van films van biologisch belangrijke stoffen aan de grens van organische vloeistoffen werd met kracht voortgezet. Dit werk vormde het onderwerp voor een dissertatie van een der assistenten.

Bovendien werd met de bewerking van enkele nieuwe onderwerpen een aanvang gemaakt.

Een onderzoek over de invloed van verschillende alcoholen op de vergisting van glucose door bakkersgist zou spoedig gepubliceerd worden.

Experimenten over de invloed van de homologe reeks van vetzuuranionen op een coacervaat van cetylsulfaat werden uitgevoerd.

De uit klinische overwegingen belangrijke reactie op liquorcerebrospinalis met behulp van een sol van benzoëhars werd nader bestudeerd. Met name zal getracht worden de onregelmatigheden van deze reactie op te heffen.

Het algemene probleem van de binding tussen enzym en substraat werd langs viscosimetrische weg aangepakt; tot nu toe evenwel met weinig resultaat.

De tijd van de hoogleraar werd voor een deel in beslag genomen door de voorbereiding van enige hoofdstukken van het nieuwe boek over kolloïdchemie, „Colloid Science”. Ook waren nog enige publicaties over het verrichte wetenschappelijk werk in voorbereiding.

Pathologisch laboratorium

De heer G. J. Verdonk, arts, vervulde een leeropdracht met examenbevoegdheid, mej. C. C. van Beek, arts, een leeropdracht en Dr. R. R. Rochat een leeropdracht met examenbevoegdheid.

Als assistenten buiten bezwaar van 's Rijks schatkist werkten mej. S. Buth, mej. A. J. Ligtenberg, mej. J. F. Beernink, de heer A. Kraaijveld en de heer J. Reuvers.

Het gebouw bevond zich in goede staat; in de proefdiereenafdeling werd een automatisch werkende elektrische verwarmingsinstallatie aangebracht.

Aan de verzameling werd een aantal door obductie of operatie verkregen praeparaten toegevoegd. Een groot deel van de collectie was modellen van ziekelijke afwijkingen, afkomstig van de Technische Hogeschool te Delft, werd afgestaan aan het Instituut voor preventieve geneeskunde.

Aangeschaft werden: een paraffine-microtoom, een Leitz binoculaire microscoop, een kleinbeeld vergrotingsapparaat, onderdelen, welke door de instrumentmaker samengesteld werden tot een Warburg-apparaat, en een aantal laboratoriumartikelen van uiteenlopende aard.

Het wetenschappelijk werk vond voortdurend doorgang, al kan niet ontkend worden, dat het onderwijs door de overmatige toeloop van studenten het en de hoogleraar en zijn assistenten buitengewoon moeilijk maakt, rustig hun wetenschappelijk werk voort te zetten.

De conservator, de heer G. J. Verdonk, arts, gaf uitvoering aan zijn onderzoek over adembaling van zieke weefsels (Warburg-toestel).

De heer P. van Duijn, chemicus deed belangwekkende ontdekkingen over de kleurstof arenicochroom welke de hoogleraar-directeur ontdekt heeft als voorstadium van het pigment melanine bij de zeepieren. Dit hoogst belangwekkende werk vond goede voortgang.

De heer P. H. M. Schillings legde zich in de tijd van zijn assistentschap bijzonder toe op bloedziekten en hield hierover reeds verscheidene voordrachten in de Nederlandse patholoog-anatomen-vereniging. Het betreft hier o.a. een methodiek van het meten van mitosenhoeken ter differentieële diagnose van leucæmieën.

De heer J. F. Ph. Hers maakte een zeer nauwkeurige studie van bloedvaziektien, in het bijzonder over aneurysmata van de hersenslagader en deed daarvan ook met succes mededeling in de Nederlandse patholoog-anatomen-vereniging. Een studie van zijn hand over z.g. interstitiële pneumoniën, de studie, waarvan ook de interne kliniek profiteert daar hier het vraagstuk weer nader onder de loupe werd genomen van virusziekten van de long, kwam gereed.

Een gezamenlijke studie van Prof. Dr. J. Mulder en de conservator G. J. Verdonk over de epitheelveranderingen in de luchtpijpen bij een besmetting van het influenzavirus A verscheen in het Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde.

De hoogleraar-directeur hield in de Nederlandse vereniging van zoölogen een voordracht over het door hem ontdekte arenicochroom, dat in de zeepier voorkomt en dat van grote betekenis is ook voor de studie van de vorming van huidpigment bij de mens. Van zijn hand verscheen tevens een bijdrage over de pathologie der involutie in het boek over „De ouderdom, van geneeskundig standpunt beschouwd”, een boek waartoe uitsluitend Nederlandse medici, ieder op hun speciaal gebied, een bijdrage leverden. Het boek staat onder de redactie van Prof. Dr. J. G. Sleeswijk. In voorbereiding is een leerbok voor algemene ziektekunde en naast het chemische werk van de heer van Duijn, werkte de hoogleraar-directeur gezamenlijk met de heer Van Duijn over biologische problemen betreffende de kleurstof arenicochroom. Tezamen met een Engelse onderzoeker, Korenchevsky, hield hij op 18 December van het verslagjaar een voordracht voor de Nederlandse vereniging van gerontologie over „Natuurlijke dood”.

Pharmaceutisch laboratorium

Met ingang van 1 October 1947 werd D. C. Kok opnieuw aangesteld tot assistent. Als assistent waren verder werkzaam:

E. S. Tengbergen, Go Lam San, H. W. Kastein, D. D. Boer, L. Hoekstra, A. Hoos en A. Römer. In de loop van het verslagjaar werd de instrumentmakerswerkplaats verbouwd, terwijl de telefooninstallatie werd uitgebreid.

Door aankoop verkreeg het laboratorium de beschikking over een spectrofotometer volgens Beckman en een moderne analytische balans van een geheel nieuw type. Het instrumentarium van de werkplaats werd aangevuld.

Naast het normale onderwijs door de hoogleraren Goddijn, de Jongh en Vogelenzang en de conservator Dr. Steenhauer werd door de privatdocent Dr. J. D. Jansen een college en practicum levensmiddelen-chemie, door de hoofdassistent van de bacteriologie Kret een college algemene bacteriologie en door de assistent D. C. Kok een cursus receptuur gegeven.

Gedurende het verslagjaar behaalden 16 doctorandi het diploma van apotheker, terwijl 10 kandidaten met goed gevolg het doctoralexamen wis- en natuurkunde met hoofdvak pharmacie aflegden.

Tengevolge van het gebrek aan voldoende assistentie, vooral tengevolge van het feit dat de assistenten reeds na zeer korte tijd weder ontslag namen, was de meer permanente wetenschappelijke staf met inbegrip van de hoogleraar-directeur overbelast met het toezicht op de dagelijkse gang van zaken. Als gevolg hiervan kon wetenschappelijk werk nog slechts sporadisch worden verricht. Wetenschappelijke publicaties zijn in het verslagjaar dan ook niet verschenen.

Pharmacologisch laboratorium

De conservator met leeropdracht Dr. J. H. Gaarenstroom aanvaardde het ambt van gewoon hoogleraar in de pharmacologie aan de Rijksuniversiteit te Groningen; op 1 September werd in de ontstane vacature voorzien door de benoeming van Dr. F. J. A. Paesi, pharmacoloog bij Hoffmann-La Roche te Basel.

De in het vorige jaarverslag vermelde plannen van de Rijksverdedigingsorganisatie hebben geleid tot de stichting van een „Medisch-biologisch instituut der R.V.O., T.N.O.“, voorlopig gehuisvest in het pharmacologisch laboratorium en met de volgende personeelsbezetting: twee artsen, twee analisten, een schrijfter en een bediende. Aan de oudste dezer beide artsen, tevens hoofd van het instituut, Dr. J. A. Cohen, die door zijn werk in Engeland over grote ervaring op het gebied der oorlogs-pharmacologie beschikt, werd een leeropdracht verleend. In Mei verwierf hij de graad van doctor of philosophy aan de Universiteit van Cambridge.

Aan de hoogleraar-directeur werd in het afgelopen jaar de algemene leiding opgedragen van bovengenoemd instituut. Verder vervulde hij een ruilprofessoraat te Gent en wees een beroep naar Amsterdam, alsmede een naar de buitenlandse Francqui-leerstoel te Gent, van de hand.

Nog steeds is de situatie op het punt der tijdschriftabonnementen weinig bevredigend.

Aan het gebouw werden geen voorzieningen van enige betekenis getroffen. De plannen om in de nabijheid van het laboratorium een semi-permanent gebouw op te richten ten behoeve van het Medisch-biologisch instituut der R.V.O. stuiten op talrijke bezwaren.

Het wetenschappelijk onderzoek bloeide. Verschillende publicaties zijn in het verslagjaar verschenen, o.a. een monografie van Dr. P. Wormser te Zürich „Die Reaktion der Pupille auf Mydriatica u.s.w.“, waarvoor het materiaal deels in de kliniek van Prof. Rademaker, deels in het pharmacologisch laboratorium werd verzameld.

Zoals in het vorige jaarverslag werd aangekondigd werd stelling genomen tegen de verontrustende reeks aanvragen tot het houden van wetenschappelijke voordrachten. Alle uitnodigingen waarvan de urgentie niet bleek, werden afgewezen; daardoor werd een aanzienlijke arbeidsbesparing verkregen. Dit criterium bleek van toepassing op 16 invitatie van de meest uiteenlopende instanties. De volgende lezingen werden wel gehouden:

door de hoogleraar-directeur:

te Middelburg ter gelegenheid van de oud-alumnidag; te Gent, drie lezingen in het kader van het ruilprofessoraat; te Gouda, Zwolle, 's-Hertogenbosch en Leiden, voor de afdeling der Maatschappij ter bevordering der geneeskunde; te Rotterdam, voor een artsencursus;

door de conservator:

te Groningen, voor de Medische-voordrachtvereniging; te Amsterdam, ter gelegenheid van de oud-alumnidag;

door het hoofd van het medisch-biologisch instituut:

te Leiden, voor de Vereniging van pharmaceutische studenten.

De vrijwillige medewerkers bestonden deels uit pharmaceutische studenten die pharmacologie als bijvak gekozen hadden, deels uit medici uit de omgeving, die met meer of mindere regelmaat aan de onderzoekingen deelnamen. Bovendien werd leiding verschaft aan dier-experimenten die plaats vinden in het ziekenhuis te Geldrop; aan de internist aldaar werd op zijn verzoek een onderdeel der hier aan de orde zijnde problemen toegewezen.

Physiologisch laboratorium

Het studiejaar 1947/48 was, evenals het vorige, voor het physiologisch laboratorium een moeilijk jaar. Allereerst deelde het laboratorium in de algemene moeilijkheden als gevolg van de tijdsomstandigheden, terwijl voorts in vele opzichten de situatie voor de physiologie bijzonder ongunstig was; de bezwaren, waarop reeds in het vorige jaarverslag werd gewezen, hielden nog vrijwel onverminderd aan en de

werkzaamheden van het gehele personeel welke middellijk of onmiddellijk op het terrein van het onderwijs lagen, waren nog steeds van een zodanige omvang dat voor ander werk geen tijd overbleef. Op 1 October 1947 werd Dr. W. G. Walzer, tot dusver assistent, tot hoofdassistent benoemd. Dr. Storm van Leeuwen hervatte zijn werkzaamheden op 1 April 1948.

Op 15 Mei 1948 vertrok de hoogleraar-directeur naar de Verenigde Staten van Noord-Amerika voor een studiereis, gedeeltelijk bekostigd uit een door de Rockefeller Foundation beschikbaar gestelde travelling grant.

De vacerende assistentsplaatsen konden mede tengevolge van het feit dat de pas afgestudeerde artsen vrijwel zonder uitzondering in militaire dienst werden opgeroepen, gedurende het verslagjaar niet worden bezet.

Het gebouw verkeerde in goede staat van onderhoud behoudens het in het vorige verslagjaar vermelde. Het uitzoeken, rangschikken en voorzover mogelijk wederom in goede staat brengen van het zeer grote aantal oude instrumenten en hulpmiddelen werd in het verslagjaar voortgezet. Een aanvang werd gemaakt met een nieuwe registrering van alle hulpmiddelen van het laboratorium op kaarten. De grote accumulatoren-batterij van het laboratorium, welke in de oorlogsjaren volkomen onbruikbaar was geworden, werd wederom in goede staat gebracht. De werktuigmachines in de instrumentmakerij verkeren blijkens rapport van het meetinstituut Bemetel T.N.O. eigenlijk alle in zeer slechte staat. De fraaisbank is zelfs voor ruw werk onbruikbaar, de metaalwals is niet in goede staat te brengen, de draibanken zijn alle versleten. De aanvulling van de zeer geslonken voorraad ruw materiaal (koper, messing, staal, glas etc.) vond, in verband met de slechte bevoorrading der leveranciers en de hoge prijzen, slechts langzaam voortgang.

De destijds bestelde practicum-instrumenten werden nog niet afgeleverd. Dank zij de welwillende medewerking van Dr. Wolvekamp konden uit het zoologisch laboratorium enkele voor het practicum onmisbare instrumenten worden geleend.

Ondanks het feit dat in het verslagjaar nog geen practicumgeld werd geheven, was het mogelijk behalve vele kleine enkele grotere, kostbare instrumenten aan te schaffen.

Ten behoeve van het te Cambridge begonnen werk van Dr. Storm van Leeuwen werd van de Rockefeller Foundation een binocular praeparatiemicroscop met toebehoren in bruikleen ontvangen.

De bibliotheek is thans in zodanige staat dat enkele moderne boeken over ieder onderdeel der physiologie aanwezig zijn en dat de enigszins eenzijdige neurologische resp. endocrinologische instelling is gecompenseerd. De nieuwe indeling en rangschikking der boeken, waarover contact is opgenomen met de Fédération internationale de documentation, vond voortgang.

Zoals reeds in de aanvang moest worden vermeld, was er van andere werkzaamheden dan die welke betrekking hadden op organisatie resp. reorganisatie en op onderwijs, nauwelijks sprake. Ook de instrumentmakerij was voortdurend bezet met werkzaamheden voor het onderwijs, terwijl voorts niet slechts de vroegere college- en practicumruimte, doch ook de röntgenkamer, de operatiekamer, de voorbereidingskamer, de dreunvrije zaal en een doorloop voor het onderwijs werden gebruikt.

Aan studenten die hun propaedeutisch examen hadden afgelegd en het practicum algemeen physiologie hadden gevolgd, werd gelegenheid gegeven tot het afleggen van een schriftelijk tentamen algemeen physiologie voor toelating tot het tweedejaars-practicum. Als steun bij de studie werd voorts in Juni 1948 aan de tweedejaars-studenten gelegenheid gegeven vrijwillig deel te nemen aan een schriftelijk tentamen over de physiologie van het centraal zenuwstelsel.

Het theoretische zowel als het praktische onderwijs werd behalve door de medische studenten ook gevolgd door een aantal studenten in de psychologie. Het was niet mogelijk voor hen speciale colleges en cursussen te organiseren.

De resultaten van het onderwijs waren, zoals bij de candidaatsexamens bleek, verre van bevredigend. Dit lag voor een deel aan de ongelukkige omstandigheden waaronder het onderwijs moest worden gegeven, voor een deel ook aan de volkomen onvoldoende kennis der aankomende studenten en aan het feit, dat zij blijkbaar moeilijk tot regelmatig werken zijn te brengen, terwijl tenslotte de eisen bij het propaedeutisch examen wel bijzonder laag schijnen te liggen.

Gedurende het verslagjaar was het niet mogelijk ook maar iets aan wetenschappelijk werk te doen. In het vorig jaar geëntameerde onderzoeken moesten zelfs worden stilgelegd. De wetenschappelijke werkzaamheden op het einde van het verslagjaar kunnen als volgt worden samengevat:

1. Verdere bekwaaming in de techniek van het isoleren van enkelvoudige zenuwvezels en spierspoelen als voorbereiding tot de voortzetting van het in Cambridge begonnen werk.
2. Oriënterende proeven betreffende inversie van waterolie-emulsies, zulks in verband met te ondernemen experimenten betreffende het mechanisme der elektrische prikkeling.

3. Bekwaming in de techniek van het enten op het allantochoorion van kippenembryonen in verband met de voortzetting van een eerder begonnen onderzoek betreffende differentiatie en regeneratie.
4. Onderzoek naar geluidslocalisatie (promotie-onderwerp).
5. De als gast in het laboratorium werkzame Dr. Ong verrichtte proeven over de invloed van druk en samenstelling der ademlucht en van kosmische stralen op het verloop der experimentele long-tuberculose, zulks in samenwerking met onderzoekers in Zwitserland (Jungfmuoch).

Aan de hoogleraar-directeur werd in het verslagjaar zowel een associate membership van het Rockefeller Instituut als een research professorship te New York aangeboden, waarop deze niet inging.

Geologisch instituut

Bij het begin van de cursus aanvaardde de in Augustus 1947 benoemde hoogleraar in de petrologie, Prof. Dr. E. Niggli, zijn ambt met een college over de grondslagen der petrographie; op 12 December 1947 hield hij zijn inaugurele rede, getiteld „Petrogenetische problemen”.

Op 11 October was het 25 jaar geleden dat Prof. Dr. B. G. Escher hoogleraar werd in de geologie, mineralogie en palaeontologie te Leiden en directeur van het Rijksmuseum van geologie.

In Augustus werden de priva doceent Dr. Mr. F. Florschütz en de conservator Dr. L. U. de Sitter benoemd tot bijzonder hoogleraar vanwege het Leidsch Universiteitsfonds, resp. in de palaeophytologie van het kainozoicum en de palynologie en in de geologische en geophysische karteringsmethoden. Met ingang van 1 Januari 1948 werd E. den Tex benoemd tot conservator, voorlopig voor één jaar. Eind September vertrok de conservator Dr. A. Brouwer naar Suriname als deelnemer aan een expeditie van het Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap onder administratieve leiding van Prof. Pulle uit Utrecht.

Het gebouw voor het instituut, de nieuwe vleugel, waarin de laboratoria, collegezalen en practicumzalen zijn ondergebracht, bevindt zich in goede staat. Het was echter door de toename van het aantal studenten, dat gedurende het verslagjaar 78 bedroeg, overbezet.

Wederom kon geen aflevering der Leidse Geologische Mededelingen verschijnen.

De samenvattende studie van Prof. Dr. L. U. de Sitter en mevr. Dr. C. de Sitter—Koomans over de Bergamasker Alpen werd voor publicatie gereedgemaakt; de druk der bijbehorende geologische kaarten ondervond een dusdanige vertraging dat de uitgave eerst in 1949 zal plaats kunnen vinden. Deze studie zal de eerste bijdrage vormen van deel XV der Leidse Geologische Mededelingen.

Het proefschrift van Dr. A. Brouwer: „Pollenanalytisch en geologisch onderzoek van het onder- en midden-pleistocene van Noord-Nederland” zal als tweede bijdrage daarvan verschijnen en de rede, die Prof. Dr. B. G. Escher als rector-magnificus hield op de dies natalis der Leidse Universiteit op 8 Februari 1946: „De asymmetrische gedaante der aarde en haar oorzaak”, zal deel XV besluiten.

Het tijdschrift moet o.a. gebruikt worden als ruilmateriaal in het ruilverkeer met meer dan 150 wetenschappelijke tijdschriften op het gebied van geologie, mineralogie, palaeontologie, petrologie, en voor de voor het Instituut van belang zijnde hulpwetenschappen.

Doordat na de oorlog geen deel kon verschijnen, wordt dit ruilverkeer reeds in gevaar gebracht. De navolgende publicaties van hoogleraren en leden van de wetenschappelijke staf zagen in het verslagjaar het licht:

- Prof. Dr. B. G. Escher: In de E.N.S.I.E. (Eerste Nederlandse Systematisch Ingerichte Encyclopaedie), Deel V: De Aarde (de hoofdstukken over mineralogie, algemene geologie en nuttige delfstoffen); Prof. Dr. I. M. van der Vlier: In de E.N.S.I.E. Deel V: De Aarde (de hoofdstukken over palaeontologie, stratigraphie en historische geologie); Prof. Dr. E. Niggli: Petrogenetische problemen (universitaire pers, Leiden 1947);

idem: Zur zeitlichen Abfolge der magmatischen und metamorphosierenden Vorgänge im Gotthardmassiv (Schweiz. Min. Petr. Mitt. Band XXVIII).

idem tezamen met Prof. Dr. P. Niggli: Gesteine und Mineralagerstätten (Birkhauser, Basel 1948). Prof. Dr. L. U. de Sitter: Diagenesis of Oil-Field Brines. (Bull. of American Association of Petr. Geol. Vol. 31, No 11).

idem: De ligging van het carboon en het zechsteinzout tussen Rijn en Nederlandse grens (Geologie en Mijnbouw, 10e jaarg, no 2, 1948);

Dr. A. Brouwer: Pollenanalytisch en Geologisch onderzoek van het onder- en midden-pleistocene van Noord-Nederland (Leiden, Ydo, 1948).

idem: Een fossiel bos bij Zoeterwoude uit het begin van onze jaartelling (Leids Jaarboekje 1948). Een practicum in de *luchtfotografie* werd gegeven door de assistent L. J. Fick, die daartoe een opleiding had ontvangen bij de Bataafsche Petroleum Maatschappij te 's-Gravenhage.

Het crediet voor materiële uitgaven voor 1948 was niet geheel aangepast aan de sterk gestegen prijzen, zodat niet voldoende zorg besteed kon worden aan het onderhoud der boeken. Voor bindwerk kon vrijwel niets worden uitgetrokken.

In de bibliotheek werden de onbrekende jaargangen van de voornaamste buitenlandse tijdschriften, voornamelijk de jaargangen 1940—1946, zo goed mogelijk aangevuld.

Door ruil werden enige aanwinsten verkregen van het American Palaeontological Institute, Ithaca, New York.

Verder werd het boekenbezit door aankoop van nieuwe uitgaven uitgebreid; o.a. door de foraminiferencatalogus, uitgegeven door het American Museum of Natural History.

De hoogleraar-directeur, Prof. Dr. B. G. Escher, leidde in Oslo van 19 tot 28 Augustus als acting president van de Association Volcanologique Internationale de vergaderingen dezer associatie, een der onderdelen van de Union Géodésique et Géophysique Internationale gedurende het 8e Congres dezer Unie. Hij werd voor de volgende drie jaren tot president der Association Volcanologique Internationale gekozen. Het volgende congres zal in 1951 in Brussel gehouden worden.

De hoogleraren Prof. Dr. I. M. van der Vlerk, Prof. Dr. L. U. de Sitter en Prof. Dr. E. H. Niggli namen deel aan het International Geologen-congres, dat van 25 Augustus tot 2 September in Londen werd gehouden; ieder van hen nam deel aan een der talrijke aan dit congres aansluitende geologische excursies.

Prof. Van der Vlerk was vertegenwoordiger der Rijksuniversiteit te Leiden.

Van 12 tot 29 Mei 1948 werd onder leiding van Prof. Dr. E. Niggli een excursie gehouden naar het Oslo-gebied in Noorwegen; wetenschappelijke medewerking verleenden de Noren Prof. Holtehdahl en zijn staf. Het aantal deelnemers bedroeg 24.

Eind September vertrok onder leiding van Prof. Dr. I. M. van der Vlerk de najaarsexcursie naar Engeland; het aantal deelnemers aan deze excursie bedroeg 36; in deze cursus werden twee uitvoerige karterings-oefeningen gehouden, t. w.:

1°. van 21 Juni tot 7 Augustus in de Pyreneeën in de omgeving van La Bastide de Sérou; leider: Prof. Dr. L. U. de Sitter, met als assistent J. J. van Bekkum; aantal deelnemers 10. Voor deze kartering werd bij wijze van proef een auto gehuurd van de Rijks Automobil Centrale; een auto toch zou de karteerders meer vrijheid van beweging geven en minder tijdverlies betekenen, daar een heuvelachtig, weinig bewoond gebied van enige honderden vierkante kilometers in kaart moest worden gebracht. De gehuurde auto bleek echter te duur te zijn om een herhaling van deze proef te kunnen rechtvaardigen;

2°. een karteringsoefening in Dalsland, Zweden; aantal deelnemers 5; deze hebben onder toezicht van P. Heybroek tussen 28 Mei en 17 Juni hun eerste veld-geologische oefening gekregen in de praecambriësche sedimentaire dalsformatie in Dalsland, Zweden. Het gekarteerde gebied, 10 km² groot, is gelegen ten noorden van Dalskog en ten oosten van Bäckefors.

In Marokko verriichten één doctorandus en twee kandidaten zelfstandig geologisch veldwerk onder leiding van Prof. Dr. L. U. de Sitter.

In Frankrijk (Provence) voltooide een doctorandus zijn aldaar begonnen veldwerk onder leiding van Prof. Dr. L. U. de Sitter en in het Belledonne-massief werkten een doctorandus en twee kandidaten onder leiding van Prof. Dr. E. Niggli.

Enige instrumenten werden besteld voor de inrichting van het petrologisch laboratorium; de voornaamste hiervan waren: een röntgenapparaat met metaalbuizen, een ertsmicroscop, een zaagmachine voor het zagen van dunne schijfjes van gesteenten ter vervaardiging van slijpplaatjes en een tandartsboor. Verder werden twee Leitz CM polarisatiemicroscopen aangeschaft, twee kruistafels, twee camera's volgens Debye Sherrer, voor röntgenologie twee stereoscopische binoculaire microscopen van Greenough, drie spiegelstereoscopen met één stereometer, die gebruikt worden voor het practicum in de luchtfotografie.

De analyste heeft gedurende de gehele cursus gesteente-analyses kunnen uitvoeren, nu voldoende chemicaliën verkrijgbaar waren.

Prof. Dr. E. Niggli kon nu ook een practicum in de microchemie geven.

Het maken van röntgenopnamen kon voortgang vinden.

Onder leiding van de hoogleraar Dr. Mr. F. Florschütz werkten enkele kandidaten en candidandi op een palynologisch practicum.

Rijksmuseum van geologie en mineralogie

Hoewel over het verslagjaar opnieuw vooruitgang in deze afdeling valt te melden, blijft de toestand waarin de verzamelingen verkeren, nog altijd ver beneden het peil dat nodig is, wil het museum zijn taak vervullen op een wijze die verwacht mag worden van het (enige) Rijksmuseum van geologie en mineralogie in Nederland. De middelen die het museum ter beschikking staan, zowel met betrekking tot de huisvesting, het personeel als het materieel crediet, blijven ver achter bij datgene waarover andere Rijksmusea van wetenschappen kunnen beschikken. Deze ongunstige toestand is ten dele een gevolg van de al te nauwe band tussen museum en instituut die zich, vooral in tijden van een groot en snel uitbreidend aantal studenten in de geologie, bijzonder pijnlijk doet gevoelen.

Intussen werd al het mogelijke gedaan om de toestand waarin de verzamelingen verkeren, te verbeteren en de achterstand, in vroeger jaren in het museumwerk ontstaan, in te halen.

De conservator besteedde opnieuw een groot deel van zijn tijd aan de herrangschikking van verschillende collecties in het magazijn. De ordening van verzamelingen uit de Bergamasker Alpen, door promovendi gedurende bijna twintig jaar bijeengebracht en bewerkt, werd geheel voltooid; daarna werd een begin gemaakt met het schiften en ordenen van een groot aantal excursie-collecties. Dit, ook voor het onderwijs, belangrijk materiaal zal daardoor weldra behoorlijk toegankelijk zijn geworden.

Dank zij de medewerking van de hoogleraar in de palaeontologie, was het mogelijk dat de assistent voor palaeontologie een deel van zijn tijd eveneens aan de verzamelingen besteedde. De student in de geologie, G. Kortenbout van der Sluys, die enige tijd als zodanig werkzaam was, wijdde zich met grote bekwaamheid en toewijding aan de omvangrijke verzameling zoogdierfossielen uit de klei van Tegelen. Helaas kon zijn verbintenis slechts van korte duur zijn. Zijn opvolger, de kandidaat in de geologie T. van der Hammen, zette de door de conservator op gang gebrachte bewerking van excursie-collecties voort.

Kleine verbeteringen konden in de loop van het jaar in verscheidene vitrines worden aangebracht doordat hier en daar nieuw materiaal kon worden toegevoegd en enige vroeger tentoongestelde stukken door betere konden worden vervangen. Intussen blijft een grondige reorganisatie dringend gewenst, daar in bijna alle afdelingen de opzet van de inrichting niet meer representatief is voor de huidige stand van de geologische wetenschap. Met name zijn de mineralogische en palaeontologische afdelingen ver achter bij de ontwikkeling van deze vakken.

Ondanks de verbeteringen die de laatste jaren werden bereikt, door het schiften van tal van collecties en het opruimen van overtollig en waardeloos materiaal, waarmee in het verslagjaar werd voortgegaan, blijft het magazijn de „bottle-neck” van het museum, waarin tal van andere verbeteringen vastlopen. Het werk aan de *catalogus* werd in het verslagjaar regelmatig voortgezet. Buiten de aanwinsten kon weer een aantal vroeger verworven collecties worden ingeschreven. Aangezien bij het huidige tempo, waarmee het werk aan de *catalogus* vordert, nog tientallen jaren nodig zullen zijn, eer al het aanwezige materiaal is ingeschreven, ging de conservator voort met het samenstellen van een collectie-*catalogus* zodat althans een globaal overzicht wordt verkregen van het aanwezige materiaal. Het bijeenbrengen van de nodige gegevens hiervoor werd voltooid; met het verwerken hiervan tot een kaart-*catalogus* naar onderwerpen en personen werd begonnen.

Ook dit jaar werden groepen van verenigingen en scholen rondgeleid en werd herhaaldelijk ingezonden materiaal voor verzamelaars gedetermineerd.

De hoogleraar in de palaeontologie bezocht in de loop van het jaar geregeld de kleigroeven bij Tegelen. Dank zij voortdurend persoonlijk contact en een goed premiestelsel bleek het meer en meer mogelijk het grootste deel van de gevonden zoogdierfossielen van deze beroemde vindplaats in veiligheid te brengen. Het is te hopen dat deze politiek in de komende jaren minstens met even grote intensiteit kan worden voortgezet, daar een aantal minder algemene soorten nog steeds niet in de verzamelingen is vertegenwoordigd en bovendien te verwachten is dat over enige jaren wederom een deel van de kleilaag in exploitatie komt, die vroeger reeds zeer talrijke overblijfselen van zoogdieren heeft opgeleverd. De conservator bezocht eveneens enige malen de groeven bij Tegelen en maakte in de loop van het jaar enige keren korte excursies naar belangrijke vindplaatsen in andere delen van het land met hetzelfde doel. Het aantal bezoekers van het museum bedroeg in het verslagjaar 1104.

Door aankoop en ruil, door het toekennen van vindpremissen en door schenking werden verschillende aanwinsten verkregen.

Asgynologische werkruimte

De „werkruimte” heeft reeds sinds 1946 onderdak gevonden in het Nederlands archaeologisch-philologisch instituut voor het Nabije Oosten, hetgeen met het oog op de mooie boekerij van dit instituut en

andere daar aanwezige hulpmiddelen, belangrijke voordelen voor het academisch onderwijs biedt. Tot deze voordelen behoort ook de beschikking over de werkkrachten van het instituut, dat onder leiding staat van Prof. de Buck en van de directeur der werkkamer. Als conservator-bibliothecaris en assistent treedt op Dr. A. A. Kampman. Een nadeel van bovengenoemde combinatie is dat de grote collectie van spijkerschrifttabletten en andere oudheden niet in het instituut geplaatst konden worden daar dit door zijn bloei aan plaatsgebrek begint te lijden. De verzameling, grotendeels eigendom van de directeur der Assyriologische werkkamer, bevindt zich nog steeds in het souterrain van het Rijksmuseum voor volkenkunde. Deze keldergewelven bieden onvoldoende licht en werkgelegenheid voor de studenten. Een afdoende oplossing voor de onderbrenging van deze voor het academisch onderwijs in de Assyriologie onmisbare collectie is dringend gewenst. Bij gebrek aan geschikte werkgelegenheid moest een zelfstandig gebruik van dit rijke studiemateriaal reeds aan een promovendus worden geweigerd, terwijl een vakgenoot van een der grootste Amerikaanse universiteiten de vraag stelde of de collectie wellicht aan Amerika verkocht kon worden.

De collectie dispositieven werd weer aanmerkelijk uitgebreid; deze kan als de beste van Nederland op dit terrein worden beschouwd.

Aangekocht werd het merendeel der 42 delen van het grote werk: „Cuneiform texts from Babylonian tablets, in the British Museum”. De meeste van deze delen zijn nieuw en niet meer verkrijgbaar tenzij, bij hoge uitzondering, antiquair. Door bemiddeling van een antiquair in Oxford werd deze belangrijke aanwinst verkregen.

Als onderdeel van het Nederlands archaeologisch-philologisch instituut deelt de werkkamer ten volle in de publicaties van dit instituut en van het genootschap „Ex Oriente Lux”, t. w. De Jaarberichten, het tijdschrift „Bibliotheca Orientalis” en de serie *Lectiones Orientales*. Het tweede deel van de *Accadian Chrestomathy* was in bewerking.

Het aantal belangstellende studenten en medewerkers was niet alleen kwantitatief maar ook kwalitatief alleszins verblijdend.

Archaeologisch instituut

De assistente, die het beheer voerde over de bibliotheek en die de verzameling foto's en lichtbeelden verzorgde, verleende bijstand bij wetenschappelijke onderzoeken. Zij gaf colleges in de archaeologie aan de eerste- en tweedejaars-studenten in de kunstgeschiedenis en bereidde hen voor tot deelneming aan het college oefeningen voor meergerevordenen.

Mej. Munters, aangesteld als assistente buiten bezwaar van 's Rijks schatkist, heeft zich voornamelijk verdienstelijk gemaakt met vertaalwerk in het Engels met name voor de zomercursus en voor de *Fasti archaeologici*.

Nog steeds is de huisvesting van het instituut onvoldoende; in het bijzonder voor het houden van lezingen is de ruimte in de meeste gevallen te klein.

De uitbreiding en aanvulling van de collecties lichtbeelden en foto's ging met moeilijkheden gepaard. Uit het buitenland kon slechts weinig betrokken worden; slechts bij bezoeken aan Brussel en Parijs kon een aantal foto's worden bijeengebracht. Het materieel crediet liet niet toe de collectie in overeenstemming met de behoefte aan te vullen o.m., doordat de kosten voor het vervaardigen van foto's en lichtbeelden in de laatste jaren meer dan verdubbeld zijn.

De bibliotheek voldeed niet aan de eisen welke daaraan gesteld moeten worden. In het verslagjaar kon door ruiling een aantal boekwerken uit het buitenland verkregen worden. De bibliotheek van de Vereniging tot bevordering der kennis van de antieke beschaving werd uitgebreid met de tijdschriften die in ruil van het bulletin dezer vereniging ontvangen werden. Voor het op gang brengen van het ruilverkeer heeft Dr. J. H. C. Kern zich verdienstelijk gemaakt.

Een excursie naar Italië, waarvoor het plan tegen het voorjaar van 1948 werd gemaakt, kon niet doorgaan in verband met de daaraan verbonden hoge kosten. Dit is te betreuren, omdat excursies naar zuidelijke landen van zeer veel belang moeten worden geacht. Een poging om een toelage voor een wetenschappelijke reis naar Italië te verkrijgen van de Organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek mislukte.

In de tweede helft van September vond een excursie naar Parijs plaats onder leiding van de hoogleraar-directeur en de assistente; daaraan namen 15 studenten deel. Bezocht werden voornamelijk de verzamelingen in het museum van het Louvre en van het museum voor moderne kunst, een aantal kerken en oude paleizen te Parijs, alsmede kastelen te Vincennes en Versailles. Hoewel de tijd van 7 dagen te kort moet worden geacht, was de excursie een succes. Opvallend was het gebrek aan voldoende kennis van de Franse taal van de meeste studenten, die niet in staat bleken te zijn zich in behoorlijk

Frans uit te drukken noch om een toelichting in de Franse taal te volgen. Het grote belang van dergelijke excursies, ook voor de jonge studenten in de kunstgeschiedenis, bleek opnieuw.

Betreffende het wetenschappelijk werk kan het volgende worden medegedeeld. Excerpta Romana III verscheen in het najaar van 1947. Hierdoor is een werkzaamheid van 33 jaren eindelijk tot afsluiting gekomen.

Met de druk van deel II van „De Kunst der Oudheid” is in het verslagjaar een begin gemaakt; dat deel zou in het begin van 1949 verschijnen. Aan het derde deel werd gestadig gewerkt. Van het eerste deel is inmiddels een tweede druk verschenen.

Een boekje over de Etruriërs werd voltooid; het is, om onbekende redenen, nog niet in druk verschenen. Hetzelfde geldt voor de hoofdstukken over de praehistorie en de Romeinse periode in de geschiedenis der Nederlanden.

De onderzoeken met betrekking tot de Griekse kunst werden voortgezet. In de Mnemosyne verscheen een artikel over de kunst op de overgang van de 4e naar de 3e eeuw vóór Christus. Verder publiceerde de hoogleraar-directeur enige verhandelingen over Noord-Nederlandse miniaturen, o.a. in de feestbundel voor de Koninklijke Bibliotheek. Voor de Koninklijke Nederlandsche Akademie hield de hoogleraar-directeur een voordracht over de illustratie van astronomische handschriften; de publicatie daarvan zou in het begin van 1949 plaats hebben. In het kader van het Nederlands-Belgisch cultureel verdrag werden door hem aan de Universiteit van Brussel drie colleges in de Franse taal gegeven over „De chronologie van de Griekse kunst”. Hiervoor werd hem door de rector magnificus de medaille van de universiteit toegekend.

In Mei 1948 trad de hoogleraar-directeur op als voorzitter van het Nederlands kunsthistorisch congres te Utrecht, op welk congres hij een openingsrede uitsprak over het verband tussen archaeologie en kunstgeschiedenis.

In het verslagjaar verscheen de jaargang 1946 van het Bulletin der Vereniging tot bevordering der kennis van de antieke beschaving.

De assistente zette haar studie voort over de chronologie van de Griekse kunst gedurende de klassieke tijd der 3e eeuw vóór Christus. In het Bulletin van 1946 verscheen een artikel over Lakonische vazen. De Vereniging tot bevordering der kennis van de antieke beschaving, waarvan de hoogleraar-directeur en de assistente resp. als voorzitter en secretaresse fungeren, continueerde haar werkzaamheden als Vereniging van Nederlandse archaeologen.

Ter gelegenheid van een succesvolle bijeenkomst in het Archaeologisch instituut hield Dr. J. H. Jongkees een voordracht en werden de Griekse vazen in het museum bezichtigd.

Het valt te betreuren, dat de Organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek ook een tweede aanvraag voor ondersteuning van het Bulletin heeft afgewezen. Deze publicatie is het enige archaeologische tijdschrift dat in Nederland verschijnt, en biedt als zodanig de enige mogelijkheid om archaeologische artikelen te publiceren. De enorme stijging der kosten maakt het vrijwel onmogelijk dit tijdschrift in behoorlijke vorm voort te zetten. Reeds moest de volgende jaargang tot de helft beperkt worden, hetgeen ook met het oog op het buitenland, waar het tijdschrift grote waardering ondervindt, te betreuren valt.

Histologisch laboratorium

Het verslagjaar stond in het teken van een reorganisatie van het onderwijs in het betrokken vak. Hierdoor werd de onderwijsstaak, welke toch reeds door het overgrote aantal studenten voor één docent veel te zwaar was, nog eens met de helft vergroot, hetgeen extra moeilijk viel doordat de hoogleraar in het geheel geen hulp voor het geven van de colleges kon krijgen en er geen voldoende geschoolde hulp beschikbaar was voor de practica.

Tot aan het verslagjaar werd dit vak gedoceerd voor studenten in het tweede en derde studiejaar. Om de resultaten te verbeteren en met het oog op de afsluiting der opleiding in dit vak vóórdat de studenten in hun derde jaar het microscopische practicum van de algemene pathologie liepen, besloot de hoogleraar-directeur, met instemming van de faculteit, om het onderwijs in de microscopische anatomie te concentreren op het tweede studiejaar, waarbij het aantal uren college dat elke student in totaal in dit vak te lopen kreeg, gelijk zou worden gehouden. Op den duur brengt dit voor de docent geen verzwaring van zijn taak mede, maar gedurende het eerste jaar der reorganisatie was het nodig bijna het dubbele aantal uren college te geven. Bovendien kon bijna het dubbele aantal examens worden verwacht. Ondanks deze niet geringe bezwaren heeft de hoogleraar-directeur deze reorganisatie toch doorgevoerd in de verwachting dat een te benoemen conservator een aantal college-uren zou kunnen overnemen en de leiding van de practica op zich zou kunnen nemen, alsmede door het aantal practicum-

middagen tot de helft te verminderen door de aangevraagde inrichting van een grotere ruimte voor het practicum. In deze verwachting werd hij echter teleurgesteld, waardoor het verslagjaar hem buitengewoon zwaar is gevallen, alsook doordat een andere faculteistaak hem veel meer tijd kostte dan voorzien kon worden.

Het lag in de bedoeling onmiddellijk nadat de vroegere conservator, Dr. P. J. Gaillard, tot hoogleraar zou zijn benoemd, Dr. Nauta voor het conservatorschap voor te dragen. Het zeer lange uitblijven van deze hoogleraarbenoeming was voor de laatste echter aanleiding een betrekking te Zürich te aanvaarden. Met het oog op de bijzondere geschiktheid van Dr. Nauta besloot de hoogleraar-directeur een jaar op hem te wachten. Ook dit heeft niet mogen baten, doordat Dr. Nauta zich aan het eind van het verslagjaar gedrongen zag langer in Zürich te blijven vanwege de vele tegemoetkomingen welke hem aldaar door de universiteit werden verleend.

Gedurende het verslagjaar bleef de vacature van conservator dus onvervuld. Wel werd aan de vroegere assistent Dr. Van Alphen, die van de marine-autoriteiten, waar hij tijdelijk diende, vergunning kreeg naast zijn militaire werkzaamheden te Voorschoten veel vrije tijd aan het Leidse laboratorium te besteden, een leeropdracht verstrekt, maar deze vrije tijd bleek te onregelmatig verdeeld te zijn om een taak van betekenis bij het onderwijs te kunnen vervullen. Daardoor was de hoogleraar-directeur genoodzaakt alle 7 uren college per week, aan telkens $\pm$ 250 studenten, zelf te geven. Des te meer werd gewaardeerd dat Dr. Van Alphen grote hulp verleende bij het afnemen van de examens, die in het verslagjaar, volgens verwachting, inderdaad bijzonder talrijk waren, t.w. ongeveer 700.

Het practicum ondervond een dubbele moeilijkheid doordat het lokaal te klein was om het in twee middagen per week te kunnen geven zodat daarvoor 2 middagen per week van 2 tot 6 uur nodig waren en omdat de leiding beruiste bij een student die zelf het candidaatsexamen pas had afgelegd en in normaal tempo zijn doctoraalexamen wenste te doen. Werd het wetenschappelijk werk reeds door bovengenoemde omstandigheden zeer bemoeilijkt, het kwam bijna tot stilstand doordat de hoogleraar-directeur, naast zijn ongewoon zware onderwijs- en examentak, ook aan de heurt was voor het vervullen van het voorzitterschap van de faculteit, welke functie weer extra verzwaaard werd doordat de nieuwe secretaris der faculteit, Prof. Lignac, door zijn omvangrijke taak als patholoog-anatoom niet in staat bleek voldoende tijd voor de aan het secretariaat verbonden werkzaamheden vrij te maken. Dringende verzoeken voor de aanstelling van een adjunct-secretaris hadden geen succes. Ook werd geen gehoor gegeven aan de verzoeken om speciale hulp voor de modernisering van onderwijs en research in natuurkundige richting.

Deze belemmeringen brachten aan de wetenschappelijke arbeid van de hoogleraar-directeur, welke juist veelbelovend scheen, twee zware slagen toe. Hij streefde nl. naar het verkrijgen van een inzicht in de prikkelbaarheid van verschillende grote zenuwcellen in de hersenschors. In samenwerking met de Technische Hogeschool te Delft was daartoe vlak vóór en in het begin van de oorlog een nieuw soort elektrische versterker geconstrueerd, die op één punt tekort bleek te schieten: hij was nl. na het toedienen van een elektrische prikkel enige tijd verblind. Bij de bezoeken van de hoogleraar-directeur aan vele laboratoria in Amerika bleek dat ook daar soortgelijke toestellen waren gemaakt. De genoemde tekortkoming had daar aanleiding gegeven om deze toestellen voor andere doeleinden te gebruiken. In het begin van het verslagjaar gelukte het echter de hoogleraar-directeur een volledige oplossing voor deze tekortkoming te vinden. Tijdgebrek maakte het toen onmogelijk haar voldoende uit te werken voor een publicatie en nu schijnt men ook in Amerika de oplossing te hebben gevonden, dank zij de vele technici die daar werden tewerkgesteld om dit probleem op te lossen. Hiermede is weer een primeur voor Nederland en voor Leiden verloren gegaan.

Verder lag het in de bedoeling om bovengenoemde elektrische toestellen te gebruiken voor een onderzoek naar de geleidbaarheid der menselijke organen en weefsels voor geluids- en ultrageluidsprikkelende de gebruikelijke medische methode van auscultatie en percussie te verbeteren. Door gebrek aan hulp en tijd moest dit onderzoek geheel achterwege blijven; de Rijksuniversiteit te Utrecht is thans met dit werk begonnen. Ook hier heeft Leiden het initiatief verloren voor een onderzoekingssterrein dat grote verwachtingen voor de toekomst inhoudt.

Het gebouw onderging geen wijzigingen. Ook in de verzamelingen hulpmiddelen kwam geen verandering behoudens een geleidelijke toeneming van de elektrische apparatuur in verband met bovengenoemde onderzoekingen.

Laboratorium voor experimentele histologie

Bij Koninklijk besluit van 22 Augustus 1947 werd Dr. P. J. Gaillard benoemd tot gewoon hoogleraar in de experimentele histologie. Op 8 October 1947 aanvaardde hij zijn ambt met een op 14 November van dat jaar uitgesproken inaugurele rede over: „Het experiment in de weefselleer”.

In de loop van het verslagjaar werd mej. J. J. P. Zaaier, biol. dra., tot conservatrice aangesteld. Behoudens een aantal student-assistenten en verder technisch personeel werden, met financiële hulp van de Organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek, aangesteld: mej. H. A. van Gilse, arts, mej. H. W. Mak en mej. A. Collee, laboranten.

De afdeling experimentele histologie werd ondergebracht in vier kamers van het sousterrain van het anatomisch laboratorium. Als dierenstal stond een kamer ter beschikking en als magazijn werd een ruimte onder de trap gebruikt.

Het laat zich gemakkelijk voorstellen dat de ruimtelijke mogelijkheden voor een volledig laboratorium uiterst bescheiden zijn. Derhalve werden reeds direct pogingen in het werk gesteld om door verbouw en aanbouw tot verbetering der huisvesting te komen.

In de loop van het cursusjaar kwam de bouw van een muizenkweek-kamer met automatische temperatuurregulatie tot stand in de als dierenstal in gebruik zijnde ruimte, terwijl uit eigen middelen enige accommodatie voor caviae werd gemaakt.

Vooris werden vele besprekingen gevoerd over een herverdeling van een drietal laboratoriumkamers, waardoor aan enkele primaire behoeften voldaan kon worden.

De inventaris werd, mede dank zij een belangrijke bijdrage van de Rockefeller Foundation, aanzienlijk uitgebreid.

O.m. werden aangeschaft: een binoculaire Leitz microscoop, een diepvrieskast (temp. $-20^{\circ}\text{C}.$), een snelweger t. b. v. de operatiekamer, een leestafel met bijbehorende stoelen, een microdiaphorometer met bijbehorende pompinstallatie voor stofwisselingsmetingen, enige boekwerken over histotechniek en algemene histologie, een paraffinebroedstoof ($60^{\circ}\text{C}.$), een groot aantal cataractmesjes t. b. v. de weefselkweek en een centrifuge.

In de vakpers verschenen een aantal mededelingen over de resultaten van onderzoeken, t. w.: een artikel in het „Nederlands tijdschrift voor geneeskunde“, getiteld: „De groei van gekweekte embryonale cellen“;

een bijdrage in het „Nederlands tijdschrift voor geneeskunde“ over: „Het zesde internationale congres voor experimentele celler (10—17 Juli 1947) te Stockholm“;

de rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de experimentele histologie aan de Rijksuniversiteit te Leiden op 14 November 1947, over „Het experiment in de weefsels“; een artikel in het Pharmaceutisch Weekblad, vol. 82, no 47/48, p. 677, 1947 over „De mogelijke betekenis van de methode voor het kweken van weefsels bij het onderzoek naar de werking van geneesmiddelen en geneesmiddelvormen“;

een artikel in het Pharmaceutisch tijdschrift voor België, 25ste jaargang, nos 1/2, Februari 1948, over „De mogelijke betekenis van de methode voor het kweken van weefsels bij het onderzoek naar de werking van geneesmiddelen en geneesmiddelvormen“;

een artikel in de Symposia of the society for experimental biology no II: „Growth in relation to differentiation and morphogenesis“, getiteld „Growth, differentiation and function of explants of some endocrine glands“;

een artikel in de „Proceedings“ van de Koninklijke Nederlandsche Akademie van Wetenschappen, volume II, no 7, 1948, over „The influence of adrenochrome on fibroblastic cells in vitro“.

Bovendien werd een aantal voordrachten gehouden voor verschillende gezelschappen.

Op verzoek van Prof. Dr. P. H. G. van Gilse werden wederom enkele materialen onderzocht op hun toxiciteit voor levende weefsels. Ditmaal werden enkele speciaal vervaardigde monsters rubber en plastic bestudeerd. Eén van de rubbermonsters bleek ondanks de speciale vervaardiging zeer giftig te zijn.

Het tweede oefende echter een geheel andere invloed uit. Het was uiterst schadelijk voor vers uitgesneden cultures, maar zodra de eerste wondreactie achter de rug was, kon praktisch geen schadelijke werking meer worden waargenomen. Het plasticmonster beperkte de celbeweging in alle cultures en gaf aanleiding tot een geringe vervetting. Merkwaardig is, dat de vers gesneden kweekjes voor dit materiaal het minst gevoelig waren.

Op verzoek van Dr. Knoppers van het laboratorium der Amsterdamse chininefabriek werd vervolgens een poging gedaan om met explantaten van de milt van met malaria geïnfecteerde kuikens de exo-erythrocytaire vormen van deze parasieten te kweken. Deze poging werd in beginsel met succes bekroond.

Het verblijf van de heer Coddens te Leiden werd mogelijk gemaakt door het Belgisch-Nederlands cultureel accoord en de Vlaamse wetenschappelijke stichting. Het doel van zijn verblijf was de methode voor het kweken van weefsels te leren kennen en een begin te maken met een wetenschappelijk onderzoek in deze richting. Zijn werkzaamheid zal zich richten op de gevoeligheidsverschillen die er waarschijnlijk

ten opzichte van vele hormonen bestaan. In eerste instantie zal hij de invloed van het groeihormoon van de hypofysevoorkwab op celstammen van verschillende herkomst bestuderen.

De heer Stolk zette zijn onderzoekingen met transplantatie van geslachtsklieren bij de muis met succes voort. Onder bepaalde omstandigheden leidde deze transplantatie tot een „gezwel“-vorming. Een analyse van de factoren die hiervoor verantwoordelijk waren, is thans in gang. Hij hoopt zijn resultaten in een proefschrift openbaar te maken.

De heer Joosse begon een onderzoek met kweken van baarmoederslijmvlies in verband met een aantal problemen die zich daarbij in de kliniek voordoen.

De heer J. Langman bracht, dank zij een hem verleende toelage van het Stokvisfonds, een half jaar in het laboratorium door teneinde een onderzoek naar de grondslagen van weefseltransplantaties, zoals die bij de mens verricht worden, in te stellen. Zijn eerste resultaten doen vermoeden dat de goede weg werd ingeslagen.

Mej. J. J. P. Zaaijer werd als conservatrice aan het laboratorium verbonden en begon een onderzoek naar de factoren die de ontwikkeling van tandkriemen beheersen.

Mej. H. A. van Gilse was voor de tijd van een jaar als assistente werkzaam teneinde een onderzoek naar het verband tussen plasmacellen en immuunstofvorming in te stellen.

De student-assistent A. Sauer zette zijn onderzoekingen betreffende de invloed van de schildklier bij de werking van de anti-anaemische leverfactoren voort.

De student-assistent H. Waller concentreerde zich in hoofdzaak op de transplantatiemogelijkheden van de schildklier. Hij ondervond belangrijke moeilijkheden bij de beoordeling van het effect van schildklierextirpatie bij konijnen. Bepalingen van het cholesterol-gehalte van het bloed leverden niet voldoende resultaten op. Door het beschikbaar komen van een diapherometer volgens Noyons waarvan de aanschaffing mogelijk werd gemaakt met behulp van gelden van de Rockefeller Foundation, werd het echter mogelijk bepalingen van de basale stofwisseling te verrichten. Hierna kon een behoorlijke maatstaf voor de schildklierwerking worden verkregen en thans is de heer Waller dan ook bezig met transplantatieproeven van gekweekt en ongekweekt schildklierweefsel. Hij wordt hierbij geassisteerd door een jongere student-assistent, de heer R. van Hemert, die binnenkort zelfstandig een groot deel van dit werk op zich zal nemen.

De student-assistent C. H. Hogewoning zette ook dit jaar zijn onderzoekingen over beenvorming in vitamine-D-deficiënte omstandigheden voort. In de loop van het jaar bleek het noodzakelijk te zijn ook het vitamine-C in de studie te betrekken. De heer Hogewoning is thans bezig met behulp van verschillende histochemische reacties zijn preparaten te bewerken.

De student-assistent Oort zette gedurende dit jaar zijn onderzoekingen naar de ontwikkeling van het hersenaanhangsel bij vogels met succes voort. Met behulp van een graphische reconstructiemethode was hij in staat te dien aanzien nieuwe inzichten te verwerven die t. z. t. in de vakpers medegedeeld zullen worden. Bovendien trad de heer Oort op als assistent van de arts Stolk en voorts trachtte hij een bijdrage te leveren tot verbetering van de kankerdiagnostiek met behulp van een kleurmethode die beschreven is door Roskin. Voorzover de ervaringen speciaal van het onderzoek van door bronchoscopie verkregen proefexcisies thans een beoordeling mogelijk maken, kan vastgesteld worden dat de kleuring niet volledig specifiek is maar wel een waardevolle bijdrage tot de diagnose leveren kan. De eigen onderzoekingen richtten zich op de bijschildklier, de schildklier, de eierstok, het hersenaanhangsel: voorts werd een onderzoek verricht naar de mogelijke giftigheid van het streptomycine op gekweekte weefsels.

Dank zij de belangstelling van de obstetrici van het academisch ziekenhuis te Leiden, van het gemeentelijk ziekenhuis aan de Zuidwal te 's-Gravenhage en de Bethlehémkliniek aldaar, beschikte het laboratorium tienmaal over bijschildklierweefsel van overleden pasgeborenen. Hiervan werd bij 5 patiënten, lijdende aan een postoperatieve tetanie, getransplanteerd. Tot dusverre zijn, met inbegrip van deze 5, 29 patiënten behandeld. De beoordeling is, dat bij patiënten boven ongeveer 35 jaar nog steeds niet op een blijvend resultaat gerekend mag worden. Van de 15 jeugdiger patiënten zijn er daarentegen 9 die reeds 2—6 jaren volledig genezen zijn. (Opgemerkt wordt, dat de 5 patiënten die gedurende 1948 werden behandeld, bij de beoordelingen werden uitgesloten omdat de ingreep nog te kort geleden verricht werd). Door welke oorzaak de 6 overige niet met een langdurige verbetering gereageerd hebben is nog niet opgelost.

Wat de schildklier betreft, kan het volgende worden medegedeeld: Na de moeilijkheden gedurende de voorgaande jaren is het hoopgevend, dat het dit jaar gelukte schildklierweefsel van zeer jeugdige miskramen te kweken. Gedurende het kweken trad een ontwikkeling van de typische schildklierstructuur op en werd secretievorming waargenomen. Naar aanleiding hiervan werd een aantal proeven

ingezet met de schildklier van 7 à 8 dagen oude kippenembryo's en ook daarin werd een verdere ontwikkeling van de structuur waargenomen. Na toevoeging van radioactief jodium kon vastgesteld worden, dat dit reeds vóór het stand komen van de schildklierfollikels selectief werd opgenomen, d.w.z. dat het schildklierweefsel reeds vroeg een specifieke stofwisseling bezit.

Viermaal kwam het weefsel van de embryonale eierstok van ongeveer $3\frac{1}{2}$ maand oude menselijke foetus ter beschikking voor de kweek. Hierbij bleek dat het ovariumweefsel alleen „goed” bleef indien een deel van het oppervlakte-epitheel medegekweekt werd. Op de een of andere wijze is derhalve een samenwerking van dit epitheel met de rest van het ovariumweefsel van belang voor het in stand houden van de structuur. Bij vele explantaten ziet men echter in de loop van de eerste 10 kweekdagen een verlies van structuurbijzonderheden optreden, maar daarna groeien uit het oppervlakte-epitheel strengen naar binnen die in staat zijn nieuwe eicellen te vormen. Het oppervlakte-epitheel van de embryo's is derhalve potentieel in staat tot nieuwvorming van eicellen.

Tweemaal werd ovariumweefsel getransplanteerd in de buikholte van jeugdige patiënten die niet in het bezit van eierstokweefsel waren. Eén van deze patiënten reageerde hierop zeer duidelijk, maar of hiermede een afdoende behandeling van de deficiëntieverschijnselen is bereikt, kan op dit moment nog niet beoordeeld worden.

Eénmaal kwam het weefsel van het hersenaanhangsel ter beschikking. Aangezien de kweektechniek hiervan reeds eerder is uitgewerkt, kon direct tot transplantatie worden overgegaan. Bij een z.g. hypofysaire dwerg werd dit weefsel dan ook als substituum van het eigen hersenaanhangsel ingebracht. Voorlopig schijnt ook hiervan het resultaat gunstig te zijn. Observatie tot voorbij de kritische periode van één jaar is echter noodzakelijk alvorens hierover definitief geoordeeld mag worden.

Een groot aantal cultures, afkomstig van de aanleg van het voorhoofdskleef van 15 dagen oude kippenembryo's, kregen gedurende vele dagen bepaalde hoeveelheden streptomycine toegediend. Te oordelen naar de celbeweging, de groei en het celbeeld van de explantaten waren alleen grote hoeveelheden streptomycine (meer dan 20.000 E per cm^2) onmiddellijk schadelijk. Bij langduriger contact bleek echter dat zelfs 1 E per explantaat (d.i. ongeveer 10 E per cm^2 voedingsbodem) al ernstig schadelijk was. Een uitgebreid celversterf trad op.

Beneden $\frac{1}{2}$ E per explantaat werd binnen de waarnemingstijd van ongeveer 14 dagen geen schadelijke werking meer vastgesteld.

Laboratorium voor parasitologie

De wetenschappelijke werkzaamheden hebben aan de door de hoogleraar gestelde doeleinden niet kunnen voldoen; zij moesten beperkt blijven tot het wetenschappelijk onderzoek op het gebied van het toxoplasmosis-onderzoek. Een handicap hierbij was de slecht geconstrueerde en geoutilleerde, te kleine tropische kamer. Onder zeer primitieve omstandigheden werkte hier een Zuid-Afrikaans doctorandus over insecticiden. Daar de tropische kamer hierdoor geheel in beslag werd genomen, heeft de assistent de voedselvoorziening-proeven met *Anopheles* buiten deze kamer, en derhalve alleen gedurende de zomermaanden moeten voortzetten. Door de koude zomer zijn alle proeven evenwel mislukt. De slechte toestand van de tropische kamer heeft verder veroorzaakt dat de vestiging van het insecticide-laboratorium van de N.V. Organon te Oss mislukt is. Het contact met de praktijk, dat voor een levende instelling zo belangrijk is, kon dus helaas niet gerealiseerd worden. Verbetering van deze tropische kamer is derhalve zeer urgent.

Met behulp van de med. cand. Jedeloo en in samenwerking met de hoogleraar Lignac werden de proeven van Roskin c.s. betreffende de therapie van carcinoom met ryanosoma crusto-toxine ter hand genomen.

Psychiatrische universiteitskliniek

Het gebouw onderging geen verandering.

De verzamelingen en hulpmiddelen werden niet belangrijk uitgebreid.

De navolgende wetenschappelijke publicaties verschenen in het verslagjaar:

E. A. D. E. Carp, De menschbeschouwing bij Jung, Freud en Adler.

idem, Kindermoord.

idem, Suggestie.

idem, Medische psychologie en pathopsychologie.

idem, De neurosen, 3e druk.

A. H. Fortanier, Quelques remarques sur l'application de la narcose au moyen de l'ivresse au Pentothal.

A. Th. L. M. Mertens, Eenige aspecten van de betekenis van het geboortenummer. Diss. 1947.

B. Stokvis, Experimenteel-psychologisch onderzoek van twee zoogenaamde rekenwonders.

idem, *Zur Psychologie und Psychotherapie von Leib-Seel-Störungen*, speciël „Organpsychosen”.
 idem, *Psychologie der suggestie en autosuggestie*.

Kamerlingh Onnes Laboratorium

Aan het eind van de cursus legde Prof. Dr. W. J. de Haas wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd de functie van hoogleraar-directeur van het Kamerlingh Onnes Laboratorium, die hij van 1924 af bekleedde, neer. In een bijeenkomst welke op 5 Juli 1948 in het Kamerlingh Onnes laboratorium werd gehouden en waarin velen van hun waardering voor zijn werk blijk gaven, nam Prof. de Haas afscheid.

De conservator Ir. J. B. Westerdijk werd op 12 September 1947 benoemd tot lector aan de Technische Hogeschool te Delft en moest toen zijn werkzaamheden aan het Kamerlingh Onnes Laboratorium beëindigen. In zijn plaats werd met ingang van 1 Januari 1948 benoemd de vroegere assistent Dr. G. J. van den Berg, die sinds 1939 leraar bij het middelbaar onderwijs was. Met ingang van 16 October 1947 werd de assistent Dr. H. van Dijk bevorderd tot conservator met als opdracht de leiding van de afdeling „thermometrie”. Op 1 Februari 1948 werd Ir. E. A. W. van den Burg benoemd tot conservator; deze kreeg de leiding van de radio-afdeling van het laboratorium. Op 1 December 1947 legde de hoofdassistent A. N. Gerritsen wegens het aanvaarden van een betrekking bij de Stichting fundamenteel onderzoek der materie zijn functie neer. Hij werd toen aangesteld als hoofdassistent buiten bezwaar van 's Rijks schatkist in verband met het feit dat hij zijn werkzaamheden voor de F.O.M. in het Kamerlingh Onnes Laboratorium zou verrichten en hij hierbij aan het laboratorium nog belangrijke diensten zou kunnen bewijzen. In zijn plaats werd met ingang van 1 December 1948 benoemd de heer M. J. Steenland, assistent van het Kamerlingh Onnes laboratorium.

Van de assistenten vertrokken in het cursusjaar 1947/48 P. Dekking, op 1 October 1947 wegens het aanvaarden van een betrekking als physicus bij het kunststoffeninstituut T.N.O.; Dr. H. van Dijk op 16 October 1947 wegens zijn bevordering tot conservator; mej. Dr. H. van der Horst op 1 Maart 1948 wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Sinds 1 Januari 1949 heeft zij haar krachten aan het laboratorium gegeven, waar zij vooral bij het bepalen van de fundamentele spanningscoëfficiënt van gassen (plaats van het absolute nulpunt op de thermometerschaal) waardevol werk heeft verricht; zij overleed op 9 December 1948 op 65-jarige leeftijd; M. J. Steenland op 1 December 1947 wegens zijn bevordering tot hoofdassistent (zie boven). Voorts werd aan de heer Ir. J. Domburg die op arbeidscontract in de rang van conservator was aangesteld, op 1 October 1947 ontslag verleend wegens het aanvaarden van een betrekking bij de N.V. Philips' Gloeilampenfabrieken.

Aangesteld werden de volgende assistenten: H. C. van Elst, cand. wis- en natuurkunde, op 1 Januari 1948; J. H. van Gelderen, cand. ingenieur, op 1 Januari 1948; H. Hoo, cand. ingenieur, op 1 Januari 1948 en Ir. M. Cohen Stuart, op 1 Februari 1948.

De aanstelling van de heren Van Gelderen en Hoo was mogelijk geworden door de uitbreiding van het aantal functies aan het laboratorium met een tweetal assistentsplaatsen. Deze uitbreiding hangt samen met het grote aantal studenten, waardoor de practica zeer veel werk met zich meebrengen. Mede in verband met het grote getal studenten werd gedurende enkele maanden een assistentsplaats bezet door een zestal studenten die een aantal middagen hulp verleenden op het practicum.

In de afdeling „thermometrie” werd als assistent buiten bezwaar van 's Rijks schatkist aangesteld de heer J. C. Blok.

Een toelage uit het Rockefeller Fonds ontvingen J. Ubbink, L. C. v. d. Marel en J. A. Poullis, die achtereenvolgens allen in het bezit zijn gesteld van een studieprijs van de Bataafsche Petroleum Maatschappij, en voorts de heren Bos, Smits en Kueter.

De assistent D. Bijl bracht een jaar aan de Universiteit van Oxford door; hij verrichtte daar in het koudelaboratorium onderzoeken betreffende de energietoestanden van paramagnetische ionen in kristallen. De vacature voor een leraar in het glasslijpen aan de Leidse instrumentmakerschool werd gedurende het verslagjaar nog niet vervuld. Door Prof. Cabannes, hoogleraar aan de Sorbonne, werd, om het laboratorium te helpen aan zijn glasslijpster, mej. E. Devaux, ingenieur d'optique, die zich heeft gespecialiseerd in het kristallijpen, toestemming verleend om gedurende tweemaal een maand de vacante plaats te bezetten teneinde zodoende het werk enigszins op gang te houden.

Ook deze winter werd door de leraren in het glasblazen een cursus gegeven aan het hoger onderwijspersoneel. Het aantal deelnemers bedroeg 12.

Een tweetal cursussen van 5 avonden werd gegeven voor een groep van telkens een veertiental medische analisten.

Alle cursussen werden met veel animo gevolgd.

Belangrijke veranderingen in het gebouw vonden niet plaats. De besprekingen betreffende de verbouwing in verband met de schenking van de Bataafsche Petroleum Maatschappij voerden tot een programma, waarmede tijdens de cursus 1948/49 een begin zou worden gemaakt.

Van de Communications from the Kamerlingh Onnes Laboratory werden de nos. 269 en 270 afgedrukt. In de eerste der drie Mededelingen van no 269 beschrijft J. Kistemaker een methode voor de nauwkeurige bepaling van drukken van 100 tot 1 mm. De tweede Mededeling, van J. Kistemaker en W. H. Keesom, heeft tot titel: Isothermen van heliumgas van 2,7 tot 1,7° K. De derde Mededeling is een verhandeling van J. Kistemaker over de dampspanning van vloeibaar helium van het nulpunt tot 1,3° K. No 270 bevat vier Mededelingen. H. van Dijk behandelt in de eerste Mededeling de bepaling van thermodynamische temperaturen tussen 1,5 en 0,25° K. In de tweede verhandeling geeft A. N. Gerritsen het verslag van een poging om de invloed der temperatuur op de remkracht van een metaal voor polonium-deeltjes te meten. D. de Klerk doet in het derde stuk verslag van het magnetisch en calorisch gedrag van $\text{CuK}_2(\text{SO}_4)_2 \cdot 6 \text{H}_2\text{O}$ bij temperaturen beneden 1° K. Het thermo-electrisch gedrag van een suprageleider in de nabijheid van het overgangspunt is het onderwerp van de vierde verhandeling van de hand van H. B. G. Casimir en A. Rademakers.

Ruilverkeer met binnenlandse en buitenlandse personen en instituten vond ook dit jaar plaats. Een deel der ontvangen werken werd in de leeszaal „Bosscha" geplaatst of overgebracht naar de bibliotheek der Rijksuniversiteit te Leiden.

Ook dit jaar werd met een tweejarige vooropleiding van de aspirant-leerlingen der Leidse instrumentmakerschool genoegen genomen, hoewel deze verlichting der toelatingseisen geenszins ideaal wordt geacht. Het is echter noodzakelijk de toeloop van leerlingen op peil te houden, eenzijdig omdat de industrie grote behoefte heeft aan bekwaame instrumentmakers, anderdeels omdat ook de diensten in het laboratorium behoorlijk moeten kunnen worden vervuld. Evenals het vorige jaar werd een 27-tal leerlingen aangenomen. In overleg met vertegenwoordigers van een aantal grote industrieën werd dit jaar voor het eerst aan de eisen voor het gezelschap-instrumentmakersexamen een vaktheoretisch gedeelte toegevoegd. Als overgangsmaatregel werd dit nog vrij licht gehouden, doch zelfs in deze eenvoudige vorm bleek het voor vele der kandidaten nog grote moeilijkheden te bieden, wel een bewijs hoezeer het vragen van enige vaktheorie noodzakelijk is.

De in het vorige verslagjaar genoemde samenwerking met Philips' Gloeilampenfabrieken N.V. heeft plaats gevonden. Van een drietal electronen-microscopen werd in de werkplaatsen van de school een groot aantal onderdelen gemaakt die ten slotte weer naar Eindhoven werden gezonden, waar de microscopen zouden worden gemonteerd.

Het schijnt in de bedoeling te liggen een dezer microscopen tezamen met de elektrische uitrusting aan de universiteit te schenken.

In het jaarverslag 1946/47 werd reeds medegedeeld dat toestemming was ontvangen om een freesbank en een draaibank aan te schaffen. De freesbank van het type Van Norman, die inmiddels werd ontvangen en geplaatst, voldoet uitstekend. Het klemt te meer nu het werk voor andere universiteitslaboratoria steeds toeneemt. Zo werd aan het eind van het verslagjaar een afspraak gemaakt met Prof. Havinga voor het vervaardigen van een electronen-diffractietoestel, dat voor het bepalen van de structuur van organische moleculen zal worden gebruikt.

De reeds vroeger genoemde Zwitserse draaibanken zijn in October 1947 aangekomen; beide banken voldoen uitstekend.

Een tweetal boormachines bracht de uitrusting van twee der werkplaatsen op dit punt weer op peil. Gedurende het verslagjaar werd zeer veel glasblaaswerk voor andere laboratoria verricht.

De belangstelling van andere universiteitslaboratoria voor vloeibare lucht nam steeds toe. Gedurende het verslagjaar werd aan het laboratorium voor interne geneeskunde ongeveer 1200 liter vloeibare lucht geleverd. Met het laboratorium voor tropische hygiëne is onlangs ook een regeling tot stand gekomen, zodat naar schatting in het volgende verslagjaar aan dit laboratorium ongeveer 1500 liter zal worden geleverd. Aan het anorganisch-chemisch laboratorium, het organisch-chemisch laboratorium en het radiolaboratorium van de P.T.T. in 's-Gravenhage werd in totaal ongeveer 500 liter geleverd. Ook voor vloeibare waterstof bestond dit jaar een afnemer, t. w. de K.E.M.A. te Arnhem, aan welke instelling ongeveer 20 liter werd geleverd.

Evenals andere jaren vonden weer geregeld bezoeken aan het laboratorium plaats. Behalve individuele bezoeken uit binnen- en buitenland, alsmede van scholen en groepen technisch geïnteresseerden, bezocht o.a. de wetenschappelijke staf der universiteit het laboratorium. Verder vonden rondleidingen van een groep Zweedse en Utrechtse studenten plaats.

De specialist in het construeren van toestellen voor vloeibaar helium, Prof. Collins van het Massachusetts Institute of Technology, bracht een bezoek van ongeveer een maand aan Leiden, hetgeen tot veel nuttige gedachtenuitwisseling aanleiding gaf. Nadat door een aantal medewerkers van het laboratorium in juni een tiendaags bezoek aan de koude-laboratoria van Oxford en Cambridge werd gebracht, verbleef een viertal Oxfordse physici in September 1948 tien dagen in Leiden.

In het kader van de Frans-Nederlandse studentenuitwisseling bracht mej. J. Heulot van de Ecole normale supérieure des jeunes filles te Parijs in het najaar van 1947 een maand in het Kamerlingh Onnes Laboratorium door om kennis te maken met de speciale methoden in de physica der lage temperaturen. Het laboratorium verwierf de volgende aanwinsten:

1°. een Van Norman freesmashine, welke ter vervanging van de door de Duitsers geroofde machine kon worden aangeschaft;

2°. twee Atlantik draibanken, welke eveneens dienen ter vervanging van door de Duitsers meegenomen banken. Een dezer beide banken kon voor het grootste deel worden betaald uit een bedrag dat door de Société Générale indertijd aan het laboratorium werd geschonken voor herstel van oorlogsschade;

3°. twee tafelboormachines van de A. I., waarvan één door de school werd aangeschaft;

4°. een handboormachine type Thor;

5°. een viertal compressoren, type Lebrun (één voor 300 m³ en 3 voor 120 m³), welke werden betaald uit de schenking van de Bataafsche Petroleum Maatschappij; de grootste dezer compressoren staat in Delft;

6°. een vloeibaar-lucht-installatie, welke eveneens werd bekostigd uit de schenking van de Bataafsche Petroleum Maatschappij; deze is in verband met de reorganisatie voorlopig opgeslagen in het laboratorium voor chemische technologie in Delft;

7°. een watercirculatiepomp, merk Goulds, voor 6 atm. waterdruk, bestemd voor magneetkoeling.

In verband met de schenking van de Bataafsche Petroleum Maatschappij werd het wenselijk zowel de technische als de wetenschappelijke staf uit te breiden. Zo moet de lage-temperatuurgroep worden vergroot zowel in verband met de constructie van de nieuwe liquefactoren alsook omdat de uitgebreidere installatie een uitgebreider staf van speciaal voor dit werk opgeleide krachten vraagt.

Een extra crediet van f 15 872,— werd ter beschikking gesteld om enkele der door de Duitsers geroofde gereedschapswerktuigen te vervangen.

De colleges werden in het verslagjaar als volgt gegeven:

Prof. Dr. C. J. Gorter: electriciteitsleer; Prof. Dr. W. J. de Haas: bijzondere onderwerpen uit de natuurkunde, speciaal voor hen die praktische natuurkunde gaan studeren; Dr. J. van den Handel: thermodynamica; Dr. K. W. Taconis: algemene natuurkunde voor biologen en pharmaceuten; Dr. K. W. Taconis en Ir. J. B. Westerdijk: algemene natuurkunde voor medische studenten (in de vorm van een blok cursus).

Het belangrijkste wetenschappelijke resultaat dat dit jaar in het Kamerlingh Onnes Laboratorium bereikt werd, was wel het vastleggen der thermodynamische temperatuurschaal tot *drieduizendste graad van het absolute nulpunt*. Het laboratorium heeft hiermede weer onbestreden de leiding genomen op het gebied der allerlaagste temperaturen. Het hieraan verbonden experimentele werk werd uitgevoerd door Dr. D. de Klerk en M. J. Steenland drs. Bij deze onderzoeken, die met een chroomaluminiumkristal werden uitgevoerd, werden ook verdere belangwekkende en ten dele onverwachte verschijnselen bij deze temperaturen bestudeerd.

De onderzoeken naar de paramagnetische relaxatie bij acoustische frequenties en radiofrequenties werden met succes voortgezet. Een nieuw type van relaxatie bij vloeibare waterstof-temperaturen werd door F. W. de Vrijer ontdekt.

Bij radar-frequenties werd de magnetische resonantie in paramagnetische stoffen in onderzoek genomen. De susceptibiliteiten van een reeks te Eindhoven vervaardigde ferrieten werden bij verschillende temperaturen bepaald.

M. Lévy uit Parijs bestudeerde de invloed van het magnetisch veld op het natuurlijke draaiingsvermogen van nikkel-sulfaat alsmede de magneto-rotatie dezer kristallen.

Uitvoerende onderzoeken werden verricht over de adsorptie van heliumgas aan vaste stoffen bij zeer lage temperaturen en over de snelheid waarmede zeer dunne heliumlagen zich over gladde oppervlakken kunnen verplaatsen. De verkregen resultaten waren nog weinig doorzichtig. Daarentegen gelukte het enige orde te scheppen in de interpretatie der gecompliceerde irreversibele verschijnselen in vloeibaar helium, welke hier de laatste tien jaar uitvoerig experimenteel zijn onderzocht. Dr. K. W. Taconis slaagde er in door toepassing van een temperatuurgradient in vloeibaar helium de zeer zeldzame isotroop helium³ belangrijk te concentreren.

Een der belangrijkste onderzoeken was die van Dr. N. Bloembergen naar de aard der kernspinrelaxatie in kristallen.

Aangetoond werd dat deze relaxatie doorgaans door zeer geringe verontreinigingen bepaald wordt. Dit onderzoek geschiedde in opdracht van de Stichting voor fundamenteel onderzoek der materie. Dr. Gerritsen verrichtte eveneens in opdracht van deze stichting voorlopige onderzoeken over de weerstand van enige metaalcontacten en haldeleiders.

Gedurende het verslagjaar werden op 44 dagen metingen in vloeibaar helium verricht. Naar schatting werd gedurende deze 44 dagen ongeveer 500 liter helium vloeibaar gemaakt. Voorts werd ongeveer 4300 liter waterstof en ongeveer 14 000 liter lucht vloeibaar gemaakt.

Vermeld kan nog worden dat de capaciteit van de heliumliquefactor door het in gebruik nemen van de vóór de oorlog aangeschafte heliumcompressor werd verhoogd tot omstreeks 6 liter per uur.

Sterrewacht

Prof. Minnaert uit Utrecht was gedurende het verslagjaar belast met het geven van onderwijs in de astronomische spectroscopie. Prof. Hertzsprung verrichtte van November tot Mei aan de sterrewacht wetenschappelijk werk als bezoeker buitenlands geleerde.

Behalve Prof. Hertzsprung uit Töllose, Denemarken, en Pater Bertiau uit Leuven werkten aan de sterrenwacht de heren J. Delhaye uit Parijs, Dr. Bakos uit Brno, Prof. Dr. D. Brouwer van de Yale Universiteit; verder waren Dr. van den Bos uit Johannesburg en Pater O'Connell van Riverview College, Australië, voor korte tijd op de sterrewacht werkzaam.

Voor de instrumentmakerswerkplaats werd een aantal nieuwe instrumenten verkregen.

De platenverzameling werd uitgebreid met in Leiden en Johannesburg opgenomen platen.

Een overzicht van het wetenschappelijk onderzoek werd gepubliceerd in het „Report of the Observatory of Leyden for the Year 1947”, dat is verschenen in Bulletin of the Astronomical Institutes of the Netherlands no 397 en in het analoge rapport over 1948. In Augustus 1947 werd door de sterrewacht een expeditie uitgezonden naar Kenya om aldaar gedurende enige jaren waarnemingen te doen ter verbetering van het fundamenteel-systeem van ster-declinaties en om de intensiteitsverdeling van het zodiakale licht te meten. Aan de expeditie, die onder leiding van Dr. G. van Herk, observator bij de sterrewacht, stond, werd ook deelgenomen door de luitenant ter zee 1ste klasse W. H. van Zadelhoff, die voor dit doel bij de sterrewacht gedetacheerd was.

RIJKSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

ALGEMEEN

De in het vorige verslag vermelde verheugende opbloei van de Utrechtse universiteit zette zich ook in dit cursusjaar voort. De hoop is gerechtvaardigd dat een verder herstel en verbetering in de toekomst zullen intreden, zij het, dat er nog vele onvolkomenheden zijn en dat in sommige gevallen van een onhoudbare toestand kan worden gesproken. De geest van rust, beheerstheid, ernst en vertrouwen, die het Nederlandse volk kenmerkt, weerspiegelde zich ook in de Utrechtse Universiteit.

Het totale aantal studenten bedroeg in de laatste 10 jaren vóór de oorlog gemiddeld ruim 2700 met zeer geringe schommelingen. In de drie academische jaren na de oorlog bedroeg het aantal in de achtereenvolgende jaren ruim 4500, ruim 4700 en ruim 4900. Vergeleken met de getallen van vóór de oorlog betekent dit een vermeerdering van resp. 67, 73 en 81 %. Deze cijfers geven een beeld van de problemen waarvoor de universiteit dientengevolge wordt gesteld. Collegezalen, practicumzalen en laboratoria zijn vrijwel alle te klein. Het aantal patiënten dat nodig is voor de medische en veterinaire studenten, wordt ontoereikend. De omstandigheden waarvan deze toename een gevolg is, zijn voor een belangrijk deel toe te schrijven aan de toestanden welke gedurende de bezetting van Nederland zo geheel afwijkend waren van de normale en zijn mede

een gevolg van het herstel van het economische en sociale leven. Niettemin beweegt zich het aantal inschrijvingen in dalende lijn. Men kan dus aannemen, dat het grote aantal studenten van 1945 ten dele een crisisverschijnsel is geweest zoals dat zich ook min of meer na de wereldoorlog van 1914/'18 heeft voorgedaan. Indien echter het aantal studenten zo groot blijft, zullen maatregelen t.a.v. het onderwijs genomen moeten worden.

Het contact met het *buitenland* was gedurende het verslagjaar weer zeer levendig; nieuwe banden werden aangeknoopt, oude wetenschappelijke betrekkingen weer opgevat.

Er werden verschillende reizen ondernomen, hetzij als studiereis naar bepaalde landen, hetzij als bezoek aan conferenties en congressen of als lid van enige internationale commissie. Vele van deze reizen werden ondernomen op verzoek van buitenlandse lichamen.

Excursies met groepen studenten werden gemaakt naar Algiers, de Ardennen, de Franse Jura (uitgaande van het Mineralogisch-geologisch instituut), naar Parijs en Zuid-Frankrijk door kunsthistorici en naar het biologisch station te Roscoff ((Bretagne). Omgekeerd kreeg ook de universiteit vele bezoeken van buitenlandse geleerden van naam, en van jonge beoefenaars van verschillende wetenschappen.

Dit zijn enkele grepen uit de vele moeilijkheden waarmee de universiteit in het verslagjaar te kampen had, ondanks de opbloei van het wetenschappelijk leven, dat zich in opwaartse richting beweegt.

Bij besluit van de senaat van 16 Februari 1946 werd het eredoctoraat in de rechtsgeleerdheid verleend aan mevrouw Anna Eleonora Roosevelt—Roosevelt, van wie de erepromotie plaats had op 20 April 1948. Hierbij waren H.M. Koningin Wilhelmina en het Prinselijk Paar aanwezig.

COLLEGE VAN CURATOREN

In de samenstelling van het college van curatoren kwam geen verandering.

HOOGLERAREN, LECTOREN, PRIVAATDOCENTEN EN ANDERE DOCENTEN

In het verslagjaar zijn *overleden*:

- Dr. A. M. Brouwer, oud-hoogleraar in de faculteit der godgeleerdheid;
- Dr. H. Th. Obbink, oud-hoogleraar in de faculteit der godgeleerdheid;
- Mr. Dr. Th. W. Juynboll, oud-hoogleraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte;
- Dr. J. Westert, oud-hoogleraar in de faculteit der veeartsenijkunde;
- Dr. H. Schornagel, gewoon hoogleraar in de faculteit der veeartsenijkunde;
- Dr. J. Fransen, bijzonder hoogleraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte.

Wegens het bereiken van de *wettelijke leeftijdsgrens* werd aan het einde van het studiejaar eervol ontslag verleend aan:

- Dr. A. J. P. van den Broek, gewoon hoogleraar in de faculteit der geneeskunde;
- Dr. A. A. Pülle, gewoon hoogleraar in de faculteit der wis- en natuurkunde;
- Dr. L. de Blicke, gewoon hoogleraar in de faculteit der veeartsenijkunde.

Op hun *verzoek* werd eervol ontslag verleend aan:

- Dr. H. M. H. A. van der Valk, gewoon hoogleraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid, wegens het aanvaarden van een werkkring bij het Internationaal Monetair Fonds;
- Dr. J. O. M. Broek, gewoon hoogleraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte, wegens vertrek naar Amerika;

Dr. J. A. Honig, buitengewoon hoogleraar in de faculteit der wis- en natuurkunde, om gezondheidsredenen.

Tot *hoogleraar* werden benoemd:

Dr. S. U. Zuidema tot bijzonder hoogleraar in de faculteit der godgeleerdheid;
 Dr. W. P. Plate tot gewoon hoogleraar in de faculteit der geneeskunde;
 Dr. W. A. Mijlsberg tot gewoon hoogleraar in de faculteit der geneeskunde;
 Dr. W. Bronkhorst tot buitengewoon hoogleraar in de faculteit der geneeskunde;
 Dr. S. Dijkgraaf tot gewoon hoogleraar in de faculteit der wis- en natuurkunde;
 Dr. Ir. J. Smittenberg tot gewoon hoogleraar in de faculteit der wis- en natuurkunde;
 Dr. S. R. de Groot, tot dusver lector, tot gewoon hoogleraar in de faculteit der wis- en natuurkunde;
 Dr. A. R. Hulst tot gewoon hoogleraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte;
 Dr. S. Groenman tot buitengewoon hoogleraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte;
 Dr. H. Brugmans tot bijzonder hoogleraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte;
 Dr. G. C. Krieger tot bijzonder hoogleraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte;
 J. H. ten Thije tot gewoon hoogleraar in de faculteit der veeartsenijkunde.

Tot *lector* werden benoemd:

Dr. A. de Minjer in de faculteit der geneeskunde;
 J. A. Smit in de faculteit der wis- en natuurkunde;
 W. H. Schultze in de faculteit der veeartsenijkunde;
 Dr. H. Veenendaal in de faculteit der veeartsenijkunde;
 Dr. W. K. Hirschfeld in de faculteit der veeartsenijkunde.

Als *privaatdocent* werden toegelaten:

Mr. H. G. Rambonnet in de faculteit der rechtsgeleerdheid;
 Dr. J. H. van den Berg in de faculteit der geneeskunde;
 Dr. K. Jahn in de faculteit der letteren en wijsbegeerte;
 Dr. J. B. Knipping in de faculteit der letteren en wijsbegeerte;
 Dr. H. Houwens Post in de faculteit der letteren en wijsbegeerte.

BIJZONDERE GEBEURTENISSEN

Het *eredoctoraat* werd aangeboden aan en aanvaard door:

Mevrouw Eleonora Roosevelt in de faculteit der rechtsgeleerdheid;
 N. P. van Wijk Louw in de faculteit der letteren en wijsbegeerte;
 Dr. M. J. Friedlaender in de faculteit der letteren en wijsbegeerte;
 Prof. Dr. P. J. du Toit in de faculteit der veeartsenijkunde.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor de aantallen studenten in de verschillende faculteiten zij verwezen naar de tabel op blz. 19. Het aantal academische examens bedroeg 2463, waarvan 1978 of 80,3 % met gunstige uitslag. Voor de mannelijke studenten waren deze aantallen resp. 2111 en 1696 (80,3 %), voor de vrouwelijke 352 en 282 (80,1 %).

Het aantal promoties bedroeg in deze cursus 51, als volgt over de faculteiten verdeeld:

godgeleerdheid	3	wis- en natuurkunde	20
rechtsgeleerdheid	8	letteren en wijsbegeerte	12 ¹⁾
geneeskunde	8		

Het *praedicaat „cum laude”* werd daarbij 12 maal verleend.

VERZAMELINGEN EN HULPMIDDELEN

Ook in dit studiejaar kon geen afdoende voorziening in het ruimtegebrek worden getroffen. Voor de meest dringende gevallen werden plannen tot verbetering opgemaakt. Het laat zich aanzien dat in

¹⁾ Waaronder 1 promotie, voorbereid in de verenigde faculteiten der wis- en natuurkunde en der letteren en wijsbegeerte.

het volgend verslag melding kan worden gemaakt van enige incidentele voorzieningen, welke het mogelijk zullen maken noodtoestanden op te heffen.

Vermeldenswaard is de schenking van Zwitserse vrienden van het *Kunsthistorisch instituut*, bestaande in twee Amerikaanse projectielantaarns en schermen, waardoor twee afbeeldingen tegelijk kunnen worden gedemonstreerd.

Voorts werd een kostbaar geschenk in boekwerken e. d. aan de universiteit aangeboden door de Spaanse gezant, de Hertog van San Lucar la Mayor, in een plechtige bijeenkomst, gehouden op 2 December 1947 in de senaatszaal.

In het afgelopen studiejaar werd door de *Rockefeller Foundation* wederom financiële steun verleend voor de onderzoekingen op het terrein der spectroscopische biologie en dat der biochemie.

Het onderwijs in de *tandheelkunde* verkeerde nog steeds in een noodtoestand door gebrek aan ruimte, materialen en docenten.

Ook in het *kindersjiekenthuis* zijn nog vele voorzieningen nodig.

De kliniek voor *buid- en geslachtsziekten* kon nog niet aan bescheiden eisen voldoen. Sedert 1918, toen de eerste functionaris werd benoemd, is nog steeds geen andere dan een semi-permanente oplossing gevonden. Er was gebrek aan verpleegruimte voor de patiënten en een nijpend tekort aan laboratorium- en werkkruimte voor de staf. De outillage voldeed allerminst aan de eisen die aan een onderwijskliniek moeten worden gesteld.

De omstandigheden voor het klinisch onderwijs in de *chirurgische kliniek* werden steeds nijpender. Het plaatsgebrek is langzamerhand zo ernstig geworden dat het niet wel mogelijk is het onderwijs aan de vele studenten normaal voortgang te doen vinden.

De toecoming van het aantal studenten en de daarmee gepaard gaande uitbreiding van de staf maakten uitbouw van het Geografisch instituut dringend noodzakelijk.

Ten slotte mag niet overmeld blijven dat, dank zij de ruimere bedragen welke beschikbaar werden gesteld voor materiële behoeften als instrumentarium e. d., de achterstand op dit terrein verminderde.

RIJKSUNIVERSITEIT TE GRONINGEN

ALGEMEEN

Het actieve leven dat zich in het verslagjaar aan de Groningse Universiteit openbaarde, kenmerkte zich door aanpassing aan de veranderde omstandigheden, die gevolgd zijn op de jaren van verdrukking en ontbering. Het stond in het teken van een steeds toenemend herstel en verantwoordelijkheidsgevoel van de studenten, zij het dat er nog vele moeilijkheden waren te overwinnen, welke een voortdurende concentratie van de leiding en harde arbeid vereisten. In dit jaar van opbouw en ombouw waren er talrijke zaken die de aandacht vroegen en vele problemen die tot oplossing moesten worden gebracht.

T.a.v. de plechtigheden waarbij de universiteit was betrokken, zij het navolgende vermeld.

Op 17 en 18 Februari 1948 brachten Dr. J. E. Butt en Dr. I. F. S. Mackay als vertegenwoordigers van de Durham University te Newcastle een bezoek aan de Groningse Universiteit. Hun komst was het gevolg van een uitnodiging van de senaat aan de Universiteit te Newcastle om in het grotere verband van het contact tussen de steden Newcastle en Groningen ook tot een wetenschappelijke uitwisseling te komen.

Van blijvende betekenis was ook het contact dat zich met de Universiteit van Neuchâtel ontwikkelde.

Ingrijpend was de uitbreiding van het arbeidsterrein der universiteit welke in de laatste jaren door het initiatief van curatoren tot stand kwam. Kon in het vooraf

gaande jaar reeds gewezen worden op het besluit om in Groningen een *tandheelkundige opleiding* te vestigen, in het verslagjaar kwamen de eerste studenten in de tandheelkunde, een twintigtal, aan.

Nieuwe docenten werden benoemd en de villa Volonté aan de Verlengde Herenweg, waarin drie tandheelkundige laboratoria werden ondergebracht, werd 1 Februari 1948 door 50 uit Utrecht gekomen ouderejaars-studenten bevolkt. In goede samenwerking met de directeur van het Academisch ziekenhuis werd voor de verdere opleiding een voorlopige noodoplossing gevonden door de inrichting van enkele lokaliteiten op het ziekenhuisterrein, die intussen zo ver vorderde dat studenten en patiënten konden worden ontvangen.

Het tandheelkundig laboratorium der *Materia Technica* werd ondergebracht in het gebouw van het psychologisch laboratorium. Zo werd het door algemene samenwerking mogelijk een basis te scheppen voor het tandheelkundig onderwijs. Een tweede belangrijke uitbreiding kreeg de universiteit in het verslagjaar door de stichting van een *economische* faculteit, die, breed opgezet, voor de Groningse studenten de mogelijkheid opent zich in verschillende richtingen te ontwikkelen. Vele van hen zullen in het moderne grootbedrijf een plaats kunnen vinden. Ook in andere richting toonde de universiteit bereid te zijn zo nodig een nieuwe taak op zich te nemen. Reeds in het voorafgaande jaar hadden besprekingen plaats over de mogelijkheid om door samenwerking met Twente een *technische hogeschool* in het noordoosten van ons land te stichten. In het verslagjaar is het rapport van de daartoe samengestelde commissie verschenen.

Het vraagstuk van de instelling ener organisatie voor *zuiver-wetenschappelijk onderzoek* heeft de bijzondere aandacht gevraagd. Het mag als een verblijdend teken van belangstelling voor en inzicht in de behoeften van de wetenschap in Nederland worden beschouwd dat vrij spoedig na de bevrijding door de Regering een commissie werd ingesteld die tot taak heeft een organisatie voor te bereiden, welke in samenwerking met de organisatie T.N.O. onderzoeken zou steunen op natuurwetenschappelijk gebied. Later werd de opdracht uitgebreid tot het gehele terrein der zuivere wetenschap. Dat de universiteiten bij deze plannen nauw betrokken zijn, blijkt uit het feit dat deze instellingen tot voor kort in ons land vrijwel de enige plaatsen waren waar zuivere wetenschap werd beoefend. In Amsterdam werd een tweetal grote instituten opgericht, t.w. het Mathematisch centrum en het Instituut voor kernphysica. In Groningen werd, op initiatief van de hoogleraar Kuenen, een stichting in het leven geroepen voor het *geologisch onderzoek der zee*, een onderwerp waaraan in Nederland tot nu toe slechts incidenteel aandacht werd geschonken. Deze stichting voor marine geologie ontvangt een ruim subsidie van de organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek.

Onderzoekingen werden reeds begonnen door de hoogleraar en de conservator in de geologie, terwijl in Dr. G. A. Neeb een bekwame medewerkster werd gevonden.

Wat de *zuivering* betreft zij vermeld dat, nu de lichtere gevallen werden afgehandeld, nog slechts enkele gevallen ter beoordeling aan de betreffende commissie werden voorgelegd. Het zal nodig zijn deze procedure nog enige jaren voort te zetten; van grote betekenis is zij niet meer.

De gedenkplaten ter ering van de in de oorlog gevallen hoogleraren, ambtenaren, studenten en oud-studenten zullen worden geplaatst zodra de commissie over alle gegevens beschikt.

Met het *buitenland* had een levendig contact plaats. Prof. Zernike ontving de vererende opdracht de Thomas Young oration te houden voor de Physical Society te Londen. Hij vertoefde een groot deel van het jaar als visiting professor aan de John Hopkins University in Baltimore. Ook Prof. van Burchem bezocht de Verenigde Staten. Prof. Jhr. van Winter maakte in de eerste helft van het studiejaar een reis naar Zuid-Afrika en hield daar voordrachten aan vrijwel alle universitaire instellingen, waardoor het contact tussen Nederland en Zuid-Afrika werd versterkt. Prof. Dr. P. J. Bouman maakte, met steun van de Help Holland Council, een reis naar de universiteiten te Londen, Oxford en Cambridge ter bestudering van het Engelse universitaire onderwijs in de sociale wetenschappen; hij vertoefde op uitnodiging van de Westfälische Landes Universität enige tijd in Munster ter bestudering van de sociale toestanden in Duitsland. Prof. van der Leeuw hield voordrachten voor de Koninklijke Vlaamse Academie van Wetenschappen te Brussel, voorts te Leuven, Gent, Antwerpen, Mechelen en aan de universiteiten te Frankfurt a.M., Heidelberg, Keulen en aan de technische hogeschool te Aken, in Duitse gevangenkampen in Engeland en op de Eranostagung te Ascona in Zwitserland. Prof. Baerends maakte een studiereis naar Engeland en bezocht het 13e Internationale congres voor zoölogie te Parijs. Een aantal medische hoogleraren gaf gevolg aan een uitnodiging om een congres bij te wonen van Zwitserse medici met collega's uit België, Luxemburg en Nederland.

De hoogleraren De Haan, Vos, Ariëns Kappers, Pondman en Dekking namen hieraan deel. Prof. Dirken hield in September 1947 een lezing voor de British Association for the advancement of Science te Dundee; Prof. Huizinga hield voordrachten in Brussel en Antwerpen. Prof. Wiebinga sprak in Januari te Brussel bij een internationaal colloquium over thermodynamica; Prof. Hermans nam deel aan een symposium over macromoleculen te Luik. Prof. Enk, die in Augustus 1947, op uitnodiging van Prof. Löfstedt, het congres van Britse en Scandinavische classici te Lund had bijgewoond, woonde het congres bij voor klassieke philologie en archaeologie te Oxford. Prof. Zandvoort vertegenwoordigde de senaat op het 6e Internationale linguïsten-congres, dat in Juli te Parijs gehouden werd, Prof. Sirks op het Genetisch congres te Stockholm. Bovendien woonde Prof. Sirks als voorzitter van de International Union of Biological Sciences, een drietal symposia en vele besprekingen in het buitenland bij. Op uitnodiging van de Société des Agriculteurs de France hield hij een voordracht te Parijs; ook nam hij deel aan het eerste internationale symposium van het Institut international des sciences théoriques te Brussel. Prof. Backer, die het voorafgaande jaar een serie voordrachten aan de Universiteit van Leuven had gehouden, gaf in het voorjaar van 1948 een reeks colleges aan de Vrije Universiteit te Brussel. Bovendien hield hij in de jaarvergadering der Société chimique de Belgique een voordracht. Bij deze gelegenheid was Prof. Backer vergezeld van een aantal Groningse studenten ter versterking van het contact met de Universiteit van Brussel en ter bezichtiging van enkele Belgische fabrieken en laboratoria. Dit bezoek was weer

aanleiding voor enige docenten en een twaalfstal chemische studenten van de Brusselse Universiteit om van 14 tot 21 juni een tegenbezoek te brengen aan de Groningse Universiteit.

Een punt van belang was ook het contact met *Duitsland*. Voorlopig zal dit contact, naar de mening van de senaat, nog slechts van persoonlijke aard kunnen zijn, daar men voor een officieel contact de tijd nog niet gekomen acht. Meer en meer dringt echter het besef door dat, gezien het standpunt dat West-Europa een eenheid moet vormen, Nederland niet afzijdig mag blijven staan ten opzichte van de heropbouw der wetenschap in Duitsland. Daar het nog niet duidelijk is hoe een nauwere band in deze tijd te verwezenlijken zal zijn, hebben oriënterende onderzoekingen grote betekenis, zowel om de Duitsers op de hoogte te stellen van het Nederlandse standpunt als om Nederland in te lichten over de tegenwoordig daar in wetenschappelijke centra levende gezindheid. In dit licht bezien zijn de bezoeken van enkele Groningse hoogleraren aan Duitse universiteiten gebracht, te verstaan. Van de vele lezingen door buitenlanders gehouden, mogen hier vermeld worden die van de hoogleraren L. de Raeymaeker van de Universiteit te Leuven en J. Timmermans van de Vrije Universiteit te Brussel, op grond van het Belgisch-Nederlands cultureel accord, en die van Prof. Henri Levy-Brühl, hoogleraar aan de Universiteit van Parijs, ingevolge het Frans-Nederlands cultureel verdrag. Hierdoor was het ook mogelijk om Prof. Alfred Ernout, professor aan het Collège de France te Parijs, uit te nodigen in Groningen enkele voordrachten te houden waarbij hij dan tevens het eredoctoraat zou kunnen aanvaarden, dat hem in 1946 was verleend. De plechtige uitreiking van dit eredoctoraat vond plaats in de senaatskamer op 14 April 1948, waarbij Prof. Enk als promotor optrad. Voor de *Scandinavische Studiekering*, die zich in een steeds toenemende bloei mag verheugen, hield Prof. Dr. L. L. Hammerich uit Kopenhagen op 11 Mei een voordracht in het Deens over het onderwerp „Hoe zien de Denen de andere Scandinavische volken?” Voor de English Association hield o.a. Prof. A. Bunt, hoogleraar in de kunstgeschiedenis aan de Londense Universiteit, op 6 April een lezing over William Blake. Van de werkzaamheden van de Alliance Française worden hier slechts genoemd de originele en goed verzorgde uitvoering van Aucassin et Nicolette door 25 studenten van de Sorbonne te Parijs en de opvoering van Bajazet de Racine, waarbij de rector Charlot en Mevrouw Charlot zich talentvolle acteurs toonden.

In het verslagjaar werd een *interfacultaire leergang* gehouden, die uit zeven colleges bestond. Het onderwerp was „Vrijheid en gebondenheid in de wetenschap”; sprekers waren de hoogleraren Dr. D. Coster, Dr. G. P. Baerends, Dr. Th. L. Haitjema, Dr. R. Brinkman, Dr. G. F. RoCHAT, Dr. P. J. Bouman en Dr. H. Plessner. Terwijl de interfacultaire leergangen slechts eens in de twee jaren gehouden worden en beogen een algemeen onderwerp door sprekers van verschillende faculteiten van verschillende kant te laten belichten, heeft het *studium generale* tot taak eenzijdigheid in de studie te voorkomen door de aandacht te vestigen op die colleges welke voor studenten van alle faculteiten van belang zijn. Bovendien werden enkele speciale cursussen vóór en na de Kerstvacantie gegeven. Hoewel sommige van deze cursussen behoorlijk werden bezocht, kan toch niet

gezegd worden, dat de drang der studenten zich tegen een te eenzijdige vakopleiding te wapenen, groot is.

De universiteit mocht in het verslagjaar wederom een aantal *schenken* ontvangen.

Als voornaamste schenkers van wie in de laatste jaren boeken werden ontvangen, kunnen hier genoemd worden de Zwitserse Uitgeversvereniging, de Help Holland Council, de Rockefeller Foundation, de Universiteit van Neuchâtel, het Fonds Européen de Secours aux Etudiants, de Schweizer Bücherhilfe en de American Book Center Inc. te Washington. Voorts zij nog vermeld de hulp van de British Council en de in het voorjaar gehouden tentoonstelling van Engelse universitaire leerboeken.

Van de Royal Academy of Medicine te Londen ontving de bibliotheek een aantal microfilms van leemten in de medische tijdschriften der universiteit ten geschenke. Voor het lezen van deze films werd door de Rockefeller Foundation te New York een apparaat in bruikleen gegeven. Ten slotte zij nog vermeld een van Zwitserse predikanten ontvangen verzameling theologische werken. Uit de bibliotheek van wijlen lector Boulan werd door aankoop een collectie zeldzame werken verkregen, betrekking hebbende op Pascal en Port Royal.

Het *Groningse universiteitsfonds* verleende bij verschillende gelegenheden morele en financiële steun voor projecten van docenten en studenten waar de nervus rerum een beperkende factor was.

Het totaal aantal ingeschreven *studenten* bedroeg tijdens het verslagjaar 1767, waaronder 370 vrouwelijke; hiervan waren 1680 ingeschreven voor alle lessen. Vergeleken bij tien jaar geleden is het aantal bijna verdubbeld. Vergelijkt men hiermede de toename van het aantal docenten (hoogleraren en lectoren), dan was er bij de godgeleerdheid geen verandering, bij de rechtsgeleerdheid een stijging van 6 op 8, bij de geneeskunde van 15 + 1 op 18 + 6, bij de wis- en natuurkunde van 12 + 5 op 16 + 3, en bij de faculteit der letteren en wijsbegeerte van 11 + 7 op 15 + 7.

Uit deze cijfers blijkt duidelijk de groei van de Groningse Universiteit in de laatste 10 jaren. Men kan de vraag stellen of het aantal studenten enigszins met de behoefte aan afgestudeerden overeenkomt, doch deze vraag is niet te beantwoorden. Het zou van belang zijn te dien aanzien over meer gegevens te beschikken. Dit geldt in het bijzonder voor de medici. Immers, het is duidelijk dat, ook al is in de medische faculteit het aantal docenten de laatste jaren enigszins verhoogd, het toch zeker niet voldoende is om dit grote aantal medische studenten een behoorlijke opleiding te waarborgen. Er is een wanverhouding ontstaan tussen het aantal medische studenten en de middelen om deze op te leiden, zowel door gebrek aan ruimte als door een tekort aan leerkrachten en patiënten. De capaciteit der ziekenhuizen is op dit grote aantal studenten niet berekend, zodat een stagnatie in de studie hiervan het gevolg moet zijn.

In het verslagjaar hadden slechts 14 promoties plaats, waarvan 2 cum laude. Er zijn tal van factoren die tot de daling van het aantal promoties leiden, zoals de nawerking der oorlogsomstandigheden, die tot een snel afstuderen dwingt, de grote vraag naar afgestudeerden in de maatschappij en het onder

de wapenen zijn van een aantal studenten en artsen. Aangezien de senaat, op verzoek der promovendi, besloten heeft het stencillen van dissertaties in bepaalde gevallen toe te staan, behoeven de hoge drukkosten geen beletsel te zijn voor het promoveren.

In de senaatszitting van 5 Juli 1948 werd besloten het doctoraat honoris causa in de godgeleerdheid te verlenen aan de heer A. van der Horst wegens zijn grote verdienste voor de wetenschappelijke bestudering der kerkmuziek.

Het contact met de afgestudeerden werd bevorderd door het houden van *leraars-cursussen*. In het verslagjaar vond een vacanticursus plaats voor leraren in de wis- en natuurkunde en de achtste vervolgcursus voor leraren in de biologie. De Vereniging voor hoger landbouwonderwijs kreeg ook dit jaar toestemming tot het organiseren van cursussen in de universiteit, waardoor een grote groep landelijke Groningers met de universiteit in contact werd gebracht.

De rector-magnificus vertegenwoordigde de senaat bij vele plechtigheden en feestelijkheden, zowel in de stad Groningen als daarbuiten.

Ten slotte zij hier nog een enkel woord gewijd aan enige nieuwe *universitaire commissies*. Reeds bestond een Academische commissie voor lichamelijke opvoeding met een commissie van toezicht uit curatoren en leden van de senaat en een commissie voor universitaire gezondheidszorg uit vertegenwoordigers van curatoren en van de senaat alsmede enkele artsen.

Hieraan werden in het verslagjaar enkele nieuwe commissies toegevoegd. In de eerste plaats de *Commissie voor universitaire publicaties*, die ten doel heeft voor publicaties van het jaarboek, de universiteitsgids, aulalezingen, de interfacultaire leer- gang en andere voordrachten zorg te dragen. In het jaarboek over 1948 is reeds een lijst van wetenschappelijke publicaties der hoogleraren, lectoren en andere docenten sedert de bevrijding opgenomen. De bedoeling hiervan is om op het wetenschappelijk werk der docenten meer dan tot dusver de aandacht te vestigen. Ook zullen van tijd tot tijd faculteitsgewijze overzichten worden gegeven van de onderzoeken en andere werkzaamheden die in gang zijn in de laboratoria en de instituten. Bovendien zal in een serie van Groningse publicaties een aantal wetenschappelijke geschriften worden opgenomen die langs normale weg niet of moeilijk uit te geven zijn.

Voorts is een sub-commissie gevormd, die onder leiding van Prof. Scheltema de redactie op zich heeft genomen van een Gronings Universiteitsblad, dat tevens ten doel heeft de band met de afgestudeerden te versterken. Het zal ongeveer 7 maal per jaar verschijnen en zich niet op het terrein der studentenbladen bewegen. In de redactie zijn naast hoogleraren vertegenwoordigers van de afgestudeerden, van de wetenschappelijke staf en van de studenten opgenomen.

Ook in de nieuw opgerichte *Commissie voor sociale zaken* zijn vertegenwoordigers opgenomen van de verschillende groepen, waaruit de universiteit is samengesteld. Deze commissie zal in het bijzonder de materiële en sociale belangen der studenten bevorderen in nauw contact met de Commissie voor de gezondheidszorg en de Centrale commissie ter behartiging van algemene Groninger studentenbelangen. Er ligt voor deze commissie een groot veld ter bestudering open

waarmede zij, onder leiding van Prof. Bouman, in het verslagjaar reeds een begin heeft gemaakt.

De senaat heeft het initiatief genomen tot instelling van een contact-commissie, die onder voorzitterschap van de rector-magnificus eveneens uit de verschillende groepen is samengesteld. Dit is een studiec ommissie, die zal hebben na te gaan in hoeverre het wenselijk is over te gaan tot instelling van een lichaam dat de gehele universiteit omvat en representatief kan optreden ter behartiging van al die belangen welke de universiteit in haar geheel betreffen.

COLLEGE VAN CURATOREN

Het college van curatoren werd uitgebreid door de benoeming van Mr. D. U. Stikker, lid van de Eerste Kamer, en Dr. J. G. Stokman, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Vóór het einde van het verslagjaar werd Mr. Stikker benoemd tot Minister van Buitenlandse Zaken; in verband hiermede vroeg hij als curator der Groninger Universiteit ontslag. Bij Koninklijk besluit van 12 April 1948, no 4, werd Mr. P. W. J. H. Cort van der Linden met ingang van 1 October 1948 opnieuw benoemd tot lid en voorzitter van het college van curatoren.

SENAAT

Gedurende het afgelopen studiejaar trad als rector-magnificus op de hoogleraar Dr. W. H. Arisz. Secretaris van de senaat was de hoogleraar Dr. P. J. Enk. Assessoren waren de hoogleraren Dr. Th. C. Vriezen, Dr. P. B. Kreuknier, Dr. W. M. van der Scheer en Dr. Th. C. van Stockum.

HOOGLERAREN, LECTOREN, PRIVAATDOCENTEN EN ANDERE DOCENTEN

Faculteit der godgeleerdheid

Bij Koninklijk besluit van 24 Mei 1948, no 26, werd te rekenen van 1 Mei 1948 aan Dr. H. van Oyen op zijn verzoek wegens zijn benoeming tot hoogleraar aan de Universiteit van Basel eervol ontslag verleend als gewoon hoogleraar in de wijsgerige inleiding, de wijsbegeerte van de godsdienst en de zedenkunde.

Tot zijn opvolger werd bij Koninklijk besluit van 2 Juli 1948, no 42, benoemd Dr. H. de Vos, hoogleraar vanwege de Nederlands Hervormde Kerk aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam.

Bij Ministeriële beschikking van 9 Augustus 1948, no 76363 II, afd. H.O.W., werd de aan de heer W. H. de Jong verstrekte leeropdracht tot het geven van propaedeutisch onderwijs in het Hebreeuws met ingang van 16 September 1948 ingetrokken. Dit onderwijs ressorteert thans onder de faculteit der letteren en wijsbegeerte.

Door de Generale Synode der Nederlands Hervormde Kerk werd tot docent in de kerkmuziek benoemd Adr. C. Schuurman te Amersfoort.

Faculteit der rechtgeleerdheid

De in het vorig verslagjaar benoemde hoogleraar in het strafrecht en de strafvordering en de wijsbegeerte van het recht, Mr. B. H. Kazemier, verzocht in de loop van het jaar intrekking van zijn benoeming. Aan het einde van het verslagjaar was in de vacature nog niet voorzien.

Bij Koninklijk besluit van 12 Februari 1948, no 27, werd Mr. Th. W. van Veen te rekenen van 16 Januari 1948 tijdelijk belast met het geven van onderwijs in het strafrecht en het strafprocesrecht. Aan het einde van het verslagjaar verzocht Mr. Van Veen deze opdracht met ingang van 20 September 1948 in te trekken.

De hoogleraar in de sociologie met inbegrip van de grondslagen van het maatschappelijk werk, Dr. P. J. Bouman, werd bij Koninklijk besluit van 27 Juli 1948, no 11, met ingang van 20 September 1948 eveneens benoemd in de faculteit der economische wetenschappen.

Faculteit der geneeskunde

Aan Dr. R. Remmelts, die ook gedurende het verslagjaar door ziekte verhinderd was zijn werkzaamheden te verrichten, werd bij Koninklijk besluit van 24 Mei 1948, no 8, op zijn verzoek met ingang van 16 Sep-

tember 1948 eervol ontslag verleend als gewoon hoogleraar in de verloskunde en de leer der vrouwenziekten. De oud-hoogleraar in dit vak Dr J. L. B. Engelhard verving hem van 16 Januari 1947 af. Deze onderwijsopdracht werd bij Ministeriële beschikking van 10 November 1947, no 45072 II, afd. H.O.W., te rekenen van 1 September 1947 ingetrokken. Bij Koninklijk besluit van 15 November 1947, no 12, werd te rekenen van 1 September 1947 mej. H. W. Klasens belast met het geven van onderwijs in de verloskunde. Aan het einde van het verslagjaar was in de vacature nog niet voorzien.

In de vacature van hoogleraar in de pharmacologie werd bij Koninklijk besluit van 15 Maart 1948, no 18, benoemd Dr J. H. Gaarenstroom, conservator aan het farmacologisch laboratorium te Leiden. Dr. Gaarenstroom aanvaardde zijn taak op 1 Juni 1948 en hield op 9 Juni d.a.v. zijn inaugurele rede, getiteld: „De evolutie van de pharmacologie”.

De nieuwbenoemde hoogleraar in de physiologie, H. D. Bouman, assistent-professor aan de North Western University Medical School te Chicago, verzocht even voor het einde van het verslagjaar intrekking van zijn benoeming. In de vacature was nog niet voorzien.

De hoogleraar in de sociale hygiëne en sociale en praeventieve geneeskunde Dr J. H. Tuntler, die op 1 September 1947 zijn taak aanvaardde, hield op 20 September 1947 zijn inaugurele rede, getiteld: „Eadem sed alter”.

De bij Koninklijk besluit van 22 September 1947, no 15, benoemde hoogleraren in de tandheelkunde Dr. J. N. Tekenbroek en J. G. de Boer, die op 1 September 1947 hun taak aanvaardden, hielden resp. op 6 December 1947 en 24 Januari 1948 hun inaugurele rede, resp. getiteld: „De tandheelkunde en de kennis der tandheelkundige materialen” en: „Een oriënterende beschouwing over de conserverende tandheelkunde”.

Op 10 December 1947 hield de lector in de algemene heekkunde Dr G. L. van der Zwaag, als zodanig benoemd bij Koninklijk besluit van 23 Juli 1947, no 58, zijn openbare les getiteld: „Over de ontwikkeling en de betekenis van de algemene heekkunde”.

Op 6 Maart 1948 hield de heer J. G. van der Ven, lector in de tandheelkunde, als zodanig benoemd bij Koninklijk besluit van 22 September 1947, no 15, zijn openbare les, getiteld: „De historische ontwikkeling der prothodontie”.

Bij Koninklijk besluit van 3 Mei 1948, no 35, werd de heer K. G. Bijlstra benoemd tot lector in de tandheelkunde. Hij aanvaardde zijn taak op 1 Juni 1948. In verband hiermede werd bij Koninklijk besluit van 23 Juni 1948, no 26, de leeropdracht van Prof. M. Hut gewijzigd.

Bij Koninklijk besluit van 7 November 1947, no 15, werd met ingang van 1 October 1947 aan de heer S. Rosebeek opdracht verleend tot het geven van onderwijs in de grondslagen der physiologische chemie.

Bij Koninklijk besluit van 18 Februari 1948, no 29, werd aan Dr. F. J. Keuning te rekenen van 1 Januari 1948 opdracht verleend tot het geven van onderwijs in de histologie en microscopische anatomie.

Bij Koninklijk besluit van 21 Augustus 1948, no 9, werd met ingang van 20 September 1948 aan de heer J. van den Berg opdracht verleend tot het geven van onderwijs in de grondslagen der physiologie, mede aan de studenten in de tandheelkunde.

Bij Koninklijk besluit van 29 October 1947, no 14, werd te rekenen van 1 September 1947 aan Dr. C. R. Rissema van Eck opdracht verleend tot het geven van onderwijs in de anaesthesiologie.

Faculteit der wis- en natuurkunde

De hoogleraar in de systematiek en morphologie der planten Dr. R. van der Wijk, als zodanig benoemd bij Koninklijk besluit van 10 Mei 1947, no 7, hield op 18 October 1947 zijn inaugurele rede, getiteld: „De generatiewisseling bij de bladmossen en haar gevolgen”.

Bij Koninklijk besluit van 20 Juli 1948, no 13, werd Dr. M. J. Sirks bevorderd van buitengewoon hoogleraar tot gewoon hoogleraar om onderwijs te geven in de variabiliteit en erfelijkheidsleer.

Bij Koninklijk besluit van 20 Juli 1948, no 14, werd Dr. P. Terpstra bevorderd van buitengewoon hoogleraar tot gewoon hoogleraar om onderwijs te geven in de mineralogie en kristallografie.

Bij Koninklijk besluit van 24 November 1947, no 10, werd de onderwijsopdracht van de lector Dr. J. Ridder aangevuld met: „benevens in capita selecta op het gebied der wiskunde”.

Bij Koninklijk besluit van 15 December 1947, no 13, werd te rekenen van 1 Juli 1947 aan mej. Dr. Ch. H. Andreas opdracht verleend tot het geven van onderwijs in de experimentele systematische plantkunde. Bij Koninklijk besluit van 20 Juli 1948, no 15, werd aan Dr. L. Smid met ingang van 16 September 1948 opdracht verleend tot het geven van onderwijs in de mathematische statistiek, zowel in deze faculteit als in die der economische wetenschappen.

Voor het tijdvak van 1 September 1947 tot en met 31 Augustus 1948 werden aangewezen als docent om

onderwijs te geven in de achter hun namen vermelde vakken: W. H. Mook, didactiek der plant- en dierkunde; Dr. L. H. N. Bunt, didactiek der wiskunde; S. Rosebeek, didactiek der scheikunde. De benoeming van de heer Rosebeek werd in de loop van het verslagjaar weer ingetrokken. Dr. J. Kuiper, bijzonder hoogleraar vanwege de Vereniging voor hoger landbouwonderwijs, zag zich om gezondheidsredenen genoodzaakt ontslag te vragen. De in het vorig verslagjaar toegelaten privatdocent in de enzymologie Dr. F. M. Muller hield op 8 October 1947 zijn openbare les over „Een kernvraagstuk der enzymologie”.

Faculteit der letteren en wijsbegeerte

De bij Koninklijk besluit van 28 Juni 1947, no 13, benoemde hoogleraar in de oude geschiedenis en Romeinse oudheden, mej. Dr. C. E. Visser, hield op 22 November 1947 haar inaugurele rede, getiteld: „Iamboulos en de cilanden van de zon”. Bij Koninklijk besluit van 12 Juli 1948, no 4, werd Dr. P. Zumthor benoemd tot gewoon hoogleraar om onderwijs te geven in de Romeinse taal- en letterkunde. Dit onderwijs werd gedurende het afgelopen studiejaar gegeven door de oud-hoogleraar Dr. K. Sneyders de Vogel. Bij Koninklijk besluit van 23 Februari 1948, no 3, werd de lector Dr. J. Hospers te rekenen van 1 November 1947 benoemd tot gewoon hoogleraar in de Semietische talen en de archaeologie van het Nabije Oosten. De lector in de Italiaanse taal- en letterkunde Dr. E. Morpurgo hield op 21 Februari 1948 zijn openbare les over: „De duivel als theoloog”. De lector in de Scandinavische taal- en letterkunde Dr. Tue Gad hield op 7 October 1948 zijn openbare les, over: „Johannes Ewald”. Bij Koninklijk besluit van 30 Juli 1947, no 50, werd mevr. J. E. van Lohuizen—de Leeuw wederom met het geven van onderwijs in het Sanskrit belast. Bij Koninklijk besluit van 2 Juli 1948, no 48, werd aan de heer C. Th. Niemeyer met ingang van 16 September 1948 een leeropdracht verstrekt tot het geven van propaedeutisch onderwijs in het Hebreeuws. Voor het tijdvak van 1 September 1947 tot en met 31 Augustus 1948 werd de heer J. J. van Helden aangewezen als docent om onderwijs te geven in de didactiek van de Engelse taal- en letterkunde. De Stichting tot oprichting en instandhouding van bijzondere leerstoelen voor Calvinistische wijsbegeerte, gevestigd te Amsterdam, werd bij besluit van 1 Juli 1948 (*Staatshlad* no 2781) aangewezen als bevoegd om bij de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijksuniversiteit te Groningen een bijzondere leerstoel te vestigen in de Calvinistische wijsbegeerte. Voor deze leerstoel werd door het bestuur der stichting benoemd Dr. K. J. Popma.

Faculteit der economische wetenschappen

Bij Koninklijk besluit van 27 Juli 1948, no 11, werd Dr. P. J. Bouman, hoogleraar in de faculteit der rechtsgeleerdheid om onderwijs te geven in de sociologie met inbegrip van de grondslagen van het maatschappelijk werk, met ingang van 20 September 1948 eveneens benoemd tot hoogleraar in dit vak in deze faculteit. Bij Koninklijk besluit van 3 Juni 1948, no 23, werd Dr. J. L. Mey, accountant en bedrijfs-economisch adviseur te Amsterdam, benoemd tot gewoon hoogleraar om onderwijs te geven in de bedrijfshuishoudkunde. Dr. Mey aanvaardde zijn taak op 8 September 1948. Bij Koninklijk besluit van 3 Juni 1948, no 24, werd Dr. B. H. Slicher van Bath, Rijksarchivaris in Overijssel, benoemd tot gewoon hoogleraar om onderwijs te geven in de sociale en economische geschiedenis. Dr. Slicher van Bath aanvaardde zijn taak als hoogleraar op 1 September 1948. Bij Koninklijk besluit van 3 Augustus 1948, no 24, werd de heer S. Korteweg, directeur der afdeling Industriële Ontwikkeling van het Ministerie van Economische Zaken, benoemd tot gewoon hoogleraar om onderwijs te geven in de economie. Bij Koninklijk besluit van 17 Augustus 1948, no 10, werd Dr. H. J. Keuning, administrateur aan het Centraal Bureau voor de Statistiek, benoemd tot gewoon hoogleraar om onderwijs te geven in de economische en sociale aardrijkskunde. Bij Koninklijk besluit van 20 Juli 1948, no 15, werd aan Dr. L. Smid met ingang van 16 September 1948 opdracht verleend tot het geven van onderwijs in de mathematische statistiek, zowel in deze faculteit als in die der wis- en natuurkunde. Bij Koninklijk besluit van 21 Augustus 1948, no 6, werd met ingang van 20 September 1948 aan Mr. Dr. N. Bolkestein opdracht verleend tot het geven van onderwijs in de beginselen van het belastingrecht en de leer der openbare financiën.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor de aantallen studenten in de verschillende faculteiten zij verwezen naar de tabel op blz. 19. Het aantal academische examens bedroeg 722, waarvan 555 of 76.9% met gunstige uitslag. Voor de mannelijke studenten waren deze aantallen resp. 605 en 463, (76.5%), voor de vrouwelijke 117 en 92 (78.6%). Het aantal promotiën in deze cursus bedroeg 14, als volgt over de faculteiten verdeeld¹⁾:

godgeleerdheid	1	wis- en natuurkunde	3
rechtsgeleerdheid	1	letteren en wijsbegeerte	2
geneeskunde	7		

Het praedicaat „cum laude” werd hierbij 2 maal verleend.

UNIVERSITAIRE INSTELLINGEN

De zolder van het academiegebouw werd ingericht als *universiteitsmuseum*.

Bibliotheek

Bij Ministeriële beschikking van 15 November 1947, no 50825, afd. H. O. W., werd voor het tijdvak van 17 November 1947 tot en met 31 October 1948 benoemd tot vast assistent Mr. E. J. W. Möller; bij Ministeriële beschikking van 10 December 1947, no 53559, afd. H. O. W., voor het tijdvak van 16 Januari tot en met 31 December 1948 tot conservator Dr. S. J. Bouma; bij Ministeriële beschikking van 30 Juni 1948, no 68076, afd. H. O. W., met ingang van 1 Januari 1948 tot conservator de vaste assistente mej. E. M. Smit.

De toestand van het gebouw is bevredigend. Nijpend is echter het gebrek aan werkruimte voor het personeel, in het bijzonder het wetenschappelijk personeel.

De schuifladenkast van de systematische catalogus werd uitgebreid met 36 laden.

De verschillende catalogi werden bijgehouden en aangevuld. Van de aanwinsten werden 4986 (4741)²⁾ titels gedrukt en 15 100 (22 700) opgeplakt. In deze getallen zijn ook begrepen de titels der laboratoria en instituten.

Sinds het najaar 1947 wordt in voortdurend overleg met de secretaris van het college van curatoren een strengere controle uitgeoefend op de bestellingen der laboratoria en instituten, waardoor meer dan tevoren de aanschaffing van meervoudige exemplaren vermeden wordt.

Aangekocht werden 1158 (1059) nieuwe werken met 1381 (1174) delen; verder 290 (264) delen van vervolgwerken en 390 (476) delen van tijdschriften; gezamenlijk 2061 (1914) delen.

Ten geschenken werden ontvangen 925 (996) werken met 1003 (1114) delen; verder 691 (629) delen van vervolgwerken en 367 (588) delen van tijdschriften; gezamenlijk 2061 (2331) delen.

Van de in bruikleen in de universiteitsbibliotheek geplaatste boekeries vermeerderden die van Pro Excolendo Jure Patrio met 6(7), die van de Nederlandse Hervormde Kerk met 69 (180), die van het Natuurkundig Genootschap met 27 (167), die van de Vereniging tot bevordering der studie van het Frans met 0 (206), die van het afdeling Groningen der Vereniging „Nederland-Spanje” met 0 (0), die van de Culturele Vereniging Nederland-Rusland met 43 (48) delen.

In het geheel werd de bibliotheek dus verrijkt met 4267 (4853) delen. In dit getal zijn niet begrepen de brochures en andere kleine geschriften, zoomin als de talrijke in ruil ontvangen binnen- en buitenlandse proefschriften.

Als geschenk van betekenis valt te vermelden een perkamenten manuscript, behelzende een gedeelte van het pseudo-Ovidiaanse gedicht „De Verula”, dat door de president-curator der Groningse Universiteit, Mr. P. W. J. H. Cort van der Linden, aan de universiteit werd afgestaan.

Het aantal bezoekers bedroeg 43 718 (37 310).

De systematische catalogus werd 818 (660) maal geraadpleegd, waarvan 26 (26) maal door elders woonachtige personen, die schriftelijk inlichtingen vroegen.

Uitgeleend werden 16 899 (16 087) boekdelen, waarvan 3587 (2076) naar elders werden verzonden. Van de handschriften werden 53 (128) in de leeszaal geraadpleegd en 67 (0) naar elders ter leen gezonden; 32 (19) handschriften werden van elders ten gebruike ontvangen.

¹⁾ Bovendien vond (in de faculteit der letteren en wijsbegeerte) één promotie honoris causa plaats.

²⁾ De tussen haakjes vermelde aantallen betreffen het vorige studiejaar.

Academisch ziekenhuis

Hoewel in het verslagjaar geleidelijk enige verbetering te bespeuren viel, was het ook in 1948 nog moeilijk voldoende geschoold verplegend, huishoudelijk en technisch personeel te krijgen. Bij de huishoudelijke dienst moesten dan ook sommige vrouwelijke krachten door mannelijke worden vervangen.

De voeding verliep vlotter; de geleidelijke opheffing van de distributiebeperkingen en de betere kwaliteit der grondstoffen maakten het mogelijk aan deze tak van dienst meer zorg te besteden.

De voortopleiding van de aspirant-verplegers, waarvan de duur op zes weken was gesteld, bleek voorlopig aan de verwachtingen te voldoen; de verdere opleiding werd verdeeld over in twee delen gesplitste opleidingsjaren, zodat er zes cursusjaren voor het diploma ziekenverpleging A lopende waren. De door de Overheid vastgestelde wijziging in de opleiding voor de aantekening kraamverpleging werd zonder moeilijkheden opgevangen. Aan de leerlingen werd ook onderricht gegeven in de kennis der voeding van de pasgeborenen.

Voor het diploma ziekenverpleging A slaagden 60 kandidaten, voor de aantekening kraamverpleging 33. Voor het examen ziekenverpleging B hadden zich geen kandidaten aangemeld, voor de aantekening kinderverpleging slaagden 5 kandidaten.

De gezondheidstoestand van het personeel was bevredigend; de zo gevreesde tuberculose werd binnen gunstige grenzen gehouden. Het ligt in de bedoeling zo spoedig mogelijk de B.C.G.-enting op grondslag van vrijwilligheid in te voeren.

De *apothek* heeft aan alle aanvragen kunnen voldoen; tevens heeft zij op wetenschappelijk gebied voortreffelijke steun verleend. De vele nieuwe geneeswijzen en geneesmiddelen werden oordeelkundig toegepast. De chef van deze dienst behartigde op uitnemende wijze zowel de belangen van de wetenschap als de praktische uitvoering van alles wat met dit onderdeel verband hield en bracht steeds meer orde op het zo uitgebreide terrein van dit in omvang toenemende onderdeel.

De afdeling voor *interne ziekten* gaf nog steeds zorgen. Tengevolge van de ernstige gebreken in het gebouw en de onvoldoende huisvesting ontstonden t.a.v. de verzorging der patiënten alsook van het onderwijs grote moeilijkheden. Hoewel, dank zij de toewijding van de geneeskundige staf en de onverdroten ijver van het personeel, ernstige schade voor de patiënten en het onderwijs kon worden voorkomen, dient toch in deze toestand zo spoedig mogelijk verbetering te worden gebracht.

Voor de *heelkundige afdeling* kan worden volstaan met hetgeen omtrent deze instelling in het verslag over 1947 is vermeld. Voor al wat in deze kliniek op het gebied der nieuwe chirurgie werd verricht, bestond ook nu weer grote belangstelling, ook van de zijde van buitenlanders. Echter is het, zowel voor het hoger onderwijs als voor de verzorging der patiënten uit het noorden des lands, noodzakelijk onder de hoogleraar enige specialisten aan te stellen.

Door de aanstelling van Dr. C. R. Ritzema van Eck voor de afdeling *anesthesie en narcose* kon de opleiding van specialisten ter hand worden genomen en de medische behandeling t. a. v. dit onderdeel der geneeskunde op hoger peil worden gebracht.

In het najaar van 1948 werd in een gedeelte van de oogheelkundige kliniek onder leiding van de lector Dr. A. van der Zwan een *neuro-chirurgische afdeling* in gebruik genomen. Onder leiding van de hoogleraar W. M. van der Scheer kunnen daar in samenwerking met de psychiatrisch-neurologische afdeling 20 patiënten worden verpleegd. De aanwezigheid van de nodige operatievertrekken en een volledige röntgeninrichting waarborgt een in universitaire verband soepele inschakeling van deze voor de a.s. geneeskundigen onmisbare vorming.

In de afdeling voor *vrouwenziekten* werd tegen het einde van het verslagjaar in de ledige plaats, ontstaan door de langdurige ziekte van de hoogleraar Dr. R. Remmelts, voorzien door de benoeming van Dr. B. S. ten Berge, gynaecoloog aan het ziekenhuis aan de Coolingsingel te Rotterdam.

Het *Radioologisch Instituut* werd steeds intensiever gebruikt, waardoor het tekort aan ruimte steeds nijpender werd.

Betreffende de overige afdelingen, nl. voor oogheelkunde, neus-, keel- en oorheelkunde, huid- en geslachtsziekten, psychiatrie en neurologie, en kindergeneeskunde, vallen in het verslagjaar geen bijzondere gebeurtenissen te vermelden.

Voor de afdeling *tandheelkunde* werd een voorlopige huisvesting gevonden in de vrijgekomen loods van de werkplaatsen en smidse, welke door de architect, de heer L. van der Zee, onderling werden verbonden en aangebouwd. Een aanvaardbare oplossing, waardoor het mogelijk werd gemaakt in het najaar van 1948 met het onderwijs in de tandheelkunde te beginnen, althans voorzover de eerste twee klinische jaren betreft. Het complex werd op 30 November 1948 door de president-curator in de collegezaal voor heelkunde in tegenwoordigheid van vele belangstellende autoriteiten officieel geopend. Het onderhoud der gebouwen en de aanvulling der inventarissen werden nog steeds bemoeilijkt door

het gebrek aan de nodige materialen en grondstoffen. Het uitwendige der gebouwen liet nog zeer veel te wensen over.

De verandering van de stoom- in warmwaterverwarming in de afdelingen voor het personeel, vrouwenziekten en psychiatrie-neurologie werd door de langzame aanvoer van materialen ten zeerste vertraagd. Bij de oude leidingen bleken zoveel corrosieverschijnselen te zijn opgetreden dat een Guldager electrolyse installatie moest worden aangeschaft.

De *desinfectie-afdeling* is door de inspectie goedgekeurd en heeft in het verslagjaar zonder stoornis kunnen werken.

Zowel voor de behandeling der patiënten als voor de toepassing van de nieuwe narcose-techniek werd veelvuldig overleg met de technische dienst vereist.

Terreinen en tuinen kregen langzamerhand een beter aanzien. De toestand der geasfalteerde wegen was echter van die aard dat in de komende jaren grondige herstellingen nodig zullen zijn.

De bibliotheek van het *Theologisch instituut* werd door aankoop vergroot, evenals de verzameling diapositieven.

De boeken van het *Juridisch instituut* en van het *Strafrechtelijk en criminologisch instituut* werden door aankoop enigszins uitgebreid.

De afdeling *anaesthetologie* werd ondergebracht in de heelkundige kliniek.

Een begin werd gemaakt met de verbouwing van het *bacteriologisch-serologisch laboratorium*, waardoor een grotere practicumzaal zal worden verkregen. Aangekocht werden 3 microscopen, terwijl de droogsterilisator werd vernieuwd.

Omtrent het *dermatologisch laboratorium* met bijbehorende kliniek valt niet veel bijzonders te vermelden, evenmin omtrent het *heelkundig laboratorium* met bijbehorende kliniek.

De bibliotheek van het *histologisch laboratorium* werd overgebracht naar de bibliotheek van het anatomisch laboratorium.

Met de hoognodige bouw van een nieuw laboratorium met kliniek voor *inwendige geneeskunde* werd ook dit jaar nog niet begonnen.

Voor het *neur-, keel- en oorheelkundig laboratorium* werd een aantal instrumenten voor longonderzoek aangeschaft.

De kliniek voor *kindergeneeskunde* onderging in het afgelopen jaar geen veranderingen, terwijl evenmin belangrijke aanschaffingen werden gedaan.

In de *oogheelkundige kliniek* vond een interne verbouwing plaats in verband met de inrichting van een afdeling voor neuro-chirurgie. Tevens werd een nieuwe draaibank voor de werkplaats aangeschaft en in bedrijf gesteld.

De archiefruimte van het *pathologisch-anatomisch laboratorium* werd verbeterd.

In verband met de komst van de nieuwe hoogleraar werd het instrumentarium van het *pharmacologisch laboratorium* aanzienlijk uitgebreid.

In het *physiologisch laboratorium* en in het *physiologisch-chemisch laboratorium* vonden geen veranderingen van betekenis plaats.

De centrale verwarming van de *psychiatrisch-neurologische kliniek* werd geheel vernieuwd. De door de Rockefeller Foundation toegezegde electro-encephalograaf werd nog niet ontvangen.

De noodzakelijke veranderingen in de afdeling *röntgenologie* konden dit jaar nog niet worden uitgevoerd.

De afdeling voor *sociale en preventieve geneeskunde* werd ondergebracht in aangrenzende vertrekken van het anatomisch en histologisch laboratorium. Begonnen werd met de inrichting van een eigen handbibliotheek, waartoe een 160-tal werken van het bacteriologisch laboratorium werd overgenomen. Voor het *verloskundig laboratorium* met bijbehorende kliniek werd een stofwisselingsapparaat aangeschaft.

De afdelingen voor *tandheelkunde* werden als volgt ondergebracht:

de afdeling *materia technica* in twee vertrekken op het physiologisch laboratorium;

de afdelingen conserverende tandheelkunde, dento-maxillaire orthopaedie en prothodontie deels in de villa Volonté (tandheelkundig laboratorium) en deels op het terrein van het ziekenhuis (tandheelkundige polikliniek). De afdeling voor mondheelkunde zal geheel in de tandheelkundige polikliniek worden gevestigd, doch is thans voor een deel nog in de heelkundige kliniek ondergebracht. De inrichting van de villa Volonté kwam in het voorjaar klaar; 1 Februari werden de eerste studenten op dit laboratorium ontvangen. In verband met de vestiging van deze afdelingen vonden uiteraard zeer vele aankopen van meubilair, instrumentarium, boeken en leermiddelen plaats.

De praeparaten van het *anatomisch laboratorium* werden regelmatig aangevuld, o. m. met een verzameling nieuwe corrosiepraeparaten.

Uitbreiding van de hulpmiddelen van het anorganisch en fysisch-chemisch laboratorium vond dit jaar niet plaats.

Het *dierkundig laboratorium* werd enigermate verbouwd, waardoor ook het „walvishuisje” tot aquarium ingericht kon worden. Inmiddels waren de plannen voor de zo hoognodige bouw van een nieuw laboratorium nagenoeg gereedgekomen. De verzamelingen, welke gedeeltelijk in een museumruimte en gedeeltelijk op de zolder waren ondergebracht, werden nu geconcentreerd in het museum en opgesteld in de vorm van een onderwijscollectie.

Voor het *Genetisch instituut* werden nieuwe boekenrekken aangeschaft; drie in 1946 bestelde microscopen werden ontvangen, terwijl uit de nalatenschap van Prof. Dr. Tine Tammes haar gehele wetenschappelijke bibliotheek ten geschenke werd ontvangen.

De door de overbrenging van een gedeelte van het *Philologisch-historisch instituut* vrijgekomen ruimte in het perceel Melkweg werd in gebruik genomen door het *Geologisch instituut*. De verzameling werd uitgebreid.

De aanleg en beplanting op de Hortus de Wolf vond verdere voortgang. De tuin trok dit jaar vele bezoekers en werd algemeen bewonderd.

Door overbrenging van de werkkamer der afdeling Nederlands kon het *Kristallografisch instituut* de beschikking krijgen over een nieuwe werkplaats. Een nieuwe draaibank werd aangeschaft.

Voor het *Mathematisch instituut* werden een telmachine en een handrekenmachine aangeschaft.

Op het *natuurkundig laboratorium* vond een inwendige verbouwing plaats, waardoor een tweede practicumzaal en een nieuwe instrumenten-bergplaats werden verkregen. Voor de eerste werden werktuigen en laboratoriumkrukken aangeschaft.

Betreffende het *organisch-chemisch laboratorium* zijn geen bijzonderheden te vermelden; evenmin omtrent het *pharmaceutisch laboratorium*.

Voor het *pharmacognostisch en galenisch laboratorium* werden enige kostbare instrumenten verkregen, deels door aankoop, deels door schenking van de Rockefeller Foundation.

Voor de werkplaats van het *plantkundig laboratorium* werden enige instrumenten aangeschaft, terwijl voor het laboratorium van de Rockefeller Foundation enige instrumenten ten geschenke werden ontvangen. In de afdeling *plantenysystematiek* werd een inrichting voor stereoprojectie opgesteld.

Bij het *sterrekundig laboratorium* „Kapteyn” werd een aangrenzende kamer gevoegd voor de accumulatoren. Aan het gebouw van het *Biologisch-archaeologisch instituut* werden ook dit jaar enige verbeteringen aangebracht. Een zestal collecties werd aangekocht, terwijl de palaeolithische verzameling geheel anders werd opgesteld.

De boekerij en de verzameling van het *Instituut voor kunstgeschiedenis* werden wederom, deels door aankoop deels door schenkingen, uitgebreid.

Enige afdelingen van het *Philologisch-historisch instituut* werden overgebracht naar het perceel Oude Boteringstraat 32. Bij de afdeling Engels werd een kamer ingericht voor lexicographisch werk, terwijl voor de afdeling Nederlands werden ingericht een dialect-kamer en op de otologische kliniek een phonologische kamer.

Het *Psychologisch instituut* „Heymans” werd voorzien van wisselstroom; tevens werden enige instrumenten aangeschaft.

Voor de verzameling van de *Senieterische werkkamer* werden drie kleine Egyptische grafbeeldjes ten geschenke ontvangen. Het toegezegde bruikleen van het Rijksmuseum voor oudheden werd ook dit verslagjaar nog niet ontvangen.

Op het einde van het verslagjaar werd een begin gemaakt met de inrichting der vertrekken voor de economische en sociale wetenschappen in het perceel Oude Boteringstraat 44, dat ter beschikking van de universiteit gesteld was.

GEMEENTELIJKE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

ALGEMEEN

De in het voorafgaande jaar door de wnd. rector-magnificus uitgesproken verwachting ten aanzien van de verwezenlijking der bestuurshervorming voor de Amsterdamse Universiteit was in het verslagjaar nog niet veel nader tot haar vervulling gekomen, hoewel een krachtiger centrale leiding, uit de universiteit zelf gevormd, met het oog op de omvang welke zij heeft gekregen, een dringende eis is.

De te geringe eenheid welke de universiteit in haar optreden zowel naar buiten, in het bijzonder tegenover toezicht houdende bestuursorganen, als naar binnen ten aanzien van haar organisatie voor wetenschap en onderwijs demonstreert, is wel het voornaamste bezwaar tegen de bestaande toestand. Een centrale leiding moet er op gericht zijn de schakel te vormen tussen de universiteit enerzijds en curatorium en gemeentebestuur anderzijds. Met de instelling daarvan kan met het oog op het ontwerpen en doorvoeren van noodzakelijke diepgaande vernieuwingen niet gewacht worden totdat door de Staatscommissie voor de reorganisatie van het hoger onderwijs hiervoor richtlijnen zijn aangegeven. De universiteit heeft dringend hulp nodig om de gevaren te bestrijden welke de kwaliteit van het onderwijs bedreigen, gevaren, die enerzijds voortvloeien uit de overbelasting met studenten, waardoor het reeds vóór de oorlog te geringe persoonlijke contact tussen docenten en studenten vrijwel nihil is geworden, anderzijds uit de zucht der studenten om de studie, met opoffering van breedte en diepte, in zo kort mogelijke tijd te beëindigen. Ten dele ligt de oorzaak van het drijven der studenten in dezen in de „struggle for life”, de begeerte naar een plaats in het maatschappelijk leven, ten dele in de verminderde materiële welstand als gevolg van de relatieve verarming van dat deel der bevolking waaruit tot dusver het grootste deel der studenten afkomstig is. Daar komt nog bij de sinds 50 jaar over de gehele wereld merkbare en na de oorlog sterk gegroeide toevloed van studenten uit minder welgestelde bevolkingsdelen, die gezien moet worden als een te waarderen teken van doorbrekende sociale vernieuwing en een verheugend toenemend verlangen naar kennis en ontwikkeling, waarmede echter veelal een lager algemeen ontwikkelingspeil van de uit die kringen stammende studenten gepaard gaat. Dienovereenkomstig zal voor handhaving van het vroegere culturele peil door de universiteit meer energie moeten worden opgebracht. Op 8 November besloot de senaat aan Z. E. W. L. Mackenzie King, Minister-President van Canada, ter gelegenheid van zijn bezoek aan Nederland en Amsterdam het eredoctoraat in de rechtsgeleerdheid aan te bieden. De promotor, Prof. Levenbach, huldigde de grijze staatsman niet alleen als voorganger van het Canadese volk dat zoveel tot de bevrijding van Nederland heeft bijgedragen, maar ook als de man wiens overtuigend strijden voor geestelijke vrijheid voortkwam uit brede academische eruditie.

Een commissie van de senaat onder voorzitterschap van Prof. Mr. Hazewinkel—Suringa stelde een onderzoek in naar de mogelijkheid van eliminering van voor de studie *ongeschikte aspirant-studenten*. Aan de hand van het door deze commissie uitgebrachte rapport overwoog de senaat:

- a. dat, indien voor de medische faculteit wegens overvulling met studenten tot instelling van een numerus clausus zou worden overgegaan, daarvoor een methode tot uitschiften van de besten onder de gegadigden nodig is;
- b. dat wel voor de andere faculteiten voorlopig het best zou kunnen worden volstaan met de thans vigerende natuurlijke selectie, maar dat niet onwaarschijnlijk ook voor deze faculteiten een of andere schiftmethode voor het elimineren van ongeschikten nodig kan worden.

Voorziende dat daarvoor mogelijkerwijze inschakeling van een psychotechnisch

onderzoek aan de orde kan komen, besloot de senaat, overeenkomstig het advies van de commissie, voor alle faculteiten een onderzoek in te stellen naar de waarde van een psychologisch geschiktheidsonderzoek. Aan Prof. Révész werd verzocht dit onderzoek te verrichten en wel zodanig dat gedurende een aantal achtereenvolgende jaren, afwisselend uit verschillende faculteiten, een aantal eerstejaars-studenten voor onderzoek zal worden opgeroepen. De bij dit onderzoek verkregen uitkomsten zullen worden gedeponceerd om later aan de reële studieresultaten te worden getoetst.

Daarnaevens werd besloten om te trachten, in samenwerking met andere universiteiten en met de scholen voor middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs, te komen tot een organisatie van radio-uitzendingen van voordrachten om scholieren in te lichten omtrent de verschillende studierichtingen en de daarvoor te stellen eisen.

Na langdurige voorbereidingen nam de senaat het besluit over te gaan tot de stichting van een monument voor de door de oorlog en het verzet gevallen docenten en studenten. Besloten werd tot het doen vervaardigen en aanbrengen in de vestibule der universiteit van een plaquette met passend opschrift. Naast dit huldeblijk werd het initiatief genomen tot de stichting van een fonds ten bate van zieke studenten onder de naam „Verpleegfonds voor studenten der Universiteit van Amsterdam”. Over de wijze van uitvoering dezer besluiten zou nader worden beslist.

Op uitdrukkelijk verzoek van de Departementen van Overzeese Gebiedsdelen en van Defensie verzocht de senaat Prof. Stellwag op te treden als contact-hoogleraar voor repatriërende militairen, naast en in samenwerking met Prof. Galestin, die reeds geruime tijd een overeenkomstige functie vervult voor de Malino-studenten.

In zijn vergadering van 22 April nam de senaat een motie aan waarin hij zijn instemming betuigde met het verzoek van de Nederlandse Studentenraad aan de Nederlandse Regering tot het verlenen van asyl en toelating tot de Nederlandse universiteiten van uit het buitenland om *politieke redenen gevluchte docenten en studenten*. Naar aanleiding hiervan mogen twee bijzondere feiten worden vermeld, die wel niet in strikte zin bij de acta der universiteit behoren maar waarbij toch de universiteit nauw betrokken is.

Op 5 Maart heeft in het Concertgebouw een door een studenten-comité uitgeschreven protestvergadering plaats gehad naar aanleiding van de gewelddaden die tegen docenten en studenten te Praag zijn gepleegd.

Meer dan 2000 studenten en een aantal docenten waren aanwezig. Van ruim 11 000 studenten uit geheel Nederland waren adhaesiebetuigingen binnengekomen.

Enkele weken later, op 9 April, vond op initiatief van het college van rectores-magnifici in de senaatskamer een vergadering plaats die een unicum was in de geschiedenis van het Nederlandse hoger onderwijs. Alle rectores-magnifici waren daar tezamen met afgevaardigden van wetenschappelijke staven en studenten van alle Nederlandse universiteiten en hogescholen. Eenstemmig verklaarde men zich accoord met de oprichting van een *Universitair Asylfonds* en

werd de wens uitgesproken dat aan alle universiteiten onder leiding van de rector-magnifici een lokaal comité ten behoeve van de asyl-actie gevormd zou worden. Deze eenstemmigheid gaf het vertrouwen dat, indien weer een aanslag op de vrijheid van universiteiten en hogescholen zou geschieden, docenten en studenten aaneengesloten ter verdediging klaar zullen staan.

Aan een commissie, bestaande uit vertegenwoordigers van alle faculteiten, onder voorzitterschap van Prof. Clay, werd verzocht de wenselijkheid en de mogelijkheid te onderzoeken van een *interfacultaire studie* in de *anthropologie*, waaronder te verstaan is de wetenschap van de mens in de ruimste zin. Ter toelichting diene het volgende.

Er bestaat in de wereld een grote nood en een bewust wordend verlangen naar mensenkennis in de diepste, meest letterlijke zin van het woord. Het is mogelijk dat men sceptisch staat tegenover de mogelijkheid deze kennis in haar noodzakelijke veelzijdigheid in een wetenschappelijke studie te omvatten; ook de psychologie heeft als zodanig niet de nodige veelzijdigheid. Iedere eenzijdige of zelfs iedere minder veelzijdige poging echter om de mens wetenschappelijk te kennen schiet tekort en kan zelfs, in de praktijk toegepast, door haar eenzijdigheid positieve gevaren opleveren. De mens is én lichaam én geest en bovendien een element in een gemeenschap met ethische postulaten. Daarom zal een studie in de anthropologie, zelfs al zou deze slechts ideologisch resultaat hebben, niet tevergeefs zijn, indien daardoor voor de velen die op verantwoordelijke posten met mensen moeten omgaan, het bestaan van het wetenschappelijk onbenaderbare in de mens tot zekerheid zou worden.

Voor wat de praktische kant betreft zou het werkgebied der anthropologie zich kunnen uitbreiden vanaf wat men thans de physische anthropologie noemt enerzijds en de psychologie anderzijds. Een middenterrein zou nauw verwant zijn aan wat beoogd wordt in de sociologische afdeling van de zevende faculteit, nl. opleiding van sociale werkers, jeugd- en fabrieksleiders. Meer nog dan voor de psychologie reeds gewenst wordt, zou voor de anthropologie een soepele multi-interfacultaire samenwerking in enigerlei vorm moeten worden gevonden.

Tijdens het verslagjaar mocht de universiteit een aantal *geschenken* ontvangen. Zo stelde het Rockefeller Instituut een tweetal subsidies onder beheer van de rector, één voor een onderzoek op het gebied der psychosomatische geneeskunde onder leiding van Dr. Groen en één ter ondersteuning van onderzoeken in het histologisch laboratorium, in het bijzonder met de bedoeling de beide conservatoren van dit laboratorium, Dr. B. Kroon en Dr. H. Neumann, door een persoonlijk stipendium de voortzetting van hun onderzoek over phosphatase mogelijk te maken. Voor dit onderzoek kreeg Dr. Neumann nog een stipendium van f 1 000,— van de Stichting voor wetenschappelijk-geneeskundig onderzoek. Van hetzelfde instituut ontving het anatomisch-embryologisch laboratorium een filmpname-apparaat.

Het Kunsthistorisch instituut ontving een belangrijke gift uit de bibliotheek van wijlen mevr. H. W. van Gorkum—van Hasselt, geschonken door haar echtgenoot, Mr. J. J. van Gorkum.

De psychologisch-geographische bibliotheek werd door een stipendium uit het Lem-

michfonds verrijkt met 350 werken uit de bibliotheek van wijlen Prof. Oestreich. Ter gelegenheid van het Philosophen-congres schonk Dr. S. L. Millner te New York een belangrijke verzameling Amerikaanse boeken op het gebied der wijsbegeerte en aanverwante vakken aan de Universiteit van Amsterdam en aan de Rijksuniversiteiten, met dien verstande dat eerstgenoemde daarbij de voorkeur had. De schenker heeft medegedeeld voornemens te zijn nog andere zendingen te doen volgen.

Van „People are funny” Radio Program Hollywood ontving de rector 20 voedselpakketten en wol ter verdeling.

Ook ontving de universiteit van de nabestaanden ter plaatsing in de senaatskamer de geschilderde portretten van de overleden hoogleraren Van Baken, Bouman, Rotgans en Salverda de Grave. In het Nederlands seminarium werd het portret van Prof. Prinsen geplaatst.

Verschillende hoogleraren ontvingen binnen- en buitenlandse onderscheidingen. Prof. Dr. J. de Boer werd lid van de Commission de symboles, unités et nomenclature van de Union internationale de physique; Prof. Dr. K. Ph. Bernet Kemper kreeg een aanbod voor een gewoon hoogleraarschap te Bern, waarvoor hij bedankte. Prof. Dr. J. G. van der Corput werd voor 1948 benoemd tot Roux Ball Lecturer te Cambridge (Engeland), Prof. Ir. R. J. Forbes werd membre correspondant de l'Académie internationale des sciences, Prof. Dr. A. W. de Groot werd lid der Hollandse Maatschappij van Wetenschappen.

Dr. H. J. den Hertog, lector in de organische scheikunde, bedankte voor het aanbod van een gewoon hoogleraarschap aan de Indonesische Universiteit te Bandoeng. Prof. Dr. J. van Loghem werd corresponderend lid van de Koninklijke Belgische academie van geneeskunde, mevr. Prof. Dr. Christina A. E. M. Mohrmann, secretaresse van het Comité international de linguistes voor het 6e Internationale linguisten-congres. Prof. Dr. H. J. Pos werd voorzitter van de na het congres te Amsterdam opgerichte Wereldfederatie van filosofische verenigingen. Mevr. Prof. Dr. A. Charlotte Ruys werd gekozen tot voorzitter van de Internationale vrouwelijke artsenvereniging. Prof. Dr. J. Q. van Rechten Altena werd benoemd tot directeur van 's Rijks prentenkabinet. Prof. Dr. H. J. Scholte werd foreign honorary member of the American academy of arts and sciences, Prof. Dr. N. H. Swellengrebel membre d'honneur de la Société Belge de médecine tropicale en van de Société de pathologie exotique de Paris. Hij was hoofd van de Nederlandse delegatie naar het Congres voor tropische geneeskunde en malaria te Washington. Prof. Dr. M. Valkhoff werd benoemd tot lid van de vaste technische commissie ter uitvoering van het Frans-Nederlands cultureel accoord.

In verschillende landen hielden leden van de senaat colleges en voordrachten. In het kader van het instituut der ruilprofessoren, waarvoor het Rijk en de gemeente financiële steun verlenen, kwamen naar de Amsterdamse Universiteit: uit Zwitserland: Prof. Mercier (nat. phil. fac.) en Prof. Werner (fac. der godgeleerdheid) uit Bern;

Prof. Stoli (nat. phil. fac.) en Prof. von Muralt (fac. der geneeskunde) uit Bazel; uit België: Prof. van Dievoet (jur. fac.) en Prof. Manneback (nat. phil. fac.) uit Leuven en Prof. Grégoire (litt. fac.) uit Brussel.

Naar Frankrijk gingen de Amsterdamse hoogleraren Prof. ten Cate (Lyon) en Prof. Valkhoff (Parijs), naar België Prof. Adriani (Gent).

Ter gelegenheid van het bezoek van Prof. Mercier en van Prof. Caparis, die op een studiereis met leerlingen Amsterdam bezocht, werd nog eens getuigd van de blijvende dankbaarheid der universiteit voor de hulp die de zuster-universiteit in Bern na de oorlog geboden heeft.

Voor de volgende cursus werden voor Bern uitgenodigd: Prof. van Loghem, mevr. Prof. Hazewinkel—Suringa, Prof. Sevenster en Prof. Haspels.

Onder de studenten bestond een intensief en verheugend gastverkeer, georganiseerd door de N.B.B.S. Ook het Nederlandse Comité van World Student Relief, pas 2 jaar vóór het verslagjaar opgericht en energiek geleid door een in Leiden zetelend inter-universitair bestuur, heeft zeer verdienstelijk werk verricht. Het heeft zich met zijn nobel werk voor Nederland een eervolle plaats veroverd in de wereldorganisatie die, overal waar het nodig is, zonder discriminatie naar nationaliteit of gezindheid, tracht de vaak onzegbare na-oorlogse nood onder de studenten te lenigen.

Wat betreft het *gebouw*: zij opgemerkt, dat reeds vóór de oorlog sprake was van de urgentie van een ruimere behuizing; het spreekt dus wel vanzelf dat de toestand na de oorlog nog veel moeilijker is geworden. De aula werd, door de inbeslagneming voor het geven van colleges, veelvuldig onttrokken aan het doel waarvoor zij gebouwd is. Een lokaliteit waar docenten en studenten elkaar buiten de collegezalen kunnen ontmoeten, is nog steeds niet aanwezig. De berging van het examenarchief en andere kostbare stukken staan aan brandgevaar bloot. Een nieuw gebouw, beter geoutilleerd dan het tegenwoordige, met voldoende lokaliteiten voor de inwendige dienst, het onderwijs, enz., is een dringende eis. Ten aanzien van de klinische behuizing zij opgemerkt, dat in het bijzonder de in het Binnengasthuis heersende toestanden tot ernstige klachten aanleiding hebben gegeven; zij zijn niet alleen uit onderwijs- maar evenzeer uit medisch en ethisch oogpunt ontoelaatbaar. Dit geldt vooral voor de kinder- en interne kliniek, waar voor handelingen die niet op de zalen kunnen gebeuren en voor speciale onderzoekingen alleen de collegezaal of de bibliotheek beschikbaar is. In de kinderkliniek ontbrak iedere mogelijkheid om kinderen die lijden aan ziekten van de ademhalingsorganen, van frisse lucht te doen genieten. Overledenen moesten geplaatst worden in de gangen waar patiënten en bezoekers passeren en wachten. Het behoeft dus geen betoog dat toestanden als de hier beschrevene dringend voorziening behoeven.

Een ander, niet minder ernstig punt, is dat sinds jaren, ondanks voortdurende protesten van de betreffende faculteit, door het gemeentebestuur een toestand wordt gehandhaafd waarbij de behandeling van lijders aan infectieziekten aan de geneeskundige hoogleraren is onttrokken. Het gevolg hiervan is, dat Amsterdam artsen, zelfs specialisten, aflevert zonder ervaring betreffende infectieziekten en dat betreft dan nog wel het deel der geneeskunde waarop tegenwoordig de meest revolutionaire ontdekkingen plaatsvinden.

Deze en een aantal andere belemmeringen vloeien voort uit de bovendien ook voor de eenheid van het geneeskundig onderwijs deletaire schikking dat het

medisch-klinisch onderwijs als gast is ondergebracht in gemeenteziekenhuizen en, in tegenstelling met het vóór-candidaatsdeel van de studie, ressorteert onder de wethouder van openbare gezondheid en ziekenhuiswezen. Het gevolg is dat haar belangen telkens weer overvleugeld worden door uit anderen hoofde gewenste sociaal-medische voorzieningen.

De faculteit der *wis- en natuurkunde* boekte door de nieuw verkregen opleiding voor het actuaariaat (de benoemde bijzonder hoogleraren Engelfriet en Campagne) een belangrijke en lang gewenste winst.

Op analoge wijze, consequent in haar streven te voldoen aan de eisen die men aan de toepassing der exacte wetenschappen stelt, verheugde zich deze faculteit, en de universiteit met haar, in het feit dat thans door Prof. van der Waerden als bijzonder hoogleraar in de toegepaste wiskunde een nieuwe generatie wiskundigen zal worden opgeleid, die voor de maatschappij van groot nut zullen zijn.

De faculteit der *politieke en sociale wetenschappen* was tijdens het verslagjaar nog steeds het zorgenkind der universiteit. De besluiten van de gemeenteraad tot het benoemen van drie hoogleraren in de wetenschap der politiek, in de economie en in de geschiedenis van de nieuwste tijd verkregen niet de Koninklijke bekrachtiging. De talrijke studenten in deze faculteit — ingeschreven waren 191 eerste- en 98 ouderejaars-studenten — waren als gevolg hiervan verstoken van het onderwijs in deze belangrijke vakken. De gemeenteraad voorzag hierin door het verlenen van tijdelijke onderwijsopdrachten aan de benoemden, de heren Kleerekoper, Presser en Suys. Nader overleg leidde tot de indiening van nieuwe voordrachten. Hierop is gevolgd de benoeming van de heer Kleerekoper als gewoon hoogleraar in de economie en van de heer Barents als gewoon hoogleraar in de politieke wetenschappen. In de derde vacature werd nog niet voorzien.

Het *studium generale* bestond uit:

1°. een vijftal lezingen, die tezamen met de lezingen-commissie van de A.S.V.A. werden georganiseerd, over de psychologie der geestelijke groeperingen van het Nederlandse volk;

2°. een reeks voordrachten door docenten der jurische faculteit, waarin de invloed van het historisme der 19e eeuw op de beschouwing en de wetenschap van het recht werd uiteengezet en een reeks voordrachten door docenten der wis- en natuurkundige faculteit die de invloed en de betekenis der evolutieleer belichtten.

Ten slotte waren er een aantal losse voordrachten en colleges van docenten uit verschillende faculteiten, die vanwege hun algemene strekking voor toehoorders van alle faculteiten waren aangekondigd.

Terwijl de eerstgenoemde reeks door studenten van uiteenlopende studierichtingen werd bezocht en soms door levendige discussies werd gevolgd, was de ervaring met de voordrachten over het historisme en over de evolutie-idee dat deze voordrachten overwegend werden bezocht door de eigen leerlingen van de docent, althans door studenten van de beide betrokken faculteiten. Hierdoor werd het doel van het *studium generale* gemist. Ook met de losse voordrachten was dit in meerdere of mindere mate het geval. De commissie voor het *studium generale* heeft zich deze ervaringen ten nutte gemaakt en voor het volgend

academiejaar een onderwerp aan de orde gesteld dat zowel door zijn actualiteit als door de bijdragen die alle faculteiten tot zijn belichting zullen bieden, aan de bezwaren van de onderwerpen van het verslagjaar ontkomt. Dit onderwerp is getiteld: „Wetenschap, oorlog en vrede.” 25 docenten der universiteit zijn bereid gevonden om ieder vanuit zijn vakgebied de problemen te belichten welke in deze titel besloten liggen. Doordat bij dit onderwerp de wetenschap ten nauwste verweven is met de tegenwoordige beschaving en de haar dreigende gevaren, verwachtte de commissie voor deze voordrachten grotere belangstelling dan in het verslagjaar werd betoond.

De vanwege de universiteit georganiseerde *lichamelijke oefening* der studenten voldeed aan een door velen gevoelde behoefte. Ruim 1000 studenten — d.i. bijna het dubbele van dat in de voorafgaande cursus — namen deel aan de verschillende oefeningen onder leiding van de heer P. Korver en mej. C. H. Bekker. Belangrijk voor de universiteit was het welslagen van de „*Universiteitsdag*”, in het verslagjaar de eerste, door de Amsterdamse Universiteitsvereniging georganiseerd, op de eerste Zaterdag na de rectoraatsoverdracht. Door hoogleraren van alle faculteiten werden zorgvuldig uitgekozen onderwerpen behandeld. De dag werd geopend door de rector-magnificus, waarna Prof. Romein een rede hield over „Universiteit en maatschappij in de loop der tijden”. Het ligt in de bedoeling dat de Universiteitsvereniging onder auspiciën der Civitas jaarlijks de universiteitsdag zal maken tot een vast instituut.

Ook de *Indische commissie* van de A.S.V.A. toonde zich actief. In samenwerking met haar collega van de Vrije Universiteit en de Vereniging van Curaçaose studenten in Nederland organiseerde zij een uitstekend geslaagd *West-Indisch Congres* in het Indisch instituut op 28 en 29 Januari, alsmede „Indonesische veertien dagen” van 28 April tot en met 11 Mei.

De universiteit verleende gastvrijheid aan drie congressen: de Assemblée générale van de Union internationale de physique pure et appliquée; de International conference in the physics of metals, onder auspiciën van de Nederlandse natuurkundige vereniging, en ten slotte aan het 10e Internationale filosofen-congres. Op 13 Januari ontving de universiteit de Belgische minister Spaak en op 14 Januari had de Barlaeus-herdenking plaats. Op 16 Februari had in de collegezaal van het botanisch laboratorium de herdenking plaats van de 100e geboortedag van Hugo de Vries met een rede van de hoogleraren Heimans en Weevers. Ter ere van Hugo de Vries werd de plaats waar hij werkte, voortaan Hugo de Vries-laboratorium genoemd. Hij is opgenomen in de reeks der illustrissimi, wier namen de aula sieren.

Op 13 Maart hield Prof. Hocking uit Harvard, gastprofessor aan de Rijksuniversiteit te Leiden, een rede over „The sciences of men”.

Op 8 April werd in de senaatskamer de Civitas-overeenkomst door afgevaardigden van senaat, A.S.V.A., staf en A.U.V. plechtig getekend.

WIJZIGING VERORDENING

Bij besluit van de gemeenteraad van 23 Juli 1947, no 407, werd artikel 22, 2e lid, der verordening tot regeling van de Universiteit van Amsterdam vervangen door een nieuw artikel, luidende:

„De rector-magnificus gaat niet tot de inschrijving over, voordat door de student, toegehoord of laborant

een schriftelijke verklaring van de Stichting voor universitaire gezondheidszorg wordt overgelegd, waaruit blijkt dat de betrokkene binnen drie maanden vóór de inschrijving röntgenologisch op longtuberculose is onderzocht en voordat hem het bewijs is getoond dat de bij de verordening voor het bijwonen der lessen of het gebruik maken van laboratoria vastgestelde bijdrage(n) is (zijn) voldaan, of hem, te zijner beoordeling, duidelijk is gebleken dat de belanghebbende krachten de te dien aanzien geldende bepalingen van het betalen van de bedoelde bijdrage(n) is vrijgesteld en bovendien, voorzover het toehoorders en laboranten betreft, dat de vergunning is verkregen:

- a. voor de toehoorders: van de faculteit door welke leden de lessen gegeven worden, die de toehoorder wenst te volgen en van burgemeester en wethouders;
- b. voor de laboranten: van de hoogleraar-directeur van het desbetreffende laboratorium."

Bij besluit van de gemeenteraad van 10 September 1947, no 492, werd artikel 21, 6e lid, gewijzigd als volgt:

"Zij die zich als student doen inschrijven, zijn verplicht zich bij de inschrijving tegen betaling van een door burgemeester en wethouders vast te stellen bedrag in het bezit te stellen van het in artikel 6 bedoelde programma en van de daar bedoelde gids voor het studiejaar waarvoor zij inschrijving wensen."

In hun vergadering van 30 April 1948 besloten burgemeester en wethouders van Amsterdam, onder intrekking van alle vroeger genomen besluiten, voorzover daarin de hiernavolgende punten eveneens, doch anders zijn geregeld:

gerekend met ingang van 1 Juli 1947 de regeling der jaarwedden voor de assistenten in tijdelijke dienst bij het hoger onderwijs, vastgesteld bij besluit van burgemeester en wethouders van 12 December 1919 (*Gemeenteblad* 1920, afd. 3, volgnummer 4), laatstelijk gewijzigd bij besluit van burgemeester en wethouders van 29 November 1946, no 3728 O, te wijzigen als volgt:

1°. in artikel 1, sub a, worden de bedragen f 3750,—, f 1980,— en f 990,— vervangen door f 4400,—, f 2600,— en f 1300,—;

2°. in artikel 1, sub b, worden de bedragen f 2250,—, f 2360,—, f 2470,—, f 1980,— en f 990,— vervangen door f 2850,—, f 3000,—, f 3150,—, f 2600,— en f 1300,—;

3°. in artikel 1, sub c, worden de bedragen f 2875,—, f 1980,—, f 990,— en f 1800,— vervangen door f 3500,—, f 2600,—, f 1300,— en f 2600,—;

4°. in artikel 2 wordt het bedrag f 800,— vervangen door f 1000,—;

2. gerekend met ingang van 1 Januari 1947 artikel 3 te vervangen door een nieuw artikel, luidende:

"Met betrekking tot kindertoeslag en ongehuwdenaftrek gelden voor de assistenten dezelfde regelingen als voor de ambtenaren op wie het ambtenarenreglement van toepassing is, met dien verstande dat, behoudens op de jaarwedde van de ongehuwde uitwonende assistenten aan de afdelingen van de hoogleraren in de ziekenhuizen, op de jaarwedden van de ongehuwde assistenten voorzover deze jaarwedden niet meer bedragen dan f 2600,—, geen ongehuwdenaftrek wordt toegepast".

Bij besluit van de gemeenteraad van 11 Februari 1948, no 64, gewijzigd bij besluit van 5 Mei 1948, no 229, werden de volgende wijzigingen aangebracht:

A. 1°. in de eerste alinea van artikel 17 worden, gerekend te zijn ingegaan 1 Juli 1947, de bedragen van f 7100,— en f 9175,— vervangen door f 8225,— en f 10 300,—;

2°. artikel 18 wordt, gerekend te zijn ingegaan 1 Januari 1947, vervangen door een nieuw artikel, luidende: Met betrekking tot kindertoeslag en ongehuwdenaftrek gelden voor de hoogleraren en lectoren dezelfde regelingen als voor de ambtenaren op wie het ambtenarenreglement van toepassing is;

B. zijn besluiten van 5 December 1945, no 9, en van 18 December 1946, no 725, worden ingetrokken voorzover hetgeen daarin is geregeld betrekking heeft op de bezoldiging van de hoogleraren en lectoren.

In zijn vergadering van 8 September 1948 besloot de gemeenteraad artikel 24, 2e lid, regelen de het aftreden van de curatoren der universiteit, te wijzigen en te doen luiden als volgt:

"Ieder jaar treedt een der zes laatstgenoemde af. De afgetredene is weder benoembaar."

COLLEGE VAN CURATOREN

Het college van curatoren was als volgt samengesteld:

Mr. A. J. d'Ailly, president-curator, Mr. W. G. A. van Sonsbeeck, Dr. J. C. Went, Dr. C. T. van Valkenburg, Mr. G. van Hall, Dr. H. R. Kruyt, mevr. Mr. H. F. Kuiper—Talma Scheemay, mevr. M. Abbas, wnd. secretaresse.

In zijn vergadering van 8 October 1947 verleende de gemeenteraad op zijn verzoek eervol ontslag aan de heer Mr. P. Otten als secretaris van het college van curatoren.

HOOGLERAREN, LECTOREN, PRIVAATDOCENTEN EN ANDERE DOCENTEN

Rector-magnificus was Dr. G. C. Heringa, secretaris van de senaat Mr. W. G. Vegting. Assessoren waren de hoogleraren Dr. W. Leendertz, Mr. H. R. Hoetink, Dr. M. W. Woerdeman, Dr. J. Clay, Dr. D. Cohen en Dr. Th. Limperg. Op 15 September 1947 droeg, wegens ontstentenis van de hoogleraar Dr. P. N. U. Harting, de hoogleraar Dr. J. Clay als waarnemend rector-magnificus het rectoraat over aan Dr. G. C. Heringa, bij welke gelegenheid hij tevens verslag uitbracht aangaande de lotgevallen der universiteit in het afgelopen studiejaar. Ter gelegenheid van de dies natalis der universiteit hield de hoogleraar Dr. G. C. Heringa op 8 Januari 1948 een rede, getiteld: „De harmonische eenheid van het levende organisme”.

In het afgelopen studiejaar zijn de volgende oud-hoogleraren overleden:

Dr. A. E. H. Swaen op 28 October 1947;
Dr. J. C. H. de Meyere op 6 November 1947;
Dr. K. Herman Bouman op 8 November 1947;
Dr. J. Rotgans op 29 Maart 1948;
Dr. H. A. van Bakel op 12 Juni 1948.

Door de gemeenteraad werd eervol ontslag verleend aan de volgende hoogleraren:

Dr. A. H. W. Aten als gewoon hoogleraar in de analytische chemie, de electrothermie en de electrochemie met ingang van 20 September 1948;
Dr. J. J. van Loghem als gewoon hoogleraar in de gezondheidsleer en medische politie met ingang van 20 September 1948;
Dr. J. Terpstra als buitengewoon hoogleraar in de mineralogie en kristallografie met ingang van 1 September 1948.

De gemeenteraad benoemde in zijn vergadering van:

23 Juli 1947 Dr. H. Meyer Jr. tot gewoon hoogleraar in de Duitse taal- en letterkunde; deze aanvaardde zijn taak op 13 October 1947 met het uitspreken van een rede, getiteld: „De levensavond als litterair motief”; en
Dr. A. Biemond tot gewoon hoogleraar in de neurologie; deze aanvaardde zijn taak op 3 November 1947 met het uitspreken van een rede, getiteld: „Enige beschouwingen over erfelijke organische zenuwziekten”;
24 September 1947 Dr. S. Antoniadis tot buitengewoon hoogleraar in de Nieuw-Griekse taal- en letterkunde; deze aanvaardde haar taak op 15 Maart 1948 met het uitspreken van een rede, getiteld: „Nieuwe stromingen in de Griekse letterkunde na 1922”;
5 November 1947 Dr. S. K. Baschwitz tot buitengewoon hoogleraar in de leer van pers, openbare mening en propaganda; deze aanvaardde zijn taak op 19 April 1948 met het uitspreken van een rede, getiteld: „De intelligentie van het krantenlezend publiek”;
19 November 1947 Dr. P. B. van Steenis tot buitengewoon hoogleraar in de tropische geneeskunde; deze aanvaardde zijn taak op 8 Maart 1948 met het uitspreken van een rede, getiteld: „Een kringloop der tropische geneeskunde”;
3 December 1947 Dr. A. Hagedoorn tot gewoon hoogleraar in de oogheelkunde; deze aanvaardde zijn taak op 12 April 1948 met het uitspreken van een rede, getiteld: „De opdracht”;
21 Mei 1948 Dr. A. Heyting tot gewoon hoogleraar in de meetkunde, algebra en wijsbegeerte der wiskunde;
Mr. Dr. J. A. van Praag tot buitengewoon hoogleraar in de Spaanse taal- en letterkunde;
28 Juli 1948 Dr. S. Kleerekoper tot gewoon hoogleraar in de beginselen der economie, alsmede in de economische en sociale politiek.

De volgende hoogleraren aanvaardden hun ambt:

Dr. I. J. Brugmans, gewoon hoogleraar in de economische geschiedenis, op 20 October 1947 met het uitspreken van een rede, getiteld: „Wendingen in de economische geschiedenis”;
Mr. C. T. Bertling, bijzonder hoogleraar in de ethnologie van Indonesië, Suriname en de Nederlandse Antillen vanwege het Indisch instituut, op 27 October 1947 met het uitspreken van een rede, getiteld: „Sociale werkelijkheid bij primitieven”;

Dr. W. Kouwenaar, bijzonder hoogleraar in de tropische gezondheidsleer vanwege het Indisch instituut, op 8 December 1947 met het uitspreken van een rede, getiteld: „Vergelijkende tropenpathologie en hygiëne”.

De volgende *lectoren* aanvaardden hun ambt:

mej. Dr. C. A. E. M. Mohrmann, lector in vulgair Latijn, Oud-Christelijk Latijn, Middeleeuws Latijn en laat Latijn, op 21 October 1947 met een openbare les over: „Laat Latijn en Middeleeuws Latijn”; de heer P. de Wolff, lector in de statistiek, op 31 October 1947 met een openbare les over: „De betekenis van de steekproef voor het economisch-statistisch onderzoek”; Ir. J. Straub, lector in de keuring van voedingsmiddelen, op 10 November 1947 met een openbare les over „Leven en sterven onzer voedingsmiddelen”.

In zijn vergadering van 5 Mei 1948 besloot de gemeenteraad tot toelating van de Stichting voor hoger onderwijs in de actuariële wetenschappen tot het vestigen van een bijzondere leerstoel in de actuariële leer van de levensverzekering aan de Universiteit van Amsterdam en een bijzondere leerstoel in de actuariële leer van de sociale verzekering bij de faculteit der wis- en natuurkunde. De stichting benoemde als bijzonder hoogleraar voor deze leerstoelen resp. Dr. J. Engelfriet en Dr. C. Campagne. De gemeenteraad besloot in zijn vergadering van 28 Mei 1948 tot toelating van de Stichting voor hoger onderwijs in de toegepaste wiskunde tot het vestigen van een bijzondere leerstoel in de toegepaste wiskunde aan de Universiteit van Amsterdam.

Voor de bezetting van deze leerstoel werd door de stichting aangewezen Dr. B. L. van der Waerden. De leeropdracht van de hoogleraar Dr. M. Valkhoff werd gewijzigd in „Romaanse philologie, in het bijzonder de Franse taal- en letterkunde”, die van de hoogleraar Mr. Dr. N. W. Posthumus in „economische en sociale geschiedenis”, met de bepaling dat hij voortaan alleen zitting zal hebben in de faculteit der letteren en wijsbegeerte, en die van de lector Dr. J. de Groot in „Analyse en topologie”.

Als *privaatdoent* werden toegelaten om onderwijs te geven in de achter hun namen vermelde leervakken:

Dr. L. M. van Dis, didactiek van het Nederlands;

Dr. H. Engel, geschiedenis van de zoölogie;

mej. Dr. M. Vuyk, psychische ontwikkeling van het kleine kind.

Ingetrokken werd de toelating van:

W. H. ten Seldam (paedagogische psychologie) en Dr. F. van Heek (economische aardrijkskunde).

Mej. Dr. B. H. Wind, toegelaten als *privaatdoente* in de geschiedenis van de Franse taal en stijl, hield op 14 October een openbare les over: „Gesproken en geschreven Frans in de XVIe eeuw”.

Dr. B. M. I. Delfgaauw, toegelaten als *privaatdoent* in de existentiële filosofie, hield op 18 November een openbare les over: „Existentiële verwondering”.

PRIJSVRAGEN

Op de door de faculteit der godgeleerdheid uitgeschreven prijsvraag is geen antwoord ingekomen. Op de door de faculteit der wis- en natuurkunde uitgeschreven prijsvraag is één antwoord ingekomen onder het motto: „De waarheid is idee”, hetwelk een eervolle vermelding waardig gekeurd werd. De schrijver bleek te zijn de heer M. Mulder, candidaat in de psychologie aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam.

Op de door de faculteit der letteren en wijsbegeerte uitgeschreven prijsvraag is één antwoord ingekomen onder het motto: „De waarheid zal u vrijmaken (Evangelië van Johannes)”, hetwelk noch een bekroning noch een eervolle vermelding werd waardig gekeurd.

Op de door de faculteit der geneeskunde uit het Fonds Reich uitgeschreven prijsvraag is één antwoord ingekomen onder het motto: „Ex umbris et imaginibus in veritatem”, hetwelk noch een bekroning noch een eervolle vermelding werd waardig gekeurd.

Op de op 15 September 1946 door de faculteit der geneeskunde uitgeschreven prijsvraag, waarvoor de termijn van inzending der antwoorden tot 15 September 1948 was verlengd, is één antwoord ingekomen onder het motto: „Du choix de l'animal peut dépendre la réussite d'une expérience”, hetwelk een eervolle vermelding werd waardig gekeurd. De schrijver bleek te zijn de heer A. F. C. Overing, candidaat in de geneeskunde aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor de aantallen studenten in de verschillende faculteiten zij verwezen naar de tabel op blz. 20. Het aantal academische examens bedroeg 2754, waarvan 1916 of 69,6 % met gunstige uitslag. Voor

de mannelijke studenten waren deze aantallen resp. 2217 en 1520 (68,6 %), voor de vrouwelijke 557 en 396 (73,7 %).

Het aantal promotiën in deze cursus bedroeg 54¹⁾, als volgt over de faculteiten verdeeld:

godgeleerdheid	1	wis- en natuurkunde	14
rechtsgeleerdheid	5	letteren en wijsbegeerte	13
geneeskunde	23		

Het praedicaat „cum laude” werd daarbij 8 maal verleend.

UNIVERSITAIRE INSTELLINGEN

Zowel het universiteitsgebouw en de Agnietenkapel als de laboratoria en instituten bevonden zich in voldoende staat van onderhoud.

De heer B. Carp te Johannesburg schonk aan de gemeente ten behoeve van het *zoologisch museum* zijn collectie Afrikaanse zoogdieren en vogels.

Wijlen Dr. D. L. Uyttenboogaart legateerde aan de gemeente ter plaatsing in het *zoologisch museum* zijn verzameling exotische schildvleugelige insecten.

Wijlen Prof. Dr. A. E. H. Swaen legateerde aan de gemeente ten behoeve van de *universiteitsbibliotheek* een kostbare en met veel zorg bijeengebrachte verzameling boeken en aantekeningen over taal- en letterkunde.

VRIJE UNIVERSITEIT TE AMSTERDAM

ALGEMEEN

De voorbereidingen tot de uitbouw van de Vrije Universiteit gaven in het verslagjaar curatoren buitengewone zorgen.

Een gevoelig verlies leed de universiteit door het vertrek van de hoogleraar Haantjes naar Leiden. Prof. Haantjes verklaarde zich echter bereid voor de cursus 1948/49 een leeropdracht voor mechanica en beschrijvende meetkunde te aanvaarden. Mede in verband met het vertrek van Prof. Haantjes kwamen enkele benoemingen tot stand. Aan Dr. H. R. Woltjer, voordien hoogleraar aan de Technische Hogeschool te Bandoeng, werd een leeropdracht in de experimentele natuurkunde verstrekt. Dr. P. Mullender werd benoemd tot lector in de wiskunde en mechanica en Dr. C. C. Jonker tot lector in de natuurkunde, terwijl de heer J. Blok tot conservator werd benoemd. Verder reikende plannen tot uitbreiding van de wis- en natuurkundige faculteit, welke tevens een deugdelijke onderbouw zullen verschaffen voor de medische faculteit, waren in een vergenvorderde staat van voorbereiding.

Bij deze uitbreiding bleef het echter niet. In de faculteit der letteren en wijsbegeerte werd tot buitengewoon hoogleraar benoemd Dr. S. U. Zuidema, die op 8 Juni 1948 zijn ambt aanvaardde met het uitspreken van een rede, getiteld „De mens als historie”. Door splitsing van de filosofie komen meer in het bijzonder voor rekening van de nieuwbenoemde hoogleraar de inleiding in de systematiek voor eerstejaars-studenten, de logica, de geschiedenis van het vroeg-Christelijk denken en die van het moderne irrationalisme.

Een gebeurtenis van bijzonder belang was de totstandkoming van een *economische* faculteit. Voor deze faculteit werden benoemd: tot gewoon hoogleraar Dr. J. J. Zijlstra voor de economie, Dr. F. L. van Muiswinkel voor de bedrijfshuishoud-

¹⁾ Bovendien 1 promotie honoris causa.

kunde en Dr. Z. W. Sneller voor de economische geschiedenis; tot buitengewoon hoogleraar Mr. N. Okma voor het privaatrecht, Mr. W. F. de Gaay Fortman voor privaatrecht en arbeidsrecht, Mr. H. J. Hellema voor het belastingrecht en de leer der openbare financiën; tot lector Dr. G. de Jong voor de economische geografie en Drs. G. Goudswaard voor de statistiek.

In de stichting van de nieuwe faculteit komt tot uitdrukking de toenemende betekenis én van de economie én van de Vrije Universiteit. De roep om een zelfstandige economische faculteit staat in nauw verband met de drang naar een meer intensieve wetenschappelijke beoefening van de economie en de gestegen behoefte van het maatschappelijk leven aan theoretisch-economisch geschoolde krachten. Beide motieven hebben voor de Vrije Universiteit betekenis. Tegenover de opvatting die de wetenschap der economie bouwt op de uit het welvaartstekort geboren natuurkracht van het economisch motief en dit motief isoleert van ethische factoren, heeft zij te stellen een wetenschapsbeoefening die ook de economische overleggingen bindt aan de normen, vervat in de Heilige Schrift.

Het praktische leven roept om degelijk-wetenschappelijk geschoolde economen. Departementale bureaux en administratieve instanties zoeken hen en vooral in het bedrijfsleven openbaart zich een sterke neiging om op economische krachten beslag te leggen. Banken en fabrieken, organisaties van ondernemers en arbeiders, die zich vroeger van de medewerking van juristen voorzagen, trachten al meer en al sterker oud-leerlingen van een economische faculteit aan zich te verbinden. De kansen op het vinden van een maatschappelijke betrekking worden voor de studenten in de economie nog verhoogd doordat zij sinds enkele jaren bevoegd kunnen worden verklaard tot het geven van middelbaar onderwijs in de economie en enkele andere vakken.

De totstandkoming van de nieuwe faculteit betekende voor de universiteit zowel kwalitatief als kwantitatief een belangrijke vooruitgang. De nieuwbenoemde hoogleraren die hun ambt nog niet aanvaardden, meegerekend, telde de universiteit in het verslagjaar in totaal 50 docenten, waarvan 37 hoogleraren.

Door de *theologische faculteit* werd in de tweede week van Januari op initiatief van de Theologische faculteitsvereniging een vervolgcursus voor oud-leerlingen georganiseerd, waaraan hoogleraren der theologische faculteit en enkele buitenstaanders medewerkten. Deze cursus was een groot succes en herhaling in het volgende studiejaar werd dan ook voorbereid.

Een drietal docenten der universiteit gaf onderricht aan de *kaderschool* van het Christelijk Nationaal Vakverbond, welke in het verslagjaar onder leiding van Mr. de Gaay Fortman werd geopend. Op deze wijze werd een band gelegd tussen twee takken van Christelijke activiteit.

Zowel nationaal als internationaal werd contact gezocht. Prof. Sizoo gaf aan de Technische Hogeschool te Delft een serie colleges over de klassieke cultuur, Prof. Vollenhoven aan de Rijksuniversiteit te Utrecht in de systematiek en geschiedenis der wijsbegeerte, Prof. Aalders hield aan de Universiteit van Cambridge een tweetal voordrachten over „The problem of the Pentateuch in the light of new knowledge.” Prof. Waterink hield voordrachten aan de Universiteit van Gent en gaf leiding aan internationale en nationale organisaties.

Voor de cursus 1947/48 waren aan de Vrije Universiteit, die een halve eeuw geleden een goede honderd studenten telde, ingeschreven 1032 studenten tegen 1015 in het voorgaande jaar. Hoe verheugend deze gestage aanwas van het aantal studenten ook moge zijn, toch schuilen er gevaren in. In de eerste plaats wordt het persoonlijk contact tussen hoogleraar en studenten er door verzwakt. En in de tweede plaats doet zich, ook aan de Vrije Universiteit, het bedenkelijk verschijnsel voor dat steeds meer jongelieden toegang tot de universiteit vragen en verkrijgen die voor academische studie ongeschikt zijn. Legio zijn de klachten over het lage wetenschappelijke peil der studerenden, in het bijzonder wat betreft hun algemene ontwikkeling. Prof. Koningsbergen te Utrecht sprak zelfs van een „meer dan erbarmelijke toestand”. Dat er voor al deze klachten reden is, blijkt wel uit de cijfers, door Prof. Révész vermeld in het „Nederlands tijdschrift voor de psychologie en haar grensgebieden”, waarin hij de „balans van de vorderingen der studenten aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen” opmaakt.

Ontstellend zijn de cijfers betreffende de lichten 1930/31 en 1931/32, welke door hem gekozen werden omdat de studenten, in deze periode aangekomen, in de gelegenheid waren hun studie nog vóór het uitbreken van de oorlog ongehinderd te volbrengen. Deze cijfers leren dat 28 % van het aantal studenten der Gemeentelijke Universiteit ondanks langdurige studie geen enkel examen aflegde en dat het gedeelte der studenten dat wegens ongeschiktheid of gebrek aan belangstelling de Nederlandse universiteiten en hogescholen verliet, een derde bedroeg.

De Vrije Universiteit betreft haar studenten steeds meer uit andere kringen dan die der Gereformeerde kerken. Bij de theologische faculteit met haar 300 studenten is dit hoge uitzondering, maar bij de andere faculteiten is het aantal niet-kerkelijk Gereformeerde studenten zó groot geworden dat dit thans een derde van het totaal bedraagt. Voorzover het voorschrift dat directeuren en curatoren lid der Gereformeerde kerk moesten zijn, een beletsel vormde voor Protestants-Christelijke groepen om hun zonen en dochters aan de Vrije Universiteit toe te vertrouwen, is dit bezwaar thans vervallen. Deze bepaling is namelijk door de Vereniging voor hoger onderwijs op Gereformeerde grondslag in het verslagjaar uit haar reglement geschrapt.

Met studenten van andere universiteiten en hogescholen werd veelvuldig contact onderhouden ten behoeve van nationaal en internationaal werk. In overeenstemming met wat elders geschiedde werd ook hier getracht de onderlinge band tussen alle leden der universitaire gemeenschap te versterken door de stichting van de *Civitas academica*. De senaat toonde voor dit streven zijn belangstelling door een drietal hoogleraren als lid van de *Civitasraad* aan te wijzen. Evenwel dient hierbij te worden bedacht dat de idee van academisch burgerschap niet alleen in de *Civitasraad* haar belichaming vindt. De echte *civitas-gedachte* komt tot uiting in de activiteit van Corps en Vereniging van vrouwelijke studenten, in collegebezoek, tentamina, examens en academische plechtigheden en wordt voorts gevoed door het onderling verkeer van hoogleraren en studenten. Niettemin kan voor de behartiging van verschillende belangen, tot versterking van de onderlinge band, gemeenschappelijk overleg van directeuren, curatoren,

docenten, reünisten en studenten gewenst zijn. Het nieuwe instituut kan goede diensten bewijzen, mits slechts de zelfstandigheid en de rechten der samenstellende delen onverzwakt gehandhaafd blijven.

De warme sympathie voor de stichting van een Christelijke universiteit in Indonesië kwam in het uitvoerige prae-advies van de senaat tot uiting. De promotieformulieren kregen een andere vorm, passend voor de tegenwoordige tijd. Voor een in het universiteitsgebouw te plaatsen gedenkplaat ter herinnering aan de door oorlogsgeweld gevallen uit de universitaire kring werden voorbereidende maatregelen getroffen. Een driemaandelijks populair-wetenschappelijk tijdschrift, dat ook in het buitenland de belangstelling voor de Vrije Universiteit wil verlevendigen, zal verschijnen. Ten slotte werd besloten in de volgende cursus interfacultaire colleges te organiseren.

Nog moge worden vermeld dat op 29 Januari 1948 Hare Majesteit Koningin Wilhelmina de Vrije Universiteit met een bezoek vereerde.

COLLEGE VAN CURATOREN

In de samenstelling van het college van curatoren kwam geen verandering.

BESTUUR DER VERENIGING

In de vacature, ontstaan door de periodieke afreding van de heer J. D. F. van Halsema, werd als directeur benoemd Mr. G. H. A. Grosheide.

HOOGLERAREN, LECTOREN EN ANDERE DOCENTEN

De hoogleraar Dr. R. H. Woltjer werd op 17 September 1947 als rector-magnificus vervangen door de hoogleraar Mr. P. A. Diepenhorst.

Als ab-actis werd de hoogleraar Dr. W. H. Gispen vervangen door zijn ambtgenoot Dr. G. H. A. Grosheide F.W.zn.

Door de hoogleraar Dr. R. H. Woltjer werden bij de overdracht van het rectoraat de lotgevallen der universiteit vermeld in het cursusjaar 1946/47.

Op 20 October 1947 werd, in verband met de stichtingsdag der universiteit, door de rector-magnificus, Mr. P. A. Diepenhorst, een redevoering gehouden, getiteld: „De ontwikkeling van de wetenschap der economie”.

Voor de uitbreiding der universiteit met een *economische faculteit* werden benoemd:

tot gewoon hoogleraar:

Prof. Dr. Z. W. Sneller om onderwijs te geven in de economische geschiedenis;

Dr. J. Zijlstra om onderwijs te geven in theoretische economie;

Dr. F. L. van Muiswinkel om onderwijs te geven in de bedrijfshuishoudkunde;

tot buitengewoon hoogleraar:

Prof. Mr. N. Okma om onderwijs te geven in het privaatrecht;

Prof. Mr. W. F. de Gaay Fortman om onderwijs te geven in het privaatrecht en het arbeidsrecht;

Prof. Mr. H. J. Hellema om onderwijs te geven in het belastingrecht en de leer der openbare financiën;

tot lector:

Dr. G. de Jong om onderwijs te geven in de economische geografie;

Dr. G. Goudswaard om onderwijs te geven in de statistiek.

In verband met de onslag aanvraag van Prof. Dr. J. Haantjes, die een benoeming als hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden aanvaardde, werden in de faculteit der wis- en natuurkunde als lector benoemd Dr. P. Mullender om onderwijs te geven in wiskunde en mechanica, en Dr. C. C. Jonker om onderwijs te geven in de natuurkunde, terwijl aan Prof. Dr. H. R. Woltjer een leeropdracht in de experimentele natuurkunde werd verleend.

In de faculteit der letteren en wijsbegeerte werd tot buitengewoon hoogleraar benoemd Dr. S. U. Zuidema om onderwijs te geven in de filosofie. Dr. Zuidema aanvaardde zijn ambt op 9 Juni 1948

met het uitspreken van een rede, getiteld: „De mens als historie”. Als lector in deze faculteit werd benoemd Dr. A. Kuypers om onderwijs te geven in de paedagogische psychologie en de psychologie van het normale kind.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor de aantallen studenten in de verschillende faculteiten moge worden verwezen naar de tabel op blz. 20.

Het aantal academische examens bedroeg 209, waarvan 195 of 93,2% met gunstige uitslag. Voor de mannelijke studenten waren deze aantallen resp. 190 en 176 92,6%, voor de vrouwelijke 19 en 19 (100%). Het aantal promotiën bedroeg in deze cursus 9, als volgt over de faculteiten verdeeld:

godgeleerdheid	3	rechtsgeleerdheid	2
letteren en wijsbegeerte	2	wis- en natuurkunde	2

UNIVERSITAIRE INSTELLINGEN

Bibliotheek

Ook dit jaar zette de gestage groei van de bibliotheek zich over het algemeen genomen voort. Zowel uit het binnen- als uit het buitenland werden enkele schenkingen ontvangen. Het gebruik van de bibliotheek nam in bevredigende mate toe.

ROOMS-KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE NIJMEGEN

ALGEMEEN

Het studiejaar 1947/48 is voor de Rooms-Katholieke Universiteit een jaar van voorspoed geweest.

In de eerste plaats kan worden medegedeeld dat er in het verslagjaar aan de universiteit drie nieuwe afdelingen geopend werden, nl. de *School voor journalistiek*, de *School voor politieke en sociale wetenschappen* en het *Missiologisch instituut*. Het is niet gemakkelijk geweest deze nieuwe afdelingen tot stand te brengen en goed te doen functionneren, en nog zijn niet alle moeilijkheden overwonnen. Zo men al niet kan zeggen dat de Rooms-Katholieke Universiteit met het stichten van deze afdelingen van haar traditionele weg afwijkt, dan is het toch zeker dat zij hiermede haar weg wat ombuigt. Enige weerstanden moesten dan ook overwonnen worden en het was moeilijk de nieuwe afdelingen in het bestaande bestuursapparaat van faculteiten en senaat onder te brengen. De afdelingen zullen echter nog moeten worden uitgebouwd om aan redelijke eisen te kunnen voldoen.

Betreffende de nieuwe afdelingen valt het volgende te vermelden.

De *School voor journalistiek* gaat uit van de gedachte dat de toekomstige journalist die behoorlijk middelbaar onderwijs heeft genoten, nog een theoretische en praktische vorming nodig heeft. De theoretische vorming zou de universiteit kunnen geven, terwijl de praktische zou kunnen worden gegeven door een eigen instelling naast de universiteit, maar met deze op de een of andere wijze verbonden. De praktische vorming zou twee jaar duren, terwijl voor de theoretische een tijd van drie jaar voldoende wordt geacht. Als algemene eis wordt gesteld een gron-

dige kennis van de Rooms-Katholieke filosofie en theologie, een zodanige kennis van een bepaalde tak van wetenschap dat de student zich een begrip kan vormen van de daarbij gebruikte methode, eerbied krijgt voor het wetenschappelijk werk in het algemeen en vooral een „wetenschappelijk geweten” verkrijgt. Verder wordt gedacht aan een ruim veld van wetenschappen, waarvan hij naar keuze enige kennis kan opdoen. Door het vaststellen van bepaalde richtingen en een zeer ruime keuze van vakken is getracht aan de wensen van de Vereniging van Katholieke dagbladdirecteuren en de Katholieke Journalistenkring te voldoen. Thans functionneren de meeste richtingen goed; alleen de economische afdeling is tengevolge van de vacature-v. d. Brink nog niet tot stand gekomen. Een belangrijke stoot tot de oprichting van de *School voor politieke en sociale wetenschappen* is gegeven door het reünistencongres dat in 1946 werd gehouden. Op dit congres werd een motie aangenomen, welke leidde tot het besluit van het bestuur der Sint-Radboudstichting om deze afdeling in het leven te roepen. Dit leidde op zijn beurt tot talloze onderhandelingen en besprekingen, o.a. met hoogleraren van de Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg, teneinde samenwerking te verkrijgen, welke tot op heden echter nog niet tot stand kwam. Verder tussen de leden der commissies onderling en van deze met de juridische faculteit en curatoren.

Ten slotte slaagde men er in een geschikte regeling te ontwerpen, waarbij verschillende doctorale examens worden gebaseerd op een algemeen geldend candidaatsexamen. Van de zijde van andere universiteiten, o.a. van die te Leuven en te Amsterdam, bestaat voor deze afdeling een grote belangstelling.

De stichting van het *Missiologisch instituut* werd voorbereid door de hoogleraar Dr. Mulders, bijgestaan door de hoogleraren Dr. Jurgens en Dr. Brom. Zij zijn daarbij uitgegaan van het feit dat ons land naar verhouding jaarlijks het grootste aantal missionarissen uitzendt. Zij overwogen dat het nuttig zou zijn enkele van deze missionarissen na hun opleiding tot het priesterschap nog een hogere wetenschappelijke vorming van drie jaren te geven, om hen geschikt te maken voor het bekleden van leidende posities, zowel in de missiegebieden als in het vaderland. Het Missiologisch instituut wil dan ook in het bijzonder die wetenschappen bevorderen welke voor de missionaris van belang zijn, en wel op zuiver universitair peil, nl. missiologie, ethnologie, vergelijkende godsdienstwetenschap en algemene taalwetenschap. De juridische structuur van deze afdeling verschilt van die der beide bovengenoemde daarin dat zij een instelling is van de universiteit zelve, geheel door universitaire instanties gesticht en bestuurd, maar toch met enige zelfstandigheid, zodat de docenten in gezamenlijk overleg de wetenschappelijke belangen van het instituut kunnen behartigen, zoals dit bij andere vakken door de faculteiten geschiedt.

Voor de drie nieuwe afdelingen werden de volgende docenten benoemd:

tot lector in de dagbladwetenschap: de heer H. Hermans; tot buitengewoon hoogleraar in de economische, politieke en sociale geschiedenis van de moderne tijden: Dr. L. Verberne; in de positieve sociologie: Dr. A. Oldendorp; in de politieke, economische en sociale aardrijkskunde: Dr. F. W. R. Heere; tot gewoon hoogleraar in de ethnologie: Dr. A. Vroklage; tot gewoon hoogleraar in de al-

gemene taalwetenschap: Dr. J. Wils; tot docent in de elementaire biologie: de heer S. J. Geerts.

Voorts werd in het verslagjaar opgericht het *Mgr. Hoogveld-Instituut*, dat weliswaar zelfstandig is, maar toch nauwe aansluiting bij de universiteit bedoelt en ook nodig heeft. Dit instituut wil voorlichting geven en hulp bieden bij de vorming van de rijpere jeugd op Rooms-Katholieke en wetenschappelijk verantwoorde wijze.

De *theologische faculteit* werd uitgebreid met twee buitengewoon hoogleraren, nl. Dr. Zacharias Anthonissen voor de geschiedenis van het Christelijk Oosten, het Oosters kerkelijk recht en de Oosterse liturgie en Dr. W. H. van de Pol voor de phenomenologie van het Protestantisme. Met erkentelijkheid moge worden vermeld dat het Apostolaat der hereniging in Nederland door een royale gift aan de Sint-Radboudstichting de benoeming van een functionaris voor de wetenschap der Oosterse kerken mogelijk heeft gemaakt.

De vacature-Cornelissen in de *faculteit der letteren en wijsbegeerte* werd aangevuld door de benoeming van Dr. L. J. Rogier voor de algemene en vaderlandse geschiedenis der nieuwe tijden. Tot lector in de ethica werd benoemd Dr. J. J. van Boxtel. Dr. de Langhe, hoogleraar te Leuven, werd benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de Semietische talen, waardoor in een reeds zeer lang bestaande vacature werd voorzien. De vacature voor de paedagogiek, didactiek en geschiedenis der paedagogiek kon nog niet worden aangevuld.

In de *faculteit der rechtsgeleerdheid* kwam geen verandering, behalve dat Prof. v. d. Brink heenging. Een opvolger werd nog niet aangewezen. Wel moge hier worden genoemd het studentenparlement, dat onder leiding van Mr. Duynstee de studenten hoopt in te wijden in de methoden van het parlement, gelijk de Rota Carolina dat in die van de rechtbank doet.

Met de toeneming van het aantal docenten ging een uitbreiding van de *gebouwen* gepaard. Het grote gebouw aan de Berg en Dalseweg 107 werd dit jaar voltooid en op 19 Juni door Mgr. Hanssen, coadjutor van het bisdom Roermond, op plechtige wijze ingewijd. Het gebouw dient tot huisvesting van de instituten voor psychologie, psychopathologie en neuro-physiologie; ook het instituut voor paedagogiek zal er t.z.t. worden gevestigd.

Het gebouw kon worden voorzien van de meest moderne instrumenten, ten dele uit Amerika afkomstig en ten geschenke ontvangen van de Rockefeller Foundation. Reeds werd een begin gemaakt met het plaatsen van de gebrandschilderde ramen, ontworpen door Hans Teeseling en geschonken door de firma's De Gruyter uit 's-Hertogenbosch, Mignot en Block uit Eindhoven, Taminiau uit Elst en Douwe Egberts uit Utrecht.

Door het in gebruik nemen van dit gebouw zijn de moeilijkheden inzake de ruimte, ontstaan door de verwoesting van verschillende universiteitsgebouwen, bijna geheel opgelost. Wel blijken verscheidene zalen nog te klein te zijn, met name de aula, de leeszaal, enkele instituten en de zalen voor de algemene colleges in filosofie, theologie en Nederlandse letteren, maar overigens is er ruimschoots reden tot tevredenheid. Zelfs mag worden geconstateerd dat door de goede zorgen van het bestuur en vooral door die van curatoren, professoren en ambtenaren de universiteit na de oorlog snel is herleefd en dat zij de rampen

van de oorlog, afgezien van de boekeringen der instituten, te boven gekomen is en aan uitbreiding kon denken.

Nog zijn er twee belangrijke punten te vermelden.

Vooreerst is er in de organisatie van het *bestuur* een verandering gekomen die beoogt het bestuursapparaat sneller te doen werken en een nauwer contact tussen bestuur en hoogleraren tot stand te brengen. Bij besluit van 12 Mei 1948 werd een *bestuursraad* van de Sint-Radboudstichting ingesteld, die over alle zaken behalve de benoemingen kan beslissen. Doordat een der hoogleraren voorzitter van deze raad is, hoopt men het gewenste contact tussen bestuur en universiteit te versterken. Als nieuw lid van het bestuur der Sint-Radboudstichting, tevens als lid van de bestuursraad, werd aangewezen Mr. Dr. R. W. van Angeren, lid van de Hoge Raad.

Het tweede punt is de totstandkoming van de Wet van 3 Juni 1948 (*Staatsblad* no I 231) tot subsidiëring van het bijzonder hoger onderwijs. Deze wet beoogt tegemoet te komen in de kosten van de bijzondere universiteiten en hogescholen, zonder evenwel de particuliere bijdragen overbodig te maken. Zij brengt geen gelijkstelling maar een subsidiëring, voor de bestaande faculteiten tot een bescheiden bedrag, hetwelk echter zal stijgen tegelijk met de uitbouw van de universiteit. Zij schijnt de stichting van een vierde, misschien zelfs van een vijfde, faculteit mogelijk te maken. De voorbereidingen tot de oprichting van een medische faculteit waren dan ook in volle gang.

In het verslagjaar vonden twee plechtige academische bijeenkomsten plaats. Op de eerste, gehouden 15 Mei, ter herdenking van het derde eeuwfeest van de Vrede van Munster, sprak Dr. Rogier over „De nationale zin van de Munsterse Vrede” en Dr. Michels over „Getemde Mars”. Op de tweede, gehouden 9 Juli, ter viering van het eerste eeuwfeest van de vrijheid van onderwijs, verleend bij de Grondwet van 1848, sprak Mr. Duynstee over „Het vrijheidsrecht van onderwijs in politiek en sociaal opzicht” en Prof. Verberne over „Vrijheid van onderwijs”. Deze bijeenkomst werd gevolgd door een kleine plechtigheid, waarbij Mr. L. M. J. Cals als voorzitter van de reünistenraad een gedenksteen aanbood waarop alle namen vermeld staan van de leden der Nijmeegse universitaire gemeenschap die in de oorlog zijn gevallen.

Voorts werd in de aula nog een bijeenkomst gehouden waar, ter gelegenheid van de missie-tentoonstelling, Prof. A. Mulders sprak over „De bijdrage van de wetenschap aan de missie” en Dr. J. Wils over „De taak der leken in de missie en de missie-actie”.

Behalve de geleerden die voor verschillende genootschappen als de Amitiés Catholiques Françaises optraden — waarvan ook de Nijmeegse studenten profiteerden — hielden onderscheidene buitenlandse hoogleraren in Nijmegen voordrachten of gaven zij enkele colleges. Zo sprak de bekende beoefenaar van de godsdienstgeschiedenis en godsdienstwijsbegeerte Dr. Wilhelm Schmidt op 13 November op uitnodiging van de Universiteitsvereniging en de universiteit voor een groot gehoor over „De toekomst van Europa”. Enkele Nijmeegse hoogleraren gaven colleges aan de Universiteit van Leuven. Ongetwijfeld is de uitwisseling van hoogleraren voor de studenten van groot belang. Toch is zij dit

jaar geen volledig succes geworden. Bij het vorderen van het studiejaar schijnt de belangstelling voor de wetenschap die niet precies tot de examenstof behoort, steeds te verminderen; voor de colleges van enkele gast-professoren was de belangstelling zelfs zeer gering.

Verschillende Nijmeegse hoogleraren hielden voordrachten in het buitenland. Ten slotte moge nog melding worden gemaakt van het bezoek van Mr. Henry Man uit New York, penningmeester van het Amerikaanse comité tot hulpverlening aan de Universiteit van Nijmegen, Mr. Shuster en Mr. J. Farley, beiden lid van genoemd comité, en Mr. Hume, raadgevend architect voor de wederopbouw van de universiteit.

Het gedrag der studenten gaf geen reden tot klachten. In het verslagjaar behoefde de rector-magnificus geen enkele maal van zijn tuchtrecht gebruik te maken. Het studentencorps ontwikkelde in het verslagjaar een grote activiteit. Zo werd het muziekgezelschap „Alphons Diepenbrock” opgericht, dat reeds verschillende concerten gaf en tweemaal de academische sessies opluisterde; voorts werden opgericht een gemengd koor, een toneelclub en een roeivereniging. In samenwerking met de Universiteit van Leuven werden sociale studiedagen gehouden. De Germanisten—Verein richtte aan de studenten van Wenen het verzoek om hier de Urfaust van Goethe te spelen.

De *gezondheidstoestand* der studenten was volgens de controlerende geneesheer gunstig. Echter moet worden opgemerkt dat nog veel te weinig studenten gebruik maken van de academische gezondheidsdienst, zodat eventuele gevallen van tuberculose niet tijdig kunnen worden onderkend.

Voor het aantal studenten in de verschillende faculteiten moge worden verwezen naar de tabel op blz. 20.

COLLEGE VAN CURATOREN

In de samenstelling van het college van curatoren kwam geen verandering.

BESTUUR

Het bestuur van de Sint-Radboudstichting werd gereorganiseerd. Naast het college van vaste leden van het bestuur werd een raad van bestuur gevormd¹⁾.

In deze raad werden benoemd: tot voorzitter Mgr. Prof. Dr. R. R. Post; tot leden: Mr. A. Baron van Oldenzeel tot Oldenzeel, Mgr. D. Huurdeman, Mr. P. W. H. Truijten, Mr. F. C. A. M. Tilman, A. C. de Bruijn, Mr. Dr. J. R. M. van Angeren; tot secretaris Mr. H. W. J. M. de Jong.

SENAAT

Rector-magnificus was Mgr. Dr. R. R. Post; secretaris van de senaat was Dr. H. H. Janssen; assessoren waren Dr. F. J. Th. Rutten en Mr. B. H. D. Hermesdorf.

SAMENSTELLING DER FACULTEITEN

Bij de aanvang van het studiejaar telde de *faculteit der godgeleerdheid* 8 gewone hoogleraren, 1 buitengewoon hoogleraar en 1 lector. Bij het einde van het studiejaar 1 gewoon hoogleraar meer.

De samenstelling van de *faculteit der letteren en wijsbegeerte* was als volgt: bij de aanvang van het studiejaar 12 gewone hoogleraren en 4 buitengewoon hoogleraren, 5 lectoren, 3 privatdocenten en 1 assistent; aan het einde van het studiejaar: 14 gewone en 8 buitengewoon hoogleraren, 6 lectoren, 2 privatdocenten en 1 assistent.

De *faculteit der rechtsgelerdheid* telde bij de aanvang van het studiejaar 7 gewone en 3 buitengewoon hoogleraren, 1 privatdocent en 1 assistent. Aan het einde van het studiejaar waren er 6 gewone en 3 buitengewoon hoogleraren, 1 privatdocent en 1 assistent.

¹⁾ Zie ook blz. 273.

UNIVERSITAIRE INSTELLINGEN

Bibliotheek

De groei van de bibliotheek hield gelijke tred met de wederopbouw van de universiteit. De toegewezen ruimten in het gebouw „Stella Maris” werden betrokken, terwijl het personeel, zij het pas tegen het einde van het jaar, kon worden uitgebreid. Met de samenstelling van de systematische catalogus werd een begin gemaakt. Het aantal uitgeleende werken, dat het vorige jaar 5566 bedroeg, steeg tot 8399. De geschenken bleven in ruime mate toevloeien: uit Amerika werden niet minder dan 16 000 delen ontvangen, uit Nederland 9000. Voorts werden geschenken ontvangen van de Royal Society in Londen, de Unesco en, in opdracht van Mr. en Mrs. Spalding, van de Universiteit van Oxford, w.o. het Sacred Book of the East en Kenyon, Chester Beatty Papyri; verder uit Zwitserland en Trinidad. Mgr. Dr. Van Gils schonk een belangrijk gedeelte van zijn bibliotheek met bijzonder fraaie handschriften. Prof. Gallas schonk verschillende werken uit zijn privé-bibliotheek. Door bemiddeling van de Vereniging van bibliotheekvrienden konden enkele kostbare werken worden aangeschaft, o.a. Erasmus' uitgave van de werken van Augustinus en W. L. Schreiber, Handbuch der Holz- und Metallschnitte des 15. Jahrhunderts, 8 vol. Leipzig, Heerseemann 1926—1930.

Ook de afdeling documenten werd verrijkt, o.m. met het archief van wijlen Prof. Huybers, het archief van Mgr. Nolens, geschenken door Prof. Aalberse, en enkele stukken uit het Ariëns-archief. De portretten-collectie werd uitgebreid met de portretten van historische personen.

Het boekenbezit van de door de oorlog getroffen instituten nam toe van 5146 tot 8612. Voor het instituut voor Middeleeuwse geschiedenis werd een deel van de boekerij van wijlen Prof. Oppermann aangekocht. Het boekenbezit van de leeszaal steeg van 2592 tot 3933 delen. Ook het aantal tijdschriftabonnementen nam regelmatig toe. Het aantal bezoekers liep terug van 9250 tot 8759.

TECHNISCHE HOGESCHOOL TE DELFT

ALGEMEEN

Het verslagjaar kenmerkte zich door vele moeilijkheden en zorgen voor het belang en het welzijn der hogeschool, waardoor aan het rectoraat hoge eisen werden gesteld. Weliswaar kon in het algemeen van een zich langzamerhand consoliderende toestand worden gesproken, maar toch stelden de omvang van deze instelling voor hoger technisch onderwijs en de uitbreiding ervan de leiding voor vele problemen ten aanzien van onderwijs, wetenschappelijk onderzoek, personeel en materiaal.

Hoewel het aantal voor de eerste maal ingeschreven studenten een sterk dalende lijn vertoonde, nam het totaal aantal ingeschrevenen nog toe doordat het aantal studenten der hogere studie jaren sterk daalde en dientengevolge het aantal afgestudeerden nog betrekkelijk klein was. De stijging van dit aantal tot ver boven de 5000 en de noodzaak van een eigen laboratorium voor iedere afdeling zijn oorzaak dat de hogeschool tot een veelomvattend geheel is uitgegroeid, waarvan het beheer uiterst gecompliceerd is.

De betekenis van de Technische Hogeschool als opleidingsinstituut voor ingenieurs wordt niet bepaald door het aantal ingeschreven studenten maar door het aantal van hen die uiteindelijk de eindstreep halen. De hiermede nauw verband houdende outillage van de hogeschool en de in studie zijnde decentralisatie van het technisch hoger onderwijs stelden een der moeilijkste problemen aan de orde, t.w. het nuttig effect der studie en de daarmede te vergelijken slechte examenresultaten waarmede de hogeschool tijdens het verslagjaar te kampen had. Aan dit vraagstuk werd dan ook door de rector-magnificus en door verschillende organen der hogeschool de nodige aandacht besteed. Ter verkrijging van be

trouwbaar statistisch materiaal werd een enquête ingesteld t.a.v. de studie in het eerste jaar. De verkregen gegevens toonden aan dat in deze studie nog veel verbeterd kan worden, o.m. door gedurende het eerste jaar de meer begaafde studenten, wier opleiding en voorbereiding voor het technisch hoger onderwijs gedurende en direct na de bevrijding nogal iets te wensen heeft overgelaten, bij te werken. Hierin werd ten dele voorzien door het instituut van *instructeurs*, waarvan er helaas nog niet voldoende beschikbaar waren om de eerstejaars-studenten afdoende in hun studie bij te staan.

Aan het einde van het afgelopen studiejaar waren bij de sub-afdeling natuurkunde 4, bij de sub-afdeling wiskunde 10 en bij de scheikunde 2 instructeurs werkzaam. Uit de door deze afdelingen overgelegde rapporten betreffende de resultaten der propaedeutische examens is wel duidelijk gebleken, dat de instructeurs voor de propaedeutische vruchtdragend werk verrichten. Het is te betreuren dat de positie van deze instructeurs inzake vaste aanstelling en de daarmee samenhangende pensioenrechten nog niet voldoende kon worden gewaarborgd. Verschillende leraren bij het middelbaar onderwijs die voor een functie als instructeur werden aangezocht, hebben om die reden niet kunnen besluiten als zodanig een werkkring bij de Technische Hogeschool te aanvaarden, zodat het benodigde aantal instructeurs bij lange na niet kon worden bereikt en het grootste deel der studenten niet kon worden geholpen.

Daarnaast deden zich weer moeilijkheden van geheel andere aard voor, zoals het *huisvestingsvraagstuk* als gevolg van de toename van het aantal docenten en studenten. De huisvesting van het grote aantal studenten in een kleine gemeente als Delft blijft bij voortduring zorg baren. Vergevoerde plannen zijn reeds uitgewerkt, in samenwerking met de Stichting Studentenhuysvesting, om enige barakken in Delft te doen plaatsen, welke aan ongeveer 200 studenten een behoorlijk onderdak zullen verschaffen.

Verheugend was de toenemende *samenwerking* en het gezamenlijk overleg der universiteiten en hogescholen onderling. Het aantal der studenten van andere instellingen voor hoger onderwijs die enige tijd in Delft gingen werken ten behoeve van hun studie voor het doctoraalexamen, nam toe, terwijl ook het aantal promovendi dat aan een universiteit studeert en in Delft een dissertatie bewerkt, niet onbelangrijk was.

Ook werd de band met het *buitenland* verstevigd; het aantal bezoeken zowel van hoogleraren als van studenten vermeerderde tijdens het verslagjaar. Hetzelfde geldt t.a.v. de uitwisseling van studenten voor praktisch werken. Voor de coördinatie van deze uitwisseling werd een commissie in het leven geroepen, vertegenwoordigers van alle afdelingen omvattende.

Er vond een uitwisseling plaats van hoogleraren der Technische Hogeschool met collega's uit België, terwijl te dien aanzien contacten met andere landen, o.a. Frankrijk, werden gelegd.

Aan een vijftal vergevoerde Delftse studenten of afgestudeerden werd gelegenheid geboden om enige maanden aan het Massachusetts Institute of Technology te Cambridge U.S.A. te gaan studeren, waartoe het Departement en de Nederlandse legatie te Washington medewerking verleenden.

Voor het komende studiejaar werd een soortgelijke regeling met Zwitserland getroffen, met name een uitwisseling van vergevorderde studenten of afgestudeerden, met de Technische Hochschule te Zürich. De goede verstandhouding met de Zwitserse wetenschappelijke wereld werd nog versterkt door de uitreiking van het eredoctoraat op 15 September 1947 aan Prof. Dr. A. Stoll, de eerste buitenlander aan wie deze onderscheiding te beurt viel.

Naar analogie van andere universiteiten werden in het verslagjaar *hogeschooldagen* ingesteld, die op 7 en 8 Januari 1948 plaatsvonden en ter gelegenheid waarvan enkele hoogleraren belangrijke voordrachten hielden. Ook belegden tal van afdelingen geslaagde bijeenkomsten, waarop zowel hoogleraren als afgestudeerden en studenten het woord voerden.

Het contact tussen docenten, afgestudeerden en studenten werd hierdoor in belangrijke mate versterkt. Eveneens mochten de leergangen van het *studium generale*, welke van zo groot belang zijn voor de eenzijdig op de techniek afgestemde Delftse studenten, zich in een stijgende belangstelling verheugen.

Ter voorkoming van teleurstelling werden gedurende het verslagjaar door verschillende afdelingen op vrij grote schaal waarschuwingen gezonden aan studenten die hun propaedeutisch examen met dermate ongunstig gevolg hadden afgelegd dat ernstig overwogen diende te worden of voortzetting van hun studie wel wenselijk zou zijn. Van deze waarschuwingen werd tevens aan de ouders of verzorgers dezer studenten kennisgegeven.

Tijdens het verslagjaar vertegenwoordigde de rector-magnificus de Technische Hogeschool bij de plechtige herdenking van het 100-jarig bestaan van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, een instelling die altijd nauw met de hogeschool verbonden is geweest en waarin de afdelingen van die school zichzelf grotendeels terugvinden. Ook werden in dat jaar het 100 lustrum van de Delftsche Studentenbond, het 100 lustrum van „Sanctus Virgilius” en het 200 lustrum van het Delfts Studentencorps gevierd. De rector-magnificus en de secretaris van de senaat hebben bij die gelegenheden de senaat vertegenwoordigd. Het is verheugend dat de hogeschool, ondanks de hoge eisen die aan de studenten worden gesteld, studentenorganisaties bezit welker uitingen op cultureel gebied op zulk een hoog niveau staan.

Door omstandigheden buiten de wil der organisatoren kon het monument voor de gevallen der Technische Hogeschool tijdens de bezetting in het verslagjaar nog niet worden onthuld. Aan de tenuitvoerlegging van dit voornemen werd echter met kracht gewerkt, zodat verwacht mag worden dat het monument op zeer korte termijn zijn plaats zal krijgen om getuigenis af te leggen van het aandeel dat ook de Delftse studentengemeenschap in de strijd voor de vrijheid heeft gehad.

Vele leden van de senaat vertegenwoordigden de hogeschool in het buitenland of hielden er lezingen. Omgekeerd bezochten buitenlandse hoogleraren Delft en hielden er soms voordrachten.

Op 26 Februari 1948 hield Prof. Dr. Ir. H. I. Waterman op uitnodiging van de Baseler Chemische Gesellschaft een voordracht in Basel en op 27 Februari 1948 de „Robert Gnehmlezing” aan de Technische Hochschule aldaar. Op 24 Mei d.a.v.

hield hij voor de Société de chimie industrielle een lezing te Parijs, terwijl hij op 13 Juni 1948 optrad als algemeen spreker op de jaarlijkse vergadering van de Vlaamse chemische vereniging te Gent. Op 15 Juni 1948 was Prof. Waterman als vertegenwoordiger van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, afdeling petroleum-techniek, aanwezig op de Assemblée annuelle à Paris de l'Association Française des techniciens du pétrole. Op 15 Juli 1948 kreeg de rector-magnificus bezoek van de directeur van de Politecnico te Turijn, Prof. Eligio Perucca, die kwam spreken over de uitwisseling van jongerejaars-studenten.

Prof. Ir. P. P. Jansen bracht in Augustus 1947 een bezoek aan Canada om adviezen te geven aan de Canadese Regering over waterstaatkundige problemen. Prof. Ir. P. P. Bijlaard bracht in September 1947 een bezoek aan Zwitserland voor het houden van lezingen en het uitvoeren van proefnemingen, Prof. Dr. C. A. Labry van Troostenburg de Bruyn aan Parijs voor het Internationaal corrosie- en verfcongres. Prof. Ir. A. Roggeveen maakte een studiereis naar Amerika, Prof. R. Roelofs naar Afrika om zich aldaar op de hoogte te stellen van een nieuw ontwikkeld radar-systeem; ook maakte hij een studiereis naar Zwitserland. Prof. J. M. Tienstra gaf een serie voordrachten aan de Technische Hochschule te Zürich; omgekeerd hield Prof. Dr. C. F. Baeschlin voordrachten aan de Technische Hogeschool te Delft.

P. Tardi, professeur à l'Ecole Polytechnique te Parijs, en G. Laclavère, professeur à l'Ecole nationale des sciences géographiques, hielden eveneens voordrachten te Delft.

Op 10 December 1947 kreeg de Technische Hogeschool bezoek van de Canadese ambassadeur met de Minister van Opvoeding der provincie Quebec. Op 24 Maart 1948 bezocht de Braziliaanse hoogleraar Prof. L. de Castro Moreira met 20 studenten de Technische Hogeschool. Op 22 Mei 1948 bezocht een gezelschap Portugese gasten het gebouw voor scheikunde en het laboratorium voor technische physica.

Prof. Ir. N. Nanninga bracht een bezoek aan Venezuela, waarmede zowel de belangen van het onderwijs als die der industrie werden gediend.

Binnen het raam der hiervoor genoemde uitwisseling der Nederlands-Belgische hoogleraren traden te Delft op de hoogleraren Dr. A. J. Rutgers van Gent en Prof. Dr. P. Fourmarier van Luik, terwijl omgekeerd Prof. W. F. J. M. Krul college gaf aan de Universiteit van Luik.

In het verslagjaar organiseerde de afdeling gezondheidstechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs opnieuw een cursus in gezondheidstechniek voor studenten der Technische Hogeschool.

Het *planbureau* en het *bouwplanbureau* hebben hun werkzaamheden ter voorbereiding van het samenstellen van een concreet plan om de Technische Hogeschool te doen aanpassen aan de eisen welke het moderne technisch hoger onderwijs stelt, alsmede om de Technische Hogeschool in te richten voor de opleiding van 500 ingenieurs per jaar, ook in het afgelopen studiejaar voortgezet. Een voorlopig plan kwam gereed. De duur van de *ingenieursstudie* blijft een onderwerp van voortdurende zorg. Aan de eis dat zij die een voldoende vooropleiding hebben gehad, bij een behoorlijke combinatie van eigen studie met het geregeld volgen van de colleges en het trouw deelnemen aan de oefeningen na 5 jaar het ingenieursdiploma behalen, wordt niet voldaan. De verbeteringen die in dit opzicht in de opleiding moeten worden gebracht, waren bij alle afdelingen in onderzoek.

Het rendement van de ingenieursopleiding zou kunnen worden verhoogd door een goede voorlichting aan ouders en aankomende studenten, alsmede door het toepassen van een selectie bij het begin der

studie, waarbij op voorzichtige wijze van psychotechnische middelen gebruik zou kunnen worden gemaakt. Daardoor zou ongetwijfeld enerzijds ouders en studenten veel teleurstelling en désillusie worden bespaard, anderzijds door een rationele verdeling der studenten over de verschillende afdelingen een betere voorziening in de behoefte aan ingenieurs worden verkregen. Een voorstel betreffende de benoeming van een *adviseur voor studie-angelegenheden* is de Minister reeds voorgelegd.

De *Sportsichting* heeft te kampen met gebrek aan goede oefenzalen waar ook in de wintermaanden kan worden geoefend. Een oplossing daarvoor zal gevonden kunnen worden wanneer twee vertrekken in een der gebouwen aan het Oude Delft beschikbaar komen.

COLLEGE VAN CURATOREN

In de samenstelling van het college van curatoren kwam geen verandering.

BESTUUR DER HOGESCHOOL

In verband met de vele vraagstukken die samenhangen met de verbetering van de Technische Hogeschool, wordt het ontbreken van een krachtige dagelijkse leiding in ernstige mate gevoeld. De functie van curator is een nevenambt, aan de vervulling waarvan de bekleeders slechts een deel van hun tijd en arbeidskracht kunnen besteden, terwijl de rector-magnificus naast zijn onderwijsstaak als hoogleraar door het rectoraat te zwaar wordt belast. De ontwikkeling der techniek, gepaard aan de grote uitbreiding van het aantal technische studenten, heeft de taak van het beherend college van curatoren, zowel als die van de rector-magnificus, dermate in betekenis doen toenemen dat het niet meer mogelijk geacht moet worden de daaraan verbonden werkzaamheden als bijkomend te beschouwen. Het instellen van een *permanent bestuur* voor de Technische Hogeschool waarvan de leden zich uitsluitend voor deze taak beschikbaar kunnen stellen, wordt dan ook als een gebiedende eis beschouwd. Daarbij is tevens noodzakelijk dat de rector-magnificus langer dan één jaar als zodanig kan optreden. Voorstellen in bovenbedoelde zin zijn reeds aan de Minister voorgelegd.

HOOGLERAREN, LECTOREN, PRIVAATDOCENTEN EN ANDERE DOCENTEN

Op 1 October 1947 aanvaardde Ir. J. H. Froger het hogleraarsambt in de afdeling bouwkunde om onderwijs te geven in de stedenbouwkunde met een rede, getiteld: „Het domein van de stedenbouw”.

Op 8 October 1947 aanvaardde Ir. J. G. Hoogland het ambt van buitengewoon hoogleraar in de afdeling scheikundige technologie om onderwijs te geven in de scheikundige technologie met een rede, getiteld: „Industrialisatie en chemische industrie”.

Op 15 October 1947 aanvaardde Ir. J. F. Berghoeft het hogleraarsambt in de afdeling bouwkunde om onderwijs te geven in de architectuur met een rede, getiteld: „Over de architectonische vorm en zijn betekenis”.

Op 22 October 1947 aanvaardde Ir. A. de Heer het hogleraarsambt in de afdeling weg- en waterbouwkunde om onderwijs te geven in de bouwconstructies met een rede, getiteld: „De ontwikkelingsgang der bouwconstructie”.

Op 29 October 1947 aanvaardde Dr. E. H. ter Kuile het ambt van buitengewoon hoogleraar in de afdeling bouwkunde om onderwijs te geven in de geschiedenis der architectuur met een rede, getiteld: „Het venster in de geschiedenis van de monumentale Westerse architectuur”.

Op 5 November 1947 aanvaardde Ir. N. Nanninga het hogleraarsambt in de afdeling weg- en waterbouwkunde om onderwijs te geven in de waterbouwkunde met een rede, getiteld: „Enige grepen uit de ontwikkeling van de waterbouwkunde”.

Op 14 Januari 1948 aanvaardde Dr. Ir. H. G. van Beusekom het ambt van buitengewoon hoogleraar in de afdeling bouwkunde om onderwijs te geven in de volkshuisvesting met een rede, getiteld: „De menselijke woonstede”.

Op 21 Januari 1948 aanvaardde Ir. G. de Zoeten het ambt van buitengewoon hoogleraar in de afdeling electrotechniek om onderwijs te geven in de electrotechniek met een rede, getiteld: „Samenwerking van electriciteitsproductie-bedrijven in Nederland”.

Op 28 Januari 1948 aanvaardde Ir. J. H. van den Broek het ambt van buitengewoon hoogleraar in de afdeling bouwkunde om onderwijs te geven in de architectuur met een rede, getiteld: „Creatieve krachten in de architectonische conceptie”.

Op 4 Februari 1948 aanvaardde Ir. B. D. H. Tellegen het ambt van buitengewoon hoogleraar in de afdeling electrotechniek om onderwijs te geven in de electrotechniek met een rede, getiteld: „Verschillen tussen zuiver en toegepast wetenschappelijk onderzoek”.

Op 11 Februari 1948 aanvaardde Ir. T. K. van Lohuizen het ambt van buitengewoon hoogleraar in de afdeling bouwkunde om onderwijs te geven in het stedenbouwkundig onderzoek met een rede, getiteld: „De eenheid van het stedenbouwkundig werk”.

Op 18 Februari 1948 aanvaardde Dr. Ir. J. J. Koch het hoogleraarsambt in de afdeling werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en vliegtuigbouwkunde om onderwijs te geven in de toegepaste mechanica met een rede, getiteld: „Het weerstandsrekstrookje als hulpmiddel bij het experimenteel bepalen van materiaalspanningen”.

Op 10 Maart 1948 aanvaardde de heer G. H. Holt het ambt van buitengewoon hoogleraar in de afdeling bouwkunde om onderwijs te geven in de architectuur met een rede, getiteld: „De volkshuisvesting en de architect”.

Op 17 Maart 1948 aanvaardde Ir. H. T. van Wisselingh het ambt van buitengewoon hoogleraar in de afdeling weg- en waterbouwkunde om onderwijs te geven in de aanleg en exploitatie van wegen met een rede, getiteld: „Enige beschouwingen over de economische zijde van het wegeenvraagstuk”.

Op 24 Maart 1948 aanvaardde Ir. H. Kramers het hoogleraarsambt in de afdeling algemene wetenschappen en de afdeling scheikundige technologie om onderwijs te geven in de fysische technologie met een rede, getiteld: „Onderzoek en ontwikkeling in de fysische technologie”.

Op 21 April 1948 aanvaardde Ir. W. Fontein het hoogleraarsambt in de afdeling electrotechniek om onderwijs te geven in de electrotechniek met een rede, getiteld: „De bedrijfszekerheid der electriciteitsvoorziening”.

Op 28 April 1948 aanvaardde de heer C. van Eesteren het ambt van buitengewoon hoogleraar in de afdeling bouwkunde om onderwijs te geven in de stedenbouwkunde met een rede, getiteld: „De conceptie van onze hedendaagse nederzettingen en cultuurlandschappen, hun verscheppingsvormen en uitdrukking”. Dr. Ir. J. Goudriaan, sedert 1939 buitengewoon hoogleraar in de afdeling algemene wetenschappen, werd tevens benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de afdeling werktuigbouwkunde, scheepsbouwkunde en vliegtuigbouwkunde.

Voorts werden benoemd:

Ir. F. A. Heyn tot buitengewoon hoogleraar in de kernphysica;

Dr. A. G. van Veen tot gewoon hoogleraar in de biochemie;

Dr. P. A. Roelofs tot gewoon hoogleraar in de technische botanie;

Dr. Ir. F. J. Nellensteyn tot buitengewoon hoogleraar in de techniek en mechanische technologie van wegverhardingen;

Dr. Ir. J. P. Schouten tot buitengewoon hoogleraar in de electrotechniek;

Ir. G. H. Bast tot buitengewoon hoogleraar in de electrotechniek.

De volgende *lectoren* vingen hun onderwijs aan met een openbare les:

Ir. J. A. Plaizier, lector in de kennis en het onderzoek van bouwstoffen, op 2 October 1947;

Ir. P. P. Bijlaard Wzn., lector in de leer der rioleringen, op 14 October 1947;

Ir. J. van Buuren, lector in de vliegtuigbouwkunde, op 21 October 1947;

Dr. Ir. W. F. de Jong, lector in de delfstofkunde, op 4 November 1947;

W. Baarda, lector in het landmeten, het waterpassen en de geodesie, op 12 November 1947;

J. B. Westerdijk, lector in de natuurkunde, op 18 November 1947.

Aan de lector in het handelsrekenen J. W. van Winkoop werd op zijn verzoek met ingang van 1 April 1948 eervol ontslag verleend. In zijn plaats werd benoemd L. H. H. Schutte.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor het studiejaar 1947/48 waren ingeschreven 5576 studenten, waarvan 93 vrouwelijke. De verdeling naar de studierichting was als volgt:

civil-ingenieur	1512	mijnningenieur	173
bouwkundig ingenieur	331	natuurkundig ingenieur	280
werktuigkundig ingenieur	1201	civil-landmeter	59
scheepsbouwkundig ingenieur	180	ijker	2
vliegtuigbouwkundig ingenieur	285	alle lessen	41
electrotechnisch ingenieur	790	enkele lessen	89
scheikundig ingenieur	833		

Het aantal geslaagden voor de propaedeutische examens bedroeg 828.
Voorts werden 414 candidaats- en 252 ingenieursexamens met gunstig gevolg afgelegd.
Het aantal promoties bedroeg 14, waarvan 5 „cum laude”.

INSTELLINGEN DER HOGESCHOOL

Afdeling algemene wetenschappen

Het zgn. „onafgewerkte gebouw voor scheikunde” aan de Julianalaan kon gedeeltelijk worden betrokken. Het gehele practicum natuurkunde is daar thans ondergebracht.
De behuizing van de sub-afdeling wiskunde blijkt hoe langer hoe meer onvoldoende te zijn.

Afdeling weg- en waterbouwkunde

Verwacht wordt dat het tekort aan landmeters pas zal kunnen worden opgeheven na het instellen van een studierichting voor geodetisch ingenieur. Door het gemis aan een academische titel wordt deze studie thans te weinig aantrekkelijk geacht.

Afdeling bouwkunde

De behuizing van de sub-afdelingen boetseren en handtekenen is ten enenmale onvoldoende.

Afdeling werktuig-, scheepsbouw- en vliegtuigbouwkunde

Enige houten gebouwen welke tot het scheikunde-complex aan de Westvest hebben behoord, werden in het verslagjaar overgebracht naar een terrein achter het gebouw voor werktuig- en scheepsbouwkunde, waar zij opnieuw werden opgetrokken. Wanneer de bouw zal zijn voltooid (waarschijnlijk December 1948) zal het laboratorium voor hoge snelheden daar een semi-permanent onderkomen vinden.
In het gebouw voor werktuig- en scheepsbouwkunde blijft men kampen met het gebrek aan kabinetten en te kleine collegezalen.

Voor de sub-afdeling vliegtuigbouwkunde werd een vleugel ingericht van het zgn. „onafgewerkte gebouw voor scheikunde”, welke begin 1949 betrokken zou worden.

Afdeling electrotechniek

De tijdens de oorlog gesloopte radiostations te Delft en te Monster werden herbouwd.

Afdeling scheikundige technologie

Het instrumentarium bevond zich in behoorlijke staat.

Afdeling mijnbouwkunde

De eriswasserij werd naar een groter, moderner ingericht lokaal overgebracht. De toestand van de verzamelingen, inrichtingen en hulpmiddelen was goed.

Bibliotheek

Uitbreiding van de fotografische afdeling wordt noodzakelijk. In totaal werden 32 000 werken uitgeleend.
Het aantal postaanvragen steeg van 15 000 tot 23 000. Het totaal aantal boekwerken bedraagt thans 159 744.

LANDBOUWHOGESCHOOL TE WAGENINGEN

ALGEMEEN

Al waren de sporen van de oorlog nog niet uitgewist, toch bleken geleidelijk weer normale toestanden terug te keren. Een aanwijzing in deze richting, waarin een gedeeltelijke afsluiting van de na-oorlogse periode is te zien, was de opheffing van het college van herstel, dat in 1945 werd ingesteld op grond van het bepaalde bij artikel 3 van het Koninklijk besluit van 22 Augustus 1945 (*Staatsblad* no F 145) en de benoeming van een *curatorium*, bestaande uit de heren: Dr. Ir. D. S. Huizinga (president) te 's-Gravenhage; Mr. W. G. F. Jongejan te 's-Gravenhage; Mr. J. Klaasesz te Wageningen; Jhr. Mr. J. Th. M. Smits van

Oyen te Eindhoven en Mr. W. F. F. Baron van Verschuur te Arnhem (leden). De secretaris van het college van herstel, Dr. A. E. H. R. Boonstra te Wageningen, werd voorlopig met het secretariaat van het college van curatoren belast.

Het *gebouwenraastuk* blijft nog steeds de volle aandacht eisen. Voor de economische afdelingen is voorlopig een oplossing gevonden door deze onder te brengen in het gedeeltelijk gerestaureerde voormalige laboratorium voor landbouwscheikunde. Voor het onderwijs in de landbouwscheikunde werd een voorlopige huisvesting gevonden in het hoofdgebouw.

Naast de huisvesting der laboratoria blijft de *woongelegenheid* van het docerende en niet-docerende personeel alsmede van de studenten zorgen baren. De belangstelling van *buitenlanders* voor de hogeschool was nog groter dan het vorige jaar.

HOOGLERAREN, LECTOREN EN ANDERE DOCENTEN

Voor het studiejaar 1947/48 werd door Hare Majesteit de Koningin tot rector-magnificus benoemd de hoogleraar Dr. J. Smit. Secretaris van de senaat was de hoogleraar Dr. Ir. J. C. Dorst. Als assessoren traden op de hoogleraren Dr. E. Brouwer en Ir. W. J. Dewez.

Het docentencorps onderging vele veranderingen.

Op 28 Maart 1948 overleed Prof. A. te Wechel, hoogleraar in de bosexploitatie, de boshuishoudkunde en de tropische bosgeschiedenis.

Op hun verzoek werd eervol ontslag verleend aan:

J. E. van der Stok als hoogleraar in de tropische landbouw;

Ir. A. M. Sprenger als hoogleraar in de tuinbouwplantenteelt;

Dr. J. J. van Loghem als buitengewoon hoogleraar in de tropische hygiëne.

De hoogleraar in de landbouwverkruiden, de afwatering van de bodem en de polderbemaling, Ir. M. F. Visser, werd eervol ontheven van het geven van onderwijs in de afwatering van de bodem en de polderbemaling.

De hoogleraar in de landbouwscheikunde, Ir. J. Hudig, werd eervol ontheven van zijn leeropdracht, teneinde het verwerken van reeds verzamelde gegevens te kunnen voltooien.

In het verslagjaar deden hun intrede in het docentencorps:

Ir. F. Hellings, hoogleraar in de cultuurtechniek;

Dr. G. Houtzagers, hoogleraar in de bosbouw;

Dr. Ir. A. Ph. Weber, hoogleraar in de technologie;

Dr. Ir. S. J. Wellensiek, hoogleraar in de tuinbouwplantenteelt;

Dr. W. R. van Wijk, hoogleraar in de natuurkunde, de meteorologie en de klimatologie;

Wiegier Bruin, buitengewoon hoogleraar in de bouwkunde en stedsbouw;

Dr. C. Coolhaas, lector in de tropische landbouwplantenteelt;

de hoogleraar Ir. A. M. Sprenger, belast met een cursus in de fruitteelt;

Ir. A. F. Vlag, belast met een cursus in de bloembollenteelt;

Jhr. Dr. J. S. Witsen Elias, belast met een cursus in de kunstgeschiedenis.

In verband met de aan Ir. J. Hudig verleende ontheffing van zijn leeropdracht werd de lector Dr. A. C. Schuffelen tijdelijk met het onderwijs in de landbouwscheikunde belast, terwijl de colleges in de bosexploitatie, de boshuishoudkunde en de tropische bosgeschiedenis na het overlijden van de hoogleraar Te Wechel tijdelijk door de landbouwkundige C. H. Japing werden verzorgd.

Het docentencorps onderging nog uitbreiding door verschillende deskundigen te belasten met onderwijs in moderne talen, te weten:

A. H. Kuipers voor de Russische taal;

Mr. Dr. J. A. van Praag voor de Spaanse taal;

Dr. K. Sneyders de Vogel voor de Franse taal;

J. Verwey voor de Engelse taal;

Dr. H. L. A. van Wijk voor de Portugese taal.

Door Dr. Ir. A. L. S. Bär werd een bijzondere cursus gegeven in de cultuur van het suikerriet.

STUDENTEN EN EXAMENS

In het studiejaar 1947/48 waren aan de Landbouwhogeschool 1123 studenten volledig ingeschreven, als volgt over de verschillende studierichtingen en -perioden verdeeld:

NED. ECONOMISCHE HOGESCHOOL TE ROTTERDAM

Studierichting	Propaedeutische studie	Candidaatsstudie		Ingenieursstudie
		1 ^e gedeelte	2 ^e gedeelte	
Nederlandse landbouw	506	125	124	93
Tropische landbouw		35	35	30
Nederlandse bosbouw		10	18	14
Tropische bosbouw		27	12	15
Tuinbouw		25	21	23
	506	220	210	175

Totaal 1111 studenten. Bovendien waren nog 12 studenten volledig ingeschreven zonder dat zij hun studierichting hadden bepaald.

Voor het propaedeutisch examen slaagden 162 studenten.

Het candidaatsexamen voor de onderscheidene studierichtingen werd met goed gevolg afgelegd door 144 studenten, t. w. 78 studenten in de Nederlandse landbouw; 34 studenten in de tropische landbouw; 11 studenten in de Nederlandse bosbouw; 9 studenten in de tropische bosbouw; 12 studenten in de tuinbouw.

Voor het ingenieursexamen slaagden 88 candidaten, t. w. 51 studenten in de Nederlandse landbouw; 18 studenten in de tropische landbouw; 6 studenten in de Nederlandse bosbouw; 3 studenten in de tropische bosbouw; 10 studenten in de tuinbouw.

In het afgelopen studiejaar vonden 5 promoties plaats¹⁾.

Door het grote tekort aan landbouwkundig ingenieurs leverde de plaatsing van de afgestudeerden geen moeilijkheden op. De belangstelling voor een betrekking in Indonesië daalde aanmerkelijk.

NEDERLANDSE ECONOMISCHE HOGESCHOOL TE ROTTERDAM

ALGEMEEN

Tijdens het verslagjaar werd de regelmaat in de gang van het onderwijs aan de hogeschool vrijwel geheel herkegen. De hoogleraren-vacatures, waarin na de bezetting niet of zeer moeilijk was te voorzien, werden op bevredigende wijze vervuld; onderbrekingen van het onderwijs kwamen niet voor, terwijl er geen achterstand was bij de examens en tentamens. Wel liep het aantal studenten, vergeleken met het voorafgaande jaar, terug, nl. van 1396 tot 1225, terwijl een verdere teruggang te verwachten is; de hogeschool zelve was daarvan echter niet de oorzaak. De aan de Rijksuniversiteit te Groningen en de Vrije Universiteit te Amsterdam gestichte economische faculteiten spelen daarbij een belangrijke rol, daar veilig aangenomen kan worden dat er onder de studenten van deze universiteiten een aantal was dat zich anders ongetwijfeld in Rotterdam had laten inschrijven. In feite is deze teruggang van het aantal studenten verheugend omdat hierdoor het na de oorlog zwaar verstoorde evenwicht tussen het aantal studenten en dat der docenten bezig is zich te herstellen. Dat het aantal buitengewoon hoogleraren iets toenam was hoofdzakelijk het gevolg van de uitbreiding van het aantal aan de hogeschool onderwezen vakken; deze toename verlichtte de taak van de gewone hoogleraren en die der lectoren echter nauwelijks.

Verheugend was ook dat de in het vorig verslagjaar aangekondigde invoering van de *propaedeutische* een succes bleek te zijn. Het bezwaar van een te grote overgang van het middelbaar naar het hoger onderwijs bleek hierdoor grotendeels onder-

¹⁾ Bovendien 3 promoties honoris causa.

vangen te zijn. Van groot belang was ook dat de studenten reeds 9 maanden nadat zij hun intrede in de hogeschool hadden gedaan, gelegenheid kregen zichzelf op hun studiec capaciteit te toetsen. Over het algemeen werkten de studenten aanmerkelijk ernstiger en regelmatig dan voordien bij eerstejaars-studenten het geval placht te zijn; de stof voor het propaedeutisch examen is aanzienlijk geringer dan vroeger die voor het candidaatsexamen, hetgeen voor de student het overzicht vergemakkelijkt. Het onderwijs voor dit examen had zelfs een min of meer schools karakter; wiskunde bv. werd vrijwel klassikaal gegeven en voor verschillende andere vakken werden vele uren besteed aan het beantwoorden van vragen, het herhalen op verzoek van bepaalde gedeelten der stof en aan het zelf werken onder leiding van de docent. Ook t.a.v. de tweede beweegreden voor de invoering ener propaedeutise, t.w. het plaatsen van de economische studie, vooral in het begin, op een bredere grondslag, kon van een succes worden gesproken.

Hierdoor toch werd enigszins voorzien in een zeker algemeen cultureel tekort dat vele economische studenten vertonen. Blijkens de afgelegde examens zijn in deze richting bij de studenten zeer bevredigende resultaten te bereiken, en er bleek bij hen een verheugende belangstelling voor dit inzicht te bestaan. Bezwaren die van confessionele zijde ten aanzien van het onderwijs in de methodologie zouden kunnen bestaan, werden geheel ondervangen door een regeling die de Calvinistische en de Rooms-Katholieke student de volle gelegenheid bood zich omtrent de tot dit vak behorende stof op met zijn religieuze overtuiging strokende wijze te doen voorlichten. Ook is door de invoering van de propaedeutise in en ander tekort voorzien t.w. het bijbrengen van een zekere wiskundige kennis die voor de studie der moderne economie vereist is. De vrees dat deze eis velen zou afschrikken, werd niet bewaarheid door de bepaling dat ook hij die geen zogenaamde wiskunde-aanleg heeft, er aan kan voldoen. Bovendien geschiedde de beoordeling van de propaedeutische examens aldus dat wie enkel voor het vak wiskunde onvoldoende had, voor het examen niet werd afgewezen. Dat neemt niet weg dat de wiskunde-aanleg niet op zichzelf doch wel tezamen met andere factoren een maatstaf kan vormen voor iemands geschiktheid voor het hoger onderwijs in het algemeen, hetgeen de invoering der propaedeutise ook beoogde vast te stellen. Immers, het aantal studenten dat de studie niet voltooit, is onttellend groot. Uit op dit punt verzameld cijfermateriaal blijkt dat Rotterdam te dien aanzien zeker geen bevoorrechte positie inneemt. En dat betekent voor velen het verlies van kostbare jaren, verstoorte illusies, grote financiële offers. Maar ook betekent dit een nadeel voor het onderwijs, dat deze minderbegaafden niet zonder meer kan loslaten, waardoor het peil van het onderwijs wordt beïnvloed. Hier blijkt ook reeds het grote voordeel van de propaedeutise: het examen wordt in het eerste studiejaar afgenomen, terwijl de vakken zó gekozen zijn dat het examen een toetsteen vormt voor de geschiktheid van de candidaat voor het hoger onderwijs. Slaagt hij niet, dan kan dit een aanwijzing voor hem zijn dat zijn aanleg niet in de economische richting voert. Voldoet hij, na gedurende een tweede jaar de propaedeutise te hebben gevolgd, nóg niet aan de gestelde eisen, dan wordt hij van verdere studie uitgesloten. Ook voor verlenging der studie als gevolg van de propaedeutise, die werd toege-

voegd aan de voorgeschreven twee collegejaren voor het kandidaats- en evenveel jaren voor het doctoraalexamen, behoeft geen vrees te bestaan, omdat het slechts bij hoge uitzondering voorkomt dat iemand binnen deze tijdvakken de examens met succes aflegt. De propaedeuse nu omvat een belangrijk deel der stof die vroeger in het kandidaatsexamen begrepen was. Aangenomen mag dus worden dat het vrijwel nooit bereikte *minimum* van twee jaren voor het kandidaats-examen *gemiddelde* zal worden, omdat zij die met vrucht de propaedeuse hebben gevolgd, in staat zullen zijn tot beter en sneller zelfstandig studeren voor kandidaats- en doctoraalexamen dan vroeger met de aankomende student het geval was.

Ook op andere wijze werd tijdens het verslagjaar getracht de studenten vanwege de hogeschool meer hulp en leiding bij de studie te geven, nl. door het verlenen van een bijzondere opdracht aan Dr. H. Thierry, lector in de bedrijfseconomie, die deze opdracht uitvoerde door het houden van spreeken, van vriendschappelijke besprekingen op de sociëteiten der verschillende studentenorganisaties en door het houden van een serie voordrachten over de wijze van studeren, welke voordrachten zich in een grote belangstelling mochten verheugen.

In dit verband was ook van belang het door de Vereniging voor studiebelangen genomen en dus uit de studentenmaatschappij zelve voortgekomen initiatief tot het vormen van werkgroepen ter bestrijding van het repetitoren-stelsel. In deze groepen werd in gemeenschappelijke bespreking en onderling debat aan de hand van een door de leider der groep opgestelde en ter beschikking van de deelnemers gestelde handleiding en met zijn doorlopende hulp de gehele stof van een bepaald vak doorgewerkt. De deelnemers verbonden zich niet van de diensten van repetitoren gebruik te maken. Voorlopig werden alleen groepen voor de algemene leer der economie gevormd; de resultaten waren zeer gunstig.

Op het terrein van hulp door studenten aan studenten lagen ook de werkzaamheden van de sociale commissie, ingesteld door en uit de verschillende studentenorganisaties, die geregeld spreekuur hield en zowel op het eigenlijke gebied der studie als op ruimer terrein de studenten hielp bij het oplossen van moeilijkheden. De excursies konden in het verslagjaar op bescheiden wijze worden hervat. Ook werden door de bekende buitenlandse economen Collin Clark en Dr. H. Robertson wederom verschillende lezingen gehouden. Dr. Plesman, directeur der K.L.M., hield een lezing over „De ontwikkeling van het internationale luchtverkeer”, de heer Plomp, directeur der Canadian Pacific Railway, hield een lezing met lichtbeelden over „De opkomst, de ontwikkeling en de mogelijkheden van het Canadese Westen”, terwijl Prof. S. Posthuma, invallend voor Dr. H. M. Hirschfeld, een lezing hield over de betekenis van het Marshall-plan. Verder werden nog lezingen gehouden, door de Liberale studentenvereniging en „Politeia” tezamen georganiseerd, over het Palestijnse probleem, gegeven door de heren Slijper en Kleerekooper.

De verhouding tussen senaat en studentenverenigingen was in het verslagjaar uitstekend.

De in het vorig verslagjaar aangekondigde onthulling van een monument ter

nagedachtenis van de in de oorlog gevallen studenten vond dit jaar plaats. Tot het aanbrengen van dit monument hebben de studenten het initiatief genomen en is in hoofdzaak door studenten het benodigde bedrag bijeengebracht.

COLLEGE VAN CURATOREN

De samenstelling van het college van curatoren was bij het begin van het studiejaar 1947/48 als volgt: Mr. K. P. van der Mandele, benoemd door de Kamer van koophandel en fabrieken voor Rotterdam, president; W. A. Engelbrecht, Prof. Jhr. Mr. W. J. M. van Eysinga, Joan Gelderman, Th. Heukels, benoemd door het college van Gedeputeerde Staten van Zuidholland, Mr. H. C. Hintzen, Mr. W. C. Mees, Mr. P. J. Oud, benoemd door het gemeentebestuur van Rotterdam, Prof. Dr. G. A. van Poelje, benoemd door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, W. Rehbock, benoemd door de Kamer van koophandel en fabrieken voor Amsterdam, Jhr. Mr. A. M. Snouck Hurgronje en Ir. S. H. Stoffel.

De samenstelling van de sub-commissie uit curatoren voor de dagelijkse zaken van onderwijs was als volgt: Mr. K. P. van der Mandele, president; W. A. Engelbrecht, Mr. H. C. Hintzen en Mr. W. C. Mees.

Als secretaris, zowel van het college van curatoren als van de sub-commissie uit curatoren, fungeerde Mr. C. J. de Vriese. Aan de adjunct-secretaris, Mr. W. C. van Oordt, werd op zijn verzoek met ingang van 1 April 1948 eervol ontslag verleend.

In de samenstelling van het college van curatoren kwam in het verslagjaar geen verandering.

HOOGLERAREN EN ANDERE DOCENTEN

Tijdens het studiejaar 1947/48 waren aan de hogeschool verbonden 9 gewone hoogleraren, 14 buitengewoon hoogleraren, 10 lectoren, 3 personen belast met een leeropdracht, 4 privatdocenten en 8 docenten in wiskunde, voorbereidende vakken, vreemde talen en handelsterminologie.

Een droevig en moeilijk te herstellen verlies trof de hogeschool door het onverwachte overlijden van het in ambtsjaren oudste lid van de senaat, Prof. Dr. N. J. Polak, uitzonderlijk deskundige op het gebied der bedrijfseconomische wetenschap.

Prof. Dr. Z. W. Sneller, hoogleraar in de economische geschiedenis, inzonderheid van de nieuwere tijd, gaf gehoor aan het beroep dat de Vrije Universiteit te Amsterdam voor haar met de nieuwe cursus in werking tredende economische faculteit op hem deed.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor het aantal studenten moge worden verwezen naar het tabellarisch overzicht op blz. 20 van dit verslag.

De navolgende aantallen personen legden met goed gevolg examen af in de economische wetenschappen:

a. propaedeutisch examen: 168; hun werd een verklaring uitgereikt dat zij tot het candidaalexamen werden toegelaten;

b. candidaalexamen: 293;

c. doctoralexamen: 68.

Na met goed gevolg afgelegd examen in de accountancy werd aan 2 personen het accountantsdiploma uitgereikt.

8 personen promoveerden tot doctor in de economische wetenschappen.

INSTELLINGEN DER HOGESCHOOL

Bibliotiek

Ook in het verslagjaar kon worden voortgegaan met verdere aanvulling der lacunes van het boeken- en periodiekenbezit dat door de oorlog was ontstaan. Hoewel gedurende korte tijd de mogelijkheid tot aankoop van Amerikaanse boeken dreigde te stagneren tengevolge van het deviezentekort, werd door de aanvaarding van het Marshall-plan ook deze aankoop voorshands weer mogelijk. Dankbaar werden schenkingen aanvaard van de International University Foundation Inc. (Prof. J. Anton de Haas) en de Harvard University te Boston.

Naast de aanvulling van Amerikaanse en Engelse literatuur werd gedurende het verslagjaar voortdurende aandacht besteed aan het verkrijgen van Duitse boeken en tijdschriften, waarvan de aanschaffing sinds het ineenstorten van het Duitse Rijk, en eigenlijk al reeds vroeger niet meer kon geschieden. Het voornamelijk ontbreken van een betalingsregeling met de Engelse, Amerikaanse en Franse bezettingszones verhinderde een normale aankoop via de Nederlandse boekhandel of direct van de uitgevers. Wel werden enkele contacten gelegd welke voor de toekomst van nut kunnen zijn.

De bibliotheek had nog steeds met ruimtegebrek te kampen. Daarin zal slechts afdoende kunnen worden voorzien door een aparte bibliotheekvleugel met grote magazijnruimte in een nieuw gebouw voor de hogeschool.

Ook gedurende het verslagjaar kon in de vacature van conservator niet definitief worden voorzien; wel kon de arbeid aan de systematische catalogus worden hervat door een in dienst getreden wetenschappelijk medewerker. Een begin werd ook gemaakt met de systematische indeling van de theoretische economie.

In het verslagjaar vermeerderde het bibliotheekbezit met 1089 boekdelen, 114 dissertaties en 1254 periodieken, totaal 2457 delen, en met 402 brochures. Het totale boekenbezit steeg tot 95 591 delen en 12 658 brochures.

Het gebruik van leesalen en uitleening bleef een stijging vertonen. Ook bleef het aantal uitleeningen uit eigen boekenbezit, zowel direct als via andere bibliotheken, toenemen; het aantal van buiten geleende boeken bleef stationair. Het laatste zou kunnen wijzen op een groeiende mogelijkheid om aan de vraag naar literatuur uit eigen boekenbezit te voldoen.

Economisch archief

Gedurende het verslagjaar vertoonde de hoeveelheid jaarverslagen en ander studiemateriaal van het archief, evenals het voorafgaande jaar, een verdere groei. Voor het aanvragen van ontbrekende publicaties werden 1411 brieven verstuurd. Met het completeren van de reeds aanwezige dossiers en het aanvragen van gegevens over nieuwe maatschappijen werd voortgegaan. Het aantal nieuwe dossiers dat in het verslagjaar in het Economisch archief werd opgenomen, bedroeg 210. De verzameling Indische jaarverslagen en directie-mededelingen vertoonde dit jaar wederom een verheugende groei. Het verzamelen van courantenknipsels werd aanzienlijk uitgebreid; vrijwel alle recente gegevens welke in de Nederlandse dagblad- en financiële pers over de bedrijven worden gepubliceerd, zijn derhalve in het archief, per onderneming gerubriceerd, aanwezig.

De belangstelling voor het materiaal van het archief nam verder toe. Afgezien van het door bezoekers op het archief zelf geraadpleegde dossiers bedroeg het aantal uitgeleende dossiers 1132. Hiervan dienden 659 voor gebruik binnen het schoolgebouw, o.a. ten behoeve van het practicum der hogeschool en 473 voor gebruik daarbuiten.

Nederlands economisch instituut

In de vacatures van het besturend college, ontstaan door de periodieke aftreding van de curatoren Prof. Dr. G. M. Verrijn Stuart en Prof. G. A. Ph. Weijer, werd in de op 22 December 1947 te Rotterdam gehouden vergadering van curatoren, stichters en beschermers van het instituut voorzien door de benoeming van Mr. K. P. van der Mandele en P. F. Zimmerman.

Het dagelijks bestuur van curatoren onderging in het verslagjaar geen wijziging.

De secretaris van het instituut, Drs. H. W. Lambers, werd met ingang van 1 Maart 1947 benoemd tot hoogleraar aan de Nederlandse Economische Hogeschool en tot directeur van het Nederlands economisch instituut. Op de vergadering van curatoren van 22 December 1947 werd besloten Prof. Ch. Glasz uit te nodigen met ingang van 1948 als directeur van het instituut op te treden.

Drs. Khouw Bian Tie volgde Drs. H. W. Lambers bij diens aftreden als secretaris als zodanig op. Aan het einde van het verslagjaar waren 11 doctorandi als medewerker aan het instituut verbonden. Twee van hen bevonden zich voor studietoelagen in de Verenigde Staten van Noord-Amerika. Daarnaast waren voor het wetenschappelijk werk 6 doctoraal-studenten en een aantal candidaats-studenten op het instituut werkzaam.

Evenals het voorafgaande jaar verleende het instituut zijn bemiddeling bij de verdeling van enige zendingen boeken die van de Harvard University ten geschenke werden ontvangen.

In het kader van de Belgisch-Nederlands-Luxemburgse Unie ging op 1 November 1947 een nauwe samenwerking in met het Belgische academische milieu, in het bijzonder ten behoeve van de „Economisch-Statistische Berichten“.

*Nederlands Overzee Instituut*¹⁾

Tengevolge van de voortdurende onzekerheid omtrent de door „Economische Voorlichting” in uitzicht gestelde subsidies was het niet mogelijk de nodige geschikte krachten te behouden of nieuwe aan te trekken en kon geen onderzoek breed worden aangevat, waardoor dan ook niet de noodzakelijkheid en de vruchtbaarheid van subsidiëring overtuigend konden worden aangetoond. Plannen voor de inrichting van secties — eventueel van instituten — voor het Midden-Oosten en voor Zuid-Azië konden niet tot uitvoering worden gebracht; wel werden eerste oriënterende bijeenkomsten met belanghebbenden in de secties Voor-Azië en Australië belegd. De sectie voor de Noorse landen ontwikkelde zich met medewerking van de commissie van advies dusdanig dat einde 1947 tot de stichting van het *Nederland-Noord-Europa-Instituut* kon worden overgegaan.

De grote activiteit van de Latijns-Amerikaanse sectie had een nauwere samenwerking met het Nederlands-Zuid-Amerikaans instituut te 's-Gravenhage tot gevolg. Het Nederlands Overzee Instituut nam in Mei 1947 tegen financiële vergoeding het Rotterdamse filiaal van dit instituut voor zijn rekening; zelfs werden de „Mededelingen” geheel in Rotterdam verzorgd. De gang van zaken aan het einde van 1947 maakte het echter noodzakelijk hieraan een einde te maken met het gevolg dat deze sectie werd stilgelegd en de medewerkers naar het Nederlands-Zuid-Amerikaans instituut te 's-Gravenhage overgingen. Met de zelfstandige dochterinstellingen Canada-instituut, U.S.S.R.-instituut en Afrika-instituut was, waar nodig, aangenomen samenwerking.

In de vergadering van het curatorium van het Nederlands Overzee Instituut van 23 December 1947 werd besloten het instituut over te brengen naar de Nederlandse Economische Hogeschool. Hoewel de geldmiddelen ontoereikend waren, werd het voortbestaan van het instituut noodzakelijk geacht en werd met de werkzaamheden, zij het op veel kleinere basis, voortgegaan. Begin Februari 1948 verhuisde het instituut naar het pand Eendrachtsweg 12a. Het grote gebrek aan werkkrachten deed zich echter ten zeerste gevoelen.

De voorbereiding van een Australië-sectie werd krachtig ter hand genomen en door bemiddeling van de, na zijn repatriëring, met de leiding der sectie belaste heer J. M. Lamens, werd het Nederlands Overzee Instituut met een aantal boeken, kaarten, statistieken, enz. verrijkt.

Ook werd besloten de documentatie-zeehavens zo goed mogelijk voort te zetten, daar zowel van de zijde van het directoraat-generaal van de scheepvaart als van rederszijde het nut ervan werd erkend en op het voortbestaan prijs werd gesteld.

Enkele scheepvaartmaatschappijen en ook de K.L.M. vroegen regelmatig om inlichtingen. Zowel van het directoraat-generaal van de scheepvaart als van verschillende rederijen kwam een aantal grote opdrachten binnen, welke tot tevredenheid van de opdrachtgevers konden worden uitgevoerd.

De medewerker van het instituut, de heer Desertine, woonde in de maanden Maart en April te Southampton en te Londen een cursus van drie weken bij over de functionering van de Engelse havens in het algemeen en van Southampton in het bijzonder.

Vragen om inlichtingen op speciaal handelsgebied werden, voorzover zij daartoe in aanmerking kwamen, aan de daarvoor bestaande landen-instituten of aan het CIHAN²⁾ doorgegeven.

KATHOLIEKE ECONOMISCHE HOGESCHOOL TE TILBURG

ALGEMEEN

Het leven aan de Katholieke Economische Hogeschool te Tilburg stond gedurende het verslagjaar in sterke mate in het teken van de viering van het vierde lustrum op 21 November 1947 en de zich daarbij aansluitende hogeschool dag, alsmede van de viering van het lustrum van het Tilburgse Studentencorps. Het hoogtepunt van deze lustrumviering was de erepromotie van Dr. H. Poels, aan wie de hogeschool als eerste het eredoctoraat in de economische en sociale wetenschappen verleende.

De naam van het Economisch-technologisch instituut werd veranderd in „Eco-

¹⁾ Het verslag betreffende het Nederlands Overzee Instituut heeft betrekking op de periode 1 Januari 1947—31 Augustus 1948.

²⁾ CIHAN = C(entraal) I(nstituut) ter bevordering van de HAN(del).

nomisch-sociologisch instituut". Door de sociologische afdeling onder leiding van Prof. Dr. W. R. Heere werden waardevolle onderzoeken verricht. De werkzaamheden van de economische afdeling beperkten zich tot een enkel rapport; maatregelen waren in voorbereiding om het instituut meer bij de studie in te schakelen.

Voor de leden van het instituut sprak Dr. H. M. Hirschfeld over het Marshall-plan terwijl, dank zij het initiatief van de betrokken commissie uit het corps, Prof. Robertson uit Cambridge voor de studenten sprak over de vraag: „Wat is er met de rentestand aan de hand?"

De band met de Rooms-Katholieke Universiteit te Nijmegen werd tijdens het verslagjaar versterkt, terwijl het besef dat beide instellingen op het gebied van het hoger onderwijs een gemeenschappelijke taak hebben te vervullen, werd verlevendigd. In onderling overleg kwam een taakverdeling tot stand tussen de sociale afdeling in Tilburg en de politiek-sociale leergang te Nijmegen. Twee der Tilburgse hoogleraren, n.l. Prof. Dr. L. G. J. Verberne en Prof. Dr. W. R. Heere, gaven aan de laatste hun steun door aan de Rooms-Katholieke Universiteit te Nijmegen, met toestemming van het curatorium, een buitengewoon hoogleraarschap te vervullen.

Ook de verhouding tot de zusterfaculteit van de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam en de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam bleef uitstekend, terwijl de banden met de Universiteit van Leuven, in het bijzonder met haar rector, Mgr. van Wayenberg, nauwer werden aangehaald.

COLLEGE VAN CURATOREN

Mr. A. I. M. J. Baron van Wijnbergen zag zich om gezondheidsredenen genoodzaakt als curator ontslag te nemen. De curator Mr. J. v. d. Morrel kwam in het verslagjaar te overlijden.

In de vacature Baron van Wijnbergen werd door Zijne Eminentie Kardinaal de Jong voorzien door de benoeming van Dr. Ir. F. Ph. A. Tellegen, terwijl door Mgr. W. Mutsaerts in de vacature v. d. Morrel werd voorzien door de benoeming van Mr. E. H. J. Baron van Voorst tot Voorst, burgemeester van Tilburg.

HOOGLERAREN E.A. DOCENTEN

In de samenstelling van het docentencorps kwamen in het verslagjaar enige wijzigingen.

Met ingang van 1 October 1947 werd Dr. L. G. J. Verberne benoemd tot gewoon hoogleraar in de politieke, economische en sociale geschiedenis en Dr. J. M. Pieters tot buitengewoon hoogleraar in overzeese economie, politiek en recht. Dr. Verberne aanvaardde zijn ambt op 13 November 1947 met een rede, getiteld: „Het sociale en economische motief in de Bataafse tijd" en Dr. Pieters op 30 October 1947 met een rede, getiteld: „Een en ander in verband met de hervatting der ondernemersactiviteit in Indonesië".

Aan Mgr. Dr. Th. Goossens werd wegens het bereiken van de leeftijdsgrens van 65 jaar, welke in het reglement is vastgelegd, met ingang van 1 September 1947 eervol ontslag verleend als gewoon hoogleraar in de economische geschiedenis der Middeleeuwen en van de nieuwe tijd.

Aan Drs. M. M. A. A. Janssen, lector in de accountancy, werd met ingang van 1 September 1948 op zijn verzoek eervol ontslag verleend.

Aan het einde van het verslagjaar bestond het docentencorps uit 8 gewone hoogleraren, 3 buitengewoon hoogleraren, 6 lectoren en 1 docent.

STUDENTEN EN EXAMENS

Voor het aantal studenten moge worden verwezen naar de tabel op blz. 20.

Het aantal geslaagden voor het doctoralexamen bedroeg 47, voor het candidaatsexamen 97 en voor het propaedeutisch examen 195.

INSTELLINGEN DER HOGESCHOOL

Bibliotheek

Het boekenbezit vermeerderde door aankoop met 312 delen (v. j. 255) en door schenking met 1031 delen (v. j. 556); in totaal dus met 1343 delen (v. j. 810). Hiermede steeg het totale boekenbezit tot 39 707 delen. De Engelse en Amerikaanse boeken, die vorig jaar ten geschenke werden ontvangen door bemiddeling van de Koninklijke Nederlandse Academie van kunsten en wetenschappen te Amsterdam, werden dit jaar gecatalogiseerd en in omloop gebracht, zodat de studenten hiervan thans een nuttig gebruik kunnen maken. Voorts werd de schenking van Prof. Gimbrère geordend, waarvan vooral de tijdschriften „Economisch-Statistische Berichten” en „De Naamloze Vennootschap”, thans in duplo aanwezig, voor de studenten van groot nut zullen zijn.

Opgemerkt zij dat de studenten der Katholieke Economische Hogeschool tevens kunnen beschikken over de zeer belangrijke bibliotheek der Rooms-Katholieke leergangen.

Het aantal bezoekers bedroeg 5253 (v. j. 3823), het aantal uitleeningen 7357 (v. j. 5954).

Economisch archief

De verzameling verslagen werd uitgebreid met 119 nieuwe dossiers (v. j. 105).

Uitgeleend werden 227 (v. j. 238) dossiers verslagen en 105 (v. j. 90) dossiers krantenknipsels, totaal 332 dossiers (v. j. 328).

Een belangrijke schenking werd ontvangen van Dr. Th. Speetjens uit Venlo, grotendeels bestaande uit verslagen van bank- en levensverzekeringsmaatschappijen, die een aanvulling gaven op de reeds aanwezige dossiers, en tevens de dubletten-verzameling verrijkten.

Gemeenschappelijk instituut voor toegepaste psychologie¹⁾

Hoewel de financiële resultaten in de eerste jaren teleurstellend zijn geweest, mag toch worden aangenomen dat bovenbedoeld instituut in de naaste toekomst voor Rooms-Katholiek Nederland zeer gewichtig werk zal kunnen doen.

¹⁾ Zie voor de instelling van dit instituut Onderwijsverslag 1947, blz. 280 en 301.

II. RIJSAKADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN TE AMSTERDAM

GEBOUWEN EN LOKALEN

Verschillende herstellingen en vernieuwingen werden aan het gebouw en de fiet-senloods en op de binnenplaats uitgevoerd.

DOCENTEN

Aangezien het wenselijk bleek in de avonduren een boetseercursus ten behoeve van de dagleerlingen der tekenafdeling te organiseren, werd de heer C. Hund hiervoor als lector benoemd.

Met veel succes heeft de heer S. L. Hartz tijdelijk als docent in het lettertekenen de leiding van een cursus in dit vak op zich genomen. Gedurende een week heeft de heer Hartz les gegeven. Alle leerlingen van de dagcursus waren verplicht deze lessen te volgen. De lessen werden nog gedurende tien weken met twee uur per week voortgezet.

DIENSTPERSONEEL

De eerste ambtenaar van administratie, de heer Ph. Carstens, bereikte op 13 November 1948 de pensioengerechtigde leeftijd. De hoogleraar-directeur spreekt zijn waardering uit voor de grote toewijding waarvan de heer Carstens bij het verrichten van zijn werkzaamheden aan de Rijksakademie heeft blijk gegeven. Aangezien de bemoeiingen van de heer Carstens zich ook hadden uitgestrekt tot de bibliotheek, was de hoogleraar-directeur dankbaar dat de heer Carstens daar werkzaam kon blijven. De talrijke dagelijkse bezigheden in de bibliotheek konden nu door zorgzame en bekwame handen worden verricht, terwijl de bibliotheek thans 5 dagen per week van 12 tot 1 uur voor de leerlingen geopend is. Mej. C. Overhoff nam de taak van eerste ambtenaar van administratie over.

LEERLINGEN

Op 31 December 1948 bedroeg het aantal leerlingen van de dagcursus 81, ingedeeld als volgt:

Tekenklassen	21 leerlingen (10 mnl. en 11 vr.)
Schilderklassen	21 leerlingen (15 mnl. en 6 vr.)
Monumentale en versierende schilderkunst	11 leerlingen (8 mnl. en 3 vr.)
Beeldhouwklassen	25 leerlingen (15 mnl. en 10 vr.)
Grafische klassen	3 leerlingen (3 mnl.)
Dagcursus	81 leerlingen (51 mnl. en 30 vr.)
Avondcursus	32 leerlingen (21 mnl. en 11 vr.)
Totaal	113 leerlingen (72 mnl. en 41 vr.)

Voor de theoretische lessen lieten zich 12 toehoorders(essen) inschrijven (4 mnl. en 8 vr.), waarvan sommige voor meer dan één afdeling. De indeling was als volgt:

Kunstgeschiedenis	11 leerlingen (4 mnl. en 7 vr.)
Anatomie	1 leerling (1 mnl.)
Costuumkunde	2 leerlingen (1 mnl. en 1 vr.)
Cultuurgeschiedenis	2 leerlingen (2 vr.)

De jury voor de wedstrijd om de *Meester Johan Cohen Gosschalk-prijs* was als volgt samengesteld: Prof. Willem van den Berg, voorzitter; de schilder Piet van der Hem, lid, en Prof. H. M. E. Campendonk, secretaris. Aan deze wedstrijd namen negen heren deel. De prijs werd toegekend aan de heer J. B. M. Sarneel, terwijl de heer H. van der Bom het accessit verwierf.

Uit het Akademiëfonds, gesticht ter herinnering aan Prof. Aug. Allebé, werd een toelage verstrekt aan 14 leerlingen.

Aan 13 leerlingen werd in deze cursus door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen een studiebeurs toegekend.

STAAT VAN HET ONDERWIJS

1. De aard van het onderwijs bleef dezelfde.
2. Het *toelatingsexamen* had plaats op de gebruikelijke wijze. Ook nu legde het werk dat de kandidaten zelf hadden meegebracht, bij de beoordeling groot gewicht in de schaal. De toeloop van kandidaten was zeer groot. Dit maakte wederom een scherpe selectie noodzakelijk. Van de 84 kandidaten die aan het examen deelnamen, slaagden 11 voor de dagcursus en 8 voor de avondcursus.
3. Bij de *overgangsexamens* was in verband met de abnormale tijdsomstandigheden gedurende de laatste jaren grote clementie betracht. Aan het einde van de cursus 1946/47 had de hoogleraar-directeur evenwel aangekondigd, dat hij nu het tijdstip gekomen achtte om bij het overgangsexamen, speciaal tussen de voorbereidende afdeling en de vakklassen, een strengere beoordeling toe te passen. Inderdaad is aan het einde van de daarop volgende cursus, dus vóór het begin van de zomervacantie 1948, dienovereenkomstig gehandeld.
4. Zoals reeds in de paragraaf over de docenten is vermeld, bleek het wenselijk drie avonden per week een *boetseercursus* in te stellen, die speciaal voor leerlingen van de dagcursus „tekenen” was bedoeld. Ook aan enkele leerlingen die examen hadden gedaan voor de beeldhouwafdeling doch hiervoor niet waren geslaagd, werd door de examencommissie toegestaan in de avondcursus te werken om in 1949 opnieuw het toelatingsexamen te kunnen afleggen. Hiervan werd een goed gebruik gemaakt. De hoognoodige aanvulling met *lettertekenen* is in dezelfde paragraaf ook reeds genoemd.
5. Reeds geruime tijd was de behoefte gevoeld aan sterker *contact met en verblijf in de natuur*. Daarom besloot de hoogleraar-directeur met zijn afdeling vrije schilderkunst voor enige tijd naar buiten te trekken. Van 24 Mei tot 4 Juni vertoefde hij met een aantal leerlingen van zijn afdeling in de volkshogeschool

te Markelo. Ondanks de bezwaren, aan het verblijf in het zo anders gearde „bedrijf” der volkshogeschool verbonden, bleek deze methode als geheel toch een groot succes, hetgeen wel bleek uit de verheugende resultaten welke zij heeft opgeleverd. Na terugkeer werd van het werk een tentoonstelling in het akademiegebouw gehouden. Uit erkentelijkheid voor de hun, ook in financieel opzicht, geboden gelegenheid om buiten te werken, werd door elke leerling die van het verblijf in Markelo had geprofiteerd, een tekening afgestaan. Deze tekeningen werden daarna door de hoogleraar-directeur aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen aangeboden. Het ligt in de bedoeling in de toekomst dit experiment jaarlijks te herhalen. De tekenklassen werkten in dezelfde tijd onder leiding van Prof. G. V. A. Röling in „Artis”. Ook dit werk werd tentoongesteld en ook hier waren de resultaten bijzonder goed.

6. Na beëindiging der grote vacantie is een *tentoonstelling* gehouden van werk der leerlingen, een en ander mede met het doel een duidelijker overzicht te verkrijgen van hun prestaties met het oog op de toekenning van studiebeurzen. Ook het werk dat in de Rijksakademie vervaardigd werd, is tentoongesteld. Voorts werden in de cantine geregeld kleine tentoonstellingen georganiseerd, hetzij van het werk van één leerling, hetzij van een kleine groep gezamenlijk. Bovendien werden van 23 tot 31 Januari de gipsafgietsels tentoongesteld van het beeldhouwwerk voor de in 1947 gehouden wedstrijd om de Prix de Rome; van 8 tot 16 October werd het werk, vervaardigd in de wedstrijd voor de grafische kunst 1948, geëxposeerd.

VERZAMELINGEN

1. Het aantal *uitleningen* in de *bibliotheek* bedroeg 730, terwijl 80 nieuwe aanwinsten werden geïnventariseerd en gecatalogiseerd.
2. De collectie *lichtbeelden* werd met een aantal exemplaren aangevuld.
3. Een serie *tekeningen van oude meesters*, tot het bezit der Rijksakademie behorend, werd op verzoek van de directeur van het Rijksprentenkabinet, na verkregen machtiging van de Minister, aan het Rijksprentenkabinet in bruikleen afgestaan.
4. De verzameling van werk van oud-docenten en -leerlingen werd opnieuw gecatalogiseerd, zodat het in de toekomst mogelijk zal blijken exposities van dit werk in te richten.

WEDSTRIJDEN

Aan het examen, bedoeld in artikel 11 der Wet van 26 Mei 1870, werd deelgenomen door 9 kandidaten.

Aan 6 heren kon het diploma worden uitgereikt dat recht geeft op deelneming aan de wedstrijd om de Prix de Rome.

Aan de wedstrijd in de grafische kunst werd deelgenomen door drie heren.

De jury werd gevormd door Prof. Willem van den Berg, voorzitter, Prof. Kuno Brinks, secretaris, en de heren S. H. de Roos, S. L. Hartz en Jhr. H. Teding van Berkhout, leden.

In de bijeenkomst van 16 Juni ter beoordeling van het werk, in de proefkamp vervaardigd, kwam de jury tot het besluit de drie deelnemers tot de eindkamp toe te laten.

Het onderwerp dat voor deze eindkamp was opgegeven, luidde: „Apollo met zijn pijlen de monsterslang Python dodend”.

De jury kwam op 5 October bijeen; de gouden erepenning werd toegekend aan de heer J. B. Sleper te Haarlem, terwijl de heer E. Thorn Leeson te Amsterdam de zilveren medaille verwierf.

MET EEN JAARGELD BEGIFTIGDEN

De heer A. A. van der Weyden, bekroonde in de wedstrijd in de monumentale en versierende schilderkunst 1940, en de heer J. Roozendaal, bekroonde in de wedstrijd in de vrije schilderkunst 1942, maakten gedurende hun eerste stipendiumjaar een studiereis naar Italië.

De heer P. H. Schoenmakers, bekroonde in de wedstrijd in de grafische kunst 1941, maakte eveneens in het eerste stipendiumjaar een studiereis naar Italië, terwijl de heer J. Schipper, bekroonde in de wedstrijd in de schone bouwkunst 1946, in November zijn (eerste) reis naar Italië, Noord-Afrika en Spanje aanving.

C. VOORBEREIDEND HOGER EN MIDDELBAAR ONDERWIJS¹⁾

VERSLAGEN DER INSPECTEURS

ALGEMEEN

Hoewel in vele opzichten gedurende de jaren 1947 en 1948 bleek dat het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs het dieptepunt te boven kwam, rooskleurig kan de situatie in deze jaren toch nog niet worden genoemd. Duidelijk bleek dat de tekorten niet door enkele maatregelen konden worden weggenomen en dat voor een werkelijk herstel zeker nog een vijftal jaren nodig zal zijn.

GEBOUWEN EN LEERMIDDELEN

Een van de ernstige redenen tot bezorgdheid was de *gebrekige huisvesting* der scholen. Eerst in 1948 kwam daarin een geringe verbetering. In September van dat jaar hadden de scholen voor het eerst weer een zodanig onderdak dat alle lessen, zij het dan ook in sommige gevallen met een tot 40 of 45 minuten gereduceerde tijdsduur, konden worden gegeven. Aangezien deze situatie slechts door noodvoorzieningen was bereikt, dienden terstond plannen te worden gemaakt voor een meer afdoende oplossing van het huisvestingsprobleem. Het was daarbij voor het onderwijs te betreuren dat aan de woningbouw prioriteit moest worden verleend. Wanneer over een aantal jaren de ergste woningnood zal zijn verdwenen, zal het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs t.a.v. de huisvesting een ruime armslag moeten krijgen om de grote achterstand op materieel gebied te kunnen inhalen. Een goede huisvesting is allerm minst een waarborg voor goed onderwijs; wel biedt echter een goed gebouw aan de leiding der scholen meer mogelijkheden om van het heterogeen conglomeraat van leerlingen een schoolgemeenschap te maken.

Te betreuren is het dat uit zuinigheidsoverwegingen de vervulling van enkele desiderata op het gebied van de scholenbouw door de ter zake bevoegde autoriteiten niet mogelijk werd geacht. Allereerst wordt hierbij gedacht aan de aula, die voor het schoolleven node kan worden gemist. Deze aula kan bij kleine en middelgrote scholen — de praktijk heeft zulks bewezen — desnoods worden gecombineerd met het gymnastieklokaal, mits reeds bij de bouw van dit lokaal met beide doeleinden rekening wordt gehouden. Een toneel met twee eenvoudige kleedkamers, een balkon met filmcabine, een aparte ingang met ruime garderobe en een koffiekamer, tevens wellicht te benutten als overblijflokaal, kunnen voor het schoolleven veel betekenen.

Aan een met het gymnastieklokaal verbonden wasgelegenheid zal meer aandacht moeten worden besteed. Zowel uit een oogpunt van hygiëne als van pedagogiek verdient het aanbeveling dat de leerlingen na de gymnastieklessen even onder de douche gaan. Wanneer was- en kleedlokaal goed zijn ingericht, kan het tijdverlies vóór en na de gymnastieklessen tot 5 resp. 10 minuten worden gereduceerd.

¹⁾ Dit verslag heeft betrekking op de jaren 1947 en 1948.

Bij de inrichting van de rooster zal met dit tijdverlies rekening moeten worden gehouden.

Het gymnastiekonderwijs zelf zal in het schoolleven een belangrijker plaats moeten gaan innemen dan tot dusver. Bij het ontbreken van een voldoende aantal gymnastieklokalen met goede outillage zal dit echter voorlopig nog wel tot de vrome wensen blijven behoren.

Ten aanzien van de inrichting van nieuwe scholen verdient het aanbeveling dat met de ontwikkeling van het onderwijs in de komende halve eeuw, voorzover dit thans reeds mogelijk is, rekening wordt gehouden. Een schoolinrichting met *vaklokalen* in plaats van met *klasselokalen* verdient hoe langer hoe meer aanbeveling, vooral nu gebleken is dat hierdoor tevens een meer efficiënt gebruik van de totale in een school beschikbare ruimte wordt gemaakt. Een lees- en studiezaal waar tevens de bibliotheek is ondergebracht, voorziet in een bestaande behoefte. Dit moet het lokaal zijn waar niet gesproken wordt en waar de leerlingen in tussenuren en gedurende door de leiding van de school vast te stellen uren, buiten de klasserooster, geconcentreerd kunnen lezen in tijdschriften, handboeken, encyclopaediën enz.

Wanneer de school voorts zorgt voor een beknopte bibliotheek, waarin naast een goede encyclopaedie een stel woordenboeken en enkele handboeken voor ieder vak aanwezig zijn en voorts een aantal tijdschriften waar de schooljeugd iets aan heeft, dan zal een dergelijk lokaal zeker vruchten afwerpen zowel voor de oefening in zelfstandige arbeid als voor de algemene vorming van de leerlingen. Ten aanzien van het *scheikunde*-onderwijs heeft de ervaring geleerd dat de combinatie van leslokaal en practicumlokaal vele voordelen biedt. De praktische werkzaamheid der leerlingen blijft dan niet beperkt tot de speciaal voor het practicum bestemde uren.

Bij het onderwijs in de *biologie* is de botanische tuin bij vele scholen in het gedrang gekomen door uitbreiding der bestaande gebouwen op het schoolterrein. Herstel van dit verlies verdient aanbeveling, omdat het onderwijs in de biologie een dergelijke illustratie in de natuur zeer van node heeft, wil het niet te theoretisch worden.

Het zou aanbeveling verdienen wanneer de jongste leerlingen bij het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs, b.v. de leerlingen van klasse I of van de klassen I en II, iets aan *handenarbeid* deden; voor kinderen van 12 à 13 jaar kunnen de uren hieraan besteed, tezamen met de uren voor tekenen en gymnastiek, verhinderen dat het eerste leerjaar geestelijk een te zware inspanning wordt. Voor de meisjes zou deze „handenarbeid” *handwerken* moeten zijn, voor de jongens eenvoudige houtbewerking (geen slöjd). Ook voor dit onderwijs zal echter een vaklokaal moeten worden gereserveerd in nieuw te bouwen scholen.

In het jaar 1947 ging het onderwijs in *muziek* en *zang* op de scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs aan belangstelling winnen. De eerste ervaringen met dit onderwijs op scholen die tevoren afwijzend hiertegenover hadden gestaan, waren hoopgevend.

Ondanks het ontbreken van een aan de praktijk getoetst programma, zoals de andere vakken dit kennen, waren de resultaten niet onbevredigend. Juist bij dit onderwijs hangt echter alles van de docent af. Het getuigt van wijs beleid

van een aantal rectoren en directeuren dat zij een behoorlijk docent in dit vak aan hun school verbonden. De wenselijkheid om het volgen van dit onderwijs voor de leerlingen facultatief te stellen, werd in de praktijk niet gevoeld. De ervaring leert dat ook leerlingen met een geringe muzikale aanleg aan dit onderwijs veel hebben en het met belangstelling volgen.

Wil dit onderwijs aan zijn doel beantwoorden, dan zal de noodzakelijke outillage niet mogen ontbreken. Een speciaal muzieklokaal, hetwelk buiten de muziek-uren echter ook voor andere lessen kan worden gebruikt, verdient dan aanbeveling. Een kleine vleugel of piano benevens een verzameling grammofoonplaten zal hier onmisbaar zijn.

De ervaring op enkele scholen heeft geleerd dat de leerlingen aan één-persoonsbanken de voorkeur geven boven twee-persoonsbanken. Meer nog worden losse tafeltjes en stoelen gewaardeerd. Ongetwijfeld wijst de individuele werkzaamheid van iedere leerling, die op verschillende scholen reeds welbewust wordt geactiveerd, in de richting van tafeltjes en stoelen. De lokalen zullen, wat de beschikbare oppervlakte betreft, iets minder productief zijn, doch de vraag is gerechtvaardigd of de officiële bepalingen te dezen niet enigermate verouderd zijn. Een lokaal van de voorgeschreven afmetingen met het voorgeschreven aantal twee-persoonsbanken leent zich toch eigenlijk uitsluitend voor zuiver collectief onderwijs.

In verband met het grote aantal scholen dat in de komende 10 jaren moet worden gebouwd, verdient het wellicht aanbeveling aan de hand van de hierboven omschreven desiderata een kleine samenvatting te geven van de eisen waaraan een schoolgebouw in de tweede helft van de 20e eeuw zal moeten voldoen, wil het beantwoorden aan de taak van de school.

De school beschikke over een behoorlijke outillage. Aan ieder lokaal worde bij voorkeur een speciale bestemming gegeven als lokaal voor één of enkele vakken. In ieder lokaal dienen dan de leermiddelen ten behoeve van het onderwijs aanwezig te zijn in de vorm van kaarten, boeken, atlassen, platen, enz. Het krijgt dan een speciale sfeer in overeenstemming met het daarin gedoemde vak. Zo mogelijk zij er een aula in iedere school. Het gymnastieklokaal kan in bijzondere gevallen als aula worden ingericht; het overblijfslokaal ontbreke niet.

Een centrale garderobe is in verband met het vaklokalen-systeem aan te bevelen, hoewel niet strikt noodzakelijk. Wanneer deze centrale garderobe tevens te benutten is voor de bezoekers van de aula, zal zulks bij schoolbijeenkomsten een groot gemak zijn.

Een apart lokaal diene als leeszaal-bibliotheek.

Voor de vakken scheikunde en natuurkunde worde een lokaal ingericht als gecombineerd theorie- en practicumlokaal.

De leslokalen zijn te meubileren met losse tafeltjes en stoelen en te voorzien van kasten voor het opbergen van de leermiddelen.

PEIL VAN HET ONDERWIJS

Het peil van het onderwijs in de jaren 1947 en 1948 was nog ver beneden het normale; de verwachting is dat de directe invloed van de oorlog omstreeks 1950 zal zijn

verdwenen Voor de dan schoolgaande leerlingen zal een normale cursusduur gelden. Tot zolang zal er met enige consideratie naar gestreefd moeten worden om het peil van het onderwijs zo goed te doen zijn als de plaatselijke omstandigheden toelaten.

Het *lerarencorps* toont nog bedenkelijk veel lacunes in verband met het aantal onbevoegde docenten. Een zeer bedenkelijk verschijnsel is dat aan sommige scholen een vak, bij gebrek aan leraren, geheel uitviel, zodat er zelfs geen eind-examen voor dat vak kon plaatsvinden. Er is reden om aan te nemen dat het tekort aan leraren tussen 1950 en 1955 over het algemeen zal verdwijnen. Te hopen valt dan slechts dat niet al te veel ongeschikten, tengevolge van de periode van schaarste van leraren, zich een blijvende plaats in dat docentencorps hebben kunnen verschaffen.

De kennis van het *Nederlands*, en in het bijzonder de bekwaamheid in het schriftelijk uitdrukken van de gedachten, laat op vele scholen te wensen over. Het geeft te denken dat na een zesjarige opleiding van de lagere school de middelbare school niet in staat schijnt een werkelijke beheersing van de Nederlandse taal in woord en geschrift te verschaffen.

Vele leraren in het Nederlands dringen aan op meer wekelijks lesuren voor dit vak. De vraag rijst echter of hiervan zonder meer veel valt te verwachten.

De gebrekkige kennis van de Nederlandse grammatica geeft grote moeilijkheden, niet alleen aan de docenten in het Nederlands doch evenzeer aan de leraren in de vreemde talen.

De verplaatsing van het Duits naar de tweede en van het Engels naar de eerste klasse van de hogere burgerschool heeft de problemen op dit gebied nog vergroot.

Wellicht mede tengevolge van de ongunstige omstandigheden schijnen de leerlingen van de hoogste klassen van verscheidene scholen te zeer te werken onder de druk van het eindexamen. Terwijl dit examen op een goede school eigenlijk te beschouwen moet zijn als de normale afronding van de studie, wordt het weleens beschouwd als een barrière die met allerlei behendigheden en voor deze gelegenheid uit het hoofd geleerde feiten moet worden genomen.

Dat minder gewenste toestanden bij het onderwijs gedurende de laatste jaren bevorderd zijn geworden door een minder scherpe selectie bij de toelating — ook al weer tengevolge van de oorlog —, waardoor veel zwakke en middelmatige leerlingen in het voorbereidend hoger en het middelbaar onderwijs zijn doorgedrongen, lijkt niet aan twijfel onderhevig.

WIJZIGING VAN SCHOOLTYPEN

In hoge mate wordt het beeld van het na-oorlogse voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs beheerst door een veelvuldige omzetting van hogere burgerscholen in lycea. In de meeste gevallen geschiedde dit om de klassieke opleiding, zonder dat hiermede al te hoge uitgaven gemoeid zouden zijn, binnen het bereik van betrekkelijk kleine contingenten leerlingen te brengen.

De tijd zal moeten uitmaken in hoeverre vele van deze nieuwe lycea werkelijk aan behoeften beantwoorden.

AFZONDERLIJKE SCHOOLTYPEN

Gymnasium

Het gymnasium is de schokken van de oorlog ongetwijfeld vrij snel te boven gekomen. De beperking van het aantal uren voor de oude talen, tijdens de oorlog ten behoeve van het Nederlands ingevoerd, heeft de klassieke opleiding wel enigszins geschaad; het is te hopen dat de winst voor het Nederlands, door deze uren verkregen, tegen dit verlies opweegt. Het is namelijk niet de vraag of een zekere hoeveelheid kennis van Grieks en Latijn de leerlingen kan worden ingestampt, doch of aan de gehele klassieke cultuur in zulk een mate aandacht kan worden geschonken dat nog van een werkelijk integrale klassieke opleiding kan worden gesproken.

De klassieke opleiding in Nederland werd na de oorlog in hoge mate gebaat door het feit dat het aantal afgestudeerde classici voldoende was om in de behoefte te voorzien. Ook voor de andere vakken die op het gymnasium worden onderwezen, was het aantal onbevoegde leraren geringer dan aan de hogere burgerscholen. De begrijpelijke aantrekkingskracht die van het gymnasium op leraren uitgaat, is aan deze omstandigheid niet vreemd.

Wat betreft het onderwijs in de moderne talen is de vraag gesteld of in de toekomst nog volstaan kan worden met een uitsluitend passieve taalbeheersing voor alle drie talen en of niet spoedig het tijdstip zal komen dat ook van een oud-leerling van het gymnasium geëist moet worden dat hij zich althans in één of twee vreemde talen op redelijke wijze kan uitdrukken. Hoe dit zij, ook zonder wijziging van het eindexamenreglement mag verwacht worden, dat steeds meer leraren zich houden aan de goede gewoonte om in de hogere klassen het onderwijs in de vreemde taal zelf te geven en van hun leerlingen het gebruik van die taal te verlangen.

Lyceum

Nog steeds niet wettelijk geregeld, is het lyceum wel in een langdurige status nascendi. Het ontbreken van een wettelijke regeling heeft voor- en nadelen gehad. In zijn ontwikkeling genoot het lyceum in enkele opzichten een grotere mate van vrijheid dan het gymnasium en de hogere burgerschool. Om echter voor zijn leerlingen toch toegang tot het hoger onderwijs mogelijk te maken, moet het lyceum aan de eindexameneisen van gymnasium en hogere burgerschool voldoen en de opleiding met deze eisen in overeenstemming brengen.

De praktijk heeft echter aangetoond dat thans een eigen programma en eigen eindexameneisen voor het lyceum een reële winst zouden betekenen.

Een vierjarige opleiding voor de klassieke talen werd door sommige rectoren in de praktijk toch niet geheel voldoende geacht, hetgeen de beperking van de onderbouw tot één jaar ten gevolge had. Op enkele van deze scholen werd de tweejarige onderbouw gehandhaafd, doch het Latijn als leervak in deze onderbouw opgenomen. Als selectiemiddel heeft het Latijn ongetwijfeld grote waarde, terwijl het als taal van grote vormende betekenis kan zijn voor kinderen van 12 en 13

jaar. De vraag rijst echter of slechts twee of ten hoogste drie jaren Latijn (in het totaal ongeveer 12 tot 15 lesuren per week) voor de latere hogere-burgerschool-leerlingen betekenis heeft. De neiging bestaat deze vraag voorlopig bevestigend te beantwoorden.

Dat het lyceum een zesjarige opleiding voor de gymnasiasten en een vijfjarige voor de h.b.s.-ers in zich moet verenigen, leidt tot een niet uitgebalanceerd leerprogramma en maakt bovendien de zo gewenste combinaties van lessen dikwijls moeilijk. Het is daarom in hoge mate gewenst dat althans de lycea een zesjarige opleiding geven voor de hogere-burgerschool-leerlingen in de afdelingen A en B.

Hogere burgerschool

De hogere burgerschool herstelt zich langzaam van de oorlogsgevolgen. Tijdens en na de oorlog kreeg zij een zodanige toeloop van leerlingen te verwerken dat het onderwijs er wel onder moest lijden. De gebouwen waren te klein, bevoegde leraren waren niet in voldoende mate beschikbaar en de intelligentie van vele leerlingen was ontoereikend.

Een en ander had tot gevolg dat het werktempo, dat op deze vijfjarige school toch al aan de hoge kant ligt, op ernstige wijze vertraagd werd. Hierdoor kwam de vraag of de cursusduur der hogere burgerschool van vijf op zes jaar dient te worden gebracht, nog meer in het middelpunt der belangstelling te staan dan voordien het geval was.

De omwisseling van de vakken Engels en Duits in de eerste en tweede klasse werd op vele scholen als een didactisch weinig gelukkige verandering gevoeld. Het grote verschil in de grammaticale structuur van deze beide talen wees, naar het oordeel van velen, op de juistheid van de vooroorlogse situatie, ook al beseften men volledig dat deze wijziging, kort na de oorlog aangebracht, een gevolg was van de gewijzigde politieke verhoudingen op internationaal gebied.

Het onderwijs in het Nederlands is ook op de hogere burgerschool nog voor veel verbetering vatbaar. Voor vele scholen brengen de uren, thans voor Nederlands gereserveerd, niet het zo noodzakelijk rendement op. Het gebrek aan didactische opleiding van de leraren zal hierbij ongetwijfeld een rol spelen.

Het is te hopen dat over een aantal jaren de situatie zodanig verbeterd zal zijn dat van de eindexamen-candidaten gezegd kan worden dat zij de moedertaal in woord en geschrift werkelijk beheersen.

Ten aanzien van de moderne talen zij opgemerkt dat de actieve taalbeheersing op vele hogere burgerscholen in de jaren 1947 en 1948 door de omstandigheden veel heeft geleden. Juist na de oorlog, nu het internationaal contact op alle gebieden zozeer is toegenomen, valt zulks wel in hoge mate te betreuren.

Het onderwijs in de lichamelijke oefening werd door gebrek aan gymnastiek-lokalen slechts ten dele gegeven. Dit gebrek is thans zo groot geworden dat de vraag rijst of de beslissing om voorlopig geen gymnastieklokalen te bouwen, nog lang gehandhaafd zal kunnen blijven zonder al te grote nadelen voor de komende tien jaren te veroorzaken.

Op enkele scholen werd een begin gemaakt met het onderwijs in de *muziek*. Voorzover reeds een oordeel hierover kan worden uitgesproken, kan dit zonder aarzeling gunstig luiden.

De aanwezigheid van een aantal leerlingen die wél de geschiktheid en de belangstelling hebben voor het volgen van *middelbaar* onderwijs doch die de capaciteiten missen om een prae-universitaire opleiding te volgen, werkt dermate remmend op het onderwijs dat een oplossing van dit vraagstuk dringend nodig is. Wil de hogere burgerschool naast gymnasium en lyceum een werkelijk prae-universitaire vorming geven, dan zal zij, althans in de hogere klassen, bevrijd moeten worden van het grote kwantum leerlingen dat een middelbare, doch niet prae-universitaire scholing verlangt.

Het aantal hogere burgerscholen A nam aanzienlijk toe door de toevoeging van dergelijke afdelingen aan reeds bestaande hogere burgerscholen B. Hierdoor werd ook op vele afgelegen plaatsen in het land een literair-economische opleiding mogelijk. Vooral nu de reiskosten in verhouding tot die van vóór de oorlog zo sterk zijn gestegen, is deze gang van zaken toe te juichen.

Het aantal zelfstandige hogere burgerscholen A nam niet toe. Door sommige scholen werd bezwaar gemaakt tegen de gecombineerde lessen in een aantal vakken voor de leerlingen van een hogere burgerschool A en B.

Middelbare school voor meisjes

Dit schooltype is een opvallende belangstelling gaan genieten. De vooroorlogse drang van meisjes naar het hoger onderwijs is geluwd en heeft plaats gemaakt voor een behoefte aan een meer maatschappelijk georiënteerde opleiding. Op verschillende plaatsen leidde deze verschuiving van belangstelling tot de oprichting van een middelbare school voor meisjes als zelfstandige school of als afdeling, verbonden aan bestaande hogere burgerscholen, lycea of gymnasia.

Handelsdagscholen met 3- en 4-jarige cursus

Terwijl de overige schooltypen zich na de oorlog in een groeiende belangstelling mochten verheugen, bleef de toeloop naar de handelsdagschool stationnair; percentsgewijze, in vergelijking met de andere takken van middelbaar onderwijs, liep het aantal leerlingen zeer sterk terug.

Ongetwijfeld werd deze gang van zaken beïnvloed door de grote behoefte aan administratief personeel. De bezitters van een mulo-diploma hadden hierdoor namelijk eveneens een grote kans op het verkrijgen van een behoorlijke maatschappelijke betrekking, zodat de noodzaak om de degelijke opleiding via de handelsdagschool te volgen minder werd gevoeld.

Wanneer er weer evenwicht is gekomen tussen vraag en aanbod van administratief personeel, zal eerst blijken of de handelsdagschool haar vroegere betekenis als aanbevelenswaardige opleiding voor de lagere administratieve functies heeft behouden.

Handelsavondscholen met 3- en 5-jarige cursus

Ook dit schooltype kon zich in de jaren 1947 en 1948 in een goede belangstelling verheugen. Bij een landelijk onderzoek bleek echter dat vele van deze scholen niet voldoen aan de bij en krachtens de Middelbaar-onderwijswet

gestelde bepalingen. Het onderwijs in ten minste één vreemde taal ontbrak op verschillende scholen, terwijl op andere scholen het systeem van louter keuzevakken niet in overeenstemming was met de wettelijke bepalingen.

Een en ander was aanleiding om deze ongewenste toestanden met de directeuren der scholen te bespreken. Veelal bleek bij dit overleg gelukkig de bereidheid om het programma in overeenstemming te brengen met de wettelijke voorschriften. Slechts ten aanzien van het keuzevakken-systeem bleek een wezenlijk verschil van mening. Aan het einde van het cursusjaar 1947/'48 was op dit punt nog geen overeenstemming bereikt.

Ten aanzien van de onderwijsbevoegdheid der docenten bleek in zeer vele gevallen dat niet aan de eisen van de wet werd voldaan; een aantal scholen had een docentencorps dat, inclusief de directeur, uit louter onbevoegden bestond. Besloten werd dat de directeuren er met ernst naar zouden streven om geleidelijk in deze toestand verbetering te brengen. De mogelijkheid hiertoe wordt steeds groter, nu het aantal bezitters van een m.o.-akte A, vooral voor de moderne talen, van jaar tot jaar toeneemt.

Aan enkele scholen met een vierjarige cursus werd de raad gegeven de cursusduur te wijzigen in drie of vijf jaren. Hiertoe was temeer aanleiding, toen een driejarige opleiding onder bepaalde voorwaarden vrijstelling kon verlenen van het gedeelte algemene ontwikkeling van het examen voor het middenstandsdiploma.

D. LAND- EN TUINBOUWONDERWIJS

I. LANDBOUWONDERWIJS

MIDDELBAAR LANDBOUWONDERWIJS

Rijks middelbare landbouwschool te Groningen

Bij de aanvang van het schooljaar 1947/'48 werden tot de eerste klasse 29 leerlingen toegelaten; de tweede klasse telde 63 leerlingen en de derde klasse 81. Aan het einde van de cursus bedroegen deze aantallen resp. 27, 63 en 81. De tweede en de derde klasse waren elk in 3 parallelafdelingen gesplitst.

Van de 81 leerlingen die tot het eindexamen werden toegelaten, behaalden 70 het einddiploma. Hiervan zullen 32 zich verder bekwamen in de praktijk van de landbouw; 29 hebben verschillende betrekkingen aanvaard en 9 studeren verder.

De aanvulling van leermiddelen die tijdens de bezetting verloren gingen, vond regelmatig voortgang; evenwel konden nog niet alle leemten worden aangevuld. Ook de destijds aan het meubilair toegebrachte schade kon slechts ten dele worden hersteld.

Sedert 1 October 1947 wordt aan deze school onderwijs in de *Russische* taal gegeven; dit leervak is facultatief.

Het lerarencorps onderging gedurende dit schooljaar enige wijzigingen, welke evenwel geen aanleiding gaven tot stagnatie van het onderwijs.

Het gebouw waarin de school is gehuisvest, werd tijdens dit schooljaar door het Rijk van de gemeente Groningen overgenomen.

Rijks middelbare landbouwschool te Dordrecht

De eerste klasse begon met 16 en eindigde met 14 leerlingen, de tweede klasse met resp. 22 en 21 en de derde klasse met resp. 22 en 19 leerlingen. Van de eerste naar de tweede klasse werden bevorderd 12 leerlingen en van de tweede naar de derde klasse 21 leerlingen. Voor het einddiploma slaagden 18 leerlingen; 1 leerling moest worden afgewezen.

Gebouwen en leermiddelen bevonden zich in bevredigende staat.

In het lerarencorps deden zich enige mutaties voor, welke evenwel niet storend op het onderwijs werkten.

Rooms-Katholieke middelbare landbouwschool te Roermond

Deze door het Rijk gesubsidieerde school, die hetzelfde karakter heeft als de Rijks middelbare landbouwscholen, werd gesticht met het oog op de in het zuiden des lands bestaande belangstelling voor middelbaar landbouwonderwijs; zij werd geopend op 13 October 1947.

Er werd een toelatingsexamen afgenomen aan 8 kandidaten, waarvan er 4 moesten worden afgewezen. Zonder examen werden, op grond van de in hun bezit zijnde diploma's, toegelaten 19 leerlingen, zodat de eerste klasse aanving met 23 leerlingen. Een tweede klasse werd nog niet gevormd. Aan het eind van het school-

jaar telde de eerste klasse eveneens 23 leerlingen, waarvan 20 werden bevorderd naar de tweede klasse.

Het onderwijs werd gedurende het schooljaar gegeven in twee leslokalen der openbare school; aan het eind van het schooljaar werd de definitieve behuizing — een gedeelte van de Rijks hogere burgerschool — betrokken, hetgeen een grote verbetering mocht worden genoemd.

Met de aanschaffing van het benodigde meubilair en de leermiddelen werd een begin gemaakt.

Aangezien vrijwel alle leraren bij de aanvang der lessen een zogoed als volledige taak hadden aan andere scholen, kon slechts met moeite een lesrooster worden samengesteld; niettemin kon voor elk vak het volgens het programma vastgestelde aantal lesuren worden gegeven.

Rijks middelbare school voor tropische landbouw te Deventer

De belangstelling voor het onderwijs aan deze school was ook gedurende het schooljaar 1947/'48 zeer groot. Bij de aanvang van het cursusjaar telde de eerste klasse 99, de tweede klasse 156 en de derde klasse 151 leerlingen. Bij het einde van de cursus waren deze aantallen resp. 91, 148 en 148. De eerste klasse was gesplitst in 5 en de tweede en de derde klasse elk in 8 parallelklassen.

Van de eerste naar de tweede klasse werden bevorderd 90 leerlingen en van de tweede naar de derde klasse 104 leerlingen, terwijl aan 141 leerlingen het eind-diploma kon worden uitgereikt.

De vooruitzichten betreffende uitzending naar de tropen werden gedurende genoemd cursusjaar voor de afgestudeerden der school iets gunstiger, doordat sommige cultuurmaatschappijen weder tot uitzending van employé's overgingen. Enige afgestudeerden werden in Gouvernementsdienst geplaatst, terwijl ook enkele voor het Rode Kruis naar Indonesië werden uitgezonden.

Het onderwijs vond regelmatig voortgang niettegenstaande enkele tussentijdse mutaties in het personeel der school.

Gebouwen en leermiddelen verkeerden in een bevredigende toestand. Met de vervanging van het oude meubilair werd voortgang gemaakt.

Rijks middelbare zuivelschool te Bolsward

Aan het toelatingsexamen voor de eerste klasse werd deelgenomen door 23 kandidaten. De resultaten waren evenwel van dien aard dat slechts een 7-tal van hen tot de school kon worden toegelaten. 14 kandidaten, in het bezit van het eind-diploma hbs B, konden in de tweede klasse plaatsnemen.

De eerste klasse telde bij het begin van de cursus 1947/'48 7 leerlingen, de tweede klasse 28 en de derde klasse 25 leerlingen.

Bevorderd werden van de eerste naar de tweede klasse 6 leerlingen en van de tweede naar de derde klasse 25 leerlingen, terwijl aan 24 leerlingen der derde klasse het einddiploma kon worden uitgereikt.

Het gedrag der leerlingen gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. De oud-leerlingen der school vonden vrijwel alle een werkkring in de Nederlandse zuivelindustrie.

Voor het onderwijs in de Duitse taal werd een nieuwe leraar benoemd. Verdere mutaties in het docentencorps vonden niet plaats.

Rijks- en bijzondere landbouwwinterscholen

Ook gedurende het schooljaar 1947/'48 deden de gevolgen van de oorlog zich nog terdege gevoelen: nog steeds moest voor verschillende moeilijkheden met noodoplossingen genoeg worden genomen.

Nieuwe scholen. Bij de aanvang van het schooljaar werden 3 nieuwe scholen geopend, nl. te Hoogeveen, Gorinchem en Cuyk.

Docentencorps. Zoals bij deze categorie scholen steeds het geval is, deden zich ook gedurende dit cursusjaar verscheidene mutaties bij het onderwijzend personeel voor. Het onderwijs ondervond geen schade door vacatures, waarin steeds kon worden voorzien.

Leerlingen. De belangstelling voor de landbouwwinterscholen bleef nog steeds zeer groot, zodat wederom in verschillende gevallen adspirant-leerlingen wegens plaatsgebrek moesten worden afgewezen. Het peil der leerlingen was goed; gedrag en ijver lieten in het algemeen niet te wensen over.

Onderwijs. Mede dank zij de zachte winter kon het onderwijs gedurende dit schooljaar ongehinderd voortgang vinden.

Bestemming oud-leerlingen. Nog steeds keert het grootste deel der gediplomeerden terug in het ouderlijk bedrijf, hoewel een toenemende belangstelling voor het verkrijgen van een werkkring bij de Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst te constateren viel. Ook emigreren verschillende oud-leerlingen, o.a. naar Canada en Frankrijk. Een ander deel vindt werk in de Noordoostpolder, terwijl een klein gedeelte verder gaat studeren, voornamelijk aan de cursus der Nederlandsche Heidemaatschappij voor opleiding van werk- en bosbazen, boswachters, opzichters enz. Het overgrote deel der gediplomeerden moest evenwel, alvorens hun verdere bestemming te kunnen volgen, de militaire dienstplicht vervullen.

Leermiddelen. De toestand waarin de leermiddelen zich bevonden, was in sommige gevallen nog verre van rooskleurig, hoewel hierin gedurende het schooljaar 1947/'48 een aanmerkelijke verbetering kon worden gebracht. Evenwel waren verschillende leermiddelen nog niet verkrijgbaar of zeer schaars en vormde anderszids de duurte een beletsel voor de aankoop van gewenste leermiddelen.

Gebouwen. Ook gedurende dit schooljaar werd ernaar gestreefd in de huisvesting der scholen, welke in sommige gevallen nog te wensen overliet, verbetering te brengen, voorzoveel zulks met het oog op de materialenschaarste mogelijk was. Zo werden ten aanzien van de school te Schoondijke — thans nog ondergebracht in een barak — met het gemeentebestuur onderhandelingen gevoerd over de stichting van een nieuw gebouw, welke, naar het zich laat aanzien, met succes zullen worden bekroond. Door het gemeentebestuur van Assen werd besloten een nieuw gebouw voor de aldaar gevestigde school te stichten. De aan de school te Winterswijk toegebrachte oorlogsschade is geheel hersteld, die aan de school te Schagen grotendeels. Het gebouw van de school te Groningen werd door het Rijk van de gemeente Groningen aangekocht. Met het herstel der oorlogsschade

LANDBOUWONDERWIJS

aan de scholen te Didam en te Roosendaal werd geleidelijk voortgang gemaakt. De scholen te Alkmaar, Zutphen, Valkenburg (L.), Hoorn en Cuyk waren nog steeds ondergebracht in noodbehuizingen. Naar verbetering werd bij voortduring gestreefd.

Statistische gegevens. Onderstaand staatje geeft een overzicht van het aantal leerlingen der landbouwwinterscholen in het schooljaar 1947/'48 alsmede van het aantal uitgereikte diploma's.

Provinciën	Aantal scholen	Leerlingen				Aantal uitgereikte diploma's
		Aan-giften	1e klasse	2e klasse	Totaal	
Groningen	2	155	127	132	259	126
Friesland	3	209	156	139	295	137
Drenthe	4	146	187	178	365	172
Overijssel	3	206	168	135	303	127
Gelderland	4	280	193 ¹⁾	181	374 ¹⁾	179
Utrecht	1	60	50	50	100	50
Noordholland	4	207	171	158	329	153
Zuidholland	4	143	101	81	182	79
Zeeland	3	142	116	89	205	86
Noordbrabant	4	364	264	138	402	151
Limburg	2	124	86	73	159	71
Totaal	34	2136	1619 ¹⁾	1354	2973 ¹⁾	1311

¹⁾ Waaronder 1 vrouwelijke leerling.

LAGER LANDBOUWONDERWIJS

Lagere landbouwscholen

Aan de behoefte aan het op deze soort scholen gegeven landbouwonderwijs werd ook in het studiejaar 1947/'48 tegemoetgekomen door de stichting van *nieuwe* lagere landbouwscholen.

In het voorjaar van 1948 werd besloten aan een 26-tal nieuw op te richten lagere landbouwscholen *Rijks-subsidie* te verlenen. Deze scholen kwamen tot stand in de volgende plaatsen: Baarlo, Bathmen, Gronsveld, Havelte, Kerkdriel, Klazienaveen, Kruiningen, Leiden, Maarheeze, Marrum, Someren, Merkelbeek, Oosterhesselen, Oostkapelle, Rhenen, Rucphen, Schayk, Schoonoord, Schoonrewoerd, Slootdorp, Steenberghe, Tange-Alteveer, Wagenborgen-Nieuwolda, Westervolgen, IJsselstein en Zevenbergen.

Met het onderwijs aan deze scholen kon in het najaar van 1948 (schooljaar 1948/'49) een aanvang worden gemaakt.

De uitbreiding van de gelegenheid om deze vorm van lager landbouwonderwijs te volgen, deed het gemiddeld aantal leerlingen per school dalen van 97.6 op 91.6. Desondanks vertoonde het totaal aantal leerlingen van alle lagere landbouwscholen nog een stijging, zodat van een vermindering der belangstelling in het algemeen geen sprake was.

Niettemin was er enige verschuiving in de belangstelling der leerlingen door wijziging van beroepskeuze. Sommige leerlingen ruilden de lagere landbouwschool voor de ambachtsschool.

De school te Urk bleek door de bloeiende visserij ter plaatse weinig aantrekkingskracht uit te oefenen en moest wegens gebrek aan belangstelling voorlopig worden gesloten.

Sommige parallelklassen bleken overbodig geworden door de stichting van een nieuwe school in de nabijheid. De aan deze parallelklassen verbonden leerkrachten werden veelal tot hoofd van een nieuwe school benoemd.

Het ontwikkelingspeil der leerlingen bleek het vooroorlogse niveau nog niet te hebben bereikt. Nog te veel zorg moest worden besteed aan de lagere-schoolvakken als voortzetting van het algemeen vormend onderwijs.

Het onderwijs werd verbeterd door uitbreiding van demonstratie- en aanschouwingsmateriaal. Filmstrook- en microprojectie-apparaten waren daarbij gewilde hulpmiddelen. Voor de aanschaffing van deze en andere hulp- en leermiddelen bij het onderwijs, zomede van meubilair, werden grotere mogelijkheden geopend. De tendenz om het leerplan uit te breiden met speciale leervakken als land- en tuinbouwbedrijfsleer, motorenkennis en praktisch melken zette zich ook dit jaar voort.

De bestemming der gediplomeerde leerlingen lag grotendeels in het ouderlijk bedrijf of in loondienst op de boerderij. Voor een aantal leerlingen vormde de lagere landbouwschool de vooropleiding voor de landbouwwinterschool.

De huisvesting was in vele gevallen nog verre van ideaal. Verbetering werd in deze toestand gebracht door de bouw van noodlokalen en -scholen. Permanente gebouwen kwamen nog niet tot stand.

Het volgende staatje geeft een overzicht van het aantal leerlingen dezer scholen bij de aanvang van het schooljaar 1947/'48 alsmede van het aantal in 1948 uitgereikte diploma's.

Provinciën	Aantal scholen	Aantal leerlingen					Aantal uitgereikte diploma's
		1e klasse	2e klasse	3e klasse	4e klasse	Totaal	
Groningen	8	193	186	132	112	623	108
Friesland	15	366	351	281	253	1 251	237
Drenthe	12	551	522	277	218	1 568	213
Overijssel	13	352	330	268	192	1 142	183
Gelderland	21	621	606	457	302	1 986	321
Utrecht	8	208	172	190	88	658	89
Noordholland . . .	6	166	184	198	123	671	117
Zuidholland	10	265	234	219	132	850	130
Zeeland	6	124	123	107	61	415	59
Noordbrabant . . .	18	615	588	510	293	2 006	232
Limburg	13	407	357	295	200	1 259	207
Totaal	130	3 668	3 453	2 934	1 974	12 031	1 896

Landbouwakscholen

Hiertoe behoren de beide vakscholen voor vlasbewerkers en de vakschool voor kaasmakers.

Vakscholen voor vlasbewerkers

Huisvesting en outillage van de vakscholen voor vlasbewerkers te Koewacht en te Standdaarbuiten waren, als gevolg van nog niet herstelde oorlogsschade, ook in het verslagjaar nog niet geheel voldoende om de praktische lessen volledig tot hun recht te doen komen.

Theoretische leervakken waren: algemene plantenteelt, plantkunde, scheikunde, natuurkunde, roten, vlastechniek, grondkennis, bemestingsleer, Nederlandse taal, rekenen, boekhouden en handelscorrespondentie.

Practische lessen werden gegeven in: oogsten van vlas, bewerken van ruw vlas, werken op het droog- en dauwrootterrein, zwingelen en opmaken.

De school te Koewacht telde 16 leerlingen, waarvan 10 in de eerste en 6 in de tweede klasse; aan alle leerlingen der tweede klasse kon het einddiploma worden uitgereikt.

Aan de school te Standdaarbuiten volgden 37 leerlingen het onderwijs. Van deze 37 leerlingen waren er 31 in de eerste en 6 in de tweede klasse geplaatst; aan een tweetal leerlingen der tweede klasse werd het einddiploma uitgereikt.

Vakschool voor kaasmakers te Hoorn

In het winterhalfjaar 1947/48 werd het tweede gedeelte van de cursus 1947/48 gegeven. Het onderwijs aan deze school omvat: natuurkunde, scheikunde, melk- kunde en kaasbereiding. Er wordt aan fabriekskaasmakers lesgegeven in de theoretische kennis van de kaasbereiding. Eén middag werd besteed aan melk- onderzoek, terwijl een éendaagse excursie naar het Rijkslandbouwproefstation te Hoorn werd gemaakt. Tevens werd een middag besteed aan demonstraties van de vocht- en vetgehaltebepaling in kaas en van de PH-meting.

Het schooljaar begon met 10 leerlingen en 1 toehoorder; aan het eindexamen werd deelgenomen door 9 leerlingen en 1 toehoorder. Acht leerlingen slaagden.

Landbouwcursussen

De landbouwcursussen welke in het verslagjaar werden gegeven, kunnen in de volgende drie soorten worden onderscheiden:

1. algemene landbouwcursussen;
2. landbouwcursussen voor volwassenen;
3. speciale landbouwcursussen.

Vergeleken met het vorige cursusjaar is het aantal algemene landbouwcursussen met 164 afgenomen en het aantal leerlingen met 3398; het aantal cursussen voor volwassenen is toegenomen met 57 en het aantal deelnemers met 814.

De daling van het aantal algemene landbouwcursussen moet worden toegeschreven aan de stichting van een aantal nieuwe lagere landbouwscholen. De voor-

ziening van leerkrachten moest onvoldoende worden geacht. De aanvulling met jongere krachten was nog steeds te gering, terwijl een verschuiving van het landnaar het tuinbouwonderwijs in streken met veel tuinbouw merkbaar van invloed was.

De toeneming van het aantal cursussen voor volwassenen hield verband met een sterk vermeerderde belangstelling in de richtingen landbouwbedrijfsleer, motorenkennis en kennis van landbouwwerktuigen.

Wat de speciale landbouw cursussen betreft, viel er bij de cursussen in paarden- en rundveekennis een kleine teruggang op te merken. De animo voor de cursussen in gezondheidsleer en veeverloskunde was zeer toegenomen. Het aantal dezer cursussen was over het gehele land bijna verdubbeld.

Niettegenstaande de grotere belangstelling voor het machinaal melken op de boerderij was het aantal melkerscursussen, waaraan onderwijs in handmelken wordt gegeven, over het gehele land vrijwel constant gebleven.

Een nadere specificatie van elk der drie bovengenoemde soorten landbouwcursussen vindt men in het overzicht op blz. 310/311.

OPLEIDING VAN LEERKRACHTEN

Cursussen ter opleiding tot landbouwonderwijzer

Gedurende het verslagjaar werden in een 10-tal plaatsen cursussen ter opleiding tot landbouwonderwijzer gegeven en wel te Groningen met 12 deelnemers, te Sneek met 11 deelnemers, te Alkmaar met 21 deelnemers, te Bostel met 24 deelnemers, te Breda met 25 deelnemers, te Emmen met 12 deelnemers, te Goes met 18 deelnemers, te Leeuwarden met 22 deelnemers, te Zutphen met 23 deelnemers en te Roermond met 30 deelnemers.

Over het algemeen hebben deze cursussen een tijdsduur van 2 à 3 jaar. De lessen worden gegeven gedurende één middag (meestal de Zaterdagmiddag) per week. Het onderricht omvat de volgende vakken: scheikunde, natuurkunde, plant- en dierkunde, bemestingsleer, kennis van de grond en grondverbetering, grondbewerking en kennis van landbouwwerktuigen, plantenteelt, veeteelt en zuivelbereiding.

Voor het van 26 Juli tot 14 Augustus 1948 te Wageningen gehouden examen ter verkrijging van de akte landbouwkunde i.o. meldten zich 106 kandidaten aan. Hiervan trokken zich 16 kandidaten vóór of tijdens het examen terug, terwijl 6 kandidaten niet opkwamen, zodat in totaal 84 personen volledig werden geëxamineerd. Slechts aan 40 personen kon de akte worden uitgereikt. Blijkbaar hadden de kandidaten zich bij de studie te veel beperkt tot het bestuderen van de landbouw in de naaste omgeving van hun woonplaats.

Cursussen ter opleiding tot onderwijzer in practisch hoefbeslag

Ook gedurende het cursusjaar 1947/48 werd te Utrecht voor bezitters van het Rijksdiploma als hoefsmid wederom een cursus ter opleiding tot onderwijzer in practisch hoefbeslag gegeven. Het theoretisch gedeelte van het onderwijs om-

Landbouwcursussen voor volwassenen

[illegible]

vatte o.a. de bouw en de verrichtingen van de hoef, hoefgebreken, enz. Practisch onderwijs werd gegeven in het eigenhandig leren vervaardigen van hoefijzers en in goed hoefbeslaan, het maken van afwijkende ijzers, enz. De cursus telde 11 deelnemers, die alle aan het in Februari 1948 afgenomen examen deelnamen. Aan alle deelnemers kon het diploma worden uitgereikt.

Cursussen ter opleiding tot leerkracht in land- en tuinbouwbedrijfsleer

Gedurende het verslagjaar werden 11 cursussen ter opleiding tot leerkracht in land- en tuinbouwbedrijfsleer gegeven. Het onderwijs omvat landbouwboekhouden, agrarisch en burgerlijk recht, economie, agrarische economie en agrarische bedrijfsleer. De cursussen werden gegeven te: Leeuwarden (17 deelnemers), Assen (32 deelnemers), Zwolle (24 deelnemers), Hengelo (O.) (17 deelnemers), Zutphen (33 deelnemers), Utrecht (32 deelnemers), Alkmaar (19 deelnemers), Dordrecht (15 deelnemers), Goes (11 deelnemers), Boxtel (47 deelnemers) en te Roermond (27 deelnemers).

Aan de in 1948 gehouden examens namen 221 personen deel. Aan 196 kandidaten kon het diploma worden uitgereikt.

Cursussen ter opleiding tot leerkracht in pluimveeteelt

Te Almelo werd een cursus gehouden ter opleiding van leerkrachten in pluimveeteelt, waaraan door 13 cursisten werd deelgenomen. Alle cursisten waren in het bezit van de akte landbouwkunde l.o.

Aan het examen namen 11 kandidaten deel. Door 10 kandidaten werd een voldoende examen afgelegd, in verband waarmee deze op de landbouwakte de aantekening verkregen wegens bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs in pluimveeteelt.

Cursussen ter opleiding tot leerkracht in de kennis van landbouwwerktuigen en -machines

Gedurende het verslagjaar werd een begin gemaakt met de opleiding van leerkrachten in de kennis van landbouwwerktuigen en -machines als onderdeel van de plannen tot grotere verbreiding van deze thans zo noodzakelijke kennis.

Er werd begonnen met een viertal cursussen, t.w. te Alkmaar met 26 leerlingen, te Dordrecht met 13 leerlingen, te Hengelo met 29 en te Utrecht met 15 leerlingen. Op deze cursussen wordt de kandidaten bekendheid met en inzicht in de constructie, doel, werking en eenvoudige reparatie van de in de landbouw voorkomende werktuigen bijgebracht.

De werktuigen welke behandeld worden, zijn de volgende: grondbewerkingswerktuigen, zaai- en verplegingswerktuigen, oogstwerktuigen, transportwerktuigen, oogstverwerkingsmachines.

Tevens wordt kennis bijgebracht omtrent rentabiliteit, materialen en storingen van landbouwwerktuigen.

II. TUINBOUWONDERWIJS

Mede dank zij de omstandigheid dat de tuinbouwende bevolking in het algemeen tot het inzicht gekomen is dat een behoorlijke theoretische ondergrond voor het goed uitoefenen van het tuinbouwbedrijf onmisbaar is, mocht het tuinbouwonderwijs zich ook in het schooljaar 1947/'48 in een toenemende belangstelling verheugen. Met het oog hierop werd voortgegaan met de uitbreiding van het aantal tuinbouwscholen.

LANDBOUWHOGESCHOOL TE WAGENINGEN

De belangstelling voor de tuinbouwkundige studie aan de Landbouwhogeschool te Wageningen is, vergeleken met de toestand van vóór de oorlog, sterk toegenomen.

Volgens de gegevens van Januari 1948 waren er in totaal 133 tuinbouwstudenten, waarvan 71 in de propaedeuse, 41 in de kandidaatsstudie en 21 in de ingenieursstudie.

Aan het einde van het studiejaar 1947/'48 slaagden 10 personen voor het ingenieursexamen richting tuinbouw.

RIJKS- EN BIJZONDERE TUINBOUW(WINTER)SCHOLEN

Personeel. Ook bij het docentencorps van deze scholen deden zich verscheidene mutaties voor, waarbij in enige gevallen de voorziening in de ontstane vacatures nogal moeilijkheden met zich bracht, tengevolge waarvan enige verschuiving van lessen onvermijdelijk was. Tot ernstige stagnatie van het onderwijs leidde een en ander evenwel niet.

Onderwijs. Het onderwijs aan deze scholen kon, niettegenstaande bovengenoemde moeilijkheden, volgens het programma worden gegeven.

Leerlingen. Ook deze categorie scholen mocht zich gedurende het schooljaar 1947/'48 weder in een grote belangstelling verheugen. Vlijt en gedrag der leerlingen lieten in het algemeen niet te wensen over.

Het staatje op blz. 314 geeft een overzicht van het aantal leerlingen alsmede van het aantal uitgereikte diploma's.

Bestemming oud-leerlingen. Het grootste deel der leerlingen ging, na het onderwijs tot het einde te hebben gevolgd, naar het ouderlijk bedrijf terug. Ook aanvaardden vele een werkkring in een ander bedrijf hier te lande of in het buitenland (Amerika, Engeland, Denemarken, Zweden en Finland). Sommige wilden naar Indonesië, terwijl andere een betrekking bij de Rijkstuinbouwvoorlichtingsdienst kregen. De verplichting om na beëindiging der studie eerst de militaire dienst te vervullen, betekent voor vele oud-leerlingen een moeilijkheid.

Leermiddelen. Voor vele scholen was aanvulling en vernieuwing der leermiddelen dringend nodig. Dit was evenwel in sommige gevallen nog zeer moeilijk, soms zelfs onmogelijk.

TUINBOUWONDERWIJS

Aantallen leerlingen en uitgereikte diploma's tuinbouw (winter) scholen cursus 1947/'48

School te:	Leerlingen							Aantal uitgereikte diploma's
	Aan-gemeld	1e voor-bereidende klasse	2e voor-bereidende klasse	1e klasse	2e klasse	3e klasse	Totaal	
Boskoop	65	—	—	60 ²⁾	79 ³⁾	—	139	78 ³⁾
Nijmegen	58	36	—	47	37	—	120	37
Hoorn	70	56	47	62	37	—	202	35
Lisse	52	—	—	24	24	20	68	18
Aalsmeer	32	19	—	33	31	—	83	29
Breda ¹⁾	43	—	—	38	14	—	52	12
Didam ¹⁾	19	—	—	16	15	—	31	14
Totaal	339	111	47	280	237	20	695	223

¹⁾ Land- en tuinbouwscholen.

²⁾ Waaronder 4 vrouwelijke leerlingen.

³⁾ Waaronder 3 vrouwelijke leerlingen.

Gebouwen. Over het algemeen behoeven de gebouwen dringend herstelling of uitbreiding. De school te Hoorn maakt nog steeds gebruik van hulplokaliteiten. Naar verbetering wordt echter bij voortdurend gestreefd.

Algemene opmerkingen. Op 20 November 1947 werd het 50-jarig bestaan der Rijkstuinbouwschool te Aalsmeer feestelijk herdacht.

De aan de school te Boskoop verbonden vervolgcursus in tuinaanleg werd in het cursusjaar 1947/'48 gevolgd door 5 leerlingen in het 1e en 4 leerlingen in het 4e jaar. Aan alle 4 leerlingen van het 4e jaar kon het diploma worden uitgereikt.

G. A. VAN SWIETEN-TUINBOUWSCHOOL TE FREDERIKSOORD

Ten aanzien van deze school zijn plannen in voorbereiding betreffende een ingrijpende reorganisatie van het onderwijs, waarbij dit, meer dan tot nu toe het geval was, het karakter van middelbaar onderwijs zal krijgen. Een en ander brengt wijzigingen in en uitbreiding van de personeelsbezetting der school mede. Tot directeur der school werd met ingang van 18 Juli 1947 benoemd Ir. B. Bosma. Mede in verband met het bovenstaande ligt het in het voornemen tot uitbreiding van het schoolgebouw over te gaan.

Bij de aanvang van het schooljaar 1947/'48 telde de school 82 leerlingen, waarvan 26 in de 1e, 30 in de 2e en 26 in de 3e klasse. Bevorderd werden van de 1e naar de 2e klasse 18 leerlingen, van de 2e naar de 3e klasse 27 leerlingen, terwijl aan 25 leerlingen het eindexamen kon worden uitgereikt.

TUINBOUWSCHOOL VOOR MEISJES „HUIS TE LANDE” TE RIJSWIJK (Z.-H.)

Ook deze school mag zich nog steeds in een grote belangstelling verheugen. Door de toeneming van het aantal leerlingen is gebrek aan ruimte ontstaan, waarin zo spoedig mogelijk zal worden voorzien.

TUINBOUWONDERWIJS

De lesrooster werd aangevuld met een cursus in algemene geologie. De school telde bij de aanvang van het schooljaar 1947/48 73 leerlingen, nl. 23 in de 1e, 24 in de 2e, 15 in de 3e en 11 in de 4e klasse. Bevorderd werden van de 1e naar de 2e klasse 19 leerlingen en van de 2e naar de 3e klasse 23 leerlingen. De leerlingen der 3e klasse verlaten telkenjare in Maart tijdelijk de school om in de praktijk te gaan werken. Zij komen dan in September d.a.v. in de 4e klasse terug. Aan 10 leerlingen der 4e klasse kon het diploma worden uitgereikt.

TUINBOUWVAKSCHOLEN

Deze scholen, bestemd voor jongelieden die reeds een algemene tuinbouw-cursus of een tuinbouwschool hebben gevolgd en gedurende enige jaren in de

Aantallen tuinbouwvakscholen en leerlingen cursus 1947/48

Scholen voor onderwijs in:		Provinciën											
		Groningen	Friesland	Drenthe	Overijssel	Gelderland	Utrecht	Noordholland	Zuidholland	Zeeland	Noordbrabant	Limburg	Nederland
Fruittect	scholen	—	2	—	—	10	3	2	1	3	2	2	25
	leerl.	—	45	—	—	246	65	34	15	43	50	65	563
Fruit- en groentetect	scholen	2	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	4
	leerl.	38	—	—	—	—	—	12	58	—	—	—	108
Groentetect	scholen	—	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	3
	leerl.	—	—	8	—	—	—	34	—	—	—	—	42
Aardappeltect	scholen	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	leerl.	—	23	—	—	—	—	—	—	—	—	—	23
Groente- en bloementect	scholen	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	leerl.	—	—	26	—	—	—	—	—	—	—	—	26
Bloementect	scholen	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	2
	leerl.	—	—	—	—	11	—	11	—	—	—	—	22
Boomtect	scholen	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	2
	leerl.	—	—	—	—	12	17	—	—	—	—	—	29
Bloembollentect	scholen	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	leerl.	—	—	—	—	—	—	12	—	—	—	—	12
Zaadtect	scholen	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	leerl.	—	—	—	—	—	—	13	—	—	—	—	13
Groente- en bloembollentect	scholen	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2
	leerl.	—	—	—	—	—	—	26	—	—	—	—	26
Totaal	scholen	2	3	2	—	12	4	10	2	3	2	2	42
	leerl.	38	68	34	—	269	82	142	73	43	50	65	864

praktijk van de tuinbouw werkzaam zijn, trekken nog steeds veel leerlingen. Met de uitbreiding van het aantal scholen wordt nog voortgegaan. Gebrek aan geschikte leerkrachten was oorzaak dat, aangezien bij dit onderwijs in het algemeen slechts ten hoogste 15 leerlingen per klasse kunnen worden toegelaten, verschillende jongelieden die gaarne een vakschool hadden willen volgen, moesten worden teleurgesteld.

Het staatje op blz. 315 geeft een overzicht van de verdeling van deze scholen over ons land en van het aantal leerlingen in de cursus 1947/'48.

Bovendien werden 8 vervolgcursussen gegeven, welke door 169 leerlingen werden bezocht.

LAGERE TUINBOUWSCHOLEN

In het cursusjaar 1946/'47 bedroeg het aantal van deze scholen 18, met een totaal aantal leerlingen van 1345, verdeeld over 61 klassen. Het gemiddelde aantal leerlingen per school was toen 88,2.

Bij de aanvang van het cursusjaar 1947/'48 bedroeg het aantal scholen 20, het totaal aantal leerlingen 1574, verdeeld over 73 klassen, en het gemiddelde aantal leerlingen per school 86,2. Terwijl het aantal scholen dus met 2 vermeerderde, nam het aantal klassen toe met 12. Deze onevenredig grote toeneming van het aantal klassen ten opzichte van de vermeerdering van het aantal scholen vindt haar oorzaak in de omstandigheid dat gedurende het voorafgaande cursusjaar 7 scholen nog geen vier klasse telden, terwijl, als gevolg van de aan het eind van het schooljaar 1946/'47 plaats gehad hebbende bevorderingen, voor het schooljaar 1947/'48 een aantal nieuwe klassen werd geformeerd. Dit verklaart tevens de toeneming van het totaal aantal leerlingen met 229, welk aantal onmogelijk in één jaar door 2 nieuwe scholen kon worden opgevangen.

Voor een 15-tal nieuwe scholen werd Rijkssubsidie in uitzicht gesteld; met het onderwijs aan deze scholen kon echter eerst in 1948 (schooljaar 1948/'49) een begin worden gemaakt.

Aantallen leerlingen en uitgereikte diploma's lagere tuinbouwscholen cursus 1947/'48

Provinciën	Aantal scholen	Aantal leerlingen					Aantal uitgereikte diploma's
		1e klasse	2e klasse	3e klasse	4e klasse	Totaal	
Groningen . .	—	—	—	—	—	—	—
Friesland . .	1	21	21	24	17	83	16
Drenthe . . .	1	28	30	22	20	100	19
Overijssel . .	1	25	31	—	—	56	—
Gelderland . .	2	56	57	35	20	168	21
Utrecht . . .	1	22	20	14	—	56	—
Noordholland .	5	113	108	88	68	377	65
Zuidholland . .	5	126	131	125	76	458	72
Zeeland . . .	2	22	28	20	19	98	17
Noordbrabant .	1	14	15	17	—	46	—
Limburg . . .	1	31	52	23	26	132	26
Totaal . . .	20	458	493	377	246	1574	236

Wat de leerkrachten, bestemming oud-leerlingen, toestand van meubilair, hulpmiddelen voor het onderwijs en de huisvesting van deze scholen betreft, moge worden verwezen naar hetgeen daaromtrent in dit verslag over de lagere landbouwscholen is vermeld (zie blz. 306).

Het staatje op blz. 316 geeft een overzicht van het aantal leerlingen dezer scholen bij de aanvang van het schooljaar 1947/'48, alsmede van het aantal uitgereikte diploma's.

CURSUSSEN TER OPLEIDING TOT TUINBOUWONDERWIJZER

Gedurende het cursusjaar 1947/'48 werden 7 cursussen ter opleiding tot tuinbouwonderwijzer gegeven en wel te Utrecht (10 deelnemers), Hoorn (19 deelnemers), Rotterdam (21 deelnemers), Bostel (25 deelnemers), Groningen (12 deelnemers), Leeuwarden (5 deelnemers) en Roermond (17 deelnemers).

Ook deze cursussen hebben, evenals die voor de opleiding tot landbouwonderwijzer, een tijdsduur van 2 à 3 jaar; ze worden meestal op Zaterdagmiddag gegeven. Het onderwijs omvat de vakken: natuurkunde, scheikunde, plant- en dierkunde, bodem en bemesting, groenteteelt, fruitteelt en boom- en bloementeelt. Voor het van 16 tot en met 28 Augustus 1948 te Wageningen gehouden examen ter verkrijging van de akte tuinbouwkunde l.o. meldden zich 68 kandidaten aan. Hiervan trokken zich 6 kandidaten vóór of tijdens het examen terug, terwijl er 4 niet opkwamen. Aan 40 kandidaten kon de akte worden uitgereikt.

CURSUSSEN TER OPLEIDING TOT TUINBOUWVAKONDERWIJZER

In 1947 werd een aanvang gemaakt met het praktische gedeelte van de in 1945 begonnen cursussen. Het onderwijs werd gegeven aan 20 cursussen, nl. te Utrecht (4 cursussen met resp. 24, 12, 26 en 20 deelnemers), Hoorn (2 cursussen met resp. 16 en 9 deelnemers), Zutphen (19 deelnemers), Geldermalsen (13 deelnemers), Aalsmeer (2 cursussen met resp. 27 en 7 deelnemers), Lisse (9 deelnemers), Rotterdam (2 cursussen, beide met 29 deelnemers), Naaldwijk (17 deelnemers), Bostel (40 deelnemers), Nijmegen (9 deelnemers), Groningen (14 deelnemers), Leeuwarden (8 deelnemers), Roermond (25 deelnemers) en Goes (17 deelnemers). Bij de in 1948 afgenomen eindexamens kon aan 277 kandidaten het getuigschrift worden uitgereikt.

CURSUSSEN TER OPLEIDING VAN LEERKRACHTEN IN LAND- EN TUINBOUWBEDRIJFSLEER

Voor deze cursussen moge worden verwezen naar hetgeen is vermeld onder het gelijknamige opschrift bij het landbouwonderwijs (zie blz. 312).

CURSUSSEN TER OPLEIDING TOT ONDERWIJZER IN BIJENTEELT

Gedurende het cursusjaar 1947/'48 werd een 2-tal cursussen gegeven en wel te Groningen met 20 deelnemers en te Bostel met 10 deelnemers.

Aan het op 2 en 3 April 1948 te Wageningen afgenomen examen werd deelgenomen door 21 kandidaten. Aan 20 hunner kon het bewijs van bevoegdheid tot het geven van onderwijs in bijenteelt worden uitgereikt.

Aantallen tuinbouwcursussen en leerlingen in de cursus 1947-48

Soorten cursussen	Aantal	Provinciën											Totaal-generaal
		Groningen	Friesland	Drenthe	Overijssel	Gelderland	Utrecht	Noordholland	Zuidholland	Zeeland	Noordbrabant	Limburg	
Voorbereidende algemene tuinbouwcursussen	curs. leerl.	—	—	—	1 15	3 45	—	3 47	5 85	—	2 45	—	14 257
Algemene tuinbouwcursussen	curs. leerl.	10 146	9 117	5 65	13 175	43 721	9 164	55 1086	79 1568	20 264	75 1473	47 1065	365 6844
Fruiteelt	curs. leerl.	1 15	1 15	5 95	5 85	28 524	9 238	3 61	13 257	1 13	13 258	9 207	88 1768
Groenteteelt	curs. leerl.	1 15	—	—	—	11	—	—	1 25	—	5 104	—	8 155
Bloemeteelt	curs. leerl.	—	—	—	—	—	—	2 45	2 38	—	—	—	4 85
Zaaieteelt	curs. leerl.	—	—	—	—	—	—	—	—	1 16	—	—	1 16
Speciale teelten (korte cursussen)	curs. leerl.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	8 200	8 200
Sorteren en verpakken van fruit	curs. leerl.	3 59	—	—	2 30	660	1 19	1 20	7 113	25 313	3 64	1 23	75 1301
Snoeien, sproeien en omenten	curs. leerl.	—	—	—	1 24	13 198	—	—	—	—	1 35	31 951	46 1208
Bemestingsleer	curs. leerl.	—	—	—	—	15	1 15	2 41	2 34	—	1 16	—	6 106
Ziektenbestrijding	curs. leerl.	2 45	—	—	—	5 88	1 26	1 22	1 16	3 80	—	5 122	18 397
Materialenkennis en dendrologie	curs. leerl.	—	—	—	—	15	—	—	1 14	—	—	—	2 29
Monumenten enz.	curs. leerl.	—	2 16	—	—	2 25	—	—	—	13 216	—	8 358	25 695

	leerl.	1	—	76	—	25	—	336	338	655			
<i>Aanleg en onderhoud van tuinen</i>	curs. leerl.	1 8	—	—	—	2 30	4 52	3 40	6 91	7 85	1 88	—	29 416
Bloemsierkunst	curs. leerl.	1 22	—	—	—	—	5 82	1 15	—	2 38	2 46	—	11 205
Tuinbouwbedrijfsleer	curs. leerl.	—	—	—	—	—	2 37	1 14	5 97	4 64	3 55	2 44	19 339
Zaakvoerders	curs. leerl.	—	—	—	—	—	—	—	1 17	—	—	—	1 17
Tuinbouwtechniek	curs. leerl.	—	—	—	—	—	—	1 24	4 118	—	—	—	5 142
Bonsproeiers	curs. leerl.	—	1 13	2 27	4 139	4 122	4 55	2 10	1 37	2 13	2 48	1 29	20 493
Keurneesters tuinbouwveilingen	curs. leerl.	—	1 6	—	1 11	—	—	—	1 19	1 9	1 38	2 62	8 162
Bijenteelt	curs. leerl.	2 27	3 36	1 12	3 42	4 51	7 88	2 52	1 18	—	1 245	9 108	50 655
Horensiers 1e en 2e knecht	curs. leerl.	—	—	—	2 36	1 17	1 14	1 48	3 —	—	—	—	7 115
Totaal	curs. leerl.	21 335	17 263	13 199	34 587	147 2 663	36 697	90 1 754	127 2 581	69 994	131 2 515	125 3 149	808 15 557

CURSUSSEN TER OPLEIDING VAN LEERKRACHTEN IN TUINBOUWTECHNIEK

Gedurende het cursusjaar 1947/'48 werden 3 cursussen als bovenbedoeld gegeven en wel 2 cursussen A (kassenbouw enz.), waarvan 1 te Utrecht (26 deelnemers) en 1 te Amsterdam (25 deelnemers), en 1 cursus B (werktuigen) te 's-Hertogenbosch (20 deelnemers).

Aan de in het voorjaar van 1948 afgenomen eindexamens namen 60 personen deel, waarvan 55 slaagden.

TUINBOUWCURSUSSEN

De tuinbouwcursussen welke gedurende het winterhalfjaar 1947/'48 werden gegeven, kunnen worden onderscheiden in:

- a. algemene tuinbouwcursussen;
- b. tuinbouwcursussen voor volwassenen;
- c. speciale tuinbouwcursussen.

De tabel op blz. 318/319 geeft een nadere specificatie van deze groepen alsmede een overzicht van het aantal leerlingen in het cursusjaar 1947/'48.

Vergeleken met het voorafgaande cursusjaar is het aantal algemene tuinbouwcursussen met 39 toegenomen en het aantal leerlingen met 193. Het aantal cursussen voor volwassenen vermeerderde met 84, het aantal deelnemers met 1604. De personeelsvoorziening leverde nog steeds moeilijkheden op; de aanvulling met jonge onderwijskrachten is nog gering.

E. NIJVERHEIDSONDERWIJS

VERSLAGEN DER INSPECTEURS EN INSPECTRICES

I. LAGER NIJVERHEIDSONDERWIJS VOOR JONGENS

TOESTAND VAN HET NIJVERHEIDSONDERWIJS IN HET ALGEMEEN

De belemmeringen die in de eerste jaren na de oorlog aan een herstel van het onderwijs van de ontreddering gedurende de bezetting en bevrijding in de weg stonden, werden gedeeltelijk weggenomen. De verbetering van de vervoermiddelen verruimde de mogelijkheid tot het bezoek aan de scholen voor leerlingen die op grote afstanden daarvan woonden, weer aanmerkelijk.

Vele leemten in de outillage van scholen konden gedeeltelijk worden aangevuld. In sommige scholen werd het machinepark gedeeltelijk vernieuwd. De gereedschappen werden, waar dringend nodig, aangevuld. In de materiaalvoorziening kwam, zij het langzamerhand, verbetering. De schaarste van goede machines en gereedschappen op de markt werkte nog belemmerend.

Hoewel er nog steeds een groot gebrek was aan *bevoegde leerkrachten*, bleek toch dat de betere salariering van het personeel aantrekking van nieuwe leerkrachten mogelijk maakt. Het aantal gegadigden voor de n.o.-akten, hoewel jaarlijks toenemend, was nog onvoldoende. Ook bij de studie van hen die voor de n.o.-akten studeerden, waren de gevolgen van de oorlog nog merkbaar. Verbetering in de opleiding voor leraren bij het nijverheidsonderwijs en tevens verzwaring van de toelatingseisen voor deze opleiding bleken dringend nodig.

De pogingen om meer efficiënt onderwijs te geven werden voortgezet. De belangstelling voor het nijverheidsonderwijs nam merkbaar toe. Dit bleek wel in het bijzonder uit het groeiend aantal leerlingen op de dagscholen en een grote toename van het aantal leerlingen op de avondscholen en cursussen.

UITBREIDING EN RESULTATEN VAN HET ONDERWIJS

Door een ruime aanmelding van leerlingen konden vele scholen een selectie bij de toelating toepassen, sommige scholen zelfs een vrij strenge selectie. Daarbij is op verschillende plaatsen gebleken, dat er slechts weinig leerlingen op grond van plaatsgebrek moesten worden afgewezen. Het gemiddelde intelligentiepeil der leerlingen was door deze selectie wel gestegen. De ijver en toewijding van personeel en leerlingen waren in het algemeen goed te noemen.

Op de avondscholen was het verzuim vrij groot. Het verminderde overwicht van de ouders op de leerlingen was hieraan vermoedelijk niet vreemd, doch vooral de medewerking van vele patroons liet te wensen over. Voor bepaalde vakcursussen nam de belangstelling op de avondscholen aanmerkelijk toe.

De resultaten der examens waarvoor sommige scholen opleidden, waren vrij gunstig. De belangstelling voor de landelijke en regionale leerlingstelsels nam aanmerkelijk toe.

SCHOOLGEBOUWEN

Waar zulks noodzakelijk was, werden herstellingen, verbeteringen en uitbreidingen tot stand gebracht of werd aan de voorbereiding daarvan voortgewerkt. Op het einde van het verslagjaar bleek er nog heel wat over te zijn dat op verbetering wachtte.

Het aantal dagambachtsscholen in ons land vermeerderde sinds het vorige jaar met zes, het aantal avondnijverheidsscholen met vier.

RIJKSSCHOOLTOEZICHT

Het toezicht was opgedragen aan 5 inspecteurs. Hoewel de vervoergelegenheid steeds beter werd, werd een geregelde inspectie ten eerste belemmerd doordat de werkzaamheden voor de inspectie steeds toenamen. Vergaderingen, besprekingen, het zorgen voor verbetering en uitbreiding van gebouwen en inventaris en niet het minst voor scholen in oprichting, bouw en verbouwingen vorderden veel tijd. Ook de administratieve werkzaamheden namen toe.

II. SCHOLEN VOOR NIJVERHEIDSKUNST EN KUNSTAMBACHT EN SCHOLEN VOOR OPLEIDING VAN LERAREN

MIDDELBARE KUNSTNIJVERHEIDSSCHOLEN

De toeloop van leerlingen naar de middelbare kunstnijverheidsscholen was ook in het jaar 1948 groot.

De scholen houden in het algemeen goed contact met de praktijk, hetgeen van groot belang is voor het onderwijs.

Hoewel de insiders ervan overtuigd zijn dat aan de opleiding tot industriële vormgever grote aandacht moet worden besteed, kan er helaas in dit verslag nog geen melding worden gemaakt van aanzienlijke vorderingen op dit gebied. Het aantal middelbare kunstnijverheidsscholen werd ook dit jaar niet uitgebreid. Gedurende het jaar 1948 werd het middelbaar kunstnijverheidsonderwijs gegeven aan de hierna genoemde scholen, waarbij tevens de aantallen leerlingen zijn vermeld die op 31 December 1948 het volledig onderwijs aan die scholen volgden.

Het aantal hospitanten dat een aantal lessen aan deze scholen volgde, bedroeg einde 1948 ongeveer 110; het aantal personen dat de lessen van de Woensdag- en/of Zaterdagmiddagcursussen volgde, bedroeg einde 1948 240.

Uit de tabel blijkt dat het totaal aantal leerlingen dat op 31 December 1948 het volledig dagonderwijs aan de middelbare kunstnijverheidsscholen volgde, 1054 bedroeg. Het aantal leerlingen dat een beperkter aantal lesuren per week middelbaar kunstnijverheidsonderwijs ontving (onvolledig, aanvullend, avond-) aan dag- en avondschole, bedroeg einde 1948 1341.

In de zeer slechte behuizing van de afdeling tekenen en kunstnijverheidsonderwijs van de Koninklijke school voor kunst, techniek en ambacht te 's-Hertogenbosch, welke school een gemeentelijke is, kwam ook dit jaar nog geen verandering.

NIJVERHEIDSKUNST C.A. EN OPLEIDING LERAREN

Scholen	Aantal leerlingen op 31 December 1948	
	Dagopleiding	Avondopleiding
<i>Amsterdam</i>		
Instituut voor kunstnijverheidsonderwijs	206	195
Opleiding voor tekenleeraar, verbonden aan het I.K.N.O. . .	120	—
<i>Arnhem</i>		
Kunstoefening	100	75
<i>'s-Gravenhage</i>		
Academie van beeldende kunsten	186	296 ¹⁾
Akten-opleiding, verbonden aan de dagschool	83	—
<i>Groningen</i>		
Gemeentelijke school voor middelbaar kunstnijverheids- onderwijs	24	8
<i>'s-Hertogenbosch</i>		
Koninklijke school voor kunst, techniek en ambacht, afdeling tekenen en kunstnijverheidsonderwijs	31	—
<i>Maastricht</i>		
Gemeentelijke middelbare kunstnijverheidsschool	78	84
<i>Rotterdam</i>		
Academie van beeldende kunsten	225	333
Totaal	1054	991

¹⁾ Hierin begrepen het aantal leerlingen dat de opleiding voor de akte handtekenen l.o. volgde.

In de bovenvermelde aantallen leerlingen zijn ook die van de opleidingen voor de akten M A, M B, M C, handtekenen l.o. en die voor de n.o.-akten N 1, N II b en N XI begrepen, echter niet die voor de andere n.o.-akten; deze zijn afzonderlijk vermeld.

De behuizing van het Instituut voor kunstnijverheidsonderwijs te Amsterdam is nog steeds onvoldoende. Ook dit jaar kon hierin nog geen verandering worden gebracht.

Het ontbreken van goede ateliers voor schilderen aan de academie te 's-Gravenhage en die te Rotterdam wordt als een groot gemis gevoeld.

De verbouwing van de lokalen der gemeentelijke middelbare kunstnijverheidsschool te Maastricht, gelegen aan de Cellebroedersstraat, maakte goede vorderingen. Ook werd ten behoeve van deze school een begin gemaakt met de verbouwing van Huize „De Stuers”, gelegen aan de Brusselsestraat, in de onmiddellijke nabijheid van de Cellebroedersstraat.

De Commissie van advies inzake het kunstnijverheidsonderwijs, ingesteld bij beschikking van de Minister van 18 Juni 1946, no 9141, afd. Nijverheidsonderwijs, kwam in het jaar 1948 met haar werkzaamheden gereed; op 24 November 1948 vond de laatste vergadering plaats. Het rapport der commissie is verschenen in Maart 1949.

CURSUSSEN TOT OPLEIDING VAN LERAREN BIJ HET NIJVERHEIDSONDERWIJS
VOOR JONGENS

Behalve de hierboven genoemde opleidingen voor de n.o.-akten Nt, N IIb en N XI is er een aantal door het Rijk gesubsidieerde cursussen voor de opleiding van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs voor jongens, welke in stand worden gehouden door het Nederlands instituut voor de opleiding van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs en door het Rotterdams genootschap tot opleiding van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs.

Deze cursussen telden op 31 December 1948 de volgende aantallen leerlingen:

Cursus te:	Aantal leerlingen op 31 Dec. 1948
Deventer	171
Eindhoven	164
's-Gravenhage	128
Groningen	40
Heerlen	—
Leeuwarden	53
Utrecht	85
Rotterdam	129
Totaal	770

De Commissie van onderzoek betreffende het lager nijverheidsonderwijs voor jongens, ingesteld bij beschikking van de Minister van 22 April 1947, no 3914, afd. Nijverheidsonderwijs, bespreekt in haar rapport van 1 December 1948 ook de opleiding van leraren bij het nijverheidsonderwijs. De commissie komt in haar rapport tot de conclusie dat de bestaande leraren-opleidingen niet geheel voldoen, vooral niet wat betreft het geven van inzicht in de methodiek en didactiek van het betreffende onderwijs en het geven van voldoende paedagogische vorming. Tot de wensen van de commissie behoort een afgesloten opleiding van een half jaar dagonderwijs, gedurende welke tijd de a.s. leraar praktische ervaring in het lesgeven onder bevoegde leiding moet opdoen en hem begrip moet worden bijgebracht van de methodiek en didactiek van het onderwijs, van de paedagogiek en de psychologie in het bijzonder van jongens op de leeftijd van zijn toekomstige leerlingen en ingesteld op het milieu waaruit deze voortkomen. Voor verdere bijzonderheden moge worden verwezen naar het bovengenoemde rapport.

CURSUSSEN VOOR VOORTGEZET EN HOGER BOUWKUNDIG ONDERRICHT (VBO EN HBO)

Deze cursussen beogen de opleiding tot architect.

Met ingang van 1 Januari 1948 werd Rijkssubsidie verleend aan de Limburgse academie voor bouwkunst te Maastricht voor de instandhouding van een cursus vbo, zodat er einde 1948 drie door het Rijk gesubsidieerde cursussen in vbo waren en wel te Amsterdam, 's-Gravenhage en Maastricht.

Ook gedurende het jaar 1948 werden de lessen van de cursus in vbo te Amsterdam voor de cursisten, wonende te Rotterdam en omgeving, gegeven te Rotterdam en voor die, wonende te Arnhem en omgeving, te Arnhem.

De aantallen leerlingen bedroegen op 31 December 1948:

Cursus te:	Aantal leerlingen op 31 Dec. 1948
Amsterdam (HBO en VBO)	146
Arnhem (VBO)	54
Rotterdam (VBO)	55
's-Gravenhage (VBO)	27
Maastricht (VBO)	33
Totaal	315

Naast deze door het Rijk gesubsidieerde cursussen bestaan reeds vele jaren de niet-gesubsidieerde cursussen in vbo en hbo te Tilburg. De cursussen in voortgezet bouwkundig onderricht voorzien in een dringende behoefte, vooral in verband met de op komst zijnde Architectenwet. Het ligt in de bedoeling het aantal cursussen in vbo uit te breiden. Zij die het diploma vbo hebben verworven, worden in staat geacht als architect op te treden voor kleinere bouwwerken. Op de studie voor het diploma vbo sluit aan de studie voor het diploma hbo. Bij deze studie verdiepen de cursisten zich in het ontwerpen enz. van grotere bouwwerken. Slechts zij die het diploma vbo hebben behaald en wier examenwerk zodanig is dat de beoordelingscommissie hiervoor een aanbeveling kan verstrekken, kunnen tot de cursus in hbo te Amsterdam worden toegelaten. Voorts wordt aangedrongen op de totstandkoming van een cursus in kerkelijke bouwkunst.

RIJKSVAK- EN KUNSTNIJVERHEIDSSCHOOL VOOR GOUD- EN ZILVERSMEDEN EN HORLOGEMAKERS TE SCHOONHOVEN

Deze school wordt nagenoeg geheel door het Rijk bekostigd. Zij wordt gerekend tot de scholen voor uitgebreid lager nijverheidsonderwijs. Aan de school is ook een avondschool verbonden; een gedeelte van het aan deze avondschool gegeven onderwijs moet tot het lager nijverheidsonderwijs worden gerekend. Einde 1948 bedroeg het aantal leerlingen dat de volledige dagschool volgde, 62. Het aantal leerlingen dat einde 1948 alleen de avondschool bezocht, bedroeg 47. De afdeling horlogemakers is thans zeer goed geoutilleerd. Aan de outillage van de afdeling goud- en zilvermeden wordt de nodige aandacht geschonken; de huisvesting van deze afdeling moet echter worden verbeterd.

III. SCHEEPVAART- EN LUCHTVAARTONDERWIJS

ALGEMEEN

Op 1 September van het verslagjaar is een nieuw reglement met programma's voor de eindexamens van de opleidingen voor stuurmansleerling en leerling-scheepswerktuigkundige, vastgesteld bij Ministeriële beschikking van 31 Maart 1948, no 749 I, afd. N.O. III, in werking getreden. De examenprogramma's zijn uitvoeriger omschreven en tevens aangevuld in verband met het veelvuldiger gebruik op de Nederlandse koopvaardischepen van electronische navigatiemiddelen. Voor de belangrijke onderdelen natuurkunde en electriciteitsleer is naast het schriftelijk een mondeling examen ingevoerd.

Aan de gemeentelijke zeevaartschool te Rotterdam werden in de vacaties cursussen in de kennis van moderne navigatiemiddelen georganiseerd met een duur van ongeveer 14 dagen om de varende nautische officieren in de gelegenheid te stellen tijdens een kort verlof inzicht te verkrijgen in de werking van deze instrumenten en zich op de hoogte te stellen van de beginselen waarop die werking berust. Deze cursussen werden zeer druk bezocht en bleken in een behoefte te voorzien. Ook aan de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam werden dergelijke cursussen georganiseerd, waar tevens de moderne meteorologie behandeld werd. De duur van deze cursussen bedroeg 4 à 4 ½ week. Aangezien de varende nautische officieren meestal niet zulk een lang verlof konden krijgen, was hier het aantal cursisten, hoewel voldoende, belangrijk minder dan dat te Rotterdam.

De vervanging en aanvulling van gereedschapswerktuigen voor de werkplaatsen der verschillende scholen voor scheepswerktuigkundigen en de Luchtvaart-technische school bracht verbetering van de outillage van deze werkplaatsen, welke echter nog veel te wensen overlaat. De voorziening van materialen voor de werkplaatsoefeningen gaf de directeuren nog steeds grote zorgen, hoewel ook hierin verbetering is te constateren.

Omtrent de voorziening van leerboeken werden nagenoeg geen klachten vernomen. De mogelijkheid tot aanschaffing van leermiddelen, papier en instrumenten is belangrijk verbeterd.

Verskillende excursies naar schepen, scheepswerven en fabrieken werden door leerlingen der verschillende scholen gemaakt onder leiding van de leraren, terwijl de stuurmansleerlingen met het instructievaartuig „Prinses Juliana” wederom de gebruikelijke oefentochten maakten.

Met ingang van 1 September werd de tweejarige dagschool, opleidende voor het examen ter verkrijging van het voorlopig diploma als scheepswerktuigkundige en verbonden aan de middelbare technische dagschool te Leeuwarden, omgezet in een school voor scheepswerktuigkundigen, opleidende volgens programma A M.

De opleiding tot tweede stuurman aan de gemeentelijke zeevaartschool te Groningen werd wegens gebrek aan belangstelling met ingang van 1 Januari 1948 opgeheven. Op 1 Maart 1948 werd aan deze school een dagcursus voor motordrijvers geopend.

Het leerplan van de Luchtvaart-technische school te 's-Gravenhage werd met een afdeling voor vliegtuiginstrumentmakers uitgebreid. Op 13 November 1948 herdacht de gemeentelijke zeevaartschool te Groningen haar 150-jarig bestaan.

RESULTATEN VAN HET ONDERWIJS

Verschillende factoren die in het verslag over 1947 werden genoemd, hebben ook in het verslagjaar de noodzakelijke verbetering van het onderwijs geremd. Er is nog steeds een tekort aan wettelijk bevoegde leraren, hetwelk op den duur het peil van het onderwijs nadelig moet beïnvloeden.

Vele niet-bevoegden, waaronder veel mutaties voorkwamen, moesten worden tewerkgesteld, terwijl aan een der scholen enkele lessen wegens gebrek aan personeel niet gegeven konden worden. Ook deed zich de gebrekkige vooropleiding van de leerlingen tijdens de bezetting en direct na de bevrijding nog gevoelen. Er zullen nog enige jaren moeten verlopen alvorens deze naweeën van de oorlogstijd zullen zijn verdwenen en het vooroorlogse peil weer zal zijn bereikt.

Hoewel de genoemde factoren duidelijk hun stempel drukten op de resultaten van de eindexamens aan enkele scholen, kunnen de uitkomsten van deze eind-examens als geheel, alsmede die van de examens ter verkrijging van de verschillende diploma's als stuurman, scheepswerktuigkundige en radiotelegrafist bevredigend worden genoemd.

LEERLINGEN

De aanmelding van leerlingen voor de opleidingen voor stuurmansleerling was zeer bevredigend. Aan verschillende scholen werden, in verband met het tekort aan jeugdige gediplomeerde stuurlieden, parallelklassen gevormd. Het laat zich aanzien dat het tekort aan stuurmansleerlingen en derde stuurlieden spoedig zal zijn verdwenen.

Voor de afdelingen voor aspirant-derde-stuurman was de toeloop zeer groot. Alle gegadigden konden niet geplaatst worden; aan enkele scholen werden wachtlijsten aangelegd van gegadigden, die opgeroepen werden nadat anderen hun opleiding hadden voltooid.

Voor de opleidingen tot leerling-scheepswerktuigkundige was de toeloop van gegadigden minder groot, terwijl het tekort aan jeugdige gediplomeerde scheepswerktuigkundigen groot is. Voor de afdeling, opleidende voor het examen ter verkrijging van het diploma A als scheepswerktuigkundige, meldten zich vele gegadigden aan.

Van de afdelingen voor de hogere rangen was het aantal leerlingen stijgende. In het vorige verslag werd de wenselijkheid betoogd de duur van de opleidingen voor leerling-scheepswerktuigkundige volgens de programma's AM en BM van twee op drie jaren te brengen om de noodzakelijke leerstof behoorlijk te kunnen verwerken. Een enquête heeft uitgewezen dat leerlingen van deze opleidingen gemiddeld elke avond 3,5 uur aan huiswerk moeten besteden. Deze te lange duur van het huiswerk laat praktisch geen tijd voor noodzakelijke ontspanning. Gevallen van overspanning hebben zich dan ook bij verschillende leerlingen voorgedaan.

ONDERWIJZEND PERSONEEL

Reeds elders is de aandacht gevestigd op het tekort aan wettelijk bevoegde leraren. Dit tekort heeft in het bijzonder voor de leraren in de scheepswerktuigkunde, voor wie de nijverheidsonderwijsakte N XIII de bevoegdheid verleent, ernstige vormen aangenomen. Er zijn enkele studerende voor deze bevoegdheid, doch gevreesd wordt dat de afvloeiing van bevoegden door pensionnering in de nabije toekomst nauwelijks of niet zal worden gecompenseerd door de aanstelling van jongeren die de bevoegdheid hebben verworven, zodat het grote tekort voorspeld zal blijven bestaan.

GEBOUWEN

Ook in het verslagjaar kwam het nieuwe gebouw van de school voor scheepswerktuigkundigen te Rotterdam nog niet gereed, terwijl aan de plannen voor de herbouw van de verwoeste De Ruyterschool te Vlissingen nog steeds geen uitvoering kon worden gegeven. De huisvesting van de school voor scheepswerktuigkundigen te Enschede is verre van rooskleurig en eist spoedige verbetering. Verschillende scholen voor scheepswerktuigkundigen beschikken nog niet over een goed geoutilleerd machine-laboratorium en een dito electrotechnisch laboratorium, welke voor de praktische vorming van a.s. scheepswerktuigkundigen en voor hen die zich voorbereiden voor een examen voor een hogere rang, noodzakelijk zijn.

IV. VISSERIJSSCHOLEN, SCHOLEN VOOR DE BINNENVAART EN OPLEIDINGSSCHEPEN VOOR MATROOS

VISSERIJSSCHOLEN

Zoals reeds in het vorige verslag werd medegedeeld, bleek de belangstelling voor de éénjarige dagcursus aan de visserijsschool te Vlaardingen, opgericht 1 April 1947, gering te zijn. Het doel van deze dagcursus was jongelieden die voldoende lager onderwijs hadden genoten, met voortzetting van het algemeen vormend onderwijs een opleiding, zowel theoretisch als praktisch, te geven voor de zee-visvaart en daarbij in het bijzonder rekening te houden met de praktische vorming voor het beroep van visserman. Het toch al niet grote aantal leerlingen verminderde wanneer de leerlingen de leerplichtvrije leeftijd hadden bereikt. Voor de cursus welke op 1 April 1948 zou beginnen, bleek de belangstelling zó minime te zijn dat het niet verantwoord was deze opleiding voort te zetten. Te Katwijk aan Zee is in het verslagjaar eenzelfde opleiding geopend. De belangstelling was hier groter, doch hier doet zich eveneens het euvel voor dat leerlingen na volbrachte leerplicht de school verlaten. Voor deze visserijsschool zijn plannen in voorbereiding voor het bouwen van een nieuwe school, waarin een lokaal speciaal voor visbehandeling is opgenomen. Ook voor de gemeentelijke visserijsschool te IJmuiden worden plannen voorbereid voor een uitbreiding van het gebouw met enkele werkplaatsen, waaronder eveneens een lokaal voor het behandelen van vis.

De opleiding van bevaren vissers voor het examen ter verkrijging van het diploma als stuurman voor de zeevisvaart aan de visserijsschool te Vlaardingen is van een avond- in een dagopleiding omgezet.

De invoering van de Wet op de Zeevisvaardiploma's 1935 (*Stsbl.* no 455) op 1 October 1947 heeft de toeloop naar de opleidingen voor stuurman en voor motordrijver voor de zeevisvaart bevorderd. Voorts had het verscherpte toezicht ten aanzien van het voorschrift dat een radiotelefonie-installatie aan boord van zeevissersvaartuigen bediend moet worden door iemand die in het bezit is van het vereiste certificaat, tot gevolg dat velen het onderwijs in radiotelefonie gingen volgen.

SCHOLEN VOOR DE BINNENVAART

Bij het begin van het verslagjaar bedroeg het gezamenlijk aantal leerlingen van de dagnijverheidsscholen voor schippersjongens te Amsterdam, Delfzijl en Rotterdam 220 en op 31 December 201. Aan het einde van de cursus 1947/48 verlieten 106 leerlingen met een schoolgetuigschrift deze tweejarige opleidingen.

De leerlingen zijn alle gehuisvest in een bij deze scholen behorend internaat. Het in Delfzijl hiervoor in gebruik zijnde gebouw voldoet niet aan de eisen voor een behoorlijke huisvesting. Met de bouw van een nieuw internaat werd reeds begonnen; dit zal in 1949 in gebruik kunnen worden genomen. Bij ingebruikneming zal ook deze school aan de leerlingen een huisvesting kunnen geven die aan alle eisen voldoet.

Het internaat van de school te Rotterdam wordt uitgebreid.

Na de totstandkoming van deze bouw en uitbreiding zal de capaciteit van elk internaat berekend zijn op 120 leerlingen.

Geestelijken van de verschillende kerkelijke richtingen hebben wederom met grote toewijding de geestelijke belangen der leerlingen behartigd.

Het doel van deze dagnijverheidsscholen is in het bijzonder aan *schippersjongens* een vooropleiding voor het binnenvaartbedrijf te geven. Dit doel werd slechts ten dele bereikt; de schoolbevolking bestond nog maar voor ongeveer 50% uit schippersjongens.

Zij die de scholen met een getuigschrift verlieten, werden allen in het scheepvaartbedrijf opgenomen.

Aan de dagnijverheidsschool te Rotterdam werd een cursus gegeven voor ouderen, opleidende voor het examen ter verkrijging van het diploma als schipper voor de binnenvaart.

Ook aan de Christelijke dagnijverheidsschool „Eben Haëzer” te Sneek werd een zodanige ingevolge de Nijverheidsonderwijswet gesubsidieerde cursus voor ouderen gegeven. Voor deze cursussen bestaat echter nog te weinig belangstelling. Deze kan eerst verwacht worden wanneer het diploma als schipper verplicht is gesteld voor hen die aan boord van schepen in de binnenvaart de verantwoordelijke leiding hebben, hetwelk nog niet is geschied.

De binnenvaartscholen, welke van 1 Januari tot en met 31 Maart en van 1 October tot en met 31 December des avonds geopend zijn, geven eveneens een opleiding voor het diploma als schipper voor de binnenvaart en voorts een opleiding voor

het diploma als machinist voor die vaart. Aan de dertien reeds bestaande binnen-vaartscholen werd een veertiende toegevoegd nl. te Maasbracht, die op 1 Januari 1948 werd geopend. De belangstelling voor de binnenvaartscholen te Harlingen, Groningen en Zwolle was onbevredigend. Voor de scholen elders was de belangstelling normaal en voor die te Amsterdam zeer bevredigend. Aan de examens voor schipper voor de binnenvaart namen 199 kandidaten deel, waarvan 115 slaagden (15 na herexamen). Examens voor machinist voor de binnenvaart werden afgelegd door 45 gegadigden; aan 31 kandidaten kon het diploma worden uitgereikt.

OPLEIDINGSSCHEPEN VOOR MATROOS

De moeilijkheden voor de opleiding aan boord van het opleidingsschip voor de handelsvaart „Nederlander” te Rotterdam, in het vorige verslag vermeld, hebben zich ook nog in het verslagjaar doen gelden, zodat deze opleiding slechts een gering aantal matrozen aan de Nederlandse koopvaardijvloot kon afleveren.

Aan boord van het opleidingsschip „Pollux” te Amsterdam van het matrozen-instituut van de Koninklijke Nederlandse roei- en zeilvereniging werd de opleiding, door het aannemen van meer leerlingen dan in 1947, uitgebreid. Het grootste aantal gelijktijdig in opleiding zijnde matrozen bedroeg 70 tegen 56 in 1947.

De afgeleverde leerlingen konden gemakkelijk aan boord van de koopvaardij-schepen geplaatst worden, daar er een groot tekort bestond aan matrozen.

V. MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS

MIDDELBARE TECHNISCHE SCHOLEN

Het *tekort aan bevoegde leerkrachten*, vooral voor de theoretisch-technische vakken, met name voor de werktuigbouwkunde en de mechanische technologie, bleef bij voortduring nijpend. Dientengevolge waren enkele middelbare technische scholen genoodzaakt met een kleiner aantal wekelijksse lestijden per leerling te volstaan dan het goedgekeurde leerplan eist, dan wel het aantal klassen in het eerste studiejaar te beperken. Tot laatstbedoelde maatregel ging de middelbare technische school „Amsterdam” over, waardoor het toch al grote aantal toelatswaardige gegadigden dat geweigerd moest worden, steeg tot enige honderden. Het gereedkomen van het nieuwe Salarisbesluit M.N.O. bracht enige, hoewel bij lange na niet voldoende verruiming van de mogelijkheid van het recruterende van leraren voor het middelbaar technisch onderwijs. Daarvan profiteerden allereerst de centraal gelegen scholen.

Dat de gevolgen van de toestand van het onderwijs dat voor de middelbare technische school voorbereidt, gedurende en kort na de bezettingstijd nog niet geheel zijn overwonnen, bleek o.a. uit het bijzonder hoge percentage van leerlingen, vooral in het eerste studiejaar, die aan enige m.t.s.-en niet voor overgang

in aanmerking konden komen, en uit het aantal nieuwe leerlingen van het studiejaar 1948/49 die aan het einde van 1948 de middelbare technische school verlieten omdat de studie hun te zwaar viel.

Als teken van een geleidelijk intredende conjunctuur-omslag werd het opgeven van de m.t.s.-studie in verband met ingetreden financiële onmacht van de ouders opgevat, hetgeen enkele malen voorkwam. In de voorafgaande jaren werd zulks in het geheel niet geconstateerd.

Uit enige verslagen blijkt dat de *geest* onder de leerlingen geleidelijk beter wordt, zodat de animo voor de studie toeneemt. Van klachten over vermissing van tekengereedschappen e.d., die in de troebele tijden werden gehoord, is thans geen sprake meer.

Aan enkele scholen placht het percentage *afgewezenen* bij de eindexamens abnormaal hoog te zijn. Ook daarin was in het verslagjaar verbetering te bespeuren. De vraag naar *afgestudeerden* van de middelbare technische scholen bleek in het algemeen nog zeer groot te zijn.

Enkele scholen berichtten dat voor het eerst sedert het uitbreken van de oorlog de lessen weder geheel normaal konden worden gegeven.

Met *vernieuwing* en *uitbreiding* van de outillage van de werkplaatsen werd in de middelbare technische scholen met afdelingen voor werktuigbouwkunde en electrotechniek voortgegaan. Ook werden aan het op peil brengen van de laboratoria, de verzamelingen van leermiddelen en de bibliotheken veel zorg en geld besteed. De aanschaffing van laboratorium-instrumenten stuitte echter nog op grote moeilijkheden.

Voor het inhalen van de achterstand in het onderhoud van de schoolgebouwen, de verwarmings- en de elektrische installaties en de inventaris werden voor de daarvoor in aanmerking komende scholen maatregelen voorbereid. In het meest noodzakelijke onderhoud werd voorzien.

In vele scholen deden *Indonesische* leerlingen hun intrede, dikwijls met behulp van beurzen, welke door het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen beschikbaar waren gesteld.

Het middelbaar technisch onderwijs vond voor het zo belangrijke *praktische leerjaar* in het algemeen ruime en te waarderen medewerking van het bedrijfsleven. Enige schooldirecties deden pogingen het rendement van dit leerjaar stelselmatig op te voeren.

Het aantal *excursies* van leraren en leerlingengroepen naar allerlei industriële bedrijven en bouw- en waterbouwkundige werken die voor het onderwijs van belang zijn, nam toe.

De middelbare technische school aan de Dongestraat Amsterdam-Zuid heeft het overlijden te betreuren van haar voorzitter, de heer Gerard J. Lugt, Dipl. Ing. e.p., die van de oprichting af lid van het schoolbestuur was.

Op 28 Januari 1948 vond de officiële opening plaats van de middelbare technische school te Arnhem door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Deze school begon in 1947 met een afdeling werktuigbouwkunde in het geres-taureerde gebouw „Presikhaf”.

De afd. werktuigbouwkunde van de Rooms-Katholieke middelbare technische school „Sint Virgilius” te Breda, die in 1947 officieel werd geopend, genoot van

1 Januari 1948 af Rijkssubsidie. Aan deze school werd tevens toestemming verleend een afdeling electrotechniek, voorlopig voor het studiejaar 1948/'49, onder subsidieverband te exploiteren. De voorbereiding voor de bouw van het definitieve schoolgebouw werd ter hand genomen.

De in 1947 aangevangen kopklasse-afdeling economische bedrijfstechniek van de middelbare technische school te Dordrecht leverde in 1948 de eerste (16) abiturienten af, die grif plaatsing in het bedrijfsleven vonden, voorzoveel zij niet in militaire dienst werden opgeroepen.

De belangrijke schade aan het gebouw van de middelbare technische school te Eindhoven, veroorzaakt door het bombardement van 19 September 1944, werd in de loop van 1948 hersteld. Dit feit werd herdacht door het aanbrengen van een gedenksteen in het gebouw van de school.

De aspirant-leerlingen van deze middelbare technische school werden op degelijke, wetenschappelijke wijze aan een psychotechnisch onderzoek onderworpen. Op grond daarvan werden enkele afgewezen en trokken enige andere zich terug. In de huisvesting van de middelbare technische school te Enschede kwam een belangrijke verbetering doordat een oud gebouw van een voormalige lagere school, dat als distributiegebouw vrij kwam, als zesde filiaal van deze middelbare technische school in gebruik kon worden genomen.

Het leerplan van de afdeling electrotechniek van de gemeentelijke middelbare technische school te 's-Gravenhage werd grondig gewijzigd met de bedoeling het zwaartepunt van de opleiding te verschuiven in de richting van de zwakstroomtechniek, met name de teletechniek, met behoud echter van het algemeen-electrotechnisch karakter. Dit is geschied ter tegemoetkoming aan de wensen van en in overleg met leidende personen in deze bedrijfstak, waarin het Staatsbedrijf der P.T.T. een overwegende positie inneemt.

Op 10 Januari 1948 had de plechtige onthulling plaats van de gedenksteen voor de leden van het personeel, de leerlingen en de oud-leerlingen van de middelbare technische school te Haarlem, die gedurende de oorlogsjaren het leven lieten tengevolge van geweld of oorlogshandelingen. Er komen 31 namen op deze gedenksteen voor; een tweede gedenksteen vermeldt nog de namen van 7 slachtoffers.

De middelbare technische school voor werktuigbouwkunde te Vlissingen werd op 1 Januari 1948 in Rijkssubsidieverband opgenomen. De lessen aan deze school waren reeds op 1 September 1947 begonnen. De school staat onder het bestuur van de De Ruyterschool. Het onderwijs werd gegeven in vier gebouwen.

MIDDELBARE TEXTIELSCHOLEN, MIJNSCHOOL EN AVOND-M.T.S.

De *Hogere textielschool* te Enschede en de *Middelbare textielschool* te Eindhoven bevonden zich in een overgangstoestand, in verband met de invoering van sterk gewijzigde leerplannen, waarbij de normale opleidingsduur op 4 jaren werd gebracht, met inbegrip van een praktisch leerjaar, waaraan zeer vele bedrijven van harte medewerkten.

De toelooop van leerlingen naar de Hogere textielschool was zeer groot, ook van Chinezen van Java, Oost-Indonesiërs en enkele Javanen.

De *Mijnsschool* te Heerlen en de avond-m.t.s. te Rotterdam, die beide een part-time opleiding op basis van middelbaar nijverheidsonderwijs geven, beleefden een jaar van ongestoord en grote bloei.

VI. NIJVERHEIDSONDERWIJS VOOR MEISJES

ALGEMENE OPMERKINGEN

De aanhef van het verslag over het nijverheidsonderwijs voor meisjes in 1947 „*Teach them to live*” is in dit verslagjaar langzamerhand gemeengoed geworden. Uit de studie welke de Commissie tot bestudering van goede onderwijsmethoden voor het primaire nijverheidsonderwijs voor meisjes onder leiding van Prof. Kohnstamm van deze materie heeft gemaakt, en het inzicht dat hierdoor werd verkregen, bleek duidelijk de noodzaak aan deze nieuwe opvattingen meer bekendheid te geven en het onderwijs in nieuwe banen te leiden.

Bij vele leerkrachten bleek de wens te bestaan naar een betere aanpassing van het onderwijs aan de praktijk van het leven. In verband hiermede heeft de Vereniging tot voortzetting van de opleiding van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs voor meisjes in samenwerking met de zgn. Commissie-Kohnstamm voor het cursusjaar 1948/49 in alle delen van het land *paedagogisch-didactische applicatie-cursussen* georganiseerd, waarvoor een speciale commissie in het leven werd geroepen. De belangstelling der leerkrachten voor deze „paediap-” cursussen was groot en de oproep om hieraan deel te nemen vond bij velen gehoor. Deze cursussen worden in 3 groepen georganiseerd, n.l. Orthodox-Protestantse cursussen, Rooms-Katholieke cursussen en gemengde cursussen. Er worden kring-bijeenkomsten belegd, afgewisseld door een centrale bijeenkomst voor alle cursisten. In totaal gaven zich voor het cursusjaar 1948/49 ruim 650 deelnemers (neemsters) op. De cursuslessen worden ontworpen en geleid door *centrale* leiders, die het onderwerp van de maand opzetten, ter bewerking geven aan het I.V.I.O.¹⁾ en het een week vóór de regionale bijeenkomsten bespreken met de regionale leiders. Door deze cursussen wordt het inzicht in de verschillende waarden welke het onderwijs aan de leerlingen moet geven, in ruime kring aanmerkelijk verdiept en op vele scholen zijn reeds proeven met de nieuwe onderwijsmethoden genomen. Allereen komt men terug van de gedachte dat onderwijs uitsluitend bestaat in doceren; het is de leerkrachten duidelijk geworden dat zij de leerlingen ook kennis kunnen bijbrengen door hen te laten *waarnemen*. Met gebruikmaking van de gaven en de aanleg der leerlingen wordt hun zelfwerkzaamheid ontwikkeld. Door deze methode is enerzijds het gevaar voor verstarring verminderd, anderzijds is het onderwijs meer dienstbaar gemaakt aan de algemene vorming der persoonlijkheid.

De moeilijkheden die de scholen in de eerste jaren na de bevrijding ondervonden, zijn langzamerhand tot het verleden gaan behoren. Van een tekort aan brandstof en papier kon in 1948 niet meer worden gesproken. Met het kwantum voedings-

1) I.V.I.O. = I(nstituut) V(oor) I(ndividueel) O(nderwijs).

middelen, door het Centraal distributiekantoor toegewezen, kon met enig beleid kookonderwijs worden gegeven. Het bureau „Distex” stelde textielpunten beschikbaar, zowel voor de leerlingen der volledige dagopleidingen als voor de deelnemers aan de naicursussen.

De *herstelwerkzaamheden* aan door oorlogshandelingen beschadigde schoolgebouwen vorderden en verdwenen inventarisstukken werden weer aangeschaft. De *herbouw* van de scholen welke door oorlogsgeweld zijn verwoest, ondervond evenwel veel vertraging tengevolge van de omstandigheid dat in vele gevallen de gemeentelijke plannen voor de wederopbouw van verwoeste stads gedeelten nog niet definitief waren vastgesteld en goedgekeurd. Dit had tot gevolg dat, ook al was een bouwterrein van gemeentewege beschikbaar gesteld, deze bouwgrond meermalen niet officieel kon worden toegewezen. Dientengevolge was het niet mogelijk plannen te maken.

Met de *uitbreiding* van bestaande scholen die niet meer aan de moderne eisen voldeden, werd een ayanng gemaakt en plannen voor nieuwe scholen werden ontworpen. Met het adviesbureau van de Rijksgebouwendienst werd hiertoe voortdurend in nauw contact samengewerkt.

De volgende scholen werden in 1948 in Rijkssubsidieverband opgenomen:

Breda, R.-K. sociale huishoudschool „Mater Misericordiae”, Walstraat 12; 's-Gravenhage, R.-K. huishoudschool, Ledeganckplein 7; 's-Gravenhage, Christ. huishoudschool, Stortenbekerstraat 10; Harlingen, R.-K. huishoudschool, Hofstraat 21; Maastricht, R.-K. vakschool voor meisjes; Lenculenstraat 21; Schiedam, R.-K. huishoud- en industrieschool „St. Liduina”, Korte Haven 27; Tilburg, R.-K. huishoudschool „Sancta Maria”, Jan van Oisterwijkstraat 1; Uden, R.-K. huishoudschool, Kapelstraat 18; Veendaal, Christ. huishoudschool, Kerke-wijk 4; Uden, R.-K. huishoudschool, Kapelstraat 18; Woerden, Chr. huishoud- en industrieschool, Singel.

BIJZONDERHEDEN EN RESULTATEN VAN HET ONDERWIJS

Het aantal *leerlingen* van de nijverheidsscholen voor meisjes is gedurende het jaar 1948 met ruim 7000 toegenomen. Op 31 December 1948 bedroeg dit aantal n.l. 95 437 tegen 88 079 op 31 December 1947.

Van de bij de wijziging der Leerplichtwet aan de inspectie verleende bevoegdheid tot het opmaken van proces-verbaal ingeval van *ongeeoorloofd schoolverzuim* werd gedurende dit verslagjaar 42 maal gebruik gemaakt, waarop in 26 gevallen een veroordeling volgde.

De opgelegde geldboeten varieerden van f 2,— tot f 25,—. Geconstateerd kon worden dat een veroordeling preventief werkt. De commissies tot wering van schoolverzuim hebben door hun onderzoek naar de redenen van het verzuim ook reeds in menig geval bewerkstelligd, dat de ouders strenger de hand gingen houden aan het schoolbezoek van hun kinderen.

Het door het Departement herziene *schema van de opleidingen* is in 1948 officieel vastgesteld en uitgegeven ¹⁾.

¹⁾ Zie blz. 88 e.v.

Het *praktisch* werken door de leerlingen in *gezinnen* bleek een gunstige invloed te hebben op haar vorming, n.l. het aankweken van verantwoordelijkheidsgevoel en van begrip voor eens anders omstandigheden en moeilijkheden. Hierdoor is het onderwijs meer aangepast aan de praktijk van het leven. De taak der leerkrachten is door het controleren van het praktische werk echter aanmerkelijk verzwaaard.

De Centrale raad voor kinderuitzending heeft in 1948 haar bemoeiingen met de opleiding en het examen voor *kinderverzorgster in koloniehuizen* voortgezet.

Er werden speciale besprekingen gehouden met de directrices der scholen over de opleiding, in het bijzonder wat betreft het vak opvoedkunde, omdat meer tijd aan de pedagogische vorming der leerlingen moet worden besteed.

Ook de cursussen voor *kraamverzorgsters*, uitgaande van de Commissie inzake kraamhulp, werden wederom op de huishoudscholen gegeven.

De opleiding tot *gezinsverzorgster* werd door de opleidingscommissie van de Centrale raad voor gezinsverzorging nader in studie genomen; men hoopt in een volgend jaar tot een oplossing te komen.

In verschillende plaatsen werden met de wethouders van sociale zaken, de Commissie voor gezinsverzorging, vertegenwoordigers van het Ministerie van Sociale Zaken, de directrices van de huishoudscholen en de inspectie besprekingen gehouden betreffende de opleiding voor gezinsverzorgster.

De *examens* voor de verschillende onderwijsbevoegdheden zijn in 1948 op de gewone tijden afgenomen. Vele leerkrachten maakten van de gelegenheid gebruik het zgn. aanvullingsgetuigschrift op haar akte te behalen.

De mededeling van de Minister aan de schoolbesturen dat het aanbeveling verdient het onderwijs in de huishoudelijke vakken in iedere klasse van de primaire opleiding aan één leerkracht op te dragen, maakte, in afwachting van de herziening der exameneisen, het bezit van dit aanvullingsgetuigschrift voor de leerkrachten wenselijk. Het is een gelukkig verschijnsel dat vele leerkrachten zich moeite en kosten getroosten om dit aanvullingsgetuigschrift te behalen. Daar aan het bezit hiervan geen hogere bezoldiging is verbonden, blijkt hieruit wel hoe door allen wordt medegewerkt in het belang van de vrouwelijke jeugd.

In het verslag over het nijverheidsonderwijs voor meisjes in 1947 is melding gemaakt van de oprichting van de zgn. *Mater Amabilisscholen* voor Rooms-Katholieke werkende meisjes en soortgelijke scholen voor werkende meisjes uit Prot.-Christelijke en neutrale kringen. In 1948 werd dit werk uitgebreid en de huishoudscholen droegen hiertoe een belangrijk deel bij door de huishoudelijke vorming van deze meisjes voor haar rekening te nemen.

Met voldoening kan worden vastgesteld dat voor dit bij uitstek sociale werk een groeiende belangstelling bestaat, zowel van de zijde van de inspectrices van de arbeid als van de grote werkgevers en de gemeentebesturen, welke zich openbaart in een actief deelnemen aan de besprekingen teneinde tot een organisatie te geraken.

Naast deze cursussen werden door de scholen vele cursussen gegeven voor *fabrieks- en kantoorpersoneel* en voor *huismoeders*, al dan niet in samenwerking met de plaatselijke commissies inzake huishoudelijke voorlichting en gezinsleiding. Als bijzonderheid kan worden melding gemaakt van het initiatief dat de gemeente

Eindhoven nam om *naaicursussen* te organiseren voor vrouwen die steun ontvangen, waarvan zij met haar kinderen bestaan. Indien aan deze vrouwen een opleiding in naaien kan worden gegeven, zouden zij in haar eigen onderhoud kunnen voorzien. De beste kunnen zich zelfstandig vestigen; voor de andere wil men een atelier stichten, waarop ieder naar eigen bekwaamheid tewerkgesteld kan worden; aan dit atelier zal een sociale werkster worden verbonden. Op den duur zullen voor deze vrouwen ook cursussen in *koken* en *kinderverzorging* en *opvoeding* nodig zijn, opdat de opvoeding der kinderen in goede banen zal kunnen worden geleid.

ONDERWIJZEND PERSONEEL

Het *tekort aan leerkrachten* met de akte N VII, N VIII, N XX en Na was nog steeds groot. De stijging van het aantal leerlingen der huishoudscholen hield geen gelijke tred met het aantal leerkrachten dat de opleidingsscholen afleverden.

Het is echter een verheugend verschijnsel te kunnen constateren dat gediplomeerde leerkrachten weder de voorkeur gingen geven aan een werkkring bij het nijverheidsonderwijs voor meisjes, zodat minder krachten afvloeiden naar het bedrijfsleven en vele die het onderwijs verlieten, daarnaar terugkeerden. Ook aan leerkrachten voor algemeen vormend onderwijs en gymnastiek bleef gebrek bestaan. Om het onderwijs zoveel mogelijk gaande te houden, werd in vele gevallen toestemming verleend tot het tijdelijk aanstellen van gehuwde en niet-volledig bevoegde leerkrachten.

De verenigingen van leerkrachten organiseerden voor haar leden — veelal in de vakgroepen — lezingen, excursies en vergaderingen over de opleiding. Ook hier toonde het onderwijzend personeel grote belangstelling voor de vernieuwing van de onderwijsmethoden, zoals deze door de Commissie-Kohnstamm wordt aangegeven.

Teneinde tot „team-work” der leerkrachten te komen werden op tal van scholen door de inspectie besprekingen gehouden, zowel met de leerkrachten voor de huishoudelijke vakken, de naaldvakken en het algemeen vormend onderwijs afzonderlijk als met alle leerkrachten gezamenlijk.

TAAK VAN DE INSPECTIE

Naast het toezicht op de scholen en het stimuleren van de vernieuwingsplannen heeft de inspectie, zoals hierboven reeds is vermeld, contact onderhouden met tal van instanties die voor een goede gang van zaken samenwerking met het nijverheidsonderwijs voor meisjes behoeven. Zo werden o. m. bijgewoond de vergaderingen van het I.V.I.O. en van de Commissie van bijstand van de voedingsraad, het examen voor diëtisten, uitgaande van de Nederlandse vereniging van diëtisten, de vergaderingen van de tentoonstellingscommissie, afdeling N.O., ter voorbereiding van de tentoonstelling „De Vrouw van 1898—1948”. Op deze tentoonstelling was de inspectie herhaaldelijk aanwezig. Met het Ministerie van Overzeese Gebiedsdelen werd voortdurend overleg gepleegd betreffende de uitzending van leerkrachten naar Indonesië, daar de inspectie de

sollicitanten op bevoegdheid en geschiktheid beoordeelde. Ook met het nijverheidsonderwijs in Indonesië en het buitenland werd op vruchtbare wijze van gedachten gewisseld, zowel schriftelijk als mondeling, tijdens bezoek aan verschillende scholen hier te lande.

Over het algemeen kan worden opgemerkt dat het nijverheidsonderwijs voor meisjes een steeds groter gedeelte van de bevolking gaat bereiken en dat tengevolge van de vernieuwing der onderwijsmethoden de resultaten van het onderwijs gunstiger worden.

VII. LANDBOUWHUISHOUDONDERWIJS

ALGEMEEN

De landbouworganisaties en de verenigingen van boerinnen en plattelandsvrouwen, die in de eerste jaren na de oorlog haar werkzaamheden hadden hervat, besteedden ook dit jaar grote aandacht aan het *landbouwhuishoudonderwijs*. Dit bleek o.m. uit de oprichting van commissies voor landbouwhuishoudonderwijs door elk van de drie centrale landbouworganisaties, welke commissies haar activiteit toonden door het houden van besprekingen met besturen en leerkrachten, het bestuderen van bepaalde vraagstukken en het uitbrengen van rapporten.

Deze activiteit werd gesteund door een aantal leraressen in algemene dienst, die met medewerking van het Ministerie gedeeltelijk van haar lesgevende taak werden vrijgesteld.

Van een groot aantal scholen bleek de huisvesting onvoldoende, zodat plannen gemaakt moesten worden tot verbouw en nieuwbouw. Daar de voorbereidingen veel tijd vorderden, kwamen dit jaar slechts enkele verbouwingen tot stand, nl. te Huissen, Jaarsveld, Nijkerk en Oenkerk.

ONDERWIJS

In het jaar 1948 werd bij Koninklijk besluit de opneming in subsidieverband goedgekeurd van de scholen te: Aardenburg, Anlo, Gulpen, Haren, Middelburg, St. Odiliënberg, Reuver, Rhenen, Tange-Alteveer, Texel, Smilde en Westerbork.

Primair nijverheidsonderwijs. Voor verschillende landbouwscholen waaraan tot nu toe alleen onderwijs voor oudere meisjes werd gegeven, werd de uitbreiding van het leerplan met primair onderwijs voor leerplichtige leerlingen goedgekeurd, nl. die te: Eersel, Helden-Panningen, Heythuizen, Horst, Tubbergen, Valkenswaard, Venray, Weerselo en Wijchen. Als gevolg van de opschorting van de leerplicht voor de 14- en 15-jarigen voor het jaar 1948 was het verloop van de 2e-jaars-leerlingen van de primaire opleiding vrij groot.

Vormingsklas. Om de toevoer van leerlingen naar de opleiding voor leerkrachten bij het landbouwhuishoudonderwijs en naar de opleidingsscholen voor de akte Na te verhogen, werd aan enkele landbouwhuishoudscholen die voldoende centraal gelegen waren, een *vormingsklas* verbonden (Ede, Heerenveen).

Van het aantal leerlingen in deze klasse zal het verder afhangen of na de vormingsklas een vervolg-opleiding voor huishoudkundige ten plattelande zal kunnen worden gevormd.

Ambulante landbouwhuishoudcursussen. Naarmate meer landbouwhuishoudscholen in werking traden, nam in de meeste provincies het aantal ambulante landbouwhuishoudcursussen af, uitgezonderd in Noordbrabant, waar het aantal cursussen tot 40 werd verhoogd.

Cursussen voor meisjes in loondienst. Op het platteland, vooral in de streken met veel industrie zoals Oost-Drenthe, Twente, de Achterhoek (Neede, Eibergen) en Noordbrabant (Asten, Gemert), groeide de belangstelling voor cursussen voor meisjes, werkzaam in bedrijven.

Het doel van dit onderwijs, dat zo mogelijk geheel in fabriekstijd wordt gegeven, is o.m. de meisjes te helpen vormen tot vrouwen die inzicht, kennis en praktische vaardigheid bezitten om een gezin te verzorgen.

Gymnastiek. In 1948 werd tweemaal examen afgenomen voor een verklaring voor lichamelijke opvoeding, waaraan 35 leraressen deelnamen. 3 kandidaten moesten worden afgewezen. Overigens was de examencommissie zeer tevreden over de prestaties van de kandidaten. In de praktijk bleek de bevoegdheid in een grote behoefte te voorzien.

RESULTATEN VAN HET ONDERWIJS

De resultaten van het onderwijs in 1948 waren bevredigend, in aanmerking genomen de slechte huisvesting van de verschillende landbouwhuishoudscholen en het grote tekort aan bevoegde leerkrachten voor de naaldvakken. De leerkrachten hebben zich in het algemeen met enthousiasme aan hun taak gewijd. Om de onbevoegde naalleerkrachten de mogelijkheid te bieden de l.o.-akten *k* en *u* te behalen, zijn door verschillende besturen *opleidingscursussen* voor deze akten georganiseerd, waarbij in het bijzonder aandacht werd besteed aan pedagogiek en algemene ontwikkeling.

Commissie-Kohnstamm. De Commissie tot voorbereiding van goede onderwijsmethoden voor het primaire nijverheidsonderwijs voor meisjes, die op 27 Februari 1947 door de Minister werd geïnstalleerd, voltooide haar studierapport over doelstelling, organisatie, leerstof, methoden en hulpmiddelen op 19 November 1948

Paedagogisch-didactische applicatiecursussen. Mede naar aanleiding van het studierapport van de Commissie-Kohnstamm ter tegemoetkoming aan de grote vraag naar paedagogisch-didactische voorlichting door tal van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs is hiertoe een speciale commissie in het leven geroepen door het bestuur van de Vereniging tot voortzetting van de opleiding van leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs. (Zie ook hoofdstuk VI, blz. 333). Deze commissie heeft in tal van plaatsen cursussen georganiseerd.

De duur van een dergelijke cursus werd voorlopig op één jaar gesteld. De taken

werden ontworpen door een centrale leiding in overleg met de regionale leiders en daarna bewerkt door het Instituut voor individueel onderwijs. Zij werden aan het einde van elke maand door de regionale leiders met de cursisten besproken. Ter beperking van de kosten gaf de Minister toestemming de eventuele reiskosten 3e klasse ten laste van de schoolbegroting te brengen.

Cursus aesthetische vorming. Deze cursus was in 1947 met zoveel succes door de leerkrachten bij het nijverheidsonderwijs gevolgd dat tot een vervolgcursus besloten werd, welke eveneens grote belangstelling trok; 75 leerkrachten namen daaraan deel.

CONTACT MET HET BUITENLAND

Van de zijde van het buitenland bestond veel belangstelling voor het landbouwhuishoudonderwijs in Nederland. In het bijzonder zij vermeld het bezoek van Zweedse en Deense leerkrachten aan de landbouwhuishoudscholen. Omgekeerd brachten verschillende Nederlandse leerkrachten een bezoek aan buitenlandse scholen (Engeland, Frankrijk, Zweden).

De heer en mevrouw Noegroho uit Indonesië bezochten landbouwhuishoudcursussen in Drenthe met het doel iets dergelijks, zij het in gewijzigde vorm, in Indonesië te organiseren.

Mej. Geldens, inspectrice van het nijverheidsonderwijs in Indonesië, bezocht ons land met een speciale regeringsopdracht van Oost-Indonesië om op korte termijn een groot aantal leerkrachten met lagere en middelbare bevoegdheid voor Indonesië te werven.

Met de Commissie van bijstand voor de voorlichting en de werving van onderwijskrachten ten behoeve van het onderwijs in Indonesië werden de uitzendingsvoorwaarden uitvoerig besproken.

STICHTING VOOR HUISHOUDELIJKE VOORLICHTING TEN PLATTELANDE

Ondanks het grote tekort aan leerkrachten werden dit jaar 196 voorlichtingscursussen méér gegeven dan het vorige jaar.

Teneinde aan de grote vraag naar naaicursussen te voldoen moest de stichting een aantal *onbevoegde* leerkrachten aanstellen. Aan deze leraressen werd in het bijzonder het geven van matrassen-cursussen opgedragen. Met de Stichting voor maatschappelijk werk ten plattelande werd overlegd hoe de stoffen, door deze stichting ter beschikking gesteld, het beste over de cursussen konden worden verdeeld.

Bij een cursus, uitgeschreven door de Stichting voor huishoudelijke voorlichting ten plattelande, met het doel de onbevoegde leerkrachten een technische en algemeen vormende aanvulling te geven, bleek dat slechts de helft van de leerlingen voldoende ontwikkeling en geschiktheid bezat om voor een aanstelling in aanmerking te komen.

Voor de leerkrachten in dienst van de stichting werden twee bijeenkomsten belegd, waar verschillende onderwerpen in verband met het werk werden ingeleid en besproken.

RIJKSSCHOOLTOEZICHT

In November 1947 werd aan mej. E. E. M. Bergervoet, inspectrice in algemene dienst, een ambtsgebied toegewezen dat de provincies Overijssel, Gelderland, Zeeland, Noordbrabant en Limburg omvat. De inspectie van mej. G. G. Smit werd hierdoor aanmerkelijk verlicht.

Naast het bezoek aan scholen en de vergaderingen betreffende het landbouwhuishoudonderwijs met de schoolbesturen vroegen de besprekingen van de slechte huisvesting van de scholen veel tijd.

Om voldoende en nauw contact te houden met de leerkrachten hebben de inspectrices de vergaderingen van directrices en leerkrachten zoveel mogelijk bijgewoond.

De senaatscommissie voor de uitbreiding van de Landbouwhogeschool te Wageningen heeft het advies van de inspectie gevraagd over de eisen welke moeten worden gesteld aan een mogelijk tot stand te brengen studierichting voor landbouwhuishouden.

F. LAGER ONDERWIJS

IA. VERSLAG HOOFDINSPECTEUR EERSTE HOOFDINSPECTIE

Provinciën Noordbrabant, Gelderland en Limburg

§ 1. *Toestand van het lager onderwijs in het algemeen*

VOORTGAAND HERSTEL VAN HET ONDERWIJS

Met voldoening kan geconstateerd worden dat het jaar 1948 zonder ingrijpende stoornis voor het onderwijs is verlopen. Voor het eerst in de na-oorlogse jaren werden er geen scholen wegens gebrek aan brandstoffen gesloten. Door verbetering van de gezinsomstandigheden betreffende woning, voeding en kleding en toeneming van de maatschappelijke welstand verminderde het schoolverzuim. Hiertoe werkten ook mede de herleeftde belangstelling van de ouders voor behoorlijk onderwijs en de zorg voor getrouw schoolbezoek hunner kinderen. Eveneens was van invloed de verscherping van de Leerplichtwet door inkorting der administratieve procedure bij het opmaken van processen-verbaal en door de hogere boeten. Landbouwverlof werd minder aangevraagd dan in de voorafgaande jaren. Door deze gunstige omstandigheden kon het herstel van het vooroorlogse onderwijspeil verder voltooid worden. De inspecteurs zijn eenparig van oordeel dat in de laagste vier leerjaren geen achterstand meer te bespeuren viel en dat alleen hier en daar in de vijfde en zesde leerjaren de gevolgen van de oorlogsomstandigheden nog merkbaar waren. Dank zij de ijver en toewijding van het onderwijzend personeel zou ook dit verschijnsel spoedig tot het verleden behoren. Allereerst werd een vernieuwde activiteit van het onderwijzerscorps waargenomen, zoals bleek uit de grote belangstelling voor en deelneming aan vernieuwingscursussen, Indische leergangen, vakcursussen voor handenarbeid, huishoudkunde en vrouwelijke handwerken, het houden van onderwijsdagen, weekends en culturele middagen.

Ook het herstel der oorlogsschade aan gebouwen had regelmatig voortgang. De uitgestelde onderhoudswerken werden geleidelijk ter hand genomen. De meeste scholen waren weer voldoende van leermiddelen en schoolbehoeften voorzien. Alleen het schoolmeubilair liet op vele plaatsen nog te wensen over en vroeg nog bijzondere zorg.

De inspecteur van *Tilburg* schrijft omtrent de algemene toestand:

„In vergelijking met de voorafgaande jaren is het afgelopen jaar er een geweest waarin door de verschillende instanties met grote ijver en niet zonder succes gewerkt is om ook bij het onderwijs weer meer normale toestanden terug te krijgen en de achterstand, die zowel op het gebied van het onderwijs zelf als met betrekking tot de toestand der schoolgebouwen, lokaliteiten enz. ontstaan was, zoveel mogelijk in te halen. Nog enkele scholen die bij het begin van het jaar 1948 nog het zgn. *ruiterstelsel* moesten toepassen, omdat het gebrek aan de nodige ruimte de normale gang van het onderwijs volgens een normale rooster onmogelijk maakte, konden in de loop van dit jaar deze abnormale werkwijze verlaten en de gewone schoolorde gaan volgen. Deze terugkeer tot de gewone schoolorde is ongetwijfeld een belangrijke voorwaarde voor het bereiken van betere onderwijsresultaten.”

De inspecteur van *Roosendaal* schrijft omtrent de *onderwijsvernieuwing*:

„Het is verheugend te mogen vaststellen dat het personeel der scholen door het volgen van vernieuwings- en verfrissingscursussen blijk geeft in te zien, dat met het herstel van het vooroorlogse onderwijs het ideaal niet bereikt is, en dat het de moeite loont naar nieuwe wegen te zoeken om het onderwijs aan de eisen van de tijd te doen beantwoorden. De grote deelneming aan deze cursussen strekt het corps der onderwijzers als geheel tot eer. Met opoffering van hun vrije tijd maken zij zich deze gelegenheid om hun vak kennis te verdiepen ten nutte. Nu en dan kan men bij een schoolbezoek reeds de gunstige werking van het op deze cursussen behandelde constateren. Het komt mij echter voor dat vele onderwijzers, ondanks al hun goede wil, moeite hebben zich los te maken van de bestaande tradities en er slechts bezwaarlijk of in het geheel niet toe komen hun onderwijs op een nieuwe leest te schoeien.”

In verband met de onderwijsvernieuwing werden in verschillende delen der provincie Gelderland samenkomsten der onderwijzers gehouden, waar de praktische ervaringen, in de scholen opgedaan, werden uitgewisseld. Vooral de cursussen en weekends aan de volkshogeschool te Eerbeek waren hierbij van belang.

Als een der voorbeelden hoe de activiteit der leerkrachten in velerlei opzicht gestimuleerd wordt, zij hier vermeld wat de inspecteur van *Heerlen* daaromtrent schrijft:

„In verband met de grote belangstelling die in het afgelopen jaar in deze inspectie bestond voor het vak *handenarbeid*, heb ik in de zomer een handenarbeid-middag georganiseerd voor bezitters van het diploma en voor hen die zich op het examen voorbereidden. Deze middag werd gegeven door de heer Lutz de Jong en was gewijd aan een geheel nieuwe techniek, het zgn. „vormen”. Teneinde het zangonderwijs volgens de *Ward-methode* opnieuw te stimuleren, werd met mijn instemming een Ward-middag georganiseerd, waaraan vele „Wardisten” uit de inspectie Heerlen deelnamen. Tenslotte dienen nog vermeld te worden de belangwekkende *Indische leergangen*, uitgaande van het Indisch Instituut. Naar schatting werden deze lessen bijgewoond door ruim 200 leerkrachten uit mijn rayon. Waar ik het van het grootste belang acht dat de leerkrachten van het lager onderwijs regelmatig kennis kunnen nemen van belangrijke cultuuruitingen, heb ik ook in 1948 weer een tweetal *culturele middagen* georganiseerd voor het onderwijzend personeel der inspectie Heerlen. De „Gijsbrecht van Aemstel” en de „Egmont” van Goethe werden door het Amsterdams Toneelgezelschap opgevoerd. Deze middagen genieten vrijwel algemene belangstelling. Ik zou het van het grootste belang achten, indien dergelijke middagen in meerdere inspecties konden worden georganiseerd. Dit zou uiteindelijk de mogelijkheid openen om aan de beste gezelschappen van kunstenaars bepaalde repertoire-wensen voor te leggen, zodat naar een systematische beïnvloeding van het personeel door de belangrijkste artistieke scheppingen kon worden gestreefd. Een grote steun in dezen ondervind ik van de zijde van de directeur van de Heerlense Stadsschouwburg, die met instemming van de Stichting Stadsschouwburg Heerlen in alle opzichten deze middagen helpt bevorderen. In April 1949 zal bovengenoemd toneelgezelschap Shakespeare's „King Lear” opvoeren.”

BELEMMERENDE FACTOREN

Onder de *belemmerende* factoren moet allereerst vermeld worden het nog steeds bestaande *gebrek aan schoolruimte*. Wel werden de op de urgentielijsten geplaatste nieuwe scholen gebouwd, doch dit aantal was gering in vergelijking met de bestaande zeer grote behoefte. Hierin zal pas een afdoende verbetering kunnen worden gebracht, wanneer door een ruimere materialenpositie en bouwstoffen-voorraad de beperking van de scholenbouw kan worden opgeheven.

De toegekende *gemeentelijke vergoedingen* waren in vele gevallen te laag voor een behoorlijke bestrijding van de redelijke exploitatiekosten der scholen. Gank zij de beslissing van Gedeputeerde Staten konden deze vergoedingen bij ingestelde beroepen in zogoed als alle gevallen aanmerkelijk verhoogd worden. De stijging

der kosten voor onderhoud der gebouwen en speelplaatsen, van de kosten voor verwarming en schoonhouden, de kosten voor aanschaffing van leer- en schoolbenodigdheden en het onderhoud der schoolmeubelen eist echter telkenjare opnieuw zulke hoge bedragen dat de toegekende verhogingen daardoor spoedig achterhaald zijn of de door vele gemeentebesturen vastgestelde bedragen absoluut ontoereikend zijn. Waar de onderhoudstoestand der schoolgebouwen en schoolmeubelen alsook het peil van ons onderwijs hiermee ten nauwste samenhangen, zal hierin op de meeste plaatsen nog een aanmerkelijke verbetering moeten worden gebracht.

Te grote *klassebezetting* was ook dit jaar een euvel waarvan bijna alle inspectieverslagen melding maken. Speciaal in afgelegen plaatsen had men te kampen met de personeelsvoorziening en deed zich een tekort aan onderwijzers gevoelen. In grotere centra konden vacatures meestal gemakkelijker worden vervuld of was bij tijdelijke afwezigheid personeel ter vervanging te krijgen. Omtrent de omstandigheden die de bloei van het onderwijs hebben tegengehouden, vermeldt de inspecteur van Breda:

„In dit verband komen ter sprake de belemmerende factoren voor het onderwijs: de steeds stijgende kosten, waarmede de vergoedingen geen gelijke tred hielden, bovendien achterstand in de betalingen dier te kleine vergoedingen tengevolge van beroepschiffen, achterstand in de betalingen van oorlogs- en bezettingsschade.

Hoewel ik voorop stel buitengewoon dankbaar te zijn voor de plaatsing van diverse nieuwe schoolgebouwen en uitbreidingen op de urgentieplannen voor de jaren 1948 en 1949, blijft de nog steeds geldende beperking van de scholenbouden een zeer belemmerende factor voor het onderwijs. Verschillende noodgebouwen of noodlokalen voldoen niet aan redelijke eisen, terwijl de eenheid van meerdere scholen hierdoor verbroken is en bovendien het kleuteronderwijs ernstig is gedupeerd, doordat het lokalen aan het lager onderwijs moest afstaan, lokalen die het zelf dringend nodig heeft en waardoor een opeenhoping van kleuters in de overblijvende lokalen veroorzaakt wordt.

Nog steeds is het gebouw der openbare lagere school in de Keizersstraat te Breda onttrokken aan het onderwijs en in gebruik als telefooncentrale. Het ziet er niet naar uit dat dit gebouw in de eerste jaren aan zijn bestemming kan worden teruggegeven.”

Omtrent de *klassebezetting* geeft de inspecteur van Eindhoven een overzicht, dat wij met enige variatie in de meeste inspectieverslagen aantreffen:

„5 klassen zijn bezet met 65 tot 70 leerlingen; hiervan zijn twee eerste leerjaren.

4 klassen zijn bezet met 60 tot 65 leerlingen.

18 klassen zijn bezet met 55 tot 60 leerlingen.

56 klassen zijn bezet met 50 tot 55 leerlingen.

Als normale klasse is bij de huidige leerlingenschaal te beschouwen een bezetting met 30 tot 50 leerlingen. Van de 787 klaslokalen bij het gewoon lager onderwijs zijn er 538 bezet met een leerlingen-aantal tussen 30 en 50. Hiervan zijn 136 lokalen bezet met 45 tot 50 leerlingen.”

Betreffende de *exploitatievergoedingen* schrijft de inspecteur van Heerlen:

„Kon ik in mijn vorig jaarverslag de verhoging van de uitkeringen ex artikel 101 der Lager-onderwijs-wet 1920 een belangrijke factor in de verbetering van de materiële verzorging van het onderwijs noemen, het jaar 1948 bracht in deze bedragen weinig verandering. Dit betekende voor de meeste schoolbesturen een grote teleurstelling. Immers, de verhoging der bedragen in 1947 was vooral belangrijk, omdat in de voorafgaande jaren zodanig lage bedragen waren uitgekeerd dat zij ver beneden het minimum bleven. Mèt mij verkeerden de besturen in de verwachting dat 1948 opnieuw een merkbare stijging van de vergoedingsbedragen zou brengen. Deze verwachting nu is voor 1948 ijdel gebleken. Het gevolg was dat mij herhaaldelijk klachten van de besturen bereikten, die in grote moeilijkheden kwamen te verkeren, wanneer zij de hun bij de wet voorgeschreven verplichting tot een behoorlijk onderhoud van gebouwen

en leermiddelen wensten na te komen. In dit verband was het merkwaardig dat ik meer dan eens moest vaststellen dat de goede schoolbesturen, die deskundig en nauwgezet hun plicht tot onderhoud nakwamen, juist de ernstigste klachten lieten horen, terwijl kleinere besturen soms van mening bleken te zijn dat met de geldende vergoedingsbedragen wel rond te komen was. Aan de hand van mijn bevindingen bij het schoolbezoek, alsmede naar aanleiding van door mij gevraagde begrotingen kwam ik steeds meer tot de overtuiging dat een ingrijpende verhoging van deze vergoeding nogmaals onvermijdelijk was, wilde men voorkomen dat ernstige verwaarlozing van gebouwen en leermiddelen het gevolg zou zijn van een sedert jaren in zijn verregaande zuinigheid onverstandige school-exploitatatie-politiek der gemeente-besturen."

Als slot van de beschouwingen betreffende de algemene toestand van het onderwijs zij hier nog vermeld hetgeen de inspecteur van *Roosendaal* schrijft omtrent de omstandigheden die een algemene doorvoering van de *onderwijsvernieuwing* belemmeren:

- „1. De leerplannen van de scholen zijn niet met de nieuwere inzichten in overeenstemming gebracht. Vele schoolbesturen zien er om allerlei redenen zeer tegen op tot ingrijpende wijziging van hun leerplan over te gaan en de daarin vermelde methodes door andere te vervangen. Gewend aan de jarenlange praktijk staan de onderwijzers nog te onwennig en met te weinig verantwoorde zekerheid tegenover het nieuwe om tot een snelle wending te kunnen besluiten.
2. Vele nieuwere inzichten zijn nog niet in methodes uitgewerkt. En hoewel het zeker is dat de onderwijzer boven de methode moet staan, is het toch ook aan geen twijfel onderhevig dat het merendeel der onderwijzers een goede methode niet kan missen. Een afzonderlijke vermelding verdient het godsdienst-onderwijs op de Rooms-Katholieke scholen, dat door de invoering van een nieuwe catechismus en het verschijnen van uitgewerkte leergangen in een gunstige positie is komen te verkeren.
3. De opzet van de meeste vernieuwingscursussen, waarbij in de loop van een jaar alle vakken van onderwijs, althans voor het gewoon lager onderwijs, aan de orde komen, schept geen waarborgen voor een zelfstandige verwerking van de geboden stof door de leerkrachten. Voortzetting van dit initiatief zal noodzakelijk blijken.
4. De belangstelling voor vakliteratuur is bij de doorsnee-onderwijzer nog steeds niet groot.
5. Vele hoofden van scholen verstaan niet de moeilijke kunst werkelijk leiding te geven aan hun personeel, of missen daartoe de tijd en de ambitie. Schoolvergaderingen worden betrekkelijk zelden gehouden en zijn bovendien nog zelden gewijd aan didactische onderwerpen.
6. Incidentele initiatieven van voortvarende onderwijzers lopen soms dood bij gebrek aan medewerking van het overige personeel der school. De beste resultaten ziet men bij het onderwijs aan meisjes in de vgl.-klassen of -scholen, in het bijzonder aan de Rooms-Katholieke meisjesscholen, waar de huishoudelijke vakken goed verzorgd worden. Ook bij het tekenonderwijs en het onderwijs in Nederlandse taal vertonen zich tekenen van verbetering."

§ 2. De lagere scholen en de cursussen voor vervolgonderwijs; werkwijze en resultaten

LEERPLAN EN LESROOSTER

In de inspectieverslagen wordt er melding van gemaakt dat bij de jaarlijkse toezending der leerplannen ter visering er vaak weinig verandering in blijkt te zijn aangebracht. Zij blijven soms jaren achtereen ongewijzigd. De op verfrissings- en vernieuwingscursussen opgedane nieuwere inzichten omtrent indeling en verwerking der leerstof, de herwaardering der vakken en de daaraan te besteden lesuren schijnen nog maar moeilijk in concrete vorm vastgelegd te kunnen worden in een omschrijving van leerstof, methode, leervorm en roosterindeling. De gebruikte leerboeken zijn meestal in dezen de voornaamste richtingaanwijzers. De aanleiding tot een wijziging der lesroosters is meestal alleen gelegen in een veranderde klassen-indeling of personeelsbezetting.

Gelukkig gebeurt er echter bij het praktische schoolwerk meer dan de leerplannen doen vermoeden. Zo schrijft de inspecteur van *Eindhoven*:

„Enige symptomen van bewuste vernieuwing zijn reeds merkbaar. Al zijn het nog slechts enkele onderwijzers, juist deze hebben zich volkomen ingewerkt. Sommige zijn nu begonnen met nieuwe moed om hun onderwijs meer organisch in te richten volgens belangstellingscentra, al of niet heemkundig georiënteerd. Andere hebben hun moedertaalonderwijs meer ingericht op leren luisteren, spreken, lezen en stellen dan op het alleenheersende „zuiver schrijven“. Slechts in één school wordt gezamenlijk en onder uitstekende leiding geheel gewerkt in nieuwe richting.

In 1948 is men begonnen deze ideeën verder uit te dragen in een praktisch-didactisch maandblad en in een schriftelijke cursus, waarin psychologische, sociologische en paedagogische grondslagen worden behandeld, waarin het leren denken en doen, de methodiek en didactiek worden uiteengezet. Op de openbare lagere scholen in de gemeente Eindhoven is de vernieuwing in andere vorm ingezet. Om deze een goede kans van slagen te geven, werd in September 1948 begonnen met maandelijks bijeenkomsten te beleggen onder leiding van de inspecteur. Alle leerkrachten worden hiertoe door het gemeentebestuur uitgenodigd. Een spontane en algemene deelneming was het gevolg. Op elke bijeenkomst wordt een vak aan de orde gesteld. De didactiek en methodiek hiervan worden ingeleid door een der leerkrachten zelf. Daarna volgt een gedachtenwisseling, gevolgd door een conclusie. Een samenvatting van het gesprokene, die als een afspraak geldt voor alle scholen, wordt gestencild en op de volgende bijeenkomst aan allen uitgereikt. Deze samenvatting wordt nu verder op alle scholen als leidraad gebruikt voor het onderwijs in het behandelde vak. Aan het slot van iedere bijeenkomst komen ook wel andere vragen ter sprake, bv. vacantie, verlof en de voorziening van leermiddelen. Gedurende 1948 zijn achtereenvolgens gezamenlijk besproken: grondbeginselen van het taalonderwijs, richtlijnen voor het onderwijs in geschiedenis, aardrijkskunde en natuurkennis. In 1949 komen de andere vakken aan de beurt. Het ligt in de bedoeling om daarna vragen van „vernieuwing“ aan de orde te stellen. Het komt mij voor dat deze werkwijze doeltreffend zijn zal en wel om de volgende redenen:

1. De geregelde maandelijks bijeenkomst, waar het gemeentebestuur gastvrij ontvangt, bevordert de saamhorigheid onder de collega's. Zij komen alle trouw.
2. Doordat de inleidingen door de leerkrachten zelf gehouden worden, moeten zij beurtelings de didactiek en methodiek van een gekozen vak grondig bestuderen, schriftelijk uitwerken, voordragen voor hun collega's en de besprekingen samenvatten.
3. In goede samenwerking tussen de hoofden der scholen en de onderwijzers komt een nieuw leerplan tot stand, dat de roets van de praktijk zal kunnen doorstaan.

Ook de inspecteur van *Helmond* verwacht verbetering voor de toekomst. Hij schrijft:

„De leerplannen van verschillende scholen zijn te statisch, verstarde, geven geen richting en leiding aan het onderwijs en worden vaak slechts éénmaal per jaar uit de kast gehaald, om ze aan de inspecteur ter visering toe te zenden, ter geruststelling van zichzelf, veelal met de jaarlijks terugkerende opmerking dat het in de bedoeling ligt, voor het volgende jaar een geheel nieuw leerplan te bespreken, samen te stellen en toe te zenden.

Een goed leerplan moet dynamisch zijn, het moet steeds groeien tot een leidraad voor het onderwijs aan de gehele school en voor elke leerkracht afzonderlijk. In overeenstemming met de behoeften van de streek waarin de school gelegen is, moet het steeds onderwerp van bespreking in de schoolvergaderingen blijven. Het moet doel en middelen van elk vak uitvoerig en nauwkeurig omschrijven, tot het voor elke leerkracht een levende grondwet is geworden, die met behoud van ieders persoonlijke aanleg en visie op het onderwijs daarvoor toch richtinggevend wordt. Onder de invloed van herhaalde besprekingen daaromtrent en vooral van de vernieuwingscursussen, die in de loop van het verslagjaar met veel ambitie zijn gegeven en gevolgd, verwacht ik in dit opzicht in de naaste toekomst belangrijke verbeteringen.”

We laten thans enkele beschouwingen volgen over de verschillende leervakken.

LEZEN

Verskillende inspecteurs geven hun oordeel over de toepassing der *globaal-methode* bij het eerste leesonderwijs. Zo schrijft de inspecteur van *'s-Hertogenbosch*:

„Het aanvankelijk lezen wordt op zeer veel scholen onderwezen volgens de zgn. *globaalmethode*. De moeilijkheid van het zo verspreid liggen der momenten van de spontane analyse bij het ene en het andere kind wordt in de praktijk ondervangen door — in afwijking van het eigenlijke principe der globalisatie — toch maar op het gunstige ogenblik de analyse aan de orde te stellen voor alle leerlingen tegelijk. Toegegeven zal moeten worden dat hierdoor wel de regelmatigheid ener aangepaste praktijk, maar niet het door Decroly e.a. psychologen bedoelde spontane element in het globale leerproces wordt gediend. Het is een zoeken naar een compromis tussen de in de praktijk deugdelijk gebleken analytisch-synthetische methode en de modern-georiënteerde globaalmethode. Men behoudt dan de andere voordelen dezer laatste, nl. 1. het onmiddellijk bijbrengen van het begrip bij de visuele aanbieding, 2. het etiketteren, 3. het op natuurlijke toon lezen.”

De inspecteur van *Roosendaal* schrijft over de toepassing van de globaalmethode:

„Op ruim een derde deel van alle scholen wordt het leesonderwijs gegeven volgens een globalisatiemethode. Op dit gebied is er nog steeds beweging, hieruit blijkend dat in 1948 zes scholen overgingen tot het invoeren van een dergelijke leesmethode, terwijl daartegenover staat dat drie scholen blijkbaar zulke teleurstellende ervaringen hierrmede hadden opgedaan dat zij terugkeerden tot een analytisch-synthetische methode. De aan de globalisatiemethoden verbonden bezwaren die zich in de praktijk hebben voorgedaan, laten zich als volgt samenvatten:

1. De methodes zijn niet voldoende in details uitgewerkt. De oudere normaalwoordenmethoden boden een schat van methodisch volkomen uitgebalanceerd oefenmateriaal, zoals woordenseries en bordjesles. Vooral de beginnende leerkracht met weinig ervaring had hieraan een grote steun en een veilige gids. De nieuwere leesmethoden geven wel de algemene principes, maar te weinig uitgewerkt materiaal. Het zoeken daarvan laten ze aan de leerkracht over.

2. Ze geven weinig materiaal om de activiteitsdrang van de leerlingen te bevredigen. De klassikale en hoofdelijke leesplankjes, dieteerbordjes e.d. van de oude methodes voorzagen hierin op zeer juiste wijze. Met het afschaffen van de oude methode heeft men ook deze hulpmiddelen veelal terzijde gezet, misleid door de suggestie dat het juiste woordbeeld wel vanzelf zou komen en dat men met schrijfoefeningen hetzelfde zou kunnen bereiken.

3. Doordat de leerlingen, gesteund door hun geheugen, zeer vlug „echt” kunnen „lezen”, stellen vele leerkrachten zich met het oppervlakkig herkennen van het woordbeeld tevreden en zo wordt het woordbeeld niet voldoende ingeprent. Hierop attent gemaakt, zoeken de leerkrachten wel naar middelen om tot de bedoelde inprenting van de woordbeelden te komen, maar bij gebrek aan voldoende methodisch materiaal is de keuze hiervan te veel van het toeval afhankelijk.

4. De gevolgen daarvan vertonen zich in de midden- en zelfs in de hogere klassen. Niet alleen lezen de kinderen daar onnauwkeurig (zachte brem i.p.v. zachte berm, stormen i.p.v. stromen), ze maken, vooral bij het spellen, vaak ook ontmoedigend veel fouten. De „bestrijding” van deze fouten wordt dan voor de leerkrachten van deze klassen een haast niet te volbrengen taak. Zij leren erin berispt, ten dele uit de overweging dat van hen niet kan worden verwacht, dat zij het werk doen dat volgens hun mening behoort verricht te worden door de leerkrachten van de lagere klassen.

5. Het aantal kinderen dat op het eind van het eerste leerjaar niet voldoende lezen kan, is in het algemeen genomen vrij groot. Dit valt te meer op, daar het bij gebruik van onze goede analytisch-synthetische methoden tot de uitzonderingen behoorde, dat een leerling van het eerste leerjaar op het eind van dat leerjaar de leeskunst nog niet machtig was.

Ongewijfeld schuilt er in de opsmoming van deze bezwaren enige overdrijving, zeker staan er gelukkig enkele opvallende voordelen tegenover (o.a. onbevangen schriftelijke taaluiting, reeds in het eerste leerjaar) en het is ook de vraag of het onvolmaakte woordbeeld, dat het taalbezit van de leerlingen van de midden- en hogere klassen momenteel kenmerkt, niet ten dele veroorzaakt wordt door de nog steeds naderkende oorlogsomstandigheden, maar de bovenstaande formulering van de bezwaren verklaart toch wel de reserve waarmee vele onderwijzers de voordelen van de globalisatiemethode aanvaarden.”

Omtrent het *voortgezet leesonderwijs* schrijft de inspecteur van *Sittard*:

„Bij het leesonderwijs merkte ik vaak dat hier de weg van de minste weerstand gekozen werd. Er werd door de leerlingen om de beurt luid gelezen, waarbij terloops een aanmerking gemaakt werd over de leestoon. Is over het algemeen de leesteknik voldoende te noemen, hetgeen wijst op een bevredigend resultaat

van het in de aanvangkassen gegeven elementair technisch leesonderwijs, van verzorgd lezen, rekening houdend met ritmische accent, zinsmelodie, kwam vaak weinig terecht.

Dialectische moeilijkheden spelen hier natuurlijk een grote rol en ik vermoed dat „het oor des meesters” bij onvoldoende kritische instelling spoedig afgestompt raakt en dat deze de onvolkomenheden ternauwernood meer opmerkt.

Indien in de aanvangkassen bij het aanvankelijk leesonderwijs aan de boven gesignaleerde fouten niet alle zorg besteed wordt, is het in de midden- en hogere klassen zoveel moeilijker om tot een draaglijke leestoon te geraken.

Dat de verzorging van de leestoon en het geven van verantwoord spreekonderwijs op deze kant van het leesonderwijs van de grootste invloed zijn, behoeft nauwelijks betoog.

Zoals hiervoor reeds werd opgemerkt, komt dit systematisch spreekonderwijs nog vaak onvoldoende tot zijn recht.

Evenzo men ik grote tekortkomingen te moeten constateren op het gebied van de eigenlijke lesbehandeling bij het leesonderwijs. Het moge waar zijn dat de leesstof in verstandelijk opzicht vaak weinig moeilijkheden oplevert en dat ze door de emotionele inhoud der lesjes weinig aanleiding geeft tot onderzoek naar het verstaan van het gelezene, even waar is het toch dat, gezien de verbondenheid van het lees- met het taalonderwijs, ook in de eenvoudigste lesjes wel gelegenheid is om het taalverstaan en taalgevoel, gevoel voor woordbetekenis en woordnuancering, voor zinsinhoud en zinsbouw tot ontwikkeling te brengen.

En dit is toch niet mogelijk zonder een juiste daarop ingestelde behandeling der leesles.

Dat een dergelijke behandeling van de les dan tevens aanleiding kan geven tot het zo vruchtbaar leer- gesprek en zo haar bijdrage levert tot ontwikkeling der zo belangrijke spreekvaardigheid, ligt voor de hand.

Daar, waar ik van de zijde van de leerkracht pogingen aangewend zag tot een „bespreking” van de leesles, moest ik vaak constateren dat men een behandeling improviseerde, en zich verliet op meer of minder gelukkige invallen ten opzichte van formulering en inhoud der vragen.

Zelden vond ik in het ondervijzersboekje een notitie of zelfs maar een onderstreping waaruit me bleek, dat men vooraf overwogen had wat er uit een bepaalde les te behandelen viel.

Er is bij mij ernstige twijfel gerezen of deze vaker geconstateerde gang van zaken bij het leesonderwijs dit toch zo belangrijke vak wel voldoende tot zijn recht doet komen.

Ik meen het noodzakelijk te achten verdere ervaring en onderzoek in de toekomst te confronteren met deze door mij globaal opgedane mening.

Het opnemen van het „stillezen” in het leerplan, op de doordachte manier zoals dit in enkele uitgaven, bv. van Van Adrichem en Prof. Kohnstamm, tot zijn recht komt, zou ten aanzien van de behandeling der stereotype leesboekjes zeer instructief kunnen werken.

Niet onvermeld mag m.i. ook het feit blijven dat er nog zoveel leesboekjes in gebruik zijn die in de „oude spelling” zijn gezet. Deze ongewenste toestand is, naast de loffelijke vermelding van zuinigheid, hoofdzakelijk te verklaren uit de al te schrielle jaarlijkse vergoedingen waarmee de scholen in het verleden vaak moesten zien rond te komen en die het hun onmogelijk maakte de leermiddelen naar de eis te vernieuwen.

Dat de toestand vooral in de middenklassen in verband met de betekenis van het visuele woordbeeld voor het zuiver schrijven zeer ongezond is, valt gemakkelijk te begrijpen.”

De resultaten van het leesonderwijs schijnen op vele scholen nog niet aan de verwachtingen te beantwoorden. De meeste inspectieverslagen getuigen daarvan. Wij volstaan met een paar citaten. Zo schrijft de inspecteur van *Nijmegen*:

„De resultaten van het leesonderwijs laten op vele scholen nog te wensen over. Zowel het technisch als het verstandelijk lezen dient meer verzorgd te worden. Men hoort vooral in de hogere leerjaren te weinig vlót lezen. Ongetwijfeld wreken zich hier ook nog de moeilijke na-oorlogse omstandigheden, doch aan het vlót en vaardig lezen moet de hand gehouden worden, terwijl hierbij ook de juiste toon niet verwaarloosd mag worden.”

De inspecteur van *Tiel* schrijft:

„Nog te veel wordt gebruik gemaakt van de „wie-volgt-methode”, terwijl men nog maar schuchter durft over te gaan tot het houden van klasgesprekken naar aanleiding van het gelezene. In het algemeen

kan worden gezegd dat het actief taalgebruik nog te veel op de achtergrond staat en hoewel er enige vooruitgang is te bespeuren, zal er toch veel gestimuleerd moeten worden, wil de leesles een actieve les voor elke leerling worden."

En de inspecteur van Helmond:

"De resultaten van het voortgezet leesonderwijs blijven aan de meeste scholen beneden de eisen die men daaraan in verband met het doel mag stellen. Doel van de vele lessen in lezen moet zijn: begrip van de inhoud van het gelezene, terwijl dit uit de duidelijke, vaardige, aan de tekst aangepaste voordracht moet blijken.

Als we bij schoolbezoek het vak lezen aantreffen, wordt dit vak meestal gegeven naar de wic-volgt-methode. Een enkele verklaring onderbreekt weleens voor de gelegenheid van ons bezoek deze voor de leerlingen saaie en onvruchtbare gang van zaken, doch zelden treffen we een behoorlijk onderzoek naar de betekenis en het begrip van het gelezene. Stil-lezen, in de echte paedagogische betekenis van het woord treffen we bijna nooit aan, wél in de vorm van voor zichzelf lezen in een kinderleesboek, als methode om zoet en aangenaam bezig te houden, zonder dat naar het begrip van het gelezene of naar de inhoud van het boek enig onderzoek wordt ingesteld. Ook de leestoon is niet goed. Er heerst vaak een onoverwinnelijke leesdreun, gevolg van verwaarlozing van de leestoon. Bij sommige vakken, ook bij lezen, wordt onmiddellijk de natuurlijke spreektoon verlaten, en komt, reeds in de eerste klasse, daarvoor in de plaats een nietszeggende tegennatuurlijke dreuntone. Ook de vaardigheid in het lezen blijft vaak beneden de maat. Langzaam, rustig, beheerst, duidelijk lezen, op de goede toon met inachtneming van een behoorlijk rythme, zodat uit de voordracht reeds blijkt dat het gelezene verstaan wordt, treffen we slechts bij uitzondering aan. De vernieuwing van het onderwijs zal ook hier nog veel verbetering moeten brengen."

SCHRIJVEN

Het aantal scholen dat het schuinschrift gaat vervangen door blok- of koordschrift, neemt steeds toe. Over de resultaten van deze verandering is men over het algemeen tevreden. Alleen schijnen de ouders hier en daar door het nog ongewone van het nieuwe schrift nogal eens bezwaren te hebben. Zo schrijft de inspecteur van *Heerlen*:

"Merkwaardig is dat ik in 1948 van de zijde van ouders enkele malen scherpe critiek op het blok- en koordschrift heb ontvangen. Zij allen drongen aan op herinvoering van het „gewone" schrift, vooral met het oog op het latere werk op kantoor.

Aan meer dan één school klaagde men sterk over het „geknoel" in de hogere klassen. Dikwijls is mij dan gebleken dat de beoordeling in de lagere klassen veel te soepel was. Het standpunt van hen, die aan dit vak de eis stellen dat het schrift net, duidelijk en snel moet zijn, deel ik volkomen, maar om de eerste twee eigenschappen te verkrijgen, acht ik nauwlettend toezien en het stellen van hoge eisen vooral in de lagere leerjaren absoluut vereist.

Ten slotte meen ik dat men de eis van netheid niet altijd consequent doorvoert bij de andere vakken. In aardrijkskunde- en geschiedenislessen is netheid minstens zo belangrijk als in het schrijfschrift, om van het rekschrift nog maar te zwijgen."

De inspecteur van *Waalwijk* geeft de voorkeur aan het koord- en blokschrift op grond van de daarmee opgedane ervaring. Hij meent dat daartegen in de praktijk geen bezwaren behoeven te bestaan, omdat ook daar het lettertype van de schrijfmachine burgerrecht heeft verkregen. Hij schrijft:

"Enige correlatie meende ik ook op te merken tussen vernieuwing en schrijfmethode. De vernieuwers zijn bijna allemaal voorstanders van verbonden blokschrift of koordschrift. Daar overal keurig en net en duidelijk werk. De resultaten van schuinschrift zijn op vele scholen vaak bedroevend. Bij informatie naar „snelheid" bij de beoefenaars der nieuwe methode, die toch niet van vandaag of gisteren is, verzekert de mij het hoofd van een streek-ulo-school, die volgelingen van diverse schrijfmethoden onder zijn discipelen telde, dat de beoefenaars van de lopende methode over 't algemeen netheid als quantiteit négligeable beschouwen; de koord- of blokschrijvers daarentegen werken netjes en het cardinale: ze blijven bij dictées niet achter, hetgeen ook mijn ervaring was.

Men beweert nu weleens dat de praktijk lopend schrift vraagt. Ik heb echter nog nooit een ambtelijk schrijven ontvangen waaraan de type-writer niet te pas was gekomen, terwijl de overige epistels die mij in de loop der tijden gewerden, met een bepaalde, bestudeerde lopende schrijfmethode niet de minste verwantschap vertoonden, tenzij de onderwijzer zijn briefje calligrapheerde."

De inspecteur van 's-Hertogenbosch durft hieromtrent nog geen uitspraak te doen. Hij schrijft:

"Er zijn veel scholen die het rechtschrijven, steil- of blokschrift hebben ingevoerd, zeer ten gerieve van de duidelijkheid en netheid. Een bezwaar dat hiertegen door ouders op sommige plaatsen naar voren is gebracht: „wanneer gaat onze jongen nu schrijven als grote mensen?" houdt niet een theoretisch maar slechts een opportuniteitsoordeel in. Het is ontegenzeggelijk waar dat de gehele samenleving nog is ingesteld op schuinschrift en afgewacht moet worden of deze instelling te overwinnen is; open is de vraag; moet deze overwinning worden bevorderd?

Ik durf hierover geen uitspraak doen; te veel sociale, didactische en psychologische factoren zijn in dit vraagstuk verweven.

Voor mijn inspectie constateer ik de feitelijkheid dat over het algemeen voor de netheid van het schrift wordt gewaakt; dat door een geregeld correctie het peil wordt opgevoerd en de zorg der leerlingen met succes — vooral in de lagere klassen — wordt gestimuleerd door het inplakken van beloningszegels of prentjes."

REKENEN

Ook over de resultaten van het *rekenonderwijs* zijn vele inspecteurs niet best te spreken. De inspecteur van Heerlen schrijft hieromtrent:

"De klachten over de slechte resultaten van het rekenonderwijs houden aan. In hoeverre speciaal deze klachten samenhangen met de algemene klacht over de „domheid" der kinderen, kan ik niet beoordelen, al ben ik van oordeel dat deze domheid niet zozeer een gevolg is van gebrek aan intelligentie als wel van een grotere afleidbaarheid en geringer concentratievermogen. Nog steeds zie ik de grootste moeilijkheid in de aansluiting l.o.-m.o., waardoor niet alleen op de zuivere opleidingsscholen, maar ook op de volksschool in het algemeen een druk wordt gelegd, die in het bijzonder bij dit vak funeste gevolgen heeft. Ik ben van mening dat belangrijke besnoeiing der leerstof mogelijk zou zijn - zelfs in moderne rekenboekjes. Regeling van de aansluitingskwestie, drastische besnoeiing der leerstof, verschil in leerstof voor jongens en meisjes en méér alles: „praktische" leerstof, waarbij de onmisbare kennis van het metrickstelsel, van breuken, van procentrekening kan gecombineerd worden met de vereiste mate van vaardigheid in cijferen en hoofdrekenen, acht ik even dringend noodzakelijk als in de praktijk te verwezenlijken. Voor de opleiding brengt dit niet zozeer de eis mede van meer rekenkunde voor de aspirant-onderwijzers als wel oefening en nogeens oefening in het zelf „maken" van dergelijke praktische sommen, waardoor aan een andere door mij als noodzakelijk geziene eis, vooral voor het rekenonderwijs, wordt voldaan: de leerkracht, speciaal in de hogere leerjaren, meer los van de methode. De denksommen wil ik gehandhaafd zien, maar nadrukkelijk zou ik willen herhalen wat ik mijn leerlingen op de ulo-school bij het vak boekhouden steeds heb voorgoedhouden: „het is en blijft lezen". Hier geldt heel sterk wat Dr. N. Perquin S. J. betoogt in „De weg naar de universiteit": „bij de beoordeling van de vormende waarde dient niet te worden uitgegaan van de afzonderlijke vakken, maar van de gehele school". M.i. geldt dat voor de lagere school méér dan voor enige andere, o.a. omdat hier de verschillende vakken gedurende een heel jaar telkens in één hand liggen. Het vak met de meeste mogelijkheden tot vorming in de hand van een leerkracht die deze mogelijkheden niet „ziet", die niet door zijn persoonlijke inzet het vak beleeft en daardoor leven geeft, dat vak zal geen of weinig vorming geven aan de groep leerlingen die zulk een leerkracht als klasse-onderwijzer heeft. Uiteindelijk is dit slechts een der kernpunten van de vernieuwingsbeweging: de onverbreeklijke samenhang der verschillende vakken."

In het verslag van de inspecteur van Nijkerk lezen we:

"Op de meeste scholen huldigt men nog de gedachte dat het rekenonderwijs primair gesteld moet worden. Een enkele blik op de lesrooster overtuigt ons van de overdreven waarde die men aan dit vak toekent. Vele onderwijzers beschouwen „rekenen" als het perfecte denkvak en zijn van mening dat vaardigheid in het rekenen een onmisbare voorwaarde is om in het leven te slagen.

Wij willen geenszins de waarde van het vaardig kunnen uitvoeren van de vier hoofdbewerkingen onderschatten, maar wij hebben niet die grote waardering voor de zgn. denksommen welke vele onderwijzers daarvoor hebben en waaraan, vooral in de hogere leerjaren, zoveel tijd en energie worden besteed. Veel energie, speciaal van de zijde van de onderwijzer. Zelden komt het voor dat een leerling in staat is zelfstandig en in logisch verband de oplossing van een dergelijk vraagstuk op schrift te stellen. De onderwijzers weten dit uit ervaring en gaan er dan ook dikwijls toe over de „oplossing” van de som geheel op het bord te schrijven, waarbij de invulling van de getallen aan de leerlingen wordt overgelaten. Op deze wijze worden de vraagstukken teruggebracht tot bewerkingen die in de lagere leerjaren vaardig worden uitgevoerd. Men krijgt daarbij de indruk dat de oplossingen door de leerlingen moeten worden gememoriseerd. Op de vraag wie hier feitelijk de vraagstukken heeft gemaakt, kan zonder aarzelen worden geantwoord: de onderwijzer.

Anderen zien het nutteloze van een dergelijke werkwijze in en bewandelen een andere weg. De vraagstukjes worden geheel uit het boekje overgeschreven, de leerlingen trachten de noodzakelijke bewerkingen uit te voeren en plaatsen de uitkomst achter de som. Het komt voor dat bij een dergelijke behandeling één som een gehele bladzijde van het schrift inneemt. Het schijnt deze onderwijzers te ontgaan dat hier feitelijk geen sprake is van een rekenles, maar meer van een schrijf- of taalles.

Bij onderzoek in beide gevallen blijkt maar al te dikwijls dat van „begrip” bij de oplossing geen sprake is, en dat de leerlingen op de vraag waarom ze een bepaalde bewerking hebben uitgevoerd, het antwoord schuldig blijven.

Het komt mij gewenst voor dat tot vereenvoudiging van het rekenonderwijs wordt overgegaan en dat dit zich in meer praktische zin zal gaan ontwikkelen, vooral voor die leerlingen, voor wie hier sprake is van eindonderwijs. Speciaal voor het vak rekenen is differentiatie in de hogere leerjaren zeer gewenst, opdat elke leerling naar de mate zijner capaciteiten in zijn eigen tempo zal kunnen werken.”

NEDERLANDSE TAAL

De inspecteur van *Eindhoven* geeft een uiteenzetting van de grondbeginselen van het moedertaalonderwijs, zoals deze zullen worden toegepast in de didactiek en methodiek van het vak Nederlandse taal op de openbare lagere scholen te Eindhoven. Hij schrijft daaromtrent:

De taal is een wonderlijk gebeuren, een mysterie.

Principieel is de taal een sociaal cultuurverschijnsel in de denkschool der mensheid.

Taal is het opvoedingsmiddel bij uitstek tot scherpomlijnd denken.

Verstandelijke vorming vraagt primair bewuste inwerking van de onderwijzer door middel van zijn gesproken en geschreven taal.

Daarna en secundair vormt de leerling zich door zelf te spreken en te schrijven.

Psychologische gang van een taalgebeuren bij:

I. Luisteraar en lezer.

1a. Gewaarwording van de gehoorsindruk (phonetisch klanksymbool); of 1b. gewaarwording van de gezichtsindruk (phonetisch lettersymbool);

2. terugkennen, bewustzijn van het verstaan (phonologisch);

3. gerichtheid van de aandacht naar buiten;

4. actief zoeken naar de bedoeling van spreker of schrijver;

5. het ordenen der begrippen (classificatie-moment);

6. verstaan van de mededeling (mondeling of schriftelijk).

II. Spreker en schrijver.

1. intellectuele inval;

2. spreek- of schrijfwil;

3. concurrentie der zinschema's;

4. zin, α klanksymbool, β , lettersymbool (schrijf- en drukletters).

Elk taalgebeuren is tegelijk verstandelijk en emotioneel. Het vereist volledige geestelijke activiteit.

Luisteren en lezen zijn moeilijker dan spreken en schrijven.

De volle vorm van de taal is allereerst en hoofdzakelijk neergelegd in het gesprek. Het voeren van een gesprek is het eerste en voornaamste doel van het taalonderwijs. Daarnaast lere de school lezen en schrijven, vervuldigd in schriftelijke uitwisseling van gedachten.

Het sluitstuk van ons taalonderwijs zij het leren begrijpen en genieten van schone taal (= perfect kennen).

1. De leerlingen luisteren bij: uitleg van een les, vertelling, opdracht, toespraak, vraag.
2. De leerling spreekt bij: een vraag, antwoord, opzeggen van de les, declamatie, toespraak, spreekbeurt. Een gesprek wordt gevoerd tussen onderwijzer en leerling(en), tussen leerlingen onderling bij: iedere goede mondeling les, dramatisering, toneel, spel.
3. De leerlingen lezen: van het bord, uit een boek, de krant, een brief, een tijdschrift.
- Keuze van en toezicht op de leesstof is belangrijk.

4. De leerling schrijft: een opstel, brief, formulier, verslag.

De volledige schriftelijke taalvorm ontstaat bij: briefwisseling, beantwoording van vragen, stilloestest. Het esthetisch taalbeleven bevordert men door: harmonie tussen inhoud en vorm van het gesproken woord, stiller, het behandelen en memoriseren van gedichten en proza.

In alle leerjaren worden systematisch de 4 fasen van het moedertaalonderwijs aan de orde gesteld, in rangorde geschikt: luisteren, spreken, lezen, schrijven.

Het leesonderwijs (aanvankelijk lezen, voortgezet lezen, stillezen) is principieel niet te scheiden van het taalonderwijs.

Na Pasen van het 1e leerjaar begint het systematisch leren stellen. Het „zuiver schrijven” en „de grammatica” blijven een onderdeel van de 4e fase van het taalonderwijs. Niettemin hebben zij beide grote waarde.

Beschaafde omgangstaal is norm en doel.

De leerkrachten blijven zich bewust van hun verantwoordelijkheid bij eigen taalgebruik (articulatie, woordkeus, zinsbouw).

Opzettelijke, systematische verantwoorde spreekoefeningen (articuleren) zijn in alle leergangen nodig.

De methode moet taalgroei waarborgen (van taalschat op 6-jarige leeftijd naar het beheersen der „moedertaal”).

Het taalonderwijs moet één zijn (bv. geen afzonderlijke stelmethode). Het moedertaalonderwijs is het voornaamste vak der lagere school (leerplan-lesrooster)."

De inspecteur van *Roosendaal* beklemtoont nogeens met nadruk het verband tussen Nederlandse taal en andere vakken. Hij schrijft daarover:

„In elk geval is de onbevangen schriftelijke taaluiting, reeds in het eerste leerjaar, een vrucht van het „echte lezen”, dat door de globalisatiemethode reeds vroegtijdig kan plaatshebben. Op vele scholen is het opstelletje en het briefje een regelmatig terugkerende taaloefening in de laagste klassen. Al te veel onderwijzers hebben hiermede echter nog moeilijkheden, doordat zij er niet in slagen de kinderen in de schrijfsituatie te plaatsen. De schrijfsituatie ontstaat slechts indien het kind weet, dat het schrijft voor een belangstellende lezer en indien het bovendien een antwoord mag verwachten. Onderwijzers die deze situatie weten te scheppen of te benutten, ondervinden dat het schrijven van het opstel en van de brief geen kwelling maar een vreugde is voor de kinderen, en dat de kinderen in dat geval zich uit eigen aandrifft beijveren, fouten in de verwoording van de gedachten en fouten tegen de spelregels te vermijden. In dit verband mag vermeld worden dat op de helft van alle scholen in enigerlei vorm de *schoolcorrespondentie* wordt beoefend.

Ik ben overtuigd dat er een vooruitgang te bespeuren valt inzake de schriftelijke taaluiting, en dat het aantal der scholen die er in slagen hun leerlingen tegen het eind van de leerplichtige leeftijd een behoorlijke brief te laten schrijven, groeiende is.

Aan de mondelinge taaluiting wordt nog steeds te weinig aandacht geschonken. Al te zelden krijgen de kinderen de gelegenheid om te spreken. Ook hier let de school in 't algemeen te weinig op het *functionele* karakter van het spreken. Dikwijls is het spreken van de leerlingen, als zij daartoe de gelegenheid krijgen, een kunstmatig en schools procédé: het op onvolkomen wijze vermelden van gegevens, waarnaar niemand met belangstelling luistert. Elke vraag van de leerkracht is een vraag naar de bekende weg, elk antwoord van de leerling is een min of meer juiste vermelding van een bekend feit.

Het echte gesprek is een nog al te zeldzame „leervorm”. Toch is voor het leren spreken het gesprek de meest geëigende oefening. Het gevolg van dit tekort is dat vele leerlingen die de school verlaten, zich wel met een zekere vlotheid bedienen van hun huis- en heemtaal, maar dat zij de grootste moeilijkheden ondervinden als zij in het algemeen beschaafd Nederlands een gesprek moeten voeren.

De declamatie, het opzeggen van een gedicht, is een aanbevelenswaardige bezigheid. Ruim 40 % van alle scholen doet er echter in 't geheel niet aan en laat deze gelegenheid om de kinderen het schone van de taal te laten beleven, ongebruikt.

Op vele scholen is het moedertaalonderwijs nog een geïsoleerd vak, dat een bepaalde plaats op de rooster inneemt, aan de hand van een bepaald boekje onderwezen wordt en waarvoor het werk in een afzonderlijk schrift gemaakt wordt. Zo nauwgezet als men in het „taaluur” het Nederlands naar inhoud en vorm verzorgt, zo slordig gaat men er vaak gedurende de rest van de schooltijd mee om. Toch zijn alle vakken van onderwijs van het grootste belang voor het taalverstaan en het taalgebruik. Niet alleen leren de kinderen bij alle vakken van onderwijs veel nieuwe termen kennen, maar zij zijn ook in de gelegenheid luisterend of lezend veel taalvormen, nieuwe zinsconstructies e.d. in zich op te nemen. Bovendien kan het onderwijs in deze vakken door zijn vraag- en antwoordspel aan de kinderen gelegenheid geven om het opgenomen ook te gebruiken en het daardoor te veroveren voor hun actief taalbezit. Ten slotte kan het onderwijs in deze vakken veel aanleiding geven tot het maken van schriftelijk werk en dus tot een uitstekende oefening in het taalgebruik.

Desondanks zien we vele onderwijzers de methode van onderwijs die ze in het „taaluur” gebruiken, verlaten zodra ze aan een ander vak beginnen. Het bord en het schrift worden dan niet of nauwelijks meer gebruikt. De kinderen krijgen onvoldoende gelegenheid om zich een schriftbeeld te vormen van de talloze nieuwe woorden die bij dit onderwijs aan de orde komen, en ook hebben ze daardoor geen gelegenheid om zich deze woorden, door ze over te schrijven, in te prenten. Wanneer dan te eniger tijd proefwerken worden gemaakt, wordt men niet alleen getroffen door een gebrekkige zinsbouw en door talloze spel fouten, maar bovendien moet men vaststellen dat de onderwijzers bij de beoordeling van dit werk de taalkundige kant ervan niet in aanmerking nemen. Zo wordt bij de leerlingen de gedachte gesuggereerd dat de aan de behoorlijke taaluiting te stellen eisen geen kracht hebben buiten de tijd die voor Nederlandse taal op de rooster is uitgetrokken. De natuurlijke eenheid waarin alle vakken van onderwijs opgaan, de moedertaal, wordt zodoende niet onderkend.

Op enkele scholen waar *belangstellingcentra* uitgewerkt worden, heeft men méér oog voor het bestaan van deze eenheid en daar vindt men dan ook bij de leerlingen welens het besef dat elke taaluiting aan taaleisen moet voldoen.”

AARDRIJKSKUNDE, GESCHIEDENIS EN KENNIS DER NATUUR

Ook deze vakken ondergaan de invloed van de vernieuwing, zij het dan nog niet overal in voldoende mate. Zo schrijft de inspecteur van *’s-Hertogenbosch*:

„Wat de vakken geschiedenis, aardrijkskunde en kennis der natuur betreft, de zgn. vernieuwing heeft in vele scholen het accent in deze vakken verlegd van de *luister*- naar de *doehouding*: ik zie op vele scholen — het zijn vooral de meisjesscholen — keurig verzorgde inplakboeken met bijschriften, grafieken en overzichten! In zoverre deze werkwijze een intensivering betekent van de aanschouwelijkheid en deze aanschouwelijkheid het denkend verwerken der stof bevordert, kan zij alleen maar worden toegejuicht! Het is ook hier de niet-aflatende zorg van de leerkracht en zijn of haar persoonlijk min of meer juist inzicht in de didactische mogelijkheden dezer *doe-richting* welke het leerproces bevruchtend beïnvloeden. Op vele scholen constateer ik dit juiste inzicht en het onderwijs wordt er levendig, aantrekkelijk en belangwekkend door! Een tentoonstelling van aldus georiënteerd werk ligt in mijn voornemen: zij zal een stimulans kunnen betekenen voor leerkrachten die deze weg nog niet vonden!”

De inspecteur van *Heerlen* daarentegen rapporteert:

„Wat de zaakvakken aangaat, kan ik opmerken dat vooral het vak aardrijkskunde de laatste maanden een grote belangstelling geniet, ongetwijfeld samenhangend met het verschijnen van enkele nieuwe methoden. Over het algemeen echter worden de vakken aardrijkskunde en geschiedenis nog te veel gegeven met het boek in de hand. Vooral bij geschiedenis mis ik nog al te veel het vertellen door de leerkrachten, niet het vertellen aan de veilige hand van wat het methodeboekje geeft, maar het vertellen dat gebaseerd is op een grondige doordringing van de stof en dat de kinderen boeit door zijn warmte, door de levendigheid van de gescherste beelden, personen en verwickelingen. Naar mijn mening is bij deze vakken het scheppen van een geschiedenis- of aardrijkskundesfeer van zeer groot belang; het moet niet een les zijn als een andere, ook al omdat wij bij deze lessen over zoveel hulpmiddelen kunnen beschikken: platen, foto's, film, maquettes, plattegronden, modellen enz. Dit geeft mij aanleiding tot een opmerking over de

onderwijsfilm. Ik heb de indruk dat de leerkrachten die de onderwijsfilm op de juiste wijze gebruiken, enthousiast zijn over de bereikte resultaten. Gaarne steun ik dan ook ieder initiatief om nieuwe toestellen aan te schaffen, waardoor de film steeds meer scholen bereikt. Maar ik vraag mij toch weleens af, of de N.O.F. niet moet gaan streven naar een snellere en belangrijke uitbreiding van het beschikbare materiaal. Het buitenland beschikt over uitgebreide catalogi. Persoonlijk heb ik in 1948 Engelse, Zweedse en Zwitserse landschapsfilms en stedenfilms gezien, die in de aardrijkskundes opschatbare diensten zouden kunnen bewijzen. Ik meen dat een ruime steun van regeringswege bij de import van deze films het onderwijs in de zaakvakken belangrijk zou verbeteren en stimuleren.

Een — het voornaamste — hulpmiddel bij deze vakken, de *eigen* omgeving, het *heem*, wordt m.i. nog niet volledig genoeg benut. Vooral in het Zuid-Limburgse land met zijn bergen, heuvels en dalen, beekjes, oude kastelen met grachten, verbaast het mij weleens een leerkracht bezig te zien met — in theorie — de aardrijkskundige grondbegrippen bij de leerlingen aan te brengen, terwijl de behandelde dingen in concreto in de onmiddellijke omgeving der school te vinden zijn."

HEEMKUNDE

Over dit onderwerp schrijft de inspecteur van Eindhoven:

„Meer dan 10 jaar geleden is reeds de beoefening van heemkunde begonnen bij de Limburgse onderwijzers. Zij vond in Noordbrabant een goede voedingsbodem, zowel in het westen als in het oosten, echter meer op het platteland dan in de stad.

Gunstig schenen in dit opzicht steden als 's-Hertogenbosch, Breda en Bergen op Zoom, met een eigen cultuur, gegroeid uit eigen verleden. Een stad als Eindhoven is daarvoor eigenlijk nog te jong. In de omgeving, in de Kempische dorpen met Bergeyk, Eersel en Bladel, Waalre en Valkenswaard, is de eigen aard, die zich o.a. uit in saamhorigheid en traditiegevoel, veel zuiverder bewaard. Dit kennen en waarden ook de onderwijzers op de dorpen, en dit mist de onderwijzer in de stad. Hierin ligt juist het grote onderscheid tussen deze beide delen van de inspectie. Een jonge, snel opgroeiende grote stad als het centrum van zuiver Rooms-Katholieke, in traditie levende dorpsgemeenschappen. Eindhoven heeft onvergelijklijk snel duizenden werkwillenden naar zich toe gezogen, die niet konden opgaan in de gemeenschap Eindhoven, omdat zij bij tienduizenden kwamen toegestroomd, waar 5 dorpsgemeenschappen nog altijd naast elkaar leefden, waar een klein stadje de binding was. Daarom kan ook nu de spoedig verwachte 140 oostse inwoner hier geen geestelijk klimaat vinden, waarin hij ondergaat om Eindhovenaar te worden.

Heemkunde wordt geboren uit de liefde voor stad en dorp, voor streek en gewest: zij sterkt deze liefde door verdiepte kennis van het heden en van het verleden. Liefde en kennis groeien uit tot heembesef. Heemkunde heeft als naaste doel de kennis van het heem, maar beoogt verder de waardering van de gelijkgeaarde gemeenschap van mensen, die door eigen cultuur eigen omgeving heeft tot stand gebracht. Het heem is niet alleen een aardrijkskundig begrip, maar het roept tegelijkertijd op een samenstel van waarden voor een levensgemeenschap van mensen die op eigen wijze een stempel drukken op hun omgeving. Heemkunde wortelt in het volksleven. Men bedenke hierbij dat voor elk gezond leven voeding van buiten af nodig is. Zulk leven behoeft voor overschatting van eigen, dat wil zeggen beperkte waarden.

De onderwijzers op de Kempische dorpen zijn voor het grootste deel geboren en getogen in deze streek, kennen de waarden van traditie en gemeenschapsbesef, en beoefenen daarom spontaan, en niet hoofdzakelijk uit didactische en methodische motieven, maar uit eigen belevenis en uit eigen ervaring heemkunde op de lagere school. De besten onder hen sluiten zich aan bij heemkundige studiekringen, waar met gelijkgeaarde heemgenoten de waarden onderhouden worden en de kennis wordt uitgebreid.

De meeste onderwijzers in de stad zijn geen geboren en getogen Eindhovenaren. Het behoeft daarom niet te verwonderen dat zij niet in enigerlei verband en geregeld zich op de hoogte stelden van heemkundige kennis, waaraan anderen, buiten het onderwijs, wel de behoefte gevoelden.

Heemkunde is geboren in een tijd van vervlakking en individualisme, nu verloren dreigt te gaan wat in eeuwen is opgebouwd aan eigen waarden. Wanneer niet bewust gestreefd wordt naar het behoud van die eigen cultuur in de Kempen, wanneer in een stad als Eindhoven niet bewust gunstige voorwaarden geschapen worden om een Eindhovenaar zich thuis te doen gevoelen in eigen stad, omdat deze stad hem niet alleen werk en woongelegenheden en amusement verschaft, maar waar ook traditie en gemeenschapsbesef en Brabantse deugden op prijs gesteld worden, dan heeft heemkennis weinig vormende waarde en is heemkunde op de lagere scholen in Eindhoven voorlopig een kwestie van didactiek en methodiek. De onderwijzers van de stad gaan beseffen welk een vormende waarde kan uitgaan van heemkunde, als dit geen liefhebberij-kennis is van enkelingen, maar wanneer door middel van heemkunde bewust ge-

streeft wordt naar opvoeding en de onderhouding van eigen cultuur. Terwijl op de dorpen een vaste kern zich na de oorlog opnieuw heeft gevormd in de heemkundige studiekring „De acht zaligheden”, waar de onderwijzers de leidinggevend personen zijn, is in Eindhoven in 1948 bij de Eindhovense onderwijzers de belangstelling ontwaakt. Deze belangstelling is voornamelijk gericht op psychologische grondslagen, didactische wetten en methodische uitwerking.

Meer aandacht dient besteed te worden aan ordening en vorming.

In het vorig jaarverslag mocht ik erop wijzen hoe in een lager leerjaar volgens belangstellingscentra, die heemkundig waren gericht, een jaar gewerkt is. Het is verheugend nu te mogen vaststellen, dat de uiteindelijke resultaten zeker niet minder waren dan bij de gewone vakindeling.

Dit jaar mocht ik in enige klassen weer een dergelijke proeve van concentratie stimuleren. Wil het totaliteitsonderwijs slagen, dan zullen de onderwijzers zelf overtuigd moeten worden door de goede resultaten van collega's. Het vraagt een gedegen voorbereiding van de lessen, minstens één jaar lang, en een volledige beheersing van de leerstof om bewust en verantwoord nieuwe wegen in te slaan in de didactiek en methodiek. Werken volgens heemkundige belangstellingscentra in de lagere leerjaren of volgens een concentratie der zaakvakken volgens heemkundige beginselen in de hogere leerjaren eist van de leerkracht een gedegen kennis van het milieu en een hoge waardering van het heem. Bovendien vraagt de aansluiting bij een volgend leerjaar zulk een beheersing van de te behandelen leerstof en van de methodische gang, dat iedere onderwijzer voor zichzelf zulk een „leerplan” dient op te bouwen.

Wij mogen niet verwachten dat dit onderwijs in één of twee jaar algemeen zal worden aanvaard. Daar is ons lager onderwijs te degelijk voor gebouwd. Wel zal heemkunde doen beseffen dat wij het „leven” te zeer gebannen hebben uit de school.

Des te meer verheugend is het te mogen constateren dat in een drietal klassen toch bewust en met goede resultaten heemkundig gericht onderwijs gegeven wordt, hetzij in de vorm van totaliteitsonderwijs hetzij in de vorm van milieukennis, gedurende 4 middagen van de schoolweek.

Deze praktische proeven van „vernieuwing” hebben mijn volle steun.”

FILM EN STILSTAANDE BEELDPROJECTIE

Hierover schrijft de inspecteur van *Roosendaal*:

„Het gebruik van de film begint bij het onderwijs een bijzondere plaats in te nemen. Meer dan 20 % van de scholen vertoont min of meer regelmatig de films van de Stichting Nederlandse Onderwijs Film. Het aantal gegeven vertoningen varieert van 1 tot 21. Hier en daar wordt geen juist gebruik van deze vertoningen gemaakt, doordat de films die slechts voor oudere leerlingen geschikt zijn, ook voor jongere vertoond worden, bij wijze van „tractatie.”

Slechts enkele hoofden van scholen, naar hun bevindingen gevraagd, zeiden de voorkeur te geven aan de stilstaande projectie boven de bewegende film. De andere waren vol lof over dit „uitstekend aanschouwingsmiddel” en noemden het een „zeer ontwikkelend”, „waardevol” en „praktisch” leermiddel, dat de kinderen in staat stelt „duidelijke voorstellingen te krijgen van zaken die zij anders misschien nooit te zien zouden krijgen”, vooral op het terrein van de aardrijkskunde en de biologie. Zij zouden het „niet graag meer missen”.

SCHOOLRADIO

Over schoolradio schrijft bovengenoemde inspecteur:

„Ten aanzien van die andere nieuwe gast in de school, de *schoolradio*, zijn de meningen niet onverdeeld gunstig. Ongeveer 15 % van de scholen deed hiermede ervaringen op. Terwijl 2 hoofden van vgl.-scholen de uitzendingen als zeer prettig en zeer leerzaam kenschetsten, waren de hoofden der scholen voor glo veel meer gereserveerd: de beluisterde uitzendingen „voldeden niet voor onze leerlingen”, „de uitzending over klederdrachten was saai en taai”, „een vierde van het aantal leerlingen reageert ongunstig of onvoldoende”, „de uitzendingen boeien de leerlingen niet volledig”, „voor het gesproken woord hebben de leerlingen in tegenstelling tot de muzikale programma's weinig belangstelling”.

Van een school die 50 uitzendingen beluisterde, kwam daarentegen het getuigenis: „de reportages zijn interessant, de muziek, soms”. Daarnaast geven enkele hoofden te kennen dat een goede voorbereiding en herhaling nodig zijn. Deze stemmen komen juist van scholen waar met grote regelmaat de uitzendingen beluisterd werden.

Sommigen vinden het een bezwaar dat de leerlingen te weinig gelegenheid krijgen tot eigen activiteit. Het beluisteren van een uitzending door een gehele klas, vooral wanneer deze groot is, stelt hoge eisen aan de zelfbeheersing der leerlingen. Anders dan bij de film vertoeft de geringste stroomis de opname van de uitzending door de leerlingen: een leerling hoest, een ander moet zich even verwijderen, iemand komt binnen, van de straat of uit een aangrenzende klas dringen geluiden door — al deze stoornissen worden als hinderlijk ondervonden.

Toch zijn enkele hoofden van scholen tevreden over de eerste uitkomsten van wat zij een experiment noemen.

Het blijft ten slotte de vraag of het nadeel van het tijdverlies opweegt tegen de geringe bewijzen van onverdeelde goedkeuring die konden verkregen worden."

Aan het verslag van de inspecteur van *Tilburg* ontleen we het volgende:

„In de loop van het jaar 1948 werd op een tiental scholen in de inspectie Tilburg, n.l. acht voor vgl. en 2 voor ulo, een aanvang gemaakt met de inschakeling van de radio in het onderwijs. Of-schoon de schoolradio in ons land nog volledig verkeert in het stadium van de proefneming en het nog geenszins mogelijk is hierover reeds een volledig oordeel te vellen, is het toch gewenst om de beweging van de schoolradio van den beginne af te volgen. Voorop kunnen we stellen dat men zich terecht voor alle onderzoek op dit gebied kan afvragen of het gewenst is nog meer techniek bij ons onderwijs in te voeren. Onderwijzen en opvoeden zijn nu eenmaal op de eerste plaats geestelijke processen, die zich vooral voltrekken in en door de persoonlijke wisselwerking en het geestelijk verkeer tussen leerlingen en onderwijzers; alle invoering van techniek en technische hulpmiddelen in dit proces moet op een zodanige manier geschieden dat hierdoor het persoonlijk en geestelijk element niet wordt geschaad. Het zal dus niet meer en in niet hogere mate mogen geschieden dan ter wille van het geestelijk proces noodzakelijk is. Het gevaar is niet denkbeeldig dat door een ongelimiteerde uitbreiding van de toepassing van allerlei technische hulpmiddelen het onderwijs en de opvoeding juist in hun meest wezenlijke elementen worden benadeeld. Daar staat tegenover dat, wanneer de onderwijzer de ware aard van zijn werk kent, hij een dankbaar gebruik kan maken van de hulpmiddelen welke de techniek hem biedt en zo is het mogelijk dat op gepaste wijze ook film en radio op vruchtbare wijze bij het onderwijs kunnen worden toegepast. Men kan de radio derhalve gebruiken als een hulpmiddel in de hand van de onderwijzer bij het geven van onderwijs; de radio, en de schoolradio in het bijzonder, is dan een instrument voor het onderwijs; men kan daarnaast de radio ook zien als doel en de schoolradio gebruiken om het kind te leren aan de hand van een concrete toepassing om later een doelmatig en verantwoord gebruik van de radio te maken. Met deze bedoeling toegepast kan men spreken van radio-opvoeding.

Tot op heden had men vooral het oog op het eerste gebruik, n.l. de radio als leermiddel bij het onderwijs. De scholen welke de radiolessen volgden, volgden de lessen, door de K.R.O. uitgezonden. We hebben de hoofden der scholen die de lessen van de K.R.O. in hun scholen volgden, gevraagd naar hun oordeel over de radio als praktisch leermiddel, over de gegeven lessen, over de meest geschikte onderwerpen en over het effect en de resultaten van de lessen bij de leerlingen.

De gebruikers zijn algemeen van oordeel dat de radio een praktisch leermiddel is, waarvan een nuttig gebruik kan worden gemaakt, mits aan een aantal voorwaarden is voldaan. Als voorwaarden worden o.m. genoemd: de radio moet attractief blijven, daarom niet al te dikwijls, bv. eens per week; het onderwerp van behandeling moet goed geïncenseerd worden, liefst geen beschouwingen of verhandelingen; het onderwerp moet vóór en ná de radioles door de klas-onderwijzer besproken worden; de leerlingen moeten in de gelegenheid worden gesteld tijdens de radioles enige aantekeningen te maken; er moet op gelet worden dat men een goede combinatie verkrijgt van paedagogisch geschoolde lesgever en tegelijk goed radio-spreker; en tenslotte moet er naar gestreefd worden dat de radioles gevolgd kan worden in de eigen klas en dat dus elke klas die de radioles volgt, over een luidspreker beschikt. Het is duidelijk dat, afgezien van andere bezwaren, verplaatsing van leerlingen om de radioles te kunnen volgen, deze hierdoor reeds in haar didactische waarde doet verminderen. Wat de tot heden gegeven uitzendingen betreft, kan men opmerken dat deze beperkt dienen te blijven tot de 6e en 7e klas der lagere school; lagere klassen zullen niet in staat zijn radiolessen met aandacht te volgen, omdat de lesgever niet aanschouwelijk en tastbaar voor de kinderen optreedt. Voor de leerlingen van ulo-scholen is het gebruik van de radiolessen natuurlijk nog gemakkelijker. Van de door de K.R.O. gegeven lessen voor de lagere school werden in hoofdzaak gevolgd de muzieklessen groep I en de uitzending 1001 gemeenten groep I. Over het algemeen werden de muzieklessen te moeilijk bevonden; iets wat wij willen bevestigen, niet echter in die zin dat de muzieklessen als zodanig niet goed waren, maar meer omdat aan de muzikale

vorming op de lagere school zelf te weinig wordt gedaan. Op de meeste scholen bleken daarom de muzieklessen te moeilijk en te inspannend voor de leerlingen.

Voor radiobehandeling lenen zich uit den aard der zaak het beste onderwerpen uit de vakken geschiedenis, aardrijkskunde, natuurkennis en muziek. De leerlingen reageren over het algemeen zeer enthousiast op de radioles; tijdens de les is er als regel een zeer grote aandacht en dat is reeds een belangrijk uitworsel. Wanneer de radioles de leerlingen alleen maar zou leren gedurende enige tijd aandachtig te luisteren naar een spreker, dan zou dit reeds een belangrijke winst zijn. Dit zou niet alleen een vorm van algemene zelfdiscipline zijn, maar zou ook niet nalaten te bevorderen dat in het leven en in het gezin de radio alleen gebruikt zal worden wanneer men luisteren wil en luisteren kan en niet gedachteloos de hele dag door de radio te laten functionneren, iets wat veel meer verstrooiend dan concentrerend op de mens werkt. Het is uit den aard der zaak moeilijk om nauwkeurig en exact het resultaat van de gevolgde radiolessen te bepalen. Verschillende scholen hebben op een of andere wijze getracht na te gaan wat van de radiolessen is blijven hangen. De meeste doen dit in de vorm van opstellen of verslagen laten maken; enkele hadden op het einde van het jaar een eenvoudig proefwerkje afgenomen. Het blijkt dat de radiolessen zeer effectief werken op het maken van opstellen en verslagen; de leerlingen hebben met grote aandacht en belangstelling de les gehoord en zijn daardoor beter in staat de inhoud daarvan behoorlijk schriftelijk weer te geven. Resumerend mag ik zeggen, dat degenen die tot heden de radiolessen gebruikten — en hieronder waren enkele zeer goede hoofden van scholen —, hun volle bevreemding erover uitspraken en niet voornemens zijn van de radiolessen afstand te doen. Met belangstelling volgen wij het gebruik van de radiolessen en zullen trachten in volgende jaren iets naders over het effect en de resultaten als wel over de gevolgde methode mede te delen."

VERKEERSONDERWIJS

Zowel aan de leerkrachten als aan de leerlingen der hoogste klassen in verschillende plaatsen worden cursussen of lessen gegeven in *verkeersonderwijs*. De inspecteur van *Arnhem* schrijft hierover:

"Bijzondere aandacht werd geschonken aan het verkeersonderwijs in de stad Arnhem. Een commissie van leerkrachten van het openbaar, Prot.-Christelijk en Rooms-Katholiek onderwijs in de stad belaste zich met de regeling.

Op een 7-tal plaatsen in de stad heeft een inspecteur van de verkeerspolitie vrijwel alle leerkrachten onder zijn gehoor gehad en gewezen op de noodzakelijkheid van goed verkeersonderwijs. Richtlijnen werden gegeven en medegedeeld werd, dat in Juni aan de leerlingen van het 6e leerjaar gelegenheid zou worden gegeven tot het afleggen van een verkeersexamen ten overstaan van de verkeerspolitie.

Dit examen bestond uit een schriftelijk en een praktisch gedeelte.

Voor het schriftelijk examen kwamen op 245 leerlingen; hiervan slaagden 229. Voor het praktisch examen, afgenomen op straat, kwamen op 185 leerlingen; hiervan slaagden 154.

In aansluiting hierop zal het volgend jaar tevens bijzondere belangstelling geschonken worden aan het schriftelijk verkeer: de P.T.T. en al wat daaraan vastzit.

Deze keer zorgt de P.T.T. voor speciale instructies en een uitgebreide tentoonstelling.

Dit zal mede gebeuren, omdat gebleken is dat de jeugd de openbare brievenbussen niet voldoende ontziet, en er zelfs brandstichting in deze bussen is voorgekomen."

VERNIEUWINGSWEKEN

De inspecteur van *Apeldoorn* maakt met grote waardering gewag van het vernieuwingswerk dat verricht wordt aan de volkshogeschool te Eerbeek. Hij schrijft daaromtrent:

"In de loop van 1948 werden aan de volkshogeschool te Eerbeek een zestal *onderwijsvernieuwingsweken* gehouden in samenwerking met andere inspecties. Een 250-tal leerkrachten namen hieraan deel en de invloed van deze zes weken is in de scholen merkbaar. Het is niet te beschrijven welk een geest ten goede er uitgaat van het samen verblijven, samen studeren, samen discussiëren van een veertigtal onderwijzers en onderwijzeressen. Hier is van vakantie geen sprake. Aan het einde van de week gaan de deelnemers naar huis met een zeer grote injectie aan onderwijsvernieuwing, in praktische zin. Ook de onderlinge goede verstandhouding tussen inspectie en onderwijzend personeel wordt door deze bijeenkomsten

zeer bevorderd, terwijl door de aanwezigheid van leerkrachten zowel van openbaar als van bijzonder onderwijs de onderlinge waardering groeit in een openheid van gedachten en een begrip van elkaanders standpunt.

Jammer is het dat dit werk dreigt te worden stopgezet, omdat alleen maar subsidie toegestaan wordt aan cursussen die van de vakverenigingen uitgaan, hetgeen het werk financieel onmogelijk maakt. Een groot stuk inspectiewerk van stimulerende aard gaat hierdoor verloren. Zonder iets af te doen aan het werk der vakverenigingen op dit terrein, moet geconstateerd worden dat deze weer beginnen op het punt waar reeds vele jaren geleden de inspectie, zowel in het noorden als in Eerbeek, begonnen is. Een der grote fouten van dit begin was dat van enkele scholen slechts één of twee leerkrachten mochten deelnemen aan zo'n cursus. Deze kwamen enthousiast terug in hun school, maar zakten na enkele weken weer in doordat ze geen klankbord vonden in de ervaring van de collega's die er niet geweest waren. Het stelsel „hele scholen naar een vernieuwingsweek" is gebleken het meest vruchtbaar te zijn. De mening dat door deze extra vacatie aan de leerlingen achteruitgang te vrezen zou zijn, blijkt in de praktijk niet houdbaar."

AANSLUITINGSPROBLEEM EN TOELATINGSEXAMENS

Verschillende inspecteurs maken er melding van hoe men door onderlinge samenspreking en overleg het aansluitingsprobleem tussen het lager en het voortgezet onderwijs tot een bevredigende oplossing zoekt te brengen. De inspecteur van Maastricht schrijft daaromtrent:

„Met grote voldoening heb ik kunnen constateren dat het verleden jaar tot stand gekomen contact tussen het lager en het middelbaar onderwijs niet alleen bestendig is gebleven, maar ook aan beide partijen steeds meer bevrediging gaat schenken.

Evenals in 1947 had in de zomer van het afgelopen jaar een bespreking plaats tussen de directeur en leraren van de Rooms-Katholieke hbs en het Rooms-Katholiek gymnasium voor jongens enerzijds en de schoolhoofden en onderwijzers van opleidingsklassen anderzijds. De vakken rekenen en Nederlandse taal werden, na een inleiding van de betrokken leraar, meer in het bijzonder besproken. Besloten werd o.m. dat de hoofden van scholen na het eerste trimester in de gelegenheid zouden worden gesteld om van de resultaten van de door hun school afgeleverde leerlingen kennis te nemen en deze resultaten met de betrokken leraren te bespreken. Van de directeur vernam ik dat vele hoofden van deze gelegenheid gebruik hebben gemaakt. Ik blijf van mening dat, wanneer men dit contact in stand houdt, het wederzijds begrip en vertrouwen zullen groeien en hiermee evenredig het probleem der „aansluiting" steeds minder moeilijk zal worden."

Tot een minder bevredigend resultaat kwam men in de inspectie Sittard. De inspecteur aldaar schrijft:

„Gymnasium, hbs, Klein Seminarie, ulo-school en ambachtsschool schrijven in dezen met hun toelatingsexamens de leerstof aan de lagere school voor, en omdat er in iedere school wel enkele kandidaten voor bovengenoemde onderwijsinstellingen jaarlijks afgericht moeten worden, gaat de hele school onder het Caudijnse juk door.

Deze ongewenste toestand heeft in de kringen van de leerkrachten der lagere scholen herhaaldelijk reactie's teweeggebracht. Er is in mijn inspectie een poging ondernomen om uit deze impasse te geraken. Met directieuren en leraren van het college te Sittard is de kwestie van het toelatingsexamen in den brede besproken. Veel resultaat hebben deze besprekingen echter niet opgeleverd omdat de middelbare school zich beroept op de bij Koninklijk besluit geregelde toelatingsexamens, en meent geen ander standpunt te kunnen innemen. De kwestie heeft in mijn inspectie heel wat deining veroorzaakt. Een oplossing is echter niet gevonden. Dit valt te betreuren omdat inderdaad bepaalde kanten van de onderwijsvernieuwing ten nauwste samenhangen met het zoveel omstrede „aansluitingsprobleem".

Uitvoerig vermeldt de inspecteur van Tilburg hoe de gang van zaken aldaar was. Hij schrijft:

„Het is bekend dat de zgn. toelatingsexamens voor het voortgezet onderwijs, met name het m.o. en v.h.o., een ongunstige invloed uitgeoefend hebben op de keuze der leerstof en de methode van het onderwijs op de lagere scholen. Toen dan ook de onderwijscommissie in de gemeente Tilburg, in zich verenigend

vertegenwoordigers van alle soorten en richtingen van het onderwijs in deze stad, en zich ten doel stellend adviserend op te treden waar onderwijsbelangen in het spel zijn, tot ons het verzoek richtte om het initiatief te nemen tot besprekingen tussen vertegenwoordigers van het lager en het middelbaar onderwijs teneinde eventuele moeilijkheden, samenhangende met het toelatingsexamen, te overwinnen, hebben wij gaarne aan dit verzoek voldaan. Wij waren namelijk van oordeel dat er althans wat het toelatings-examen zelf betreft een mogelijkheid te vinden moest zijn die ten slotte zowel ten voordele van de lagere scholen als ten bate van de middelbare scholen zou kunnen werken.

Als gevolg van dit verzoek hadden wij besprekingen met de rector en rectrice der middelbare scholen, de hoofden van de lagere scholen en de hoofden der ulo-scholen, waarbij onzerzijds het voorstel werd gedaan om de selectie van de leerlingen van de middelbare en ulo-scholen als volgt te doen geschieden. De middelbare en ulo-scholen zullen hun leerlingen aannemen op grond van een vergelijkend oordeel, dat gevormd wordt aan de hand van de volgende criteria:

1. een uitvoerig advies van het hoofd, bestaande uit door hem toegekende cijfers voor de vakken Nederlandse taal, rekenen, aardrijkskunde en geschiedenis, alsmede een oordeel over de geschiktheid van de leerling tot de verlangde verdere studie;
2. een toelatingsexamen;
3. een psychologisch onderzoek, ingesteld door het Gemeenschappelijk instituut voor toegepaste psychologie te Tilburg in de vorm van een groepsonderzoek, waarbij als gegeven vermeld wordt enerzijds de testprestatie in de cijfers 1 tot en met 10, anderzijds het intelligentie-quotiënt.

Vanuit de gezichtshoek van het onderwijs en met name van die van het lager onderwijs is de inrichting van het toelatingsexamen het belangrijkste. Daarom stelden wij tevens voor dat het schriftelijk werk voor het toelatingsexamen zou worden samengesteld door een commissie uit het lager onderwijs, die de opgaven zou halen, na eventuele wijziging, uit opgaven die door de hoofden van scholen konden worden ingezonden. Tevens zou de correctie moeten geschieden door hoofden en onderwijzers van de 6e klassen, alles na en in overleg met de leiding van het middelbaar onderwijs, eventueel de hoofden der ulo-scholen. Voor dit doel werd een commissie samengesteld, bestaande uit een aantal hoofden van scholen voor gewoon lager onderwijs en een tweetal vertegenwoordigers van enkele grote besturen van scholen voor lager onderwijs.

De middelbare en ulo-scholen konden zich met het voorstel verenigen, waarbij voorop stond dat de school voor voortgezet onderwijs zelf zou beslissen over de toelating, maar er niet toe zou overgaan om naast dit voorgestelde examen nog ander werk als toelatingsexamen op te geven. Het door de commissie voorgestelde werk werd als het toelatingsexamen voor de middelbare school overeenkomstig het Koninklijk besluit tot regeling van het toelatingsexamen aanvaard. Het examen zou zowel voor het middelbaar onderwijs als voor de ulo-scholen gelijklopend zijn en zou op dezelfde dag worden afgenomen. Alleen zou bij de beoordeling van het werk voor de m.o.-school een andere norm worden aangelegd dan bij de ulo-scholen, en kandidaten die voor de ulo-scholen examen deden, zouden alleen het examen in Nederlandse taal en rekenen doen.

De commissie heeft de examenopgaven samengesteld, die bedoelden niet alleen geschikt te zijn voor de selectie van leerlingen voor verder onderwijs, maar die ook richtinggevend moesten zijn voor het onderwijs op de lagere school. Dit laatste is vanuit het standpunt van het lager onderwijs het aantrekkelijke element: de lagere school moet zich kunnen ontwikkelen op een wijze die met haar aard overeenkomt, zonder dat de belangen van de groep leerlingen die verder willen studeren, worden geschaad.

Enige tijd vóór het toelatingsexamen werden alle leerlingen getest; het psychologisch bureau heeft de gegevens van de uitslag ter beschikking gesteld van de commissie, die deze combineerde met de examen-gegevens en ze doorzond aan de betrokken middelbare en ulo-scholen.

Het toelatingsexamen werd voor alle scholen voor m.o. en ulo op dezelfde dag afgenomen. Het werk werd door de hoofden en onderwijzers gecorrigeerd en de daarvoor toegestane punten werden ter kennis gebracht van de betrokken school waarvoor de leerling zich had aangemeld, waarna de respectieve rectoren en hoofden van m.o.- en ulo-scholen op grond van de hun ten dienste staande gegevens de kandidaten al of niet toelieten. Theoretisch gesproken zijn op deze wijze de moeilijkheden van de zijde van het lager onderwijs in verband met de al te hoge eisen van de zijde van het middelbaar onderwijs opgelost, aangezien het lager onderwijs zelf verantwoordelijk is voor de opgaven.

Wat het resultaat van het examenwerk betreft, moeten wij opmerken dat dit niet geheel aan de verwachtingen beantwoordde, wat echter niet behoeft te verwonderen. De examenopgaven waren opgesteld overeenkomstig de nieuwere gezichtspunten in de didactiek, waarbij het zelfstandig denken van de leerling op de voorgrond staat. Blijkbaar zijn de scholen hier nog niet voldoende op ingesteld; de wijze van leren is te veel gericht geweest op de mechanische inprenting van een hoeveelheid leerstof. Er zijn echter

gegronde redenen om te verwachten dat deze wijze van inrichting van het toelatingsexamen een gunstige invloed op het onderwijs in de scholen zal uitoefenen.

Het onderzoek had betrekking op 88 mannelijke kandidaten voor het St.-Odulphus-lyceum, waarvan er 62 slaagden en 26 werden afgewezen; 29 vrouwelijke kandidaten voor het St.-Theresia-lyceum, waarvan 23 slaagden en 2 werden afgewezen; vervolgens op 256 kandidaten voor de gezamenlijke Rooms-Katholieke jongens-ulo-scholen, waarvan er 61 werden afgewezen, en 178 kandidaten voor de gezamenlijke Rooms-Katholieke meisjes-ulo-scholen, waarvan er 2 werden afgewezen.

Wat betreft de kandidaten voor het St.-Odulphus-lyceum werden voor de verschillende vakken, in procenten omgerekend, de volgende onvoldoende cijfers behaald: Nederlandse taal 17 %, rekenen 29 %, aardrijkskunde 20 %, vaderlandse geschiedenis 18 %. Voor de kandidaten voor de ulo-scholen waren deze cijfers als volgt: Nederlandse taal 25 %, onvoldoende en voor rekenen 45 % onvoldoende. Voor de meisjescandidaten waren deze cijfers nog hoger.

Na afloop van het onderzoek werd door de commissie aan elke school een overzicht verstrekt van de behaalde cijfers, alsmede van de toegekende cijfers van de testprestatie en het intelligentie-quotiënt voor iedere leerling gespecificeerd. Hierin bezitten de scholen dus een aanwijzing waar voor hun school de zwakke plekken zitten en waar zij dus bijzondere aandacht aan moeten besteden.¹⁾

ZITTENBLIJVEN

Wij vermelden hier nog een paar proeven die genomen werden om het zgn. *zittenblijven* van de leerlingen bij ons klassikale stelsel zoveel mogelijk te beperken. De inspecteur van Roermond rapporteert daaromtrent:

„Een van de grote problemen die sinds jaren niet alleen ons gewoon lager onderwijs, maar ook het ulo en het vmo beheersen, is het grote percentage leerlingen dat niet regelmatig bevorderd wordt, maar enige malen moet doubleren.

Ik moge mij hier bepalen tot het gewoon lager onderwijs, aangezien dit probleem bij het ulo en het vmo in hoofdzaak neerkomt op een strengere selectie bij het aannemen van leerlingen voor deze scholen. Bovendien neem ik aan, dat de debielen en imbecillen niet thuishoren op de scholen voor glo, maar verwezen dienen te worden naar de scholen voor blo. Dit gebeurt bij de stadsscholen en met de kinderen der plattelandsscholen die niet al te ver van een school voor blo verwijderd wonen. In de steden heeft men bovendien nog een selectie toegepast wat de scholen betreft, namelijk opleidingsscholen en scholen die zgn. eindonderwijs geven. Vooral op deze laatste scholen is het aantal kinderen, die 14 jaar worden en dus van school gaan zonder het 6e leerjaar te bereiken, zeer groot.

Zo bedraagt het aantal leerlingen in het 6e leerjaar van twee dergelijke scholen in Roermond resp. 3 % en 6 % van het totaal aantal leerlingen van deze scholen.

Bij het trekken van conclusies omtrent het peil van het onderwijs op deze scholen dient men uiterst voorzichtig te zijn.

In het algemeen ligt de oorzaak van bovengenoemd verschijnsel niet bij de leerkrachten van deze scholen, maar in hoofdzaak in het milieu waaruit deze kinderen voortkomen. Grote onverschilligheid bij de ouders, veel wisselen van school en abnormaal hoog schoolverzuim zijn de voornaamste oorzaken van het doubleren aan deze scholen.

Hier kan ook een der oorzaken gezocht worden van het niet floreren der vglg.-scholen.

De kinderen van belangstellende ouders gaan na het 6e leerjaar naar gymnasium, hbs, ulo-school of nijverheidsschool, terwijl juist deze kinderen, voor wie geen verder onderwijs verlangd wordt, de aangewezen leerlingen zouden zijn voor het vglg. Maar — hoe hier een oplossing te vinden, als deze kinderen in overgrote meerderheid niet eens het 6e leerjaar bereiken?

Om dit probleem enigszins nader tot een oplossing te brengen, besprak ik deze kwestie met het hoofd van een op 1 Januari 1948 geopende internaatsschool voor voogdijkinderen, die voor een groot deel door verwaarlozing en andere factoren geen of zeer onregelmatig onderwijs genoten hadden.

Dit leidde tot de volgende proef, waarvoor ik het woord geef aan het hoofd van deze school:

„Hoe kwamen we er toe?

Nadat onze school enkele maanden gedraaid had, kwamen we tot de conclusie dat een vrij groot percentage ($\pm 20\%$) wel het taalonderwijs kon volgen, maar dat dit niet het geval was met het vak rekenen. We stonden toen voor de keus of deze kinderen te verlagen, waar we weinig voor voelden, gezien hun dikwijls vrij hoge leeftijd, ofwel ze alleen het rekenonderwijs te laten volgen in een lager leerjaar. In overleg met de goedkeuring van de inspecteur besloten we tot dit laatste.

Hoe ging een en ander in zijn werk?

We gingen over tot het samenstellen van een nieuwe lesrooster, waarbij we de rekenuren voor alle leerjaren op hetzelfde uur zetten. Praktisch kwam dit hierop neer dat het eerste morgenuur door de hele school gerekend werd.

Wat was het resultaat?

Na enkele weken toepassing constateerden we:

1. dat bedoelde leerlingen meer plezier in hun rekenwerk kregen;
2. dat het minderwaardigheidsgevoel, waarmee vele van deze leerlingen te kampen hadden, zo niet geheel, dan toch grotendeels was verdwenen;
3. dat de vorderingen in de andere vakken voor vele leerlingen aanmerkelijk stegen.

Bovendien kreeg de leerkracht, die nu niet meer aan twee verschillende rekengroepen les behoefde te geven, meer tijd om die leerlingen die wel mee konden maar daarbij moeilijkheden ondervonden, apart te helpen, terwijl het zittenblijven praktisch niet meer voorkomt."

Naar mijn oordeel is in deze richting nog veel te bereiken. Eventueel ware deze proef uit te breiden tot het taalonderwijs. Men voorkomt dan in zeer vele gevallen het zittenblijven voor rekenen of taal, desnoods voor beide vakken.

Ook werkt dit systeem zo stimulerend dat verschillende leerlingen na enkele maanden geheel bij waren en niet meer terug hoefden naar een lagere klas voor rekenen. Ook voor leerlingen die op vroegere scholen een andere rekenmethode hebben gehad, bijv. eerst tiendelige en later gewone breuken, zou dit goede resultaten kunnen afwerpen."

Behalve bovengenoemd experiment met dezelfde rooster voor alle leerjaren der school, zodat uitwisseling van leerlingen bij de vakken rekenen en Nederlandse taal kan plaats hebben, vermeldt de inspecteur van *Heerlen* nog een ander experiment, dat aan een tweetal scholen te *Heerlen* werd toegepast om het aantal zittenblijvers te beperken. De twee scholen staan onder hetzelfde bestuur en werken in bovengenoemd opzicht samen. De leerlingen worden reeds in het eerste leerjaar volgens de methode Binet-Simon getest en alnaar hun intelligentiequotiënt gerangschikt in twee groepen. De minderbegaafden worden geplaatst op een school met een vereenvoudigd leerplan. Al het overbodige en onnodige wordt weggelaten en de leerstof is tot het allernoodzakelijkste beperkt. Bij de behandeling der leerstof worden vooral geleidelijkheid en grondigheid betracht, zoals dit past bij de geringere capaciteiten en het mindere bevattingvermogen der leerlingen. De verkregen resultaten zijn zeer bevredigend en het aantal zittenblijvers is van 20 à 30 % tot 5 % gereduceerd. Bovendien viel een aanmerkelijke vermindering van het schoolverzuim te constateren, een grotere leerlust, een opgewekter geest en sfeer in de klassen en een opvallende psychische verandering in de mentaliteit der leerlingen. Zij verloren het baldadige en onverschillige, voortspruitend uit een in de school opgedaan minderwaardigheidscomplex. De inspecteur van *Heerlen* schrijft omtrent dit experiment:

"Met een enkel woord zou ik willen wijzen op het werk der St.-Agnesschool te *Heerlerbaan*. Deze school heeft tot nu toe slechts leerlingen in de leerjaren 1 tot en met 4. Nadat de leerlingen enkele weken in de aanvangklassen hebben doorgebracht, worden zij aan de hand van tests en van de ervaringen der betrokken leerkrachten ófwel doorgestuurd naar de St.-Magdalenaschool in hetzelfde gebouwencomplex, ófwel zij blijven op de St.-Agnesschool. Deze school werkt met een zogenaamd vereenvoudigd programma. Vele van deze kinderen, die anders zeker één of meerdere malen zouden moeten doubleren, met al de paedagogische bezwaren daaraan verbonden, doorlopen thans de eerste vier leerjaren zonder te blijven zitten. Van het vijfde leerjaar af worden zij, omdat het eigen aantal leerlingen der St.-Agnesschool nog niet voldoende is, opgenomen in de St.-Magdalenaschool. Uiteraard ondervinden zij hier moeilijkheden. Daarom streeft men er naar de St.-Agnesschool zo spoedig mogelijk te laten uitgroeien tot een volledige school. Met belangstelling zie ik het volledige experiment tegemoet. Overal waar dergelijke dubbelscholen bestaan, zou door deze werkwijze m.i. tegemoet gekomen kunnen worden aan de eis tot differentiatie, die samenhangt met de verschillen in intelligentie tussen de leerlingen."

TEXTIELPUNTEN VOOR HET ONDERWIJS IN NUTTIGE HANDWERKEN

Alle inspectieverslagen maken met waardering melding van de in 1948 ten behoeve van het onderwijs in nuttige handwerken beschikbaar gestelde *textielpunten*. De inspectrice van *Boxmeer* schrijft daaromtrent:

„Het handwerkonderwijs begint gelukkig ook vooruit te gaan. Het is een grote weldaad geweest dat de scholen verleden jaar textielpunten gekregen hebben. Zodoende hebben de hoofden meer materiaal kunnen aanschaffen, niet alleen voor de grotere meisjes, maar vooral ook voor de kleintjes. Van de eerste klas af moet men met goed handwerkonderwijs beginnen om in de hogere leerjaren een praktisch resultaat te kunnen bereiken. In de lagere leerjaren zie ik dat ijverig en goed gebreed wordt. Op de techniek der naalden wordt gelet. De kleintjes leren vlug en vaardig breien en de werkstukken die ik zag, stemden tot grote tevredenheid.

Reeds vroeg wordt begonnen de naaiaald te leren hanteren; ook de vingerhoed mag bij het naaien niet ontbreken.

Het onderwijzend personeel doet alles om de meisjes toch enige handvaardigheid te leren en ook om ze begrippen bij te brengen hoe een kledingstuk geknipt en gemaakt wordt.

De vereniging 'Sint-Anna te 's-Hertogenbosch, Hinthamerstraat, heeft in dit opzicht, zeer grote verdiensten. Zij houdt de scholen goed op de hoogte en laat de meisjes in het 7e en 8e leerjaar examens afnemen. De meisjes kunnen examens doen in lingerie, als coupeuse en costumière.

De kinderen leren van papier alle kledingstukken knippen, ze knippen verschillende modellen van schorten, onderjurken, hemden en broeken. Ook leren ze van papier bovengenoemd maken, zoals jurkjes, manteltjes, rokken en blouses. Wanneer het patroon op dikker papier getekend is en uitgeknipt, wordt het op dun papier gelegd, dat de stof voorstelt. Dat dunne papier wordt voorzichtig aan elkaar geregen en genaaid. De meisjes krijgen dan een idee hoe een kledingstuk in elkaar moet worden gezet. Soms wordt het papier op de machine gestikt.

Nu de Regering textielpunten voor de scholen beschikbaar heeft gesteld, kunnen in de hogere klassen ook kledingstukken gemaakt worden. Niet alleen in de meisjesscholen maar ook in de gemengde scholen heb ik al verschillende kledingstukken gezien als hemdjes, broekjes, onderjurken, schorten en zelfs blouses.

Nog enige jaren en we zijn verder dan we waren vóór de oorlog. De meisjes hebben allemaal plezier in het handwerkonderwijs en het personeel werkt hard; ik ben zeer tevreden. We komen waar we zijn moeten.”

DIALECT EN SPREEKONDERWIJS

Verschillende inspectieverslagen maken melding van de moeilijkheden die het onderwijs in het mondeling gebruik van het algemeen beschaafd Nederlands ondervindt van het *dialect* of de buiten de school gesproken *streektaal*. De inspecteur van *Zutphen* schrijft daaromtrent:

„Het dialect dat in deze streken gesproken wordt, is vaak een grote handicap voor het onderwijs, maar nog erger wil het mij toeschijnen, dat zoveel ouders niet beseffen dat spreken het middel is om de kinderziel tot ontplooiing en het verstand tot ontwikkeling te brengen. Heel veel kinderen van het platteland wonen op boerderijen die ver van elkaar liggen, en zijn ze thuis, dan is de gelegenheid om met kameraden en vriendinnetjes om te gaan en te spreken over dingen die hun kinderlijke belangstelling hebben, heel klein. Ze horen thuis wel spreken, maar dialect en dan over dingen die het dagelijks leven der volwassenen betreffen en de kinderen weinig of geen belangstelling inboezemen. Ze houden hun mond.

Het gevolg is dan ook dat de leerlingen in deze inspectie over het algemeen slecht, bijzonder slecht spreken, niet alleen wat zinsbouw maar ook wat articulatie betreft. Het is dan ook wel nodig dat spreekonderwijs en de middelen die te bevorderen, als terugvertellen van gelezen lessen, het leren van gedichten, reciteren van proza en poëzie, het babbelkwartiertje, een paar minuten over een opgegeven onderwerp voor de vuist spreken, het mondeling uithangen van een verslag van een bijgewoonde gebeurtenis enz. een groter deel van de beschikbare tijd in beslag gaan nemen, liefst van de eerste dag af dat de kinderen naar school komen totdat ze die weer verlaten. Op dit onderdeel van ons taalonderwijs wordt in de meeste leerplannen niet voldoende de nadruk gelegd; ja, er zijn er bij waarin over dit onderdeel niet eens gespro-

ken wordt. En als men het dan in de praktijk vergeet, omdat er zoveel anders te doen is (nuttiger?), behoeft het ons niet te verwonderen dat velen op later leeftijd met een gevoel van minderwaardigheid staan tegenover hen die beter van de tongriem gesneden zijn."

MOEILIJKE KLASSENCOMBINATIES

Ten slotte zij hier nog vermeld wat de inspecteur van *Tiel* opmerkt omtrent de goede resultaten die zelfs aan kleine scholen met een gedwongen samenvoeging van meer leerjaren in hetzelfde lokaal bereikt kunnen worden. De inspecteur schrijft daarover:

„Verreweg het grootste deel van alle scholen is genoodzaakt te werken met moeilijke klassencombinaties en het is opmerkelijk dat juist onder die scholen waarbij deze combinaties het moeilijkst zijn, namelijk in de twee- en driemansscholen, zulke goede voorbeelden te vinden zijn. Ongetwijfeld is de zelfwerkzaamheid der leerlingen en het werken met taken hier een dwingende noodzakelijkheid en wordt er in deze scholen een buitengewoon prettige werksfeer geboren, die de school tot een werkgemeenschap heeft gemaakt. Zo is er een Protestants-Christelijk tweemansschoolje dat nog steeds gehuisvest is in een der ergste krottscholen van de Betuwe, waar subliem karakteronderwijs gegeven wordt en waar de leerlingen die vroeger met hun baldadige streken, zoals vogelnestjes uithalen, dierenplagerijtjes enz., schenners der natuur waren, nu door een omschakeling van hun belangstelling tot ware beschermers der natuur geworden zijn. Nu zetten ze hun eigen nestkastjes uit, waarbij elke leerling zijn eigen domein nauwkeurig waarneemt en verslaat, nu beschermen ze de gevonden vogelnestjes en helpen ze de boer bij dreigende insectenplagen. Kortom, de verkeerde of ongerichte belangstelling der leerlingen is door de school gericht, de kinderen zijn met het wonder in aanraking gebracht en ze kregen bewondering en liefde voor alles wat leeft. Het is ook op een school als deze, dat de leerlingen goede waarnemers worden, zij „belevens" de natuur, zij krijgen „interesse" voor de leerstof, zij zijn „er in". Van het behandelde worden klasse-verslagen gemaakt en de voornaamste uitspraken van grote figuren op velerlei terrein blijven lange tijd in de schriften zowel als op het bord staan. Op het bord is een kaartje getekend en over verschillende plaatsen is een lijn getrokken. Een spreuk staat er onder: „Weten is maar aardewerk, zijn is porcelijn". Aanleiding tot de les over porcelijn was het vinden van een oude scherf door een der leerlingen op een schoolwandeling. Op de achterkant van de scherf stond de naam „Boetyer". Zo ontstond, na voorbereidend werk, een les over porcelijn en zijn maker. Zo kwamen ook Ligthart, Albert Schweitzer, Hugo de Vries en vele anderen aan de beurt. Een „algemene-ontwikkelingsmap" ontstaat, die het eigendom der leerlingen wordt. Later wordt op een originele manier onderzocht wat van dit alles bij de leerlingen is blijven hangen.

Een andere tweemansschool levert prachtig werk met behulp van belangstellingscentra. Ook is er een tweemansschool waar het onderwijs in handenarbeid alle vakken steunt en waar de leerlingen prachtige staaltjes van individueel en groepswork te zien geven. Een extra woord van lof verdienen deze kleine schooltjes, die bijna alle slecht behuisd zijn en die nog eens extra tonen dat ook noodscholen, ondanks alles, toch goede scholen kunnen zijn."

VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS

Afgaande op hetgeen de inspectieverslagen omtrent het voortgezet gewoon lager onderwijs vermelden, moeten wij concluderen dat dit onderwijs nog de waarheid ondervindt van het spreekwoord: alle begin is moeilijk. Verschillende verslagen spreken nog van een crisistadium dat dit onderwijs doormaakt. Het aantal scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs is nog niet groot; in sommige inspecties ontbreken ze zelfs geheel. De oprichting van streekscholen ondervindt de bezwaren van te grote afstanden en van de nog niet gevonden overeenstemming en samenwerking tussen naburige plaatsen onderling. Doch ook met de verbinding van klassen voor voortgezet gewoon lager onderwijs aan de scholen voor gewoon lager onderwijs wil het niet te best vlotten. De achtste leerjaren zijn op de meeste plaatsen ontvolkt doordat de achtjarige

leerverplichting tijdelijk is opgeheven. Het aantal leerlingen van de zevende leerjaren is aan vele scholen te gering om ze in een afzonderlijk lokaal te plaatsen. Gebeurt dit wel en wordt daarvoor een aparte leerkracht bestemd, dan ontstaat een wanverhouding bij de verdeling van het aantal leerlingen over deze leerkracht en de respectieve onderwijzers in de lagere leerjaren. Dit is niet in het belang te achten van de goede gang van het onderwijs aan de gehele school. Toch is men hier en daar daartoe overgegaan, meestal om een leerkracht méér voor de school te verkrijgen of te behouden. Waar voortgezet gewoon lager onderwijs inderdaad gegeven wordt, is men over de doelmatigheid daarvan voor de meisjes wel voldaan. Dit kan niet gezegd worden van dit onderwijs aan de jongens en het schijnt of men de juiste weg en doelstelling nog niet overal gevonden heeft. Omtrent de toestand van dit onderwijs, de bereikte resultaten en enige desiderata geven de navolgende citaten uit de inspectieverslagen een beeld.

De inspecteur van *Nijkerk* schrijft:

„Scholen voor voortgezet gewoon lager onderwijs komen in deze inspectie niet voor, noch bij het openbaar, noch bij het bijzonder onderwijs. Dat dit schooltype ons gedurende de oorlogsjaren werd opgedrongen, zal daaraan wel niet vreemd zijn. Tevens werd verwacht dat na de bevrijding de vglg-scholen spoedig zou verdwijnen.

Wel werden aan bijna alle lagere scholen een 7e en 8e leerjaar verbonden. Het 8e leerjaar is in deze inspectie thans geheel ontvolkt.”

In het verslag van de inspecteur van *Apeldoorn* lezen we:

„Helaas moet geconstateerd worden dat de liefde voor het voortgezet lager onderwijs niet stijgende is. De enkele vglg-scholen ontving door de verlaging van de leerplichtige leeftijd en de bepaling dat leerlingen uit het 6e leerjaar op de ambachtsscholen mochten worden toegelaten, een gevoelige klap. Het leerlingenaantal van deze scholen daalde nog steeds. Door deze bepalingen was ook meestal de bezetting van de klassen 7 en 8 aan de plattelandsscholen zo gering dat zelfs pogingen tot stichting van streek-vglg-scholen hierop afstuitten. De meeste scholen zouden van een centraal punt meer dan 6 km, zelfs tot 10 km, verwijderd liggen, zodat het totaal aantal leerlingen dat toch al gering is, dalen zou tot de helft of een derde, wanneer zij getoetst werden op de mogelijkheid van vervoer.

Als voorbeeld moge dienen de gemeente Brummen. Deze bestaat uit Brummen, Leuvenheim (3 km), Eerbeek (6 km), Oeken (5 km), Hall (6 km) Empe (6 km) en Tonden (7 km). Vanuit Oeken, Hall, Empe en Tonden bestaat geen enkele bus- of spoorwegverbinding met Brummen.”

De inspecteur van *Heerlen* rapporteert:

„De toestand aan de vglg-scholen is sedert verleden jaar uiteraard niet veel verbeterd, zelfs werden de omstandigheden nog ongunstiger. De meeste dezer jongensscholen konden slechts via artikel 96 der Lager-onderwijswet 1920 gered worden. Strikte toepassing der wet zou zogoed als in alle gevallen minstens het ontslag der onderwijzers van bijstand betekend hebben. De vglg-scholen voor meisjes hebben naar mijn mening de sympathie van de bevolking wel gewonnen. Vooral in kleinere plaatsen of in meer afgelegen wijken der grotere gemeenten doen deze scholen belangrijk werk. De bevolking waardeert dit werk merkbaar. Het is in deze gevallen, bv. in Schaesberg, heel normaal dat de leerplichtvrije meisjes toch nog de 8e klas geheel afmaken. Deze scholen zou ik voorlopig niet graag zien verdwijnen. Zolang het nijverheids-onderwijs niet werkelijk alle meisjes kan opvangen, zal men de vglg-scholen niet genoeg kunnen steunen. Daar, waar naderhand volledige huishoudscholen zullen komen, zal het vglg de grote wegbereider zijn geweest. Het verzuim aan deze scholen is gering. Om de ouders tegemoet te komen wordt er in deze inspectie veelal op Woensdagmiddag gewerkt, waardoor de leerlingen 's Zaterdags vrij zijn.

Minder gunstig is het beeld der vglg-scholen voor jongens. Gebrek aan leerlingen en schoolverzuim betekenen een voortdurende bedreiging voor een rustig onderwijswerk. Een ernstig bezwaar is dat handenarbeid, zo het al wordt gegeven, niet kan vergeleken worden met de huishoud- en handwerkvakken.”

Aan het verslag van de inspecteur van *Arnhem* ontleen we het volgende:

„Speciale scholen voor vglø telt de inspectie vier, namelijk twee voor het openbaar en twee voor het Rooms-Katholiek onderwijs. Van elke groep lijdt één school een kwijnend bestaan.

In de meeste andere scholen is het voortgezet lager onderwijs niet anders dan een verlengstuk van het lager onderwijs. Na de aanneming van het amendement-Van Sleen bij de jongste herziening der Lager-onderwijswet, kunnen het 7e en 8e leerjaar alleen als afzonderlijke klassen aan de lagere school worden toegevoegd. Er werd niet vastgesteld bij welk aantal men een „afzonderlijke klas“ kon maken, zodat het praktisch reeds kon met 1 leerling. Daarvoor zou men dan een afzonderlijke leerkracht en een afzonderlijk lokaal moeten hebben. De maatregel kan niet doorgevoerd worden wegens gebrek aan leerkrachten en lokalen. We moeten zo spoedig mogelijk uit deze impasse.

Er zijn twee wegen:

a. terugkeer tot de 7-jarige grondschool voor het lager onderwijs;

b. verplichte oprichting van streekscholen met invoering van het 8e leerjaar.

Bij het tegenwoordig tekort aan ruimte acht ik de maatregel sub a de meest gewenste, indien men voor het 7e leerjaar de verworven inzichten voor het vglø handhaaft, zoals vak r (eenvoudige huishoudkunde) voor meisjes en r (handenarbeid) voor jongens.

Het 8e leerjaar of het 2e leerjaar van het vglø zal voor de meisjes minder bezwaren opleveren dan voor de jongens.

Voor de meisjes die niet bereikt worden door de nijverheidsscholen, blijkt het vglø met het vak eenvoudige huishoudkunde reeds nu een zegen te zijn. Het wordt door de ouders zeer gewaardeerd. Dit blijkt wel uit het feit dat op een tweetal scholen de meisjes, zonder leerplichtig te zijn, vrijwillig het achtste leerjaar blijven volgen, terwijl toch deze meisjes goed in het gezin gebruikt konden worden.

Het probleem voor de jongens.

Het zal moeilijk vallen de ouders te winnen voor dit onderwijs aan hun jongens. Voor de jongens moet naast praktische vermeerdering van inzicht gestreefd worden naar het bereiken van een bepaalde handvaardigheid. Als enige oplossing heeft men tot hertoe ingevoerd het vak handenarbeid. Het is de grote vraag echter of leerkrachten die in het bezit zijn van de akte voor dit vak, voldoende handvaardigheid bezitten en de verschillende technieken voldoende beheersen.

Het blijft m.i. te veel geknutsel voor deze uit de kluiten gewassen knapen.

Een betere oplossing zou ik vinden als de leerlingen der vglø-scholen na de middag onder toezicht der eigen leerkrachten praktisch werkten in een ambachtsschool en wel een middag in de metaalvakken, een middag in de houtvakken, een derde middag in het schildersvak of een ander vak. Daar beschikt men over deskundige leraren en over materiaal. Op deze wijze zou liefde voor een bepaald vak gewekt kunnen worden en overplaatsing op de ambachtsschool aan het einde van het jaar zou menigmaal het gevolg zijn. De ambachtsscholen zouden er beter door bevolkt worden. Mogelijk kon dan de maatregel dat leerlingen die 6 klassen der lagere school hebben doorlopen, tot de ambachtsschool mogen worden toegelaten, achterwege blijven.

Voor de stad zal dus het vglø aansluiting moeten zoeken bij de ambachtsschool, voor het platteland bij land- en tuinbouwscholen of beide. Aan de centrale openbare vglø-school te Arnhem wordt terecht grote aandacht besteed aan het vak handenarbeid.

Men heeft er begrepen dat in de pubers gaat leven de sterke en nobele drang om zich dienstbaar te maken, iets wat Lord Baden Powell zo fijn heeft benut in de padvinderij. In deze school maken de jongens het speelgoed voor het kinderziekenhuis, hetgeen vooral met Sint-Nicolaas blijde dankbrieven binnenbracht. Verder leverde de school enkele honderden nestkastjes voor de gemeenteplantsoenen. Onder toezicht van het gemeentepersoneel mochten de leerlingen hun eigen kastje ophangen. Ze bewaken hun schat met grote zorg en de liefde voor de natuur wordt bevorderd. Aan dezelfde school zullen de jongens een groentetuin onderhouden, zodat de meisjes van deze school de door de jongens geteelde groenten kunnen verwerken in de keuken. De gemeenschapsgeachte wordt ook hierdoor bevorderd.

Er liggen hier inderdaad schone mogelijkheden voor deze groep volkskinderen, vooral op paedagogisch terrein.

Ze hebben het zo nodig. Mocht door studie en experiment spoedig de juiste weg worden gevonden.”

Over de combinatie van het voortgezet gewoon lager onderwijs met het nijverheidsonderwijs voor jongens schrijft ook de inspecteur van *Waalwijk*. We lezen daaromtrent in zijn verslag het volgende:

„Catastrofaal dreigde de toestand voor de plattelandsscholen te worden door het aannemen van het bewuste amendement-Van Sleen. Op zeer korte termijn moest voorzien worden in de behoefte aan schoolruimte, onderwijzend personeel met bepaalde bevoegdheden en kennis van zaken. Noch het een noch het ander was zo spoedig mogelijk, en kon niet uit de grond gestampt worden. Bovendien is de organisatie van het vglo nog steeds niet afdoende.

Het vglo voor *meisjes* kan ten plattelande behoorlijk gegeven worden, met zeer nuttig rendement. Wanneer er een kracht met de bevoegdheid aanwezig is, de nodige ruimte en de outillage zodanig zijn dat van een primitieve huishoudschool kan gesproken worden, dan is dit onderwijs een zegen voor die streken waar geen nijverheidsscholen zijn. Een achttal scholen zijn reeds ingericht in de inspectie en deze kunnen de toets der critiek wel doorstaan. Het is een lust de meisjes bezig te zien, de resultaten zijn zeer goed en het probleem voor het meisjes-vglo is hiermede opgelost.

Het probleem vglo voor *jongens* is zomaar niet opgelost. In de inspectie Waalwijk bepaalt de leerstof van het 7e leerjaar zich tot herhaling en uitbreiding van het geleerde in de vorige klassen. Waarmee de 7e klasse als zodanig verouderd is. Voeg daarbij nog de zeer onstabiele bezetting van zo'n klasse — men begint in September met 15 en eindigt vaak met 2 leerlingen —, dan behoort een regelmatige afwerking van een eventueel goed programma tot de illusies. Ten plattelande wacht men met ongeduld op de dag, waarop zoonlief van school genomen kan worden om in het bedrijf behulpzaam te zijn.

Het saneren van het vglo lijkt me slechts mogelijk door combinatie met nijverheidsschool/landbouwschool.

Het 7e leerjaar richtte men zodanig in dat er een wisselwerking ontstaat tussen ambachtsschool en vglo. In de voormiddagen dient een bepaalde vglo-strekschool de leerlingen het algemeen vormend onderwijs te verschaffen. De namiddagen worden, al naar de streekmogelijkheden, gegeven aan ambachtsscholen, of land- en tuinbouwscholen. De ambachtsscholen geven geen bepaald vak, doch elke namiddag worden elementaire handvaardigheden van een of ander ambacht beoefend (smeden, bankwerken, timmeren, electromontage, schilderen enz.).

Hier zijn deskundigen, pedagogisch geschoolden, die lesgeven in de fundamentele beginselen van een vak. Niet het amateurswerk dat door bezitters met de akte *r* wordt gegeven. Dit vinden de jongens flauw en naar ik constateerde, is het zelfs aan een goede vglo-school zeer, zeer primitief. Het gepresteerde stond ver beneden het niveau dat door beginnelingen bij het nijverheidsonderwijs bereikt wordt. Het feit dat de animo voor het aanleren van een bepaald vak opgewekt wordt en gestimuleerd, neemt niet weg dat er van het begin af aan elementaire fouten gemaakt worden in beginoefeningen, die, wanneer ze niet tijdig worden hersteld, heel wat tijd vergen om ze later af te leren. Een jarenlange ervaring bij het nijverheidsonderwijs spreekt hier een woordje mee. Wanneer de vglo-school aldus werd ingericht, zou een bepaalde beroepskeuze in de hand gewerkt worden. Ons land heeft nog steeds een groot tekort aan geschoolde arbeidskrachten. Loopjongens e.d. zijn er steeds te veel.

Het is zaak de ouders wegwijst te maken bij het kiezen van een geschikt beroep voor hun kinderen. Uitenreuren verneemt men de klacht dat zowel ulo, middelbaar als voorbereidend hoger onderwijs al te veel kaf onder het koren telt. Een bepaalde afkeer van het aanleren van een vak is nog steeds merkbaar. Ook bij de leerkrachten bij het lager onderwijs is zeer vaak een totale miskenning van het nijverheidsonderwijs te constateren.

Gebrekkige outillage en een nog gebrekkiger opleiding van de onderwijzer geven aan dit onderwijs een onvolwaardig cachet. De toelating tot de nijverheidsschool zou niet anders mogen geschieden dan via een jaar vglo. Het achtste leerjaar zonder welomschreven doel, is dit niet te aanvaarden? Een jongeman na zijn 15e jaar de vakschool doen bezoeken is een eis welke niet strookt met de financiële draagkracht van die ouders die hun kinderen naar nijverheidsscholen sturen.

Een behoorlijke selectie zal de jongen op zijn 13e jaar ongeveer naar een voor hem geschikte school moeten verwijzen. Of we dan bij de diverse typen welke we reeds bezitten, nog de vglo-school moeten nemen, is aan twijfel onderhevig."

UITGEBREID LAGER ONDERWIJS

Bij het uitgebreid lager onderwijs komt algemeen de wens naar voren dat dit onderwijs eigenlijk vier leerjaren zal omvatten. Zeer veel leerlingen blijken niet in staat te zijn de ulo-school in drie jaar met vrucht en regelmatig te doorlopen. Ook wordt geklaagd over een te gemakkelijke toelating van leerlingen tot de ulo-scholen.

De inspecteur van Breda schrijft in dit verband:

„Van de 17 ulo-scholen is er slechts één ingericht voor een leertijd van 4 jaren. In de praktijk echter doen vele leerlingen 4 jaren over de ulo-studie. In de loop van het derde leerjaar wordt door een tentamen uitgemaakt welke leerlingen eindexamen mogen doen. De uitslag der mulo-examens in 1948 was voor vele scholen in deze inspectie teleurstellend. De oorzaken hiervan kan ik echter niet vaststellen. De mogelijkheid bestaat dat meerdere scholen zich niet vlug genoeg hebben kunnen aanpassen aan de zwaardere exameneisen. Hierbij mag echter niet vergeten worden dat deze examencandidaten in hun gehele leertijd aan de lagere school en gedurende hun ulo-schooljaren onder moeilijke omstandigheden hebben geleefd en gewerkt.

In dit verband is het misschien interessant een uiteenzetting te geven van de huidige werkwijze van een ulo-B-klas ener R.-K. school te Breda. Het hoofd van deze school schrijft mij hierover:

„Momenteel telt deze klas 12 leerlingen. Deze zijn alle in het bezit van het mulo-diploma A, waarvoor ze examen hebben afgelegd in 17 vakken. Deze leerlingen worden voorbereid voor het zgn. aanvullings-diploma B. Examenvakken zijn hierbij: algebra, meetkunde, fysica en tekenen. Teneinde echter een mogelijkheid te hebben deze leerlingen in schoolverband op te nemen, waarbij tevens voldaan moest worden aan de wettelijke bepalingen, werd een lesrooster ontworpen met 29 lessen van $\frac{3}{4}$ uur. Deze rooster werd zo samengesteld dat hij voldeed aan de bepalingen van artikel 3 der Lager-onderwijswet 1920. Bovendien had de ervaring, van de eerste jaren af dat deze opleiding aan onze school geschiedde, geleerd dat het aanbeveling verdiende deze leerlingen bovendien een behoorlijk aantal uren les te geven in de vreemde talen. Hierbij diende o.i. veel aandacht te worden geschonken aan het verhalen uit de vreemde taal en het lezen in de vreemde taal. Gebleken was namelijk dat de leerlingen die in de jaren 1943 tot en met 1945 waren opgeleid, veel moeite hadden met de vreemde talen bij voortgezette studie. Thans ontvangen deze leerlingen op Maandag de gehele dag, op Dinsdag, Donderdag en Vrijdag 4 lessen en op Woensdag en Zaterdag 3 lessen. In de loop der laatste jaren was echter duidelijk geworden dat de leerlingen aan de stof voor het aanvullingsexamen, aangevuld met de moderne talen en Nederlands, niet voldoende werk zouden hebben om de gehele week elke dag volledig te vullen. Grote gevaren schuilen hierin voor de toekomstige prestaties. Er werd daarom getracht een zodanig programma vast te stellen dat deze leerlingen werkelijk de handen vol zouden hebben. Daartoe moesten zij aan het begin van dit schooljaar opgeven welke richting zij na het behalen van het mulo-diploma B zouden uitgaan. De resultaten hiervan waren als volgt:

8 naar de mts, 1 accountancy, 2 naar de hbs A, 1 naar de middelbare landbouwschool en 1 keuze nog niet bepaald maar vermoedelijk mts. De bedoeling was elke leerling een taak op te geven. Op de uitvoering van deze taak zou vanwege de school regelmatig controle worden uitgeoefend. Overleg werd gepleegd met de directeur van de R.-K. mts te Breda, de rector van het Onze Lieve Vrouwe-lyceum en de directeur van de R.-K. avondvaktenschool te Ginneken (Breda).

Resultaat van deze besprekingen was, dat in overleg met de ouders van de 8 leerlingen voor de mts bestemd, 5 leerlingen de avondvaktenschool gingen bezoeken, 1 thuis tekenlessen ontving (de vader heeft een architectenbureau); de overige twee bezoeken de middenstandscursus; zij konden, doordat zij buiten de stad woonden, niet naar de avondvaktenschool en zullen dit jaar examen doen. De leerlingen voor hbs A ontvangen driemaal per week bijlessen in Frans, Duits en Engels. De leerling voor de middelbare landbouwschool doet dit jaar tevens zijn praktijk op een groot bedrijf aan de rand van de stad. De laatste leerling doet dit jaar praktijk-diploma boekhouden.

Tot nu toe bevalt mij deze werkwijze buitengewoon goed. De leerlingen hebben de handen vol, maar ik meen dat dit de enige mogelijkheid is om er arbeidzame jonge kerels van te maken.

Misschien is het ook nog interessant te weten dat ik thans regelmatig in contact sta met het gewestelijk arbeidsbureau te Breda. Hiervan ontvang ik regelmatig statistisch materiaal en beschouwingen over de arbeidsmarkt. Dit materiaal geeft ons een juiste oriëntatie over het verloop en de vraag en aanbod op deze markt. Ik vind de gegevens die ik ontvangen heb, zeer waardevol o.m. voor adviezen bij de beroeps-keuze.

In het verslag van de inspecteur van Heerlen lezen we:

„De prestaties der ulo-leerkrachten zijn zeer goed te noemen. Met zeer grote toewijding verzorgen zij, meestal als vakleerkracht, hun lessen.

Mijn voornaamste desiderata voor het ulo zijn nog steeds: in de eerste plaats omzetting van de driejarige cursussen in vierjarige. In de tweede plaats een drastische verlaging der leerlingenschaal. Een verlaging tot de 20-schaal, gelijktijdig met een blokkering van het aantal leerkrachten, zoals ik reeds in het verslag

over 1947 bepleitte, acht ik de zekerste weg naar een belangrijke verbetering van dit in de praktijk zo nuttig gebleken onderwijs. Een dergelijke verlaging van de leerlingenschaal met een voorlopige blokkering van het aantal leerkrachten naar boven zou noch het Rijk noch de gemeenten voor hogere uitgaven plaatsen, terwijl zelfs de uitgaven voor de leermiddelen belangrijk konden worden verlaagd. Op deze wijze zouden de hoofden van ulo-scholen de mogelijkheid verkrijgen om bij de aanneming van leerlingen een strenge selectie toe te passen, terwijl door die strengere schifting de verhoudingsgetallen veel gemakkelijker zouden zijn in acht te nemen, mogelijk zelfs beneden de prestaties der leerlingen zouden blijven. Men werpe mij niet tegen, dat de verlenging met één jaar een ernstige handicap voor de leerlingen zou gaan betekenen. Ik ben overtuigd dat een ernstig onderzoek naar het percentage leerlingen die de ulo-scholen niet in drie jaren doorlopen, zou aantonen dat voor verreweg de meeste leerlingen de driejarige ulo-school van thans de nadelen van een driejarige cursus heeft, vierjarig is, maar de voordelen van een vierjarige cursus mist. Een vierjarige cursus zonder uitbreiding van het programma, integendeel, maar met voldoende tijd voor tekenen, zang, gymnastiek en eventueel een of andere vorm van handenarbeid voor de jongens en voor de meisjes meer nadruk op de typische „vrouwelijke” vakken, zou deze school tot een der beste typen in ons onderwijsstelsel kunnen maken. Bovendien zou op deze wijze een sociaal belang gediend zijn: in gesprekken met directeurs van arbeidsbureaux blijkt mij telkens weer dat voor al de bezitters van ulo-diploma's op kantoren geen emplooi is. Dit zal na de demobilisatie van onze soldaten in Indonesië nog sterker worden. Voor hen die niet de verwachte kantoortrekking krijgen, zal omschakeling noodzakelijk zijn, maar dan op een leeftijd waarop dat zeer moeilijk is, en met de onvermijdelijke geestelijke terugslag der teleurstelling. En wie neemt de verantwoordelijkheid op zich voor de vele leerlingen die wel worden aangenomen op de ulo-scholen, maar die na een of twee jaren in de eerste klasse, eventueel zelfs na een of twee jaren in de tweede klasse, of zelf het hopen van hun pogen inzien, of moeten weggestuurd worden, niet slechts met lege handen, maar bovendien met handen die nu verkeerd staan, met white-collar-aspiranten, welke nooit zullen verwezenlijkt worden en zonder iets wat hen zal helpen om zich aan te passen in een maatschappij die ongeschoolde arbeiders genoeg heeft? Men heeft de schaal verhoogd — het heeft de groei van het ulo niet kunnen tegenhouden; men heeft de schaal verhoogd en de verhoudingsgetallen ingevoerd — het heeft de groei niet kunnen stuiten en het heeft de aanvangselectie geenszins verbeterd; welnu, waarom het niet eens beproefd met een schaal die — afgezien van al het andere — reeds als onmiddellijk gevolg kan hebben dat deze energieke en dikwijls zo deskundige leerkrachten de mogelijkheid krijgen om werkelijk onderwijs te geven dat enigszins beantwoordt aan de moderne inzichten en dat de opvoeding niet a priori uitsluit? Dan en dan alleen zal ook de druk van het examen wegvallen, al wil ik geenszins beweren dat ik ten aanzien van het examen geen wensen meer zou hebben.”

De inspecteur van *Roosendaal* rapporteert:

„Bij het ulo hoort men nogal eens klagen over de daling van het ontwikkelingspeil van de leerlingen, met name die van het eerste leerjaar. Zowel de verstandelijke aanleg als de ijver van vele leerlingen vertoont een groot tekort. Enerzijds staat dit waarschijnlijk in verband met het feit dat een groot deel van de lagere-schoolleeftijd van deze leerlingen viel in de oorlogs- en na-oorlogse jaren, aan de andere kant kan ik mij niet onttrekken aan de indruk dat de toelatingseisen, voorzover deze bestaan, met enige achteloosheid gehanteerd worden, en dat men meer let op het aantal toe te laten leerlingen dan op hun geschiktheid voor het volgen van uitgebreid lager onderwijs. Bovendien zien de ulo-scholen, doordat de gelegenheid tot het volgen van middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs in steeds ruimere mate opengesteld wordt, zich het beste deel onttaan van de groep kinderen die feitelijk voor haar bestemd zijn. Het lijkt alsof er een verschuiving is ontstaan: de ulo-scholen moeten haar leerlingen in steeds sterkere mate recruterende uit de minder begaafden en minder op gezette studie ingestelden van de leerlingen der glo-scholen. Deze leerlingen remmen de andere en brengen door hun geringe belangstelling voor het onderwijs een sfeer van loomheid in de klas, die scherp afsteekt bij wat we in het algemeen van de ulo-school gewend zijn.

Gelukkig zijn deze ervaringen niet algemeen. Scholen die door een overigens te betreuren gebrek aan lokaliteiten genoodzaakt zijn strengere toelatingseisen toe te passen, zijn voor dit euvel gevrijwaard.”

De inspecteur van *Nijmegen* schrijft:

„Met grote waardering kan ik blijven gewagen van het onderwijs aan de ulo-scholen, waaraan in het algemeen zowel door onderwijzers als leerlingen hard gewerkt wordt. De plattelands-ulo-scholen, die meer dan andere ulo-inrichtingen streekscholen zijn, hebben haar plaats veroverd. Er wordt aan de

ulo-scholen met grote ijver en, voorzover ik kan waarnemen, ook met groot succes gearbeid. Een bezoek aan die scholen is steeds een groot genoegen. De ernstige toewijding die er van de leerkrachten uitgaat, voert de leerlingen, hoewel deze niet tot de meest intellectuele behoren, tot belangrijke prestaties en doet vele van hen het diploma A en/of B behalen, dat in de samenleving steeds ruime waardering vindt. Meer en meer wordt overgegaan tot de *vierjarige* cursus aan deze scholen. Dit bevordert in elk geval een meer rustige wijze van werken. De driejarige cursus leidt in vele gevallen tot een jaker-systeem, dat noch de leerlingen, noch de degelijkheid van de opleiding ten goede komt. Bij het vele goede dat ik kan getuigen van het onderwijs aan de ulo-scholen, moet mij toch een opmerking van het hart over het mulo-examen. De regeling hiervan liet naar mijn mening in het afgelopen jaar veel te wensen over. Het mulo-examen kan beschouwd worden als een soort schoolexamen, waarbij de leerkrachten als examinatoren optreden, zij het dan niet bepaald voor de leerlingen van de eigen scholen. De omstandigheid evenwel dat het mulo-examen in handen is van de leerkrachten der ulo-scholen, legt hun de verplichting op zich voor dat examen beschikbaar te stellen. Dit nu willen zij wel, mits daardoor niets van hun vacantie verloren gaat. Ik acht dit standpunt niet juist. Maar het gevolg is geweest dat bij de Rooms-Katholieke mulo-examens meerdere examinatoren eenvoudig niet verschenen, zodat de organisatie grote moeilijkheden ondervond. Voordurend werd een beroep gedaan op andere in de school staande leerkrachten, waardoor nieuwe moeilijkheden ontstonden. Zelfs werden leerkrachten uit de gewone lagere scholen gevraagd om in te springen. Dit kan en mag niet plaatsvinden. De ulo-onderwijzer moet het op prijs stellen zijn eigen examens te kunnen regelen en hij dient zich dan ook beschikbaar te stellen. In elk geval blijft zeker de hele maand Augustus voor zijn vacantie beschikbaar. De avond-ulo-school te Nijmegen blijft de belangstelling trekken. Op 31 December werd de school bezocht door 72 leerlingen, van wie 58 mannelijke en 14 vrouwelijke. Uit Nijmegen waren 59, uit 6 omliggende gemeenten 13 leerlingen afkomstig."

En ten slotte de inspecteur van Zutphen:

„Wat het ulo betreft, daar is men wat meer gebonden, doordat voor vele van deze scholen blijkbaar niet het doel is het kinderlijk verstand met gepaste middelen te ontwikkelen om de leerlingen op deze wijze de kans te geven in het leven te slagen, maar ze zo ver te brengen, desnoods door ze af te richten, dat ze in het bezit komen van het mulo-diploma. Dit lukt over het algemeen wel, maar och, wat heeft de stumper aan een diploma, verkregen met een lijst waarop heel wat vijven voorkomen en ook wel eens een zes. Velen van dat soort hadden beter naar een ambachtsschool kunnen gaan om een ambacht goed te leren. „Handwerk hat einen goldenen Boden". Het is waar, misschien hadden ze dan een blauwe overall moeten dragen en nu hopen ze op een bordje. Het wordt dan ook hoog tijd dat de hoofden der ulo-scholen, vooral in de steden, artikel 11 der Lager-onderwijswet eens goed gaan bestuderen, om te zien of daar niet een mogelijkheid in zit om dit artikel doeltreffender aan te wenden en kandidaten die absoluut niet geschikt zijn om het ulo te volgen, van hun inrichtingen te weren. Over de nieuwe idee om op het examen één of twee vertalingen te maken, lopen de meningen nog sterk uiteen. Inderdaad is voor beide opvattingen wat te zeggen: het hangt er slechts van af wat men zich met het talenonderwijs als doel stelt. Wel bemerk ik, als ik in het hoogste leerjaar ener ulo-school een les bijwoon, waar het er om gaat een tekst in goed zuiver Nederlands weer te geven, dat de kennis der moedertaal zeer gebrekkig is. Niet alleen dat de fijnere nuances niet weergegeven worden, maar de vertaalde zin op zichzelf is vaak ook nog geen Nederlands, doordat de leerlingen blijven vastzitten aan de betekenis der woorden en zich daarvan niet kunnen vrijmaken om de gedachte weer te geven. Het peil van hun algemene ontwikkeling is soms zo laag dat ook een betrekkelijk gemakkelijke vertaling nog te moeilijk is, want ze kennen niet voldoende Nederlands."

§ 3. De leerlingen en de ouders

SCHOOLVERZUIM

Bijna alle inspectieverslagen maken er melding van dat het schoolverzuim in aanzienlijke mate is *afgenomen*. Dit betreft zowel het ongeoorloofd als het geoorloofd schoolverzuim. De vermindering van het eerste wordt toegeschreven aan de verscherping van de Leerplichtwet en de opgelegde hogere boeten. In enkele inspecties worden boeten opgegeven van f 40,—, f 50,—, f 60,— en f 75,—.

In andere daarentegen, waar de opgelegde straffen veel minder waren en varieerden van f 0,50 tot f 10,—, werd geconstateerd dat het verzuim nog niet merkbaar was afgenomen of dieneengevolge op het einde van het verslagjaar zelfs een stijging vertoonde. Het afnemen van het geoorloofd schoolverzuim wordt toegeschreven aan een verbetering van de maatschappelijke welstand, voeding, kleding en woningvoorziening.

Absoluut schoolverzuim komt zeer weinig voor. Het betreft gewoonlijk leerlingen die de gewone lagere school verlaten om plaats te nemen op ambachtsscholen of huishoudscholen, maar deze al spoedig niet bezoeken en dan op geen enkele school meer worden ingeschreven. Een overzicht van het verloop der processen-verbaal komt in elk inspectieverslag voor. Wij geven hier als voorbeeld het resumé dat verstrekt werd door de inspecteur van *Breda*:

„In Breda werden 293 processen-verbaal opgemaakt. Hiervan werden er in 1948 242 bij onherroepelijke uitspraak afgedaan. In 82 gevallen werd vervolging voorkomen door transactie (artikel 74 Wetboek van Strafrecht).

In 10 gevallen werd van vervolging afgezien (geseponneerd).

In 9 gevallen werd geen straf opgelegd (artikel 398, 9e, Wetboek van Strafrecht).

In 1 geval werd vrijgesproken of ontslagen van rechtsvervolgning.

In 140 gevallen volgde veroordeling tot een geldboete.

De geldboeten beliepen :

in 5 gevallen f 0,50

in 7 gevallen van f 0,50 tot en met f 1,—

in 17 gevallen van f 1,— tot en met f 2,50

in 47 gevallen van f 2,50 tot en met f 5,—

in 36 gevallen van f 5,— tot en met f 10,—

in 13 gevallen van f 10,— tot en met f 15,—

in 9 gevallen van f 15,— tot en met f 20,—

in 1 geval van f 20,— tot en met f 25,—

in 5 gevallen f 25,—”

De inspecteur van *Helmond* schrijft:

„Door de verscherping van de Leerplichtwet verminderde aanvankelijk het schoolverzuim zeer sterk. De verzuimen werden tweemaal per week opgegeven en zo werden ook verzuimen van één schooltijd strafbaar gesteld. De strafvervolgning begon onmiddellijk na het verzuim. Maar het kantongerecht kon en wilde dit tempo niet volgen, aanvaardde ook niet de strafbaarheid bij één verzuim. Er volgde in vele gevallen vrijspraak of ontslag van rechtsvervolgning, terwijl vaak weer geringe boeten werden opgelegd. Daardoor ging de vrees voor straf wegens schoolverzuim betrekkelijk spoedig weer verloren. Het schoolverzuim is thans wel minder dan vroeger, maar neemt toch weer iets toe.”

De inspecteur van *Nijkerk* rapporteert:

„Het ongeoorloofd schoolverzuim is in deze inspectie zeer groot. In het verslagjaar moesten bijna 300 processen-verbaal worden opgemaakt, waarvan er 226 bij onherroepelijke uitspraak werden afgedaan. Zonder overdrijving kan geconstateerd worden, dat, vooral in het noordelijk gedeelte van de Veluwe, het respect voor de Leerplichtwet bij de ouders niet groot is. Het lijkt mij niet onwaarschijnlijk dat dit gedeeltelijk is toe te schrijven aan de geringe straffen die tot voor enkele maanden wegens overtreding van deze wet werden opgelegd. Verwacht mag worden — en de verschijselen wijzen reeds in deze richting — dat de aanzienlijke verzwaring van de straf, die thans ter correctie wordt opgelegd, haar effect niet zal missen. Als motief voor ongeoorloofd schoolverzuim, vooral van de leerlingen van het zesde en zevende leerjaar, wordt veelal aangevoerd dat men de zoon voor het eigen bedrijf of de dochter voor de huishouding nodig heeft, terwijl men financieel niet in staat is vreemde arbeidskrachten in dienst te nemen. Dit laatste moge waar zijn, als geldig excuus kan het niet worden aanvaard, daar bij het bereiken van de leerplichtvrije leeftijd zoon of dochter maar al te spoedig in loondienst overgaan en hetzelfde spel met het volgende leerplichtige kind wordt herhaald.”

Aan het verslag van de inspecteur van *Tilburg* ontleen we nog het volgende:

„Wat de toepassing van de voorschriften der Leerplichtwet betreft, kunnen wij gelukkig constateren dat de nieuwe Leerplichtwet van 1947 haar gunstige invloed op de vermindering van het aantal ongeoorloofde verzuimen is blijven uitoefenen. Het aantal ongeoorloofde verzuimen per 10 000 schooldagen daalde, berekend over de gehele inspectie, van 15 in 1947 tot 3 in 1948; maar ook het aantal geoorloofde verzuimen per 10 000 schooldagen vertoonde een aanzienlijke daling, nl. van 442 tot 354. In totaal werden in het afgelopen jaar 283 processen-verbaal opgemaakt wegens overtreding van de Leerplichtwet. Door de kantongerechten te *Tilburg* en 's-Hertogenbosch werden in 1948 254 processen-verbaal bij onherroepelijke uitspraak afgedaan, waarvan 237 betrekking hadden op de stad *Tilburg* en 17 op de gezamenlijke andere gemeenten van de inspectie *Tilburg*. Bij deze uitspraken treft ons het zeer grote aantal voorwaardelijke veroordelingen dat door de kantonrechter werd uitgesproken, evenals het aantal gevallen waarin ondanks schuldverklaring geen straf werd opgelegd. In 26 gevallen werd van strafvervolgning afgezien (geseponeerd), terwijl in 69 gevallen waarin tot vervolging werd overgegaan, geen straf werd opgelegd. Van de gevallen waarin de overtreder tot straf werd veroordeeld, 156 in totaal, werd 42 maal voorwaardelijk veroordeeld. Het aantal onvoorwaardelijke veroordelingen was dus vrij gering, en de straf die hierbij dan werd opgelegd, was in de regel niet hoog. Dit neemt niet weg dat ook deze voorwaardelijke veroordelingen hun betekenis hebben. In een zeer groot aantal gevallen blijkt dat de kinderen waarvan de ouders in overtreding zijn t.a.v. de Leerplichtwet uit gezinnen komen die in een zodanige armoede leven dat de kantonrechter geen principale straf wenst op te leggen en uitsluitend door een voorwaardelijke straf preventief optreedt. Slechts tegen een zeer gering aantal personen is enig proces-verbaal wegens recidive inzake overtreding der Leerplichtwet ten parkette binnengekomen. Op grond hiervan kunnen wij aan het systeem der voorwaardelijke veroordelingen ook wel waarde hechten.”

SAMENWERKING TUSSEN SCHOOL EN GEZIN

Het contact met de ouders der leerlingen wordt onderhouden door het beleggen van ouderavonden en oudermiddagen, het doen van huisbezoek, het houden van tentoonstellingen en schoolfeestjes, het uitgeven van een ouderkrant, zoals in de inspectie *Waalwijk*, of het verspreiden van gestencilde schoolblaadjes, zoals in de inspectie *Arnhem*. Ouderavonden en oudermiddagen zijn aan zeer veel scholen ingeburgerd en de inspecteurs vermelden alle de goede invloed die daarvan uitgaat. De inspecteur van *Eindhoven* schrijft daaromtrent:

„De verhouding tussen onderwijzend personeel en ouders is over het algemeen goed. In totaal werden 59 ouderavonden en 20 oudermiddagen belegd. Hiervan werden op één bijzondere neutrale school 8 ouderavonden, op één openbare school 8 oudermiddagen gehouden. Het aantal oudermiddagen was in het afgelopen verslagjaar groter dan in 1947. Bij een oudermiddag is meestal alleen de moeder in de gelegenheid deze bij te wonen. Het houden van ouderavonden verdient derhalve de voorkeur, omdat dan ook de vader aanwezig kan zijn. Er zijn helaas nog veel scholen waar zulk een contact met de ouders en het personeel der scholen niet wordt onderhouden. Onmiddellijk contact tussen school en huis schept een goede verstandhouding en een wederzijds vertrouwen. Wanneer kleine conflicten zich voordoen, worden de moeilijkheden nagenoeg onmiddellijk opgelost wanneer ouder en onderwijzer elkaar spreken. Daarom stel ik een regelmatig huisbezoek der onderwijzers zeer op prijs.”

De inspecteur van *Nijmegen* schrijft:

„De omgang tussen het onderwijzend personeel en de ouders is zeer goed te noemen. Op ouderavonden en -middagen blijkt steeds weer de goede verstandhouding. Klachten over het optreden der onderwijzers komen dan ook bijna niet meer voor. Op vele scholen worden de leerlingen actief betrokken in de verzorging van het programma voor de ouderavonden en -middagen, of bij de viering van jubilea aan de school. Het opvoeren van toneelstukjes, voordrachten en schoolrevues schijnt de kinderen bijzonder te liggen, vooral wanneer de leerkrachten bij de instudering een zekere gave weten te ontwikkelen. Uitvoeringen met reidansen gaven mij vaak verbluffende resultaten te zien. Dat een en ander voor ouders, onderwijzers en leerlingen een

prettige kant heeft, is zeker, maar ook de ontwikkeling der leerlingen en de gemakkelijheid van hun bewegingen worden er ten eerste door gediend."

In het verslag van de inspecteur van *Zutphen* lezen we:

"Over de belangstelling der ouders voor de school valt niet te klagen. Wel kan ik niet alle ouderavonden bijwonen, maar toen ik er een in *Zutphen* bezocht, waar als onderwerp behandeld werd „Vernieuwing van het onderwijs", was niet alleen het bezoek zeer voldoende, maar de spreker had ook de aandacht der aanwezigen.

Een groot deel van de tijd, bestemd voor de ouderavonden, wordt door de leerkrachten meer en meer besteed om met de ouders het werk en de vorderingen der leerlingen te bespreken. Menigmaal komt de onderwijzer hierbij bijzonderheden te weten die hem anders onbekend zouden blijven, maar die hem, nu hij ervan gehoord heeft, een andere kijk op zijn leerling geven. Wat ik verder hierover van de hoofden van scholen verneem, stemt ook wel tot tevredenheid. Aan verschillende scholen vormt de oudercommissie een soort suppletiefonds, waaruit schoolreisjes, St-Nicolaasfeestjes en ook wel leermiddelen die niet van gemeente- of schoolbestuur verkregen kunnen worden zoals projector, epidiascoop enz., betaald worden."

De inspectrice van *Boxmeer* schrijft:

"Te *Cuyk* is een *ouderdag* gehouden. Het hoofd der school hield daar een keurige, praktische inleiding. Er was een prachtige tentoonstelling van het werk dat door de leerlingen was gemaakt. De voorzitter van het schoolbestuur woonde de hele dag de bijeenkomst bij. De ouders van alle leerlingen waren aanwezig. Zelf heb ik die *ouderdag* ook bijgewoond en ik heb de ouders toegesproken. Ik mag zeggen dat die dag prachtig geslaagd is, in het belang van het onderwijs. De band tussen het onderwijzend personeel en de kinderen is er door versterkt.

Ik vertrouw dat het volgend jaar meer *ouderdagen* gehouden zullen worden. Daardoor wordt de belangstelling van de ouders voor het onderwijs en het werk van hun kinderen meer verlevendigd. Er komt meer contact tussen het personeel en de ouders. Dit alles komt het onderwijs ten goede."

De inspecteur van *Roermond* prefereert het houden van *tentoonstellingen*. Hij schrijft daarover het volgende:

"De generaliserende klacht van vele hoofden dat er niet de minste medewerking is van de kant der ouders, keert jaarlijks terug. De enige belangstelling van vele ouders voor de school culmineert inderdaad in de vraag: „Wanneer is mijn kind leerplichtvrij en kan het dus van school af?"

Deze onverschilligheid voor de geestelijke ontwikkeling van hun kinderen maakt het werk van de onderwijzer die zich met hart en ziel aan de vervulling van zijn taak wijdt, dikwijls zeer moeilijk.

Huisbezoek en ouderavonden luidt dan het bekende recept.

Maar probeer eens op bezoek te gaan bij mensen waar men niet welkom is. En ouderavonden? Wie komen daar? Degenen voor wie ze in hoofdzaak bedoeld zijn, blijven weg.

Verschillende malen is door mij dan ook geadviseerd de ouderavonden anders in te richten.

Geen lezingen en goedbedoelde adviezen, maar tentoonstellingen van het werk dat door de kinderen is gemaakt. Daarheen worden de ouders als het ware door de kinderen gedreven. Daar zien zij de verschillende, zelf geïllustreerde cahiers — taal, aardrijkskunde, geschiedenis, natuurkennis, tekenen — werkstukken van handwerken en handarbeid. En daar tussendoor bewegen zich de leerkrachten, die uitleg geven. Op deze wijze krijgen de ouders enig inzicht in het interne schoolwerk, wordt hun belangstelling hiervoor gewekt en is ongedwongen het eerste contact gelegd.

Zo'n ouderavond of -middag, met zang en declamatie der leerlingen en daaraan verbonden tentoonstelling, wordt op steeds meer scholen ingevoerd als afsluiting van het schooljaar."

GEDRAG DER LEERLINGEN

Het oordeel over het *gedrag* der leerlingen in de school is over het algemeen gunstig. Er is een grote verandering ten goede te constateren, ook wat betreft vlijt, opmerksaamheid en belangstelling voor het onderwijs. Het *gedrag* buiten de school schijnt echter hier en daar nog te wensen over te laten. Niet altijd wordt

in dit opzicht voldoende medewerking van de ouders ondervonden. School en politie werken in sommige plaatsen samen ter bestrijding van de baldadigheid der jeugd.

De inspecteur van *Eindhoven* schrijft in dit verband:

„Met genoegen kan ik constateren dat, ter bestrijding van de baldadigheid der jeugd, de samenwerking met de gemeentepolitie in twee gemeenten succes heeft opgeleverd. In de gemeente Eindhoven wordt de bestrijding der baldadigheid gestimuleerd, doordat de gemeentepolitie het onderwijzend personeel heeft ingeschakeld. Wanneer een leerling door de politie wegens baldadigheid is berispt, ontvangt het betreffende hoofd hiervan bericht, onder vermelding van de naam van de leerling(e) en de aard der baldadigheid. Het hoofd der school kan dan hierna de door hem nodig geoordeelde middelen aanwenden om herhaling van de gepleegde baldadigheid te voorkomen.

In de gemeente Valkenswaard werden ook in het afgelopen jaar de leerlingen van de vier hoogste klassen der scholen wederom door de brigadier der gemeentepolitie gedurende een kwartier toegesproken in verband met de baldadigheid der schooljeugd.

Ik ben ervan overtuigd dat de inschakeling van het onderwijzend personeel en het geven van onder-richtingen aan de leerlingen preventief werken op de veelvuldig voorkomende baldadigheid der schooljeugd.”

In het verslag van de inspecteur van *Helmond* lezen we:

„De orde in de scholen geeft geen reden tot klagen. Het gedrag der leerlingen *buiten* de school, zonder direct toezicht, is daarmee echter niet in overeenstemming. Op straat, buiten de invloed van de ouders en de leerkrachten, is de jeugd vaak ruw en vernielzuchtig. De beschavende invloed van de school legt het vaak af tegen het gebrek aan opvoeding in het gezin. Er is niet voldoende contact tussen de school en het gezin.

Van opvoeding, positieve leiding in de gezinnen is vaak geen sprake. Dat moet de school maar opknappen. Deze kan haar taak onder die omstandigheden niet aan. Wordt vaak ook nog in de gezinnen tegengewerkt. Op ouderavonden en in de organisaties zal het de ouders moeten worden duidelijk gemaakt dat op hun schouders de taak der opvoeding rust, rechtens en natuurlijk, en dat de school bij het vervullen van die taak slechts kan helpen bij goede samenwerking. Zij zullen moeten leren inzien dat de school geen instrument is van de kerk, van de Staat of van de onderwijzers, maar van hen zelf, in het leven geroepen om hen te helpen, waar zij geholpen moeten worden. Het zal hun duidelijk moeten worden gemaakt dat zij alleen door samenwerking met de leerkrachten kunnen komen tot opvoeding tot innerlijke tucht bij de kinderen door het wekken van verantwoordelijkheidsgevoel.”

De inspecteur van *Heerlen* rapporteert:

„De klachten over de jeugd hebben nog steeds in de eerste plaats betrekking op buitenschoolse gelegenheden. Het gedrag op school is over het algemeen goed te noemen. Op de meeste scholen treft mij bij mijn bezoeken de ordelijke sfeer en de rustige houding der kinderen. Ook de verzorging der kinderen, kleding e.d. is weer goed te noemen. Hierbij dient in acht te worden genomen dat deze kinderen in vele gevallen uit mijnwerkersgezinnen komen, waardoor zij tijdens de oorlogsjaren in ieder geval in gunstiger omstandigheden hebben verkeerd dan de kinderen elders.

De klachten over de kinderen hebben voornamelijk betrekking op gebrek aan aandacht en concentratie en oppervlakkigheid. Toch zijn deze klachten niet zo ernstig als die over het vele roken en snoepen, dat nog steeds aanhoudt. Met vreugde heb ik kunnen constateren dat thans algemeen de actie tegen de zgn. beeldromans en tegen de voor de jeugd ongewenste lectuur is begonnen. Bij alle voldoening over dit ingrijpen meen ik toch te moeten waarschuwen voor al te optimistische verwachtingen t.a.v. de algemene resultaten, indien de vele andere, minstens even verderfelijke invloeden niet eenzelfde hardnekkige en — waarom het niet gezegd — hardhandige bestrijding zullen ondervinden. In dit verband moet ik vooral opnieuw dringend vragen om drastische maatregelen ten aanzien van het bioscoopvraagstuk. Opnieuw ook stel ik mij de vraag: waarom kan de bioscoop niet zonder meer voor personen beneden de 16 jaar verboden worden? In vele bioscopen is het aantal voorstellingen voor volwassenen, vergeleken met het vooroorlogse aantal, ongeveer verdubbeld. Een al te groot geldelijk verlies kan ik dus van een dergelijke maatregel ter bescherming van de jeugd niet verwachten. Bovendien is dit verlies voor de exploitanten van geen betekenis, wanneer het geplaatst wordt tegen de achtergrond van de

zedelijke volksgezondheid. Hier ligt een belangrijke taak voor de Ministers van Onderwijs, Justitie en Binnenlandse Zaken. Een zeker toezicht op de vorm van de aanplakbiljetten waarmede voor de films reclame wordt gemaakt, acht ik geenszins overbodig. Ten slotte wil ik nog waarschuwen voor alle acties en initiatieven welke — hoe uitstekend ook van bedoeling en opzet — bij onze jeugd op te jonge leeftijd reeds behoeften kweken waaraan zeer vaak in het later leven niet zal kunnen worden voldaan. Schoolreisjes en uitstapjes acht ik van belang, maar men vergeet niet dat zij behoeften kunnen opwekken en dat wij de kinderen nooit mogen leren op jeugdige leeftijd reeds los van het ouderlijk gezin ontspanning en afwisseling te zoeken. De consequente bescherming van het gezin kan het gehele onderwijs- en opvoedingswezen slechts ten goede komen. Iedere ontijdige losmaking uit het gezin zal onderwijs en opvoeding slechts schaden."

En ten slotte de inspecteur van *Tiel*:

"Nog zijn er dorpen waar een ouderavond geen succes is door gebrek aan bezoekers, maar in vele gevallen worden deze avonden druk bezocht. Ook wordt veel prijs gesteld op contact van het onderwijzend personeel met de jeugd na schooltijd en het nut van excursies en één- of meerdaagse schoolreisjes wordt in dit opzicht meer en meer begrepen. Het spreekt vanzelf dat de belangstelling van de ouders stimulerend werkt op de arbeid in de school, terwijl de betere verhouding van onderwijzers en leerlingen in meer moderne zin van jeugdleiders en jeugd op haar beurt weer een stimulans is voor meer activiteit van de ouders. Deze wisselwerking is van zeer grote invloed op het onderwijs en het zal bij vacatures steeds zaak zijn er op te letten of de sollicitant behalve een goed onderwijzer ook tevens een sociale werker is, die zich een plaats in de dorpsgemeenschap weet te veroveren. In dit verband moge nog eens gewezen worden op de noodzakelijkheid van het benoemen van de beste leerkrachten aan dorpscholen, waar de onderwijzers percentsgewijze zulk een grote invloed op de school uitoefenen."

LEERLINGEN DIE THUISHOREN OP EEN SCHOOL VOOR B.L.O.

Een klacht die meermalen vernomen wordt, is deze, dat op vele scholen nog steeds een aantal leerlingen wordt aangetroffen dat daar het onderwijs niet kan volgen en eigenlijk thuishoort op een school voor buitengewoon lager onderwijs. Wat de inspecteur van *Maastricht* daarover schrijft, geldt voor meerdere inspecties. Hij schrijft:

"In mijn verslag van verleden jaar noemde ik als een plaatselijk zeer ernstig nadeel voor het onderwijs het feit dat op bepaalde scholen veel kinderen het gewoon lager onderwijs volgen, terwijl zij eigenlijk op scholen voor buitengewoon lager onderwijs thuishoren. Deze kwestie heeft thans de aandacht van Gedeputeerde Staten van Limburg. Dit college heeft een commissie in het leven geroepen die tot eerste taak heeft materiaal in dezen te verzamelen. De met medeweking van het Rijksschooltoezicht in November gehouden enquête had voor de inspectie Maastricht tot resultaat dat volgens het oordeel van de hoofden van scholen voor glo voor 459 leerlingen buitengewoon lager onderwijs wenselijk zou zijn. Van de 20264 leerlingen van het glo die de inspectie op 31 December 1948 telde, is dit 2,27 %."

HUISWERK

Enkele inspecteurs geven hun mening over het opgeven van huiswerk en vermelden de moeilijkheden die daarin voor leerlingen en ouders kunnen gelegen zijn. Om deze moeilijkheden te ontgaan zou het zeker aanbeveling verdienen achterlijke leerlingen na schooltijd bij te werken. Waar men vreesst zonder huiswerk met de leerstof niet klaar te komen, zou het meer aanbeveling verdienen de schooltijden wat te verlengen, het aantal vrije dagen in te perken of zo nodig de vakantie wat te bekorten.

De inspectrice van *Boxmeer* schrijft:

"Op verschillende scholen die door oorlogsomstandigheden ver zijn achtergeraakt, wordt door het onderwijzend personeel in de vakken rekenen en Nederlandse taal huiswerk gegeven. De ouders stellen

dat zeer op prijs en het huiswerk wordt netjes gemaakt. Wanneer oude atlanten in de school aanwezig zijn, wordt door de onderwijzers(essen) zo'n atlas meegegeven en mogen de kinderen een kaartje overtekenen. Dat wekt belangstelling bij de kinderen voor het aardrijkskunde-onderwijs. Door veel leerlingen worden die kaartjes keurig getekend en gekleurd. Er wordt aan de achterkant opgetekend welke de grondsoorten en de voortbrengselen zijn, de middelen van bestaan worden genoemd, enz. enz. De ouders zorgen zelf voor de schriften, waarin het huiswerk gemaakt wordt. Bij schoolbezoek is het mij opgevallen, dat de onderwijzers(essen) dikwijls blijven naverken met 8 tot 12 kinderen. De kleintjes van de eerste klas zijn een leeslesje aan het overlezen, de groten zijn bezig met rekenen of met een Nederlandse-taal oefening. Dat naverken onder toezicht is nog zeker zo goed als huiswerk maken. En vooral brengt men de ouders niet in het ongerief als men huiswerk geeft. Vooral op het ogenblik is dat zeer moeilijk, omdat in de dorpen de mensen meestal maar over één woonkamer beschikken, en men in de winter maar één vertrek heeft, waar gestookt kan worden. In een rumoerige omgeving kunnen de kinderen geen huiswerk maken en haalt van buiten leren niets uit."

De inspecteur van *Doetinchem* schrijft:

„De gedachte dat het huiswerk tot een minimum beperkt moet worden en dat in ieder geval op de lagere school, maar ook voorzover mogelijk op de ulo-school, de kinderen een huiswerkløos weekend moeten hebben, wint gelukkig steeds meer veld. Er dreigt echter wel een ander kwaad: de kinderen hebben het na schooltijd ook al zo druk met padvinderij, zang- en muzieklessen, gymnastiekverenigingen, films, jeugdverenigingen enz., dat het voordeel dat verkreger wordt door minder huiswerk, weer geheel verloren dreigt te gaan (ja, méér dan verloren!) doordat ze vrijwel iedere avond ergens heen moeten. Op een ouderavond van een ulo-school kwam al de vraag naar voren of het niet beter zou zijn de schooltijden te verzetten naar acht uur tot één uur, en iedere middag vrij te geven. Dan konden de kinderen 's middags hun huiswerk leren en 's avonds naar diverse verenigingen of films gaan! Gelukkig kwam het hoofd hier dadelijk tegen in het geweer met de opmerking dat weleens over dit voorstel gedacht was, maar dat het niet de bedoeling was het huiswerk achterwege te laten om de kinderen in de gelegenheid te stellen nóg meer uit te gaan, maar juist om te maken dat ze bijtijds naar bed zouden kunnen gaan."

§ 4. Het onderwijzend personeel

TOEWIJDING EN GESCHIKTHEID

In alle inspectieverslagen vinden wij loffelijke getuigenissen omtrent de toewijding, plichtsbetrachting en geschiktheid van het onderwijzend personeel. Wat de inspecteur van *Sittard* hierover rapporteert, geldt voor alle inspecties. Hij schrijft:

„Over het onderwijzend personeel meen ik in het algemeen met lof te mogen spreken. De ernst waarmee het zijn taak opvat, de ijver en toegewijdheid waarmee in toch vaak moeilijke omstandigheden — grote klassen en moeilijke klassencombinaties — gewerkt wordt, moge zeker vermeld worden. Zal men zijn norm bepalen naar de bekwaamheid van de doorsnee leerkracht, dan kan met verheugenis geconstateerd worden dat een vrij groot aantal leerkrachten zich boven deze norm hebben weten uit te werken. Dat er in een corps van 550 mensen ook enkele schuilen die niet voldoen aan redelijke eisen, is te begrijpen."

AANTAL ONDERWIJZERS EN VOORZIENING IN VACATURES

Omtrent de voorziening der scholen met het noodzakelijk onderwijzend personeel worden geen ernstige klachten vernomen. Van een aanzienlijk tekort aan onderwijzers kan niet gesproken worden. Ontstane vacatures konden meestal uit de sollicitanten worden aangevuld. Alleen bij tijdelijke afwezigheid van personeel, waarin plotseling moest worden voorzien, was niet altijd aanstonds een leerkracht ter vervanging beschikbaar. Speciaal in afgelegen plaatsen

was het nogal eens moeilijk om in een vacature of tijdelijke ontstentenis van personeel te voorzien. De inspecteur van *Nijmegen* schrijft in dit verband:

„Hoewel nog dikwijls de klacht vernomen wordt over een tekort aan onderwijzers, kan ik in mijn inspectie niet spreken van grote moeilijkheden die daarvan het gevolg zouden moeten zijn. De vacatures konden meestal op tijd worden vervuld. Wel is er geen groot overschot, hergeen wel blijkt bij tijdelijke voorzieningen die moeten plaats hebben in geval van ziekte of afwezigheid van een vaste leerkracht. Deze voorzieningen zijn niet altijd gemakkelijk en soms moest men zelfs zijn toevlucht nemen tot het rouleringssysteem. Meer dan anders hebben de gemeente- en schoolbesturen echter bij die tijdelijke voorzieningen hun toevlucht moeten nemen tot de gehuwde onderwijzeressen en de gepensioneerde leerkrachten. Op de ulo-scholen liggen de verhoudingen nog wat anders. Vooral bij ziekte van het personeel komt men vlugger met moeilijkheden te zitten, terwijl ook de voorziening met vaste leerkrachten, dikwijls bij gebrek aan de juiste bevoegdheden, niet altijd eenvoudig is. Hier blijkt telkens dat er door de onderwijzers niet voldoende gestudeerd wordt.

Een bijzondere moeilijkheid die zich bij het benoemen van onderwijzend personeel, vooral in de gemeente Nijmegen, voordoet, is het probleem van de huisvesting. Al te vaak moet een benoeming afspringen, omdat een behoorlijke woning niet of niet tijdig kan worden gegarandeerd.”

De ervaring door de inspecteur van *Waalwijk* opgedaan ten aanzien van afgelegen plattelandsscholen, wordt gedeeld door meer inspecteurs. Hij schrijft:

„De geïsoleerde ligging van vele scholen in de overwegend plattelandsgemeenten, welke de inspectie telt, is oorzaak dat er een chronisch tekort is aan leerkrachten.

Tweemansscholen met een gemengde schoolbevolking, die beslist over een vrouwelijke leerkracht moesten kunnen beschikken, kunnen geen sollicitanten krijgen. Ten einde raad wordt dan vaak in de vacature voorzien door de benoeming van een mannelijke leerkracht.”

EENJARIGE CURSUSSEN TOT OPLEIDING VAN ONDERWIJZERS

Het aantal geslaagden van de éénjarige opleidingscursussen voor onderwijzers dat bij de eindexamens in September de onderwijzersakte verwierf, heeft belangrijk bijgedragen om het tekort aan onderwijzers aan te vullen. Het oordeel van verschillende inspecteurs over deze spoedopleiding van jonge leerkrachten is niet ongunstig wat betreft hun praktische werkzaamheid in de school. Waar in dezen echter alles afhangt van de persoonlijkheid en de beroeps liefde der jonggeslaagden, zal de ervaring ook hier weleens minder geschikte jongelui uitwijzen.

Zo schrijft de inspecteur van *Tiel*:

„De ervaring met jonge leerkrachten opgedaan, speciaal met degenen die een spoedcursus volgden, is gunstig te noemen. Onder deze laatste groep bevinden zich zeer bruikbare krachten, die zich met veel élan en met een maximum aan interesse op het werk werpen, die hun lessen met fantasie en inventie geven en die dus een werkelijke winst voor de school betekenen. Het is jammer te moeten opmerken dat deze jonge mensen van het hoofd der school niet steeds die steun ondervinden welke een ieder bij het begin van zijn loopbaan zo nodig heeft. Er is nog altijd een aantal hoofden dat geen leiding aan de school geeft, van welke hoofden geen merkbare invloed op de school is te bespeuren en die niet door samenspreking met het personeel of op andere wijze een eenheid in de school weten te brengen en een sfeer die reeds bij het betreden van de „goede” school gevoeld wordt.”

En de inspecteur van *Roosendaal*:

„Een belangrijke bijdrage tot opheffing van het tekort aan leerkrachten is geleverd door de éénjarige cursussen, welke opleiding, in 1947 aangevangen, in September 1948 de eerste vruchten begon af te werpen.

Voorzover kon worden nagegaan onderscheiden zich deze leerkrachten in hun werk in de klas niet in veel opzichten van hun collega's die op een meer normale wijze hun acte behaald hebben. Vaak staan zowel de laatstgenoemden als de met spoed opgeleiden vrij onwettig tegenover het werk dat hun in de school wacht."

De inspecteur van Zutphen heeft een enigszins andere ervaring opgedaan. Hij schrijft:

"Er blijkt in de instelling op het onderwijzersambt wel een duidelijk verschil te bestaan tussen hen die een vierjarige opleiding aan een kweekschool genoten hebben, en de abiturienten der éénjarige opleiding. Bij hen die langs de laatstgenoemde weg hun bevoegdheid verkregen hebben, haalt men onmiddellijk degenen eruit die het vak gekozen hebben om het vak en ook hen die, om welke reden dan ook, onderwijzer geworden zijn, behalve omdat het vak hen aantrok. De gehele houding, de opvatting van het werk, de ernst waarmee dit verricht wordt, de geest die in de klas heerst, doen dit ogenblikkelijk aanvoelen. Ik weet wel, dat zij die een vierjarige opleiding gehad hebben, ook niet allen goede of zeer goede leerkrachten zullen worden, maar hun instelling is over het algemeen anders; men voelt aan dat het meestal een keuze des harten geweest is die hen de loopbaan van onderwijzer of onderwijzeres deed kiezen."

LEIDING VAN DE SCHOOL

De inspectrice van Boxmeer geeft in haar verslag aan hoe de leiding van de hoofden van scholen kan zijn en dat het geven van tactische leiding geen aanleiding behoeft te zijn tot een minder goede verstandhouding met het aan de school verbonden personeel. Zij schrijft daaromtrent het volgende:

"Bij de schoolbezoeken hoort men weleens de opmerking maken dat een hoofd der school dat zelf een klas heeft, zo moeilijk toezicht op het personeel kan uitoefenen en leiding geven.

Het is zeker dat een grote klas, vooral als de beide hoogste leerjaren gecombineerd zijn, die taak verzwaaert, maar ze maakt het toezicht en de leiding voor een goed hoofd toch niet onmogelijk.

Op onderscheidene wijzen is toezicht uit te oefenen; in een kleine school met weinig personeel zal het gemoedelijker en gemakkelijker gaan dan in een grote, maar zonder toezicht zal het daar ook niet gaan. Geregeld toezicht voorkomt het binnensluipen van misbruiken, het ontstaan van sleur; op verstandige manier uitgeoefend zal het aan de goede verstandhouding geen afbreuk doen.

Een hoofd dat geen toezicht uitoefent, zal weinig of niets van zijn school afweten, hij komt er geheel buiten te staan, hij wordt een klasse-onderwijzer, met een deel der administratie belast.

De goede verstandhouding loopt eerder gevaar bij een „laat-maar-waaien“-systeem, waaraan later op een krachtige wijze een eind moet worden gemaakt.

Ik wil hier achtereenvolgens nagaan hoe een hoofd dat zijn taak ernstig opvat, toezicht uitoefent.

Een hoofd dat zijn taak goed wil vervullen, loopt gevaar moeilijkheden te krijgen met het personeel dat in het nakomen van zijn plichten tekort schiet en dan gewoonlijk niet de minste op- of aanmerking kan verdragen.

Dat mag hem er echter niet van weerhouden op een behoorlijke wijze toezicht uit te oefenen.

Doet hij het op een verstandige wijze, weet hij eventuele opmerkingen in zachte vorm in te kleden en maakt hij ze onder vier ogen, dan zullen de meeste onderwijzers er geen aanstoot aan nemen.

Reeds de wetenschap dat er controle wordt uitgeoefend voorkomt al veel afwijkingen.

Een onderhoud onder vier ogen geeft ook gelegenheid jonge onervaren onderwijzers met raad en daad bij te staan en te helpen de tekortkomingen te boven te komen. Meestal zullen zulk een hulp en raad dankbaar aanvaard worden, omdat begrepen wordt dat ze om bestwil gegeven worden."

De inspecteur van Doetinchem rapporteert:

"Over de leiding van de schoolhoofden ten opzichte van de jonge leerkrachten hoort men nog weleens klachten, en dan meestal dat de leiding geheel ontbreekt.

Dit is een moeilijke kwestie. Geeft het schoolhoofd te veel leiding, dan wordt al gauw gezegd dat hij een dictator is, die zeker meer dan zijn leerkrachten niet volledig bevoegd zijn! Laat hij ze aan hun lot over, dan is het ook weer niet goed! Het wil mij voorkomen, dat hier ook de gulden middenweg de

juiste is: leiding, zonder al te veel dwang; leiding, zó gegeven dat die geen verbittering wekt, maar als een steun in de rug wordt gevoeld. Zulk een leiding is wel nodig!
 Leerkrachten die onder de leiding van een flink hoofd begonnen zijn, blijven daar meestal hun leven lang dankbaar voor!"

De inspecteur van *Heerlen* schrijft:

"In vele gevallen is de leiding der hoofden van scholen voortreffelijk te noemen. Toch zijn er nog al te veel die zich niet bewust zijn van hun verantwoordelijke taak in die zin dat zij wél met grote ijver de eigen klasse-taak verrichten, maar niet genoeg hun gezag ten opzichte van het onder hen gestelde personeel weten door te zetten. Voortdurend dring ik er bij de hoofden op aan dat zij regelmatig de klassen bezoeken teneinde zich op de hoogte te stellen van de prestaties der leerkrachten en van de vorderingen der leerlingen. Het aantal der hoofden die zich op deze wijze een beeld trachten te vormen van de stand en het verloop van het onderwijs aan hun school, neemt gelukkig toe."

En de inspecteur van *Roermond*:

"Zoals boven vermeld, werd slechts aan 10 scholen het zevende leerjaar verbonden, onder een aparte leerkracht, meestal het hoofd der school.
 De klacht dat vele hoofden zelf een zeer kleine klas nemen en hun onderwijzers met grote gecombineerde klassen laten zwoegen, wordt hierdoor wel enigszins ontzenuwd, vooral als men hierbij let op de grootte van deze zevende leerjaren, nl. 24, 22, 19, 18, 15, 13, 15, 12, 10 leerlingen, en daarbij in aanmerking neemt dat hiervoor een extra leerkracht kon worden aangesteld."

ADMINISTRATIEVE TAAK

Een klacht die in elk jaarverslag voorkomt, is die welke de inspecteur van *Breda* vermeldt over de onvolledige en foutieve invulling der jaarlijkse statistiek-formulieren en de niet tijdige inzending van administratie- en leerplichtmodellen door een aantal hoofden van scholen. Hij schrijft hierover:

"Nog steeds is het een toer van sommige (steeds dezelfde) hoofden de voorgeschreven administratieve gegevens binnen te krijgen, zelfs rappels moeten soms worden herhaald. Nonchalance en gemis aan administratieve aanleg zijn hiervan de oorzaak. De invulling van de statistiek-formulieren laat veel te wensen over; dit jaar moest ongeveer een derde gedeelte daarvan ter verbetering worden teruggezonden."

VERMINDERDE STUDIELUST

Verscheidene inspecteurs maken melding van de oprichting van *cursussen* voor de akten huishoudkunde, handenarbeid en vrouwelijke handwerken. Overigens valt er een vermindering te constateren van het aantal studerende voor een akte lager of middelbaar onderwijs.

De inspecteur van *Eindhoven* schrijft dienaangaande:

"Ook dit jaar is weer een tweejarige cursus begonnen voor de akte eenvoudige huishoudkunde. Op het ogenblik zijn er 22 leerkrachten die voor deze akte studeren. Het zijn grotendeels onderwijzeressen, zowel religieus als leken van buiten de stad, uit de dorpen in de omgeving. Hiertoe behoren ook een aantal hoofden van scholen.

Het ligt in de bedoeling van verscheidene dezer leerkrachten na het behalen van de akte het huishoudelijk onderwijs voor de hoogste leerjaren of de oprichting van een afzonderlijke vglo-school aan te pakken. In Eindhoven wordt wederom een cursus gegeven voor de akte handenarbeid; 19 leerkrachten studeren thans voor deze akte. Bovendien studeren 3 leerkrachten voor een middelbare bevoegdheid in dit vak. Overigens is de studiezijn de laatste jaren niet groot. Althans de resultaten van de studie voor bevoegdheden die speciaal voor het geven van onderwijs zijn bedoeld, tonen aan, dat er niet met ernst gewerkt wordt voor diverse lagere en middelbare akten."

De inspecteur van *Heerlen* schrijft het volgende:

„Het valt niet te loochenen — en bij benoemingen aan ulo-scholen wrekt zich dit reeds duidelijk — dat de studielust der onderwijzers ernstig heeft geleden. Ik verheél mij niet dat de benarde tijdsomstandigheden velen hebben gedwongen bijlessen te geven, waardoor zij geen tijd en energie voor de studie overhielden, maar ik ben er tevens van overtuigd dat de afschaffing van de beloning voor het bezit van een akte ongunstig heeft gewerkt. Onder verwijzing naar wat ik in dit verband reeds in mijn vorig jaarverslag opmerkte, wil ik thans opnieuw met aandrang vragen om de toekenning van een bedrag ineens bij het behalen van een akte, waardoor althans de gemaakte onkosten zouden worden gedekt. Dat men voor een ulo-betrekking in een eerste klasse standplaats een herhaalde oproeping moet plaatsen, is een verschijnsel dat door niemand kan worden misverstaan en al garandeert het aktenbezit niet de nodige pædagogische en didactische talenten, het gemis aan bevoegdheden zal zeer dikwijls een duidelijke aanwijzing zijn voor de ijver en energie van de betrokken persoon. Veelwaterij zal de vernieuwing van ons volksonderwijs beslist niet baten, maar ernstige en nauwgezette studie onder goede leiding kan niet nalaten een goede invloed uit te oefenen op de persoonlijkheid van de leerkrachten, en deze invloed is het, tegelijk met de verruiming van blik, die een allereerste vereiste zal zijn om de vernieuwing van ons onderwijs mogelijk te maken. Vernieuwing zonder een behoorlijke mate van inzicht, ontwikkeling en studielust acht ik niet mogelijk. Slechts hij die geleerd heeft zich met volharding te wijden aan de bestudering van een probleem, kan in staat geacht worden de onvermijdelijke sleur bij het onderwijs tegen te gaan. Niemand zal durven of mogen verwachten dat met het einde der vernieuwingscursussen de voltooiing van de daadwerkelijke vernieuwing is gekomen. Slechts de gedegen verwerking van het op de cursus gebodene kan leiden tot de vernieuwing, waartoe velen in hun hart zeker bereid zijn. Na het ongetwijfeld spectaculaire succes der cursussen zal thans het taie en onopvallende werk op lange termijn moeten worden aangevat van het realiseren in de school, van het experimenteren, observeren en steeds weer beproeven, steeds weer beginnen. In de plaats van het gretig beluisterde woord van de geestdriftige deskundige inleider zullen thans de volhardende gesprekken moeten komen met collega's op personeelsvergaderingen, afdelingsvergaderingen, in kleine groepen en kernen. Dit nu stelt hoge eisen aan de zelfucht van de betrokkenen, een zelfucht die dikwijls slechts in een stelselmatige studie kan worden aangekweekt.”

De inspecteur van *Tilburg* wijst op het gevaar van voorbarige conclusies. We lezen in zijn verslag:

„Om zich een volledig beeld van de studiezin der onderwijzers te vormen, moeten we hierbij noodzakelijk in acht nemen eerstens welke akten reeds in het bezit zijn van de thans in functie zijnde onderwijzers en vervolgens aan welke andere takken van studie men zich wijdde naast de studie voor de officiële akten voor het onderwijs. Het is uit den aard der zaak moeilijk na te gaan hoeveel tijd de onderwijzers der lagere scholen aan studie besteden en wat voor studie zij ter hand nemen. Ook hier geven behaalde getuigschriften althans enige objectieve maatstaf. Zo werd in de jaren 1947 en 1948 door 26 leerkrachten de hoofdkate behaald, 8 leerkrachten behaalden een Ward-diploma, 6 de akte handenarbeid, 5 behaalden het diploma landbouw-economie, één slaagde voor het staatsexamen theorie muziek l.o., 2 behaalden het diploma van leidster Montessori-l.o., 2 behaalden het R.-K. godsdienstdiploma A, 6 het R.-K. godsdienstdiploma B en 1 behaalde het diploma voor directeur van kerkkoren van de St. Gregorius-Vereeniging.

Verschillende van de hier genoemde niet officiële diploma's zijn voor de praktijk van het onderwijs in de school niet onbelangrijk. Belangrijker maar moeilijker dan het constateren van feiten en het vaststellen van de omvang van de feitelijke studie en bevoegdheden is de vraag op welke wijze de studie der onderwijzers bevorderd kan worden. Het scheppen en bevorderen van studiegelegenheden is belangrijk, maar niet voldoende, gezien de toestand in de inspectie Tilburg, die naar verhouding niet zoveel beter is dan het gemiddelde, terwijl hier toch door aanwezigheid van verschillende studie-mogelijkheden het studeren gemakkelijk wordt gemaakt.”

VERNIEUWINGSCURSUSSEN

Met waardering wordt allerwegen melding gemaakt van de oprichting van *vernieuwingscursussen*. De grote deelneming daaraan en de ijver waarmee de lessen worden gevolgd, worden door alle inspecteurs geprezen. Zo schrijft de inspecteur van *Arnhem*:

„De Minister kende subsidies toe aan de vernieuwingscursussen en schakelde hierbij de diverse organisaties van onderwijzers in. Thans zijn er vernieuwingscursussen uitgaande van:

1. De Nederlandse Onderwijzersvereniging voor de openbare onderwijzers;
2. Van de Katholieke Onderwijzersbond voor de Katholieke onderwijzers;
3. Van het Christelijk Paedagogisch Centrum voor de Prot.-Christelijke onderwijzers.

De openbare onderwijzers hebben het systeem van werkweken gekozen, zoals ze door het Rijkschooltoezicht in de volkshogeschool werden gehouden.

Deze cursussen worden nog steeds gegeven en reeds van alle openbare scholen uit de inspectie zijn deelnemers opgetrokken naar Huize „De Born” te Bennekom, waar de cursussen worden gehouden. De Rooms-Katholieke onderwijzers-organisatie koos een cursus van 10 studiemiddagen: gedurende 10 maanden een studiemiddag. Om de deelneming te bevorderen werd goedkeuring tot roosterafwijking gegeven gedurende de wintermaanden.

In de inspectie Arnhem werden vier cursussen gehouden, en wel te Wageningen, te Zevenaar en te Arnhem. Het aantal deelnemers bedroeg ongeveer 90 % van het aantal in aanmerking komende onderwijzers. De Prot.-Christelijke onderwijzers verenigden zich in het Christelijk Paedagogisch Centrum. Ze bestudeerden gedurende 4 middagen de vernieuwingsgedachte, waarvoor roosterafwijking werd verleend. De deelneming te Arnhem was zo groot dat de cursus moest worden gesplitst.

Van alle scholen die in aanmerking komen, zijn leerkrachten present. Men is dus vol belangstelling, maar de juiste weg is nog niet gevonden. Hier en daar is nog slechts van enige doorwerking van het geleerde en gehoorde sprake. Een tweetal openbare scholen vormt hierop een uitzondering: daar wordt op praktische wijze geëxperimenteerd, daar proeft de vakman aanstonds de toepassing van nieuwe ideeën.”

De inspecteur van *Roosendaal* brengt lof aan de onderwijzersorganisaties voor het werk dat zij in het belang van de vernieuwing verrichten. Hij schrijft:

„Een woord van oprechte waardering mag hier overigens uitgesproken worden voor de onderwijzers-organisaties en haar functionarissen, die zich in de laatste jaren steeds meer gewijd hebben aan de verbetering van het onderwijs.

Door het organiseren van de vernieuwings- en verfrissingscursussen en door in hun periodieken regelmatig en in toenemende mate plaats in te ruimen voor de bespreking van problemen van onderwijs en opvoeding, hebben zij van dit streven, ook naar buiten, blijk gegeven. Vooral de organisatie van de cursussen en daarnaast die van de regionale onderwijzersdagen vraagt van de leiders veel zorg en tijd. Als men dan nog in aanmerking neemt dat zij tot de zeer goedkope krachten mogen gerekend worden (voorzover zij hun werk zelfs niet gratis doen) en dat hun werk niet alleen aan de vakgenoten maar daarnaast en daarboven ook aan de school en dus aan de gehele gemeenschap ten goede komt, dan wordt men meer en meer overtuigd van de nuttige rol die deze organisaties in het gehele onderwijsbestel spelen. Met bijzondere waardering mag hier nog melding gemaakt worden van de stichting van het Rooms-Katholiek Paedagogisch Centrum te Breda door twee leerkrachten, een stichting, die zich zal bewegen en voorlichting wil geven op het gebied van onderwijs, opvoeding en gezondheidszorg in het bijzonder in het bisdom Breda. Tussen al de voorbijgaande hedendaagse activiteit belooft deze stichting voor geheel West-Brabant en een deel van Zeeland, en in het bijzonder voor het Rooms-Katholieke onderwijs, een blijvend levenwekkend element te zijn.”

Belangrijk is hetgeen de inspecteur van *Tilburg* over de vernieuwingscursussen en de organisatie daarvan schrijft:

„In de loop van dit verslagjaar werd ook in de inspectie Tilburg een aanvang gemaakt met de inrichting van de vernieuwingscursussen, georganiseerd door de K.O.V. Deze cursussen, die uit een 10-tal inleidingen bestaan, betrekking hebbende op de toepassing van de vernieuwingsideeën zowel bij het onderwijs in het algemeen als bij dat in verschillende vakken afzonderlijk, trekken veel belangstelling. Zij worden georganiseerd door de plaatselijke afdeling, en van de K.O.V.; zo zijn de afdelingen Tilburg en Hilvarenbeek in het najaar met een cursus begonnen, terwijl de afdeling Hapert de cursus wil laten aanvangen in het jaar 1949. De afdeling Tilburg heeft een drietal cursussen georganiseerd, omdat het aantal deelnemers te groot was en men tevens enige spreiding over de verschillende avonden der week wenste. Het werk van de vernieuwingscursussen verdient uit den aard der zaak alle aanbeveling en

waardering; het is toe te juichen dat de in de praktijk zijnde leerkrachten nog eens uitvoerig een uiteenzetting horen over de hedendaagse inzichten betreffende het onderwijs in het algemeen en van de vakken in het bijzonder. Het is daarom te belangrijker omdat het eigenlijke doel van de vernieuwingscursussen feitelijk hierin gelegen is dat het destijds door het K.O.V. gepubliceerde rapport over de reorganisatie van het onderwijs in de praktijk ingang moet vinden. In dit rapport liggen de voornaamste eisen en toepassingen der zogenaamde vernieuwing uitgewerkt in deze zin dat wat in het rapport wordt voorgeschreven in elke school kan worden verwezenlijkt. De commissie die dit rapport had samengesteld, was immers uitgegaan van de gedachte dat de reorganisatie meer in het teken moest staan van de evolutie dan in dat van een totale vernieuwing en reconstructie van het gangbare onderwijsstelsel. De voorgestelde reorganisatie zou moeten plaats hebben binnen het kader der bestaande school en elke onderwijzer(es) moest in staat zijn om met enige goede wil de idee der voorgestelde vernieuwing in praktijk te brengen. Het gevolg hiervan is geweest dat de ideeën van het reorganisatierapport sommigen misschien niet ver genoeg zullen gaan, anderen daarentegen wellicht al te ver zijn gegaan. Wat hiervan zij, wanneer wij de scholen en haar werkwijze confronteren met de idee van dit rapport, dan zien wij dat vele in vele opzichten niet aan deze norm voldoen. Het is daarom een goede gedachte van het K.O.V. geweest om door middel van de vernieuwingscursussen de aandacht van de onderwijzers der Rooms-Katholieke scholen op dit rapport te vestigen.

Aan de andere kant willen wij het nuttig effect van de vernieuwingscursussen niet overschatten. Vooreerst moeten wij opmerken dat de hierbedoelde vernieuwing een werk is van langere termijn. Het is niet mogelijk om in een zo uitgebreid corps in enkele maanden een nieuwe geest te brengen en toch bestaat de vernieuwing meer in het kweken van een nieuwe mentaliteit, in een nieuwe aanpak en instelling ten aanzien van leerling, leerstof en methode dan in een aantal ingevoerde nieuwe methoden of didactische maatregelen en reorganisaties. Vandaar dat de vernieuwingsactie zich over verschillende jaren zal moeten uitstrekken. In dit verband was het wellicht wenselijker geweest om de cursus van 10 lessen te verdelen over bv. 2 cursussen van 5 lessen in opeenvolgende jaren.

Vervolgens is het jammer dat tussen de verschillende inleiders aan één en dezelfde cursus, zowel als tussen de gezamenlijke inleiders aan de gezamenlijke cursussen, geen onderling overleg heeft kunnen plaats vinden. Het gevaar is thans niet denkbeeldig dat er inleiders op de vernieuwingscursussen optreden die zich noch baseren op het rapport, noch enige notie hebben van hetgeen door voorafgaande of volgende inleiders is behandeld of zal worden behandeld. Een gemeenschappelijke leiding vanuit een centraal punt van het werk der cursussen zou hier een eenheid hebben kunnen scheppen, die nog ruimte genoeg overliet voor individuele variatie. Ten slotte is er nog een omstandigheid die het vruchtbaar effect kan doen verminderen, namelijk het ontbreken van elk verband tussen de gegeven vernieuwingscursussen en de praktijk in de school na de gevolgde lessen. Toch zou dit verband alleszins gewenst zijn. Het is te vrezen dat op verschillende scholen ondanks de bijgewoonde lessen veel bij het oude blijven zal, niet door onwil maar meer door gebrek aan initiatief, dat bij enige leiding wellicht ware te wekken, zodat de aanpassing van de vernieuwingsgedachte aan het onderwijs in de eigen school gevonden zou kunnen worden."

De inspecteur van *Apeldoorn* vermeldt met instemming en waardering het werken volgens *belangstellingscentra*, zowel aan kleine als aan grote scholen. Hij geeft als voorbeeld het werk van een vijfmannsschool op de Veluwe. Hij schrijft daarover het volgende:

"De bedoelde school is een eenvoudige dorpsschool in Hoenderloo. De klassen 6 en 7 zijn nu bezig met het onderwerp K.L.M. of het vliegwezen. Het is een lust het werk van deze klassen te zien. Er is door de leerlingen gecorrespondeerd met luchtvaartmaatschappijen in Amerika, Argentinië, Denemarken, Noorwegen, Zwitserland, België en nog veel meer. Alleen al het opstellen van de brieven was een stuk taalwerk van de eerste orde. En telkens kwamen er stapels materiaal binnen; platen, foto's, reisgidsen, kaartjes, tarieven. De muren hangen vol en men waant zich in een reisbureau van de eerste rang. Aardrijkskunde, land- en volkenkunde en andere vakken komen spelenderwijze en occasioneel aan de orde. En dan begint de uitwerking. Na gezamenlijke ordening van de stof door de klas (klassengesprek, initiatief) komen allerlei onderwerpen ter tafel. De een ontdekt dit en een ander wat anders. Er worden tochten op kaart en papier gemaakt naar alle delen van de wereld en Europa. Vrachtprijzen met en zonder bagage worden berekend. Vlieguren, omzetting van plaatselijke tijden uit Buenos-Aires, Batavia en vele andere plaatsen in Nederlandse tijd geeft een prachtoefening. Daartussen door komen opstelletjes voor

over onderdelen van de stof. De leerkracht is bevorderd tot „hoofdredacteur“ en houdt de touwtjes onzichtbaar in handen. Een prettige werksfeer vult het lokaal. Daarnaast zijn de klassen 4 en 5 bezig met het project: „De Hoge Veluwe“, vlak bij school gelegen. De directie van dit interessante landschap leeft geheel mede. Foto's in het klein en het groot, tarieven, gegevens op biologisch en plantkundig gebied worden door de directie gratis beschikbaar gesteld. Zo komt het leven in de school. Ook worden er door de leerlingen excursies gemaakt op de Hoge Veluwe onder leiding van boswachters. Vogels worden opgezocht en bekeken in hun natuurlijke omgeving. En dat alles komt de school binnen. In de lagere klassen zijn de belangstellingscentra meer occasioneel, maar niet minder levend. Het is een lust in zo'n school te wezen en het maakt alleen jaloers er geen leerling te kunnen zijn.“

De inspecteur van *Helmond* maakt met dankbaarheid melding van een *tentoonstelling* betreffende het werken met belangstellingscentra, welke bij gelegenheid van zijn 25-jarig ambtsjubileum te Helmond gehouden werd. Hij schrijft daarover:

„De tentoonstelling droeg een streekkarakter maar ze verdiende om haar propagandistische waarde een landelijke belangstelling. Verschillende belangstellingscentra bleken mondeling en schriftelijk en praktisch tot in bijzonderheden uitstekend verzorgd en geslaagd te zijn. Ik noem maar: voorbereidende aardrijkskunde, tekenen als dienend vak, de tachtigjarige oorlog, ons kindje, de Mariaverering, Kerstmis, Pasen, de Peel, een bosboekje, huishoudonderwijs, ons kinderspeelgoed, handenarbeid, handwerken enz. enz., te veel om op te noemen. Maar alles zo nauwkeurig zelf gemaakt en verzorgd en zo minutieus doorgevoerd, dat ik kon zien dat mijn propaganda voor geleidelijke vernieuwing van het onderwijs niet vergeefs is geweest.“

VERKEERSINSTRUCTIELESSEN

Het toenemend snelverkeer en de slachtoffers die het jaarlijks eist, dwingen ertoe lessen in het verkeer aan de jeugd te geven. Om het onderwijzend personeel op de hoogte te brengen van de techniek der verkeersregels zijn in tal van plaatsen *instructielessen* gegeven door daartoe aangewezen deskundigen, in casu ambtenaren van Rijks- en gemeentepolitie. Het gebied der provincies en inspecties van het lager onderwijs werd daartoe in rayons of afdelingen verdeeld. Alle openbare en bijzondere scholen in de gemeenten binnen die rayons gelegen werden aangeschreven en het personeel der scholen uitgenodigd aan de instructielessen deel te nemen. De deelneming was zo groot dat op verschillende plaatsen dubbelvergaderingen gehouden moesten worden. De inspecteurs vermelden met voldoening het nut van deze lessen. Wij citeren slechts uit een paar inspectieverslagen waarin de gang van zaken nader is aangegeven. De inspecteur van *Tilburg* schrijft:

„In overleg met de districtcommandant der Rijkspolitie te Breda werd een plan opgemaakt, waarbij het in de bedoeling lag de hoofden der scholen en de onderwijzers rayonsgewijze uit te nodigen tot het bijwonen van een *verkeersmiddag*. Op deze verkeersmiddag zou door een deskundige van de verkeerspolitie een uiteenzetting gegeven worden over de voornaamste, thans geldende bepalingen en voorschriften van het hoofdverkeer. Het is namelijk gebleken, dat op scholen waar tot heden het verkeersonderwijs regelmatig gegeven wordt, dit vaak wordt gegeven aan de hand van uitgaven die geen rekening houden met de wijzigingen welke in de verkeersvoorschriften zijn aangebracht. Voor een behoorlijk slagen van deze instructiemiddagen werd de inspectie in enkele rayons verdeeld. Zo werden in Oisterwijk, Hilvarenbeek, Bladel, Baarle-Nassau en Goirle verkeersmiddagen gehouden. De personen der scholen kwamen op die middag in een zaal bijeen en ontvingen een verkeersles. Als leidraad bij het onderwijs werd gebruikt het boekje „Weten, willen en doen“, een uitgave van de K.N.A.C. De verkeerslessen werden druk bezocht. In de stad Tilburg, die niet onder het toezicht der Rijkspolitie valt, werden deze verkeersmiddagen nog niet gehouden. Wel zijn ze in voorbereiding. Toch werd van de zijde der gemeentelijke

verkeerspolitie in het verleden wel aan het verkeersonderwijs op de scholen aandacht besteed. Een der inspecteurs der verkeerspolitie bezocht namelijk elke week een school en gaf dan gedurende een voormiddag op de school een verkeersles voor de hoogste klassen, eerst theoretisch en daarna praktisch op de speelplaats. Dit verschijnen van de politie-inspecteur had bovendien het gunstige gevolg dat er tussen jeugd en politie een band werd gelegd, die zijn gunstige uitwerking niet zou missen. Deze instructielessen op de scholen zijn gestaakt. De inspecteur der politie die deze lessen gaf, heeft een zeer goed geslaagde praktische handleiding geschreven voor een systematisch verkeersonderwijs in de verschillende klassen van de lagere school. De commissaris van politie heeft ons mondeling en schriftelijk zijn medewerking toegezegd om een deskundige van de gemeentelijke verkeerspolitie beschikbaar te stellen om het onderwijzend personeel een instructieles te geven."

En de inspecteur van *Nijkerk*:

"In vele leerplannen werd dit jaar het verkeersonderwijs als nieuw vak ingevoerd. Het drukke verkeer op de weg en de vele ongelukken die dagelijks door verkeerde toepassing of veronachtzaming van de verkeersregels plaats hebben, maken opvoeding van de jeugd op dit terrein tot een gebiedende eis. Van jongsaf moet zij leren zich onder alle omstandigheden en te allen tijde stipt te houden aan de voorschriften en volkomen op de hoogte zijn van de betekenis der verkeersborden.

In een enkele gemeente had men dit onderricht reeds ter hand genomen; het was hier toevertrouwd aan de politie. Hoewel wij veel waardering hebben voor deze lessen, menen wij toch dat het verkeersonderwijs niet uitsluitend in handen van de politie moet worden gelegd. Noodwendig moet het zich dan beperken tot een enkele les per week, uitsluitend in de hogere leerjaren te geven. Teneinde dit onderwijs doeltreffend te maken, achten we het noodzakelijk dat het, zowel occasioneel als opzettelijk, in elk leerjaar door de klasse-onderwijzer wordt gegeven. Voorzover nodig moet instructie van de onderwijzers door verkeersagenten daaraan vooraf gaan. Een enkele les door een agent in het hoogste leerjaar, enige tijd voordat het verkeersexamen zal plaats hebben, zal de betekenis van dit examen zeer zeker verhogen. Zowel de politie als de onderwijzers bleken deze opvatting te delen.

Om het beoogde doel te bereiken werden te Harderwijk, Nijkerk en Ede in samenwerking met de plaatselijke afdeling van de Vereniging voor veilig verkeer, de betrokken burgemeester en de plaatselijke politie-autoriteiten een of meer vergaderingen met de onderwijzers belegd. De grote opkomst bewees steeds dat deze regeling van het verkeersonderwijs bij allen waardering vond.

De instructie van de onderwijzers kan op verschillende wijzen plaats vinden. In Harderwijk werd gedurende ruim drie maanden een zeer populaire en leerzame cursus gegeven door een verkeersdeskundige van de K.N.A.C. Een veertigtal onderwijzers en onderwijzeressen, tezamen met een zestal mannen van de politie, hebben deze cursus gevolgd. Dertig cursisten onderwierpen zich aan het examen voor het verkeersdiploma van de K.N.A.C.; zij slaagden allen.

Deze lessen werden gegeven na schooltijd en alle scholen voor glo en ulo en nijverheidsonderwijs leverden deelnemers. Het succes was groot.

Een zo langdurig onderricht is evenwel niet noodzakelijk. Te Nijkerk beperkte het zich tot enkele lessen, gegeven door een brigadier van de verkeerspolitie te Amersfoort, terwijl het in Ede is opgedragen aan de verkeerspolitie aldaar en ook slechts enkele lessen omvat."

§ 5. *De schoolgebouwen*

ALGEMENE TOESTAND

Naast een aantal jammerklachten over de toestand der schoolgebouwen treffen wij dit jaar toch ook een aantal vreugde-uitingen aan betreffende de reeds ingetreden verbeteringen. In de inspectie *Boxmeer* is veel gebeurd en vele scholen zijn weer tip-top in orde, schrijft de inspectrice. De inspecteur van *Eindhoven* stelde een onderzoek in naar de uiterlijke verzorging der scholen en bijbehorende gebouwen en komt tot de conclusie dat er nog veel te verbeteren valt. De inspecteur van *Tilburg* is weer optimistischer gestemd, terwijl de inspecteur van *Nijmegen* de toestand in dit door de oorlog zwaar getroffen gebied nog precair vindt.

Er is nog slechts een lichte verbetering te bespeuren. Wat de inspecteur van *Tiel* schrijft wordt op eigen wijze ook door andere inspecteurs gerapporteerd. Hij schrijft:

„Vele scholen zijn gevangenissen met hoge ramen en vensterbanken en matglas; de neerdrukkende invloed die zulk een gevangenis-omgeving op de psyche van het kind kan uitoefenen, is de schoolartsen bekend en meermalen getuigen artsen ervan hoe de kinderen juist door deze psychische remmen lichamelijke en geestelijk achteruitgaan, hoe zij lusteloos worden en prikkelbaar en geen eetlust hebben. Het is mede door het contact van de schoolartsendienst met de ouders door middel van het onderzoek van de schooljeugd dat de belangstelling der ouders voor de school groeiende is en dat de zin voor hygiëne meer begrepen wordt.

Gelukkig valt er ook van mooie hygiënische schoolgebouwen melding te maken, van scholen waar de leerlingen der lagere klassen aan de juffrouw hun handen tonen om te laten zien dat deze gewassen zijn, waar lage ramen zijn met een wijd uitzicht, waar bloemen bloeien op de vensterbanken en waar het zonlicht binnenstroomt.”

Vooral ook het sanitair schijnt aan veel scholen slecht verzorgd en onderhouden te worden. Op veel plaatsen is het onzindelijk en onhygiënisch.

SPEELPLAATSEN

Over de speelplaatsen bij de scholen worden eveneens vele klachten vernomen. Vele zijn niet behoorlijk verhard. Ze zijn stoffig en niet watervrij. Vele zijn ook niet doelmatig, doordat zij niet ingericht zijn voor het geven van onderwijs in de lichamelijke oefening. Dit is te meer nijpend, omdat speelvelden en terreinen voor dit doel bij de meeste scholen ontbreken. De inspecteur van *Maastricht* schrijft hierover:

„De speelplaatsen bij vele scholen verkeren in een dusdanige toestand dat zij in een nat jaargetijde te modderig en in een periode van droogte te stoffig zijn om voor het gymnastiekonderricht gebruikt te kunnen worden. In dit opzicht dienen nog veel verbeteringen te worden aangebracht.”

De inspecteur van *Waalwijk* rapporteert:

„Verschillende sportvelden zijn slecht onderhouden, sommige liggen te ver van de scholen verwijderd om geregeld te kunnen worden gebruikt. De speelplaatsen zijn in veel gevallen te klein, liggen heel dikwijls aan de klaslokalen, waardoor het gymnastiekonderwijs storend werkt op het onderwijs in de klaslokalen, terwijl bovendien nog opgemerkt moet worden dat van het aantal aanwezige speelplaatsen nog een deel niet of onvoldoende verhard is. Hierdoor ontstaat bij het oefenen gevaar voor verwondingen, terwijl bij een bodemoppervlakte bestaande uit grint, de lessen in lichamelijke oefening door stofopwerking of door massa's modder geen doorgang kunnen vinden.”

De inspecteur van *Zutphen* betreurt deze toestand eveneens met het oog op de lichamelijke oefening. Hij schrijft:

„Op vele plaatsen is het nog bedroevend, hoe slecht er de omstandigheden zijn waaronder de lichamelijke oefening gegeven moet worden, wat zeer te betreuren is nu het onderwijzend personeel doordrongen is van het feit dat de lichamelijke opvoeding een belangrijk deel is van de totale opvoeding. Wanneer men echter niets of te weinig heeft om dit vak regelmatig en met afwisseling in de stof te geven, moet dit noodgedwongen leiden tot minder animo om het te geven en ziet ook de consulent veel van zijn stimulerend werk verloren gaan. Geen wonder dat de bereidheid van het personeel dat onder zulke omstandigheden moet werken, tot het bezoeken van de applicatiecursussen die door de consulent gegeven worden, niet groot is. Met genoegen verwijst de consulent naar de vernieuwingscursussen die door de Rijksinspectie te Eerbeek georganiseerd worden en waar voor de lichamelijke opvoeding tamelijk veel tijd wordt ingeruimd, met het gevolg dat vele onderwijzers en onderwijzeressen na hun bezoek aan die cursus met nieuwe moed aan het werk gaan.”

ONDERHOUD

Men is begonnen met het binnen- en buitenverfwerk van vele scholen weer te vernieuwen. Daardoor zien verschillende scholen er weer fris en ooglijk uit. Vanwege de grote kosten die daarmee gemoeid zijn, is men daar op andere plaatsen echter nog niet toe kunnen komen. Hetzelfde geldt van het onderhoud van het meubilair. Ook dat is op veel plaatsen nog verveloos en verkeert daarbij in vervallen toestand. De scholen die hun meubilair door de oorlog verloren zagen gaan, hebben dat door nieuw kunnen vervangen. Andere scholen waar het meubilair onderkomen of beschadigd was, hebben het weer in een zo goed mogelijke staat gebracht.

Over het herstel van de oorlogsschade schrijft de inspecteur van *Roermond*:

„Het herstel van beschadigde scholen en het uitvoeren van noodzakelijk onderhoud — in bezettingstijd en de jaren daarna door gebrek aan materialen en werkrachten noodgedwongen uitgesteld — werden in 1948 in een vlot tempo voortgezet.

De technische herziening der Lager-onderwijswet 1920 gaf in paragraaf *1bis* een regeling betreffende oorlogs- en bezettingsschade ten aanzien van de verschillende categorieën van schoolgebouwen, zodat een vlottere afhandeling der nog lopende gevallen kon ter hand genomen worden.”

De inspecteur van *Nijmegen* schrijft:

„Het buitenverfwerk der scholen behoefde in veel gevallen noodzakelijke voorziening. De hoge kosten daarvan deed de schoolbesturen de schrik om het hart slaan. Echter, wil men niet in veel grotere onkosten vervallen, dient er toch uitvoering aan die werken gegeven te worden. De inmiddels hoger geworden vergoedingen per leerling kunnen een en ander helpen bevorderen. Dikwijls heb ik de schoolbesturen geadviseerd, de kosten over meerdere jaren te verdelen. Het opmaken van een begroting voor elk dienstjaar heb ik de schoolbesturen meermalen aanbevolen, opdat een zo doeltreffend mogelijke besteding van de gelden kan plaats hebben en vooral het onderhoud der gebouwen niet te lang wordt uitgesteld”.

SCHOONHOUDEN

Hoewel op veel plaatsen in het schoonhouden der schoolgebouwen enige verbetering is gekomen, wordt er toch nog algemeen over geklaagd. Als voornaamste oorzaken van de slechte reiniging zijn te noemen het gebrek aan schoonmaaksters, dat allerwegen gevoeld wordt, en de hoge lonen die deze als vergoeding vragen. Vaak zijn deze kosten zó belangrijk gestegen dat de schoolbesturen niet meer in staat zijn ze te betalen. De inspectrice van *Boxmeer* schrijft hieromtrent:

„Over het algemeen worden de meisjesscholen het best in orde gehouden. De jongensscholen en ook de gemengde scholen worden dikwijls zeer slecht gepoetst. Dat komt ook doordat het personeel te veel geld vraagt voor het schoonmaken van de school en de besturen niet in staat zijn meer te betalen. Gelijdelijk aan worden echter de scholen veel beter gepoetst. Wanneer men over het slechte poetsen een opmerking maakt, wordt deze wel ter harte genomen. Bij een volgend schoolbezoek kan men dan opmerken, dat de gangen, de klassen en de sanitaire inrichting beter zijn schoongemaakt.”

Ook de inspecteur van *'s-Hertogenbosch* memoreert de goede zorgen voor het onderhoud, die speciaal aan meisjesscholen ten koste worden gelegd. Hij schrijft:

„Overigens mag wel eens nadrukkelijk geconstateerd worden hoe met name de meisjesscholen, bestuurd en geleid door Zusters, ook met beperkte bedragen voor een keurig onderhoud zorgdragen; de gangen zijn fris, de klassen stofvrij, de ruiten helder! De leermiddelen worden overeenkomstig met zorg behandeld en gebruikt en hebben daardoor een lange levensduur.

Gelukkig zijn er ook vele andere scholen waar dit alles goed in orde is; activiteit van het schoolhoofd en toewijding bij het schoonmaakpersoneel zijn hiertoe onmisbare voorwaarden”.

VERWARMING EN VENTILATIE

Merkwaardig is wat de inspecteur van *Roosendaal* schrijft over de *verwarming* en de *ventilatie* der scholen. We lezen daaromtrent in zijn verslag:

„De verwarming van de schoolgebouwen geschiedt vaak zeer oneconomisch. Centrale verwarming brengt veel gemak mee, maar is, tenzij het een zeer groot gebouw betreft, duur. Deze duurte wordt vooral veroorzaakt door de grote hoeveelheid benodigde brandstoffen, waar een geringe loonsbesparing tegenover staat. Een groot verwarming voor scholen zo weinig economisch is, vloeit voort uit het feit dat de nuttige gebruikstijd in een ongunstige verhouding staat tot de totale stooktijd. Voor een weekelijkse behoefte van ongeveer 35 uur moet 108 uur gestookt worden. Bij kachelverwarming bestaat dit nadeel in veel geringere mate. Wanneer de gebouwen zeer groot zijn, hebben de bijkomende nadelen van de kachelverwarming (kosten van aanmaken en aanmaakmateriaal, de bezwaren aan de verplaatsing van de brandstoffen en de as verbonden, de noodzaak om als gevolg van het tijdrovende werk reeds vroeg in de morgen met het aanmaken te beginnen) een kosten- en ook materiaalverspilling ten gevolge, zodat de voordelen van de centrale verwarming dan duidelijk in het oog springen. Waar kachelverwarming toegepast wordt, dient niet alleen het hoofd der school, maar dienen ook de werkster en de klasse-onderwijzer enige notie te hebben van economisch stoken. Veel voorkomende fouten zijn:

1. Er zijn kachels gekozen die te klein zijn. Op koude dagen worden deze dan geforceerd, de beschermende vuursteenlaag smelt weg en de reparatiekosten worden zeer hoog.
2. De kachel wordt zonder een voldoende lange pijp met de schoorsteen verbonden. De verbrandingsgassen krijgen dan onvoldoende gelegenheid om hun warmte aan het lokaal af te staan en voeren meer warmte toe aan de buitenlucht dan aan het klaslokaal.

De beste oplossing is een behoorlijk grote kachel die diametraal tegenover de schoorsteennis in het lokaal geplaatst wordt en daarmee door een lange verticaal-en-horizontaal lopende pijp verbonden wordt. Op deze wijze is het goed mogelijk de helft op het brandstoffengebruik te besparen. Bovendien kan de kachel dan matig branden en is daardoor niet zo spoedig versleten.

Met de verwarming hangt de ventilatie nauw samen. Het beste systeem lijkt nog steeds het oude systeem Levoir—Van Bemmelen, dat jaren geleden algemeen werd toegepast maar om onbegrijpelijke redenen in onbruik is geraakt.

De ventilatie van de lokalen kan in de meeste scholen tegenwoordig slechts verkregen worden door de ramen te openen en laat vaak zeer veel te wensen over. Niet zelden druipet condensatiewater van de ramen af en de lucht die in het lokaal hangt, is vaak erg onfris. De onderwijzers merken het zelf meestal niet. Zij hebben zich aangepast. Ook de kinderen passen zich aan, maar nadelige gevolgen voor de gezondheid en de werklust van leerlingen en onderwijzend personeel kunnen op den duur niet uitblijven.”

Ook de inspecteur van *Nijmegen* klaagt over de ventilatie der scholen. Hij schrijft:

„De ventilatie in de schoolgebouwen is niet altijd afdoende en dit is niet altijd een gevolg van een gebrek aan constructies. In de meeste gevallen zien de leerkrachten de bediening over het hoofd; zij zijn bang voor tocht en voor een al te grote afkoeling, maar het gevolg is dat er dikwijls een benauwde, onaangename lucht hangt in de lokalen, die door de inzittenden schijnbaar niet wordt bemerkt, maar degene die van buiten komt, onmiddellijk opvalt. Een doorlopende, goed geregelde ventilatie is in elk lokaal noodzakelijk en daarvoor moet de leerkracht aandacht hebben.”

INTERIEUR

Wij vermelden hier nog wat de inspecteur van *Sittard* schrijft over het *interieur* der scholen:

„Geef de uiterlijke toestand van gebouwen en speelplaatsen nogal eens aanleiding tot critiek, met de inwendige verzorging is het ook vaak droevig gesteld. Vervelozie muren, vochtplekken, groezelige ramen, vuile gangen en vloeren, onderkomen banken en borden moesten meermalen gesignaleerd worden.

De sfeer van grauwheld en triestheid die hiervan het gevolg is, is paedagogisch en psychologisch voor leerkracht en leerling toch wel zeer funest.

Daartegenover kon gelukkig ook geconstateerd worden dat met een fleurige versiering, met bloemen en planten getracht was een prettige sfeer te scheppen die weldadig aandeed.

Wat overigens de versiering der lokalen betreft, moet het mij van het hart dat van werkelijke smaak, ook gezien vanuit de kindermentaliteit, uiterst zelden sprake is. Veelal gebruikt men als wandversiering de gebruikelijke min of meer stoffige, kromgetrokken, dikwijls gevlekte en vergeelde, vaak archaïstische schoolplaten ten dienste van aardrijkskunde, profane en gewijde geschiedenis of plant- en dierkunde-onderwijs.

De taaië traditie die hier van wandplaten spreekt, wil deze nu eenmaal in bonte verscheidenheid en soms in overdadige overvloed aan de klaswanden opgehangen zien. Behalve van aesthetische wansmaak getuigt dit mijns inziens ook van een tekort aan paedagogisch en didactisch inzicht. Als het moment aangebroken is waarop deze leermiddelen als aanschouwingsmateriaal in een bepaalde les dienst moeten gaan doen, is het nieuwe, het interessante en boeiende er reeds lang af. Ze hingen reeds zo lang aan de muur en trokken alleen in de eerste dagen in de „nieuwe klas“ de aandacht der leerlingen. Deze leermiddelen horen thuis in de platenkist en het moet voor de klas een evenement zijn als ze hieruit te voorschijn gehaald worden om aan de les in de onderscheidene vakken meer kleur en inhoud te geven. Als klasversiering zijn ze in het algemeen niet de geëigende objecten.

De vindrijke leerkracht kan aan platen uit illustraties en tijdschriften, uit reclameplaten en herinneringsprenten wel een voldoende gevarieerde voorraad van versieringsmateriaal verzamelen, die aesthetisch verantwoord is en tevens didactische betekenis kan hebben“.

NIJEUWBOUW EN SEMI-PERMANENTE BOUW

Hoewel er reeds heel wat nieuwe scholen gebouwd werden, is het tekort aan schoolruimte toch nog ontstellend groot. Ten bewijze hiervan citeren wij wat de inspecteur van *Helmond* alleen voor deze ene inspectie schrijft:

„Enerzijds tengevolge van vernieling gedurende de oorlogs- en bezettingsjaren, anderzijds door toename van het aantal leerlingen en leerkrachten van resp. 23 496 en 654 op 31 December 1940 tot resp. 26 137 en 750 op 31 December 1948 is er een groot tekort aan schoolruimte ontstaan. In 1948 is met de bouw van 26 schoollokalen begonnen, terwijl toezegging is gedaan en plannen in bewerking zijn voor 25 lokalen in 1949. In gebruik zijn thans nog 97 noodlokalen, waaronder 45 minder of in 't geheel niet geschikt voor het onderwijs. In 16 lokalen wordt nog bij roulering lesgegeven, terwijl in 13 lokalen 2 leerkrachten tegelijk lesgeven. Om aan alle scholen voor alle leerkrachten een gewoon goed leslokaal ter beschikking te hebben, zouden er nog 132 lokalen moeten worden bijgebouwd.“

Over *semi-permanente* bouw schrijft de inspecteur van *Roosendaal*:

„De in aanbouw zijnde scholen zijn zgn. semi-permanente scholen. De constructie is echter zeer solide en niet recht mag verondersteld worden dat zij een behoorlijk aantal jaren dienst zullen kunnen doen. De besparing op materiaal en bouwkosten, die de bedoeling was van het voorschrift betreffende de semi-permanente bouwwijze, werd verkregen door vereenvoudiging van de kapconstructie, het weglaten van wand en vloerbedekkende lagen en in het algemeen door een sobere afwerking. Waar het in 1947 niet mogelijk scheen beneden de prijs van f 25 000,— per lokaal een school te doen ontwerpen, blijkt het nu mogelijk voor de helft van dit bedrag tot een alleszins aanvaardbare oplossing te komen. Desondanks beloven deze scholen, ook voor het oog, goed te voldoen.“

De inspecteur van *Tiel* schrijft hierover:

„Wie een dergelijk zgn. semi-permanent schoolgebouw binnentreedt en ziet wat met deze bouwwijze bereikt kan worden, zal ophouden ernstige bezwaren tegen dit soort scholen te opperen. Een golf licht komt deze scholen binnen en de gebouwen zijn nu juist het tegengestelde van de eerder genoemde gevangenis-scholen. Wanneer men de school van buiten beziet, komen veel wensen naar voren die on vervuld zijn gebleven; is men echter eenmaal in het gebouw, dan voelt men zich opgenomen in een vriendelijke omgeving, waarin de kinderen zich op hun gemak moeten voelen. In zulke scholen is het leven en werken gezond.“

§ 6. *Bijzondere voorzieningen*

GENEESKUNDIG SCHOOLTOEZICHT

In de provincie Noordbrabant zijn districtsschoolartsen aangesteld. Zij oefenen hun werkzaamheid districtsgewijze over de gehele provincie uit, zodat in elke inspectie van het lager onderwijs een twee- of drietal van deze functionarissen werkzaam is. Hoewel de werkzaamheid der schoolartsen ten zeerste gewaardeerd en op prijs gesteld wordt, schijnt het juiste contact hier en daar nog niet gelegd en de volledige samenwerking tussen schoolarts en inspectie nog niet verkregen te zijn. Dit beginnend werk is een kwestie van overleg en moet nog uitgroeien.

Ook in Gelderland zijn schoolartsen districtsgewijze werkzaam en wordt voorzover nog nodig naar de juiste wijze van samenwerking gezocht.

In Limburg is de districtsschoolartsendienst nog niet ingevoerd. Enkele gemeenten hebben hier een schoolarts aangesteld, wiens functie een onderdeel vormt van de gemeentelijke gezondheidszorg. In andere gemeenten is de schoolartsendienst een nevenfunctie van de plaatselijke artsen. De instelling van een schoolartsendienst als hoofdfunctie was in voorbereiding in Zuid-Limburg, in het district Kerkrade. Onder de auspiciën van het Limburgse Groene Kruis zou ook hier een districtsschoolarts worden aangesteld. Het is de bedoeling dat deze dienst dan ook geleidelijk in andere delen der provincie Limburg tot stand zal worden gebracht.

Van *schooltandverzorging* is nog slechts in een paar gemeenten sprake.

TUBERCULOSE-BESTRIJDING

Door de artsen, verbonden aan de districts-consultatiebureaux en de daaronder ressorterende kringbureaux, heeft de keuring van onderwijzers op tuberculose bij hun infunctietreding geregeld plaats. Hier en daar werden weleens klachten gehoord over de langzame werking van enkele bureaux en het lang uitblijven der oproepingen voor onderzoek en de daarbij af te geven verklaringen. Bij het schoolbezoek wordt door de inspecteurs naar de aanwezigheid van deze verklaringen geïnformeerd en een onderzoek ingesteld. Hierbij bleek meermalen dat de administratie der hoofden van scholen niet in orde en geen afschrift der verklaringen aanwezig was. Wanneer blijkt dat leerkrachten niet in het bezit zijn van een geldige verklaring, wordt hiervan kennisgegeven aan het Ministerie.

Wat de inspecteur van *Roermond* over het geneeskundig schooltoezicht schrijft, geldt voor de meeste inspecties:

„De verstandhouding met de inspectie van de volksgezondheid is van de meest aangename aard. In gevallen van roodvonk, scabiës en griep werden adviezen verstrekt, niet alleen aan de betrokken hoofden van scholen via de inspecteur van het lager onderwijs, maar ook rechtstreeks aan behandelende geneesheren ter plaatse.

De tuberculose-controle van leerkrachten en leerlingen bleef uitstekend verlopen.

Het geneeskundig schooltoezicht voor alle gemeenten is nog niet volkomen geregeld.

Roermond heeft nog altijd zijn eigen schoolarts en enkele buitengemeenten hebben zich tot een kring verenigd.”

MELKVOORZIENING

Deze enige vorm van voedselverstreking door de school, welke in de oorlogs-jaren veelvuldig voorkwam, is thans bijna geheel verdwenen nu de melk vrij van distributie geworden is. Slechts in een paar inspectieverslagen wordt er nog melding van gemaakt. Ook daar wordt verwacht dat de melkverstreking in de school spoedig tot het verleden zal behoren. In verband met de stoornis die dit werk in de geregelde gang van het onderwijs teweegbrengt, is men er weinig enthousiast voor als dit in verband met de algemene gezondheidstoestand der leerlingen niet absoluut noodzakelijk is.

SCHOOLZWEMMEN EN SCHOOLBADEN

Door het weer in functie stellen der zwemgelegenheden en het herstel der sportfondsen neemt het schoolzwemmen in omvang toe. Verschillende inspectieverslagen maken er melding van. Ook het uitreiken van zwemdiploma's aan de leerlingen der hoogste leerjaren begint weer geregeld plaats te vinden. Op andere scholen kon schoolzwemmen niet doorgaan doordat het schoolbestuur daartegen bezwaren maakte. Bij het ene schoolbestuur zijn deze bezwaren van principiële en morele aard, bij het andere zijn er bezwaren vanwege de afstand tussen school- en zwemgelegenheden en het daaraan verbonden tijdverlies. Hieraan is op enkele plaatsen tegemoetgekomen door het zwemmen niet wekelijks maar om de twee of drie weken als vorm van lichamelijke oefening te geven.

SCHOOLRADIO

De invoering van de *schoolradio* staat nog slechts aan het begin. In slechts enkele inspectieverslagen wordt er melding van gemaakt. Over het algemeen is men over de waarde van de uitzending voor de gewone lagere school nog niet enthousiast of van haar wezenlijk nut overtuigd. Aan de scholen voor uitgebreid lager onderwijs is men dat hier en daar wel. Wij geven daarom als voorbeeld het oordeel van een enthousiaste leerkracht ener ulo-school voor meisjes, zoals wij dit vermeld vinden in het verslag van de inspecteur van *Eindhoven*:

„Mijn indruk van deze lessen is: het bijna beantwoorden aan een ideaal, dat ik mijzelf altijd heb gesteld, omtrent het ontvankelijk maken van meisjes voor goede muziek, om haar hierdoor enerzijds schadeloos te stellen voor het teveel aan intellectualistische vorming, en te trachten aan te vullen wat aan haar aesthetische vorming ontbreekt, anderzijds om haar te laten genieten van de schoonheid in auditieve zin, om haar hiermede een machtig middel aan de hand te doen in de muziek een sterk houvast mee te geven om door het schone het goede te doen bewaren.

Deze luisterlessen waren voor mijzelf bovendien een praatkans om de reactie van de klas te bestuderen, om de verschillende karakteren te observeren. Gaandeweg was een kleine verandering merkbaar in de manier waarop geluisterd werd. Aanvankelijk bij ontspanningsmuziek een tamelijk uitgelaten reactie, later heel langzaam een verwondering, daarna een geprikkelde nieuwsgierigheid, die wilde ontdekken wat er achter de klanken, melodie en compositie verborgen lag. Dit laatste groeide bij sommigen uit tot een warme belangstelling, die zich op verscheidene manieren uitte, bijv. het aanleggen van een „componistenschrijf” en het nazoeken van oude Libelle's, Het Rijk der Vrouw en vele andere tijdschriften om artikelen over de besproken componisten te bemachtigen. Een concert van Yehudi Menuhin te Eindhoven werd door verscheidene meisjes uit de klas, als gevolg van de lessen, bezocht. Het onafscheidelijk examentje waarmee men in onze tijd iedere cursus wil besluiten, werd ook afgelegd.

De „gidsen” verwierpen hierdoor het insigne muziek. De K.R.O. heeft iets losgeslagen bij de meisjes. De school beschikte reeds over een collectie grammofoonplaten met klassieke muziek. Door de prachtcollectie van de K.R.O. kan de klas nu ook al deze platen beluisteren. Het meest opvallende bij het beluisteren zelf is wel dat de na-oorlogse jeugd een afkeer heeft van inspanning. In het begin was de klas haast niet te krijgen tot luisteren met inspanning, met volle aandacht en overgave. Het muziek-half-uurtje beschouwden zij als iets heel gezelligs, waarbij van inspanning geen sprake mocht zijn. Nu luisteren zij ook thuis heel anders als de radio aanstaat. Nu kiezen zij met zorg uit het rijke programma „goede muziek”. Aan de wedstrijd, door de K.R.O. georganiseerd, waarbij vragen beantwoord of een opstel moest worden gemaakt naar aanleiding van de gegeven lessen, nam de klas deel. Bij de 25 prijswinnaars waren ook drie gelukkigen uit deze klas. Onder geleide mochten deze een bezoek brengen aan de K.R.O.-studio te Hilversum.”

CULTURELE MIDDAGEN

Enkele inspectieverslagen maken met instemming melding van gegeven schoolconcerten, jeugdtonaal en declamatie der leerlingen. Dit betreft in hoofdzaak ook weer meer de scholen voor uitgebreid lager onderwijs dan de scholen voor gewoon en voortgezet gewoon lager onderwijs. Het gebruik van *schoolfilm* en *beeldprojectie* vinden wij echter weer voor alle soorten van scholen vermeld. In enkele verslagen wordt aan het stilstaande beeld de voorkeur gegeven boven het bewegende. Het filmbeeld gaat naar het oordeel der critiek te vlug aan het jonge kinderoog voorbij.

SCHOOLTUINTJES

De inrichting van schooltuintjes wordt vermeld in de inspectieverslagen van *Tiel* en *Zutphen*. De inspecteur van Tiel maakt melding van de belangstelling die hiervoor in zijn inspectie bestaat, en de inspecteur van Zutphen geeft als zijn oordeel:

„Schoolwerktuinen bestaan in deze inspectie alleen nog maar aan een paar scholen voor vgl. De jongens vinden het buitengewoon prettig om er in te werken en ik meen dat deze tuinen ook bij de scholen voor vgl. in gebruik genomen moesten worden, niet alleen uit didactisch oogpunt, maar vooral, omdat een jongen die op zijn school zijn tuintje „deskundig” heeft leren bewerken, als volwassene in zijn vrije tijd er gemakkelijker toe komen zal naar spade en hark te grijpen, dan hij wie nooit geleerd is genoeg te scheppen in het bewerken van een tuintje.”

§ 7. De kosten van het onderwijs

EXPLOITATIEVERGOEDINGEN

Op één uitzondering na zijn alle inspecteurs het er unaniem over eens dat de voor het jaar 1948 vastgestelde vergoedingsbedragen volgens artikel 55bis en artikel 101 der Lager-onderwijswet 1920 absoluut ontoereikend waren voor de bestrijding van de noodzakelijke kosten en redelijke behoeften der scholen. Die gelukkige uitzondering vormt de inspectie *Arnhem*. De inspecteur schrijft:

„De financiële verzorging van het openbaar onderwijs was in alle gemeenten behoorlijk, terwijl ook de vergoeding per leerling voor de bijzondere scholen van dien aard was dat redelijke exploitatie mogelijk was.”

Uit alle andere inspectieverslagen zouden kortere en langere passages geciteerd kunnen worden die samen één grote klaagzang betreffende deze materie vormen. Zo schrijft de inspecteur van *Breda*:

„Dezelfde klachten van vorige jaren moeten ook nu nog worden geuit. Slechts schoorvoetend en met regenzin worden de vergoedingen verhoogd en in vele gevallen blijven ze beneden een redelijk peil, dat in staat stelt de scholen behoorlijk te exploiteren. De aandrang die door het Rijksschooltoezicht wordt uitgeoefend om tot andere en hogere vergoedingen te komen, wordt door verschillende gemeente-besturen beschouwd als een ingrijpen in de bevoegdheden van gemeente en schoolbesturen.”

Door het Rijksschooltoezicht werden berekeningen gemaakt omtrent de werkelijke uitgaven van een groot aantal scholen over de gehele hoofdinspectie verspreid. Aan de hand van de ervaring en de praktijk werden de gemiddelde bedragen nagegaan welke voor de bestrijding van de kosten, bedoeld in artikel 55 der Lager-onderwijswet 1920, onder de letters *e*, *f*, *g*, *h* en *p* noodzakelijk waren. Zodoende werden normen verkregen waaraan de voor de scholen benodigde bedragen konden getoetst worden en waarmee bij de definitieve vaststelling der vergoedingen rekening kon worden gehouden. Waar in verschillende gemeenten geen openbare scholen meer in stand gehouden worden en elke maatstaf voor de bepaling der bedragen ontbreekt, meende men op deze wijze een basis te verschaffen en meer uniformiteit in de vaststelling der bedragen te verkrijgen. Deze normen werden na overleg met Gedeputeerde Staten aan de gemeentebesturen megedeeld. Dank zij deze actie en de daarbij verkregen goedkeuring en steun van genoemde provinciale beroepscolleges werd voor het jaar 1948 reeds een aanzienlijke verbetering verkregen. Toch blijft er in de zuidelijke provincies nog steeds een grote achterstand bij de doorsnee-vergoedingen die in de noordelijke en westelijke provincies van het land jaarlijks beschikbaar gesteld worden. Verschillende inspectieverslagen memoreren dankbaar de reeds verkregen verhogingen en verbeteringen. De inspecteur van *Helmond* schrijft daaromtrent:

„Dank zij de belangstelling van Gedeputeerde Staten nadert de praktijk langzaam de behoefte. Tot nog toe betekende de vergoeding ex artikel 101 voor verschillende gemeenten niet meer dan een begrotingspost, die zo laag mogelijk moest worden gehouden. Door de belangstelling van Gedeputeerde Staten zijn verschillende gemeenten tot het inzicht gekomen dat voor behoorlijke onderwijsresultaten ook behoorlijke exploitatiemogelijkheden nodig zijn en worden de vergoedingsbedragen vastgesteld die de behoefte zeer benaderen of bereiken.”

In het verslag van de inspecteur van *Eindhoven* lezen we:

„De door de eerste hoofdinspectie voorgestelde normen en het overleg met Gedeputeerde Staten van Noordbrabant hebben tot resultaat gehad, dat de vergoedingsbedragen voor de exploitatie der scholen, ex artikel 55*bis*, juncto artikel 101, der Lager-Onderwijswet 1920, door de gemeentebesturen in 1948 over het algemeen hoger werden vastgesteld dan in het vorige jaar.

Aangezien de gemeenschappelijke circulaire, uitgaande van de eerste hoofdinspectie, pas in Januari 1948 kon verzonden worden, was in verscheidene gevallen reeds de termijn verstreken waarbinnen beroep kon worden aangetekend.

Verscheidene beroepen van schoolbesturen hadden een langdurige procedure als nasleep. Uiteindelijk werden deze, dank zij Gedeputeerde Staten, ontvankelijk verklaard.

Bedragen van f 16,— per leerling voor het gewoon lager onderwijs blijken toch weer te laag te zijn. Het schoonhouden der lokalen, de normale onderhoudskosten aan gebouw en meubilair, kosten voor verwarming en prijsstijging van leer- en hulpmiddelen zullen het noodzakelijk maken dat minimale eisen voor het volgende jaar enige guldens boven f 16,— uitgaan.”

De inspecteur van *Roosendaal* rapporteert:

„De gemeentelijke vergoedingen ex artikel 101 der Lager-onderwijswet 1920 zijn geleidelijk wat hoger geworden. Dit gunstige resultaat is te danken aan het overleg tussen Gedeputeerde Staten en het Rijks-schooltoezicht. Geheel bevreemdend is de toestand in alle gemeenten echter nog niet. Maar er is reden voor de verwachting dat het jaar 1949 een voortgaande verhoging dezer bedragen zal te zien geven, zodat in alle gemeenten de schoolbesturen over een behoorlijk bedrag zullen kunnen beschikken om de noodzakelijke uitgaven te bekostigen.”

De inspecteur van *Nijmegen* wijst tevens op een doelmatige besteding van de beschikbaar gestelde gelden. Hij schrijft:

„Mede onder aandrang van de inspectie raken de gemeentebesturen er meer en meer van overtuigd dat een behoorlijke vergoeding per leerling voor de exploitatie van de scholen noodzakelijk is. De sterk gestegen lonen en prijzen eisen een billijke verhoging van het exploitatiebedrag. De meeste gemeentebesturen erkennen de noodzaak hiervan en laten zich gaarne leiden door de vanwege het Rijks-schooltoezicht ontworpen normen. Ik kan daarbij meestal gewagen van een prettige samenwerking met genoemde instanties. Het is daarom noodzakelijk dat de schoolbesturen al het mogelijke doen om tot een zo juist mogelijke besteding der gelden te geraken, opdat de gebouwen behoorlijk worden onderhouden en de inventarissen zo goed mogelijk verzorgd en tijdig vernieuwd en verbeterd worden.”

Verscheidene inspecteurs wijzen op de grote verschillen tussen de door de gemeenten vastgestelde bedragen onderling. In de inspectie Tiel schommelen de bedragen tussen f 9,42 en f 26,58 voor het gewoon lager onderwijs. De inspecteur van Zutphen verwacht een verbetering tengevolge van het wettelijk voorschrift dat de vaststelling der bedragen niet meer gelijktijdig met de vaststelling der gemeentebegroting behoeft plaats te hebben. Hij schrijft dienaangaande:

„Vele schoolbesturen zullen de wetgever dankbaar zijn dat hij bij de jongste wetswijziging het bepalen van het bedrag ex artikel 55bis enz. niet langer gebonden heeft aan het vaststellen der gemeentebegroting, want van de 14 gemeentebesturen welke deze inspectie omvat, waren er vijf die niet aan dit voorschrift hadden kunnen voldoen en waar dus voor de bijzondere scholen de vergoeding ex artikel 101 als regel niet voldoende was voor een behoorlijke exploitatie, daar deze vastgesteld werd in een tijd waarin alles minder uitgaven eiste. Voorzover deze bedragen volgens het wettelijk voorschrift vastgesteld konden worden, varieerden ze voor het glo van f 12,45 tot f 22,05, voor het vglg van f 15,83 tot f 25,52 en voor het ulo van f 16,67 tot f 27,61.”

De inspecteur van *Heerlen* memoreert de medewerking welke van de gemeentebesturen werd ondervonden en vestigt tevens de aandacht op de onderlinge verschillen tussen de bedragen voor zijn inspectie:

„De burgemeesters der verschillende gemeenten toonden veel begrip voor de moeilijkheden der besturen en de daaruit voortvloeiende bezwaren en nadelen voor het onderwijs. Mede dank zij hun steun werden de vergoedingsbedragen voor 1949 in de meeste gemeenten belangrijk verhoogd, al konden nog niet in alle gemeenten de bedragen geheel met de normen in overeenstemming worden gebracht. Voor het volgend jaar werd dan meestal een nieuwe verhoging in het vooruitzicht gesteld. Stemt dit alles zeer tevreden, niet vergeten mag worden dat de thans geldende normen in dit rayon zeker geen weelde betekenen en dat de bonafide schoolbesturen, die in de voorbije jaren ondanks de lagere vergoedingsbedragen toch de gebouwen behoorlijk hebben onderhouden en de leermiddelen regelmatig hebben aangevuld, belangrijke bedragen hebben ingeschoten en soms op zware lasten zitten. Nauwkeurige observatie der prijsvormende factoren acht ik dan ook gewenst.

Voor de ulo-scholen variëren de uitkeringen in het jaar 1948, vastgesteld volgens art. 55bis, 1e lid, of art. 101, 5e lid, van f 17,50 tot f 24,55 per leerling. Voor de lagere scholen varieert de uitkering van f 11,— (voor de gemeente Ubach-over-Worms) tot f 18,25 (voor de gemeente Kerkrade). Voor de vglg-scholen varieert de uitkering van f 11,— tot f 19,—. Voor *Maastricht* variëren de bedragen van f 9,43 tot

f 16,12 voor het gewoon lager onderwijs, voor het voortgezet gewoon lager onderwijs van f 16,25 tot f 23,40 en voor het uitgebreid lager onderwijs van f 12,23 tot f 24,61.

De inspecteur van *Roermond* maakt een vergelijking tussen de bedragen der laatste drie jaren. Hij schrijft daarover:

„Het gemiddeld bedrag per leerling, bedoeld in artikel 55bis en artikel 101 der Lager-onderwijswet 1920, onderging in het afgelopen jaar een kleine stijging. Deze bedragen waren over de laatste drie jaren gemiddeld:

	glo	vglo	ulo
1946.	f 9,15	f 10,40	f 16,30
1947.	11,75	13,72	19,76
1948.	12,40	15,83	20,70

Deze vergoedingsbedragen zijn over het algemeen onvoldoende voor een behoorlijke exploitatie van een normale school, gezien de enorm gestegen onderhoudskosten van gebouwen, speelplaatsen en meubilair en de eveneens zeer grote prijsstijging van leermiddelen, schoolbehoeften, brandstoffen en werklonen. Dat in 1948, blijkens het kleine aantal beroepen, genoeg genomen werd met deze lage vergoedingsbedragen, is te verklaren uit het feit dat vele scholen na de bevrijding als oorlogsschade grote bedragen kregen uitgekeerd voor herstel van gebouwen en inventaris.

Nu alles wederom zijn normale gang gaat, komt men tot het inzicht dat de begrotingen niet meer sluitend te maken zijn.”

In de inspectie *Sittard* schommelen de bedragen voor het gewoon, voortgezet gewoon en uitgebreid lager onderwijs tussen resp. f 10,50 en f 15,—, f 13,— en f 18,37, f 17,50 en f 23,14.

Met de Nederlandse scholen in België schijnt het al niet beter gesteld te zijn dan met die in ons land. De inspecteur van *Roosendaal* schrijft daaromtrent:

„In Mei 1948 werd aan de inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie *Roosendaal* het toezicht opgedragen op de in Brussel en Antwerpen gevestigde Nederlandse scholen. Deze scholen werden in Juli bezocht. Geconstateerd werd dat in het bijzonder de school te Antwerpen in grote financiële moeilijkheden verkeerde, censeels door het te geringe bedrag der exploitatievergoeding in verband met de grote duurte, anderdeels door de moeilijkheden verbonden aan de incassering van de uit Nederland overgemaakte gelden.

In beide moeilijkheden werd voorzien; in de eerste doordat de subsidievoorwaarden voor de beide genoemde scholen werden gewijzigd, waarbij op de exploitatievergoeding, die f 25,— per leerling bedroeg, een tijdelijke toeslag van 100% werd verleend, en in de tweede doordat een weg werd gevonden die tot snellere overmaking der subsidies kon leiden.”

§ 8. Het schooltoezicht

TAAK EN WERKWIJZE

Bij het begin van het verslagjaar aanvaardden de nieuwbenoemde inspecteurs in de bij Koninklijk besluit van 22 Augustus 1947, no. 9, ingestelde inspecties *Nijkerk*, *Sittard* en *Waalwijk* definitief hun functie. Door de vorming van deze drie nieuwe inspecties werd het ressort der omliggende inspecties ingekrompen, hetgeen speciaal voor de grootste dezer inspecties een aanmerkelijke verlichting betekende. Het totaal aantal inspecties bedraagt thans 20. In deze inspecties zijn naast de inspecteurs een tiental consultants voor de lichamelijke opvoeding werkzaam. Het gebied van elke consultant omvat twee inspecties. Tegen het einde van het jaar werden eveneens drie schoolopzieners voor het toezicht op het kleuteronderwijs tewerkgesteld, namelijk in district I, omvattende de pro-

vincie Limburg en de inspecties Eindhoven en Helmond, mej. Mr. E. M. F. Spits; in district II, omvattende de overige zes inspecties in de provincie Noordbrabant, mej. H. M. R. Voss en in district III, omvattende de provincie Gelderland, mej. G. Grolle.

Naar mijn bevinding verrichten de inspecteurs en schoolopzieners alsmede de consulenten hun taak met grote ijver en toewijding. De samenwerking der gemeentebesturen en schoolbesturen met de hoofden van scholen en het onderwijzend personeel komt het onderwijs ten goede. De onderlinge verhouding is van collegiale en vriendschappelijke aard. Hun aller streven is gericht op de bevordering van de bloei en de degelijkheid van de opvoeding en het onderwijs onzer jeugd en het doorvoeren van de verfrissings- en vernieuwingsideeën in onze scholen. Over de samenwerking met gemeente- en schoolbesturen schrijft de inspecteur van Tilburg:

„Gaarne maken wij melding van de aangename samenwerking tussen de diverse gemeente- en schoolbesturen enerzijds en de inspectie anderzijds. Eveneens van de prettige wijze waarop de hoofden der scholen en het personeel ons bij ons werk tegemoetkomen. De samenwerking tussen gemeente- en schoolbesturen onderling is als regel zeer goed en hierdoor wordt de taak der inspectie in aangelegenheden die beider belang raken, ten zeerste vergemakkelijkt.”

De inspecteur van Nijmegen schrijft:

„In het afgelopen jaar heb ik alle scholen in mijn inspectie kunnen bezoeken, sommige zelfs tweemaal. Met grote waardering kan ik getuigen van de medewerking die ik allerwegen mocht ondervinden, zowel van gemeente- als van schoolbesturen, zowel van de hoofden als van het overige personeel. Dit heeft zijn gunstige invloed op het onderwijs niet gemist. Met blijdschap heb ik de vooruitgang over het afgelopen jaar gadeslagelagen.”

Aan het verslag van de inspecteur van Heerlen ontleen we het volgende:

„De medewerking die ik in 1948 van nagenoeg alle school- en gemeentebesturen mocht ondervinden, heeft mijn taak aanmerkelijk verlicht. Ik kan mijn waardering daarover niet genoeg uitspreken. Het afgelopen jaar was er een van zeer drukke werkzaamheden. Gaarne zou ik mijn schoolbezoeken vermenigvuldigen en intensiveren. De veelzijdigheid van de inspectietaak laat dat echter niet toe. Uiteraard acht ik het schoolbezoek het belangrijkste onderdeel van mijn werk, maar vele vergaderingen en besprekingen zijn van zo'n rechtstreeks belang voor de onderwijszaak dat ik deze niet zou willen missen. De overgang van een gedeelte der inspectie Heerlen naar de nieuw gevormde inspectie Sittard betekende administratief een belangrijke verlichting van mijn taak, die ik trouwens niet zou kunnen vervullen zonder de voortreffelijke bijstand van mijn bureau-hulp.”

DIENSTAUTO

Het werk der inspectie is omvangrijk en van velerlei aard. Van de activiteit van de leden van het schooltoezicht wordt veel gevergd. Het gebruik van een dienstauto komt de inspecteurs van uitgebreide landelijke inspecties, die reeds in het bezit daarvan zijn, zeer ten goede. De inspecteur van Tiel schrijft hierover:

„De moeilijkheden van het schoolbezoek in de inspectie Tiel schuilen in de grote afstanden en de slechte verbindingen, terwijl de weersomstandigheden het reizen gedurende vele dagen onmogelijk maken. Het gebruik van een auto verlicht de taak van de inspecteur aanmerkelijk en het is daardoor mogelijk een nauwer contact te leggen tussen gemeente- en schoolbesturen en het Rijksschooltoezicht. Ook representatie bij ouderavonden, jubilea, schoolopeningen enz. liggen nu binnen zijn bereik. Nog moge gewezen worden op het belangrijke feit dat met gebruikmaking van een auto, indien nodig, enige scholen op één dag voor een kort bezoek ter informatie, voor enquête, voor controle of anderszins in aanmerking kunnen komen.”

Wat hier van de Betuwe gezegd wordt, geldt ook voor de Veluwe en de Achterhoek van Gelderland. Zo schrijft de inspecteur van *Roermond*:

„Door het beschikbaarstellen van een dienstauto werd het mogelijk alle scholen in deze inspectie in het jaar 1948 één of meer malen te bezoeken, terwijl ook besprekingen met gemeente- en schoolbesturen hierdoor vergemakkelijkt werden en veel tijdrovende correspondentie vermeden kon worden.”

Wat hier voor Midden-Limburg wordt aangevoerd is ook van toepassing voor Noord- en Zuid-Limburg. Luisteren wij slechts naar de inspecteur van *Maastricht*, die zijn liedje van verlangen hier zingt:

„Het is te betreuren dat de toestand van 's lands financiën niet toelaat dat ook de inspecteurs in een inspectie met zgn. goede autobus-verbindingen voor hun dienstreizen gebruik kunnen maken van een eigen auto. Dat het schoolbezoek dan veel frequenter en het gehele werk veel effectiever zou kunnen zijn, behoeft wel geen betoeg. Speciaal in de eerstkomende jaren, waarin de vernieuwing zich in de scholen zal moeten voltrekken, waarbij stimulerende en instruerende hulp van de inspecteur in vele scholen niet of nauwelijks zal kunnen worden gemist, zou een frequent schoolbezoek van groot belang voor het onderwijs zijn.”

In Noordbrabant zijn het de inspecteurs van Helmond, Roosendaal en Waalwijk die zich verheugen in het bezit van een dienstauto. Naar ons beste weten wonen er in de overige vijf inspecties van deze provincie¹⁾ ook wel smeden die van tijd tot tijd op hetzelfde aambeeld slaan.

BUREAU HOOFDINSPECTIE

De hoofdinspectie heeft een belangrijke steun aan het vele en deskundige werk dat verricht wordt op het bureau te *Nijmegen*. Wij brengen daarvoor onze hartelijke dank aan de eerste ambtenaar en de hem ter zijde staande bureauhulp.

¹⁾ Nl. de inspecties Boxmeer, Breda, Eindhoven, 's-Hertogenbosch en Tilburg (zie Onderwijsverslag 1947, blz. 170/171).

IB. VERSLAG HOOFDINSPECTEUR TWEEDE HOOFDINSPECTIE

Provinciën Zuidholland, Noordholland, Zeeland en Utrecht

LAGER ONDERWIJS EN VERVOLGONDERWIJS

§ 1. Toestand van het lager onderwijs in het algemeen

1948 — EEN JAAR VAN GEDENKEN

Het jaar 1948 is een jaar geweest dat in de historie zeker vermeld zal worden als een jaar van gedenken.

Allereerst, doordat in 1948 het 50-jarig regeringsjubileum gevierd werd van onze geliefde Koningin Wilhelmina, die van 1898 af ons land met vaste hand geregeerd had en na haar ballingschap, gedurende de bezettingsjaren, in ons land algemeen weer met vreugde was begroet.

De inspecteur in de inspectie *Breukelen* zegt daarvan in zijn verslag het volgende:

„Het valt niet te ontkennen dat 1948 voor ons volksleven een jaar van unieke betekenis was, waarvan de herinnering tot in geslachten zal voortduren. Gedeeltelijk was dit bij de jaarwisseling reeds te voorzien en in de eerste circulaire die de Minister liet uitgaan, werd dan ook de aandacht der scholen gevraagd voor de grote dingen die te komen stonden, t. w. het gouden regeringsjubileum van H. M. Koningin Wilhelmina, de herdenking van de Vrede van Munster en die van de Grondwetsherziening van 1848. Deze feiten waren van zó groot belang voor ons volksbestaan dat ze elk afzonderlijk aan dit jaar reeds een bijzondere glans zouden hebben verleend, maar gezamenlijk hebben ze 1948 gestempeld tot een jaar van dusdanige betekenis dat de voorspelling niet gewaagd is dat ze — om dicht bij huis, i. c. dicht bij de school, te blijven — oorzaak zijn dat in de jaartallenboekjes van komende generaties dit jaar zeker zal voorkomen, hoezeer het leren van jaartallen ook mocht worden besnoeid.

Het culminatiepunt van sterk nationaal leven werd ongetwijfeld bereikt in de eerste dagen van September. En terecht, want van hoe grote betekenis de twee andere feiten voor de ontwikkeling van ons zelfstandig volksbestaan en van onze democratische vrijheden ook geweest zijn, van die beide is H. M. Koningin Wilhelmina gedurende een halve eeuw niet alleen het verheven symbool geweest, maar zij heeft ze overeenkomstig haar eed mettedaad meer dan iemand verdedigd en gehandhaafd. De algemene dankbaarheid daarvoor vond zijn publieke, massale uiting in de grootse huldiging, aan Hare Majesteit ter gelegenheid van haar regeringsjubileum gebracht. Deze huldiging kreeg een nog dieper klank door de eveneens algemene droefheid over het feit dat Koningin Wilhelmina in dienst van land en volk zózeer haar krachten had uitgeput dat zij het ogenblik gekomen achtte haar taak neer te leggen en afstand te doen van de troon.

De eengezindheid waarmee heel het volk zich onmiddellijk met haar schaarde rondom de troon van H. M. Koningin Juliana, was niet alleen een gevolg van de warme genegenheid die sinds jaren de jonge Koningin als Prinses der Nederlanden werd toegedragen, maar tevens een der schoonste vruchten van het wijs en rechtvaardig beleid harer Koninklijke Moeder. Meer dan misschien ooit in de geschiedenis vindt ons volksleven met zijn veelvuldige verscheidenheden, soms tot tegenstellingen verscherpt, zijn gesloten vastberaden eenheid in de gemeenschappelijke liefde voor ons vorstenhuis.

De beleving daarvan is van de grootste betekenis voor de vorming van een goed en groot Nederlanderschap, niet alleen onder de volwassenen, maar vooral ook onder de jeugd van ons volk en terecht werd in de zojuist gememoreerde circulaire van de Minister op de mogelijkheden voor de school in dezen de aandacht gevestigd. Deze zijn, voorzover ik kon nagaan, schier overal in de inspectie benut. In de algemene feestviering heeft de school een zeer belangrijk aandeel gehad en dat niet alleen in de gemeente Baarn, die zich met recht als woonplaats van het Koninklijk gezin bevoorrecht acht, maar ook tot in de verst afgelegen hoeken, waar de meeste schoolkinderen de Koninklijke familie slechts kennen van de portretten in school en huis en van de foto's uit de krant. Zowel vóór als na de Septemberdagen getuigden de verzamelingen uitknipsels op de documentatieborden en in de jubileumcabiërs, dat de huldigings- en kroningsfeesten gedurende vele weken het grote belangstellingscentrum waren geweest.”

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Amersfoort* lezen we:

„Het regeringsjubileum van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina was aanleiding voor het jubileumcomité te Amersfoort om een commissie voor het lager onderwijs in het leven te roepen die zou nagaan op welke wijze de drie herdenkingen, welke in 1948 plaats vonden, door de kinderen der lagere scholen op zinvolle wijze konden worden meegevierd. De inspecteur van het lager onderwijs was voorzitter der commissie. Zijn suggestie om aan alle kinderen der openbare en bijzondere scholen een map te schenken waarin krantenuitknipsels, foto's, programma's enz., betrekking hebbende op de herdenking van de Vrede van Munster, de Grondwetsherziening van 1848 en het 50-jarig jubileum van H. M. Koningin Wilhelmina konden worden verzameld, vond algemeen ingang.

Onder het onderwyzend personeel der scholen werd een *prijsvraag* uitgeschreven voor het ontwerpen van een *herinneringsprent*. Twee inzendingen werden bekroond, vermenigvuldigd en aan alle kinderen uitgereikt.

Het ene ontwerp, van mej. W. G. van Dorresteyn (Zuster Felicia), verbonden aan de R.-K. school voor ulo, Muurhuizen, Amersfoort, vertoont de Onze Lieve Vrouwetoren, de Amersfoortse kei en twee schoolkinderen boven het wapen van het Huis van Oranje. De oranje-appelen stellen de vier prinsesjes voor. In de linkerbovenhoek vindt men het stadswapen van Amersfoort.

De andere tekening symboliseert de Vrede van Munster en de Grondwetsherziening onder een afbeelding van de Koningin; deze werd ontworpen door de heer G. van Wijland, tekenleraar aan de openbare ulo-school, Schoollaantje, Amersfoort.

Niet tevergeefs werd een beroep gedaan op de scholen om met raad en daad de leerlingen bij te staan. Een ware verzamelwoede greep de kinderen aan, en het is voor ons een prettige gedachte te weten dat duizenden kinderen een map vol herinneringen aan dit jaar bezitten, die wellicht jarenlang in een kast of een laaije zal liggen, maar in de toekomst zeker van tijd tot tijd in hun handen zal komen om bekeken te worden.

Een woord van welgemeende dank aan de ontwerpers en aan het gemeentebestuur van Amersfoort, dat op royale wijze alle onkosten voor zijn rekening nam, is, naar ik meen, ook hier op zijn plaats. Het onderwijs en de versterking van de nationale gedachte werden hier op aangename en leerzame wijze bevorderd.

De inspecteur in de inspectie *Zaandam* schrijft:

„De Nederlandse scholen hebben in 1948 gedurende enkele maanden in het teken gestaan van de jubileums- en kroningsfeesten, toen twee Vorstinnen uit het Huis van Oranje, levende symbolen van de eenheid en verbondenheid van een verdeeld volk, voor de onverdeeld optrekkende schooljeugd beurtelings en samen het middelpunt waren van uitbundige hulde en stil gebed.

Ook in de inspectie Zaandam is geen enkele school achtergebleven. In alle gemeenten werden de programma's gezamenlijk opgesteld en afgewerkt en wisselden aubades, optochten, wedstrijden, filmvoorstellingen, kinderspelen en sportevenementen elkaar in grote verscheidenheid af.

De film „50 jaar" is bijna overal vertoond.

Overigens hebben in de week van 31 Augustus tot 6 September tal van scholen, naast het gemeenschappelijk programma, leerlingenavonden georganiseerd, waar door de jeugd werd gedeclameerd, gemusiceerd of een toneelstuk opgevoerd en waarvoor van de zijde der ouders vaak even grote belangstelling getoond werd als door de leerlingen.

Het was een goede gedachte van verschillende comités aan de jeugd een blijvende herinnering aan deze historische dag mede te geven. Het boekje

Koningin Wilhelmina
1898—1948

houdt in vele gezinnen de herinnering levendig aan de onvergetelijke hoogtijdagen in de geschiedenis van het Nederlandse volk en van het Huis van Oranje."

Uit deze aanhalingen blijkt reeds duidelijk hoe ook de leerlingen bij deze grootse herdenking betrokken werden. Bijzonder goed kwam dit wel uit in de inspectie *Hoorn*, waar het gouden regeringsjubileum, als de voornaamste nationale gebeurtenis van het jaar 1948, werd aangegrepen om ook de schooljeugd daarbij te betrekken en vooral ook de vernieuwingsgedachte daarin tot uiting te brengen.

In het verslag van de inspectie *Hoorn* lezen we daarvan het volgende:

„Ik heb bij rondschriften van 16 April 1948 aan alle gemeente- en schoolbesturen een opwekking toegezonden om de leerlingen der scholen actief te betrekken in het gouden regeringsjubileum van onze Koningin. Dit zou kunnen geschieden door het tot stand brengen van een werkstuk dat blijk zou geven van grote liefde voor en grote hechtheid aan de geboortegrond en aan het vaderland. Woonplaats, gewest en vaderland vormen begrippen van steeds groter omvang en rijker betekenis. Wij stelden ons voor, dat op alle scholen der inspectie in de hogere leerjaren een centre zou worden uitgewerkt dat in zijn mooiste vorm zou kunnen uitspreiden tot een herinneringsalbum, als blijvende gedachtenis aan dit regeringsjubileum.

Voor het centre werden door de inspectie de volgende richtlijnen gegeven:

1. Elke school stelt een beknopte geschiedenis samen van de eigen woonplaats, woonstreek of parochie, uitgaande zoveel mogelijk van wat bewaard is gebleven in de woonplaats of in een naburig museum. Aanvankelijk was elke nederzetting een afgesloten geheel, dat geleidelijk werd opgenomen in groter verband (West-Friesland, Waterland); nog later maakt het deel uit van het gewest Holland, thans van het Koninkrijk.

Besproken wordt de plaatselijke geschiedenis in verband met de naaste omgeving (dorp, ingesteld op naburige stad); de middelen van bestaan in verband met de natuurlijke ligging (zeevaart, walvisvaart, scheepsbouw).

De afgeslotenheid der aparte delen door meren en brede wateren was oorzaak van dialectische verschillen, zelfs van nabijgelegen plaatsen, van verschil in muntwezen, in klederdrachten, enz. Vervlakking door toenemend verkeer!

De geschiedenis weerspiegelt zich in de oude gebouwen ter plaatse.

Met tekeningen en foto's toelichten!

Elk vlek of dorp is drager van een eigen cultuur, als deel van een streekcultuur. Plaatselijke gebruiken bespreken en toelichten (Sint-Maarten, Palmvaren, Luilak, Louwen, enz.). Kinderspelen vroeger en nu. Speeliedjes. Ook de droogmakerijen beschikken over voldoende stof: het belang van de vroegere meren, gevaaren! Leegwater. De droogmaking. Polderbestuur. Bestaansmiddelen!

2. De geschiedenis der woonplaats of streek betrokken in de grote gebeurtenissen der vaderlandse historie (Middelouwen, Spaanse tijd, Napoleontische tijd, wereldoorlogen).

3. De betekenis van de regering van H. M. Koningin Wilhelmina voor woonplaats, gewest en land.

De opwekking had een geweldig resultaat: van alle kanten kwamen bewijzen van instemming en toezeggingen tot medewerking.

Talrijke gemeentebesturen voelden zich geroepen leiding te geven bij het totstandbrengen van dit werkstuk.

Overleg met de Rooms-Katholieke Vernieuwingsraad leidde ertoe dat ook van deze zijde op enthousiaste wijze medewerking der scholen werd toegezegd.

De stof werd gewoonlijk eerst op de scholen behandeld. Voor de leerkrachten der scholen geen kleinigheid! Er bleek eerder te klagen over gebrek aan toegankelijk en geordend studie- en leesmateriaal dan over gemis aan belangstelling en goede wil bij de onderwijzers en leerlingen. Buitenstaanders kunnen amper beseffen hoeveel moeizame arbeid een goede behandeling van deze leerstof vergt. Bevoorrecht waren de scholen in Andijk, die een pasklare dorpsgeschiedenis van de hand van de heer Kistenmaker geïllustreerd kregen.

Toch zijn een honderdtal scholen erin geslaagd, de streekhistorie te verzamelen in goede opstellen, in albums, rijk geïllustreerd, door groeps- en individueel werk. Er is een prachtig stuk streekhistorie vastgelegd, dat steeds gevat werd in Oranje-omlijsting. Elk album vertegenwoordigde een takje en alle centres samen vormden een mooie tak van de aloude Oranjeboom. De jeugd beleefde het regeringsjubileum niet enkel op de feestdag, maar meer nog gedurende de vele uren dat zij in naartogende arbeid haar beste krachten gaf aan de vervolmaking van het werkstuk.

In de feestweek van September werden de werkstukken tentoongesteld. Het begon met een tentoonstelling van de gezamenlijke scholen in de gemeente Beemster, waar het gymnastieklokaal maar niet groot genoeg bleek om al de gemaakte werkstukken te kunnen omvatten. Het gebodene stond op een zeer hoog peil. Wat kinderen niet tot stand kunnen brengen, als men ze de kans maar geeft!

Andijk volgde. „Het begin was vrij eenvoudig: werk van schoolkinderen zou tentoongesteld worden. Leerlingen uit de hoogste klassen van de lagere scholen verzamelden alles wat ze konden vinden over de historie van hun eigen dorp: oude vertelsels, foto's en tekeningen en verder de historie van het Koninklijk Huis in de laatste vijftig jaar. Het beste werk zou tentoongesteld worden . . . een aardige

gedachte. Maar . . . een tentoonstelling alleen van kinderwerk leek wat simpel en zo ging het groeien en het groeide en wies gestadig door de vlijt van de medewerkers en door de hulp tenslotte van de hele burgerij. Honderden inzendingen kwamen binnen! Van de moeite om dat alles te rangschikken spreken we hier niet . . . maar het groeide en Dinsdagmiddag was alles klaar en kon de tentoonstelling officieel geopend worden.

Wat hebben ze genoten, die oude Andijkers! Mannen . . . vrouwen . . . En de jeugd? Liep die maar ineens alles achteloos voorbij? Och, ze stonden er ietwat vreemd tegenover, al die oude dingen waarvan ze zo weinig wisten . . . Maar, hoe veranderde dat, wanneer er maar even wat uitleg gegeven werd! Hoe schitterden hun ogen, als er met de tondeldoos gedemonstreerd werd en hoe aandachtig luisterden ze naar de verklaring hoe de molens werkten op de molenkolk, die wijlen Roelof Prins zo kunstig en natuurgetrouw nabootste in maquettevorm.

Aan belangstelling heeft het niet ontbroken: ruim duizend bezoekers heeft deze tentoonstelling getrokken, en dat is voor een dorp heel wat. Oud-Andijk leefde weer!"

Ook de tentoonstellingen te Hoorn, Purmerend, Edam en Wognum, georganiseerd door de gemeentebesturen met medewerking van het onderwijzend personeel, gaven grote voldoening. De werkstukken der leerlingen vormden de hoofdschotel, terwijl daarnaast plaatselijke historische oudheden werden gedemonstreerd.

De tentoonstellingen te Hoorn en te Purmerend droegen meer een regionaal karakter. Purmerend etaleerde het werk der scholen van Waterland, terwijl in Hoorn het beste werk uit de gehele inspectie werd samengebracht. 62 scholen zonden haar beste werkstukken naar Westfrieslands hoofdstad. Het gemeentebestuur van deze stad had de historische raadzaal voor de opening der tentoonstelling beschikbaar gesteld. De hoofdinspecteur van het lager onderwijs in de tweede hoofdinspectie opende de tentoonstelling met een toepasselijk woord. Hier werd een stuk belevingsonderwijs gedemonstreerd dat leerkrachten en leerlingen wekenlang in een verhoogde spanning had gehouden. De esthetische inslag van het onderwijs in de inspectie Hoorn kreeg zijn volle kans; artistieke albums waren er tentoongesteld, werkstukken van zo grote kunstzinnigheid dat outsiders ze nauwelijks als kinderwerk wilden aanvaarden. Hier werd opnieuw gedemonstreerd, dat het onderwijs volgens de methode van het centre d'intérêt eerst dan goed tot zijn recht kan komen als de leerkrachten vooraf de gunstige voorwaarden voor deze methode hebben weten te scheppen: het hanteren van een mooi en duidelijk schrift, waardoor het lopend schrift blijkens de ervaring niet kan gehandhaafd blijven; het activeren van de verzameldrift der kinderen, die over een arsenaal van materiaal kunnen beschikken; het zelfstandig illustreren van de tekst, waarvoor de tekenmethode Parlevliet noodzakelijk blijkt; het opvoeden van de kinderen tot een zelfstandige bearbeiding van de behandelde stof."

GELEIDELIJKE VOORUITGANG

Schier algemeen wordt door de inspecteurs geconstateerd, dat het jaar 1948 het eerste jaar na de bevrijding is geweest waarin weer normaal kon worden gewerkt. De inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* schrijft daaromtrent in zijn verslag:

„Nu het jaar 1948 afgesloten is, geloof ik, dat met vreugde geconstateerd kan worden dat er inderdaad enige verbetering in het onderwijs te bespeuren valt. Die verbetering bestaat, naar het mij voorkomt, vooral hierin dat er meer *vastheid* is op te merken.

Het Nederlandse schoolwezen had vooral behoefte aan enige rust. Een rust, die het in de bezettingsjaren helaas niet heeft gekend en die het ook in de jaren daarna nog niet mocht genieten. Het maatschappelijk leven was dermate ontwricht en het evenwicht in het persoonlijk leven te zeer verontrust dat aan de school en het onderwijs daardoor niet ernstig geleden zouden hebben. Gelukkig zijn we, naar algemeen geconstateerd wordt, het dieptepunt voorbij.

Natuurlijk rijzen er thans nieuwe vragen die evenzovele moeilijkheden zullen blijken te zijn. Een van de moeilijkste vragen is wel deze: Hoe kunnen wij ons onderwijs doen aanpassen aan de *veranderde psyche* der jeugd, doen beantwoorden aan de ingrijpende veranderingen in het maatschappelijk leven en tevens in overeenstemming brengen met de wijzigingen op internationaal gebied?

De school is nu eenmaal, ook krachtens haar aard, een behoudend element. Als geheel genomen gaat zij zelden voor; meestal volgt ze. Pas wanneer de modificaties in het maatschappelijk leven zich enigermate gaan stabiliseren, komt er in de school en in het onderwijs enige wijziging. Ik acht het dan ook van grote betekenis dat de wetgever de mogelijkheid heeft opengelaten om van het algemene onderwijs-schema af te wijken en dat er wegen zijn om ernstige en controleerbare proeven te nemen met nieuwe didactische inzichten en nieuwe opvattingen."

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Hilversum* lezen we:

„Langzamerhand begint de toestand van het lager onderwijs in mijn inspectie weer normaal te worden. Rust en orde keerden na de bezettingsjaren weer terug in menig gezin — en ook in de school. De schoolgebouwen konden in 1948 alle weer regelmatig gebruikt worden; kolengebrek was geen reden meer tot buitengewone vacaties; het leerjaar verliep zonder onderbreking. Dit zijn belangrijke factoren. Het leerplan dient te zijn „een regelmatig voortschrijdend geheel”; het onderwijs zelf dient echter evenzeer aan deze eis te voldoen. De gehele houding van het kind, zijn gedrag, zijn belangstelling, zijn denken en zijn geheugen eisen regelmatig, voortschrijdende en aaneengesloten arbeid. Nog doen zich in de middel- en hogere klassen de gevolgen van de vroegere onrust en onderbreking soms gevoelen. Meermalen stuit de onderwijzer op moeilijkheden die het gevolg zijn van hiaten in de vaardigheid of in de kennis welke in de lagere klassen moet worden verworven; maar in doorsnee kan het onderwijs weer regelmatig voortgang hebben.

Een andere belemmering werd in het verslagjaar weggenomen doordat verschillende gemeenten door de gewijzigde Rijksuitkering financieel weer „onafhankelijk” in plaats van „noodlijdend” werden. Dit gaf wat ruimer armslag. Gemeentebesturen kunnen er weer over gaan denken hoe men bij de begroting bv. aan het onderwijs weer meer zorg kan besteden. En de zorg die het onderwijs vraagt, ook financieel, is niet gering. Klaagt niet elke huismoeder en elk hoofd der school dat „alles veel duurder is geworden”? Leermiddelen zijn in de bezettingsjaren niet vernieuwd, wel verwaarloosd; na de bezetting waren ze „niet te krijgen”. Menige inventaris vroeg dan ook zeer dringend om aanvulling en vernieuwing. Maar een gemeente als Hilversum bv. kwam weer onder de financiële druk uit — en de raad stond voor de aanvulling van de inventarissen der openbare scholen (2 voor ulo, 1 voor vgl. en 12 voor glo) aan burgemeester en wethouders een crediet toe van rond f 20.000,—. Het was nodig. Maar aan de andere kant stemt het tot voldoening dat het weer kan — en dat het geschiedt!”

De inspecteur in de inspectie *Alphen aan de Rijn* rapporteert:

„Wanneer men de omstandigheden waaronder de scholen thans werkzaam zijn, vergelijkt met die van de oorlogsjaren, is er in het algemeen genomen veel reden tot blijdschap.

Rust en orde zijn weergekeerd, vrijwel overal is het normale schoolleven van voorheen hersteld. Met de bekende regelmaat der traditionele schooltijden gaat het onderwijs weer zijn dagelijkse gang. Van een achterstand als gevolg van de onderbreking van het onderwijs in vorige jaren kan eigenlijk niet meer gesproken worden. De leerlingen die thans de hogere klassen der lagere school bevolken, hebben voldoende tijd en gelegenheid gehad om de schade in te halen.

De vorderingen op de meeste scholen beantwoorden dan ook aan de eisen die daaraan gesteld moeten worden.

De mogelijkheid tot vervanging van oude leerboeken en tot aanschaffing van de benodigde schoolbehoeften is aanzienlijk verbeterd.

De toewijzing van textielpunten ten dienste van het handwerkonderwijs is in de scholen met vreugde begroet.

De oproep tot vernieuwing en verfrissing van het onderwijs begint weerklink te vinden. Vele leerkrachten nemen deel aan een cursus en trachten in de praktijk met het behandelde hun voordeel te doen. Ook de tot stand gekomen salarisverbetering heeft gunstig op het onderwijs gewerkt. Niet in het minst doordat menig onderwijzer minder dan voorheen een of andere bijverdienste najaagt met de nadelige gevolgen voor de school. Ik heb echter ook meer dan één leerkracht aangetroffen die eertijds het onderwijs had verlaten, maar, mede aangelokt door de tegenwoordige salarisregeling, in de school was teruggekeerd. Aanvankelijk mochten ze dan enige moeite hebben zich weer in de onderwijsproblemen in te werken, het leven buiten de schoolmuren had hun, naar het mij voorkwam, geen kwaad gedaan.”

TOCH NOG WEL KLACHTEN

Wanneer we hebben geconstateerd dat 1948 geleidelijke vooruitgang heeft gebracht, dan betekent dat niet dat er nog niet heel veel factoren zouden zijn die belemmerend op het onderwijs werken. De inspecteur in de inspectie *Alphen aan de Rijn* heeft nauwkeurig acht gegeven op de klachten die hem ter ore kwamen; hij geeft daarvan de volgende opsomming:

„1. *Vertrik van leerkrachten*, en de moeilijkheid, soms de onmogelijkheid, in de ontstane vacature te voorzien. Enkele onderwijzers in militaire dienst worden door tijdelijke krachten vervangen. Zodra

laatsgenoemden elders een vaste benoeming krijgen, vertrekken ze weer en veroorzaken nieuwe mutatie en onrust in de betrokken school.

Indien de vacature niet tijdig wordt vervuld, is men genoodzaakt tot het combineren van klassen over te gaan, een maatregel die in vele gevallen zeer bezwaarlijk is.

Van de hulp van gehuwde onderwijzeressen is op meer dan één school met dankbaarheid gebruik gemaakt.

2. *Geen voldoende schoolruimte*, zodat één of meer klassen buiten het schoolgebouw moeten worden ondergebracht.

Ook vindt men, mede als gevolg van het ruimtegebrek, in enkele scholen twee leerkrachten in één lokaal, dat dan uiteraard overvol is, terwijl de lesgevers elkaar ongewild hinderen.

Eén school laat wegens gebrek aan ruimte 2 klassen werken volgens het zgn. wisselsysteem. Wel een oplossing, maar in het verband van het schoolgeheel verre van ideaal. Er zwerft practisch altijd een klas in de omgeving van de school vrij rond.

3. *Gemis gymnastieklokaal*. Nu weer een nauwkeurig toezicht wordt uitgeoefend op het geven van het onderwijs in de lichamelijke oefening, stuit men meer dan voorheen op het bezwaar dat er op vele plaatsen geen behoorlijk lokaal voor dit vak beschikbaar is. Rekening houdende met de weersgesteldheid, is het vooral des winters dikwijls bezwaarlijk de kinderen buiten te laten oefenen.

4. *Vakleerkrachten* voor gymnastiek zijn zeer moeilijk te krijgen. Er zijn niet altijd voldoende eigen leerkrachten bevoegd en geschikt, zodat er of onrust ontstaat door wisseling of combinaties van klassen, of toegegeven wordt aan de neiging het vak te verwaarlozen.

5. Hoewel toegegeven wordt dat er thans een ruimere mogelijkheid is tot *voorziening van leermiddelen en schoolbehoeften*, wordt de te lage gemeentelijke vergoeding door vele schoolhoofden als een rem gevoeld om tot de noodzakelijke aanschaffing en vervanging in voldoende mate over te gaan.

6. Het vertrek der leerlingen op *14-jarige leeftijd* is voor vele hoofden een bron van ergernis. De zevende klas brokkelt langzaam maar zeker af. Bovendien, naarmate de veertiende verjaardag meer in zicht komt, gaat de ijver van een groot deel der leerlingen verflauwen en wordt het schoolbezoek minder trouw.

7. *De beweeglijkheid der leerlingen* was meer dan eens het onderwerp van gesprek. Kan in het algemeen van de Rijnstreek opgemerkt worden dat de kinderen er druk zijn, sommige hoofden menen dat de nervositeit, overgebleven uit de oorlogsjaren, mede een rol speelt, vooral in de hogere leerjaren. Eén schoolhoofd merkt op dat, waar zelfs onderwijzers met ervaring hiervan last hebben, zulks te meer het geval is met jonge leerkrachten. Volgens hem openbaart zich de beweeglijkheid het sterkst bij het intreden van ontspanning, zoals bij het verwisselen der lessen en in het vrije kwartier. Ik acht dit laatste een natuurlijke reactie van algemene aard. Ik kan echter niet ontkennen dat een zekere ruwheid en achteloosheid der leerlingen mij voor en na de schooltijden meer dan eens zijn opgevallen."

INVLOED VAN DE TIJDSOMSTANDIGHEDEN OP DE LEERLINGEN

Het is niet voldoende om alleen maar te constateren dat de jeugd meer of minder beweeglijk is, maar het is ook nodig dat de *oorzaken* daarvan worden opgespoord. De inspecteur in de inspectie *Utrecht* vermeldt daaromtrent in zijn verslag:

„Het is een ervaringsfeit dat zelfs zeer jonge kinderen onbewust de invloed ondergaan van de psychische gesteldheid van hun omgeving. Zijn er spanningen in het gezin, is er onrust bij de ouders, dan heeft dit — ook al trachten de ouders zich te beheersen — onmiskenbaar invloed op de baby. Hoeveel te meer zullen dan in deze wereld van onrust, spanning en vrees „de daverende dingen dezer dagen” hun invloed uitoefenen op de schooljeugd, welke deze dingen via gesprekken, radio en courant verneemt: de controverse Amerika—Rusland, de oorlog in China en Palestina, de atoombomb, Veiligheidsraad, Indonesië, politieke actie, enz. Het is waarlijk geen wonder dat de jeugd minder rustig is dan voorheen, dat de concentratie heeft geleden en dat door de veelheid der prikkels oppervlakkigheid en onnaauwkeurigheid zijn toegenomen. Dit alles in vergelijking met de meer gelijkmatige en weinig schokkende tijden van vóór de oorlog. Vergelijken we de tegenwoordige tijd en de na-oorlogse jeugd met die van het donkere tijdvak 1940—1945, dan is er zeker geen reden tot pessimisme en zien we gelukkig, zij het een langzaam, volksherstel. En waar de jeugd uiteraard deel uitmaakt van het volk, mogen we ook ten aanzien van de jeugd de zaken niet te zwart zien. Zeker, er zijn neerdrukkende tendenzen: er is in de wereld een rekort aan gezag, geduld en liefde, in de eerste plaats in de gezinnen, maar de opvoedkundige vraagstukken (ook betreffende de opvoeding van de opvoeders) vinden belangstelling en er is in verschillende kringen een ernstig streven naar goede voorlichting op dit terrein.”

De inspecteur in de inspectie *Amsterdam* constateert een grote verbetering; hij schrijft namelijk:

„Naarmate de economische toestand meer en meer normaal en het leven in de gezinnen dus ook regelmatig wordt, veranderen ook de mentaliteit en het gedrag van de schooljeugd. De „zwarte handel“, die vroeger onder de jeugd op de speelplaats en op straat in allerlei vormen welig tierde, heeft opgehouden; het leven is voor de kinderen rustiger geworden en het kost hun blijkbaar minder moeite om zich geconcentreerd bezig te houden met de dingen die in de school aan de orde komen.”

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Amersfoort* lezen wij:

„Algemeen is de klacht dat concentratievermogen, belangstelling en geheugen der leerlingen tegenwoordig aanzienlijk geringer zijn dan in de jaren vóór de oorlog. Indien deze klacht gerechtvaardigd is en over geheel Nederland gehoord wordt, zal dit probleem ernstig bestudeerd moeten worden.

In de methoden die bij ons onderwijs gevolgd worden, zal meer dan voorheen oefenstof moeten worden ingelast waarbij het geheugen en de concentratie worden gevormd, in zoverre dit mogelijk is.

Het gemis aan belangstelling is enerzijds het gevolg van de wijze van lesgeven, anderzijds vloeit dit gemis voort uit de instelling van de leerlingen op de leerstof.

Vanzelfsprekend zal de onderwijzer met alle hem ten dienste staande middelen de belangstelling der leerlingen mogen, ja, zelfs móeten trekken.

Men mag echter niet over het hoofd zien, dat hij hierbij aan grenzen gebonden is en dat ook de leerling van zijn kant medewerking moet verlenen.

Die medewerking, welke zich uit in leergierigheid, vlijt en gehoorzaamheid, treft men in het algemeen bij de moderne jeugd te weinig aan.

Hoewel het steeds meer de gewoonte wordt de ouders en de sfeer van het gezin aansprakelijk te stellen voor het bovengenoemde gemis, kom ik steeds meer tot de overtuiging dat de oorzaken ervan elders gezocht moeten worden. Immers, het verschijnsel hangt niet samen met de kwaliteit van de gezinnen, noch met het maatschappelijk niveau waarop deze zich bewegen. Opvallend is, dat het zich bij de gerepatriceerde kinderen uit Indonesië in veel mindere mate vertoont. Bijna alle leerkrachten die dit soort leerlingen in de klas hebben, prijzen hen om hun ijver, medewerking en leergierigheid.

Het is wellicht de snelle opeenvolging van oorlogen en crises die de kinderen van heden en hun ouders nu al tientallen jaren doormaken, die haar funeste invloed doet gelden.

De leerlingen onzer scholen, noch hun ouders, noch de grote massa der onderwijzers hebben ervaring van het leven in een normaal verlopende, geordende samenleving. Slechts luisterend naar grootouders, die de „goede oude tijd” hebben beleefd, kunnen zij iets over een geregelde maatschappij vernemen. Het parool „kennis is macht”, waarmee men generaties tot studeren heeft gezet, heeft zijn waarde als stimulans voor de moderne leerlingen verloren.

Straf wordt minder toegepast en heeft bovendien minder invloed, daar de leerlingen een zekere immuniteit vertonen. De corrigerende en stimulerende werking die vroeger van *alle* volwassenen gezamenlijk op het kind uitging, is verdwenen; slechts de erkende opvoeder bemoeit zich in huis en in school met de jeugd.

De godsdienstige overtuiging dat met de talenten gewoerd moet worden, is in mindere mate aanwezig. Alle genoemde verschijnselen en wellicht nog verscheidene andere die ons ontgaan, werken samen om de jeugd het bewustzijn te ontnemen dat zij werkt aan haar eigen toekomst en aan die van het Nederlandse volk.”

Er zijn dus wel factoren die ertoe medewerken, dat de opgroeiende jeugd in moreel opzicht schadelijke gevolgen ondervindt van de tijdsomstandigheden. De inspecteur in de inspectie *Hilversum* schrijft daarover nog in zijn verslag:

„Het huiselijk milieu heeft in meerdere gevallen wel de schadelijke gevolgen ondervonden van de oorlogsomstandigheden. Niet steeds was de opvoeding, toen de vader weg was en de kinderen op straat zwierven, zoals zij zijn moest; niet steeds was het gedrag der oudere broers (en zusters!) moreel verantwoord; en niet steeds was na de bezetting de gezinsverhouding goed. Enkele ontsporingen, ook op seksueel gebied, kwamen mij ter ore. En het aantal der kinderen die moeilijkheden geven in de opvoeding, schijnt te stijgen. Men voelt ook hier de noodzaak van stichting van medisch-opvoedkundige bureaus, waar de ouders voorlichting kunnen krijgen inzake paedagogische conflicten.”

Enkele inspecteurs merken op, dat het er met de *wellevendheid* van de Nederlandse jeugd niet al te best voorstaat. Wij nemen daaromtrent uit het verslag van de inspecteur in de inspectie *Goes* het volgende over:

„Over het *buitenschoolse* gedrag van de jeugd wordt zeer verschillend geoordeeld. In één gemeente hoorde ik de klacht: geen plantsoen en geen struik is hier veilig voor de jeugd, terwijl in een andere gemeente de stadhovenier beweerde: ik heb meer last van honden dan van de jongens! De algemene waarheid zal ook hier wel tussen de beide uitspraken in liggen. Evenwel is het een feit dat in sommige gemeenten het algemeen fatsoen moeilijk te ontdekken valt, en ook dat de jeugd zich daar anders gedraagt dan men redelijkerwijs zou mogen verwachten.

Gedurende het laatste kwartaal van 1948 heeft het contactvaartuig „Van der Steng” met groot succes en onder bijzondere belangstelling een bezoek gebracht aan diverse havens in België en Nederland.

„Onze Marine” klaagt echter over het gedrag van de Nederlandse jeugd. Gedurende een tiendaags verblijf in België werd niet de minste overlast ondervonden, terwijl toch 5000 personen, onder wie zeker 3000 jongeren, een bezoek aan boord hebben gebracht.

Nauwelijks in Nederland aangekomen werd de „Van der Steng” door de jeugd bekogeld met vuil en stenen, trachtte men clandestien aan boord te klimmen, werden uit baldadigheid tientallen illuminatielampjes stukgegooid of buiten boord geworpen, holde men door het schip alsof men op een speelplaats was, draaide men aan knoppen en kranen, enz. enz. Een verschijnsel dat in bijna elke plaats werd geconstateerd, gezweven nog van het ontvreemden van voorwerpen zoals elektrische scheerapparaten, privé-bezittingen van de bemanning uit de hutten e. d.

Dit is een *zeer ernstige* klacht tegen de Nederlandse jeugd. Deze weet niet hoe ze zich als gast moet gedragen en gaat zelfs tot beschadiging, vernieling en diefstal over.

Volgens de mededelingen van „Onze Marine” steekt in dit opzicht de Belgische jeugd zeer gunstig bij de onze af.

Klachten over onwellevendheid en vernielzucht van onze jeugd zijn niet van de laatste jaren. In en na de bezettingsjaren is in sommige gemeenten de baldadigheid echter niet weinig toegenomen. Dit wijst allereerst op decadente gezinnen, maar . . . gaan sommige scholen wel vrij uit?

Hoe valt het te verklaren dat op de ene school alle kinderen bij het binnentreden en het verlaten van de school de onderwijzer vriendelijk groeten, terwijl op een andere school geen groot wordt gewisseld en de onderwijzer moet terugtreden om zijn schoeisel voor beschadiging te behoeden?

Waarom wordt bij de ene school van een onbeheerd staande auto geen notitie genomen, terwijl bij een andere school een tiental kinderen door het plaatsen van namen en figuren de autowand bekrassen? Het zou me geen moeite kosten een vrij lange reeks tegenstellingen over de gedragingen van de jeugd op te noemen. Ik zal dit niet doen; maar ik ben van mening dat het broodnodig is dat de vernieuwingscampagne op het terrein van de didactiek en methodiek onmiddellijk moet worden gevolgd (ze kan er ook mee samengaan!) door een breed opgezette actie tegen hedendaagse cultuur-decadentie, nl. door een doelbewust aankweken van beleefdheid, netheid, orde, zorg, verantwoordelijkheid, enz., zowel in de gezinnen als in de scholen en op straat.”

LEERMIDDELEN EN SCHOOLBEHOEFTE

Met dankbaarheid wordt erkend dat er geen tekort meer bestaat aan leermiddelen en schoolbehoeften, al wordt meermalen de klacht vernomen dat de stijging van de prijzen oorzaak is dat niet steeds het gewenste kan worden aangeschaft. In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Haarlem* lezen we hieromtrent het volgende:

„Vreugde bracht in de scholen de zo dringend nodige toewijzing van textielpunten ten behoeve van het onderwijs in de nuttige handwerken, waarop men reeds zo lang gehoopt had en waardoor dit onderwijs, na een langdurige gedwongen staking, weer algemeen ter hand genomen kon worden. De toewijzing van 5 punten per handwerkende leerlinge is nog wel niet groot, vooral niet voor die vglg-klassen waar aan dit onderwijs een ruime plaats wordt gegeven, en ook lukt het niet steeds het geschikte materiaal te kopen, maar een goed begin om tot herstel van de oude toestand te komen is gemaakt. Cahiers en andere schrijfbehoeften zijn weer in voldoende mate en van behoorlijke kwaliteit vrij in de handel verkrijgbaar, atlanten verschijnen in ruimere mate, tal van mooi uitgevoerde en didactisch goed verzorgde schoolboekjes worden de scholen aangeboden, zodat de mogelijkheden om de leermiddelen

aan te vullen of te vernieuwen, weer aanwezig zijn. Helaas laten de financiën dikwijls niet toe dit in die mate te doen als wel nodig is. De gewone onderhoudsuitgaven vergen zo'n groot deel der toegestane vergoedingen dat voor het leermiddelen-budget niet voldoende overblijft.

Verheugend is ook het feit dat de lessen in handenarbeid konden worden hervat, terwijl andere scholen dit vak in hun leerplan opnemen. Vanwege de hoge materiaalkosten beperkt men zich in de regel tot klei-, karton- en lichte houtarbeid, maar ook hiermee zijn uitstekende resultaten te verkrijgen. Nu de grote waarde van de handenarbeid als leervorm steeds meer wordt ingezien, is de verruiming van de materialenmarkt weer een schrede voorwaarts."

De inspecteur in de inspectie *Rotterdam* is nog niet tevreden over de kwaliteit van het papier. Hij schrijft daaromtrent:

"Is het minder erg dat de leermiddelen in materieel opzicht het vooroorlogse peil nog niet hebben bereikt, ten aanzien van de schrijfbehoeften kan niet ontkend worden dat de vaak nog inferieure kwaliteit van het papier de prestaties van de leerlingen, vooral van die der lagere leerjaren, zeer ongunstig beïnvloedt. Als onder overigens gunstige omstandigheden een eenvoudige verandering als het gebruik van een ander soort pen, een anders gevormde penhouder, andere linieering zich in de prestaties van het kind op minder gunstige wijze manifesteert, dan kan het niet anders of het schrijven op papier van onvoldoende kwaliteit moet voor het kind een hinderpaal zijn om net werk te leveren. En — als het werk van kinderen niet net is, kan men er verzekerd van zijn dat de kwaliteit ook van minder gehalte is."

KLASSEGROOTTE

De sterke andrang die steeds uitgeoefend wordt om toch vooral rekening te houden met de individualiteit van het schoolkind, is mede oorzaak dat nog steeds geklaagd wordt over *overbevolkte* klassen. De inspecteur in de inspectie *Haarlem* schrijft daarover in zijn verslag het volgende:

"Het werk der onderwijzers en onderwijzeressen is dikwijls zwaar bij een jeugd die in doorsnee erg druk en beweeglijk is, met veel interesse voor wat er buiten gebeurt, met een dikwijls erg fladderende en moeilijk te concentreren aandacht voor het werk binnen de schoolmuren, in klassen die niet zelden al te dicht bevolkt zijn.

Naar de toestand aan het einde van het verslagjaar telde ik binnen de inspectie:

15 klassen met 46 leerlingen;	13 klassen met 48 leerlingen;
16 klassen met 47 leerlingen;	14 klassen met 49 leerlingen.

Is een klassebezetting van 48 leerlingen al aan de te hoge kant, wat dan te zeggen van de 13 klassen met 50, de 5 klassen met 51, de 4 klassen met 52, de 3 klassen met 53 leerlingen? Er is zelfs één geval waarin een leerkracht belast is met de zorg voor 55 leerlingen. . . .

Welke onderwijsresultaten kan men in dergelijke klassen verwachten? Welk een hoge eisen worden hier gesteld aan het fysieke uithoudingsvermogen van de leerkracht! Dat deze na zijn zware schooltaak niet meer voldoende energie kan opbrengen om aan cursussen te gaan deelnemen, wie zou er zich over verbazen?"

Toch moet men nu niet denken dat deze grote klassen in Nederland *regel* zijn. Wij geven hier bv. het gemiddeld aantal leerlingen per klas bij het lager onderwijs in de jaren 1947 en 1948:

Gemiddeld aantal leerlingen per klasse bij het lager onderwijs

Richting	glo		vglo		ulo	
	1947	1948	1947	1948	1947	1948
Openbaar	36,8	36,6	25,7	19,2	27,5	28,3
Prot.-Christelijk	35,1	36,1	—	—	24,6	28,6
Rooms-Katholiek	36,3	36,7	24,1	24,7	26,1	27,0
Neutraal	27,9	28,8	—	—	—	—
Israëlierisch	33,3	40,7	—	—	—	—

Wanneer men deze gemiddelde cijfers ziet voor een gemeente als Amsterdam, die bijna het tiende deel van de Nederlandse bevolking telt, dan komt men wel tot de conclusie dat de grote klassen geen regel zijn. Gewoonlijk komen ze voor in groeiende scholen, die vooral in de lagere klassen een steeds groter aantal leerlingen trekken, maar waar de hogere klassen slechts matig bezet zijn. Zodra ook de hogere klassen de normale bezetting hebben, is een gelijkmatiger verdeling van het aantal leerlingen over de verschillende klassen mogelijk.

§ 2. *De lagere scholen, haar werkwijze en haar resultaten*

RESULTATEN VAN HET ONDERWIJS

Dat het onderwijspeil na de moeilijke oorlogs- en bezettingsjaren niet dadelijk weer normaal kon zijn, spreekt vanzelf. Wij zijn nu echter ruim drie jaren na de bevrijding en nog steeds moet er ernstig over worden geklaagd, dat de onderwijsresultaten niet bevredigen. In het verslag van de inspecteur in de inspectie Leiden lezen wij daaromtrent:

„Over de resultaten nu ben ik niet tevreden. Er is in dezen nog te veel schijn en te weinig realiteit. Ik moge dit met een voorbeeld toelichten. Op een school voor voortgezet gewoon lager onderwijs, waarvan de leerlingen dus minstens zes jaren lager onderwijs hebben ontvangen, moesten de volgende rekenvraagstukjes eerst door de onderwijzer worden besproken, voordat de leerlingen (jongens) ze konden maken:

Hoeveel rente levert f 250,—, uitstaande tegen 2,64 %, per jaar op?

Als de inkoop f 60,— en de verkoop f 63,— is, hoeveel % bedraagt dan de winst?

Hier werd duidelijk gedemonstreerd:

1°. dat *deze* leerlingen niet beschikten over de noodzakelijke grondbegrippen;

2°. dat zij slecht hebben leren denken.

Vele van dergelijke knapen zijn na het zesde leerjaar der lagere school naar een nijverheidsschool overgegaan. Het feit dat deze jongens, met een blijkbaar wel heel smalle intellectuele basis, straks via de vakopleiding in de maatschappij terechtkomen, is niet hoopgevend. De maatregel dat overgang van het zesde leerjaar naar het nijverheidsonderwijs mogelijk is, vindt in de kringen van het lager onderwijs dan ook weinig waardering.”

De inspecteur in de inspectie *Den Helder* deelt in zijn verslag het volgende mede:

„In de loop van dit verslagjaar heb ik op een 15-tal scholen een stel werk opgegeven, t. w. een dictee, een 5-tal sommen en een stukje proza, dat als schrijfproef moest worden overgeschreven. Met enkele hoofden van scholen heb ik dit plan vooruit besproken. Zij juichtten het toe; ze wilden wel gaarne eens zien hoe hun zesde leerjaar het er af bracht, ook in vergelijking met andere klassen.

Aan een vijftal schoolhoofden heb ik inzendend van een stel sommen en een dictee gevraagd, dit om te voorkomen, dat gezegd zou kunnen worden dat het opgegeven werk te moeilijk of te gemakkelijk zou zijn, wanneer het door mij zou zijn samengesteld. Toen het werk was vastgesteld, heb ik mij naar de scholen begeven en ben daar een hele ochtend of middag in het zesde leerjaar gebleven. Ik had bij mijn komst mijn plan megedeeld en de leerkracht verzocht dit werk te laten maken in de volgorde die hem het best voorkwam. Eerst rekenen of taal, afgewisseld door de schrijfproef, of in een andere door hem te kiezen volgorde. De leiding heb ik geheel in handen gelaten van de leerkracht. Ik ben achter in de klas zo onopgemerkt mogelijk gaan zitten, zodat mijn aanwezigheid zo weinig mogelijk een rol kon spelen. De klas werkte dus onder omstandigheden die zo weinig mogelijk van de normale afweken.

De correctie heb ik zelf verzorgd en van de resultaten heb ik een overzicht gemaakt, waarvan elke school een exemplaar ontving. De scholen waren genummerd en op het toegezonden afschrift had ik aangegeven welk nummer de school had. Ieder kon dus zijn eigen resultaten zien en deze vergelijken met die van andere scholen, zonder te weten welke scholen het waren.

Verder heb ik aan elke school een afschrift toegezonden van de beschouwingen waartoe het gemaakte werk mij aanleiding had gegeven. Deze waren:

Algemene opmerkingen

Het werk was samengesteld aan de hand van opgaven, mij hiervoor door enige hoofden van scholen toegezonden.

Aan de vijf sommen was niets veranderd; alleen heb ik uit de verschillende stellen werk telkens een som gekozen. Geen stel werk is dus in zijn geheel overgenomen.

Het dictee had ik samengesteld uit zinnen, ontleend aan de mij toegezonden dictees. Natuurlijk heb ik daarbij, om tot een vloeiend geheel te komen, hier en daar iets moeten wijzigen. Moelijkheden zijn hierdoor niet toegevoegd. Mijn indruk is dat het op die manier ontstane dictee over het geheel niet moeilijker is geworden dan de mij toegezonden exemplaren. Sommige van de ingezonden dictees vond ik door de opeenhoping van veel werkwoordelijke vormen zelfs moeilijker. Ik geef toe dat het dictee wat lang was. Op het aantal fouten heeft dit, dunkt mij, geen invloed gehad. Immers, dan zou door vermoeidheid in het laatste gedeelte het aantal fouten groter moeten zijn geweest. Dit was niet het geval.

Bijzondere opmerkingen

a. *Het rekenwerk.* Opvallend was dat in een heel groot aantal gevallen alleen het antwoord was vermeld. In vele gevallen was de som overgeschreven en het antwoord er achter geplaatst. Een beredeneerde oplossing trof ik bijna niet aan.

Wanneer het rekenwerk op school ook zo gemaakt wordt, rijst de vraag of hieraan niet het een en ander moet worden veranderd. Ik weet heel goed, dat het moeilijk is de leerlingen er toe te brengen de som zo op te schrijven, dat gemakkelijk kan worden nagegaan hoe ze de oplossing hebben gevonden. Toch lijkt het mij goed hieraan de nodige aandacht te besteden.

Het overschrijven van de som heeft natuurlijk geen zin. Dan kan beter alleen met het antwoord worden volstaan. Dat spaart veel tijd en papier.

b. *Het dictee.* Het wil mij voorkomen, dat de leerlingen op een dictee dat enigmater op een verhaaltje gelijk, niet zijn ingesteld. Toch lijkt mij een dergelijk dictee waardevoller dan een waarin een op-eenstapeling van werkwoordelijke vormen enz. voorkomen, deze telkens in losse, op zichzelf staande zinnen verwerkt.

De moeilijkheid voor de leerlingen is toch fouten te vermijden in door hen zelf geschreven schrift, waarbij ze niet telkens eraan herinnerd worden, dat elke vorm hun aandacht verdient. Zij zullen, wanneer hun aandacht voor het grootste deel in beslag genomen wordt door de inhoud, de vorm(en) onwillekeurig goed moeten verzorgen.

Bij de door mij gewraakte methode kan worden bereikt, dat een vrij moeilijk dictee goed wordt gemaakt, terwijl in een opstel heel veel fouten voorkomen, die in een dictee stellig niet zouden zijn gemaakt. Ook wanneer het seint: „Jongens, nu komt er een dictee” niet is gegeven, moeten de meest voorkomende vormen goed worden toegepast en de meest voorkomende woorden goed worden geschreven. Wat dit laatste betreft, vond ik het zeer opmerkelijk dat een woord als distributie, dat zo algemeen bekend is en door iedereen dagelijks wordt gebruikt, in een zeer groot aantal gevallen fout werd geschreven.

c. *Het schrijven.* Het oude lopende schrift verliest hoe langer hoe meer terrein. Een niet consequente toepassing van de hiervoor in gebruik zijnde methodes en de vele experimenten op dit gebied zijn hiervan wel de meest voor de hand liggende oorzaken. Of het nieuwe schrift het op den duur zal doen en een beter, vlotter en leesbaarder schrift zal opleveren, dient te worden afgewacht. Ik sta hier nogal sceptisch tegenover, omdat ik nu reeds, ook aan de hand van de bij dit werk geleverde proeven, meen te moeten bespeuren dat ook bij deze methode niet consequent wordt geoefend.

Ik meen U als mijn oordeel te moeten geven dat het resultaat van het schrijfonderwijs vooral afhangt van een consequente toepassing van de methode. Wanneer de elementaire beginselen goed zijn bijgebracht, hangt alles af van consequent doorzetten en dan kan met elke methode goed schrift worden verkregen. Leert men de elementaire dingen niet goed en zet men niet consequent door, dan mislukt blokschrift, of welk ander schrift ook, evenzeer als nu het gewone lopende schrift is mislukt. De door mij aangeduide serieuze oefening moet in de eerste drie of vier leerjaren geschieden en daarna moet men proberen het tempo op te voeren.

Heel veel slechte resultaten ontstaan later doordat de leerlingen niet vlug hebben leren schrijven.”

De inspecteur in de inspectie *Dordrecht* zegt in zijn verslag:

„De klachten over het peil van het onderwijs houden aan. Zij worden het meest geuit door oudere leerkrachten en in de grotere plaatsen. Deels zijn deze klachten gegrond, want de oorlogsmentaliteit is nog lang niet verdwenen, het werk wordt dikwijls slordig gemaakt, er is nog te weinig concentratie op het werk, er is een neiging tot ongeregeldeheid. Het is evenwel de vraag of deze mentaliteit geheel zal verdwijnen. Inimmers, het maatschappelijk leven en veler gezinsleven vertoont een onrustig beeld en het kan niet anders of de school ondervindt daarvan de gevolgen. Hier ligt evenwel voor de school de taak om door het aankweken van goede gewoonten en van gevoel voor orde en regelmaat via de kinderen het gezinsleven en daarmee de maatschappij gunstig te beïnvloeden.

Teneinde de neerhalende tendenzen verder op te vangen, is het meer dan ooit noodzakelijk om het begrip *zelfwerkzaamheid* uit de sfeer van het leerboek te halen en tot een levende werkelijkheid te maken. Zo kan een prettige werksfeer worden geschapen, vooral indien de leerstof naar vorm en inhoud op de behoefte en belangstelling van de leerlingen, al naar gelang hun leeftijd en daarmee hun ontwikkelingsgraad, is ingesteld.

Verschillende scholen tonen dit te beseffen en daar wordt dan ook weinig geklaagd over slechte onderwijsresultaten.

Indien er zo enerzijds een open oog is voor de behoeften van het kind van nu en anderzijds een zich openstellen voor praktisch bruikbare vernieuwingsideeën, dan zal dit wellicht het antwoord zijn op de klachten over het onderwijs en op de roep om vernieuwing. Dit zal dan een vorm zijn welke organisch groeit en het verbodig maakt vreemde elementen te importeren.”

CONTACT MET SCHEPEN

Een van de middelen waardoor men tracht „levensecht” onderwijs te geven, openbaart zich in de vorm van het contact van de scholen met *schepen*. Dit contact wordt tot stand gebracht door de *Nederlandse vereniging tot adoptie van schepen* (NEVAS). De inspecteur in de inspectie *Middelburg* merkt hieromtrent in zijn verslag het volgende op:

„Onder de auspiciën van de stichting NEVAS heeft een aantal scholen een schip „geadopteerd”. Het spreekt vanzelf dat het welslagen van dit contact sterk afhangt van persoonlijke factoren. Weet de leerkracht de leerlingen op de juiste wijze te stimuleren? Is de man aan boord een kindervriend en heeft hij zekere pedagogische kwaliteiten? Deze en dergelijke vragen beheersen in de grond van de zaak de pogingen om de blik van de jeugd naar zee te wenden en om van de scheepvaart een belangstellingscentrum te maken.

In een aantal gevallen is een en ander tot een succes geworden. De leerlingen volgen nauwkeurig de reis van „hun” schip, zodat zij met de „Salatiga”, de „Mariekerk” of de „Mapia” (geen gefingeerde namen) de wereld doorkruisen. Vooral wanneer de klasse het schip mag gaan bezichtigen na de thuisreis of wanneer de leerkracht met een paar leerlingen de bemanning radiografisch mag groeten, gaat het onderwijs in de aardrijkskunde wel veel dieper dan het aanbrengen van een aantal „weetjes”. Door middel van de NEVAS is er een nieuwe mogelijkheid geschapen om de school in het volle leven te plaatsen en te ontkomen aan het verwijt dat zij zo „levensvreemd” is.

Mutatatis mutandis kan de hier geschetste werkwijze m. i. overgedragen worden op andere terreinen. Gezien de gunstige resultaten, verkregen bij dit „levensecht” aardrijkskunde-onderwijs, krijgt de vraag: „hoe de belangstelling van de leerlingen te wekken?” een bijzondere betekenis. Deze vraag is oud, volgens sommigen zelfs afgezaagd. Iedere kwekeling krijgt op zijn levenspad de aansporing mee om zijn onderwijs interessant te maken. En toch....

Zonder tekort te doen aan het frisse en fraaie werk dat in groeiende mate ook in deze inspectie te zien is, meen ik toch dat er nog heel veel te doen blijft en dat er bronnen zijn die veelal nog niet zijn aangeboord.”

De inspecteur in de inspectie *Amstelveen* schrijft:

„Een viertal scholen, drie lagere en één ulo-school, hebben schepen geadopteerd, een school in Muiden de „Muidkerk”. In enkele van deze scholen treft men permanente exposities aan van voorwerpen, door de bemanning aan de school geschonken. Deze exposities omvatten foto-verzamelingen, postzegel-verzamelingen, kaartjes met route-aanduiding, producten uit de bezochte landen enz. Soms ook uitvoerige reisbrieven van de kapitein en andere leden van de bemanning. Uit alles spreekt grote hartelijkheid en een sterk persoonlijk accent. Een aardig staaltje van sociale verbondenheid der scholen.”

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Zaandam* lezen wij:

„Als staal van jongeren-initiatief vermeld ik de oprichting van de *Sarangani*-club door de leerlingen van de openbare ulo-school te *Zaandijk*.

Deze hebben in NEVAS-verband geregeld contact met de bemanning van een boot die op de Stille Oceaan vaart van de Perzische golf, via Hawaï, naar San Francisco; zij hebben de bemanning reeds tweemaal feestelijk ontvangen.

Voorts reizen deze *Zaankanters* in W.F.A.-verband¹⁾ naar Engeland, corresponderen individueel en tonen ook bij andere gelegenheden, met buurscholen, dat er in de na-oorlogse jaren fris leven heerst in de Zaanstreek.

Hoe nuttig de schoolcorrespondentie via de NEVAS werkt, bewijst een lagere school in de gemeente *Westzaan*, die al enkele jaren plezier heeft in dit werk. In 1948 had de NEVAS-correspondentie tot gevolg dat een meisje en een jongen van de school door de wereldzender P.C.J. in de gelegenheid werden gesteld een Nieuwjaarswens door de aether naar „hun“ schip te zenden. Voor school en bemanning beide een evenement op Nieuwjaarsdag.”

VERMINDERDE AKTE-STUDIE

Herhaaldelijk wordt de klacht vernomen dat in de tegenwoordige tijd de onderwijzers veel minder dan vroeger voor bepaalde *akten* studeren en soms wordt daarbij de vrees uitgesproken dat op den duur de ulo-scholen daardoor weleens in moeilijkheden zouden kunnen komen.

Daarnaast mogen we echter niet vergeten, dat tegenwoordig veel meer dan vroeger een beroep gedaan wordt op het onderwijzend personeel om zich, door het volgen van allerlei cursussen, beter te bekwalen voor de dagelijkse taak die in de school moet worden verricht.

WERKZAAMHEDEN BUITEN DE SCHOOLUREN

De inspecteur in de inspectie *Zaandam* heeft in zijn inspectie een onderzoek ingesteld naar de werkzaamheden die door de onderwijzers in zijn inspectie *buiten de schooluren* worden verricht. In zijn verslag schrijft hij daarover het volgende:

„Het feit dat de onderwijzers hun buitenschoolse tijd tegenwoordig meer aan vakstudie en herscholingscursussen dan aan akte-studie besteden, wordt gedemonstreerd door de sterke daling van de na-oorlogse cijfers betreffende de behaalde lagere en middelbare bevoegdheden.

Dat daarnaast het aantal deelnemers aan herscholingscursussen, vooral voor de vakken Nederlandse taal, handenarbeid, zingen en tekenen beduidend hoog was, heb ik persoonlijk geconstateerd voorzover het de inspectie *Zaandam* betreft. Mededelingen uit andere inspecties wijzen overigens in dezelfde richting.

Een antwoord op de vraag of dit gepaard gaat met verminderde aandacht voor sociaal werk is in ruimer verband alleen aan de hand van concrete gegevens te geven. Voor het verkrijgen van deze gegevens heb ik mij gewend tot de hoofden van scholen met het verzoek om mededeling inzake buitenschoolse functies en werkzaamheden van de leden van het personeel, al of niet pro Deo verricht.

Het is vanzelfsprekend dat deze registratie bedoeld werd zonder enig verband met namen, privé-inkomsten of privaatesse.

Ook de kerkelijke sector is hier buiten beschouwing gebleven, hoewel uit de vrijwillige mededelingen van tal van hoofden van bijzondere en van verschillende hoofden van openbare scholen bleek, dat de kerk wel zeer gedupeerd zou zijn, indien de vrijwillige medewerking van de onderwijzers als ouderling, armverzorger, organist, leider van een zangkoor, enz. achterwege bleef.

Wat uit de enquête kwam vast te staan was:

1°. dat van circa een derde deel van de scholen het personeel (van de openbare en bijzondere samen) niet deelnam aan buitenschools werk op maatschappelijk of staatkundig terrein.

Om niet te worden misverstaan merk ik ten aanzien van deze groep op, dat verscheidene van deze scholen terecht een zeer goede reputatie hebben op grond van de behaalde onderwijsresultaten en het

¹⁾ W.F.A. = W(orld) F(riendship) A(ssociation).

personeel buiten de roosteruren een stuk teamwerk verzet dat respect afdwingt, zoals het ontwerpen van een nieuw leerplan (waarmede in enkele grote gemeenten een vol jaar gemoeid was), de voorbereiding en invoering van een globale schrijf-lees-methode met onderlinge uitwisseling van klasse-ervaringen in een *wekelijkse* schoolvergadering, uitvoering van een welvoorbereid didactisch experiment op een voor dit doel vrijgemaakte middag met vrije rooster;

2°. dat verreweg de meerderheid wel deelnam aan maatschappelijk werk, terwijl daarnaast een groep, naar schatting niet meer dan 10 % van het corps, zich bezighield met werkzaamheden in gesalarieerde buitenschoolse functies. Dit laatste betreft het lesgeven, meestal gedurende enkele avonden per week aan een: visserijschool, landbouwcursus, avond-uloschool, avond-lyceum, nijverheidsavondschool, avondtekenschool, arbeidsavondschool, middenstandscursus, avondschool voor typografen, fabriekscursus, kweekschool voor onderwijzers (zang), en kweekschool voor kleuteronderwijzeressen.

Een enkele was directeur van een handelsavondschool, samensteller van de officiële raadsnotulen, kassier van een boerenleenbank, leider van een herscholingscursus voor onderwijzers; enkele waren directeur van een zangvereniging.

Vrijwel alle andere werkers op maatschappelijk en sociaal terrein leveren hun aandeel zonder enige geldelijke tegenprestatie. De vraag is gewettigd of er één levenskring is die na volbrachte dagtaak meer of zelfs evenveel onbetaalde krachten levert voor de geestelijke en materiële volksgezondheid. Velen bepalen zich tot plaatselijk of regionaal werk in sport-, toneel- en jeugdcclubs, in verenigingen ten behoeve van het Wit-Groene of Wit-Gele Kruis, de Niwin-actie, het Rooms-Katholiek of Prot.-Christelijk thuisfront, de Nederlandse padvinderij; anderen zijn leider of leidster van een jeugd- of vacantielamp. Daarnaast is er een groep van culturele werkers die optreden als letterkundig medewerker, secretaris of redactielid van streekbladen en periodieken als: „De Saende“, „De Zaanse Molen“, „De Speelwagen“ e. d. of als docent aan herscholingscursussen voor onderwijsvernieuwing. Een enkele is straatprediker bij de evangelisatie-arbeid in een grote Zaanse gemeente, het werk van een man in de volle zin van het woord.

Schijnbaar eenvoudig is een nieuwe tak van werkzaamheid: leider van een plaatselijke leesbibliotheek. Als tegenwicht tegen de beeldroman? Men zou wensen dat in iedere buurtschap zich iemand beschikbaar stelde voor dit hoogst belangrijke werk onder de jeugd.

Vrij talrijk is het aantal van hen die als sociale werkers, week in week uit, hun persoon inzetten: om opgroeiende meisjes ook buiten de school voor te bereiden op haar toekomstige gezinstak door het geven van knip- en naallessen en huishoudelijke scholing;

om geregeld of periodiek hulp te verlenen in ontwrichte gezinnen;

om daadwerkelijke en blijvende steun te bieden aan de voormalige medewerkers aan het verzet en hun nabestaanden;

om leiding te geven bij het reclasseringswerk, van de vereniging Pro Juventute;

om toezicht te houden op politieke delinquenten;

om zich beschikbaar te stellen voor gezinsvoogdij, kinderbescherming en als gezinshoofd voor ontspoorde jeugd;

voor het geven van ontwikkelingscursussen voor arbeiders;

om op te treden als voorzitter of secretaris van een bouwvereniging, die de stichting van honderden arbeiders- en middenstandswoningen op haar programma heeft.

Uitgeput is hiermede de lijst van sociale werkzaamheden nog niet. Voor het gestelde doel, de registratie van de buitenschoolse culturele werkzaamheden van onderwijzers in deze inspectie, — met terzijdelating van kerkelijke en politieke functies — is volledigheid ook geen vereiste.

Ik meen, dat in het voorestaande voldoende tot uitdrukking komt dat de onderwijzers, na verrichte schooltaak, zich allerminst afzijdig houden van werkzaamheden in de maatschappelijke en sociale sector. Voor de objectieve beoordeelaar levert dit alles voldoende gegevens voor de conclusie dat men met een generaliserende beschuldiging van onvoldoende sociale medewerking van de onderwijzers voorzichtig moet zijn.

Wel levert een onderzoek in een beperkte sector van 11 gemeenten slechts beperkt vergelijkingsmateriaal, maar er is weinig reden om aan te nemen dat de uitkomsten in andere plattelandsgemeenten ongunstiger zouden zijn, al kan in de grote steden de verhouding enigszins anders liggen.

In dit verband mag ook niet worden vergeten dat de herscholingscursussen, waaraan soms een heel personeel zich geeft, en die in vele gevallen 20 tot 40 weken in beslag nemen — ik denk bijv. aan de Gehrels- en Ward-cursussen en die voor tekenen en handenarbeid —, voor menigeneen een belemmering zijn om meer hooi op hun vork te nemen.

Hiermede wil niet gezegd zijn dat er geen enkele reden is voor critiek.

Uit de enquête blijkt dat circa 30 % van de personen geen of vrijwel geen aandeel had in enig sociaal of cultureel werk, maar zich beperkte tot de schooltaak in engere zin, en dat er reden is om aan deze scholen te vragen of zij haar opvoedingstaak niet ruimer dienen te zien dan in de verhouding *school en huis*, of de verhouding niet dient gezet te worden in het kader van *school en maatschappij*."

Thomas à Kempis mediteerde indertijd: „Vreedzame mensen hebben we meer nodig dan knappe koppen". Met deze uitspraak gaan we in het algemeen accoord, maar we zouden in onze scholen toch niet graag de „knappe koppen" willen missen. Die hebben we ook nodig.

HET AANSLUITINGSVRAAGSTUK

Een vraagstuk dat reeds vele jaren aan de orde is en waarvoor nog steeds geen bevredigende oplossing is gevonden.

Op verschillende plaatsen worden nog proeven genomen en de resultaten zijn soms wel bevredigend, maar éénheid is er in dit opzicht nog allerminst. In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Gorinchem* lezen wij hierover het volgende:

„Het vraagstuk van de aansluiting der lagere school bij de andere vormen van voortgezet onderwijs blijft de bekende bezwaren vertonen. In meer dan één plaats stuit men telkens weer op het vraagpunt of voor deze aansluiting een aparte opleidingsinrichting of -klas dient te worden gevormd, dan wel of deze opleiding behoort te geschieden door het gewone onderwijs der lagere school in zijn geheel hieraan dienstbaar te maken.

Naar mijn gevoelen zal aan een gemengd systeem de voorkeur moeten worden gegeven. Een aparte opleidingschool — en nu denk ik aan grotere gemeenten als Gorinchem en Sliedrecht —, die in een vorig tijdperk zeer gezocht was, heeft, naar mijn gevoelen, haar tijd gehad.

Deze school herinnert aan een tijd toen tegen betaling van een apart schoolgeld toegang kon worden verkregen tot de zgn. „betere" of „standen"-school. In onze tijd, nu allerwegen — en terecht — besef wordt dat ook de kinderen van ouders die dit hogere schoolgeld niet zouden kunnen betalen, toegang moeten hebben tot het voortgezet onderwijs, lijkt mij deze inrichting afgedaan te hebben. Doch ook op andere gronden heb ik er bezwaren tegen. Een ijverig schoolhoofd dat zo in de 5e of 6e klas zijn beste leerlingen ziet overgaan naar een andere, in het oog van het publiek „betere" school, moet, als hij zichzelf respecteert, een gevoel van minderwaardigheid krijgen. Hij kan immers deze leerlingen door wat extra werk best zelf opleiden en zo in de eigen school de stimulans van de vluggere leerlingen behouden ten bate van zijn gehele school.

In *Gorinchem* wordt dan ook getracht het vraagstuk in deze zin op te lossen en wordt een zekere divergentie in de waardering van de scholen langzamerhand weggewerkt. In *Sliedrecht* is men nog niet zo ver, daar de meningen nogal verdeeld zijn.

Voor de toelating tot het *gymnasium* te *Gorinchem* is ook dit jaar weer de methode toegepast, die nu reeds een drietal jaren met goed succes en tot tevredenheid van de rector is gebruikt. Weer hebben de leerlingen die toelating vroegen, enkele weken (thans slechts 4) in een afzonderlijke klas gewerkt onder leiding van de verschillende leraren en vormde het resultaat van dit werk de toetssteen voor hun toelating of afwijzing.

Voor het eerst is dit jaar ook een *psychotechnisch onderzoek* toegepast. Dr. Ten Have van het psychologisch instituut, verbonden aan de Stedelijke Universiteit te Amsterdam, heeft het onderzoek geleid.

Naar mij door de rector werd medegedeeld, heeft deze methode van testen niet de onverdeelde instemming van de colleges van leraren en curatoren gehad. Van de 14 leerlingen toch die naar het oordeel der leraren, na het onderzoek van 4 weken in de experimenteerklas, toegelaten zouden kunnen worden, moesten er volgens de testproef van Dr. Ten Have drie worden afgewezen. Deze kinderen, die ook voor de hbs ongeschikt werden geacht, hebben echter, na toelating aldaar, blijkens hun Kerstrapport zodanige prestaties geleverd dat gunstige verwachtingen voor het verdere verloop van hun studie gewettigd zijn. De rector van het gymnasium meent dan ook dat hier de psychotechnische diagnose mis geweest is. Deze aangelegenheid heeft weer eens doen zien hoe moeilijk het is door een doeltreffend onderzoek de geschiktheid van een kandidaat voor een bepaalde opleiding vast te stellen; in elk geval is men in *Gorinchem* van oordeel dat de proefklas, die ook dit jaar weer gunstig gewerkt heeft in die zin dat de Kerstapportcijfers een behoorlijke overeenkomst vertonen met de toelatingcijfers, voor de volgende

jaren zal aanbevolen blijven als de meest geschikte wijze van afnemen van een toelatingsexamen. En eens te meer blijkt hoe moeilijk het is de *totaal-blijvende structuur* van het kind, waaromheen een *groeiproces* zich afspeelt, vast te stellen.

De vraag rijst of een juiste *beoordeling* en prognose wel mogelijk zijn, zolang het kind nog in het groei stadium verkeert. De groei veroorzaakt soms veranderingen die in geen enkel opzicht kunnen worden bevoord. Bovendien is het zo intens moeilijk achter de tijdelijke *verschijningsvorm* van het karakter het *ware innerlijk* te herkennen. Het kan gebeuren dat de psycho-technicus het kind juist treft in een momentele remming, zodat het later blijkt geeft anders te zijn dan de test heeft uitgewezen.

Omdat er nu eenmaal bepaalde imponderabilia zijn waarmee de onderzoeker moeilijk rekening kan houden, mag het psychotechnisch rapport slechts één van de factoren zijn waarmee bij toelating of bevordering gerekend kan worden."

De inspecteur in de inspectie *Alkmaar* schrijft in dit verband:

„Er is nog steeds een gaping tussen de gewone lagere school en de scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs. Deze gaping is zelfs groter geworden doordat de lagere school een gedeelte der lading, die ten slotte door haar als ballast werd beschouwd, over boord heeft geworpen.

Om deze gaping te overbruggen, past men verschillende middelen toe:

1. de opleidingsschool;
2. het takensysteem;
3. persoonlijke hulp onder en na schooltijd.

Over elk van deze middelen een enkel woord.

Opleidingsschool

Alleen in de grotere plaatsen in deze inspectie konden opleidingsscholen gecreëerd worden. Organisatorisch voldoen zij niet en bovendien hebben ze paedagogische en psychologische bezwaren.

Men kan zonder overdrijving zeggen dat de opleiding haar kille schaduw werpt over menig jeugdig schoolleven.

In Alkmaar was de situatie ten slotte zó geworden dat de openbare opleidingsschool overbelast werd, terwijl het steeds moeilijker viel de gewone openbare scholen als normale 6-klassige scholen, dus met een personeelstaf van 6 personen, te handhaven. Van de stichting van een nieuwe lagere school in een nieuwe buurt kon daardoor geen sprake zijn: de ongemotiveerde en onberekenbare run op de opleidingsschool maakte dit ten eenmale onmogelijk.

Na langdurige besprekingen en voorstudie is men ertoe overgegaan een speciale school te projecteren, bestaande uit een 5e en 6e leerjaar, waarin alle leerlingen zullen worden ondergebracht waarvan na de 4e klas vaststaat dat zij later voorbereidend hoger of middelbaar onderwijs zullen willen en kunnen genieten. Alle andere zullen dan gewone 6-klassige lagere scholen zijn.

De voordelen die men hoopt te bereiken, zijn de volgende:

- 1°. de verdeling der leerlingen over de lagere scholen kan nu ongedwongen en volgens wijken plaatsvinden;
- 2°. alleen worden in opleiding genomen die kinderen waarvan na een vierjarige observatie — al dan niet aangevuld door een testonderzoek — vaststaat dat zij waarschijnlijk voldoende vermogens hebben om later voorbereidend hoger of middelbaar onderwijs te volgen;
- 3°. de opleiding zelf wordt teruggebracht tot 2 jaar, zodat de zeer jeugdige kinderen (van 6 tot 10 jaar) een normaal en niet geforceerd onderwijs zullen ontvangen, waarbij een alzijdige vorming niet door een overladen leerprogramma wordt belemmerd.

Ten slotte hoopt men verlof te krijgen in de bovenbedoelde selectie-school ook het leervak Frans te onderwijzen.

Takensysteem

De meest logische en natuurlijke oplossing van het probleem der aansluiting hebben we in het takensysteem, zoals dit op de openbare lagere school te Bergen (N.-H.) door de heer S. Nijdam wordt toegepast.

Dit systeem werd door hem in zijn vorige standplaats Neck bij Wormerveer reeds jaren toegepast¹⁾ en wordt nu geleidelijk aan — van boven af, dus met het zesde leerjaar te beginnen — ook te Bergen ingevoerd.

¹⁾ Zie Onderwijsverslag 1943, blz. 295/298.

Het uiteindelijke resultaat zal zijn dat de school wel ongeveer gelijkwaardige groepen, maar geen eigenlijke klassen meer zal tellen.

Zittenblijven is hierbij uitgesloten.

Na 6 jaar zal een deel der kinderen misschien niet verder in ontwikkeling zijn dan de leerlingen van de 5e klas ener gewone lagere school. Een deel, en waarschijnlijk het grootste, zal de ontwikkeling bereikt hebben van een normale leerling die zes jaar een gewone lagere school heeft bezocht, waarbij echter in ruimere mate rekening gehouden is kunnen worden met de verdere bestemming dezer leerlingen.

Ten slotte zal een deel der leerlingen beduidend verder gekomen zijn en volkomen gereed en ook reëel bekwaam zijn voor het volgen van voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs.

Een groot voordeel van dit systeem is ook dat de leerlingen naar individuele aanleg vorderingen maken en voorkomen wordt, dat het topeinde der klas zich dodelijk vervelt terwijl het onderende het tempo niet volgen kan.

Bovendien zijn de leerlingen veel meer zelf werkzaam en leren zichzelf uit de moeilijkheden redden, een prachtig middel tot persoonlijkheidsvorming en een goede voorbereiding voor het verdere onderwijs.

Dit systeem kan alleen ontworpen worden door mensen van het formaat van de heer Nijdam, maar als het er eenmaal is, kan het door elke redelijke onderwijskracht worden toegepast.

De resultaten die de heer Nijdam zelf reeds — ook in verband met de opleiding — bereikte, wettrigen een groot vertrouwen in deze wijze van werken. Het samenstellen van uitgewerkte en uitgebalanceerde taken eist meer dan men van een schoolhoofd naast zijn gewone taak kan verwachten.

Persoonlijke hulp onder en na schooltijd

Op plattelandsscholen, waar slechts enkele en dan alleen werkelijk begaafde leerlingen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs opteren, is het goed mogelijk, dat het hoofd der school (of een der leerkrachten) de opleiding verzorgt. Met enige lessen per week na schooltijd, met enige hulp onder schooltijd en met wat huiswerk wordt deze zaak dan wel met succes afgedaan.

SCHOOLORGANISATIE

Er heerst in Nederland een grote mate van vrijheid ten opzichte van de *schoolorganisatie*.

Natuurlijk worden er in de Lager-onderwijswet 1920 bepaalde eisen gesteld, maar ook binnen die beperkende bepalingen blijft de vrijheid nog zeer groot. Zó groot zelfs, dat herhaaldelijk de vraag gesteld wordt of het niet noodzakelijk is het een en ander van boven af te regelen.

De wet eist dat het onderwijs gegeven wordt in ten minste 40 normale schoolweken. Maar dat betekent allerm minst dat de vacaties zo hoog mogelijk moeten worden opgevoerd. Een flinke zomervacantie is zowel voor leerlingen als onderwijzers noodzakelijk, maar wanneer men thans voor een gewone volksschool de volgende vacaties noteert:

- 10 dagen Paasvacantie;
- 1 week Pinkstervacantie;
- 4 weken zomervacantie;
- 1 week herfstvacantie;
- 2 weken Kerstvacantie;

dan is het geen wonder, wanneer tal van ouders erover klagen dat te veel vacantie wordt gegeven.

Wij zijn van oordeel dat een regeling van de vacaties „van boven af” niet gewenst is, omdat deze regeling op tal van plaatsen nog beïnvloed wordt door de stand der werkzaamheden in het agrarisch bedrijf, maar voor ons staat het ook vast dat hier enige „zelftucht” noodzakelijk wordt.

Drie vrije middagen aan ulo-scholen

Er zijn tal van ulo-scholen waar 3 vrije middagen worden gegeven, nl. op Dinsdag, Donderdag en Zaterdag. Het voordeel is hier dat voor de voorbereiding der lessen als huiswerk een betere tijdsverdeling wordt gegeven. Ook hier schijnt echter het misbruik van deze vrije middagen aanleiding te geven tot critiek. De inspecteur in de inspectie *Alkmaar* schrijft daarover in zijn verslag:

„Een ander bezwaar acht ik de drie vrije middagen. Zeker zie ik het nut daarvan in; maar als de consequentie daarvan dan is dat er geen tijd meer overblijft voor algemeen cultureel werk, als de school gedegradieerd wordt tot een „diploma-fabriek”, als verder het gevolg daarvan is dat de leerlingen een vrije middag te meer hebben om hun cultuur op te doen op het asphalt of anderszins, op ongecontroleerde en zelfs oncontroleerbare wijze, die extra vrije middag op dubieuze wijze verdoen, dan acht ik die derde vrije middag niet verantwoord.

Als een dezer vrije middagen op school zou worden besteed — geheel buiten alle examenopleiding om — aan algemene vorming, waarbij keuze te over is, kunnen de voordelen van de betere huiswerk-indeling gehandhaafd blijven, terwijl daarnaast de nodige leiding gegeven kan worden bij directe culturele vorming der jeugd.”

ORGANISATIE VAN HET VGLO

Vooraf voor de vglo-scholen was het jaar 1948 een zeer moeilijk jaar. Na de tijdelijke wijziging van de Leerplichtwet was het aantal leerlingen dezer scholen sterk gedaald, maar een nog zwaarder slag trof deze scholen toen bepaald werd, dat op 1 September 1948 leerlingen die het zesde leerjaar der lagere school doorlopen hadden, tot de ambachtsscholen mochten worden toegelaten.

Daarnaast kwam nog het amendement-Van Sleen, dat eiste dat het onderwijs aan leerlingen van het zevende en achtste leerjaar in *afzonderlijke* klassen door *afzonderlijke* leerkrachten zou worden gegeven. Ongetwijfeld waren de bedoelingen van het amendement goed, maar wanneer hier naar de letter van de wet gehandeld werd, zou in tal van scholen een dwergklasje gevormd zijn met een minimaal aantal leerlingen, waarvoor een afzonderlijke leerkracht beschikbaar zou moeten zijn. Tal van gemeente- en schoolbesturen hebben ingezien dat zij niet de verantwoordelijkheid ervoor konden dragen dat 's Rijks gelden op die manier werden besteed, zodat er van een uitvoering van het amendement-Van Sleen feitelijk niets gekomen is.

LEIDING VAN DE SCHOOL

Iedere school heeft leiding nodig. Die leiding moet uitgaan van het hoofd der school, maar daarbij moet zeer zeker ook met de andere leden van het personeel overleg worden gepleegd, zodat men zich ten slotte gemeenschappelijk verantwoordelijk gevoelt voor een schoolleiding die in gemeenschappelijk overleg is aanvaard.

Maar dan heeft het hoofd der school er ook op toe te zien dat die leiding wordt gevolgd. De tijd is voorbij dat men de school ziet als een verzameling van klassen die zonder enig verband naast elkander staan; integendeel — men wenst de school in haar geheel als een eenheid te zien, maar dan moet er ook voor gezorgd worden dat die eenheid inderdaad gezien wordt. Daarover wordt echter nog steeds geklaagd.

Zo schrijft de inspecteur in de inspectie *Alkmaar* in zijn verslag:

„Bij alle drie takken van het onderwijs, maar bij het gewoon lager onderwijs het meest, bleek het hoofd der school dikwijls onvoldoende op de hoogte te zijn van wat er in zijn (haar) school omging. Bij het constateren van kleinere of grotere tekortkomingen bij de leerkrachten in de diverse klassen: gebrek aan orde en netheid, onvoldoende correctie, fouten tegen didactiek, enz., enz., moest ik dikwijls constateren dat het hoofd der school hiervan niets afwist. Men — en dat lang niet altijd de eerste de beste — beriep zich dan op het feit dat tijd en gelegenheid ontbraken om de klassen te controleren. Men was min of meer aangewezen op klachten der ouders, mededelingen van collega's die bij de overname van een klas tekortkomingen constateerden, bevindingen van de inspecteur en andere min of meer toevallige aanwijzingen.

Het ware te wensen dat hoofden van scholen, zonder het onderwijs en de goede gang van zaken in hun eigen klas te schaden, wat meer de gelegenheid kregen de zaken in hun scholen te controleren en speciaal jonge en onervaren leerkrachten in het moeilijke vak van opvoeding en onderwijs wat in te leiden. Door mij zijn voor het openbaar onderwijs in de stad Alkmaar de volgende twee middelen beproefd, waarover nog onderhandeld wordt:

1°. een vakleraar voor gymnastiek, ook voor de 5e en 6e klas der lagere school, waardoor het hoofd der school althans bij een normale 6-klassige school 4×45 à 50 minuten wordt vrijgemaakt om zijn klassen te controleren, waaraan deze tijd dan ook exclusief besteed moet worden;

2°. de aanstelling voor het gehele openbaar onderwijs binnen deze stad van een extra leerkracht, waardoor de hoofden ieder om de beurt een week de gelegenheid krijgen zich in de klassen van de gang van zaken op de hoogte te stellen.

Wegens gebrek aan vakleerkrachten voor gymnastiek en onderwijzend personeel is hieraan nog geen gevolg gegeven kunnen worden. Zeker hebben de geprojecteerde oplossingen haar bezwaren, vooral de tweede, maar de huidige toestand is ook in hoge mate onbevredigend. Behoudens de goede uitzonderingen, die gelukkig niet al te spaarzaam zijn, moet van papieren hoofden gesproken worden, die administratief wel goed werk leveren, maar toch bezwaarlijk als werkelijke leiders der school aangemerkt kunnen worden, zodat de waarde van de school dikwijls gelijk te stellen is aan de som van de toevallige elementen.

Conclusie: Trots de goede harmonie tussen degenen die bij het onderwijs betrokken zijn, en trots de goede wil die in ruime mate aanwezig is, is de toestand van het onderwijs toch niet zo, dat deze geheel bevredigend te noemen is.”

SCHOOLFILM

Het werk van de stichting Nederlandse Onderwijs Film wordt in de scholen steeds meer gewaardeerd. De inspecteur in de inspectie *Middelburg* schrijft daarover in zijn verslag:

„De belangstelling voor de N.O.F. is groeiende, zowel bij het personeel der scholen als bij de gemeentelijke schoolbesturen. Talrijke leerkrachten hebben reeds hun „filmdiploma” behaald en bijna 50 scholen betrekken regelmatig hun films uit het te Middelburg gevestigd depot. Geregeld wordt door het districtshoofd te 's-Gravenhage contact onderhouden met deze provincie. De aanschaffing van een projector geschiedt in het algemeen voor een aantal scholen tegelijk, zodat zowel het toestel als de film rouleert langs de verschillende inrichtingen. Ondanks de schaarse aan projectoren wist men voor verscheidene scholen in deze inspectie toch weer de hand te leggen op een bruikbaar toestel. Aan de verduistering van het lokaal dient goede aandacht besteed te worden. Deze verduistering moet in een minimum van tijd kunnen geschieden. Bedoelde voorziening, die een bedrag van f 180,— à f 200,— per lokaal vordert, is nog niet overal op afdoende wijze geregeld.”

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Amstelveen* lezen wij:

„Het gebruik van de schoolfilm neemt sterk toe. In enkele gemeenten is men in het afgelopen jaar overgegaan tot volledige organisatie van het schoolfilmwezen in die zin dat voor elk vijftal scholen een toestel is aangeschaft in overleg met de N.O.F. De werkwijze door de N.O.F. voorgeschreven, wordt volledig gevolgd. Het is verheugend dat alle inrichtingen hierbij samenwerken.”

De inspecteur in de inspectie *Alphen aan de Rijn* geeft zijn mening aldus weer:

„In toenemende mate wordt bij het onderwijs de film als leermiddel toegepast. Waren er in 1947 bij de N.O.F. 23 scholen aangesloten, in 1948 is dit aantal verdubbeld. Inmiddels overwegen nog enkele besturen in de toekomst ook tot aansluiting over te gaan. De gemeentebesturen van Hazerswoude, Boskoop en Leiderdorp kwamen in 1948 tot aanschaffing van een projectietoestel, waarvan door alle openbare en bijzondere scholen gebruik kan worden gemaakt. In de gemeente Waddinxveen bestaan daartoe eveneens plannen. Vrijwel alle schoolhoofden roemen de grote voordelen van de onderwijsfilm. Men noemt ze instructief, de leerlingen hebben er grote belangstelling voor en de resultaten zijn gunstig. Aan een goede voorbereiding en het verwerken van de stof wordt behoorlijk aandacht geschonken. Hier en daar doen zich wel moeilijkheden voor met de verduistering van het lokaal. Enkele hoofden achten het een bezwaar dat details niet altijd voldoende kunnen worden waargenomen en geven daarom aan het stilstaande beeld van de projectielantaarn de voorkeur.”

De inspecteur in de inspectie *Brenkelen* wijst erop dat er meer projectoren beschikbaar moeten komen. Hij schrijft:

„Op meer dan 40 scholen werd in het afgelopen jaar bij het onderwijs gebruik gemaakt van films. Deze werden betrokken van de stichting Nederlandse Onderwijs Film. Het is jammer dat nog steeds het aantal projectoren dat deze instelling beschikbaar kan stellen, zo schaars blijft. Verschillende scholen hebben daarom zelf zich van een projector voorzien, die evenwel niet steeds voldeed aan de door de N.O.F. gestelde eisen, hegeen moeilijkheden gaf bij het aanvragen van de films. Verschillende van deze projectoren moesten eerst door de technische afdeling van deze stichting in orde worden gemaakt. Wil het gebruik van de film in deze inspectie meer algemeen worden, dan zal het nodig zijn dat de N.O.F. weer de beschikking krijgt over eigen projectoren. Dan ook eerst kan van ieder toestel het grootst mogelijke rendement worden verkregen door de verplichting op te leggen dat minstens vier à vijf scholen daarvan gebruik moeten maken. Nu zijn dikwijls de gelukkige eigenaars van een eigen toestel weinig genegen dit ook voor andere scholen beschikbaar te stellen.”

RADIOLESSSEN

Voor de *radiolessen* bestaat over het algemeen veel minder belangstelling. Het grote bezwaar schijnt hier te zijn dat het moeilijk is om een goede samenwerking te verkrijgen tussen de radio-onderwijzer en de klasse-onderwijzer. In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Brenkelen* lezen wij daaromtrent:

„Van de lessen die per radio worden uitgezonden, wordt nog door weinig scholen gebruik gemaakt. Enkele van de lessen in aardrijkskunde heb ik bijgewoond. Mijn oordeel daarover is nog niet onverdeeld gunstig. Het ontbreken van het visuele element was oorzaak dat verschillende leerlingen zich slecht concentreerden, terwijl de rol van de klasse-onderwijzer gedurende de les een weinig benijdenswaardige was. Deze beperkte zich tot het geven van enkele aanwijzingen op de kaart of de tekeningen, die vooraf op het bord waren gemaakt. Grondige voorbereiding van elke les en nauwkeurige bespreking en verwerking daarvan achteraf zijn wel zeer nodig, maar hieraan ontbrak nogal het een en ander.”

De inspecteur in de inspectie *Alphen aan de Rijn* schrijft:

„Over de radiolessen is men in het algemeen heel wat minder enthousiast. Het aantal scholen dat meer of minder regelmatig dergelijke lessen volgt, is niet groot. Het kan, globaal geschat, op 20 % gesteld worden. Slechts weinige hoofden geven hun voldoening te kennen. Zij wijzen op het leerzame van de voordrachten, het belangrijke gesprek met de leerlingen over het behandelde onderwerp en het vastleggen van verschillende gegevens ten dienste van hun algemene ontwikkeling. De grote meerderheid ziet echter nogal bezwaren. De lessen zijn te technisch, vragen te veel van het abstracte denken, gaan boven de bevattendheid der kinderen, zijn te weinig praktisch. Een groot bezwaar is inderdaad dat het persoonlijk contact tussen spreker en luisteraar te zeer ontbreekt. Dit stelt veel hogere eisen aan het concentratievermogen. De betekenis van de aanschouwelijkheid, het gebaar, de mimiek, kan niet onderschat worden.

Het beeld laat meestal heel wat diepere impressies na dan het gesproken woord. Wil een radioles voldoende effect sorteren, dan moeten aan de wijze waarop de onderwijzer deze voorbereidt, zeer hoge eisen worden gesteld."

En ten slotte de inspecteur in de inspectie *Amstelveen*:

"De schoolradio is op vrij veel scholen reeds ingeburgerd, voornamelijk op Rooms-Katholieke en Prot.-Christelijke scholen, mede natuurlijk als gevolg van de in veel opzichten voortreffelijke organisatie door de betrokken omroepverenigingen. Het is nog niet mogelijk een oordeel over de betekenis van de radio voor het onderwijs te vormen; meetbare en onmeetbare resultaten lopen nog te veel ineen. Gesprekken met verschillende onderwijzers steunen deze opvatting, al zou men, vrijwel unaniem, de schoolradio niet meer willen missen."

VERKEERSONDERWIJS

Het grote aantal verkeersongevallen is mede oorzaak dat steeds weer de aandacht moet worden gevestigd op de noodzakelijkheid dat het verkeersonderwijs regelmatig en praktisch gegeven wordt. De belangstelling voor dit onderwijs neemt sterk toe, mede door de propaganda van het Verbond van verenigingen voor veilig verkeer en de aandring die door de provinciale autoriteiten wordt uitgeoefend. De inspecteur in de inspectie *Hilversum* deelt in dit verband omtrent de gemeente Hilversum het volgende mede:

"Ik moge vermelden dat het verkeersonderwijs op de scholen in de gemeente Hilversum is hervat. Door de medewerking van de burgemeester en van de commissaris van politie alsmede door de belangstelling der onderwijzers heeft „Veilig Verkeer” zijn onderwijscommissie weer kunnen doen herleven. Onderwijs en politie werken weer prachtig samen in theoretisch en praktisch onderwijs in verkeersveiligheid. In dit verband mag ik wel releveren de „Verkeersonderwijsdag”, in Hilversum gehouden op 13 Februari van het verslagjaar. Het congres was nogal groots opgezet; vele autoriteiten en afgevaardigden van onderwijsorganisaties waren uitgenodigd; de zaal was gevuld; het verslag is gedrukt en verspreid. Ik weet niet of de resultaten daarmee evenredig zijn. Een congres is . . . maar een congres, d.w.z. een beginpunt. De directeur van het Verbond van verenigingen voor veilig verkeer, dat deze onderwijsdag uitschreef, is vol goede moed. Hij schrijft mij o.m.: „Zeer zeker mag als gevolg van de gehouden Verkeersonderwijsdag worden aangenomen dat in 1948 ruim 30 000 schoolkinderen verkeersexamen hebben afgelegd, hetgeen een verdubbeling is in vergelijking met het jaar daarvoor. Opmerkelijk was in 1948 de grote medewerking van de politie, waardoor in vele plattelandsgemeenten buiten de invloedssfeer van verenigingen voor veilig verkeer, niettemin in rechtstreekse samenwerking met het Verbond, verkeerslessen zijn gegeven en -examens zijn afgenomen. De aanwezigheid van zoveel politie-autoriteiten op de Verkeersonderwijsdag is niet vreemd aan deze resultaten. Ook de grote belangstelling van de zijde der inspecteurs van het lager onderwijs moet met nadruk worden genoemd bij het verklaren van het grote succes dat de verkeersexamens 1948 hebben opgeleverd."

Aan het verslag van de inspecteur in de inspectie *Utrecht* ontleen wij:

"Aan het verkeersexamen te Utrecht werd in 1948 deelgenomen door 89 scholen. Het aantal deelnemers aan het theoretisch gedeelte bedroeg 2302, waarvan 1973 slaagden. Van de 1973 geslaagde leerlingen deden 1246 mede aan het praktisch gedeelte; hiervan slaagden 728. Een vrij groot aantal leerlingen beschikte niet over een fiets die aan de eisen van het verkeersexamen voldeed. Het praktisch gedeelte werd verzorgd door de politie, die drie weken lang daarvoor drie verkeersagenten en vijf „stille” controleurs beschikbaar stelde. De samenwerking van politie, verkeerscommissie voor de jeugd en de scholen was voortreffelijk."

Voor al in de grote steden is de verkeersveiligheid voor de kinderen een zeer belangrijk vraagstuk en daarbij heeft de school een zeer belangrijke rol te vervullen. De inspecteur in de inspectie *Amsterdam* schrijft in zijn verslag:

"Het steeds toenemende verkeer en het sterk groeiende aantal verkeersongevallen eist, dat de school nog meer dan voorheen aandacht zal moeten besteden aan het opzettelijk verkeersonderwijs. Zo geeft

de statistiek van de verkeersongevallen in Amsterdam in het 2e kwartaal 1948 ten opzichte van het 2e kwartaal 1947 een stijging te zien van 491 tot 619.

Voor de leerplichtige jeugd (6—14 jaar) is een verontrustende stijging van 58 tot 90 te constateren. De proef die het vorige jaar werd genomen met de *leerling-verkeersagent*, is zo goed geslaagd dat op 1 September 1948 17 *schoolbrigades* met in totaal 180 *brigadeleden* in functie waren.

De leerlingen van de hoogste klas worden door de verkeerspolitie geïnstrueerd.

De jeugdige „verkeersagenten” kwijten zich uitstekend van hun taak. Zonder het verkeer nodeloos op te houden, brengen zij vóór en na schooltijd de leerlingen over de drukke straten.

Ging het de eerste dagen nog wat schuchter onder het toezien van een echte agent, nu verrichten zij hun werk zo goed dat de agenten af en toe maar eens even komen controleren.

Door de ouders wordt deze jeugdige verkeersbrigade zeer gewaardeerd en het is aardig om te zien hoe ook oude mensen zich telkens bij de groepjes kinderen aansluiten om veilig de overkant te bereiken. Naast het verkeersonderwijs door de onderwijzer worden ook op de scholen door een drietal verkeersagenten-instructeurs op lofwaardige wijze verkeerslessen gegeven.

Als afsluiting van dit ontvangen verkeersonderricht kunnen de leerlingen een verkeersexamen afleggen. In het verslag van de onderwijs-verkeerscommissie over de periode September 1947—September 1948 lezen we, dat aan het examen ter verkrijging van het verkeersdiploma 3978 kandidaten hebben deelgenomen, waarvan 3586 slaagden.

De deelnemers waren verdeeld over 14 Prot.-Christelijke, 23 Rooms-Katholieke, 35 openbare en 6 bijzondere neutrale scholen.

De mobiele *verkeers tentoonstelling*, die op 5 verschillende plaatsen in de stad werd gehouden, werd door 10408 schoolkinderen bezocht.

In de provincie Zuidholland is een Provinciale adviescommissie voor veilig verkeer ingesteld. Deze commissie heeft een enquête gehouden en kwam tot de conclusie dat ook het onderwijzend personeel leiding nodig had om behoorlijk verkeersonderwijs te kunnen geven. De commissie heeft toen een schema voor een *leerplan* voor het geven van verkeersonderwijs op scholen voor gewoon lager onderwijs opgesteld en dit werd door de Commissaris der Koningin in de provincie Zuidholland aan alle gemeentebesturen toegezonden. Dit schema vindt men hieronder afgedrukt.

Algemene opmerkingen

1. Het is de bedoeling dat het verkeersonderwijs bekroond wordt door een eenvoudig examen.
2. De leerstof kan worden opgenomen: a. bij het vak *aardrijkskunde* of b. bij het vak *lezen*.
3. De tijd, aan het opzettelijk onderwijs besteed, wordt gesteld op 15 minuten. Veel herhalen.
4. Uit de dagbladen worden verslagen van verkeersongevallen verzameld en besproken.
5. Steeds wordt de theorie aan de praktijk getoetst. Aandacht wordt geschonken aan moeilijke verkeerspunten in de eigen woonplaats.
6. In elke klas wordt de leerstof van de vorige leerjaren herhaald.

Leerstof, over de leerjaren verdeeld (korte aanduiding)

Klas I. Rechts en links. Voetpad en rijweg (veiligheid van het voetpad; gevaren van de rijweg).

Klas II. Handelingen die *gevaar* opleveren, o.a. spelen op straat; wegwerpen van schillen; onnodig of verkeerd lopen.

Oversteken en oversteekplaatsen

Klas III. Het wachten voor en het lopen over een brug.

Overwegen bij spoorwegovergangen (scinen daarbij).

Het oversteken van *kruispunten*.

Klas IV. Het *rijwiel*:

a. waarvan het voorzien moet zijn;

b. het gebruik ervan in het verkeer.

De verkeersagent.

De verkeerslichten.
De verkeersborden.
Richting-veranderen.
Andere weggebruikers.
Rijwielpaden.
In- en uitstappen in (uit) tram of bus.

Klas V. Verkeerstekens.
Verkeersheuvels en -zuilen.
Verkeersstrepen en -lijnen.
Regels voor het rijden; inhalen; het nemen van bochten; het geven van signalen; maximum snelheid; parkeren; beladen van auto's en wagens.

Klas VI. Algemene herhaling.
Bijzonder verkeer; brandweer; politie; begrafenissen; ziekenauto's; militaire colonnes.
Speciale verkeerspunten in de woonplaats.
Verkeersongevallen bespreken.
Verkeersstatistiek.
Letterplaten voor motorrijtuigen.

Handleiding ten gebruike van de onderwijzer.

1. Leidraad voor het verkeersonderwijs (uitgave van het Verbond van verenigingen voor veilig verkeer).
2. Weten, willen, doen (uitgave van de K.N.A.C.)."

De inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* schrijft daarover in zijn verslag:

„De praktijk in mijn inspectie heeft duidelijk gemaakt dat de leerlingen vooral belang hebben bij een bepaalde ingewikkelde situatie in hun *eigen woonplaats*. In dat verband wijs ik op de gemeente Rijswijk, die een verkeersstafel heeft laten vervaardigen waarbij het kruispunt Rijswijkseweg—Herenstraat natuurgetrouw met alle wegovergangen en stoplichten is nagemaakt. Deze tafel heeft op alle scholen in Rijswijk gecirculeerd, waarbij door aansluiting op het electrisch net de situatie volkomen in overeenstemming met de werkelijkheid werd weergegeven. Dit spreekt veel beter dan een verkeersstafel met louter gefingeerde situaties.

In de tweede plaats heb ik verlof gegeven aan enkele leerkrachten van plattelandsscholen om eens een moeilijk verkeerspunt in de nabijgelegen stad te gaan bekijken. Het verdient naar mijn gevoelen aanbeveling om met deze beide punten ernstig rekening te houden. Verkeersonderwijs wordt bij de toenemende urbanisatie van ons land en bij het zich steeds uitbreidend snelverkeer een harde noodzakelijkheid, waaraan het Nederlandse onderwijs zich niet meer kan onttrekken.

Iets nieuws is de *eigen verkeersbrigade*, waarover wij het volgende kunnen mededelen:
De Haagse schooljeugd in de omgeving van de Rijswijkseweg heeft haar eigen verkeersbrigade. De ouders van deze kinderen kunnen nu met minder ongerustheid hun kroost naar school laten vertrekken en de taak van de politie wordt aanmerkelijk verlicht. Wakkere knapen uit de hoogste klassen van het scholencollegium Draaistraat—Asstraat—Elboogstraat verschenen vanmorgen om kwart voor twaalf voor het eerst op hun post aan de Rijswijkseweg en de Musschenbroekstraat, trots op hun witte kopsels en signaalschijven, die hoog in de lucht geheven werden, zodra er een kleine pauze was in de onophoudelijke stroom van voertuigen.

Oud en jong toonden grote belangstelling voor de jonge verkeersagenten. De schooljeugd had geen haast om thuis te komen maar stak met veel plezier nog eens een keertje de rijbaan over. Op de Rijswijkseweg zullen de jongens hun werk doen onder toezicht van een politieagent, hetgeen op dit drukke verkeerspunt wel noodzakelijk is. In de Musschenbroekstraat echter en op vele andere punten die binnenkort zullen volgen, moeten de jongelui het zelf doen. Op enige afstand van de oversteekplaats zijn duidelijke waarschuwingsborden aangebracht, voorstellende twee kinderen die achter elkaar oversteken, zodat het verkeer weet, dat het op zijn hoede moet zijn. Van de medewerking van het verkeer zal het dan ook voor een groot deel afhangen of dit experiment, dat in de hoofdstad een groot succes is geworden, ook in Den Haag zal slagen."

VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS

Ook nu weer kan worden gezegd dat deze tak van het Nederlandse onderwijs zijn kans *niet* heeft gehad. Het jaar 1948 bracht nog weer nieuwe teleurstellingen,

doordat de ambachtsschool haar deuren mocht openen voor leerlingen die zes leerjaren der lagere school hadden doorlopen. Het gevolg is geweest dat het aantal leerlingen sterk verminderde en verschillende scholen moesten worden opgeheven.

De inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* zegt daarover in zijn verslag:

„Nog altijd is het vglō niet wat ik gaarne zou willen dat het was. In deze inspectie zijn enkele inrichtingen voor vglō waar de leerkrachten, die erbij werkzaam zijn, volkomen in staat zijn om dit mooie onderwijs te geven. Maar de omstandigheden waaronder zij werken, zijn helaas van dien aard dat de moedeloosheid als een vampyr hun (haar) arbeid besluipt. Aan de ene kant zijn het wettelijke bepalingen, zoals van de opgeschorte leerplicht, of een tolerant standpunt ten aanzien van de bepalingen die de toelating tot het nijverheidsonderwijs regelen, waardoor deze leerkrachten geen vaste vorm aan hun onderwijs kunnen geven. In de loop van de cursus verdwijnen verschillende leerlingen, of doordat zij aan de leerplicht hebben voldaan, of doordat zij toegang krijgen tot een school voor nijverheidsonderwijs. Ik kan me dan ook heel goed indenken dat velen de arbeid moe zijn en niet meer kunnen vechten tegen omstandigheden waaraan zij niets kunnen veranderen.

Aan de andere kant lokt het nijverheidsonderwijs. Een bloeiende school voor vglō is dientengevolge dan ook omgezet in een nijverheidsschool. Op deze wijze werden de moeilijkheden zo niet opgelost, dan toch omzeild. Ik kan niet anders dan dit betreuren. Overtuigd voorstander van goed nijverheidsonderwijs, waarbij niet alleen de handvaardigheid maar ook de geestelijke vorming van de leerlingen wordt beoogd, ben ik een even vurig bewonderaar van een goed, eenvoudig voortgezet gewoon lager onderwijs dat, naar mijn gevoelen, voor de kinderen in de praec-puberteit van zeer groot belang is. Ik vraag mij dan ook af waarom juist voor deze tak van onderwijs de arbeid zo zwaar moet worden gemaakt, terwijl er toch bij degenen die dit onderwijs dienen, zoveel idealisme en ijver wordt gevonden? Welke oorzaken zitten hierachter? Welke tegenwerkende krachten maken dit onderwijs tot een slachtoffer van verschillende inzichten, die maar niet tot een hogere eenheid kunnen worden gebundeld? Ik hoop vurig in het belang van het Nederlandse volk dat het volgend verslagjaar een radicale wijziging hieromtrent zal brengen.”

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Rotterdam* lezen wij:

„De moeilijkheden van de scholen voor vglō zijn te belangrijk dan dat een bespreking ervan in dit verslag achterwege zou mogen blijven.

Vooreerst moet worden opgemerkt, dat de verwachting als zou de als tijdelijk aangekondigde opschorting van de verplichting tot het volgen van het 8e leerjaar de vitaliteit van de vglō-scholen niet ernstig bedreigen, niet is bewaarheid. Om het kind bij zijn naam te noemen: in werkelijkheid berekent deze maatregel de nekslag voor dit onderwijs.

Na het bekend worden ervan zette al heel spoedig een daling van het aantal leerlingen in, wat te begripen was.

De kosten voor noodzakelijk levensonderhoud bewogen zich geleidelijk in de richting van een bedenklijk hoog niveau, ze werden zo hoog dat men in veel gezinnen reikhalzend uitzag naar de verdiensten van de jongens en de meisjes, die nu de school mochten verlaten en in een of ander betrekkingje konden gaan. En daarmee was het motief voor de exodus van vele leerlingen gegeven. Hun vertrek had uiteraard ongunstige gevolgen; de school verloor ook hen die wel niet „gingen werken”, maar die nu „thuis bleven” of langs de straat gingen schooieren. En de ijverige pogingen van de personen om het verloop van de schoolbevolking te stuiten, boekten maar een matig succes. Het leerlingenaantal daalde en daarmee kwamen er verschillende leerkrachten in gevaar. Gelukkig voorkwamen de gunstige beschikkingen van de Minister via het 2e lid van artikel 56 der Lager-onderwijswet 1920 in verschillende gevallen de dreigende moeilijkheden.

De terugslag van dit verloop deed zich op de gang van zaken gevoelen. De leerkrachten moesten werken met een ontworpen leerplan. Dit was op ten minste twee jaar ingesteld. Moest men nu maar doen alsof alleen de voor het eerste jaar geprojecteerde leerstof van belang was? Er moest toch naar een zekere afronding worden gestreefd! En er bleven toch nog leerlingen in het achtste leerjaar!

En anderzijds — veel leerlingen wisten dat het nog maar om één jaartje te doen was. Dat was niet de instelling die vereist werd om veel van het voor hen toch zo belangrijke „voortgezette” onderwijs te profiteren.

De toestand moet, twee uitzonderingen daargelaten, als somber gekwalificeerd worden.

De thans in deze inspectie bestaande openbare (8) en bijzondere (3) scholen van deze soort telden op 31 December 1945 1900, op 31 December 1948 878 leerlingen. Hierbij dient het volgende te worden opgemerkt:

Op de beide R.-K. meisjesscholen voor vglglo is de toestand het gunstigst. Op de ene daalde het aantal leerlingen in het bovengenoemde tijdvak van 266 tot 119, op de andere steeg het van 175 tot 243. Op de Christelijke school voor vglglo (met jongens en meisjes) daalde het van 267 tot 88. Dat de teruggang aan deze goed geleide school zoveel groter is, moet worden toegeschreven aan de omstandigheid dat de jongens in dit geval moeilijker vast te houden zijn dan de meisjes.

Alle drie zijn scholen waar de juiste opvatting inzake de aard van het vglglo heerst en waar resultaten worden bereikt die alle waardering verdienen.

Op de openbare scholen is de toestand veel ongunstiger. Dit zal vooreerst wel te wijten zijn aan de omstandigheid dat de bevolking voor het grootste deel uit jongens bestaat. En het is nu eenmaal een feit dat in Rotterdam de drie industriescholen voor meisjes en de vijf scholen voor vrouwenarbeid druk bezocht worden.

Een andere factor, die men wel in de hand had, is de omstandigheid dat men, zowel in Schiedam als in Rotterdam, verzuimd heeft het roer tijdig om te gooien. Deze scholen, die reeds tientallen jaren bestonden als centrale scholen voor het 7e en 8e leerjaar, zijn gebleven wat ze waren en van de ware vglglo-geest is op de meeste niets, op een enkele maar weinig te vinden."

De inspecteur in de inspectie *Alkmaar* rapporteert:

„Dit is een verdrietige zaak.

Verdrietig, omdat enerzijds zowel door de gemeente- en schoolbesturen als door het betrokken personeel kosten noch moeite worden gespaard om hier iets goeds tot stand te brengen, terwijl anderzijds zoveel tegenwerkende krachten dit onderwijs beletten tot bloei te komen. Verdrietig ook, omdat het hier kinderen geldt die in dit opzicht tot de „misseelden" gerekend moeten worden, omdat zij geen verder onderwijs meer zullen kunnen genieten en deze laatste en waardevolle kans niet voldoende uitbuiten. Van de 7 werkelijke vglglo-scholen in de inspectie Alkmaar zijn er 2 openbaar (jongens en meisjes) en 5 Rooms-Katholiek (3 voor jongens en 2 voor meisjes). Van vier deze scholen kan gezegd worden dat ze een zegen zijn voor de leerlingen, speciaal voor de meisjes, die daar een huishoudelijke opvoeding genieten, die ze thuis in vele gevallen volkomen ontberen en die de beste verwachtingen wekt voor de toekomstige gezinnen. Het zou een zeer groot verlies betekenen, juist voor de economisch zwakkere laag der bevolking, als deze scholen ten slotte wegens gebrek aan belangstelling zouden moeten verdwijnen.

Het is mij niet gegeven uit te maken of bittere armoede dan wel gebrek aan inzicht zoveel ouders ertoe drijft hun kinderen van school te nemen zo gauw de wettelijke bepalingen dit toelaten. Een gunstige uitzondering maakt de Rooms-Katholieke meisjesschool voor vglglo te Alkmaar, die in haar achtste klas, 25 leerlingen telt die niet meer leerplichtig zijn. Deze school biedt dan ook zeer veel en zou met evenveel recht een huishoudschool genoemd kunnen worden.

Een poging, door mij verricht om het vglglo rondom Alkmaar in deze stad te concentreren, had geen tastbaar resultaat. Wel was het bestuur der gemeente Alkmaar tot vergaande medewerking bereid en vond een bespreking plaats met een twintigtal burgemeesters uit gemeenten rondom Alkmaar onder voorzitterschap van de burgemeester van Alkmaar om tot een centralisatie te komen; maar toen bleek dat de consequenties van het amendement-Van Sleen niet dusdanig waren dat de gemeenten tot directe en kostbare voorzieningen genoopt werden, gaven de meeste burgemeesters er voorlopig de voorkeur aan een afwachtende houding aan te nemen."

De inspecteur in de inspectie *Hilversum* wijst erop, dat voor het vglglo thans een beslissing moet worden genomen. Hij schrijft:

„Over het vglglo zijn beschouwingen van allerlei aard te houden: psychologische, didactische, maatschappelijke. Welke richting moet dit onderwijs uit? Is het een noodzakelijke tak in de organisatie van ons Nederlandse schoolstelsel, dat volgens sommige criticiasters aan stelselloosheid lijdt? Moet de jeugd in de voorproeftijd algemeen vormend of vakonderwijs genieten? Eist de maatschappelijke ontwikkeling van het volksleven de leerplicht tot 15 jaar of zelfs tot later, zowel voor meisjes als voor jongens, op het platteland en in de stad, in de vorm van dagschoolonderwijs? En als dit zo zijn moet, welke is dan de afgrenzing tegenover het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs enerzijds en het nijverheids-

onderwijs anderszids? Moeten er streekscholen zijn of op elke school een rudiment van de zevende (eventueel achtste) klas, waarbij de doelstelling van dit onderwijs absoluut niet tot haar recht kan komen? Deze vragen zijn met enkele te vermeerderen, maar deze vragen zijn de basis waarop het huis van het vgló, indien nodig, nog didactisch dient te worden gebouwd. Want — het is nu nog een chaos! Die chaos is niet weggenomen, maar vergroot door het amendement-Van Sleen, in de Tweede Kamer aangenomen, waardoor geëist wordt, dat dit onderwijs, indien aan een school voor glo verbonden, zal gegeven moeten worden in „afzonderlijke” klassen. Ik zal geen parodie leveren: een jaarverslag is daarvoor te ernstig en te droog. Maar als aan een school voor zeven leerjaren zes onderwijzers zijn verbonden aan de school voor glo, waarvan de meeste klassen 48 en meer leerlingen tellen, en er zijn dan nog 10, of 8, of 6, of 4 leerlingen voor het zevende leerjaar, moet dan dit „vgló”, dat geen vgló is, een afzonderlijke leerkracht hebben? Dit is geen parodie, zelfs geen overdrijving: de voorbeelden liggen rondom voor het grijpen. En voor de kleine én voor de grotere scholen zijn de contrasten door combinaties van klassen nog sterker. Maar — het vgló is door deze wettelijke bepaling niet gered! Het zal in elk geval „anders” moeten: het roer moet óm; het is maar de vraag naar welke kant!”

Bijzondere proefneming

De inspecteur in de inspectie *Delft* wijst in het bijzonder op het baanbrekende werk dat onder leiding van de Eerwaarde Zuster Hugolina te Delft wordt verricht. We lezen daaromtrent in zijn verslag:

„Het betreft hier een proefneming bij de algemeen vormende vakken, en niet op een school waar het onderwijs al sterk in huishoudkundige zin georiënteerd zou zijn. Daarbij kan men hier bogen op een tienjarige ervaring. De proefneming is dus wel „uitgedokterd” en ik moet zeggen dat hier voor de algemeen vormende vakken van het vgló wellicht de oplossing van het probleem ligt.

Toch zal het in het algemeen wel noodzakelijk zijn, in de wet een bepaling te verankeren omtrent het aantal uren dat minimaal besteed moet worden aan het direct algemeen vormend onderwijs, teneinde ongewenste excessen te voorkomen. Immers het vgló is geen hinderlijke appendix van het glo, geen surrogaat-nijverheidsschool en ook geen naaischool, het is een school met een eigen cachet, eindonderwijs gevend in levens-practische zin.

De proeve, hier genomen, is bovendien geen onbezonnen nieuwigheid, maar voortgekomen uit en aangepast aan de geest van de tijd. Ook het godsdienstonderwijs neemt er de plaats in die het behoort te hebben.

Voor het moedige initiatief en het volhardend speuren naar een gestandariseerde oplossing van het ingewikkelde leerstofprobleem voor de meisjesscholen van het vgló heb ik niets dan lof.

Dit onderwijs boeit de kinderen, zij gaan er in op, worden systematisch gebracht tot topprestaties. En als deze school er nu eerlang nog in slaagt het onderwijs in eenvoudige huishoudkunde eveneens prima tot zijn recht te doen komen, zou hier m.i. van een model-vgló voor meisjes gesproken kunnen worden. Moet ik nog zeggen dat ongeoorloofd schoolverzuim hier praktisch niet voorkomt, dat van zogenaamd absentisme hier geen sprake is?

Het onderwijs is gericht op zelfstandige, individuele arbeid; soms wordt het teamwork-idee ook te baat genomen. Er is een sterke actieve deelneming der meisjes aan het leerproces. Ze hebben een zekere medezeggenschap, hetgeen gevoel voor verantwoordelijkheid en saamhorigheid aanwekt.

De leerstof is praktisch geheel ontleend aan het werkelijke leven; dat voelen de meisjes volmaakt aan, vandaar haar rusteloze ijver, vandaar ook de topprestaties die ik vaak kon bewonderen bij mijn schoolbezoek.

Het onderwijs aan deze school kenmerkt zich, evenals op alle moderne scholen, door een grotere beweeglijkheid der kinderen. Daarom moet uiteraard de loopruimte in de klas wel wat groter zijn dan meestal het geval is. Deze grotere beweeglijkheid is onvermijdelijk. Ieder meisje heeft hier het recht haar plaats te verlaten zodra het behoefte heeft aan hulp bij haar werk, aan gegevens ter verwerking van haar taak of als de opdracht klaar is.

Maar hoe is het met de orde gesteld bij een dergelijke werkwijze? Stellig kan de onderwijzeres minder op de klasse als geheel letten. Veel meer dan bij het klassikale onderwijs is de klasse aan zichzelf overgelaten. Er is dus meer gelegenheid tot overbodige ongewenste activiteit, onderlinge babbelpraatjes, onderlinge plagerijtjes.

Terecht stelt deze leerkracht hier tegenover, dat men niet uit het oog moet verliezen dat men de kinderen moet *leren* gehoorzamen, *leren* zich te beheersen, *leren* de vrijheid niet te misbruiken, *leren* uit eigen be-

weging, en ook om bovennatuurlijke redenen, haar plicht te doen. Bij dit systeem wordt de gelegenheid daartoe volop geboden.

De ontwerper noemt dan ook haar methode terecht „Zelf doen” en manifesteert hiermede klaar dat het principe der zelfwerkzaamheid, der activiteit, een der hoofdkenmerken van deze leerwijze is.

Dusdoende past zij bij haar methode de kern van alle reformtendenzen toe, het „Leitmotiv” van vele moderne vernieuwers: Montessori, Kerschensteiner, Kees Boeke en zoveel andere.

Het zou onjuist zijn te beweren dat het klassikale stelsel geen beroep doet op de zelfwerkzaamheid, maar de vernieuwers doen het intenser en meer bewust en de uitkomsten der moderne kinderpsychologie geven aan dit streven overtuigingskracht.

Aan de bedoelde school wordt gewerkt met behulp van een zogenaamd centre d'intérêt. Als belangstellingscentrum wordt hier genomen: „Het katholiek huisgezin”. Alle leerstof is hierom geconcentreerd. Het is onderverdeeld in leerstofeenheden: de woning, de voeding, en de kleding, en deze omvatten elk weer talloze andere onderwerpen: familiebetrekkingen, correspondentie, woningtypen, huurcontract, bouwmaterialen, wandbekleding, verlichting, schoonmaak, zuivelproducten, vlees- en visconserven, ceramiek, tafeldekken en tafelmanieren, de doelmatigheid onzer kleding, enz. enz. Ik doe slechts enkele grepen uit de veelheid van het leerschema.

De gehele leerstof is verdeeld over 43 weektaken en enige extra-taken. Iedere week worden bepaalde opdrachten gegeven, die erop berekend zijn dat ze door *alle* kinderen gemaakt kunnen worden, de zogenaamde *kerntaak*. Dat is de algemene vorming. De individuele vloeit daaruit voort n.l. de *extra-taken*, waaruit een keuze gemaakt wordt als de kerntaak af is. Natuurlijk is er in de uitwerking der taken veel spreiding, maar elkeen komt er mee klaar en heeft de overtuiging haar plicht gedaan te hebben. Geen enkel kind voelt zich hier dan ook minderwaardig en niet één zal zeggen dat ze niet mee kan met de klas. Het voorbeeld der ambitieuze kinderen, maar ook vooral de vrijheid om meer te kunnen en te mogen doen dan als minimum gevraagd wordt, prikkelt zeer de ijver en de wilskracht. Dusdoende wordt steeds de werklust gevoed en liefde voor de arbeid aangekweekt. En is dit niet van eminent belang voor het latere leven?

Hoe gaat men nu te werk bij de opdrachten? Moet met een stel nieuwe opdrachten begonnen worden, dan kan het werkschema op het bord worden geschreven en daarbij worden de noodzakelijkste aanwijzingen gegeven. Is er een klassikale les nodig, wat gewoonlijk bij ieder takenstel wel het geval is, dan wordt die gegeven. Na die aanwijzingen mogen de kinderen aan het werk gaan. Ze zijn *vrij* in de volgorde waarin ze de opdrachten willen uitvoeren, *vrij* in haar werktempo, *vrij* in het nasnuellen van bronnenboekjes en in het gebruik der gewenste leer- en hulpmiddelen. *Vrijheid*, kortom zoveel als mogelijk is en . . . ze aankunnen. Chaos of wanorde in plaats van verantwoorde discipline wordt niet geduld. Met grote spanning wordt het ogenblik verbeid waarop met een nieuwe taak kan worden begonnen.

De kernles, hoewel kort en zakelijk, schijnt voor de vluggerds vaak nog te lang te duren en met grote ijver valt, wanneer het startsignaal gegeven is, de gehele klas op de taken aan.

Weet men onder het werk met het een of ander geen raad, dan kan dit op een zachte toon gevraagd worden. Is een meisje met de opdracht klaar, dan kan ze die laten corrigeren of ze kan die opzeggen, naargelang de soort. Ze brengt dan haar „takenkaart” mee, waarop het resultaat wordt aangegetekend. Die takenkaart is derhalve een arbeidscontrolemiddel. Daar de scheppende zelfwerkzaamheid bijzonder uitkomt bij tekenen en stellen, wordt daaraan veel aandacht besteed. Bij ieder deel van het werk is een tekenmap met getegende tekenvoorbeelden vervaardigd. Het gebruik hiervan is uiteraard vrij. Afzonderlijke boekjes „Rekentaken” zijn door deze leerkracht nog samengesteld en uitgegeven bij „De Koepel” te Nijmegen. Terecht zegt de schrijfster in de inleiding: Ik heb deze taken niet doen uitgeven, om U te laten zien hoe men het doen *moet*, maar hoe het *kan*, daarmee de deur wijd openlatend voor het eigen initiatief en de vindrijkheid van de leerkrachten zelf.

Ik kan van dit experiment zeggen dat de verstandelijke, esthetische en sociale vorming zeer verzorgd zijn en dat met de maatschappelijke behoeften de aangeboden leerstof opvallend goed rekening houdt. Het ware te wensen dat desbetreffende leerkrachten van het vglg. tijd en vast vinden deze Delfse proefneming zelf eens in de praktijk te bezien. Zij zouden zeker niet gedesillusioneerd terugkomen en wellicht voor hun onderwijs tal van hints medenemen.”

Voor de meisjes-leerlingen stelde dezelfde Zuster Hugolina het volgende leerplan samen voor het onderwijs in *handwerken*:

A. Naaien

1. Het naaien van eenvoudige kledingstukken.
2. Het verstellen van huishoudgoed en kleding.

3. Het vermaken van gedragen kledingstukken.

De kledingstukken, bedoeld onder 1, worden bepaald naar de behoeften van de gezinnen waaruit de meisjes komen, de streek en de omstandigheden van de school.

B. Knippen

Het knippen van de kledingstukken die genaaid moeten worden.

C. Versieren

Het aanleren van enkele siersteken, randjes en eenvoudige motieven en de toepassing daarvan op gemaakte kledingstukken, gebruiks- en siervoorwerpen.

D. Breien

1. Het breien van gebruiksvoorwerpen en van eenvoudige kledingstukken volgens patroon.

2. Het verstellen van gebreide kleding.

3. Het breien van enkele open en dichte patronen.

De kledingstukken, bedoeld onder 1, worden bepaald door de handvaardigheid die de leerlingen bezitten bij het verlaten van de grondschool, en door de verdere omstandigheden.

E. Haken

1. Het omhaken van stof.

2. Het omhaken van gebreide kledingstukken.

3. Het haken van eenvoudige kledingstukken en gangbare voorwerpen.

4. Het haken van enkele patronen.

Bij de samenstelling van dit leerplan is ermee gerekend dat handwerken een „vaardigheidsvak” is, waaraan voldoende tijd moet worden besteed. Daartegenover mag de vgl-school niet in een naaischool ontaarden.

De ontwerpster van het leerplan is van mening dat per week 8 uren moeten worden beschikbaar gesteld voor het onderwijs in handwerken en verdeelt de uren als volgt:

	Leerjaar I	Leerjaar II
Naaien	3	2½
Verstellen (naaien)	1	2
Knippen	1	1
Versieren	1	½
Haken en breien	1	1
Mazen en stoppen	1	1
	8 uren	8 uren

UITGEBREID LAGER ONDERWIJS

Didactische verffrissing

Ook ten aanzien van het uitgebreid lager onderwijs mag van een *didactische verffrissing* worden gesproken. De leiding gaat daarbij uit van de besturen der mulo-verenigingen, die reeds meermalen afgevaardigden der afdelingen en kringen hebben bijeengeroepen om onderling te beraadslagen over de nieuwe richting die moet worden gevolgd. De inspecteur in de inspectie *Zaandam* schrijft daarover in zijn verslag het volgende:

„Er is een begin van gemeenschappelijke bezinning op de didactische verffrissing van het onderwijs in de kringen der ulo-scholen en haar organisaties, waarvan bij sommige vakken reeds thans de resultaten zichtbaar zijn in nieuw initiatief van de onderwijzers en zelfstandig werk van de leerlingen. Ik denk daarbij aan het aanleggen van cahiers van zelfverzameld materiaal, zoals dit bij de vakken aardrijkskunde en biologie tot uitdrukking komt, en het meer dan voorheen experimenteren bij het onderwijs in physica.

De invloed van de cursussen, in physica en biologie, zoals die te Amsterdam, Haarlem en andere steden werden gehouden, zijn hieraan niet vreemd.

Vooral het vak *natuurkunde* mag zich in een grote belangstelling verheugen, welke tot uiting komt in de vele experimenten en het aansnijden van onderwerpen die de jeugd interesseren."

Wat het *culturele* element op de ulo-scholen betreft schrijft hij:

"Van de 5 openbare en 5 bijzondere scholen in deze inspectie zijn tot heden 3 openbare en 3 bijzondere overgegaan tot de invoering van een derde vrije middag, zodat nu op Dinsdag-, Donderdag- en Zaterdagmiddag gelegenheid bestaat voor de beoefening van liefhebberijen als: muziek, voordracht, sport, uitvoeringen, excursies, typen, enz. Ook het huiswerk-probleem is door de invoering van een derde vrije middag zo niet opgelost, dan toch vereenvoudigd.

De voorstanders van twee vrije middagen zijn van mening dat het huiswerk thuis tot een minimum moet worden beperkt, met als consequentie veel korte schooltijden en weinig vrije middagen. Indien onder goede leiding aan de leerlingen een doelmatig gebruik van de vrije tijd wordt bijgebracht, kan de derde vrije middag naar mijn mening een middel zijn om de leerlingen te brengen tot eigen initiatief en de gelegenheid openen voor de beoefening van liefhebberijen buiten het school- en examenprogramma om.

In dit verband zegt het hoofd der openbare ulo-school te Krommenie:

"Diverse muziekmiddagen werden gehouden voor de gehele school. Behandeld werd dan één componist, waarbij door middel van een pick-up muziek ten gehore werd gebracht. Diverse jongelui met geen andere kennis van of liefde voor muziek dan wat zij verworven hadden onder invloed van de jazz-cultus, aanvankelijk wat onverschillig zo niet afkerig ingesteld, kregen nu oor voor wat mooi is. Dit is voor hun opvoeding van het grootste belang; de zin voor het schone, ook op ander gebied, wordt er door ontwikkeld. Na een „verkorte" weergave van de Mattheüs-Passion is een groep jongelui, onder wie enige anti-muzikaal ingestelde, vrijwillig naar een uitvoering van de Mattheüs-Passion te Alkmaar gegaan.

In dit verband mag ook genoemd worden een tweetal lezingen over schilderkunst, door een deskundige gehouden.

Op 22 December 1948 werd in een door de leerlingen met smaak versierde zaal een Kerstavond gehouden met orgelmuziek, zang en declamatie van de leerlingen en een Kerstverhaal door een van de leerkrachten. Deze avond, waarop nu eens niet het vrolijke karakter op de voorgrond stond, werd door de leerlingen zeer gewaardeerd."

Soortgelijke Kerstavonden werden overigens ook op andere openbare scholen in Zaandam en andere Zaanse gemeenten gehouden in het bijzijn van de ouders."

Druk van het mulo-examen

Ook de inspecteur in de inspectie *Haarlem*, die in het algemeen van oordeel is dat de ulo-school zich te veel laat beheersen door het *mulo-examen*, erkent dat er verbetering intreedt. Wij lezen in zijn verslag:

"Dat door te uitsluitend de aandacht gericht te houden op het behalen van het mulo-diploma aan de alzijdige vorming van de leerlingen wordt tekort gedaan, deze te eenzijdig intellectueel wordt, ziet men gelukkig steeds meer in. Aan meerdere scholen tracht men in het tekort te voorzien door buitenschools club- of ontwikkelingswerk, waaraan men dan graag de zgn. derde vrije middag wijdt. Door het houden en laten houden van lezingen, het maken van excursies naar bedrijven, musea en andere instellingen, het bezoeken van films met vormende waarde, door het deelnemen aan interscolaire tournooien voor zang, declamatie, tekenen, sport, door de oprichting van een schoolkoortje en schoolorkestje, door de leerlingen reeds enigszins te interesseren voor social-charitatief werk, weten verschillende scholen heel wat te bereiken. De vorming van geest, gemoed en lichaam wordt er gunstig door bevorderd, maar tevens ontstaat er een band tussen leerlingen en leerkrachten, die de school maakt tot wat ze moet zijn: een levende gemeenschap."

De inspecteur in de inspectie *Hoorn* rapporteert:

"Op verschillende scholen voor ulo wordt naast de opleiding voor het mulo-diploma getracht, aan nieuwe didactische en paedagogische inzichten, na toetsing, de hun toekomstige plaats te verlenen.

Verschiedende scholen benutten een vrije middag voor groepswork: toneelspel, declamatie, sport, schaakspel. Op verschillende scholen wordt zangonderwijs gegeven volgens de methode-Gehrels, veelal door

onderwijzers der scholen zelf, maar ook door vakonderwijzers, zoals op de Rooms-Katholieke ulo-school te Hoorn en de openbare ulo-school te Medemblik.
Schoolcorrespondentie met scholieren uit andere landen vindt regelmatig plaats, vooral met leerlingen uit de Angelsaksische landen, waardoor het practisch nut der Engelse taal duidelijk naar voren komt."

Persoonlijke correctie

De inspecteur in de inspectie *Alkmaar* was minder goed tevreden over hetgeen hij op de ulo-scholen waarnam. Hij schrijft:

"Nadere kennismaking met de elf scholen voor ulo in deze inspectie bracht mij menige desillusie. Bij verschillende ulo-scholen moest ik tot mijn verbijstering constateren dat daar geen of uiterst weinig werk gemaakt werd van *persoonlijke correctie*. Op sommige scholen waren de gevolgen daarvan dan ook duidelijk te zien: schandelijk onverzorgd werk, waarbij bijv. meetkundige figuren, uit de hand getrokken, een volslagen caricatuur vormden van behoorlijke uitwerkingen, talloze fouten die in het werk voor de vreemde talen bleven staan, redeneringen bij redactiesommen die zelfs de meest soepele critiek niet konden doorstaan. Kortom, ik moest verschillende malen grove verwaarlozing constateren in de opleiding van de jongelui tot ordelijke en accurate werkers(sters). Wanneer ik mijn bezwaren hiertegen inbreng, stuit ik soms op fel verzet van de zijde van het personeel. Aangezien ik er, helaas, van overtuigd ben dat niet het belang der leerlingen, dus der toekomstige werkers in de maatschappij, maar het persoonlijk gemak der leerkrachten de drijfveer van dit verzet was, heb ik mij een enkele maal beroepen op het bestuur der betrokken gemeente, waar ik een volkomen begrip vond voor de ernst van deze zaak."

Dezelfde inspecteur wijst erop dat men vaak de schuld aan het examen geeft, wanneer men aanmerking maakt op de wijze waarop een bepaald vak behandeld wordt, maar . . . *daar wringt de schoen niet op de eerste plaats*. Hij schrijft dan verder:

"Het is wel typerend dat de regelingscommissies er niet toe over durven gaan een examenvak in zijn geheel te schrappen of alleen desnoods drastisch te verlichten, omdat men ervan overtuigd is — ons kent ons! — dat dit vak of vakgedeelte ook automatisch van het schoolplan zal verdwijnen.

Men meent er hoogstens toe over te kunnen gaan de examen-elementen te hergroeperen en het accent te verleggen, zodat men niet behoud van een zekere standaard de veelzijdige vorming niet al te zeer in de weg staat.

Op deze wijze heeft men zowel in de examenstof als in de wijze van examineren reeds belangrijke veranderingen ten goede aangebracht. Men had daarbij beduidende weerstanden te overwinnen en als er nu maar een middel was de „kwaliteit" der examinatoren voldoende en snel te verbeteren, dan zou de koers die het ulo-schip vaart, zeker naar ruimer vaarwater leiden. Bewust of onbewust echter wordt op het examen — het mondeling gedeelte ervan — de nieuwe richting soms aanzienlijk gesaboteerd, zodat zij die nieuwe wegen willen inslaan, daardoor soms ernstig worden gedupeerd, waardoor de animo wel zeer bekoelt.

Een examen en dan een examen dat iets betekent, moet en in het belang der kinderen en in het belang van het ulo gehandhaafd blijven. De stimulans die daarvan op alle betrokkenen uitgaat, is te groot om gemist te kunnen worden.

Van de andere kant echter moet het examen niet dermate zwaar zijn dat het alle krachten en alle tijd op-eist.

Maar — en hier zit de kern — de mensen van het ulo moeten bereid zijn de tijd die het examen vrijlaat, op een zodanige wijze te vullen dat de alzijdige vorming, die door het examen niet gecontroleerd kan worden, toch tot haar recht komt.

Ulo-scholen waar niets anders gedaan wordt dan wat het examen eist, zijn schepen die in ballast varen."

Toelating tot de ulo-scholen

De inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* is van mening dat er nog te veel leerlingen tot de ulo-scholen worden toegelaten die feitelijk op die school niet thuishoren. Hij schrijft daarover:

"De *toelating* tot de ulo-scholen is naar ons gevoelen nog niet behoorlijk verzorgd. Wel ligt hier een taak voor het hoofd van de ulo-school. Artikel 11, 3e lid, van de Lager-onderwijswet 1920 spreekt hier een duidelijke taal. Toch kunnen wij ons niet onttrekken aan de gedachte dat nog niet alle schoolhoofden

hier het juiste criterium hebben gevonden en het juiste selectiemiddel toepassen. Er zitten in de lagere klassen der ulo-scholen nog te veel leerlingen wier intelligentie onvoldoende is. Dit veroorzaakt een of meermaal zittenblijven voor deze leerlingen, hetgeen niet alleen voor hen zelf maar ook voor de overige leerlingen schade oplevert, terwijl het niet verantwoord is tegenover de maatschappij, die voor deze zittenblijvers veel, althans onnodig geld moet uitgeven".

Ook de inspecteur in de inspectie *Goes* wijst daarop in zijn verslag wanneer hij schrijft:

"Veel leerkrachten bij het ulo gaven mij hun ongenoegen er over te kennen, dat leerlingen wier aanleg niet voldoende is om de ulo-leerstof te verwerken, toch naar dit soort scholen worden gezonden. Zij waren van oordeel dat deze leerlingen het onderwijs veel te sterk remmen."

Deze klachten zullen wel blijven bestaan zolang er geen betere selectie-methoden kunnen worden toegepast, maar het belang van het onderwijs eist wel dat de hoofden der ulo-scholen nauwkeurig nagaan of de aanleg en ontwikkeling van de leerlingen die worden aangenomen, zódanig zijn dat met grond mag worden verwacht dat zij het onderwijs aan de ulo-school zonder bezwaar kunnen volgen.

Examen vreemde talen

Bij de in 1948 gehouden mulo-examens vond t.a.v. de *vreemde talen* voor het eerst het systeem toepassing waarbij aan de kandidaten de keus wordt gelaten om hetzij twee vertalingen te maken, hetzij één zwaardere vertaling uit de vreemde taal in het Nederlands. Het aantal kandidaten dat de éne vertaling gekozen had, was niet groot en bij de correctie en de beoordeling kwam de vraag naar voren of niet vooral de zwakkere kandidaten de éne vertaling hadden gekozen. Natuurlijk is het niet mogelijk uit de ervaring van één jaar een bepaalde conclusie te trekken, maar het vaststellen van de beoordelingsnorm zal in de toekomst bijzondere zorg vragen om te voorkomen dat men de zwakkere kandidaten zal laten „vluchten" in de zwaardere vertaling.

MONTESSORISCHOLEN

Alleen van de gemeente *Amsterdam* kan gezegd worden dat de openbare Montessorischolen tot bloei gekomen zijn. De leiding der scholen is daar over het geheel in goede handen en doordat aan de Gemeentelijke kweekschool voor onderwijzers tevens een opleiding voor het Montessoridiploma verbonden is, is gewoonlijk een voldoende aantal leerkrachten beschikbaar.

Te *Rotterdam* is de toestand veel minder gunstig. De inspecteur schrijft in zijn verslag:

"De beide reeds jaren bestaande Montessorischolen telden op 31 December 1948 resp. 146 en 94 leerlingen. Hoewel het aantal leerlingen van de school aan de Beukelsdijk het laatste jaar wat gestegen is, kan toch niet gezegd worden dat deze inrichtingen zich in haar bloei mogen verheugen. Zeer waarschijnlijk is dit voor een belangrijk deel te wijten aan de omstandigheid dat men gebrek heeft aan leerkrachten met de Montessori-bevoegdheid."

Te *'s-Gravenhage* werkt de scholengemeenschap „Nieuwe Duinweg" volgens Montessori-beginselen, zonder dat deze scholen aanspraak maken op de naam van Montessorischolen. De inspecteur schrijft hierover in zijn verslag het volgende:

"De gemeenschap lager en middelbaar onderwijs heeft het niet verder gebracht dan dat tot voor korte tijd deze beide inrichtingen van onderwijs onder één dak verbleven. Tengevolge van plaatsgebrek voor

het middelbaar onderwijs verblijft de lagere school thans tijdelijk in het schoolgebouw aan de Rotterdamse straat. Over enkele maanden zal waarschijnlijk het noodgebouw in de onmiddellijke nabijheid van de oorspronkelijke vestigingsplaats klaar zijn.

Ofschoon het toezicht op het kleuteronderwijs niet meer tot onze taak behoort, rechtvaardigt de scholengemeenschap — die hier niet geheel illusoir is — dat er op deze plaats aan deze kleuterschool enkele woorden worden gewijd.

De inrichting van de kleuterklassen onderscheidt zich op zeer markante wijze van die der overige openbare kleuterscholen. Dit blijkt alleen al uit de aanwezigheid van een met zink bekleed waterreservoir in een der lokalen (bestemming: scheppen en meten), een zandbak (bestemming: meten en vorm geven), verplaatsbare schildersezels met ingrediënten voor het maken van waterverftekeningen van groot formaat en een speelhoek, waar voldaan kan worden aan de lust tot verkleeden.

De gemeenschap kleuteronderwijs-lager onderwijs krijgt eerst waarde als er van aansluiting tussen deze beide takken van onderwijs sprake is. De gelegenheid daartoe is door de Overheid geschapen:

a. door de lokaliteiten van deze inrichtingen in elkaars onmiddellijke nabijheid te brengen en de vaklokalen voor rhythmiek en zang voor beide takken van onderwijs open te stellen;

b. door de inrichting der lokalen: de lagere school is gemeubeld met tafels en stoelen — ook voor groepen van leerlingen, zoals bij het kleuteronderwijs —, terwijl de inrichting der kasten ook meer overeenkomst vertoont met het meubilair van de kleuterschool dan in het doorsnee-type lagere school het geval is;

c. door de samenstelling van het leerplan, waarin rhythmiek voorkomt en de zang een meer algemene kennis van muziek beoogt;

d. door de didactiek, waarbij de activiteit der leerlingen betere kans tot ontwikkeling krijgt, het abstracte rekenonderwijs zoveel mogelijk naar de achtergrond wordt gedrongen, het expressie geven in zoveel mogelijk vormen wordt bevorderd (opstellerjes van het eerste leerjaar af; illustratie niet alleen door tekenen, maar ook door knippen, scheuren, plakken, klei-arbeid en niet te vergeten de rhythmiek);

e. door de keuze der leerkrachten, waaronder er een is, afkomstig uit het kleuteronderwijs.

Een tentoonstelling, georganiseerd bij gelegenheid van een ouderavond omstreeks Kerstmis, leverde het bewijs dat de pogingen aan deze school een grote kans van slagen hebben.

Het werk ziet er verzorgd uit; de excursies, die hier talrijker zijn dan aan de overige lagere scholen, hebben effect voor het onderwijs. Uit opstellen, illustraties, producten van handenarbeid (ik denk in het bijzonder aan een collectie coloradokevers) blijkt dat ze een integrerend deel van het onderwijs vormen. Vooral in de hogere klassen wordt er met taken gewerkt. Bij de leerkrachten blijkt evenwel dat men voor dit onderwijs in lossere klasseverband aanleg moet hebben. Iemand die dit niet kan — ook dat valt hier op te merken —, kan overigens nog wel een zeer bruikbare leerkracht zijn."

DE „VRIJE SCHOOL"

Te 's-Gravenhage is de zgn. „Vrije School" met ingang van 1 September 1948 opgenomen onder de scholen die Rijksvergoeding ontvangen. De inspecteur schrijft over deze school in zijn verslag:

„Het onderwijs aan de „Vrije School", dat op moderne leest is geschoeid, wijkt ten enenmale af van het Montessori-onderwijs, niet alleen omdat men er de leermiddelen van Dr. Montessori niet aantreft, maar ook omdat er klassikaal en niet individueel wordt gewerkt. De term „groep", welke er — in tegenstelling met klas — in zwang is, houdt in een verzameling kinderen van gelijke leeftijd, die tezamen onderwijs ontvangen gedurende alle jaren dat ze op school zijn. Het probleem „zittenblijven" bestaat op deze school niet.

Ook na de wetswijziging van 25 Juni 1948 zou de school het niet zonder de vergunning, bedoeld in het 6e lid van artikel 90 der L. O.-wet 1920, hebben kunnen stellen.

De correspondentie tussen het schoolbestuur en de Onderwijsraad, welke aan de verlening van voormelde vergunning is voorafgegaan, wijst duidelijk uit dat het hier niet alleen te doen is geweest om een bepaald aantal uren te besteden aan een combinatie van vakken zonder een begrenzing van elk dier vakken afzonderlijk, maar dat de Kroon, de Onderwijsraad gehoord, accoord wil gaan met het onderwijssysteem, waar afwisselend bij perioden van langere duur een bepaald vak in het centrum van het onderwijs wordt geplaatst, terwijl de andere vakken in deze tijd meer op de achtergrond blijven en als ondersteuning van het eigenlijke onderwijs gebruikt worden.

Het onderwijs wordt hoofdzakelijk in de ochtenduren tussen 8,30 en 12,30 gegeven; over de gehele linie wordt de tijd van 8,30—10,45 aan de vakken $a/m/g + i$ op de wijze, als hierboven omschreven, besteed. De overige uren, waartoe ook enkele middaguren gerekend moeten worden, worden hoofdzakelijk aan vakonderwijs besteed, t.w. zingen, gymnastiek en handwerken.

Aangezien de eurythmie, het kenmerkende vak voor de anthroposofische school, bij lichamelijke oefening is ondergebracht, is het aantal uren voor laatstgenoemd vak aan deze school zeer groot.

Bij het vak handwerken valt op te merken dat dit in alle leerjaren zowel door jongens als door meisjes wordt beoefend.

Het vak tekenen, dat in een groot deel van de Haagse scholen in handen van vakpersoneel is, berust hier juist bij de klasse-onderwijzer. Dit is ook niet anders mogelijk, omdat het tekenen aan deze school een vorm van expressie is die bij alle vakken tot uiting komt.

Het komt om zo te zeggen niet voor, dat leerlingen na het doorlopen van de zes leerjaren overgaan naar een erkende inrichting van middelbaar of voorbereidend hoger onderwijs. In de loop der jaren — de school heeft dit jaar haar 25-jarig bestaan gevierd — heeft de school, die wel degelijk vervolgclassen heeft, een 20-tal leerlingen als extraneï klaargemaakt voor het diploma vijfjarige hbs.

Het is de gewoonte dat de leerlingen na het doorlopen van de zes leerjaren van de school voor glo de vervolgclassen blijven bezoeken, hetzij tot ze aan hun leerverplichting hebben voldaan, hetzij tot hun toelating tot een nijverheidsschool, hetzij tot ze het maatschappelijk leven ingaan.

Met betrekking tot de vervolgclassen overweegt het bestuur de mogelijkheid deze zo in te richten dat deze afdeling de naam „mulo-school” kan voeren. Ook voor dat gedeelte van de school zou men tegen het begin van het schooljaar 1949/50 gaarne in aanmerking komen voor Rijksvergoeding.

Aangezien men er dezelfde werkwijze wil blijven volgen als in de lagere-schoolafdeling, zal men het hier ook niet kunnen stellen zonder de vergunning, bedoeld in het 6e lid van artikel 90 der L. O.-wet 1920.”

VERVOLGONDERWIJS

Vooral in de na-oorlogse jaren blijkt duidelijk, hoe jammer het is dat het vervolgonderwijs vrijwel overal is verdwenen. Op tal van plaatsen is de ontwikkeling der leerlingen die gedurende de oorlogsjaren de lagere school bezocht hebben, beneden het normale gebleven en het zou zeker hoogst gewenst zijn geweest indien de achterstand via het vervolgonderwijs had kunnen worden ingehaald. Dat is echter niet mogelijk gebleken en thans wordt er op verschillende jeugdverenigingen over geklaagd, dat de jongens en meisjes niet meer presteren kunnen wat vroeger heel normaal was. Het zou echter onbillijk zijn hiervan de jonge mensen een verwijt te maken. De fout moet veeleer gezocht worden bij de ouderen, die niet hebben begrepen dat hier maatregelen hadden moeten worden genomen.

LEERPLANNEN

Leerplanherziening

De oude klacht dat het zo moeilijk is om tot herziening van het leerplan te komen, wordt ook nog steeds gehoord. De inspecteur in de inspectie Rotterdam schrijft daarover in zijn verslag:

„Voor de beide gemeenten die tezamen de inspectie Rotterdam vormen, verkeert het leerplan in een verouderde toestand.

De wethouder van onderwijs en volksontwikkeling van Rotterdam heeft mij bereids medegedeeld dat het leerplan der openbare scholen binnenkort zou worden herzien. De tot mij gerichte uitnodiging om zitting te nemen in een commissie, gevormd door de ambtenaren, bedoeld in het derde lid van artikel 176 der L.O.-wet 1920, en enkele vertegenwoordigers der onderwijzersorganisaties ter voorbereiding van de bedoelde herziening, werd door mij van de hand gewezen met de motivering dat de

in dezen te volgen weg was aangegeven door het Koninklijk besluit van 13 December 1920, no 38, zoals dat nader is gewijzigd.

Intussen is, ook naar ons gevoelen, een wijziging van de leerplannen der openbare scholen van Rotterdam stellig nodig."

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Gorinchem* lezen wij:

"In verschillende plaatsen heb ik — met name voor het openbaar onderwijs — leerplanherziening aan de orde gesteld. Na veel moeizaam werk is in Hardinxveld, Giessendam, Sliedrecht, Streefkerk, Gorinchem, Hoogblokland, Hoornaar en Noordeloos een nieuw leerplan samengesteld of in voorbereiding. De gelegenheden tot samenspreking hierover met de respectieve colleges van burgemeester en wethouders en/of hoofden van scholen en personen zijn gebruikt om de betekenis van het leerplan, naar de eisen van de tijd, uiteen te zetten.

Helaas moest bij deze besprekingen bij de meeste leerkrachten, zelfs bij sommige hoofden, een ontstellend gebrek aan inzicht worden geconstateerd in de wijze van omschrijving der *leerstof* in haar *geheel* voor de lagere school.

Meestal nam men genoeg met het raadplegen van enkele nieuwe leerboekjes en werd de inhoudsopgave hiervan bij de verschillende vakken overgenomen. En zo meent men dan een leerplan te hebben ontworpen.

Van een organisatorisch verband der leerstof uit hoofde van haar correlatie met het gehele brede menselijke leven was slechts bij enkelen behoorlijke notie aanwezig.

Dat voorts in het leerplan moet zijn neergelegd *eigen gedachte* omtrent de wijze waarop de *leerstof-eenheden* aan de kinderen moeten worden aangeboden, bleek voor menigeen volkomen vreemd te zijn. In één gemeente had men bij het ontwerpen van een concept-leerplan het Amsterdamse leerplan geraadpleegd, daaruit verschillende suggesties overgenomen, doch het geheel dat nu ontstond, vormde nochtans een conglomeraat van heterogene bestanddelen. Zo had men — naar analogie van wat te Amsterdam was ondernomen — enkele zgn. *vrije uren* op het leerplan geplaatst met de opmerking:

"Voor deze uren wordt niets voorgeschreven; wel moet alles wat in deze uren wordt gegeven, vallen binnen de grenzen van de vakken *a t/m k* der Lager-onderwijswet of met deze vakken verband houden. Deze uren bieden de leerkracht gelegenheid om zich door eigen experiment op de hoogte te stellen van de waarde van nieuwe inzichten op het gebied der didactiek, zoals taakwerk, opdrachten, groepswerk, omgevingskennis, heemkennis, enz."

Toen door mij, bij de bespreking hiervan met de betreffende commissie, gevraagd werd naar hetgeen men nu van plan was te doen in deze "vrije uren", bleek geen der heren enigerlei gedachte te hebben over de wijze waarop deze uren nu eigenlijk besteed zouden worden. Blijkbaar was de genoemde clausule maar zonder meer overgenomen en wist men met termen als *taakwerk, opdrachten, omgevingskennis* geen raad."

Verder geeft deze inspecteur in zijn verslag nog de volgende bijzonderheden:

"Het hoofd van een vglg-school dat op herhaalde aanmaning eindelijk een voorstel tot leerplanherziening deed en een concept indiende, liet het, na goedkeuring van het stuk, hierbij en borg het nieuwe leerplan op in zijn kast.

Ondanks het feit dat in het leerplan het onderwijs in de vakken *handenarbeid* en *eewonddige huishoudkunde* is opgenomen en verschillende andere wijzigingen zijn aangebracht, heeft de man na een half jaar nog niet eens de moeite genomen de vereiste leerboeken aan te vragen of een rooster van lesuren te ontwerpen, overeenkomend met de voor elk vak op het leerplan uitgetrokken uren. Een ernstige berisping van burgemeester en wethouders volgde, terwijl, nu de man zo ernstig in gebreke is gebleven zich van zijn plichten te kwijten, verdere maatregelen tegen hem worden overwogen.

Het behoeft niet te verwonderen dat deze school, ondanks de ijver die de andere leerkracht aan de dag legt, ten ondergang is gedoemd.

Voor een goed functioneren van de school als geheel is — het moge nog eens gezegd zijn — noodzakelijk de stevige en deskundige leiding van iemand die dagelijks vertoef bij de "bron". Hoe prettig overigens de mensen zijn, het kan niet gezegd worden dat dit element in het algemeen voldoende aanwezig is. Gelukkig zijn ook gevallen te vermelden waar wel terdege de juiste inslag wordt aangetroffen. Maar het geval van een bijzondere school met een hoofd dat geen rooster van lesuren kon samenstellen en in de klassen 3 en 4 (in één lokaal) op hetzelfde uur door dezelfde onderwijzer natuurkunde en

geschiedenis liet onderwijzen, toont dat deze man onder de maat is. Ik vraag me af of het bestuur dat deze man benoemde, voldoende inzicht heeft gehad in hetgeen zoal geëist mag worden van een goed onderwijzer en een behoorlijk schoolhoofd."

De gevolgen van de traagheid om tot herziening van het leerplan te komen zijn zeer verschillend.

Er zijn hoofden van scholen die zó goed leiding weten te geven aan hun school dat ze, ook al is het leerplan verouderd, toch een frisse geest in het onderwijs weten te handhaven. Aan deze scholen is de praktijk in de school de inhoud van het leerplan ver vooruit.

Maar er zijn, helaas, ook scholen waar alles even duf en somber is en waar nog niets is doorgedrongen van de strijd voor de vernieuwing van ons onderwijs. Het schijnt alsof de mensen die aan deze scholen werken, geen vakbladen meer lezen en geen vergaderingen meer bezoeken. Zij staan volkomen vreemd tegenover het nieuwe dat zich presenteert, en wijzen het reeds af vóór ze er kennis mee gemaakt hebben. Ze doen niet de minste moeite om zich enigszins op de hoogte te stellen van de eisen die het leven stelt en geven er zich blijkbaar ook geen rekenschap van dat hun leerlingen op hun school *niet* ontvangen wat billijkerwijs mag worden geëist.

De inspecteur in de inspectie *Dordrecht* spreekt er zijn vreugde over uit dat ook in de gemeente Dordrecht de leerplanherziening thans aan de orde is gesteld. Hij schrijft daarover:

"Bij de openbare scholen blijft het leerplan soms jarenlang ongewijzigd. De prikkel om zich telkens op doel en werkwijze van de school te bezinnen, blijft daardoor achterwege. Het was bemoeiend dat uit de kringen van het openbaar onderwijs te Dordrecht zelf krachtige initiatieven opkwamen om de oude, verstarde vormen te doorbreken en tot nieuwe bloei te komen. De pogingen werden gesteund door de wethouder van onderwijs en leidden tot een concept-leerplan dat, zonder revolutionair te zijn, het bewandelen van nieuwe wegen mogelijk maakt. Enkele totaal verouderde methoden werden afgeschaft en verantwoorde nieuwe kwamen er voor in de plaats. Er is enige ruimte gelaten voor persoonlijke belangstelling en aanleg der leerkrachten door bij verschillende vakken keuze uit enkele methoden toe te laten. Het algemeen gedeelte van het concept zowel als de inleidingen van elk vak bevatten gezonde ideeën.

Een van de belangrijke voordelen van het concept is dat het in de breedte en in de diepte op alle scholen is besproken, waardoor men ertoe gedrongen werd zich van de waarde van oude en nieuwe ideeën en vormen rekenschap te geven.

De initiatieven reiken nog verder dan tot het ontwerpen van een leerplan. Er is een commissie van vertegenwoordigers uit het onderwijs gevormd, welke de wethouder van onderwijs suggesties en adviezen zal verstrekken. De inspecteur van het lager onderwijs houdt zich van dit werk niet afzijdig. De commissie zal vooral haar aandacht geven aan het activeren en instrueren van het onderwijzend personeel en verder aan vraagstukken als proefschool, opleidingsschool, leerschool en gymnastiek-onderwijs.

Het zal interessant zijn deze commissie in haar arbeid te blijven gadeslaan."

Het leerplan zij „levensecht”

De inspecteur in de inspectie *Alphen aan de Rijn* wijst er nog eens op, dat het leerplan *levend* moet zijn en een duidelijk beeld moet geven van het onderwijs zoals het op de school gegeven wordt. Wij lezen daaromtrent in zijn verslag:

"Het lezen en beoordelen van een leerplan behoort tot de steeds terugkerende werkzaamheden van de inspecteur.

In vele gevallen zal hem dit echter weinig hoofdbrekens kosten. De inhoud blijft namelijk van jaar tot jaar dezelfde, het stuk draagt de kenmerken van een eerbiedwaardige ouderdom, is versierd met tal van

handtekeningen en wordt na de jaarlijkse ceremonie weer op een veilige plaats opgeborgen. Een vorm van verstarting, die naar mijn mening niet tevens het beeld is van de practijk. Er moet nu eenmaal een leerplan zijn en dit dient aan bepaalde formele eisen te beantwoorden. Als in het onderwijs zelve dan het leven maar openbaar wordt, zo denkt en zegt men. Dit laatste moge inderdaad van grote betekenis zijn, doch is het gewensd dat het leerplan een duidelijk beeld van het onderwijs geeft en aan de gewijzigde denkbeelden wordt aangepast. Het komt ook voor, dat het slechts een opsomming bevat van de leerboekjes die gebruikt worden in plaats van de beginselen uiteen te zetten waardoor men zich wenst te laten leiden, en het doel aan te geven dat men zich bij elk vak voor ogen heeft gesteld. Lofelijke uitzonderingen, waardoor het een genoegen was het leerplan te lezen, ontbraken echter gelukkig niet."

Eenheidsleerplan

Het *eenheidsleerplan* in de plaatsen met meer openbare scholen, waarvoor in vroeger jaren gestreden werd, heeft zijn goede tijd gehad. Thans zijn er maar weinig personen meer die het verdedigen, omdat men wel gevoelt dat het persoonlijk initiatief van de onderwijzer niet te veel aan banden moet worden gelegd. Bovendien was het nu eenmaal niet mogelijk om een gelijkkluidend leerplan vast te stellen voor scholen die door het milieu waaruit de kinderen voortkomen, zo ver uiteenlopen. De inspecteur in de inspectie 's-Gravenhage schrijft daarover in zijn verslag:

"We zijn de gemeentebesturen van 's-Gravenhage, Rijswijk en Voorburg dan ook dankbaar dat zij gevolg hebben willen geven aan onze wens om hiernede te breken. Voor deze gemeenten is thans een leerplan ingevoerd of in gereedheid gebracht dat een uiterst minimale leerstof en een uitvoerige boekenlijst bevat. Binnen de grenzen van dit leerplan kan iedere school naar eigen behoefte thans een eigen leerplan samenstellen, dat ter inzage ligt en een keuze doen uit de boekenlijst naar eigen inzicht. Bovendien zijn in dit leerplan enige uren opgenomen, waarbij de omschrijving „vakken a t/m k" aan de leerkrachten de gelegenheid biedt om eens een belangstellingscentrum uit te werken. Wij hebben goede hoop dat dit het onderwijs ten goede zal komen en zal kunnen medewerken tot een vernieuwing van het onderwijs."

DOORWERKING DER VERNIEUWINGSGEDACHTEN

Veeljarig proces

Reeds meermalen is door ons betoogd dat de vernieuwing van ons onderwijs een werk van jaren is. De feiten tonen aan dat het een werk van vele jaren zal zijn. In die jaren zal ook blijken dat *grondige voorbereiding*, zowel een theoretische als een praktische, dringend noodzakelijk is.

Het *aanvatten* van de vernieuwing is gemakkelijker dan het *doorzetten*. Dat heeft men wel ondervonden te Rotterdam, waar een zeer goed voorbereide poging tot vernieuwing van het onderwijs geestdriftig werd aangepakt. Thans schrijft de inspecteur in de inspectie Rotterdam daaromtrent echter in zijn verslag:

"Men is sinds jaren met een vernieuwing bezig, die haar beslag voorlopig reeds zou moeten krijgen in zgn. proefscholen, d.w.z. scholen waarvan in enkele klassen zou moeten gewerkt worden volgens nieuwere inzichten.

Ik ben van oordeel dat men in deze scholen in 1948 niet dichter bij het begeerde doel is gekomen; erger: naar mijn overtuiging is men er juist verder van af geraakt.

Of deze teruggang te wijten is aan de omstandigheid dat de belangstelling voor het vernieuwingsvraagstuk over de gehele linie de laatste tijd wat is gedaald, of aan het gebrek aan voor dit speciale werk geschikte leerkrachten, of, wat waarschijnlijker is, aan beide oorzaken, het staat voor mijn medewerkers en mij vast dat de proefscholen een veel betere tijd gekend hebben dan zij nu beleven.

De inspecteur in ressort A vermeldt dat op de proefscholen in zijn ressort hoofdzakelijk in de lagere leerjaren nog resten van de vernieuwing zijn te vinden.

De inspecteur in ressort B merkt in zijn verslag op, dat het te denken geeft dat twee van de drie hoofden der proefschoolen naar elders solliciteren. Hij acht de klassen te groot en/of de lokalen te klein. Hij is van oordeel dat zowel de personeelsvoorziening als de aanwezigheid van speciale leermiddelen te wensen overlaat en meent te moeten constateren dat men van het derde leerjaar af eigenlijk geen weg meer weet met de proefschool-gedachte en voor de hogere leerjaren nog geen vaste lijnen heeft uitgestippeld.

De inspecteur in ressort C zegt in zijn rapport met betrekking tot de twee proefschoolen in zijn rayon: „In één is de belangstelling voor de vernieuwing zelfs in de aanvangsklas verdwenen. Van een verantwoord opzet en doelbewuste werkwijze is niets te constateren.” „In de andere school is individueel veel goed werk in vijf van de zes klassen te zien, doch ook hier is geen eenheid van opvatting.” „Van de proefschoolen kan geen richtinggevende arbeid worden verwacht, indien op deze wijze wordt voorgegaan.”

Het wil mij voorkomen dat de in deze uitspraken gesignaleerde tekorten van de proefschoolen voor de gehele vernieuwing van ons onderwijs een symptomatische waarde hebben.

Ik kan niet ontkomen aan de indruk dat de vernieuwingstendencie, zo ze in het onderwijzerscorps al ooit algemeen is geweest, aan het weggebben is.

Ook mag de vraag worden gesteld of de Angelsaksische inzichten inzake de inrichting van het onderwijs, welke inzichten kort na de bevrijding in brede rijen opgeld deden, thans nog wel zoveel waardering vinden. De overweging van de vraag of deze import ook van zo grote waarde geacht kan worden voor onze West-Europese samenleving, heeft een bezinning gebracht die tot reserves noopte. Ongetwijfeld zijn in die inzichten kostelijke elementen aan te wijzen: beperking van de veelwetierij, een meer praktische oriëntering van het onderwijs en vooral — meer initiatief van de leerling. En het is niet prettig te moeten erkennen dat ons onderwijs juist in het toepassen van deze beginselen zijn grootste tekorten vertoont. Het is daardoor vaak zo weinig levensecht, zo bloedeloos, zo dor.

Het aantal lagere scholen in mijn inspectie waar de atmosfeer verfrist werd door de vernieuwings-gedachte, is gering. In veel gevallen valt helaas te constateren dat alle congressen, cursussen, causerieën en tijdschriftartikelen, welke ten doel hadden andere en betere wegen te wijzen, maar weinig resultaat gehad hebben, althans op den duur. Want bij velen bleek hun conservatieve inslag te sterk. Men had „het al zo lang zo gedaan”; eigenlijk luidt de term meestal: „Ik heb het altijd (1) zo gedaan”, en daarmee wordt een nieuwe en meer verantwoorde methodiek dan meestal de pas afgesneden. Ik begin over te hellen tot de mening dat een algemene vernieuwing van ons onderwijs pas bereikt zal worden wanneer de kweekscholen ons een schaar jonge mensen afleveren met een totaal andere instelling, omdat hun paedagogische scholing niet bestond in het leren opzeggen van stukjes uit hun leerboek, maar in de beoefening van de kunst het kind psychologisch juist te behandelen en het tot geestelijke zelfwerkzaamheid te brengen door zijn initiatief te prikkelen. Maar — dan zal men eerst op de kweekscholen het roer moeten omgooien.”

Misschien is de inspecteur in de inspectie Rotterdam wat pessimistisch gestemd ten opzichte van de vernieuwing. De inspecteur in de inspectie *Amstelveen* ziet tenminste de zaak anders. Hij schrijft:

„De onderwijsvernieuwing wordt dikwijls vergeleken bij een vuur. Als men deze vergelijking accepteert en in aangepaste termen verder denkt, moet men de onderwijsvernieuwing thans, bijna 4 jaar na de bevrijding, zien als een vuur dat na de felle oplaaiing in 1945/1946, het smeulen in 1947, in 1948 is gaan branden met een kleine rustige, stabiele vlam. Ze is een zekere gepassioneerde propaganda en de terugslag in teleurstelling en desillusie te boven gekomen. Ze heeft zich in een moeilijke periode van ons nationaal bestaan niet alleen weten te handhaven, ze begint in aanhang en aanhankelijkheid te winnen.”

De inspecteur in de inspectie *Leiden* is van mening dat de bereidheid om aan de vernieuwing mee te werken bij het onderwijzend personeel wel aanwezig is, maar voor velen blijft het een *waagstuk* en men wil slechts beginnen wanneer er goed *leiding* wordt gegeven. Hij schrijft in zijn verslag:

„Het is voor de inspectie Leiden nog niet de tijd om een afdoend oordeel uit te spreken over de vraag in hoeverre het onderwijs op weg is vernieuwd te worden.

De leerkrachten beschikken in dit opzicht bijna alle over een zeer aanwijsbare realiteitszin en zijn niet voornemens de beproefde weg te verlaten voor een pad waarvan de bestemming nu nog niet duidelijk is.

Dit betekent niet dat zonder meer van verstarring mag worden gesproken. Er is een gewillig oor voor praktisch-didactische opmerkingen en aanwijzingen, hetgeen wel bleek bij twee voordrachten die ik op dit terrein te Leiden en te Katwijk zelf hield: in Leiden een overvolle zaal in Katwijk, was niemand thuis gebleven (ook de schoolbesturen waren daar aanwezig).

Uit de reacties en de gesprekken daarna, bij gelegenheid van schoolbezoek, bleek mij dat men gaarne bereid is zijn werkwijze te herzien en streven wil naar een meer efficiënt gebruik van de tijd, maar dat de weg daarvoor gewezen worden moet. Daarom juich ik de verfrissingscursussen zeer toe. Vele onderwijzers maken er gebruik van, maar niet steeds zijn zij over het gebodene tevreden. Men wil vooral op didactisch terrein voorgelicht worden en zich daarbij niet tot algemeenheden bepalen. Naar mijn mening is dit verlangen juist en kan een grondige didactische voorlichting zeer veel nut afwerpen."

Theorie en praktijk

De inspecteur in de inspectie *Den Helder* is ook van mening dat de grote moeilijkheid vaak is, dat men niet weet hoe men van de theorie op de *praktijk* moet overgaan. We lezen daaromtrent in zijn verslag:

„Natuurlijk vindt een en ander in de school zijn weerslag, al valt uit de gevolgde manier van inkleding van het onderwijs nog niet zoveel verandering te merken. Het voornaamste winstpunt is dat de mentaliteit van de leerkrachten zich heeft gewijzigd, dat men door al de theorie die de meeste cursussen uitsluitend geven, wel overtuigd is dat een andere instelling noodzakelijk is en dat in de klas en de school op velerlei terrein en bij vele vakken een andere werkwijze moet worden gevolgd. De grote moeilijkheid is voor velen dat ze niet weten hoe ze nu van de theorie op de praktijk moeten overgaan. Ze durven een nieuwe werkwijze vaak niet aan. Daartoe gevoelen ze zich te onzeker, zijn overigens aan de oude onderworpenheid aan de oude methoden en de boekjes zo gebonden dat ze een vrijere en zelfstandiger instelling tegenover de aanbieder en inkleding van de leerstof zich nog niet durven eigen te maken. Het blijkt wel heel duidelijk dat het volgen van de nieuwe wegen, het in praktijk brengen van wat theoretisch zo dikwijls voor hen is uiteengezet, van de onderwijzers veel meer initiatief, aanleg en inspanning kost. Het is lang niet gemakkelijk een goed doordacht vernieuwingsplan te verwezenlijken. Het zal een langzaam en langdurig proces worden. Maar, het begint te komen en hier en daar weten de moedigsten en de begaafdsten al heel aardig in de goede richting te werken.

Onderwijzeressen die, in de eerste leerjaren, het onderwijs meer doen aanpassen aan de kleutersfeer en met aardige, prettige, zelfbedachte leermiddelen werken, zijn geen zeldzaamheden meer. Dat er hier en daar een school is waar heel het personeel meewerkt om deze nieuwe leermiddelen te vervaardigen, om daardoor uitdrukking te geven aan de gedachte dat deze vernieuwingspogingen door heel het personeel worden gedragen en met belangstelling zullen worden gevolgd, is zeker de moeite waard om te vermelden. Aan zo'n school zijn de wil en de juiste sfeer aanwezig.

Dat er onderwijzeressen zijn die reeds in het eerste leerjaar vrije opstellingen durven laten maken, de kleintjes voor de klas halen om iets te vertellen of een lesje te laten navertellen, ook geregeld een aardig versje laten opzeggen, is eveneens een bewijs van durf bij deze leerkrachten.

Het getuigt van een gezonde opvatting van het taalonderwijs, waarvan bij doorwerking in de hogere leerjaren zeker goede verwachtingen mogen worden gekoesterd.

Op een aantal scholen heeft men het klassikale systeem trachten los te maken door het invoeren van *taken*. Ook hiervan mocht ik goede resultaten constateren. Maar ook bij deze wijze van handelen komt het weer erg op de handigheid en de kundigheid van de onderwijzer aan. Het blijkt voor sommigen niet gemakkelijk om bij dit vrijere systeem steeds een rustige werksfeer in de klas te houden.

De *belangstellingsonderwerpen* hebben op een aantal scholen ook zeer de aandacht. Dit jaar, ons jubileumjaar, leende zich bij uitstek om van de belangrijke nationale gebeurtenissen een belangstellingsonderwerp te maken. Op sommige scholen heeft men hiervan inderdaad iets heel aardigs gemaakt en op enkele plaatsen heeft men het succes hiervan met een *tentoonstelling* bekroond. Zo denk ik aan de openbare lagere school te Schagen, die van het werk der leerlingen een goed opgezette tentoonstelling maakte, waarbij natuurlijk ook wel het een en ander buiten dit onderwerp wel tenrooigesteld dat zeer de belangstelling trok. Een groot aantal bezoekers gingen met zeer tevreden en ingenomen gezichten rond, terwijl de plaatselijke krant er een paar zeer waardevolle artikelen aan wijdde. Hetzelfde geschiedde te Oosterland op Wieringen, waar het slechts een tweemansschool betrof. Ook hier echter heel mooi werk, grote belangstelling van de zijde der ouders, en een krant met een mooi artikel.

Een nevengevolg van de doorwerking der vernieuwingsgedachte, mede veroorzaakt door de behoefte om zelf leer- of hulpmiddelen te maken, is de opleving van het vak *handenarbeid*. Op verschillende scholen is dit vak ingevoerd en op andere denkt men hiertoe over te gaan. Het behoeft geen betoog dat mijnerzijds er zeer op wordt aangedrongen, dit vak zó toe te passen dat het een *dienend* element wordt van heel het onderwijs en niet als een los vak, met als resultaat het vervaardigen van een bakje of lampje, naast de andere vakken komt te staan. Dat de door mij bedoelde manier erg aardige resultaten kan opleveren, bewezen mij bijv. werkstukken te Twisk, een door de leerlingen gemaakte reliefskaart van Noordholland, en een tot in de kleinste bijzonderheden uitgebeelde boerderij met erf, of de mooie verkeersmaquette te Lutjewinkel, of het mooie rivierlandschap te Oosterland.¹

Ook in de inspectie *Amsterdam* neemt thans het vernieuwingswerk meer vaste vorm aan. Het verslag van de inspecteur vermeldt daaromtrent het volgende:

„Het streven naar vernieuwing van het onderwijs, krachtig gestimuleerd door de gemeentelijke inspectie, door het Comité tot vernieuwing van het onderwijs voor de Christelijke scholen en door de verschillende organisaties van het Rooms-Katholiek onderwijs, was voor Amsterdam een gebiedende eis.

De inspecteur in ressort A schrijft daaromtrent:

„Wat zijn de resultaten van deze krachtige actie, bij velen werkend als een injectie?
Een deel was volkomen gevoelloos en reageerde niet.

Gelukkig meldden zich velen voor de *proefscholen*, die o. a. bij het openbaar onderwijs werden opgericht. Verscheidene cursussen zijn en worden nog gehouden; veel is er gepraat en getheoretiseerd.

Het grote materiaalengebrek en de zeer vaak hopeloos verouderde leermiddelen belemmerden een volledige toepassing van de vernieuwingsgedachte in de school, maar in het afgelopen jaar kwam er wat tekening in de proefscholen. Het welslagen van deze proefneming op uitgebreide schaal hangt geheel af van de leerkracht voor de klas; zo was het vroeger en zo is het hier zeker. Daarom zijn de resultaten zo geheel verschillend.

Sommigen hebben het gezocht in het uiterlijke (afwijkende groepering van banken, wat kranten- en tijdschriftknipsels aan de muur) en maken gretig gebruik van de „vrije” uren om allerlei zgn. nieuwigheden in te voeren: knippen, plakken, versieren en vooral „stil”-lezen.

Vele ernstige strevers en zoekers hebben echter hun onderwijs trachten te vernieuwen en de leerlingen werken met lust en ijver aan hun taken en behalen gunstige resultaten.

Ontegenzeggelijk vraagt het werk op de vernieuwingscholen grote inspanning, werklust en toewijding, omdat veel materiaal en leerstof door de leerkracht zelf gecreëerd moet worden.

Hoe het zal gaan als de vernieuwingsboekjes en methoden van de pers zullen verschijnen, is een open vraag. Een hoofd van een der eerste vernieuwingscholen zei: „Ik heb steeds meer behoefte aan een vaste rooster, want het kost zo'n grote inspanning elk onderdeel tot zijn recht te doen komen.”

Een definitieve uitspraak over de resultaten zal zeker nog een paar jaar opgeschort moeten worden. Belangrijk en waardevol is het ongetwijfeld dat vele scholen uit hun verstarring worden wakker geschud. Merkbaar gunstige resultaten heeft de vernieuwing van het *tekenonderwijs* opgeleverd, waarvan in het vorig verslagjaar melding werd gemaakt.

Door de deelneming van een groot aantal leerkrachten aan de speciaal gehouden *tekencursussen* hebben de nieuwe ideeën op het gebied van het tekenonderwijs op de lagere school bijna op alle scholen ingang gevonden.

Ongetwijfeld is het vak tekenen op een hoger plan gekomen en in vele lokalen zijn de aardige, vaak smaakvolle, echte kindertekeningen te bewonderen.

Van grote betekenis zou het zijn als de leerkrachten in de gelegenheid werden gesteld om elkaanders werk te kunnen gadeslaan, niet alleen op tentoonstellingen, maar vooral in de school zelf. Wanneer hiervoor een regeling getroffen zou kunnen worden, misschien door bemiddeling van het Rijksschooltoezicht, dat immers met alle scholen in aanraking komt, zou dat voor de uitwisseling van ideeën en werkwijzen zeer bevorderlijk zijn.²

Terecht wordt er in dit verslag op gewezen dat het bezoeken van een cursus iemand nog niet tot een vernieuwer stempelt. Het verslag zegt dienaangaande:

„Jammer is — en dat schijnt het euvel van deze oppervlakkige tijd te zijn — dat zoveel cursisten menen dat men op de cursus niet slechts leiding bij zijn studie ontvangt, maar dat men op de cursus geheel kan worden klaargestoomd als een vernieuwer.

Dit is geenszins het geval. Wil men de vernieuwing ernstig aanpakken, dan zal men eerst theoretisch het onderwerp moeten benaderen, zelf moeten studeren om een klaar inzicht te krijgen in het wezen der dingen.

Veelvuldig hoort men bij schoolbezoek van cursisten de bedenking dat de cursus zo weinig praktisch gericht is.

Men wenst de vernieuwing eigenlijk kant en klaar mee naar huis of liever naar school te nemen en ze daar dan te reproduceren.

Maar zo gemakkelijk worden deze dingen niet verworven en men kan ze moeilijk doen zonder er eerst zelf in te geloven.

Dit geloof kan ook de cursusleider niet geven; dit kan alleen verworven worden door eigen worsteling met de materie.

De grote fout van de hedendaagse mens — en dus ook van de onderwijzer — is, dat het hem te veel ontbreekt aan diepere levensernst en studiezijn.

Men denkt te gemakkelijk over de dingen of denkt er misschien helemaal niet over.

Men denkt — of liever men hoopt — op een cursus een toverwoord of een focfje te horen waarmee men eensklaps kan overschakelen op vernieuwing.

Maar dit toverwoord kent ook de cursusleider niet en wil men deze dingen ernstig nemen, dan zal men dieper in de stof moeten trachten in te dringen door zelf te studeren.

Vele malen trof ik in de school leerkrachten die ernstig meenden te kunnen vernieuwen door de voorbeelden welke de cursusleider had gegeven, te reproduceren.

Maar zij vergaten dat het voorbeeld slechts een beeld geeft van een innerlijke gedachte en dat men dus de gedachte moet beheersen om die verder ook in beeld te kunnen brengen.

Ook voor de cursusleider was dit voorbeeld slechts een beeld uit zijn beheersing van de materie, het was dan ook maar een beeld en aan dit ene beeld kan men zonder stofbeheersing niet willekeurig verdere uitbreiding geven.

Daardoor komt het, dat er in de praktische realisering van de vernieuwing zo weinig schot komt. Natuurlijk moet men de portée van een vraagstuk als dit allerminst onderschatten en ook het gemeentebestuur van Amsterdam is in dezen dan ook steeds zeer diligent geweest en is het nog.

Een van de grootste moeilijkheden blijft dat men, om een progressieve school te vormen, beginnen moet met het kweken van progressieve leerkrachten en zo iets doet men niet in een handomdraai. De opbouw in leeftijd van het Amsterdamse onderwijzerscorps is hier een ernstige belemmering."

Verbeterde opleiding vereist

Verder wordt de aandacht gevraagd voor een *verbeterde opleiding*. Daarom trent lezen we in het verslag:

„Wil er in ernst iets terecht komen van de vernieuwing, dan zal begonnen moeten worden bij de *opleiding*.

Alleen nieuw en anders opgeleid personeel zal hier werkelijk resultaten kunnen bereiken.

En dat personeel zal dan werkzaam moeten zijn in een grotere school, die ruimte biedt voor hoofdenambulantisme.

Alleen in deze school, werkelijk geleid door een bekwaam hoofd, dat gelegenheid krijgt tot organiserend en stimulerend optreden, kan de vernieuwing een eerlijke kans krijgen.

Haar in de huidige schoolformatie op grote schaal invoeren lijkt mij tot volstrekte mislukking gedoemd. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat niet voortgegaan moet worden met beleidsvol pogen om althans een begin te maken waarop kan worden voortgebouwd, want ook in de thans werkende vernieuwingscholen zijn zeker ook vele goede dingen te zien.

Maar het is en blijft nog steeds een tasten en proberen.

Het gebrek aan geschikte leerkrachten maakt dat ook hier vele in wezen zeer goede dingen nog maar spaarzaam gerealiseerd kunnen worden."

Kunstcommissie

In deze inspectie beperkte de vernieuwing zich niet tot het werk binnen de schoolmuren, maar openbaarde zich ook in een andere vorm. Het verslag zegt daarvan:

„Het gemeentebestuur stelde een *kunstcommissie* voor de jeugd in en bood ook aan de Rijksinspectie daarin een plaats.

Deze commissie, die zeer diligent is, vatte haar taak ernstig op. Zij stelt zich o.a. tot taak om het schoolkind te beschermen tegen iedere exploitatie die zich langs de weg van vermaak of kunst aanbiedt, en wil daartegenover een positief-aesthetische vorming brengen.

Zij tracht leiding te geven door de gezonde jeugdfilm, kunstzinnig jeugdtonaal, ballet en jeugdconcerten te stimuleren.

Ook nam de commissie het vraagstuk „jeugd en beeldende kunst” ter hand door met een aantal scholen proeven te nemen met geregeld museumbezoek onder deskundige leiding.

Voor iedere klas zijn 10 bezoeken uitgetrokken, 5 aan het Rijksmuseum en 5 aan het Stedelijk museum. Het is nog te vroeg om conclusies te trekken, maar vaststaat dat er alle reden is om de proef voort te zetten en zo mogelijk uit te breiden.

Een groot probleem zal zijn hoe, bij ruimere toepassing, personeel gevonden kan worden dat enerzijds voldoende kunstzinnig ontwikkeld is voor dit werk en anderzijds de didactische en paedagogische bekwaamheden heeft om hierin kinderen te betrekken. De commissie streeft ernstig naar een oplossing hiervan door scholing van rondleiders, maar ook hier speelt het financiële probleem een grote rol.”

Paedagogisch Centrum

De inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* wijst op het belangrijke werk van het *Paedagogisch Centrum* onder leiding van Dr. Nieuwenhuis. Hij schrijft daaromtrent:

„Op geregelde tijden worden onder leiding van dat *Paedagogisch Centrum* voordrachten gehouden door personen die midden in de praktijk van het onderwijs staan en er op enthousiaste wijze van vertellen. Zo heb ik een voordracht bijgewoond van een onderwijzeres die vele jaren bij het voorbereidend onderwijs had gewerkt, daarna een werkring had gevonden bij het gewoon lager onderwijs en op grond van eigen waarnemingen en proefnemingen vertelde van haar werk in de aanvangsklasse. Met een overvloed van zelf ontworpen leermiddelen demonstreerde zij haar arbeid. De resultaten ervan toonde zij in het werk van haar leerlingen, geen paraderwerk, maar werk dat door alle leerlingen was gemaakt. Zij deed dat op ongekunstelde wijze en ieder voelde dat hier geen geleerde theoretica aan het woord was, maar een enthousiaste, praktische onderwijzeres, die eenvoudigweg zei wat ze had opgemerkt en die van tijd tot tijd ook liet zien dat ze voor haar praktijk gezocht had naar een fundering en die ook gevonden had. Wat mij bovendien plezierig stemde, was dat de zaal geheel gevuld was, niet alleen met vakgenoten, werkzaam in de lagere klassen, maar ook met oudere leerkrachten en hoofden van scholen. Ik wil hierover gaarne mijn bijzondere waardering uitspreken en dit met dankbaarheid vermelden. Als wij ons onderwijs willen verbeteren, zullen wij naar elkaar moeten kunnen luisteren en eigen mening aan die van anderen kunnen toetsen. De leerkrachten hebben daartoe weinig gelegenheid, opgesloten als zij zijn in de eigen klasse, maar zij zoeken die gelegenheid ook vaak nog te weinig. Gelukkig dat het *Paedagogisch Centrum* thans die gelegenheid schept. En dat de leerkrachten van die gelegenheid gebruik maken, geeft moed voor de toekomst.”

Toepassing in de praktijk

Nadat de inspecteur in de inspectie *Haarlem* geweest heeft op velerlei cursussen in zijn inspectie op het terrein der onderwijsvernieuwing, constateert hij om-trent de *toepassing* der nieuwe ideeën in de praktijk het volgende:

„Mede door de ruimere voorlichting welke in het afgelopen jaar aan de leerkrachten werd gegeven, door de geboden gelegenheden om kennis te maken met door collega's toegepaste praktijken en door de verschijning van schoolboekjes waarin de nieuwere didactiek tot uitwerking en toepassing is gekomen, zijn weer verscheidene leerkrachten ertoe gekomen om in hun klasse een proeve te nemen met een of andere vorm van onderwijsvernieuwing.

Vrij groot is het aantal van hen die een bescheiden stap waagden door een schooltijd per week te besteden aan de gezamenlijke uitwerking met hun klasse van een of ander *belangstellingsen rum*. De vele belangrijke gebeurtenissen in het verslagjaar boden daartoe dan ook wel een gunstige gelegenheid. De belangstelling van de zijde der leerlingen was in ruimere mate aanwezig en kranten en tijdschriften zorgden mede voor het nodige materiaal. We zagen tal van goed uitgewerkte onderwerpen, die doen verwachten dat het

centre zich in deze klassen een vaste plaats heeft veroverd. Het *daltoniseren* heeft ruimere toepassing gevonden. Meestal beperkt men zich daarbij wisselend tot de vakken Nederlandse taal en rekenen om de nodige ervaring op te doen.

Zij die in hun eerste enthousiasme aanstonds te veel vakken erin betrekken, hebben de mogelijkheden en de moeilijkheden niet voldoende overzien en voorzien, zodat na enige tijd een zekere terugtocht moet worden ondernomen, wanneer blijkt dat men te hoog gegrepen heeft. Sommige leerkrachten die reeds over enige jaren ervaring beschikken, breiden geleidelijk hun actieterrein uit en weten met het toegepaste systeem ook voor de zaakvakken goede resultaten te bereiken. Het blijft voor mij echter nog een grote vraag of dit daltoniseren op uitgebreider schaal wel binnen het vermogen van de gemiddelde leerkracht valt."

De inspecteur in de inspectie *Alphen aan de Rijn* schrijft:

"De *vernieuwingsgedachte* gaat in de scholen doorwerken. Op de Rooms-Katholieke scholen volgt het personeel vrij algemeen de cursussen die in enkele centra gegeven worden.

De leerkrachten der Prot.-Christelijke scholen zijn in het najaar opgewekt tot het deelnemen aan de zgn. *verfrissingscursussen* van het *Christelijk Pedaagisch Centrum*. Van de scholen in Leiderdorp, Hazerswoude, Boskoop, Alphen aan de Rijn, Bodegraven en Woerden is mij bekend dat de meeste leden van het personeel deze cursussen bijwonen.

De grootste betekenis van de cursussen ligt, naar het mij voorkomt, in de stimulerende werking die er van uitgaat. Men gaat over zijn werk praten en nadenken, zich bezinnen op nieuwe mogelijkheden. Meer dan eens vernam ik dat de lezing zelve niet bepaald meeviel of het gehoorde niet zo gemakkelijk in de praktijk van eigen school was toe te passen. Maar toch, men tracht zijn voordeel ermee te doen en na te gaan hoe men tot een andere, wellicht betere werkwijze kan komen. Vooral te gewaagde experimenten of radicale hervormingen voelt eigenlijk niemand iets. Voorzichtig aanpassen, dat is de leuze van de meesten. Geen enkele poging tot verandering, ook dat merk ik op, maar het is slechts bij zeer weinigen. Ik krijg niet de indruk dat men zich in het algemeen welbewust door beginselen laat leiden. Een systeem is moeilijk te ontdekken, het is meer een incidenteel toepassen van hetgeen men voor eigen school meent te kunnen gebruiken.

Afgezien van de waarde van het beginselen en systeem is het ten slotte van het meeste belang, hoe de man voor de klas tegenover zijn werk staat. Met hem staat of valt de vernieuwing; daarom zal in de eerste plaats van hem bezieling moeten uitgaan en zal hij zich dagelijks op zijn arbeid moeten bezinnen."

Toch valt er in de school nog heel wat *tegenstand* te overwinnen. De inspecteur in de inspectie *Brenkelen* merkt op, dat het met de onderwijsvernieuwing in zijn inspectie nog niet recht vlotten wil en vervolgt dan:

"Met dit op te merken heb ik volstrekt niet tekort willen doen aan de initiatieven welke hier en daar werden genomen of de resultaten willen geringschatten die door deze en gene reeds werden bereikt.

Het geheel overziende komen mij voor de geest verschillende scholen waar af en toe op moderne wijze naar *belangstellingscentra* gewerkt wordt, andere waar men bezig is te *daltoniseren*, op moderne wijze zang-onderwijs geeft, nieuwe mogelijkheden voor het tekenonderwijs zoekt. Verder de talrijke scholen waar de leerlingen worden geactiveerd door het aanleggen van verzamelingen voor het natuurkunde-, aardrijkskunde- of geschiedenisonderwijs. Declamatie en spreekonderwijs, globaal- en stillezen worden op vele scholen beoefend, kortom, er is schier geen facet van de onderwijsvernieuwing dat niet de aandacht heeft getrokken en wel hier of daar in de inspectie wordt nagestreefd. Een toech was na een eerste bezoek aan alle scholen mijn totaalindruk deze dat de rechte gang er nog niet in zat en deze indruk werd sindsdien op allerlei wijzen versterkt. Vooral in samensprekingen met het personeel van een school, of ook wel met de leerkrachten uit een geheel dorp of ook van een bepaalde streek, werd het mij duidelijk hoeveel voorbereidend werk nog verricht moet worden voordat in plaats van incidenteel een meer algemene deelneming aan het werk van de vernieuwing en verfrissing mag worden verwacht.

Het Comité voor inspectievergaderingen, waar deze dingen werden besproken, besloot in 1948 van deze kring, waarin alle principiële schakeringen van het onderwijs waren vertegenwoordigd, de leiding te doen uitgaan van een onderwijsvernieuwing in de inspectie.

De inzet zou zijn de in 1948 te houden inspectievergadering, waarvan voor deze vernieuwing in het algemeen een krachtige opwekking moest uitgaan, welke dan gevolgd zou worden door een serie cursussen voor herscholing.

Deze plannen werden evenwel doorkruist door de beslissing van de Minister, waarbij de leiding van de onderwijsvernieuwing in handen werd gegeven van de organisaties op onderwijsgebied. Aangezien deze voor het onderwijzend personeel een aantal cursussen gingen ontwerpen, moest de gedachte aan cursussen onder auspiciën van ons comité worden losgelaten. Wel paste in dit kader een *inspectievergadering* zoals door ons was voorbereid. In de morgenvergadering werd gesproken over de ontwikkeling van het geestelijk, maatschappelijk en economisch leven, waardoor de onderwijsvernieuwing nodig, en over de ontwikkeling van de psychologie, didactiek en methodiek, waardoor die vernieuwing mogelijk was gemaakt, terwijl tevens werd aangegeven op welke wijze ze zou kunnen worden gerealiseerd. In de middagvergadering werd door drie scholen uit de inspectie gedemonstreerd tot welke resultaten men reeds was gekomen op het gebied van zang, declamatie en kindertoncel.

De bespreking van het gehouden referaat bevestigde de indrukken die ik had opgedaan bij mijn schoolbezoeken en bij de lezingen die ik in de loop van 1946 en 1947 in verschillende delen van de inspectie had gehouden. Een gedeelte van het onderwijzend personeel is voor de onderwijsvernieuwing nog niet enthousiast, niet zozeer omdat men van de noodzakelijkheid daarvan niet overtuigd is — al komt ook dat voor — als wel om de wijze waarop deze nu wordt nagestreefd.

Bij verdere discussie blijkt dan veelal dat deze oppositie grotendeels voortkomt uit onbekendheid met de vraagstukken die aan de orde zijn en de daaruit voortvloeiende aarzeling om de oude, vertrouwde padjes te verlaten en nieuwe wegen in te slaan. Vóór alle dingen is daarom nodig een voorlichting, waarbij enerzijds zo concreet mogelijk wordt aangegeven hoe de vernieuwing in de praktijk wordt verwezenlijkt, maar waarbij anderzijds toch ook de theoretische fundering daarvan niet wordt gemist. Wil de onderwijsvernieuwing slagen, dan zal immers meer dan vroeger initiatief en inzicht gevraagd worden van ieder der leerkrachten. Daarom acht ik het een verblijdend verschijnsel dat de deelneming aan de cursussen die deze voorlichting beogen, in deze inspectie groot is. Dit is vooral het geval met die welke uitgaan van de Rooms-Katholieke en Prot.-Christelijke organisaties. Met de cursussen voor het openbaar onderwijs loopt het minder druk."

Vernieuwingscursussen

Ook in de provincie *Zeeland* vraagt de vernieuwing de aandacht. We lezen daaromtrent in het verslag van de inspecteur in de inspectie *Goes*:

„Op Zaterdag 8 Mei 1948 had de opening plaats van de *Rooms-Katholieke vernieuwingscursus*, welke maandelijks te Goes wordt gegeven.

De start begon met 45 cursisten, d.i. ongeveer 2/3 deel van het totaal aantal leden van de afdeling *Zeeland* der Sint-Augustinusvereniging. Inderdaad een verheugende deelneming, vooral als men bedenkt dat de cursus op de vrije Zaterdagmiddag wordt gegeven. Hier volgt een overzicht van de gehele cursus:

1948

8 Mei. Grondslagen van de onderwijsvernieuwing of overzicht van de vernieuwingsproblemen.

19 Juni. Godsdienstonderwijsvernieuwing.

24 Juli. Lees- en taalonderwijs.

4 September. Geschiedisonderwijs.

16 October. Vernieuwd rekenen.

20 November. Vernieuwing van het onderwijs in aardrijkskunde.

11 December. Het tekenonderwijs op de lagere school.

1949

8 Januari. Enige flitsen uit de onderwijspraktijk, didactische vernieuwingspogingen, experimenten die het gezamenlijk bekijken waard zijn en mogelijk ter navolging kunnen dienen.

5 Februari. Onderwijs in heemkundige zin voor de klassen 3 t/m 7.

12 Maart. Spreken en voordracht op school.

Bij de opening heb ik er op gewezen dat voor de toepassing van nieuwe inzichten een nieuwe instelling van de onderwijzer noodzakelijk is. Alleen datgene wat het onafscheidelijk geestelijk eigendom van de onderwijzer is, kan hij met bezieling doorgeven. De vernieuwing, die meer een zaak van evolutie dan van revolutie is, zal de leerkrachten steeds weer voor de keuze plaatsen tussen het theoretisch idealisme en het harde realisme.

De afdeling Zuid-Beveland en Omstreken van de Vereniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen in Nederland en de overzese gewesten nam op haar vergadering in October 1948 het initiatief een *verfrissingscursus* in het leven te roepen.

In overleg met het Christelijk Paedagogisch Studiecentrum, Sweelinckstraat 36, Den Haag, werd het een en ander geregeld: sprekers werden gevraagd, data van de cursusmiddagen vastgesteld. Een bericht in het „Correspondentieblad” had tot gevolg dat meer dan 60 onderwijzers en onderwijzeressen zich als cursist opgaven. Niet alleen uit Zuid- en Noord-Beveland, doch ook uit Tholen en Zeeuwisch-Vlaanderen kwamen de liefhebbers. Op de eerste cursusmiddag, Zaterdag 11 December, werd gehandeld over „De activering der leerlingen in de Christelijke scholen voor lager onderwijs”; op de tweede, 15 Januari, over: „Moderne opvattingen omtrent het „leren denken” contra „Herbart”.

De laatste twee vergaderingen zouden gehouden worden op 12 Februari en 12 Maart 1949. Daar zouden worden behandeld: „De project-methode” en „De psychologisch verantwoorde opvoeding in de eerste klas”.

Het valt niet te ontkennen, dat deze cursussen bij de Zeeuwse leerkrachten in de smaak vallen. Met interesse wordt naar de sprekers geluisterd en uit de vragen die de referenten te beantwoorden krijgen, blijkt wel dat ook in Zeeland de onderwijzers en onderwijzeressen van harte bereid zijn de ideeën van de onderwijsvernieuwing, indien psychologisch en didactisch ten volle verantwoord, in praktijk te brengen.”

De inspecteur in de inspectie Middelburg schrijft:

„Inmiddels is het vernieuwingswerk door de onderwijzersorganisaties ook in de provincie Zeeland krachtig aangepakt. Reeds organiseerde de N.O.V. in het begin van September een week te Middelburg, terwijl er te Goes vanwege het K.O.V. eveneens een serie lessen wordt gegeven. Uit het bezoek aan beide cursussen valt af te leiden dat men er in de gewenste richting gaat, en het kan wel niet anders of de school zal op den duur de gunstige invloed ondervinden van het verdiepte inzicht der leerkrachten. Toch moet er in dit verband op gewezen worden dat dit inzicht een kwestie van diepgaande bezinning en tijd zal zijn. Het is mij namelijk gebleken dat een tweetal leerkrachten in de inspectie — na een bepaalde spreker te hebben aangehoord — spoorlags „aan het vernieuwen sloegen” doch, gezien het effect in de klas, na veertien dagen weer op hun schreden terugkeerden.

Wanneer een dergelijke escapade, die overigens tot de zeldzaamheden behoort, niet op de juiste wijze was opgevangen, zou de „vrindschap in gram zijn verkeerd”, tot schade van leerling en leerkracht.

Een zekere matiging van het prijszenswaardig enthousiasme was in het bedoelde geval wel gewenst geweest.”

Studieweek

De gemeente Amersfoort hield met het gehele personeel der openbare scholen een *studieweek* over onderwijsvernieuwing. De inspecteur in de inspectie Amersfoort schrijft daarover in zijn verslag:

„Tijdens de besprekingen over de vernieuwing van het leerplan voor de openbare scholen der gemeente Amersfoort werd de wens geuit om met het gehele personeel dier scholen een *studieweek* over onderwijsvernieuwing te volgen.

Het gemeentebestuur gaf onmiddellijk gehoor aan deze wens en nodigde de inspecteur van het lager onderwijs uit het voorzitterschap op zich te nemen van een commissie, waarin naast hem de wethouder van onderwijs, de heer A. J. Spiekerman, en het hoofd van een der openbare scholen, de heer A. van Barneveld, zouden zitting nemen.

De commissie werd aangevuld tot 12 personen, onder wie de consulente voor de lichamelijke opvoeding, de heer L. L. J. Heugen.

De raad van de gemeente Amersfoort verleende financiële steun en besloot de helft der kosten voor rekening van de gemeente te nemen.

De studieweek werd gehouden van 7—12 Juni op „Drakenburgh” onder Baarn.

In tegenstelling met andere vernieuwingscursussen, waar slechts voorstanders van vernieuwing bijeenkomen, waren hier de volledige personen aanwezig, dus ook tegenstanders.

De sprekers: L. Welling, I. van der Velde, J. H. Janse, J. Beerends, A. Mellink, L. Heugen, Renske Nieweg en de burgemeester van Amersfoort, de heer H. Molendijk, maakten de studieweek tot een groot succes.

De discussies werden geleid door de inspecteur.

Aan de discussie gingen korte besprekingen vooraf in 5 groepen van ongeveer 12 personen.

In deze groepen, die iedere dag anders werden samengesteld, werd een rapporteur aangewezen, die aantekening moest houden van de te stellen vragen.

Aan het begin der discussies werden de te bespreken problemen in het kort uiteengezet. Deze manier van werken bleek zeer vruchtbaar te zijn. De discussies kwamen op een hoog peil te staan en ook de bedeesden namen het woord.

In de herfst werd een vergadering gehouden, waarbij het leesonderwijs volgens de nieuwere denkbeelden werd besproken en waar alle leerkrachten een gestencilde opdracht kregen, die in de komende maanden in de klas zou worden uitgewerkt.

Onze eerste indruk is dat op deze wijze systematisch gewerkt kan worden aan de verbetering van het onderwijs.

Geweldige dingen zijn uit de conferentie niet voortgekomen. Wel kan gezegd worden, dat de banden die op „Drakenburgh“ gelegd zijn, vrij hecht bleven en dat de belangstelling voor onderwijsproblemen aanzienlijk is toegenomen. Het ligt in ons voornemen op de ingeslagen weg voort te gaan en steeds nieuwe onderwerpen zo praktisch mogelijk aan het personeel voor te leggen ter verwerking.”

Toneelspel

Ten slotte ontlenen we aan het verslag van de inspecteur in de inspectie *Delft* nog het volgende betreffende het *toneelspel* op de lagere school:

„Over de mogelijkheid ook het *toneelspel* bij het onderwijs te benutten, wil ik hier wat uitvoeriger spreken, omdat in mijn amtsgebied aan de Rooms-Katholieke jongensschool te Wassenaar hiertoe een proef is genomen. Het is een experiment dat m.i. de overdenking waard is. Ik laat hier het hoofd dier school, de heer A. Barten, zoveel mogelijk zelf aan het woord.

Het spreekt vanzelf dat zo'n toneelspel niet zonder meer als pretje is bedoeld, maar én wil leren, én bovendien nog meer vormende waarde dient te hebben.

Dankbaar is een toneelspeller met zeden en gewoonten van een van ons afwijkend volk als de Chinezen of de Eskimo's. Ook de verschillende spelletjes kunnen hiertoe gerekend worden. Bij het instuderen van zo'n spel of toneelstukje komen er vele en de meest dwaze reacties van de jeugd. Juist hier ligt de opvoedkundige betekenis, juist daar kan men het begrip van andere volken voorbereiden en beïnvloeden en vindt men het steunpunt om het kind uit zijn egocentrische standpunt te lichten.

Ziehier een toneelspeller die dat opgevoerd werd.

Een Chinese theëvisite

Personen:

Mevr. Meng, vrouw van een Chinese rijstkweker;

Sadie, haar jongste zoon;

Fushiang, haar jongste dochter;

Amoy, haar schoondochter;

Mevr. Ling

Mevr. Chinkiang } visite van mevrouw Meng.

Mevr. Dhow

N.B. Mannen zijn bij een Chinese theëvisite nooit aanwezig. De bijeenkomst duurt gewoonlijk maar ongeveer twintig minuten.

Het toneel stelt voor een Chinese woonkamer. In het midden van de kamer staat een gebeeldhouwde tafel, aan de kant één of twee kleinere tafels. De Chinezen zijn nl. liefhebbers van meer tafels in de kamer. Er staan verschillende stoelen en Chinese lantaarns. Aan de muren hangen enkele bontgekleurde papieren afbeeldingen van draken, bloemen, bomen en Chinese huizen (deze kunnen worden verward door de kinderen die in dit spel medespelen). Een Boeddhabeeld kan midden op de grote tafel worden gezet.

De *kleeding*. Pyama's kunnen uitstekende diensten bewijzen, liefst met gebloemde patronen en wijde broeken, die ongeveer tot halverwege de knieën en de voeten reiken. Het jasje gaat vast op de schouder en aan de zijkant in plaats van aan de voorzijde. De mouwen moeten ruim zijn.

Enkele Chinese woorden in dit spel:

Chi-fan-la?: Hoe gaat het U?

Fe-shen: Dank U.

- Als het spel begint zit mevr. Meng aan de tafel met een Chinees borduurwerk. Sadie zit in een hoek met een open boek; op het kaft staan een paar Chinese letters geschilderd.
- Sadie (leert hardop als het doek opengaait): $2 \times 3 = 6$, $2 \times 4 = 8$, $2 \times 5 \dots$
- Mevr. Meng (roept hardop): Amoy! Amoy!
- Amoy (treedt binnen en buigt): Ja, geëerde schoonmoeder?
- Mevr. Meng (bevelend): Kijk je wel goed naar het eten?
- Amoy (buigt): Ja, geëerde schoonmoeder.
- Mevr. Meng: Zijn de haalenvinnen al gaar?
- Amoy (buigt): Ja, geëerde schoonmoeder.
- Amoy wacht een ogenblik, maar omdat haar geen verdere vragen gesteld worden, gaat ze zwijgend achterwaarts heen.
- Mevr. Meng: Sadie, ken je je les nu?
- Sadie: Ik geloof van wel, geëerde moeder.
- Mevr. Meng: Laat eens horen.
- Sadie: $2 \times 2 = 4$, $2 \times 3 = 6$, $2 \times \dots$
- Fushiang komt haastig binnen; ze draagt een grote Chinese pop van goed in haar arm.
- Fushiang (opgewonden): Geëerde moeder! Geëerde moeder!
- Mevr. Meng (kalm): Wat is er aan de hand, Fushiang?
- Fushiang: mevr. Ling, mevr. Chinkiang en mevr. Dhow zijn in de tuin. Ze zijn al haast hier.
- Mevr. Ling komt binnen. Ze vouwt de handen samen, brengt ze tot bij haar kin en buigt zeer diep.
- Mevr. Meng doet hetzelfde, want dit is de Chinese manier van groeten.
- Mevr. Meng en mevr. Ling (samen): Chi-fan-la? chi-fan-la?
- Mevr. Ling (gaat met kleine pasjes van de deur weg): Ik ben erg blij U te zien, mevr. Meng. Hoe gaat het met uw lieve kinderen?
- Mevr. Meng: Ssst! we moeten ze maar niet lief noemen, anders worden de kwade geesten jaloers en misschien nemen zij ze dan van me af.
- Mevr. Ling: Neen, dat mogen ze niet doen; dat mogen ze niet doen.
- Mevr. Meng komt binnen en groet op Chinese wijze.
- Mevr. Meng en mevr. Chinkiang (tot elkaar): Chi-fan-la? chi-fan-la?
- Mevr. Chinkiang (gaat naar mevr. Ling): Hoe staat het met de rijsttoegst van uw man dit jaar, mevr. Meng?
- Mevr. Meng (op kenmerkende manier van spreken, welke alles kleineert wat de spreker zelf toebehoort): O, heel slecht, mevr. Chinkiang, zoals gewoonlijk.
- Mevr. Chinkiang: Dat vind ik jammer, erg jammer.
- Mevr. Dhow komt binnen en groet op Chinese wijze.
- Mevr. Meng en mevr. Dhow (tot elkaar): Chi-fan-la? chi-fan-la?
- Mevr. Meng: Het is erg aardig van U om ons te komen bezoeken, mevr. Dhow. We zullen zo iedelijk thee krijgen. Omdat U de oudste van ons bent, mevr. Dhow, moet U de ereplaats nemen; zo, wilt U hier gaan zitten, lieve mevr. Dhow?
- Mevr. Meng brengt de mooiste stoel naar de tafel, plaatst die aan haar rechterhand, naast de hare en doet er mevr. Dhow in zitten.
- Mevr. Meng (terwijl zij wijst naar stoelen aan elk einde van de tafel): En wilt U deze stoel nemen, mevr. Ling, en U deze, mevr. Chinkiang? (Roept): Amoy!
- Amoy komt binnen met een presenteerblad vol kleine bordjes en eetstokjes (penhouders kunnen hier goede diensten bewijzen). Zij dekt vlug de tafel.
- Fushiang (zit op de vloer midden voor de tafel; zijdelings zegt zij tegen Sadie): Mevr. Chinkiang draagt een nieuwe japon.
- Sadie: Dat wordt tijd ook, vind ik.
- Fushiang: Die zou veel aardiger geweest zijn met chrysanthemums er op in plaats van die wilgen.
- De kinderen spelen verder met pop, papier en verfdooz enz., maar blijven op de grond zitten voor de tafel.
- Mevr. Ling: Hoe groeien die mooie zijdwormen van U, mevr. Meng?
- Mevr. Meng: We hadden honderden cocons, maar dieven hebben ze gestolen.
- Mevr. Dhow: O, wat een schande. Ik hoop dat de mandarijn ze zal vangen.
- Amoy brengt nu vier kleine ronde bordjes met gestoomde rijst en andere bordjes met lekkere hapjes zoals gebakken bonen, ontpitte dadels, olienoten en haalenvinnen (hiervoor in de plaats kan men sardientjes gebruiken).
- Mevr. Meng (neemt de beide eetstokjes tussen de eerste en de tweede en tussen de tweede en de derde

vinger van haar rechterhand; terwijl zij ze tegen elkaar tikt, wijst ze om de beurt naar het voedsel en naar ieder van haar gasten): Ik nodig U uit om te eten, lieve mevr. Dhow; ik nodig U uit om te eten; ik nodig U uit om te eten.

Allen (samen, nadat zij op dezelfde wijze haar eetstokjes hebben vastgenomen als mevr. Meng): Fe-sheen. Ik nodig U uit om te eten; ik nodig U uit om te eten; ik nodig U uit om te eten.

Zij nemen elk een mondje rijst en beginnen dan zichzelf te bedienen met lekkere hapjes van de andere bordjes, waarbij zij alleen haar eetstokjes gebruiken.

Mevr. Meng: Is de marskramer in de laatste tijd bij een van U geweest?

Mevr. Chinkiang: Ja; kijk, dit heb ik van hem gekocht voor mijn haar (zij wijst op een grote kunstbloem, die boven haar rechteroor in haar zit).

Allen: O, wat mooi.

Mevr. Ling: Ik wou dat ik ook zo iets moois kon krijgen, mevr. Chinkiang.

Mevr. Meng: Ik ook. Maar U eet niet genoeg, mevr. Dhow, U moet deze grote boon opeten.

Mevr. Dhow: Erg vriendelijk, maar dat kan ik niet, mevr. Meng. Ik zie dat het er een van de harde soort is, en mijn tanden zijn tegenwoordig zo slecht.

Mevr. Meng: Dat spijt me. Dan krijgt U hem, mevr. Chinkiang (zij geeft de boon tussen haar eetstokjes aan mevr. Chinkiang en legt ze op haar bordje).

Mevr. Chinkiang: Fe-sheen. Hebt U gehoord hoe slecht deze week de overstromingen zijn in Funing?

Mevr. Ling: Ja, zijn ze niet verschrikkelijk? Dertien dorpen zijn weggespoeld.

Mevr. Meng: O, wat erg. Ik hoop maar dat wij niet wegspoelen.

Mevr. Chinkiang: Ik ook.

Mevr. Meng: O, maar U eet niets. U moet eten, mevr. Dhow. Wilt U dit laatste zachte stukje haalenvin nemen? (zij geeft het met haar eetstokjes door).

Mevr. Dhow: Fe-sheen.

Mevr. Meng: Ik vrees dat dit een erg arm feestje is (dit is het teken om op te houden met eten).

Allen: In het geheel niet, we hebben er heel erg van genoten (zij leggen haar eetstokjes neer en schuiven haar stoelen van de tafel).

Mevr. Meng (roept): Amoy! Amoy!

Amoy treedt binnen. Zij draagt een kom heet water en een handdoek. Zij buigt en geeft de handdoek aan mevr. Meng, die hem in het water doopt en er haar lippen en handen mee afveegt. Amoy gaat dan om de beurt naar elk der gasten, die zich sierlijk wassen op dezelfde wijze als mevr. Meng.

Mevr. Dhow (na het wassen): Wat een mooie pop heb je daar, Fushiang; laat mij hem eens zien.

Fushiang gaat gehoorzaam naar mevr. Dhow en samen bekijken zij de pop. Sadie staat ook op en gaat naar mevr. Chinkiang, wanneer deze met wassen klaar is. Hij toont haar, hoe hij zijde afwikkelt van een paar cocons.

Mevr. Chinkiang (boven het stemmingsgedruis): Wat een knappe jongen ben je! Wat ga je met de zijde doen?

Sadie: Ik zal ze verkopen in de bazar of misschien maak ik er een sjerp van voor Fushiang.

Het wassen is nu klaar. Amoy gaat naar buiten en komt terug met een blad, waarop kopjes thee staan, zonder melk of suiker, en brengt ze rond aan mevr. Meng en haar bezoeksters. Ondertussen zegt mevr. Meng:

Mevr. Meng: Fushiang, laat aan de dames de nieuwe dans eens zien die je vandaag geleerd hebt.

Fushiang loopt naar de hoek van de kamer, haalt een Chinese parasol, komt ermee naar het midden van het toneel, maakt de parasol open en voert dan een eenvoudige stepsdans uit.

Mevr. Ling (terwijl ze met kleine tegjes van haar thee geniet): Alleraardigst!

Mevr. Dhow: Hebt U al voorbereidingen voor haar huwelijk getroffen, mevr. Meng?

Mevr. Meng: Ja, op haar derde verjaardag al, maar ze staan nog niet helemaal vast, daarom kunnen we er nu beter niet over spreken.

Amoy begint de kopjes op te halen, want niemand drinkt al haar thee uit op een Chinese theevisite; dat is niet zoals het hoort. Dit is het teken van vertrek.

Mevr. Dhow (terwijl ze opstaat van haar stoel): Ik dank U, mevr. Meng, maar nu moet ik gaan. Ik ben niet graag laat thuis.

Mevr. Meng: Moet U ons zo vlug al verlaten, mevr. Dhow? Dat spijt me. Gaat U maar kalmpjes aan.

Mevr. Dhow (terwijl zij achteruit naar de deur gaat): Fe-sheen. Blijft U zitten.

Mevr. Ling: De thee was bijzonder lekker, mevr. Meng; ik heb er van genoten, maar nu moet ik ook gaan.

Mevr. Meng: O, het was maar heel eenvoudig. Moet U werkelijk al gaan? Gaat U dan maar rustig aan.

Mevr. Ling: Fe-sheen (gaat achteruit naar de deur). Ga zitten alstublieft.

Mevr. Chinkiang: Ik zou U nog graag willen zeggen, dat ik hoop dat U goed nieuws van uw zoon hebt, die op zee is. Ik hoop maar dat de haaien hem geen kwaad zullen doen.

Mevr. Meng: We weten nooit wat er zal gebeuren, is het wel? Ik ben altijd op het ergste voorbereid. Wat, moet U ook al gaan? Gaat U maar rustig aan.

Mevr. Chinkiang: Fe-sheen (loopt achteruit). Blijf zitten astubieft.

Mevr. Meng volgt haar gast de kamer uit. De kinderen springen op van de vloer, hollen naar de tafel, nemen de eetstokjes en beginnen te verslinden wat er nog van het feest over is.

Einde."

We laten thans enkele beschouwingen volgen over de verschillende *leervakken*.

LEZEN

Omtrent de toepassing van de *globaalmethode* schrijft de inspecteur in de inspectie *Zaandam* in zijn verslag het volgende:

„De globale leesmethode geniet in de na-oorlogse school grote belangstelling.

In de gemeente *Zaandam* is een groep van zeven openbare en bijzondere scholen, die gelijktijdig een proef nemen met de methode Evers, Kuitert en Van der Velde en periodiek hun ervaringen uitwisselen om tot een gemeenschappelijke waardebeoordeling voor de school te komen.

Een onderwijzeres uit een van de aanvangsklassen vat haar bevindingen als volgt samen:

„Ik vind het een prettige manier van werken. De kinderen zijn enthousiast, hun belangstelling is groter dan bij de methode Hoozeveld vroeger, omdat de stof die behandeld wordt, uit hun eigen omgeving komt. De zelfwerkzaamheid van de leerlingen is veel groter, omdat ze dadelijk kunnen schrijven. Ze bedenken zelf nieuwe zinnen en lessen met behulp van bekende woorden, leggen die op hun kartons en schrijven daarna hun eigen werk in een schriftje. Analyse en synthese gaan beide goed. Het opnemen van een geheel zin gaat beter dan vroeger. Een nadeel is dat het in de klas drukker is dan voorheen.” In dezelfde school lezen de leerlingen van het 2e leerjaar, die ook volgens dezelfde methode werden onderwezen, zeer goed en geconstateerd kan worden, dat ook de minder vluggen hun stof verwerken, terwijl de kinderen in de mondelinge uitdrukking van hun gedachten een goed figuur slaan, kunnen en durven spreken en vaak goed gebouwde opstelletjes leveren.

Het hoofd van deze school meent dat de globaalmethode beter aansluit bij de psyche van het kind van 6 à 7 jaar, omdat de kleuter van 5 tot 8 jaar actief en beweeglijk is, graag met de handen werkt, gericht is op zijn eigen wereldje en hier de mogelijkheid vindt om door zelfgekozen oefeningen het spel-element tot zijn recht te doen komen.

Tegenover de grotere beweeglijkheid, die vooral in klassen met 40 en meer leerlingen vaak als een reëel nadeel gevoeld wordt, staat het voordeel dat de eigenschappen van de kleuters beter tot hun recht kunnen komen en de ontwikkelingsgang van het kind niet onderbroken wordt.

Een voordeel van deze gemeenschappelijke proef ligt naar mijn mening hierin dat de speciale moeilijkheden — gevaren zo men wil — die de globaalmethode met zich brengt, in ruim verband kunnen worden getoetst en dat na het globale begin de elementen analyse, synthese en automatisering in het leerproces tijdig de aandacht krijgen van de leerkrachten.

Het aanvankelijk veel voorkomende „raden” van woorden, logisch gevolg van het globale begin, is een van de verschijnselen die ondertend en gevolgd dienen te worden.

De onderwijzeres in een van de proefklassen deelt hieromtrent mede, dat zij in haar klasse van 24 leerlingen slechts twee kinderen had die zich hieraan langdurig „schuldig” maakten.

Een ander vat haar ervaringen in de eerste klas aldus samen:

„Zodra de kinderen op school kwamen, ontvingen ze een etiket waarop in verbonden koordschrift hun naam stond. Met deze etiketten werden allerlei spelletjes gedaan en het duurde niet lang of het merendeel der kinderen herkende op het eerste gezicht de namen van zichzelf en hun vrienden. Tegelijkertijd leerden ze de namen van hun schoolgereedschap en nu maakten we al spoedig lesjes. Ongeveer eens in de week ontstond een nieuw lesje, altijd over iets waarvoor de leerlingen grote belangstelling hadden. Verjaardagen, een filmvoorstelling, de vriendjesgroepen, de herfst, verschillende feesten, een losse tand, een brand, een duiker leverden de stof. De analyse van zinnen in woorden leverde geen moeilijkheid op en de vlugge leerlingen stelden uit bekende woorden al spoedig nieuwe zinnen samen.

De etiketten van woorden die zich daartoe leenden, verschenen op het wandbord, voorzien van een eenvoudige tekening. Daardoor konden de leerlingen een bepaald woord altijd terugvinden, temeer daar de teksten van de bordjes in een schrift verzameld werden."

De inspecteur in de inspectie *Brielle* geeft in zijn verslag de volgende opmerkingen over het *aankankelijk* leesonderwijs:

"Mijn bezwaar tegen het huidige leesonderwijs is dat de leeslessen te *saai* zijn. De kinderen zitten wel erg netjes met de armen over elkaar, maar als men ze goed observeert, ziet men aanstonds dat de „geest" afwezig is.

Ik ben al meer dan vier jaren bezig het aankankelijk leesonderwijs te bestuderen; heb alle methoden nagegaan, alsook derzelver psychologische grondslagen. De onbevooroordeelde waarnemer kan constateren dat de belangstelling voor de globalisatie-methoden sterk aan het tanen is. Het feit dat in de jongste methoden nadrukkelijk gestreefd wordt naar een synthese van globalisatiemethode en „Hoogeeven", levert onomstotelijk het bewijs dat de eerste noch de tweede voldoet aan de te stellen eisen. Ik meen dat een synthese niet onmogelijk is. De eerste begint met dat, waarop de tweede ten slotte moet uitlopen, n.l. de zin met de door de letters gesymboliseerde globaal begrepen inhoud. Dit is een principieel onderscheid, dat niet kan worden weggewerkt door gebruik te maken van hetzelfde verhaal, dezelfde woorden en zinnen als werkmateriaal. Het verloop van het leren lezen is bij beide richtingen precies tegengesteld aan elkaar. Intussen is algemeen bekend dat nagenoeg geen onderwijzeres „Hoogeeven" meer zuiver toepast. De weg van letterklank/teken tot woorden/zinnen bekort men op allerlei wijzen. Omgekeerd tracht men bij de toepassing van het globalisatieprincipe de weg zinnen—woorden—letters te verkorten. Men bespoedigt het déglobalisatie-proces om maar vlug tot het leren der letters (het snel herkennen van de lettertekens) te geraken. Hebben aankankelijk de voorstanders van de globalisatie-idee het leren van letters uitgesteld, zelfs meermalen van geen betekenis geacht, het verzet daartegen nam toe, en geleerd door de ervaring zien we dan nu meer en meer de gedachte naar voren treden dat het inderdaad voor het latere lezen nodig is de kinderen vertrouwd te maken met de lettertekens.

Alzo: beide richtingen naderen elkaar op het punt van het leren der lettertekens. Maar waarom niet dadelijk begonnen met de letters? De bezwaren daartegen zijn van verschillende aard. Men redeneert n.l.:

- a. Het letterteken is een dood ding.
- b. Het kind heeft geen belangstelling voor de letters.
- c. Het kind neemt globaal waar. Het ziet niet de enkele letter, maar het woord, de zin. Decroly's proeven bewezen dat in gelijke tijden van opname (visueel) de uitslag het gunstigst was voor zinnen, daarna voor woorden en dan pas voor de losse letter.
- d. Het verbinden van letters tot woorden gaat met vele moeilijkheden gepaard (resp. van letterklanken tot woordklank: aa — p = aap).
- e. Het kind wil echt *lezen*, ook al kan het nog geen a van een b onderscheiden. Bij toepassing van het globalisatie-principe heeft het kind het gevoel te *lezen*. Dit stimuleert dan weer de lust om te lezen.

Ik meen op grond van waarneming en ervaring ten aanzien van deze punten het volgende te moeten opmerken:

1. Het leren van de lettertekens wordt nu wel algemeen als voorwaarde voor het leren lezen aanvaard.
2. Er is een duidelijk streven te bemerken om dit leren der lettertekens te bespoedigen.
3. Het letterteken is voor het kind een dood ding, zolang het niet ontdekt heeft of zich bewust is dat deze lettertekens leesmiddelen zijn. Wanneer eenmaal het verlangen naar lezen er is, ontstaat vanzelf de belangstelling voor de letter; bij vele kinderen zelfs in sterke mate.
4. Aan het leren der lettertekens gaat het verlangen te kunnen lezen vooraf. Dit leesverlangen wordt in onze tijd evenwel sterk bevorderd door de toenemende mate van lezen in het gezin (brief, krant, boek en tijdschrift), door de wereld buiten het huisgezin (reclame, opschriften, enz.).
5. Het staat vast dat bij kinderen van 5 ½ à 6 jaar de periode van het globale waarnemen reeds gepasseerd is (zo deze er voor alle kinderen bestaan heeft in de jaren daarvoor!). Ik heb herhaaldelijk gemerkt dat kinderen bij het waarnemen details opmerken en dit zeker, als ze „gericht" zijn. De instelling van het kind bepaalt de waarneming. Het valt moeilijk na te gaan wat zich bij herkenning in het kinderhoofdje afspeelt.

Waarom herkent het kind een zin? Aan het totale beeld? Dan zou verwarring van zinnestelsels welke veel overeenkomst hebben, zelden voorkomen. Is het een bepaald woord? Zijn het sommige letters? Waarom herkent het een woord? Aan het totaalbeeld? Aan één of meer letters (klinker, eerste letter, enz.)?

Dit alles ontsnapt aan onze waarneming, al zijn we geneigd op grond van waarneming en ervaring te aanvaarden dat er herkenningpunten zijn, waarbij de letters vermoedelijk een belangrijke rol spelen. Het kind kan ook het gevoel hebben te lezen wanneer het plaatjes „leest“. Men ziet herhaaldelijk kinderen zo lezen. Ik stel mij voor, dat dit lezen reeds van de eerste schooldag af beoefend wordt aan de hand van plaatjes. De *synthese* levert zowel bij „Hoogevenen“ als bij de globalisatie-methoden moeilijkheden op. Het verschil bestaat hoogstens hierin dat de eerste er wat sneller toe overgaat dan de laatste. Wanneer men de lettertekens ziet als leesmiddel en dus niet als deel van het woord, dan wordt de zaak anders. Men komt dan tot het besef dat door veel laten vertellen, plaatjes lezen en uiterste verzorging van het spreken het helpen bij de synthese in mindere mate nodig wordt. Het leren der lettertekens is een kwestie van oefening. Het proces moet geautomatiseerd worden. Maar er staat een beloning op: het jonge kind heeft geen bezwaar tegen oefening, integendeel, het vindt deze prettig. De herhaling heeft grote bekoring voor het kind: deze is een bron van genoegen, vooral als ze gepaard gaat met rhythmische beweging. Alleen die leesmethode zal zich handhaven die, rekening houdend met de grote klassen, alle „rompslomp“ over boord gooit en zoveel mogelijk alle geestelijke functies benut, waardoor de leerlingen steeds actief zijn. Ook zijn lezen, schrijven en taal niet langer meer te scheiden; we moeten deze vakken als één organisch geheel zien.”

SCHRIJVEN

De inspecteur in de inspectie *Gorinchem* schrijft over dit leervak:

„Op verschillende scholen wordt het vak schrijven uitstekend verzorgd, op andere minder en op enkele vrij matig. Vooral het schriftelijk taal- en rekenwerk is bepaald welens beneden de maat. Dat behoeft m. i. niet. Ieder die regelmatig en consequent wijst op de altijd voorkomende fouten in de lettervorm en andere elementen, kan op den duur het resultaat van behoorlijk toonbaar schrift bereiken. Dat behoeft niet veel tijd te kosten.

Ik acht een schriftles van $\frac{3}{4}$ uur in een derde of vierde klas voor een goed deel verloren tijd. Veel meer zou ik de voorkeur geven aan *korte lessen* van bv. een *kwartier* en dan *intens* bepaalde fouten onder handen nemen.

In enkele scholen zag ik het *schuinschrift* vervangen door het verbonden *blokschrift*. Waar dit soort schrift al langere jaren is ingevoerd, viel het mij op dat de lettervorm bij snel schrift achterover gaat hellen en aan duidelijkheid verliest. Ik geloof dat op den duur dit schrift niet zal blijven voldoen, omdat de gehele houding van de mens bij het schrijven meebrengt dat het schrift moet ontstaan onder een zekere hoek (voorover) met de richting van het cahier.”

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Alkmaar* lezen wij:

„Gering in aantal zijn de scholen waar in de lagere klassen nog lopend schrift wordt aangetroffen. De voordelen van blok- en koordschrift zijn speciaal in de lagere klassen te evident, vooral in verband met aanvankelijk lees- en taalonderwijs.

In het algemeen wordt er in de lagere school netjes geschreven, maar in een zeer traag tempo. Bij het ulo, waarbij dit langzame tempo volstrekt onhoudbaar is, ziet men dan ook snel een grote slordigheid ontstaan, die, speciaal op scholen waar men zich boven persoonlijke correctie verheven waant, schrikbarende vormen aannemen.”

REKENEN

Het vak *rekenen* moge tegenwoordig niet meer het *hoofdvak* op de lagere school zijn, toch vraagt het vak nog een betrekkelijk groot deel van de tijd. De inspecteur in de inspectie *Amstelveen* zegt hieromtrent in zijn verslag:

„Ook bij rekenen komen andere methoden in gebruik, maar ook hier ziet men weinig nieuwe elementen in de didactic, terwijl men tevergeefs blijft uitzien naar een radicale beperking van de leerstof. Deze is nog steeds veel te uitgebreid en veel te weinig aangepast aan de zeer eenvoudige praktijk van het gewone dagelijkse leven.”

De inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* schrijft:

„Bij *rekenen* valt nogmaals te klagen over de onvoldoende aandacht die aan het *hoofdrekenen* wordt geschonken. Nog al te veel wordt met te grote getallen gewerkt en krijgen de leerlingen veel te gecompliceerde vormen als cijfersommen uit te werken. Wanneer zal men toch eens begrijpen dat het leven niets heeft aan dit mechanisch gedoe?”

De inspecteur in de inspectie *Utrecht* geeft zijn mening op de volgende wijze weer:

„Bij het vak *rekenen* heeft de waarde van het *hoofdrekenen* hier en daar nog niet de erkenning gevonden die ze verdient. Gelukkig is, mede door de invoering van moderne rekenmethoden, verbetering te zien. Op sommige scholen is het echter zo — ja, de waarde van hoofdrekenen wordt ook daar wel volmondig erkend — dat dit onderdeel eerst aan de orde komt als er tijd overschiet. En dat is, vooral in de hogere leerjaren, waar de zgn. „redactiesommen” veel tijd en aandacht vragen, dikwijls niet het geval. Bedenkt men echter dat de school voor het leven moet opleiden en dat de leerlingen bij het oplossen van alle vraagstukjes er plezier van hebben als ze flink kunnen hoofdrekenen en hierdoor tijd uitsparen, dan is de waarde van het argument (of moet ik zeggen: de uitvlucht?) „te weinig tijd” wel zeer aanvechtbaar. Voor het kinderlijk denkvermogen gaat men bij de decimale getallen naar het mij voorkomt ook in moderne boekjes nog te ver. Bij getallen als 127,05 of 88,35 gaat het wel; dan kan men aanknopen bij guldens, dubbeltjes en centen, maar grote decimale getallen met duizendsten, tienduizendsten enz. gaan boven de bevattings van veel leerlingen van 10 à 11 jaar. Het leven vraagt overigens slechts kennis van eenvoudige bewerkingen met kleine getallen, maar dan nauwkeurig uitgevoerd. Wil de middelbare school, die trouwens na de eerste klas het rekenen alweer overboord zet, meer, dan moet zij dit zelf maar onderwijzen. De vormende waarde van rekenen is niet groot, en bedoelt men het als selectiemiddel: er zijn wel betere selectie-methoden, waarbij het gevaar van dressuur minder groot is dan bij de arglistige redactiesommen en de onwenselijke vormsommen met onmogelijke getallen. Aan de onderwijsweek, welke van 22 tot 26 Maart 1948 te Brussel werd gehouden en die uitsluitend gewijd was aan het rekenonderwijs, werd ook deelgenomen door het hoofd ener school voor glo te Utrecht. Blijkens zijn verslag, waaruit ik enkele grepen doe, staan de nieuwe leerplannen alle in het teken van concentratie en motivering van de leerstof en moet het werkelijkheidsonderricht ook rekenkundig uitgebouwd worden. Een onderzoek bij 25 grote industrieën toonde aan dat de uit te voeren bewerkingen heel eenvoudig waren. Ook dienen de rekenkundige situaties gebracht te worden in een taal die de kinderen begrijpen. Sommige soorten vraagstukken moeten geheel uit de lagere school verdwijnen en bij het middelbaar onderwijs ondergebracht worden. De noodzakelijkheid om de stof te doen aanpassen aan het leven en aan de ontwikkeling van het kind komt ten slotte wel duidelijk tot uitdrukking in de definitie: rekenen is zich rekenschap geven.”

NEDERLANDSE TAAL

De oude klacht dat men het onderwijs in Nederlandse taal te veel beperkt tot het „zuiver schrijven” moet ook nu nog worden herhaald. De inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* zegt daarover in zijn verslag:

„Nog steeds schijnt men de mening toegedaan te zijn dat „zuiver schrijven” „taal” is. Wij willen de betekenis van dit onderdeel van het taalonderwijs geenszins onderschatten, maar wij menen toch goed te doen erop te wijzen dat spreken en schriftelijk weergeven van wat men ziet of denkt van zeer grote betekenis is. Het maken van opstellen — wie vindt daar eens een ander woord voor, want dit woord schijnt ons in de schoolwereld te ernstig belast toe — wordt te weinig beoefend. Men ziet niet waarom dit moet, en hoe dit kan. Typerend was daarom het antwoord van een onderwijzeres in een 5e leerjaar op de vraag waarom er in het geheel geen opstellen waren gemaakt: „omdat de kinderen toch eerst moesten leren om zuiver te schrijven, anders maken ze te veel fouten”. Zóveel onbegrip te doen verdwijnen kost meer tijd dan een uurtje in een dergelijke klas door te brengen. Gelukkig zijn er ook gunstige uitzonderingen. Wij willen hier niet verzwijgen dat leerkrachten, zelfs oudere, die een vernieuwingscursus hadden meegemaakt, inderdaad probeerden in hun klas nieuwe en betere wegen in te slaan.”

De inspecteur in de inspectie *Brielle* schrijft:

„Het vak Nederlandse taal had in 1948 mijn bijzondere belangstelling. Gedurende ruim een jaar geef ik op verschillende scholen in de hoogste klassen een opstel of een dictée op en laat daarna, indien er al aan gedaan wordt, een enkel versje opzeggen. Vaak laat ik de leerlingen een briefje schrijven, waarvoor ik zelf de stof geef. Het opstel laat ik maken naar aanleiding van een verhaaltje dat ik vertel of voorlees, of ik laat een behandelde leesles terugvertellen. Verder onderzoek ik hoe het staat met de mondelinge taalbeheersing.

Dit onderzoek strekte zich bij de grote scholen voornamelijk uit over het 6e leerjaar, al had ik me terdege in de lagere klassen van de stand van zaken op de hoogte gesteld.

Het zou wat dor en droog worden, als ik op deze plaats een statistisch overzicht zou geven van deze enquête. Ik moge hier dus volstaan met enige algemene opmerkingen en conclusies.

Naar mijn mening is een grote fout van de meeste scholen dat met het stelonderwijs te laat wordt begonnen. De resultaten bewijzen dit. Deze waren op sommige scholen zeer pover. En als ik dan vroeg: wanneer begint U met opzettelijk stelonderwijs?, dan bleek dat op de meeste scholen pas in het vijfde leerjaar hiermede een aanvang werd gemaakt en dan nog maar zeer oppervlakkig. Van een leerling die in de 6e of 7e klas zit, mag men toch verwachten dat hij een behoorlijke zinsbouw heeft, weet wanneer hij met een hoofdletter moet beginnen en dat hij niet alle zinnen aaneen moet rijgen, alsof er geen hoofdletters bestaan.

Het gemiddelde cijfer voor de honderden opstellen kon niet hoger stijgen dan 5 à 6. Slechts een enkele school kon als gemiddelde 7 boeken. Het gemiddelde cijfer voor de dictees lag iets hoger. Eén ding staat vast: dat hieraan meer aandacht besteed wordt dan aan het stelonderwijs. Als ik eens een reeks opstellen legde naast de dictees, was het opvallend dat leerlingen die een slecht cijfer hadden behaald (3 à 4) voor het opstel, 7 à 8 kregen voor het dictee en dan heel weinig taalfouten schreven. Verklaarbaar is dit wel. Elk kind heeft een begrensde woordenschat. Als het een opstel maakt, kiest het hieruit zijn eigen woorden, die het voor het bouwen van de zinnen behoeft, al zal het vele woorden uit het vertelde of voorgelezen hebben onthouden.

Een dictee is vaak een opeenstapeling van moeilijke woorden en lastige werkwoordelijke vormen, in elk geval een verzameling van allerlei spitsvondigheden.

Van de briefjes die ik liet maken over zeer eenvoudige stof, moet men zich vooral geen hoge dunk vormen. Slechts weinigen kunnen zich boven een voldoende uitwerken. De meeste leerlingen blijven onder de maat en een heel enkele krijgt het praedicaat „uitstekend”. Toch beschouw ik het schrijven van brieven en het maken van opstellen als stof die van het grootste belang is en waaraan de kinderen in hun later leven het meeste hebben. Als ik dan zie de povere resultaten van het taalonderwijs en daarbij bedenke dat heel veel kinderen na de lagere school geen onderwijs meer ontvangen, houd ik mijn hart vast. Dan zou ik een warm pleidooi willen houden voor verplicht avondonderwijs gedurende de wintermaanden voor meisjes en jongens van 14 en 15 jaar. Dit is in elk geval de leeftijd waarop de belangstelling is ontwaakt en waarop het onderwijs meer vruchtdragend zou zijn.”

De inspecteur in de inspectie *Gorinchem* geeft zijn mening aldus weer:

„Ik zou over het onderwijs in Nederlandse taal en lezen de opmerking willen maken dat inzonderheid het *doen* veel te veel in het gedrang komt. Veel onderwijzers denken nog dat dit *doen* uitsluitend verzorgd kan worden door oefeningen in het zuiver schrijven, terwijl m.i. het *stellen*, *mondeling* en *schriftelijk*, te veel op de achtergrond blijft.

Eén opstel in de veertien dagen acht ik een totaal onvoldoende manier van verzorging van het stellen. Tot mijn voldoening bemerk ik dat aan enkele scholen ook het *denkend lezen* wordt ingevoerd. In de *leesters* gebruikt wordt om met name aan het mondeling stellen door het zuiver spreken in goede zinnen meer aandacht te schenken.

Ik acht het *goed geleide gesprek*, terdege voorbereidend en met een tevoren vastgesteld doel, van onschatbare waarde voor de *taalkundige* ontwikkeling van het kind.

Hoe komt het dat een meisje in een 3e klasse van een ulo-school de betekenis van het woord „kapseizen” niet kende? Ze moet dat zeker wel eens in een leesles ontmoet en — er overheen gelezen hebben. Iets anders, ook op het gebied van taal. Wat zitten sommige onderwijzers te tobben om hun leerlingen enig inzicht in de bouw van de zin bij te brengen. Zij zoeken naar de dikste boekjes met de meeste zinnen van hetzelfde type of gebruiken in hun africhtingssysteem diverse toetsaanden, met als gevolg dat de geplaagde leerlingen natuurlijk een fout maken in de woordontleding van een zin als: Michiel de Ruyter, dat was de man die de gevaren voor ons land afwendde.

Uren huiswerk, waarbij de kinderen alle „gevallen” hebben afgetast, worden op één moment onvruchtbaar, als ze toevallig een geval krijgen dat daarbuiten ligt.

Ik ken een schoolhoofd dat het beter doet. Elke dag schrijft hij vier zinnen op het bord. En vóór de taal- of leesles aanvangt, worden deze zinnen even ontleed. Toepassing van gevallen bij de leesles geeft steun aan het ripende inzicht en weldra hebben ze, naar het hoofd mij mededeelde, hoegenaamd geen moeite meer met de verschillen tussen lijdend, belanghebbend en oorzakelijk voorwerp, met het werkwoordelijk en het naamwoordelijk gezegde, met het aanwijzend en het betrekkelijk voornaamwoord.

Wie zó begrip toont voor de eigenaardigheid van de kinderpsyche, zoekt naar de beste organisatievorm voor zijn school en zijn leerplan getuigt van een vaste lijn met niettemin voldoende soepelheid voor de opvattingen van iedere klasse-onderwijzer."

Omtrent het maken en corrigeren van *opstellen* merkt de inspecteur in de inspectie *Alkmaar* het volgende op:

„Er schijnt een gerenommeerd onderwijsman geweest te zijn, die de stelling geponeerd heeft dat men de opstellen niet moest corrigeren, omdat dit remmend zou werken op het expressievermogen der kinderen. Dit lijkt mij pyramidale onzin. Met hetzelfde recht zou men een moeder kunnen adviseren: laat uw kind maar met handen en voeten eten, met volle mond praten en uit zijn soepbord of melkglas slurpen, want anders zou de eetlust weleens kunnen verminderen. Enkele volgelingen van deze paedagoog trof ik in vol bedrijf aan. Onnozen van geest of gemakzuchtigen? Onder een opstel dat netjes geschreven was, maar een aancenzijging van stommiteiten, stond als waardering 8—8. Geen enkele fout, noch taalkundig, noch stilistisch, was aangestreept. De leerkracht liet de kinderen het opstel voorlezen — niet bewust dat ze wel eens heel wat anders lezen dan er staat — en dan mocht, zeer democratisch, volgens het beginsel van „vox populi, vox dei” de klas zeggen, wat het opstel waard was. Dit excès deed zich — zij het in een enigszins mildere vorm — enkele malen voor. Er wordt dikwijls veel werk van gemaakt de opstellen te illustreren. Dit is binnen bepaalde grenzen zeer toe te juichen, al was het alleen maar om de esthetische vorming en de animerende werking.

Toch worden de verhoudingen wel eens uit het oog verloren. Nu moge het een oude Chinese waarheid zijn dat een goede illustratie meer zegt dan duizend woorden, maar dit gaat voor een opstel toch niet op. De compositie van het opstel, de logische gedachtengang, de zuivere weergave in goed Nederlands van wat met zintuigen werd waargenomen, of van wat in het innerlijke leeft, moet hoofdzaak zijn. De correctie van fouten heeft waardering van het goede niet in de weg te staan. Opbouwende critiek is de onafwijsbare voorwaarde voor vervolmaking."

VADERLANDSE GESCHIEDENIS

Over het onderwijs in *vaderlandse geschiedenis* is men over het geheel niet tevreden. De inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* schrijft:

„Het vak geschiedenis laat ook veel te wensen over, enkele scholen uitgezonderd. De leerkrachten schijnen er weinig voor te voelen. Veelal identificeren zij het vak met het noemen van feiten en het opzeggen van jaartallen. Goed geschiedenisonderwijs betekent het verleden laten herleven voor de leerlingen. Hier moet meer worden gestudeerd. Hier moeten nieuwe wegen gezocht. Hier zal, evenals bij het vak aardrijkskunde, weer eens aller belangstelling moeten stimuleren tot een nieuwe, betere instelling van de leerkracht. Nu is het nog niet veel met dit vak."

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Utrecht* lezen wij:

„Vaderlandse geschiedenis blijft een moeilijk vak op de lagere school. De beste methode is nog altijd de boeiende vertelling en laat de onderwijzer dan zorgen — zoals ik het ook wel zag — flink wat illustratiemateriaal bij zich te hebben. Het verzamelen door de leerlingen van illustratiemateriaal over het tijdvak dat aan de orde is, is bijzonder profijtelijk; het komt aan hun verzamelneiging tegemoet en is altijd weer een geslaagde vorm van zelfwerkzaamheid."

De inspecteur in de inspectie *Leiden* geeft zijn mening aldus weer:

„Het geschiedenisonderwijs gaat nog steeds gebukt onder de massa jaartallen, die het inzicht moeten vervangen. Geef de kinderen toch het verhaal en platen, zeg ik vaak. Hoeveel volwassenen, in hun jeugd, volgestampt met jaartallen, weten meer dan: 1600 Slag bij Nieuwpoort? waarvan hun dan nog het hoe en het waarom is ontgaan. De sfeer van het geschiedenisonderwijs is belangrijker dan de feiten."

De inspecteur in de inspectie *Gorinchem* schrijft:

„Bij de geschiedenisles in een 7e leerjaar, waar de jongens hunkerden naar een pittige en prettige les, kwam de onderwijzer voor de dag met „Toestanden en gebeurtenissen” van Laarman en vermeldde (vrijwel zonder meer!) hetgeen het boek zo vriendelijk was aan te bieden.

En dan leren de jongens wel wat feiten en wat daarmee samenhangt, maar ze krijgen geen inzicht. En hun geestelijk en cultureel leven, dat *vraagt* om voeding, wordt niet gevormd. Waarom niet de *kaart* en de *plaat* voor de klas?

Antwoord: Ach meneer, dat komt bij deze les niet te pas.

Toevallig niet? En hebt U dan niet overwogen wat zoal bij deze les te pas kan worden *gebracht* of liever gezegd *thuisboort*? En dat daarbij dan wel een kaart of plaat kan worden geraadpleegd?

Antwoord: Neen, want ik moet toch alleen *geschiedenisles* geven?

En hoe legt U voorts de leerstof vast?

En nu blijkt dat het bekende jaartallenboekje voor de dag komt en deze grote kinderen in onzegbaar-eentonig opdreunen de voornaamste en (dikwijls niet eens van veel betekenis zijnde) feiten moeten in-pompen.

Van mondeling of schriftelijk gestelde vragen, waarbij geïnformeerd wordt naar het verband der dingen en de denkkracht wordt geactiveerd, blijkt veel te weinig."

Slechts zelden horen de leden van het Rijksschooltoezicht in de scholen een boeiende vertelling bij de geschiedenisles en daarin ligt toch juist de kracht van het geschiedenisonderwijs.

AARDRIJKSKUNDE

Ook hier nog altijd een teveel aan *namen* en *feiten*. De inspecteur in de inspectie *Leiden* schrijft:

"Bij aardrijkskunde schijnt men zich nog steeds niet los te kunnen maken van de gewoonte dat men memoriseert wat men leert, en dat men over niet meer spreekt dan men voornemens is te laten memoriseren. Her bekende atlasje, met op de ene bladzijde kaart met namen en tekst en op de andere bladzijde blinde kaart met in de vullen tekst, wordt nog steeds veelvuldig gebruikt. Alle namen die op het atlasje staan, moeten gekend worden. En over iets anders dan in het atlasje staat, wordt niet gesproken. Platen, in elke school voorhanden, worden spaarzaam gebruikt."

En omtrent de *opleidingsscholen* merkt hij op:

"Vooral de opleidingsscholen gaan zich aan de namen- en feitencultus te buiten. Zo vond ik — ik moge dit als voorbeeld van mijn bewering aanhalen — op het schoolbord in het 3e leerjaar van een school (lagere school dan) de volgende reeks namen van waterwegen in Friesland: Harlinger Trekvaart, Ee, Dokkumerdiep, Zwemmer, Kolonelsdiep, Drachtster Compagnonsvaart, Boorn, Koningsdiep, Nieuwe Vaart, Opsterlandse Compagnonsvaart, Schoterlandse Compagnonsvaart, Kuinder of Tjonger, Linde, Zwette, Rien, Van Harinxmakanaal. Het aantal plaatsnamen was naar verhouding! Naar mijn inzicht willen de opleidingsscholen te veel bereiken in de lagere leerjaren: er heerst geen rust, het tempo is te gejaagd. Bij alle intellectueel werk is haast uit den boze. Aanpakken is nodig, hard werken voor kinderen, bestemd voor scholen voor voortgezet onderwijs een zegen, maar alle jachten is te veroordelen. Het gaat er niet om of de kindertjes in het eerste leerjaar tot 100 komen, maar wél of zij bevatten kunnen wat zij leren en of dat hun eigendom is.

Op de opleidingsscholen moet men meer aandacht schenken aan en waardering hebben voor de fundamentele kennis. Doet men dit, dan is voor de geschikte leerlingen de middelbare school zeker zonder bijzondere inspanning bereikbaar.

"Alles heeft zijn bestemde tijd" geldt ook voor het lager onderwijs."

Toch is er in verschillende opzichten wel verbetering te constateren. De inspecteur in de inspectie *Amstelveen* wijst daarop, wanneer hij schrijft:

"Wat de zaakvakken betreft ligt het accent, in volgorde van sterkte, vooral op aardrijkskunde en geschiedenis. De buitenschoolse contacten worden sterker. Ik denk hierbij aan de uitwisseling van leerlingen, aan de adoptie van schepen, aan het toelaten van speciale deskundigen tot de school om daar een enkele maal een les te geven over land of landsreke, bedrijf of scheepvaart, aan schoolfilm en schoolradio, die zich, zoals gezegd, verheugen in een sterk toenemende populariteit."

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *'s-Gravenhage* lezen wij:

„Bij het onderwijs in aardrijkskunde kan van enige vooruitgang gesproken worden. Er zijn enkele scholen waar het onderwijs in dit vak aanmerkelijk verbeterd is. Bij het te behandelen onderwerp worden plaatjes, folders, affiches, prentbrief kaarten, fotomateriaal, krantenknipsels verzameld en — wat meer zegt — ook gebruikt, terwijl fietskaarten, spoorboekjes en dienstregelingen worden bestudeerd. Toch worden nog te veel atlassen gebruikt waarin kaarten met tekst er naast voorkomen. Deze worden dan ook nog op didactisch foutieve manier gebruikt. Een kind leest de tekst. Bij een moeilijk woord wordt opgehouden. Er volgt een verklaring. Daarna dreunt het kind weer verder. Op deze wijze onttaart de les in aardrijkskunde in een leesles van zeer laag gehalte. Bovendien vindt men in deze atlassen vaak invuloefeningen, die uit de tekst zelf kunnen worden aangevuld en dus de leerlingen in het minst niet aanzetten tot denken. Wij hopen dat deze methoden spoedig zullen verdwijnen. Ze hebben goed aardrijkskunde-onderwijs altijd in de weg gestaan in plaats van te verbeteren.”

KENNIS DER NATUUR

De inspecteur in de inspectie *Alkmaar* wijst erop dat het nemen van *proeven* en het gebruik van *toestellen* bij het onderwijs in kennis der natuur noodzakelijk is. Hij schrijft daaromtrent:

„Het viel mij op dat bij het vak natuurkunde bij voorkeur gebruik gemaakt wordt van tekeningen op het bord in plaats van toestellen. Meestal werd dat geweten aan het gebrek aan doelmatige instrumenten. Veel bijzonders herbergen de physica-kasten, tenminste die der lagere scholen, in de regel niet, maar veel behoefte om daarin te voorzien wordt ook niet gevoeld. Toch is het broodnodig om bijv. de wet der communicerende vaten of de kwikbarometer aan de hand van proeven te demonstreren. Natuurlijk moet de onderwijzer dan even voor schooltijd de zaak in gereedheid brengen, wat dan weleens vergeten wordt!

De les in biologie staat en valt met de leerkracht. Hier kan zelfs de best geschreven methode het tekort aan persoonlijke waarneming en ervaring niet overbruggen. Naast een enkele buitengewoon fraaie les in be- en doorleeft biologie woonde ik enkele lessen bij die terug te brengen waren tot een gewone leesles en dan nog wel op een laag niveau, omdat de leerkracht nergens kans zag eens „buiten zijn boekje” te gaan.”

Slechts weinig inspecteurs zijn tevreden over de wijze waarop het onderwijs in *biologie* en *physica* gegeven wordt, en zij zoeken de fout vooral hierin dat men zich niet behoorlijk voorbereidt voor de les en zich te weinig aanpast aan de dagelijkse levenspraktijk van de leerlingen.

ZINGEN

Door de activiteit van de Gehrels-stichting en het Ward-instituut bestaat er in de kringen van het onderwijs een verblijvende belangstelling voor het vak *zingen* op de lagere school. De inspecteur in de inspectie *Zaandam* schrijft daarover in zijn verslag:

„Voor de Gehrels-cursussen meldten zich in de gemeente Velsen 63 leerkrachten aan, die in drie groepen werden ingedeeld.

De cursus die in Februari 1948 begon en in het voorjaar 1949 eindigde, had een vrij groot verloop, groter nog dan het aanvankelijk algemeen enthousiasme kon doen vermoeden.

In één van de groepen liep het aantal deelnemers echter tot beneden de helft van het oorspronkelijke terug. Hoewel voor het volgen van een Gehrels-cursus een zekere mate van muzikaal gevoel noodzakelijk is, schijnt toch de bekende critische instelling van het onderwijzerscorps aan dit verloop niet vreemd te zijn. Er was zelfs één school waar 6 van het uit 7 personen bestaande personeel zich lieten inschrijven en allen na korter of langer tijd wegbleven.

In mindere mate kwam dit ook op andere deelnemende scholen voor. Bij onderzoek is gebleken dat de redenen hiervan, kort samengevat, de volgende waren:

1. De lessen waren te theoretisch en grepen voor sommigen technisch te hoog. Enkele cursisten bekenden ronduit dat zij het niet meer konden volgen en de methode hun ver te ging.
2. De lessen wekten volgens sommigen te veel de indruk dat de opleiding voor het Gehrels-zangdiploma de hoofdzak was en dat er te veel werk werd gemaakt van het verkopen, althans propaganda maken, voor het zich abonneren op en aanschaffen van diverse boeken en blaadjes, samengesteld door of met medewerking van de auteur.
3. De leervorm was op den duur ongeschikt voor volwassenen. De voor lagere-school-kinderen bestemde stof werd n.l. in een voor kinderen bestemde vorm aan volwassenen aangeboden. Het hoofd van een der deelnemende scholen merkte in dit verband op: zo bestudeert men toch ook op de kweek-school bijv. het vak geschiedenis niet.
4. Het te overladen programma van 50 liederen en 50 canons, dat voor eigen initiatief van de school te weinig ruimte liet.

Het laatste argument lijkt mij niet het sterkste. Gehrels waarschuwt er zelf tegen. Erkend moet worden dat de veelheid van afzonderlijke oefeningen die de methode eist, het gevaar met zich brengt dat voor mooie bekende liederen, waarop men prijs stelt, geen tijd meer beschikbaar is. Ten slotte zijn de meeste scholen aan 2 zanglessen van 45 minuten per week gebonden.

Wat de stof boven het bevattingsspectrum der leerlingen zou gaan, wordt niet algemeen onderschreven. Een ervaren onderwijzer uit het 3e leerjaar van een lagere school was van geheel tegenovergestelde opvatting en merkte op, dat hij meermalen verrast was geworden door goede resultaten bij onderdelen, waarvan hij aanvankelijk zelf had gedacht: zou dat niet te moeilijk zijn? Deze enthousiaste cursist vond de speciale oefeningen die Gehrels voorschrijft voor de ontwikkeling van het gehoor en het gevoel voor maat en ritme, nodig en zeer nuttig. Vooral de verschillende klaoefeningen en de speel-liederen (liedjes met bijpassende rhythmische bewegingen) worden met grote animo uitgevoerd. Zo wordt de kinderen niets van buitenaf aangepraat, maar beleven zij de drie grondelementen van de muziek van binnen uit, met volle bevestiging van de behoefte aan activiteit. Bij de keuze van de Gehrels-liederen past hij echter een persoonlijke selectie toe, naar ik aanneem geheel in de geest van de ontwerper van de methode.

De leiding van de cursus was in bekwaame handen. Ook de meest kritische geesten beaamden volmondig dat de cursusleidster haar werk voortreffelijk heeft gedaan, zelfs, dat zij veel van de methode Gehrels hebben geleerd en overgenomen o.a. de oefeningen voor de ontwikkeling van het rhythmisch gevoel en het zgn. „handzingen.” Improviseren en activeren van de leerlingen werden bevorderd, latente gaven aan het licht gebracht en de belangstelling van de klas werd verhoogd.

Dat velen niettegenstaande de moeilijkheden en soms zeer reële bezwaren toch de Gehrels-cursussen ten einde toe hebben gevolgd, bewijst dat er een groep overtuigen is gekweekt die er een meer dan middelmatige buitenschoolse prestatie voor over hebben gehad om de ongetwijfeld uitnemende Gehrels-methode aan het zangonderwijs in de school dienstbaar te maken.

Zonder uitzondering wordt erkend dat tijd, moeite en geld, ondanks de ondervonden bezwaren, goed zijn besteed en in tal van scholen aan het zangonderwijs ten goede zijn gekomen.”

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Middelburg* lezen wij:

„*Gehrels-cursussen*. Vier cursussen (twee te Middelburg, een te Vlissingen en een te Goes) met in totaal ruim 100 deelnemers is een kolfje naar de hand van hen die over het zangonderwijs op de lagere school niet tevreden zijn. Ontstaan van alle voorbarig optimisme doet de situatie zich aldus voor: Wekelijks ontvangen de cursisten een les van een erkend en bezielde deskundige, terwijl zij verplicht zijn gedurende de week de leerstof zowel praktisch als theoretisch grondig voor te bereiden. Het treft mij dat zoveel leerkrachten bereid zijn hun tijd en moeite te geven om voor een onderdeel van hun schooltaak beter beslagen ten ijs te komen. Voor velen betekent een Gehrels-avond ook nog de verplaatsing over een lange afstand, terwijl anderen er bewust van afzien hun vrije tijd geldelijk productief te maken door het geven van lessen enz. Waar deze omstandigheden mij van zeer nabij bekend zijn, aarzel ik niet te verklaren dat de beroepsleide bij talrijke leerkrachten een zinvol begrip is, zodat er alle hoop is dat genoemde cursussen rijke vruchten zullen dragen. Er wordt gewerkt in de richting van het diploma en wel in 40 lessen, terwijl de kwestie van het examen t.z.t. nader aan de orde zal worden gesteld. Daar het hier slechts een begin betreft om tot een betere didactic voor het zingen te geraken, is het onmogelijk in dit stadium voorspellingen te doen omtrent het toekomstig effect in de school. Voorlopig dient volstaan te worden met het constateren van bovenstaande hoopgevend verschijnselen.”

Ook uit andere inspecties zouden we soortgelijke mededelingen kunnen geven, maar we achten dit niet nodig. Slechts willen we onze blijdschap er over uitspreken dat de belangstelling voor het zangonderwijs onder het onderwijzend personeel groeiende is.

MOTORISCH-AESTHETISCHE VAKKEN

Langzamerhand breekt zich ook de gedachte baan dat een betere behandeling van de *motorisch-aesthetische* vakken (handenarbeid en tekenen) voor de opgroeiende jeugd van het grootste belang is. De inspecteur in de inspectie *Amstelveen* schrijft daarover in zijn verslag:

„Het aantal scholen waar *handenarbeid* wordt toegepast, neemt vrij sterk toe. In enkele gemeenten is of wordt het vak op alle openbare en bijzondere scholen ingevoerd. In de meeste gevallen alleen voor de jongens, soms alleen karton- en klei-arbeid, maar meer en meer gaat men ertoe over in het hoogste leerjaar ook de gelegenheid te openen voor houtarbeid door de aanschaffing van een (of enkele) werkbank(en). Bij de leerlingen bestaat voor dit mooie vak veel animo, vooral voor de combinatie van handenarbeid met de zaakvakken.

In de lagere klassen vindt *handenarbeid* hier en daar toepassing in knippen en scheuren. Nu er weer gekleurd zitpapier te krijgen is, leidt dit soms tot alleraardigste resultaten, vooral waar de onderwijzeressen de leerlingetjes vrijheid gunnen dit materiaal ook toe te passen bij het illustreren van opstellerjes en versjes.

Minder beweging is er bij het vak tekenen. Copiëren blijft op verreweg de meeste scholen alpha en omega, ongetwijfeld tot schade van de kunstzinnige aanleg van vele kinderen. In de lagere klassen wordt wat meer ruimte gegeven voor eigen fantasie en tekenen de kinderen „los van lijf en leden“, zoals een schrijver in het maandblad „Phoenix“ het uitdrukte.

Het is mij echter nooit duidelijk geworden waarom dit vrije tekenen in de tweede, derde en hogere klassen door het copiëren moet worden vervangen.”

In de gemeente Velsen werd voor de onderwijzers en onderwijzeressen een *teken cursus* gegeven. De inspecteur in de inspectie *Zaandam* schrijft daaromtrent het volgende:

„De *teken cursus*, die tegelijk met de *Gehrels-zang cursussen* te Velsen werd gegeven, is naar de mening van de 15 deelnemers een doorslaand succes geweest.

Op de school, waar 5 leden van het personeel aan de lessen deelnamen, waren allen van mening dat op deze cursus de oude methode van tekenen *principieel* was gewijzigd en men inderdaad van *vernieuwing* kon spreken.

De merkwaaardige resultaten in de klassen van de deelnemers bevestigen deze opvatting.

Het fantasieloze natekenen heeft hier plaats gemaakt voor geanimeerd eigen werk, waarbij aan de kinderen een grote mate van vrijheid bij keuze en uitwerking wordt gelaten en minder correctief wordt opgetreden.

Het hoofd van deze school schrijft hieromtrent:

„Het tekenonderwijs wordt nu met animo en liefde gegeven en de leerlingen vinden het zó fijn dat zij zachtjesaan niets liever zouden willen doen dan voortdurend tekenen: een bewijs dat dit hun arbeidsvreugde schenkt en dat werklust en levensvreugde toenemen.

Velen bereiken merkwaaardige resultaten in compositie, kleurenharmonie, bij het ornamenttekenen, of in zgn. spatwerk, en ik heb de overtuiging dat kinderen die van de eerste klas af op deze wijze hebben getekend, in de hogere klassen tot resultaten kunnen komen die meer betekenis hebben voor hun levensvorming en -vulling dan de oude manier van tekenonderwijs kan geven.”

De cursus behandelde in 21 lessen van 2 uur de volgende onderwerpen, met toepassing door de cursisten tijdens de lessen en in hun klassen:

behandeling leerplan;

meetkundig ornament;

mogelijkheden met kleurkrijt, toegepast in ornament;

ornament-stempelen;
doorlopend vlakornament met geknipte figuren;
penseel oefeningen, aquareltechniek;
kleurenleer;
perspectief;
schablonen, spritsen;
linoleumsnijden;
geheugentekenen;
richtlijnen voor de praktijk;
uitgewerkt leerplan;
tentoonstelling van gemaakte kindertekeningen.
Geen van de leerkrachten die deze cursus hebben gevolgd, zal weer op Verkade's plaatjes terugvallen."

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Alkmaar* lezen we:

„Waar mogelijk wordt dezerzijds het vak *handenarbeid* ten zeerste aanbevolen met het gelukkige resultaat dat het vak weer herleeft, waar het tengevolge van de oorlogsomstandigheden was ingeslapen, en ook op verschillende scholen als nieuw vak werd ingevoerd. Enkele ulo-scholen gaan er nu ook toe over en het komt hopelijk eerlang zo ver dat dit mooie en doelmatige vak op elke school de plaats zal innemen die het toekomt. De medewerking van gemeentebesturen tot verkrijging van het strikt nodige materiaal en zelfs tot inrichting van een apart lokaal voor handenarbeid, al is dat dan ook maar op een zolder, is zeer groot. Jammer, dat de opleiding voor de akte *r* niet is afgestemd op de praktische bruikbaarheid voor de school. In Beverwijk is de heer Van Gessel doende een applicatiecursus te organiseren voor bezitters van de akte *r* teneinde hun op school wat ruimer armslag te bezorgen bij de lessen in dit vak. Verschillende bijtechnieken, die vooral voor de meisjes van belang zijn, krijgen daar een aparte beurt."

LICHAMELIJKE OEFENING

De algemene klacht is dat er een groot tekort is aan gymnastiekzalen en speelvelden. Maar daarnaast wordt ook in verschillende inspecties geklaagd over gebrek aan belangstelling bij het onderwijzend personeel voor dit vak. De inspecteur in de inspectie *Rotterdam* schrijft daarover:

„Ten aanzien van het vak lichamelijke oefening wordt de toestand ongunstig beïnvloed door het gebrek aan gymnastieklokalen en oefengelegenheden buiten.
Met betrekking tot de leerkrachten valt er een kleine verbetering te constateren, doordat in het corps vakleerkrachten de laatste tijd wat jongere mensen benoemd zijn.
Bij de klasse-onderwijzers bestaat een te geringe belangstelling voor dit vak, hetgeen o. m. hieruit blijkt dat het aantal aanmeldingen voor het deelnemen aan een cursus voor de akte *s* van 37 terugliep tot 7, toen bleek dat er voor deze cursus hard gewerkt moest worden en een cursusgeld verschuldigd was van f 125,— per jaar. Zelfs de in uitzicht gestelde ruime bijverdiensten, waarop bij het bezit van deze akte gerekend kan worden, vermochten de animo niet te verhogen."

De inspecteur in de inspectie *Haarlem* is van dezelfde mening. Wij lezen in zijn verslag:

„Bij het gewoon lager onderwijs, waar in de meeste scholen in de hogere leerjaren het onderwijs in de lichamelijke oefening door vakonderwijzers wordt gegeven, blijft het zwakke punt: de lessen, gegeven door de klasse-onderwijzer. Het komt niet zoveel voor dat men deze een les ziet geven welke „af" is. Zeer dikwijls ontbreekt het element „arbeidsprestatie" in de les. De kinderen verlaten het gymnastieklokaal zonder die prikkel te hebben gekregen die zij bij hun zittend schoolleven zo hard nodig hebben."

Het verslag van de inspecteur in de inspectie *Goes* vermeldt:

„De consultant voor de lichamelijke opvoeding in mijn inspectie heeft de indruk gekregen dat de lessen in lichamelijke oefening op sommige scholen worden beschouwd als uitgebreide spelkwartiertjes. Dit geschiedt niet uitsluitend door oudere leerkrachten (hetgeen nog enigszins begrijpelijk zou zijn), maar

het houdt meer verband met de geringe kennis, het geringe inzicht, de geringe routine en de weinige liefde in en voor dit vak. Sommige leerkrachten geven zich te weinig moeite; aan een goede voorbereiding wordt te weinig aandacht besteed.

Het aantal onbevoegde leerkrachten is in mijn inspectie betrekkelijk gering. Momenteel kan op slechts drie scholen geen les in lichamelijke oefening worden gegeven, doordat er geen enkele daarvoor bevoegde leerkracht op deze scholen aanwezig is.

De belangstelling van de leerlingen voor dit vak is zeer goed te noemen."

Daartegenover wijst de inspecteur in de inspectie *Hoorn* erop, dat het personeel in zijn inspectie er flink toe meewerkt om ook voor dit vak iets goeds te bereiken. Hij schrijft:

"Het onderwijs in de lichamelijke oefening had evenals in vorige jaren de volle aandacht. De ontplooiing van dit onderwijs wordt in zeer veel gevallen echter nog in meerdere of mindere mate belemmerd door een tekort aan geschikte oefengelegenheden en oefenmiddelen, maar over het geheel zijn de resultaten van dit onderwijs bevredigend te noemen.

Tengevolge van de plaatselijke verschillen t. a. v. accommodatie, bevoegde en geschikte leerkrachten e. d. zijn deze resultaten nogal uiteenlopend, vooral in de wintermaanden. Des zomers, als voor het geven van dit onderwijs ook gebruik kan worden gemaakt van de tegelspeelplaatsen en oefenterreinen, is het algemene beeld van de lichamelijke oefening veel gunstiger. Dan kan worden gezegd dat dit onderwijs reeds in belangrijke mate tegemoetkomt aan de grote behoefte van de schoolgaande jeugd aan een gezonde lichamelijke inspanning en een verfrissende ontspanning. Ondanks individuele verschillen mag worden vastgesteld dat het grootste deel der leerkrachten in staat blijkt om op een voldoende en pædagogisch verantwoorde wijze tegemoet te komen aan de bewegingsdrang der kinderen.

Dat er op vele plaatsen en op vele punten nog belangrijke verbeteringen nagestreefd dienen te worden, zal voor allen die met de toestand op de hoogte zijn, duidelijk zijn.

Dit geldt in de eerste plaats voor de oefengelegenheden. Er zijn er meer nodig en vele bestaande dienen verbeterd te worden. Zo zijn er voor de gehele inspectie *Hoorn* met 125 scholen en ongeveer 900 klassen slechts 14 gymnastieklokken beschikbaar. Door de gunstige ligging van deze lokalen kunnen hiervan 45 scholen met 227 klassen (d. i. $\frac{1}{4}$ van het totaal) gebruik maken. Met de 22 noodlokken, welke gebruikt worden door 27 scholen en 97 klassen, kan aan een derde deel van het totale aantal leerlingen regelmatig onderwijs in dit vak worden gegeven. Uit dit tot het uiterste opgevoerde gebruik van deze lokalen moge blijken van hoeveel belang de gymnastieklokken zijn. Het moet dan ook volkomen verantwoord geacht worden dat de gymnastieklokken welke niet aan de eisen voldoen (vooral te Purmerend en Enkhuizen), zo spoedig mogelijk verbeterd worden.

Waar geen gymnastieklokken zijn moet de lichamelijke oefening gegeven worden op de speelplaatsen en de oefenterreinen. Hiervan zijn er resp. 35 en 37 beschikbaar, gebruikt door in totaal 100 scholen met 432 klassen. Goede, ruime tegelspeelplaatsen en oefenterreinen kunnen uitstekende diensten bewijzen, doch het bezwaar is dat tengevolge van de weersomstandigheden ongeveer de helft van het aantal lessen geen doorgang kan vinden. Zodra het bouwverbod betreffende gymnastieklokken wordt opgeheven, zal deze toestand kunnen verbeteren. Het beschikbaarstellen van gymnastieklokken voor alle scholen zal echter om financiële redenen wel nimmer mogelijk zijn. Wat wel mogelijk is en waaraan niet steeds voldoende aandacht wordt geschonken, is dat bij nieuwbouw van scholen t. a. v. de aanleg van de speelplaats rekening wordt gehouden met het onderwijs in de lichamelijke oefening. Tal van scholen welke na 1920 zijn gebouwd, vertonen in dit opzicht een tekort. In sommige gevallen zijn uitstekende speelplaatsen aanwezig, welke echter door hun ligging niet voor dit onderwijs kunnen worden gebruikt. Ook aan een bergplaats voor de oefenmidde en wordt in de meeste gevallen geen aandacht geschonken."

Omtrent de *spelleiding* geeft de inspecteur in de inspectie *Hilversum* de volgende behartigenswaardige wenken:

"Het onderwijs in de spelen op speelplaatsen of op speelvelden geeft nog steeds vele moeilijkheden. In *Hilversum* zijn de beschikbare speelvelden zo ver van de scholen gelegen dat medegebruik uitgesloten is. Waar behoorlijke speelplaatsen zijn, geschikt voor het spelonderwijs, is de ligging van de klaslokalen ongunstig, mede door vaak laaggebouwde ramen. Maar ook waar deze laatste factor niet aanwezig is, wordt er veelal bezwaar gemaakt tegen het gebruik van de speelplaats voor het spelonderwijs, omdat in de praktijk helaas spelonderwijs gelijk staat met schreeuwen en joelen. En het moet hier gezegd: vakleerkrachten gaan hierin niet vrijuit.

Spelen en schreeuwen behoren niet bij elkaar. Dat neemt niet weg dat een moment van spanning weleens zal worden gevolgd door een uitbarsting van vreugde, maar dat geldt voor goed gegeven onderwijs in de klas eveneens. Spelleiden is veel moeilijker en zwaarder dan lesgeven in de zaal — het omgekeerde wordt altijd gemeend — juist omdat het hier bij uitstek gaat om de opvoedende waarde. Spelen is niet zich kunnen uitleven maar een zeer beheerste en doordachte handeling, die moeilijk schreeuwen toelaat. Dit is eerst goed te onderwijzen wanneer les gegeven wordt in spel, niet vanuit de spelregels, dus enkel fluiten, maar vanuit de spelsituaties, die overzien moeten worden en waarbinnen gehandeld moet worden. Het onderwijzen aan de hand van spelsituaties en het leren handelen in die situaties ontbreekt ten eenenmale bij de opleiding — ook bij vele valdeelerkrachten — en daarom wordt spel vaak onbeheerst, onbesuisd, schreeuwerig. Het is niet eenvoudig om deze spelleiding aan te leren en al „ziet“ men het voor een bepaald spel, dan is het nog niet vanzelfsprekend dat het toegepast kan worden voor een ander spel. Een verspreide opmerkzaamheid voor zeer snel verloopende handelingen die moeten worden gezien in een totaalbeeld van de handelende groep, wordt hier vereist en juist dat vlug overzien van de spelhandelingen blijkt voor vele leerkrachten uitermate moeilijk, zo niet onmogelijk, om waar te nemen en daarop snel te reageren. En de practijk wijst uit dat een aldus gegeven onderwijs alle belangstelling van het kind heeft en dat daarmee, eigenlijk zonder veel moeite, het ordeprobleem bij het spel is opgelost. Geen dwang dus van: als jullie nog eens schreeuwen gaan wij naar binnen, maar onderwijs, lesgeven vanuit de spelhandelingen, de spelsituaties, waardoor het kind geactiveerd wordt.”

SCHOOLBIBLIOTHEEK

In verband met de klachten over de zogenaamde „beeldromans” werd in verschillende scholen een speciaal onderzoek ingesteld naar de toestand van de *schoolbibliotheek*. De inspecteur in de inspectie *Zaandam* schrijft daaromtrent in zijn verslag:

„De circulaire betreffende beeldromans, welke de Minister in 1948 tot de gemeente- en schoolbesturen richtte om de invloed en verspreiding van beeldromans tegen te gaan, is niet zonder uitwerking gebleven.

Lang voordat het kinder drama te Enkhuizen — waarin deze prullaria ook een rol gespeeld schijnen te hebben — de pest van de beeldromans nog eens schril belichtte, was deze circulaire voor de onderwijzers aanleiding extra aandacht te schenken aan de *schoolbibliotheek*, die in vele gevallen weinig meer is dan een povere (vooroorlogse) verzameling jeugdlectuur.

De ouders werden gemobiliseerd — in voorkomende gevallen door middel van de ouderkrant — om een moderne verzameling van paedagogisch- en artistiek-verantwoorde boeken bijeen te brengen die als fonds voor de geestelijke gezondheid van de jeugd onmisbaar is.

Vele onderwijzers kwamen in actie om in iedere klasse weer een wekelijks uitleening van jeugdboeken uit een schoolbibliotheek te organiseren en scherp toe te zien op het clandestien doorgeven van eventueel voorkomende geheime lectuur.

Toezicht en vernietiging zijn tegenover deze kinderpest te negatief.

„Het beste tegengif is een mooie, welvoorziene schoolbibliotheek!” schrijft de ouderkrant van school 9 te *Zaandam*.

School en huis kunnen hier samen vruchtbaar werk doen in het belang van de geestelijke volksgezondheid. De verantwoordelijke bestuurscolleges dienen zich bewust te zijn van het feit dat een afzonderlijke post voor de schoolbibliotheek geen luxe is en dat de na-oorlogse prijzen van dit geestelijk voedsel gelijke tred houden met de algemene prijsstijging.”

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Delft* lezen we omtrent de schoolbibliotheek het volgende:

„Hoeveel goeds van ons onderwijs ook te vermelden valt, hoe lofw aardig ook de vernieuwing door vele schoolpractici wordt ter hand genomen, op het gebied van de *school- of klasbibliotheek* is er nog veel werk aan de winkel en slaan wij ten opzichte van het buitenland heus geen best figuur. Wij staan hier nog voor een schier ongebaande weg. Het is dan ook niet verantwoord, dat er nog zoveel scholen zijn waar de eerste schrede op dit terrein nog gezet moet worden.

Vanzelfsprekend dient de school haar leerlingen allereerst de techniek van het lezen te leren. Maar wie zou dat genoeg achten? De school moet de kinderen ook leren zelfstandig met boeken om te gaan, boeken te verstaan, boeken te verwerken, moet vooral ook de lust tot lezen tot volle ontplooiing brengen. Ze moet haar kinderen leren naar boeken te grijpen, leren zelfstandig te werken in de boeken zelf om zodoende de jonge mens de weg naar zelfstandige vermeerdering van kennis te wijzen.

Ik weet het: het inrichten en bijhouden van een schoolbibliotheek is een verantwoordelijk en tijdrovend werk, maar loont het de moeite niet ten volle?

Daarbij, als de jeugd geleerd heeft zich in de schoolbibliotheek thuis te gevoelen, zal ze later dan nog zo onwennig en hulpbehoevend staan in de leesalen en boekerijen der volwassenen? De techniek van het gebruik van de schoolbibliotheek maakte er hen immers reeds enigszins vertrouwd mede, leerde hun boeken opsporen en gebruiken.

Een school- of klasbibliotheek is tenslotte, inzonderheid voor de moedertaal, even onontbeerlijk als een instrumentarium voor physica of een biologische verzameling voor het onderwijs in plant- en dierkunde. Veelzijdigheid van leesstof achten vele onderwijsexperts een gebiedende eis. Terecht, niet alleen omdat het leven zo veelzijdig is, maar vooral ook om de hoge formele waarde van het lezen zelf. De schoolbibliotheek dient hiermede in de eerste plaats rekening te houden. De bibliotheekboekjes dienen zeker niet bijna uitsluitend tot de verstrooiingslectuur te behoren. Dit onderdeel van de lectuur groeit waarlijk al te welig vanzelf en woekert waar andere soorten niet tieren willen. Daarom verdient het *leesleerboek* in de school- of klasbibliotheek een ruime plaats.

Boekjes ook, die stad en streek beschrijven naast boekjes die beschrijvingen geven van onze nationale helden. Maar ook werkjes over de grote voortrekkers op industrieel gebied, over energieke mannen die door hun vooruitziende blik en vakkennis in ons land bedrijven met een wereldreputatie deden verrijzen, mogen gerust welens onder de aandacht van de jeugd gebracht worden. Verder ook werkjes over de Nederlandse industrieën zelf, die beschrijvingen geven over fabricage en product. Dit laatste acht ik ook van belang met het oog op de beroepskeuze! Meer dan de helft van de bevolking verdient het dagelijks brood in de industrie en bij de versnelde industrialisatie groeit dit deel zeker nog. Ten slotte verdienen ook leesboekjes over onze vele prachtige culturele instellingen een plaatsje.

Zo zij de schoolbibliotheek een afspiegeling van het veelzijdige, bezige leven van alle dag, van het mooie dat Nederland eigen is, van de bestaansmogelijkheden welke het biedt. De waardering en genegenheid bij de jeugd voor het gehoorland kunnen er slechts door bevorderd worden, en wie zou dat niet toejuichen?"

§ 3. Ouders en leerlingen

Hoewel in het algemeen kan worden gezegd dat de belangstelling van de ouders voor de school toeneemt, moet toch worden geconstateerd dat er nog steeds een te grote categorie van ouders is die zich om het onderwijs heel weinig bekommert. De inspecteur in de inspectie *Amersfoort* schrijft daaromtrent:

„De ouders houden in het algemeen vast aan de gedachte dat de school er is om zoveel mogelijk kennis bij te brengen en de kinderen langs de kortste weg aan een groot aantal diploma's te helpen, die als sleutels dienen voor goede betrekkingen. Het *opvoedkundig* element dat in ons onderwijs zit, heeft hun belangstelling in veel mindere mate."

OUDERCOMMISSIES EN OUDERAVONDEN

De wettelijke regeling, waarbij de oudercommissies voor het openbaar onderwijs gebiedend zijn voorgeschreven, heeft zeer gunstig gewerkt en wij mogen constateren dat het karakter van de *ouderavonden* zich in de goede richting ontwikkelt. Het amusementskarakter raakt op de achtergrond, terwijl de bespreking van opvoedingsproblemen, die voor de ouders van zo grote waarde zijn, meer naar voren komt.

Het is zeker een verheugend verschijnsel dat steeds meer aan de leerlingen zelf de gelegenheid wordt gegeven op deze avonden mee te werken. In zang en

declamatie, opstellen en gymnastische oefeningen worden de resultaten van het onderwijs getoond.

Aan een der openbare scholen in de gemeente Gouda werden in 1948 zelfs vier ouderavonden gehouden. De inspecteur in de inspectie Gouda schrijft daarover in zijn verslag:

„Er werden vier ouderavonden gehouden. Eén was belegd voor de ouders van leerlingen van het eerste leerjaar. Hier hield ik een inleiding over de veranderde werkwijze aan de school in het bijzonder in het eerste leerjaar, waarbij aan de hand van het werk van de leerlingen en de leermiddelen getracht werd de ouders een indruk te geven van de nieuwe werkwijze. Dit lijkt mij noodzakelijk om de ouders ervan te overtuigen dat wij trachten verantwoord te werken. Zo heel gemakkelijk ontstaat bij hen misverstand, als zij aan hun kinderen merken dat die op school heel anders werken dan de ouders zich uit hun schooljaren herinneren. Vooral wanneer het rekenonderwijs, het systematisch rekenonderwijs althans, wat wordt uitgesteld en de kinderen „geen sommen maken”, ontstaat er heel gemakkelijk een gevoel bij de ouders dat aanleiding kan zijn tot een verkeerde houding ten opzichte van de school. Dit moet m. i. in ieder geval worden voorkomen. Bovendien ben ik van mening dat de ouders er recht op hebben te weten wat er met hun kinderen in de school gebeurt. Voorts was een overweging dat zo heel veel ouders maar niet kunnen laten hun kinderen „wat te helpen”.

De ervaring is vrijwel ieder jaar dat men thuis met de kinderen analytisch en synthetisch gaat lezen, als zij nog in het globale stadium werkzaam zijn.

Wij schrijven blokschrift en ervaren dat de ouders thuis met de kinderen schuin gaan schrijven. Ik acht het ongewensd dat de ouders zich met dit werk thuis bemoeien en verzocht dan ook dringend dit na te laten.

Mijn mening is dat dergelijke ouderavonden, waar dan tevens ruimschoots gelegenheid is rustig met de ouders over de leerlingen te praten, zeer aan te bevelen zijn.

Voorts hadden we een ouderavond die een *tentoonstellings* karakter droeg. In de gymnastiekzaal was het werk van de leerlingen geëxposeerd, zodat na een inleiding over de vernieuwing aan het werk kon worden nagegaan wat met die vernieuwing werd beoogd. Tevens kon niet beter dan door het werk worden weersproken de door sommigen rondgebaaide mening dat de kinderen in een vernieuwingschool niets behoeven te leren en „maar wat doen”. Ook deze avond viel bij de ouders zeer in de smaak. In de komende jaren zullen we het zeker herhalen. M. i. blijft het noodzakelijk, althans voorlopig, de ouders te blijven inlichten over het doel van de vernieuwing, waarbij dan tevens kan worden gewezen op het aandeel dat zij in het gezin kunnen bijdragen.

Wij zullen de ouders ervan hebben te doordringen dat de taak van de school verder reikt dan alleen maar wat kennis bij te brengen. Wij zullen hen ervan hebben te overtuigen dat de school zonder hun medewerking maar weinig kan uitrichten, dat het voor ons werk van direct belang is dat de kinderen beseffen dat de ouders het werk van de school steunen en waarderen.

De derde ouderavond bedoelde voor de ouders een gelegenheid te scheppen om rustig met de leerkracht de belangen van hun kind te bespreken.

Op deze avond was de school van 7½—10 uur geopend, zodat niet alle ouders tegelijk aanwezig waren. Ten aanzien van de leerlingen van het zesde leerjaar werd overleg gepleegd inzake school- en beroepskeuze.

Op de vierde ouderavond werd een film van de schoolreis vertoond.”

Op deze wijze wordt de band tussen school en huis wel versterkt.

LEERLINGEN DIE THUISHOREN OP SCHOLEN VOOR B.L.O.

Doordat het aantal scholen voor buitengewoon lager onderwijs nog beperkt is, treft men op tal van lagere scholen nog leerlingen aan die het gewone onderwijs feitelijk niet kunnen volgen. De inspecteur in de inspectie Middelburg schrijft daarover in zijn verslag:

„Op vele scholen treft men — vooral in de middelklassen — enkele leerlingen aan met wie de leerkrachten bij gebrek aan scholen voor buitengewoon lager onderwijs „geen raad weten”. Men kan niet ontkomen aan de indruk dat bedoelde leerlingen zonder nut voor hen zelf en soms tot schade van het onderwijs op deze scholen aanwezig zijn.

De sectie voor b.l.o. is begonnen met een onderzoek in te stellen naar deze nog vrij ongeordende materie. Gezien de geografische ligging der verschillende gebieden en de gedifferentieerde levensbeschouwing der bevolking blijkt een doeltreffende organisatie van deze tak van onderwijs eigenaardige moeilijkheden op te leveren. De beide inspecteurs van het lager onderwijs in Zeeland hebben mede zitting genomen in deze sectie, welke zo alzijdig mogelijk is samengesteld."

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Utrecht* lezen wij:

„Een tekort aan intellectuele vermogens bij een leerling is voor het kind, zijn ouders en voor de maatschappij een ongunstige factor, en het is bedroevend dat vele ouders uit onverschilligheid, onwetendheid of valse schaamte niet willen medewerken om hun kind, dat het onderwijs op de gewone school niet kan volgen, op een school voor b.l.o. te plaatsen. Jammer genoeg is daar ook niet altijd plaats. Zo is er te Utrecht thans niet voldoende gelegenheid voor jongens die een Rooms-Katholieke school voor b.l.o. zouden moeten bezoeken."

ZITTENBLIJVERS

Het vraagstuk der *zittenblijvers* is urgent geworden. Sinds de Minister in de Tweede Kamer mededeelde dat de *zittenblijvers* aan het Rijk ongeveer 150 miljoen per jaar kosten, heeft men ingezien dat hieraan iets gedaan moet worden. De inspecteur in de inspectie *Den Helder* vermeldt hoe groot het aantal *zittenblijvers* bij het einde van de cursus 1947/48 is geweest. Hij schrijft:

„Naar het aantal *zittenblijvers* heb ik een onderzoek ingesteld. De resultaten van dit onderzoek voor de scholen voor glo zijn neergelegd in de volgende tabel.

Aantal zittenblijvers op scholen voor gewoon lager onderwijs

Scholen ¹⁾	Klas I		Klas II		Klas III	
	Aantal leerlingen ²⁾	Aantal zittenblijvers ³⁾	Aantal leerlingen	Aantal zittenblijvers	Aantal leerlingen	Aantal zittenblijvers
A.	134	13 (1)	155	18 (3)	156	6 (0)
B.	447	64 (4)	439	52 (2)	438	48 (1)
C.	892	107 (13)	886	99 (4)	882	102 (3)
D.	1061	128 (9)	1034	109 (3)	1086	126 (6)
Totaal. .	2554	312 (27)	2514	278 (12)	2562	282 (10)

Scholen	Klas IV		Klas V		Klas VI	
	Aantal leerlingen	Aantal zittenblijvers	Aantal leerlingen	Aantal zittenblijvers	Aantal leerlingen	Aantal zittenblijvers
A.	167	26 (1)	137	11 (0)	107	6 (0)
B.	423	46 (1)	392	33 (0)	328	9 (1)
C.	854	90 (3)	812	79 (1)	574	23 (0)
D.	1042	147 (1)	940	116 (2)	760	26 (0)
Totaal. .	2486	309 (6)	2281	239 (3)	1769	64 (1)

¹⁾ A: scholen met 2 leerkrachten; B: scholen met 3 leerkrachten; C: scholen met 4 en 5 leerkrachten; D: scholen met 6 en meer leerkrachten.

²⁾ Totaal aantal leerlingen op het einde van de cursus 1947/48.

³⁾ De getallen tussen haakjes betreffen de aantallen *zittenblijvers* die reeds eerder in deze klas bleven zitten; deze zijn in de voorafgaande getallen begrepen.

Uit deze cijfers blijkt dat in alle klassen, behalve de zesde, gemiddeld meer dan 10% blijft zitten (in klas I ruim 12 %, in klas II 11 %, in klas III 11 %, in klas IV ruim 12 %, in klas V ruim 10 %".)

De inspecteur in de inspectie *Hoorn* heeft zich in het verslagjaar met een circulaire tot de scholen gewend en daarin op enkele mogelijkheden gewezen om het doubleren van klassen tot een minimum te beperken. Als zodanig werden genoemd:

- a. Men werkt van de 3e klasse af volgens een takensysteem, aanpast aan intelligentie en werkt tempo der leerlingen, waardoor het zittenblijven geheel kan worden uitgeschakeld. Die taken kunnen zich bepalen tot Nederlandse taal, rekenen en lezen.
- b. Men verdeelt op grote scholen de leerlingen na het 1e leerjaar in twee groepen, waarvan de b-groep volgens een beperkter leerplan werkt. Overgang van de a-groep naar de b-groep en ook omgekeerd blijft steeds mogelijk.
- c. Men verzamelt op grote scholen de leerlingen die in aanmerking zouden moeten komen voor het volgen van blo, na de 1e of 2e klasse in een aparte groep, die meer individueel onderricht ontvangt. Dit bij gebrek aan voldoende scholen voor blo.
- d. Men laat na de 3e klasse geen leerlingen meer doubleren, maar tracht zoveel mogelijk te individualiseren, opdat ook de zwakkere leerlingen het onderwijs der vglg-school, dat geheel op het praktische leven is ingesteld, kunnen volgen.
- e. Men voert op de school een parallel-rooster in, waardoor bepaalde leerlingen het onderwijs in een bepaald vak kunnen volgen in de klasse waarin zij naar hun prestaties thuishoren.
- f. Men kan afstand doen van het systeem van jaar klassen."

Op grond van een ingesteld *onderzoek* naar het zittenblijven maakt hij in zijn verslag nog de volgende opmerkingen:

"1. Van verschillende zijden wordt geklaagd over *daling van het intellectuele peil* der leerlingen van de lagere scholen. Zowel het ulo als de hbs heeft daarmee ernstig te kampen. In een vergadering van burgemeester en wethouders der gemeente Beemster met het onderwijsend personeel der openbare scholen klaagde het hoofd der ulo-school erover dat het intellectuele peil der leerlingen sedert de oorlog nog voortdurend daalt. Het inzicht is minder en het minste besef van verantwoordelijkheid is vaak verre te zoeken. Naar zijn mening liggen de oorzaken van dit verschijnsel absoluut buiten de school, en wel in het huisgezin! De levenshouding der leerlingen deugt niet! Er is gemis aan verantwoordelijkheidsbesef! Als oorzaken buiten de school zijn te noemen:

het te laat naar bed gaan; het beluisteren van ongeschikte radio-programma's; het geregelde bioscoop-bezoek waar films van inferieure kwaliteit worden vertoond.

Vroeger was verdere studie een voorrecht van enkelingen, thans is ze iets vanzelfsprekends!

In verband hiertoe is het merkwaardig te constateren dat in 1948 op de Rijks hogere burgerschool te Purmerend ongeveer 45 % van de leerlingen moest doubleren!

Op een vergadering van directeur en leraren der Rijks hogere burgerschool te Enkhuizen met de hoofden der lagere scholen in dit rayon gaf de directeur der school, die toch stellig een open oog heeft voor de onderwijsvernieuwing, als zijn mening te kennen dat de leerlingen in de aanvanksklassen der middelbare school veel minder algemene ontwikkeling aan de dag leggen dan 25 jaar geleden. Deze directeur ging nog een stapje verder: zoals de hbs klaagt over het lager onderwijs, zo wordt op de universiteit geklaagd over het gehalte van de jonge mensen die van de middelbare school komen. Hij was wel geneigd aan te nemen dat de oorlogsomstandigheden hieraan debet zijn, maar toch niet voor honderd procent. Men meent algemeen, volgens genoemde directeur, een achteruitgang te kunnen constateren in de algemene ontwikkeling van de leerlingen der lagere scholen, hetgeen in de kringen van het middelbaar onderwijs met leedwezen wordt geconstateerd. De leraar in de Nederlandse taal aan deze inrichting gaf toe dat de opstellen der leerlingen wel heel goed waren, maar hij betwijfelde het of de winst in dit opzicht niet werd teniet gedaan door het feit dat de leerlingen het zuiver schrijven en het ontleden minder goed afging dan vroeger!

Blijkbaar staan hier de onderwijzers der lagere scholen met hun nieuwere taalmethoden lijnrecht tegenover de eisen die nog steeds worden gesteld door de hbs. En wat geldt voor het vak Nederlandse taal, geldt praktisch voor alle vakken. Zo blijft de lagere school gekluisterd in de boeien die het middelbaar onderwijs haar aanlegt! En niet alleen de hbs, maar ook de andere scholen voor voortgezet onderwijs. Wat een dwaze rekenkundige opgaven vraagt een ambachtsschool soms niet! Om niet te spreken van de

tuinbouwschool, zoals die te Hoorn, waar men aan tuindersjongens algebra, meetkunde en moderne talen onderwijst!

Trouwens, wat te zeggen van de plannen voor de opleiding van de kleuteronderwijzeressen, zoals die te Utrecht door mej. Schaap werden belicht? Tal van nieuwe ideeën betreffende deze opleiding bracht zij op sympathieke wijze naar voren, maar, sprekende over het leerplan der kweekscholen voor kleuteronderwijzeressen, durfde zij het bestaan om onderwijs te eisen in achttien leervakken, waaronder de drie moderne talen. Dat hoort bij die algemene ontwikkeling!

Het wil mij voorkomen dat nog steeds het devies „kennis is macht” het hedendaagse onderwijs beheerst. Voor het overige zal de daling van het intellectuele peil veroorzaakt worden door het feit dat een minachting voor manueel werk talrijke leerlingen naar de ulo-school drijft, die daar geestelijk niet thuis horen. Evenzo zou stellig 30 % der leerlingen, die thans het middelbaar onderwijs willen volgen, direct naar het ulo gedirigeerd moeten worden. Er zullen echter nog heel wat heilige huisjes omvergehaald moeten worden, voor de ouders hiertoe te bewegen zullen zijn.

2. De meeste scholen spraken zich uit *tegen* algehele afschaffing van het zittenblijven op de huidige klassikale school, omdat:

- a. leerlingen die wegens langdurige ziekte de school voor lange tijd moeten verzuimen, in het algemeen niet kunnen overgaan;
- b. leerlingen die blijf geven van grote luiheid of onwil, niet bevorderd mogen worden;
- c. de gelegenheid tot het volgen van blo nog onvoldoende aanwezig is.

3. Uit de toegezonden gegevens blijkt dat het zittenblijven op de éénmannscholen is afgeschaft, aangezien het onderwijs daar een sterk individualistisch karakter draagt. Evenmin komt het meer voor op de scholen voor vgl.

4. Een aantal scholen meent het zittenblijven te kunnen beperken tot de *beginklassen*. Na de derde klasse behoort het tot de hoge uitzonderingen. Zo is het doubleren na het derde leerjaar praktisch afgeschaft op de openbare lagere scholen te Beets, Blokker, Groothuizen, Hauwert, Katwoude, Den Ijp, Landsmeer, Oosthuizen, Purmerland, Warden en Watranga, eveneens op de Prot.-Christelijke scholen te Andijk-Oost, Enkhuizen en Marken, alsook op de Rooms-Katholieke scholen te Blokker, Hoogkarspel, Hoorn (meisjesschool) en Westwoud alsmede op de bijzondere neutrale school te Purmer.

5. Verschillende scholen hebben het voornemen uitgesproken het doubleren door invoering van een *takensysteem* te beperken. Dit systeem blijkt moeilijker te hanteren op de grotere scholen; een 45-schaal betekent voor een aantal leerkrachten 50 leerlingen per klasse! Wanneer de klassen verkleind konden worden tot 30 leerlingen per leerkracht, zou het takensysteem stellig een behoorlijke kans kunnen krijgen. In Amerika bijv., waar de leerkracht niet meer dan 30 leerlingen voor zijn rekening behoeft te nemen, kan de ver doorgevoerde individualisering, al of niet in verbinding met een takensysteem, het doubleren zogoed als geheel uitbannen. Voorshands ontbreken in de inspectie de lokalen en de leerkrachten om tot een sterke reductie van het leerlingenaantal per onderwijzer te kunnen overgaan. Voor de kleinere scholen met 2 of 3 leerkrachten leent zich het takensysteem veel beter. Thans wordt het takensysteem beproefd op de openbare lagere scholen te Andijk-Oost, Bovenkarspel, Enkhuizen (school A), Hobrede, Katwoude, Opperdoes, Oudendijk, Uitdam, Wervershoof, Wijdewormer, Zuiderwoude en Zwaagdijk, eveneens op de Rooms-Katholieke meisjesscholen te Grootebroek, Purmerend, Spierdijk en Zwaagdijk, op de Rooms-Katholieke jongensscholen te Enkhuizen en Wognum en op de Rooms-Katholieke school te Edam. Aanvankelijk bedoeld voor de hogere klassen, zal dit takensysteem geleidelijk alle klassen tot en met het 3e of 4e leerjaar omvatten. Het omvat steeds de hoofdvakken taal en rekenen, maar veelal ook lezen en hier en daar ook de vakken aardrijkskunde, geschiedenis en natuurkennis.

6. Invoering van een *parallel-rooster* maakt het mogelijk, dat leerlingen het onderwijs in een bepaald vak ook kunnen volgen in de klasse waarin zij naar hun prestatie voor dat vak thuishoren. Een zestal scholen in de inspectie tracht het doubleren door middel van een parallel-lesrooster zoveel mogelijk op te heffen.

7. Sommige scholen in de inspectie trachten door het vormen van *werkgroepen* het doubleren te bestrijden. Op de grote Christelijke scholen te Urk worden de leerlingen al spoedig gesplitst in a- en b-klassen, welke laatste volgens beperkter leerplan werken. Overgang van de a-klasse naar de b-klasse en omgekeerd blijft steeds mogelijk. Onder deze omstandigheden is de oprichting van een blo-school daar dringend nodig. Thans worden daar de debielen en imbecielen in een afzonderlijke groep verenigd.

De Rooms-Katholieke meisjesschool te Medemblik wil het doubleren eveneens buitensluiten door het vormen van afzonderlijke werkgroepen, maar wil het praedicaat a- en b-groep liever vermijden.

De openbare lagere school te Medemblik wil eveneens overgaan tot het vormen van afzonderlijke taal-

en rekengroepen binnen het klasseverband maar wil deze groepen niet nader kwalificeren, teneinde het optreden van minderwaardigheidsgevoelens bij de leerlingen te vermijden.

8. Een klein aantal scholen heeft medegedeeld, het zittenblijven onmogelijk te kunnen uitbannen, aangezien de taak dezer scholen voor een belangrijk deel bestaat in het opleiden van leerlingen voor hbs en ulo-school. Zolang op onze school voor voortgezet onderwijs het devies „kennis is macht” blijft gelden, zal elke school moeten blijven opleiden voor de op haar volgende school—en elke klasse voor de op haar volgende klasse.

Opleiden gaat nu eenmaal het best in klassikaal verband en het doubleren zal zich derhalve sterker doen gelden nàrmate de school zich meer opleidingschool acht te zijn.

Ik heb de indruk dat in de inspectie Hooft het zittenblijven op niet meer dan 5 % van het aantal der schoolgaande kinderen kan worden gesteld, derhalve op heel wat minder dan het gemiddelde percentage in Nederland, dat 12½ % bedraagt. In de toekomst zal dit percentage hier nog belangrijk kunnen dalen! Over de middelen welke daartoe moeten worden aangewend, zullen vooral de grotere scholen zich nog bij voortduring moeten bezinnen.”

UITVOERING VAN DE LEERPLICHTWET

De bestrijding van het *schoolverzuim*, dat in de eerste tijd na de bevrijding nog zulke grote afmetingen aannam, heeft succes gehad. We kunnen thans wel zeggen dat de toestanden weer vrijwel normaal zijn geworden. Toch blijft een regelmatigte en strenge toepassing van de wettelijke bepalingen noodzakelijk, omdat in het algemeen de opgelegde straffen niet het gewenste effect hebben. De inspecteur in de inspectie *Leiden* deelt omtrent zijn ervaringen het volgende mede:

„Het schoolverzuim blijft in de inspectie *Leiden* zeer groot. Door de tijdelijke opschorting van de achtjarige leerplicht is wel een aanzienlijke vermindering van het ongeoorloofd verzuim ingetreden, terwijl een strenge toepassing van de gewijzigde Leerplichtwet eveneens tot vermindering heeft bijgedragen. Maar trots dat alles blijft het ongeoorloofd verzuim met de zeer vele daaruit voortvloeiende werkzaamheden een zaak van aanhoudende zorg.

Bedroeg in 1938 het aantal ongeoorloofde verzuimen per 10 000 schooltijden 43, en was dit laatste aantal in 1947 gestegen tot 110, over 1948 bedroeg dit aantal niettegenstaande de actieve bestrijding nog steeds 27. Er is dus wel degelijk vooruitgang, maar het ongeoorloofd schoolverzuim is nog steeds niet onderdrukt. Vele scholen zijn er geheel of nagenoeg vrij van gekomen, maar speciaal op de „volksscholen” te *Leiden* en te *Katwijk* is het percentage nog te hoog.

Het aantal processen-verbaal, in 1948 bij onherroepelijke uitspraak afgedaan, bedroeg, naar de gemeenten gerangschikt:

Hillegom	18	Rijnsburg	10
Katwijk	230	Sassenheim	12
Leiden	295	Valkenburg	1
Lisse	38	Voorhout	7
Noordwijk	61	Warmond	5
Noordwijkerhout	30		
Oegstgeest	1	Totaal	708

Hiervan werden er geseponeerd 21.

Vrijgesproken of ontslagen van rechtsvervolging 23.

De hoop dat de laatste alinea van art. 22 der Leerplichtwet, luidende: „Bij tweede of volgende herhaling, gepleegd telkens binnen zes maanden nadat de laatste veroordeling onherroepelijk is geworden, wordt hechtenis van ten hoogste drie maanden opgelegd.”, veelvuldig toepassing zou vinden, en daardoor tegenover de constante verzuimers voldoende afschrikwekkend zou gaan werken, is niet in vervulling gegaan. Slechts in één geval is een hechtenis van vier dagen opgelegd, in alle andere gevallen is ook bij tweede of volgende herhaling met geldboete volstaan. Bovendien zijn die geldboeten te laag om bij de constante verzuimers voldoende effect te sorteren:

14 maal boete van f 1,— t/m f 2,50	41 maal boete van f 10,— t/m f 15,—
266 maal boete van f 2,50 t/m f 5,—	9 maal boete van f 15,— t/m f 20,—
329 maal boete van f 5,— t/m f 10,—	4 maal boete van f 20,— t/m f 25,—

De commissies tot wering van schoolverzuim helpen krachtig mee bij de bestrijding van de ongewenste toestand. Vooral in Katwijk en Leiden moet steeds weer vergaderd worden. Na de verscherping van de Leerplichtwet in 1947 zijn alle commissies met grote energie en toewijding weer aan de slag gegaan, maar langzamerhand begint zich wel wat ontmoediging te vertonen nu, zoals in Katwijk en Leiden, nog zoveel ernstige gevallen voorkomen. Want, een halve dag of een enkele dag verzuim is niet vervolg. Ik heb mij in eerste aanleg bepaald tot de ernstige gevallen. Dat zijn de voorbeelden waaraan de hele buurt zich spiegelt. Zouden de beroepsverzuimers zeer krachtig worden aangepakt, dan zouden de toevallige verzuimers wel voorzichtiger worden. Hierbij moet ik nog aantekenen dat, wanneer in een gezin een noodtoestand heerst, er door het geven van verlof altijd geholpen wordt. Het is dan ook geen wonder, dat de secretaris van een der drukt-beklante commissies mij schrijft:

„Overigens moet het mij van het hart dat de handhaving van de Leerplichtwet onmogelijk wordt gemaakt door de milde vonnissen van de kantonrechter. Als een meisje thuis helpt, spaart zij een zeer veel duurdere hulp in de huishouding uit en als een jongen gaat werken, verdient hij tienmaal zoveel als de boete bedraagt. Zulke vonnissen stimuleren het verzuim.”

We zouden uit andere inspecteursverslagen soortgelijke klachten kunnen overnemen, maar nodig is het niet. Wel willen we door een voorbeeld laten zien hoe moeilijk de strijd tegen het schoolverzuim vaak is. Zo rapporteert de inspecteur in de inspectie *Gorinchem* in zijn verslag het volgende:

„Men houdt een meisje 14 dagen thuis. Het schoolhoofd waarschuwt en rapporteert aan de inspecteur. Proces-verbaal volgt, doch hangende de procedure gaat het kind door met verzuimen, totdat „de grond te heet wordt” en het schoolhoofd bericht ontvangt dat het betreffende meisje is verhuisd naar een naburige gemeente, waar het reeds een paar maanden bij een familielid tegen beloning is tewerkgesteld. Op de secretaris dezer nieuwe woonplaats verzuimde men het kind, dat stilletjes thuisblijft, op te geven wegens absoluut schoolverzuim en het spel zou zo zijn voortgegaan, ware het niet dat door een toevallige omstandigheid de inspecteur van het lager onderwijs kennis kreeg van het geval.

Deze, op onderzoek uitgegaan, ontdekte dat de ouders het kind opzettelijk van woonplaats hadden doen veranderen om de Leerplichtwet te ontduiken en dat de kantonrechter intussen een boete had opgelegd van f 5,—. Zodra de inspecteur de waarschuwing bij de ouders bracht dat onmiddellijk deze sabotage van de wet moest ophouden, ging het kind in de nieuwe woonplaats naar school . . . en verhuisde binnen enkele dagen weer naar het ouderlijk huis, omdat ze naar haar eigen zeggen „nu toch niet meer mocht thuisblijven”.

In een geval als het onderhavige zou een voorbeeldige straf zeker de indruk maken die gewenst is om de ouders tot het besef te brengen, dat het belang van hun kinderen slechts wordt gedient door de regelmaat van schoolgaan.”

Samenwerking met andere organen

In de gemeente Haarlem werkt de inspecteur ter bestrijding van het schoolverzuim samen met de Gemeentelijke sociale dienst. De inspecteur in de inspectie *Haarlem* schrijft daarover in zijn verslag:

„Het aantal ongeoorloofde schoolverzuimen bewoog zich in dalende lijn. Werden er in 1946 deswege nog 254 processen-verbaal opgemaakt en in 1947 nog 128, in het afgelopen jaar was dit gedaald tot 84. Hierop is niet zonder invloed geweest de inschakeling van de Gemeentelijke sociale dienst te Haarlem, die mij op mijn verzoek in twijfelgevallen een deskundig rapport doet toekomen omtrent de huiselijke omstandigheden in het gezin van de overtreder, waardoor ik mij een beter oordeel kan vormen omtrent de reden van het verzuim.

Toch besloot de kantonrechter nog in 3 van de 61 behandelde gevallen tot vrijspraak, werden er 9 processen-verbaal gesponoerd wegens „gering feit”, terwijl 9 keer het „schuldig zonder straf” werd uitgesproken.

In 2 gevallen werd uitsluitend hechtenis opgelegd, resp. van 1 en 2 dagen.

De geldboeten varieerden van f 2,50 tot f 50,—.

Opvallend groot was het aantal gevallen waarin een voorwaardelijke straf werd opgelegd. Dit kwam niet minder dan 30 keer voor, dat is in de helft van het aantal uitspraken.”

De inspecteur in de inspectie 's-Gravenhage rapporteert:

„Het aantal schoolverzuimen, speciaal in de volkswijken, daalde, dank zij de medewerking van kinderplicht en sociale instanties en van sommige hoofden van scholen. Gedurende enige tijd werden hardnekkige *spijelaars* naar speciaal daarvoor ingerichte kampen gezonden. Door de inspectrice, belast met de uitvoering van de Leerplichtwet, is bij de hoofden der scholen een onderzoek ingesteld naar de vruchten die een dergelijke internering heeft afgeworpen. Het resultaat van dit onderzoek was niet bepaald gunstig. Sommige hoofden waren van oordeel dat dit verblijf niet alleen niets merkbaars had opgeleverd, maar, integendeel, dat de leerling nog minder handelbaar was teruggekomen dan hij gegaan was.”

Ook nu weer blijkt dat het niet de *vele* gevallen zijn die moeilijkheden opleveren — het zijn juist de *hardnekkige* gevallen van doorlopend verzuim die moeite veroorzaken. Zolang geen zwaardere straffen worden opgelegd, kan ook van die gevallen worden gezegd: „Wanneer de ouders eenmaal in hun hoofd hebben gezet om hun zoon of dochter niet naar school te zenden, dan is het vrijwel uitgesloten dit te verhinderen”.

Op het gebied van het schoolverzuim hebben de *visserplaatsen* in ons land geen al te beste naam. Dat blijkt ook wel uit de mededeling van de inspecteur in de inspectie *Amersfoort*, die in zijn verslag zegt:

„Het is kenmerkend voor de mentaliteit van Bunschoten-Spakenburg dat de 5 Christelijke scholen aldaar meer ongeoorloofde verzuimen, meer processen-verbaal en meer veroordelingen wisten te bewerkstelligen dan de 152 andere scholen in deze inspectie; ja, nog sterker, dat het gemiddelde aantal schoolverzuimen der bijzondere Christelijke scholen met 12 per 10 000 ongunstig afsteekt tegen de andere groepen, die met 7, 3 en 0 per 10 000 op de statistiek voorkomen. Ik zou het betreuren indien men op de Christelijke scholen in deze inspectie een blaam wierp die zij niet verdienen, door uit de statistiekcijfers onjuiste conclusies te trekken.”

Op de vraag of de laatste wijziging der Leerplichtwet ten opzichte van het schoolverzuim gunstig gewerkt heeft, geeft de inspecteur in de inspectie *Breukelen* in zijn verslag het volgende antwoord:

„De versnelde procedure die mogelijk werd na de laatste wijziging der Leerplichtwet, werkte in dit opzicht zeer gunstig. Practisch gesproken komen nu voor de kantonrechter alleen die huisvaders die behalve met de Leerplichtwet ook moeite hebben met het naleven van de andere wetten des lands, nl. de groep van de min of meer a-socialen. Voor heel het onderwijs is het een gelukkig verschijnsel dat het nu vrijwel buitengesloten is dat mensen als leden van het schoolbestuur of van de oudercommissie vervolgd moeten worden wegens ongeoorloofd schoolverzuim van hun kinderen. Juist omdat in deze vervolging de hoofden der scholen en het onderwijzend personeel een actief aandeel moeten hebben, werden de verhoudingen in het schoolleven daardoor geheel scheefgetrokken.”

De inspecteur in de inspectie *Brielle* is minder goed tevreden. Hij schrijft:

„In 1948 werden 92 processen-verbaal opgemaakt. Dat is in vergelijking met andere inspecties een klein aantal. De kantonrechter kan dus moeilijk spreken van overlading. Toch zijn hiervan nog maar 30 gevallen berecht en na Juli 1948 werd taal noch teken vernomen! Ik heb hierover een keer met de betrokken ambtenaar gesproken, maar ze hadden het te druk om de zaken vlot af te doen. Ik kreeg zo de indruk dat men weinig belangstelling voor deze materie heeft. Inderdaad, er worden zwaardere misdrijven gepleegd. Maar de Leerplichtwet komt in discrediet bij het publiek. In mijn inspectie werden boeten opgelegd van f 4,— tot f 10,—. Te Poortugal werd er één van f 60,— uitgedeeld. Gevolg: geen ongeoorloofd verzuim meer in die plaats! Eén boete van f 15,—, twee boeten van f 20,— en in Oud-Beijerland werden er twee van f 25,— uitgedeeld.”

Landbouwverlof

De inspecteur in de inspectie *Middelburg* wijst op het grote verschil tussen Noord-Beveland en West-Zuid-Beveland wat het *landbouwverlof* betreft. Hij schrijft:

„Walcheren vertoont een sterke vermindering, namelijk van 112 tot 45. Het grote aantal vergunningen voor de „zak“ van Zuid-Beveland vindt zijn verklaring wel in de aanwezigheid van fruitteelt in dit gebied, doch het is moeilijker een verklaring te vinden voor het feit dat Noord-Beveland een aantal van 98 verloven aanwijst, terwijl het westen van Zeeuwsch-Vlaanderen met 8 volstaat. Beide gebieden toch kenmerken zich door grote agrarische bedrijven, in welk kader het schoolkind veel minder past dan in het tuinbouwbedrijf. Gezien het feit dat het aantal verleende vergunningen het vorige jaar resp. 99 en 5 bedroeg, zijn hier blijkbaar toch constante factoren in het spel.

In het algemeen moge ook opgemerkt worden dat het persoonlijk standpunt van het hoofd der school ten opzichte van de door de wet verleende faciliteit niet steeds zonder invloed is op het aantal aangevraagde vergunningen.”

Het laatste blijkt wel heel duidelijk uit een mededeling van de inspecteur in de inspectie *Alkmaar*. Deze constateerde namelijk dat aan een Rooms-Katholieke school te Heemskerk een hele klas met landbouwverlof afwezig was en dat de dochter van de dokter, van een onderwijzer, de dochters van enkele winkeliers, enz. van deze extra-vacantie profiteerden. Ik vermoed dat zoiets zich in 1949 niet herhalen zal.

§ 4. *Het onderwijzend personeel*

TOEWIJDING EN GESCHIKTHEID

Uit de verslagen der inspecteurs krijgen we de indruk dat het aantal der onderwijzers die zich niet voldoende rekenschap geven van hun taak en daardoor ook hun werk niet tot volle tevredenheid verrichten, eer *toe-* dan *afneemt*. De inspecteur in de inspectie *Amstelveen* schrijft daaromtrent:

„Wat de geschiktheid betreft, komt het mij voor dat deze onder de jongere onderwijzers en onderwijzeressen, onder hen die tijdens de oorlogsjaren de kweekscholen bezochten, wel hier en daar geleden heeft. Er zijn soms tekorten in praktische bekwaamheid, die vermoedelijk aan onvoldoende of sterkgestoorde vooropleiding moeten worden toegeschreven.

Wat de oudere leerkrachten betreft: langdurig verblijf op kleine plaatsen leidt weleens tot verflauwing van de vakk belangstelling. Verouderde routine komt in de scholen voor. Men neemt niet steeds de moeite de contacten te zoeken die nieuw leven in de school kunnen brengen, hetzij deze contacten bestaan in vernieuwingscursussen dan wel in de lectuur van boek en tijdschrift. Het ware wenselijk dat sommige ouderen in het corps de gevaren van het paedagogisch en didactisch isolement beter onderkennen.”

Ook de inspecteur in de inspectie *Gorinchem* is over de jongere onderwijzers minder goed tevreden, omdat hij er soms aan moet twifelen of er bij hen wel voldoende algehele toewijding is aan de zaak die zij dienen. Hij schrijft daarover in zijn verslag:

„Natuurlijk doen deze mensen hun plicht. En ze beijveren zich — op hun manier — de leerlingen veel te laten leren. Ze zijn behoorlijke *onderwijskrachten*, maar de samenleving, met name op een dorp, vergt meer van hen.

Daar moet inzonderheid het schoolhoofd zich geheel voor de school en de gemeenschap daar rondom geven. Hij moet zich gevoelen de opvoeder van het nieuwe geslacht en daarom met al de noden van het volk bekend zijn en in al hun vreugden willen delen. Hij moet de vraagbaak willen zijn en de raadsman van groot en klein!

En dat is juist wat door menig oudere collega weleens beter werd begrepen dan door het jongere geslacht. Naar mijn overtuiging tot voordeel van de school die hij diende.

Dan is er een ander element dat bij de oudere generatie, naar mijn gevoelen, in sterkere mate aanwezig was: zij *lezen* meer en de jongeren (sommige althans) *studeren* maar weinig.

Eenmaal ontmoette ik een leerkracht (het betreft hier een onderwijzer, niet een schoolhoofd), die na schooltijd mij spreken moest. Ik had hem toegezegd wel even naar zijn huis te komen, als mijn bezoek ter plaatse zou zijn afgelopen. Om 4 uur was ik bij hem. Gezellig gebruikte hij met zijn vrouw zijn kopie thee, terwijl een kleuter van nog geen jaar oud aan zijn voeten speelde. Toen ik hem vroeg, wat hij nu zoal na schooltijd deed, antwoordde hij letterlijk: „Niets”. Hij had geen zin meer in studie. Hij vond het bezit van de hoofdkarte blijkbaar voldoende. Deze man hield zich op zijn vrije avonden en op Zondagen onledig met voetballen en het luisteren naar de radio. En belangstelling voor lectuur, voor wetenschap op eigen of aangrenzend terrein was er niet.

Ik heb me afgevraagd wat deze cultuurdrager aan de gemeenschap, aan zijn school, aan zijn kinderen op den duur nog aan te bieden heeft. Daargelaten nog het ontstellend gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef tegenover het eigen huizezin. Waarop ik hem bescheidenlijk heb gewezen.”

PERSONEELSWISSELING

Ook de veelvuldige *wisseling van personeel* acht bovenbedoelde inspecteur niet in het belang van het onderwijs. Daaromtrent schrijft hij:

„Ik acht een bepaalde frequentie in de wisseling van het personeel aan de diverse scholen van groot belang voor de welstand van het onderwijs. Vooral, indien de nieuwe leerkrachten komen van buiten de streek, is er vaak door de invloed van nieuwe gedachten die zij meebrengen, een gunstig gevolg van zo'n verandering merkbaar voor de gehele school.

Echter moeten zekere grenzen niet worden overschreden. Iemand — ik denk aan een jonge onderwijzeres — die eindelijk een benoeming kon bemachtigen in *Ameide*, wenste na enkele maanden reeds te verhuizen en liefst naar de grote stad. Toen zij de gevraagde medewerking van de inspectie hiervoor niet verkreeg, vroeg zij — zonder meer — ontslag, in het vertrouwen dat het toch wel lukken zou. Een gelijke ervaring deed ik op in *Slidrecht*, waar een jonge, geheel onervaren en niet geroutineerde onderwijzeres ontslag vroeg uit haar betrekking. Zij kon dat doen omdat zij de toezegging had op de lijst van de tijdelijke leerkrachten in Rotterdam geplaatst te worden.

Ik acht zulke veranderingen ongewenst. Voor de betrokkenen zelf, maar ook voor het onderwijs. Dat brengt desillusie aan de ene kant en geeft stagnatie en strubbeling voor de school aan de andere kant. Ik meen dat ook hier de hoofden een taak hebben.

De *binding* aan de klas en de school is iets dat deze jonge leerkrachten niet zomaar verkrijgen. Ik kan het verstaan als een onderwijzeresje, na enige maanden wanhopig geworden zonder de geringste leiding, tegen mij zegt: Ik ga liever weg, want ik leer hier niets en ik weet niet mijn klas geen raad.”

VERMINDERDE STUDIELUST

De inspecteur in de inspectie *Hilversum* zegt omtrent het onderwijzend personeel het volgende:

„Tegenover de studie en het inzicht van de een staat de weinig critische zin van de ander. Tegenover de activiteit van de meesten staat de weinig actieve houding — althans naar buiten en voor de gemeenschap — van de enkelen. Naast de eeuwige jeugd van de spontane, intuïtieve onderwijzeres staat ook de niet-begrepene en niet-begrijpende. Maar als ik het geheel overzie, dan zie ik het corps als ijverig, toegewijd, serieus, met liefde voor het kind. Slechts wenste ik dat ik ook kon schrijven: ijverig, toegewijd, serieus studierend in psychologie en paedagogiek, opdat men in de praktijk van het onderwijs er de vruchten van zal kunnen plukken.”

Blijkbaar is de inspecteur er niet van overtuigd dat de belangstelling voor psychologie en paedagogiek voldoende is.

De inspecteur in de inspectie *Brielle* geeft aan, hoe deze kwaal kan worden bestreden. Hij schrijft:

„Nog vele scholen zitten „in de mist”. Eigenlijk bedoelen we hier de leerkrachten van onze scholen. Ze kwamen nog niet toe aan een worsteling met de problemen op didactisch terrein, zij lieten de uitkomsten van de moderne kinderpsychologie nog niet op zich inwerken. Als het maar tot een worstelen

komt, dan zijn we op de goede weg, maar velen zijn noch koud, noch warm. Zij komen nauwelijks toe aan de vakbladen, laat staan dat zij op de hoogte zouden zijn van de nieuwe literatuur op paedagogisch terrein. Als zij om vier uur hun dagtaak hebben volbracht, gaan zij rusten op hun lauweren, al hebben ze nog geen groen blaadje. Hier moest de chirurg kunnen ingrijpen! Wat regen deze lauwheid te doen? Ik heb gemeend deze diagnose te moeten stellen. Ik persoonlijk geloof niet aan het succes van een sterke druk van bovenaf. In deze gevallen kan een lichte injectie, maar dan bij herhaling gegeven, genezend werken. Ik heb daartoe allereerst zelf het initiatief genomen.

In mijn vorig verslag deelde ik reeds mede dat ik mijn inspectie in 25 rayons had verdeeld en dat ik het personeel van de scholen van zo'n rayon na schooltijd bijeen zou roepen om de vraag te bespreken: wat kunnen en wat moeten we doen om ons onderwijs fris te houden? Ik heb de consequenties van dit plan van tevoren goed bekeken en begrepen dat daarmede wel drie à vier jaren gemoed zouden zijn, als het tenminste intensief werd uitgevoerd. Zo heb ik op Goeree en Overflakkee drie en op Voorne en Putten twee samenkomsten belegd en hierdoor heb ik contact gehad met ruim honderd leerkrachten. We hielden deze samenkomsten direct na de middagschooltijd of op de vrije Zaterdagochtend. Het is mij door onvoorziene omstandigheden niet altijd gelukt, maar zo even mogelijk, zorgde ik er voor, dat ik de scholen had bezocht die op onze vergadering waren uitgenodigd. Dit bleek zeer vruchtbaar te zijn. Meestal bleven we ongeveer drie uur bijeen en mijn ervaring is dat deze besprekingen zeer op prijs worden gesteld. Ik houd zelf altijd eerst een inleiding over toegepaste psychologie, d. i.:

1. de paedagogische psychologie,

2. de experimentele psychologie,

om daarna het didactische terrein te betreden en enkele methodes te belichten.

Het is mij opgevallen dat men op deze kleine samenkomsten veel prettiger tegenover elkaar staat dan op grote bijeenkomsten. Dit is ook heel begrijpelijk. Ze dragen steeds een intiem karakter; men kent elkaar en daardoor is de sfeer zeer vertrouwelijk. Op enkele plaatsen zijn uit deze werkwijze kleine werkgemeenschappen gegroeid, die op vaste tijden bij elkaar komen en vak voor vak onder de loupe nemen. Ik geloof, dat dit een resultaat is dat men niet hoog genoeg kan aanslaan."

ADMINISTRATIEVE TAAK DER SCHOOLHOOFDEN

Verschillende inspecteurs klagen er ook over dat te veel hoofden van scholen in de *administratie* van hun school niet accuraat zijn, terwijl de ingezonden modellen, waarvoor de schoolbesturen de verantwoordelijkheid dragen, niet steeds nauwkeurig worden ingevuld. Een der inspecteurs merkt in zijn verslag daarover het volgende op:

„Ik meen dat in dit verslag ook een opmerking geplaatst moet worden ten aanzien van sommige schoolhoofden. Van hen mag verwacht worden dat zij in staat zijn het *administratieve* gedeelte van hun taak te verrichten. Daartoe behoren ook de nodige stiptheid en accuratesse. Helaas blijken deze eigenschappen niet ieders deel te zijn. Er gaat geen maand voorbij of er moeten aansporingen tot inzending van modellen worden verzonden. Stelt men een termijn van inzending, dan is nooit op tijd de 100 procent binnen. Reeds enkele malen heb ik in een circulaire op dit euvel de aandacht gevestigd. De toestand moge daarna iets verbeterd zijn, de kwaal is niet verholpen. Zolang er geen sancties uitgevaardigd worden, zullen we met enkele recidivisten blijven tobben.

De invulling van de modellen is ook niet altijd volledig en juist. In vele ter visie gezonden roosters moesten correcties worden aangebracht. Verscheidene poststukken waren onvoldoende gefrankeerd. Merk ik bij de leerkrachten der school gaarne een „vaderlijk" en een „moederlijk" gevoel op ten opzichte van hun leerlingen, ik zie ze liefst als „heren" en als „dames" voor de klas staan. Ook aan dit laatste ontbreekt nog welens wat. Komt men in aanraking met jongeren of ouderen die op een kantoor of bank werkzaam zijn, dan valt het op dat deze mensen er in de regel verzorgd uitzien. Waarom moet dan de onderwijzer ongeschoren voor de klas staan? En hoe komt het toch dat de opvoeder van de jeugd soms zo duidelijk gemis aan manieren toont? Waarom heeft hij niet het inzicht dat men een bezoeker behoorlijk dient te ontvangen en een zetel moet aanbieden? Hoe is het toch mogelijk dat zelfs hoofden van scholen met de hoed op het hoofd of de handen in de zakken het gesprek met U voeren? Ik wil niet generaliseren, het zijn uitzonderingen, maar intussen, ze komen voor.

Juist waar zoveel kinderen uit een eenvoudig milieu afkomstig zijn, is het van zo uitnemend belang dat de opvoeders hun taak verstaan en de grote kracht van een goed voorbeeld beseffen."

VERVULLING VAN VACATURES

Over het algemeen konden de *vacatures* die aan scholen in de tweede hoofd-inspectie ontstonden, behoorlijk worden vervuld. Het aantal sollicitanten was niet altijd groot, maar toch wel voldoende om er een keus uit te doen.

Toch is het aantal sollicitanten veel geringer dan vroeger, doordat zeer veel gehuwde onderwijzers die een geschikte woning hebben, geen risico willen lopen dat zij bij eventuele benoeming in een andere gemeente daar geen woning kunnen vinden.

Het aantal heen-en-weer reizende onderwijzers is zeer groot en dat is zeker niet in het belang van het onderwijs. Een oplossing van het woningprobleem wordt ook door onderwijzers met groot verlangen tegemoetgezien.

§ 5. De schoolgebouwen

Het jaar 1948 is voor de schoolgebouwen een vrij goed jaar geweest. Wel was het niet mogelijk zoveel nieuwe gebouwen te stichten als wenselijk was, maar het onderhoud van de bestaande gebouwen kon op de meeste plaatsen toch wel op peil worden gebracht.

Verder is de wijziging der Lager-onderwijswet 1920, waardoor de oorlogs- en bezettingsschade aan de gebouwen door toepassing van artikel 72 kon worden hersteld, voor het herstel der gebouwen van de grootste betekenis geweest.

Over het *schoonhouden* der lokalen moet echter nog wel worden geklaagd. Het is niet gemakkelijk daarvoor personeel te vinden en de kosten zijn hoog.

SEMI-PERMANENTE BOUW

Nog steeds blijkt dat gemeente- en schoolbesturen wat schuchter staan tegenover de zgn. *semi-permanente* bouw. Toch is dit niet nodig. De inspecteur in de inspectie 's-Gravenhage schrijft daarover het volgende:

„Eén opmerking moet ons in dit verslag nog van het hart. Er scheint een zekere aarzeling te zijn om *semi-permanent* te bouwen. De Hollandse aard zegt dan: laten we ons dan maar liever nog enige jaren behelpen; als de tijden beter zijn, kunnen we „echt” bouwen. Wij menen in alle ernst daartegen te moeten waarschuwen. Afgedacht van het feit dat wij het onverantwoordelijk achten om niet met alle kracht te helpen bouwen voor het grote aantal kinderen dat straks onze scholen zal binnenstromen, achten wij het ook uit onderwijskundig en stedenbouwkundig oogpunt bekeken verkeerd. Vooral in onze grote steden zitten we met schoolgebouwen die zó solide gebouwd zijn dat het steenklompen lijken, bestemd om daar ten eeuwigen dage te blijven staan. De moker van de sloper kan ze bijkans niet vernielen. En toch zijn ze uit schooltechnisch oogpunt bekeken volkomen verouderd, terwijl er in de binnenstad veelal te weinig kinderen zijn om deze scholen te bevolken. Een school moet na ongeveer 50 jaar afgeschreven zijn. Dan zijn de eisen, aan dergelijke gebouwen te stellen, meestal gewijzigd en heeft de bevolking zich weer dermate verplaatst dat elders weer vraag naar nieuwe schoolruimte ontstaat. Wij pleiten dan ook in onze inspectie voor lichte en eenvoudige bouw en zijn heus niet bang voor de semi-permanente houten en Finse schoolgebouwen die, naar wij menen, aan alle redelijke eisen kunnen voldoen. Waar het o. i. voornamelijk om gaat, is te zorgen dat in de scholen veel licht, veel zon en frisse lucht kunnen binnentreden.

In dit verband is het wellicht niet overbodig nogeens op te merken, dat het ons bij de beoordeling van nieuwe bouwplannen opgevallen is hoe het tegenwoordige Bouwbesluit, dat al meer dan 25 jaar oud is, wel eens enige vernieuwing mag ondergaan. Ook dat kan van betekenis zijn bij de „onderwijs-vernieuwing”, waarover wij het tegenwoordig nogal druk hebben. Onze schoolgebouwen, gebouwd overeenkomstig de vrij starre voorschriften van het Bouwbesluit, kunnen voor sommige nieuwe werkwijzen moeilijk of niet gebruikt worden. Wij denken hierbij vooral aan het zgn. „groepswerk”.”

De inspecteur in de inspectie *Hilversum* schrijft over deze bouwwijze:

„De nieuwgebouwde scholen zijn *semi-permanent*, behalve die te Laren en de Finse school te Hilversum. De toekomst zal moeten leren wat dit „semi-permanent” betekent. We weten nu dat de uitvoering van de bouw gebonden is aan een maximum van f 12 000,— per lokaal en aan een minimaal maximum van bouwmaterialen als hout en ijzer, dat door „Wederopbouw” wordt toegestaan. Maar hoe lang het semi-permanente gebouw zal staan? Dat zal wel heel verschillend zijn. Reeds vermeldde ik dat de gemeente Hilversum drie nieuwe scholen in drie typen kreeg: één „semi-permanent”, één volgens het systeem-Knoop en één Finse school. De eerste is „gewoon” semi-permanent, de laatste is permanent, al is het een houten gebouw. Hoelang de middelste meegaat, dient te worden afgewacht. Er is zogoed als geen gewoon bouw materiaal voor gebruikt. Maar in vier maanden stond het gebouw kant en klaar, buiten de urgentielijst en buiten het beschikbare bouwvolume om — en het ziet er van buiten en van binnen goed uit. Of het de tijdelijke oplossing is voor geteisterde gebieden? Het komt mij voor van wel.

En hoe het later zal gaan met semi-permanente scholen? Of de vervanging over 15 of 20 jaar door permanente scholen stuiten zal op bezwaren van materiële of van financiële of van wettelijke aard — we zullen moeten afwachten. De eerste jaren bouwen we semi-permanent.”

En de inspecteur in de inspectie *Brenkelen*:

„Door de verplichting om *semi-permanent* te bouwen werd het bestuur der Hervormde school te Mijdrecht zózeer afgeschrikt, dat het besloot voorlopig nog maar met het oude gebouw van de opgeheven openbare school genoegen te nemen, hoewel dit reeds vóór de oorlog was afgekeurd. Deze afkeer van semi-permanente bouw lijkt mij aanvankelijk wat overdreven. Mijn geringe ervaring ermee maakt mij in mijn oordeel nog wat gereserveerd, maar wanneer ik zie wat tot nu toe tot stand kwam, dan ben ik over deze bouw toch niet ontevreden. Het uiterlijk van deze gebouwen is weliswaar zeer sober en draagt daardoor het stempel van de tijd waarin ze gebouwd zijn: die van onze zeer verminderde welvaart. Maar van binnen hebben deze scholen ongeveer alle comfort dat ook de andere moderne schoolgebouwen bieden. De lokalen en gangen zijn ruim en licht, zodat de kinderen in een prettige omgeving onderwijs ontvangen. Alleen de cementen vloeren van de lokalen en de gangen kunnen mij niet bekoren en ik geloof dat hier de zuinigheid de wijsheid bedriegt. Het goed schoonhouden van deze vloeren lijkt mij vrijwel onmogelijk.”

GEBREK AAN SCHOOLRUIMTE

Een der grootste problemen voor het onderwijs in de eerstvolgende jaren is ongetwijfeld het *gebrek aan schoolruimte*. Het zou geen moeite kosten om voor tal van gemeenten aan te geven hoe dringend vermeerdering van schoolruimte nodig is, maar ons is bekend dat al het mogelijke wordt gedaan om in de dringende nood te voorzien. Wel willen we er nog de aandacht op vestigen dat vooral in de *industrieplaatsen* tijdig de nodige maatregelen moeten worden genomen.

§ 6. Bijzondere voorzieningen

VACANTIEBEZIGHEID

De inspecteur in de inspectie *Utrecht* deelt het volgende mede omtrent het *Comité voor vakantie-ontspanning van schoolkinderen* „De jeugd van de straat”:

„Het Utrechts Comité voor vakantie-ontspanning van schoolkinderen „De jeugd van de straat” heeft verdienstelijk werk verricht ten bate van het schoolkind-met-vacantie. Doel en streven komen duidelijk uit in de naam van het comité, dat de dank verdient van ouders, kinderen, leerkrachten, politie, enz. Deze vacantiëzorg, aan de jeugd besteed, komt aan het lichamelijk welzijn der kinderen ten goede, behoedt hen voor verkeersgevaaren en baldadigheid en verlicht in niet geringe mate de zorg der ouders.”

Ook in andere plaatsen wordt soortgelijke arbeid verricht. De inspecteur in de inspectie *Amsterdam* schrijft daaromtrent:

„Om de jeugd ook in de vakantie bezig te houden organiseerde de politie op de „Eilanden”, samen met de jeugd- en buurtverenigingen, filmvoorstellingen.

Op verschillende punten werden leeszaaltjes geïmproviseerd, die druk bezocht werden.

Ook was er gelegenheid handenarbeid te beoefenen.

Zo werden er allerlei lantaarntjes en lampions gemaakt voor de optocht die op de laatste vacantiédag 's avonds werd gehouden.

Een toneelmiddag met voordrachten en muziek door de schooljeugd van alle scholen en met assistentie van de stufmuziek der politie had veel succes.

De personen der verschillende openbare, Prot.-Christelijke en Rooms-Katholieke scholen offerden hier één of meer vrije dagen voor op.

In los verband hiermee mag zeker genoemd worden het werk van de stichting S.I.V.A.¹⁾, het comité dat zich bezighoudt met het schoolkind in vacantietijd.

Ook de gemeente waardeert dit werk en heeft dan ook op de begroting 1949 een aanzienlijk hoger bedrag aan subsidie voor deze stichting uitgetrokken.”

WEDERZIJDSE BEZOEKEN STADS- EN DORPSLEERLINGEN

De inspecteur in de inspectie *Breukelen* deelt het volgende mede over *uitwisseling van bezoeken* van dorpsleerlingen aan de stad en van stadsleerlingen aan het dorp. Hij schrijft daaromtrent:

„In het afgelopen jaar is het mij opnieuw gebleken dat, wanneer in het belang van de kinderen een beroep wordt gedaan op de medewerking van ouders en belangstellenden in de opvoeding der jeugd, deze bereidwillig wordt verleend. Daardoor waren bijv. de leerlingen van een drielat plattelandscholen in de gelegenheid een uitstapje van meerdere dagen te maken naar de stad en konden zij omgekeerd de leerlingen der stadsscholen op hun dorp ontvangen. Zo werd onder de leuze: „Stad en land reiken elkaar de hand” eerst een Haagse school de gast van de openbare school van Benschop en gingen daarna de Benschoppers voor drie dagen naar Den Haag. Over de organisatie van een dergelijke onderneming moet men niet gering denken. Voor de huisvesting van 60 à 70 Hagenaartjes in Benschop was veler medewerking nodig. Maar ze werd vlot verleend. Het plan om naar Den Haag te gaan ontmoette aanvankelijk meer bezwaren. De mensen zijn hier nogal „teer” op hun kinderen, vertelde het schoolhoofd mij. Maar toen de zaak eenmaal beklonken was, werd ze ook royaal uitgevoerd. Met grote hartelijkheid werden de Hagenaars in juli op het vierkante dorpsplein van het stille Benschop begroet. Terwille van de opname voor de radio moesten de begroeting door de burgemeester en de gemeenschappelijke zang in plaats van des avonds reeds des middags plaatsvinden, maar verder werd het rijke programma punctueel volgens plan uitgevoerd. Wat hebben deze plattelandskinderen drie dagen genoten met hun Haagse logé's. Ze hebben met hen op enkele boerderijen het kaasmaken gevolgd, een steenfabriek en de zender van Lopik bezocht, maar zijn ook samen met hen naar de kersenboomgaard geweest en hebben ten slotte een gezellige hengelwedstrijd gehouden in de Benschopper Wetering. Het tegenbezoek in Den Haag werd voor de Benschoppers een nog groter evenement. Vanuit de stiltte van hun dorp, waar de drukte van het moderne verkeer nog nauwelijks aan ript, ineens voor enkele dagen in het voor hen aanvankelijk verbijsterende geroezemoes van het grote-stadsleven . . .

Ik kan me toch indenken de bezwaren die de ouders in het begin hiertegen inbrachten. Maar door een uitstekende leiding van de Haagse gastheren werd alles zó gearrangeerd dat de moeilijkheden van de aanpassing spoedig waren overwonnen. En behalve de herinnering aan vele bezienswaardigheden hebben deze dorpskinderen ook de herinnering bewaard aan enkele praktische lessen in veilig verkeer. Het geheel stond, zoals de burgemeester mij mededeelde, in het teken van de *culturele uitwisseling tussen stad en platteland*. De slagzin voor deze dagen moge wat pathetisch klinken, het doel om stad en land tot meerder contact en daardoor tot wat grotere wederzijdse waardering te brengen, werd hier zeker bereikt. Dit blijkt wel uit de correspondentie die nu nog verschillende kinderen met hun vriendjes in Den Haag voeren, uit de kleine verzamelingen foto's en ansichtkaarten van Den Haag die sommigen hebben aangelegd, en uit het feit dat in de Kerstvacantie verschillende Hagenaartjes opnieuw in Benschop bij hun pleegouders enkele dagen hebben geloged en ook omgekeerd Benschopper kinderen nogeens

¹⁾ S.I.V.A. = S(schoolkind) I(n) VA(cantietijd).

een bezoek aan Den Haag hebben gebracht. De horizon van de kinderen uit dit afgelegen en in menig opzicht in zichzelf besloten dorp is daardoor buitengewoon veruimd. Dat daarbij ook enkele pondjes kaas en spek hun weg vonden naar de nog altijd met deze artikelen schaars bedeelde grote stad, is voor Benschop van minder belang, maar zal de waardering van de stad voor het platteland zeker niet hebben geschaad."

SCHOOLREIZEN

Over het gunstige resultaat van *schoolreizen* schrijft de inspecteur in de inspectie *Hoorn* in zijn verslag:

"Vele scholen hebben in de afgelopen zomer weer schoolreizen ondernomen; verschillende scholen hebben langere of kortere tijd in jeugdherbergen op de Veluwe doorgebracht. De schoolreis is langzamerhand het hoogtepunt in het schoolleven geworden. Mits opgevat als instructieve schoolreis biedt zij werkelijk grote mogelijkheden, niet alleen ter verkrijging van de kennis der leerlingen, maar ook en vooral ten aanzien van haar opvoedende waarde. Niet alleen verschaffen de schoolreizen de gelegenheid tot verzameling van materiaal voor een belangstellingscentrum, maar op deze reizen vindt de onderwijzer ook in ruime mate de gelegenheid door te dringen in het zieleleven van zijn pupillen. Straks vormt de bewerking der waardevolle, levensechte onderwijsstof, neergelegd in een rijk geïllustreerd verslag, een kostbaar moment in het schoolleven. Ook van de zijde der ouders blijkt voor de schoolreizen grote belangstelling te bestaan."

TUBERCULOSEBESTRIJDING

De inspecteur in de inspectie *Zaandam* wijst op een nieuwe methode ter bestrijding van de tuberculose. Hij schrijft daarover:

"Thans hebben de schoolartsen in Noordholland besloten in de strijd tegen de tuberculose, ter opsporing van tuberculose-infectie, de tot nu toe gevolgde methode, de „reactie van Pirquet" te vervangen door een andere, nl. de „reactie van Mérieux", die geheel pijnloos is voor kinderen en in Frankrijk reeds veelvuldig wordt toegepast.

De schoolarts H. L. van Noort, van de dienst Zaanstreek-Zuid, schrijft hierover:

"Bij de meest gebruikelijke tuberculose-reactie, de reactie van Pirquet, worden met een klein mesje (vaccinostyle) of een boortje een paar krasjes of putjes in de huid aangebracht. Eén der krasjes wordt in een vooraf op de huid gebrachte druppel tuberculine gemaakt. Het andere dient voor controle. Tuberculine is een vloeistof, bereid uit een cultuur van tuberkelbacillen; er zitten geen bacillen in. De reactie van Mérieux is een Franse methode, waarbij een beetje vloeistof in de huid wordt gewreven. Het doet geen pijn. Het lijkt minder op „inerten", waardoor er ook minder principiële bezwaren tegen opgeworpen zullen worden. Bovendien is de aflezing gemakkelijker.

De schoolartsen in Noordholland hebben besloten gezamenlijk een onderzoek naar de doeltreffendheid van deze methode in te stellen. Daarvoor zullen zij, ieder bij een groot aantal kinderen, tegelijk met de oude reactie, waarvan we de resultaten kennen, ook de nieuwe uitvoeren en dan naderhand de resultaten vergelijken. Vallen ze gunstig uit, dan wordt in het vervolg de reactie van Mérieux de gebruikelijke reactie."

Ook buiten de kring van de schoolartsendienst wordt het resultaat van dit onderzoek met belangstelling tegemoetgezien."

De samenwerking tussen de leden van het Rijksschooltoezicht en de schoolartsen was steeds heel goed. De inspecteur in de inspectie *Hilversum* deelt het volgende mede over een onderzoek naar tuberculose onder de schoolbevolking van Bussum:

"Er werd een onderzoek ingesteld naar het voorkomen van tuberculose onder de schoolbevolking van Bussum. Bij alle leerlingen van de kleuterscholen, de lagere en de middelbare scholen (met uitzondering van de Gooise hbs en de Luijgaardschool) werd de reactie van Pirquet bepaald. Het volgende staatje geeft de uitkomsten van dit onderzoek:

VERSLAGEN HOOFDINSPECTEURS LAGER ONDERWIJS

Scholen	Aantal leerlingen	Reactie van Pirquet	
		Negatief	Positief
Kleuterscholen	702	695	7
Lagere scholen	5579	5232	347
Middelbare scholen	1534	1275	259
Totaal	5815	5202	613

De leerlingen met een positieve reactie (613) werden op het consultatiebureau voor tuberculosebestrijding te Hilversum doorgelicht. Bij 15 van hen werden afwijkingen gevonden, die een nader onderzoek noodzakelijk maakten. Van deze 15 leerlingen (10 van de lagere scholen en 5 van de ulo-scholen) bleken er 4 (resp. 3 en 1) een actieve tuberculose te hebben."

De toepassing van de *Wet van 7 December 1934 (Staatsblad no. 642)* geeft nog steeds moeilijkheden, doordat niet altijd vaststaat welke personen vallen onder de term *personeel in vaste of tijdelijke dienst*, waarvan in de Keuringswet gesproken wordt. De inspecteur in de inspectie *Amersfoort* schrijft daaromtrent:

"De controle op laatstgenoemde wet geeft vaak aanleiding tot moeilijkheden. Klachten over een groot tijdsverloop tussen aanvraag en keuring komen nog wel voor. Het verdient wellicht aanbeveling om reeds van de leerlingen der kweekscholen bij het eindexamen overlegging van een verklaring te eisen, deze verklaring een geldigheidsduur van 2 of 3 jaar te geven en de keuring niet afhankelijk te stellen van benoemingen. Deze wijze van doen biedt als voordelen dat iedere onderwijzer vroegtijdig werk kan maken van herkeuring en dat bij benoemingen spoed-keuringen niet al de onaangenaamheden daarvan achterwege kunnen blijven. Bovendien komen alle leerkrachten regelmatig ter controle."

De inspecteur in de inspectie *Brielle* deelt het volgende mede:

"Bij Ministeriële circulaire van 3 Januari 1948 werd ons verzocht maandelijks op te geven de leden van het personeel der verschillende scholen die niet in het bezit bleken te zijn van de gezondheidsverklaring. Dit zou dan bij onze bezoeken geconstateerd moeten zijn. Het zou dan ongeveer een jaar duren, voordat ik de uitkomst van dit onderzoek kon vaststellen. Gedurende die tijd konden door mutaties wel weer niet-gekeurde leerkrachten de kamplaat zijn binnengeslopen, zodat een definitief resultaat op korte termijn nimmer zou worden verkregen. Ik besloot daarom een kortere weg te bewandelen, zond omgaand een circulaire aan alle scholen en kon na een week vaststellen dat slechts 13 leerkrachten niet in het bezit waren van een deugdelijke gezondheidsverklaring. De uitslag van deze enquête viel mij mee. Al enkele malen had ik over deze materie gecorrespondeerd met de geneeskundig inspecteur van de volksgezondheid voor Zuidholland te 's-Gravenhage, die beweerde dat deze „wet" met voeten werd getreden. Ik heb hem het resultaat van mijn onderzoek medegedeeld en ik vermoed, dat genoemde inspecteur ook tot het besef is gekomen dat het met de gezondheidsverklaringen niet zo'n vaart loopt; althans in mijn inspectie kan de toestand bevredigend genoemd worden. Hierbij komt nog dat de „ontrouwe broederen", die zonder de vereiste verklaring de schaapskooi zijn binnengedrongen, een dwangbevel hebben thuisgekegen. Onmiddellijk hebben zij zich met Den Haag in verbinding gesteld, zodat het nu alleen maar aan de activiteit van het bureau ligt of er nog veel tijd verloopt. Het wonderlijke is, dat mij een paar gevallen van zeer nabij bekend zijn dat de „slachtoffers" het geld hadden gestort, het bewijs van storting met de aanvraag hadden verzonden en . . . de oproep soms twee maanden uitbleef. Zoek de fout!!"

De ervaring leert wel dat wijziging van deze wet dringend noodzakelijk is, waarbij zeker ook moet worden overwogen of niet moet worden overgegaan tot periodieke keuring na 3 of 5 jaar.

SCHOOL- EN KINDERTUINEN

De inspecteur in de inspectie 's-Gravenhage deelt het volgende mede omtrent de school- en kindertuinen in zijn inspectie:

„De gemeente 's-Gravenhage heeft al bijna 30 jaren de zgn. gemeentelijke school- en kindertuinen. Wie met de trein uit de richting Haarlem Den Haag nadert, ziet langs de spoorlijn een van die fraaie tuinen, waar schoolgaande kinderen onder deskundige leiding tuinarbeid kunnen verrichten.

De arbeid van deze zeer nuttige gemeentelijke instelling betreft:

- a. kindertuinen;
- b. schooltuinen.

Aan het verslag, door de directeur van die tuinen opgemaakt, ontleen wij enkele gedeelten, omdat deze een aardig beeld geven van het werk dat daar wordt verricht.

In de eerste plaats dus de *kindertuinen*.

Het aantal tuintjes bedraagt 3559, terwijl het aantal aanvragen voor een tuintje 6985 bedroeg. Bij de jongens bestaat meer liefhebberij dan bij de meisjes, ofschoon er toch nog 3285 meisjes zijn die er een tuintje op na houden. Verreweg het grootste aantal levert het glo, nl. 6541, tegen 29 voor het vgl. en 97 voor het ulo. Van het vgl. valt mij dit, eerlijk gezegd, tegen. De directeur schrijft hierover — en ik ben het volkomen met hem eens — het volgende:

„Het werk in de kindertuinen is niet alleen een nuttige besteding van vrije tijd. Het is veel meer. Het is voor vele kinderen een noodzakelijke aanvulling van hun dagtaak op school.

Het werk in de kindertuinen geeft compensatie voor het zitten in bedompte lokalen, kalmeert de zenuwen van de drukke leerlingen en geeft de bedeesde en stille leerlingen de kans zich buiten eens uit te leven. Hoe groot de invloed op het karakter is die er van geregelde, lichte arbeid in de vrije natuur uitgaat, is moeilijk te schatten”.

Wanneer er leerlingen zijn die voor tuinarbeid minder voelen, krijgen deze gelegenheid om te werken aan de inrichting en het onderhoud van aquaria en terraria, verzorging van de jeugdboerderij en de landbouwgewassen en het aanleggen van een herbarium.

Geregeld bezoeken de leerlingen in klasverband de *schooltuinen*. In 1948 kwamen er 48 974 tegen 43 267 in 1947. Eigenaardig is dat de lessen over onderwerpen uit de dierkunde iets meer bezoekers trokken dan die over plantkunde.

Enkele scholen vroegen om lesmateriaal voor plantkundelessen en bij sommige scholen verleende deze gemeentedienst zijn medewerking bij het inrichten van een herfsttentoonstelling.

Indien gewenst zorgt deze bij de ulo-scholen ook voor deskundige voorlichting bij klasse-excursies naar strand, duin en bos.

Ik meen goed te doen hier speciaal de aandacht op te vestigen. Het kan wellicht andere gemeenten een denkbeeld aan de hand doen, hetgeen de jeugd ten goede zou komen.

Deze school- en kindertuinen ontlasten bovendien in de grote steden de straat van een publiek dat tegenwoordig nogal eens lastig kan zijn, vooral voor het steeds drukker wordend verkeer.”

MOEILIJKE OPVOEDBARE KINDEREN

Omtrent de proef met *moeilijk opvoedbare* kinderen in de gemeente Haarlem deelt de inspecteur in zijn verslag het volgende mede:

„In mijn vorig verslag kon ik melding maken van de oprichting, bij wijze van proef, van enkele klassen voor leerlingen van gewone lagere scholen die behept waren met leer- en gedragsstoornissen. Door hun een aparte behandeling te geven in deze klassen wilde men nagaan of na enige tijd een zodanige verbetering was ontstaan dat zij weer zonder bezwaar naar hun oude school konden terugkeren.

Helaas heeft deze proef niet ongestoord doorgang kunnen vinden. Het vele werk aan de bijzondere behandeling van deze kinderen verbonden, aan het leggen van de gewenste contacten met ouders en leerkrachten, aan het regelmatig overleg met de psychiater, ciste zoveel van de beide onderwijzers dat het haar krachten te boven ging, zodat zij beurtelings ziekteverlof moesten aanvragen. Bij gebrek aan geschikte vervangers kon slechts één klas van 13 leerlingen in stand gehouden worden.

Het gemeentebestuur overweegt nu de oprichting van een zelfstandige school, die dan beter geoutilleerd kan worden en zal ressorteren onder het buitengewoon lager onderwijs.”

ONDERWIJS AAN ZIEKE EN ZWAKKE KINDEREN

Bovengenoemde inspecteur schrijft verder nog in zijn verslag:

„Leerlingen die wegens ziekte of zwakte lange tijd de school moeten verzuimen, dreigen daardoor ten achtere te raken bij hun medeleerlingen. Indien de eigen school of de ouders geen maatregelen kunnen treffen om dit te voorkomen, kan de hulp ingeroepen worden van de *Commissie voor onderwijs aan zieke en zwakke kinderen* te Haarlem, welke staat onder leiding van de directeur van de Gemeentelijke geneeskundige dienst. Deze commissie nodigt dan een leerkracht uit om de patiënt(c) thuis of in het ziekenhuis geregeld les te geven en betaalt daarvan de kosten. Zij is daartoe in staat door de subsidies welke zij ontvangt van de gemeenten Haarlem, Bloemendaal en Heemstede, en de bijdragen van donateurs.

Het nuttige werk van deze commissie is nog te weinig bekend. In het afgelopen jaar werden 12 leerlingen door haar geholpen.”

NEDERLANDSE JEUGD RODE KRUIS

Omtrent de actie van het *Jeugd Rode Kruis* schrijft de inspecteur in de inspectie *Middelburg* in zijn verslag:

„Vermelding verdient in dit verslag de grote activiteit van het *Jeugd Rode Kruis*, in welke actie reeds 50 Zeeuwse scholen betrokken zijn. Deze bemoeiingen geven aanleiding tot velerlei contacten onder de jeugd, zowel in als buiten de grenzen van ons land. Er zijn in deze inspectie enkele scholen waar een alzijdig internationaal contact bewust wordt gecultiveerd. Vooral wanneer de betreffende leerkracht ook andere scholen laat profiteren van de ontstane goodwill, wordt de genoemde activiteit tot een waardevolle factor in de opvoeding. De kinderen in Meliskerke mogen in dit verband dan ook wel even worden genoemd. Indien bij het geschetste contact het principe der wederkerigheid wordt gehuldigd, zodat elk ontvangen beantwoord wordt met een geven — zij het nog zo weinig —, kan een en ander op een gezonde basis blijven rusten. Al te dikwijls hebben bepaalde Nederlanders na de bevrijding jacht gemaakt op „gift boxes”, waardoor het peil van de gelegde contacten naar beneden werd gehaald. De werkwijze van het Jeugd Rode Kruis evenwel staat er m. i. borg voor dat de school voor de schadelijke factor van het eigen nut gespaard blijft.

Dat er ook binnen de grenzen van ons land op het aangegeven terrein prachtig werk mogelijk is, bewijst de in de afgelopen periode gevoerde actie te Drachten, Utrecht en Zeist. Daar was het doel van de medewerkende groepen van het Jeugd Rode Kruis een vriendschapsactie voor dorpen als Cadzand, Retranchement, Oostburg en Breskens. Jammer genoeg is het mij niet mogelijk steeds op de scholen aanwezig te zijn bij deze bezoeken vanuit overig Nederland. De Sinterklaasviering op de scholen te Cadzand en Retranchement, die verzorgd werd vanuit Drachten, leek mij echter te belangrijk om hier verstek te laten gaan. De Friezen hadden op de ambachtsscholen een complete installatie voor een kleuterschool laten vervaardigen, terwijl twee schoolbibliotheken en enige kisten met wandplaten eveneens een onderdeel van de actie vormden. De uitreiking van deze rijke collectie en van de pakketten voor de schoolgaande kinderen vond plaats op 3 December door een deputatie uit het hoge Noorden, met wie ook Sinterklaas en twee Zwarte Pieten waren meegekomen.

Een feest als het bovenstaande op twee pas gerestaureerde scholen en een dergelijk bewijs van intens medeleven van de zijde der Friezen mogen hier wel een bijzondere vermelding vinden.”

§ 7. De kosten van het onderwijs

STIJGING DER EXPLOITATIEKOSTEN

Vrijwel algemeen is men ervan overtuigd dat voor een behoorlijke exploitatie ener school de kosten thans veel hoger zijn dan vóór de oorlog. Verreweg de meeste gemeentebesturen moesten dan ook de kosten voor het openbaar lager onderwijs verhogen en daardoor werden de bedragen volgens de artikelen 55 en 101 der Lager-onderwijswet 1920 eveneens hoger gesteld. Toch blijven ook nu de verschillen nog groot. De inspecteur in de inspectie *Middelburg* schrijft hierover in zijn verslag:

„De vergoeding die beschikbaar wordt gesteld ter bestrijding van de kosten, bedoeld in het eerste lid van artikel 55bis der Lager-onderwijswet 1920, varieert zeer sterk. Te verwonderen is dit niet in een gebied waar de vaststelling afzonderlijk geschiedt in niet minder dan 49 gemeenten. Niet alleen is de grootte van het bedoelde bedrag afhankelijk van de omstandigheden waarin de als basis aan te nemen school (scholen) verkeert (verkeren), doch in vele gevallen ondervindt het ook de invloed van de opvatting welke men ter plaatse huldigt omtrent deze materie. Dat een en ander aanleiding moet geven tot een ongelijke uitvoering van de geldende wettelijke bepalingen, is zonder meer duidelijk. Globaal gezien laten de gemeenten zich in drie ongeveer gelijke groepen verdelen met als basis resp.:

- I. f 12—f 15;
- II. f 15—f 18;
- III. f 18—f 21.

Hierboven ligt een topklasse van 5 gemeenten met aanzienlijk hogere bedragen. Dit zijn zeer kleine gemeenten in de „zak“ van Zuid-Beveland met één enkele tweemansschool, waarvan het leerlingen-aantal om en bij het grensgetal 31 ligt.

Het behoeft wel geen betoog dat de aangegeven bedragen in meerderheid te laag zijn te achten en dat de scholen slechts tot een behoorlijke exploitatie zullen kunnen geraken, indien vrijwel over de gehele linie tot verhoging wordt overgegaan.

Tot nog toe is in dit geteisterd gebied de meeste aandacht gevallen op het herstel van de schade, aangericht door de oorlogshandelingen. De bedoeling was (en is) het scheppen van normale verhoudingen, d.w.z. de terugkeer tot een toestand van „normaal-functionnerende scholen“. Het aantal dezer scholen breidt zich geleidelijk uit. Waar het echter in de komende jaren de bedoeling moet zijn een en ander op het juiste peil te brengen, zodanig dat de exploitatie niet achterop geraakt, is een algemene verhoging van het bedrag per leerling thans geboden.

Hoewel het waar blijft dat in deze materie geen plaats is voor strenge uniformiteit, is er evenmin een plausibele aanleiding voor de bonte mengeling die men thans aantreft.

Op de basis van zekere algemeen geldige formules lijkt het mogelijk vele onbillijkheden op dit gebied te voorkomen.”

De snelle stijging van de kosten komt heel duidelijk uit in het volgende overzicht van de gemeente *Amsterdam* over de jaren 1946, 1947 en 1948. Achtereenvolgens werden daar de volgende bedragen per leerling beschikbaar gesteld:

	1946	1947	1948
Scholen voor glo	f 15,48	f 28,52	f 36,90
Scholen voor vglo	25,76	42,91	54,04
Scholen voor ulo	19,64	28,33	35,52

De zeer hoge kosten van het vglo worden vooral veroorzaakt door de snelle daling van het aantal leerlingen, mede als gevolg van maatregelen die door de Rijksoverheid werden getroffen.

MEDEWERKING DER GEMEENTEBESTUREN

De inspecteur in de inspectie *Hoorn* roemt de medewerking die hij van de gemeentebesturen mocht ondervinden. Hij schrijft daarover:

„De kosten van het onderwijs waren ook gedurende het jaar 1948 zeer aanzienlijk. De roep om vernieuwing van het onderwijs heeft zich ook uitgestrekt tot het vernieuwen der verouderde methoden en in een zeer groot aantal openbare en bijzondere scholen kon worden overgegaan tot het aanpassen der leerwijzen voor verschillende vakken aan nieuwere didactische inzichten. Talrijke gemeenten hebben zich grote financiële offers getroost om het onderwijs in de scholen radicaal op te heffen uit de min of meer achterlijke toestand waarin het meermalen verkeerde.

Over het geheel mag worden geconstateerd dat de samenwerking met de gemeentebesturen het onderwijs over de gehele linie zeer gunstig heeft beïnvloed en dat heel veel verouderde methoden konden worden opgeruimd.”

De inspecteur in de inspectie *Goes* is in dit opzicht minder tevreden. Allereerst geeft hij een opsomming van onvoldoende bedragen per leerling, die volgens artikel 55bis beschikbaar werden gesteld over het jaar 1947 en hij vervolgt dan:

„De karige gemeentelijke vergoedingen moeten in vele gemeenten aanmerkelijk verhoogd worden! In de periode van de vooroorlogse bezuiniging kon de schrielheid hoogtij vieren, tijdens de bezettingsellende was er voldoende reden te vinden om alles bij het oude te laten en nu, in het na-oorlogse tijdperk, bestaat het gevaar dat een wik-en-weeg-methode wordt toegepast.

Doch dank zij de krachtige medewerking van Gedeputeerde Staten van Zeeland, in het bijzonder van de heer A. Schour, is in 1948 een merkbare verbetering ingetreden.

Bij de talloze besprekingen tot verhoging van het bedrag per leerling gebeurt het heel zelden dat er door de gemeentebesturen een hartelijke bereidheid tot medewerking getoond wordt.

De schuld ligt echter niet alleen bij de gemeentebesturen.

Verschillende hoofden van scholen berusten veel te veel in een gestadige achteruitgang van het schoolgebouw en het onderwijs, alleen uit vrees voor plaatselijke gevoeligheden.

Ook van de oudercommissies bij het openbaar onderwijs moest in dit opzicht veel meer kracht en opwekking uitgaan. Van schoolbesturen die zijn samengesteld uit zeer bejaarde personen, valt gewoonlijk niet veel stuwwaarde meer te verwachten. Hun tijd zal het wel uitduren. De school aan de grootouders is gewoonlijk niet bevorderlijk voor de goede gang van zaken. Jonge bestuursleden, die zich volkomen van hun taak en verplichtingen bewust waren, wisten in het afgelopen jaar met veel moeite en na overwinning van veel tegenstand schone resultaten te bereiken.”

In het verslag van de inspecteur in de inspectie *Hilversum* lezen wij:

„De noodlijdendheid der gemeenten heeft — zij het ook door een voorlopige regeling — gelukkig een einde gevonden. Daardoor zijn de grenzen, ook voor het aanschaffen van leermiddelen, weer wat ruimer geworden. De nood van vele scholen, door de achterstand tijdens de bezetting ontstaan, eiste dit ook. De gemeentebesturen verlenen medewerking en tonen weer hun vroegere belangstelling in de goede behartiging der onderwijsbelangen.

De begrotingen worden weer op tijd behandeld en de gemeentelijke bijdragen in de kosten van het bijzonder onderwijs behoeven niet meer uit een vorige — soms drie of vier jaar oude — begroting te worden afgeleid. Er is weer opleving, er zijn weer mogelijkheden. Maar het onderwijs eist, door de duurte der leermiddelen, veel en ook de schoonmaak en het onderhoud vragen veel.”

Toepassing artikel 101ter

Het aantal gevallen waarbij door schoolbesturen toepassing van artikel 101ter der Lager-onderwijswet 1920 gevraagd werd, was over 1948 zeer groot. In de meeste gevallen bleek ook wel dat een behoorlijke schoolexploitatie met de toegerekende bedragen niet mogelijk was, maar er waren ook gevallen dat de schoolbesturen ten onrechte een verzoek tot verhoging der bedragen hadden ingediend.

Wij vertrouwen dat de gemeentebesturen een open oog zullen hebben voor de noden van het onderwijs en bij de vaststelling der beschikbaar gestelde bedragen daarmee rekening zullen houden. Wanneer dat inderdaad geschiedt, zal het aantal aanvragen om toepassing van artikel 101ter zeker sterk verminderen.

§ 8. *Het Rijkschooltoezicht*

MUTATIES

In de loop van het jaar 1948 hebben twee inspecteurs de dienst met pensioen verlaten. Allereerst de heer G. Ch. Dun, inspecteur van het lager onderwijs

in de inspectie *Alkmaar*. Wie bij het afscheid van de heer Dun aanwezig is geweest, heeft daar gehoord en gezien hoezeer zijn arbeid werd gewaardeerd. Vooral toen Dr. Wesselings hem mededeelde dat Hare Majesteit de Koningin hem benoemd had tot Officier in de Orde van Oranje-Nassau, werd hem een geestdriftige ovatie gebracht. De heer Dun kan met grote dankbaarheid terugzien op zijn langdurige arbeid bij het Rijksschooltoezicht.

Verder nam de heer J. B. Visser, inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie *Dordrecht*, afscheid van zijn arbeid. In een samenkomst ten stadhuiZe, die onder leiding stond van de wethouder van onderwijs te Dordrecht, werd hem dank gebracht voor het werk dat hij voor het onderwijs te Dordrecht en voor het onderwijs in het algemeen heeft verricht.

Hun plaatsen werden resp. ingenomen door de heren G. G. C. Vernooij en A. C. Verschoor.

De heer A. L. Dubel, inspecteur van het lager onderwijs in een ressort der inspectie *'s-Gravenhage*, werd overgeplaatst naar de inspectie *Deventer*. Zijn plaats werd ingenomen door de heer F. C. de Jood.

De inspecteur in de inspectie *Gouda*, Mr. H. J. Smidt, is van April af wegens ziekte niet in staat zijn werk als inspecteur te verrichten. Als waarnemer treedt op de heer E. H. Bos, inspecteur van het lager onderwijs in de inspectie *'s-Gravenhage*.

WERKZAAMHEDEN

De leden van het Rijksschooltoezicht konden regelmatig hun arbeid verrichten. Die arbeid vraagt de gehele mens, omdat de ervaring nu eenmaal leert dat in zeer veel gevallen het initiatief tot verbetering van het onderwijs van het Rijksschooltoezicht moet uitgaan.

CONSULENTEN LICHAMELIJKE OPVOEDING

De consulenten voor de lichamelijke opvoeding werken thans in zeer uitgestrekte gebieden, maar zij geven zich met prijsenswaardige ijver aan hun taak, die niet altijd gemakkelijk is, omdat het voor het geven van onderwijs in lichamelijke oefening nu eenmaal niet voldoende is dat men het onderwijs met animo geeft; daarvoor zijn ook andere kwaliteiten nodig, waarover niet iedereen beschikt. Wij zijn er echter van overtuigd dat de goede leiding der consulenten aan menige leerkracht weer het zelfvertrouwen heeft geschonken dat ook hij het onderwijs in lichamelijke oefening met succes kan geven.

ADMINISTRATIEVE AMBTENAREN

In de loop van 1948 heeft de heer T. W. van der Vegt ook afscheid genomen van zijn werk als administratief ambtenaar aan het bureau van de tweede hoofdinspectie. Bij zijn vertrek is hem dank gebracht voor het vele en goede werk dat hij in de tweede hoofdinspectie heeft verricht.

Als ambtenaar is thans opgetreden de heer J. K. de Raad, oud-hoofd ener school te Batavia.

De samenwerking met allen die op een of andere wijze met de dienst van de tweede hoofdinspectie in aanraking kwamen, was steeds van de meest aangename aard.

IC. VERSLAG HOOFDINSPECTEUR DERDE HOOFD- INSPECTIE

Provinciën Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel

LAGER ONDERWIJS EN VERVOLGONDERWIJS

1. *Toestand van het lager onderwijs in het algemeen*

1948 — GEDENKJAAR

Een verslag over de toestanden en belevenissen bij het onderwijs in het jaar 1948 moet wel aanvangen met de vermelding der gedenkdagen die in dat jaar werden gevierd en waarbij ook de (aandacht van de) schoolgaande jeugd in ons land ten nauwste werd betrokken. Volgaarne werd gevolg gegeven aan de wens van de Minister dat de school deze gelegenheden zou benutten om bij het opgroeiend geslacht diepe eerbied te wekken voor onze nationale symbolen en de liefde jegens ons Vorstenhuis te versterken. Met innige dankbaarheid mocht ons volk terugzien op de 50-jarige regering van Koningin Wilhelmina; ouders en kinderen leefden mede bij de troonsbestijging van Koningin Juliana; Neerlands zelfstandigheid en de democratische rechten van ons volk werden bij de herdenking van de Vrede van Munster en van de plechtige afkondiging van de herziene Grondwet van 1848 temeer als een heilig bezit gevoeld, nu de herinnering aan onderdrukking en knechtschap nog zo levendig was. Van tal van zegeningen mochten wij ons in 1948 weer met dankbaarheid bewust zijn!

VOORTGAAND HERSTEL

Van dankbaarheid vervuld mogen wij ook terugzien op hetgeen het jaar 1948 ons voor het onderwijs heeft gebracht. Het herstel, waarvan in het vorige jaarverslag kon worden gewaagd, heeft zich op velerlei gebied doorgezet. Aan nieuwbouw en verbouw van scholen en schoollokalen zal nog vele jaren lang aandacht moeten worden besteed, doch wanneer de inspecteur van *Hengelo*, in wiens amtsgebied door de oorlogsomstandigheden en door de snel toenemende bevolking wel de grootste achterstand aan *schoolruimte* bestaat, in zijn verslag kan schrijven:

„Toestemming werd verkregen voor de bouw van enkele schoolgebouwen, een toestemming welke ten dele reeds in 1947 werd verleend. Begonnen werd met de bouw van een lagere school te Enschede, een ulo-school aldaar en een ulo-school te Hengelo. Verder werd medewerking verkregen voor de bouw van een drietal Finse scholen, twee voor het glo te Enschede en één voor het glo te Beckum (gemeente Hengelo). Deze scholen komen in 1949 gereed en voor het onderwijs beschikbaar. Dit resultaat is zeer verheugend en heeft, eerlijk gezegd, mijn verwachtingen overtroffen. Er moge dan critiek worden geleverd op de prestaties van de Wederopbouw hier te lande, ik voel meer voor de bewondering voor het snelle herstel waaraan zoveel vreemdelingen hier te lande uiting geven. We zijn er weliswaar nog lang niet, speciaal niet waar het gaat om het inhalen van de achterstand, ontstaan door het normale accres der schoolbevolking, maar we vorderen dan toch verbluffend snel in de goede richting. Over de medewerking van ter zake bevoegde overheidsinstanties heeft de inspecteur in de inspectie Hengelo niet te klagen. Zijn we hier zwaar getroffen, we worden gelukkig niet vergeten”.

dan mag bij alle zorg een woord van hartelijke waardering niet onuitgesproken blijven.

Vanzelfsprekend is er nog veel achterstand en laat de algemene toestand nog veel te wensen over, doch de zichtbare vooruitgang werkt moedgevend. Veel verbeterd is ook het *leermateriaal*. De in het vorig jaar nog veelvuldig voorkomende klachten over schrijfmateriaal en papier zijn zogoed als achterwege gebleven. Aan de vernieuwing en verbetering van het meubilair wordt door gemeente- en schoolbesturen de nodige aandacht besteed. Ook te dezen aanzien geldt dat de toestand zienderogen verbeterd, al is ook een redelijk einddoel nog bij lange na niet bereikt.

TEKORT AAN ONDERWIJZERS

Ofschoon de verwachting dat in 1948 een einde zou kunnen komen aan het *tekort aan personeel* niet in vervulling is gegaan, is toch ook in dit opzicht veel verbetering ingetreden. Nog steeds echter valt het moeilijk, vooral in achteraf gelegen streken, in de vacatures te voorzien. In de grotere plaatsen is ook de woningschaarste van invloed. Daardoor ondervinden ook steden als Enschede en Hengelo, waar men voorheen over een ruime keuze van sollicitanten kon beschikken, thans moeite. Is er een ambtswoning beschikbaar, dan zijn er meestal ook wel gegadigden genoeg. Dikwijls komt het voor dat een benoemde leerkracht zich terugtrekt als hem blijkt, dat er geen passende woning beschikbaar is. Voorts is het ook nog altijd zo, dat men bij gebrek aan een voldoende aantal sollicitanten dermate in de keuze beperkt is dat deze wel moet vallen op een onderwijzer die voor een bepaalde plaats feitelijk minder geschikt wordt bevonden. Bijzonder hinderlijk is de volstrekte onmogelijkheid om in tijdelijke betrekkingen te voorzien. Ziekte of kort verlof van het vaste personeel leidt bijna overal tot onoverkomelijke moeilijkheden. In zulke gevallen moet nog vrij veelvuldig tot maatregelen worden overgegaan waardoor het onderwijs aan de school of aan een aantal klassen stagneert.

BRANDSTOFFENSCHAARSTE

Sluiting van scholen in verband met de brandstoffenschaarste kwam in het verslagjaar, mede tengevolge van de zachte winter, gelukkig niet voor.

LEERLINGENSCHAAL

Tengevolge van de gewijzigde bepaling ten aanzien van de *leerlingenschaal* (artikel 28) hebben veel tweemansscholen die in gevaar verkeerden een leerkracht te moeten verliezen, deze kunnen behouden. Aan een aantal éénmansscholen kon een tweede leerkracht worden benoemd.

VOORTGEZET GEWOON LAGER ONDERWIJS

Het voortgezet gewoon lager onderwijs is ook in het jaar 1948 een zorgenkind gebleven. Werkelijk goed ingerichte en in overeenstemming met de wettelijke bepalingen functionerende vglg-scholen telt de derde hoofdinspectie slechts weinige. Meestal zitten de leerlingen van het 7e en enkele van het 8e leerjaar bij de 6e klas of, wat nog vaker voorkomt, bij de 4e, 5e en 6e klassen, die de aan-

dacht van de leerkrachten wel dermate in beslag nemen dat er weinig gelegenheid overblijft om aan deze leerlingen het hun toekomende onderwijs te geven.

„Brieven schrijven, formulieren invullen, wat eenvoudig boekhoudwerk, een spoorboekje hanteren en dergelijke bezigheden vormen ongeveer de hoofdschotel van wat als voortgezet lager onderwijs herkend kan worden”, zegt de inspecteur van *Deventer*. Van handenarbeid is meestal en van huishoudkunde natuurlijk in het geheel geen sprake.

De zorg voor het uitmondingsonderwijs aan deze leerlingen wacht op twee dingen: een definitieve wettelijke regeling en een enigszins omlijnd directief voor het onderwijzend personeel ten aanzien van leerstof, didactiek en methode. Wat het laatste betreft hebben de cursussen welke door de vakverenigingen worden georganiseerd, reeds nuttig werk gedaan. Voldoende en algemene bezinning op dit gedeelte van de onderwijzerstaak kan echter slechts haar beslag krijgen, als in de nog zo onduidelijke positie van het voortgezet onderwijs klaarheid wordt gebracht.

De berichten over de enkele vglo-scholen luiden over het algemeen gunstig, ofschoon ook daar tengevolge van de onzekere toestand een terugslag in de resultaten en, kan het anders, ook in het élan van de leerkrachten te bespeuren valt.

UITGEBREID LAGER ONDERWIJS

Het uitgebreid lager onderwijs floreert als immer. Ook in 1948 werden enkele nieuwe ulo-scholen gesticht, terwijl schier alom plannen bestaan om tot oprichting van meer ulo-scholen te komen. In mijn vorig jaarverslag heb ik deze groei vrij beangstigend genoemd. Ik laat hierover thans enkele inspecteurs aan het woord.

De inspecteur van *Deventer* schrijft:

„Het ulo heeft in de loop der jaren wel een zodanig eigen karakter gekregen dat bij deze tak van onderwijs praktisch weinig nieuwe gezichtspunten zijn geopend. De ulo-scholen in deze inspectie kunnen in doorsnee de toets der critiek wel doorstaan. Er wordt hard gewerkt, met matig materiaal. De ulo-onderwijzers klagen over het verminderde intellectuele peil der leerlingen, een klacht die helaas al zo dikwijls gehoord is. *Blijkbaar geeft artikel 11, sub 3, der Lager onderwijswet 1920 geen garantie voor het criterium van toelating tot de ulo-school.* Het hoofd der ulo-school bepaalt eenvoudig, welke leerlingen hij kan toelaten. De ervaring leert, dat er ook hier verschillende wegen zijn die naar Rome leiden. De ene school houdt toelatingsexamen — een overigens weinig gebruikt selectiemiddel. De andere heeft met de hoofden der lagere scholen een „gentlemen's-agreement” gesloten: zonder toestemming van deze hoofden laat het ulo-hoofd niemand toe. Hij komt daarmee niet in strijd met de wet: dit is zijn criterium van toelating. In het algemeen kan dit systeem alleen goed werken als er een goede samenwerking bestaat tussen de hoofden van de glo-scholen en die der ulo-scholen. Deze samenwerking voorkomt echter niet, dat tal van leerlingen op de ulo-school komen, die er niet thuishoren. Doch wat doet men als het bestaan van de school op het spel staat? Er zijn in deze inspectie 2 tweemansscholen, die uiteraard een kwinjend bestaan leiden. Een van deze scholen is met haar jaargemiddelde zelfs beneden de 30 gekomen; voor 1949 heeft zij echter haar tweede leerkracht ex artikel 56, 2e lid, der wet mogen behouden. Deze school ontvangt haar leerlingen hoofdzakelijk van één school voor glo met ruim 500 leerlingen. Het is wel duidelijk dat hier van een gezonde opbouw nooit sprake kan zijn. Het hoofd van de hierbedoelde school voor glo, een zeer deskundig man, die zijn leerlingen regelmatig test, komt voor de toegelatenen tot de ulo-school tot een intelligentiequotient dat vaker beneden dan boven de 100 ligt. Deze leerlingen zouden het in zijn prachtige vglo-klasse goed hebben, maar — de ulo-school moet op de been gehouden worden. Mijn geachte ambtsvoorganger heeft mij reeds op deze ongewenste

toestand geweest. Ik ben het met zijn opmerkingen volkomen eens. De redactie van bovenaangehaald wetsartikel is echter zo ruim dat er m. i., anders dan door overreding, geen kans is, hier op grond van de wet in te grijpen.

Gezien de neiging, om coûte que coûte in ulo-scholen te liefhebben — overigens een verschijnsel dat niet alleen in deze streek van ons land voorkomt — lijkt het mij een gezonde onderwijspolitiek naar middelen te zoeken, waardoor, met behoud van de wettelijk gewaarborgde rechten om scholen te stichten, een restrictie in de wet wordt vastgelegd, waarbij streekscholen voor iedere richting een *behoefte-element* wordt ingevoerd. Met miniatuurschooltjes is geen enkel onderwijsbelang gediend."

De inspecteur van *Hengelo* rapporteert:

„Waar haalt men op de duur de leerkrachten vandaan die op de eerste plaats voldoende bevoegdheden bezitten om aan alle eisen te kunnen voldoen en die verder ook nog meer dan één klas voor hun rekening moeten nemen? Ik betwijfel of men bij het stichten van ulo-scholen deze vraag stelt.

„Overdaad schaadt" — het geldt ook hier en dit zal blijken wanneer aan de stijging van het ulo een einde is gekomen. Merkwaardig is het ontbreken van geschikte huisvesting voor een nieuwe school in dit opzicht een gelukkige omstandigheid.

Wellicht leidt de noodzakelijkheid van beraad, op langer termijn dan anders nodig ware, er toe, dat stichting van een school achterwege blijft, die, ware zij eenmaal tot stand gekomen, haar bestaan niet had kunnen rechtvaardigen, desillusies had veroorzaakt en andere instellingen had geschaad. Een goede kant van de slechte tijdsomstandigheden!

De vraag lijkt mij gewettigd of het op die manier de goede kant uitgaat, of niet veel eerder het gevaar dreigt van een soort overproductie. Is het hoogtepunt bereikt of misschien reeds overschreden, dan komt men in de verleiding leerlingen op te sparen die qua aanleg bij het voortgezet onderwijs niet thuishoren. En men klaagt nu al over een te hoog percentage minus habentes.

Wil een ulo-school haar taak goed of ook maar behoorlijk kunnen vervullen, dan moet ze niet te klein wezen; twee- of driemansscholen hebben het al te zwaar.

Gelijk ik boven reeds opmerkte, treffen we bij deze tak van onderwijs veel leerlingen aan voor welke niet al te hoge eisen gesteld worden, die een bescheiden plaats in de maatschappij zullen innemen, doch daarmee ook tevreden zijn. Vele van hen komen op kantoren terecht. Dit aantal zal m. i. binnenkort beduidend kleiner worden; de kantoren bieden geen plaats meer, meisjes gaat nog, jongens maken weinig kans."

In het verslag van de inspecteur van *Leenwarden* lezen wij:

„De ulo-scholen zijn nog steeds florerend; veel leerlingen (te veel leerlingen) gaan ieder jaar over naar het ulo. De onvoldoende gelegenheid tot het volgen van vgl-o is mede oorzaak dat ouders hun kind één of twee jaar de ulo-school laten volgen, zonder dat zij het voornemen hebben de leerling de school te laten aflopen. Nóch de leerlingen noch de ulo-scholen zijn hiermee gebaat."

De inspecteur van *Winschoten* schrijft ten slotte:

„Het is mij gebleken bij een bezoek aan enkele ulo-scholen van het zeer kleine type, de tweemans-ulo-scholen, welke hun bibit moeten ontvangen van één of twee lagere scholen, dat dit kleine arcaal wel zeer beslissend is voor het peil waarop deze ulo-scholen staan en noodgedwongen moeten staan. Betreurd moet daarom worden dat de stichting van zulke kleine ulo-scholen in onverminderde mate voortgang vindt; flinke streekscholen waren zeker verkieslijker, ook wat de mogelijkheid van behoorlijke personeelsbezetting betreft. Vele leerlingen, abiturienten van de 6e klas der lagere school, gaan ter wille van de bestaanszekerheid der betrokken ulo-school vaak deze school bezoeken en verlaten deze inrichting te verdwijnen. De verhoudingsgetallen komen op deze wijze zeer ongunstig te liggen. Vele dezer leerlingen, die qua aanleg en bestemming niet op de ulo-school thuishoren, bevolken deze inrichting vaak niet in de laatste plaats omdat iets meer geëigends ontbreekt. Het platteland heeft in de eerste plaats goed geoordeelde vgl-o-streekscholen nodig en daarnaast dezelfde soort ulo-scholen. Op deze wijze zullen beide soorten van onderwijs didactisch en economisch verantwoord zijn."

Met deze laatste conclusie moet men het m. i. wel ten stelligste eens zijn. De waardering voor eerlijke arbeid met de handen is te gering geworden, het verlangen naar de „white collar" te groot. Tal van leerlingen die thans de ulo-

scholen bevolken, behoren op de vgl- en de nijverheidsscholen thuis. Veelal verlaten zij na één of twee jaren de ulo-school; indien zij er blijven, loopt het op een teleurstelling uit. Het kan niet anders of het aantal afgewezenen bij de mulo-examens moet in de naaste toekomst stijgen, tenzij de eisen, bij deze examens gesteld, worden verlicht. Tot dit laatste bestaat bij de organiserende verenigingen, terecht, weinig neiging. Het komt mij voor, dat ten spoedigste door wettelijke maatregelen aan het reeds bij herhaling gesignaleerde euvel paal en perk dient te worden gesteld.

INDUSTRIALISATIE

Een onderwerp dat steeds meer de aandacht moet trekken, is de voortschrijdende *industrialisatie* van ons land.

De inspecteur van *Emmen* schrijft daaromtrent:

„Het veen zal binnen een beperkt aantal jaren zo ver zijn afgegraven dat het niet meer voldoende arbeidsgelegenheid kan bieden.

Ook in de landbouw en de veeteelt en het kleine ambachts- en middenstandsbedrijf bestaat deze gelegenheid lang niet in voldoende mate.

Wil men de misère van een permanent gebrek aan werkobjecten zoveel mogelijk voorkomen, dan zal tot verdere *industrialisatie* moeten worden overgegaan.

Het is echter voor de betrokkenen geen eenvoudige opgave om van het zware doch betrekkelijk vrije seizoenwerk in het veen over te gaan naar de fabriek met haar vaste werktijden. Dit vereist een geestelijke omscholing, welke vermoedelijk moeizamer zal verlopen dan de technische omscholing.

Het is dan ook mee om die reden dat in de gemeenten Emmen en Schoonebeek een stelselmatige actie wordt gevoerd, teneinde de ouders er van te doordringen dat het noodzakelijk is de kinderen een *ruk* te laten leren.

De gemeente Schoonebeek heeft reeds enige tijd geleden een studiefonds gesticht, waaruit aan ouders een tegemoetkoming kan worden verleend in de noodzakelijke kosten van vervoer en studie van hun kinderen.

De burgemeester bepleitte persoonlijk op ouderavonden der diverse scholen de noodzaak van voortgezet onderwijs, hierbij wijzend op het feit dat het agrarische- en het veenbedrijf niet meer voldoende garantie voor bestaanszekerheid aan de gehele bevolking bieden. De N.A.M.¹⁾, die haar boringen en olievinning voor een zeer groot gedeelte verricht op grondgebied van deze gemeente, heeft behoefte aan technisch en administratief personeel, dat mede door de bevolking ter plaatse kan worden geleverd. Op deze wijze werd de bevolking wat meer vertrouwd gemaakt met deze structuurwijziging, hetgeen te meer gewenst is, nu mag worden aangenomen dat de N.A.M. haar werk in deze streken nog een behoorlijk aantal jaren zal voortzetten.

Ook de gemeente Emmen, waar de laatste jaren tal van fabrieken zijn verzezen, heeft het probleem van de voorschooling van jeugdige veenarbeiders aangevat en ter bestudering aan een commissie gedelegeerd.

Voor een deel staat de lagere school buiten dit probleem.

Tot op zekere hoogte echter heeft de volksschool, welke moet voorbereiden voor „het leven“, hier een taak, welke niet gering mag worden geacht.

De enige „volheid“ die het leven, materieel bezien, in de veenstreken een lange reeks van jaren heeft geboden, was voor het grootste percentage een centonige afwisseling van: zo vlug mogelijk van school, in het veen werken, steun trekken, veenarbeid, weer steun trekken enz. enz.

Voorwaar een grauw en troosteloos bestaan, waarbij de school door maar al te veel ouders als een kwaad — niet eens noodzakelijk in hun ogen! — werd gezien.

Door de hierboven genoemde commissie, waarvan ondergetekende deel uitmaakt, werd o. m. het

¹⁾ N.A.M. = N(ederlandse) A(ardolie) M(aatschappij).

volgende plan de campagne opgesteld en gedeeltelijk reeds uitgevoerd, waarbij men zich realiseerde dat dit werk over een meerjarige periode moest worden gezien:

1. Op de lagere school moet propaganda worden gemaakt voor de diverse vakopleidingen, waarbij echter geen *bepaald* vak mag worden genoemd.
 2. Oriënterende folders betreffende de diverse mogelijkheden zullen voor de personen der scholen worden samengesteld, terwijl eveneens een eenvoudige folder ter verspreiding onder ouders wordt gereedgemaakt.
 3. In de diverse buurtschappen en dorpen worden kleine werkgroepen gevormd, waarin de hoofden van scholen zitting hebben.
 4. Een oriënterend resumé zal worden samengesteld om te dienen als leidraad voor een bespreking op de oudersavonden.
 5. Door middel van een enquête zal worden nagegaan om welke redenen de leerlingen die wel de nodige capaciteiten hadden voor het volgen van voortgezet onderwijs, dit niet deden.
- Als voorlopig resultaat van deze actie, waaraan door de scholen met grote belangstelling werd deelgenomen, kan worden vermeld dat ook de gemeente Emmen een „studiefonds” heeft gesticht en dat het vraagstuk der „beroepskeuze” opnieuw actueel is geworden.”

Ook elders is het industrialisatie-vraagstuk in studie genomen en worden maatregelen voorbereid.

§ 2. De lagere scholen, haar werkwijze en haar resultaten

ONDERWIJSVERNIEUWING

Zij het „en gros” of „en détail”, geconstateerd mag worden dat bij een niet onbelangrijk deel van het onderwijzend personeel in deze hoofdinspectie de aandacht voor *onderwijsvernieuwing* of — *verfrissing*, in het algemeen dus de bezinning op de arbeid, levendig blijft. De onderwijzers worden daarbij zo goed mogelijk geholpen door de voorlichting van allerlei aard die hun wordt geboden. Aan de initiatieven van de zijde van het schooltoezicht is een einde gekomen, doordat de vakverenigingen, in het genot van Rijkssubsidie gesteld, dezelfde arbeid ondernamen en een teveel aan cursussen, weekends en wat dies meer zij diende te worden voorkomen.

Wel werden nog onder auspiciën van het schooltoezicht *cursussen* voor de leerkrachten bij het ulo op de volkshogeschool te Havelte gehouden, die als steeds veel belangstellenden trokken. De berichten over de bijeenkomsten welke door de vakverenigingen worden belegd, luiden, zij het niet onverdeeld, gunstig. De ernstig werkende leerkracht kan er veel leren wat hem in de school te pas komt; zijn persoonlijke instelling wordt ten goede gericht. Een bezwaar is soms dat sprekers, niet ten volle met de situatie in de verschillende streken van ons land op de hoogte, „met veel élan open deuren intrappen”, zoals de inspecteur van Emmen zegt, die aldus voortgaat:

„Het heeft geen zin een methode af te breken, wanneer deze in de streek waar de cursisten vandaan komen, al in geen jaren meer wordt gebruikt.
Het heeft geen zin te fulmineren tegen het leren van gravenhuizen en Engelse oorlogen, wanneer deze reeds lang taboe zijn voor het auditorium, enz.
Wanneer het echter de vakverenigingen zal gelukken de cursisten een duidelijke en praktisch te volgen weg te wijzen, om hen in te leiden en verder te brengen in het doorschouwen van de pædagogische en didactische mogelijkheden, in de vreugde en de smart van het zelf denken — zie, dan zullen de organisaties zich de dank van tallozen waardig maken, omdat ze niet alleen voor de materiële belangen der leerkrachten, maar ook voor de ideële belangen van de aan de leerkrachten toevertrouwde kinderen, zich hebben ingezet.”

Van de vele initiatieven in kleinere kring noem ik dat van de afdeling Groningen van de Vereniging voor mulo, die in de herfstvacantie voor de leerlingen van ulo-scholen op de volkshogeschool Oldörp bij Uithuizen een vierdaagse bijeenkomst organiseerde, waarop gesproken werd over sport, het volkshogeschoolwezen, de beroepskeuze, over zang en muziek, over de schilderkunst en over de vrije-tijdbesteding. Daarbij werden wandeltochten gehouden, terwijl er op de avonden gelegenheid werd gegeven tot het houden van voordrachten door de leerlingen en tot discussie.

Een comité in de inspectie Emmen belegde op initiatief van de inspecteur een driedaagse conferentie voor de jongere leerkrachten die pas de school waren binnengetreden. Bij de opening waren tal van gemeente- en schoolbesturen aanwezig, die na de inleidende rede van de hoofdinspecteur met grote belangstelling aan de besprekingen deelnamen.

De inspecteur van Leeuwarden belegde een bijeenkomst uitsluitend voor de leerkrachten op Terschelling, die door de verre reis minder gelegenheid hebben, de cursussen op het vasteland te bezoeken. Ook daar waren het gemeentebestuur en de schoolbesturen aanwezig en betoonden veel belangstelling, welke tot een tastbaar resultaat leidde doordat het gemeentebestuur besloot tot de aanschaffing van een filmtocstel om de N.O.F.-films op de zes scholen die het eiland telt, te kunnen vertonen.

Vrijwel alle inspecteurs rapporteren uitermate gunstig over de kleinere, de één- en tweemansscholen.

Zo schrijft de inspectrice van Dokkum:

„Opvallend is dat juist bij de kleinere scholen het *taakwerk* de grootste ingang vindt. Van deze wijze van werken op de één- en tweemansscholen zie ik de gunstigste resultaten. Er gaat weinig tijd verloren; de kinderen komen binnen en vinden voor elke klas de taak op het bord aangegeven en binnen enkele minuten is een ieder aan het werk. Zeer speciaal komen in dit opzicht naar voren de éénmansschool te Nes en die te Driesum. Het hoofd van laatstgenoemd schooltje, dat thans tweemansschool is geworden, weet ook zijn ideeën naar buiten uit te dragen en zal op de eerstvolgende N.O.V.-cursus te Kortheemmen inleiden het onderwerp: „De problemen der kleine scholen”. Juist op de kleine schooltjes kan de sfeer zo aardig en gemoedelijk zijn. Zo vond ik in het najaar op een tweemansschool bij de onderwijzeres in klasse 1, 2 en 3 met een 20-tal leerlingen het gehele lokaal staan in het teken van de herfst. Alles wat de natuur bood in die tijd van het jaar was door de kinderen verzameld, meegebracht naar school en tentoongesteld, terwijl de onderwijzeres de opeenvolgende gebeurtenissen uit een kabouter-herfst-verhaal aanschouwelijk had voorgesteld op aan elkaar geplakte stukken kaftpapier die langs de muren waren gespannen. De gehele klas leefde mee in dit toverland.”

De inspecteur van Sneek wijst op de tweemansschool te Terzool, waar met „vernieuwd onderwijs” uitstekende resultaten worden bereikt. Het hoofd ontvangt veel collega's, die met de kennisneming en bestudering van zijn werkwijze hun voordeel kunnen doen.

Het feit dat in deze kleine scholen veel moet worden overgelaten aan de zelfwerkzaamheid van de leerlingen, oefent, indien de leerkracht een vakman is, blijkbaar een gunstige invloed uit. In zekere zin is het jammer dat zulke uitnemende onderwijzers maar al te spoedig elders worden benoemd, al kunnen zij ook op hun nieuwe omgeving stimulerend werken.

Zo zijn er vele lichtpunten. Hier en daar vindt men die ernstig studerende en steeds opnieuw pogende onderwijsmannen en -vrouwen, die vaak bijna onopgemerkt, hetzij over het geheel, hetzij op bepaald gebied, tot uitstekende resul-

taten komen. Thans rijst de vraag of ten aanzien van de onderwijsvernieuwing de periode der inleidende besprekingen niet in zekere zin moet worden afgesloten, al blijven deze cursussen, voordrachten en excursies ook in de toekomst hun waarde behouden. Naar mijn mening kan en moet de kracht waarop ik doelde, langs georganiseerde weg worden geleid en benut. Ik zou in enkele centra van mijn hoofdinspectie een instituut wensen, waarop de onderwijzers, nadat zij een aantal jaren in de praktijk werkzaam zijn geweest, wederom ter school gaan, een maand lang bijvoorbeeld. Door bevoegde krachten zouden daar algemene inleidingen moeten worden gehouden op paedagogisch en didactisch terrein, maar ook en vooral zouden de mensen die in de praktijk hun waarde hebben bewezen, er „voor de klas moeten staan”. De onderwijzers en onderwijzeressen zouden van die practici in klasseverband les moeten hebben, volgens rooster, zoals dat in de scholen gebruikelijk is; les in taal, rekenen, „werkelijkheids”- („zaak-”, „levens-”) onderwijs, zingen, tekenen, handenarbeid en handwerken, zodat zij op directe wijze en „aan den lijve” ondervinden hoe het onderwijs volgens de nieuwere zienswijzen kan worden gegeven. Zulk een instituut zou heilzaam werken, vooral voor de velen die met ernst en toewijding thans de bijeenkomsten bezoeken, doch het gehoorde zo moeilijk in praktijk kunnen brengen. Dit zou ook nuttig zijn voor de zeer jonge leerkrachten en voor de leerlingen van de hoogste klassen der kweekscholen. Zeker ook voor hen, want de hier volgende ervaring van de inspecteur van Emmen staat stellig niet op zichzelf:

„Het zou goed zijn, wanneer de leerkrachten gedurende de eerste jaren dat zij voor de klas staan, op gezette tijden eens bij elkaar konden worden geroepen om de moeilijkheden in hun schoolwerk te bespreken en hen door bekwame onderwijsmannen te doen voorlichten en instrueren.

Nog te veel wordt de theorie van de kweekschool gescheiden van de praktijk in het klaslokaal. Als illustratie hiervan moge het volgende dienen:

Als gecommitteerde bij het eindexamen van een der kweekscholen kon ik constateren, dat de moderne inzichten betreffende het taal- en het tekenonderwijs op duidelijke wijze voor de leerlingen waren behandeld en ook door hen verwerkt waren. Na ruim een jaar ontmoette ik een der leerlingen dier kweekschool als leerkracht in een 3e klas. Alles geschiedde op de ouderwetse wijze, zowel bij het taal- als bij het tekenonderwijs. Op mijn vraag waarom het geleerde van de kweekschool niet in praktijk werd gebracht, kwam als verbaasd antwoord: „Ja, waarom ook niet. Maar ik heb er niet aan gedacht!”.

Naar mijn vaste overtuiging is de tijd aangebroken dat in de behoefte tot her-scholing van het onderwijzend personeel, hetzij op de boven geschetste, hetzij op soortgelijke wijze, moet worden voorzien.

Het onderwijs in de vakken, genoemd in artikel 2 der Lager-onderwijswet 1920, geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen.

NEDERLANDSE TAAL

Bij *Nederlandse taal (lezen)* wordt nog steeds te weinig aandacht geschonken aan de mondelinge uitdrukking van gedachten, inzonderheid ook aan het reciteren. De inspecteur van Zwolle schrijft daaromtrent:

„De motiveringen om „er niet aan te doen” zijn vele en velerlei. Hier zijn de kinderen te jong, daar te verlegen, ergens anders reeds te oud, weer elders ontbreekt het aan geschikte gedichten of heeft men geen tijd voor dergelijke nieuwigheden. Ook gaf men als motief op, dat de kinderen geen begrip hebben voor poëzie. Geen van deze bezwaren is natuurlijk steekhoudend en het milieu speelt ook geen

rol. Was het niet in een eenvoudig dorp met een vrij stijve boerenbevolking, dat wat ruwe jongens uit klas zes een gedicht reciteerden, zo zuiver, zo puur dat de dialectische uitspraak niet hinderde. Was het niet prachtig zoals de kleintjes uit een eerste klas hun simpele kinderversjes opzegden, zo lief en vrij, zo rustig, met zo'n kostelijke mimiek dat ik gaarne al die „bezwaarden" er met de oren bij had willen slepen."

Inderaad, de „bezwaarden" zouden onder meer aan de reeds eerder genoemde school te Terzool hun licht eens kunnen opsteken. De inspecteur vervolgt:

„Het is onbegrijpelijk dat men op Prot.-Christelijke scholen, waar elke Maandag een „versje" wordt opgezegd, deze gelegenheid laat passeren om dit „op toon" te doen. Want deze versjes, de oude psalmen en prachtige gezangen, met hun zuivere en krachtige toon, lenen zich uitstekend voor reciteren. In plaats van dat de eerbied door dit declamatorisch opzeggen vermindert, wordt daardoor het begrip verhoogd en daarmee kan gelijkelijk stijgen de eerbied voor hetgeen in deze oude historische dank-, lof- en strijdlieden wordt uitgedrukt."

„Wat is de indruk van het onderwijs in de Nederlandse taal?" vraagt de inspecteur van *Deventer* zich af, en zijn bevindingen beschrijft hij als volgt:

„Kinderen, gebogen over hun schriften, ijverig zoekend naar de verborgenheden achter de streepjes of puntjes die de drukker even ijverig door hun boek heeft gezaaid, of trachtend hun gedachten in juiste vormen te gieten als zij tot opdracht hebben een opstel te maken, tenzij ze zich hebben vast te bijten in de ongewissheden van een controle-dictée.

Brengt al dat schriftelijk werk zijn rendement werkelijk op? Ik zou deze vraag niet zonder meer kunnen beantwoorden, maar de uitkomsten wekken vaak twijfel. Om een voorbeeld te noemen: is men zich duidelijk bewust van de bijzondere moeilijkheden van het dictée? Visuele dictée's: accoord. Dictée's van woorden met bijzondere spellingsmoeilijkheden: accoord. Ik zou echter een beroep op alle leerkrachten willen doen, wanneer het gaat over de dictées waarin het werkwoord met al zijn listigheden de hoofdrol speelt. Training van de *eenvoudige* gevallen is noodzakelijk, doch laat het bij die eenvoudige gevallen blijven. Waarom niet een dictée uit een eenvoudig leesboek? Een dictée dient immers ter controle op de schrijfwijze van een natuurlijk stukje Nederlands!

De *mondelinge* verzorging van de Nederlandse taal mag wel bijzonder geaccentueerd worden. Hier grijpen taal en lezen in elkaar. Terugvertellen van het gelezene, klasgesprek, reciteren van eenvoudige gedichten, het wordt nog te weinig regelmatig aan de orde gesteld."

De algemene mening dat het *mondeling* taalgebruik niet tot zijn recht komt, wordt door de inspecteur van *Ommen* aldus tot uiting gebracht:

„Noch bij het lezen, noch bij de lessen in de Nederlandse taal maakt men voldoende gebruik van de mogelijkheid de kinderen door het leren en opzeggen van gedichtjes de nodige vrijmoedigheid te doen verkrijgen, terwijl dit ongeacht andere voordelen een juist gebruik van de Nederlandse taal bevordert kan. Ter gelegenheid van een schoolfeestje of ouderavond wordt veleens een dialogie of toneelstukje opgevoerd. In de gevallen waarbij ik tegenwoordig kon zijn, moest ik constateren dat de kinderen zich nog niet van de gedrukte tekst hadden kunnen losmaken. Het bleef nog *lezen* — en dan nog niet eens op de natuurlijke toon — van het voorgedragene."

Een veelvuldig voorkomend euvel is ook dat de onderwijzers en onderwijzeressen niet voldoende op *eigen* spreken letten. Menige leerkracht die in de buurt van zijn geboorteplaats wordt aangesteld en daar ook blijft, kan zich zeer moeilijk aan zijn dialect onttorstelen.

SCHRIJVEN

Het *schrijven* schijnt over het algemeen, mede door het betere materiaal, bevredigend te zijn. „De koordschriftmethode wint", zo bericht o.m. de inspecteur van *Leenwarden*, „nog steeds terrein. Op de scholen waar dit schrift werd ingevoerd, is men over de resultaten, zowel wat duidelijkheid als snelheid betreft, zeer

tevreden." Dat men overigens bij het vaststellen van zijn methode zich goed moet vertrouwd maken met de *grondslagen* daarvan en ook zelf het gekozen schrift dient te beheersen, schijnt niet alom te worden ingezien.

De inspecteur van Ommen schrijft:

„Twee soorten schrift strijden om de voorrang: *schuinschrift* en *steilschrift*. Blokschrift komt op een enkele school voor. Men gaat echter weer tot een ander schrift over, wanneer men niet kan bereiken wat men verwacht had. Het schijnt moeilijk te zijn bij werk in blokschrift op de duur voldoende netheid, duidelijkheid en snelheid te verkrijgen. De spontane verbinding tussen de letters blijft in veel gevallen achterwege.

Van het schuin- en van het steilschrift ziet men zowel goede als slechte resultaten. In beide gevallen is het noodzakelijk dat de leerkracht zich ten volle aan de schrijflus geeft en daar ontbreekt nog weleens het een en ander aan. Men beweert dan: schrijven is een vaardigheidsvak en vat dit dan zo op, dat uitsluitend het *doen* tot goede resultaten zal leiden. Naar mijn mening zal hierbij krachtige leiding van de onderwijzer(es) moeten uitgaan. Men houdt echter te weinig in het oog, dat juist omdat het schrijven een vaardigheidsvak is, de techniek de grondslag moet zijn. Deze techniek moet op de juiste wijze worden ingestudeerd.

In dit verband wil ik een opmerking maken over de manier waarop men van schuinschrift vaak tot steilschrift (in dit geval verbonden koordschrift) overgaat. Het valt mij voortdurend op, dat men dit slechts beschouwt als een andere lettervorm en realiseert zich niet dat deze andere lettervorm een andere techniek vereist. Men klaagt dan over het papier en de pennen. Hoewel deze inderdaad nog niet altijd van uitstekende kwaliteit zijn, kan het toch geen excuus zijn voor leerkrachten, van wie in het gesprek of tijdens de schrijflus blijkt dat zij nog niet weten welke eisen de nieuwe methode stelt aan de houding van lichaam en pen en welke aan de ligging van het cahier."

REKENEN

Ofschoon ook ditmaal, evenals het vorig jaar, de rapporten omtrent het onderwijs in het *rekenen* gunstig luiden, verdient toch de volgende opmerking van de inspecteur van *Groningen* ten zeerste de aandacht:

„Het onderwijs in het rekenen laat, vooral in de hogere leerjaren, weleens te wensen over. Meermalen komt het mij voor, dat dit een gevolg is van de beperkte arithmetische ontwikkeling van de leerkracht. Het onderwijs in het rekenen aan onze kweekscholen is wel zeer beperkt; op het hoofdakto-examen wordt geen rekenen meer gevraagd. Het nadelige gevolg hiervan kan hier en daar op de school worden geconstateerd. Naar mijn oordeel wordt het zeker tijd een ruimere mathematische ontwikkeling van de onderwijzers te eisen."

GESCHIEDENIS, AARDRIJKSKUNDE, KENNIS DER NATUUR

De klachten over het *geschiedenis*onderwijs duren voort. De meeste inspecteurs moeten nog strijden tegen de neiging tot het doen memoriseren van lange rijen van jaartallen. Ook wordt met dit voor de opvoeding zo uitnemende vak te dikwijls pas in de vijfde klas en niet reeds in de vierde klas begonnen. Het leerboekje beheerst veelal nog de methode; de levenswarme vertelling schiet tekort, om niet te spreken van de zelfwerkzaamheid der leerlingen. Merkwaardig te zien, hoe bij de leerkrachten (en zulke zijn er gelukkig vele) die hun onderwijs op moderner leest schoeien, juist de „zaakvakken", ook de geschiedenis, veel beter tot hun recht komen. Daar wordt ook het zo noodzakelijke onderlinge verband gelegd tussen deze vakken en bereikt men dikwijls uitnemende resultaten. Doch over het algemeen mag men met de resultaten van de vakken ge-

schiedenis, aardrijkskunde en kennis der natuur nog verre van tevreden zijn. „Bij deze vakken”, schrijft de inspecteur van *Meppel*, „werkt de Herbartiaanse voorstellingstheorie nog steeds het meeste door: er wordt kennis medegedeeld (mondeling of schriftelijk), kennis gememoriseerd, kennis gereproduceerd. Maar te weinig wordt bij de *aardrijkskunde* nog gelet op het leren hanteren van hulpmiddelen als atlanten en atlasjes, legenden, gidsen, bij de *geschiedenis* te weinig op de emotionele beleving, bij de *kennis der natuur* te weinig op het aankweken van liefde voor de schepping.” Voegt men daarbij gevallen als waarvan de inspecteurs van *Zwolle* en *Leeuwarden* spreken, waar in December een film over de koninginpage wordt vertoond, gevolgd door een les over de vlinders zonder enig aanschouwingsmateriaal; in November de hazelaar uitvoerig wordt „behandeld”, die in de omtrek van het dorp nergens voorkomt; waar een uitvoerige les over het Braziliaanse oerwoud wordt gegeven, terwijl de els, die op 25 meter afstand van de school prachtig in bloei staat, met de andere bomen in en om het dorp incognito voortleeft, dan is het wel zeker dat een redelijk peil van het onderwijs in deze vakken nog niet bereikt is. „Rome is niet in één dag gebouwd, en het is toch waarlijk een metropolis geworden”, schrijft de inspecteur van *Zwolle*. Daarin ligt ongetwijfeld bemoediging, temeer waar men toch ervaart dat er inderdaad gebouwd wordt. Op de ter gelegenheid van de herdenkingsfeesten te *Leeuwarden* gehouden tentoonstelling was uitnemend werk te zien, dat getuigde van met liefde en kennis van zaken gegeven onderwijs. Uit de vele berichten van dergelijke aard vermeld ik nog het volgende van de inspecteur van *Heerenveen*:

„Een bijzonderheid, die ik niet onbesproken mag laten, is de gehouden *herfsttentoonstelling* te *Gorredijk* op 8 en 9 October, georganiseerd en klaargemaakt door personeel en leerlingen van de ulo-school aldaar. Twee principes vormden de grondslag van deze tentoonstelling:

1. bij het onderwijs werd, voorzover de vakken zich hiertoe leenden, gedurende enige weken uitgegaan van „Herfst” als centre d'intérêt;
2. de leerlingen werden in clubverband zoveel mogelijk ingeschakeld.

Aan de voorbereiding van de tentoonstelling was veel aandacht besteed in de verschillende lessen op school. Uiteraard kwam hiervoor vooral in aanmerking het vak natuurlijke historie. Vooraf werden behandeld: paddestoelen, herfstbloemen, herfstwerkzaamheden, vogeltrek, enz. Tijdens de tekenlessen werden herfsttinten geschilderd en werden herfstimpresies getekend en opstellen geïllustreerd.

Op de tentoonstelling waren bijeengebracht, keurig gerangschikt en van namen voorzien: tientallen soorten paddestoelen, ongeveer 150 verschillende inheemse vogels en andere dieren. Langs de wanden van het zaalje werden de tekeningen tentoongesteld van alle leerlingen. Er was geen keuze gedaan uit goede en minder geslaagde tekeningen; iedere leerling moest minstens één werkstuk leveren. Ook was er veel groepswerk te bezichtigen.

Deze tentoonstelling, die in alle opzichten geslaagd mag heten en die een instructief geheel vormde, werd o. a. bezocht door de leerlingen van verschillende omliggende lagere scholen en door het personeel en leerlingen van de Rijksweekschool te Drachten.

In deze tentoonstelling viel een stukje echte onderwijsvernieuwing te constateren.”

Teneinde de onderwijzers behulpzaam te zijn is thans in het, reeds in het vorig jaarverslag vermelde, „Schoolmuseum voor Friesland” te *Leeuwarden* de U.C.I.L. (Uitleen Centrale Inspectie Leeuwarden) gevestigd, waaruit de scholen materiaal kunnen lenen ten behoeve van het onderwijs, als: kaarten, platen, plakboeken, series geselecteerde ansichten, beschrijvingen van onder-

werpen als: de K.L.M., Onze Scheepvaartmaatschappijen, Onze Spoorwegen, Indonesië, enz.

ZINGEN

Evenals het vorig jaar mag het oordeel over het *zangonderwijs* gunstig luiden. De Gehrels- en de Ward-methode vinden, zij het nog te langzaam, meer en meer ingang; de volkszangcursussen van de heren Pollmann en Tiggers schijnen minder frequent te worden gehouden.

Met nadruk moet er echter op gewezen worden, dat de *nationale liederen* moeten worden gekend. Dat de inspecteur van *Heerenveen* in een paar scholen moest constateren dat het Wilhelmus niet aan de kinderen werd geleerd, is werkelijk beschamend.

TEKENEN

„Het *tekenen*”, schrijft de inspecteur van *Deventer*, „is een zorgenvak. En hij vervolgt:

„Practisch alle scholen kopiëren er lustig op los. Series mappen van allerlei aard vullen de kasten in de lokalen en als er tekenles is, mogen de leerlingen daar de eerste vijf minuten naar hartelust in graaien, tenzij hun een tekening wordt opgedragen. Verscheidene scholen hebben het in de „copieerlust des dagelijksken levens” ver gebracht. De mooiste tekenproducten versieren de muur en men kijkt er met welgevallen naar. Evenwel — er is something rotten. Enige waarde kan aan het kopiëren zeker niet worden ontkend. Het zorgvuldig natekenen van een gegeven voorbeeld dwingt tot nauwlettende controle, mits dit tekenen zelf dan maar goed gebeurt en — zoals ik bv. in een klas ontdekte — een meisje niet wordt getekend te beginnen bij de benen! Als dan nog voor een behoorlijke afwerking wordt gezorgd en de kleurencombinatie aan redelijke eisen voldoert, wel, dan kan men tevreden zijn. Het merkwaardige is echter dat de onderwijzers geen vrede hebben met deze gang van zaken. Wij zitten met z'n allen in het moeras met dit vak. Meestal blijkt de copieermethode een prachtige uitwijkmogelijkheid te bieden aan hen die „toch niet kunnen tekenen”. De uitgever van de mappen heeft dat dan voor hen laten doen, en voor de rest marcheert de zaak bijna vanzelf. De onderwijzers geven dat gaarne glimlachend toe.

Het is hier m.i. al weer een kwestie van durven. Het tekenonderwijs moet een zwenking van 180° maken. De opzet moet zó veranderd worden dat de stimulans van de leerkracht uit het kind haalt wat er in zit. In klassen waar men de nieuwere inzichten op tekengebied volgde, was het een lust te zien hoe aardig het kind zich al tekenend weet uit te drukken.”

Vele inspecteurs hebben dezelfde ervaringen. „Op vrijwel geen enkele school in mijn inspectie”, meldt de inspecteur van *Zuidhorn*, „kan naar mijn oordeel gesproken worden van een eigenlijke tekenmethode. Men copieert er lustig op los en daarmee uit. Langzamerhand moest men toch eens het accent gaan verleggen naar het kinderlijk initiatief.”

Mocht ik in het vorig jaarverslag een ietwat optimischer geluid laten horen, dan had ik daarbij het oog op die streken waar onder leiding van deskundigen het tekenonderwijs werd bestudeerd en in praktijk gebracht. Waar dit het geval is, b.v. als resultaat van de cursussen van de heer Camping te Leeuwarden, is de toestand veel beter. Een bewijs temeer, dat de goedwillende onderwijzer op directe, praktische wijze dient te worden geholpen. De krachten zijn aanwezig, het verlangen naar betere werkwijzen komt vaak genoeg tot uiting; het wordt tijd voor een goed georganiseerde herscholing in de geest als ik eerder in dit onderdeel mocht aanduiden.

NUTTIGE HANDWERKEN

Over het *handwerken* schrijft de inspecteur van *Zuidhorn*:

„Handwerken is een mooi vak”, zeggen de bekwame, geroutineerde onderwijzeressen. Ook belangrijk en afwisselend. Maar het eist van de onderwijzers steeds een aanpassen, een instelling op iets nieuws. Men kan niet jaren lang dezelfde modellen gebruiken, doch moet zich voortdurend aansluiten bij de veranderende eisen van de practijk.”

Misschien ontsnapt het vak handwerken tot dusverre wel wat te veel aan de algemene aandacht die aan de onderwijsverfrissing wordt besteed. De verbeterde materialenpositie heeft overigens, mede door de verstrekte textielpunten, haar goede invloed op het onderwijs in dit vak niet gemist.

HANDENARBEID

Handenarbeid wordt op de lagere scholen slechts sporadisch en op de ulo-scholen in het geheel niet onderwezen. Het is te hopen dat de propaganda voor dit vak mag inslaan. Er zijn bevoegde leerkrachten genoeg; ook bij de ongunstige toestand ten aanzien van materialen en lokaliteiten moet met de handenarbeid, van fundamenteel-paedagogische waarde als zij is, nog iets kunnen worden bereikt.

LICHAMELIJKE OPVOEDING

De *lichamelijke opvoeding* mist nog steeds de belangstelling van heel veel leerkrachten. Gemakkelijk wordt het de onderwijzers trouwens niet gemaakt: aan de outillage ontbreekt nog heel wat. De inspecteur van *Ommen* schrijft:

„Er is inderdaad enthousiasme voor nodig om in de meest primitieve omstandigheden een jaar lang, soms nog wel langer, en bij gecombineerde klassen tweemaal en vaak driemaal per week gevarieerde lessen te geven. Er zijn nog altijd scholen die niet eens over een tegelplateau beschikken, om nog maar niet te spreken van een overdekte oefengelegenheid, een sportterrein of een zwemgelegenheid. Is het, ook in verband met de geringe hoeveelheid oefenstof waarover de leerkrachten bij afwezigheid van enig materiaal beschikken, een wonder dat er slechts een geringe aanleiding nodig is om een excuus te vinden voor het niet laten doorgaan van de gymnastieklés?

Veel water zal nog door de Vecht moeten stromen, voordat de lichamelijke oefening de plaats krijgt waarop zij recht heeft.”

Ik deel die vrees, maar mag toch niet onvermeld laten dat reeds belangrijke verbeteringen zijn te bespeuren. De jongere leerkrachten, veelal zeer goed opgeleid, bedrijven de lichamelijke oefening meestal met veel animo en succes. De nimmer aflatende voorlichting van de consulenten, van wier ijver met voldoening mag worden gewaagd, doet haar invloed ten goede toch wel schier allerwegen gelden. De toekomst mag ten aanzien van de lichamelijke opvoeding op de scholen met enig gerechtvaardigd vertrouwen worden tegemoetgezien, vooral wanneer de materiële zorgen aangaande de schoolgebouwen eens zo ver zullen zijn overwonnen dat ook aan lokaliteit en outillage meer aandacht kan worden geschonken dan tot dusverre het geval kon zijn.

LEERPLANNEN

Dank zij de stimulerende arbeid der inspecteurs schrijdt de herziening van de *leerplannen* meer en meer voort. De inspecteurs houden dienaangaande veelvuldig besprekingen, welke door het onderwijzend personeel worden gewaardeerd. Het

inzicht wint veld dat een goed doordacht leerplan, wel verre van als archiefstuk te fungeren, richtsnoer behoort te zijn voor de arbeid en voortdurend moet worden geraadpleegd. Op veler verlangen hebben wij het voornemen opgevat, de inmiddels geheel uitgeputte Leidraad, die onder leiding van mijn geachte ambtsvoorganger in 1939 werd samengesteld, te herzien en te completeren. Wij hopen daarbij de medewerking te verkrijgen van mannen en vrouwen uit de praktijk van het schoolleven en voorts het geheel te stellen onder de supervisie van hoogleraren in de paedagogick, die tot het complex van activiteiten, dat men onder de naam van onderwijsvernieuwing pleegt samen te vatten, de stoet hebben gegeven. Onder de vraagstukken die wij onder de aandacht van het personeel zouden willen brengen en waaromtrent wij een partiële oplossing willen aanbevelen, behoort dat van het *zittenblijven* op de lagere school. Het is in dit verband dienstig hier te memoreren, dat in de gemeente Enschede enkele scholen trachten het zittenblijven te beperken door verhoging per *vak*. De reeds twintig jaar bestaande school voor persoonlijkheidsonderwijs in dezelfde gemeente werkt, uit hoofde van haar meer individueel gericht onderwijs, in dezelfde zin.

§ 3. De leerlingen en de ouders

SCHOOLVERZUIM

Kon in het jaarverslag over 1947 worden vermeld dat het *ongeoorloofd schoolverzuim* belangrijk minder was geworden, dank zij mede de gewijzigde bepalingen van de Letplichtwet, zo mag thans worden gezegd dat wederom een merkbare verbetering is ingetreden. De medewerking van de ouders wordt beter en in de meeste inspecties ondervindt men de steun van justitie en politie. Over het algemeen wordt door de hoofden van scholen streng de hand gehouden aan de wettelijke bepalingen. Zo bericht de inspecteur van *Heerenveen*:

„Met grote voldoening kan worden geconstateerd, dat de ouders in de inspectie Heerenveen over het geheel genomen zorgdragen, dat hun leerplichtige kinderen geregeld de school bezoeken. Er zijn verschillende scholen waar ongeoorloofd schoolverzuim praktisch niet voorkomt. En dit is niet het gevolg van een te soepele toepassing van de Leerplichtwet door de hoofden van scholen. Er is mij in mijn hele inspectie maar één school bekend waar het hoofd in dezen te soepel optrad en wel op gronden die mij aanleiding gaven dit hoofd met nadruk te wijzen op artikel 23 der Leerplichtwet. Ook kwam het tweemaal voor, dat het hoofd der school niet met de bepalingen der Leerplichtwet en de Leerplichtbeschikking, zoals deze resp. sinds 4 Augustus 1947 en 6 September 1947 luiden, bekend was, zoals zij mij berichtten, hergeen dus eigenlijk wilde zeggen dat zij geen aandacht hadden geschonken aan de hun officieel toegezonden wijzigingen. Gelukkig zijn dit slechts uitzonderingen. Over het geheel genomen werken de leerkrachten krachtig mee om het ongeoorloofd verzuim tegen te gaan. Ook de commissies tot wering van schoolverzuim dragen veel bij tot de bestrijding van deze verzuimen.”

Ook volgt hier nog het desbetreffende rapport van de inspecteur van *Emmen*:

„Regelmatig werd contact onderhouden met de ambtenaar van het Openbaar Ministerie en met de kantonrechter. Beiden werden op de hoogte gehouden van de zich in de maandelijkse cijfers weerspiegende daling van het ongeoorloofd verzuim. De hoofden van scholen werd verzocht de kwestie „leerplicht” duidelijk op de ouderavonden uiteen te zetten. Door de politie te Emmen werd van tijd tot tijd op de markt controle uitgeoefend op leerplichtige kinderen. Gegevens werden genoteerd. Wanneer van de hoofden van scholen geen verzuimkaart van

de genoteerde leerlingen werd ontvangen, werd een verzoek om inlichtingen verzonden. Dit werkte heilzaam tegenover de leerlingen en de ouders, maar stimuleerde tevens de hoofden van scholen niet te verslappen.

Na afloop van het landbouwverlof werd op tal van scholen door de politie verzocht om opgave van verzuimende leerlingen. Deze werden dan onmiddellijk opgehaald en naar school gebracht.

Wanneer de betrokken leerlingen in 1948 nog niet eerder hadden verzuimd, werd geen proces-verbaal opgemaakt, doch een ernstige waarschuwing mijnerzijds verzonden.

Door de grote medewerking van justitie en politie en van de personen der scholen, door wie deze zaak zogoed als steeds zeer serieus werd behandeld, kon een onverwacht grote daling van het aantal gevallen van ongeoorloofd verzuim worden geconstateerd. Dat de algemene terugkeer naar orde en regel, alsmede de verbeterde sociale toestand in talrijke gezinnen mede factoren van betekenis zijn geweest, is duidelijk.

Tal van schoolhoofden vrezen echter — en m. i. terecht — dat de wederinvoering van het achtste leerjaar weer een sterke stijging van het verzuim ten gevolge zal hebben in bepaalde streken, tenzij men erin slaagt het onderwijs voor deze leerlingen een dusdanig apart karakter te geven dat ze slechts node de school zullen verzuimen!"

CONTACT MET DE OUDERS

Bij de laatste opmerking moet ik mij van harte aansluiten: ook de aantrekkelijkheid van de school werkt in belangrijke mate mede om het schoolverzuim te beperken!

De belangstelling van de *ouders* is schier alom, waar deze wordt opgevangen en in goede banen geleid, zeer bevredigend. De inspecteur van *Groningen* schrijft daarover:

„Het is verheugend dat het contact tussen school en huis in 1948 is versterkt. De *centrale ouderraad* in de gemeente Groningen heeft in het afgelopen jaar stimulerend gewerkt; *oudercommissies* van alle openbare scholen in deze gemeente zijn weer volledig aan het werk, terwijl de *ouderavonden* zeer druk worden bezocht. Op deze avonden worden heel vaak onderwerpen aan de orde gesteld die het schoolleven, het onderwijs en de opvoeding rechtstreeks raken. De belangstelling van de ouders voor de school is in de inspectie Groningen zeker toegenomen. Enkele scholen, vooral die voor ulo, beleggen zgn. contactmiddagen, waarop de ouders met de leerkrachten over de belangen van hun kinderen kunnen spreken. Ook deze contactmiddagen worden druk bezocht.

Ofschoon daarvoor geen enkel wettelijk voorschrift bestaat, werden in het afgelopen jaar aan verschillende bijzondere scholen ouderavonden georganiseerd waarop didactische en paedagogische problemen met de ouders besproken werden. Vele van deze avonden waren een succes."

In vrijwel dezelfde zin uitte zich alle inspecteurs. De inspecteur van *Emmen* vermeldt, in verband met hetgeen in § 1 omtrent de industrialisatie is gezegd, dat op tal van scholen in de gemeente Emmen op „*zakelijke*" *ouderavonden* aan de hand van een beschikbaar gesteld beknopt overzicht door de schoolhoofden werd gesproken over de noodzakelijkheid, daarvoor geschikte kinderen naar een inrichting voor voortgezet onderwijs te zenden en hen niet zonder verdere overweging in de venen te laten werken.

Op ouderavonden met een meer feestelijk karakter worden vaak samenspraken, toneel- en zangstukjes door de kinderen opgevoerd, terwijl ook dikwijls een demonstratie op het gebied van de lichamelijke oefening wordt gegeven. Bijna steeds wordt aan de ouders ook ruime gelegenheid gegeven om met de leerkracht van gedachten te wisselen over de kinderen en inzage verstrekt van het schriftelijk werk. Worden ook aan de bijzondere scholen voor de ouders meer en meer zulke bijeenkomsten belegd, zo schijnen toch de Rooms-Katholieke scholen in dit opzicht ten achter te staan.

De inspecteur van *Hengelo* meldt:

„Goed werk doen vele *oudercommissies*, voor de openbare scholen voorgeschreven doch ook aan de bijzondere scholen geen zeldzaamheid, tenminste niet aan Protestants-Christelijke scholen. Aan Rooms-Katholieke scholen treft men ze vrijwel nergens aan; persoonlijk ken ik er geen enkele. Is de samenwerking tussen school en *oudercommissie* goed — en bijna altijd is dat het geval —, dan profiteert het onderwijs daarvan. Men heeft er hier en daar nogal iets voor over. Ik denk aan de openbare school te Boekelo, waar de *oudercommissie* niet alleen geregeld ieder jaar een schoolreisje organiseert, maar in 1948 de school ook voorzag van een kostbaar Amerikaans filmt toestel. Zo leeft de school in het hart der bevolking. Vreemd dat men daar bij de Rooms-Katholieke scholen zo weinig oog voor heeft.”

De volgende belangrijke opmerkingen in het ambtsbericht van de inspecteur van *Leenwarden* verdienen de aandacht:

„*Onderavonden* werden op bijna alle scholen, openbare zowel als bijzondere, gehouden. Op de bijzondere scholen was grote verscheidenheid in de behandelde onderwerpen; op de openbare scholen kwamen de onderwerpen „Beroepskeuze-voorlichting” en „Het werk van de schoolarts” herhaaldelijk op het programma voor. Het tweede onderwerp werd ingeleid door een der schoolartsen, zodat deskundige voorlichting verzekerd was. Dit kan niet in alle opzichten gezegd worden van de behandeling van het eerste onderwerp. De sprekers waren hier ambtenaren van de raad van arbeid, wier spoedopleiding m. i. geen voldoende garantie biedt voor de vereiste deskundigheid bij de uitoefening van deze verantwoordelijke taak. Op een dorp waren alle leerlingen uit de zesde klas van de drie scholen getest en daarna van een advies voorzien voor de keuze van school en beroep! Het is noodzakelijk dat aan dit onverantwoordelijk dilettantisme een einde wordt gemaakt!”

Veelal worden ook de ouders in het schoolleven betrokken en zijn zij behulpzaam bij de *schoolreises*, die wel alom voor de jeugd worden georganiseerd. De inspecteur van *Leenwarden* maakt melding van een viertal reizen naar Delft en Den Haag, ter gelegenheid van de herdenkingen in het jubileumjaar. Acht-honderd Friese kinderen uit 24 scholen werden gebracht naar historische plaatsen: het mausoleum der Oranje's, het Prinsenhof, de regeringsgebouwen, waarbij ook onderweg veel interessants werd gezien: het vliegveld Ypenburg en op een der tochten de invasie van colorado-kevers op het strand te Scheveningen. De leerlingen hebben hetgeen zij hadden gezien en beleefd verwerkt in opstellen, tekeningen enz. Deze 800 kinderen (uit Hallum, Sexbierum, Vrouwenparochie, Hijlaard, Bozum, Dongjum en andere dorpen) hebben voor een laag bedrag (f 6,30, alles inbegrepen: bus, consumptie en toegangsprijzen) een tocht gemaakt, waartoe zich misschien in hun leven niet meer de gelegenheid voordoet.

TENTOONSTELLINGEN

Een uitnemend middel om de school te plaatsen in het middelpunt van de belangstelling der ouders is ook de *tentoonstelling*. Dit middel wordt dan ook reeds meer en meer toegepast. Als zeer geslaagd voorbeeld vermeld ik de expositie te *Leenwarden*. De inspecteur schrijft daaromtrent:

„Op de meeste scholen stonden maandenlang in het centrum der belangstelling: de 50-jarige regering van Koningin Wilhelmina, de Vrede van Munster en de Grondwet van 1848 (het laatste onderwerp voornamelijk op scholen voor vglg en ulo). De aangegeven onderwerpen werden grondig behandeld en daarna op moderne wijze verwerkt, mede in verband met een te houden „Schooltentoonstelling 1948”. De stof werd verwerkt in opstellen, geïllustreerd met tekeningen, grafieken, beeldstatistieken, ingeplakte plaatjes, enz.; plakboeken; tekeningen; handenarbeid; handwerken; etc. Er is een initiatief aan de dag gekomen, waarvan ik de aanwezigheid in de inspectie niet vermoed had! De tentoonstelling werd

gehouden van 4—9 September in „De Beurs” te Leeuwarden. Het aantal inzendingen liep in de duizenden. Een ijverige commissie, bestaande uit onderwijzers van het openbaar en het bijzonder onderwijs, zorgde voor een artistiek geheel. De tentoonstelling werd bezocht door bijna 8000 belangstellenden. Ik meen, dat een dergelijk naar-buiten-treden van de school van grote betekenis is. De ouders hebben gezien, wat de scholen gepresteerd hebben op allerlei gebied; de onderwijzers hebben kennis kunnen nemen van het werk van andere scholen. De nadering van dit laatste heb ik bij mijn schoolbezoeken daarna meermalen kunnen constateren. Vele scholen drongen aan op een herhaling van dit experiment. Voor 1949 is een nieuw plan ontworpen. Het onderwerp zal dan zijn: „Het verkeer”.

UITWISSELING VAN LEERLINGEN

Bij de trits: ouders — leerlingen — school behoort ten slotte ook de *uitwisseling van leerlingen*. Als voorbeeld diene ditmaal hetgeen de inspecteur van *Heerenveen* meldt over de wederzijdse logeerpartij, onder leiding van de personen, van de leerlingen der openbare school te Oranjewoud en die van een soortgelijke school te Rotterdam:

„De Rotterdammers hebben hier in de wei gelopen”, schreef het hoofd der school te Oranjewoud. „Ze zwommen, voetbalden, fietsten, maakten een rijtoer, bezichtigden een zuivelfabriek en dwaalden door de bossen. Enkele jongens „werkten” bij een boer of op de kwekerij”. De Friese kinderen beklommen het elektriciteitsgebouw (met 13 verdiepingen!) met een prachtig uitzicht over stad en havens, zij bezichtigden de „Willem Ruys” en bezochten o.a. de dierentuin Blijdorp en de Maastunnel. Zij voeren door de havens, zagen het Museum Boymans en gingen tweemaal, „omdat ze het zo prachtig vonden”, naar het Scheepvaartmuseum.

„We hadden het er behoorlijk druk mee”, schrijft het hoofd. „Voor de kinderen was het misschien wat te zwaar, maar als de gelegenheid er is, wordt het zo verleidelijk steeds meer te zien en te beleven”. Dat laat zich verstaan, maar onder leiding van de onderwijzers en met goede zorg van de ouders voor hun logeetjes aangaande voeding en nachtrust, zullen de kinderen de vermoedelijkheid wel te boven komen.”

Geheel en al ben ik het eens met de inspecteur en het personeel als zij als nuttige kanten van zulk een wederzijds bezoek noemen:

1. Stad en platteland leren elkaar kennen.
2. Onze kinderen hebben kennism gemaakt met geheel andere gezinsomstandigheden. Ze hebben zich daarbij moeten aanpassen (wat in de meeste gevallen wonderlijk vlot ging), ze hebben er iets van over kunnen nemen en staan straks niet vreemd tegenover deze dingen.
3. De kinderen hebben ervaren dat het ook prettig kan zijn om ingeschakeld te worden in de coöperatie van het gezin: ze poetsten schoenen, droogden af, schilden de aardappelen en deden hun slaapkamertje. Bij vreemden gaat dat vlotter dan thuis.
4. Ze moeten iets gemerkt hebben van de geweldige werkdrijf in het hart van Holland. De Rotterdamse jongens uit het gedeelte der stad waar wij logeerden, slijten hun vrije tijd aan de Maas. Onze jongens waren daar ook, als ze niet met de meester op stap moesten.
5. Telkens kunnen wij teruggrijpen naar wat we zagen in Rotterdam: kranen, dokken, elevators, lichters, boeien, aken, verkeer, pieren, duinen, buitenlandse dieren, schilderijen, enz.
6. De herinnering aan dit uitstapje, die jaren blijft.”

§ 4. Het onderwijzend personeel

IJVER EN TOEWIJDING

Uit hetgeen in de vorige paragrafen is gezegd omtrent de initiatieven aangaande de onderwijsvernieuwing, het contact tussen school en huis, de nuttige en aangename verpozing der leerlingen zal voldoende gebleken zijn dat over het algemeen met lof mag worden gesproken over de ijver, de toewijding en de plichtsbetrachting van het onderwijzend personeel. Een woord van erkentelijkheid mag ook niet ontbreken aan het adres van hen die, zonder op de voorgrond

te treden, met gestage ijver hun werk verrichten langs de weg die zij nu eenmaal als de hunne hebben aanvaard en die zij, in het volle besef van hun verantwoordelijkheid, niet meer kunnen of willen verlaten.

Natuurlijk: bij een groot corps als dat van de onderwijzers en onderwijzeressen der lagere scholen zijn er zwakke plaatsen en minder gunstige aspecten, waarvoor men de ogen niet mag sluiten. Ik ga stilzwijgend voorbij de gevallen van onmacht en van notoire plichtsverzaking. Deze zijn gelukkig zeldzaam, doch waar zij zich voordoen, kan en mag het toezicht niet aarzelen in te grijpen door toepassing van de middelen welke het ten dienste staan.

NALEVING WETTELIJKE BEPALINGEN

Een veel voorkomend verschijnsel is de al te gemoedelijke sleur ten aanzien van de naleving van de *wettelijke bepalingen*. Uit de klachten die van alle zijden te mijner kennis worden gebracht, noem ik die betreffende de naleving van de artikelen 25, lid 4, en 90, lid 4, der Lager-onderwijswet 1920. Het kwam voor, dat aanvragen om toestemming tot afwijking van de lesrooster, waarbij zelfs klassen naar huis werden gestuurd, geheel zonder noodzaak de inspecteurs zó laat bereikten dat tijdige beoordeling van zulke aanvragen onmogelijk was. De inspecteur van *Winschoten* heeft een circulaire moeten zenden aan de gemeente- en schoolbesturen om aan dit euvel een einde te maken.

Verscheidene hoofden van scholen zijn niet voldoende, en soms in het geheel niet, op de hoogte van de bepalingen van de Leerplichtwet en de t.b.c.-wet. De inspecteurs hebben deze hoofden met nadruk op hun verplichtingen gewezen en op de gevaren waaraan zij zich bij voortdurende nalatigheid blootstellen.

KENNIS VAN HET LEERPLAN

Ten aanzien van het *leerplan* schrijft de inspecteur van *Ommen*:

„Het leerplan behoort blijkbaar tot dat gedeelte van de inventaris der school dat, behoudens een enkele uitzondering, uitsluitend gelezen wordt — en dan vaak nog alleen door het hoofd der school — als er wijziging in dient te worden gebracht, als deze wijziging tenminste niet slechts verandering in schooltijden en vacaties betreft. Hoe vaak moet ik niet ervaren, dat men op een vraag wat het leerplan over een of ander vak vermeldt, het antwoord schuldig blijft en (vaak na zoeken!) het leerplan ter hand moet worden genomen om te kunnen antwoorden. En of nieuwbenoemde leerkrachten het leerplan wel eens zien, blijft een open vraag. Op grond van mijn ervaringen in 1948 moet ik zeggen, dat naar mijn oordeel de kennis van het leerplan, zelfs de kennis van dat gedeelte van het leerplan dat alleen de stof voor de eigen klasse behandelt, gering is. En wat te zeggen van een onderwijzer die tijdens mijn verblijf in zijn klasse de lesrooster raadpleegt om te weten wat de volgende les zal brengen!”

De inspecteur van *Heerenveen* bericht:

„Ik zie mij genoodzaakt te vermelden, dat in vele gevallen de leerkrachten zich weinig of geen rekschap geven van wat het leerplan betreffende de leerstof en de behandeling daarvan aangeeft. Het aantal leerkrachten, vooral onder de jongeren, dat het leerplan van hun school nog nooit heeft gezien, is vrij groot. En dit is niet in de eerste plaats de fout van die jongeren.”

LEIDING VAN DE SCHOOL

Inderdaad, hier ligt in de eerste plaats de fout bij het hoofd der school. Hij is de man die leiding moet geven en op wiens schouders ten slotte de verantwoordelijkheid voor de school rust. Nog al te veel hoofden beschouwen hun werk niet

anders dan dat van de klasse-onderwijzer plus het voeren van de nodige administratie. Er is echter veel meer te doen. Als o.a. de inspecteur van *Assen* schrijft:

„Ik moet gewag maken van de soms wel heel slechte lesvoorbereiding. Daardoor gaat menige les verloren. De jonge onderwijzer die verzuimt zich ernstig voor te bereiden, leert het vak niet, verliest de belangstelling van de klas, krijgt moeite met de orde en bereikt geen resultaten. De oudere leerkrachten die zich aan dit euvel schuldig maken, versuffen zelf en maken hun klas dood. Het onderwijs dient fris, belangwekkend en levenswarm te blijven en daarom is deugdelijke lesvoorbereiding noodzakelijk”.

dan voegt hij er terecht aan toe:

„Sommige schoolhoofden hadden beter onderwijzer kunnen blijven. Er gaat geen leiding van hen uit. Zij hebben geen overwicht, noch over de ouders, noch over het personeel. Zij zijn niet beter en niet meer dan elke andere leerkracht aan de school.”

„Zelfs in de school van een der meest prominente vernieuwers vindt men eigenlijk alleen in zijn eigen klasse de toepassing van zijn ideëën,” schrijft de inspecteur van *Deventer*.

Men zou toch met reden mogen verwachten, dat leiding van en bespreking met het personeel ook in de andere klassen tot betere resultaten zou voeren.

De inspecteur van *Zwolle* oordeelt:

„Over de leiding, gegeven door het hoofd der school, valt wel het nodige te zeggen en, helaas, niet in gunstige zin. Over het algemeen kan men zeggen, de zeer weinige goede uitzonderingen daargelaten, dat er praktisch geen, althans zeer onvoldoende, leiding van de hoofden uitgaat. Waarlijk, niet de oude „bovenmeester” moet weer in de school terugkeren, maar wel de man die met zijn kennis, zijn ervaring, zijn tact een jonge leerkracht kan helpen en steunen en het onderwijs in de verschillende klassen beter doet aansluiten. Met een paar schoolvergaderingen in het jaar, een praatje tijdens het speekwartier kan men soms iets bereiken, maar ook in dit opzicht heeft het bekende woord „leringen wekken, voorbeelden trekken” zijn waarde nog niet verloren. Ook is het wakend oog van een ervaren hoofd nodig om een al te enthousiaste vrijbuiters in het gareel te houden. Het is buitengewoon te betreuren dat veel hoofden hun taak in dit opzicht niet goed verstaan. Eigenaardig is het dat op bijzondere scholen dikwijls meer leiding van het hoofd uitgaat dan op de openbare.”

Het is te hopen dat vele hoofden van scholen inzake de leiding van hun school hun taak beter leren verstaan. Er zijn omstandigheden die in dit opzicht de hoofden voor grote moeilijkheden plaatsen, met name de vacatures en veelvuldige mutaties onder het onderwijzend personeel. Toch is het noodzakelijk dat de jonge onderwijzers niet aan hun lot, hoe het wendt of keert, worden overgelaten en dat met name de school als opvoedingsinstituut onder de leiding van het hoofd als eenheid werkt en zich manifesteert.

EENJARIGE SPOEDOPLEIDING

Over de leerkrachten, die door middel van de *éénjarige spoedopleiding* in de school zijn gekomen, luiden de berichten gunstig. Het ontbreekt hun iets meer dan de geslaagden van de kweekscholen aan enige routine in het lesgeven, doch zij zijn over het algemeen goed ontwikkeld en enthousiast. De meeste van hen ontwikkelen zich tot goede leerkrachten.

GUNSTIGE INVLOED SALARISVERBETERING

De inspecteur van *Zuidhorn* heeft aan de personen der scholen de vraag gesteld: „Heeft de verbetering der materiële omstandigheden van de leerkrachten naar

Uw mening een verhoogde belangstelling ten gevolge gehad in zaken van *vakstudie* en *onderwijsvernieuwing*?" Over de antwoorden op deze vraag schijft hij het volgende:

„Gelijk verwacht, zijn de binnengekomen antwoorden zeer uiteenlopend. Er zijn er bij waaruit een soort soevereine minachting spreekt voor een ieder die maar zou denken, dat de tegenwoordige materiële omstandigheden van de onderwijzer goed zouden zijn.

De meeste echter getuigen dat de grote verbetering inzake de salarisregeling voor de onderwijzers inderdaad de belangstelling voor de verschillende pogingen tot onderwijsvernieuwing en ook het peil van het onderwijs gunstig heeft beïnvloed. Nu de onderwijzers niet meer in hoge mate gedrukt worden door huiselijke, materiële zorgen, is er een toenemende werklust en energie te constateren.

Zelfstudie is noodzakelijk, en voorwaarde daarvoor is een goede bezoldiging. Vooral op het platteland zal men wegens gemis aan goede bibliotheken zich eens een goed boek moeten kunnen aanschaffen. Want eerst dan zal men de onderwijzer overtuigen van de noodzaak der vernieuwing als hij de achtergrond kent.

Men zal het natuurlijk nooit zo kunnen of mogen zien dat een verbeterde positie direct onderwijsvernieuwing tot gevolg zal hebben of zelfs maar zelfstudie!"

Het standpunt dat vele onderwijzers vóór de herziening van de salarissen huldigen, dat van *vakstudie* geen sprake kon zijn in kommersiële omstandigheden, kon men in principe misschien minder juist achten, maar toch in de praktijk ten volle billijken. De leerkrachten waren meestal wel gedwongen hun vrije tijd met het verkrijgen van bijverdiensten te vullen.

Hopelijk zal, nu de salarispositie veel is verbeterd, de ambitie voor het onderwijzerschap niet alleen in kwantiteit doch ook in kwaliteit toenemen.

VERMINDERDE STUDIELUST

Een verschijnsel dat aanleiding geeft tot bezorgdheid, is dat het aantal bezitters van de *bij-akten* die voor het uitgebreid lager onderwijs vereist zijn, afneemt. Nadat een voorlopig en algemeen onderzoek was ingesteld, heeft de inspecteur van *Deventer* in zijn inspectie een nadere enquête gehouden. De uitkomsten van zijn onderzoek vertonen dezelfde tendenz als het voorlopige. Daarom mogen de verkregen cijfers als van algemene waarde worden beschouwd en in dit verslag worden opgenomen.

De inspecteur bericht dienaangaande:

„De algemene indruk dat er vooral de laatste jaren *minder gestudeerd* wordt, althans voor officiële bevoegdheden, werd aanleiding tot een onderzoek over de jaren 1946 en 1947.

Het leek mij gewenst een dieper onderzoek in te stellen. Nadat de door de hoofden der scholen verstrekte gegevens in het desbetreffende kaartsysteem waren verwerkt, kon voor de inspectie *Deventer* worden nagegaan hoe het aktenbezit der leerkrachten bij het glo verspreid was. Uit de akte-bezitters toch worden de ulo-mensen gerecruteerd, en de opzet van dit onderzoek was in de eerste plaats bedoeld om de vooruitzichten voor de personeelsvoorziening der ulo-scholen in een cijferbeeld vast te leggen. Daarom zijn bovengenoemde leerkrachten verdeeld in 3 groepen: 20—30 jaar, 31—40 jaar en 41—65 jaar. Het resultaat moge blijken uit het hierna volgende staatje.

Duidelijk blijkt hieruit, dat de studielust voor de akten bij de jongere generatie gering is. Over de waarde van de aktenstudie ware nog het een en ander te zeggen; de meningen daaromtrent zijn stellig zeer verdeeld. Doch hoe dit zij; een groter aantal ulo-scholen en een geringer aantal bevoegden — de combinatie van deze feiten verdient de aandacht en geeft, als gezegd, reden tot bezorgdheid.

VERSLAGEN HOOFDINSPECTEURS LAGER ONDERWIJS

In het bezit van:	Aantal leerkrachten bij het glo, geboren in:								
	1883 t/m 1908	1909 t/m 1918	1919 t/m 1928	1883 t/m 1908	1909 t/m 1918	1919 t/m 1928	1883 t/m 1908	1909 t/m 1918	1919 t/m 1928
	Richting								
	Openbaar			Prot.-Christelijk			Rooms-Katholiek		
	115	58	33	61	51	22	94	54	37
hoofdkate.	73	41	8	42	25	13	50	26	4
Frans	16	4	—	11	5	—	11	3	2
Duits	14	6	—	5	4	—	9	1	1
Engels	9	7	1	6	4	2	6	3	1
wiskunde	7	1	1	2	1	—	2	—	—
handelskennis	4	5	—	5	2	1	1	—	—
handenarbeid	23	31	19	4	2	5	1	8	1
landbouwkunde	12	7	—	4	1	—	4	3	—
ruinbouwkunde	4	1	—	1	—	—	3	—	—
vrouwelijke handwerken	—	—	—	—	—	—	—	—	—
eenvoudige huishoudkunde	—	—	—	—	—	—	2	1	—

In het volgende staatje zijn de gegevens uitgedrukt in percentages, waardoor een zuiver vergelijkingsbeeld wordt verkregen.

In het bezit van:	Aantal leerkrachten bij het glo, geboren in:								
	1883 t/m 1908	1909 t/m 1918	1919 t/m 1928	1883 t/m 1908	1909 t/m 1918	1919 t/m 1928	1883 t/m 1908	1909 t/m 1918	1919 t/m 1928
	Richting								
	Openbaar			Prot.-Christelijk			Rooms-Katholiek		
hoofdkate.	63,48	70,59	24,24	68,85	49,02	59,09	53,19	48,13	10,81
Frans	13,04	6,89	—	18,03	5,88	—	11,70	5,55	5,40
Duits	12,17	10,34	—	8,19	7,84	—	9,57	1,85	2,70
Engels	7,82	12,07	3,03	9,84	7,84	9,09	6,38	5,55	2,70
wiskunde	6,09	1,72	1,72	3,28	1,91	—	2,13	—	—
handelskennis	6,09	5,17	—	8,19	3,92	4,55	1,07	—	—
handenarbeid	20, —	53,45	57,57	6,14	3,82	22,75	1,07	14,80	2,70
landbouwkunde	18,27	12,07	—	6,54	1,91	—	4,26	5,55	—
ruinbouwkunde	6,09	1,72	—	1,64	—	—	3,19	—	—
vrouwelijke handwerken	—	—	—	—	—	—	—	—	—
eenvoudige huishoudkunde	—	—	—	—	—	—	2,13	1,85	—

§ 5. De schoolgebouwen

Reeds in de eerste paragraaf van dit verslag mocht ik met waardering spreken over de vooruitgang in de situatie met betrekking tot de schoolgebouwen. Inderdaad, zij gaan vooruit. De lijsten van nieuwbouw, verbouw en herstel van schoolgebouwen die de inspecteurs mij verstrekken, worden langer. Nog

jaren lang zal er echter werk aan de winkel blijven. Er is in sommige inspecties nog een tekort aan schoolruimte en waar de nood in dat opzicht minder dringend is, vragen toch nog tal van gebreken voorziening. De tot stand gekomen *semi-permanente* gebouwen maken een goede indruk. In sommige gebieden zou men bijna de wens gaan koesteren dat semi-permanente bouw tot regel werd verheven. Hetgeen men in de eerste decennia der zoe eeuw en dikwijls nog daarvoor tot stand heeft gebracht, moge in soliditeit de eeuwen trotseren, maar is uit hoofde van hygiënische en paedagogische belangen reeds lang onbruikbaar. „Er zal nog veel moeten gebeuren”, zegt de inspectrice van *Dokkum*, „voordat gezegd kan worden dat alle gebouwen in mijn inspectie in een behoorlijke staat verkeren.” Zo is het overal.

Enkele gebouwen zijn door de inspecteurs van de volksgezondheid afgekeurd en de hoop wordt gekoesterd dat deze krotten spoedig door nieuwe scholen kunnen worden vervangen.

Onmiddellijke sluiting stuit op het bezwaar dat bij zulk een maatregel de leerlingen van onderwijs verstoken zouden zijn.

De toestand van de toiletten en urinoirs is soms in één woord ergerlijk. Afdoende verbetering van het sanitair is urgent.

„De invloed van het schoolgebouw, als het rein en helder is, ook wat het sanitair betreft, kan bijzonder groot zijn. Deze *moet* ook groot zijn, gezien de veelal primitieve toestanden welke in dit opzicht op het platteland voorkomen”, oordeelt terecht de inspecteur van *Emmen*.

Onderhoud en *schoonmaak* laten nog zeer veel te wensen over. De hoge kosten en het gebrek aan personeel vormen een ernstige handicap. De inspecteur van *Hengelo* schrijft hieromtrent:

„Hier blijkt weer hoe men in tijden van verslechterende conjunctuur, in dit geval van schrikbarende stijging van lonen en prijzen, eigenlijk altijd achter de feiten aan komt. Wat voor het komende jaar wordt toegestaan, blijkt in de loop van het jaar niet voldoende. Men komt tekort, en gaat het zo enkele jaren door, dan wordt de achterstand steeds groter. Vervanging van leermiddelen en schoolmeubelen en ook het gewone onderhoud schieten er dan bij in. Het gaat er mee als met het bevrozen der woningen: het bezit gaat in waarde achteruit.”

Ook bij de voorzieningen voor de *lichamelijke oefening* heerst nog immer veel achterstand. Het aantal overdekte oefengelegenheden is zeer gering. Ook behoorlijk betegelde speelplaatsen zijn in zeer onvoldoende mate aanwezig. Ten aanzien van laatstgenoemde oefengelegenheden is langzamerhand verbetering te bespeuren. De stimulerende werking van de actieve consulenten, die de inspecteurs adviseren, beïnvloedt de toestanden merkbaar ten goede.

§ 6. *Bijzondere voorzieningen*

AANSLUITING L.O.-V.H.M.O.

Ook in 1948 werd het experiment met de *proefklasse* aan het stedelijk gymnasium te Sneek, waarover in het vorige jaarverslag werd bericht, voortgezet. De ervaringen blijven gunstig. Het aantal zittenblijvers van de op deze wijze geselecteerde leerlingen is belangrijk geringer dan onder hen die volgens de oude methode werden toegelaten.

ONDERWIJS IN HET FRIES

De kwestie van het *Fries* op de lagere school werd door het *Frysk Underynskongres* 1948, dat op 27 October 1948 te Leeuwarden gehouden werd en onder leiding stond van de hoofdinspecteur in de derde hoofdinspectie, in het centrum der belangstelling gezet, waarbij voor alle soorten van scholen in de sectievergaderingen de weg die men in de toekomst heeft te gaan, werd afgebakend. In de plenaire zittingen werd het probleem der *tweetaligheid* door de heer P. Post te Amsterdam en de heren W. Thomas en J. D. Powell uit Wales diepgaand behandeld. Van critiek op de conclusies is tijdens en na het congres weinig gebleken. Aangenomen mag dus wel worden, dat men het er over eens is dat op de Friese scholen in de aanvangsklassen, meer dan tot nu toe het geval was, plaats moet worden ingeruimd voor de moedertaal. Maar ook hier blijkt het gemakkelijk een gedachte ingang te doen vinden dan deze in daden om te zetten. Het woord is nu weer aan de Friese organisaties en de Friese onderwijzers.

SCHOOLARTSENDIENST

Verreweg de meeste gemeenten zijn thans wel in een schoolartsdienst opgenomen. In bijna alle inspecties is de zaak „rond”. Door samenwerking van de schoolartsdienst en de onderwijsinspectie is voor het schoolkind in allerlei opzicht veel te bereiken.

SCHOOLFILM EN -RADIO

Van de films van de stichting Nederlandse Onderwijs Film wordt in nog enigszins stijgende mate gebruik gemaakt. Ook het gebruik van het stilstaande beeld neemt toe. Een nieuw aspect is in de derde hoofdinspectie het benutten van de *radio* voor het onderwijs, al is dit ook reeds eerder hier en daar geschied.

Ik neem hier gaarne het rapport over dat de inspecteur van *Zuidborn* over de schoolradio heeft ingediend:

„Op zes scholen is in de laatste tijd de radio in gebruik. Het hoofd van een zeer kleine openbare school ontving van de schoolkring voor zijn school zowel een projectielantaarn als een radiotoestel ten geschenke. Op zijn vraag of hij het radiotoestel bij zijn onderwijs zou mogen gebruiken, verzocht ik hem o.a. mij een verslag te zenden over het radio-onderwijs nadat het toestel een tweetal maanden in gebruik zou zijn geweest. Hieronder volgt zijn verslag, waaruit meteen grote ernst en zorgvuldigheid van de verslaggever spreekt:

„De waarschuwing welke Uw schrijven inhiel, stemde tot nadenken, en de ondervinding wees uit dat die waarschuwing meerledig kan worden opgevat.

Artikel 42, lid 2, van de Lager-onderwijswet 1920 legt de onderwijzer aan een gemeenteschool de plicht op, zich te onthouden van iets te leren, te doen of toe te laten wat strijdig is met de eerbied, verschuldigd aan de godsdienstige begrippen van andersdenkenden.

De onderwijzer zal geen enkel risico kunnen en mogen lopen zich in dit opzicht aan plichtsverzuim schuldig te maken: en toch houdt elke radio-vertelles een risico in zich, omdat van te voren nooit nauwkeurige controle mogelijk zal zijn.

Ook komt het voor, dat er woorden gebruikt of begrippen aangeroerd worden die de onderwijzer zelf (dus afgezien van artikel 42) voor zijn leerlingen ongeschikt acht.

Als een derde bezwaar kan aangevoerd worden: nooit zal de vertelling via de radio het verhaal van de man voor de klas kunnen vervangen, omdat het levend contact ontbreekt! Ondergetekende meende te kunnen opmerken, dat de radiostem meer abstract in de kinderwereld wordt aanvoeld dan de volwassenen zich kunnen voorstellen. Dit maakt het beluisteren moeilijk; het is voor het kind irrefeel.

In dit verband is de schoolradio op de lagere school alleen te verdedigen, als ze louter wordt aangewend als leer (hulp) middel. Zo zijn de lessen die tot nu toe elke Maandagmiddag van 2.00 tot 2.35 worden uitgezonden, zeer geschikt als leer (hulp) middel. De eigenlijke leiding gaat van de leerkracht zelf uit, door enige voorbereiding, de zorg voor de benodigde afbeeldingen en nabespreking. De lessen over Zeeland, „baggeraars” en „de munt” waren uitstekend, omdat de leerlingen via, wat genoemd zou kunnen worden: auditieve illustraties (gesteund door visuele illustraties, waarvoor de leerkracht zorgt), een schitterend beeld in zich kunnen opnemen van het behandelde onderwerp.

Vooral voor een afgelegen school lijkt hierom een schoolradio aanbevelenswaard: gedurende enkele tijden wordt het volle leven midden in de school geplaatst.

Waar de radio in het dagelijks leven een voorname plaats gaat innemen, kan het radio-vertelonderwijs dienstbaar worden gemaakt aan het leren luisteren. De leerlingen van het vijfde leerjaar af ontvangen bij iedere radio-les een blaadje om daarop (met potlood) aantekeningen over het vertelde te maken. Het is een klein blaadje, om te voorkomen dat er slordige dictaten gemaakt zouden worden; doel mag alleen zijn: het goed leren luisteren en opnemen.

De tot nu toe bereikte resultaten zijn zeer bevredigend te noemen; de vorderingen zijn zó groot dat overwogen wordt een „verslagen-schrift” in te voeren.

Dit „leren luisteren” omvat ook: het leren luisteren naar wat mooi is. Zover de ervaring tot nu toe reikt, werd er geconstateerd dat het kind (onverschillig uit welk milieu afkomstig) zeer gevoelig is voor rustige orgelmuziek. Vele (misschien wel alle) kinderen genieten tijdens het beluisteren van dit soort muziek; uiterste stilte wordt betracht (hoe makkelijk kan een bank-blad kraken), en de warm, mild aandoende stilte blijft a.h.w. hangen, ook na het beluisteren van de muziek. Hier ligt een groot gebied ter exploratie: dat van het „innerlijk” onderwijs. Want misschien ligt hier nog een terrein braak waarop tijdens de exploitatie te komen is tot een volmakter „steek-af-naar-de-diepte”.

Na de orgelmuziek, al of niet begeleid door een blaas- of strijkinstrument, bleek dat klassieke muziek (naast kinderzang), de gunstigste, de meest beschavende invloed uitoefent. Merkwaardig, hoewel zeer begrijpelijk, is dat het kind niet de minste waardering toont voor technische vaardigheid (o.m. bij piano- en vioolconcerten).

Zonder te denken aan uitbreiding van het aantal te leren kundigheden, lijkt het zeer belangrijk, als het kind, voor wie lager onderwijs eindonderwijs is, als zuiver functionele kennis iets mee krijgt in zijn leven over het kunnen onderscheiden van orgel- en harmonica-muziek, moderne en klassieke muziek, viool en clarinet, e. d. Dat het als functionele kennis iets mee krijgt over solo- en koorzang. Dat het, om kort te zijn, een mogelijkheid geboden wordt om het fijnere te gaan waarderen en te leren opmerken. Wat zeker is: het kind is er gevoelig voor!

Als bijkomstigheid kan vermeld worden dat het radio-onderwijs soms een muzikale illustratie bij de aardrijkskunde kan worden: „Dit is nu muziek uit de poesta, van de Donau, over de Wolga; dit is krontjong, dat gamelanmuziek”.

Voor de eenmanschool is de vraag belangrijk: „Hoe reageren de kleinsten, als de groten mogen luisteren?” De ervaring leert dat hun vorderingen er niet onder te lijden hebben. Tijdens de radio-vertelles vertellen ze eenvoudig rekenwerk, en ondergetekende meende op te merken dat het zuiver mechanisch rekenen (wat toch ook belangrijk is! bv. dat de eerste-klasser — op de duur — zó maar kan zeggen $7 + 5 = 12$, zonder gebruik van echte of denkbeeldige vingers) er niet door benadeeld wordt.

Ter compensatie (een gevoelskwestie) mogen de kleinsten 2×10 minuten per week luisteren naar „Kleuterje luister”, bovendien een uitstekende, voorbereidende oefening voor het „leren luisteren” en het voortgezet leesonderwijs, omdat deze uitzendingen, ook uit artistiek oogpunt, zeer goed verzorgd zijn.

Tot slot zou vermeld kunnen worden dat de leerlingen de schoolradio waarderen, wat de klassenfeer ten goede komt, waardoor ten slotte alle vakken gunstig beïnvloed zullen worden.

De bezwaren, omschreven in het begin van dit rapport, behoeven dus het radio-onderwijs, als leer (hulp)-middel, niet in discredit te brengen; toch zou dit verslag misschien waardeloos zijn, als het niet zou besluiten met: Goed radio-onderwijs vraagt veel van de leerkracht. Ondergetekende zou nooit radio-onderwijs durven aanbevelen, als niet van te voren bewezen was, dat voor het zedelijk overwicht op de klas voor de volle honderd procent kon worden ingestaan.”

De schoolradio zal in de nabije toekomst de zorgvuldige overweging vragen van ieder die op enigerlei wijze bij het onderwijs betrokken is.

VERKEERSONDERWIJS

Het verkeersonderwijs met zijn opleiding en examen heeft bijna overal het pleit gewonnen. De aandrang van de inspecteurs heeft, waar nodig, veel invloed ten goede gehad. De samenwerking met de diverse gemeentelijke en politionele autoriteiten en functionarissen laat niets te wensen over.

§ 7. *De kosten van het onderwijs*

De bedragen per leerling, bedoeld in artikel 55bis, 1e lid, en, hetgeen in de derde hoofdinspectie slechts zelden voorkomt, in artikel 101, 5e lid, der Lager-onderwijs-wet 1920, zoals die telkenjare door de gemeenteraad worden vastgesteld of gehandhaafd, lopen nog sterk uiteen, ook in gevallen waar men op grond van de omstandigheden zou verwachten, dat deze bedragen nagenoeg gelijk zouden zijn.

In sommige gemeenten zijn zij nog zo laag dat een overigens in normale omstandigheden verkerende school niet of nauwelijks daarmee kan uitkomen, zonder dat het onderhoud aan gebouwen en schoolmeubelen daaronder ten eerste te lijden heeft. Wanneer zulk een toestand enkele jaren heeft geduurd, is maar al te dikwijls een achterstand in de exploitatie ontstaan, die, ook wanneer de vergoedingsbedragen worden verhoogd, niet spoedig en zeker niet in een enkel jaar kan worden ingehaald.

Waarschijnlijk tengevolge van de omstandigheid, — waarop reeds te voren in dit verslag is gewezen — dat hoofden van scholen en schoolbesturen niet voldoende met de bepalingen der Lager-onderwijswet op de hoogte zijn, en doordat tengevolge van de onderlinge besprekingen der moeilijkheden de een de ander na volgt, ook wanneer de gekozen weg niet de juiste is, wordt in een groot en nog steeds stijgend aantal gevallen het verzoek tot de Minister gericht, bedoeld in artikel 101ter. Zulke pogingen sorteren dikwijls niet het gewenste effect, doordat een achterstand in onderhoud, door welke oorzaken dan ook ontstaan, niet langs de weg van het genoemde artikel kan worden weggewerkt. De juiste weg is het beroep op Gedeputeerde Staten, bedoeld in artikel 55bis, 3e lid.

Over het algemeen hebben de gemeentebesturen in de laatste jaren, ook in 1948, de bedragen per leerling belangrijk verhoogd, zodat met een voorzichtig beleid veelal de achterstand in het onderhoud kan worden bestreden.

Reeds eerder is de aandacht gevestigd op de wenselijkheid, dat althans ten aanzien van de grootte der beschikbare bedragen voor de leermiddelen en de bibliotheken de schoolhoofden nauwkeurig weten hoe groot het budget voor hun school is. De inspecteur van *Deventer* merkt hieromtrent het volgende op:

„Het is mij verschillende malen gebleken dat hoofden van openbare zowel als van bijzondere scholen niet weten, hoe groot het bedrag is dat voor hun school is uitgetrokken ex artikel 55bis of artikel 101. Naast de enkele gevallen dat deze hoofden naar hun zeggen kunnen bestellen wat ze redelijkerwijze nodig hebben, staan de vele, waarbij zij ten aanzien van het vastgestelde bedrag in het duister tasten. Het gevaar is niet denkbeeldig dat de exploitatie der gebouwen die der leermiddelen ongunstig beïnvloedt, waarvan het onderwijs dan weer de terugslag ondervindt. Schoolboeken, leermiddelen, schoolbehoeften en schoolbibliotheken staan ook wel wat verloren tussen de andere onderdelen, genoemd in artikel 55. Het zou wellicht aanbeveling verdienen bij een volgende wetswijziging een duidelijke splitsing te maken. Controle op de werkelijke uitgaven is weliswaar mogelijk, maar een uitgesproken onderscheid als hierboven bedoeld zou in vele gevallen tot meer aandacht voor de onderdelen kunnen leiden.

Bovendien ben ik van mening dat de hoofden der scholen in samenwerking met het personeel, voorzover het de leermiddelen betreft, beter hun verantwoordelijkheid tot een duidelijker begrip kunnen maken wanneer zij als hoofd van de huishouding weten wat hun begroting is. Zij willen gaarne deze verantwoordelijkheid dragen."

Voor de *schoolbibliotheken* wordt veelal een te gering bedrag gereserveerd. Een interessante maatregel is getroffen in de gemeente *Deventer*, waaromtrent de inspecteur het volgende rapporteert:

"De bedragen welke daarvoor worden uitgetrokken zijn m.i. onvoldoende. De schoolbibliotheken zijn grotendeels verouderd. Het uitgetrokken bedrag is ook bestemd voor binden en kafren, zodat er voor nieuwe aanschaf door vervanging niet veel overblijft. In deze tijd wordt terecht veel critiek uitgeoefend op de slechte lectuur waarmee de jeugd bedreigd wordt. Zolang er geen wettelijke maatregelen mogelijk zijn om deze lectuur te weren, is de enige methode om ze te bestrijden: het verschaffen van goede lectuur. Belangstelling daarvoor blijkt bij de jeugd gelukkig nog in ruime mate te bestaan. In samenwerking met de besturen der bijzondere scholen heeft de gemeente Deventer een regeling getroffen waarbij door de Openbare Leeszaal aldaar via een *ruilsysteem* alle scholen gedurende een bepaalde tijd een deskundig geselecteerde hoeveelheid boeken in bruikleen zullen krijgen, een en ander na overleg met Gedeputeerde Staten in verband met de uitkering aan de bijzondere scholen. Dit initiatief verdient wel de nodige aandacht, daar nu het nuttig rendement van de kosten ex artikel 55 onder *b* vermoedelijk aanzienlijk hoger wordt."

§ 8. *Het schooltoezicht*

MUTATIES

De inspecteur in de inspectie *Deventer*, Ir J. A. Ladage, verkreeg op 31 Mei 1948 eervol ontslag wegens het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd. Tot 16 September 1948 bekleedde hij zijn functie nog in tijdelijk dienstverband, op welke datum hij werd opgevolgd door de heer A. L. Dubel.

Op uiterst sympathieke wijze heeft het gezamenlijk personeel in de inspectie Deventer op 28 September afscheid genomen van zijn scheidende inspecteur. In zijn lange en eervolle carrière bij het Rijksschooltoezicht heeft de heer Ladage het onderwijs uitnemende diensten bewezen. Onvermoeid strevend naar verbeteringen van materiële en ideële aard behield hij steeds een open oog voor de persoonlijke omstandigheden van het onder zijn amtsgebied ressorterende personeel. Allen die het voorrecht genoten met de heer Ladage te mogen samenwerken, zullen zich zijner in dankbaarheid blijven gedenken.

WERKZAAMHEDEN

De inspecteurs roemen algemeen de samenwerking met de gemeente- en schoolbesturen en in het bijzonder ook met de consulenten voor de lichamelijke opvoeding. Door de aanzienlijke mutatie onder het onderwijzend personeel wordt veel tijd vereist voor de beoordeling van de sollicitanten. Ook vele schoolbesturen vragen bij benoemingen het advies van de inspecteurs.

In bijna alle inspecties konden de scholen minstens éénmaal per jaar worden bezocht, veelal ook meerdere malen. De inspecteurs houden besprekingen met het onderwijzend personeel in de geest van samenwerking ten bate van het onderwijs. Deze bezoeken en besprekingen worden schier allerwegen op hoge prijs gesteld.

De inspecteurs kwamen, met uitzondering van de maanden Mei—Augustus, maandelijks met de hoofdinspecteur in vergadering bijeen. Eenmaal werd een vijfdaagse bijeenkomst belegd, waar tal van vraagstukken van onderwijs en opvoeding meer uitvoerig konden worden besproken.

In enkele inspecties werden bijeenkomsten belegd voor het gezamenlijk personeel. Deze inspectievergaderingen slagen steeds zeer goed en bieden voor de onderwijzers en de onderwijzeressen een uitnemende gelegenheid elkander te leren kennen en het saamhorigheidsbesef van werkers aan een en dezelfde mooie taak te versterken.

III. VERSLAG INSPECTEUR LAGER ONDERWIJS IN ALGEMENE DIENST (ONDERWIJS AAN SCHIPPERSKINDEREN)

AANTAL SCHOLEN EN KLASSEN

In het aantal scholen en klassen voor onderwijs aan schipperskinderen kwam in 1948 geen verandering.

Aan het eind van het verslagjaar bestonden voor het *continu-onderwijs*:

- a. de openbare scholen te Deventer, Groningen en Rotterdam;
- b. de Protestants-Christelijke scholen te Groningen, Rotterdam, Sneek, Vreeswijk, Wemeldinge en Zwartsluis;
- c. de Rooms-Katholieke scholen te Amsterdam, Arnhem en Rijkholt (gem. Gronsveld);
- d. de klassen verbonden aan:
Protestants-Christelijke scholen voor glo te Amsterdam en Dordrecht;
een Rooms-Katholieke school voor glo te Hansweert.

Voor het *ligplaatsonderwijs* bestonden:

- a. de openbare scholen te Amsterdam, Groningen, Harlingen, Leeuwarden en Sneek;
- b. de Protestants-Christelijke scholen te Maasbracht en Duisburg/Ruhrort;
- c. de Rooms-Katholieke scholen te Maasbracht en Duisburg/Ruhrort;
- d. de Interconfessionele school te Born (L.);
- e. de klassen verbonden aan:
een openbare school voor continuonderwijs te Deventer en Rotterdam;
een openbare school voor glo te Amsterdam, Rotterdam (2 scholen), en Stadskanaal;
een Protestants-Christelijke school voor glo te Amsterdam, Arnhem, Delfzijl, Groningen, Harlingen (2 scholen), Klazienaveen, Leeuwarden, Maastricht, Rotterdam (2 scholen) Velsen en Zwolle.

AANTAL LEERLINGEN

Het jaar 1948 heeft wel bewezen dat de belangstelling voor het continu-onderwijs stijgende is. Te Amsterdam, waar in 1947 een internaat voor 100 kinderen geopend werd, steeg het aantal leerlingen der continuklassen, verbonden aan de Protestants-Christelijke school aan de Brouwersgracht, van 58 tot 105. Aan dezelfde school zijn ook twee klassen voor ligplaatsonderwijs verbonden, zodat deze school voor glo thans zes „schippersklassen” heeft. Het wordt tijd dat van deze klassen een afzonderlijke school voor schipperskinderen gevormd wordt.

Te *Hansweert*, waar eveneens meer gelegenheid tot huisvesting werd gevonden, steeg het aantal kinderen der continuklassen, verbonden aan de Rooms-Katholieke school voor glo, van 48 tot 89. Besloten werd tot het stichten van een afzonderlijke school over te gaan.

Te *Sneek* werden in 1948 pogingen aangewend om te komen tot stichting van een continuklas aan de openbare ligplaatschool. Het vereiste aantal leerlingen werd bereikt, zodat in het verslag over 1949 melding gemaakt zal kunnen worden van de stichting van een zodanige klas.

Hetzelfde is het geval te *Leenwarden*, waar het aantal leerlingen der schippersklassen in de Margaretha de Heerstraat voldoende is om tot de vorming van een continuklas te geraken.

Het totaal aantal leerlingen der continuscholen en -klassen, dat op 31 December 1947 1400 bedroeg, steeg tot 1560 op 31 December 1948. Bovendien werden aan het einde van het verslagjaar de ligplaatscholen en -klassen bezocht door 92 kinderen, die voor kortere of langere tijd aan de wal waren gehuisvest.

Op 1 Januari 1947 bedroeg het aantal leerlingen der continuscholen en -klassen 1236, zodat een aanzienlijke vooruitgang merkbaar is.

Het merkwaardige is dat het aantal leerlingen der ligplaatscholen en -klassen geen daling vertoont. Er is door sommigen verondersteld, dat door uitbreiding van het aantal leerlingen der continuscholen het aantal leerlingen dat de ligplaatscholen en -klassen bezoekt, evenredig zou dalen. Zulks blijkt niet het geval te zijn. Op de laatste schooldag van 1946 bedroeg het aantal leerlingen dezer scholen en klassen 871 en op de laatste schooldag van 1948 907.

Het aantal leerlingen der ligplaatscholen is aan grote schommelingen onderhevig. Alle scholen en klassen tezamen telden op 16 Februari 1948 994 leerlingen, welk aantal terugliep tot 905 op 16 Juli om op 16 September een scherpe daling tot 644 te vertonen.

Daarna begon weer de stijging: 16 October 675, 16 November 814, 16 December 907. De aardappel- en bietencampagne doen hun invloed gelden op alle ligplaatscholen en -klassen, tot in Limburg toe.

De openbare ligplaatschool in Groningen telde gedurende het eerste kwartaal van 1948 steeds meer dan 110 leerlingen, gedurende het tweede kwartaal steeds meer dan 80. Maar op 16 September bedroeg het aantal 41 en op 16 October 53. Allerlei factoren bepalen het bezoek aan de scholen, factoren die niet van te voren te berekenen zijn.

De ligplaatsklas, verbonden aan de Suringarschool te Maastricht, telde op 16 Januari 3 leerlingen, op 16 Mei daarentegen 40.

Het aantal leerlingen bij het ligplaatsonderwijs is sterk wisselend en zal dat wel blijven.

De te Duisburg/Ruhrort in 1947 geopende scholen voor ligplaatsonderwijs, de Prot.-Christelijke Prinses Marijkeschool en de Rooms-Katholieke St. Willebrordusschool verheugen zich in de belangstelling der Nederlandse schippersbevolking op de Rijn.

Het aantal leerlingen gaf kort na de stichting (4 September 1947) reden tot bezorgdheid. Eerst was de abnormaal lage waterstand oorzaak dat er weinig gevaren werd, daarna was er zóveel vracht dat de schepen geen wachttijd hadden, zodat de ligplaatscholen niet konden worden bezocht.

Ook hier ging de oude regel op: hoe meer vaart, hoe minder kinderen op de ligplaatsscholen.

Bij het maken van plannen tot het stichten van een ligplaatsschool of -klas dient men daarom terdege na te gaan, of de plaats waar men zodanige onderwijsinrichting wil openen, een los-, laad-, overslag- of wachthaven is.

HUISVESTING DER LEERLINGEN

Voor de stichting en instandhouding alsmede voor de bloei van een continuschool is de gelegenheid tot huisvesting van schipperskinderen van het grootste belang. Waar die gelegenheid aanwezig is, bloeien de continuscholen. Het overal optredend gebrek aan woonruimte beïnvloedt de huisvestingsmogelijkheid in nadelige zin. De internaten te Vreeswijk, Amsterdam (Prot.-Chr.), Amsterdam (R.-K.), Rotterdam, Arnhem, Rijkholt en Hansweert, met resp. 170, 100, 130, 40, 50, 125 en 90 kinderen, zijn geheel bezet.

Waar men op gezinsverpleging is aangewezen, slaagt men er in vele gevallen niet in de kinderen behoorlijk onder dak te brengen. Vandaar dat vele ouders die hun kinderen aan de wal willen plaatsen voor het geregeld ontvangen van onderwijs en voor hun kinderen huisvesting kunnen vinden bij familie of kennissen in plaatsen waar geen continuscholen zijn, toelating tot ligplaatsscholen of -klassen vragen. Zolang het aantal niet te groot is, zie ik daartegen geen overwegende bezwaren. Alleen moet, zodra zulks mogelijk is, een afzonderlijke klas van deze kinderen gevormd worden.

De continuscholen te Zwartsluis en Wemeldinge zouden gemakkelijk een groter aantal leerlingen kunnen opnemen; de geringe gelegenheid voor huisvesting vormt hier echter het struikelblok.

In 1948 zijn plannen ontworpen voor het stichten van een internaat te Dordrecht en een te Rotterdam. Te Dordrecht, waar een klas voor continu-onderwijs bestaat, heeft het schoolbestuur de hand weten te leggen op een complex gebouwen, waarin in 1949 een internaat met school zal worden gevestigd. Te Rotterdam zal in 1949 een internaatschip in gebruik worden genomen, dat ruimte zal bieden voor ongeveer 100 kinderen.

Uit den aard der zaak zou het zeer toe te juichen zijn, als voor alle schipperskinderen voor wie huisvesting aan de wal gevraagd wordt, de gelegenheid

daartoe bestond. En in het algemeen heeft huisvesting in goede internaten grote voordelen. Gezien het aantal kinderen dat op scholen voor g.l.o. is geplaatst, is er nog wel ruimte voor internaten.

Van de 1560 leerlingen der continuschoolen genoten er 1130 steun in de huisvestingskosten en 430 niet.

Van de 93 leerlingen der ligplaatsscholen die geregeld het onderwijs volgden, genoten er 61 steun en 32 niet.

SCHOOLFONDSEN

Door tussenkomst van de schoolfondsen werd op 31 December 1948 aan 2447 kinderen steun verleend. Hiervan bezochten:

1130 kinderen een continuschool of -klas;

61 kinderen een ligplaatsschool of -klas;

1223 kinderen een school voor glo;

45 kinderen een school voor ulo;

34 kinderen een nijverheidsschool;

18 kinderen een school voor blo;

terwijl 1 kind een lhb bezocht.

RESULTATEN VAN HET ONDERWIJS

Uiteraard is in de onderwijsresultaten weinig of geen verandering gekomen sinds het vorige jaarverslag. Wel heeft een merkwaardige gebeurtenis plaats gehad: op 25 September 1948 zijn vertegenwoordigers van openbaar, Protestants-Christelijk en Rooms-Katholiek onderwijs aan schipperskinderen te Utrecht bijeengekomen om het in 1942 begonnen werk, met als doelstelling: „zoveel mogelijk eenheid in het onderwijs aan schipperskinderen”, voort te zetten. Een kleine commissie uit de samenwerkende organisaties werd aangewezen, die de richtlijnen voor het onderwijs aan schipperskinderen zou ontwerpen.

Het resultaat mag in 1949 worden tegemoetgezien. Het jaarverslag over 1949 zal waarschijnlijk gelegenheid geven hier uitvoerig op terug te komen.

IIIa. VERSLAG HOOFDINSPECTEUR BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

ALGEMENE OPMERKINGEN

De gevolgen van de oorlog, waarvan het jaarverslag over 1947 spreekt, waren ook in 1948 nog duidelijk merkbaar. De grote drang die er allerwegen mocht worden geconstateerd om te komen tot stichting van scholen voor buitengewoon onderwijs, kon door de materiële nood op het gebied van de scholenbouw niet dat effect hebben dat zo noodzakelijk en gewenst is voor het misdeelde kind.

Veel initiatief van de zijde van gemeentebesturen, schoolbesturen, en niet het minst van de zijde der schoolartsendiensten en andere medische instanties, moest door de onmogelijkheid om tot nieuwbouw te komen wel vruchteloos blijven. Voor 1948 konden slechts twee scholen voor buitengewoon onderwijs op het urgentieplan-scholenbouw worden geplaatst. Deze moesten dienen ter vervanging van twee verwoeste scholen in Rotterdam, en ter illustratie van het feit hoe moeilijk het in 1948 was de toegestane bouw te verwezenlijken, zij vermeld dat midden 1949 deze scholen nog niet gebouwd waren.

Ware het dan ook niet dat op het eind van 1948 het bouwplan voor 1949 gepubliceerd werd met 10 scholen voor het buitengewoon onderwijs, dan zouden de moed en de ondernemingsgeest verloren zijn gegaan bij deze tak van onderwijs, die door zijn sterke drang tot uitbreiding en door zijn vestiging in oude en ongeschikte gebouwen juist zoveel behoefte heeft aan nieuwbouw.

Aan de welwillendheid van gemeentebesturen, de vindingrijkheid van particulieren, het niet versagende initiatief van beide is het te danken dat er door middel van verbouwing van oude huizen en afgedankte scholen en door aanschaffing van barakken nog zoveel voor de huisvesting van het buitengewoon onderwijs gedaan kon worden.

Niettemin blijft het aantal verzoekschriften van gemeente- en schoolbesturen om geplaatst te worden op de urgentielijst-scholenbouw voor een school voor buitengewoon onderwijs ontstellend groot.

Hierin demonstreert zich niet alleen een materiële nood, maar manifesteert zich ook de overtuiging dat de differentiatie van ons onderwijs niet voldoende is en dat er in de voorzieningen voor het afwijkende kind nog een schrijnend tekort bestaat. Het valt te voorzien dat, wanneer straks de mogelijkheid toeneemt om tot nieuwbouw te komen, de financiële bezwaren van de huidige dure bouw in toenemende mate merkbaar zullen worden.

Dit geldt wel in de eerste plaats voor schoolbesturen die zich niet kunnen beroepen op een wettelijke verplichting tot medewerking van het gemeentebestuur. Waar thans blijkt dat vele gemeentebesturen deze financiële medewerking inzake de hoge stichtingskosten zien als een morele verplichting, waaraan zij wensen te voldoen ook zonder dwingend voorschrift van de wet, wordt het een pijnlijke zaak voor sommige schoolbesturen te moeten constateren, dat zij door een afwijzende houding in dezen van hun gemeentebestuur totaal anders worden behandeld dan die schoolbesturen, welke ressorteren onder een gemeente die vrijwillig de financiële gelijkstelling aanvaardt van openbaar en bijzonder buiten-

gewoon onderwijs. Ook hier blijkt helaas dat slechts een dwingend voorschrift de enige manier is om in dit opzicht ongelijkheid en onbillijkheid weg te nemen. Het is niet onnodig hier te zeggen dat de afwijzende houding van een gemeente-bestuur, waar het gaat om de materiële voorzieningen van het bijzonder buitengewoon onderwijs, niet steeds haar grond vindt in een afwijzing van de geestelijke principes van het schoolbestuur.

Eensdeels is deze grond te vinden in moeilijke financiële omstandigheden, die nu eenmaal dwingen om niet te doen waartoe men niet verplicht is; anderdeels moet men hierin zien een niet-geïnteresseerd-zijn in het onderwijs in het algemeen en in het buitengewoon onderwijs in het bijzonder.

Deze grote verschillen in de houding van gemeentebesturen, variërend van enthousiast en welwillend tot onmachtig en onverschillig, vinden ook hun terugslag in de exploitatievergoeding per leerling, die op enkele plaatsen nog bestaat in het wettelijk minimum van f 15,— en f 20,— of daar nauwelijks boven uit gaat en die op andere plaatsen het drie- of viervoud daarvan bedraagt.

Een volslagen gebrek aan inzicht in de betekenis van het buitengewoon onderwijs is vaak de oorzaak dat slechts het minimum-bedrag per leerling voor exploitatievergoeding wordt toegekend.

Ieder kan begrijpen dat het buitengewoon onderwijs met zijn klassedeler van 18 en met zijn individuele leermiddelen, met zijn kostbare vakken als handenarbeid en huishoudonderwijs veel meer nodig heeft dan het gewoon lager onderwijs, dat een klassedeler heeft van 45 en vaak een van deze vakken in het geheel niet geeft of er weinig tijd aan besteedt. Per kind kost het verwarmen en schoonhouden van een lokaal bij het blo reeds 2 ½ maal zoveel als bij het glo.

Ook deze uitzonderingsgevallen hebben de correctie van de wet nodig, zolang het gehele onderwijs geen volkszaak is geworden en zolang er nog een burgemeester in Nederland is die bij het vernemen van de stichtingsplannen betreffende een blo-school in zijn gemeente uitdrukking geeft aan zijn vrees dat dit zijn gemeente „kleerscheuren zal kosten”.

Wanneer in dit jaarverslag gepleit wordt voor plaatselijke scholen die afhankelijk zijn van de misvattingen der gemeentebesturen inzake de betekenis van het daar verstrekte onderwijs en de daar gegeven opvoeding — welke misvattingen gelukkig tot de schrijnende uitzonderingen behoren —, dan mag zeker niet ontbreken een verwijzing naar de noodtoestand van de centrale scholen, die alle zonder uitzondering tot de minimumlijders behoren, omdat ze de exploitatievergoeding van het Rijk ontvangen, welke vergoeding is vastgelegd in het 5e lid van artikel 20 van het Koninklijk besluit van 22 October 1923 (*Staatsblad* no 489), n.l. f 20,— per leerling voor de scholen voor doofstommen en blinden en f 15,— per leerling voor de overige scholen.

Het merendeel der plaatselijke scholen heeft het voorrecht van de gemeenten een aanzienlijk hoger bedrag te ontvangen; de centrale scholen missen echter veelal deze aanvullende steun. De financiële toestand van de centrale scholen is dan ook uiterst moeilijk. Voor deze bestaat geen mogelijkheid de kosten, voortvloeiende uit de stichting en het onderhoud der schoolgebouwen, afdoende te bestrijden. Voor de verzorging van haar leerlingen in internaten zijn zij afhankelijk van de verpleegkosten, die nimmer tot de kostprijs kunnen worden opgevoerd.

Particuliere bijdragen in de vorm van giften en legaten zijn absoluut noodzakelijk voor het voortbestaan van deze centrale instituten.

Het behoort geen verwondering te wekken dat ondanks aanzienlijke bijdragen van particulieren de tekorten van de centrale scholen onrustbarend beginnen te worden, en men zal zich van overheidswege moeten gaan realiseren dat een noodgedwongen opgeven van het particulier initiatief in dezen fataal zou zijn en stellig grotere kosten zou meebrengen voor de publieke kassen dan thans nodig zijn om aan de toestand het hoofd te bieden.

Symptomatisch mag geacht worden dat de gemeente Amsterdam het bestuur heeft overgenomen van de school voor slechthorenden aldaar, die tot dusver door een particuliere vereniging in stand werd gehouden.

Naast deze mineurtoon mogen we echter in dit verslag ook een optimistisch geluid laten horen.

Het is uitermate verheugend dat in toenemende mate *streescholen* gesticht worden, die door de betrokken gemeenten krachtens artikel 129 der Gemeentewet van gemeenschappelijk belang worden geacht. De idealistische sfeer waarin deze scholen worden gesticht en waarbij er zoveel mogelijk naar wordt gestreefd om alle noodzakelijke kosten zo billijk mogelijk over de belanghebbenden te verdelen, kan niet anders dan het buitengewoon onderwijs ten goede komen. Bij het stichten en organiseren van streescholen is wel duidelijk gebleken dat er vrijwel geen technische moeilijkheden meer bestaan ten opzichte van het verkeer. Wel zijn de kosten van het vervoer hoog, maar in tegenstelling tot wat het jaarverslag over 1947 hieromtrent vermeldde mag thans geconstateerd worden dat er bijna overal voldoende vervoergelegenheid bestaat.

Nu artikel 13 van de Lager-onderwijswet 1920 ook van toepassing is verklaard op het buitengewoon lager onderwijs, zijn de gemeenten verplicht dit vervoer te betalen met het recht van verhaal op de ouders, indien deze daartoe in staat zijn. Het blijkt nodig dat af en toe de ouders hier beschermd worden. Een gezin met een misdeeld kind is op zichzelf reeds zwaar belast en het sturen van dit kind naar een school voor buitengewoon lager onderwijs is in wezen geheel iets anders dan het sturen van een kind naar een ulo-school of nijverheidsschool. Daarom dient door de gemeenten de inkomstengrens van de ouders voor de bijdrage in de kosten van het vervoer van een misdeeld kind aanmerkelijk hoger te worden gesteld dan voor het vervoer van een normaal kind naar een inrichting voor voortgezet onderwijs.

Het zou zeer gewenst zijn om na het toepasselijk verklaren van artikel 13 der Lager-onderwijswet 1920 op het buitengewoon onderwijs ook artikel 11, lid 2bis, der wet daarop van toepassing te verklaren na een voorafgaande technische wijziging van dit artikel.

In het afgelopen verslagjaar moest geconstateerd worden, dat het bestuur van een school voor glo het goedvond, dat ouders hun kinderen van de blo-school overplaatsten naar deze glo-school, waarna voor deze zelfde glo-school toepassing van artikel 56, 2e lid, der wet kon worden aangevraagd. Het niet-meetellen gedurende 6 maanden van kinderen die overgeplaatst zijn van een school voor blo naar een school voor glo, zou in dit opzicht een eventueel kwaad kunnen beteugelen.

In dit algemeen overzicht past ook een woord van waardering voor het werk van de consulent voor de lichamelijke opvoeding, wiens jaarverslag¹⁾ duidelijk doet uitkomen onder welke moeilijke omstandigheden hij in 1948 moest werken. Opgemerkt moet worden dat niet alleen de betekenis van dit onderwijs als integrerend deel van de opvoeding nog niet overal erkenning vindt, maar dat ook aan menige school nog een behoorlijk ingerichte en hygiënisch verantwoorde oefengelegenheid ontbreekt.

Het onvermoeide werken van de consulent was zowel voor de inspecteur als voor mij zelf een krachtige steun bij onze arbeid in de inspectie.

Tenslotte dient in dit algemeen overzicht dankbaar melding te worden gemaakt van de grote toewijding van die zeer vele leerkrachten bij het buitengewoon onderwijs die, met opoffering van hun vrije tijd en hun kans op bijverdiensten, onvermoeid en onverpoosd werkzaam zijn voor het misdeelde kind, wiens belangen zij zich geroepen achten te behartigen. Deze arbeid gaat ver uit boven hun taak in de school en stempelt deze leerkrachten tot sociale werkers, wier arbeid in de maatschappij node kan worden gemist.

HET ONDERWIJS AAN DOOFSTOMMEN

In het jaarverslag over 1947 werd er reeds op gewezen, dat de vorming van het doofstomme kind voortdurend blootstaat aan het gevaar geheel op te gaan in het leren verstaan en gebruiken van de taal.

Dat men zich bewust is van dit gevaar voor een harmonische vorming blijkt wel uit het feit dat op alle instituten de nodige aandacht wordt besteed aan de *lichamelijke oefening*. Bovendien valt dit af te leiden uit de belangstelling voor de onderwerpen die ingeleid en besproken werden op de jaarlijkse algemene vergadering van de Vereniging ter bevordering van het doofstommen-onderwijs in Nederland. Uitvoerig werd hier van gedachten gewisseld over het karakter van de doofstomme en over de in St.-Michielsgestel ondernomen pogingen om het niet-horende kind door middel van trillingswaarnemingen te doen genieten van muziek en te doen dansen op muziek, met de bedoeling zijn gevoels- en gemoedsleven te ontwikkelen.

Dit lofwaardig streven naar een zo mogelijk alzijdige vorming kan echter alleen vruchten afwerpen, indien men zich bij de ontwikkeling van welk vermogen ook voortdurend realiseert dat de mens een ondeelbaar geheel is en dat opvoeding en onderwijs dus tot doel hebben de structuur van deze zijns-eenheid te vervolmaken.

Bijzondere aandacht verdienen de experimenten te St.-Michielsgestel om de trillingswaarneming tot grondslag van het spreekonderwijs te maken. Nadat door het versterken van muziekklanken was gebleken dat absoluut dove kinderen niet alleen in staat zijn vibraties van 20 tot 1000 trillingen per seconde waar te nemen, maar ook binnen deze vibratiesfeer halve tonen kunnen onderscheiden, lag de veronderstelling voor de hand dat de methode-Barczy op trillingswaarnemingen moet berusten en dat deze methode dus voor verbetering vatbaar moet zijn door naar de technische beginselen van de hoorprothese een instrument te vervaardigen en te gebruiken, dat de lagere frequenties uit de spraakklanken

¹⁾ Dit verslag is opgenomen op blz. 522/527.

versterkt doet inwerken op het vibratiegevoel. Welnu, een dergelijk instrument meent men te hebben vervaardigd, en de eerste resultaten met deze vibratieprothese zijn zeer bemoedigend.

Bij het kind met gehoorresten staat men echter voor het probleem in hoeverre de spraakklanken langs acoustische en langs vibratorische weg kunnen worden waargenomen. Dit probleem dient te worden opgelost om te kunnen beoordelen wat bij de spraakontwikkeling van een kind met gehoorresten de voorkeur verdient: een hoor- of een vibratieprothese.

Verheugend is de instelling van een medisch-acoustische commissie, waarin medici, physici en technici zullen samenwerken om o.a. ook dit voor het doofstommen-onderwijs zo belangrijke vraagstuk te bestuderen.

HET ONDERWIJS AAN BLINDEN

Het onderwijs aan blinde kinderen heeft in ons land uitsluitend plaats op scholen met internaten. Om de functie van het blindeninstituut juist te zien, zal men dit instituut dan ook op zijn totaliteit moeten beoordelen, op zijn combinatie van school en internaat.

Voor de moeilijke vorming van het blinde kind hebben beide hun waarde en beide behoren ingesteld te zijn op het bevorderen van de maatschappelijke kansen.

Dat met de arbeid die de blindeninstituten presteren ten behoeve van het blinde kind, deze maatschappelijke kans nog niet altijd ten volle verwerkelijkt is, wordt wel duidelijk aangetoond door de instelling van de *Rijksblindencommissie*, bestaande uit vertegenwoordigers van de Ministers van Sociale Zaken, Binnenlandse Zaken en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, samen met een vijftal vertegenwoordigers van het blindenwezen en een vertegenwoordiger van de Nederlandse vereniging tot bevordering van de arbeid voor onvolwaardige arbeidskrachten (A.V.Q.).

Het grote en bewonderenswaardige werk van de blindeninstituten, waar men kinderen probeert klaar te maken voor de maatschappij, moet slechts gezien worden als het begin van de gehele blindenzorg. Dit begin is echter van fundamenteel belang. Op school moet het blinde kind zich het brailleschrift eigen maken en een algemene handvaardigheid ontwikkelen. Zogoed als ieder ander kind heeft ook het blinde kind recht op een algemene geestelijke en lichamelijke ontwikkeling die zijn zelfbewustheid verhoogt.

Het stemt tot verheuging dat deze ontwikkeling zich niet uitsluitend bepaalt tot de lagere-school-vakken, maar dat menig kind ook in staat wordt gesteld tot het aanleren van vreemde talen. De opleiding voor het mulo-examen staat thans voor het blinde kind open en in 1948 mochten opnieuw enige kandidaten voor dit examen slagen.

Het is opmerkelijk te ervaren hoezeer dit gemeenschappelijke doel, dat blinde kinderen met andere kinderen gemeen hebben, hen doet groeien in hun persoonlijkheid. Het aansturen op een algemeen examen heeft voor het blinde kind heilpaedagogische betekenis.

Deze voortgezette schoolopleiding eist veel van de leerkrachten, die behalve de techniek van het blinden-onderwijs ook de bevoegdheden voor vreemde talen en

wiskunde moeten bezitten. Voor het eerste worden zij beloond met de blo-marge, voor het tweede ontvangen zij niet zoals iedere andere leerkracht die aan een ulo-school werkt, de ulo-marge. Besturen die in uitgebreid lager onder-wijs en in een vakopleiding voor kantoor aan blinde kinderen voorzien door middel van vakonderwijs, dienen dit geheel zelf te bekostigen.

Bij het onderwijs aan blinden is het opmerkelijk dat hier de opleiding van het blinde meisje moeilijker ligt dan die van de blinde jongen, omdat de natuurlijke bezigheid van het meisje in het leven, namelijk de hulp in de huishouding, niet binnen die grenzen van bereikbaarheid ligt welke voor vele andere groepen misdeelde meisjes gelden.

De taak van het internaat zal ook in dit opzicht zoveel mogelijk gericht moeten zijn op het voorzien in de natuurlijke ontwikkelingsgang van het meisje. Het is duidelijk dat daarom het internaat hoe langer hoe minder gezien wordt louter als een verzorgingsinrichting van het blinde kind.

Op het blindencongres 1948 bleek, dat volwassen blinden op hun verblijf in het internaat terugzagen als een noodzakelijk kwaad; in de toekomst zal het onder invloed van de meningen die thans heersen over de internaatsopvoeding, zó worden dat blinden het internaat leren beschouwen als de plaats waar zij opgevoed werden voor het volle leven in een sfeer die dit volle leven zoveel mogelijk benadert.

Het internaat moet voor het blinde kind betekenen een tehuis met open deuren naar de buitenwereld en met de volle mogelijkheid om in contact te komen met de wereld der zienden. Alleen dan zal het blinde kind zijn stijfheid en onnatuur-lijke bewegingen afderen en zal het zich maatschappelijk leren gedragen. Wanneer het internaat zich zo instelt en zich bovendien weet te bedienen van tal van middelen als muziek en zang, rhythmische gymnastiek, gezelschapsspel en club-vorming, zal het de waardevolle partner zijn van de school. Een paedagogische eenheid van deze twee, internaat en school, biedt de beste garantie dat een blind kind opgroeit met maatschappelijke kansen, welke later met krachtige steun van buitenaf realiseerbaar zijn.

In bijna alle blindeninstituten zijn thans klassen voor slechthzienden gevormd. De talrijke vragen die daarbij rijzen, zijn nog niet alle in discussie beslist. Aller-eerst zal moeten worden uitgemaakt of het hier al dan niet gaat om de behande-ling van een principieel andere groep, voorts in hoeverre de behandeling gedeelte-lijk parallel moet lopen met die van de blinden.

Het is niet onmogelijk dat de erkenning van de groep slechthzienden een ver-schuiving teweegbrengt in de afgrenzingen naar de blinden en naar de zienden. Er zijn ervaringen die er op wijzen, dat het brengen van het slechthziende kind van het milieu der zienden naar het milieu der blinden ten goede zou komen aan de persoonlijkheid van het slechthziende kind, dat zich koning voelt in het nieuwe land en dat bevrijd wordt van een minderwaardigheidsgevoel.

Het staat vast dat ook het slechthziende kind speciaal onderwijs behoort te ontvangen en dat men ook in de opvoeding van dit kind, evenals zulks bij het blinde kind geschiedt, naar wegen moet zoeken waarlangs het komt tot de aan-vaarding van zijn gebrek en daardoor tot een ontwikkelingsmogelijkheid van zijn persoonlijkheid.

HET ONDERWIJS AAN ZWAKZINNIGEN

Het optrekken van het gebouw van de zwakzinnigen-schoolzorg, waarvan in het vorige jaarverslag gesproken werd, ging ook in 1948 gestadig voort.

In navolging van wat in Friesland geschiedde hebben ook in andere provincies Gedeputeerde Staten het initiatief genomen om te komen tot een plan voor stichting van scholen voor zwakzinnigen. Een dergelijk provinciaal plan beoogt niet alleen de spreiding van scholen zo effectief mogelijk te doen zijn, maar wil in de eerste plaats vastgesteld zien de behoefte die er aan dit soort onderwijs bestaat.

De behoefte aan zwakzinnigen-onderwijs is afhankelijk van het percentage zwakzinnigen op de scholen voor glo, maar heeft tegelijk iets te maken met de bereidheid van de ouders om zwakzinnige kinderen naar een school voor buitengewoon onderwijs te sturen.

Verscheidene schoolartsendiensten die zich intensief hebben beziggehouden met het probleem hoeveel zwakzinnige kinderen op de scholen voor glo gaan, komen daarbij tot een percentage dat onttellend hoog ligt en beduidend afwijkt van de gebruikelijke $2 \pm 2\frac{1}{2}\%$, die lange tijd als landelijk gemiddelde werd aangenomen. Verificaties van deskundigen schijnen in vele gevallen de cijfers van de schoolartsendiensten te bevestigen. Toch moet er tegen gewaarschuwd worden om op basis van deze hoge percentages tot schoolstichting over te gaan. De ervaring leert namelijk, dat zelfs in steden waar het pleidooi voor de buitengewone school volkomen gewonnen is en deze scholen zich in een zekere gerenommeerdheid mogen verheugen, terwijl ze krachtig gesteund worden door de gemeentelijke geneeskundige dienst en de sympathie van de bevolking, dit percentage toch nog binnen zekere redelijke grenzen blijft.

Dit moge blijken uit onderstaand staatje naar de toestand op 31 December 1948.

Gemeenten	Percentage zwakzinnigen bij het:			Gemiddeld
	Openbaar onderwijs	Rooms-Kath. onderwijs	Prot.-Christ. onderwijs	
Amsterdam	3,5	2,3	0,6	2,4
Arnhem	2,5	5,9	—	3,4
's-Gravenhage	4,7	2,6	2,0	3,1
Groningen	3,1	—	—	1,7
Haarlem	6,0	1,9	—	2,8
Nijmegen	3,0	1,7	—	1,6
Rotterdam	3,6	2,2	2,3	2,9
Utrecht	2,7	2,3	2,4	2,5

Wanneer men aanvoert dat het percentage zwakzinnigen voor het platteland hoger moet liggen, hetgeen voor sommige plattelandsgebieden nog te bezien staat, dan moge onmiddellijk gewezen worden op het feit dat de weerstand op het platteland om het debiele kind naar de blo-school te sturen veelal groter is. Hier spreekt het verzet van de ouders tegen de nieuwigheid een duchtig woordje

mee, evenals de aarzeling van het hoofd der glo-school om zijn aantal leerkrachten in de waagschaal te stellen.

Bovendien kan op het platteland de blo-school niet voldoen aan de principiële eisen van vele ouders en tellen ook de bezwaren van het vervoer en de afstand mee. Dientengevolge werden er in ons land in 1948 nog bijna 40 scholen voor zwakzinnigen gevonden die niet in staat waren de volle 2 % uit hun rayon aan te trekken. Dit moge blijken uit de volgende staatjes, waarin de percentages vermeld zijn van 32 scholen.

Openbare scholen

Dordrecht	1,71	Zwolle	1,56
Vlaardingen	1,66	Zutphen	1,84
Alkmaar	1,54	Gorinchem	1,4
Beverwijk	1,4	Appingedam	1,63
Gouda	1,5	Heerenveen	1,2

Rooms-Katholieke scholen

Maastricht (jongens)	1,8	Roermond (jongens)	1,5
Maastricht (meisjes)	1,-	Waalwijk	1,1
Tilburg (jongens)	1,5	Oldenzaal	0,6
Eindhoven	1,75	Heeren (jongens)	1,-
Breda (jongens)	1,5	Alkmaar	1,5
Helmond (jongens)	1,5	Venlo	0,9
Leiden (meisjes)	1,75	Sittard	1,-
Roermond (meisjes)	0,87	Amersfoort	1,4

Protestants-Christelijke scholen

Alphen a/d Rijn	1,-	Gorinchem	1,4
Dordrecht	0,75	Amersfoort	1,1
Aalten	1,6	Emmen	1,2

Stellig speelt het gebrek aan ruimte hier ook een rol. Vele scholen missen ten enenmale de mogelijkheid om meer kinderen op te nemen.

Toch stemt het tot nadenken dat zelfs een uitstekend functionnerende streek-school zoals te Tiel geen hoger percentage uit het rayon krijgt dan 2,14 en dat ook Almelo niet hoger komt dan 2,4 %. Hogere percentages vinden we te Schiedam (4,82), Delft (3,5), Hengelo (3) en Leiden, R.-K. jongensschool, (6,5). Het is opmerkelijk dat, terwijl de 5 R.-K. scholen te Leiden 1441 jongens tellen, 100 jongens in Leiden woonachtig aldaar de R.-K. school voor blo bezoeken. Dat de meisjesschool tot een geheel afwijkend percentage van 1,75 komt, vindt waarschijnlijk zijn verklaring in het feit dat Leiden voor meisjes twee z.g. schakel-scholen heeft voor sub-normalen.

Over het algemeen kan men zeggen, dat men op het platteland de zwakzinnigheid deugdelijk bewezen wil zien alvorens men bereid is zijn kind naar de blo-school te zenden.

De weerstand die hier overwonnen moet worden, kan men ook als een natuurlijke rem beschouwen, waarvan men in de grote stad het gemis nog weleens bespeurt. Er behoeft aan een druk en beweeglijk kind op intellectueel gebied niet veel te mankeren of de grote-stadsschool, die zo gaarne opleidingschool wil zijn, verklaart het voor debiel.

Wil het karakter van de debielen-school gehandhaafd blijven, dan zal de groep van de sub-normalen geweerd moeten worden, waarmee nog niet beweerd wordt dat het buitengewoon onderwijs zich op den duur aan de zorg voor deze groep onttrekken kan.

De neiging die weleens geconstateerd wordt om alles naar het blo te verwijzen wat niet bij het glo slaagt, moet als onjuist gekenschetst worden. Het streven om debilitas mentis zo vroeg mogelijk te onderkennen moge aanbevelenswaardig zijn, maar sluit ook het gevaar in dat late schoolrijpheid voor achterlijkheid wordt aangezien. Op vele stadsscholen treft men thans leerlingen aan die nimmer op de glo-school geweest zijn, maar die via de kleuterschool naar het blo zijn gegaan. Teneinde alle mogelijkheid van pseudo-debilitas uit te sluiten, ware het aan te bevelen dat deze kinderen na een paar jaar nogmaals getest werden.

Het is juist de gecompliceerdheid van de twijfelgevallen die het testen niet alleen tot een gewetensvolle arbeid maakt, maar ook tot een werk voor bij uitstek deskundigen.

Niet alleen behoren de sub-normalen en de kinderen met vertraagde ontwikkeling van de scholen voor debielen geweerd te worden, daar ligt ook nog de taak voor hem die test, om bij de kinderen met partiële defecten of met leer- en gedragsstoornissen te komen tot een juiste diagnose.

Tot grote voorzichtigheid moet worden gemaand, wanneer niet-specialisten grijpen naar een test van Rorschach en Oseretzky.

De voortgezette differentiatie van de zorg voor geestelijk afwijkende kinderen vraagt niet alleen verfijning van testmateriaal maar ook een uiterst deskundige hanteerder daarvan. In dit verband moet bezwaar gemaakt worden tegen de testen van schoolhoofden, waar de schoolarts als bewijs van medewerking slechts zijn naam onder zet. De bedoeling van de desbetreffende bepaling in het Koninklijk besluit van 22 October 1923 (*Staatsblad* no 489) is anders. Een goed testonderzoek zal commissoriaal moeten geschieden met een medisch-psychiatrisch en een paedagogisch accent. Niet genoeg kan de nadruk gelegd worden op het feit dat het noodzakelijk is om te komen tot een wetenschappelijk verantwoorde werkwijze van testen, die misschien meer gecentraliseerd moet worden en die wellicht ook meer moet streven naar unificatie. Bij een dergelijke methode van testen zal ook in vele gevallen de academisch gevormde psycholoog niet kunnen ontbreken.

Alleen op een goed georganiseerde voorzorg kan een juiste zorg voor het zwakzinnige kind volgen. Deze zorg viel in het verslagjaar nog uiteen in vier groepen: die van de imbecillen, de debielen, de epileptici en de kinderen opgenomen in paedologische instituten.

Daar voor de laatste twee groepen maatregelen in voorbereiding zijn om voor ieder afzonderlijk te komen tot volle ontplooiing in een zelfstandige groep, en zo iedere groep haar eigen plaats in het grote geheel te doen innemen, moge met deze korte vermelding worden volstaan.

In het gehele land groeit de overtuiging dat de behandeling van imbecillen principieel anders is dan die van debielen. Het is de technische moeilijkheid om te komen tot zelfstandige scholen voor imbecillen, die er toe dwingt deze laatste groep administratief aan scholen voor debielen te verbinden.

Overal waar dit mogelijk is vinden we de imbecillen in afgescheiden lokaliteiten.

Daar er doorgaans op vier à vijf debielen slechts één imbecil gevonden wordt en er vooral bij de imbecillen bezwaren verbonden zijn aan het vervoer over grote afstanden en tevens de confessionele verscheidenheid van de bevolking hier een belangrijke rol speelt, kon ook in het afgelopen verslagjaar slechts in twee plaatsen een zelfstandige imbecillenschool gevormd worden.

Het is een gelukkig verschijnsel dat de aard van de imbecille leerling de leerkracht dwingt bij de schoolbehandeling een weg in te slaan die direct gericht is op de gedragsopvoeding van dit kind, zodat het in zijn latere leven in het milieu waarin het blijvend verzorgd moet worden, zich nuttig en aangenaam kan maken. Deze functionele ontwikkeling moet ook het doel zijn van de schoolbehandeling van het debiele kind en dit kan in zeer veel gevallen zelfs zo gebeuren dat dit kind een eenvoudige plaats in het maatschappelijk leven bemachtigen kan, waar het zich, geruggesteund door anderen, handhaven kan.

Naast de maatschappelijke waarde die het buitengewoon onderwijs heeft voor het debiele kind, moet in de eerste plaats gewezen worden op de mogelijkheid, welke de school aan deze groep misdeelde kinderen biedt — die vaak op de school voor glo kans lopen karakterologisch bedorven te worden — een blijde jeugd te geven, hetgeen voor ieder kind een onmisbare schat is in zijn gehele leven.

De stelling dat buitengewoon onderwijs ook kinderbescherming betekent is in dit verband zo slecht nog niet.

Het overzicht van het onderwijs en de opvoeding van zwakzinnigen zou niet volledig zijn, wanneer in dit jaarverslag niet gewezen werd op een experiment dat opgezet werd in *Huize Assisië* in *Udenhout*.

Terwijl op helaas veel te veel scholen door het nijpende ruimtegebrek het handenarbeidlokaal aan klasseruimte moest worden geofferd en de handenarbeid daardoor teruggedrongen werd op een plaats waarmee men in het kader van het buitengewoon onderwijs niet tevreden kan zijn, vond op *Huize Assisië* in *Udenhout* een zodanige uitbreiding van de arbeidsgelegenheid plaats met een daaraan verbonden mechanisatie, dat men van een werkplaats zou kunnen spreken. Dit experiment, waarbij men uitgaat van de gedachte dat arbeid primair is in de opvoeding, heeft allerwegen de aandacht getrokken en niet weinig beroering verwekt in de kringen van het buitengewoon onderwijs.

Daar de proefneming nog lang niet als beëindigd kan worden beschouwd, moge volstaan worden met een signaleren van dit initiatief, waaruit tevens de conclusie getrokken moge worden dat het buitengewoon onderwijs nog steeds in beweging is en door een botsing van meningen over wat geprobeerd wordt de mogelijkheid openhoudt om tot waarheid en klaarheid te komen omtrent de juiste behandeling van zwakzinnigen.

Het is reeds lang een uitgemaakte zaak dat de breed opgezette en zeer kostbare zorg voor zwakzinnigen geen zin heeft wanneer er niet een even zorgvuldige nazorg op volgt.

In het verslagjaar begon deze nazorg in enige provincies naast de spreading van blo-scholen een punt van bespreking te vormen in daarvoor door de Gedeputeerde Staten gevormde commissies.

Deze nazorg splitst zich in twee delen, n.l. een nazorg voor de imbecillen, die hoofdzakelijk in de werkinrichtingen en de weefkamers ligt, waar zij samen met nog enkele kleinere groepen van afwijkenden als in een dagasyl verzorgd worden, en een nazorg voor debielen, die moeilijker en omvangrijker van aard is.

De richtlijnen voor de eerstgenoemde nazorg beginnen zich af te tekenen, hoewel zich ook hier nog de moeilijkheden zullen voordoen die hieronder genoemd worden.

Een afdoende opzet van de nazorg voor debielen stuit voorshands nog op vele beletselen. Deze zijn allereerst van organisatorische aard. De regulerende taak van het Rijk wordt node gemist en alles wordt overgelaten aan het plaatselijk, regionaal en provinciaal initiatief, wat tot gevolg heeft dat in de ene plaats de nazorg van debielen ressorteert onder de gemeentelijke geneeskundige dienst, terwijl deze in een andere plaats in handen ligt van een nazorgambtenaar, die paedagogisch georiënteerd is, al of niet onder medische directie. In de ene provincie gaat men de nazorg opzetten onder leiding van de psychiatrische dienst, in de andere provincie bedenkt men een plan waar een medicus nauwelijks aan te pas komt.

Landelijke richtlijnen zouden hier gegeven moeten worden en de taak van medicus en heilpaedagoog zou moeten worden afgebakend.

Een zodanige definitieve oplossing van deze kwestie wordt echter doorkruist door de uitdrukkelijke verlangens van de confessionele groepen, die nazorg wensen te zien als een voortgezette schoolbehandeling, welke behoort te geschieden in de geloofsovertuigings-sfeer van het gezin.

Een opbouw van de nazorg conform het systeem van de Lager-onderwijswet 1920 zou naar de mening van velen het probleem zeer gecompliceerd maken. Het is volgens hen de vraag of de traditionele drie-zuilen-theorie toepassing kan vinden in elk plan dat in Nederland opgezet wordt, en of althans niet volstaan kan worden met twee groeperingen: Rooms-Katholiek en Protestant.

Vandaar dat in het verslagjaar in de provinciale commissie Gelderland langdurig gediscussieerd is over een mogelijkheid om tot een synthese te komen, waarbij aan iedere groep binnen het raam van eenheid recht gedaan zou worden aan haar godsdienstige overtuiging.

Deze pogingen lopen parallel met de pogingen die ook bij voortduur in 1948 gedaan werden om voor sommige buitengewone scholen in de provincie te komen tot een compromis dat alle partijen bevredigt, of om althans te komen tot de Protestantse synthese-school, waar deze noodzakelijk is.

Voor het laatste is enige belangstelling waar te nemen van de zijde der Nederlands Hervormde Kerk, evenals het synthese-plan voor de nazorg aan aandacht en sympathie wint in de kringen van de besturen der Christelijke scholen voor buitengewoon onderwijs.

Uit dit alles moge blijken hoe ver we nog verwijderd zijn van een groot plan waarin de gehele zwakzinnigenzorg vervat is. Er valt alleen te constateren dat de nood hier hoe langer hoe meer dringt.

De oplossing van het vraagstuk, culminerend in de vraag hoe we ons de plaats van deze groep zwakzinnigen in de maatschappij denken, is urgent geworden en een min of meer lijdelijk toezien zal op korte termijn plaats moeten maken voor een actief handelen, steunende op afzonderlijke bestuursmaatregelen.

HET ONDERWIJS AAN SLECHTHORENDEN

Ook in het jaar 1948 onderging het onderwijs aan slechthorenden weinig uitbreiding. De in het vorig jaarverslag gemaakte opmerking dat een versterking van de medische kinderzorg het aantal slechthorende kinderen zou doen afnemen, doordat woekeringen in het gehoororgaan door een doeltreffend en vroegtijdig ingrijpen zodanig kunnen worden bestreden dat de slechthorendheid kan worden teruggedrongen, vindt in minstens één grote gemeente bevestiging.

Een scherpere controle van alle kinderen die moeite hebben het glo te volgen, door oor-, neus- en keelspecialisten, die tegelijkertijd vertrouwd zijn met de moeilijkheden in de spraakontwikkeling, betekent echter een toevoer van leerlingen naar de scholen voor slechthorenden. Door deze specialistische controle kan worden voorkomen, dat vele leerlingen die moeite hebben met het volgen van gewoon lager onderwijs doordat zij in meerdere of mindere mate fysisch of psychisch doof zijn, naar de zwakzinnigenscholen worden verwezen, waar zij in vele gevallen niet thuishoren. Vooral bij jongere kinderen kan een fysische of psychische doofheid een „behaviour” verwekken dat verwarrend is.

Deze zelfde specialistische controle zal echter ook vele normale gevallen van slechthorendheid op de lagere school ontdekken, die voor een school voor slechthorenden in aanmerking komen.

Hoeveel waarde er ook gehecht moet worden aan het handhaven van bepaalde typen afwijkende kinderen in het normale milieu waarin zij straks moeten leven — hierbij valt ook te denken aan het lichamelijk gebrekkige en het slechziende kind —, dit handhaven mag nooit gaan ten koste van het karakter van het kind. Het is niet onmogelijk dat het slechthorende kind hier nog het meest vatbaar voor is. Behalve deze indicatie voor het bezoeken van een school voor slechthorenden zou dan nog gewezen moeten worden op alles wat hier gedaan kan worden om de kansen van dit type kind in de wereld van normaal-horenden te verhogen.

Zijn acoustische opmerkzaamheid kan geïntensiveerd worden door concentratie, onderscheiding en waarneming en zo leert hij de functies van zien en horen te coördineren.

Tenslotte mag ook worden gewezen op het feit dat op een school voor slechthorenden de medische controle een waarborg is dat niet ten koste van het kind geëxperimenteerd wordt met veel aangeprezen hoorapparaten. In dit opzicht wordt hier alleen gedaan wat wetenschappelijk verantwoord is, zodat nieuwe schade aan een reeds beschadigd gehoororgaan uitgesloten is.

Het is voor de school voor slechthorenden moeilijker om tegenover de buitenwereld haar bestaansrecht te bepleiten dan voor een school voor blinden of doofstommen.

Waar iedere ouder begrijpt dat een blind of doofstom kind op deze laatste scholen thuishoort, zal een ouder van een slechthorend kind eerst de gewone lagere school willen proberen en veelal te laat ontdekken dat er iets verkeerd gaat. Dit brengt mede dat de scholen voor slechthorenden nog vaak te maken krijgen met verknoede gevallen, die voor deze scholen tevens technische moeilijkheden medebrengen, doordat kinderen van iedere leeftijd en ontwikkeling moeten wor-

den toegelaten en tenslotte plaatst het deze scholen in een voortdurende strijdpositie, welke geen geringe energie absorbeert.

Aan alle scholen voor slechthorenden bleven klassen voor ernstige spraakgebrekken verbonden. Het moeilijke werk aan deze kinderen met gehemeldespleten wekte ook de bewondering van buitenlandse specialisten.

Ook klassen voor psychisch doven worden aan de scholen voor slechthorenden gevonden. Het zoveel mogelijk in contact brengen van deze groep met de wereld van de horenden, zij het dan ook hier de wereld van de slechthorenden, schijnt gewenst te zijn. Daarbij moet de opmerking gemaakt worden dat juist voor deze groep een vroegtijdige behandeling uiterst gewenst en noodzakelijk is.

HET ONDERWIJS AAN PSYCHOPATHEN

De in het vorig jaarverslag gemaakte opmerking dat het op verschillende gronden onjuist is deze naam te geven aan kinderen waarvan men hoopt hen nog tot een vrij normale gedragswijze te kunnen opvoeden door middel van een heilpaedagogische behandeling, wordt meer en meer als juist erkend.

In de huidige na-oorlogse maatschappij schijnt het aantal kinderen met ernstige gedragsafwijkingen toe te nemen. Niet alleen dat de mogelijkheden van ontsporing na de oorlog groter waren — men denke daarbij aan zwarte handel en het wegvallen van normen en remmen bij volwassenen —, het aantal z.g. gebroken gezinnen is tevens sterk gestegen en deze gebroken gezinnen vormen de kweekplaats bij uitnemendheid voor de gedragsdefecten van kinderen. Juist als we dit gedragsdefect niet primair constitutioneel willen zien, zal de verzorging en behandeling van dit moeilijk opvoedbare kind rijke vruchten kunnen afwerpen. Een verwaarloosd gedragsdefect bij het kind kan leiden tot een ernstige a-sociale en zelfs anti-sociale instelling van de volwassene tegenover de maatschappij, waarvan de redressering, zo deze nog mogelijk is, veel meer moeite zal kosten dan de bestrijding van het kwaad in het begin, dat is bij het kind. Het nuttig rendement van dit onderwijs moet dan ook hoog worden aangeslagen.

Het is bij een bezoek aan een school voor moeilijk opvoedbaren steeds verrassend te constateren, hoe buigzaam en kneedbaar een kinder karakter nog vaak is, hoe liefde en vriendschap die aan dit kind betoond worden en die het zelf aan mens en dier ook kwijt kan, een „onmogelijk” kind kunnen maken tot een „hanteerbaar” mens.

De scholen die geen internaat hebben, moeten dit opvoedingswerk verrichten in nauw contact met het gezin en kunnen dit niet loslaten wanneer het kind de school verlaat. Nazorg die ontbreekt of verslapt, heeft onmiddellijk gevolgen, ernstige en onherstelbare gevolgen zelfs.

Gedurende het verslagjaar steeg het aantal scholen voor dit type kinderen met één, n.l. het R.-K. instituut voor meisjes, Waalheuvel, te Nijmegen. In enige steden echter werden in nauwe samenwerking met de psychiatrische dienst plannen beraamd om tot stichting van dergelijke scholen te komen. Daarbij blijkt het, dat hoe langer hoe meer behoefte wordt gevoeld, meer dan tot dusver het geval was, ook de meisjes in dit soort onderwijs te betrekken.

HET ONDERWIJS AAN LICHAAMELIJK GEBREKKIGEN

De verzorging van het lichamenlijk gebrekkige kind kan hoe langer hoe meer onderscheiden worden naar de *doelstelling* die men zich daarbij voor ogen stelt. Men kan bij dit onderwijs allereerst het oog gevestigd houden op het kind, dat louter uit hoofde van zijn gebrek tijdelijk of blijvend niet in staat is een school voor glo te bezoeken. In deze groep vallen ook de kinderen die in de inrichting een orthopaedische behandeling moeten ondergaan. Men kan ook bedoelen iets te zijn voor het gebrekkige kind, dat een heilpaedagogische behandeling nodig heeft, en een milieu waar het innerlijk niet voortdurend gekwetst wordt. Dit onderwijs kan zich aanpassen aan die kinderen die door een verminderd intellect en door een verzwakte persoonlijkheid niet in staat zijn de energie op te brengen welke nodig is om de gevolgen van hun gebrek draaglijk te maken.

En tenslotte is daar de zuivere barmhartigheidsinstelling tegenover de grote en en droeve stoet van hen die van het leven niets meer te verwachten hebben, van wie de lichamenlijke afbraak steeds doorgaat of een zodanig stadium heeft bereikt dat het maatschappelijk uitzicht hopeloos is geworden. Het is vooral deze laatste groep die het grote probleem vormt. De verzorging van deze misdeelde kinderen is voor de ouders uiterst bezwaarlijk en kan een ondraaglijke last op een gezin leggen; bovendien is de verpleging voor een inrichting zeer kostbaar en in financieel opzicht steeds schadelijk. Niet iedere inrichting kan deze groep ongelimiteerd opnemen en geen enkele inrichting kan deze groep blijvend verzorgen. Dit is een ernstig probleem in Nederland.

Het groeiende inzicht dat ook deze kinderen recht hebben op een gelukkige jeugd in een opgewekte schoolomgeving in de sfeer van de gemakkelijke stoel bij de kachel in de huiskamer en dat het ook billijk is dat het gezin althans enige tijd ontlast wordt, deend de behoefte aan meer onderwijsgelegenheid aan lichamenlijk gebrekkige kinderen geboren worden en in 1948 werden dan ook plannen gemaakt om hierin te voorzien.

Daar bepaalde lichaamsgebreken samengaan met cerebrale stoornissen, behoeft het geen verwondering te wekken, dat het aantal geestelijk gestoorde bij de lichamenlijk gebrekkigen abnormaal hoog is. Uit hoofde van het feit dat vele lichamenlijke aandoeningen de verstandelijke vermogens intact laten, zal men bij de lichamenlijk gebrekkigen ook de normale en zelfs de goede intellecten vinden. Dit alles vraagt een uitermate grote differentiatie van het onderwijs, dat deels eindonderwijs moet zijn met vakopleiding voor kantoor of ambacht en deels inpassend onderwijs voor hen die slechts tijdelijk voor een orthopaedische behandeling zijn opgenomen.

Het inpassend onderwijs voor de oudere leerlingen en het eindonderwijs in de vorm van een klaarmaken voor het mulo-examen stellen hoge eisen aan het personeel, ten aanzien waarvan dezelfde opmerking zou te maken zijn als om-trent het personeel aan de scholen voor blinden.

Ook in 1948 slaagden drie zwaar lichamenlijk gebrekkigen voor het mulo-examen en geen van hen had deze kans op een normale ulo-school gehad.

Tenslotte moge er betreffende deze groep nog gememoreerd worden, dat er voor hen een toenemend gebruik valt te constateren van heilgymnastische behandeling en rhythmische oefeningen met muziek.

DE LEERPLICHT

Het behoeft geen betoog dat de toepassing van de Leerplichtwet op het buitengewoon lager onderwijs op verschillende moeilijkheden stuit, gezien het a-sociale en/of debiele gezinsmilieu van de betrokken kinderen. Het geregeld schoolbezoek hangt hier voor een groot deel af van de paedagogische invloed van hoofd en personeel op de ouders. In gevallen waarin deze beïnvloeding faalt, is gerechtereijke vervolging soms een doeltreffend middel ter bevordering van geregeld schoolbezoek. De vraag is echter of en in hoeverre de ouders in dezen verantwoordelijk gesteld kunnen worden. Daar bovendien de Leerplichtwet bij het buitengewoon lager onderwijs niet in werking treedt bij absoluut schoolverzuim, daar ambtshalve inschrijving niet mogelijk is, dient deze wet met de nodige tact bij het buitengewoon lager onderwijs te worden toegepast.

DE OPLEIDING

In 1948 werden er pogingen ondernomen om de twee opleidingen die er bestaan voor de leerkrachten der scholen voor zwakzinnigen, meer aan elkaar gelijk te doen zijn.

Een bespreking tussen deze twee opleidingen, waarvan de ene bestemd is voor de leerkrachten der openbare en Prot.-Christelijke scholen en de andere voor de leerkrachten der Rooms-Katholieke scholen, had het gewenste gevolg. Algemeen werd ingezien, dat de toekomst van het buitengewoon onderwijs mede afhankelijk is van deze opleiding, en hoewel zich hiervoor meer cursisten aanmelden dan men plaatsen kan, moet toch de opleiding gestimuleerd worden. Dit vraagt maatregelen naar twee kanten. Allereerst zal de mogelijkheid om opgeleid te kunnen worden, aanmerkelijk moeten worden uitgebreid en ten tweede zal men naar een goede stimulans moeten zoeken.

De goede stimulans meende men te zien in de instelling van een vakdiploma dat nodig zou zijn om een leerkracht de vereiste bevoegdheid te geven en waaraan een geldelijke beloning verbonden zou zijn, in diër voege dat pas de gehele marge voor buitengewoon lager onderwijs genoten kan worden indien men in het bezit is van dit vakdiploma.

Deze opvatting maakte het noodzakelijk ook met de andere groepen welke bij het buitengewoon lager onderwijs zijn ondergebracht, contact op te nemen, ten-einde te onderzoeken of het mogelijk was over de gehele linie te komen tot één vakdiploma met gelijke inhoud en gelijke rechten.

Het jaar 1948 eindigde zonder dat hierin voldoende klaarheid was gekomen.

AANTALLEN SCHOLEN, LEERLINGEN EN LEERKRACHTEN

Op het einde van het verslagjaar waren er:

- 6 scholen voor doofstommen met 1026 leerlingen en 115 leerkrachten;
- 5 scholen voor blinden met 369 leerlingen en 33 leerkrachten;
- 167 scholen voor zwakzinnigen met 21 513 leerlingen en 1252 leerkrachten;
- 3 scholen voor slechthorenden met 360 leerlingen en 24 leerkrachten;
- 4 scholen voor psychopathen met 438 leerlingen en 31 leerkrachten;
- 3 scholen voor lichamelijk gebrekkigen met 161 leerlingen en 12 leerkrachten.

Totaal 188 scholen met 23 867 leerlingen en 1467 leerkrachten.

Naar de richting waren deze scholen als volgt te onderscheiden:

- 73 openbare scholen met 8757 leerlingen en 509 leerkrachten;
- 72 Rooms-Katholieke scholen met 10 169 leerlingen en 620 leerkrachten;
- 32 Prot.-Christelijke scholen met 3888 leerlingen en 241 leerkrachten;
- 10 neutraal-bijzondere scholen met 1010 leerlingen en 95 leerkrachten;
- 1 Israelietische school met 45 leerlingen en 2 leerkrachten.

Totaal 188 scholen met 23 867 leerlingen en 1467 leerkrachten.

Voor het jaar 1947 bedroegen deze aantallen:

177 scholen met 22 361 leerlingen en 1363 leerkrachten.

Bovenstaande cijfers geven aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Het aantal scholen voor doofstommen, blinden, slechthorenden en lichamelijk gebrekkigen onderging in 1948 geen wijziging.

Het aantal scholen voor zwakzinnigen is met 10 toegenomen. Deze toename is een gevolg van de opening van 11 nieuwe scholen en de opheffing van één school (de openbare school te Volendam). Onder deze nieuwe scholen zijn 4 openbare, nl. die te Enschede, Utrecht, Heerenveen en Oosterwolde, 1 Prot.-Christelijke te Rotterdam en 6 Rooms-Katholieke scholen, nl. te Leiden, Roermond, Amersfoort, Kerkrade, Schijndel en Tilburg. De openbare scholen te Enschede en Utrecht en de Rooms-Katholieke scholen te Leiden en Roermond ontstonden door splitsing van reeds bestaande scholen; de eerstgenoemde scholen door de oprichting van afzonderlijke scholen voor imbecillen, de laatstgenoemde door oprichting van afzonderlijke scholen voor jongens.

De neutraal-bijzondere school voor slechthorenden te Amsterdam werd omgezet in een openbare, zodat er op 31 December 1948 twee openbare scholen en één bijzonder-neutrale school voor slechthorenden waren.

Doordat de psychopathische meisjes, geplaatst in het Rooms-Katholiek paedologisch instituut te Nijmegen, in een afzonderlijke school werden ondergebracht, steeg het aantal scholen voor psychopathen met één.

Het totaal aantal scholen voor buitengewoon lager onderwijs is in 1948 met 11 gestegen. Het leerlingenaantal is met 1506 toegenomen, terwijl het aantal leerkrachten 104 hoger was dan op 31 December 1947.

IIIb. VERSLAG CONSULENT LICHAMELIJKE OPVOEDING BUITENGEWOON LAGER-ONDERWIJS

INLEIDING

Het eerste jaar van de hervatting van het consulentenschap voor de lichamelijke opvoeding bij het buitengewoon lager onderwijs moest uiteraard staan in het teken van oriëntatie. Immers, binnen de kortst mogelijke tijd diende een overzicht te worden verkregen van de toestanden op didactisch en materieel gebied bij dit onderdeel van het buitengewoon lager onderwijs.

Het desbetreffende onderzoek geschiedde door bezoeken aan de scholen, waarbij kennisgemaakt kon worden met de leerkrachten en tevens een indruk kon worden verkregen van de bestaande belangstelling, de deskundigheid van het personeel en de materiële voorzieningen. Deze onderscheidene punten worden in dit verslag nader besproken.

De schoolbezoeken gaven veelal direct aanleiding tot het geven van advies in kwesties van zeer uiteenlopende aard. Waar mogelijk werden deze onmiddellijk behandeld, waarvoor meerdere bezoeken aan dezelfde inrichting en ook dikwijls aan gemeentelijke en andere autoriteiten noodzakelijk bleken. Hierdoor werd het echter onmogelijk om binnen een beperkte tijd alle scholen te bezoeken. Daarom werd een begin gemaakt met het schriftelijk inwinnen van de benodigde gegevens. Vervolgens werden aan alle scholen richtlijnen gezonden betreffende aangelegenheden welke dagelijks voorkwamen. Op deze wijze werd de belangstelling voor de lichamelijke opvoeding gewekt.

Teneinde een ruimer inzicht te verkrijgen in de gevolgde methoden werd naast het schoolbezoek een onderzoek ingesteld naar de op het inspectiebureau aanwezige leerplannen voor de lichamelijke oefening. Daar deze veelal verouderd of onbetekenend waren, werd tot de hoofden der betrokken scholen een verzoek gericht om een nieuw leerplan samen te stellen. Ter oriëntering werd een overzicht gegeven van de eventueel in aanmerking komende leerstof.

Dit verzoek werd weer aanleiding tot tal van verzoeken om een inleiding te houden voor het personeel der scholen over de bedoeling van het leerplan en de wijze van samenstelling. Nadere gegevens hieromtrent zijn eveneens in dit verslag opgenomen. Van de meeste scholen werd in het verslagjaar een leerplan overeenkomstig de nieuwe werkwijze ontvangen, waaronder vele welke van een juist inzicht getuigden. In de komende jaren zal dit leerplan in de scholen moeten worden uitgebreid tot klasse-plannen en programma's voor de verschillende jaargetijden.

Vele bijeenkomsten van scholen waren nog in voorbereiding, terwijl dit jaar een begin werd gemaakt met cursussen van langere duur. Van de beschikbare tijd zal afhangen in hoeverre meerdere centra hieraan kunnen deelnemen.

Tenslotte moge ik een woord van dank richten aan de hoofdinspecteur en de inspecteur, die door hun daadwerkelijke en morele steun het vele werk mogelijk maakten en vergemakkelijkten. Ook aan de hoofden der scholen en het overige personeel betuig ik mijn dank voor de prettige wijze waarop zij mij tegemoet zijn getreden.

HET ONDERWIJS IN DE LICHAMELIJKE OEFENING ALS DEEL DER LICHAMELIJKE
OPVOEDING BIJ HET BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

Methode

Speciaal bij het onderwijs aan de leerlingen der b.l.o.-scholen is het noodzakelijk gebruik te maken van een methode die niet alleen rekening houdt met het te bereiken doel, maar tevens met de geaardheid van de opvoeding in de verschillende ontwikkelingsfasen.

De praktijk, ook bij de andere onderwijsvakken op deze scholen, leert, dat alleen die methodes welke het kind benaderen in zijn geestelijk-lichamelijke totaliteit, kans van slagen hebben.

De nieuwe werkwijze, gebaseerd op de beginselen van Gaulhofer en Streicher, voldoet aan deze eis.

Een algemene methodiek is hiermede dus gegeven. De bijzondere methodiek voor de verschillende groeperingen welke tot het buitengewoon onderwijs worden gerekend, zal in de komende jaren moeten worden samengesteld. In dit verband zal het noodzakelijk zijn de ervaringen uit te wisselen. Gedurende het afgelopen jaar is hiermede reeds een allereerste begin gemaakt. Op vele plaatsen worden regelmatig de resultaten en ervaringen vastgelegd van de toepassing van verschillende oefeningsgroepen, al of niet met gebruik van werktuigen en andere hulpmiddelen. Een en ander zal in de volgende jaren dienen te worden uitgebreid tot meerdere gebieden, o.a. dat van het spel voor de verschillende groeperingen.

Hopelijk is het mogelijk reeds het komende jaar enkele malen beperkte bijeenkomsten te beleggen speciaal van vakmensen en bijzonder geïnteresseerde leerkrachten, teneinde een meer planmatig onderzoek in te stellen en op deze wijze te komen tot een vaster omlijnde bijzondere methodiek.

De omvang van dit noodzakelijke werk wordt eerst duidelijk, indien wij beseffen dat de navolgende groeperingen een eigen bijzondere methodiek dringend nodig hebben:

a. debielen; *b.* imbecillen; *c.* doofstommen; *d.* blinden.

Bij het samenstellen van een bijzondere methodiek voor debielen en imbecillen dient er rekening mede te worden gehouden dat hier niet alleen sprake is van een in zekere zin kwalitatief verschil t.a.v. de opvoeding, maar bovendien van een verschil in het doel dat moet worden bereikt. Dit laatste in verband met de verschillende plaatsen welke door beide groepen op latere leeftijd in de maatschappij zullen worden ingenomen.

Bij het samenstellen van de bijzondere methodiek voor de blinde en doofstomme leerlingen dient te worden uitgegaan van de afwijkende totale geestelijke structuur als gevolg van hun defect en niet van het uitvallen van een bepaald zintuig alleen. Het laatste voert tot een oppervlakkige keuze van speciale leerstof en leidt in vele gevallen tot onderschatting van het prestatievermogen der leerlingen.

Naast de vier genoemde groepen vragen ook de epileptici en de groep lichamelijk gebrekkigen onze aandacht. Vooral bij deze groepen blijken de lichaamsoefeningen een belangrijke therapeutische waarde te kunnen bezitten. Hier is vooral een hechte samenwerking tussen vakmensen uit de lichamelijke opvoeding en

medici dringend noodzakelijk. Voor de laatste groep is uit de bezoeken aan de inrichtingen komen vast te staan, dat de leiding van de lichamelijke oefening thuis behoort in handen van de leraar lichamelijke oefening m.o., die tevens het diploma heilgymnastiek en massage bezit.

Het is wenselijk dat de inrichtingen voor lichamenlijk gebrekkigen de nodige financiële steun ontvangen om dit onderwijs op de boven aangegeven wijze te kunnen doen verzorgen.

Leerkrachten

In het algemeen worden de lessen in lichamelijke oefening door de klasse-onderwijzer gegeven. Paedagogisch bezien is dit ook de beste oplossing. In de praktijk blijkt echter een groot deel der leerkrachten, en voornamelijk de ouderen, te ver van dit vak af te staan om succes te mogen verwachten. Doordat vele leerkrachten jarenlang niet voor de noodzakelijkheid waren geplaatst de lichaams oefeningen te verzorgen, hebben zij de evolutie van dit vak niet meegemaakt.

De grote tegenstelling tussen de wijze van werken zoals deze op de kweekschool was onderwezen, en de nieuwe werkwijzen brengt grote moeilijkheden met zich mede. Voor velen blijkt de omschakeling zelfs niet meer mogelijk te zijn.

Van de jongere leerkrachten evenwel mag m.i. worden verlangd dat zij zich, voorzover hun opleiding tekort schoot, alsnog bekwamen om dit gedeelte van hun taak eveneens goed te kunnen verzorgen. Dat de goede wil aanwezig is blijkt uit het grote aantal geïnteresseerden voor de opleiding voor de akte S.

M.i. dient de Overheid dit enthousiasme niet ongebruikt te laten en mede te werken aan een goede en ook goedkope opleiding. Aan het behalen van genoemde akte dienen voor de leerkrachten bij het b.l.o. ook materiële voordelen verbonden te worden. Wanneer in iedere school een of twee leerkrachten in het bezit waren van deze bevoegdheid, zou de lichamelijke opvoeding in de school zeker een heel ander beeld gaan vertonen. Deze conclusie steunt op de ervaring welke dit jaar in de b.l.o.-scholen is opgedaan.

De taak van de consulent ten aanzien van de *omscholing* der leerkrachten heeft zich dit jaar moeten beperken tot een aangeven van de principes waarop de nieuwe werkwijze steunt. Dit werd gedaan in de vorm van:

- a. personeelsbijeenkomsten;
- b. rondschrjven aan scholen (2 brochures);
- c. schoolbezoeken met daaraan verbonden bespreking met de betrokken leerkracht;
- d. demonstratie-lessen;
- e. medewerking aan cursussen voor voortgezette studie;
- f. gedachtenwisselingen, ook schriftelijk, naar aanleiding van ingezonden leerplannen.

Vakleerkrachten

Gezien hetgeen hierboven is gezegd, vooral omtrent de situatie op scholen waar een vrij groot aantal oudere leerkrachten werkzaam is, is het begrijpelijk dat men op vele plaatsen met de wens naar voren komt om een *vakleraar* voor lichamelijke oefening aan te stellen. In verschillende plaatsen zijn dan ook proe-

ven met vakonderwijs genomen. De resultaten leidden in het algemeen tot de volgende conclusies:

1. Wanneer de onderwijzer het zelf kan doen, verdient dit de voorkeur.
2. Wanneer de leerkrachten dit vak zelf niet kunnen onderwijzen, kan vakonderwijs zeer goed voldoen, indien:
 - a. de vakonderwijzer zich specialiseert in het lesgeven aan de bepaalde groep b.l.o.-leerlingen en dus zo mogelijk een volledige taak bij het b.l.o. wordt verkregen. In dit geval vervallen veel van de pedagogische bezwaren en wordt belangrijke technische winst verkregen;
 - b. de klasse-onderwijzer zich niet afzijdig gaat houden van het gymnastiekonderwijs, maar de lessen geregeld bijwoont. De vakonderwijzer kan dan profiteren van zijn grotere bekendheid met de leerlingen en de klasse-onderwijzer krijgt van hen geen eenzijdige indruk.
3. Een gelukkige oplossing is m.i. gevonden in die plaatsen waar men een les per week door de vakleerkracht laat geven in het bijzijn van de klasse-onderwijzer en de tweede les door de klasse-onderwijzer zelf. De vakleerkracht behoudt in deze scholen de technische algemene leiding van de lichamelijke oefening.
4. Voor scholen voor blinden, doofstommen en lichamelijk gebrekkigen biedt de aanstelling van een gespecialiseerde vakleerkracht grote voordelen. De adviezen welke gedurende het afgelopen jaar in dit verband zijn verstrekt, zijn aan de hand van de bovengenoemde conclusies samengesteld.

Gemeenschappelijke besprekingen met het personeel werden gehouden in de vorm van inleidingen met daaraan verbonden gedachtenwisseling, lezingen met demonstraties, vergaderingen van verschillende scholen tezamen. Dikwijls waren hierbij besturen van scholen en directies van internaten, alsmede gemeentelijke autoriteiten aanwezig.

Bedoelde bijeenkomsten werden georganiseerd door de hoofden der genoemde scholen. De consulent werd uitgenodigd op de vergadering een inleiding te houden. Onderwerp van bespreking was veelal: „De lichamelijke opvoeding in de scholen voor buitengewoon lager onderwijs en de organisatie der lichaams-oefeningen in het leerplan”.

De gedachtenwisseling welke gewoonlijk volgde, bracht de gelegenheid om de specifieke moeilijkheden aan de betreffende onderwijsinrichting nader te bezien en zo mogelijk van advies te dienen.

Aan de bijeenkomsten werd deelgenomen door de personen van 32 scholen voor b.l.o.

HET SCHOOLZWEMMEN BIJ HET BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

De belangstelling waarin het zwemonderwijs zich bij het b.l.o. mag verheugen, is zeer groot. Op de meeste plaatsen waar behoorlijke inrichtingen aanwezig zijn, wordt op de een of andere wijze door de leerlingen der b.l.o.-scholen in klassikaal verband gezwommen.

Het best komt een en ander tot zijn recht in de overdekte zweminrichtingen. Het *regelmatig* oefenen immers is voor deze kinderen van groot belang om tot bepaalde resultaten te geraken.

Frequentie

Over het algemeen blijkt de beste regeling die te zijn waarbij de kinderen *wekelijks* eenmaal zwemmen. Dit is echter niet altijd mogelijk door overbezetting van de zwembaden. Op vele plaatsen moet dan ook met eens per 14 dagen zwemmen genoeg worden genomen.

O.i. kan bij een der bovenstaande regelingen volstaan worden met het doen deelnemen van de leerlingen der hoogste klassen (oudste twee groepen). Ieder kind profiteert op deze wijze minstens twee schooljaren van het gezamenlijke bad.

Instructie

De instructie geschiedt veelal door het personeel der inrichtingen. Opvallend is echter dat de resultaten der zwemlessen sterk gebonden zijn aan de daadwerkelijke belangstelling van de klasse-onderwijzer die de groep naar het zwembad vergezelt.

In verschillende gemeenten kwam dit jaar een regeling voor de b.l.o.-scholen tot stand, waarbij de instructie althans gedeeltelijk in handen kwam van leerkrachten in de lichamelijke oefening. Een overzicht van de resultaten hiervan is nog niet te geven.

Diploma's

Van de debielen is een zeer groot percentage in staat aan de eisen van het A-diploma te voldoen. Zelfs werden aan deze groep vele B-diploma's en enkele C-diploma's uitgereikt.

Het verdient m.i. aanbeveling dat ook bij het afzwemmen van leerlingen bij het b.l.o. voortaan een Rijksgedelegeerde — de consulent of een gemachtigde — aanwezig is, om te voorkomen dat men de hand licht met de eisen waaraan moet worden voldaan om het diploma van geoefend zwemmer te verkrijgen.

De organisatie hiervan zal het volgend jaar ter hand worden genomen.

Medewerking van gemeenten

Over het algemeen valt de medewerking der gemeenten bij de organisatie van het schoolzwemmen te roemen. Het bevreemdt echter weleens dat Provinciale Staten in verschillende streken van het land een totaal afwijkend standpunt innemen bij de goedkeuring van begrotingen waarop een post voor schoolzwemmen is uitgetrokken.

Aan het schoolzwemmen werd in totaal deelgenomen door 68 scholen voor b.l.o., t.w. 38 openbare, 10 Prot.-Christelijke, 15 Rooms-Katholieke en 5 overige bijzondere.

MATERIËLE VOORZIENINGEN T.A.V. DE LICHAMELIJKE OEFENING BIJ HET BUITENGEWOON LAGER ONDERWIJS

Tekort aan gymnastieklokalen

Uit een onderzoek betreffende de overdekte oefengelegenheden is in de eerste plaats gebleken, dat het aantal gymnastiekzalen ook bij het b.l.o. onvoldoende is. Een vrij groot aantal scholen maakt gebruik van oefengelegenheden van naburige scholen. Vanzelfsprekend zijn hieraan speciaal voor de scholen voor buitengewoon lager onderwijs grote moeilijkheden verbonden. Het aantal uren dat van

andere gymnastiekzalen gebruik kan worden gemaakt, is meestal gering. Vele b.l.o.-scholen moeten zich dan ook met één les per week tevreden stellen. Bovendien is er nog een vrij groot aantal scholen (25) dat over geen enkele overdekte oefengelegenheid beschikt.

Gezien de groei van het aantal leerlingen op vrijwel alle scholen en de slechte vooruitzichten betreffende de bouw van gymnastieklokalen moet met een verdere verslechtering der materiële voorziening van het onderwijs in lichamelijke oefening rekening worden gehouden. Het is dan ook te hopen dat de beperkende bepalingen ten aanzien van het bouwen van gymnastieklokalen, welke vooral voor de b.l.o.-scholen een noodzakelijk deel van het gebouw uitmaken, zo spoedig mogelijk tot het verleden zullen behoren.

Inrichting der bestaande gymnastiekzalen

Ongeveer 40 % der gymnastiekzalen voldoet niet aan minimale eisen ten aanzien van de inrichting. In de meeste gevallen is door de consulent ter bevoegder plaatse op deze onvoldoende situatie gewezen en advies ter verbetering gegeven. Bij de adviezen is rekening gehouden met de vereiste soberheid.

Hygiëne

De toestand waarin het grootste deel der gymnastiekzalen zich dikwijls bevindt, is zonder meer *onhygiënisch*. Veelal vindt dit zijn oorzaak in slechte vloeren; ook het dragen van straatschoeisel in de zalen heeft hierop een nadelige invloed. Voor zalen waar een goede vloerbedekking aanwezig is, dient een verbod te komen om de zaal met gewoon schoeisel te betreden. Dit zal bovendien vroegtijdige slijtage van de toestellen voorkomen.

Het onderhoud van de zalen is op vele plaatsen nog onbevredigend. Gebrek aan personeel voor dit werk is hieraan mede schuld.

Men dient te bedenken dat de leerlingen in de zaal niet alleen op de vloer *staan*, maar ook *zitten* en *liggen*. Ook terwille van de *opvoeding tot netheid* dient derhalve de vloer *volkomen stofvrij* te zijn.

Oefengelegenheden

Van de 106 b.l.o.-scholen die over een eigen overdekte oefengelegenheid beschikten waren 63 lokalen behoorlijk ingericht, terwijl 43 lokalen niet voldeden aan redelijk te stellen eisen.

41 b.l.o.-scholen maakten gebruik van lokaliteiten van andere scholen.

In totaal 24 b.l.o.-scholen welke niet over een eigen zaal beschikten, maakten in beperkte mate gebruik van naburige zalen; 20 scholen hadden geen overdekte oefengelegenheid, 9 scholen ook geen verharde speelplaats, 7 scholen zelfs geen grasveldje of iets dergelijks.

Diversen

Het aantal schoolbezoeken bedroeg in het verslagjaar 181, het aantal schoolvergaderingen 32, het aantal schriftelijke instructies 2, terwijl 4 maal een algemeen rondschrijven werd verzonden.

IV. VERSLAG HOOFDINSPECTEUR ONDERWIJZERSOPLEIDING

ALGEMENE OPMERKINGEN

De directeur van een der Rijkskweekscholen karakteriseert in zijn verslag over het cursusjaar 1947/'48 dit jaar als: *inspannend, succesvol* en *zegenrijk*.

Ik meen deze karakteristiek voor de onderwijzersopleiding over het jaar 1948, als geheel, wel te mogen overnemen.

Het meest ernstige probleem waarvoor de onderwijzersopleiding zich dit jaar gesteld zag, was dat van het steeds sterker dreigende *onderwijzerstekort* en de vraag hoe daarin te voorzien. In het jaar 1947 was vorm gegeven aan een spoedopleiding; de uitwerking en voltooiing van deze opleiding vielen grotendeels in het jaar 1948. Het ligt in mijn bedoeling in dit jaarverslag een aparte paragraaf aan deze éénjarige cursus te wijden¹⁾. Het was een belangrijk experiment met vele voor- en nadelen.

Niemand zou zich verwonderen als de kwalificatie „inspannend” voor dit jaar voor een groot deel betrekking had op dit extra-werk. Maar ook de andere twee aanduidingen uit de trits, n.l. „succesvol” en „zegenrijk”, zijn, zij het met enige reserves, stellig ook op dit extra-werk van toepassing. Ik hoop in de paragraaf die over de éénjarige cursus handelt, dit nader toe te lichten. Uiteraard bleef deze spoedopleiding toch slechts één aspect van het totale werk. De reguliere opleiding eiste bij een deel van de kweekscholen, n.l. bij die aan welke geen éénjarige cursus was verbonden, de gehele en bij de andere toch het grootste deel van de aandacht op. Dat ook voor dit werk de vorenbedoelde trits als karakteristiek in het algemeen kan gelden, zal, naar ik meen, door weinigen die de kweekschoolwereld van nabij kennen, worden tegengesproken.

Bijzondere inspanning wordt namelijk nog altijd gevraagd om de door de oorlog geleden schade en achterstand, zowel in geestelijk als in materieel opzicht, zo goed mogelijk te boven te komen. Dit verslag zal ervan getuigen, evenals van de beloning die op deze inspanning in vele gevallen is gevolgd. Dat het woord „succesvol” gevolgd wordt door het woord „zegenrijk” vindt zijn oorzaak in de omstandigheid dat succes toch altijd verbonden is aan meetbare prestaties, aan slagen, aan zichtbaar resultaat.

Belangrijker is in welke sfeer, door welke geest, met welke bezieling deze resultaten verkregen zijn en ik meen dan, mij verre houdend van alle idealisering, te mogen zeggen dat er zegenrijk werk in de kweekscholen is verricht, omdat het geschiedde in een sfeer van hartelijke en blijmoedige samenwerking, niet alleen tussen de leraren onderling maar evenzeer tussen leraren en leerlingen. Blijmoedigheid is de hemel waaronder alles gedijt, behalve gifplanten, heeft eens een groot paedagoog gezegd. De verslagen spreken een te duidelijke taal over deze „hemel”, ondanks vele en zware zorgen, dan dat ik dat hier onvermeld mag laten.

De typering van de onderwijzersopleiding over het jaar 1948 met de drie bovengenoemde woorden heb ik, zoals ik reeds zeide, met instemming overgenomen. De enige aanmerking die ik er op zou kunnen maken is, dat zij onvolledig is.

¹⁾ Zie blz. 542/545.

Er ontbreekt één element dat, als ik het goed zie, kenmerkend is voor de gehele kweekschoolwereld: het element van onzekerheid. Niet dat men innerlijk onzeker is. Integendeel, men ziet de moeilijkheden, men wil met toewijding, meer-malen met veel opoffering, nieuwe wegen gaan, maar men wordt telkens weer geremd door de vraag: wat zal de naaste toekomst brengen?

Met blijdschap verneemt men de officiële mededeling dat een nieuw wetsontwerp tot regeling van de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen in voorbereiding is, maar een gevoel van teleurstelling dringt zich op, als daden waarop men reeds zo lang wacht, uitblijven. Dit mag niet alleen gezien worden als korzelig ongeduld, maar wel als een intens verlangen naar een meer verantwoord, op steviger basis gefundeerde onderwijzersopleiding en als een verlangen bevrijd te worden van het gevoel van onzekerheid, dat remmend en soms zelfs verlamdend werkt op plannen die binnen het huidige raam — indien men wist dat dit blijvend was — zouden kunnen worden uitgevoerd.

De getrouwe lezer van deze jaarlijkse verslagen zal wellicht vinden dat mijn verhaal centonig wordt. Maar centonigheid in een verslag is een deugd, vergeleken met onvolledigheid — het zachtste woord dat ik kan vinden voor het tekenen van een scheef beeld — als men zich gesteld ziet voor de taak een zo juist mogelijke weergave te geven van wat er leeft en is geschied gedurende dit jaar in het deel van de onderwijswereld waarover dit verslag handelt.

Tenslotte zij nog vermeld dat het toezicht op de kweekscholen met ingang van 1 Januari 1948 een uitbreiding onderging, doordat op die datum de heer J. C. Wilmans als consulent voor de lichamelijke opvoeding aan de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding werd toegevoegd. Bovendien treedt er nu één inspecteur van de lichamelijke opvoeding in algemene dienst op, die o.m. tot taak heeft de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding t.a.v. het vak lichamelijke oefening op de kweekscholen zo nodig van advies te dienen. Op de belangrijke werkzaamheden, door deze beide functionarissen reeds gedurende dit eerste jaar verricht, hoop ik in ander verband nog terug te komen.

DE KWEESCHOLEN IN HET ALGEMEEN

Wie aanleg heeft voor het tekenen van grafieken en plezier heeft in het beschouwen en overdenken van een grafische tekening kan worden aangeraden aan de hand van cijfers, door het Centraal Bureau voor de Statistiek deskundig verzameld, een grafiek te ontwerpen van de onderwijzersproductie gedurende de laatste 25 jaren. Hij zal een vrij grillige lijn zien ontstaan met scherpe spitsen, zowel naar beneden als naar boven. Leerzamer nog wordt de tekening, wanneer hij op hetzelfde papier een andere lijn tekent die het totaal van de bevolking der lagere scholen gedurende die jaren aangeeft.

Het zal zonder meer duidelijk zijn dat een zekere paralleliteit tussen deze twee lijnen hoogst gewenst moet worden geacht en dat een spits naar boven, resp. naar beneden, in de lijn van de onderwijzersproductie, niet parallel lopend met zulk een spits in de tweede lijn, alleen maar verantwoord zou zijn, indien een derde lijn, het verloop van de leerlingenschaal aangevende, tegengestelde spitsen zou vertonen.

Laat ik U van tevoren waarschuwen. Schrikt U niet te hard van de tekening. Er komt namelijk noch van de paralleliteit noch van de anti-paralleliteit veel terecht. De toeloop naar de kweekschool wordt nu eenmaal door andere factoren bepaald dan de toeloop naar de lagere scholen.

Het probleem van de regulering der onderwijzersopleiding is in de praktijk een veel moeilijker probleem dan velen zich in theoretische beschouwingen voorstellen. Het probleem wordt nagenoeg onoplosbaar, indien er een situatie ontstaat als waarin wij nu verkeren, n.l. dat er zelfs bij het zo laag mogelijk stellen van de toelatingseisen nog te weinig animo is voor het onderwijzersambt om op normale wijze in de vervangingsbehoefte te voorzien. Ik weet dat er gompeld kan worden bij de uitdrukking: „het zo laag mogelijk stellen van de toelatingseisen;” ik weet ook dat het elke keer weer een moeizaam wikken en wegen vergt van de vergadering van directeur en leraren, als deze eisen ter sprake komen. Er is toch enige moed voor nodig een 16-jarige candidate die slechts met heel veel hulp van de examinerator het vraagstuk $2/3 + 3/7$ tot oplossing kan brengen, op de kweekschool te laten plaatsnemen. Velen vinden dat er evenzeer enige moed voor nodig is in deze tijd zo'n candidate, indien zij over andere goede kwaliteiten wel beschikt, af te wijzen. Het probleem zij hier slechts aangestipt, de klacht over het intellectuele peil der leerlingen vindt hier gedeeltelijk haar verklaring. Maar dat is een ander hoofdstuk.

Mocht U de grafiek waarop ik zoeven doelde, getekend hebben, dan zult U de opgaande lijn, waarop ik in mijn vorig jaarverslag reeds doelde, voor dit jaar nog verder zien stijgen. Ik zie nu even af van de productie die de éénjarige cursus heeft opgeleverd, en schrijf de aantallen geslaagden over de jaren 1946, 1947 en 1948 op een rijtje neer: 1130 (1183), 1263 (1316) en 1342 (1416), waarbij de getallen tussen haakjes het totaal aangeven van hen die aan het eindexamen deelnamen. Indien ruim of bijna 95% van de kandidaten slaagt, zoals hier vrij regelmatig geschiedt, is de kwalificatie „succesvol”, men ik, wel op haar plaats. Ook het aantal kweekscholen dat leerlingen afleverde, steeg, en wel van 83 tot 85. De Rooms-Katholieke kweekschool te Baexem deed weer mee, terwijl de Rooms-Katholieke kweekschool te Sittard, evenals die te Baexem ongesubsidieerd, dit jaar voor het eerst leerlingen voor het eindexamen afleverde. Met ingang van 1 September 1948 trad een nieuwe in de rij der gesubsidieerde kweekscholen, n.l. de Prot.-Christelijke kweekschool te Drachten. Ter gelegenheid van een wijziging van de Lager-onderwijswet 1920 werd n.l. voorgesteld in artikel 214 dezer wet de Rooms-Katholieke kweekscholen te Amsterdam (Lauriergracht) en te 's-Gravenhage (Paramaribostraat), die beide een lange en eervolle staat van dienst als kweekschool ongesubsidieerd hadden vervuld, onder de voor Rijksvergoeding in aanmerking komende kweekscholen op te nemen. Bij amendement werd daar de Christelijke kweekschool te Drachten, die toentertijd nog in oprichting was, aan toegevoegd, zodat de provincie Friesland nu beschikt over 7 kweekscholen, n.l. 4 Prot.-Christelijke en 3 Rijkskweekscholen. De verdeling der kweekscholen over de provincies is daardoor nog wat sterker gedisperseerd. Dit moge blijken uit het volgende overzicht:

VERSLAG HOOFDINSPECTEUR ONDERWIJZERSOPLEIDING

Provincies	Aantal kweekscholen		
	Rijks	Prot.-Christ.	Rooms-Kath.
Friesland	3	4	—
Groningen	3	1	—
Drenthe	2	—	—
Overijssel	2	1	1
Gelderland	3	3	3
Noordbrabant	—	—	18
Limburg	1	—	9
Zeeland	1	1	—
Zuidholland	2	7	3
Noordholland	3	3	4
Utrecht	2	2	2
Totaal	22	22	40

In de gemeenten Amsterdam, Rotterdam en Dordrecht wordt bovendien een gemeentelijke kweekschool in stand gehouden, terwijl Arnhem en Den Helder een bijzondere neutrale kweekschool bezitten.

Nu stoort zulk een verdeling over de provincies betrekkelijk weinig, indien het internaatskweekscholen betreft, hetgeen voor nagenoeg alle Rooms-Katholieke kweekscholen geldt. Het is immers van weinig invloed, indien een ouder zijn kind naar een internaat in Oudenbosch kan en wil zenden, of deze ouder woont in Terneuzen dan wel in Musselkanaal. Zodra echter deze kweekscholen streekkweekscholen zijn — en dat geldt voor alle Rijkskweekscholen op één na en voor alle Prot.-Christelijke kweekscholen op drie na, alle in Gelderland gelegen — wordt zulk een ongelijkmatige verdeling pijnlijker. Het is immers niet wel in te zien, waarom de ene provincie in de situatie mag verkeren dat iedere gegadigde voor de kweekschool, in welk deel van de provincie deze ook woont, in staat wordt gesteld een kweekschool, die opleidt in de door hem of haar gewenste richting, dagelijks van zijn (haar) woonplaats uit te bereiken, terwijl de andere provincies haar inwoners niets of nagenoeg niets te bieden hebben.

Oppervlakkig gezien lijkt dit een pleidooi voor het stichten van meer kweekscholen. Het tegendeel is waar. Ik zou het n.l. een ramp vinden voor onze onderwijzersopleiding, indien Nederland werd bedekt met een net van kweekscholen, die dan uit den aard der zaak miniatuur-kweekschooltjes zouden zijn of binnenkort zouden worden. Dit zou òf ver boven onze financiële draagkracht gaan, òf men zou terugvallen op de toestand der vroegere normaalscholen, waarover weinig of geen goede woorden te zeggen vallen.

Toch vraagt dit probleem om oplossing, want niet dan tot grote schade van het volksonderwijs blijven vandaag de dag belangrijke gebieden die uitstekende onderwijzers zouden kunnen leveren, afgesloten van de opleiding welke deze gegadigden begeren. Met name geldt dit voor het openbaar, gedeeltelijk voor het Protestants-Christelijk onderwijs. Het Rooms-Katholiek onderwijs heeft dit probleem door zijn internaten-systeem bijna zonder uitzondering op voortreffelijke wijze opgelost.

Ter illustratie van het bovenstaande neem ik, ongecontroleerd, een uittaling over uit het jaarverslag van de directeur der Rijksskweekschool te *Middelburg*: „De provincie Zeeland leverde vroeger driemaal zoveel onderwijzers als nu.” In mijn vorig jaarverslag heb ik ditzelfde probleem eveneens aangesneden. Ik meende, omdat het m.i. een levenskwesitie voor ons onderwijs betreft, het hier nogmaals ter sprake te mogen brengen, al willen deze korte opmerkingen niet de pretentie hebben het vraagstuk uitputtend te hebben behandeld. Daarvoor is het, naar het mij voorkomt, hier niet de plaats.

Laat men de éénjarige cursus buiten beschouwing, dan kan gezegd worden dat het jaar 1948 voor de kweekscholen zonder schokken is verlopen. Er is gestadig in stevig tempo doorgewerkt; men moet nog vele hindernissen nemen, maar heeft daar reeds een vrij grote bedrevenheid in gekregen en maakt ervan wat mogelijk is. Voor alle vakken geldt, dat de *leermiddelenvoorsiening* nog verre van ideaal is, al is er een grote vooruitgang te bespeuren. De vakken handenarbeid en nuttige handwerken ondervinden nog steeds en op pijnlijke wijze de directe weerslag hiervan en de hier en daar teleurstellende uitslag van de examens in deze vakken zal zeker voor een groot deel aan deze handicap te wijten zijn. Ook voor het vak lichamelijke oefening geldt mutatis mutandis hetzelfde. Zelfs de inspecteur van de lichamelijke opvoeding in algemene dienst en de aan mij toegevoegde consulent stonden in vele gevallen machteloos. Dat zegt wel iets, als men weet dat zij het bestaan hebben in een tijd van textielschaarste op volkomen legale wijze — dit laatste is uiteraard overbodig te zeggen — a.s. fraters aan extra-textieelpunten te helpen voor het aanschaffen van eenvoudige sportkleding, opdat niet alle oefeningen meer in habijt behoefden te geschieden.

Ik moge de consulent hier nog even zelf aan het woord laten:

„Voor een goede opleiding — uitgaande van en gericht op het huidige examenprogramma — dient een kweekschool te kunnen beschikken over:

1. een dicht bij de school gelegen, voldoende groot gymnastieklokaal met bijruimten;
2. een dicht bij de school gelegen speelterrein;
3. voldoende oefenmiddelen om:
 - a. de oefenstof voor de lagere school te verwerken;
 - b. de eigen geoefendheid op een peil te brengen dat minstens zo hoog is als dat van de leerlingen der middelbare school.

Aan deze eisen wordt in veel gevallen niet voldaan.

Over een vrij behoorlijke combinatie van lokaal + terrein, dicht bij de school, beschikt ongeveer $\frac{1}{3}$ van het aantal kweekscholen.

Voldoende oefenmiddelen zijn naar schatting aanwezig op ruim $\frac{1}{4}$ van het aantal scholen. (Het ligt in de bedoeling in 1949 een nauwkeurig overzicht te verkrijgen van de oefenmiddelen-positie door middel van een kaartstelsel).

In verschillende gevallen gelukte het in het afgelopen jaar een verbetering te verkrijgen in de oefenmiddelen-positie. Daarbij werd voorlopig het accent gelegd op het aanvullen van die oefenmiddelen die op de lagere school onder alle omstandigheden gebruikt kunnen worden. Het lijkt mij van belang dat voor de vele scholen die een vrij groot tekort aan oefenmiddelen hebben, wordt overgegaan tot het opstellen van een drie-, vier- of vijfjaarsplan — al naar de omvang van het tekort — tot aanvulling, zodat 's lands budget niet in één jaar te zwaar wordt belast en men toch geleidelijk komt tot de gewenste toestand.

Zeer noodzakelijk acht ik het dat minstens voor de kweekscholen opheffing wordt verkregen van het besluit der Regering van 30 December 1947 betreffende stopzetting van de bouw van *gymnastiek-lokalen*. Er zijn kweekscholen die de opleiding tot stand moeten brengen in gymnastieklokalen welke die naam niet waard zijn, waar vanwege hun onzindelijke aanblik en het gebrek aan wasgelegenheid —

een kwaal waaraan zeer vele lokalen lijden — het spreken over hygiënische opvoeding door de leraar niet de minste indruk op de leerlingen zal maken. Veel lokalen liggen te ver weg of zijn, doordat zij gehuurd moeten worden, oorzaak van tijdverlies of ongunstige roosters. Zelfs is er een kweekschool die meent de opleiding geheel zonder lokaal te kunnen geven (en waar een gecommiteerde ermee accoord ging dat alle leerlingen slaagden „in verband met de moeilijke omstandigheden“).

Deze passage heeft, zoals de lezer zal bemerkt hebben, slechts betrekking op de materiële situatie bij dit vak. Met enige zorg spreekt bedoelde consulent ook over de *personeelsvoorziening*. Een desbetreffende aanhaling uit zijn verslag moge hier nog volgen:

„Gezien in het geheel van onze lichamelijke volksoepvoeding zijn na de opleidingsinstituten voor m.o.-leerkrachten en de centrale inspecterende en stimulerende ambten de kweekscholen de belangrijkste posten waar een leraar kan staan.

Nu zijn er enige factoren die het doen benoemen van de beste leerkrachten op de meest verantwoordelijke posten in de weg staan. De voornaamste daarvan zijn:

1. De kleine omvang van de meeste huidige kweekschoolbetrekkingen.
2. Het vele werk dat een kweekschoolleeraar heeft te verrichten in verhouding tot zijn — thans per uur gelijk gesalarieerde — collega bij het middelbaar onderwijs. Vooral dit punt eist wellicht enige toelichting.

De salarisregeling is thans zo, dat een volledige betrekking bij het middelbaar onderwijs en bij het kweekschoolonderwijs wordt bereikt bij 26 uur, voor de leraar lichamelijke oefening bij 32 uur. Voor de leraar aan een lyceum, hbs of gymnasium zou men voor dat verschil nog het — overigens zeer zwakke — argument kunnen aanvoeren van het ontbreken van correctie (een argument dat dan toch voor verschillende andere vakken in meerdere of mindere mate ook zou gelden; daartegenover staat dat een leraar lichamelijke oefening bij goed verstaan van zijn taak dikwijls heel wat meer tijd besteedt aan het leiden en organiseren van wedstrijden, extra-lessen voor zwakke leerlingen, uitvoeringen, kampen, enz.). Maar zelfs een correctie-argument kan in geen dele gelden voor de leraar lichamelijke oefening aan een kweekschool. Misschien behoort hij, die immers de enige is die zijn leerlingen gereed moet maken voor de examenproef in het lesgeven, bij goede arbeid wel tot de leraren met de grootste hoeveelheid correctie. Enige aanleiding om hem voor hetzelfde salaris een groter aantal uren op te dragen dan zijn collega's in de andere kweekschoolvakken acht ik niet aanwezig."

Waardevolle opmerkingen bevat het verslag over de wijze waarop verbeteringen kunnen worden aangebracht. Ik hoop in mijn volgende jaarverslagen op een en ander terug te komen. Ik wil er mij namelijk voor hoeden om één vak, hoe belangrijk ook, door de omstandigheid dat een consulent voor dit vak mij terzijde staat, een te overheersende positie in dit verslag — en daarbuiten — te laten innemen.

Het blijft altijd een moeilijk te beantwoorden vraag welk vak of welke vakken voor de a.s. onderwijzer nu de belangrijkste zijn, maar dat *Nederlandse taal* onder de hoofdvakken behoort, zal wel niemand bestrijden. De beoordelingsnorm voor het al of niet slagen toont dit trouwens reeds duidelijk aan, doordat een lager cijfer dan 5 voor dit vak „dodelijk" is. Destemmer is het te betreuren dat een zo eenzijdige nadruk wordt gelegd op de grammaticale kennis, welke kennis ik in geen enkel opzicht wil bagatelliseren of onderschatten, maar die toch de letterkunde niet geheel mag verdringen. Ik ben ervan overtuigd dat de directeur der Rijkskweekschool te *Winschoten* uitsprekt wat bij nagenoeg al zijn collega's leeft, wanneer hij schrijft:

„Naar het mij voorkomt, is het nog altijd te betreuren dat indertijd voor Nederlands de letterkunde als examenvak werd afgeschaft. Thans valt de nadruk veel te veel op grammatica tijdens het mondeling examen. Niet alleen is de vormende waarde hiervan betrekkelijk gering omdat nagenoeg alleen de grammatica behandeld wordt van de schrijftaal, en dan veelal nog van een verouderde schrijftaal,

volgens de methode van Terwey en zijn navolgers, een methode die taalwetenschappelijk verouderd genoemd mag worden, terwijl de leerlingen van moderne taalwetenschap niet de minste notie krijgen, maar ook omdat de practische waarde van een ver doorgevoerd grammatica-onderwijs voor a.s. onderwijzers vaak overdreven wordt. De taalvaardigheid, het spreken, zowel technisch als stilistisch, kunnen niet voldoende verzorgd worden door tijdsgebrek. Bovendien is de vormende waarde van goed literatuur-onderwijs, waarbij kennis van de moderne letterkunde de hoofdschotel vormt, niet gemakkelijk te overschatten. Ook is dit het voornaamste middel om de leerlingen in staat te stellen deel te hebben aan het culturele leven, indien ze eenmaal bij het onderwijs werkzaam zijn. Vooral voor jeugdleiders, leiders van het verenigingsleven in kleinere steden en op het platteland is deze kennis onontbeerlijk. Veelal worden dergelijke functies door onderwijzers en onderwijzeressen in hun vrije tijd vervuld."

Men spreekt er over dat de onderwijzer cultuurdrager behoort te zijn en in het bijzonder op het dorp, in hoe bescheiden vorm dan ook, deze functie moet vervullen. Maar het zal dan moeilijk vol te houden zijn hem door een examen-programma van een belangrijk en voornaam stuk cultuur uit te sluiten. Gelukkig zien de meeste kweekschooldirecties het belang van de culturele vorming van de onderwijzer zeer goed in en de programma's, vooral ook van de buitenschoolse werkzaamheden, getuigen er duidelijk van.

Het zou een onjuist beeld geven als ik de Rijkskweekschool te Haarlem weer als voorbeeld ging stellen. Ook vele andere kweekscholen, zij het meestal op bescheidener schaal — doordat bescheidener mogelijkheden aanwezig zijn —, gaan in verblijvend goede richting. Ik neem één voorbeeld uit de vele, van een kweekschool aan de peripherie, n.l. die te *Coevorden*:

„Op aparte wijze verzorgde de kweekschool, zulks in vereniging met het lyceum te Coevorden, de culturele belangen van de leerlingen met hulp van een daartoe ingestelde commissie, die reeds enige jaren lang middagen organiseert welke ten doel hebben om, naast de vorming die een school in het algemeen biedt, bij te dragen tot een ruimere ontwikkeling, welke de leerlingen voor het latere leven meer volwaardig maakt. In het afgelopen cursusjaar traden voor beide scholen op: de musici Thomas Magyar (viool), Herman Kruyt en Lia Palla (piano), Hubert Barwahser (fluit), Rosa Spier (harp), Piet Pijnenburg (piano), Henk Noort (tenor), Betty van den Bosch (sopraan) en Wolfgang Wijdeveld (piano). Verder Bert Brugman, die met zijn marionettentheater „Faust” vertoonde, Wanda Reumer, die declameerde en de heer Stuvcl, die een causerie met lichtbeelden hield over Leerdamse glasblaaskunst. Vrijwillige bijdragen van ouders naar draagkracht en verder van andere belangstellenden bleken meer dan toereikend voor de aanbieding van dit programma.”

Toch meen ik niet te mogen nalaten gewag te maken van de uitzonderlijke prestatie die de heer Van Zoest, hoofd van de Rijksleerschool en tevens zangleraar aan de Rijkskweekschool te Haarlem, met zijn koor van leerlingen leverde op 13 Mei 1948 in de Sint-Bavokerk te Haarlem. Ik was zelf getuige en diep onder de indruk van dit prachtige gebaar, op zo voornamse wijze geuit.

„Een wel zeer bijzonder evenement in het kweekschoolleven zij aan het slot van dit lange hoofdstuk vermeld. Het initiatief werd genomen door de vierde-klassers Kees Bakker en Chris Hollaender en door de medewerking van letterlijk allen werd het een groot succes, het „Kerkconcert voor het noodlijdende kind”, op 13 Mei 1948 gehouden in de Oude of Sint-Bavokerk te Haarlem.

We laten hier het woord aan de muziekrecensent van het „Haarlems Dagblad” door enige citaten te geven uit zijn deskundige beoordeling:

„Het was een prachtige geste van de jongelui van de Rijkskweekschool dit kerkconcert te organiseren ten bate van de actie „Verenigde Naties helpen het Kind” (United Nations Appeal for Children — UNAC), en zij was des te mooier en voornamer, daar het concert over de gehele lijn getuigde van artistieke ernst”. „Het koor van de Rijkskweekschool, onder de bekwaame leiding van de heer E. van Zoest, vertolkte glazuiver en correct de drie korte delen uit de kleine Octavi-Toni-mis van Lassus, het vijfstemmige

„Hodie" van Sweelinck; dat als een jubel van klank onder de hoge gewelven opsteeg, en het „Exultate Deo" van Alessandro Scarlatti, waarvan de nobele klanklijnen een heerlijk vocaal weefsel vormen." „De samenklank deed mij enigszins denken aan de prestaties van de Thomaner en van het Dresdener Kreuzchor."

„Een avond die musicologisch en tevens artistiek zeer belangwekkend was."

Onder de meer dan 1500 aanwezigen bevonden zich de voorzitter van de Eerste Kamer, Prof. Mr. Kranenburg, de echtgenote van de Commissaris der Koningin van Noordholland, de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding en drie van de wethouders van Haarlem.

Het doel werd bereikt (bijna f 1500,— batig saldo voor de UNAC) en het concert was een prachtig blijk van wat toewijding en gemeenschapszin kunnen bereiken."

Verblijvend is tevens de hartelijke samenwerking die tussen de scholen voor voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs enerzijds en de kweekschool anderzijds groeit. De tijd ligt nog niet ver achter ons dat zulk een samenwerking praktisch niet voorkwam.

Het is een van de middelen om aan de wens dat de onderwijzer uit zijn isolement verlost moet worden, tegemoet te komen.

Dat tussen Rijks- en Christelijke kweekscholen contacten worden gelegd, zodat gezamenlijk iets wordt ondernomen, komt minder vaak voor, maar dat in een tweetal verslagen hiervan gewag wordt gemaakt, geeft blijk ervan dat ook hier iets groeiende is. Wederzijdse bezoeken worden gebracht, als men meent uit een bepaalde proefneming op een school voor eigen school te kunnen leren. Het examenprogramma is waarborg dat niet al te revolutionair te werk gegaan kan worden. In vele gevallen zou men toch wel wat meer armslag willen hebben. Ik meen dat dit geen onbillijke wens is, maar troost mij dan met het blijde vooruitzicht op een nieuwe wet.

DE LEERLINGEN

Mijn pen is geneigd om te schrijven: niets dan goeds, als niet telkens weer de klacht opdook over het *intellectuele peil* der kwekelingen. In de vorige paragraaf heb ik daarop reeds gezinspeeld. Men durft op dit punt geen al te strenge selectie toe te passen met het oog op de grote nood waarin de lagere school bij gebrek aan leerkrachten straks zal komen te verkeren. De aanmelding voor de kweekschool moge zich dan al in stijgende lijn bewegen, zij is toch nog niet zo groot dat men kan selecteren zoals men zou willen, en toch voldoende in de behoefte aan onderwijzers voorzien. Daar komt bij, dat in ons volk nog lang niet genoeg het besef is doorgedrongen dat de onderwijzer cultureel, sociaal en ook economisch door zijn verstrekkende beïnvloeding van de jeugd tot de invloedrijkste categorie van personen in onze samenleving behoort en dat daarom voor dit moeilijke, mooie, maar verantwoordelijke ambt de besten nauwelijks goed genoeg zijn.

Nog altijd heerst te veel de opvatting dat de middelmatigen op de kweekschool maar hun kans moeten wagen. De kweekschool staat tegenover dit verschijnsel vrijwel machteloos; de maatschappij is hier aan het woord.

Laat het beeld niet te somber worden. Gelukkig vindt ook nog een deel van de behoorlijk begaafden zijn weg naar de kweekschool, aangemoedigd o.m. door een beurzenstelsel, dat in wijs beleid dit jaar weer werd verruimd. Niettemin blijft het voor vele jonge mensen, wonend in niet gunstig gelegen streken, nog

altijd uiterst moeilijk hun roeping te volgen. Ik heb in het voorgaande daarover reeds voldoende gezegd. Het stelsel werkt nog niet feilloos, vooral ook doordat de beoordeling van hen die nog geen kweekschool bezochten, vele moeilijkheden oplevert. Zijn alle mulo-lijsten vergelijkbaar? Zijn alle hoofden van scholen even juiste beoordelaars? Het aantal kweekscholen met de directeuren en directrices is te overzien. Is dat mogelijk met de veel en veel grotere groep van uloscholen en hun hoofden? Maar — het moge dan nog een zoeken en tasten zijn — ik meen te kunnen zeggen dat er vorderingen gemaakt worden om te komen tot een zo verantwoord mogelijke verdeling van de gelden. Men onderschatte de betekenis van zulk een beurzenstelsel niet. Er zijn weinig maatregelen die, mits goed toegepast, zulk een heilzame uitwerking kunnen hebben op de verbetering der onderwijzersopleiding als deze.

Van de kwekelingen niets dan goeds zou, afgezien van het intellectuele peil, toch wat te veel gezegd zijn. Een heel enkele maal wordt over conflicten gesproken, echter zó sporadisch en er staan zóveel goede berichten tegenover dat ik de kwalificatie: kerngezond aandurf, als ik het geheel overzie. Er is team-spirit, een geest van hulpvaardigheid, van toewijding, saamhorigheid en zuivere instelling op het toekomstige beroep, die het beste doen verwachten.

„Tegenover het nadeel van de geringe aanmelding — in September kreeg de school 18 nieuwe leerlingen, 4 trokken zich terug en 2 werden afgewezen — staat een belangrijk voordeel, nl. dat zij die op school komen, van harte gaarne het onderwijzersambt wenssen te vervullen. In de algemeen gunstige stemming der leerlingen en ook uit het bij herhaling door vele ouders geuite oordeel over de school blijkt dit wel zeer duidelijk. Er gaat geen week voorbij, dat niet één of meer ouders mij komen vertellen hoe graag hun kinderen naar school gaan. De oorzaak ligt m. i. voornamelijk hierin dat leerlingen en leraren alle precies weten wat ze willen en wat daarvoor moet gebeuren en dat alle gemeenschappelijk en vriendschappelijk samenwerken om dat doel in de kortst mogelijke tijd te bereiken.”

Dit is een korte aanhaling, vrij willekeurig, uit een der verslagen van de directeuren. Zij is symptomatisch voor het geheel. Dat deze directeur niet in zelfvoldaanheid blijft rusten toont het vervolg:

„De geest van samenwerking zou nog versterkt kunnen worden, indien de school nog iets meer het accent kon leggen op de *culturele* ontwikkeling der leerlingen. Helaas ontbreekt de school nog steeds het middel dat meer dan vele andere in dezen ten goede zou kunnen werken, waarop ik reeds meerdere malen tevergeefs heb aangedrongen en waarop ik nu nog weer eens de aandacht wil vestigen, nl. invoering van *muziekonderwijs*! Dit is echter een ander verhaal, en ik verwijs de trouwe lezer daaromtrent naar mijn vorig jaarverslag.”

Kenmerkend voor het gevoel van saamhorigheid is het vormen van „*kweek-schoolfondsen*”, meestal door ouders, leraren, oud-leerlingen en leerlingen in stand gehouden. De gemeentelijke kweekschool te Amsterdam kan bogen op drie zulke fondsen, de andere zijn bescheidener en doen het met één fonds, maar alle doen er een voortreffelijk werk mee. Een excursie wordt ook voor de armste jongen en het armste meisje bereikbaar, zonder dat er iets van een pijnlijke inzameling of bedeling wordt gevoeld. De aanschaffing van een radiotoestel voor de overblijvers, die het toch al wat moeilijker hebben dan de anderen, wordt mogelijk door een spontaan voorstel van de „thuisgaanders.”

Een aparte vorm om wat geld voor extra-doeleinden bijeen te krijgen meldt de directeur van *Deventer* in deze zin:

„Een cursus over „Onderwijsvernieuwing” bracht door de grote deelneming voldoende geld op om in verschillende vertrekken en ook in enkele lokalen een passende wandversiering aan te brengen buiten bezwaar van 's Rijks schatkist.”

Onvermeld mag in dit verband niet blijven dat de kweekschool te *Schoonhoven* op nog andere wijze geld bijeenbracht en dat op goede wijze besteedde. De directeur schrijft:

„Op wel zeer treffende wijze uitte zich het saamhorigheidsgevoel bij de papierinzameling (JAPI). Toen hieromtrent van het Departement bericht werd ontvangen, zijn alle leerlingen bijeengeroepen en is hun van de plannen mededeling gedaan. Voorgesteld werd toen, dat de Rijkskweekschool te Schoonhoven ook mee zou doen en dat de opbrengst van het papier bestemd zou worden voor de schoolreis, in het bijzonder voor die leerlingen die de kosten van de reis niet of niet geheel zouden kunnen dragen (aan het winnen van een prijs werd toen nog niet gedacht). Dit voorstel werd met groot enthousiasme aangenomen en dadelijk boden twee mannelijke leerlingen zich aan om voor de regeling van de inzameling, de sortering en de verzending zorg te dragen. Dit hebben die twee leerlingen de gehele zes maanden door gedaan; alleen de administratie werd door de directeur gevoerd. Zij verwerkten 6150 kg oud papier, die door hen en de overige leden van de schoolgemeenschap (leerlingen en personeel) waren bijeengebracht.

Deze twee leerlingen betaalden de kosten van de schoolreis voor zichzelf geheel uit eigen beurs!! Als beloning voor dit mooie werk werd hun door het personeel de deelneming aan een kamp van de Hervormde Raad voor Kerk en School in Friesland aangeboden.” „Doordat de Rijkskweekschool te Schoonhoven een hoofdprijs van de JAPI had verworven, kon de schoolreis deze keer wat ruimer gefinancierd worden dan andere jaren. Daar het winnen van die prijs pas bekend werd nadat reeds alle gelden van de deelnemers gestort waren, bleef van de prijs nog ongeveer f 500,— over, waarvan f 100,— voor de UNAC bestemd werd, terwijl de rest werd geplaatst op de Nutsspaarbank te Schoonhoven om te dienen voor de schoolreis in 1949. Aangemoedigd door het goede resultaat van de papierinzameling, zijn de leerlingen direct daarmee weer begonnen, zodat verwacht kan worden dat ook in 1949 de financiën niet de vele moeilijkheden zullen geven die zich andere jaren steeds voordeden. Indien de deviezenpositie het toelaat, zal in 1949 getracht worden een reis naar de Ardennen en Luxemburg te maken.”

Behalve voor de UNAC (men zie ook wat Haarlem deed) worden ook voor andere doeleinden steunacties op touw gezet. Nog een enkele aanhaling uit het verslag van de directeur der Rijkskweekschool te *Utrecht* geve daarvan het bewijs:

„Gezamenlijk werd door de leerlingen gedurende dit jaar via het Quaker-centrum in Amsterdam, in de vorm van een geregelde maandelijkse zending van 3 levensmiddelenpakketten, steun verleend aan kinderen in Oostenrijk.

Evenals het vorige jaar gaven zich een aantal leerlingen uit de beide hoogste klassen op voor de jeugdkampen der stichting „Het vierde Prinskind” als assistent-leider(ster). Slechts een drielief werd geplaatst, aangezien de voorkeur werd gegeven aan meer ervaren krachten. Het is jammer dat zodoende deze mogelijkheid tot sociale vorming is vervallen.

Meerdere namen ook deel aan de stedelijke actie „De jeugd van de straat”, wat hun vorming als toekomstig jeugdleider(ster) ten goede komt.”

Schoolcorrespondentie komt voor, maar helaas nog te sporadisch. In *Middelburg* heeft men warm contact met de bemanning van een grote, de wereldzeën bevarende stomer, tengevolge waarvan de leerlingen met Kerstmis verrast werden met allerlei gaven van overzee, tot vulpenhouders voor de jongens en nylons voor de meisjes toe!

Tot slot moge ik ook nog een directeur van een Rooms-Katholieke kweekschool uit het zuiden des lands aan het woord laten:

„De onderlinge verhoudingen en de samenwerking zijn heel goed, ofschoon de respectieve klassen wel zeer gesloten blijven. De grote vrijheid waarin allen leven in de vrije tijd, en speciaal de overblijvers in de middagpauze, leidt tot een gevoel van verantwoordelijkheid, dat van gunstige invloed is op

de vorming der persoonlijkheid. Er wordt door sommige groepen in de middagpauze zeer ernstig gemusiceerd.

Ik mis in de jongens in het algemeen een zekere felheid, die in West-Holland sterker tot uiting kwam. Ik bedoel niet dat een zekere „doezeligheid” de leerlingen kenmerkt, maar wel een grote gemoedelijkheid en gemakkelijheid, die licht de indruk maken kan van onbetekenende passiviteit. 50 % der jongens holt, de overige schrijden, om maar een voorbeeld te noemen. De reacties zijn zelden fel. Agressiviteit is een uitzondering, de critiek is er wel, maar is gemakkelijk om te buigen tot een lach; van verzet is nimmer sprake.

De correctheid der leerlingen wisselt met het milieu waaruit ze afkomstig zijn.

In de opvatting der leerlingen constateer ik herhaaldelijk een scheiding tussen school en leven. De pädagogische opstellen en composities zijn het doel der studie — de stap tot het praktisch beleven der verworven inzichten bij hun lessen in de lagere school zetten de kwekelingen vaak niet. In de lagere school zoeken ze hoofdzakelijk de onderwijzer te imiteren en trachten zich aan te passen in plaats van zich in te leven in de nieuwe situatie.

Indien de praktijk van het lesgeven het uitgangspunt werd van de opvoedkunde-les, zou veel gewonnen kunnen worden. Dan moet echter een praktisch-theoretische opleiding worden geschapen — we hopen in de toekomst — en niet een theoretische met een praktische franje, zoals nu.”

Het zijn niet de enige wijze woorden die mij aangaande de practische oefening der kwekelingen werden toegezonden. Maar wat helpen wijze woorden indien het apparaat zo weinig deugdelijk is?

Gedachtig aan het „frappez-toujours” echter zou ik nu toch weer kunnen verhalen over: leerschoolmarge, invloed van directeur en opvoedkunde-leraar in de leer- en oefenscholen, honorering van de uren door de opvoedkundeleraar aan deze practische vorming besteed, en vele dingen meer. Liever besluit ik deze paragraaf maar met dezelfde woorden als waarmede ik de vorige besloot: dat er een troost ligt in het blijde vooruitzicht op een nieuwe wet.

HET ONDERWIJZEND PERSONEEL

Het is naar ik meen een goede gewoonte in deze jaarverslagen zo min mogelijk namen te noemen. Ik wil mij aan deze gewoonte houden en niet alle afscheiden en blijde inkomsten hier met beoordelingen de revue laten passeren. Maar de wijsheid van Vondel dat „de dood de mond des reedners stom maakt en geleerdheid noch deugd aanziet”, ervoeren enige kweekscholen op pijnlijke wijze. Wat een genegenheid spreekt er, ook bij het afscheid van levenden, indien oud-leerlingen uit alle windstreken bijeengekomen zijn om deze leraar, hun directeur, mede uitgeleide te doen en nog eenmaal dank te zeggen.

Drie Rijkskweekscholen kwamen dit jaar onder nieuwe directie, n.l. die te Maas-tricht, Amersfoort en Hengelo. Alle drie de nieuwbenoemden waren reeds korter of langer tijd bij het kweekschoolonderwijs werkzaam. De heengaande directeuren hadden alle een eervolle en langdurige staat van dienst als zodanig. „Met dankbetuiging voor de langdurige en gewichtige diensten aan het onderwijs bewezen” zou hier, niet als zinledige formule, maar als juiste karakterisering op zijn plaats zijn.

De mutaties bleven overigens beperkt. De dreiging dat een deel der leraren om financiële redenen weer naar het ulo zou terugkeren is afgewend, nu na eindeloos-lijk wachten de nieuwe salarisregeling is bekend geworden. Uit de jaarver-slagen, betrekking hebbende op de cursus 1947/48, klinken nog vele bezorgde

om niet te zeggen bittere woorden. De scherpste uitlating die ik vernam, neem ik hier over, opdat vastgelegd worde in welke stemming een niet gering deel van het lerarencorps heeft verkeerd.

„De reeds lang aangekondigde salarisherziening kwam ook dit jaar nog niet tot stand. Waarom hiermede bij de onderwijzersopleiding zo getalmd moet worden, terwijl een herziening bij l.o., u.o. en m.o. reeds in werking is, blijft een raadsel. Het leven wordt hierdoor voor het personeel der Rijkskweekscholen wel zeer moeilijk gemaakt. Wel werd gesproken over een salarisiwijziging (-verhoging?) met terugwerkende kracht, maar tot nu toe is van de verwerkelijking daarvan nog niets te merken. De pensioenpremie zou worden verlaagd, alweer met terugwerkende kracht, en het reeds te veel betaalde zou worden terugbetaald. Er wordt nog steeds op gewacht! Alles bij elkaar niet geschikt om het personeel der Rijkskweekscholen te brengen in de stemming die voor het afgelopen „jubeljaar“ toch de juiste zou zijn geweest. Te lage inkomsten stonden tegenover een sterk gestegen huishoudelijk budget; maandelijks terugkerende tekorten tegenover collecten voor liefdadigheid en feestelijkheden; sombere druk en gepieker tegenover blijheid en gejubel die gevraagd werden. Geen wonder dat bittere woorden gehoord werden en velen zich afvragen, hoelang deze toestand nog duren moet. Het heeft weinig nut achteraf voedsel te geven, als de patiënt reeds van honger gestorven is!”

Ik zou niet billijk zijn, als ik de twee zinnen die er op volgen, niet tevens overnam:

„Niettegenstaande dit alles is door het personeel der Rijkskweekschool het gehele jaar door met grote ijver en toewijding gewerkt. Wel een sterk bewijs van zeer grote liefde voor dat werk en van een even grote mate van plichtsbetrachting.”

Deze klachten behoren gelukkig tot het verleden, al zal niemand zich illusies maken over een algehele voldoening over de gehele linie. Dit kunststuk is nog nimmer vertoond en ook het lerarencorps van de kweekscholen bestaat niet uit heiligen, maar uit gewone mensen.

Misschien is „gewone mensen” toch een te vlakke uitdrukking. Ik krijg meermaals de indruk, als ik de toewijding zie en van opofferingen hoor die men zich vrijwillig getroost in het belang van de school en van de leerlingen, dat het percentage „idealisten”, zoals men zulke mensen met een weinig-zeggende naam nogal eens pleegt te noemen, bij hen belangrijker hoger ligt dan gemiddeld in de maatschappij.

Ik ga na de vele en voortdurende lof die in al de vorige jaarverslagen over dit corps is gezongen, dit lied niet weer herhalen. Maar ik zou tekort schieten in mijn taak, als ik geen gewag maakte van het eenstemmig geluid dat ik hoor bij mijn bezoeken en dat ik lees in alle verslagen over de hartelijke samenwerking, liefdevolle toewijding en trouwe plichtsvervulling van het onderwijzend personeel. Ik geloof, dat ik met een variatie op een slogan van deze tijd, die op zeer materiële dingen betrekking heeft en hopelijk bij het verschijnen van dit verslag weer vergeten is, mag zeggen: Het corps is weer best!

Ziektegevallen kwamen verhoudingsgewijze weinig voor. Eén school meldt één halve dag ziekteverzuim gedurende het gehele cursusjaar!

De oorzaak ligt dieper dan dat het leraarschap zelf zulk een gezond beroep zou zijn. Men weet zich nodig en werkt met enthousiasme. Als twee vrouwelijke leerlingen van een kleine kweekschool de akte als onderwijzeres behalen met de beide aantekeningen voor nuttige handwerken en handenarbeid en daarnaast in hetzelfde jaar slagen voor de akte Duits l.o., is dat een felicitatie waard. Maar

veelzeggend is de toevoeging: „Voor dit staatsexamen zijn zij door onze leraar Duits belangeloos opgeleid”. Aan dezelfde kweekschool gaat de godsdienstleraar, een predikant, mee op een fietstocht van een week met de leerlingen. Dat is het wat de kweekschool tot gemeenschap maakt en dat haar in staat stelt haar functie van gemeenschap-vormend orgaan te verrichten.

Ik wil niet idealiseren. Hier en daar liggen de verhoudingen moeilijker, maar het zijn de uitzonderingen die de regel bevestigen.

Het werk is gestadig en zonder schokken voortgegaan. De drang om te komen tot een *nieuwere* vorm van onderwijs, met meer mogelijkheden tot zelfontplooiing van de leerling, neemt toe. Voorzichtig waagt men enige experimenten, keert soms op zijn schreden terug en slaat weer nieuwe wegen in. De stelling dat men in een experimenteer-stadium verkeert bij het onderwijs, wordt er door bevestigd. Men waagt voorzichtig, want men houdt het eindexamen in het oog. Intussen ziet men hoopvol uit naar betere tijden, maar over dit hoopvol wachten heb ik nu genoeg gezegd.

Over het *huishwerkloze weekeinde* is volkomen stilte gevallen. Ik ben er niet gerust op dat deze proef overal en voldoende een eerlijke kans heeft gekregen. Wel heb ik de indruk, ook uit gesprekken, dat het vraagstuk vrijwel „dood” is, hetzij doordat men het geen vraagstuk (meer) vindt, hetzij doordat men er geen doelmatige oplossing voor ziet. Ik blijf deze gang van zaken betreuren, maar zal, voorlopig althans, erin moeten berusten.

Het is te verwachten, nu de nieuwe salarisregeling in werking is getreden, dat ruimere keus onder de gegadigden voor een vacature bij de kweekscholen mogelijk wordt. Dat de onderwijzersopleiding daar wel bij zal varen, behoeft geen betoog, al moet daar direct aan toegevoegd worden, dat in de ongunstige periode die achter ons ligt, voorzover ik kan constateren, weinig of geen ongelukken hebben plaatsgehad bij benoemingen. De keuze was soms uiterst beperkt, maar zij was mogelijk. Het aantal middelbaar-bevoegde leraren beweegt zich in steeds stijgende lijn. Na de nieuw-afgekondigde salarisregeling zal het aantal volledig-bevoegde leerkrachten een knik naar beneden vertonen. Ik heb vertrouwen dat deze knik naar beneden zich ook geleidelijk zal herstellen. Leraren met B-bevoegdheden of met 2 A-bevoegdheden behoren reeds lang niet meer tot de uitzonderingen.

Vermeldenswaard in dit verband is wellicht dat door de benoeming van een directeur ener Christelijke kweekschool tot bijzonder hoogleraar te Leiden voor het eerst in de geschiedenis van het kweekschoolonderwijs de leiding van een kweekschool is opgedragen aan een hooggeleerde. De nieuwe professor blijft namelijk, althans voorlopig, met de leiding der kweekschool belast.

Het is verre van mij de betekenis van deze wetenschappelijke vooruitgang in het lerarenkorps te onderschatten. Wil de kweekschool haar rechtmatige plaats in ons onderwijsstelsel innemen, dan kan niet genoeg aandacht aan dit aspect gegeven worden. Belangrijker nog blijft in mijn ogen, dat de geest bewaard wordt waarover ik in het begin sprak. De voorbeelden dat een hoge wetenschappelijke vorming zulk een geest niet in de weg staat maar meermalen bevordert, zijn gelukkig vele. En met dit blijmoedig einde moge ik deze paragraaf besluiten.

DE SCHOOLGEBOUWEN

Van het blijmoedige naar het sombere is slechts één stap, althans in dit verslag. Het heeft geen zin de schuldvrage hier te stellen. De schuld ligt in de oorlogsomstandigheden en in de beperkte financiële mogelijkheden die er thans zijn en die er in de vooroorlogse periode waren.

De Rijkskweekschool te *Groningen* — om een berucht voorbeeld te noemen — blijft van dit laatste, die van *Hilversum* van het voorgaande een triest bewijs. De schuld ligt in elk geval niet bij de tegenwoordige directeuren. De directeur te *Hilversum* lijkt op de oude Romein, die iedere redevoering besloot met zijn banvloek over Carthago uit te spreken, met dit verschil dat deze directeur — en dat is typerend — een positieve in plaats van een negatieve dwanggedachte heeft. Er is nagenoeg geen verslag of bericht of het eindigt met ongeveer deze woorden: „En de school moet weer worden opgebouwd”.

De directeur van *Groningen* heeft slechts één schrikbeeld in zijn leven: „Als ik met pensioen ga — hij is er nog vele jaren van af — wil ik niet in dit gebouw afscheid nemen.”

Het jaar 1948 is voorbij en het zou ondankbaar zijn te zeggen dat er in dit jaar niets gebeurd was. Maar de hoop dat 1949 de oplossing zal brengen, wordt met de dag flauwer. Welke zin heeft het om over onhoudbare toestanden te spreken, als men het blijkbaar wel kan houden? Toch waag ik het deze kwalificatie te gebruiken, want dit „houden” is onhoudbaar.

„Dat men het houdt, is voor een groot deel te danken aan de wetenschap dat de autoriteiten doen wat zij kunnen binnen het raam van de zeer beperkte mogelijkheden waarin wij nu verkeren. Men is dankbaar voor de verbetering, men is overtuigd van de goede wil en de medewerking der daartoe bevoegde instanties, maar er blijft in het belang van de zaak die men dient, nog zeer veel te wensen over.

Een uitlating als die van de directeur der Rijkskweekschool te *Arnhem* is in vele opzichten kenmerkend voor de toestand over de gehele linie:

„Dank zij de volle medewerking van de Rijksgebouwendienst werden nieuwe schoolbanken aangeschaft en nieuwe stoelen. Talrijke herstellingen werden nog verricht. Daarvoor past een woord van hartelijke dank.

De aangevraagde uitbreiding van het tekenlokaal en de dringend nodige verbouwing van de gymnastiekzaal, reeds aangevraagd in het begin van 1947, en daarvoor in 1945, vonden nog steeds geen voortgang. De vrouwelijke en de mannelijke leerlingen moeten zich kleden in gewone leslokalen, waar gordijnen ontbreken. Deze toestand is onhoudbaar.

Een groot bezwaar is het niet aanwezig zijn van een goed sportterrein op niet te verre afstand van de school.

Tengevolge van de oorlog is het gebouw nog zeer vervelend, terwijl linoleum op de vloeren meer dan dringend nodig is. In verschillende lokalen is een vloer van beton, koud en onaangenaam.

Dank zij de volle steun van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en van het Rijksinkoopbureau was het mogelijk het onderwijs in handenarbeid in volle omvang te hervatten, zodat weer examens in dat vak konden worden afgelegd.

Wat de leermiddelen betreft, moet worden opgemerkt dat voor nuttige handwerken nog steeds niet voldoende materiaal beschikbaar is, ondanks de zeer gewaardeerde beschikbaarstelling van textielpunten. Wanneer de bibliotheken, met name die voor opvoedkunde, enigszins behoorlijk voorzien zullen kunnen blijven, dan zal een hoger crediet nodig zijn. De boeken zijn sterk in prijs gestegen!”

Een verblijdend geluid laat de Rijkskweekschool te *Doetinchem* horen: „Begin 1949 is het schoolgebouw weer in de oude, goede staat.” *Drachten*, de Rijkskweekschool, is tevreden, maar vraagt om uitbreiding. De pas geopende Christelijke kweekschool te *Drachten* vindt een, de omstandigheden in aanmerking genomen, vrij behoorlijk onderkomen boven in het gebouw van de Coöperatie. Dat dit slechts een tijdelijke behuizing kan zijn, beseft het bestuur van die kweekschool zeer goed en men zal nog voor grote moeilijkheden komen te staan.

Van nieuwbouw is ook dit jaar nog niets gekomen. Wel kreeg het bestuur van de Christelijke kweekschool te *Doetinchem* toestemming met de herbouw van zijn geheel weggevaagde school te beginnen, maar deze toestemming kwam zo laat in het jaar af dat eerst op 17 December de aanbesteding kon worden gehouden en van eigenlijk bouwen eerst sprake zal zijn in het jaar 1949.

Er zijn nog drie Rooms-Katholieke kweekscholen van welke het gebouw geheel is verwoest, n.l. die te *Arnhem*, *Moerdijk* en *Venlo*. Ook deze vinden nog steeds onderdak bij vreemden, al zijn die vreemden dan ook goede vrienden. Plannen zijn in voorbereiding, maar het blijft zelfs de vraag of het volgend jaar tot uitvoering van deze plannen kan worden overgegaan.

Dat het werk aan de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen toch gestaag en zonder schokken kan doorgaan, zoals reeds is vermeld, krijgt onder zulke omstandigheden des te meer betekenis.

EENJARIGE CURSUSSEN VOOR OPLEIDING TOT ONDERWIJZER

Het is, naar ik meen, hier de plaats om wat uitvoerig stil te staan bij het experiment dat dit jaar het kweekschoolleven voor een deel heeft beheerst: de *snoedopleiding* voor onderwijzer in verband met het bestaande en in de toekomst dreigende onderwijzerstekort.

Bij de Koninklijke besluiten van 16 Juli 1947 (*Staatsbladen* nos H 244 en H 245) werden gehalte en gestalte van deze éénjarige cursus bepaald. De bezitters van het eindexamen van een hogere burgerschool met vijf- of zesjarige cursus, van een gymnasium, van een middelbare meisjesschool met vijfjarige cursus, van een handelsschool met vijfjarige cursus of van een hogere handelsschool met tweejarige cursus welke aansluit aan een hogere burgerschool met drie- of vijfjarige cursus, konden tot deze cursus worden toegelaten, mits zij dit diploma niet later dan in het jaar 1944 hadden behaald. In bijzondere gevallen kon de Minister van deze toelatingseisen dispensatie verlenen. Deze dispensatie is, vooral met betrekking tot de genoemde grens 1944, op vrij ruime schaal verleend, zodat men kan zeggen dat de lichten, afgeleverd door de middelbare scholen, na 1947, vrijwel zijn afgeroomd. De drang die in sommige kringen bestaat tot een herhaling van deze éénjarige cursus, waarbij men dan ter adstructie op de behaalde resultaten wijst, houdt met deze omstandigheid te weinig rekening.

Indien ik over het gehalte nu nog enige woorden ga zeggen — het voorgaande duidde slechts de uiterlijke kant van het gehalte, n.l. het behaalde diploma, aan — doe ik dit op grond van de vele en velerlei berichten die mij bereikten. Vooral dat velerlei maakt het moeilijk een afgerond oordeel uit te spreken. Met enkele reserves kan geconstateerd worden dat men tevreden is over het intellectuele peil. De zeef van het eindexamen der middelbare school werkt, vooral doordat

er zoveel schooltypen zijn, niet altijd even doeltreffend. Met name de middelbare meisjesschool met vijfjarige cursus vertoont als intellectuele zeer vrij ruime openingen. Hiermede wil niets gezegd zijn tegen dit instituut zelve. Ook niet tegen het gehalte van haar abiturienten, indien men andere dan intellectuele maatstaven aanlegt. Slechts wordt geconstateerd dat gymnasium en hogere burgerschool B in doorsnede hoger-begaafden afleverden.

Over de ijver en de instelling op het toekomstig beroep klinken vele woorden van lof. Wel kostte het in vele gevallen aan een aantal cursisten enige moeite te acclimatiseren in de kweekschoolsefeer, maar de berichten werden elk kwartaal van het cursusjaar gunstiger. Een zekere hautaine houding was sommigen in het begin niet vreemd, maar nagenoeg alle waren er spoedig van genezen en vonden de juiste instelling. Dat hier tact, wijsheid en geduld werden vereist van het onderwijzend personeel, zal wel ieder begrijpen. Ze zijn op voortreffelijke wijze getoond.

Ik kom hier op een punt, in mijn vorig jaarverslag reeds aangestipt, dat naar mijn mening niet alleen voor het gehele onderwijs maar voor onze gehele volksopvoeding van het hoogste belang is: de *waardering voor het onderwijzersambt* in kringen die daar vroeger wat hautain, misschien zelfs wat minachtend tegenover stonden. Een kweekschool en een middelbare school zijn geen gelijksoortige vormingsinstituten. Hun doelstelling is verschillend en in overeenstemming daarmede vertoont de kweekschool geheel andere trekken dan de hogere burgerschool of het gymnasium. Maar het is domme en schadelijke geborneerdheid om deswege de een minder hoog aan te slaan dan de ander.

Ik verblijd mij er uiteraard van harte over dat in de salarisregeling de gelijkheid van niveau wordt erkend, al blijven m.i. aan uniformiteit op dit gebied bezwaren kleven. Maar men moet niet menen dat daarmede het probleem is opgelost. De publieke waardering moet zuiverder worden. En nu is een van de grootste winsten die de éénjarige cursus heeft opgeleverd, dat de dochter van de advocaat thuis vertelt nooit beseft te hebben dat het ambt van onderwijzeres zo moeilijk, mooi en verantwoordelijk is, dat ze, als ze heel hard werkt, dit jaar met dit beperkt aantal vakken wellicht een kans van slagen heeft en dat ze ervan genezen is om neer te kijken op die andere kwekelingen, want ze kan er in vele opzichten niet aan tippen. „Eén zwaluw maakt nog geen lente”, ik weet het. Maar er is toch een kleine kans dat het op deze wijze nog eens lente wordt.

Ernstige conflicten hebben zich bij geen enkele cursus voorgedaan. In vrijwel alle gevallen waren de cursisten betrekkelijk spoedig in de werk- en levensgemeenschap van de kweekschool opgenomen, zij gingen mee op excursie, vervulden een rol in de veelsoortige buitenschoolse werkzaamheden en waren vooral bij vakken als opvoedkunde en zingen, die geheel of bijna geheel nieuw voor hen waren, zeer belangstellende leerlingen.

Onder de indruk van het ogenblik zegt men wel eens dingen die men met een korreltje zout moet nemen, maar als op de afscheidsavond van de leerlingen van de éénjarige cursus de cursist die namens alle andere het afscheidswoord spreekt, zegt, „dat het afgelopen jaar op de kweekschool, ondanks de zware studie, het mooiste schooljaar van zijn leven en eveneens van dat van zijn medecursisten is geweest”, is dat toch meer dan een mooie frase.

Over de *gestalte* van de éénjarige cursus is men veel minder te spreken. Het hoofddaccent van de critiek betreft de tijdsduur. Een jaar is te kort voor de vorming tot onderwijzer. De naam „kweekschool” is zinvol. Onderwijzers worden gekweekt, niet klaargestoomd. Kweken is een proces dat tijd, geduld en groei vereist. Men kan met ijver en goede wil van weerskanten in zo'n jaar een zekere dosis kennis bijbrengen, maar men mist, althans gedeeltelijk, de rijping die de juiste instelling op het beroep geeft. De cursiste aan wie door het hoofd van de oefenschool wordt opgedragen de volgende dag een aardrijkskundeles te geven, antwoordt: „Nee, dat kan ik niet. Aardrijkskunde krijgen we niet.” Op de vraag van het hoofd hoe zij zich voorstelt les in aardrijkskunde te geven, als ze over enige maanden zelfstandig voor de klas zal staan, antwoordt ze: „O, dan zoek ik alles wel op in een encyclopaedie.”

Hier ontbreekt iets fundamenteels. Niet alleen de encyclopaedie is in dit verband een wanbegrip, maar de gehele instelling is volkomen fout. Men kan er over twisten of twee jaar dan wel voldoende is, men kan stellen dat een deel het nooit leert en dat de meesten het al doende leren, maar hiermede is de critiek op een éénjarige cursus niet ontzenuwd. Alle kweekscholen hebben de opleiding dan ook als *noodopleiding* aanvaard; niemand vraagt om herhaling. Wel stelt men in het algemeen prijs op het leerlingen-materiaal dat door de middelbare scholen werd geleverd.

Er is eveneens critiek geöfend op de keuze die gedaan is uit de 15 *vakken* welke normaal op de kweekscholen worden gegeven: opvoedkunde, Nederlandse taal, zingen, tekenen, schrijven en lichamelijke oefening. Waarom geen geschiedenis, aardrijkskunde, biologie? Vooral naar deze drie was vraag. Enige zwakke stemmen verlangden ook rekenen. Niemand dorst het echter aan een van de zes nu verplichte vakken toen te schrappen. Hoe kan men echter zulke wensen vervullen, indien zij gepaard gaan met de klacht dat de tijdsduur toch al te kort moet worden geacht? Het behoeft geen betoog dat een essentieel onderdeel in de onderwijzersopleiding ontbreekt, als men vakken die op de lagere school moeten worden onderwezen, als geschiedenis, aardrijkskunde, biologie, rekenen, na de vooropleiding op de middelbare school geheel verwaarloost. Ik bedoel niet te zeggen dat de leerlingen behoefte hebben aan nog meer semi-colleges in deze wetenschappen, wel dat zij moeten onderwezen worden, voortdurend met het oog daarop gericht dat de leerlingen van nu over korte tijd geroepen zullen worden en in staat moeten zijn ze zelf op de lagere school te onderwijzen. Maar — het betrof hier een spoedopleiding en wie kan ijzer met handen breken? Een spoedopleiding draagt nu eenmaal een nood-karakter. Als nood-oplossing, zo is mijn eindindruk, moet men dit experiment als *geslaagd* beschouwen.

De vakken handenarbeid en nuttige handwerken voor meisjes ontbraken eveneens. Vooral dit laatste was voor de a.s. onderwijzeressen een vrij zware handicap. Een klein deel vond tijd, lust en gelegenheid om zich tijdens haar opleiding tot onderwijzeres ook voor dit vak op een particuliere cursus of anderszins te bekwamen en behaalde in hetzelfde jaar de akte nuttige handwerken.

Een woord van dank is tenslotte op zijn plaats aan allen, besturen, directoren en leraren, die medegewerkt hebben om dit experiment te doen slagen. Men denke niet gering over de moeite die men zich daartoe heeft moeten ge-

troosten. Beloning vond men in financiële honorering van overheidswege. Dat was echter niet de voornaamste wijze waarop men werd beloond. Deze lag in de voldoening te hebben medegewerkt om op de minst onverantwoorde wijze de lagere school, althans voorlopig, te behoeden voor een desastreus onderwijzerstekort.

Van de 59 éénjarige cursussen, alle aan een kweekschool verbonden, slaagden namelijk in totaal 1342 van de 1450 kandidaten die zich hadden aangemeld. De afgewezenen werden in de maand Januari 1949 een tweede maal in de gelegenheid gesteld examen af te leggen. Deze examens werden gecentraliseerd in drie plaatsen: Zwolle, Eindhoven en Haarlem. In totaal meldden zich daar resp. aan: 22, 22 en 39 kandidaten, terwijl resp. 10, 21 en 30 slaagden. De balans opmakende blijkt dus, dat het onderwijzerscorps in het jaar 1948 en begin 1949 werd aangevuld met 1342 regulier-opgeleide en 1403 extra-opgeleide leerkrachten. De geslaagden voor het staatsexamen komen hier nog bij.

Ik beschik niet over exacte gegevens omtrent het in de school geplaatst worden als onderwijzer van deze opgeleiden. De berichten die mij er tot nu toe over bereiken, zijn zo dat elke geslaagde candidaat die niet in militaire dienst moet — het zijn er helaas heel vele — en niet te veel eisen met betrekking tot zijn standplaats stelt, op korte termijn een plaats kan vinden. Slechts een gering percentage heeft de onderwijzersakte als luxe of als een wissel op de toekomst beschouwd. Velen die in het begin van hun opleiding nog aarzelden of zij de school zouden ingaan, hebben reeds in de loop van de cursus hun aarzeling overwonnen. Ik verwacht dat ik aan de lage kant blijf, als ik schat dat ongeveer 1000 onderwijzers en onderwijzeressen extra in het actieve onderwijzerscorps zijn opgenomen, waarin dan alle cursisten die door militaire dienst daarin verhinderd werden, begrepen zijn. Ik wil mijn slotconclusie van zoëven dan ook herhalen: als nood-oplossing moet men dit experiment als geslaagd beschouwen.

Over andere cursussen moge ik ditmaal zwijgen, temeer daar opvallende gebeurtenissen hierover niet zijn te vermelden.

DE KWEESCHOOLEINDEXAMENS

Het aantal kandidaten voor het eindexamen der kweekschool beweegt zich in stijgende lijn. De desbetreffende cijfers alsmede het percentage geslaagden heb ik in het voorgaande reeds vermeld. Zij zijn verblijdend te noemen. Weinigen zullen zich echter bewust zijn dat hier een neven-probleempje aan verbonden is, n.l.: hoe krijgen we voldoende geschikte gecommitteerden om deze aanzwellende stroom straks te verwerken? Elk jaar wordt dit moeilijker, want elk jaar moet er uitgebreid worden. De Rijksinspectie van het lager onderwijs verleent gul haar medewerking, de gemeentelijke inspecties doen dit eveneens, hoewel minder royaal dan zij zelf zouden wensen. Bij hen die werkzaam zijn bij het lager onderwijs of het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs, behoeft men niet aan te kloppen: zij zijn practisch allen, zeker in deze examentijd, meer dan bezet. En buiten het onderwijs schijnen de geschikte mensen al evenzeer bezet te zijn als er binnen. Misschien ziet men tegen de veel wijsheid vragende functie — 14 vakken moeten over drie personen verdeeld worden — ook wel ernstig op.

Ik gebruik met opzet de woorden: veel wijsheid vragende functie, omdat ik terugschrik voor het woord deskundig. Wie beweert deskundig te zijn voor vijf of meer vakken, heeft waarschijnlijk een ander begrip van het woord deskundig dan ik. Wel meen ik dat een aantal lieden hun schroom wat moeten overwinnen en zich competent moeten verklaren om het examen in een vak waarvoor zij zich niet als deskundige willen uitgeven, mede te beoordelen. Examineren wordt van hen niet gevraagd, wel aandacht, belangstelling, wijsheid. Uiteraard wordt bij de vakkenverdeling zoveel mogelijk rekening gehouden met hun voorkeursvakken. Op mijn kaartregister van gecommitteerden houd ik hiervan nauwkeurig aantekening. Er zijn enkele kaarten bij waarop de vraag naar voorkeursvakken beantwoord is met „alle”. Dit lijken ideale gecommitteerden. In hun leven hebben zij trouwens blijk gegeven over een zodanige brede belangstelling te beschikken dat zij er nooit toe gekomen zijn voor enig vak een speciale bevoegdheid te verwerven. Het zijn de tegenpolen van de zoëven genoemde schroomvalligen, maar of zij in werkelijkheid zoveel bruikbaar zijn, mag betwijfeld worden.

Het zal waarschijnlijk weinig betoog behoeven om duidelijk te maken, dat er eveneens veel wijsheid wordt vereist om uit zulke heterogene bestanddelen meer dan twintig vaste en evenzovele plaatsvervangende drietallen te vormen. Ik ben er mij van bewust dat de wijsheid weleens tekort schiet, dat er weleens wordt misgetast, en ben daarom dubbel dankbaar te kunnen zeggen dat over het algemeen de samenwerking dit jaar én bij de eindexamens der reguliere klassen én bij die van de éénjarige cursus voortreffelijk is geweest. Ernstige conflicten zijn nergens voorgekomen; waar een conflict dreigde, kon dit zonder inmenging van buiten toch altijd spoedig worden opgelost.

Critiek op de aard en de moeilijkheid van het schriftelijk werk was er nagenoeg niet. Wel blijft het schriftelijk opvoedkunde-werk nog een zorgenkind. We blijven nog in het stadium van de proefneming t.a.v. twee punten: *a.* moet er uitsluitend een paedagogisch opstel worden gevraagd of kan dit vervangen worden door het doen beantwoorden van een stel, uiteraard systematisch en met zorg uitgekozen, vragen? *b.* is centraal schriftelijk werk bij zulk een principieel vak als opvoedkunde ook geoorloofd? Zo neen, moet dan iedere school of moet dan iedere richting het recht krijgen, onder goedkeuring van gecommitteerden of deskundigen, haar eigen werk samen te stellen? Tegen alle oplossingen zijn bezwaren in te brengen. Ook hier zal de ervaring ons moeten leren.

Voor de laatste maal golden dit jaar nog enige *verlichtingen* van het examenprogramma in verband met de oorlogsomstandigheden. De kweekschool zal, zo is mijn indruk, dit na-oorlogse verschijnsel zonder weemoed zien verdwijnen, al beseft zij, dat ook aan de generatie die zich in 1949 voor het examen zal melden, de oorlog niet zonder kwade gevolgen is voorbijgegaan.

Ernstiger en langduriger zullen zich deze tekorten nog doen gevoelen op de B-afdeling der kweekscholen. Bijna alle verslagen gaan in mineur over, zodra de B-afdeling ter sprake komt. Het is een ietwat onrustbarend verschijnsel dat een kweekschool die 27 kandidaten voor het eindexamen levert, waarvan er 26 slagen, in hetzelfde verslag moet vermelden dat slechts 2 kandidaten van de B-afdeling

voor het A-gedeelte van het hoofdakke-examen zich melden, waarvan er 1 slaagt, terwijl voor het B-gedeelte 6 kandidaten examen doen, waarvan er 5 slagen. Indien dit een uitzonderingsgeval was, zou de vermelding ervan hierachterwege kunnen blijven, maar dat is helaas niet het geval. Ik weet wel: particuliere mondelinge en schriftelijke cursussen vangen veel op, maar men make zich geen illusies dat daar met meer animo gestudeerd wordt. Men voelt deze studie algemeen als een straffijd.

Twee aanhalingen uit verslagen — ze zouden met vele te vermeerderen zijn — mogen dit nog adstrueren:

„Voor de meeste meisjes blijkt de opleiding tot onderwijzeres zóveel van haar tijd en energie te hebben gevegd dat de liefde voor verdere studie totaal ontbreekt, ook bij overigens goede leerlingen. Bij de mannelijke kandidaten blijkt het niet de liefde voor verdere studie te zijn die hen doet besluiten zich te laten inschrijven voor de B-afdeling, doch slechts de mogelijkheid een hoger salaris te krijgen door het behalen van de hoofdakke.”

En deze andere, van een school die uitsluitend door mannelijke leerlingen wordt bezocht:

„De hoofdakke-studie is voor velen meer een last dan een lust. De tijd voor de onderscheidene vakken — alle gebieden van cultuur en wetenschap bestrijkende — is zó kort dat genoeg moet worden genomen met het aanbieden van de op het examen gevraagde kennis. Het geluk dat waarheid, goedheid en schoonheid brengen, kan slechts onvoldoende worden overgedragen in deze sfeer van „koude kunstjes”, waar de docent zijn toehoorders niet kan verwarmen met de liefde en de vreugde van zijn eigen verworven bezit. De drang van het examen is groot genoeg om de meeste leerlingen tot de studie te krijgen, maar het gevoel van onderdruk te staan, domineert bij allen. „Mijnheer, het is het noviciaat van de onderwijzer”, zei een der leerlingen. Indien humor is de kunst van een lach en een tranen, heeft hij blij gegeven een groot humorist te zijn.”

Op gevaar af dat ook ik associaties oproep aan die oude Romein die nu eenmaal tegen Carthago iets had en die ik reeds eerder in dit verslag ten tonele heb gevoerd, meen ik toch goed te doen ook dit jaar mijn verslag te besluiten met de wens uit te spreken dat het hoofdakke-examen en de daarmee gepaard gaande hoofdaktestudie in zijn tegenwoordige vorm op de kortst mogelijke termijn een roemloos einde mogen vinden.

V. VERSLAG BOUWKUNDIG HOOFDINSPECTEUR LAGER ONDERWIJS

Het jaar 1948 heeft in verband met de aan het eind van 1947 getroffen maatregelen, waarvan ik reeds in mijn vorig jaarverslag met een enkel woord melding heb gemaakt, voor de scholenbouw wel bijzondere betekenis gekregen. In overleg met het Ministerie van Wederopbouw en Volkshuisvesting werd namelijk besloten dat voor de te stichten schoolgebouwen voortaan een *semi-permanente* bouwwijze moet worden gevolgd.

Het was te voorzien dat dit uit de nood der tijden geboren besluit niet overal in goede aarde zou vallen; de critiek echter welke daarop bij de diverse besprekingen van bouwplannen werd uitgeoefend, berustte veelal op een gemis aan werkelijkheidszin.

Toen in de loop van 1947 het door het Centraal Planbureau opgemaakte globale 10-jaren-plan voor de scholenbouw verscheen, volgens welk plan o.a. voor de bouw van nieuwe schoolgebouwen voor het lager onderwijs in 1948 in zijn geheel een bedrag van 16 miljoen benodigd zou zijn, was de verwachting gewettigd dat voor het aangegeven doel een bouwvolume beschikbaar zou komen hetwelk, in geld uitgedrukt, niet belangrijk van dat bedrag zou afwijken.

De werkelijkheid gaf echter een geheel ander beeld te zien, want toen bekend was geworden welk bouwvolume in totaal voor de scholenbouw was toegewezen, bleek dat voor de bouw van schoolgebouwen ten behoeve van het lager onderwijs slechts een bedrag van ongeveer 8 miljoen zou kunnen worden verwerkt.

Wanneer ik nu mededeel dat de totale bouwkosten van de in de laatste helft van 1947 tot stand gekomen schoolgebouwen, die nog geheel in een definitieve vorm waren ontworpen, gemiddeld bijna f 29 000,— per leslokaal hebben bedragen, dan blijkt m. i. voldoende dat, bij handhaving van de traditionele bouwwijze, het in 1948 te bouwen aantal schoolgebouwen veel te beperkt zou blijven.

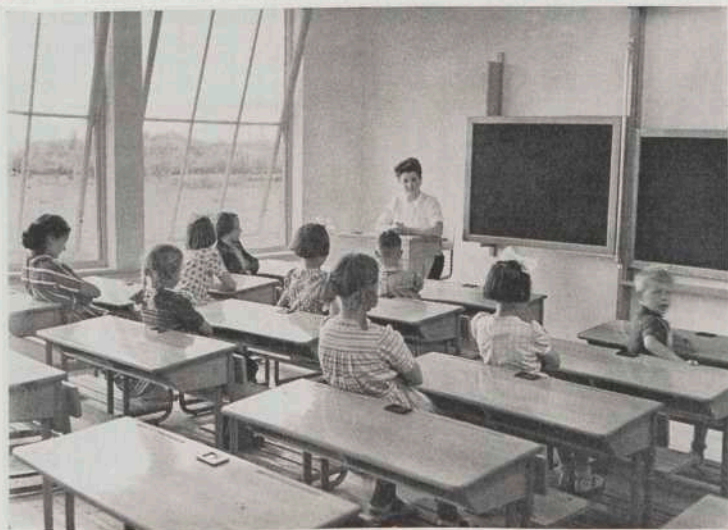
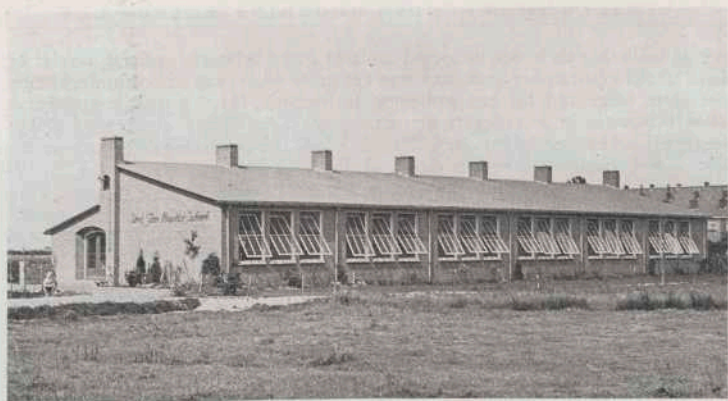
Aan dit bezwaar kon slechts worden tegemoetgekomen door te bepalen dat voortaan de verdere scholenbouw in een *semi-permanente* vorm moet plaatsvinden en dat de bouwkosten per leslokaal niet meer dan f 12 000,— mogen bedragen, exclusief de eventuele kosten welke met het maken van extra funderingswerken en andere noodzakelijk buitengewone voorzieningen zijn gemoeid.

Deze bepaling heeft tot gevolg dat bij eenzelfde bouwvolume ongeveer tweemaal zoveel schoolgebouwen kunnen worden gesticht als bij de vroegere bouwwijze mogelijk zou zijn.

Intussen heeft de praktijk uitgewezen dat, wanneer men zich tot laagbouw kan bepalen, voor een bedrag van f 12 000,— per leslokaal een, weliswaar zeer eenvoudige, maar toch behoorlijke school kan worden gebouwd en dat men daarbij niet in noodbouw behoeft te vervallen.

De toestand dienaangaande heeft zich zelfs zodanig ontwikkeld dat de scholenbouw die in de laatste tijd tot uitvoering is gekomen, op weinig uitzonderingen na, geheel of althans voor het overgrote deel als permanente bouw in vereenvoudigde vorm kan worden aangemerkt.

De huidige tijdsomstandigheden in aanmerking genomen, ben ik van mening dat

Rooms-Katholieke school voor lager onderwijs Deyleroord te Wassenaar
(zie van deze school de plattegrond met beschrijving op blz. 555/557)

met de beslissing als boven genoemd een zeer groot belang is gediend, omdat er thans uitzicht bestaat het vraagstuk van het grote tekort aan schoolruimte binnen niet al te lange tijd tot een oplossing te brengen, hetgeen met de bouw van schoolgebouwen in de vroegere uitvoering niet mogelijk zou zijn. Men zou dan deze toestand krijgen dat een deel der schooljeugd in extra mooie schoolgebouwen was ondergebracht, terwijl een ander deel veel te lang in ongeschikte noodgebouwen of oude krotachtige schoolgebouwen moest blijven huizen. Ook mag terzake de financiële kwestie niet buiten beschouwing worden gelaten. Door meergenoemde beslissing is op de kosten van de scholenbouw een belangrijke besparing bereikt doordat de hoge bouwkosten, verbonden aan de vroegere bouwwijze, welke bij een normale afschrijving 40 tot 50 jaar op het schoolgebouw zouden drukken, worden vermeden en aan de thans te bouwen schoolgebouwen in verreweg de meeste gevallen ook een levensduur van 40 tot 50 jaar kan worden toegekend.

In zijn praec-advies heeft een der sprekers op het in October 1948 te Utrecht gehouden Congres voor openbare gezondheidsregeling gemeend te moeten opmerken dat, in verband met het relatief hoge bedrag aan onderhoud en afschrijving van de schoolgebouwen die op hoger gezag voor een „koopje” (f 12 000,— per lokaal) tot stand gebracht moeten worden, vermeerderd met de kosten van het na *n* jaren (te stellen op 15 tot 20 jaren) voor de vervanging te stichten definitieve gebouw, de genomen maatregel aan de gemeenschap veel geld zal kosten.

Deze uitspraak is in haar algemeenheid dan ook niet juist en kan slechts toepasselijk worden geacht voor die gevallen, waarin de te stichten gebouwen op een zodanige wijze zijn samengesteld dat veel onderhoud wordt vereist en de levensduur inderdaad niet langer dan 20 jaar zal bedragen.

Het wil mij echter voorkomen dat bij dit soort gebouwen moeilijk van semi-permanente bouw kan worden gesproken, doch dat de typering van noodbouw hier beter op haar plaats is.

Wat het bovengenoemde Congres voor openbare gezondheidsregeling aangaat, lijkt het mij niet ondienstig, ook nog enkele opmerkingen te maken met betrekking tot de wensen en eisen welke door verschillende sprekers omtrent de toekomstige scholenbouw naar voren zijn gebracht.

Dat het van 1924 daterende Bouwbesluit herziening behoeft, kan niet worden ontkend. Dit wil echter niet zeggen dat aan de hand van dit besluit geen goede schoolgebouwen kunnen worden gebouwd. De ervaring heeft geleerd dat, wanneer het maken en de uitvoering van plannen voor scholenbouw in handen is gelegd van architecten die er naar streven, met inachtneming van de eisen welke de architectonische vormgeving stelt, de doelmatigheid van het te stichten gebouw in alle opzichten zo hoog mogelijk op te voeren en bv. niet tevreden zijn met schoolramen die, wat de glasoppervlakte betreft, maar juist aan de minimum eisen van het Bouwbesluit voldoen, alleszins bevredigende resultaten kunnen worden verkregen.

Het komt echter te dikwijls voor dat door het stellen van bepaalde architectonische eisen aan de eisen van doelmatigheid tekort wordt gedaan.

Naar mijn mening zullen bij een toekomstige wijziging van het Bouwbesluit, zowel wat de bouw als de inrichting van schoolgebouwen c. a. betreft, niet

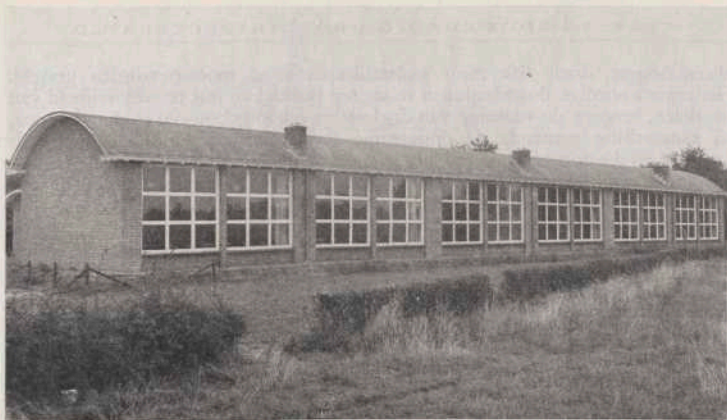

Foto Bureau A^h Hakelboom, Deventer

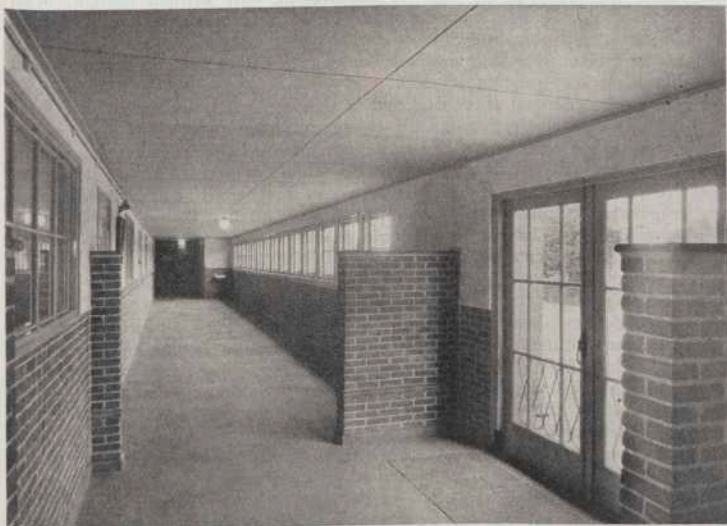

Foto Bureau A^h Hakelboom, Deventer

Christelijke school voor lager onderwijs te Putten
(zie van deze school de plattegrond met beschrijving op blz. 557/559)

alleen hogere, doch ook meer gedetailleerde eisen moeten worden gesteld. Het tegenwoordige Bouwbesluit is te weinig positief en laat te veel vrijheid van handelen, hetgeen de stichting van doelmatige schoolgebouwen in de weg staat. In aanmerking nemende de ongunstige toestand welke door de oorlog is ontstaan en die nog geruime tijd zijn stempel op de economische en financiële verhoudingen zal blijven drukken, zal het bij een eventuele wijziging van het Bouwbesluit wel onmogelijk blijken in belangrijke mate aan de op meergenoemd congres geuite wensen tegemoet te komen.

Een groot deel van die wensen kan in verband worden gebracht met de onderwij vernieuwing, zoals men zich voorstelt deze ingang te doen vinden, en waarvoor men bv. buiten de gewone leslokalen een handenarbeidlokaal, een speel-werklokaal, een lokaal voor handwerken en een schoolzaal of aula c. a. nodig acht.

Het is mogelijk dat deze wensen in de toekomst voor de grotere steden te vervullen zijn; voor de kleine plaatsen en het platteland met zijn groot aantal kleine scholen zal het echter in de meeste gevallen wel ondoenlijk blijken te dien aanzien iets tot stand te brengen, waarvan in voldoende mate het nut kan worden getrokken dat er van verwacht wordt. De kleine plaatsen en het platteland hebben echter dit voor, dat voor de scholenbouw veelal een groot terrein met ruime speelgelegenheid enz. ter beschikking kan worden gesteld. Maar wanneer, zoals door een der inleiders op bovenbedoeld congres als eis werd gesteld, de toekomstige schoolgebouwen op een terrein met een oppervlakte van ten minste 1 ha moeten worden gebouwd, dan zal zelfs het platteland in dat opzicht nog dikwijls tekort moeten schieten.

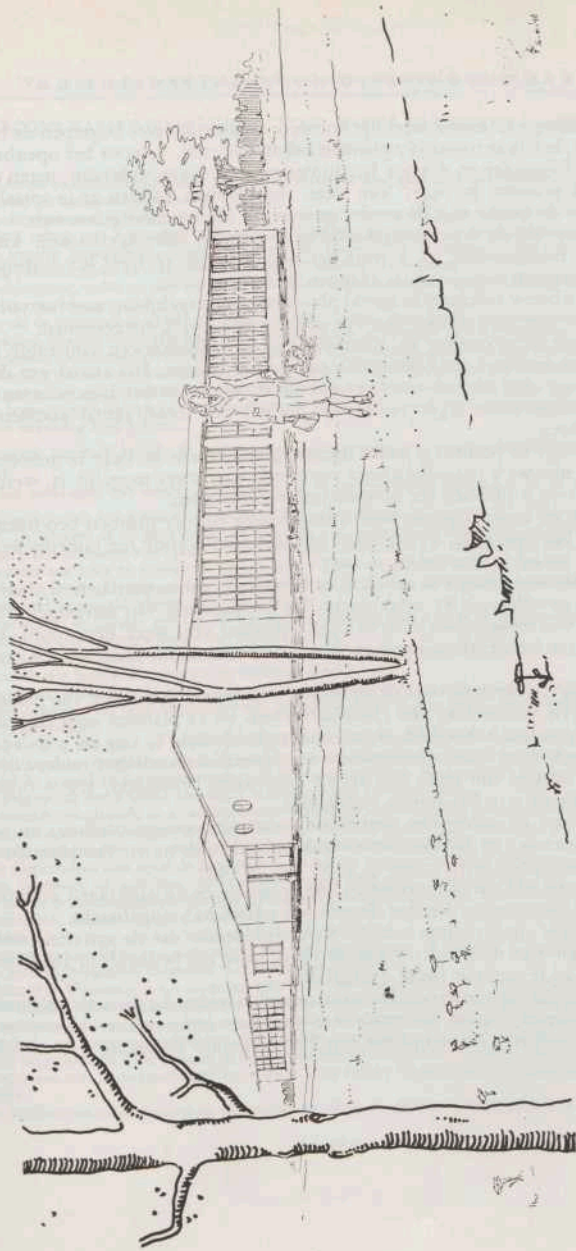
Voor de grote steden zal in verband met de schaarste van bouwterrein en de hoge grondprijzen vrijwel nimmer aan die eis kunnen worden voldaan.

Het is m. i. niet ondienstig verder nog te vermelden, dat in een der prae-adviezen van het congres te Utrecht o. a. als eis is gesteld dat het urinoir moet worden afgeschaft, hetgeen inhoudt dat privaten dan tevens als waterplaats moeten worden gebruikt. Omtrent de betekenis van deze eis kan ik mij geen duidelijk beeld vormen, doch wanneer is bedoeld daarmede de hygiëne in het schoolgebouw op te voeren, dan zal m. i. juist het tegendeel worden bereikt. Het is dan ook zaak dat aan de eisen welke dienaangaande in artikel 15 van het Bouwbesluit zijn gesteld, wordt vastgehouden.

Alvorens nadere mededelingen te doen omtrent mijn werkzaamheden, meen ik nog de aandacht te moeten vestigen op een voor de voorziening in de behoefte aan schoolruimte belangrijk feit, t. w. de invoer van *Finse houten schoolgebouwen*. Nadat aanvankelijk was bepaald dat van deze schoolgebouwen er 50 zouden worden geplaatst, kon dit aantal later tot 80 worden opgevoerd. Hierdoor was de mogelijkheid ontstaan om buiten het urgentieplan om nog ruim 500 schoollokalen te bouwen en aldus in de behoefte aan lokaliteit voor ongeveer 20 000 kinderen te voorzien.

Aanvankelijk werd er nogal critiek op deze houtbouw uitgeoefend, maar toen men eenmaal kon zien wat een Fins houten schoolgebouw eigenlijk was, kreeg de critiek spoedig een milder karakter.

Wat nu de door mij in 1948 verrichte werkzaamheden aangaat, zij het volgende vermeld.

Prinses Martijkeschool voor openbaar lager onderwijs te Hillegom
(zie van deze school de plattegrond c.a. met beschrijving op blz. 559/560)

Voor de stichting van *nieuwe* schoolgebouwen, waaronder niet begrepen de herbouwegevallen, heb ik in totaal 167 plannen behandeld, t.w. 54 voor het openbaar, 107 voor het bijzonder en 6 voor het buitengewoon lager onderwijs, tegen een totaal van 46 plannen in 1947. Van deze 167 plannen hadden er in totaal 26 betrekking op de bouw van de eerder genoemde Finse schoolgebouwen.

Voor de *herbouw* van de door *oorlogshandelingen* vernielde schoolgebouwen kreeg ik 43 plannen toegezonden, nl. 7 voor het openbaar en 36 voor het bijzonder onderwijs, tegen een totaal van 41 plannen in 1947.

Het voor nieuwbouw behandelde aantal plannen is in vergelijking met het vorige verslagjaar dus met niet minder dan 121 of ongeveer 263% toegenomen.

Het aantal voor de *verbouwing* en *uitbreiding* van schoolgebouwen aanhangig gemaakte plannen geeft ook een belangrijke toename te zien. Het aantal van deze plannen bedroeg 430, t.w. 98 voor het openbaar, 314 voor het bijzonder en 18 voor het buitengewoon lager onderwijs, terwijl het totaal aantal plannen in 1947 323 bedroeg.

Hoewel ingevolge de beslissing welke dienaangaande reeds in 1947 is genomen, de bouw van nieuwe *gymnastieklokalen* voorlopig niet meer mogelijk is, werden mij daarvoor nog 2 plannen ter beoordeling toegezonden.

Voor de bouw en inrichting van *nood-schoolgebouwen* zijn 47 plannen beoordeeld, t.w. 13 voor het openbaar, 25 voor het bijzonder en 9 voor het buitengewoon onderwijs; in totaal 11 meer dan in 1947.

Wat de *tijdelijke huisvesting* van scholen in bestaande gebouwen betreft, heb ik in totaal in 33 gevallen advies uitgebracht. De behandeling van aanvragen voor de herstelling van *oorlogsschade* heeft in 1948 ook weer veel werk gevorderd. Het mij daarvoor ter beoordeling toegezonden aantal aanvragen bedroeg 306 tegen 265 in 1947.

Verder zijn nog 15 plannen voor de *verbouwing* van *gymnastieklokalen*, 160 plannen voor de aanleg en verbetering van *speelplaatsen* enz. en 25 plannen voor de bouw van *rijwielbergplaatsen* behandeld, tegen onderscheidenlijk 8, 124 en 7 in 1947. Voor de aanschaffing van *schoolmeubelen* en *leermiddelen* voor het onderwijs in de *lichamelijke oefening* zijn resp. 294 en 12 aanvragen behandeld, tegen onderscheidenlijk 163 en 7 in het vorige verslagjaar.

Verder zijn voor de aanleg en verbetering van *verwarmingsinstallaties* en van *waterleiding-, sanitaire- en lichtinstallaties* onderscheidenlijk 93 en 140 plannen en aanvragen beoordeeld, resp. 17 en 47 meer dan in 1947.

Ten slotte zij vermeld dat ik omtrent 19 beroepszaken en 19 aanvragen voor ont-heffing van de bepalingen van het *Bouwbesluit* advies heb uitgebracht.

Uit bovenstaande opsommingen blijkt m.i. voldoende dat de activiteit welke zich ten aanzien van de scholenbouw, in de ruimste zin bedoeld, in 1948 heeft ontwikkeld, niet te wensen heeft overgelaten.

Het is te hopen dat de omstandigheden ertoe zullen leiden dat die activiteit steeds groter kan worden, opdat het probleem van het grote tekort aan schoolruimte binnen niet al te lange tijd tot een bevredigende oplossing kan worden gebracht.

ROOMS-KATHOLIEKE SCHOOL VOOR LAGER ONDERWIJS DEIJLEROORD
TE WASSENAAR

Bij de bouw van dit schoolgebouw is er zoveel mogelijk naar gestreefd, aan de eisen van hygiëne, doelmatigheid en aesthetica tegemoet te komen.

Het schoolgebouw is uitgevoerd als permanent gebouw, waarbij de traditionele bouwwijze werd gevolgd, echter met toepassing van een aantal nieuwe materialen en denkbeelden, welke hieronder nader worden omschreven. Zowel het ventilatie-vraagstuk als de lichtverdeling enz. zijn in dit plan ernstig bestudeerd, en er is een zeer bevredigend resultaat verkregen.

De architectuur, welke uit den aard der zaak sober is gehouden, brengt het schoolgebouw als zodanig duidelijk tot uiting.

Zoals uit de plattegrond op blz. 556 blijkt, hebben de leslokalen ruime, grotere afmetingen gekregen. De lokalen worden voorlopig door middel van kachels verwarmd. Het ligt echter in de bedoeling in de toekomst tot centrale verwarming over te gaan. De kolenbergplaats kan dan later dienst doen voor het plaatsen van de verwarmingsketel. Bij het bepalen van de afmetingen der leslokalen is er rekening mede gehouden dat eventueel radiatoren onder de ramen moeten worden geplaatst.

In de hoger opgetrokken scheidingswand tussen de leslokalen en de gang zijn enige ramen aangebracht, die een tweeledig doel hebben:

1°. wordt hiermede bereikt de zozeer gewenste dwarsventilatie in samenwerking met de zuidgevelramen;

2°. het verkrijgen van betere verlichting voor de banken welke het dichtst bij de gangmuur staan.

De vloeren van de leslokalen zijn uitgevoerd in houten balken, waarop een $\frac{3}{4}$ " blind vernagelde houten vloer. De vloeren in de gang en de spreekkamer zijn op betonvloeren zgn. „rupalvloeren" aangebracht. Deze vloeren bestaan uit cement met latex en palmpinten en zijn zeer slijtvast en geluiddempend. De kleur is geel-gevlamd. De vloeren in de privaten en urinoirs liggen 3 cm hoger dan de gangvloeren en zijn uitgevoerd in granito met opstaande plinten en holle hoeken.

De wanden in de gangen zijn tot op een hoogte van ongeveer 1,20 m lichtgeel behandeld.

De plafonds zijn eveneens uitgevoerd in schuurwerk.

De dakconstructie bestaat uit met riet gewapende-trilbetonplaten welke door de Stichting voor materiaal-onderzoek zijn beproefd op sterkte en warmtegeleiding.

Deze platen, welke aan de bovenzijde werden afgewerkt met 2 lagen dakvilt, bestrooid met leislag, werden opgelegd op onderslagbalken van gebruikte doch in zeer goede staat verkerende spoorrails met zwaar profiel.

Daardoor kon het voor de bouw benodigde contingent voor ijzer- en staalwaren tot een minimum worden beperkt. Aangezien dit in de toekomst niet zozeer meer nodig is en er meer houttoewijzing in uitzicht gesteld is, kunnen de spoorrails vervangen worden door houten tralieliggertjes, waartegen dan desgewenst een plafond van zacht board gemaakt kan worden.

De buitenmuren alsmede de scheidingsmuren tussen leslokalen en gang zijn uitgevoerd als spouwmuur. De scheidingswanden tussen de leslokalen zijn van aerocrete gasbetonstenen en waarborgen een uitstekende geluidsisolatie. De fundering bestaat uit gewapend-betonstroken.

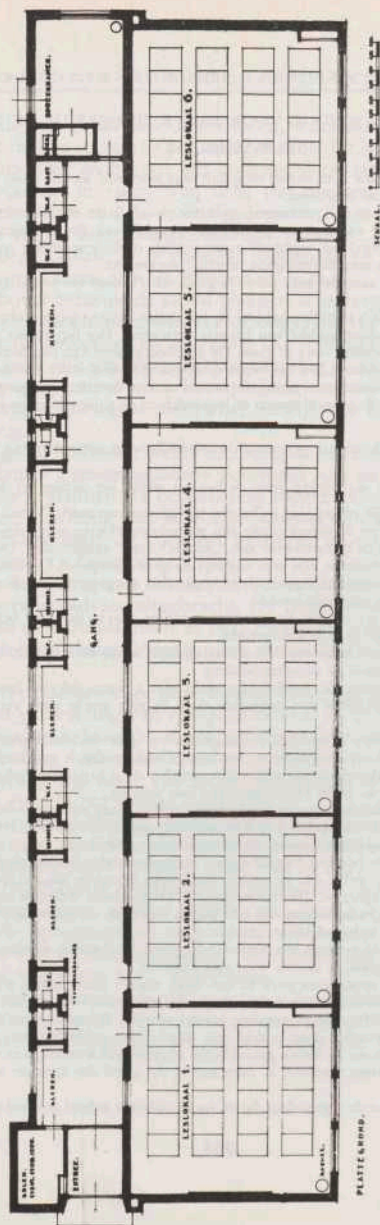
In de klerennissen zijn voor de berging van de kleren toegepast stalen buizen met aangelaste klerenhaken, bestaande uit stripijzer, welke om de andere haak naar voren en naar achteren zijn geplaatst.

Alle ramen in de buitengevels zijn zgn. „Hermeto-ramen". Deze ramen, welke in meer dan één opzicht de bijzondere aandacht vragen, waarborgen een zeer goede ventilatie en maximum lichtdoorlaat, zoals duidelijk uit de foto van het leslokaal blijkt (zie blz. 549).

De ramen worden thans gemaakt volgens een Nederlands patent. In Zweden worden soortgelijke ramen voor velerlei doeleinden toegepast, o. a. ook voor scholenbouw.

De school te Wassenaar is het eerste bouwwerk in ons land waarin deze ramen zijn toegepast. Deze ramen kunnen horizontaal draaiend tot onder een hoek van 180° worden geopend en kunnen in elke gewenste stand blijven staan. Met een eenvoudige handel worden de ramen op alle vier hoeken vast aangedrukt en hermetisch afgesloten door middel van ingebrachte rubberbanden, zodat tochten volkomen uitgesloten is. Ook kunnen de ramen gemakkelijk uitgenomen worden, wat vooral in de zomermaanden een niet te onderschatten voordeel is. Men kan in dat geval dus spreken van semi-openluchtlokalen.

Deze kozijnen en ramen hebben de eigenschap dat zij na de opbouw geheel geveerd en beglaasd worden

Plattegrond van de Rooms-Katholieke school voor lager onderwijs Deyleroord te Wassenaar
(zie van deze school de foto's op blz. 549 en de beschrijving op blz. 555 en 557)

aangebracht, waartoe tijdens de bouw zgn. „stelkozijnen” met daaraan bevestigde eternitstroken in het werk worden gesteld.

Vóór het inbrengen van de „Hermeto-ramen” worden de stelkozijnen verwijderd en blijven de ingemetselde eternitstroken in het werk, waaraan de kozijnen met ramen worden vastgeklemd en geschroefd, hetgeen een hermetische aansluiting tussen kozijn en muurwerk waarborgt.

De grote ramen in de leslokalen zijn aan de binnenzijde voorzien van een zgn. „Deflector”, gevormd door een brede strook dik glas, bevestigd op de onderdorpel en tussen de stijlen, waarvan de bovenkant hoger is gesteld dan de hoofden der kinderen. Deze „Deflector” dient om de onderaan binnenkomende lucht op te vangen en naar boven te voeren, zodat de leerlingen bij geopende stand der ramen geen hinder ondervinden van tocht.

De naar boven stijgende bedorven lucht wordt afgevoerd door de hoog geplaatste ramen boven het lage dak.

In de leslokalen zijn 4 lichtpunten aangebracht met armaturen van opaalglas, welke een maximum lichtdoorlaat waarborgen. De lichtpunten in de gang zijn recht tegenover de w.c.-deuren geplaatst, zodat dus geen afzonderlijke verlichting in de privaten nodig is.

Het interieur is in zeer lichte kleuren gehouden. Alle houtwerken in de leslokalen, uitgezonderd de schilderijlijsten en plinten, welke oranje zijn geschilderd, zijn lichtgroen. Het houtwerk in de gang is geschilderd in lichtgrijs en de lijstjes in oranje.

De totale bouwkosten, met inbegrip van licht- en sanitaire installaties, het geheel betegelde en van een afrastering voorzien terrein voor lichamelijke oefening, groot 600 m², en inclusief het architecten-honorarium, hebben minder bedragen dan het van overheidswege toegestaan bedrag, groot f 12 000,— per leslokaal of f 72 000,— voor de gehele school.

Deze school is geheel uitgevoerd door het Aannemingsbedrijf „De Zuid-Hollandsche” te Leiden.

CHRISTELIJKE SCHOOL VOOR LAGER ONDERWIJS TE PUTTEN

Algemene beschrijving. Het gebouw bevat: zes leslokalen van 6,80 × 7,50 m met in ieder lokaal een ingebouwde kast voor het opbergen van de leermiddelen; een spreekkamer voor het hoofd der school, waarin eveneens een ingebouwde kast; verder een ruimte voor kolenberging, een werkast en een kelder, waarin o.a. de siphompomp, benodigd voor eigen watervoorziening, vorstverrij kan worden opgesteld.

Bij het gebouw is van trottoirtegels in een zandbed een speelterrein aangebracht met een oppervlakte van 600 m². Voorzover nodig is het speelterrein omheind met een eenvoudige afscheiding, bestaande uit dennen palen met gegalvaniseerd ijzerdraad, waarlangs een beplanting van liguster.

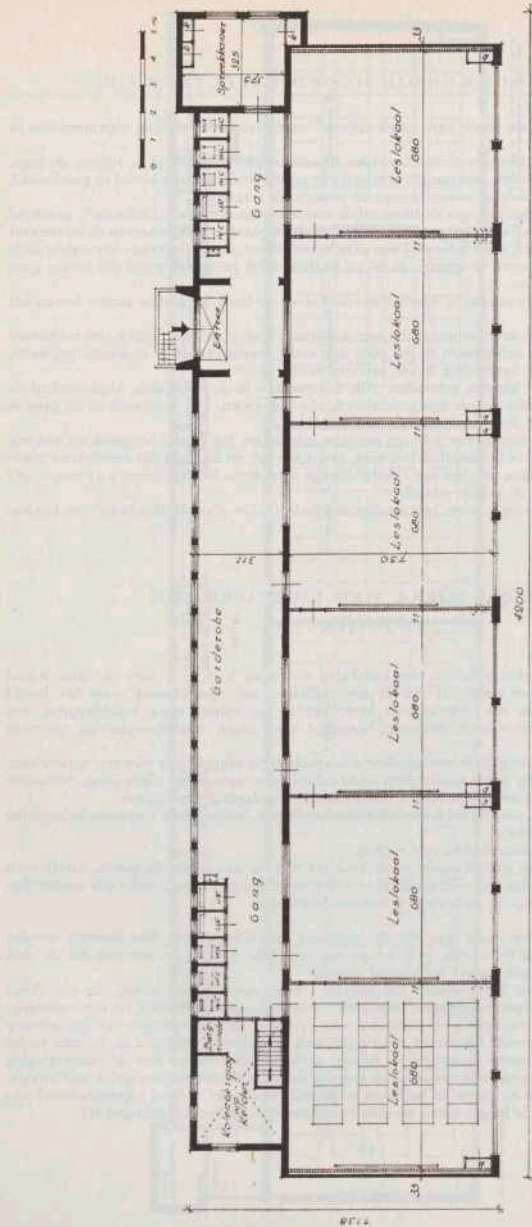
De school is gebouwd in een nieuwe wijk van de gemeente Putten, welke in de toekomst belangrijke woningbouw tot zich zal trekken.

De verwarming vindt plaats door middel van kachels.

Verwarming door middel van gasradiatoren werd door het bestuur niet wenselijk geacht, omdat men er niet zeker van was, tengevolge van overbelasting van de plaatselijke gasleiding, onder alle omstandigheden over voldoende druk op de gasleiding te kunnen beschikken.

Beuistechnische beschrijving. Meer nog dan bij de algemene beschrijving zou hier kunnen worden verwezen naar de bijbehorende foto's (blz. 551) en plattegrond (blz. 558), ware het niet dat de min of meer bijzondere kapvorm een nadere toelichting vereist.

Deze kap, ontworpen volgens het systeem „Omnibouw”, heeft een gebogen vorm, die een direct gevolg is van de toegepaste spantconstructie, bestaande uit een gebogen holle buis en een trekstang. Tussen deze spanten, welke regelmatig op afstanden van 2 m over de gehele lengte van het gebouw zijn verdeeld, zijn zgn. gewapende Fibrokrith houtvezelplaten aangebracht (lengte 2 m, breedte 50 cm en dikte 7 cm). Deze platen rusten op aangelaste lippen, welke corresponderen met de houtwapening in de platen en daardoor de juiste ondersteuning en tegelijk de juiste bevestigingsmogelijkheid vinden. Zodra dit geheel van spanten en platen in het werk is gesteld, wordt het vol- en afgestuctadoord met een sterke cementmortel, in de lengte onder de draad en overdwars onder een gebogen rei.

Plattegrond van de Christelijke school voor lager onderwijs te Putten
(zie van deze school de foto's op blz. 551 en de beschrijving op blz. 557 en 559)

De kap is dan één grote en stijve schaal, waarover rustig met volbelaste kruiwagens materialen kunnen worden vervoerd.

Na verharding van deze cementhuid wordt de schaal beplakt met ruberoid in 2 lagen, waarover steen- of panslag.

De tussenwanden, gemetseld in Fibrokrith isolatiesteent, worden boven de plafonds doorgetrokken tegen de onderzijde van de gebogen kap.

Dit heeft tweemaal doel, nl. het vormen van een luchtkussen boven het plafond ter meerdere isolatie en het voorkomen van zgn. contactgeluiden tussen de lokalen via de betrekkelijk dunne boardplafonds. Deze plafonds van zachtboard ter dikte van 12 mm worden aangebracht tegen een vakwerk van latten, die in uitkepingen rusten op de eerder genoemde trekstangen.

De voordelen van deze kap — in een tijd van schaarste van hout en pannen — zijn, dat hout slechts in geringe mate wordt toegepast en pannen in het geheel niet nodig zijn.

Een derde voordeel is dat het isolerend vermogen 30 à 40% hoger ligt dan bij toepassing van een gewone beschoten en met pannen gedekte kap. Aesthetisch ontmoet de toepassing van deze kapvorm in bepaalde gevallen ontegenzeggelijk bezwaren. Of hietegen de geschetste voordelen opwegen, is een vraag waarvan de beantwoording niet eenvoudig is.

De lichte, vrij stijve en regelmatig verdeelde kapconstructie maakte een lichte onderbouw mogelijk. Deze is echter uitgevoerd in de gebruikelijke materialen, zodat de omschrijving hiervan summier kan worden gehouden.

Alle buiten- en binnenmuren zijn, behalve de tussenwanden, die reeds eerder zijn genoemd, van baksteen, voor de buitenwanden grotendeels toegepast als spouwmuur.

Onder de raamkozijnen zijn aan de buitenzijde raamdorpelstenen verwerkt, terwijl binnen als vensterbanktegels verglaasde plavuizen zijn aangebracht.

In de gangen vindt men een lambrizering van schoon metselwerk, waarboven de muren, evenals alle wanden van lokalen en andere ruimten, in fijn schuurwerk in cement en zilverzand zijn afgestucadoord. De vloeren in de lokalen zijn van vuren delen op spijkerribben op betonvloeren.

De vloer in de gang is van beton, dicht en vlak afgewerkt in cement en dodekop.

Het binnenverfwerk is uitgevoerd in pastelkleuren, waarbij voor ieder lokaal een andere kleur is toegepast, beginnende bij de laagste klasse met een zeer zachte rose tint en eindigende in de hoogste klasse met een sterkere kleur groen.

PRINSES MARIJKESCHOOL TE HILLEGOM

De vorm van het, voor de bouw van een zevenklassige openbare lagere school te Hillegom, beschikbare bouwterrein en de gestelde voorwaarde dat het speelterrein niet voor de leslokalen mag liggen, hebben ertoe geleid het schoolgebouw in hoekvorm te projecteren.

Een bouwgedeelte, bevattende zes lokalen met gang en toiletten, werd gezet op het van de Prins Bernhardstraat afgekeerde deel van het terrein, terwijl een tweede gedeelte, bevattend een leslokaal en een kamer voor het hoofd, een leermiddelenberging en een gang met w.c.'s, een plaats vonden aan de Ambachtsstraat.

De oriëntering van zes lokalen is hierbij op het zuidoosten, en van het zevende op het zuidwesten. De verbindende schakel tussen de beide bouwgedeelten is de vestibule, met hoofdingang aan de Ambachtsstraat en met toegangen naar het speelterrein en de beide gangen.

De aan de bouwsom gestelde grens maakte het noodzakelijk het gebouw in hoofdvorm zeer eenvoudig te houden.

Gekozen werd een indeling met aaneengeschakelde leslokalen, waarlangs een gang, waarin toiletgroepen, met als bekapping een zadeldak met flauwe dakhelling.

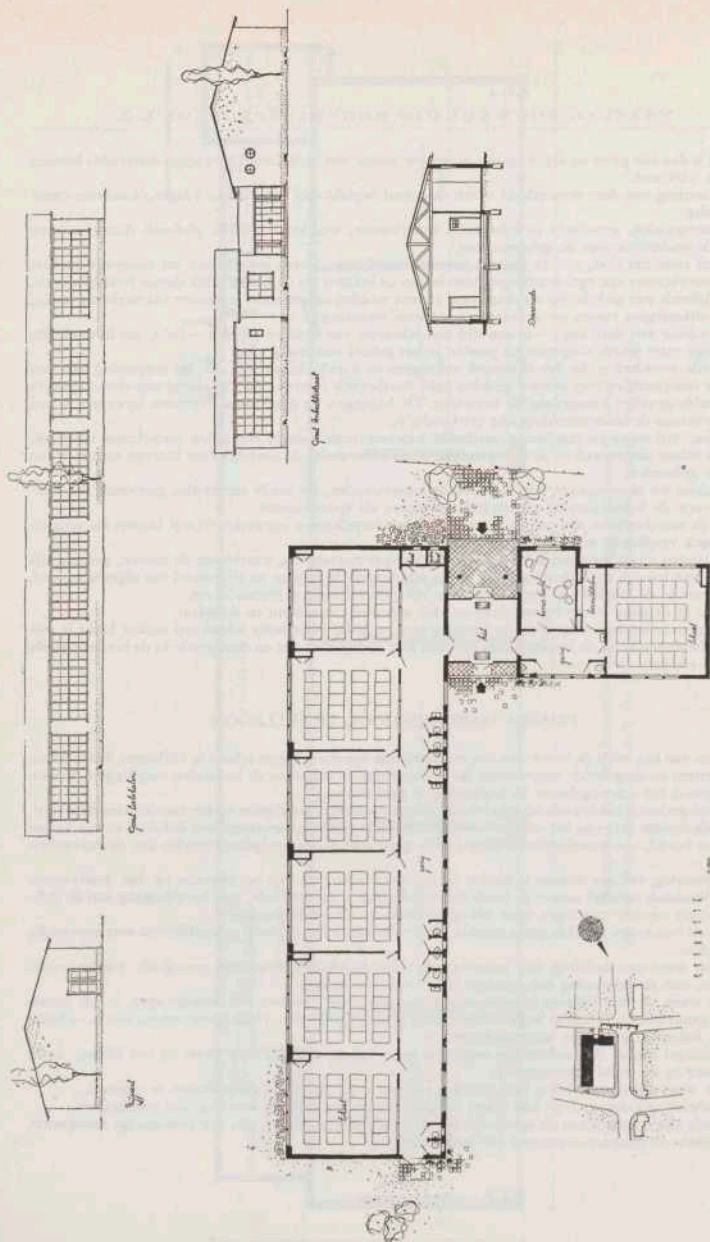
Aan de wens tot doorlichting is tegemoetgekomen door het plaatsen van raamgroepen in de gevels aan de gangzijde, en eveneens in de muren tussen gang en leslokalen. Deze laatste ramen zijn in verband met de lichtinval groter en lager geplaatst.

Het leslokaal aan de Ambachtsstraat heeft een grote raamgroep aan deze straat en een kleine, hoog geplaatste in de wand daartegenover.

Aan de wens tot doorlichting kan worden voldaan door de lokaal-gang-deuren te openen.

Het bezwaar van doortochten kan echter bij gesloten deuren bij deze indeling niet voorkomen.

De gevels zijn opgetrokken als spouwmuur. Alle buitenspouwmuur zijn van misleuige hardgrauw, alle binnen- en buitenspouwmuur van kalkzandsteen.

Plattegrond, gevels en doorsnede van de Prinses Marijkeschool voor openbaar lager onderwijs te Hillegom
(zie van deze school de perspectieftekening op blz. 553 en de beschrijving op blz. 559 en 561)

Alle ramen en deuren zijn van hout, met uitzondering van de beide puilen, toegang gevend tot de vestibule, die in staal zijn uitgevoerd.

De grote ramen in de leslokalen hebben stijlen op afstanden van 1,17 m h. o. h.¹⁾. Op deze stijlen dragen de kapspanen, die eveneens op 1,17 m h. o. h. liggen, zodat een dure lateiconstructie is vermeden.

De kapspanen zijn houten vakwerkspanen van lichte constructie. De verbinding der spandelen is tot stand gebracht door middel van draadnagels, waarbij de toelaatbare nagelbelastingen en nagelafstanden werden aangehouden volgens de Finse voorschriften.

De vloeren in de leslokalen, de kamer van het hoofd en de leermiddelenberging zijn van hout, dragend op houten balken; de vloeren in de gangen zijn van vrijdragend gewapend beton.

Muren en vloeren dragen op een gewapend-beton funderingsconstructie, ondersteund door houten palen met gewapend-beton opalers.

Het dak is afgedekt met een uit 2 lagen bestaande ruberoid bedekking, afgestrooid met blauwgrijze leislag. De goten zijn zinken halfronde goten. De gevels zijn gevoegd en gewit.

Alle plafonds zijn steengaas-plafonds, aangebracht op een beraggeling direct tegen de kapspanen. Plafonds en muren in het gehele gebouw zijn behandeld als fijn schuurwerk en tweemaal ivorkleurig met muurverf gesausd.

De vestibule-, gang- en toiletvloeren zijn belegd met geelblonde splijtregels met afmetingen van 10 x 20 cm.

De verwarming van het gebouw geschiedt door middel van zgn. gasojars, die in de leslokalen onder de ramen zijn geplaatst.

Tenslotte zij vermeld dat het gemeentebestuur van Hillegom heeft besloten de school de naam van „Prinses Marijkeschool" te geven.

¹⁾ h. o. h. = „hart op hart" (van hartlijn tot hartlijn).

VI. VERSLAG INSPECTEUR VOOR DE LICHAAMELIJKE OPVOEDING IN ALGEMENE DIENST

ALGEMENE BESCHOUWINGEN

Het Koninklijk besluit van 22 Augustus 1947, no 9, bracht een belangrijke verandering — in beginsel en in omvang — in de voordien bestaande organisatie van het toezicht op de lichamelijke opvoeding.

Van een *afzonderlijke* inspectie, die met het in de wet genoemde schooltoezicht samenwerkte naar onder zeer bijzondere tijdsomstandigheden tot stand gekomen voorlopige regelingen en die vanuit een speciale afdeling van het Ministerie werd geleid in een, ook de lichamelijke opvoeding en de sport buiten schoolverband omvattend, coördinerend verband, is men voor wat betreft het toezicht op de onder het lager onderwijs ressorterende scholen tot *één ongedeeld Rijks-schooltoezicht* teruggekeerd, met dien verstande dat hierin een aantal op het gebied der lichamelijke opvoeding deskundige ambtenaren is opgenomen. Deze ambtenaren, t. w. één inspecteur en 32 consulenten, treden op als adviseurs en verrichten hun werkzaamheden in overleg met de hoofdinspecteurs en inspecteurs van het lager onderwijs, aan wie zij zijn toegevoegd.

Voortaan zal *één* inspecteur voor de lichamelijke opvoeding, naast de andere inspecteurs van het lager onderwijs, in algemene dienst werkzaam zijn. Behalve het verstrekken van adviezen aan de Minister en aan de hoofdinspecteurs van het lager onderwijs is het tevens de taak van deze inspecteur de opleiding van de onderwijzers(essen) aan de kweekscholen t. a. v. de lichamelijke opvoeding te behartigen in overleg met de betrokken hoofdinspecteur. Overigens zullen zijn verdere werkzaamheden bij afzonderlijke instructie worden bepaald.

Het aantal *consulenten* voor de lichamelijke opvoeding bij het lager onderwijs werd teruggebracht tot 29, terwijl bovendien het kweekschoolonderwijs, het buitengewoon lager en het kleuteronderwijs elk over een consulent kunnen beschikken.

Per 1 Januari 1948 werden 13 consulenten cervol ontslagen. In de loop van 1948 verkregen 5 consulenten op hun verzoek cervol ontslag. Aan het einde van het jaar 1948 bedroeg de totale bezetting derhalve 31 consulenten.

Er was één vacature, nl. in de l.o.-inspecties Roermond en Sittard.

In de l.o.-inspectie Middelburg was geen consulent werkzaam in verband met het feit dat de heer G. J. Bongers nog tijdelijk belast was met de waarneming van de inspecties Heerenveen en Dokkum, evenmin als in de l.o.-inspecties Zwolle en Ommen in verband met het zich in militaire dienst bevinden van de heren Koningsveld en Pet, waarvan de eerste op 1 Februari van het verslagjaar zijn werkzaamheden heeft hervat.

OVERZICHT DER WERKZAAMHEDEN

I. *Het bevorderen van inzicht bij de inspecteurs en de consulenten i. z. de uit het Koninklijk besluit van 22 Augustus 1947, no 9, voortvloeiende nieuwe verbindingen*

Hiertoe werd op 5 Februari een vergadering belegd met de consulenten in tegenwoordigheid van de chef der afdeling Lager Onderwijs van het Ministerie

van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en enkele hoofdinspecteurs en inspecteurs van het lager onderwijs en de hoofdinspecteurs van het buitengewoon lager onderwijs en de onderwijzersopleiding. Bovendien werden, op verzoek van de hoofdinspecteurs van het lager onderwijs, de nieuw ontstane verhoudingen in de vergaderingen met de inspecteurs toegelicht.

II. *Het geven van leiding aan de consultants in speciale vakangelegenheden*

In daartoe op 5 Februari en 28 Juli van het verslagjaar belegde vergaderingen werden behandeld: de speciale betekenis der lichamelijke opvoeding in de onderscheidene soorten van scholen, het schoolzwemmen en de schoolzwemdiploma's, schooldagen voor de lichamelijke opvoeding en de schoolsport, schoolvaardigheidsdiploma's, het verkrijgen van deugdelijke, duurzame oefenmiddelen in de scholen, het opstellen van een nieuwe leidraad voor de lichamelijke opvoeding en de taak van de geëncmitteerden voor de lichamelijke oefening bij de eindexamens der éénjarige opleidingen aan de kweekscholen.

III. *Het bevorderen van de opleiding tot onderwijzer(es) t. a. v. de lichamelijke opvoeding*

De hiearaan verbonden werkzaamheden werden uit tactische overwegingen voor een deel door de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding in algemene dienst verricht.

Een goede samenwerking werd verkregen met de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding en met de consultant voor de lichamelijke opvoeding bij die opleiding.

De in het jaar 1948 verkregen *algemene oriëntering* inzake de aard en de plaatselijke gesteldheid der opleidingen aan de kweekscholen voor onderwijzers en onderwijzeressen heeft tot het inzicht geleid dat t. a. v. de navolgende punten verbetering dier opleiding dringend gewenst wordt geacht.

a. Iedere kweekschool dient te beschikken over een goed ingericht gymnastieklokaal en een dito, in de nabijheid der school gelegen, oefenplaats. In verband hiermede zou het aanbeveling verdienen het bouwverbod voor gymnastieklokaleen niet tot de kweekscholen uit te strekken.

b. Het bevorderen van het inzicht bij directeuren en leraren dat de opleiding van de onderwijzer t. a. v. het verkrijgen van de nodige geschiktheid voor het onderwijs in de lichamelijke oefening niet uitsluitend de taak mag zijn van de betrokken leraar. Naar een doeltreffende samenwerking tussen deze leraar en zijn collega's in de paedagogiek, de biologie en de muziek moet worden gestreefd. Daardoor zal een beter inzicht in de paedagogische betekenis van het onderwijs in zijn geheel kunnen worden verkregen en begrip kunnen worden gevormd omtrent de synthese der schoolvakken. De samengevatte kennis van het kinderlijk lichaam en van de kinderlijke psyche moet leiden tot kennis van het wezen van het levende kind en van zijn behoeften en ontwikkelingsmogelijkheden. De kennis van en het inzicht in doel en middelen der opvoeding, de lichamelijke opvoeding daaronder begrepen, behoren als een ondeelbaar geheel te worden gezien en bijgebracht. Het los van elkander werken aan deze gemeenschappelijke

taak levert het gevaar op dat verwarring en schijnbare tegenstellingen ontstaan. In vele kweekscholen wordt de lichamelijke opvoeding (en de lichamelijke oefening als een der werkmiddelen daartoe) nog te veel gezien als een van de 15 verplichte vakken en niet als een integrerend deel der totaal-opvoeding.

c. Het opvoeren van de bekwaamheid der leraren in de lichamelijke opvoeding, alsmede het streven naar het doen benoemen van bekwame leraren ter vervulling van vacatures.

Het benoemen van bekwame leraren ter vervulling van vacatures blijkt te stuiten op de onvolledigheid der betrekkingen.

d. Is in punt *b* gewezen op de dikwijls eenzijdige bemoeiing van de leraar-opleider met de theoretische vorming, t. a. v. een belangrijk deel der practische vorming vindt juist het tegenovergestelde plaats, nl. bij het leren lesgeven. In verreweg de meeste gevallen heeft de daarmede belaste leraar niet de gelegenheid om leiding te geven. Aan de „oude” Rijkskweekscholen, waaraan leerscholen zijn verbonden, is de leraar tevens aan de leerschool met de lessen in de lichamelijke oefening belast. Onder zijn toezicht en leiding worden de leerlingen der hoogste klassen systematisch ingeleid en geoefend in practische methodiek en didactiek. Ook aan de gemeentelijke kweekschool te Rotterdam bestaat deze juiste regeling evenals van 1 Januari 1949 af aan de gemeentelijke kweekscholen te Dordrecht en Den Helder. Aan laatstgenoemde scholen is het aantal wekelijkse lesuren van de betrokken leraren met acht uitgebreid. De leraar lichamelijke opvoeding wordt daar voor het onderdeel „leren lesgeven” gesalarieerd naar dezelfde maatstaf als voor de theorie en voor het bijbrengen van eigen vaardigheid. Dit is de enig juiste toestand. Het leren lesgeven behoort tot de opleidingstaak en is even belangrijk en even moeilijk als de rest van de opleiding.

Aan de overige kweekscholen blijft het leren lesgeven beperkt tot het zo nu en dan eens „lesgeven” aan medeleerlingen of aan een tijdens de kweekschooluren van een school voor g.l.o. geleende klas.

Ook komt het veel voor dat de klasse-onderwijzers der als leerscholen dienende scholen de enigen zijn die de hospiteerlessen der kwekelingen beoordelen. De lessen van deze klasse-onderwijzers voldoen in de regel niet aan daaraan te stellen minimum-eisen. Deze leerkrachten zijn veelal in het geheel niet op de hoogte van de tegenwoordige inzichten betreffende de lichamelijke oefening. Zij zijn daardoor niet in staat de hospitanten op hun fouten te wijzen. Er is dan ook geen sprake van dat de hospitanten in de leerscholen in de practijk zien toepassen wat hun op de kweekschool wordt geleerd.

In sommige gevallen zijn aan de als leerscholen dienende scholen vakonderwijzers verbonden, waardoor eventuele op- en aanmerkingen naar aanleiding van de door de kwekelingen gegeven lessen van grotere waarde kunnen zijn. Ook hier blijft het bezwaar bestaan dat de leraar-opleider zich voor een en ander uiteraard niet verantwoordelijk kan stellen.

Deze enorme leemte in de opleiding aan vele kweekscholen zal moeten worden aangevuld en daardoor zal een belangrijke verbetering dier opleiding worden bereikt.

e. Hoewel men er aan een aantal bijzondere kweekscholen toe overgegaan is

de urentabel der Rijkskweekscholen over te nemen, zijn er nog vele die de lichamelijke oefening beperken tot twee lesuren per week per klas, in enkele gevallen zelfs tot nog minder. Toch is voor het bereiken van een behoorlijk peil van lichamelijke geoefendheid alleen reeds drie keer per week oefenen een minimum-eis.

De financiële consequenties van punt *d* zijn voor de bijzondere kweekscholen thans niet aanvaardbaar.

Om deze, overigens zeer zeker onmisbare, completering der opleiding te verkrijgen, zou een herziening der vigerende vergoedingsregeling met de vele bijzondere kweekscholen niet kunnen uitblijven.

Wat de financiële consequenties van punt *e* aangaat ligt de zaak anders. Bij een aantal bijzondere kweekscholen is nl. de waardering van het betreffende vak nog niet zó, dat men tot overneming van de Rijksnorm wenst over te gaan. Hier is de financiële kwestie niet als geldige reden aanvaardbaar.

Intussen mag, na een jaar van nog hoofdzakelijk oriënterend schoolbezoek, met voldoening worden vastgesteld dat de belangstelling voor de lichamelijke opvoeding gestegen is. Hier en daar werden de materiële omstandigheden verbeterd, de lesrooster iets uitgebreid en belangstelling verkregen voor een methodisch en didactisch betere werkwijze. De betekenis van de bevoegdheid *j* is daardoor toegenomen.

In 1948 werden door de samensteller van dit verslag 107 bezoeken aan de kweekscholen gebracht. De samenwerking met de directeurs en leraren liet niets te wensen over.

IV. *Het verstrekken van adviezen*

Aan het hoofd van de afdeling Lager Onderwijs van het Ministerie werden adviezen uitgebracht over bij het buitengewoon lager onderwijs en het kweek-schoolonderwijs te benoemen consulenten, over het aanwijzen van stand- en woonplaatsen der consulenten, over de paarsgewijze groepering der l.o.-inspecties, en over de vervulling van ontstane vacatures.

Aan de Minister werd advies uitgebracht inzake het verlenen van een autorijvergunning op Zondagen en over toekenning van wachtgeld aan consulenten. Aan de hoofdinspecteurs van het lager onderwijs werd geadviseerd over een door de inspectie voor de volksgezondheid aan de Minister gericht schrijven betreffende de lichamelijke oefening in de scholen; een nieuwe regeling der schoolzwemdiploma's; de wenselijkheid van de instelling van schoolvaardigheidsdiploma's; eventuele opleidingscursussen voor de lagere akte lichamelijke oefening in verband met een op de begroting voorkomende subsidiepost.

Voorts aan de hoofdinspecteur van de onderwijzersopleiding inzake plannen voor aanschaffing en verbouw, benoemingen, samenstelling van examencommissies, en te houden bijeenkomsten.

V. *Het geven van voorlichting op het gebied der lichamelijke opvoeding aan schoolartsen:* door een bespreking in een door de inspectie voor de volksgezondheid uitgeschreven bijeenkomst door de schoolartsen in Groningen en Drenthe en door

een aantal lessen voor een aan de Rijksuniversiteit te Utrecht gehouden speciale cursus voor schoolartsen, op verzoek van de hoofdinspectie voor de volksgezondheid.

VI. *Het geven van voorlichting door het verlenen van medewerking aan diverse bijeenkomsten en cursussen voor onderwijzers(essen), met name aan:*

een cursus in onderwijsvernieuwing te Bergen; een cursus in lichamelijke opvoeding voor onderwijzers te Havelte (2 x), een vacantie-cursus voor leerlingen der éénjarige kweekschoolopleidingen en een vacantie-cursus voor leraren lichamelijke opvoeding.

VII. *Het inleiden van enige onderwerpen, de lichamelijke opvoeding betreffende, in bijeenkomsten van het Rijksschooltoezicht*

VIII. *Het stimuleren en voorbereiden van de berziening van de Leidraad voor de lichamelijke opvoeding en van nieuwe aanwijzingen omtrent de eisen, die aan praktisch bruikbaar en degelijk oefenmateriaal voor de lichamelijke oefening in de scholen moeten worden gesteld*
Deze werkzaamheden duren nog voort.

IX. *Het distribueren van bonnen voor hand- en voetballen*

X. *Het verzamelen van gegevens voor het samenstellen van een overzicht van de stand der lichamelijke opvoeding bij het glo, vgl en nlo*

STAND VAN DE LICHAMELIJKE OEFENING BIJ HET GEWOON, VOORTGEZET GEWOON EN UITGEBREID LAGER ONDERWIJS

Omdat het jaar 1948 in verband met de voltrokken reorganisatie van het toezicht op de lichamelijke opvoeding in zekere zin als een basisjaar kan worden beschouwd, is in dit verslag een poging gedaan om de huidige stand der lichamelijke oefening in Nederland, voor wat betreft de onder het lager onderwijs ressorterende scholen, aan de hand van de door de inspecteurs van het lager onderwijs verstrekte gegevens te schetsen.

Deze gegevens zijn verwerkt in de bijlagen I, II en III (zie blz. 572/578). Hierbij moge het volgende worden opgemerkt:

Ad bijlage I (blz. 572/573)

Gewoon lager onderwijs

Conclusies

1. De norm is 90 minuten lichamelijke oefening per week per klas, d.w.z. volgens de rooster (Nederland: 90 %).
2. In een aantal gevallen komt de lichamelijke oefening niet op de rooster voor.
3. Vrij groot is het aantal klassen dat onder de norm van 90 minuten per week op de rooster blijft (7,6 %).

Opmerking

In werkelijkheid moet de gemiddelde tijd, wekelijks aan de lichamelijke oefening besteed, veel lager worden geschat dan 90 minuten. In de eerste plaats wordt aan de grote groep scholen die niet over een overdekte oefenplaats beschikken (Nederland 41,4 % der klassen), wegens weersomstandigheden niet meer dan 50 % van de op de rooster uitgetrokken lessen gegeven. Blijkens een destijds in verschillende inspecties ingesteld onderzoek is dit een vrij optimistische schatting. In de tweede plaats vallen in vele scholen dikwijls lessen uit, omdat ook de schoolpleinen vaak niet aan minimaal te stellen eisen voldoen en helaas ook, omdat bij de nog veel voorkomende geringe appreciatie en onvoldoende bekwaamheid der leerkrachten allerlei redenen kunnen worden gevonden voor het niet laten doorgaan van de lessen.

4. Het overgrote deel der lessen in de lichamelijke oefening wordt door de klasse-leerkrachten gegeven (Nederland 82 %).

5. Een zeer groot gedeelte der scholen beschikt *niet* over een gelegenheid de lessen onder dak te doen plaatsvinden (41 %). De bij wijze van noodoplossing gebruikte leegstaande klasselokalen en noodlokaliteiten voldoen dikwijls niet aan praktisch en hygiënisch te stellen eisen.

6. Het tekort aan voldoende speel- en sportterreinen is zeer groot. Slechts 24,1 % van alle klassen in Nederland kan hiervan gebruik maken.

7. Het schoolzwemmen als onderdeel der lichamelijke opvoeding vindt in Nederland aan 4,5 % der schoolklassen plaats in overdekte en aan 6,8 % in onoverdekte zweminrichtingen.

Ad bijlage II (blz. 572/573)

Voortgezet gewoon lager onderwijs

Conclusies

1. De gemiddelde oefentijd op de rooster is hier iets groter dan bij het glo.
2. Bijna alle scholen hebben het vak lichamelijke oefening op de rooster.
3. Onder de norm van 90 minuten blijft slechts 7,3 % der klassen, boven de norm komt 13,24 %.

Opmerking

Het onderwijs in de lichamelijke oefening behoort hier te worden gegeven door leerkrachten met de lagere of de middelbare acte lichamelijke oefening, aangezien de *j*-bevoegdheid voor deze scholen ontoereikend is verklaard.

Er zijn evenwel nog verscheidene vglo-scholen waar vakonderwijs in de lichamelijke oefening ontbreekt (350 klassen, d.i. 52 % !).

Ad bijlage III (blz. 574/575)

Uitgebreid lager onderwijs

Conclusies

1. De gemiddelde wekelijkse oefentijd is hier volgens de rooster plm. 90 minuten per klas.

Opmerking

Mede in verband met het feit dat ruim 80 % der klassen de beschikking heeft over een overdekte oefenruimte, vallen in veel geringere mate dan bij het glo en het vglo lessen uit. De *werkelijke* gemiddelde oefentijd zal plm. 80 minuten bedragen.

2. Het tekort aan speel- en sportterreinen is ook voor deze scholen nog zeer groot.
3. Het tekort aan vakonderwijs (629 klassen) moet verklaard worden uit een tekort aan vakleerkrachten in ons land. Tal van vacatures kunnen reeds geruime tijd niet worden vervuld. Voor de bijzondere scholen is het dikwijls niet gemakkelijk een vakonderwijzer van eigen geloofsovertuiging te vinden. Ook zijn er kleine afgelegen ulo-scholen, die alleen in een combinatie met andere scholen voor een vakleerkracht een lonend emplot kunnen opleveren. Ten slotte zijn er nog ulo-scholen die niet over een gymnastieklokaal beschikken.

ENIGE OPMERKINGEN DIE VOOR DE VERDERE OPBOUW VAN DE LICHAMELIJKE OPVOEDING VAN BELANG KUNNEN ZIJN

1. De samensteller van dit verslag meent de vraag te mogen stellen of de thans sedert een jaar bestaande volledige inschakeling van de consulenten in het Rijks-schooltoezicht ten volle heeft voldaan. En dan moet het antwoord luiden: neen, niet ten volle.

Weliswaar kan er geen twijfel over bestaan of het principe, dat de inspecteurs van het l.o. volledig op de hoogte moeten zijn van wat er in hun inspectie op het gebied van het onderwijs in de lichamelijke oefening geschiedt, juist is. Dit principe *is* juist, omdat de eenheid van het onderwijs in de scholen niet uit het oog mag worden verloren.

Er zijn echter enige belangrijke *bezwaren* aan de thans bestaande toestand verbonden, nl.:

1°. lopen de opvattingen bij de inspecteurs van het l.o. omtrent de wenselijkheid dat de achterstand op het gebied der lichamelijke opvoeding zo snel mogelijk wordt ingehaald, alsmede omtrent de vorm van samenwerking met de consulent, zeer uiteen;

2°. is de werkwijze der consulenten in de verschillende inspecties niet gericht op de verwerkelijking van een in grote lijnen aan te geven plan, geldende voor het gehele land;

3°. ontbreekt een regelmatig contact tussen de consulenten onderling en daardoor de zeer nodige gelegenheid om van elkaar te leren door het uitwisselen van ervaringen en verkregen inzichten;

4°. is een volledig overzicht van de gezamenlijke arbeid der consulenten en de resultaten daarvan niet mogelijk.

Met behoud van de noodzakelijke binding van de consulenten aan de inspecteurs en zonder tekort te doen aan de plicht van iedere consulent om voortdurend overleg te plegen met de inspecteurs, zouden genoemde bezwaren wellicht kunnen worden ondervangen door:

1°. maandelijks bijeenkomsten van de consulenten hoofdingspectie-gewijs onder

leiding van de hoofdinspecteurs, waarbij de inspecteur voor de lichamelijke opvoeding in algemene dienst aanwezig zou kunnen zijn;
2°. maandelijks beknopte verslagen van de door de consultants verrichte werkzaamheden, uitgebracht door de consultants via de inspecteurs aan de hoofdinspecteurs.

Tijdens bedoelde maandelijks bijeenkomsten zullen de moeilijkheden welke zich voordoen, kunnen worden besproken, ervaringen en inzichten worden uitgewisseld en een meer uniforme werkwijze, waar wenselijk, worden bevorderd. Zo zal ook kunnen worden voorkomen dat tal van consultants, die thans in hun isolement psychologisch dikwijls onder zeer moeilijke omstandigheden werken, de moed en het idealisme en daarmee de geschiktheid verliezen om het zeer bijzondere en opbouwende werk met succes te kunnen blijven verrichten.

De inspecteur voor de lichamelijke opvoeding in algemene dienst heeft in 1948 weliswaar de consultants in enkele gevallen voor bijzondere doeleinden mogen samenroepen, doch dit is geheel ontoereikend geweest om in de bestaande dringende behoefte te voorzien.

II. *Het huidige peil van het onderwijs in de lichamelijke oefening*

In het algemeen staat dit onderwijs nog niet op voldoende hoog peil. Dit is volkomen begrijpelijk. De opleiding van het overgrote deel der tegenwoordige onderwijzers heeft ten aanzien van de lichamelijke oefening veel te wensen overgelaten. Uiteraard ontbreekt daardoor zeer dikwijls voldoende *inzicht in de betekenis der lichamelijke oefening voor de jeugd*.

Vele onderwijzers zijn nog eenzijdig op kennis-overdracht ingesteld. Toch is de belangstelling voor de lichamelijke oefening bij zeer velen aanzienlijk groter dan vóór 1940. Ook de onderwijsbekwaamheid is in bepaalde l.o.-inspecties belangrijk toegenomen. Er zijn reeds hier en daar klasse-leerkrachten die op voortreffelijke wijze lesgeven. De zich langzaam verbeterende kweekschoolopleiding zal zeer zeker in de komende jaren ook een gunstige factor blijken te zijn. Het gemiddelde onderwijspeil is echter vooralsnog zo, dat het geven van cursussen onder leiding der consultants noodzakelijk blijft. Op grote schaal kan dit weliswaar niet geschieden, omdat iedere consultant gemiddeld ruim 1000 onderwijzers zou moeten bereiken. Het zou echter aanbeveling verdienen dit belangrijke middel weer meer te gaan toepassen. Ook verschillende gemeentebesturen gaan inzien dat iets gedaan moet worden om het onderwijspeil te verbeteren. Enkele gemeenten die een gemeentelijk inspectie-apparaat voor de lichamelijke opvoeding bezitten, organiseren reeds cursussen onder leiding van door die gemeenten betaalde deskundigen. Het overgrote deel der gemeenten kan dit echter niet doen.

Een ander belangrijk middel ter verhoging van het gemiddelde onderwijspeil zou kunnen zijn het op ruime schaal bevorderen van de studie voor de lagere akte lichamelijke oefening. Hierover is door de samensteller van dit verslag reeds een uitvoerig rapport uitgebracht aan het college van hoofdinspecteurs. Deze akte zou behalve voor het glo ook voor het vglo en het ulo grote betekenis kunnen krijgen, mede in verband met het feit dat aan laatstgenoemde schooltypen thans voor 979 klassen geen bevoegde leerkracht beschikbaar is.

III. Oefenplaatsen

De uitbreiding van het aantal beschikbare oefenplaatsen is een der allerbelangrijkste voorwaarden voor de verbetering der lichamelijke oefening. Zolang normale gymnastieklokalen niet kunnen worden gebouwd, ware te overwegen of niet vooreerst op bescheiden schaal een aantal zeer eenvoudige goedkope voorzieningen zou kunnen worden getroffen.

De uitbreiding van het aantal school-speelsterreinen vindt in vele inspecties nog geleidelijk voortgang. Helaas zijn nog niet alle gemeentebesturen er van doordrongen dat deze speelplaatsen in de onmiddellijke nabijheid der scholen moeten komen.

De betegelde speelplaatsen zijn in sommige inspecties algemeen, in andere daarentegen zijn ook deze, voor het allereenvoudigste onderwijs toereikende, oefenplaatsen nog lang niet bij alle scholen aanwezig. Een speciale stimulerende activiteit op dit punt is dringend gewenst.

Onder de oefenplaatsen nemen ook de zweminrichtingen een, voorlopig nog bescheiden, plaats in. Uitbreiding ervan is evenzeer dringend gewenst, doch behoort niet te gaan ten koste van de nog meer nodige gymnastieklokalen en speelsterreinen.

Voor het bouwen van nieuwe scholen is de bepaling van kracht dat voldoende ruimte voor de lichamelijke oefening behoort te worden gereserveerd. Dit is voor de toekomst der lichamelijke oefening een uitermate belangrijke bepaling. De vrees is evenwel gewettigd dat de opvattingen omtrent deze ruimte en de mate waarin van deze bepaling kan worden afgeweken, bij de diverse hierover beslissende instanties zeer uiteen zullen lopen. In verband hiermede ware het gewenst dat ten aanzien van dit punt duidelijke instructies volgden, zodat de naleving ervan in een bepaald administratief centrum zou kunnen worden gecontroleerd.

IV. Oefenmiddelen

De voorziening met eenvoudige stellen oefenmiddelen is in 1948 toegenomen. Vele scholen missen evenwel nog deze voor goed onderwijs onontbeerlijke hulpmiddelen. Vele gemeentebesturen hebben nog bezwaren tegen het doen van de hiervoor nodige uitgaven. Zolang evenwel de Overheid op dit punt achterblijft, mag van de onderwijzers niet worden verwacht dat zij bij voortduring geanimeerde en doeltreffende lessen zullen geven. In sommige l.o.-inspecties heeft nog niet een derde gedeelte der scholen de nodige oefenmiddelen ter beschikking.

V. Schoolzwemmen

Hoewel het schoolzwemmen in diverse gemeenten uitstekend werkt, zijn er in andere gemeenten op dit gebied tekortkomingen. Nadere uitvoerige besprekingen met de consulenten zouden waarschijnlijk tot verbeteringen kunnen leiden. Met name het feit dat in sommige gevallen zwemonderwijs tijdelijk in de plaats treedt van één of meer wekelijks lessen in lichamelijke oefening, zonder dat er van kosteloos onderwijs aan complete klassen sprake is, moet onaanvaardbaar worden geacht.

Ook de organisatie van dit onderwijs zelf, waarbij de klasse-onderwijzer een

grote verantwoordelijkheid draagt en zoveel mogelijk ook actief behoort te zijn ingeschakeld, kan hier en daar nog beter worden geregeld.

In 1948 werden in totaal 18 185 zwemdiploma's uitgereikt. Bijlage IV op blz. 576/578 geeft hiervan een duidelijk overzicht.

Eén onvolkomenheid in de huidige regeling der schoolzwemdiploma's levert bezwaren op. Een controle op deze van Rijkswege uitgereikte diploma's is alleen mogelijk via de consulenten. Er worden echter ook aan leerlingen van scholen die *niet* onder het lager onderwijs ressorteren, diploma's uitgereikt. In verband hiermede en met het oog op het feit dat een goed geregelde samenwerking met de diverse plaatselijke schoolzwem-commissies nodig is, moet het dringend gewenst worden geacht dat nieuwe bindende regelingen worden vastgesteld.

VI. *Schooldiploma's lichamelijke geoefendheid*

Ter stimulering van de lichamelijke oefening zou het wenselijk zijn dat voor het gehele land eenvoudige schooldiploma's lichamelijke geoefendheid werden ingesteld.

VII. *Het wekelijks aantal lessen*

Zoals reeds werd opgemerkt, is het — in het bijzonder bij het glo — niet zo, dat alle klassen in het algemeen $3 \times$ een half uur of 2×45 minuten wekelijks les in lichamelijke oefening ontvangen. In vele gevallen kan in het najaar, de winter en het voorjaar van een stilstand der lichamelijke oefening worden gesproken. Niettegenstaande het stimulerend toezicht komen in ons klimaat vele lessen te vervallen.

Het zou dan ook alle aanbeveling verdienen, een regeling in te voeren waarbij de uitgevallen lessen werden opgespaard voor die dagen en jaargetijden die het buiten oefenen weer mogelijk maken.

Bovendien ware het thans te overwegen of niet in die scholen waar de gelegenheid daartoe geacht kan worden aanwezig te zijn, het wekelijks aantal lessen kan worden opgevoerd tot 3×45 minuten. Speciaal voor de huidige ulo-scholen, waarvan de leerlingen een zeer eenzijdige zit-opleiding ontvangen, zou een in dit opzicht gelijkstellen met de zich in dezelfde ontwikkelingsleeftijd bevindende leerlingen van het vmo alleszins redelijk zijn.

SLOTOPMERKINGEN

De lichamelijke opvoeding in de onder het lager onderwijs ressorterende scholen bevindt zich in het eerste stadium van ontwikkeling. Deze ontwikkeling heeft nog lange tijd een voortdurende leiding en stimulering. Gelukkig zijn er vele tekenen van gestadige groei.

De twee belangrijkste voorwaarden voor het bereiken van een goed geregelde zorg voor de lichamelijke opvoeding zijn:

- a. bekwame leerkrachten in voldoende aantal;
- b. een toereikend aantal goede oefenplaatsen.

Moge ook in deze tijd van armoede en schaarste van materialen naar het bereikbare op dit voor de toekomst van jong-Nederland zo belangrijke gebied krachtig worden gestreefd.

VERSLAG INSPECTEUR LICHAMELIJKE OPVOEDING IN ALG. DIENST

BIJLAGE I

Scholen voor gewone lager

	Eerste hoofdinspectie						Tweede					
	Gelderland		Noordbrabant		Limburg		Noordholland		Zuidholland			
	Aantal	Perce-	Aantal	Perce-	Aantal	Perce-	Aantal	Perce-	Aantal	Perce-	Aantal	Perce-
	klassen	tage	klassen	tage	klassen	tage	klassen	tage	klassen	tage	klassen	tage
Aantal klassen	3804		4560		2680		5667		7412			
Geen lichamelijke oefening op rooster	13	0,34	94	2,06	—		2	0,04	24	0,32		
Minder dan 90 minuten per week	314	8,25	381	8,35	195	7,28	477	8,42	349	4,77		
Meer dan 90 minuten per week	190	4,99	76	1,67	35	1,3	189	3,34	74	1,0		
90 minuten per week op rooster	3287	86,41	4099	87,92	2450	91,42	4999	88,2	6965	95,68		
Onderwijs klasse-onderwijzers	3544	93,16	4358	95,57	2648	98,81	5479	61,39	5203	70,2		
Onderwijs vakleerkrachten	247	6,49	108	2,37	52	1,91	2186	38,57	2185	29,46		
Onderwijs in gymnastieklokalen	1591	41,82	1294	28,38	863	32,2	3474	61,3	5297	71,6		
Onderwijs in lege klaslokalen	124	3,26	52	1,14	75	2,8	147	2,59	125	1,69		
Onderwijs in noodlokalen	275	7,23	425	9,32	264	9,85	164	2,89	267	3,6		
Onderwijs op speel- en sportterreinen	1325	34,83	1333	29,23	693	25,86	989	17,45	647	8,75		
Onderwijs in overdekte zweminrichtingen	163	4,28	126	2,76	78	2,91	496	8,75	383	5,17		
Onderwijs in onoverdekte zweminrichtingen	217	5,7	110	2,41	62	2,31	586	10,34	465	6,27		

BIJLAGE II

Scholen voor voortgezet

	Eerste hoofdinspectie						Tweede					
	Noordbrabant		Gelderland		Limburg		Noordholland		Zuidholland			
	Aantal	Perce-	Aantal	Perce-	Aantal	Perce-	Aantal	Perce-	Aantal	Perce-	Aantal	Perce-
	klassen	tage	klassen	tage	klassen	tage	klassen	tage	klassen	tage	klassen	tage
Aantal klassen	27		54		147		166		127			
Geen lichamelijke oefening op rooster	2	7,5	—		—		1		—			
Minder dan 90 minuten per week	8	29,63	5	9,26	6	4,08	9	5,42	1	0,79		
Meer dan 90 minuten per week	—		17	31,48	8	5,44	24	14,46	2	1,57		
90 minuten per week op rooster	17	63	32	59,26	135	90,48	132	79,52	124	97,64		
Onderwijs klasse-onderwijzers	22	81,5	37	68,5	145	97,28	78	47	22	32,68		
Onderwijs vakleerkrachten	5	18,5	17	31,5	4	2,72	88	53	105	86,61		
Onderwijs in gymnastieklokalen	6	22,22	28	51,85	45	22,45	111	66,87	110	1,58		
Onderwijs in lege klaslokalen	1	3,70	—		2	1,36	—		2	—		
Onderwijs in noodlokalen	2	7,41	6	11,11	7	4,76	—		—			
Onderwijs op speel- en sportterreinen	9	33,33	37	68,52	51	34,69	35	21,08	24	18,89		
Onderwijs in overdekte zweminrichtingen	—		12	22,22	18	12,24	28	16,87	13	10,24		
Onderwijs in onoverdekte zweminrichtingen	2	7,41	6	11,11	8	5,44	26	15,66	19	14,69		

VERSLAG INSPECTEUR LICHAMELIJKE OPVOEDING IN ALG. DIENST

lager onderwijs

hoofdingspectie				Derde hoofdingspectie										Nederland	
Zeeland		Utrecht		Groningen		Friesland		Drenthe		Overijssel					
Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage		
1031		1821		1701		1787		1118		2261		33842			
15	1,46	—		20	1,18	59	3,3	—		30	1,33	257	0,76		
280	27,15	111	6,1	152	8,94	152	8,51	27	2,42	154	6,8	2592	7,6		
6	0,58	28	1,54	107	6,29	25	1,4	10	0,89	114	5,04	854	2,5		
730	70,81	1682	92,37	1422	83,59	1551	86,79	1081	96,69	1963	86,82	30139	90		
1007	97,67	1489	81,77	1353	79,54	1624	90,88	1044	93,38	2146	94,91	27895	82		
9	0,87	332	18,23	328	19,28	104	5,82	74	6,62	85	3,76	5690	17		
106	49,08	1268	70,62	747	43,91	647	36,21	174	15,56	895	39,58	16774	49,8		
110	10,67	47	2,58	52	3,06	182	10,18	46	4,11	98	4,33	1058	3,1		
58	5,62	90	4,94	178	10,46	73	4,09	49	4,38	79	3,49	1922	5,7		
237	22,99	501	27,51	656	37,39	769	43,03	479	42,82	559	24,72	8168	24,1		
—		154	8,46	72	4,23	38	2,13	—		38	1,68	1548	4,5		
18	1,74	156	8,56	166	9,76	124	6,94	129	11,54	268	11,85	2301	6,8		

gewoon lager onderwijs

hoofdingspectie				Derde hoofdingspectie								Nederland	
Zeeland		Utrecht		Groningen		Friesland		Drenthe		Overijssel			
Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage
6		37		36		23		7		41		671	
—		—		—		—		—		—		3	0,45
2	33,33	—		—		18	78,26	—		—		49	7,3
4	66,67	11	29,73	26	72,22	5	21,74	7	100	1	2,44	89	13,24
2	33,33	26	70,27	10	27,78	2	8,7	4	57,14	40	97,56	530	80
4	67,67	6	16,22	7	19,44	2	8,7	4	57,14	27	65,85	350	52
4	66,67	31	83,78	29	80,56	21	91,3	3	42,86	14	34,15	321	48
—		31	83,78	26	72,22	21	91,3	5	71,43	23	56,15	408	60
—		2	5,41	—		—		—		2	4,88	9	1
—		2	5,41	2	5,56	—		1	14,29	2	4,88	22	3
4	66,67	10	27,03	27	75	21	91,3	6	85,71	13	31,71	247	36,8
—		9	24,32	15	41,67	—		—		2	4,88	97	14,5
—		8	21,62	7	19,44	2	8,7	6	85,71	16	39,02	100	15

BIJLAGE III

Scholen voor uitbreiding

	Eerste hoofdingspectie						Tweede hoofdingspectie			
	Gelderland		Noordbrabant		Limburg		Noordholland		Zuidholland	
	Aantal klassen	Perce- tage	Aantal klassen	Perce- tage	Aantal klassen	Perce- tage	Aantal klassen	Perce- tage	Aantal klassen	Perce- tage
Aantal klassen	552		445		335		707		1019	
Geen lichamelijke oefening op rooster	7		—		—		2		2	
Minder dan 90 minuten per week	44	8,27	50	11,24	47	14,03	59	8,52	121	11,87
Meer dan 90 minuten per week	25	4,7	59	13,26	38	11,34	69	9,76	22	2,16
90 minuten per week op rooster	456	83,71	336	75,5	250	74,63	597	84,44	874	85,77
Onderwijs klasse-onderwijzers	83	15,6	79	17,75	49	14,63	89	12,59	91	8,96
Onderwijs vakleerkrachten	449	84,4	366	82,25	286	85,37	618	87,41	928	91,04
Onderwijs in gymnastieklokalen	354	62,78	343	77,33	230	68,66	660	93,35	912	89,5
Onderwijs in lege klaslokalen	3		—		—		—		6	
Onderwijs in noodlokalen	33		19		20		—		6	
Onderwijs op speel- en sportterreinen	164	30,83	254	57,08	120	35,82	256	36,21	185	18,18
Onderwijs in overdekte zweminrichtingen	10		51		48		125		58	
Onderwijs in onoverdekte zweminrichtingen	13		108		20		144		126	

Bijlage IV, betreffende de aantallen in 1948 uitgereikte zwemdiploma's, is opgenomen op blz. 576/578.

VERSLAG INSPECTEUR LICHAAMELIJKE OPVOEDING IN ALG. DIENST

wereld lager onderwijs

Hoofdingspectie				Derde hoofdingspectie								Nederland	
Zeeland		Utrecht		Groningen		Friesland		Drenthe		Overijssel			
Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage	Aantal klassen	Percentage
110	—	296	—	289	—	256	—	108	—	298	—	4395	—
—	—	—	—	—	—	20	7,81	—	—	6	—	37	0,84
—	—	18	6,08	39	13,49	37	14,45	13	12,04	21	7,05	429	9,8
—	—	4	1,35	8	2,77	20	7,82	—	—	25	8,39	270	6,14
110	100	274	92,57	242	83,74	179	69,92	95	87,96	246	82,55	3659	83
3	2,73	11	3,72	102	35,29	40	8,7	16	14,81	66	22,15	629	14,31
107	97,27	285	96,28	187	64,71	216	91,5	92	85,19	232	77,85	3766	85,69
100	90,91	286	96,62	214	74,05	200	78,13	61	56,48	178	59,73	3518	80
3	—	5	—	3	—	4	—	—	—	4	—	28	—
—	—	—	—	25	—	4	—	31	—	—	—	138	3,8
88	80	120	40,54	150	51,96	187	73,05	88	81,48	110	36,91	1722	39
—	—	5	—	15	—	—	—	—	—	13	—	325	7,4
75	—	31	—	95	—	8	—	79	—	35	—	671	15,2

BIJLAGE IV

Aantallen in 1948 uitgereikte examen diploma's

Inspecties	Eerste hoofinspectie A+B+C	B.L.O.			G.L.O.			V.G.L.O.			U.L.O.			Kweekscholen		
		A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C
<i>Noordbrabant</i>																
Boxmeer,																
Breda,																
Eindhoven,																
Helmond,																
de Hertogenbosch,																
Roosendaal,																
Tilburg,																
Waalwijk,																
Totaal	1 781	12	13	8	852	490	47				168	150	41			
<i>Gelderland</i>																
Apeldoorn,																
Arnhem,																
Doetinchem,																
Nijkerk,																
Nijmegen,																
Tiel,																
Zaandijk,																
Totaal	1 893				840	567	5	54	41		210	169	7			
<i>Limburg</i>																
Heerlen,																
Maastricht,	1				69	23	2	3			95	58	5			
Roermond,					226	74	10	16	10	1	105	41	7			
Sittard,																
Venlo,																
Totaal	744	1			295	97	12	19	10	1	198	99	12			
Totaal eerste hoofinspectie	4 418	13	13	8	1987	1154	64	73	51	1	576	418	60			

VERSLAG INSPECTEUR LICHAAMELIJKE OPVOEDING IN ALG. DIENST

Inspecties	Tweede hoofdinspectie A+B+C	B.L.O.			G.L.O.			V.G.L.O.			U.L.O.			Kweekscholen		
		A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C
<i>Noordholland</i>																
Alkmaar		2	3		234	181	21	40	36	14	88	96	38	28	5	1
Amstelveen																
Amsterdam					1783	213		92	43	2	212	256	17			
Haarlem		7			350	120	18	37	26		31	45	9			
Den Helder																
Hoorn																
Zaandam					387	231	2	3	2		115	161	3			
Totaal	4 932	9	3		2754	745	41	172	107	16	446	558	67	28	5	1
<i>Zuidholland</i>																
Alphen					132	77	21				16	21	8			
Brielle																
Delft					228	119	16				40	65	31			
Gorinchem					11	12					6	11	2			
Gouda					301	240	17				16	15	10			
's-Gravenhage					1856	598		312	103		251	470	23			
Leiden		4	1		146	38					16	12				
Rotterdam		18			198	95		56	30		71	86	39			
Totaal	5 654	22	1		2912	977	54	348	133		416	678	113			
<i>Zeland</i>																
Goes					29	16	1				12	10	4			
Middelburg					10	11	2									
Totaal	95				39	27	3				12	10	4			
<i>Utrecht</i>																
Amersfoort		8			570	345	45	13	17	1	10	9	3			
Utrecht					184	356		29	28							
Totaal	1 598	8			754	681	45	42	45	1	10	9	3			
Totaal tweede hoofdinspectie	12 299	39	4		6459	2430	743	562	285	17	884	1255	187	28	5	1

VERSLAG INSPECTEUR LICHAMELIJKE OPVOEDING IN ALG. DIENST

Inspecties	Derde hoofdinspectie A+B+C	B.L.O.			G.L.O.			V.G.L.O.			U.L.O.			Kweekscholen		
		A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C
<i>Friesland</i>																
Dokkum					16	13						6				
Heerenveen																
Leeuwarden					62	36		2	6							
Sneek																
Totaal	141				78	49		2	6		6					
<i>Overijssel</i>																
Deventer					42	26							5			
Ommen																
Zwolle																
Hengelo																
Totaal	73				42	26							5			
<i>Drenthe</i>																
Assen		1			21	18										
Meppel																
Emmen																
Totaal	40	1			21	18										
<i>Groningen</i>																
Groningen		235	188	5	283	172		48	35		73	62	2		1	
Winchoten					16	2					7	3				
Zuidhorn					20	13					29	20				
Totaal	1 214	235	188	5	319	187		48	35		109	85	2		1	
Totaal derde hoofdinspectie	1 486	236	188	5	460	280		50	41		109	91	7		1	
Totaal Nederland	18 185	288	205	13	8906	3864	207	685	377	18	1596	1764	254	28	6	1

G. VERSLAGEN HOOFDINSPECTEURS LAGER ONDERWIJS BETREFFENDE HET KLEUTERONDERWIJS

EERSTE HOOFDINSPECTIE

PROVINCIEËN NOORDBRABANT, GELDERLAND EN LIMBURG

§ 1. *Toestand van het kleuteronderwijs in het algemeen*

Het jaarverslag betreffende het kleuteronderwijs voor de drie districten waarin de eerste hoofdinspectie voor het toezicht op dit onderwijs is verdeeld, werd voor het jaar 1948 voor het eerst uitgebracht door de in die districten werkzame schoolopzieners. Daar deze echter op het einde van het verslagjaar nog slechts enkele maanden in functie waren, hebben zij zich nog maar een vluchtig beeld kunnen vormen van dat onderwijs. Haar indrukken, opgedaan bij de eerste schoolbezoeken, verdeeld over de verschillende inspecties die tot het district behoren, stemmen echter geheel overeen met de bevindingen der inspecteurs van het lager onderwijs, aan wie voorheen dit toezicht was opgedragen.

Van belang voor de groei en de omvang van het kleuteronderwijs is de grote belangstelling van de zijde der ouders en de vraag naar kleuterscholen, die in het bijzonder van de moeders uitgaat. De wens en de aandring van de ouders om hun kleine kinderen zoveel mogelijk en zo vroeg mogelijk op een kleuterschool te plaatsen, spruit voort uit allerlei motieven. De schoolopziener in district I geeft daarvoor aan:

1. het nijpend tekort aan woonruimte;
2. het gebrek aan huishoudelijke hulp;
3. voor het platteland nog de noodzakelijke hulp van de vrouwen in het landbouwbedrijf.

Als belemmeringen voor de ontwikkeling en de bloei van het kleuteronderwijs noemt de schoolopziener in district II:

1. het bestaande verbod betreffende nieuwbouw en uitbreiding van kleuterscholen;
2. het tekort aan gediplomeerde krachten;
3. de onvoldoende salariëring der leidsters;
4. de geringe subsidies van gemeentewege;
5. het te groot aantal leerlingen per leidster.

De schoolopziener in district III heeft in dezen haar hoop gevestigd op de toekomst en verwacht veel van de toenemende belangstelling en zorg voor dit onderwijs van overheidswege, speciaal van de zijde der Regering.

§ 2. *De kleuterscholen, haar werkwijze en haar resultaten*

De schoolopziener in district I geeft een beschrijving van de wijze waarop nog vaak een kleuterschool tot stand komt. We lezen daaromtrent in haar verslag:

„In vele gevallen wordt in de behoefte aan een kleuterschool voorzien op de volgende wijze: De lagere school heeft nog wel een lokaal beschikbaar, er zijn enkele banken over, wat volle schriften, leien en gebroken kleurkrijtjes, een leidster wordt gezocht en min of meer naar het model der lagere school wordt de kleuterschool ingericht. Indien er dan een onbevoegde leidster komt, is er grote kans dat zij het, tot nadeel van haar kleuters, als haar taak beschouwt in alles zoveel mogelijk de werkwijze der lagere school na te bootsen. Vanzelfsprekend zijn de schooltijden gelijk, de vrije dagen, de vacaties en soms ook de speeltijden. De kleuters mogen dan zogenaamd gebruik maken van de speelplaats der lagere school — ze zijn echter slechts „gast” in dit bestel — en als de lagere school de speelplaats benut voor gymnastiek e.d., blijft er voor de kleuters bitter weinig gelegenheid over er ook eens een voet te zetten.”

LEERPLAN EN LESROOSTER

Een uitgewerkt leerplan bestaat voor de meeste kleuterscholen niet en een bepaalde lesrooster wordt in het algemeen niet gevolgd. De leidster beslist meestal voor zichzelf welke lessen ze zal geven en hoe ze de schooltijd zal indelen. Een fout die men daarbij vooral bij jeugdige en onbevoegde leidsters opmerkt, is een onjuiste opeenvolging van de vakken. Allerlei mondelinge lessen volgen op elkaar, waarbij de leerlingen maar moeten stilzitten en luisteren. Van bezigheid der handjes en van zelfwerkzaamheid der leerlingen is daarbij vaak geen of te weinig sprake.

Toch schijnt men deze ouderwetse manier van werken meer en meer los te laten en dringt in dit opzicht de vernieuwings- en de verfrissingsgedachte ook tot de kringen van het kleuteronderwijs door.

De schoolopziener in district II schrijft:

„De leidsters der kleuterscholen bezinnen zich steeds meer op en houden steeds meer rekening met de behoeften der kleuters; daarom vinden naast het klassikale werken de arbeid naar keuze en de vrije arbeid meer ingang. Voor deze nieuwe wijze van werken is uitbreiding of aanvulling van speel- en leermiddelen nodig (waar mogelijk maken de leidsters veel zelf) en de omgeving moet meer aangepast worden aan de behoeften der kleuters (kosten op kleutermaat, gemakkelijk verplaatsbaar meubilair enz.)”.

De schoolopziener in district III waarschuwt hier echter voor een te grote voorbarigheid en onbezonnenheid als gevolg van onvoldoende bekendheid met de nieuwe werkwijzen. Zij schrijft daarover:

„Waar men de vernieuwing van het kleuteronderwijs slechts bij geruchte kent, gaat men meer en meer over tot zogenaamd vrij werken en laat dan het gebruik van leerplan en werkrooster geheel los. Helaas beseft men niet, dat dit onsystematisch werken niet in het belang van de kleuter is. Vooral de onbevoegde kracht, die toch al weinig inzicht heeft in wat een kind op een bepaald moment behoeft, mist nu de steun van een schema. Zij houdt de kinderen maar wat bezig zonder begrip van uitbreiding van de oefenstof e.d. In verband hiermede werd met klem aangeraden een doelmatige verdeling van de schooltijd, afwisseling van spel en arbeid, een verantwoorde aanbieding van het materiaal. Er zullen in de komende tijd verhelderende samensprekingen moeten worden gehouden met groepen kleuterleidsters, vooral met betrekking tot het juiste gebruik van het ontwikkelingsmateriaal. Op enkele kleuterscholen wordt lager onderwijs gegeven bij gebrek aan goed kleutermateriaal; ook dit zal moeten veranderen.”

SCHOOLTIDEN EN VACANTIES

De regeling der schooltijden en vacaties is meestal gelijk aan die der gewone lagere scholen. Zodoende kunnen de kleuters onder geleide van de grotere zusjes en broertjes naar en van school gaan. In de winter moeten de speeltijden op vele scholen vervallen wegens gebrek aan geschikte ruimte. De speellokalen

in de school heeft men voor gewone leslokalen moeten bestemmen en als werklokalen moeten inrichten. Dientengevolge is ook bij slecht weer geen sprake van spelen of van speeltijden. Buiten spelen is voor de kleuters alleen mogelijk bij gunstig weer. Het gemis van speellokalen wordt daarom als een groot bezwaar voor de goede gang van het onderwijs gevoeld.

§ 3. De leerlingen en de ouders

KLASSEGROOTTE

De drie schoolopzieners zijn unaniem in haar oordeel betreffende het *te grote aantal leerlingen* per leidster en per lokaal, dat zij bij haar schoolbezoeken constateren. Als oorzaken worden opgegeven het gebrek aan voldoende schoolruimte in verband met de aandrang der ouders en de grote aanmelding voor plaatsing op kleuterscholen. Door de gebrekkige en onvoldoende salariering heeft men niet overal de beschikking over een voldoende aantal leidsters. Ook kunnen sommige schoolbesturen de schoolgelden niet missen om hun begroting sluitend te maken en de school te financieren en in stand te houden.

De schoolopziener in district I schrijft:

„Helaas worden nog steeds 60, 70, 80 en meer leerlingen in één lokaal ondergebracht, terwijl ze bij drieën in een bankje, geschikt voor twee, moeten plaatsnemen. De meeste leidsters zien zeer goed in dat zij op deze wijze geen behoorlijke leiding aan de kleuters kunnen geven en dat deze tekort komen. Toch bezwijken ze telkens weer opnieuw voor de aandrang die door de ouders op haar wordt uitgeoefend.”

In het verslag van de schoolopziener in district II lezen we:

„De vraag om kleuters op de scholen geplaatst te krijgen is groot, zó groot dat enerzijds te veel kinderen per lokaal worden ondergebracht, zelfs 60, 70, 80, 90 en meer leerlingen per leidster. Zo zag ik in een serre van 8 bij 3 meter met stenen vloer 122 kleuters en in een particulier huis op een gewezen slaapkamer van 4 bij 3½ meter 40 kleuters zitten. Dikwijls zitten drie kleuters in een bank die slechts voor 2 kleuters bestemd is. Een speellokaal was in beide scholen niet aanwezig. Behalve paedagogische zijn er ook hygiënische bezwaren tegen de opeenhoping van jonge kinderen in lokalen die te klein zijn en niet voldoende geventileerd kunnen worden. Om anderzijds aan de aanvraag te kunnen voldoen, werd het speellokaal dikwijls als werklokaal ingericht. Waar mogelijk adviseerde ik in dergelijke gevallen het systeem der zgn. wisselklassen toe te passen. Vele scholen moesten wegens plaatsgebrek leerlingen weigeren of op een wachtlijst plaatsen. Om moeilijkheden te voorkomen werd op vele scholen de toelatingsleeftijd van 3 jaar tot 4 en 4½ jaar verhoogd. Op één kleuterschool met slechts één lokaal zaten 102 vijfjarige kleuters, die met September allemaal naar de lagere school moesten. Een enkele keer trof ik 2-jarige kleuters aan.”

En ten slotte de schoolopziener in district III:

„Door de slechte woningtoestanden komen de leidsters er dikwijls toe meer en jongere kinderen als leerlingen aan te nemen dan wenselijk of zelfs toelaatbaar is. Men ziet het gezinsbelang scherper dan het belang van de groep kinderen in de school. In banken van twee worden drie of vier kleuters geplaatst. Daartussen vindt men zelfs tweejarigen, die zich vooral in de middag bijna niet rechtop kunnen houden. Men heeft er geen besef van welke schade men deze kleinen aandoet. De moeder is intussen geholpen. In de 42 scholen die ik bezocht heb, waren 25 klassen die van 45 tot 71 kleuters telden. Die klassen kwamen voor rekening van één leidster zonder hulp. In de klas van 71 moesten de tafeltjes opgestapeld worden om de kinderen gelegenheid te geven de klas te verlaten.”

§ 4. *Het onderwijzend personeel*

Algemeen is de klacht der schoolopzieners over het grote aantal *onbevoegde* leidsters dat bij dit onderwijs werkzaam is. Als oorzaken worden opgegeven het tekort aan personeel, het ontbreken van wettelijke eisen betreffende de bevoegdheid der leerkrachten en de geringe salariering.

Behalve bevoegdheid, ontwikkeling en geschiktheid lopen ook de leeftijden der leerkrachten zeer ver uiteen. Tengevolge van bovenvermelde omstandigheden worden bejaarde leerkrachten vaak veel te lang in dienst gehouden. De pensioengerechtigde leeftijd en een „welverdiende rust” schijnen voor vele leerkrachten bij dit soort onderwijs niet te bestaan. Als een ander uiterste komt het meermalen voor dat te jonge personen (15- en 16-jarige meisjes) als zelfstandige leerkracht voor de klas worden gezet.

Met veel waardering wordt echter door de schoolopzieners gewezen op de grote liefde en het enthousiasme waarmee het onderwijzend personeel werkt. Ondanks alle moeilijke omstandigheden is de beroeps liefde groot. De sfeer in de scholen is prettig en de onderlinge samenwerking goed.

De schoolopziener in district I schrijft hieromtrent:

„De leidsters werken met ijver en hebben ook belangstelling voor haar werk, terwijl ze gaarne kennisnemen van nieuwe onderwijsmethoden en -mogelijkheden. Belangrijk is hiervoor het organisatieleven, dat demonstraties en vernieuwingscursussen mogelijk maakt, terwijl het tevens meer contact tussen de leidsters onderling legt. Juist dit contact is zo noodzakelijk, omdat menige leidster volkomen geïsoleerd op een kleine afgelegen plaats werkt en anders nooit gelegenheid heeft haar ervaringen met collega's uit te wisselen.”

De schoolopziener in district II schrijft over de animo om kleuterleidster te worden en de *salarissen*. We lezen daaromtrent in haar verslag:

„De animo om kleuterleidster te worden is, gezien de geringe salariering, niet groot en de Zustercongregaties beschikken niet meer over voldoende krachten, zodat in vele scholen te weinig leidsters voor het aantal leerlingen aanwezig zijn. De salarissen der leidsters zijn over het algemeen te laag. Ze lopen uiteen van f 60,— tot f 500,— à f 600,— per jaar; een enkele keer trof ik een salaris aan van f 1800,—.”

De schoolopziener in district III schrijft over het *tekort aan personeel* en geeft tevens een voorbeeld van de discongruentie der salarissen:

„De bovenomschreven overvolle klassen worden niet alleen veroorzaakt door ruimtegebrek, maar ook door een *tekort aan personeel*. Dit leidt tot een algemeen aanvaarden van de onbevoegde kracht. In de bezochte scholen troffen we 54 bevoegde krachten aan en 74 onbevoegde, welke laatste in vele gevallen werkten zonder een bevoegde leerkracht boven zich, dus zonder leiding. Veel te weinig van deze onderwijzeressen waren in opleiding, terwijl onder de bevoegden een streven naar verdere ontwikkeling waar te nemen viel. Men volgt cursussen in kleuterrhythmiek en -gymnastiek e. d. De salariering laat veel te wensen over en de ouderdomsverzorging blijft bijna altijd buiten beschouwing. De religieuze werken nagenoeg alle zonder salaris; de onbevoegden voor f 360,— tot f 900,— per jaar en de bevoegden voor f 1200,— tot f 2300,—. In Arnhem werd een hoofd aangetroffen met een salaris van f 3120,— per jaar. De leeftijd der onderwijzeressen varieert van 17 tot 68 jaar.”

§ 5. *De schoolgebouwen*

De toestand van verscheidene schoolgebouwen is slecht. Vele zijn te klein voor het aantal leerlingen, andere zijn oud en somber. De lokalen zijn verkeerd georiënteerd

met betrekking tot de toetreding van zon, licht en lucht. Ze kunnen slecht of spaarzaam geventileerd worden. De sanitaire inrichtingen laten vaak veel te wensen over; ze zijn niet op de waterleiding aangesloten en doorspoeling is moeilijk. Ook het meubilair is vaak ondoelmatig en niet in overeenstemming met paedagogische en hygiënische eisen. Op veel plaatsen ontbreken kachelschermen. Tengevolge van de verwoesting der vroegere schoolgebouwen door de oorlogshandelingen of doordat de kleuterscholen in beslag genomen zijn voor het gewoon lager onderwijs, zijn vele kleuterklassen ondergebracht in noodgebouwen en noodlokalen.

Over de *noodvoorzieningen* schrijft de schoolopziener in district I:

„Onder de gebouwen die als noodscholen in gebruik genomen zijn, kan men rekenen de verenigingszalen, die blijkbaar het eerst in aanmerking komen als men een nieuwe kleuterschool wil oprichten. De gebrekkige voorziening wat kapstokken aangaat (meestal in het werklokaal zelf), het sanitair en de watervoorziening zijn dikwijls onbevredigend.

Niet alleen de verenigingszalen, maar ook andere kleutergebouwen worden buiten schooltijd benut door Katholieke Actie, Harmonie, uitleenbibliotheken, toneelclubs — kortom, voor alle denkbare vergaderingen en jeugdelubs. Het gevolg hiervan is dat deze lokaliteiten vervuilen. Hier helpt geen reiniging, doordat elke avond opnieuw de tabakswalm en de bedorven lucht blijven hangen, terwijl de vloer eveneens verontreinigd is; dikwijls zijn er ook sporen van vandalisme en vindt de leidster daarboven 's morgens een wanordelijke hoop stoelen, lessenaars, muziekinstrumenten, enz.”

Natuurlijk zijn er ook mooie, luchtige, ruime en goed verlichte, goed verwarmde en goed geoutilleerde scholen, maar hun aantal is niet overwegend. Het is opmerkelijk hoe door de goede zorgen en vindingrijkheid van het personeel toch vaak in gebrekkige lokaliteiten nog een draaglijke toestand verkregen wordt. De schoolopziener in district II schrijft hieromtrent:

„Het is dikwijls verrassend en bewonderenswaardig hoe de leidsters de omgeving zoveel mogelijk aan de sfeer van het kleuterleven hebben aangepast”.

Zo wordt ook over het schoonhouden der lokalen over het algemeen met grote lof gerapporteerd.

§ 6. *Bijzondere voorzieningen*

GENEESKUNDIG SCHOOLTOEZICHT

Terwijl de schoolopziener in district I rapporteert dat op de meeste kleuterscholen nog niets gehoord of bemerkt werd van het geneeskundig schooltoezicht, maken de beide andere daar wel melding van. De schoolopziener in district II schrijft daaromtrent:

„In 14 gemeenten van mijn district zijn schoolartsen gevestigd, die weer districtsgewijze geneeskundig schooltoezicht uitoefenen. In vele gemeenten echter komt nooit een arts in de kleuterschool. Het contact dat ik opnam met verschillende schoolartsen, was zeer prettig en van de samenwerking verwacht ik in de toekomst dan ook vele goede resultaten.”

De schoolopziener in district III schrijft:

„In 23 der bezochte scholen werd geneeskundig schooltoezicht uitgeoefend, soms door een kinderarts ter plaatse, soms door een volledige dienst.”

SCHOOLFEESTEN, OUDERAVONDEN, TENTOONSTELLINGEN

De schoolopziener schrijft verder:

„Schoolfeesten werden regelmatig georganiseerd; ouderavonden en tentoonstellingen maar weinig. Ook het houden van kijklagen moet men telkens weer aanbevelen. Slechts één school troffen we aan met goede werktuigjes.”

Ook door de schoolopziener in district II werd melding gemaakt van schooltuintjes bij enkele Montessorischolen.

§ 7. De kosten van het onderwijs

De verzorging van het kleuteronderwijs wordt op zeer veel plaatsen overgelaten aan het particulier initiatief. Subsidie van Rijksweg heeft niet plaats en de subsidieverlening aan de bijzondere kleuterscholen van gemeenteweg is meestal zeer gering of ontbreekt eveneens.

De schoolopziener in district II schrijft hieromtrent:

„Het schoolgeld werd in het afgelopen jaar vrij algemeen verhoogd tot een gemiddelde van f 0,20 per week per leerling, terwijl voor twee of meer leerlingen uit één gezin reductie wordt verleend. De exploitatiekosten der scholen liggen veel hoger dan de inkomsten aan schoolgelden en subsidie, met het gevolg: *geen* of geringe salariering der leerkrachten, onvoldoende verzorging der leer- en speel-middelen en meubelen. Door particuliere en kerkelijke bijdragen en inzamelingen, door het houden van tentoonstellingen en fancy-fairs tracht men het tekort te dekken. In mijn district bevindt zich één openbare school. Ook de verzorging van deze school, wat betreft gebouw, meubelen, leermiddelen, sanitaire inrichting, laat veel te wensen over.”

§ 8. Het schooltoezicht

De drie schoolopzieners zijn eenparig van oordeel dat het instellen van een *afzonderlijk schooltoezicht* voor het kleuteronderwijs overal zeer gewaardeerd wordt. Haar schoolbezoeken worden zeer op prijs gesteld en allerwegen worden haar adviezen gevraagd, die gaarne worden opgevolgd. Overleg en samenwerking met gemeente- en schoolbesturen, hoofden en personeel der scholen is goed en komt de scholen en het onderwijs ten goede.

De schoolopziener in district III schrijft hieromtrent:

„Na de beëdiging op 20 October 1948 gaf de Minister aan de schoolopzieners de opdracht een overzicht samen te stellen betreffende het kleuteronderwijs alsmede richtlijnen voor het ontwerpen van, een wettelijke regeling.

In verschillende vergaderingen werden de voorbereidende werkzaamheden ter hand genomen. Ook werd een aanvang gemaakt met het vaststellen van de eisen voor de examens akte A en akte B kleuteronderwijs.

In 11 vergaderingen en op 14 conferenties werden verschillende contacten gelegd: met de hoofdinspecteurs, de inspecteurs van het lager onderwijs, met gemeente- en schoolbesturen, met de directeur van de Stichting Gelderland voor maatschappelijk werk, met de inspectrice van de Maatschappij tot nut van het algemeen en met het personeel van de scholen.

Met erkentelijkheid memoreren wij hier de vergaderingen met de inspectie van het lager onderwijs, waar gelegenheid gevonden werd voor het verkrijgen van inlichtingen over verschillende plaatselijke omstandigheden.

Gegevens uit de pers boden vaak gelegenheid tot het zoeken van contact met schoolbesturen die plannen hadden tot stichting, bouw, herbouw of verbouw van kleuterscholen. In verschillende gevallen maakte men gaarne gebruik van de adviezen die vóór de uitvoering van hun plannen gegeven konden worden. Met voldoening zij hier vermeld dat adviezen gaarne geaccepteerd worden en dat deze ertoe geleid hebben met minder ingrijpende middelen verbeteringen aan te brengen. Zodra er echter meer gelegenheid komt om te bouwen, zullen de bemoeiingen van het schooltoezicht vruchtbaar worden.”

§ 9. Opleiding

In district I waren in 1948 8 opleidingscursussen voor diploma A, nl. 7 Rooms-Katholieke en 1 Prot.-Christelijke. Vier van deze cursussen leidden ook op voor diploma B. Er waren in opleiding: voor diploma A 162 leerlingen en voor diploma B 24 leerlingen.

In district II waren 11 Rooms-Katholieke opleidingscursussen met een totaal van 148 cursisten voor diploma A en 30 voor diploma B.

In het westen van Noordbrabant bestaat behoefte aan een Prot.-Christelijke opleiding. Plannen tot stichting daarvan zijn reeds in voorbereiding.

De schoolopziener in district III schrijft:

„De ontmoeting met de vele onbevoegde leerkrachten en het grote tekort aan personeel doet sterk de behoefte aan opleidingsmogelijkheden voelen. Er zijn in Gelderland slechts 3 cursussen, nl. 2 in Arnhem, één Prot.-Christelijke en één Rooms-Katholieke, 2 in Nijmegen, beide Rooms-Katholiek, één voor Fröbel- en één voor Montessori-opleiding, 1 in Apeldoorn, waar men in één opleiding voor Prot.-Christelijk en neutraal onderwijs opleidt.

Grote delen der provincie zijn van opleidingsmogelijkheden verstoken en daar zal binnen niet al te lange tijd in voorzien moeten worden.

In Arnhem had men reeds plannen gemaakt om te komen tot stichting van een goede opleidingsschool. Deze plannen wachten nog op goedkeuring.

In Doetinchem heeft een schoolbestuur een plan ontworpen tot oprichting van een cursus. De grote kosten die zo'n particuliere cursus met zich brengt, en de reiskosten naar dat centrum weerhielden de a.s. onderwijzeressen zich voor deze cursus aan te melden. Gezien de meer dan bescheiden salarissen is dit te verklaren, al blijft het heel jammer dat deze poging mislukt is.

Wanneer de Stichting Gelderland gereed is met de verwerking van de enquête, zal er aan de hand van de verworven gegevens een plan ontworpen worden, waarin we de gemeente- en schoolbesturen hopen te betrekken. Men zal de a.s. leerlingen ook financieel moeten helpen; het kleuteronderwijs zal er de vruchten van plukken.”

Met voldoening en waardering namen wij kennis van het werk van de schoolopzieners van het kleuteronderwijs en met vertrouwen zien wij haar activiteit in de toekomst tegemoet.

TWEDE HOOFDINSPECTIE

Provinciën Noordholland, Zuidholland, Zeeland en Utrecht

ALGEMENE TOESTAND

Over de toestand van het kleuteronderwijs in het algemeen kunnen we ditmaal zeer kort zijn.

Doordat pas in het najaar van 1948 de dames H. J. Glasz, A. Stoll en A. M. G. H. Clemens zijn aangesteld als schoolopziener resp. in de districten 4, 5 en 6, die samen hetzelfde grondgebied omvatten als de tweede hoofdinspectie van het lager onderwijs, hebben de inspecteurs van het lager onderwijs in hun jaarverslagen slechts zeer weinig gerapporteerd over het kleuteronderwijs, terwijl de schoolopzieners van het kleuteronderwijs zich nog niet bevoegd hebben geacht om een verslag samen te stellen in verband met de korte tijd dat ze haar functie uitoefenden.

Wel kan reeds nu worden geconstateerd dat deze dames zich met grote ijver op haar taak hebben geworpen en dat zij zowel van de gemeentebesturen als van de schoolbesturen zeer veel medewerking ondervinden om een volledig overzicht te krijgen van de toestand van het kleuteronderwijs.

In samenwerking met de provinciale opbouworganen worden de nodige gegevens verzameld, zodat op goede grond mag worden verwacht dat zij straks haar arbeidsveld volledig kunnen overzien.

Nog steeds heeft men te kampen met gebrek aan lokaliteit, ook al is de toestand hier en daar iets verbeterd, maar in verreweg de meeste gevallen is de hoop gevestigd op een betere toekomst voor het kleuteronderwijs.

IJVER EN TOEWIJDING VAN HET PERSONEEL

Ondanks de primitieve omstandigheden waarin vele kleuterscholen verkeren, roemt men toch algemeen de toewijding waarmee het onderwijzend personeel zijn taak verricht.

De prettige sfeer in zeer veel scholen doet inderdaad weldadig aan, en het is werkelijk geen wonder dat steeds meer ouders de wenselijkheid gaan inzien hun kind de kleuterschool te doen bezoeken. In het algemeen kan worden gezegd dat men de kleuterschool niet uitsluitend meer ziet als een maatregel van sociale aard die noodzakelijk is om de taak van de moeders van betrekkelijk grote gezinnen met opgroeiende kinderen zoveel mogelijk te verlichten, maar wel degelijk als een inrichting waar aan de opvoeding van de kleuter wordt gewerkt en waar aan het jonge kind veel wordt bijgebracht dat voor zijn later leven van grote betekenis kan zijn.

GENEESKUNDIG SCHOOLTOEZICHT

Steeds meer kleuterscholen staan voortdurend onder controle van de schoolartsendienst en de preventieve arbeid van deze dienst wordt steeds meer gewaardeerd. De inspecteur in de inspectie *Hilversum* rapporteert dat te Bussum een onderzoek werd ingesteld naar het voorkomen van *tuberculose* onder de schoolbevolking. Bij 702 leerlingen van de kleuterscholen werd de reactie van Pirquet bepaald, en daarbij was in slechts 7 gevallen de reactie positief. De leerlingen met een positieve reactie werden op het consultatiebureau doorgelicht om uit te maken of een nadere behandeling noodzakelijk was. Dit bleek voor geen van deze 7 leerlingen het geval te zijn.

WENSEN EN KLACHTEN

Het zou heel gemakkelijk zijn een lange lijst van wensen naar voren te brengen betreffende het kleuteronderwijs of een reeks van klachten te uiten over het geweldige tekort aan gediplomeerde leerkrachten, de vaak zeer onvoldoende salariering, de ongelijke en onvoldoende subsidiëring door gemeentebesturen, de gebrekkige inrichting van vele lokaliteiten enz., maar wij twijfelen er niet aan of de schoolopzieners van het kleuteronderwijs zullen ons straks een beeld van dat onderwijs geven dat veel scherper is dan wij thans zouden kunnen verschaffen, en wij willen daarom ons overzicht van het jaar 1948 besluiten met de wens dat deze dames in de komende jaren met veel vrucht haar veelomvattende taak voor het kleuteronderwijs zullen mogen vervullen.

DERDE HOOFDINSPECTIE

Provinciën Groningen, Friesland, Drenthe en Overijssel

In het najaar van 1948 kwamen de benoemingen van de schoolopzieners van het kleuteronderwijs af. Als zodanig trad op 1 October 1948 in district 7 (Groningen en Friesland) in functie mej. T. Wartena en op 1 November 1948 in district 8 (Drenthe en Overijssel) mej. P. H. Woerlee.

De voorlopige indrukken die de schoolopzieners hebben kunnen verkrijgen, komen overeen met de opmerkingen welke ten aanzien van het kleuteronderwijs in het vorige jaarverslag werden gemaakt. Een meer uitvoerig verslag zal uiteraard eerst over het jaar 1949 kunnen worden gegeven.

REGISTER

Verklaring der afkortingen in de derde kolom: *alg.* = algemeen; *b.l.o.* = buitengewoon lager onderwijs; *b.o.* = hoger onderwijs; *kl.* = kleuteronderwijs; *landb.* = landbouwonderwijs; *leerpl.* = leerplicht; *l.o.* = lager onderwijs; *n.o.* = nijverheidsonderwijs; *opl.* = opleiding; *tuinb.* = tuinbouwonderwijs; *verv.* = vervolgonderwijs; *v.h.m.o.* = voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs.

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Aansluiting	— tussen lager onderwijs en voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	L.o.	357, 409, 497
Aanwijzingen	— overeenkomstig artikel 157 der Hoger-onderwijswet	v.h.m.o.	60
Aardrijkskunde . . .	Het leervak —	L.o.	352, 448, 485
Academisch statuut	Wijziging van het — met betrekking tot de studie in de muziekwetenschap.	h.o.	29
Achtste leerjaar . . .	Voortgezet gewoon lager onderwijs in zevende en achtste leerjaren	L.o.	121
Actuariaal	Vestiging van een opleiding voor het — aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam	h.o.	261
Adjunct-directeuren (trices)	Aanstelling van — aan lagere nijverheidsscholen	n.o.	101
	Aanstelling van — aan middelbare nijverheidsscholen	„	102
Administratie	— van de hoofden van scholen	L.o.	377, 465
Adoptie	— van schepen door lagere scholen	„	406
Akademie (Rijks— van beeldende kunsten)	Dienstpersoneel	h.o.	291
	Docenten	„	291
	Gebouwen en lokalen	„	291
	Leerlingen	„	291
	Met een jaargeld begiftigden	„	294
	Staat van het onderwijs	„	292
	Verzamelingen	„	293
	Wedstrijden	„	293
Akten	Tekort aan bij—	L.o.	495
	Verminderde studie voor de bij—	„	377, 407, 464, 495
Ambtenarenreglement	Wijziging van het — Rijks hogere burgerscholen	v.h.m.o.	73
Anthropologie	Onderzoek naar de mogelijkheid van een interfacultaire studie in de — aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam	h.o.	258
Applicatiecursussen .	Paedagogisch-didactische —	n.o.	338
Beeldromans	Bestrijding van het lezen van —	alg.	11
Begroting	Inzending van de — 1949 voor nijverheidsscholen	n.o.	95
	Raming van —sposten	„	95
Belangstellingscentra	Onderwijs volgens —	L.o.	380, 432, 435, 436
Besmettelijke ziekten	Bescherming van leerlingen tegen —	alg.	13
		L.o.	148, 387, 469, 470
Beurzen	Zie: Studiebeurzen		
Bevoegdheid(heden)	— der kweekschoolaren	opl.	540
	Ontnemen van de onderwijs— aan onderwijzers	L.o.	121, 129
	Schorsing in de — van onderwijzers	„	129

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Bezettingss- maatregelen . . .	Verlenging van de werkingsduur van de Wet van 27 Juni 1947 (<i>Staatblad</i> no H 207) betreffende de verbindende kracht van — op het gebied van het lager onderwijs . .	L.o.	144
Bezettingsschade . .	Vergoeding voor het herstel van oorlogs- en — aan schoolgebouwen	n.o.	116
Bijzondere leer- stoel(en)	— in de Hegelse filosofie	h.o.	30
	— in de Perzische taal- en letterkunde	"	30
	— voor de Calvinistische wijsbegeerte	"	30
	— voor de geophysische en geologische karterings- methoden	"	30
	— voor de palaeophytologie van het kainozoicum en de palynologie	"	30
	— voor de parlementaire geschiedenis	"	30
	— voor Rooms-Katholieke dogmatische theologie	"	30
	— voor de wijsbegeerte in de geest van Hegel	"	30
Binnenvaart	Scholen voor de —	n.o.	329
Blinden	Instelling van een Rijks—commissie	b.l.o.	310
	Onderwijs aan —	"	310
Boeken	Bruikleen van — en leermiddelen	v.h.m.o.	76
Bouwbesluit	Aanvragen voor ontheffing van de bepalingen van het — — 1949	L.o.	354
Bouwplan	— 1949	v.h.m.o.	76
Brandstichting . . .	Bestrijding van — door kinderen	L.o.	149
Brandstoffschaarste	— bij het lager onderwijs	"	477
Brandverzekering . .	— nijverheidsscholen	n.o.	117
Buitengewoon lager onderwijs	Aantal leerkrachten	b.l.o.	181, 182, 320
	Aantal leerlingen	"	181, 182, 320
	Aantal scholen	"	181, 182, 320
	Algemene opmerkingen inzake het —	"	306
	Leerlingen die thuishoren op een school voor —	L.o.	373, 456
	Lichamelijke opvoeding bij het —	b.l.o.	322
	Moeilijke financiële toestand der scholen voor —	"	307
	Onderwijs aan blinden	"	310
	Onderwijs aan doofstommen	"	309
	Onderwijs aan lichamelijk gebrekkigen	"	319
	Onderwijs aan psychopathen	"	318
	Onderwijs aan slechthorenden	"	317
	Onderwijs aan zwakzinnigen	"	312
	Opleiding van leerkrachten bij het —	"	320
	Schoolzwemmen bij het —	"	323
	Stichting van streekscholen voor —	"	308
Buitenland	Contact met het —	h.o.	205, 241, 243, 259, 267, 273, 276, 277, 278
	—	n.o.	339
Buitenlands(c) . . .	— belangstelling voor het landbouwhuishoudonderwijs — hulp aan het Nederlandse onderwijs	" alg.	339 14
	Gelijkstelling van — getuigschriften	h.o.	272
	—	"	31
	—	v.h.m.o.	61
Collegegeld(en) . .	Betaling van het — door uit Indonesië gerepatrieerde studenten	h.o.	41

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Collegegeld(en) (vervolg)	Gedeeltelijke vrijstelling van de betaling van het — wegens het verrichten van militaire dienst	h.o.	41
Commissie(s)	Rapport der Commissie inzake de herziening van de examen- en — tot wering van schoolverzuim	h.o.	42
	— van toezicht	leerpl.	137
	Instelling van een — van advies en coördinatie ten dienste van de culturele betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika	l.o.	135
	Instelling van een — voor de keuring van films voor schoolvertoning	alg.	15
	Instelling van een — voor het onderzoek naar de ontwikkelingsmogelijkheden van de Nederlandse jeugd	l.o.	150
	Instelling van een kunst—	alg.	12
	Instelling van een Rijks-blinden—	l.o.	434
	Instelling van een sub— van advies inzake de schrijfwijze van de historische namen	b.l.o.	510
	Instelling van nieuwe universitaire — aan de Rijksuniversiteit te Groningen	alg.	13
	Nationale Unesco—	h.o.	246
	Ouder—	alg.	16
	Rapport der — inzake het muziekonderwijs op de lagere scholen	l.o.	455, 490, 491
	Rapport der — tot herziening van het technisch hoger onderwijs	”	150
Conferentie	Wereld— betreffende het universiteitswezen te Utrecht	h.o.	33
Correspondentie . .	— met schepen door leerlingen van lagere scholen	”	46
Culturele betrekkingen . .	Culturele en intellectuele betrekkingen tussen Nederland en België	l.o.	406
	Culturele en intellectuele betrekkingen tussen Nederland en Frankrijk	alg.	14
	Instelling van een commissie van advies en coördinatie ten dienste van de — tussen Nederland en Zuid-Afrika	”	14
	Nederlands-Engelse —	”	15
	Stichting voor Nederlands-Franse culturele samenwerking —	”	15
Culturele middagen.	—	l.o.	342, 389
Cursus(sen)	Aantal — bij het landbouwonderwijs	landb.	308, 309, 310, 311
	Aantal — bij het vervolgonderwijs	verv.	177, 178, 179
	Aantal geslaagden voor het eindexamen der éénjarige — ter opleiding van onderwijzers	opl.	190, 545
	Aantal tuinbouw—	tuinb.	318, 319, 320
	Ambulante landbouwhuishoud—	n.o.	358
	— aan nijverheidsscholen voor meisjes	”	98
	— in aesthetische vorming	”	359
	— ter opleiding van leraren bij het nijverheidsonderwijs voor jongens	”	324
	— ter opleiding van leerkrachten in land- en tuinbouw-bedrijfsleer	tuinb.	317
	— ter opleiding van leerkrachten in tuinbouwtechniek	”	320
	— ter opleiding van onderwijzers in bijenteelt	”	317
	— ter opleiding van tuinbouwonderwijzers	”	317
	— ter opleiding van tuinbouwvakonderwijzers	”	317
	— voor de opleiding tot kleuteronderwijzers	kl.	585

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Cursus(sen) (vervolg)	— voor fabrieks- en kantoorpersoneel	n.o.	335
	— voor huismoeders	"	335
	— voor kraamverzorgsters	"	335
	— voor meisjes in loondienst	"	338
	— voor spraakgebrekkigen	l.o.	336
	— voor voortgezet en hoger bouwkundig onderwijs	n.o.	325
	Eénjarige — ter opleiding van onderwijzers	l.o.	375
	Eindexamens van de éénjarige — ter opleiding van onderwijzers	opl.	542
	Gegevens betreffende de geslaagden van de éénjarige — ter opleiding van onderwijzers	opl.	189
	Gehrels —	l.o.	449
	Matrassen —	n.o.	339
	Naai —	"	336
	Opleidings— voor de akten <i>k</i> en <i>n</i>	"	338
	Paedagogisch-didactische applicatie—	"	335, 338
	Paedagogische en didactische — voor leraren bij het nijverheidsonderwijs voor meisjes	"	105
	Regeling voor de eindexamens der éénjarige — ter opleiding van onderwijzers	opl.	188
	Statistische gegevens betreffende de eindexamens der éénjarige — ter opleiding van onderwijzers	"	190, 545
	Teken—	l.o.	451
	Vernieuwings—	"	342, 378, 436, 437, 481
	Zomer— voor buitenlandse studenten	h.o.	40
	Zomer— voor Engels studerenden	v.h.m.o.	67
	Zomer— voor Frans studerenden	"	68
Daltonstelsel	Toepassing van het —	l.o.	436
Diensttijd	Medetellen van — voor leraren bij het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	v.h.m.o.	74
Diensturen	Aantal — voor directeurs van lagere nijverheidsavondscholen	n.o.	101
Doofstommen	Onderwijs aan —	b.l.o.	509
Eindexamen(s)	— 1948 van hogere burgerscholen en afdelingen hogere burgerschool van lycea	v.h.m.o.	65
	— van de éénjarige cursussen ter opleiding van onderwijzers	opl.	186, 545
	— der middelbare meisjesscholen	v.h.m.o.	64
	Regeling van de — der éénjarige cursussen ter opleiding van onderwijzers	opl.	188
	Regeling van het — der kweekscholen	"	187
	Statistische gegevens betreffende de — der éénjarige cursussen ter opleiding van onderwijzers	"	190, 545
	Wijziging van het reglement en het programma voor de — van de opleidingen voor stuurmansleerling en leerling-scheepswerktuigkundige	n.o.	94
Engels	Zomercursus voor — studerenden	v.h.m.o.	67
Examen(gelden)	Rapport der Commissie inzake de herziening van de examen- en collegegelden	h.o.	42
	Verhoging van de — voor machinisten en stuurlieden	n.o.	95
Examen(s)	— ex artikel 38 der Nijverheidsonderwijswet	"	103

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Examen(s) (vervolg).	— voor de nijverheidsakten	n.o.	335
	Hernieuwde bekendmaking van de reglementen voor de stuurlieden— en de machinisten—	"	95
	Statistische gegevens betreffende de hoofdakten—	opl.	192, 193
	Statistische gegevens betreffende de mulo—	l.o.	171
	Statistische gegevens betreffende de onderwijzers—	opl.	190, 530
	Statistische gegevens betreffende de staats— voor onder- wijzer	"	192
	Vereenvoudiging van het programma voor de staats— hogere burgerschool A en B.	v.h.m.o.	62
	Wijziging van het programma ter verkrijging van de akte van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onder- wijs in de lichamelijke oefening	"	65
	Wijziging van het programma voor het — handelskennis Wijziging van het reglement voor de stuurlieden—	opl. n.o.	192 94
	Zie ook: Eindexamens.		
Faculteit(en)	Plannen tot stichting van een medische — aan de Rooms- Katholieke Universiteit te Nijmegen	h.o.	273
	Plannen tot uitbreiding der wis- en natuurkundige — aan de Vrije Universiteit te Amsterdam	"	266
	Stichting van een economische — aan de Vrije Univer- siteit te Amsterdam	"	266
	Stichting van een economische — aan de Rijksuniver- siteit te Groningen	"	244
Film	Gebruik van — op de lagere scholen.	l.o.	352, 354, 413, 498
Filmkeuring	Instelling van een commissie voor de keuring van films voor schoolvertoning	"	150
Frans	Zomercursus voor — studerenden	v.h.m.o.	68
Fries	Onderwijs in het — op de lagere school	l.o.	498
Gecommitteerden	Samenwerking tussen — en examinatoren.	opl.	546
Gedenkdagen	Deelneming van de jeugd aan de viering van onze natio- nale —	l.o.	395, 476
	Nationale —	alg.	9
Gehrels	— cursussen	l.o.	449
	Toepassing van de methode —	"	487
Geldleningen	Voorschriften inzake het aangaan van —	n.o.	119
Gemeentelijke vergoeding	Zie: Uitgaven.		
Geneeskundig	— schooltoezicht	kl.	583, 586
		l.o.	136, 387
Geschiedenis	Het leervak —	"	352, 447, 485
Getuigschriften	Gelijktelling van buitenlandse —	h.o.	31
		v.h.m.o.	61
Gezin	Samenwerking tussen school en —	l.o.	370
Gezondheidstoestand	— der studenten	h.o.	274
Globaalmethode	Nadelen van de —	l.o.	346
	Toepassing van de —	"	345, 442
Gratificatie	2% — voor personeel van nijverheidsscholen	n.o.	107
Gymnasia	Wijziging van de lessentabellen voor de openbare —	v.h.m.o.	65
Gymnastieklokalen	Bouw en verbouw van nieuwe —	l.o.	554
	Hygiëne van de —	b.l.o.	527
	Inrichting van de —	"	527

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Gymnastieklokalen (vervolg)	Tekort aan —	b.l.o. l.o.	526 400, 452, 453
Handenarbeid . . .	Het leervak —	"	433, 451, 452, 488
	Ontheffing van de verplichting tot het geven van onderwijs in — bij het voortgezet gewoon lager onderwijs	"	121
Handwerken	Het leervak nuttige —	"	488
	Leerplan voor het onderwijs in —	"	421
	Textielpunten voor het onderwijs in nuttige —	"	361
Heemkunde	—	"	353
Herstel	Belemmerende factoren voor het — van het onderwijs .	"	399
	— der verwoeste of beschadigde schoolgebouwen . . .	"	382, 554
		n.o.	322, 328, 334
		opl.	541
	— van het onderwijs	l.o.	341, 398, 476
Hogere burgerscholen . .	Eindexamens 1948 van — en afdelingen hogere burgerschool van lycea	v.h.m.o.	63
	Vereenvoudiging van het programma voor de staats-examens — A en B	"	62
	Wijziging van de lessentabellen voor de — A en B . .	"	65
	Wijziging van het Ambtenarenreglement Rijk — . . .	"	73
Hoger onderwijs . .	Rapport der Commissie tot herziening van het technisch —	h.o.	33
	Subsidiering van het bijzonder —	"	21
	Wereldconferentie betreffende het universiteitswezen in Utrecht	"	46
Hoger onderwijswet	Aanwijzingen overeenkomstig artikel 157 der — . . .	v.h.m.o.	60
	Artikel 5.	"	60
	" 7bis	"	60
	" 8bis	"	60
	" 125.	h.o.	31
	" 133.	v.h.m.o.	61
	" 134.	h.o.	31
		v.h.m.o.	62
	" 157.	"	60
	" 158.	"	60
	" 158bis	"	60
	" 197.	h.o.	21
	" 197bis	"	21
	" 197ter.	"	22
	" 197quater	"	23
	" 197quingies	"	23
	" 197sexties	"	23
	" 197septies	"	23
	" 197octies	"	24
	" 197novies	"	24
	" 199.	"	25
	" 200quingies	"	25
	" 200sexties	"	25
	" 200novies	"	25
	" 200decies	"	25
	" 200undecies	"	25
	" 200duodecies	"	26
	" 200tredecies	"	26

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Hoger onderwijswet (vervolg)	Artikel 200quattordecies	h.o.	26
	" 200quindicies	"	26
	" 206bis	"	27
	Wijziging en aanvulling van de —	"	21, 28
	Wijziging en aanvulling van de —, houdende een nadere regeling omtrent de wijze waarop een tegemoetkoming uit 's Rijks kas in de kosten van de bijzondere univer- siteiten en hogescholen dient te worden verleend . .	v.h.m.o.	59
Hogeschool (Kath. Economische —).	Algemeen	h.o.	21
	College van curatoren	"	288
	Hoogleraren e. a. docenten	"	289
	Instellingen der hogeschool	"	290
	Studenten en examens	"	289
Hogeschool (Landbouw —) .	Algemeen	"	281
	Curatoren	"	281
	Gebouwen	"	282
	Hoogleraren e. a. docenten	"	282
	Rijksbeurzen voor de studie aan de —	"	47
	Studenten en examens	"	282
Hogeschool (Ned. Economische —).	Algemeen	"	281
	College van curatoren	"	286
	Hoogleraren e. a. docenten	"	286
	Hulp en leiding bij de studie	"	285
	Instellingen der hogeschool	"	286
	Invoering van een propaedeuse	"	283
	Studenten en examens	"	286
Hogeschool (Technische —) .	Aanstelling van instructeurs	"	276
	Algemeen	"	275
	Bestuur der hogeschool	"	279
	Bouwplanbureau	"	278
	College van curatoren	"	279
	Contact met het buitenland	"	276, 277, 278
	Duur van de ingenieursstudie	"	278
	Hogeschooldagen	"	277
	Hoogleraren e. a. docenten	"	279
	Huisvesting der studenten	"	276
	Instellingen der —	"	281
	Planbureau	"	278
	Rapport der Commissie tot herziening van het technisch hoger onderwijs	"	33
	Sportsichting	"	279
	Studenten en examens	"	280
	Studium generale	"	277
	Uitwisseling van hoogleraren	"	276
Hoofddake	Opleiding voor de —	opl.	346
	Statistische gegevens betreffende de —-examens	"	192, 193
Hoogleraren	Uitwisseling van —	h.o.	32, 276
Hout	Restanten — van de Rijkswaterstaat	n.o.	118
Huishoudkunde	Ontheffing van de verplichting tot het geven van onderwijs in eenvoudige — bij het voortgezet gewoon lager onderwijs	l.o.	121

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Huisonderwijs . . .	Statistische gegevens betreffende het —	leerpl.	139
Huisvesting . . .	Tegemoetkoming in de kosten van —	l.o.	122
	— der studenten	h.o.	205, 276
	— van schipperskinderen	l.o.	504
	Tijdelijke — van scholen in bestaande gebouwen	"	554
Huisvestingskosten .	Steun in de — van schipperskinderen	"	150, 505
Huiswerk	—	"	375
Huiswerkloos week- einde	—	opl.	540
Indische leergangen .	—	l.o.	542
Industrialisatie . . .	Onderwijs en —	"	480
Ingenieur	Duur van de — studie	h.o.	278
Inspectievergade- ringen	—	l.o.	437, 502
Inventaris	Aankoop van — onderdelen	n.o.	95
Jeugd	Instelling van een Commissie voor het onderzoek naar de ontwikkelingsmogelijkheden van de Nederlandse —	alg.	12
Jeugd Rode Kruis .	Werkzaamheden van het —	l.o.	472
Journalistiek	Stichting van een School voor — aan de Rooms-Katholieke Universiteit te Nijmegen	h.o.	270
Kennis der natuur .	Het leervak —	l.o.	352, 449, 485
Kerkelijk leraar . . .	Opleiding voor —	h.o.	50
Keuring	— van onderwijzers op tuberculose	alg.	15
	—	l.o.	587
Kindertoelage . . .	Zie: Salaris.	kl.	581
Klassegrootte	—	l.o.	345, 405
Klassencombinatie .	Moelijke —	"	562
Kleuteronderwijs . .	Aantal leerkrachten	kl.	197
	Aantal leerlingen	"	196
	Aantal scholen	"	196
	Algemene toestand van het —	"	579, 585, 587
	Bijzondere voorzieningen	"	585
	Benoeming van schoolopziensers bij het —	"	579, 585, 587
	—	l.o.	392
	Geneeskundig schooltoezicht	kl.	583, 586
	Ijver en toewijding van het personeel	"	586
	Klassegrootte	"	581
	Kosten van het —	"	584
	Leerlingen en ouders	"	581
	Leerplan en lesrooster	"	580
	Onderwijzend personeel	"	582
	Opleiding van leerkrachten	"	197, 585
	Salariering van de kleuteronderwijzeressen	"	582
	Schoolfeesten, ouderavonden en tentoonstellingen	"	584
	Schoolgebouwen	"	582
	Schooltijden en vacaties	"	580
	Schooltoezicht	"	584
	Wensen en klachten	"	586
	Werkwijze en resultaten	"	579
Kosten	— van de scholenbouw	l.o.	588

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Kosten <i>(vervolg)</i> . . .	— van het onderwijs	L.o.	389, 472, 500, 584
	Medewerking der gemeenten ter bestrijding van de — van het onderwijs	"	473
	Stijging van de exploitatie—	"	472
Kunstambacht . . .	Scholen voor nijverheidskunst en —	n.o.	322
Kweekscholen . . .	Aantal —	opl.	184, 185, 530
	Eindexamens van de éénjarige cursussen ter opleiding van onderwijzers aan	"	186
	Lichamelijke oefening op de —	"	532
	Regeling van het eindexamen der —	"	187
	Stichting van kweekschoolfondsen	"	536
	Verdeling van de — over de onderscheidene provincies	"	531
	Vorming van parallelklassen aan —	"	186
Kwekelingen . . .	Culturele vorming der —	"	534
	Intellectuele peil der —	"	535
	Moreel der kwekelingen	"	537
	Practische oefening der —	"	538
Lager-onderwijswet 1920	Artikel 3	L.o.	121
	" 10	"	121
	" 11	b.L.o.	508
	" 13	"	508
	" 19	L.o.	122, 145
	" 22	"	123, 127
	" 22bis	"	127
	" 23bis	"	127
	" 24	"	128
	" 25	"	128
	" 27	"	128
	" 28	"	129
	" 31	"	145
	" 33	"	145
	" 35	"	145
	" 36	leerpl.	138
	" 37	L.o.	145
	" 38	"	129, 145
	" 39	"	129, 145
	" 42	"	129
	" 45	"	129
	" 53	"	130
	" 55	"	145
	" 55bis	"	472, 500, 501
	" 55ter	"	389, 473, 474, 500
	" 55quater	"	500
	" 56	"	135
	" 56	b.L.o.	135
	" 73	"	508
	" 83	L.o.	134
	" 86	"	134
	" 87—87octies	"	134, 146
	" 88bis	"	146
	" 89	"	146
	" 89	"	134
	" 89	"	145

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Lager-onderwijswet 1920 (vervolg)	Artikel 90	I.o.	134
	" 94	"	145
	" 96	"	134
	" 96bis	"	135
	" 97	"	130
	" 101	"	389, 472, 500
	" 101bis	"	135, 146
	" 101ter	"	135, 474, 500
	" 104	"	146
	" 128bis—128decies	"	146
	" 129	"	135
	" 130	"	146
	" 133	"	146
	" 176	"	135
	" 203	"	146
	" 205ter	"	146
	Wijziging van de —	"	144
Landbouwhuishoud- onderwijs	Algemene opmerkingen betreffende het —	n.o.	337
	Contact met het buitenland	"	339
	Onderwijs	"	337
	Resultaten van het onderwijs	"	338
	Rijksschooltoezicht	"	340
	Stichting voor huishoudelijke voorlichting ten plattelande	"	339
Landbouwonderwijs	Aantal cursussen	landb.	308, 309, 310, 311
	Aantal leerlingen	"	306, 307
	Lager —	"	306
	Middelbaar —	"	303
	Opleiding van leerkrachten	"	309
	Wijziging en aanvulling van het Reglement van de Middelbare Koloniale Landbouwschool te Deventer	"	79
Landbouwverlof	Aantal landbouwverloven	leerpl.	139
	Het verlenen van —	I.o.	463
	Regeling van het —	leerpl.	137
Leerlingen.	Aantal — bij het (de):		
	Buitengewoon lager onderwijs	b.I.o.	181, 182, 520
	Gewoon lager onderwijs	I.o.	140, 141
	Kleuteronderwijs	kl.	196
	Landbouwonderwijs	landb.	306, 307
	Nijverheidsonderwijs	n.o.	82, 322, 323, 324, 325, 334
	Onderwijs aan schipperskinderen	I.o.	503
	Onderwijzersopleiding	opl.	184, 185
	Tuinbouwonderwijs	tuinb.	314, 315, 316, 318, 319, 320
	Uitgebreid lager onderwijs	I.o.	144, 145
	Vervolgonderwijs	verv.	177, 178, 179
	Voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	v.h.m.o.	53
	Voortgezet gewoon lager onderwijs	I.o.	140, 141
	Bescherming van — tegen besmettelijke ziekten	alg.	13
		I.o.	148, 387, 469, 470
	Bewegelijkheid der —	"	400

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Leerlingen (vervolg)	Daling van het intellectuele peil der —	Lo.	458
	Het brengen van — naar school door de politie	leerpl.	137
	Invloed van de tijdsomstandigheden op de —	Lo.	400
	— die thuishoren op een school voor buitengewoon lager onderwijs	"	373, 456
	Mentaliteit der —	"	371
	Moelijk opvoedbare kinderen	"	471
	Onderwijs aan zieke en zwakke kinderen	"	472
	Ouders en —	kl.	581
		Lo.	368, 455, 489
	Toelating van — tot lagere dagnijverheidsscholen voor jongens	n.o.	97
	Uitwisseling van — tussen stad en platteland	Lo.	468, 492
	Verlaging van het aantal —, vereist voor de stichting van een openbare school	"	128
	Verlaging van het vereiste aantal —	"	134
	Versterking van gegevens betreffende — aan gewestelijke arbeidsbureaux	n.o.	110
	Vertrek van — op 14-jarige leeftijd	Lo.	400
Leerlingenschaal	—	"	477
Leerlingstelsel	Programma's voor de praktische opleiding in bedrijfs- werkplaatsen volgens het —	n.o.	85
	Statistische gegevens betreffende de opleiding in bedrijfs- werkplaatsen volgens het —	"	86
Leermiddelen	Bruikleen van boeken en —	v.h.m.o.	76
	Gebrek aan —	opl.	532
	Stijging van de prijzen der —	Lo.	402
	Voorziening van —	"	402, 477
		opl.	532
Leerplan(nen)	Afwijking van het —	Lo.	128, 134
	Eenheids—	"	430
	Gebrekkige kennis van het —	"	493
	Geen uitgewerkt —	kl.	580
	Herziening van het —	Lo.	427, 488
	Het — zij „levensrecht”	"	429
	Inrichting van het —	"	344
	Uitbreiding van — van nijverheidsscholen	n.o.	92
Leerplicht	Statistische gegevens betreffende de —	leerpl.	139
Leerplichtwet	Artikel 2	n.o.	85
	„ 15	leerpl.	137
	„ 19	n.o.	84
	„ 21	leerpl.	137
	„ 30	"	137
	Gunstige werking van de gewijzigde —	Lo.	462
	Naleving van de —	b.Lo.	320
		Lo.	489
		n.o.	84
	Statistische gegevens betreffende de naleving van de —	leerpl.	139
	Toepassing van de —	Lo.	370
	Uitvoering van de —	"	460
Leiding	— van de school	"	376, 412, 493
	Spel—	"	453
Leraren(essen)	Aantal — bij de onderwijzersopleiding	opl.	184
	Tekort aan —	n.o.	328, 336, 339
		v.h.m.o.	298

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Leraren(essen)	Tewerkstelling van onbevoegde leraressen bij het nijver-		
(vervolg)	heidsonderwijs voor meisjes	n.o.	99
Lesrooster	Gebrek aan een —	kl.	580
	Inrichting van de —	l.o.	344
Lessen	Verplicht aantal — voor directeurs van lagere dag-		
	nijverheidsscholen	n.o.	100
Lessentabellen	Wijziging van de — voor de hogere burgerscholen A en B	v.h.m.o.	65
	Wijziging van de — voor de openbare gymnasia	"	65
Lezen	Het leervak —	l.o.	345, 442, 443
	Synthese tussen globaal methode en de methode Hoogeveen	"	443
	Toepassing van de globaal methode	"	345, 442
Lichamelijke oefening	Aantal lessen in —	"	571
	Gebrek aan leermiddelen voor het onderwijs in —	"	400
		opl.	532
	Gebrek aan vakleerkrachten voor het onderwijs in —	l.o.	400, 452
	Het leervak —	"	452, 488
	Het onderwijs in de — als deel der lichamelijke opvoeding		
	bij het buitengewoon lager onderwijs	b.l.o.	523
	Instelling van schooldiploma's voor lichamelijke geoefend-		
	heid	l.o.	571
	Leerkrachten in de — bij het buitengewoon lager onderwijs	b.l.o.	524
	— bij het buitengewoon lager onderwijs	"	523
	— bij de politie en de brandweer	alg.	203
	— op de kweekscholen	opl.	532
	— op de scholen voor doofstommen	b.l.o.	509
	Materiële voorzieningen t.a.v. de — bij het buitengewoon		
	lager onderwijs	"	526
	Methode voor het onderwijs in de — voor het buiten-		
	gewoon lager onderwijs	"	523
	Oefengelegenheid voor het onderwijs in de — op scholen		
	voor buitengewoon lager onderwijs	"	527
	Opmerkingen betreffende de oefenplaatsen	l.o.	569
	Peil van het onderwijs in de —	"	569
	Spelleiding	"	453
	Stand van de — bij het:		
	Gewoon lager onderwijs	"	566
	Uitgebreid lager onderwijs	"	567
	Voortgezet gewoon lager onderwijs	"	567
	Tekort aan gymnastieklokalen	"	400, 452, 453
	Tekort aan oefengelegenheden voor het onderwijs in de —		497, 567, 568
	Vakleerkrachten voor het onderwijs in de — bij het		
	buitengewoon lager onderwijs	b.l.o.	524
	Wijziging van het programma voor het examen ter ver-		
	krijging van de akte van bekwaamheid tot het geven		
	van middelbaar onderwijs in de —	v.h.m.o.	65
	Zie ook: Lichamelijke opvoeding.		
Lichamelijke opvoeding	Adviezen inzake — en sport	alg.	202
	Algemene opmerkingen inzake de — bij het buitengewoon		
	lager onderwijs	b.l.o.	522
	Algemene opmerkingen betreffende de verdere opbouw		
	van de —	l.o.	568
	Contact met gemeentelijke functionarissen op het gebied		
	van de — en de sport	alg.	203

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Lichamelijke opvoeding <i>(vervolg)</i>	Examen voor de verklaring — voor leraressen bij het nijverheidsonderwijs	n.o.	338
	Geven van leiding aan de consultants voor de — in speciale vakangelegenheden	l.o.	363
	Geven van voorlichting op het gebied der — aan school-artsen	"	365
	Het onderwijs in lichamelijke oefening als deel der — bij het buitengewoon lager onderwijs	b.l.o.	323
	Instelling van één ongedeelde Rijkschooltoezicht voor de — — bij het buitengewoon lager onderwijs	l.o.	362
	— in jeugdverenigingsverband	b.l.o.	322
	Maatregelen ter bevordering van de opleiding van onderwijzers t.a.v. de —	alg.	203
	Methode voor het onderwijs in lichamelijke oefening bij het buitengewoon lager onderwijs	l.o.	363
	Opleiding van leerkrachten op het gebied van de — en de sport	b.l.o.	323
	Oprichting van de Stichting spel en sport in het jeugdwerk	alg.	201
	Peil van het onderwijs in de lichamelijke oefening	"	203
	Stand van de lichamelijke oefening bij het:	l.o.	369
	Gewoon lager onderwijs	"	366
	Uitgebreid lager onderwijs	"	367
	Voorgezet gewoon lager onderwijs	"	367
	Verslag van de inspectie, toegevoegd aan het Bureau voor de — en de sport.	alg.	201
	Verstrekken van adviezen inzake de —	"	365
	Werkaamheden van de inspecteur voor de — in algemene dienst	"	362
Lichamelijk gebrekkigen	Onderwijs aan —	b.l.o.	319
Luchtvaart	Opleiding voor de —	n.o.	327
Machines	Rekening en verantwoording 1947 inzake aangeschafte —	"	96
Matroos	Opleiding voor — bij de handelsvaart	"	350
Melkverstrekking	— aan leerlingen van lagere scholen	l.o.	388
Middelbaar technisch onderwijs	Algemene toestand van het	n.o.	350
Middelbaar-onderwijswet	Artikel 12	v.h.m.o.	55
	16	"	55
	18	"	55
	18bis	"	56
	18ter	"	56
	20bis	"	56
	21bis	"	56
	22bis	"	56
	23	"	56
	27	"	56
	27bis	"	56
	36	"	57
	36bis	"	57
	36ter	"	57
	36quater	"	57
	37bis	"	57
	45bis	"	57

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Middelbaar- onderwijswet (vervolg)	Artikel 45ter	v.h.m.o.	57
	" 45quinquies	"	58
	" 45sexies	"	58
	" 45septies	"	58
	" 45quaterdecies	"	58
	" 55	"	58
	" 57	"	59
	Wijziging en aanvulling van de —	"	53
Middelbare meisjes- scholen	Eindexamen der —	"	64
	Voorwaarden waaronder aan — rechten kunnen worden toegekend	"	62
Middelbare tech- nische scholen . .	—	n.o.	330
Militaire beloning .	Zie: Salaris.		
Missiologisch instituut	Stichting van een — aan de Rooms-Katholieke Universiteit te Nijmegen	h.o.	271
Missionaris	Opleiding voor —	"	50
Montessorischolen .	—	l.o.	425
	Scholen die werken volgens Montessori-beginselen, zonder dat zij aanspraak maken op de naam —	"	425
Muziekonderwijs . .	Rapport der Commissie inzake het muziekonderwijs op de scholen	"	150
	"	"	150
Muziekstudie	Beurzen voor —	alg.	17
Muziekwetenschap .	Wijziging van het Academisch statuut met betrekking tot de studie in de —	h.o.	29
Naamsaanduiding .	— van lagere nijverheidsscholen voor jongens	n.o.	118
Nationale gedenk- dagen	Deelneming van de jeugd aan de viering van onze — . .	l.o.	395, 476
	—	alg.	9
Nederlandse taal . .	Het leervak —	l.o.	350, 445, 485
	"	opl.	533
	Instelling van een subcommissie van advies inzake de schrijfwijze van de historische namen.	alg.	13
	Onderzoek naar de resultaten van het onderwijs in de — .	l.o.	405, 445
	Slordige correctie van opstellen	"	447
	Verband tussen — en de andere leervakken	"	351
Nijverheidskunst . .	Scholen voor — en kunstambacht	n.o.	322
Nijverheidsonderwijs (— voor jongens)	Algemene opmerkingen betreffende het —	"	321
	Rijkschooltoezicht	"	322
	Schoolgebouwen	"	322
	Uitbreiding en resultaten van het —	"	321
Nijverheidsonderwijs (— voor meisjes)	Algemene opmerkingen betreffende het —	"	333
	Bijzonderheden en resultaten van het —	"	334
	Onderwijzend personeel	"	336
	Taak van de inspectie	"	336
Nijverheids- onderwijswet	Artikel 58	"	103
	" 47	"	85
Nijverheidsscholen .	Erkende —	"	85
	Naamsaanduiding van lagere — voor jongens	"	118

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Nuttige handwerken	Zie: Handwerken.		
Onderwijs	Algemene toestand van het —	b.l.o. h.o.	506 204, 240, 243, 255, 266, 270, 275, 281, 283, 288 579, 585, 587
		kl. landb. l.o.	303 341, 395, 417, 422, 476, 477, 478
		n.o.	321, 322, 326, 328, 330, 333, 337 528 313
		opl. tuinb. v.h.m.o.	295 342, 399 341, 398, 476
	Belemmerende factoren voor het herstel van het —	l.o.	404
	Herstel van het —	„	297
	Onderzoek naar de resultaten van het —	v.h.m.o.	404, 445
	Peil van het —	l.o.	321, 327, 334, 338
	Resultaten van het —	n.o.	505
Onderwijsresultaten.	Resultaten van het — aan schipperskinderen	l.o.	127
Onderwijs- vernieuwing	Vermeerdering van de omvang van het —	„	
	Zie: Onderwijs.		
	Belemmerende factoren voor de doorwerking van de —	„	344
	Doorwerking van de vernieuwingsgedachte	„	430
	Inspectievergaderingen	„	437, 502
	Instelling van een kunstcommissie	„	434
	Methode „Zelf doen”	„	420
	—	„	342, 422, 430, 451, 481
	— een veeljarig proces	„	430
	Paedagogisch Centrum	„	435
	Studieweek over —	„	438
	Theorie en praktijk	„	432
	Toepassing in de praktijk	„	435
	Toneelspel op de lagere school	„	439
	Verbeterde opleiding vereist	„	434
	Vernieuwingscursussen	„	342, 378, 436, 437, 481
Onderwijzend personeel	Vernieuwingsweken	„	356
	Geschiktheid en toewijding van het —	b.l.o. kl. l.o.	509 586 374, 463, 492
	Statistische gegevens betreffende het —	b.l.o. kl. l.o.	181, 182, 520 197 140, 141, 142, 143, 144, 145
		opl.	184

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Onderwyzend personeel (vervolg)	Tekort aan —	l.o.	477
		n.o.	328, 336, 339
		v.h.m.o.	298
	Tewerkstelling van onbevoegde leraressen bij het nijver- heidsonderwijs voor meisjes	n.o.	99
	Wisseling van —	l.o.	464
	Zie ook: Onderwijzers.		
Onderwijzers(essen)	Aantal hoofden en/of — bij het:		
	Gewoon lager onderwijs	l.o.	140
	Buitengewoon lager onderwijs	b.l.o.	181, 182, 520
	Kleuteronderwijs	kl.	197
	Uitgebreid lager onderwijs	l.o.	144, 145
	Vervolgonderwijs	verv.	178, 179
	Voortgezet gewoon lager onderwijs	l.o.	141
	Ambten en bedieningen der —	"	150
	Gebrek aan belangstelling voor de studie der paedagogiek en didactiek bij de	"	464
	Keuring van — op tuberculose	alg.	13
		l.o.	387
	—, die na een éénjarige spoedopleiding in de school zijn gekomen	"	494
	Ongevraagd ontslag aan —	"	129
	Onnemen van de onderwijsbevoegdheid aan —	"	121, 129
	Ontzegging van de toegang tot de school aan —	"	129
	Straffen, opgelegd aan —	"	121, 129
	Tekort aan —	"	477
	Toewijding en geschiktheid der —	b.l.o.	509
		kl.	586
		l.o.	374, 463, 492
	Verminderde studielust der —	"	377, 407, 464
		"	495
	Vertrek van —	"	399
	Werkzaamheden der — buiten de schooluren	"	407
	Wisseling van —	"	464
Onderwijzers- opleiding	Aantal docenten	opl.	184
	Aantal kweekscholen	"	184, 185, 530
	Aantal leerlingen	"	184, 185
	Algemene opmerkingen inzake de —	"	528
	De kweekscholen in het algemeen	"	529
	Eénjarige cursussen tot opleiding van onderwijzers	l.o.	575
		opl.	542
	Kweekschoolindexamens	"	545
	Leerlingen	"	535
	Onderwyzend personeel	"	538
Ontslag	Schoolgebouwen	"	541
	Ongevraagd — aan onderwijzers	l.o.	129
Ontwikkelingsdagen	— op „Drakenburgh”	n.o.	105
	Herstel van oorlogs- en bezettingsschade aan schoolge- bouwen	l.o.	554
Oorlogsschade	Vergoeding voor het herstel van oorlogs- en bezettings- schade aan schoolgebouwen	n.o.	116
Openbare scho(o)l(en)	Gemeenten met een gemeenschappelijke —	l.o.	123
	Gemeenten met een gemeenschappelijke — voor uitge- breid lager onderwijs	"	127

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Openbare scho(o)l(en) (vervolg)	Gemeenten met een gemeenschappelijke — uitsluitend voor voortgezet gewoon lager onderwijs	l.o.	127
	Gemeenten zonder —	"	123
	Instandhouding van — met minder dan het voorgeschreven aantal leerlingen	"	127
	Tijdelijke sluiting van een —	"	128
	— uitsluitend voor voortgezet gewoon lager onderwijs	"	121
	Verlaging van het aantal leerlingen, vereist voor de stichting van een —	"	128
	Vermeerdering van het aantal —	"	127
Opleiding(en)	Eénjarige cursussen tot — van onderwijzers	opl.	375, 494 542
	Instellingen tot — voor priester, predikant, rabbijn, kerkelijk leraar, missionaris of zendeling	h.o.	50
	Maatregelen ter bevordering van de — tot onderwijzer t.a.v. de lichamelijke opvoeding	l.o.	563
	Opleidingschepen voor matroos	n.o.	330
	Oprichting van het Centraal instituut voor de — van sportleiders	alg.	202
	— tot gezinsverzorger	n.o.	335
	— tot kinderverzorger in kolonieuze	"	335
	— tot kleuteronderwijzeres	kl.	197, 585
	— tot onderwijzer in bijenteelt	tuinb.	317
	— tot tuinbouwvakonderwijzer	landb.	317
	— van leraren bij het nijverheidsonderwijs voor jongens	n.o.	324
	— van leerkrachten bij het buitengewoon lager onderwijs	b.l.o.	520
	— van leerkrachten bij het landbouwonderwijs	landb.	309
	— van leerkrachten in land- en tuinbouwbedrijfsleer	tuinb.	317
	— van leerkrachten in tuinbouwtechniek	"	320
	— van leerkrachten op het gebied van de lichamelijke opvoeding en de sport	alg.	201
	— voor de hoofdakte	opl.	546
	— voor de luchtvaart	n.o.	327
	— voor geodetisch ingenieur	h.o.	28
	— voor vliegtuigbouwkundig ingenieur	"	28
	Programma's voor de praktische — in bedrijfswerkplaatsen volgens het Leerlingstelsel	n.o.	85
	Schema van de — aan van Rijkswege gesubsidieerde nijverheidsscholen voor meisjes	"	88, 334
	Spoed — voor onderwijzer	l.o.	375, 494
	Vestiging van een — voor het actuariaat aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam	opl.	542
	Vestiging van een tandheelkundige — aan de Rijksuniversiteit te Groningen	h.o.	261
	— cursussen voor de akten A en B	"	244
Ouderavonden	—	n.o.	338
	—	kl.	584
Oudercommissies	—	l.o.	455, 490, 491
Ouders	Contact met de —	"	455, 490, 491
	— en leerlingen	"	490
	—	kl.	581
	—	l.o.	368, 455, 489
Papier	Inzameling van oud — door kweekelingen	opl.	537
Parallelklassen	Vorming van — aan kweekscholen	"	186

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Pensioensgrondslag .	Uitkering van 2½ % van de —	alg.	13
Pensioensverhaal .	— voor vergoede en niet-vergoede kweekschoolleraren .	opl.	193
Pensioenwet 1922 .	— en sociale wetten	n.o.	170
	Wijziging van de —	alg.	14
		l.o.	175
		n.o.	110
		v.h.m.o.	74
Politie	Het brengen van kinderen naar school door de — . . .	leerpl.	137
	Lichamelijke oefening bij de — en de brandweer . . .	alg.	203
Politieke en sociale wetenschappen .	Stichting van een School voor — aan de Rooms-Katholieke Universiteit te Nijmegen	h.o.	271
Predikant	Opleiding voor —	"	50
Priester	Opleiding voor —	"	50
Prijsvraag	— voor het ontwerpen van een herinneringsprent i.v.m. het gouden regeringsjubileum van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina	l.o.	396
Proefklassen	—	"	497
Proefscholen	—	"	430, 433
Promotie-formulieren	Wijziging van de —	h.o.	269
Propaedeutisc	Invoering van een — aan de Nederlandse Economische Hogeschool te Rotterdam	"	283
Psychopathen	Onderwijs aan —	b.l.o.	518
Rabbijn	Opleiding voor —	h.o.	50
Radiolessen	— op de lagere scholen	l.o.	414
Reglement	Hernieuwde bekendmaking van de — en voor de stuurlieden- en de machinisten-examens	n.o.	95
	Wijziging van het — en het programma voor de eind-examens van de opleidingen voor stuurmansleerling en leerling-scheepswerktuigkundige	"	94
	Wijziging van het — voor de stuurlieden-examens . . .	"	94
	Wijziging van het ruil- en dienstdiploma— zeevisvaart	"	94
Reiskosten	Vergoeding van — voor de deelneming aan vernieuwingscursussen	"	105
	Vergoeding van reis- en verblijfkosten voor personeel van Rijks hogere burgerscholen	v.h.m.o.	75
	Vergoeding van — voor leraren bij het voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	"	75
	Vermijding van overbodige — door onderwijzend personeel	n.o.	106
Rekenen	Het leervak —	l.o.	349, 444, 485
	Onderzoek naar de resultaten van het onderwijs in — Waarde van het hoofdrekent	"	405
Rijksbijdrage	— voor leerkrachten van de éénjarige cursussen ter opleiding van onderwijzers	"	445
Rijksschooltoezicht .	Aanwijzing van ambtsgebieden	opl.	185
		n.o.	340
		v.h.m.o.	77
	Administratieve ambtenaren	l.o.	475
	Benoeming van schoolopziensers bij het kleuteronderwijs	kl.	579, 585, 587
		l.o.	392
	Consulenten voor de lichamelijke opvoeding	"	475
	Dienstauro	"	393
	Inspectievergaderingen	"	437, 502

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Rijkschooltoezicht (vervolg)	Instelling van een afzonderlijk schooltoezicht voor het kleuteronderwijs	kl.	579, 584, 585, 587
	Instelling van nieuwe inspecties	l.o.	392
	Instelling van één ongedeeld — voor de lichamelijke op- voeding	"	562
	Mutaties bij het —	"	474, 501
		n.o.	119
		opl.	529
		v.h.m.o.	77
	Werkzaamheden van het —	l.o.	395, 475, 501, 562
Rijksvergoeding . . .	— 1948	n.o.	322, 336, 340
Rouleersysteem . . .	Toepassing van het —	l.o.	147
		"	341
Salaris	Gelijktijdig genot van burgerlijke en militaire beloning . .	"	173
		n.o.	108
		v.h.m.o.	71
		l.o.	494
	Gunstige invloed van de — verbetering voor onderwijzers		
	Herziening van de — sen van het personeel der Rijks- inrichtingen voor land- en tuinbouwonderwijs	landb.	80
	Korting op het — van leraren zonder wettelijke bevoegd- heid	n.o.	108
	Salariëring van de kleuteronderwijzeressen	kl.	582
	— besluit L.N.O.	n.o.	107
	— besluit M.N.O.	"	107
	— regeling voor het personeel van handelsavondscholen	v.h.m.o.	72
	Tijdelijke bijslag	n.o.	108
		v.h.m.o.	73
	Toepassing van het Uitkeringsbesluit 1947	l.o.	175
		n.o.	109
		opl.	194
		v.h.m.o.	72
	2 % gratificatie voor personeel van nijverheidsscholen .	n.o.	107
	Uitbreiding van de kindertoeelage	opl.	175
	Voorlopig — besluit L.N.O. 1947	n.o.	106
	Wijziging van de — regeling	"	106
		opl.	193
		v.h.m.o.	70
Scheepvaartonderwijs	Algemene toestand van het —	n.o.	326
	Leerlingen	"	327
	Onderwijzend personeel	"	328
	Resultaten van het —	"	327
	Schoolgebouwen	"	328
Schepen	Adoptie van — door lagere scholen	l.o.	406
	Correspondentie met — door leerlingen van lagere scholen	"	406
Schipperskinderen .	Aantal leerlingen bij het onderwijs aan —	"	503
	Aantal scholen en klassen voor het onderwijs aan — .	"	502
	Derde schooltijd bij het onderwijs aan —	"	149
	Godsdienstonderwijs aan —	"	149
	Huisvesting van —	"	504
	Resultaten van het onderwijs aan —	"	505
	Steen in de huisvestingskosten van —	"	150, 505
	Verslag betreffende het onderwijs aan —	"	502

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Scho(o)l(en)	Aantal — bij het (de):		
	Buitengewoon lager onderwijs	b.l.o.	181, 182, 520
	Gewoon lager onderwijs	l.o.	140
	Kleuteronderwijs	kl.	196
	Nijverheidsonderwijs	n.o.	82
	Onderwijs aan schipperskinderen	l.o.	502
	Onderwijzersopleiding	opl.	184, 185, 530
	Tuinbouwonderwijs	tuinb.	315
	Uitgebreid lager onderwijs	l.o.	144, 145
	Voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	v.h.m.o.	53
	Voortgezet gewoon lager onderwijs	l.o.	140, 141
	Gemeenten met een gemeenschappelijke openbare — uitsluitend voor voortgezet gewoon lager onderwijs	"	127
	Gemeenten zonder openbare —	"	125
	Openbare — uitsluitend voor voortgezet gewoon lager onderwijs	"	121
	Vermeerdering van het aantal —	"	121
	Tijdelijke huisvesting van — in bestaande gebouwen	"	127
Scholenbouw	Kosten van de —	"	554
	Tien-jaren-plan voor de —	"	548
Schoolartsen	—	"	548
	Voorlichting op het gebied van de lichamelijke opvoeding aan —	"	387
Schoolartsendienst	—	"	565
Schoolbaden	—	"	498
Schoolbehoeften	—	"	388
	Stijging van de prijzen der —	"	402
	Voorziening van —	"	402
Schoolbezoek	Aanmoediging van getrouw — van gemeentewege	leerpl.	158
Schoolbibliotheek	—	l.o.	501
	Onderzoek naar de toestand van de —	"	454
Schoolbioscoop	—	"	136
School- correspondentie	—	opl.	537
Schoolfeesten	—	kl.	584
Schoolfondsen	Steun, door de — verleend aan schipperskinderen	l.o.	505
Schoolgebouwen	Algemene toestand der —	kl.	582
	—	l.o.	382, 466, 496
	—	n.o.	328
	—	opl.	541
	—	v.h.m.o.	295
	Bijzondere maatregelen betreffende de scholenbouw	n.o.	113
	Bouwplan 1949	v.h.m.o.	76
	Buitengebruikstelling van — c.q. gedeelten van —	l.o.	154
	Finse —	"	476, 552
	Gebrek aan schoolruimte	"	342, 400, 467
	—	v.h.m.o.	295
	Herstel der verwoeste of beschadigde —	l.o.	341, 382, 554
	—	n.o.	322, 328, 354
	—	opl.	541
	Inrichting der —	v.h.m.o.	296
	Inrichting van nieuwe —	l.o.	550
	Interieur der —	"	385
	Kosten van de scholenbouw	"	548
	Nieuwe —	b.l.o.	506
	—	l.o.	386, 554

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.	
Schoolgebouwen (vervolg.)	Nood- —	kl.	583	
	—	l.o.	554	
	Onderhoud der —	"	384, 497	
	Schooltechnische eisen betreffende de —	"	550	
	Schoonhouden der —	"	384, 466	
	Semi-permanente —	"	386, 466, 497	
	—	"	548	
	—	n.o.	114	
	Tekort aan —	l.o.	342, 476	
	—	v.h.m.o.	295	
	Tien-jaren-plan voor de scholenbouw	l.o.	548	
	Verbouwing en uitbreiding van —	"	554	
	—	n.o.	114, 115	
	Vergoedingen voor het medegebruik van lokalen	"	116	
	Vergoeding voor het herstel van oorlogs- en bezettings- schade aan —	n.o.	116	
Schoolgeld	Verwarming en ventilatie der —	l.o.	385	
	— voor de opleiding voor de akte eenvoudige huishoud- kundige	n.o.	104	
	— voor de vormingsklassen	"	106	
	— voor leerlingen in opleiding volgens het leerlingstelsel	"	113	
	Verhoging van de — en voor de avondnijverheidsscholen	"	112	
	— voor de handelsavondscholen	v.h.m.o.	76	
	— voor de lagere nijverheidsscholen	n.o.	111	
	Schoolmeubelen	Aanvragen voor de aanschaffing van —	l.o.	554
	Schoolmuseum	—	"	136
	Schoolorganisatie	—	"	411
	—	"	426	
	De „Vrije School” te 's-Gravenhage	"	376, 412, 493	
	Leiding van de school	"	362	
	Moeilijke klassencombinaties	"	354, 388, 498	
	Schoolradio	—	"	469, 491
Schoolreizen		"	135	
Schooltoezicht		Ambtenaren ter verzekering van het plaatselijk —	"	583, 586
—		kl.	136, 387	
Geneeskundig —		l.o.	—	
Zie ook: Rijksschooltoezicht.		—	—	
Schooltuinen		—	kl.	584
—		l.o.	136, 389, 471	
Schoolverzuim		Bestrijding van het ongeoorloofd —	"	461, 489
—		Commissies tot wering van —	"	137
— bij het nijverheidsonderwijs voor meisjes		"	137	
— in de vissersplaatsen		n.o.	334	
—		l.o.	462	
Samenwerking tussen het Rijksschooltoezicht en andere organen ter bestrijding van het ongeoorloofd —		"	461	
—		l.eerpl.	139	
Statistische gegevens betreffende het —	l.o.	369, 460		
Straffen, opgelegd wegens ongeoorloofd —	n.o.	334		
Schoolwerktuinen	—	l.o.	368, 460, 489	
	—	kl.	584	
	—	l.o.	136, 389, 471	
	Schoolzwemmen	—	b.l.o.	525
	—	l.o.	388, 570	
	—	b.l.o.	526	
	Medewerking der gemeenten bij de organisatie van het —	—	—	
	Schrijven	Het leervak —	l.o.	348, 444, 484
	—	Onderzoek naar de resultaten van het onderwijs in —	"	405

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Slechthorenden . . .	Onderwijs aan —	b.l.o.	517
Speelplaatsen . . .	Algemene toestand der —	l.o.	383
Spel	— leiding	"	453
	Oprichting van de Stichting — en sport in het jeugdwerk	alg.	203
Sport	Adviezen inzake lichamelijke opvoeding en —	"	202
	Contact met gemeentelijke functionarissen op het gebied van de lichamelijke opvoeding en de —	"	203
	Opleiding van leerkrachten op het gebied van de lichamelijke opvoeding en de —	"	201
	Oprichting van het Centraal instituut voor de opleiding van sportleiders	"	202
	Oprichting van de Stichting spel en — in het jeugdwerk — beoefening door studenten	h.o.	203 262
	Verslag van de inspectie, toegevoegd aan het Bureau voor de lichamelijke opvoeding en de —	alg.	201
Sportleiders	Oprichting van het Centraal instituut voor de opleiding van —	"	202
Spraakgebrekkigen .	Cursussen voor —	l.o.	136
Spreekonderwijs . .	Dialect en —	"	361
Stichting	— van een openbare school met minder dan het voorgeschreven aantal leerlingen	"	128
Straffen	—, opgelegd aan onderwijzers	"	121, 129
	—, opgelegd wegens ongeoorloofd schoolverzuim	"	369, 460
Studenten	Aantal —	h.o.	19
	Balans van de vorderingen der — aan de Nederlandse universiteiten en hogescholen	"	268
	Geldelijke steun van Rijkswegen aan medische — die zich hebben verbonden om als officier-arts bij de zeemacht te dienen	"	46
	Gezondheidstoestand der —	"	274
	Huisvesting der —	"	205, 276
	Hulp aan uitgeweken —	"	205, 257, 258
	Onderzoek naar de mogelijkheid van eliminering van voor de studie ongeschikte aspiranten — aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam	"	256
	Sportbeoefening door —	"	262
	Toeneming van het aantal —	"	204, 240, 268
	Zuivering van de —	"	244
Studie	Duur van de ingenieurs—	"	278
	Verminderde —lust der onderwijzers	l.o.	377, 407, 464, 495
Studiebeurzen . . .	Amerikaanse „scholarships”	v.h.m.o.	75
	Beurzen voor muziekstudie	alg.	17
	Buitenlandse —	"	17
	Rijksscholarships	"	16
	Rijksscholarships voor de opleiding tot onderwijzer — ten behoeve van studerende aan de Landbouwhogeschool	opl.	194
	— van het bijzonder hoger onderwijs	h.o.	47
Subsidiering	— van het bijzonder hoger onderwijs	"	21
Takenstelsel	Toepassing van het —	l.o.	410, 421, 432, 459, 482
Tandheelkunde . . .	Vestiging van een tandheelkundige opleiding aan de Rijksuniversiteit te Groningen	h.o.	244

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Tekenen	Cursussen in —	L.O.	433, 431
	Her leervak —	"	431, 487
	Vernieuwing van het onderwijs in —	"	433, 431
Tentoonstelling(en)	Door leerlingen georganiseerde —	"	381, 486, 491
	—	kl.	584
	— i.v.m. het gouden regeringsjubileum van Hare Majesteit Koningin Wilhelmina	L.O.	397
Textielpunten	Verkeers—	"	416
Toelage(n)	— voor het onderwijs in nuttige handwerken	"	361
	Regelen betreffende — aan leerlingen van het lager en uitgebreid lager dagnijverheidsonderwijs	n.o.	111
	— voor leerlingen van gesubsidieerde dagscholen voor lager nijverheidsonderwijs	"	110
Toelating	— tot de ulo-school	L.O.	424, 478
	— van leerlingen tot lagere dagnijverheidsscholen voor jongens	n.o.	97
Toelatingsexamens	—	L.O.	357
Toelatingsleeftijd	— voor het examen akte Na	n.o.	104
Toneelspel	— op de lagere school	L.O.	439
Tuberculose	Keuring van onderwijzers op —	alg.	13
		L.O.	387
	Onderzoek naar het voorkomen van — bij schoolkinderen — bestrijding op de lagere scholen	"	469
	Zie ook: Besmettelijke ziekten.	"	469
Tuinbouwonderwijs	Aantal cursussen	tuinb.	318, 319, 320
	Aantal leerlingen	"	314, 315, 316, 318, 319, 320
	Aantal scholen	"	315
	Algemene toestand van het —	"	313
	Lagere tuinbouwscholen	"	316
	Opleidingscursussen	"	317
	Tuinbouwvak scholen	"	315
	Tuinbouw(winter)scholen	"	313
Tweetaligheid	Het probleem der — op de lagere school	L.O.	498
Uitgaven	Onbekendheid van de schoolhoofden met de bedragen, uitgetrokken ex artikel 55bis of artikel 101 der L.O.-wet 1920	"	500
	Tegemoetkoming in de kosten van huisonderwijs	"	122
	Tegemoetkoming in de kosten van vervoer van schoolkinderen	"	122
	— der gemeenten voor materiële exploitatie	b.l.o.	507
		L.O.	342, 343, 389, 472, 500
	Wijziging van de modellen H en J, betreffende een verzoek om voorschot op de gemeentelijke vergoeding	"	148
Uitgebreid lager onderwijs	Algemene toestand van het —	"	365, 422, 478
	Druk van het mulo-examen	"	423
	Examen in de vreemde talen	"	425
	Groei van het —	"	478
	Het culturele element bij het —	"	423
	Kleine ulo-scholen	"	479
	Onderwijsvernieuwing op de ulo-scholen	"	422
	Sordige correctie op de ulo-scholen	"	424
	Statistische gegevens betreffende de mulo-examens	"	171

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Uitgebreid lager onderwijs (<i>vervolg</i>)	Stichting van ulo-scholen	Lo.	478, 479
	Toelating tot de ulo-school	"	424, 478
	Vrije middagen aan de ulo-scholen	"	412
	Wenselijkheid van een behoefte-element bij de stichting van ulo-scholen	"	479
	Wenselijkheid van een 4-jarige cursus	"	366
Uitkeringsbesluit 1947	—	alg.	13
Unesco	Toepassing van het — op kweekschool leraren	opl.	194
Universiteit(en)	Nationale — commissie	alg.	16
	Wereldconferentie betreffende het universiteitswezen te Utrecht	h.o.	46
Universiteit (Gemeentelijke, Amsterdam)	Algemeen	"	255
	College van curatoren	"	263
	Contact met het buitenland	"	259
	Faculteit der politieke en sociale wetenschappen	"	261
	Gebouwen	"	260
	Hoogleraren e.a. docenten	"	264
	Noodzakelijkheid van bestuursvorming	"	256
	Onderzoek naar de mogelijkheid van eliminering van voor de studie ongeschikte aspirant-studenten	"	256
	Onderzoek naar de mogelijkheid van een interfacultaire studie in de anthropologie	"	258
	Sportbeoefening door de studenten	"	262
	Stichting van een Universitair asyfonds	"	258
	Studium generale	"	261
	Prijsvragen	"	265
	Studenten en examens	"	265
	Universitaire instellingen	"	266
	Universiteitsdag	"	262
	Vestiging van een opleiding voor het actuaariaat	"	261
	Werkzaamheden van de Indische commissie	"	262
	Wijziging van de verordening	"	262
Universiteit (Rijks-, Groningen)	Algemeen	"	243
	College van curatoren	"	249
	Contact met het buitenland	"	245
	Hoogleraren e.a. docenten	"	249
	Instelling van een commissie voor sociale zaken	"	248
	Instelling van een commissie voor universitaire publicaties	"	248
	Interfacultaire leergang	"	246
	Leraarscursussen	"	248
	Scandinavische studiekkring	"	246
	Stichting van een economische faculteit	"	244
	Stichting van een organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek	"	244
	Studenten en examens	"	252
	Studium generale	"	246
	Toeneming van het aantal docenten	"	247
	Universitaire instellingen	"	252
	Vestiging van een tandheelkundige opleiding	"	244
	Zuivering van de studenten	"	244

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Universiteit (Rijks-, Leiden)	Algemeen	h.o.	204
	Activiteit der studentenverenigingen	"	205
	College van curatoren	"	206
	Contact met het buitenland	"	205
	Hoogleraren e.a. docenten	"	206
	Nieuwe leerstoelen	"	204
	Stichting van een Universitair asyloffonds	"	205
	Studenten en examens	"	208
	Studentenhuisvesting	"	205
	Toeneming van het aantal studenten	"	204
Universiteit (Rijks-, Utrecht)	Universitaire instellingen	"	208
	Algemeen	"	240
	Bijzondere gebeurtenissen	"	242
	College van curatoren	"	241
	Contact met het buitenland	"	241
	Hoogleraren e.a. docenten	"	241
	Studenten en examens	"	242
	Toeneming van het aantal studenten	"	240
	Verzamelingen en hulpmiddelen	"	242
Universiteit (Rooms-Kath.—)	Aantal studenten	"	20
	Algemeen	"	270
	Buitenlandse hulp	"	272
	College van curatoren	"	274
	Contact met het buitenland	"	273
	Gezondheidstoestand der studenten	"	274
	Hoogleraren e.a. docenten	"	274
	Instelling van een bestuursraad	"	273
	Plannen tot stichting van een medische faculteit	"	273
	Stichting van een Missiologisch instituut	"	271
	Stichting van een School voor journalistiek	"	270
	Stichting van een School voor politieke en sociale wetenschappen	"	271
	Universitaire instellingen	"	275
	Verenigingsleven der studenten	"	274
Universiteit (Vrije—)	Algemeen	"	266
	Bestuur der vereniging	"	269
	College van curatoren	"	269
	Contact met het buitenland	"	267
	Hoogleraren e.a. docenten	"	269
	Interfacultaire colleges	"	269
	Plannen tot uitbreiding van de wis- en natuurkundige faculteit	"	266
	Stichting van een economische faculteit	"	266
	Studenten en examens	"	270
	Toeneming van het aantal studenten	"	268
	Uitbreiding van het aantal hoogleraren	"	266
	Universitaire instellingen	"	270
	Verenigingsleven der studenten	"	268
	Vervolgscursus voor oud-studenten in de theologie	"	267
Vacantie(s)	Wijziging van de promotie-formulieren	"	269
	Herfst— 1948/49 aan nijverheidsscholen	n.o.	99
	Regeling der —	kl.	180
		l.o.	411

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Vacantie(s)	Te veel —	Lo.	411
(vervolg)	—bezigheid	"	467
	— en vrije middagen	"	411
Vacatures	Aantal — bij het lager onderwijs	"	172, 174
	Langdurige — in het verplicht onderwijzend personeel der bijzondere lagere scholen	"	172
	Moeilijkheden bij de voorziening in —	"	399
	Voorziening in —	"	374, 399, 466
Vaderlandse geschiedenis	Zie: Geschiedenis.		
Verblijf kosten	Vergoeding van reis- en — voor personeel van Rijks hogere burgerscholen	v.h.m.o.	75
Verkeersonderwijs	—	Lo.	356, 415, 500
	Schema van een leerplan voor het —	"	416
	Verkeersbrigade, gevormd uit leerlingen van lagere scholen	"	417
	Verkeersinstructielessen	"	381
	Verkeerstoonstelling	"	416
Verlof	Buitengewoon — t.b.v. personen, behorende tot de Nationale Reserve e.a.	v.h.m.o.	70
Vervoer	Regelingen tot — van schoolkinderen	Lo.	122
	Tegemoetkoming in de kosten van — van schoolkinderen	"	122
Vervolgonderwijs	Aantal cursussen	verv.	177, 178, 179
	Aantal leerkrachten	"	177, 178, 179
	Aantal leerlingen	"	177, 178, 179
	Duur en omvang der cursussen	"	178
	Ontwikkeling van het —	"	177
	Sterke achteruitgang van het —	Lo.	427
	Vakken van onderwijs	verv.	180
Visserijscholen	—	n.o.	328
Vlag	Eerbetoen aan — en volkslied	alg.	11
	Gebruik van de Nederlandse —	n.o.	119
Voeding	Melkverstrekking aan leerlingen van lagere scholen	Lo.	388
Volkslied	Eerbetoen aan vlag en —	alg.	11
Voorbereidend hoger en middelbaar onderwijs	Afzonderlijke schooltypen	v.h.m.o.	299
	Algemene opmerkingen betreffende het —	"	295
	Gebouwen en leermiddelen	"	295
	Peil van het onderwijs	"	297
	Wijziging van schooltype	"	298
Voortgezet gewoon lager onderwijs	Algemene toestand van het —	Lo.	362, 417, 477
	Bijzondere inrichting van het —	"	420
	Gemeenten met een gemeenschappelijke school uitsluitend voor —	"	127
	Gemeenten waar geen — werd gegeven	"	123
	Inrichting van het —	"	412, 417, 420
	Openbare scholen uitsluitend voor —	"	121
	— in zevende en achtste leerjaren	"	121
Vormingsklas	— en aan landbouwhuishoudscholen	n.o.	357
Vreemdelingen	Vergunning aan — tot het geven van lager onderwijs	Lo.	155
Vrije middagen	— aan de ulo-scholen	"	412
Ward-methode	Toepassing van de —	"	342, 487
Wellevendheid	Gebrek aan — bij de leerlingen van lagere scholen	"	402

Trefwoord	Omschrijving	Afdeling	Bladz.
Wereldconferentie	— betreffende het universiteitswezen te Utrecht	h.o.	46
Wettelijke bepalingen	Naleving van de — door de hoofden der scholen	l.o.	493
Zending	Opleiding voor —	h.o.	50
Zevende leerjaar	Voortgezet gewoon lager onderwijs in zevende en achtste leerjaren	l.o.	121
Zingen	Het leervak —	"	449, 487
Zittenblijven	Aantal zittenblijvers	"	457
	Maatregelen tot beperking van het —	"	359, 458
Zuivering	— van de studenten	h.o.	244
Zwakzinnigen	Onderwijs aan —	b.l.o.	512
	Percentage —	"	512
Zweindiploma's	Aantal uitgereikte —	l.o.	576, 577, 578
	—	b.l.o.	526
		l.o.	388
Zwemonderwijs	—	b.l.o.	525
		l.o.	388, 570

Year	Month	Day	Event	Amount	Total
1891	Jan	1	Received from ...	100.00	100.00
1891	Jan	2	Received from ...	50.00	150.00
1891	Jan	3	Received from ...	25.00	175.00
1891	Jan	4	Received from ...	10.00	185.00
1891	Jan	5	Received from ...	5.00	190.00
1891	Jan	6	Received from ...	2.50	192.50
1891	Jan	7	Received from ...	1.25	193.75
1891	Jan	8	Received from ...	0.62	194.37
1891	Jan	9	Received from ...	0.31	194.68
1891	Jan	10	Received from ...	0.16	194.84
1891	Jan	11	Received from ...	0.08	194.92
1891	Jan	12	Received from ...	0.04	194.96
1891	Jan	13	Received from ...	0.02	194.98
1891	Jan	14	Received from ...	0.01	194.99
1891	Jan	15	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	16	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	17	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	18	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	19	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	20	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	21	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	22	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	23	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	24	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	25	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	26	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	27	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	28	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	29	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	30	Received from ...	0.00	194.99
1891	Jan	31	Received from ...	0.00	194.99
1891	Feb	1	Received from ...	100.00	294.99
1891	Feb	2	Received from ...	50.00	344.99
1891	Feb	3	Received from ...	25.00	369.99
1891	Feb	4	Received from ...	10.00	379.99
1891	Feb	5	Received from ...	5.00	384.99
1891	Feb	6	Received from ...	2.50	387.49
1891	Feb	7	Received from ...	1.25	388.74
1891	Feb	8	Received from ...	0.62	389.36
1891	Feb	9	Received from ...	0.31	389.67
1891	Feb	10	Received from ...	0.16	389.83
1891	Feb	11	Received from ...	0.08	389.91
1891	Feb	12	Received from ...	0.04	389.95
1891	Feb	13	Received from ...	0.02	389.97
1891	Feb	14	Received from ...	0.01	389.98
1891	Feb	15	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	16	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	17	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	18	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	19	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	20	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	21	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	22	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	23	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	24	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	25	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	26	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	27	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	28	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	29	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	30	Received from ...	0.00	389.98
1891	Feb	31	Received from ...	0.00	389.98

272B1

